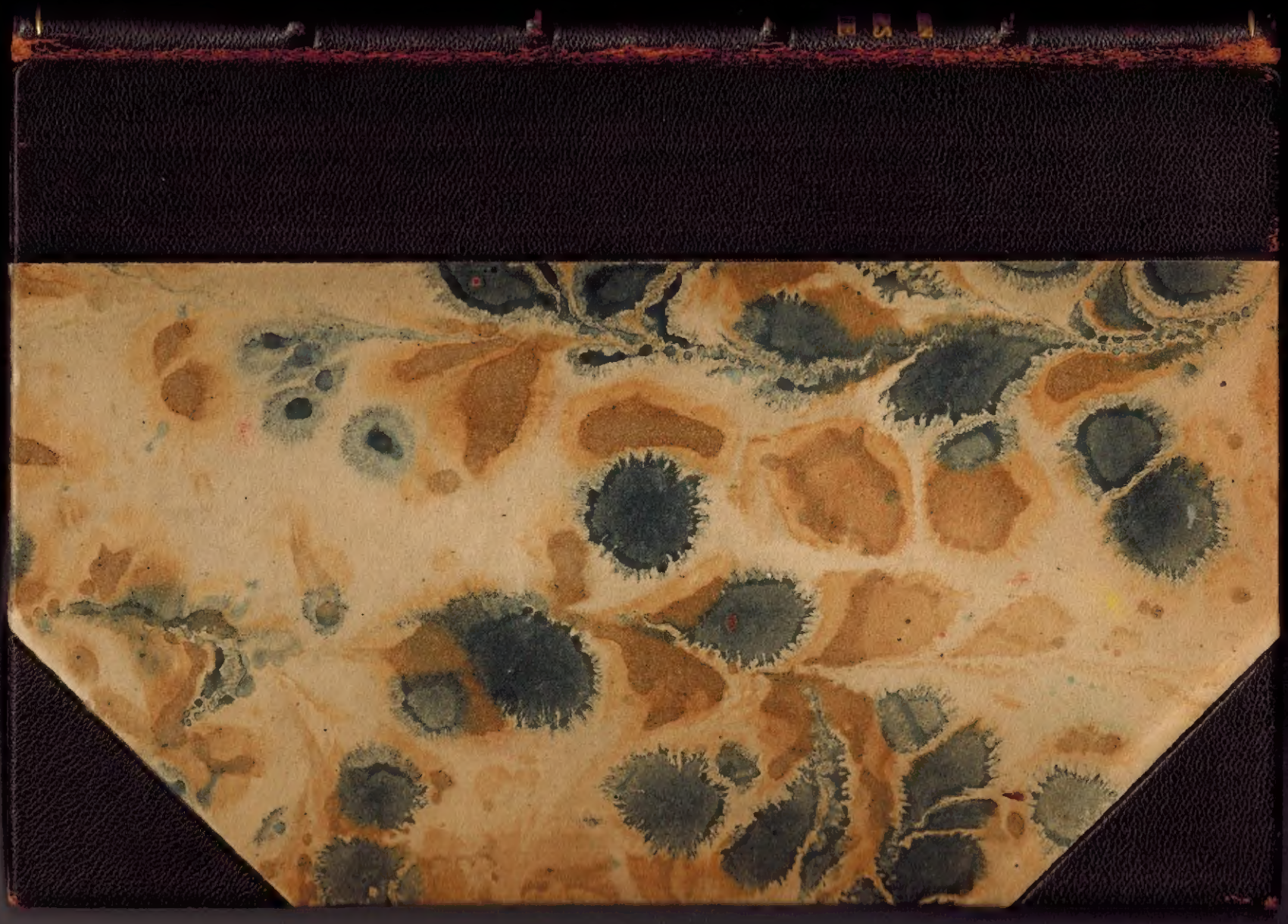

AMAGERS HISTORIE

CHR. NICOLAISEN

AMAGERS HISTORIE

BILAGT MED DE VIGTIGSTE BREVE OG AKTSTYKKER
OM ØENS FORHOLD

I. DEL

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1907 KRISTIANIA

KØBENHAVN — GRÆBES BOGTRYKKERI

AMAGERS HISTORIE

I. DEL

INDTIL HOLLÆNDERNES INDFØRELSE, SAMT HANSETRAFIKENS AFSLUTNING PAA DRAGØR.

I. UR- OG OLDTID.

Indledning. — Jorddannelsesperioder (Kridttiden — Den tertiære Tid — Istiden — Den baltiske Indsøtid). — Oprindelig Beboelse. — Oldtidsfund. — Gravhøje. — Stednavne.

Amager, den lille historisk interessante Ø, efterlader ved en overfladisk Betragtning Indtrykket af ung, ny Jord, hvis jævne og ligedelte Linjer synes nylig dragne i en hævet,

Vilh. Arnesen: Amager-Landskab.

afvandet Søbund. Over de smaa Agermarkers Frodighed, vexlende Mangfoldighed og Farvetoner tegner sig Vaarens friske og fyldige Ungdom. Ingen stærke Naturkræfter har for-

styrret eller afbrudt Grødens jomfruelige Ro. Hist og her møder Øjet unge Træer og Trægrupper og levende Hegn uden at de afbryde Markernes Flade og Farvespil. Og rundt om voxer der Byer og pyntelige Gaarde frem, i Klynge og spredte, men næsten altid uden tilsyneladende Ælde og med en vis Frodighed og Velstand, takket være Beboernes Flid og den villige, frugtbare Jord.

I Virkeligheden er Øen forholdsvis sent bleven til. Den hører, kan man sige, til de yngre Landdannelser, som er fremstaaet af Havet paa «Sjølunds Bred»; dens Alder maa uden al Tvivl regnes fra den yngste af de Naturperioder, der er gaaet forud for den kulturelle Tid, hvori «Arternes Udvikling» og Menneskets Fremstaaen er gaaet for sig. Vi maa kort berøre den geologiske Fortids Granskning, som har belyst dette Forhold. Saa vidt er Videnskaben trængt ind i disse Forperioders Mørke, at den af Jordlagenes Beskaffenhed, Lagdannelserne og deres Sammensætning, udleder og bestemmer i hvilken Periode de er traadt frem i Solens Lys, som Hav eller som Landjord. Saa mægtig er Tidernes Ændringsmagt, saa uendeligt deres Maal, at de skaber og skifter Hav og Land, ændrer Naturens Forhold og Virkekræfter under Overgange fra tropisk Varme til isnende Kulde; og Jordens Overflade skifter Karakter efter som Naturen skifter Sol og Vind.

De *Jorddannelsesperioder*, under hvilke den danske Jord er grundlagt og fremstaaet, adskille sig fra hinanden ved vidt forskellige Livs- og Naturfunktioner. De spænde hver for sig over et mægtigt Tidsrum, om hvis Udstrækning vi neppe kan gøre os nogen Tanke og hvis Overgange sikkert for hver især har været en gradvis og langsom Ændring af de indgribende Forhold.

Den ældste Periode, som Videnskaben har paavist, er *Kridttiden*. Denne deler sig i en ældre og yngre Tid, der hver for sig kendetegnes ved de forskellige Former af det Dyreliv, som Havet har indeholdt — hele Danmark var da Havbund — og som har bundfældet sig og afsat det mægtige Kridtlag, der nu danner Landets Undergrund Havet har havt en umaadelig Rigdom paa smaa hvide Snegle (Kokkolitter), hvis Forplantning og Aflejring har kunnet afsætte et flere

Hundrede Fod mægtigt Bundfældningslag, der har dannet sig til Kridt og Kalk. Den ældste Lagdel afgiver blødt Kridt (Skrivekridt), medens den yngre er en haardere, stenagtig Formation, Kalksten («Saltholmskalken»), der især under hele Østsjælland findes i svær Mængde og saaledes aflægger Vidnesbyrd om, at denne Landsdel har hævet sig af Havet senere end den vestligere. Begge Formationer har hver for sig fordret sit særlige Klima, der maa have nærmet sig tropisk Varme. Hvilket uhyre Tidsrum synes der ikke at være tilbagelagt med dette mægtige Naturværk! —

Efter dette saa at sige fundamentale Skaberarbejde fulgte *den tertiære Tid.* Medens Kridttiden her synes at have været stille, varm, ludende Havbliksro, der under sit Forløb har frembragt begyndende Landdannelser og Vegetation (Jylland), saa har den tertiære Tid udmærket sig ved stærke Omvæltninger af voldsom revolutionær og vulkansk Natur. Jorderuptioner og stærke Jordskælv har forvandlet Hav til Land og Land til Hav, hævet fladt Land til Højder osv. Ogsaa klimatiske Forandringer har gjort sig gældende og sat Spor i Vegetationen. Skove af en bestemt Art er opstaaet og ved Omvæltninger forsvundet under Jordoverfladen for at give Plads for nye Arter, opstaaet under andre Livsvilkaar. Atter er disse væltede og begravede under fremskydende Morænemasser, hvilket ses af de Dannelser, der findes i Jordens Skød (f. Ex. Brunkul) og vidner om de mægtige Kræfter, som har drevet deres Spil. Under denne sikkert mange Tusind Aar lange Periode er en Del af vort Land, nærmest Jylland, blevet til.

Var den tertiære Tid en væsentlig tropisk Periode, saa fulgte efter denne en Polartid: *Istiden,* der gradvis og i koldere og mildere Tempo rykkede frem og lagde en mægtig Isskorpe over hele det nuværende Nordevropa. Landets tidligere Vækst og Dyreliv forstyrredes og begravedes under de vældige Ismasser og deres Aflejring af Moræne, som under Isens Bevægelser løsreves og førtes frem af stærke Malstrømme. Af saa lang Varighed har denne Periode været, at Skove under dens forskellige Tempoer, mellem Isens Frem- og Tilbageryk-ning, har kunnet faa Tid at opstaa. I Nordtyskland er saa-

ledes fundet Spor af Skovnatur. som er voxet frem under en mildere og gaaet tilgrunde under en koldere Istid. De vexlende Temperaturforhold har netop skabt vor — Danmarks — Jord. Isens Smæltninger Vandets Bevægelser og Løb, har foraarsaget og aflejret de «Glacialdannelser» (Ler, Sand, Rullesten osv.), som vor Jordbund bestaar af. Ved stærke Vandløb under Isen, løsrevne Isstykker, satte i stærk Drift af vældige Nedfald, Skuringer og Malinger, Strømhvirvler og mægtige Flodløb, er Dele af Jordskorpen revet med og fordelte af Strømmen paa dens Vej. Paa den Maade er vore Øer og Sunde, Bakker og Dale dannede. De Ler- og Sandlag, som dækker de ældre Kridt- og Kulformationer, er lagt tilrette af Isen, ligesom for at forberede Vejen for den Vegetation, der i den efterfølgende Kulturperiode har givet Livet Vext og Betingelser, som har været nødvendige for at det kunde udfolde sig i en saa fuldkommen Form. For Østsjællands Vedkommende synes det, at Kalkdannelserne har vedvaret indtil Istiden og at Terrænet her altsaa har ligget under Havet endnu da Istiden indtraadte, eftersom der ikke har kunnet paavises Landdannelser eller Vegetation paa dette Terræn fra den tertiære Verdensperiode.

Under Isens endelige Tilbagetræden er det østlige Sjælland blevet dannet. Det synes at have været Havbund endnu under Isens Afsmeltning. Men ligesom ved at være befriet for det enorme Tryk, som Isen udøvede, har Landet hævet sig, saaledes at Havbundens Kalkdannelser paa sine Steder (f. Ex. Faxe og Stevns) løftedes langt over Havfladen.

Denne Hævning havde til Følge, at der netop her, hvor Amager ligger, opstod Land af Havet, saa der dannedes Fastland mellem Midtsjælland og Skaane. Terrænet omtrent indenfor Linjerne: Taarbæk—Limhamn og Køge—Falsterbo dannede et Landbælte og Sundets sydlige Løb fandtes ikke. Kattegat endte som en Hale i den nuværende Malmøbugt. Østersøen var et lukket Hav, «den baltiske Indsø».[1])

Det er godtgjort, at der allerede i Istiden har levet Mennesker i Danmark; og der er netop ogsaa her paa det Land-

[1] Gerard de Geer: Skand. geogr. utveckling efter istiden.

bælte, der skilte Nordsøen og Østersøen, fundet Spor i Form af Stentyper, der har tjent som deres Redskaber. Lærer *H. N. Rosenkjær* fandt saaledes ved Udgravning af Frihavnen 1892 flere saadanne Stene, der af videnskabelige Autoriteter er anerkendte som ægte. Der er fra samme Tid fundet Spor af store Skove, hvor Daadyret har levet vildt. Umuligt er det altsaa ikke, at der her, hvor Amager ligger, har levet Mennesker for mange Tusind Aar siden, længe før *Øen* Amager existerede.

Den baltiske Indsøtid har strakt sig gennem en lang Periode, hvori store Ændringer af Hav- og Landforhold er foregaaet. Det er paavist, at Indsøens Vandflade ved Periodens Begyndelse har ligget mange Fod højere end ved dens Slutning og at ogsaa Klimatforhold har skiftet under Periodens Forløb, idet Snegleskaller, der findes i de øvre, ældste Strandlag adskille sig fra saadanne, der er aflejrede i de lavere og nyere Lag. Forskellige Forhold og Livsbetingelser har altsaa havt Tid til at gøre sig gældende og til at udvikle nye Arter af Indsøens Fauna; men Videnskaben giver os ingen Midler ihænde til at maale de Tidsafstande, det her drejer sig om. Endnu i Stenalderens Begyndelse — for 6000 Aar siden — synes Landbæltet mellem Nord- og Østersøen ikke gennembrudt; thi Mythen om Gefion, der pløjer Øresundets Løb og saaledes ikke synes grebet helt ud af Luften, forudsætter dog en Grad af intellektuelt Menneskeliv for at kunne danne sig. Men neppe meget lang Tid efter har der fundet en Sænkning Sted, hvorved de to Have har kunnet skære sig igennem og deres Vande mødes gennem Øresund.

Under denne Sænkning synes Amager bleven til, eller i al Fald den højeste Del af Øen, hvis Udstrækning da neppe har været Halvdelen af, hvad den nu er; mulig fandtes her oprindelig flere Smaaøer. Stenalderens Kystlinje laa her og paa hele Sjællands Østside omkring 6 Fod højere end Stranden nu ligger.[1]) Nord for Dragør, hvor de gamle Fælledjorder ligge

---

[1]) K. Rørdam: Danmarks Tilblivelse. Saltholmen, som hørte med til det tidligere Landbælte, har atter dukket sig ned under Havfladen; og vistnok først langt frem i Oldtiden har den hævet sig paany.

til en vis Grad uberørte, spore vi endnu denne Kystlinje lidt ovenfor 5 Fods Kurven. Øen har saaledes gennem 5—6000 Aar hævet sig ca. 6 Fod. Vil den ogsaa fremdeles hæve sig 1 Fod for hvert Aartusind, der gaar, indtil nye Omskiftelser og en hel ny Verdensperiode indtræder?

Amagers *oprindelige Beboelse* maa siges at være indtraadt omtrent samtidig med Øens første Tilblivelse i den allerfjerneste Oldtid. I al Fald er dens Beboelse i den ældre Stenalder en given Ting, hvorom mange Fund fra hin Tid bære Vidne. Og da Fundene stamme baade fra den ældre og yngre Stenalder, maa det siges, at her har været et *stadigt* Opholdssted for vore ældste Naturfolk. De opslog gerne deres Boliger ved skovbevoxede og fiskerige Kyster, navnlig paa Smaaøer, hvor det formodentlig har været dem lettere at bevare deres Herredømme end paa større, aabne Landomraader. Iøvrigt var Søen og Skoven de Steder, hvor de hovedsagelig søgte deres Føde; her fandt de baade til at bide og brænde og til Tag over de usle Jordhuler, hvori de søgte Skjul.

Af de *Oldtidsfund,* der er bevarede fra Amager, stammer den langt overvejende Del fra Stenalderen. Størsteparten er funden paa Øens sydøstlige Del, Højdedraget mellem Store Magleby og Dragør; alene Syd og Øst for Dragør Lund er vistnok fundet et Par Hundrede, baade temmelig raa og finere udførte Stengenstande. En Mængde Flintflækker og Flintaffald tyder paa, at der her har været et Tilvirkningssted for Stenredskaber, maaske fordi Søen og Isen skød rigeligt Materiale af Sten ind paa Kysten. Ogsaa paa Tømmerup, Maglebylille og Kastrup Jorder er der fundet adskillige Stenoldsager, hvoraf en Del opbevares i Oldnordisk Museum; i det væsentlige adskille de sig ikke fra de almindelige Kystfund. Nord for Dragør, paa «Rybakkerne» og «Samsengene» er fundet adskillige Genstande; endogsaa ude i Søstranden er fundet en smuk Stenøxe af sort Flint, med afrundet, noget tilspidset Bane og bred Eg.

Selvfølgelig er langtfra alle Fund oplyste; mange Ting er spredte omkring i private Gemmer og Samlinger. Oldn.

Museum besidder dog ca. 40 Exemplarer af Fund fra Amagers Stenold. En omtrent lige saa stor Samling har Dyrlæge Madsen, Dragør, af Øxer, slebne og uslebne Kiler, Mejsler, Spydblade, Pilespidser, Skrabere, Flækker og Flækkeblokke, som alle ere fundne i Dragørs Omegn.

Fra *Broncealderen* er Fundene langt færre, men de tale dog tydeligt nok om Beboelse, ogsaa paa hin Tid. Og Sporene holde sig omtrent til de samme Steder, hvor Stenalderens Folk havde deres Færden, Øens sydlige og østlige Del, sikkert det Sted, hvor de bedste Livsbetingelser har været tilstede. Sandsynligvis har den da været skovbevoxet, eftersom man

Oldsager, fundne paa Amager. (Nationalmuseet)

nu dannede sig Boliger af Træ. Kvægavl og en meget ringe Grad af Agerdyrkning var i Broncealderen indtraadt. Metallets Brug førte en mere udviklet Kultur med sig og gav ligesom en større Magt over Jorden. Skovstrækninger ryddedes og gav Plads for Jordkulturens Frembrud. Og fra dette begyndende Herredømme over Jorden regne vi Oprindelsen til de første Landsbyer. Indbyrdes fredeligere Sæder og større Fællesskab i Arbejdet for Livsopholdet medførte, at Beboerne sluttede sig mere sammen, ogsaa til Værn mod ydre Fjender. Krigseventyr og Rov var jo alligevel Folkets anden Natur. Hvad man kunde vinde fra andre Slægter eller Stammer betragtedes som hæderligt Bytte. Især langs Kysterne var Be-

boerne derfor udsatte for Plyndringstog, eller Besøg af den Art, som man var nødt til at staa Last og Brast med hinanden for at værne sig imod, og for at holde paa sin Ret til den Plet Jord, hvortil Hjemmet og Existensen var knyttet

Til Oldtidens sikre Minder høre iøvrigt *Gravhøjene*. Tidligere fandtes en Del Høje paa Amager; men de er efterhaanden næsten helt forsvundne for at give Plads for den praktiske Udnyttelse af Jorden, som her er Løsenet. Sydost

Kort over Høje paa Amager. Efter Dansk historisk Almanak 1766—70.

for Dragør Lund, omtrent paa samme Sted hvor de mange Stensager er fundne, har ligget en Række mindre Høje, der forlængst er sløjfede, men hvorom der dog er bevaret baade mundtlig og skriftlig Overlevering[1]). Saaledes erindres det, at der har ligget en Del Høje og ved Pløjning paa Stedet

[1]) Efter en Indberetning til Nationalmuseet 1879 har Højenes Antal været en halv Snes, men efter en Indberetning fra 1886 antages det, at der kun har været fem.

er der for en Snes Aar tilbage fundet to sorte Gravurner med Rester af brændte Ben og nogle Smaagenstande af Bronce: to Bøjlenaale, en Kniv og en Sylespids, som opbevares i Oldn Museum. Disse Ting menes at stamme fra Overgangstiden mellem Bronce- og Jærnalderen; men derfor kan Højene maaske hidrøre fra en ældre Tid. Paa samme Sted er der fundet Brandpletter i Jorden, som vidne om tidlig Beboelse.

Paa Rybakkerne, Nordvest for Dragør, har ogsaa i tidligere Tid ligget flere Høje, som er sløjfede. Paa Johan Meijers Kort fra 1656 synes de svagt antydede; men paa et senere Kort over Øen i «Dansk hist. Almanak 1766—70» vises de tydeligt. Hvornaar de er sløjfede vides ikke, og der er ikke bevaret nogen Efterretning om Fund eller andre Forhold derfra. Efter samme Kilde har der i Nærheden af Maglebylille ligget en Gruppe Høje, som tildels er forsvundne; de to i Nærheden af Petersdal er maaske Rester deraf. En anden større Høj eller Banke, som ikke vises paa Kortet, liggende O. S. O. fra Maglebylille, har mere Karakteren af en Blus- eller Signalhøj i Lighed med «Blushøjen» ved Dragør, men fra en senere Tid, ligesom «Længstehøj», hvilke vi senere skal omtale.

Midt paa Øen har ogsaa ligget flere Høje. Om Gaardnavne som «Sofiehøj» og «Frydenhøj», der ligge ved Hovedlandevejen, stamme fra, at der har ligget Høje i Nærheden, vides ikke. Derimod haves Efterretning om to Høje, kaldet «Broderhøje», som laa tæt ved Landevejen, lidt Syd for det Sted, hvor Tømmerupvejen munder ud. Allerede 1811 skal den ene, efter senere Indberetning til Nationalmuseet, være bleven jævnet uden at der foreligger nogen Meddelelse om Fund deri. Den anden blev først jævnet midt i 80erne og indeholdt forskellige Begravelser og Oldsager. I to stensatte Rum fandtes saaledes Skaar af Gravkar og brændte Benrester, samt i det ene Rum et Haarsmykke, i det andet Brudstykker af et Broncesværd, tre smaa Dobbeltknapper og et Stykke af et Spænde. (Oldn. Mus.). Længere oppe i Højen fandtes et mindre stensat Rum med brændte Benrester. Disse Fund tyde paa, at en Høvdings eller Krigers Familiebegravelse har været her. I det Hele taget var det vel kun de mere frem-

ragende Slægter der højjordedes. De almindelige dødeliges Askeurner hengemtes blot paa et tørt Sted i en Bakke, hvor der var nogenlunde Fred, men uden noget synligt eller varigt Tegn til Eftermæle.

Jærnalderen og Vikingetiden er det Tidsrum i hvilket Forholdene paa Amager er hyllet i det tætteste Mørke. Det var i det Hele taget en ond, krigersk og barbarisk Tid, der strakte sig gennem 4—500 Aar (8.—12. Aarh.), hvor alle Forhold var i Opløsning og Overgang under det gamle Hedenskabs Forfald og den romerske Kirkemagts Fremtrængen med det hellige Kors, der stadig dryppede af Blod. Indbyrdes Oprør mellem alle Landets Smaakonger var den naturlige Følge. Sejrherrer vilde de alle være. De gamle Troskikke fortrængtes af Opstandelseslæren. Man brændte ikke mere de Døde; men jordede dem i Sandbakker og paa højtliggende Steder; kun de allerypperste blev højjordede med særlig Pragt. Og Livet drejede sig i det Væsentlige kun om Krigsrov og Krigerære. Det egentlige Folk var Krigsmændene, som raadede over og forsvarede Landet. De plaskede husvant til Søs, ogsaa til fjerne Strande, for at gøre Bytte og søge Hævn. Lov og Ret sad i Sværdskeden. Det gjalt da om baade ude og hjemme at være paa Post mod List og Fjendskab, der lurede i hver en Krog.

Under disse Forhold har Amager selvfølgelig ikke været noget godt eller fredeligt Opholdssted. Aaben og fri til alle Sider laa denne Ø næsten som et Bedested paa den alfare Søvej, indbydende til Landgang og Hærgning, hvis der øjnedes noget Bytte. Det er derfor neppe sandsynligt, at der har kunnet trives noget fast Erhverv ved Agerbrug eller Kvægavl, eller nogen egentlig fast Beboelse, her i den senere Jærnalder og Vikingetiden. Det synes heller ikke, at den Tid har efterladt mange Spor af fast Beboelse paa Øen. Kun et Par Grave vides at være fundne, nemlig paa Rybakkerne, et sandet og gruset Bakkedrag Nordvest for Dragør. I den ene Grav er, saavidt vides kun fundet Rester af et Menneskeskelet. I den anden, der laa ca. 4 Fod under Overfladen, fandtes Skeletdele, omgivne af en Kreds af mindre Sten, samt en Stridsøxe af Jærn. Øxen, der er $9^{3}/_{4}$ Tom. lang, $6^{1}/_{8}$

Tom. bred over Eggen, hidrører fra den tidligere Vikingetid (Oldn. Mus.). Iøvrigt er det højst usikkert om Gravene stamme fra Lokalbeboelse eller fra fjendtlige Sammenstød mellem tilfældigt tilstedeværende Folk.

Nogen egentlig Kulturtilstand kan der, som sagt, neppe være indtraadt paa Amager under de lovløse og urolige Forhold, der vedblev at herske til henimod Slutningen af den hedenske Tid — i eller omkring det 10. Aarh. Romerkirken var da begyndt at trænge igennem og bragte Fred og Forsoning tilveje. Kongemagten begyndte — da Gorm den gamle samlede Riget — at antage konstitutionel Form og Statsmagten at samle sig til større Enhed, som Værn om fredelige Erhverv. Fast og varig Beboelse blev endelig muligt og Byer begyndte at fremstaa, ogsaa her paa Amager. *Maclaby* synes i al Fald at stamme fra den hedenske Tid, hvad baade Navnet i sig selv og Byens første historiske Fremtræden tyder paa. Og andre Byer synes snart fulgt efter, eller fremstaaede paa nogenlunde samme Tid.

Om Øens *Stednavne*, der iøvrigt ikke frembyde væsentlige Holdepunkter med Hensyn til Byernes Fremstaaen, skal vi saavidt muligt søge at danne os en Forklaring.

Selve Øens Navn er det mærkeligste og vanskeligste at tyde, da dets oprindelige Fremtræden ligger længst tilbage i Tiden og man neppe har dets oprindelige Form, fordi det ikke findes nævnt i de ældste Kvad eller i Oldtidssagnene. Der er gjort forskellige Forsøg paa at udlede dets Etymologi uden at det kan siges at man er naaet til nogen egentlig Løsning af Spørgsmaalet. Først gennem Kirkesproget træder Navnet frem, men synes da latiniseret og afvigende fra den Form, hvori det brugtes i vort eget Sprog.

De ældste Former, der er naaet til os, er *Amaca* (ca. 1070 og 1135) og Amacum (1085 og 1135)[1]. Først omkring Aar 1200 finde vi den Form, der kan synes at have svaret til den lokale: *Amake* (1193) og *Amakæ* (ca. 1230)[2]. Men iøvrigt var der allerede da, eller kort Tid efter, en Del

---

[1]) Se Bilag I, II og III.

[2]) Kbh. Dipl. I. 2. og Valdemar Sejrs Jordebog.

Usikkerhed i Brugen, saa det næsten hver Gang det nævnes er stavet paa forskellig Maade. I det 13. Aarh. haves det baade som *Amakar* og *Amak*. I det 14. Aarh. er det endnu mere varieret: *Amaghæ*, *Augmaghæ*, *Amage*, *Amaka* og *Amaghe*, medens det i det 15. og 16. Aarh. antager en mere fast Karakter: *Amage*, *Amagi*. Først i Renæssancetiden vinder den nuværende Form, *Amager*, Indpas i Sprogbrugen.

At dette Ord imidlertid ikke er den rette Betegnelse for Øen i sin Oprindelighed, da den intet havde med «Ager» at gøre, siger sig selv. Dens ældste Navn maa sikkert føres langt længere tilbage end dens første Kulturtid. I Erkendelsen heraf har ogsaa flere, baade ældre og nyere, historiske Forfattere gjort Forsøg paa at finde en naturlig Sammenhæng mellem de ældste kendte Navnebetegnelser og de, nærmest geografiske Forhold, som kan have fremkaldt dem. Saaledes har Resen (Inser. Havn.) i det 17. Aarh. fremsat den mærkelige Tanke, at Navnet skulde være et Sprogskud af et græsk Ord *stomachus*, der betyder Mave, fordi Øen i sin Form lignede en Mavesæk. Senere har E. Pontoppidan (Kbh. vidensk. Selsk. Skr. III. 123) tænkt sig, at Navnet «Amage» kunde stamme fra et keltisk Ord «mag», hvoraf f. Ex. Magasin, et Forraadskammer, skulde stamme, og hentyde til Øens Frugtbarhed og Benyttelse som Kjøbenhavns Spisekammer. Begge Forklaringer er sikkert lige forfejlede. Øens Navn maa føres tilbage til Oldtiden, da hverken dens Form eller dens Frugtbarhed var den samme som i de senere Aarhundreder.

Et Skridt fremad paa den rette Vej synes derimod E. Madsen at være kommet, idet han siger, at et gammelt Ord *agi*, der var Betegnelse for moseagtige Kær, side, sumpede Eng- eller Overdrevsjorder, utvivlsomt har dannet Navnets Endelse. Dr. *O. Nielsen* bekræfter forsaavidt denne Antagelse, som han siger, at Endelsen efter Navnets ældste kendte Former at dømme maa betragtes som en Flertalsendelse. [1])

[1]) Se Annal. f. nord. Oldk. og Hist. 1863 og Blandinger I. 181.

Gaa vi saaledes ud fra, at det andet eller sidste Led i Øens Navn hidrører fra dennes oprindelige Overdrevskarakter, kæragtige Tilstand, gælder det om at finde en Forbindelse dermed, som passer paa Begyndelsesleddet: *am*. Det synes ikke at kunne henføres paa et Personnavn, da et saa personligt Forhold til en saa betydelig Ø vilde have givet sig stærkere Udslag i senere Tider. Snarere stammer det fra et gammelt nordisk Forholdsord: *aum*, egentlig blød, eller *auma*, slet (sumpet) Tilstand, en Betegnelse, som sikkert har passet paa Øen da de første Beboere fandt Vej hertil. Maa denne Hypothese føjes til de tidligere, indtil en Gang danske Stednavnes Etymologi foreligger i en mere bearbejdet Skikkelse end nu!

Øens Bynavne frembyde neppe større Vanskeligheder m. H. t. Bestemmelsen af deres Afstamning. De Endelser, der her forekomme «—by» og «—torp», høre ikke til de ældste Navnedannelser; de stamme rimeligvis fra Slutningen af den hedenske Tid eller Overgangstiden mellem denne og Middelalderen. Magleby, der sikkert er den ældste og største By (af *magle:* stor) synes at have en noget fjernere Oprindelse. Men Navnet: den store By, tyder dog paa, at der snart er fulgt andre, mindre Byer efter, rimeligvis først Sundbyerne og Taarnby. *Maclaby* findes nævnt 1085, efter at Kirken i Lund allerede havde faaet en Del af Øen i Besiddelse, og den har da aabenbart været Kirkeby og Øens gejstlige Sæde.

Sundby occidentali (Sundbyvester) og *Sundby orientali* (Sundbyøster) nævnes ogsaa 1085. Disse Bynavne stamme selvfølgeligt fra Byernes Beliggenhed ved det smalle Sund mellem Øen og Sælland, hvor Fiskerflækken Hafn laa. Her har saaledes været et gammelt Overfartssted; thi de to Sundbyer skilles kun ad derved, at hver havde sin Vej, som førte ned til Sundet. Vandet har vistnok gaaet nær op til Byerne, som mod Nord neppe strakte sig længere end til den nuværende Thingvej og dens Fortsættelse mod Øst (Frankrigsgade).

Thornby, der nævnes først 1135, men sikkert er opstaaet noget tidligere, skylder sit Navn og sin Tilblivelse den Omstændighed, at der, sandsynligvis allerede i Vikingetiden, har

staaet et Udkikstaarn her, hvor Strandkanten da gik ind, til at holde Vagt for at spejde efter Sørøverskibe. Indsejlingen Vest om Amager til Hafn har da været benyttet langt mere end i den nyere Tid, da Fartøjerne blev mere dybgaaende. Lignende Udkikstaarne fandtes mange Steder ved Kysterne, saaledes t. Ex. ogsaa i det 12. Aarh. paa Refshalen, forat der kunde gives Signal, naar de fremmede Rovgæster nærmede sig. Det er ret sandsynligt, at Taarnet har staaet paa det højeste Punkt Syd for Kirken og at Absalon, der sikkert lod Kirken bygge, har fundet det unødvendigt og har erstattet det med Kirkens Taarn.

En ny By *Burgby (Burgheby, Burgaby)* der maa være opstaaet paa Absalons Tid, findes nævnt 1186. Dens Navn og Oprindelse kan sikkert tilskrives Oprettelsen af Absalons Borg i Hafn, idet en stor Del Jord paa Vestsiden af Amager blev underlagt Borgen som dens Taffelgods, hvorved dannedes en saakaldt «Huseby» med en Hovedgaard eller Ladegaard. Burgby, der omfattede en Del af Taarnby og de senere Byer: Ullerup og Viberup var den egentlige Sogneby, medens Taarnby var et Slags Tilliggende under Burgby, ligesom ogsaa Kirken. Fire af de oprindeligt tilliggende Bol var 1370 fraskilte. Hovedgaarden dannede Ullerup og Viberup; og andre Bol var atter overgaaede til Taarnby, der da synes ifærd med at blive Sogneby.[1]) Af Burgby var kun selve Hovedgaarden tilbage som en Ladegaard under Bispesædet og inden lang Tid forsvinder ogsaa Navnet Burgby ganske af Syne.

Thummethorp, der ligesom Taarnby først findes nævnt 1135, har oprindelig været et Udflyttersted (Thorp) fra en af de ældre Byer. Navnets Begyndelsesled er sikkert dannet af et Personnavn: *Thume* eller *Tumi*, som har været en af Stedets første Beboere. 1370 er det forkortet til *Tummorp*; 1518 hedder Byen *Temeroppe*; men *Tømmerup* vinder derefter temmelig hurtigt Indpas.

Karstorp, *Vllæthorp* og *Wiborp* (*Wibethorp*), der alle først nævnes 1370, har ligeledes været Udflyttersteder, hvis

---

[1]) S. R. D. VII. 103.

Navne er opstaaede efter de Mænd, som først har bosat sig der. Tidspunktet for disse Byers Tilblivelse maa sikkert regnes at være omkring Absalons Tid, eller ca. 1200.

Maghlæby litlæ forekommer ogsaa først 1370. Den er sikkert en Udflytterby fra Magleby og synes oprindelig at have hørt til Magleby Sogn, altsaa længe efter at Taarnby eller Burgby Sogn var opstaaet, og har derfor faaet Navn efter sit Ophav. Ved en senere forvandsket Udtaleform er den bleven kaldt Marbolille, hvilket har givet Anledning til, at Byens Navn mange Steder er optaget som *Maribolille* — et af Sprogets vilde Skud.

Utlundæ, der ogsaa nævnes som en Stedbetegnelse i Roskildestolens Jordebog fra ca. 1370, maa antages at være de Skovlunde og uopdyrkede Engmarker paa Øens sydlige Del, der endnu hørte under Bispestolen. Senere synes Raagaard (nævnt 1518) opstaaet paa en Del deraf. Endnu 1660 nævnes *Uldelunds Aalegaarde*, et Sted paa Sydpynten af Øen, hvorfra Hollænderne drev deres Aalefiskeri.

Skelgordt eller Skelgaarde er en af de mest interessante Navnebetegnelser, som Øen har. Dette Navn knytter sig sikkert fra gammel Tid til de to Bol i Tømmerup, som Erik Emun 1135 skænkede, sammen med andet Jordegods, til Ringsted Klosters Underhold (se Pag. 21). At de ikke nævnes i Jordebogen af 1370 har sandsynligvis sin Grund i, at de da var tillagt Frue Kirke i Kjøbenhavn og altsaa ikke hørte til Bispestolens Taffelgods.

Disse to Gaarde eller Bol synes imidlertid, lige fra Begyndelsen af det Tidspunkt da de kom ind under Kirkens Raaderum, at have staaet i et mere specielt Forhold til Familien Eskil. De skænkedes til Klostret i Ringsted under Biskop Eskil i Roskilde. Og det er sandsynligvis de samme to Bol i Tømmerup, som en Ætling af ham, der var Præst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn paa Absalons Tid og da mulig ogsaa den første Præst ved Kirken i Burgby, henlagde — maaske mod Erstatning til Ringsted Kloster — til et Kapel under Frue Kirke, som jo ogsaa Burgby Kirke var underlagt. Hvorledes de to Bol i Tømmerup er kommet i Familien Eskils Besiddelse, faar staa hen, men sikkert er det, at den

nævnte Præst har skænket dem til Kirken som Sjælegave. Endnu flere Hundrede Aar efter — saaledes 1414 — holdtes der aarlig paa hans Dødsdag Sjælemesse for ham i Anledning af hans Godhed; og heri nævntes denne Gave[1]). Da de to Bol, senere de fire Gaarde i Tømmerup der nu kaldes Skelgaarde fra gammel Tid har indtaget en separat Stilling og været adskilt fra den øvrige By baade i Skat og Tiende, taler meget for, at de har været underkastet andre Besiddelsesforhold indtil vistnok Erik af Pommern, eller maaske Christiern d. 2., løsrev fra Kirken den sidste Rest af dens Jordbesiddelser paa Amager. — Med Hensyn til Navnet er der saaledes en Mulighed for, at de to Gaarde oprindelig har heddet Eskilsgaarde og dette Navn er da allerede i Middelalderen blevet forvandsket til Skelgaarde. De synes nemlig ikke at have ligget ved noget Skel. Men det lader sig ganske vist tænke, at deres Jorder i sin Tid kan have dannet et Skel mellem den nordre og den søndre Del af de Jordarealer, der af Absalon blev underlagt Burgby, og at Navnet altsaa ogsaa kan stamme derfra.

Dracoe, *Draköörn* eller *Draghör (Dragør)*, der først findes nævnt 1332, har faaet sit Navn efter «Droghen» (Drogden), Sundets sydlige Løb[2]), i Forbindelse med det ubetydelige Øre, som de skiftende Strømme har dannet paa Amagers Sydostpynt. Det nævnes gennem Hansetiden paa mange forskellige Maader. At Navnets Endelse i det 18. og 19. Aarh. ofte har forvandsket sig til «Øe» og at denne Endelse endogsaa har fundet Vej til Byens Segl, maa antagelig skyldes en fejl Udtale eller — maaske den Omstændighed, at Seglet er stukket forkert og at man ikke har fundet det nødvendigt at bekoste et nyt for at faa Navnet rettet.

---

[1]) O. Nielsen: Kbhvns Hist. I. 148. cfr. S. R. D. VIII. 543.
[2]) *Draug* er en gl. nordisk Betegnelse for Løb eller Strøm.

II. UNDER KIRKENS BESIDDELSE.

Den første Kirke paa Amager. — Under Lunds Bispestol. — Henlæggelse under Borgen i Hafn og Roskildestolen. — Kronens Rettighed og «Hus». — Strid om Besiddelsesretten. — Beboelse, Livs- og Retsforhold. — Skatter. — Saltholmen.

Hvor opstod *den første Kirke* paa Amager? Den almindelige Antagelse er, at Taarnby Kirke er den ældste af de to gamle Kirker paa Øen og de ældre historiske Forfattere har fremsat den samme Antagelse; men den er absolut forkastelig. Taarnby Kirke er ganske sikkert bygget af Absalon, medens Magleby Kirke mere end 100 Aar tidligere, efter Alt at dømme, er bleven oprettet af Domkapitlet i Lund. En i al sin Korthed meget interessant og talende Oplysning om den første Kirke her er fremkommen ved Udgivelsen af Lundekapitlets gamle Memorialbog, hvori dets Velgørere og fortjente Mænd, samt deres priselige Gærninger optegnedes til Brug for den Sjælemesse, der stadig holdtes for dem paa Aarsdagen efter deres Død. Her findes ved Biskop *Egin*, der var Lundestolens næstførste Biskop og menes at være død 1072, optegnet som en af hans Fortjenester følgende korte Sætning: *Et Amaca sororis nostri*[1]). Meningen hermed synes ikke at kunne forstaas anderledes end at Egin havde oprettet en Kirke paa Amager, der var Søsterkirke til Kirken i Lund og helliget Jomfru Marie (vor Søster).

[1]) Weeke: Libri memor. cap. Lund. 267.

Om Tidspunktet for Amagerkirkens Oprettelse kan kun siges, at Biskop Egin, hvis Liv og Virken for Størstedelen faldt sammen med Svend Estridsens, saavidt vides var Biskop i Lund 1060—72. Han berømmes som en ivrig Missionær og Forkæmper for Kristendommen og han oprettede adskillige Kirker, saaledes ogsaa paa Bornholm. Hans Virksomhed har vel neppe strakt sig til Amager før paa den senere Tid af hans Liv, sidst i 1060erne. Paa den Tid er da, hvad vi tør gaa ud fra, den første Kirke paa Amager bleven til, maaske før eller omtrent paa samme Tid, som den første Kirke opstod i Kjøbenhavn.

Hvad der taler for, at Kirken paa Amager opstod i Magleby er følgende: Denne By var, efter Navnet at dømme, Øens Hovedby, medens Taarnby 1135, da den første Gang findes nævnt, endnu ikke var voxet op til nogen Betydning og det ses, at Erik Emun da skænkede de Bol Taarnby havde til et Præbende under Lundestolen (se Pag. 21). Desuden var Magleby det højeste, mest centrale og, navnlig for Forbindelsen med Lund, mest bekvemme Sted paa Øen. Endelig forlyder det, at der fra gammel Tid har været opbevaret et Mariebillede, som har tilhørt Kirken, hvad der mulig kan tyde paa, at dens oprindelige Indstiftelse som «Vor Søster» er bleven bibeholdt gennem de skiftende Tider. Iøvrigt ses det ogsaa, at der allerede af Svend Estridsen maa være tillagt Lundestolen en delvis Besiddelsesret over Magleby. Det er i saa Henseende betegnende, at der slet ikke fra de følgende Konger findes Gavebreve paa Beboelser her, ejheller i Knud den helliges store Gavebrev til Lundestolen, medens det af Listen over de samtidig dermed oprettede Præbende-Embeder under denne Hovedkirke fremgaar, at den besad to Bol i Magleby[1]). Disse Bol maa Kirken da have besiddet fra en tidligere Tid. De øvrige Bol i Magleby, ligger det nær at antage, maa have været tillagt Byens egen Kirke og den lokale Præst til Underhold.

Paa Knud den helliges Tid, ses det af Præbendelisten, var Lundestolens Besiddelser paa Amager 11 Bol, foruden

[1]) S. R. D. III 428—29.

hvad der hørte uuder Øens egen Kirke, altsaa sikkert omkring 20 Bol i det Hele. Deraf laa 5 Bol i Sundbyvester, 4 i «Sundby» (øster?). Medens de 5 Bol i Sundbyvester er skænkede af Knud den hellige (1085[1]) synes ogsaa de 4 sidste at have tilhørt Bispestolen tidligere og at være tillagt den af Svend Estridsen, maaske sammen med Magleby.

Disse ret betydelige Besiddelser, som Lundestolen havde paa Amager, vidner om et nært Forhold mellem denne Hovedkirke og Øen, hvilket fortsattes under adskillige Konger og først ophørte paa Slutningen af Absalons Tid. Erik Emun skænkede 1135, 6. Jan. Lundekirken til Underhold af et nyt Præbende, som hans Dronning, Malfred, og deres Søn, Svend, oprettede, Indtægten bl. a. af to Bol i Tømmerup og samtlige Bol i Taarnby[2]). Samme Aar gav denne Konge til Roskildestolen til Hjælp til Oprettelsen af et Kloster i Ringsted to øde Bol (duos nihilo minus mansis) paa Amager[3]), som det viser sig de senere Skelgaarde; — ialt havde Kirken da Besiddelsesindtægten af omkring 28 Bol her. Valdemar den 1ste forøgede disse Besiddelser betydeligt ved Gaver til Biskop Absalon, saaledes vistnok 9 Bol, som Byen Burgby og den derunder hørende Hovedgaard bestod af.

Oprettelsen af *Taarnby Kirke* har sikkert staaet i Forbindelse med denne Gave. I al Fald synes det givet, at denne Kirke stammer fra Absalons Tid. Et nærmere Tidspunkt for dens Opførelse lader sig ikke paavise; men den er vistnok bygget umiddelbart efter Borgen i Hafn. Thi da nemlig det derefter oprettede Kjøbenhavns Len henlagdes under denne og samledes under Roskildestolen, hørte Magleby Kirke under Lund; og da er sikkert Burgby Kirke bleven til. Først da Absalon var bleven Ærkebisp i Lund (1177) har han faaet henflyttet Besiddelsesretten til det Gods paa Amager, som hørte under Lundestolen, til Roskildesædet. Og da dette endelig var sket, fik han ved et Pavebrev 1193 Kaldsretten til Kirkerne i Hafn, Brønshøj (som han ogsaa har bygget) og paa Amager. Under denne Kaldsret maa Burgby

[1]) Se Bilag I.
[2]) — II.
[3]) — III.

eller Taarnby Kirke være indbefattet; thi senere ses der ikke bygget nogen Kirke her. Uheldigvis fremgaar det ikke af Brevet hvorvidt Amager havde en eller to Kirker. Og den samme Unøjagtighed gentager sig i et langt senere Brev (1282), samt senere Stadfæstelsesbreve, hvorved disse Kirker, tilligemed Rødovre, alle hørende under Frue Kirkes Kapitel, fritages for Præsteafgift af Hensyn til Kapitlets ringe Indtægter[1]). I det Hele er der neppe nogen Tvivl om, at Taarnby Kirke, ligesom Brønshøj, der i Byggemaade ligner den meget, er bygget af Absalon i Tiden 1170—1190 og at han har henlagt Kaldsretten til disse og de øvrige Kirker i sit Len til Frue Kirkes Kapitel. Saaledes er Magleby Kirke da mindst 100 Aar ældre end Taarnby.

Under Lunds Bispestol har Amager, som vi se, modtaget sin Indvielse og gjort sin første Indtræden i den Kulturperiode, som ved Kristendommens Indførelse har spiret og fæstnet sig. Gennem Kirkens Indflydelse indtraadte roligere og mildere Livsforhold og Sæder, hvorved det blev muligt for Folket, at skabe sig faste Ernæringsvilkaar og Hjem, og at bosætte sig bymæssigt under Kirkens beskyttende Tag og dens Love.

En af den nye Kultur- eller Kirkemorals Grundsætninger var den, at medens Jorden hidtil havde været fri og tilgængelig for alle, blev Kongen nu, som dens udvalgte eller fødte Hersker, den, der raadede over dens Fordeling og Anvendelse; men det var Kirken, der inspirerede de Love, hvorefter denne Myndighedsudøvelse fandt Sted. Naar en Bryde eller Bonde tog et Stykke — eller en «Plov» — Jord i Brug, faldt han i Kongens Lyd eller Nævn og underkastede sig, at svare en Tribut deraf, baade til Kongen og Kirken, samt at yde sin Tjeneste til Kongen og Landets Forsvar. Den Landgilde, som Kongen tilkom, bortskænkede han i rigt Maal til Kirken, som Midler til at gennemføre dens store Opgaver: at bygge Kirker og Klostre, Hospitaler og Stiftelser, hvormed Folket kunde vindes og bøjes og Autoritetsprincipet i Stat og Kirke gøres gældende. Kirkens Øverster maatte optræde med Pomp og Værdighed ved Siden af Kro-

[1]) Kbh. Dipl. I. 2. 30. 66.

nens Bærere, føre Hofstat og slutte sig til Hærens Førere. Derfor forlenedes Kirken efterhaanden med store Landbesiddelser, hvoraf den kunde indkræve Skat, som «evig» Eje. Og derved lagdes sikkert nok Grundlaget for den private Jordejendomsret, som Kirken havde sin økonomiske Interesse i at faa gennemført. Jordens egentlige Bruger maatte fæste den hos Besidderen for at denne kunde fordre sin Skatteindtægt deraf som en privilegeret Ret. Snart fik Besidderen ogsaa Lov til at sælge den som en almindelig Handelsvare.

Jorden paa Amager blev, efterhaanden som den toges under Kulturdrift, tilegnet Kirken i Lund, først, som vi har set, af Svend Estridsen, dernæst at Knud den hellige, som i sit Gavebrev fra Aar 1085 bringer Kirken en stor Del Jordbesiddelser som en Brudegave «paa det den (Kirken) bestandig maa være en Brud til det Lam, som borttager Verdens Synder». Senere føjede Erik Emun en stor Del af Øens Vestside til, saaledes at der da har været henved 30 Bol under Stolen i Lund. Endelig skænkede Valdemar den store Resten af Amager, omkring en halv Snes Bol, til Biskop Absalon.

Hvilke Indtægter eller Rettigheder Kirken fra Begyndelsen af har havt af Jorden, eller rettere: hvad disse har beløbet sig til i Penge, lader sig ikke sige; men de har næppe været overdreven byrdefulde for Yderne at svare. Kirken besad den samme ubetingede Højhedsret over den Jord, den modtog, som Kongen ellers havde over Landet, saaledes Domsret og Retten til Sagefald og «Vrag», (Strandret) samt Retten til Gæsteri- og Ledingsafgift imod at stille visse Hærfolk eller, som her, Baadsmænd til Kongens Raadighed, naar det forlangtes, desuden Retten til Landgilden og Tienden.

Landgilden af en almindelig Bol var vistnok i de fleste Tilfælde et Pund eller en Mark Sølv (libras), dog sikkert en *lødig* Mark. At Værdien af en saadan ikke var saa ganske lidt, se vi deraf, at der ved Oprettelsen af Præsteembeder (Præbender) som Regel blev tillagt disse Landgildeydelsen af 8 à 10 Bol, samt maaske en Del af Tienden, der dog først paalagdes af Knud den hellige som tvungen Afgift. Iøvrigt blev Tienden indført som en særlig Kirkeskat, der skulde svares af enhver Bonde med Tiendedelen af hans Avl

til lige Deling mellem Kirken, Bispen og Præsten. Tiendepaabudet vakte stærk Harme og paa flere Steder Opstand. I Skaane samlede Bønderne sig og svarede, at de agtede ikke yde nye Skattepaalæg for bag efter at faa Skam til Takke derfor. Men Knud, der raadede over Øresund, truede med at forbyde dem Deltagelse i Fiskeriet her, dersom de ikke vilde svare Tiende. Saa faldt man til Føje. Og mange andre Steder gav man efter, for det var ikke let at have noget udestaaende med Kirken. Men man huskede Knud denne Udskrivning og den kostede ham snart Livet. Mange Steder nægtede man ogsaa haardnakket at gaa ind paa Kravet om Tiende og paatog sig paa anden Maade at underholde Kirken og Præsten. Præstelønningerne kom derved ofte til at bestaa af Almuens frivillige Ydelser, dels i Naturalier, dels som Offerpenge, der bragtes ham efter Messen. Men stadig søgte man, og langsomt gik det, at faa Tiendekravet gennemført; langtfra overalt lykkedes det. Endnu havde Sognebeboerne mange Steder en vis Selvbestemmelsesret, saaledes ogsaa Lov til selv at vælge deres Præst, dog at de maatte søge Bispens Samtykke til hans Ansættelse. — For Amagers Vedkommende synes Tiendekravet ikke at have mødt større Vanskeligheder. Beboerne her svarede i al Fald Tiende da Valdemar Atterdag «laante» Øen af Roskildestolen.

Hele Øen Amagers *Henlæggelse under Borgen i Hafn og Bispesædet i Roskilde* var, som vi har set, ikke en Foranstaltning, der alene blev truffen ved Valdemar den stores Gave til Absalon. Da Absalon sad paa Roskilde Bispestol, var det meste af Amager forlængst underlagt Stolen i Lund. Kongen havde kun Rettighed over en Del af Øen, hovedsagentlig paa Vestsiden og Midten, nogle formodentlig da afvandede og ryddeliggjorte Marker og Overdrev. Heraf dannedes en By, eller rettere en Hovedgaard: Burgby med en Del underliggende Bol. Det var dette mindre betydelige Gods Absalon fik, sammen med meget andet udenfor Amager, som Tilliggende til sin Borg. Derom vidner ogsaa Byens Navn. Og det var kun denne ene af Amagers Byer, der sammen med Borgen og dens øvrige Tilliggende gaves til Roskildesædet, hvilket forøvrigt udtrykkeligt fremgaar af den

pavelige Stadfæstelse paa Gaven[1]). Under denne By hørte sikkert en Del af Taarnby og Taarnby Kirke.

En Sag for sig er det, at Absalon senere, da han var bleven Ærkebisp i Lund, fik overført Besiddelsen ogsaa af den øvrige Del af Øen til Roskildesædet, saaledes at hele Øen blev underlagt Borgen i Hafn, der var dette Sædes Taffelgods og Len. Som Statsmand og Kirkens Øverste var det ham dobbelt magtpaaliggende her at skabe et stærkt Værn, baade for Stat og Kirke og at «forene den verdslige Magt med den aandelige». Og hvor langt gjaldt vel Magten, naar ikke Besiddelsesretten til Jorden knyttede sig dertil? Selv forbeholdt han sig Brugsretten til Lenet for sin Livstid, hvor efter det skulde tjene Roskildesædet som Taffelgods og Borgen til Sikring for Kirkens faste Sæde og Stilling som en Stat i Staten, eller maaske nærmere Staten selv. Hvem ved om han anede, at han derved grundlagde Landets Hovedstad.

Hvornaar det under Stolen i Lund hørende Jordegods paa Amager er blevet overført til Stolen i Roskilde lader sig ikke sige. Kun synes det sikkert, at Overførelsen havde fundet Sted da Paven 1193 stadfæstede Absalons Kaldsret til Lenets Kirker. I hvert Fald maa det betragtes som givet, at hele Amager ved Absalons Død, 1201, var underlagt Kjøbenhavns Len, som da helt og holdent tilfaldt Roskildestolen. 1230 fulgte ogsaa Saltholmen efter[2]). Og inden lang Tid begyndte Roskildestolens Ret til Lenet og Amager at omtvistes.

Under Absalon hidførtes for Amager helt nye Forhold, baade i kirkelig og verdslig Henseende. Øen skiltes i to Sogne: *Magleby* og *Burgby*, begge hørende under Kjøbenhavns Domkapitel; en baade lettere og mere naturlig Ordning end at have det ene Sogn og Dele af det andet under Kirken i Lund. Hovedgaarden Burgby blev formodentlig Sæde for en verdslig Ombudsmand mellem Beboerne og Lensmanden, som var Øens Øvrighed. Ogsaa udadtil bragte Absalons mægtige Haand bedre Forhold, Fred og Orden til Veje. De

[1]) Kbh. Dipl. I. 1. Se Bilag IV.
[2]) Kbh. Dipl. I. 6.

vendiske Sørøverskarer, der i lange Tider havde huseret paa Kysterne, fik en vis Respekt for at nærme sig Øresund. De skiftede Kulør og begyndte snart at drive en mere hæderlig Haandtering ved at udnytte det rige Sildefiskeri og drive Handel i Sundet, en Trafik, som ogsaa gav sig stærkt Udslag paa Amager og førte Kultur og lysere Forhold med sig.

Kronens Rettighed paa Øen indskrænkede sig, efter at Roskildestolen havde overtaget Besiddelsen, til Jagten, der mærkeligt nok stadig var forbeholdt Kongen, medens Kirken havde baade Strandretten og Fiskeriretten. Maaske var det under Kirkens Værdighed at jage Vildtet, eller var det et gammelt kongeligt Regale? I al Fald ses det af Valdemar Sejrs Jordebog, at Kongen paa Amager havde «Hus oc Haræ» og det maa saaledes antages, at han har benyttet Harejagten.

Men at vi ogsaa finde et kongeligt «Hus» paa Øen, er ganske vist overraskende. Vi har ingen Anelse om hvor det laa, om det var et Jagthus, eller en Bolig, hvor Kongen kunde tage Ophold. Det eneste, der tyder paa, at her har været en Bolig, hvor Kongen kunde opholde sig, er et Brev fra omtrent samme Tid, dateret *Amak*, givet af Erik Glipping 23. Juli 1271[1]). Det er forseglet af Biskopen af Børglum (Burglanensi), Provsten af Falster, Kongens Drot og flere Adelsmænd. I hvad Ærinde de har været paa Amager ses ikke. Brevet synes at være et Skøde eller en Stadfæstelse paa en Gave, bestaaende af noget Jordegods i Jylland, til Kanikerne i Aarhus. Kongens Ophold her midt i Sommertiden og med Følge synes at have været længere end en almindelig Jagttur, eftersom et Brev, der ikke kan have havt nogen særlig Hast, er dateret herfra. Gjaldt det maaske Sildefiskeriet i Sundet, eller en Belejring af Hafn? Under alle Omstændigheder maa man antage, at her har været en Bolig, hvor Kongen kunde tage ind. Men om det saakaldte «Hus», som Valdemar Sejr havde, foreligger der ikke den fjerneste Oplysning. Det er neppe sandsynligt, at det har staaet i Forbindelse med Hovedgaarden Burgby, der jo tilhørte Ros-

[1]) S. R. D. VI. 397.

kildestolen; thi der var allerede Strid mellem Kronen og Kirken om Besiddelsesretten til Øen.

Det varede ikke længe efter Absalons Død før en heftig og langvarig *Strid om Besiddelsesretten* til Kjøbenhavns Len opstod mellem de to Magtfaktorer, som Kronen og Kirken var, og affødte megen Bitterhed og Splittelse imellem dem. Kronen begyndte at nære Betænkeligheder ved de store Besiddelser, som Kirken allerede havde tilegnet sig, og særlig det vigtige, befæstede Punkt Kjøbenhavn (Kjøbmannehafn), der hurtigt var bleven en betydelig Handelsplads. Allerede Valdemar Sejr yttrede Tvivl om, at Absalon havde havt fuld Ret til, at handle som sket var med dette vigtige Len, hvorved Kronens Ret og Indflydelse overfor Fæstningens krigspolitiske Side aabenbart krænkedes. Under Erik Plovpenning førte Striden til et skarpt Brud mellem Roskildestolen og Kronen, saa skarpt, at Biskop Niels Stig 1247, vistnok nærmest af den Grund, maatte rømme fra Stiftet og i lang Tid ikke turde vende tilbage. Kongen havde med Vold og Magt taget Staden og Borgen Hafn og truede Bispen paa Livet, dersom han ikke afstod Retten dertil. Men Lybeckerne, som naturligvis maatte være med, tog Bispens Parti. De plyndrede og brændte Byen og dens Omegn, særlig ogsaa Amager, 1248. Lange Krigstider og Oprør førte det med sig, hvorunder Fyrst Jaromar af Rügen havde indtaget Staden og Fæstningen, og først 1260 lykkedes det den efterfølgende Biskop, som havde søgt denne Fyrstes Hjælp, at faa Striden bilagt. Erik Glipping maatte overfor Paven, der jo havde stadfæstet Absalons Dispositioner, gøre den Indrømmelse, at Lenet stod under Kirkelovens Beskyttelse. Saaledes maatte Kirkens formelle Ret dertil indtil videre respekteres.

I den følgende Tid blev Landet atter stærkt oprevet af indre Splid og Ufredshære, der sloges om Kongemagten. Baade Kirken og Adelen vilde raade. Og Amager, der laa ved den alfare Søvej, fik naturligvis sin Del af Ufreden. 1288—89 hærgede Marsk Stig og «de Fredløse», sammen med den norske Konge Erik Præstehader, gentagne Gange Øen med Brand og Plyndring, idet de tog Alt, hvad der kunde gøres i Bytte. Ogsaa Hanserne laa stadig paa Lur

med deres Røverskibe for at benytte Lejligheden til Indhug; den gamle blodige Tid var delvis vendt tilbage. Baade 1312 og 1318 se vi Hanserne gøre stærke Plyndringsindfald baade paa Amager og i Kjøbenhavn, som de stadig søgte at erobre for at faa Nøglen til Sundet. Sidste Gang gjorde Bispestolen Fordring paa Erstatning af Stæderne for Ødelæggelse af sit Taffelgods. Kongen vilde dog selv ordne den Sag og ønskede ikke Bispestolens Indblanding[1]). Der havde længe nok manglet en fast Haand ved Styret; nu syntes den at tage fat og det dagedes igen i Landet.

Da Valdemar Atterdag tiltraadte Regeringen, foretog han strax Shridt til ad fredelig Vej at faa overladt Byen og Borgen Hafn, samt Amager, af Roskildesædet, nærmest af Hensyn til Fiskeriet og Handelen i Sundet. I Januar 1341 overdroges Godset ham som Laan for 2 Aar paa visse Betingelser, bl. a. den ret mærkelige, at Bispens Undergivne paa Amager ikke maatte bebyrdes med yderligere Skat og Tynge end de var, hvorhos Kongen maatte stille andet Gods i Pant for Laanet. Han pantsatte derefter igen Slottet og Staden, som han dog snart efter indløste, medens han paa Dragør oprettede et betydeligt Hanseleje og Marked for Fiskeritrafiken, i Lighed med det, der fandtes paa Skanør; og her udviklede sig hurtigt en livlig og indbringende Handelsplads i den Tid Sildefiskeriet stod paa. Da de to Aar var forløbne, vilde Kongen imidlertid ikke give «Slottet, Taarnet og Byen tilligemed Amager og tilliggende Herreder» tilbage til Bispestolen, trods gentagen Paastand derom. Det trak ud i adskillige Aar. Endelig 1350 blev der truffen en ny Overenskomst, hvorefter Biskopen med Kapitlets Samtykke overdrog Lenet til Kongen for Livstid. Da han var død, gav Dronning Margrethe det tilbage til Kirken[2]). Dermed var Sagen bilagt for en Tid; og Amager hørte atter under Bispesædet.

Om *Beboelsen* paa Amager paa den Tid finde vi en Jordebog, kaldet «Palte», som menes at være udfærdiget i

---

[1]) Hans. Urkundenb. II. 134.
[2]) Kbh. Dipl. I. 76 77. 84. 89. 114.

Tiden omkring 1370 over Bispestolens Besiddelser[1]). Her er optaget følgende Byer med det Antal Bol de havde:

Sundby westræ	6	Mansos (Bol)
— østræ	6	—
Maghleby litlæ	6	—
Makleby søndræ . . .	10	—
Tummorp	4	—[2])
Karstorp	4	—
Thornby	4	—[3])
Bispens Gaard (tidligere Burgby)	4	—
Vllæthorp, Wiborp og Utlundæ	5	—[4])
Tilsammen	49	Mansos (Bol)

foruden de 2 Bol, underlagt Frue Kirke.

Øens Befolkning var da fra Knud den helliges Tid, altsaa gennem ca. 300 Aar, voxet fra 20 til 51 Bol, eller fra 140 til 350 Mennesker, regnes der 7 paa hvert Bol.

Et Bol var ikke noget givet eller afmaalt Jordareal. Det var en Plovs Jord, eller hvad en Familie kunde bruge og ernære sig paa. En Trediedel eller en Fjerdedel af Jorden pløjedes vistnok aarligt, Resten henlaa til Græsning, Høslæt, Skovhugst osv. Da Avlen var ringe, fordredes selvfølgelig langt større Areal endnu til et Gaardbrug. Bolenes Størrelse vexlede iøvrigt efter Jordens ulige Godhed og Beliggenheden. Bolene her havde fra 100 indtil 150 Tdr. Land, undtagelsesvis ogsaa mere, naar Skov og Overdrevsjord medregnedes. Skelgaardene, som oprindelig og endnu 1518 var to Bol, havde tilsammen 340 Tdr. Land.

Boligen var endnu yderst primitiv og tarvelig, som oftest kun en Hytte af Ler, tækket med Tørv eller Straa, og Bohavet svarede dertil. Udhusene maatte der ofres forholdsvis mere paa for at de kunde beskytte Foderet og Kvæget.

[1]) Tr. i S. R. D. VII p. 103 Amaghe.

[2]) De to Bol her, som 1135 blev tillagt Ringsted Kloster og nu sikkert tilhørte Frue Kirke i Kjøbenhavn, kan ikke være medregnede.

[3]) Heraf hørte et Bol til Bispens Gaard.

[4]) Disse 5 Bol hørte ogsaa til Bispens Gaard.

Livsforholdene var vel smaa og trange inden Døre; men man levede i og med Naturen, som dens frie Børn, Arvinger til al den vexlende Rigdom og de Livsfornødenheder den bød. For en stor Del levede man af Jagt og Fiskeri ved Siden af Jordbrug og Kvægavl, Frugtavl, Biavl osv. De aandelige Interesser var Krigsbedrifter og Eventyr; Sagn og Sange derom bevaredes og gik i Arv fra Slægt til Slægt. Religionssansen var neppe endnu stærkt udviklet hos Almuen. De himmelske Ting overlod man til Præsten som Sognets Fader. I alle Forhold gjorde sig et vist Fællesskab gældende, byvis, hvor der var langt mellem Byerne; men ogsaa, som paa Amager, med Fællesjorder mellem flere Byer. De fælles Bymarker var inddelte i Vange, som Bymændene fordelte mellem sig, naar de skulde saas og høstes, men som atter faldt ind under Fællesskabet, naar Høsten var forbi og Ævret opgaves.

Ligesom Føden tilvejebragtes ogsaa Klæder og Bohave mest af de Produkter, man selv avlede eller tilbyttede sig. Det var mest Skindklæder, man brugte; dog var grovere Vævning tidlig kendt. Paa Amager stod man i livlig Berøring med Omverdenen gennem Hansetrafiken paa Dragør, hvor der hver Sommer var stort Marked, saa man havde let ved at ombytte sine overflødige Produkter med fremmede Varer, der kunde sætte Krydderi og Afvexling paa den almindelige Levemaade. Herved lærte man f. Ex. Brugen af Linned, som ikke før var kendt.

Penge var en temmelig sjælden og næsten ganske unyttig Ting blandt Almuen. Man vidste daarligt hvor man skulde gøre af dem; mest benyttedes de som Skattemiddel og f. Ex. ved Højtidsoffer; skulde man endelig gemme dem, gravedes de gerne ned i Jorden. Bonden, der selv lavede næsten Alting som Husflid havde ikke mange Ærinder til Købstaden, hvor Handelen iøvrigt var meget lidt udviklet og vel mest foregik ved fremmede «Liggere», Fartøjer, som om Sommeren tuskede med vore Produkter og de fremmede, som de førte hertil. — Af danske Møntarter kende vi fra Begyndelsen og Midten af Middelalderen: Pendinge, Ørtug, Øre og Mark. En Pending var i Begyndelsen lig en Skp. Korns Værdi; men

Kornet steg i Pris og allerede i Valdemarstiden havde det den dobbelte Værdi. Der gik 240 Pending paa en Mark, ligesom 240 Skpr. paa en Mark Korn. En Mark Sølv deltes i 8 Ører eller 24 Ørtug (à 10—12 Pending). En Mark Guld regnedes lig 8 Mark Sølv. Vi se dog ogsaa, at der, f. Ex. paa Knud den helliges Tid, regnedes med Pund Sølv og at et Pund var 12 Unzer eller 2 Mark.

Da Kornmaalene svarede til Mønternes Værdi, kunde der betales enten med Penge eller Korn, ligesom forøvrigt ogsaa med Kreaturer, der regnedes til en nogenlunde fast Pris. Smaamønt i egentlig Forstand kendtes ikke. Pendingen svarede næsten til vor Krone i Værdiindhold. En Oxe toges for 6, en Ko for 4 Ørtug, altsaa henholdsvis $^1/_4$ eller $^1/_6$ Mark, eller 60 og 40 Skpr. Korn; et Svin $1^1/_2$ Ørtug ($^1/_{10}$ Mark), et Faar $^1/_2$ Øre ($^1/_{16}$ Mark). Som man ser, var Kødet da i Forhold til Korn langt billigere end nu, en naturlig Følge af de primitive Jordbrugsforhold. — Møntherren, altsaa paa Amager Bispen — Retten til at slaa Mønt fulgte gerne med Jurisdiktionsretten for en Trediedel af den udsendte Mønt — sørgede ret ofte for Møntens Inddragelse og Fornyelse; undertiden hvert Aar paabød han at «forny Mønten» for derved at skabe sig en Indtægt. Det befaledes da, at alle Indkøb skulde gøres og alle Skatter erlægges i den ny Mønt saa snart den, i Reglen Søndag før Mikkelsdag, var sat i Omløb, og den gamle Mønt toges derefter kun til $^2/_3$ Dele af dens tidligere Værdi[1]).

Retsforholdene var ikke meget udviklede. Den udøvende Retsmyndighed var for Amagers Vedkommende hos Bispen eller hans Lensmand paa Kjøbenhavn. Bispesædets Jurisdiktionsret strakte sig, som det hedder, fra Tulesbøw (Mørkhøj?) over Skovshoved uden om Saltholmen og Amager til Rødovre Aa: det daværende Støfnæs, senere Stokkelunds, nu Sokkelunds Herred. Her herskede Bispen uindskrænket efter Kirkens Love, baade tillands og tilvands, udøvede baade dømmende og straffende Myndighed enten gennem sin Foged eller Lensmanden. Der fandtes endnu intet lokalt Retterthing

[1]) Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1884. 221—23.

paa Amager; Retten holdtes antagelig paa Slottet eller paa Bispens Gaard. En vigtig Del af denne Jurisdiktionsret var Strandretten, nemlig Retten til de Strandinger der fandt Sted og de Vrag der fandtes i Søen, samt Told af de Skibe og deres Ladninger, som førtes paa Grund. Ifølge Biskopens Stadsret for Kjøbenhavn (1294) skulde ethvert Skib, der fandtes indenfor det nævnte Distrikt uden Styrmand, anses for Vrag og opbringes til Slottet mod en passende Bjergeløn; hvis man undlod at opbringe det, skulde det betragtes som Tyveri. Naar Godsets rette Ejermand meldte sig skulde Godset dog udleveres ham mod Fradrag af Bjergeløn efter Skik og Brug. — At der bjergedes og toldedes rigeligt, især af fremmede Fartøjer, haves der flere Exempler paa. Saaledes var 1333 et Skib fra Lübeck, som var strandet ved Dragør, blevet opbragt af Bispens Folk og beslaglagt. Skipperen havde vel atter faaet Skibet og «en Del» af Ladningen tilbage, men kunde ikke faa Resten. Herover klagede han først til Raadet i Lübeck og en Udsending søgte Bispen for at paatale Sagen; men denne var bortrejst. Derefter skete der Henvendelse til Sjællands Landsthing, som ikke kunde tage sig af Sagen, da Bispen ikke var underkastet den verdslige Domstol. Et andet Tilfælde foreligger fra 1336, da en Skipper fra Stralsund, hvis Skib var grundstødt paa Saltholmen, af den samme Biskop — Eggert Brockdorf — var bleven frataget sin Ladning, ja endogsaa de Penge, han havde ombord. Fra et senere Tidspunkt, under Dronning Margrethe, se vi, at der fra Bispens Side føres Klage for Hansestæderne over, at han ikke havde faaet sin Told af et Skib med Ladning, der var grundstødt paa Saltholmen og af nogle hanseatiske Folk var blevet indbjerget til Höödl paa Skaane[1]).

Paa Søen var selvfølgelig Retsforholdene særlig usikre og den mindste Lejlighed benyttedes til at gøre Bytte. Under Valdemar Atterdags langvarige Krige, og iøvrigt ogsaa før, var der opstaaet en Mængde Kapere og Sørøverfartøjer, som plyndrede Kysterne og Farvandene og gav Anledning til at øve uvilkaarlig Justits og gøre Brug af den Ret man havde.

[1]) Kbh. Dipl. I. 73. 83. 130.

Flere af Landets egne adelige Slægter fik Smag for Sørov og tog livlig Del deri. Ja, der dannede sig Forbund, som i Fællesskab — saaledes «Fetaillebrødrene» — udnyttede Røverhaandværket med ikke mindre Iver end Venderne et Par Hundrede Aar tidligere. Fiskeriet i Sundet laa ofte næsten øde paa Grund af dette Uvæsen. Røverskibene laa paa Lur alle Vegne efter ethvert fremmed Fartøj, der vovede sig herind; selv Landets egne Fartøjer skaanede de ikke altid. En trist og uhyggelig Tid, der indvirkede ogsaa paa alle andre Livsforhold.

De *Skatter* eller faste Afgifter, som Amager omkring 1370 svarede til Bispestolen, som det fremgaar af dens forannævnte Jordebog, var ikke ubetydelige. I Landgilde gaves af hver «Fjerding» Jord — antagelig den Fjerdedel af et Bol, der hvert Aar tilsaaedes — 2 Pund Korn[1]), en Afgift som er bleven staaende lige til Hartkornsmatriklen indførtes og som fra Begyndelsen af var den egentlige Landeværns- og Ledingsafgift. Desuden svaredes en *Gæsteriafgift*, der oprindelig var en frivillig Ydelse til Kongen, men efterhaanden blev en fast Forpligtelse, som ydedes Landsherren i Stedet for Ophold, naar han gæstede Landet. I Gæsteri svaredes af hele Amager, hvad der vistnok regnedes for et Døgns Sommer- og et Døgns Vintergæsteri: 30 Stk. Kvæg og 80 Faar eller Lam. Desuden skulde hver Bonde svare 1 Gaas og 4 Høns. Omtrent den samme Gæsteri svaredes endnu ved Aar 1600.

Paa Dragør Marked betaltes i Efteraarsafgift af hvert Skib 18 *grossi* og af hver Vogn 6 grossi[2]) undtagen af fremmede tilførte Vogne, hvoraf der skulde svares en større Afgift. Dertil kom Tolden og Jordskylden paa Dragør, som ikke omtales i Jordebogen.

Iøvrigt svarede Beboerne Græspenge til Bispestolen, maaske af Saltholmen, samt Tiende, da der som Tiendesogne nævnes Magleby og Burgby[3]).

Extraskatter, eller de senere Krigsskatter kendte man

---

[1]) Et Pund Korn (Byg) var 24 Skpr.

[2]) En *grossi* var antagelig af samme Værdi som en Pending (1 Skp. Korn).

[3]) S. R. D. VII. 111—12.

endnu ikke ret meget til. De, som skulde føre Krig, nærmest Adelen, oppebar Midler dertil i Landgilden; Almuen hadede særlige Krigsudskrivninger. Erik Plovpenning paalagde hver Plovs Jord fra ½ til 3 Mark til Udrustning af det liflandske Tog 1249 og Dronning Margrethe lod kræve en Mark af hver Arne, den saakaldte «Røgskat», 1389. Da hun senere lod indskrive en Kreaturskat paa 10 lødige Mark af hvert Herred, fik denne Navn af «Rumpeskat». Snart blev man mere fortrolig med slige Extraudskrivninger.

Saltholmen[1]) har fra gammel Tid tilhørt Amager, maaske allerede under Lundestolens Besiddelse, men i al Fald fra 1230, da Valdemar Sejr henlagde Besiddelsen under Roskildestolen[2]). Det synes underligt om ikke Absalon har benyttet Kalkstenen til de mange Kirker, som han lod opføre. 1280 fik Kjøbenhavns Borgere af Bispen Tilladelse til frit at «skære» Kalksten paa Øen til Opbygning af deres Huse. Bispestolens Skatteindtægt af Øen var 4 Mark Sølv aarligt[3]).

---

[1]) Navnet er vistnok egentlig Soltholm af dets gamle nordiske Navn Sollr: haard, fast Masse (Kalksten).

[2]) Bilag V.

[3]) Kbh. Dipl. I 6. 29. 92.

III. DRAGØR I MIDDELALDEREN.

1. Hanseprivilegierne.

Hansetrafikens Indtræden. — Privilegier paa Dragør. — Dragørfarerkompagnier. — Hvilke Hansestæder, der har havt Fed paa Dragør. — Danske Købstæders Handelsrettigheder. — En Frihavn for Hansetrafiken. — Stædernes Kamp for Privilegierne. — Danskernes Indgreb og Modstand. — Nye Afgiftspaalæg. — Trafikens Aftagen.

Dragør er den yngste af Amagers Byer, næst efter Christianshavn, som fra Begyndelsen af ogsaa hørte til Amager. Først i nyere Tid blev Dragør fast beboet; men alligevel knytter der sig til Grunden, hvorpaa Byen ligger, og Terrænet nærmest omkring den interessante Data fra en langt ældre Tid og et broget Liv, som udfoldede sig her paa Øresundets Kyst.

Ophavet til det brogede Erhvervsliv og den Handelstrafik, der i Middelalderen gjorde Dragør til en kendt og ret vigtig Plads, var *Silden*, som i næsten utrolig rige Mængder om Sommeren, navnlig i Høsten — dens Legetid — lagde sin Vej gennem Sundet. Den førte, kan man vel godt sige, en Kulturstrømning med sig til Norden, idet den drog sydligere Landes Folk hertil og under Fiskeriet skabte et Røre og Handelsliv paa den aabne Strand, hvor man opslog sin Lejr, som samtidige Historieskrivere tillagde stor økonomisk og

kulturel Betydning for vore Forfædre. Af Sildefiskeriet ved Skaane gik der allerede i det 12. Aarhundrede stort Ry, som lokkede særligt de *vendiske Stæders* Folk hertil, hvorved Silden — maaske først i tørret, senere i nedsaltet Tilstand — blev en gangbar Handelsvare og fik stor Værdi, saa det rigeligt lønnede Umagen at fange den. Og snart strømmede flere Nabolandes Folk til Øresund baade som Fiskere og Købmænd, baade for at drive Fiskeri og for at udnytte Fiskeriet ad Handelens Vej.

Om Sundets Silderigdom den Gang, navnlig paa Aarstiden omkring Høst, ved Enhver at fortælle fra *Saxo's* Historie; Stimerne kunde efter den staa saa tætte og saa højt i Vandet, at man knapt behøvede Redskaber for at fiske, man kunde øse Silden op i Baadene med Hænderne. En anden samtidig Forfatter, *Arnold* af Lübeck, fortæller, at Danerne havde Rigdomme af enhver Art som Følge af det Fiskeri, de aarligt drev ved *Skania*, hvortil der fra alle de omboende Folkeslag indfandt sig Handelsmænd for at opkøbe Silden, som ved Guds Rundhaandethed tilflød de Indfødte for Intet, medens Købmændene gav deres bedste Ejendom, ja! endog stundom ved Skibbrud selve Livet for en ringe Vare. Samme Forfatter omtaler, at det Handelssamkvem, som Sildefiskeriet saaledes hidførte, gav Impulser til nye og rigere Sæder for Nordens Folk og lærte dem at rette sig i Vaaben og Klædedragt efter andre Folkeslag. Medens de «i forrige Tider gik i Sømandsdragt, da de som Kystboere idelig tumlede med deres Skuder, gaa de nu om Stunder ikke alene i Skarlagen, broget og graat Skind- og Pelsværk, men endog i Purpur og Linned»[1]). Ogsaa i Levemaade og Sæder hidførte Handelen og Handelsinteresserne nye Forhold. Vi lærte at kende og benytte Udlandets Varer og Krydderier. Sæderne blev mildere; Handelen udviklede sig. Og Landet fik Afsætning paa sin Overflødighed af Jordens og Søens Produkter. Livet formede sig i det Hele lysere og rigere; forskellige Folkeslag kunde mødes i Handel og Vandel ad fredelig Vej — en Vej

[1]) Arnolds Slavekrønnike i Overs. v. P. Kierkegaard 92.

til Velstand baade for de fremmede og for vore egne Folk, i al Fald for lang Tid.

Den Fiskeri- og Handelstrafik, som Silden saaledes blev Aarsag til og som allerede i det 12. Aarh. vakte livligt Røre i Øresundet og Kysterne ved dets sydlige Udløb, bredte sig antagelig ogsaa snart til Drogdens Øre, der under visse Vejrforhold maatte blive en nødvendig Landingsplads for Fiskerne.

Om *Hansetrafikens Indtræden* paa Dragør savne vi imidlertid sikre Data. Hanseforskeren Dr. *Wilhelm Stieda* i Rostock mener, at ogsaa denne Plads allerede fra Begyndelsen af det 13. Aarh. skal være bleven benyttet af Hanseaterne[1]). Sandsynligheden taler ogsaa for, at de Friheder, som Kong *Abel* 1250 (cfr. $^{13}/_{8}$ 1251) gav Staden Wismar til Handel og Fiskeri i hele Danmark, særlig ved Skanør, ogsaa har strakt sig til Dragør. Men om Wismars Borgere derfor har været de første, der har taget dette Sted i Brug, er jo ikke givet, skønt andre Omstændigheder tyde derpaa. Saaledes har denne Stads Fed ligget nærmest det naturlige Landgangssted, et Øre, som Søen har dannet, og Stedet, hvor Toldboden laa. Endvidere synes det, at Wismar har havt Privilegier her fra den tidligste Tid, da ingen saadanne ses givne denne Stad af Valdemar Atterdag og det fremgaar af Stadens ældste «Stadtbuche», at den tidlig havde Fiskerboder paa Dragør. 1308 omtales Wismars og Stralsunds Kaufleute i Øresund.

De Stæder der fulgte næst efter eller samtidig med Wismar maa have været Greifswald og Stralsund. Disse tre Stæders Fed har ligget samlet paa det bekvemmeste og højeste Terræn der fandtes og dannede saa at sige Midtpunktet i Dragørlejet. Det tør anses for utvivlsomt, at disse tre Stæder, da de i 1323 i Forbund med hinanden fik forøgede Friheder i Danmark, allerede havde fast Fod paa Dragør. Skælningen mellem dette Sted og de skaanske var endnu ikke bleven obligatorisk. Den Konfirmation, som Hertug Valdemar $^{4}/_{7}$ 1326 gav Stæderne Greifswald, Stralsund, Anklam og

[1]) Hans. Geschichtsbl. 1890/91: Das Schonenfahrergelag in Rostock. Fund af et Par Mønter fra Valdemar Sejrs Tid kan maaske ogsaa tyde derpaa.

Demmin paa deres Privilegier i Sundet, nævner heller ikke Dragør, skønt dette Sted aabenbart har været underforstaaet i Ordene: in Scania et in omnibus finibus et terminis regni dacie. Og da Lübeck 1337 besværer sig til Wismar og flere Stæder over Sildetøndernes ulige Størrelse, nævnes Skaane og andre Steder[1]). Endelig se vi, at flere af de Privilegier, som Valdemar Atterdag gav 1342, saaledes paa Stralsunds og Kampens Fed paa Dragør, mere var Udvidelser og Stadfæstelser af ældre Rettigheder end Indrømmelser af nye. — Alle disse Omstændigheder maa betragtes som rimelige Grunde for, at Hansetrafikens Indtræden paa Dragør er sket langt tidligere end det fremgaar af de historiske Kendsgærninger. Naar Forholdene indtil Valdemar Atterdags Tid er hyllede i et vist Mørke, saa er Aarsagen sikkert ikke mindst den, at Amager og dermed Dragør da hørte under Roskilde Bispestol og at Kongerne ikke uden en Overenskomst med denne har kunnet meddele de nødvendige Friheder for at drive Trafiken her. Og ad hvilke Veje saadanne Friheder da er bleven givne, vil formodentlig ingensinde blive oplyst.

Endnu en Omstændighed, som taler for, at Dragør ikke under Bispestolens Herredømme har ligget uberørt af Hanseaterne, maa i Forbigaaende paapeges, den nemlig, at de vendiske Skaanefarere tidligt og stadigt nærmede sig Kjøbenhavn, hvor Bispen havde sit Hovedsæde, og at de med Held fik dannet sig et Handelsfaktori her, baseret paa Fiskeritrafiken Det tillodes vendiske Købmænd at slaa sig ned i Staden; allerede 1268 fandtes der et tysk Handelskompagni. For selve Fiskeriet laa Kjøbenhavn imidlertid for afsides; dette maatte foregaa fra Fiskerlejerne, og som saadant laa Dragør baade nært og bekvemt.

Af *Privilegier paa Dragør* stamme de ældste, der hidtil er fundne og som tage direkte Sigte paa denne Plads, fra Valdemar Atterdag, 1342. Ti Aar tidligere træder Stedets Navn historisk frem hos en tysk Forfatter, der omtaler de holstenske Grevers Kamp om Danmark og fortæller, at der

[1]) Sartorius: Gesch. d. Hanse II 310. Mechl. Urkundenb. IX. 11

under et Sammenstød i Øresund «van deme volke quam en del uppe dat clene land to *dracoe*, de worden dode slaghen»[1]). Ved samme Tid (omtr. 1333) se vi, at et Skib fra Stralsund led Skibbrud ved *Drakøer* og at Raadet i Stralsund søgte Høvedsmanden paa Kjøbenhavns Slot om at faa Ladningen udleveret[2]. — Pladsen har altsaa tidligere været kendt blandt Hansestæderne og sikkert ogsaa været benyttet af dem som Bindeled mellem Skaane og Kjøbenhavn. Under Valdemar Atterdag fik den imidlertid en ganske særlig og forøvrigt ogsaa politisk Betydning. Ved denne Konges Regeringstiltrædelse var Skaane og dermed Fiskeritrafiken paa Skanør pantsat til den svenske Konge Magnus Smek. Kong Valdemar skyndte sig da (Jan. 1341) at faa overladt Kjøbenhavns Len, hvorunder Amager, af Roskildestolen for alligevel at faa Del i Sundtrafiken. Staden Kjøbenhavn pantsatte han straks efter til Markvard af Stove. Og for at drage Indtægt af Fiskeriet og Handelen, udvidede han Skaanemarkedet paa Dragør, hvor han søgte at skabe en lignende Trafik som paa Skanør. Medens Kong Magnus fornyede Handelsprivilegierne paa Skaanesiden, Markvard af Stove og Otto Gholenbek gav Lejdebreve til Sejlads og Handel paa Kjøbenhavn under Sildefiskeriet (1340 og 1341), tilstod Kong Valdemar fra 1342 omfattende Privelegier paa Fed og Handelspladser paa Dragør, baade til østersøiske og hollandske Stæder.

Fra den Tid træder Dragørlejet altsaa aabenlyst frem som Hanseplads. Vi se at *Stralsund*, $^{10}/_{8}$ 1342, fik Stadfæstelse paa sine Privilegier hvorved gaves Stadens Borgere en vis *Jurisdiktionsret*, *Ind- og Udførselsret* mod en Afgift af to skaanske Mark, lig 2 danske Ørtug pr. Læst, samt *Ret til paa deres Fed at drive forskellige Haandværk* med Forarbejdning af *Lærred, Kød, Brød, Læder*; *Salg af alle Alenvarer og iøvrigt Ret til at drive* al *Slags Købmandskab*, samt endelig fri *Bjergningsret* for deres Fartøjer i Tilfælde af Stranding eller Grundstødning paa Kongens Territorium. *Kampen* indrømmedes $^{15}/_{8}$ s. A. lignende Rettigheder. 1346

---

[1]) Grautoff: Lüb. Chron. I. 235.

[2]) Kbh. Dipl. I. 73.

erholdt *Zytfen* et Fed[1]). Foruden disse har naturligvis flere Stæder faaet Stadfæstelse paa gamle eller Indrømmelser af nye Rettigheder i Lighed med dem, de havde eller havde havt paa Skaane. Der er ingen Tvivl om, at baade *Wismar* og *Greifswald* ogsaa har faaet Stadfæstelser, ligesom noget senere *Stettin*[2]). — En saa stor Liberalitet hos Kong Valdemar overfor Hanserne maa der aabenbart have ligget en finanspolitisk Tanke bag ved. — Snart erhvervede mange af Stæderne sig ogsaa Pladser paa Dragør, som de benyttede ved Siden af deres Pladser paa Skaane og som sikkert ydede Kronen betydelige Indtægter. Dragør blev snart et vigtigt og vidt bekendt Marked, hvor i Fisketiden — fra Bartholomæi til Dionysii Dag — stor Handelstrafik med allehaande Varer fandt Sted og hvor forskellige Landes Købmænd mødtes med deres Skibe for at købslaa, hvor Ind- og Udskibning foregik og et broget Liv udfoldede sig mellem Tusinder af Mennesker fra forskellige Lande. — At anlægge nogen Maalestok for Trafikens Omfang eller den Omsætning, der fandt Sted, lader sig af Mangel paa Oplysninger ikke gøre. Kun gennem Styrken og Omfanget af de Handelsinteresser, der gennem Privilegierne giver sig Udtryk, kan vi se Pladsens Betydning baade for de danske og fremmede Folk.

Privilegierne udviklede sig hurtigt til ogsaa at omfatte andre Friheder, saaledes Fritagelse for *Arvkøb*[3]); *Udtapning og Udskænkning* af Øl og Vin paa Feddene; Ret til *Ind- og Udskibning* samt *Omladning* fra Skib til Skib i Søen ved egne Skuder eller Pramme og Vogne mod en ringe Pram- og Vognafgift. I *Jordskyld* skulde kun svares 1 Skill. Grot af hver Bodeplads, dog var Boder, hvor der kun solgtes Sejldug, Reb og Staver, afgiftsfrie[4]). — Paa saadanne Vilkaar (som Kong Valdemar maatte stadfæste ved Freden i Stralsund) kunde Hansestæderne nok være tjent med at drive

---

[1]) Se Bilag IX. Et Fed var en mindre, afgrændset Plads paa Engen ovenfor Stranden.

[2]) Willebrandt: Hans. Chron. II. 189.

[3]) En Afgift, som en Købstadmand maatte udrede for at der kunde tages Arv efter ham (Chr. L. E. Stemann: Den danske Retshistorie, 409).

[4]) Grautoff: Läb. Chron. I. 475—85.

Handel i Øresund og benyttede sig ogsaa deraf i rigt Maal.

Paa Basis af disse Privilegier dannede der sig i de forskellige Stæder faste Handelskompagnier med det Formaal at udnytte baade Fiskeritrafiken og Handelen. I Greifswald bestod der saaledes 1356 — og maaske før — et Kjøbenhavnsfarerkompagni, der uden Tvivl har staaet i Forbindelse med denne Stads tidligere Trafik paa Dragør[1]). Da Greifswalds Fed her imidlertid synes at være overtaget af Stettin omtrent ved den nævnte Tid, kan denne Omstændighed maaske falde sammen med Greifswalds-Kompagniets tidlige Ophævelse. Beliggenheden af det Fed, som Stettin havde paa Dragør i al Fald før 1370, taler for, at det netop maa have været dette Fed, som Greifswald tidligere havde under Forbundet med Wismar og Stralsund. Det laa saaledes nærmere Stranden end Stralsunds Fed, skønt Stralsund efter alle Solemærker havde Rettigheder paa Dragør tidligere end Stettin. — At Kjøbenhavnsfarere ogsaa havde Forbindelse med Dragør, se vi deraf, at Medlemmer af det tyske Kompagni i Kjøbenhavn, nemlig Borgere fra Wismar, Stralsund og Stettin, ifølge Kompagniets Skraa af 1382 havde Boder paa Dragør i Fisketiden[2]). En intimere Forbindelse mellem Kjøbenhavn og Dragørlejet ses atter her at have fundet Sted. Og Forbindelsen gjaldt ikke blot Hanseaterne, men ogsaa Stadens egne Borgere.

Dragørfarerkompagnier dannedes (ligesom Skaanefarerkompagnier) i forskellige af Stæderne. Før 1370 fandtes et Kompagni af Dragørfarere i *Stettin*; thi det erholdt da af Kong Valdemar Fornyelse af sine Rettigheder. Det var et stort og anseligt Broderskab, der udfoldede en indbringende Virksomhed. Dets Fed paa Dragør var Stettins ældste og vigtigste Sundplads, Stadens to andre (paa Skaane) overlegen, og det var tillige det mest velhavende af de tre saakaldte Skaanefarerbroderskaber, der havde Sæde i Stettin. Dets Bestaaen gennem mere end 250 Aar tyder paa en over-

[1]) Pom. u. Rüg. Geschichtsdenkm. 29.
[2]) Kbh. Dipl. I. 119.

ordentlig Livskraft. I denne lange Tids Annaler træffe vi det under forskellige Navne: *Drakorer Kompeneye* (1370, 1424) *Drakørfahreren* (1401), *Copman von Drakore* (1432), *Unser leven vrowen broderschop tho Drakore* (1452), *Der Draker gilde* (1512) eller simpelthen *Die Draker* (1628). Iøvrigt vioes der ikke meget om Kompagniet, især fra dets ældste Tid. 1401 stiftede og bekostede det et Kapel i St. Johannes Graabrødrekirke i Stettin; senere har det stiftet tre Altre i tre andre af Stadens Kirker. Til disse Stiftelser har skænket betydelige Gaver og Legater. — Det kirkelige spillede i det hele taget en væsentlig Rolle i saadanne Broderskabers Liv. I Fundatsen til det 1401 oprettede Kapel betingede Kompagniet sig, at det hver Høst skulde have en Kalk og en Messekjole overladt til at medtage paa Rejsen til Dragør. At der ogsaa har været en Præst med, synes da rimeligt. — Endnu 1628 bekostede Kompagniet Vedligeholdelsen af Kapellet i Johanneskirken.

Ogsaa i *Wismar* spore vi Tilværelsen af et Dragørfarerkompagni, maaske en Aflægger af det tyske Kompagni i Kjøbenhavn, hvis Skraa af 1382 (ved en Ændring 1390) omtaler «Kopman von der Wiszmer wilkort und overein gedregen in dem gulden jare uppe Drakore». Som særligt Dragørfarerkompagni finde vi det nævnt 1470: *Der Drakoervaer*. Det besad da et Alter i en af Staden Wismars Kirker. I Optegnelser vedrørende St. Nikolaj Kirke s. St. findes fra det 16. Aarh. nævnt en af Skaane- og Dragørfarernes Patroner, Anthonius Eller. Dermed ophører enhver Efterretning om Kompagniets Forbindelse med Dragør, hvor Wismar tidlig tabte sine Privilegier, vistnok allerede under Christiern d. 2. Dr. Blumcke mener iøvrigt, at det endnu bestaar som Pappegøjeselskab i Wismar[1]).

I den hollandske Stad *Deventer* finde vi 1396 et lignende Borgerbroderskab, som drev Handel paa Kjøbenhavn og Dragør. Selskabets Statutter af 1396, der nævner «die mit oerer Koepmanschep vaeren to Koepenhaeven off te Draekuer», giver et interessant Indblik i dets Liv og Virksom-

[1] Efter Dr. O. Blümcke: Stettin hans. Stellung i Balt. Stud. XXXVII.

hed[1]). Det styredes af en af Brødrene valgt Oldermand; dets Formaal var at holde Skibe liggende ved Kjøbenhavn eller Dragør «omme hoerre Koepmenschap»[2]). — Deventer har neppe havt noget særskilt Fed paa Dragør, men sandsynligvis havt Del enten i Zytphens eller Kampens. De hollandske Stæder har vel neppe drevet Fiskeritrafik, men kun taget Del i Handelen. — Deres Forbindelse med Dragør synes tidlig ophørt, sandsynligvis allerede i Begyndelsen af det 15. Aarh., da de førte voldsomme Kampe med Østersøstæderne og led store Nederlag.

Hvorvidt der har været Sammenslutninger af Dragørfarere ogsaa i andre Stæder, derom vides sikkert Intet. Forholdet var i Reglen det, for de fleste Stæders Vedkommende, at man havde et Hovedfed paa Skaane, hvor Fogderiet havde Sæde, og at Feddet paa Dragør var henlagt der under og administreret af en Underfoged. Kun for Stettin var Forholdet, i al Fald længe, det omvendte. Pladserne paa begge Sider af Sundet stod i en saa samvirkende Forbindelse med hinanden, at Skaanefarere og Dragørfarere næsten var det samme og der blev derfor ingen Anledning til at danne særlige Kompagnier for Dragør, især efter at begge Pladser vare komne ind under samme Hersker. Hver Stads Borgere sluttede sig selvfølgelig sammen, alene af den Grund at de var underkastede Stadens og Raadets Vedtægter og maatte optræde enigt i Forsvar og Kamp for Stadens og dermed deres egne Interesser. Hvert Borgerskab dannede i sig selv en naturlig Sammenslutning under sin Oldermand eller Foged, et Lav, en lille krigsførende Magt, rede til at vove Pelsen, naar nogen gjorde Indgreb i dens Privilegier. Hver Stad havde som Regel paa sit Fed et Kompagnihus, hvor det lokale Raad holdtes; det tjente tillige som Kontor, maaske ogsaa som Værtshus, og dannede Midtpunktet i den Lejr af Handels-, Haandværker- og Fiskerboder, der opsloges i Fisketiden og forsvandt, naar den var forbi. Kompagnihuset var bygget

---

[1]) Tr. i Hans. Urkundenb. V. 119.

[2]) Efter Dr. O. Blümcke: Stettins hans. Stellung i Balt. Stud. XXXVII. Hans. Urkundenb. V. 119.

mere varigt end Boderne, enten af Træ og Ler eller af Sten, og benyttedes Aar efter Aar.

Hvilke Stæder, der har havt Fed, Handels- eller Bodepladser paa Dragør i Tiden gennem det 14. og 15. Aarh., kan tilnærmelsesvis paavises. Vi har allerede nævnt *Wismar*, *Greifswald*, *Stralsund* og *Stettin*, samt de hollandske Stæder *Kampen*, *Zytphen* og *Deventer*, som har havt de ældste og vigtigste Pladser. Desuden har en Række andre, som det fremgaar af Hansebreve eller af Kongebreve, havt Privilegier eller Handelsforbindelser herpaa i kortere eller længere Tid. Saaledes de pommerske: *Anklam*, *Cammin*, *Wollin*, *Treptow* og *Stargard;* de preussiske: *Danzig* og *Colberg*, samt *Rostock* i Mechlenborg. De pommerske Stæder har været talrigst repræsenterede og længst vedholdende. Stettin, der indtog en Førerstilling for dem, har kunnet haandhæve sine Rettigheder paa Dragør gennem mere end 250 Aar. Stralsund har dog vistnok, naar vi undtage mindre Afbrydelser, vedligeholdt Forbindelsen længst, gennem nærmere 300 Aar. Gaa vi ud fra, at de fleste af de andre Stæders Indtræden er sket under Valdemar Atterdag, hvad der er sandsynligt, har de trafikeret Dragør gennemgaaende i et Par Hundrede Aar[1]). Treptow og Stargard fik dog først deres Rettigheder af Erik af Pommern 1436[2] — bl. a. til Oprettelsen af et Kapel — og har ikke kunnet udnytte dem stort mere end 100 Aar. — For alle Stæderne, undtagen Stettin, Stralsund (og mulig) Colberg blev Forbindelsen afbrudt for bestandig under Grevefejden. Feddene, hvorpaa der da fandtes ikke faa faste Boder og Kompagnihuse, blev ødelagte under Krigen og henlaa en Tidlang ubenyttede, hvorfor Kongen greb Lejligheden til at kuldkaste Stædernes Rettigheder dertil.

Imidlertid tyder forskellige Omstændigheder paa, at Wis-

---

[1]) Da Staden *Anklam* 1590 gentagende søgte Kongen om at generholde sit gamle Fed paa Dragør, fremsendtes Kopi af et Privilegium af 1338, hvori Dragør vel ikke var nævnt, men, som man mente, underforstaaet. Og endnu 1561 kunde paapeges det Sted paa Dragør, hvor det anklamske Kompagnihus havde staaet (K. D. II. 314). — Da *Cammin* og *Wollin* 1561 paastod Retten til deres forladte Fed, anførte de, at de havde besiddet det fra *ældgammel* Tid.

[2]) Bilag XII.

mar, Rostock og Danzig allerede den Gang *havde* opgivet Trafiken paa Dragør. Med Hensyn til *Wismar* haves der i det Hele kun yderst faa Oplysninger og ingen af disse række længer end til omkring 1500. I Skraaen for det tyske Kompagni, der bestod i Kjøbenhavn, nævnes 1382 Wismars «bodenstede» paa Dragør, hvorom «Wilkort» genindgaaet 1390, og i en Klage nævnes 1463 «der wismarschen vitten»[1]). *Rostock* synes kun at have drevet Trafik paa Dragør en ganske kort Tid. Den eneste Efterretning der foreligger herom er et Beskyttelsesbrev af 2. Juli 1497, hvorved Kong Hans gav denne Stads Borgere, «Coplude dienere onde vischere», som da vilde tage Del i det forestaaende Høstmarked, Lejde «vth die Schonnresze vpp Drakore»[2]). Den samme Mangelfuldhed gør sig gældende med Hensyn til Oplysninger om *Danzig's* Trafik. Saavidt det kan ses, har der kun været ét preussisk Fed paa Dragør, hvilket synes at stamme fra Valdemar Atterdags Tid[3]). 1405 og 1408 omtales preussiske Kaufleute og deres Salteri paa Dragør[4]). 1436 nævnes «die prutzchenn vitte», liggende ved Siden af det, som Treptow og Stargard da fik overladt, og 1441 omtales Danzig's gamle Hansestation paa Dragør i en Sag om noget Gods, som under Hjemførselen herfra strandede paa Bornholm. Men efter den Tid finde vi ikke mere Feddet i Danzig's Hænder. Sandsynligheden taler for, at det under det fjendtlige Forhold, som Danzig stod i til Christiern d. 1ste, er blevet overdraget til Colberg. Thi ved Aar 1500 finde vi *Colberg* som Besidder af et Fed paa Dragør og da der som sagt neppe har været mere end ét preussisk Fed, maa det være det, der oprindeligt har tilhørt Danzig, som nu Colberg havde i Hænde[5]). — Om Colberg har benyttet Feddet *efter* Grevefejden er ikke opklaret; følgende Beretning kunde tyde derpaa. Da Danzig's Foged paa

---

[1]) Hans. Urkundenb. IV. 459 og IX. 1.

[2]) Langebeks Dipl. XXXVI (Rigsark.).

[3]) Hirsch: Danz. Handels- u. Gewerbegesch. 149. cfr. Gralath: Danz. Gesch. II. 15.

[4]) Hanserecesse 1. Abth. V. 189. 420.

[5]) En Strid eller Tvist, der verserede 1500 mellem Oldermændene for Colberg og Treptow, omtales i Artiklens 2. Del.

Skaane 1650 besøgte Dragør, fandt han her en Plads, betegnet med Grændsekors paa den Maade som Feddene afmærkedes, om hvilken det endnu fastholdtes i Beboernes Erindring, at den var Danzig's (det preussiske?) gamle Fed. Der fandtes endnu Bygningsrester af Kompagnihuset derpaa[1]). Man fristes imidlertid til at tro, at Dragørboernes Erindring har slaaet fejl og at den Plads, her er Tale om, har været Stettins Fed, som først blev forladt i Christian d. 4des Tid og saaledes endnu 1650 kan have vist tydelige Spor. Et Fed tilhørende Danzig i det 16. eller 17. Aarh., er der neppe Spor af Grund til at tro det har været. Og hvorvidt Colberg har fortsat Trafiken paa Dragør saa længe, at det kan have været det preussiske Fed, der endnu 1650 var Rester af, er dog mer end tvivlsomt.

Af *danske Købstæder*, som har havt Rettigheder til at tage Del i Handels- og Fiskeritrafiken paa Dragør, kan nævnes foruden Kjøbenhavn: Helsingør, Roskilde og Ribe. Men mange andre Byers Borgere drog i Fiskeri- og Markedstiden hertil for at købslaa med Hanserne. Saaledes ses det af et Brev, at Margrete Pederszdatter wdj *Mariebo* 1488 soldte och schiødte Margrete Byszemesters wdj Kiøpnehaffen enn boed paa Dragør liggendis wdj Nyennstrate wed stranden, sonden op thill thennd bode sted, som ligger nest wed sorte brødre capelle aff Roschildt. Margrete Bøszemesters solgte atter Boden 1490 til en Hanseat, Jørgenn Deterdes[2]). Naturligvis har Kjøbenhavns Borgere og Fiskere fra første Færd af taget den største Del i Trafiken herude, baade paa Handelens og Fiskeriets Omraade. Fra den tidligste Tid er Forholdet ganske ubelyst, formodentlig af den foran omtalte Aarsag, at baade Staden og Lejet hørte under Bispestolen, der har ordnet det gennem sin Foged eller Lensmand. Det egentlige, offentlige Handelsmarked blev dog sikkert først oprettet af Valdemar Atterdag da han fik Lenet og Amager overladt. Kjøbenhavns Fed paa Dragør viser sig da at have været et af de første paa Stedet; dets Beliggenhed ved Siden af Wismar's,

[1]) Hirsch: anf. Sted.
[2]) Ældste danske Arkivregistraturer IV. 76.

umiddelbart grændsende til Stranden og Landingsstedet, hvor Toldboden laa, var en førstehaands. Uden Tvivl har Bispestolen ladet sine Undersaatter nyde Gavn af det rige Sundfiskeri, hvortil Dragørlejet laa nært og bekvemt, og har masske ogsaa havt sin Tolder herude. Der findes dog intet Privilegium for Kjøbenhavn før 1348, da Kong Valdemar gav Stadens Borgere Rettighed til paa Dragør Marked at købe og sælge, skære Tøj og drive al Slags Købmandsskab ligesom de gjorde paa Skaane[1]). Fiskeriet stod det dem selvfølgelig frit for at udnytte. Handelsprivilegiet, samt Retten til at drive forskellige Haandværkserhverv i forøget Omfang, konfirmeredes af efterfølgende Konger og Trafiken paa Dragør vedholdtes for Kjøbenhavns Vedkommende indtil Slutningen af det 16. Aarh., altsaa gennem 250 à 300 Aar.

Ingen af de andre danske Byer har vedligeholdt Forbindelsen en tilnærmelsesvis saa lang Tid. Med Hensyn til *Helsingør* og *Ribe* ved vi overhovedet kun, at disse Byer i deres Byprivilegier. som er givet dem af Kong Erik af Pommern, var tilsikrede Retten til at drive Handel paa de tre Skaanemarkeder: Skanør, Falsterbo og Dragør, samt at Helsingør erholdt Stadfæstelse derpaa 1426 og 1456[2]). Om *Roskilde* se vi, at denne Bys Rettigheder paa de tre Pladser vistnok er indtraadte før Dronning Margrethes Tid, eftersom hun 1395 stadfæstede dem for de to skaanske Pladser; for Dragør kunde hun selvfølgelig ikke stadfæste dem, da denne Plads paa den Tid atter var under Roskildestolens Besiddelse. Men at selve Roskilde Borgeres Rettigheder bevaredes, synes givet, saa meget mere som Kong Eriks Stadfæstelse derpaa 1419, da Kronen havde bemægtiget sig Kjøbenhavns Len og derunder Dragør, gjaldt saavel denne Plads som de to andre Skaanemarkeder[3]).

Hvorlænge de tre sidstnævnte danske Købstæders Rettigheder er bleven benyttede paa Dragør, derom vides ikke det

---

[1]) Kbh. Dipl. I. 88.

[2]) Langebeks Dipl. I. 26. Geheimeark. Aarsberetn. III. Till. 5 og 10 samt Dr. O. Nielsen: Kjøbenh. Hist. 1. 215.

[3]) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V. 203.

mindste. De synes ikke stadfæstede af Kong Christoffer af Bayern og er mulig bleven betydningsløse ved det af denne Konge oprettede Handelsmarked i Kjøbenhavn.

* * *

En Frihavn for Hansetrafiken, forsaavidt der kan tales om Havn, blev Dragør under Valdemar Atterdag og fik i det Hele for Fiskeri- og Handelstrafiken i Sundet en overordentlig stor Betydning. Og denne Betydning synes ikke at være bleven forringet under Dronning Margrethe og Erik af Pommern. I første Halvdel af det 15. Aarh., da den vester- og østersøiske Handel endnu for en stor Del mødtes og afgjordes i Sundet og da Fiskeriet endnu til Tider var meget rigt, har Dragørlejet sikkert havt sin frodigste Periode. De fleste Mønter, der er fundne paa dets Terræn, stamme fra den Tid, og det største Antal Stæder, omkring 20 (inklusive de danske), har da drevet Handel og for de flestes Vedkommende tillige Fiskeri og Nedsaltning paa Dragørlejet, hvor de sikkert alle havde faste Pladser og Boder om Sommeren, naar Markedet stod paa. Hvilket Liv har her da ikke udfoldet sig naar i Høsttiden de tætte Sildestimer stod i Vandet, Fiskere, Købmænd og Haandværkere strømmede til og Bønderne mødte med deres Varer for at handle med dem, Skibe lossedes og ladedes, og der var Travlhed fra Solen stod op til den gik ned. I Trafikens forskelligartede Væsen stod dette Leje neppe tilbage for de skaanske Lejer, om end Trafiken dér foregik under større Forhold. Dragør hørte ligesom disse til de faste privilegerede Lejer, som man aarligt stevnede til, naar ikke Krigsforhold forbød det, og hvorfra man da antagelig maa have hjembragt et rigeligt Udbytte. Trafiken foregik her under væsentlig de samme Love, de samme Toldfriheder og Forrettigheder som paa de egentlige Skaanelejer, ja Dragør henregnedes egentlig under Skaanelejerne. — Ligesom Skanør og Falsterbo var Dragør en Frihavn for Udlandets Varetilførsel. Her fandtes, kan man sige, det nuværende Danmarks første Frihavn, ganske vist under primitive Forhold, men ogsaa 5—600 Aar før Kjøbenhavns Frihavn

opstod. Principet og Formaalet var alligevel ikke den moderne Frihavnstanke saa fjærnt, som Tiden synes lang; begge søger *gennem en lettere Adgang for udenlandsk Tilførsel, en lettere Forbindelse mellem Ud- og Indlandets Handel, at drage Penge til Landet.* — Ethvert af de saakaldte Skaanelejer eller Skaanemarkeder var et afgrændset Stykke Udland, hvor forskellige fremmede Landes Handel kunde mødes med vor uden Hindring af de Toldskranker, som enhver Landsherre da kunde sætte for sit Landomraade og som praktisk udnyttedes gennem Strandretten. Til disse Lejer kunde alle, som indhentede Privilegier dertil, uhindret føre alle deres Varer, endogsaa forarbejde dem og sælge dem paa Markedet uden Told, ja vistnok endogsaa udføre de købte Varer toldfrit ad Søvejen. Hvad der derimod førtes videre «binnen Landesz», og hvad der af Landets egne Folk tilførtes, var underkastet Toldafgift. I flere af Erik af Pommerns Købstadprivilegier, lige som i Christoffer af Bayerns Stadsret for Kjøbenhavn, hedder det, at Borgerne maatte fare fri for Told overalt i Riget undtagen paa Skaanemarkederne fra Bartholomæi til Dionysii Dag[1]). Af Fiskeriet svarede dog ogsaa de Fremmede fra Begyndelsen af en ringe Afgift, og efterhaanden paalagdes der dem forskellige andre Afgifter, hvorved Frihavnsprincipet egentlig brødes.

Som Frihavnsleje og Marked havde Dragør sikkert, indtil Kong Christoffer af Bayern forlagde Markedet til Kjøbenhavn, en mindst lige saa stor Betydning, som for selve Fiskeritrafiken. *Handelen* synes at have øvet en stærk Tiltrækning til dette Leje, maaske fordi Kjøbenhavn laa det saa nær, saa denne Stads Borgere har benyttet det i vid Udstrækning. Hvad Hanserne medførte i deres Fartøjer hertil lige fra Krydderier til Pelsværk og Fodtøj og mange Slags Brugsgenstande, som de solgte og ombyttede med Landets Produkter, mest Korn, Kød og levende Kvæg, har sikkert ogsaa givet dem et klækkeligere Udbytte end Brugen af Fiskeriet. «Rigets Mænd» paa Sjælland henvistes t. Ex. til at drive deres Oxer hertil til Udførsel. Og at en saa fjærnt liggende By som

[1]) 24. Aug.—9. Oktbr. — Kbh. Dipl. I. 151, 164.

Ribe har havt Ærinde hertil, tyder paa, at en stor og vidtrækkende Handelsomsætning har fundet Sted. — *Fiskeriet* foregik antagelig her i langt mindre Maal end ved Skaane; Silden mødtes og fangedes for Størstedelen inden den naaede ind i Drogden, hvorved Fiskeritrafiken paa Dragør ikke fik en saa stor Betydning, som den havde paa de skaanske Lejer. —

Har en saa betydelig Vareomsætning med Ind- og Udskibning, som her har fundet Sted, foregaaet uden *Havneanlæg?* Ja! Nogen Havn for Skibe har der ikke været, i al Fald først i den seneste Hansetid. Man har hjulpet sig med de naturlige Forhold og Brugen af Vogne og Pramme eller Kaage til at føre Varerne til og fra Skibene. — Strømskæringen havde dannet et smalt Øre paa Stranden, der tjente til Læ for Baadene. Som Anlægspladser benyttedes smaa Stenmoler, dannede af store Sten, der i Mængde var førte ind paa Strandbredden af Isen. Og for at faa Anlægsplads og Sejlløb til de Fed, som ikke grændsede umiddelbart til Stranden, gravedes Kanaler, ad hvilke Baadene kunde flyde ind, hvorved direkte Samfærdsel mellem Feddene og Fartøjerne opnaaedes. Forøvrigt kørte eller red man ud i Stranden f. Ex. for at opkøbe Silden fra Fiskebaadene.

Hanselejets Omraade paa Dragør var ret indskrænket. Hele det Terræn, som Trafiken her har været henvist til at indordne sig paa, var ca. 50 Tdr. Land. Det bestod af et knapt 2000 Alen langt og neppe 400 Alen bredt Drag mellem en Linje: Blushøjen—Rybakkerne eller Grusbakkerne og Søen. Flere Steder har Terrænet endda maattet højnes for at kunne benyttes til Bodepladser. Ovenfor fandtes sid Eng, som hørte under Magleby's Selvejerjorder. Hvert Fed har da ikke kunnet raade over mere end faa Tdr. Land; 2 à 3 Tdr. synes at have været Normen, saavidt man kan spore Feddenes Inddeling og Grændselinjer. — Paa hele det nævnte Terræn, forsaavidt det endnu er ubebygget, findes tydelige *Spor af Hansetrafiken* og hvad man maaske kan kalde Bundfald af dens lange og livlige Virksomhed. Næsten overalt er Jordsmonnet i 1 à 2 Alens Dybde stærkt blandet med Affald af Fugle- og Dyreben, Husgeraad og Bygningsrester,

Aske og forkullet Træ, undertiden aflejret i forskellige Lag, som tyde paa en lang Dannelsestid. I særlig stor Mængde forekommer Skaar af de kendte «hollandske» Stenkar[1]), der benyttedes som Drikkekar. Leraffald, Brokker af Munkesten og Tagsten og store Spigersøm vidne om faste Bygninger. Paa Steder, hvor Terrænet antagelig har henligget temmeligt uberørt, findes firkantede Forhøjninger i Jordoverfladen, 40 à 50 Al. lange, 20 à 30 Al. brede, kun adskilte ved sveje eller lave Fordybninger og med en bred Lavning bag ved (hvor Opfyldningen er taget og hvor Afløbet kunde synke hen). Der er neppe Tvivl om, at det er Bodepladser fra den senere

Brødbakke og Drikkekar fra Hansetiden, fundne paa Dragør.

Hansetid, hvad en videnskabelig Undersøgelse mulig vilde kunne skaffe Beviser for[2]). Det var dette Terræn, en jævn og flad Strandbred, der dannede det rent praktiske Grundlag for Hansetrafiken paa Dragørlejet; men Trafikens Existens

[1]) I Virkeligheden var Stentøjet af rhinsk Fabrikat

[2]) Nationalmuseet har 1896 under Ledelse af Assistent *Vilh. Boye* og 1897 under Ledelse af Arkitekt *Aage Mathiesen* ladet foretage nogle Gravninger paa flere Steder, dels paa «Samsengene», dels paa Løkken eller Stavangermarken, hvor Jorden i lange Tider har været opdyrket. Ved disse Gravninger fandtes Rester af Bygningsfundamenter og Brolægninger, samt adskillige Brønde af den karakteristiske Type: 2 à 3 Sildetønder stillede oven paa hinanden i Jorden, uden at man dog deraf kunde se Bodernes Størrelse eller Afstand fra hinanden. I Brøndene fandtes forskellige Brugsgenstande.

havde tillige et helt andet, et theoretisk, Grundlag, nemlig de Rettigheder og Privilegier, som dens Udøvere maatte erhverve og bevare for at drive den. Det var ikke Pladsen i og for sig, hvorpaa Trafiken fandt Sted, der fastholdt Stædernes Interesser, saameget som det var de til Pladsen knyttede Rettigheder. Dragørlejet blev med andre Ord snart — lige som de andre faste Lejer — ved Siden af dets praktiske Nytte — en theoretisk Basis for en vis Del af Hanseforbundets Erhvervstrafik i Øresund og den Handelsmagt, som de udfoldede her paa favorable Vilkaar. Kun med dette for Øje lader sig forklare den stærke Omsorg, som Stæderne lagde for Dagen for at opretholde deres Ret eller Privilegier til dette omtvistede Leje.

Stædernes Kamp for deres Interesser i Sundet begyndte med Erik af Pommerns Regeringstid. Denne Konges Modstand gjaldt særlig de vendiske Stæder under Lübecks Førerskab, hvis Rettigheder og Privilegier han ikke vilde forny paa de gamle Betingelser. Og uheldigst var Stæderne stillede med Hensyn til at haandhæve Besiddelsen af deres Rettigheder paa Dragør, der berørte Kjøbenhavns saa stærkt. Ved Stralsundoverenskomsten 1370 var nemlig deres Ret til dette Leje ikke udtrykkelig bleven fastslaaet, idet Lejet ikke var blevet nævnt, hvad enten det nu havde været underforstaaet i Udtrykkene «in Schone» eller i de mere svævende Udtryk «vnndt wor se vitten hebben to tho Dennemarcken». Den sidste Betegnelse mente Kong Erik nu at maatte opfatte som sigtende til de saakaldte *vilde Lejer*, hvoraf der fandtes ikke faa, som kun benyttedes ved given Lejlighed naar Silden indtraf i særlig stor Mængde paa de Steder; men Dragør, der netop var et fast Leje, kunde ikke henregnes dertil og det saa altsaa ud, som Kong Valdemar ikke under Fredslutningen havde indrømmet Stæderne denne Plads. — Det dobbelte, uafgjorte Besiddelsesforhold, Pladsen laa under, idet baade Kirken og Kronen mente at have Ret til den, og Kirkens Overtagelse af den efter Kong Valdemars Død, havde bevirket, at der ingen Konfirmation paa Stædernes Privilegier forelaa fra Dronning Margrethe. Kirken havde dog øjensynlig ingen Ophævelser gjort mod Hansetrafiken under sit Herre-

dømme. Tvertimod florerede der da paa Dragør en meget livlig Trafik[1]). 1389 finde vi bl. a. Borgere fra Kampen, Zytphen, Zuriksee, Stralsund, Wismar og Stettin beskæftigede under Fiskeriet her[2]). Daværende Biskop *Peder* var en «leefhebber» af Hanseaternes Virksomhed, hvad dog i al Fald tyder paa Privilegiernes Vedholden lige op til Erik af Pommerns Tid.

Efter Biskop Peders Død og Kongens Besiddelsestagen af Kjøbenhavns Len, hvorunder Dragør, begyndte Stædernes Genvordigheder i Sundet; Privilegierne blev endnu ikke fornyede, og den mindste Anledning benyttedes til at gøre Modstand. Nogle af Stædernes Købmænd havde netop begaaet en eller anden «Gebreke», hvorved de var komne i Konflikt med Loven, og dette var ikke egnet til at fremme deres Sag. For hvert Aar maatte de søge Kongens Tilladelse til at foretage deres Skaanerejse. Den sædvanlige Vragret blev ikke indrømmet dem. De maatte desuden finde sig i en meget nærgaaende Konkurrence i Sundtrafiken af de hollandske Stæder, som Kongen favoriserede, ligesom iøvrigt ogsaa de pommerske[3]). — Oprørte over disse Magtindgreb og Tilsidesættelse af gamle Rettigheder nedlagde en stor Del Østersøstæder en haardnakket Protest mod Kongens Ret dertil og det samlede lybske Forbund rejste sig til Kamp med det Maal at genvinde de brudte Privilegier og om muligt at virkeliggøre dets gamle, nagende Tanke: Kjøbenhavns Erobring. Stæderne tiltog sig egenmægtigt de vante Friheder. 1422 da Kongen spærrede Sundet for 70 af deres Skibe, begyndte Fejden og varede i adskillige Aar, en ond Tid, hvori Kaperi og Sørøveri trivedes, som var de ordentlige og lovlige Haandværk. De hollandske Stæder, der imidlertid løsrev sig fra Hanseforbundet og tog Kong Eriks Parti, beherskede for det meste Handelen i Sundet under Forsvar af deres Krigsskibe. Efter et stort Søslag (1427) og Belejring af Kjøbenhavn (1428) gik de østersøiske Stæder forsaavidt sejrrige ud af Kampen, som de opnaaede en ubetinget Stadfæstelse paa deres Rettigheder

[1]) Se t. Ex. Hanserecesse 1. Abth. II. 209.
[2]) Dr. O. Nielsen: Kbh. Hist. 1. 216.
[3]) Hanserecesse 1. Abth. VI. 346. VII. 44. 225.

paa de tre gamle Hovedlejer: *Skanør*, *Falsterbo* og *Dragør*[1]) De havde dermed fastslaaet deres Privilegier i Sundet som en Kendsgærning, der foreløbig ikke lod sig omstøde.

Hos den efterfølgende Konge — Christoffer af Bayern — havde Stæderne, allerede da han tiltraadte Regeringen, sikret sig en Konfirmation, som de erholdt 1441, ikke blot for de nævnte tre Lejer, men tillige for en stor Del andre, mest *vilde* Lejer, baade paa Skaane og paa Sjælland. Ved en Reces i Stralsund toges imidlertid Aaret efter den Beslutning mellem Stæderne indbyrdes, at deres Borgere og Folk kun maatte udnytte Trafiken, foruden paa de tre nævnte Hovedlejer, paa fire skaanske Pladser samt paa Bornholm. Det havde nemlig vist sig, at saavel Nedsaltningen som Bodetrafiken flere Steder «in Denemarkes Siden uppe den Schonreisen» havde været Hansekøbmændene til groveligt Næringstab og Fordærv — antagelig fordi Silden og dermed Handelen var udebleven. De Sild, der maatte vise sig at være nedsaltede paa andre end de tilladte Steder, skulde være forbrudte og Lovovertræderen straffes med en Bøde paa 10 Mark Sølv[2]). — Derefter var Dragør det eneste Leje paa Sjællandssiden, som trods Strid og modgaaende Forhold var vedblevet at bestaa.

Danskernes Indgreb og Modstand mod Hansetrafiken, ikke blot fra Regeringens men ogsaa fra hele Folkets Side, viste sig imidlertid snart at have stærkt nedbrydende Følger for de hansiske Rettigheder. Stæderne mødte derigennem Vanskeligheder af en langt sejere Natur end Kongens afvisende Holdning. — Paa Dragør var det særlig Kjøbenhavnerne, der greb stærkt ind i Trafiken og naturligvis med Kongens Billigelse. Allerede under Kong Erik fik Kjøbenhavns Borgere — og vistnok ogsaa andre Kjøbstæders — Ret til at have *faste* Boder her, d. v. s. at de maatte staa Vinteren over mod en ringe Afgift, saa de ikke skulde nedtages og rejses paany hver Sommer. Kong Christoffer af Bayern maatte indrømme baade Adelen og Borgerne forøgede

[1]) Hanserecesse 2. Abth. I. 47.
[2]) Hanserecesse 2. Abth. II. 413. 506.

Handelsrettigheder, som kom Hansestæderne meget paa tværs. Ved det i Kjøbenhavn oprettede (Bartholomæi?) Marked tabte Markedet paa Dragør stærkt i Betydning, ogsaa ved at unddrages en stor Del af Provindshandelen. Og for at modvirke Hanseaternes Tilflugt til Kjøbenhavn bestemtes det, at Nedsaltning af Sild og andre Varer (f. Ex. Kød) ikke maatte foregaa i Staden under Høstfiskeriet, og de hansiske «Gæster» henvistes med denne Trafik til Sundlejerne, hvor ogsaa de egentlige Sildemarkeder skulde holdes. — At Markedet paa Dragør alligevel vedblev at omfatte baade Kramvarer og Kvæg, ses af forskellige Omstændigheder: Kjøbenhavns større Handlende drev vedholdende deres Boder herude; Oxer maatte «Rigets Mænd» lade drive hertil til Udførsel. Men Danskerne tilegnede sig mere og mere Magten over Trafiken. 1443 fik Kjøbenhavns Slagtere («Køthmangere») endogsaa Eneret til at falholde flaaet Kød paa Dragør, dog maatte de ikke holde over 25 Boder (stadf. 1508). 1469 gaves Borgerne den Frihed, at de maatte have deres Boder staaende uden Afgift saa længe de ikke brugte dem og at den almindelige Afgift skulde indtræde naar de atter tog dem i Brug[1]).

Saadanne Rettigheder og Friheder følte sig som stærke Indgreb i Hansestædernes Privilegier, krænkede deres Handelsinteresser, som de gennem mer end et Aarhundrrde havde dyrket og forsvaret, ødede deres Fiskeritrafik, som de betragtede som hørende til deres naturlige og lovlige Erhvervsliv. Paa mange andre Maader søgte de Danske med Regeringens Medhold at fortrædige de Fremmede. De danske Fogder og Toldere paa Feddene vilde ikke mere godkende de fremmede Fogders Jurisdiktionsret eller Myndighed til at afgøre Stædernes Sager; de udbyttede Stædernes Købmænd, Fiskerne generede de fremmede Fiskere i deres Arbejde, ja Regeringen tillod vore Fiskere at bruge nyere Fiskemaader, som de fremmede ikke maatte bruge. Hvad der ogsaa ofte gav Anledning til Divergenser var Misligholdelse af Stædernes Vragret eller Bjergningsret i Fiskeriet. 1445 fremførte deres Udsendinge for Kongen Besværing over en lang Række Foru-

[1]) Kbh. Dipl. I. 151. 163. 195. 202. 211. 275.

rettelser, som de havde været Genstand for, baade paa Skaane, i Kjøbenhavn og paa Dragør[1]). Og 1462 fremførtes atter paa et Møde i Kjøbenhavn mange Besværinger over Privilegieindgreb, ikke mindst i Bjergningsrettighederne. Fogden paa Kjøbenhavns Slot, Joachim Griis, havde beslaglagt 20 Læster Gods fra et Skib, som var strandet ved Dragør, og vilde ikke tilbagelevere det, trods Tilbud om redelig Bjergeløn. Kongen gav dog tilsidst Ordre til at udlevere det.

Skønt Stæderne samme Aar fik deres Privilegier fornyede, derunder ogsaa Bjergningsretten, viste det sig snart, at saadanne Indrømmelser paa Papiret ingen synderlig Livskraft havde. Man vedblev paa Feddene at udskrive nye Afgifter og forhøje de gamle, hvorved Rettighederne efterhaandrn indsnævredes og forringedes Der udøvedes stedse flere Vilkaarligheder, som satte ondt Blod og Fjendskab mellem de fremmede og de danske Folk. Paa Dragør gav Fjendskabet sig 1463 endogsaa Udslag i et blodigt Slagsmaal, der senere skal omtales, i hvilket *nogle dræbtes og mange saaredes*. Da det var Hanserne, der havde foraarsaget Bataillen, var det ikke langt fra, at Stæderne eller hele Hanseforbundet var kommet til at bøde derfor med en Inddragelse af dets Privilegier. Men ved Dronningens Mægling lykkedes det at faa Tilladelse til at fortsætte Trafiken og først efter langvarige Forhandlinger opnaaedes Kongens Sanktion paa den trufne Afgørelse imod at Forbundet indgik at betale en større Erstatningsbøde, vistnok til de dræbtes og saaredes Paarørende.

Hos de oldenborgske Konger mødte Hansetrafiken i Sundet gennemgaaende en ret aaben Modstand. Christiern den 1ste havde ved sin Regeringstiltrædelse set sig nødsaget til at sanktionere de gamle Rettigheder, men søgte at indskrænke dem, hvor det lod sig gøre. Kong Hans indtog en stærkt afvisende Holdning og gav først efter en Række blodige Fejder 1489 en Stadfæstelse paa Skaanetrafiken som en naadig Indrømmelse uden Monopol eller Sikring for Fremtiden. Aaret efter fik ogsaa *engelske* Købmænd de samme Rettigheder til at drive Handel paa Skaane og Dragør, opkøbe baade færske

[1]) Dr. Villiam Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne p. 105.

og saltede Sild, og de indrømmedes den samme Vragret (Bjergningsret) som Hansestæderne havde[1]). — Christiern d. 2den maatte indgaa en nødtvungen Forsikring om at ville *respektere* Stædernes rette og rigtige Privilegier, men lagde efterhaanden saa mange Afgifter paa deres Trafik, at den tabte sin Tillokkelse for den store Mængde af dens tidligere Dyrkere, tilmed da Fiskeriet ofte slog fejl og undertiden neppe lønnede sig. Og bag ved Regeringen stod Folkets energiske og bevidste Modstand som en uovervindelig Skranke.

Af de *nye Afgifter*, som Kronen Tid efter anden, dels af finansielle Grunde, dels for at svække Stædernes Interesser i Sundet, paalagde Trafiken, skal vi nævne de mest omstridte. Erik af Pommern gjorde Begyndelsen med *Sundtolden*, et Paalæg, der vakte stærkt Røre og for en Del brød Handelsinteresserne mellem de østersøiske og vestersøiske Stæder. Christiern d. 1ste krævede til Trods for Sundfiskeriets stærke Nedgang baade Forhøjelse af de gamle Afgifter og Paalæg af nye. Paa en Mødedag i Kjøbenhavn 1462 fremførte Stæderne en Række Klager derover. *Bodeafgiften*, som før havde været 1 Skill. Grot, var sat op til 1 rhinsk Gylden (2 Lod Sølv), idet Tolderne hævdede, at der ved 1 Skill. Grot maatte forstaas den Værdi, som denne Mønt havde, da Privilegierne meddeltes, og som svarede til hvad 1 rh. Gylden nu var værd. Thi selv om Mønten blev slettere, maatte Kongens Told ikke derved formindskes. Som nyt Paalæg vakte *Ølaccisen* Uro, ligesom den af Kongen fastsatte Øltakst. Det forbødes nemlig, at der i Kongens Riger maatte tages mere end 18 Skill. dansk for 1 Td. Øl, og der skulde svares deraf 4 Skill. i Accise. Tolderne paa Lejerne havde Bryderier med at faa Accisen ind. Ligeledes krævedes der ny Aarsafgift af Boderne, dersom man ikke strængt overholdt Fisketidens Ophør (9. Okt.)[2]). Mod Slutningen af Chr. d. 1ste's Regering indtraadte der imidlertid en Udjævning af Stridspunkterne og særlig synes Ølaccisen opgiven. Men de følgende Konger, Hans og Christiern d. 2den, opstillede paany

[1]) Hvitfeldt II. 1001 (Folioudg.). Hanserecesse 3. Abth. V. 551.
[2]) Dr. Villiam Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne 359. 416.

og gennemførte ikke alene dette Krav, men ogsaa adskillige andre, saaledes om *Tappepenge*, *Vindueskat*, *Arvkøb* og *Kongekøb* (se 2. Afd.). — Saa mange nye Afgifter og tilmed Forhøjelse af de gamle maatte virke nedslaaende, ja tilintetgørende paa Trafiken, der i Forvejen ved Fiskeriets og Handelens Nedgang ikke mere var noget overordentligt lønnende Erhverv.

Hansetrafikens Aftagen særlig for Dragørs Vedkommende ytrede sig tidlig som Følge af den stadige og energiske Modstrid og Indgriben, som baade Fiskeriet og Handelen var Genstand for fra Regeringens og vore egne Borgeres og Fiskeres Side. Dette Leje var omkring 1500 snarere en Fiskeri- og Handelsplads for Kjøbenhavn og Kronen end for Hansestæderne. Christiern d. 2den ophævede den sidste Rest af det gamle Hansemarked, forbød Udførsel af Stude og Korn, samt Landkøb, d: Opkøb af Varer hos Bønderne, ved fremmede Købmænd. Kronen drev selv en Art Hansetrafik herude med Nedsaltning og Handel med Sild og dens Indtægter af Pladsen var endnu ikke ringe (se 2. Afd.).

Meget foruroligende for Hansetrafiken var naturligvis ogsaa den Omstændighed, at Silden ofte slog fejl. Allerede fra Midten af det 15. Aarh. lyder der Klager over, at den til Tider slet ikke eller i meget ringe Mængde viste sig i Sundet, saa Fiskerne maatte tage hjem uden at have gjort nogen Fangst. Saaledes se vi, at en Del af de fremmede Fiskere 1479 henvendte sig til Dronningen om Hjælp i Anledning af, at de havde mistet deres Garn og ingen Fangst gjort. Dronningen gav dem hver en Nobel og de tog hjem. Saa kom der endelig Sild, men der var da Ingen til at fange den[1]). — Trafiken var i det Hele bleven mere usikker end før; men Fiskeriets Udeblivelse var ogsaa Handelen tarvelig. Nogle Aar slog Trafiken fejl, andre kunde den atter være udmærket indbringende. — Forhold af forskellig Natur bevirkede i al Fald, at nogle af Stæderne allerede før eller omkring 1500 forlod deres Pladser paa Dragør og holdt sig alene til deres Lejer paa Skaane. I Tiden omkring 1520,

[1]) Grautoff: Lüb. Chron. II, 400 ff.

da Christiern den 2den overdrog hele Amager med Undtagelse af Kronens Fiskerleje paa Dragør, til Hollænderne, synes Fremmedtrafiken her under alle Omstændigheder at have været ret betydningsløs, eftersom det tilbødes disse Hollændere at overtage Tolden og de Bygninger, der fandtes. — Stettin, Stralsund, Anklam, Colberg og Treptow ses dog endnu at have bevaret Rettighederne til deres Pladser, om de end i ringe Grad benyttede dem under de tilstedeværende smaa og utrygge Forhold.

Under Frederik den 1ste's Regering nedbrødes adskillige af de Skranker, som de foregacende Konger havde rejst, og de hansiske Interesser kunde atter frit bane sig Vej. Denne Konge fornyede strax de fleste af Stædernes Rettigheder paa de gamle Pladser i Sundet, saavel til Fiskeri. som Handelstrafik. Handelen var dog i væsentlig Grad indskrænket af de Friheder, som der var givet Adelen og den opstaaede danske Handelsstand. Kun saakaldte Raavarer som Talg, Huder og Skind, Salt osv., samt de Varer, der forbrugtes og nedsaltedes paa Feddene, var Hansehandelens vigtigste Emner. Tolden skulde svares efter gammel Sædvane. Ølaccise og Kongekøb blev vistnok bibeholdte, men Arvkøb og «Fenstergeld» (Vindueskat) skulde bortfalde.

Imidlertid fik de genvundne Friheder ingen synderlig Betydning for Hansetrafiken; thi Fiskeriet udeblev saa at sige helt. Og iøvrigt indtraadte der snart igen krigerske Tilstande — Grevefejden —, som gjorde Trafiken usikker og desuden ødelagde Feddene ved Ildsvaade og fjendtlige Indfald. — Da Hanseforbundets Flaade tilmed søgte at fiske i de rørte Vande og tog Parti for vore Fjender for om muligt endnu at tiltvinge sig sine tabte Herligheder i Danmark, men maatte bøje sig (1535), saa var i hvert Fald Forbundets og dets underliggende Stæders Haab om at genvinde betydelige Privilegier ganske glippet. — Efter Krigen fik vel Stettin og nogle andre pommerske Stæder, samt, 20 Aar senere, Stralsund under visse givne Forhold Lov til at optage Virksomheden paa Dragør paa deres gamle Pladser, til hvilke de, trods Alt, besad en obligatorisk Ret, som Regeringen ikke turde kuldkaste.

Frihavnsprincippet var forlængst brudt og opløst gennem den Modstand, som Trafiken mødte. Den Vareomsætning, der nu fandt Sted, var saa langt fra at være *fri,* at det snarere kan siges, at den var prisgiven Toldmyndighedernes vilkaarlige Afgiftsfordringer. Men helt kunde man ikke ophæve Retten til de Pladser, som Stæderne havde vedligeholdt deres Adkomst til og som de endogsaa havde bebygget, eller afskære dem fra Brugen deraf. Gennem hele det 16. Aarh. vedligeholdt i al Fald Stettin Trafiken i indskrænket Form. Først under Christian d. 4de lykkedes det Kronen at frigøre sig for den saa omstridte Pligt til at stadfæste de «Privilegier», som der dog kun var en ubetydelig Rest tilbage af.

---

2. Hanselejet paa Dragør.

De ældste Pladser. — Stræder og Veje (Skitse). — Skaanetiden. — Môtebogen. — Sildefangsten og dens Udøvere. — Sildens Tilberedning. — Handelen. — Boder og Bodepladser. — Kirkens og Kronens Afgiftspaalæg. — Retsmyndighed. — Kirkeforhold. — Strid mellem Fiskerne. — Kronens Salteri. — Trafikens Opgivelse under Grevefejden. — Dens Genoptagelse af enkelte Stæder.

Om Dragørlejets Indretning, dets indre Forhold og Virksomhed, maa vi søge at danne os en Plan, et sammenhængende Billede, gennem Betragtning af de mange vidt spredte Smaatræk, der hidtil har kunnet tilvejebringes. Dr. O. Nielsens store Værk «Kbhvns Diplomatarium» yder den betydeligste Hjælp hertil gennem de gamle Skøder og Gavebreve, særlig fra det 15. Aarh., vedrørende Overdragelse af Boder og Bodesteder dels til Hovedstadens Kirker og dels til dens handlende Borgere. Lignende Overdragelsesbreve synes mærkeligt nok saa at sige ikke fundne i Hansestædernes Arkiver

De ældste Pladser eller Fed ses at have samlet sig nærmest ud til det korte Strandøre, som Strømskæringen mellem Sundet og Drogden havde dannet, ud i Søen og som afgav Læ for mindre Fartøjer og Baade, samt frembød et primitivt Landingssted. Det samme Øre har senere tjent til Havneanlægget og udgør den indre Del af den nordre Havnearm. Umiddelbart oven for Stranden eller paa selve Strandkanten laa en Skandse, der nævnes 1455 som «Skjolden»[1]). — Har den tjent som Værn for Kronens Interesser eller til at forsvare Lejet i sin Helhed mod tjendtlige Indfald fra Søen? — En anden, noget ældre Lokalitet træffe vi i et Gavebrev fra 1419, nemlig Navnet «Skalkesnæs», hvor da en Bod lige over for Peder Susts (Skomagers) Hjørnebod skænkedes til Frue Kirke i Kjøbenhavn[2]). Om dette Steds Beliggenhed kan siges, at det maa have hørt til Kjøbenhavns Fed, da der sikkert ikke andre Steder fandtes noget Punkt, der kunde være Tale om at betegne som et «Næs», end her mellem Toldbodstræde og den senere Kjødmangergade, hvor en stærk Højning i Terrænet fandtes og ses endnu. Dette Lejets højeste Punkt tæt ved Søen kan mulig i den tidligere Hansetid have været brugt som Galge- eller Rettersted og deraf faaet Navnet Skalkenæs.

Tæt oven for «Skjolden» laa *Toldboden*, Midtpunktet i det interessante Handelsrøre, der foregik baade i Søstranden og paa Feddene; Pladsen nærmest omkring Toldboden var formodentlig forbeholdt Lensmanden eller Kronen. De ældste Efterretninger, der haves om Toldboden og dens Beliggenhed, findes i to Gavebreve fra 1425 og 1455, hvori omtales forskellige, nærmest kjøbenhavnske Handelsboder, som laa baade ved Stranden og ved Skjolden og sønden for *Toldbodstrædet*[3]). Deraf ses, at Toldboden laa ved Skjolden og at Toldbodstræde løb i Øst og Vest. Endvidere kan deraf sluttes, at *de kjøbenhavnske og danske Pladser* fandtes her, hvad ogsaa andre Omstændigheder bekræfte. Paa samme Sted fandtes

---

[1]) Rigsark. Top. Saml. p. Pergament 71 Sokkelund Herred Nr. 40. — Den blev først fjernet omkr. 1850. Pladsen hører nu til Matr. Nr. 2 a.

[2]) Kbh. Dipl. II, 12.

[3]) Kbh. Dipl. I. 155 og ff. Sted.

«der Bükerchen» eller Graabrødre Klosters «Kirke og Hus», ligesom «thet herberre» ud til Stranden og de kjøbenhavnske Kødmangeres (Slagteres) Bøder, nemlig ved «*Køtmangergaden*», som løb parallel med Toldbodstrædet og maa have ligget Syd for dette[1]). At kjøbenhavnske Borgere senere ogsaa besad mange Boder i *Hollænderstræde* tyder paa, at dette Stræde, der laa ved Stranden, har ført fra Kødmangergaden mod Syd, hvor de hollandske Pladser uden Tvivl har ligget. Da de hollandske Stæder sandsynligvis allerede under Erik af Pommern, da de førte blodige Kampe med Østersøstæderne har maattet opgive deres Trafik paa Dragør, synes deres Pladser efterhaanden at være gaaet over paa danske Hænder. Efter den Tid findes nemlig forskellige Skøder og Gavebreve paa Bodesteder i Hollænderstræde, som ejedes af danske Folk[2]).

Oven for Toldboden laa *Wismar's Fed* ved Siden af Stralsunds. Disse to Fed har været adskilte af *Wismarstrædet*, der førte fra Toldboden et Stykke mod Nord og derefter mod Vest. Det ses nemlig, at to Boder tæt ved Skjolden og norden for «der bükerchen» 1493 hørte til Stralsunds Fed, men laa ved Wismarstrædet, ved Siden af det wismarske Fed[3]). Dette strakte sig antageligt op til det preussiske og kan neppe have omfattet mere end ca. 1 Td. Land. Allerede under Kong Hans synes det at være nedlagt, i al Fald søges forgæves enhver senere Efterretning om det.

Ogsaa *Stralsunds Fed*, eller en Del deraf, synes Kong Hans at have bemægtiget sig. 1510 skødede han nemlig de to ovenfor nævnte Bodepladser til Hans Garnath, der igen 1514 solgte dem til Peter Bodeker, som samtidig skænkede dem til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn[4]). Iøvrigt fandtes der allerede før den Tid danske Boder paa Terrænet her nærmest ved Stranden. Det ses saaledes, at en dansk Mand, Jon Pedersen, 1473 skænkede til Nikolaj Kirke Lejeindtægten

[1]) Kbh. Dipl. II. 236. I. 207. 218. — Langebeks Dipl. 1492—97.
[2]) Kbh. Dipl. II. 65. IV. 117.
[3]) Langebeks Dipl. 1492—97. Bilag XIX.
[4]) Kbh. Dipl. IV. 313. 336. 339.

af en Bod i *Nyenstræde*[1]). Dette Stræde laa op til Stralsunds Fed, men adskiltes derfra ved en Række Bodepladser, og nævnes endnu 1561. Iøvrigt synes Nyenstræde at være en nyere Betegnelse for den Del af det gamle Wismarstræde, der løb ud til Toldbodstræde nær ved Stranden. — Stralsunds Fed var sikkert et af de største paa Dragør; det havde Plads til Udvidelse mod Nord og Vest og det har tilsidst havt et Omraade paa 2—3 Tdr. Land. Det frembyder en Mærkelighed deri, at det synes at have havt en Indsejling gennem den nuværende Løkkerende og en Fortsættelse deraf til Feddets Nordgrændse, hvor man ved Gravningen af den nu opførte Fattiggaards Brønd har fundet Rester af et Bolværk. Flere Steder i Grunden er der nylig ved Jordens Opdyrkning fundet Rester af Bygninger, baade Ler- og Murstensbrokker, samt mindre Brolægninger, ligesom det sædvanlige Affald, Bopladslag og ikke faa Mønter, særlig fra Erik af Pommerns Tid. — Under og efter Grevefejden har Feddet en Tidlang ligget øde; 1558 fik dog Staden atter af Kongen Ret til at benytte det imod at svare den sædvanlige «Leje» til Stedets Tolder. Men en nærmere Udvikling af dette Forhold henhører til et senere Afsnit.

Nord og Øst for Stralsunds, ud mod Stranden, laa uden al Tvivl *Stettins Fed*, eller det som Greifswald før Stettin maa have benyttet. Mærkeligt nok har der ikke kunnet findes selv den mindste Hentydning til Beliggenheden af Stettins, gennem saa lang Tid benyttede Plads. I Stadens senere omtalte Môte af 1470 synes det at skinne igennem, at dens Fed laa umiddelbart ved Stranden. Og den Omstændighed, at det paagældenne Stykke Jord først 1669 toges til Indtægt af Kongen og da skænkedes til Kromanden i Dragør, tyder paa, at det var det, som Stettinerne først i Christian d. 4.s Tid forlod — som den sidste Hansetrop paa Stedet. Men forøvrigt kan Stettins Fed, som var det største og vigtigste paa Lejet, ikke have ligget andre Steder end her — paa «Løkken»[2]). Dets Størrelse har da været ca. 3 Tdr.

[1]) Kbh. Dipl. IV. 116.

[2]) Maaske af det oldn. Ord Løkr = Vandløb; et ved et Vandløb tildels afskaaret Jordstykke (Indlukke). Det var Løkkerenden, der benyttedes som Opsejling til Stralsunds Fed.

Land. — Grunden bærer i sig selv Vidnesbyrd om, at den har været trafikeret gennem lang Tid. Dens Overflade findes allevegne i 1 à 1½ Alens Dybde blandet med Affald og Spor fra Hansevirksomheden, saaledes Bygningsspor og Brønde. Saavel Nationalmuseet, der har ladet foretage nogle Undersøgelser og Udgravninger, som Grundens Ejer, Dyrlæge Madsen i Dragør, besidder en Række Fund fra dette Fed.

Terrænet norden for paa de saakaldte «Samsenge» (Fællesenge for de to Gaarde i Dragør) hvoraf Størstedelen nu er opdyrket, viser de samme Spor af Hansetrafik. Ogsaa her har Nationalmuseet ladet foretage Gravninger og fundet Bygningsspor og Brønde. Paa de endnu uopdyrkede Steder ses firkantede Afsatser i Overfladen, hvor Terrænet er hævet ved Opfyldning — rimeligvis for at afgive tørre Bodepladser. Hvilke Stæder, der har benyttet dette Terræn og om dets Fed-Inddeling, haves der ingen Efterretninger. Kun ses det, at *Anklam* har havt en Plads, hvor denne Stads Kompagnihus og en Købmands Bod endnu i det 16. Aarh. har staaet, «Norden tæt op til Stralsunds Fed», 24 Favne i Øst og Vest, 15 Favne i Syd og Nord; men deraf kan der ikke drages nogen sikker Slutning om Pladsens Beliggenhed. Imidlertid turde det være selvfølgeligt, at denne ligesom de andre *pommerske* Stæder, der har drevet Trafik paa Dragør og for hvilke Stettin indtog en ledende Stilling, har havt Plads her. Disse har, foruden Anklam, i al Fald været *Cammin* og *Wollin*, der begge ophørte med deres Trafik under Grevefejden og søgte senere forgæves Tilladelse til at genoptage den. — Terrænet bar før det opdyrkedes Vidne om, at der ogsaa her havde været en Indsejlingskanal fra Søen og op til Feddene. —

Mod Syd paa Lejet maa de hollandske Stæders, *Zytfens* og *Kampens Fed* søges, nær op til Kjøbenhavns. Thi det er en Selvfølge, at Hollænderstræde havde Navn derefter og dette Stræde kom, som vi har set, senere ind under de kjøbenhavnske Pladser. Iøvrigt vides Intet om de hollandske Feds Omraade eller nærmere Forhold, udover det, at Hinrik van Wezele 1457 tog Zytfens Fed i Besiddelse[1]). Stedet,

[1]) Hans. Urkundenb. III. 404.

hvorpaa de har ligget, har i Aarhundreder været bebygget og utilgængeligt for stedlig Undersøgelse og desuden ligger der næsten 500 Aar mellem deres Ophør og nu.

Oven for Wismars fandtes *det preussiske Fed*, først benyttet af *Danzig*, senere af *Colberg*. Det laa ved Lergraven («den lemkulen»), senere kaldet «Badstuevælen», hvor nu Vognmandspladsen er, uden at man dog med Sikkerhed tør sige om det laa norden eller sønden for Kongevejen. Den eneste Oplysning, der haves om dets Beliggenhed, hidrører fra nedennævnte Privilegiebrev til Treptow. Dets Virksomhed synes allerede ophørt under Grevefejden eller tidligere. Pladsen er forlængst bebygget.

De pommerske Stæder *Treptow* og *Stargard* fik 1436 overdraget et Fed «by der prutzchenn vitte to den lemkulen wart», altsaa oven for de danske Pladser; men paa hvilken Side af Lergraven? Stargardmunkene fik samtidig Tilladelse til at bygge et Kapel paa Feddet til Brug for Stæderne. Ogsaa dette Fed blev ødelagt under Grevefejden og Staden fik ikke senere Ret til at genoptage Trafiken, trods gentagne Henvendelser til Kongen 20 Aar senere; sandsynligvis var da Pladsen allerede tagen i Brug af de stedlige Beboere eller af tilrejsende danske Fiskere. Det ses saaledes, at Bønderne fra Lolland tog til Fiskeriet i Øresund. Ogsaa de til Amager indkomne Hollænderbønder tog Del deri, saavel som flere af Amagers Beboere.

Mærkeligt nok har ingen af de i Hansetiden opstaaede Navne paa *Stræder eller Veje* holdt sig til Nutiden. Ikke engang *Nyenstræde*, der dog nævnes saa sent som 1561, da der forlængst var indtraadt fast Beboelse paa Fiskerlejet, har kunnet efterspores. Det eneste af de nuværende Navne, der mulig kan stamme fra hin interessante Fortid, er *Kongevejen*. Der gjaldt nemlig paa Lejerne en Bestemmelse om, at Fiskerne ikke maatte spærre eller indsnævre «Kongens Vej» med deres Garn under Straf med Bøder. —

I hosstaaende Oversigtsplan, som er konstrueret efter de foreliggende Oplysninger, har jeg søgt at sammenstille de omhandlede Pladser og Veje, samt andre Holdepunkter for en topografisk Bestemmelse af Lejets stedlige Forhold.

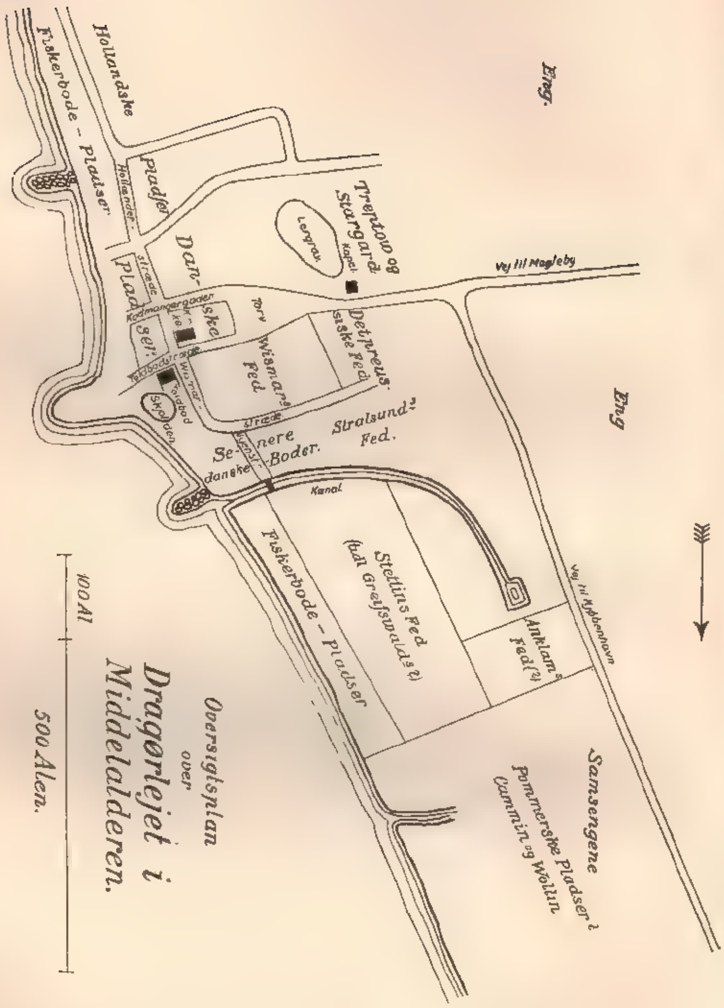

Eng.
Eng
Hollandske
Pladser
Hollænder-
Fiskerbode - Pladser
Treptow og Stargard
Kapel
Lergrav.
Vej til Magleby
Dan-
ske
Plad-
ser.
Stræde
Kødmangergader
Kirke
Torv
Det Preus-
siske Fed.
Wismars
Fed
Skolden
Told bod
Stræde
Stralsund's
Fed.
Se-
danske
nere
Boder.
Kanal
Fiskerbode - Pladser
Stettins Fed
(tidl. Greifswalds ?)
Anklams
Fed (?)
Vej til København
Samsengene
Pommerske Pladser ?
Cammin og Wollin
100 Al
500 Alen.
Oversigtsplan
over
Dragørlejet i
Middelalderen.

Den Tid, i hvilken Lejet benyttedes, kaldtes *Skaanetiden*, en bestemt Aarstid, som de hanseatiske Skaanefarere betragtede som deres Høsttid og fløj ud paa deres «Skaanelejer», hvorunder Dragør regnedes, for et vende hjem med en gylden Høst. Skaanetiden indtraadte oprindelig ved Jacobi Dag, d. 25. Juli, saaledes at man kunde have Lejerne i Orden og være klar til at modtage Silden, naar den viste sig, og tage fat paa Fiskeriet nogen Tid forinden Markedet indtraadte, nemlig paa Bartholomæi Dag, d. 24. August. Som Regel regnedes selve Fisketiden til to Maaneder og skulde ophøre samtidig med Markedet, paa Dionysi Dag, d. 9. Oktober, medens Markedstiden varede sex Uger. — Den 9. Oktober var, i al Fald senere hen, alle de Forrettigheder, som Hanserne havde m. H. t. Told og andre Afgifter, uvægerligt forbi, og hvis der fiskedes eller handledes ud over denne Dag, krævedes der ny Aarsafgift af Boderne og nye Afgiftsforhold indtraadte, ja maaske konfiskeredes Fangsten; thi da maatte vore egne Fiskere have Eneret til at fiske til deres Vinterforsyning. — I den senere Hansetid blev, særligt for Dragørs Vedkommende, Fisketiden indskrænket til at skulle ophøre paa Mikkelsdag, d. 29. September, idet Kong Christiern d. 1ste forbeholdt sig Ret til i de ti saakaldte Løbedage eller Respitdage at disponere over Fiskeriet og at give Fiskerne Lov til i den Tid at salte Fangsten for egen Regning. I selve Fisketiden maatte nemlig ingen Fisker salte mere end en halv Læst (6 Tdr.).

Med Fiskeriet synes man at være gaaet i Gang uden særlig Højtidelighed, medens Markedstiden aabnedes under Iagttagelse af visse Formaliteter. Kongens Foged og Tolder gav Signalet til Aabningen ved at lade en Rytter ride omkring Feddene med den kongelige Fane. Derefter samledes man — formodentlig for hvert Feds Vedkommende — for at høre Môtebogen, som skulde oplæses baade paa Dansk — af Tolderen — og paa Tysk — af Skaanefogden. Endelig fandt der en Gudstieneste Sted, enten under aaben Himmel paa den frie Mark og ved Hjælp af et flytteligt Alter, eller i det Kirkehus eller Kapel, som vi har set, der fandtes paa Dragør.

Môtebogen var en Lovbog, der indeholdt de Regler og

Vedtægter, som Skaanetrafiken var underkastet og som var udsprungne af Overenskomster, dels mellem Stæderne indbyrdes, dels mellem disse og Kongen. Den indeholdt en Mængde detaillerede Bestemmelser om alle under Trafiken henhørende Forhold, saavel af økonomisk som af retslig Natur. Kortfattet kaldtes Môtebogen for «de moth» eller «Modt», der betyder Forsamling[1]). — For Dragørlejet er der bevaret to saadanne Môter, begge gældende for Stettin og maaske de i Forbund staaende pommerske Stæder. Den ene stammer fra første, den anden fra sidste Halvdel af det 15. Aarh. Ved den Omsorg, som Professor D. Schäfer i Heidelberg har vist for at faa kastet historisk Lys over Dragør som Hanseplads, er den sidste af disse Môter bleven offentliggjort i «Hansische Geschichtsblatter» for 1888 og har ydet vigtige Bidrag til Belysning af de trafikale Forhold her, hvilke senere skal omtales. Den ældste, der findes i Stettin Stadsarkiv, er af Dr. K. Kunze offentliggjort i Uddrag i «Hansische Urkundenbuch» 5. Bind, men synes ikke at indeholde Ting, der kan belyse Forholdene yderligere. —

Om *Sildefangstens Størrelse* vides der specielt for Dragørs Vedkommende saa at sige Intet. Men det synes under alle Omstændigheder givet, at Fiskeriet ogsaa for denne Plads gennem hele det 14. og Størstedelen af det 15. Aarh. har været overordentligt rigt, da det ses at have draget en Mængde Dyrkere hertil. Det tør vistnok antages, at der i Valdemar Atterdags Tid har været en tilnærmelsesvis lige saa stor Trafik paa Dragør som paa Skanør. Baade vendiske, meklenborgske, pommerske, preussiske og hollandske Stæder søgte Dragørlejet, enten for at drive Fiskeri eller Handel, og de danske Købstæder, som da havde nogen videre Handelsmagt, slog ind paa den samme Vej. — Paa Skaane fortoldedes 1368 og 1369 henholdsvis 34.000 og 33,000 Tdr. Sild[2]). Paa Dragør har Fangsten neppe været synderlig mindre; thi dens Størrelse afhang som Regel kun af hvor mange Hænder, der fandtes til at drive den. Silden kom for det meste i

[1]) Se Bilag XVIII.

[2]) D. Schäfer: Die Hansest. u. Konig Waldemar 213.

jevn, rigelig Mængde gennem Sundet, ikke i saa overraskende Stimer, som undertiden viste sig ved Skanør og Falsterbo. — Efter en Indberetning fra Stettins Skaanefoged til Stadens Raad 1414, var der da ved Skanør tre Dage i Træk indtruffet saa mange Sild, at Tønden købtes for 3 à 5 Skill., medens den paa Dragør og i Malmø kostede 10 à 11 Skill. Man kunde ikke naa at faa Fangsten saltet, saa en stor Del maatte ligge Natten over uden Salt. Prisen paa en Td. Salt, som paa Dragør kostede 5 Skill., steg paa Falsterbo til 7 à 8 Skill.[1]). — Nogle Aar senere klages der over Sildens Udebliven; den søgte andre Veje, fangedes i Mængde ved Rügen og i Belterne; Skaanelejerne truedes med Ruin. Men i 1460erne bragte den atter Liv og Røre i Sundet. Under det Sammenstød, der fandt Sted paa Dragør 1463, var der efter Skaanefagdens Beretning 20,000 Mand tilstede «paa Marken» under Skaanetrafiken, en ansélig Hær, selv om den har været fordelt paa forskellige Lejer, hvad man af Beretningen ikke kan se[2]). I 1470erne var Fangsten atter slettere end den i umindelige Tider havde været, saa Fiskerne forlod undertiden Lejerne ved Mikkelsdag[3]). Og atter i 80erne, indtil Midten af 90erne, fremkom Silden i overordentlig rig Mængde, ja 1492 og 93 var Fangsten saa overvældende, at det ikke var muligt at skaffe Salt og Tønder til den, saa en stor Del maatte kastes unyttet bort[4]). 1494 angives Fangsten ved Skaane til 50,000 Tdr. — I Begyndelsen af det 16. Aarh. klages atter over stærk Nedgang. 1509 skriver Danzigs Gesandt hjem fra Hansemødet i Kjøbenhavn — ganske vist allerede 11. August — at Udsigterne for Skaanetrafiken var ringe, da der paa Malmø, Falsterbo og Dragør var ringe Tilgang, baade af Sild og af Fiskere[5]). Senere gik det afvexlende op og ned. 1537, mens Dragørlejet laa øde, saltedes der efter Skaanefogdens Beretning 96,000 Tdr. alene paa Falsterbo og

[1]) Hans. Urkundenb. V. p. 594. En Skilling havde da en ikke ringe Værdi.

[2]) Hans. Geschichtsquellen IV. XLI.

[3]) Grautoff: Lüb. Chron. 400.

[4]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. 4. 1. 72.

[5]) Hanserecesse 3. Abth. V. p. 551.

han anslog den samlede Nedsaltning paa de i Brug værende 15 Lejer til 360,000 Tdr.[1]) — Efter en anden Beretning fra 1520erne ses, at der da deltog i Fiskeriet over 7500 Baade, hver Baad med 5—6 Mand[2]).

Paa det sidstnævnte Tidspunkt var Dragør allerede bleven en mindre søgt Plads ved Regeringens afvisende Holdning eller ligefremme Modstand. Men indtil Tiden omkring 1500 har Fiskeriet neppe været mindre her end paa de andre Skaanepladser. Sammenholde vi Kronens Toldindtægter osv. af Falsterbo og Skanør, der for 1494 beløb sig til ca. 2000 Mark, med de samme Indtægter paa Dragør for 1518, nemlig 665 Mark, og tage Hensyn til at flere Stæder i Mellemtiden havde forladt Dragør og at Markedet var ophørt, saa synes det, at Fiskeriet her gennemgaaende endnu maa have været mindst halvt saa stort, som paa Skanør og Falsterbo tilsammen. Naar dér da 1494 saltedes 50,000 Tdr., maa der for Dragørs Vedkommende kunne paaregnes mindst 25,000 Tdr. Og dette Tal vil neppe være langt fra at svare til den gennemgaaende aarlige Fangst, der tilberedtes paa Dragørlejet gennem det 14. og 15. Aarh. —

Fiskeriets Udøvere var gennem lange Tider, navnlig efter Stralsundfreden 1370, vistnok hovedsagenlig fremmede — hansiske — Fiskere, der stod i Købmændenes Tjeneste. Det ses baade af Kong Valdemars og Erik af Pommerns Privilegieindrømmelser, at disse gjaldt saavel Fiskeri som Nedsaltning og Handel. De danske Kystbeboere havde vanskeligt ved at gøre sig gældende overfor den kompakte Hansemagt, der da mødte frem under Fiskeriet, og da Handelen tilmed var i dens Hænder, havde Købmændene let ved at favorisere deres egne Fiskere. Først ved en kraftig Indgriben fra Regeringens Side med Trusler om nye Toldpaalæg og Rettighedernes Indskrænkning, lykkedes det efterhaanden at bringe Fiskeriet tildels over paa danske Hænder, lige som forøvrigt ogsaa Handelen. Efter Midten af det 15. Aarh. synes Fiskeriet at have været nogenlunde ligeligt udøvet af fremmede og danske Folk.

---

[1]) Hans. Geschichtsquellen IV. 126.
[2]) Sst. p. XL

Da Sammenstødet paa Dragør fandt Sted, 1463, vovede Danskerne, hvoraf Hovedparten var fra Kjøbenhavn, Malmø og Landskrona, at byde de fremmede Folk Trods. — *Udbyttet* for Fiskerne var da imidlertid neppe saa rigeligt mere, som det før havde været; der strømmede for mange Dyrkere til, naar der var Haab om nogen Fangst, og ofte blev de skuffede. Gennem de lange Nedgangsperioder i Fiskeriet var Udbyttet højst tarveligt i Forhold til det Offer, som bragtes derfor: Livet i Telte og i tildels aabne Baade i 2—3 Maaneder, strængt, surt Arbejde, mest om Natten og under alle Vejrforhold; det fordrede baade Kræfter og Lyst. *Fiskeriet* foregik i store, brede Baade, «Schuten», som kunde rumme 5—6 Mand; for Hansernes Vedkommende maa de have været kraftige og sødygtige, da de benyttedes til Overrejsen. Under Opholdet brugtes Baadene til Logi. De ejedes ofte af Købmændene, der saaledes hyrede Fiskere til at bruge dem. —

Fiskeriets Udøvelse var, lige som den øvrige Trafik, underkastet en Række *Ordensregler*, som Môtebogen indeholdt, efter forudgaaende Forhandlinger mellem Stædernes Raad og Kongen, eller i al Fald vedtagne af Stæderne og sanktionerede af Kongen. Som nævnt er en Môte vedrørende Stettins Forhold paa Dragør i Tiden omkring 1470 bleven tilgængelig og skal da her fremdrages en Del af dens Bestemmelser.

Den begynder med nogle specielt Fiskeritrafiken vedrørende Punkter: Ingen Fisker maatte føre Vaaben paa Søen; kun «ein spundtbil», «einen nevinger», «ein spickerbare und einen hamer»; Baadsstagens Pig maatte kun være en Haandsbred lang; ejheller Flag maatte føres; Dræglinen maatte ikke holde mere end 12 Snore — «nein vischer schal drageboeddeme setten wen twelf vademe»[1]) — under Straf med Tab af Liv og Gods (§§ 2 og 3). Ingen Fisker maatte fare paa Søen uden Tegn (fra Fogden eller Tolderen) og var Baaden ikke hans egen, skulde en troværdig Mand gaa i Borgen for ham. Fiskede nogen uden at have fuldt Maal paa sine Garn,

[1]) Denne Bestemmelse er mig iøvrigt ikke klar; mulig er min Fortolkning deraf forfejlet.

skulde han staa til Rette derfor (§§ 4 og 5). Flydereb, Garn og Maskerne skulde have deres bestemte Maal (§ 37). Saafremt den, der havde bortfæstet sig for Fisker, være sig som Styrmand eller Roer, brød sit Fæstemaal i Utide, skulde han ikke nyde «Borgen» (som god Forbundsfælle), men staa til Rette derfor. Dersom en Fisker afbrød Fiskeriet før Dionysi Dag imod sin Skippers Vilje og Skipperen klagede derover, skulde han staa til Ansvar overfor Fogden og Oldermanden (§§ 53 og 54). Ligeledes skulde den staa til Ansvar, der efter Fiskeriets Ophør kastede sin Ballast i Søen uden at gaa saa nær til Land som muligt dermed — for ikke at forringe Søens Dybde for Sejladsen — (§ 55).

Om *Fangstens Tilberedning* indeholder den nævnte Möte for Dragør ogsaa nogle Bestemmelser af megen Interesse. Dette Arbejde var ingenlunde det mindst vigtige og det krævede baade Kræfter og Omhu. Rensningen, Sorteringen og Nedlægningen fordrede, af Hensyn til Sildens Anvendelse som Handelsvare, paalidelige Folk og til Transporten af de pakkede svære Tønder, der hver indeholdt 16—17 Ol med tilhørende Kvantum Salt, maatte der, med Datidens primitive Hjælpemidler, gode Kræfter. Antagelig har Fiskerne maattet tage Del i dette Arbejde. Men desuden havde Købmændene til deres Raadighed forskellige Funktionærer, som anvendtes dertil, saaledes «Schutenjungen», «Wagenkerle», «Grumkerles», «Pramkerles», «Munderick» — i Christiern den 2dens Tid nævnes ogsaa «Gællekoner» og «Læggekoner» paa Kronens Salteri. — Det synes tvivlsomt, at Hanseaterne selv har medført Kvinder hertil eller at de i det Hele taget har benyttet Kvinder til Arbejdet ved Nedsaltningen. C. F. Allen omtaler derimod «varende Vrouwen», der søgte Ernæring paa Feddene som Skøger. Men i den senere Periode benyttedes sikkert danske Kvinder som Gællekoner samt til Nedlægningen. Til *Gælningen* benyttede Hanseaterne iøvrigt deres «Grumkerles», tilsyneladende helt unge Knøse; thi Möten forbød at gøre dem Fortræd (§ 30). Affaldet («Grum») skulde føres i Stranden, dersom det ikke kunde finde Anvendelse som Svineføde. — *Nedlægningen* af Silden var, som sagt, vigtig og fordrede stræng Iagttagelse af de givne Regler. Der maatte

kun lægges ens Sild i Tønderne, de maatte ikke blandes med en tarveligere Slags, «Schalback», eller «halen», eller urensede Sild (§ 52). Silden deltes i tre Kvaliteter og Tønderne mærkedes derefter med én, to eller tre Ringe, der betegnede Varens Godhed: 1) den *fyldte* Høstsild; 2) «Matken» eller «Majeckenherink», den, hvis Rogn og Mælk var blød; 3) den *tomme* Sommersild. Købmanden maatte desuden forsyne sine Tønder med sit Bomærke[1]). — Iøvrigt var det forbudt at nedsalte ombord i de større Skibe under Straf af 10 lødige Mark, lige som det var forbudt Engelskmænd at nedsalte, enten selv eller i Komplot med andre, under Straf af Godsets Fortabelse (§§ 11 og 12). Fiskerne maatte selv kun salte 6 Tdr. hver og først efter Mikkelsdag (§ 29). Til Transporten benyttedes Vogne og Pramme, der førte de fyldte Tønder ud til Skibene, og dertil tjente Wagenkerle og Pramkerle, samt de saakaldte Munderik eller Pramførere. —

Sildetønde fra Hansetiden funden ved Udgravning paa Dragør (Nationalmuseet).

Om *Handelen* indeholdt selvfølgelig Môten en lang Række Bestemmelser, da det var denne, der var den egentlige Drivkraft i hele Trafiken. Og det var maaske endogsaa i mindre Grad Sildehandelen, hvorom Interessen drejede sig, end om det almindelige Handelsmarked, selv efter at Markedet paa Dragør (1443) blev indskrænket ved Oprettelse af Markedet i Kjøbenhavn. Hansekøbmændene førte fremdeles deres Varer til Dragør, hvor de ombyttede og solgte dem fra deres Boder; derimod var Omladningen fra Skib til Skib i Søen vistnok ikke mere tilladt. De indførte saaledes allehaande Kramvarer, Klæde og Linned, Krydderier, Øl, Vin, Salt m. m. og opkøbte foruden Silden Korn, Kvæg, Kød, Huder, Talg osv.

[1]) Ved Nationalmuseets Udgravninger paa de pommerske Pladser paa Dragør er der fundet Tønder med disse Mærker: 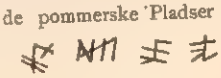

De beherskede endnu i det 15. Aarh. hovedsagenlig Landets Handel og mødte paa dette Omraade endnu ingen særlig stærk Modstand af vore egne smaatkøbende Handelsskippere.

Efter at have været en Frihavn for Hansetrafiken gennem Hundrede Aar, var Dragør endnu gennem mindst lige saa lang Tid en Stapelplads, hvor den hansiske og den danske Handel mødtes under Sildefiskeriets vexlende, lunefulde Udfoldelse, hvor Handel og forskellige Haandværk og grovt Arbejde gik Haand i Haand og hvor et underligt blandet og broget Erhvervsliv trivedes under foreskrevne Regler. Kjøbenhavns Borgere havde saaledes, lige som Hansestædernes, Ret til at skære Klæde og drive al Slags Købmandsskab, men desuden fik de 1443 Eneret til at sælge «flaaet» Kød, dog ikke fra mere end 25 Boder[1]). Hanserne, der saltede og udførte Kød, maatte ikke mere slagte selv, en mærkelig Ordning, som ogsaa Môten havde en Bestemmelse om: Ingen maatte sælge eller falholde Kød uden «de Knakenhauwer» under Straf af to lødige Mark til Fogden (§ 24). Handelsomsætningen foregik enten paa det aabne Marked, som holdtes dagligt, eller fra de talrige Boder, som hver Stad havde paa sit Fed. De mer eller mindre solide Boder har dog neppe kunnet tjene til Opbevaringssteder for Varerne; i dette Øjemed har man formodentlig benyttet det mere solide Kompagnihus, som Stæderne synes gennemgaaende alle at have havt paa Feddene. — At Omsætningen gik livlig fra Haanden, kan følgende Bestemmelse maaske tyde paa: Intet Skib maa ligge i Sundet paa Strømmen mere end en Nat — under Bøde af 10 lødige Mark (§ 46).

Handelen drejede sig selvfølgelig ogsaa i væsentlig Grad om Silden. Den stærke Rift, der som Regel var om Fangsten, foraarsagede let Misbrug og Uenighed under Opkøbet, saa der maatte foreskrives Regler derfor. Ingen maatte ride i Stranden for at søge Forkøb paa Silden, ejheller gaa nedenfor Korset eller Pælen, som viste Grænselinjen mellem Fiskernes og Købmændenes Pladser, for at komme først. Købmændene maatte ikke indrette Styrterum (Rum, hvori Silden kunde styrtes). Paa Stettins Fed skulde findes 10 Kar, hvori

[1]) Kbh. Dipl. I. 163. Bilag XIV.

Fiskerne kunde styrte Silden og hvorfra den solgtes (§§ 7, 8, 31, 32 og 43). Det var strængt forbudt Pramførerne og Schutenjungen at opkøbe Sild lige som at sætte Købere ombord i Skibe, der fiskede med Dragevaad[1]) (§§ 33 og 34).

Som almindelige Handelsregler gjaldt, at Ingen maatte ligge som Købmand paa Feddet uden sin Oldermands Samtykke (§ 45) og at hverken Forprangere eller Mæglere havde Adkomst dertil (§§ 8 og 22). Guldpenge og mindre Mønt skulde tages til samme Værdi, som de gjaldt for paa Skaane (§ 51). Smør maatte ikke sælges paa Feddet i hele eller halve Tønder, men kun i mindre eller løs Vægt (§ 36). Handel eller Forprang med fersk Fisk, som Torsk eller Aal, maatte ikke finde Sted; kun dem, der fiskede saadan, maatte falbyde den (§ 49).

Om *Ind- og Udskibning* gav Môten ogsaa mange strænge Regler. Ingen maatte ride i Søen om Morgenen før Kurven var hejst af Tolderen som Tegn paa, at Handelen kunde begynde (§ 10). Vognkarle eller Pramførere maatte intet Gods føre paa Land efter Solens Nedgang (§ 19). Prammen maatte ikke ligge ved Skibene; dens Folk maatte ikke benyttes til at sætte Skibsfolk ombord; dertil havdes Schuttenjungen. Kun Pramkarle maatte benyttes til at lægte Skibene og kun Pramførerne maatte for Betaling sætte Skibsfolk ombord, naar de fremviste et Tegn, som gav Ret dertil, fra Fogden (§§ 26 og 33). Prammen maatte ikke overlastes; skete det, var det paa Købmandens eget Ansvar. Vogne, der ikke kunde bære en Fuder Sild, skulde man brænde. Hvis en Vognfører væltede med sit Læs og ikke hjalp til at bjerge det, skulde han betale Godset (§§ 20, 21, 42). Skuderne maatte ikke ligge fastgjorte til hinanden i Søen; enhver skulde kaste sit Anker saaledes, at den ikke spærrede Passagen. De Skuder, der laa i Vejen for andre, skulde først lette (§§ 27 og 48).

Endelig gaves nogle Regler om Udskæring af Klæde og Linned, samt Udtapning af Vin. Den, der vilde udskære Klæde, skulde enes med Skræderen (Oldermanden) derom og give ham sin Rettighed derfor. Og den, der solgte Klæde,

[1]) Et Redskab, der benyttedes af danske Fiskere, men som de hansiske ikke havde Ret til at bruge.

maatte ikke vægre sig ved at lade det krympe; et halvt Stykke skulde indeholde 19 Alen. Kirsej, Foerdug eller Lærred, der solgtes i Stykker paa et helt, halvt eller kvart Hundrede Alen, skulde være krympet (§§ 56, 57 og 58). Rhinskvin maatte kun udtappes efter det lybske Maal, «dat quartier» (1/4 Stob) for 3 Hvid (§ 50).

Ølindførselen til Dragør, der vistnok var særlig forbeholdt Stralsund, omtales ikke i Môten; men selvfølgelig var den en vigtig Handelsfaktor. Ølaccisen spillede stadig en fremtrædende Rolle i Privilegieforhandlingerne, et Tegn paa Afsætningens Omfang. Vore egne Folk var — siger Nyerup — meget hengivent til Nydelsen af det tyske Øl; de solgte gerne Klæderne, eller Koen af Baasen, ja skulde de end tigge dertil, for at faa det. De større Hansestæder havde derfor deres egne Bryggerier og Øllet gik i Handelen under mange forskellige Navne: Sundestøl, Pryssing (preussisk Øl), Mumme (brunsvigsk), Kakebille osv.

Nogle enkelte *Varepriser* i det 15. Aarh. kan det maaske have sin Interesse at se:

1 Td. tysk Øl kostede....	18	Skill. (1 Lod Sølv).
1 » Smør.....	6	Mark.
1 Side Flæsk..	2	»
1 Oxe	2	»
1 Tdr. Rug ...	1/2—1	»
Et Stk. Kirsej, 30×2 Al.	8—11	»

En Td. Sild kostede omkr. 1400 ca. 1/2 Mark, omkr. 1430 var den stegen til 4 Mark dansk, 1481 var den oppe i en forbausende Pris, nemlig 17 Mark[1]). Men iøvrigt holdt den sig omkring 1500 og længe derefter i 5—6 Mark, en Pris, der svarede til mindst lige saa mange Tdr. Rug. At Prisen var saa høj, skyldtes væsenligst dens Efterspørgsel som Fastespise. Det var ikke underligt at forskellige Stæders Købmænd gjorde Forsøg paa at formindske Sildetønderne, saa der maatte foreskrives strænge Straffe for at bringe

[1]) Hirsch: Danz Handels- u. Gewerbegesch. 240 ff. En Mark var omtrent en Lod Sølv.

mindre Tønder i Handelen end den fastslaaede, der maalte ca. 6 Skpr. —

Boderne eller Bodepladserne havde, som oftere berørt, særlig Inddeling for hvert Fed og paa Feddene skælnedes atter, naar den Stad, der besad Feddet, deltog i Fiskeriet, mellem Fiskernes og Købmændenes Pladser. Fiskerne havde gærne, saavidt muligt, Plads nærmest Stranden til Landing med Fangsten og til deres Redskaber. Loven gav dem Ret til Stranden saa langt op, som de kunde kaste en Aare. Ovenfor begyndte Handelsfeddene, afgrændsede med Pæle eller ved et Kors, hvorpaa Stæderne gærne anbragte deres Vaabenmærke. Da Terrænforholdene paa Dragør var smaa, maatte man selvfølgelig her indskrænke sig saavidt muligt.

Der haves en Del Enkeltheder om saadanne Handelsboders *Besiddelsesforhold*, deres Værdi og Rente. 1416 solgte en Hollænder sin Bod paa Dragør for *2 Fuder* (Læs) og *2 Ol Sild*[1]). 1425 pantsatte *Verner Byttow* for Gæld til *Jens Andersen* kaldet *Langebonde* — begge Bymænd i Kjøbenhavn — to af sine Boder op til sin «Strandbodh» for *5 lødige Mark* (à 45 Skill.) «so danæ pennige som j Lubike oc j Wismer æræ geuæ oc gænge»[2]). 1437 solgte *Lasse Povelsen Remesnider* sit Bodested til *Henrik Herne* for *15 rh. Gylden*[3]). 1473 skænkede *Jon Pedersen* Lejeindtægten af en Bod og Bygning: *2 lødige Mark* til Nikolaj Kirke[4]). Efterhaanden synes Boderne stegne i Værdi. 1493 overdrog *Clawes Pulsmann* til *Clawes Bolten*, begge af Stralsund, to Boder for *100 Mark sundisk*[5]). 1514 solgte *Hans Garnath* til *Peder Bodeker*, Kjøbenhavn, to Boder for *138 danske Mark*[6]).

Det fremgaar af disse og andre lignende Overdragelser, at Ejerne besad Ejendomsret ikke blot til Boderne, men ogsaa i adskillige Tilfælde til Pladserne, hvorpaa de stod, da de kunde sælge og overdrage dem til evindelig Arv og Eje.

---

[1]) Hans. Geschichtsbl. 1895. 143.
[2]) Kbh. Dipl. I. 155. Bilag XI.
[3]) Sst. II. 65
[4]) Sst. IV. 116.
[5]) Langebeks Dipl. s. A.
[6]) Kbh. Dipl. IV. 236 cfr. 339.

Men det var vistnok kun de danske Folk, der erhvervede sig Ejendomsret til deres Pladser; de hansiske synes kun at have havt en hævdvunden Brugsret, som der ikke var nogen nærliggende Fare for at miste saa længe de vedligeholdt Forbindelsen med Pladsen og svarede Jordskylden deraf. — Stæderne sikrede ogsaa deres Borgere gensidig Ret til deres tidligere Pladser. Vi se saaledes af «Wilkur der Wismarer Dragørfahrer» af 1390, optagne i det kjøbenhavnske tyske Kompagni's Skraa, at den Bodeplads, en Mand tidligere havde benyttet, havde han første Ret til; men dersom en anden havde taget den i Brug og bygget derpaa, skulde den første dog erstatte ham Bygningen. Med Vold at fortrænge en Borger fra sin berettigede Plads straffedes med en Bøde af 6 Tdr. Øl, samt Ærestab[1]). Naar en af Stæderne af en eller anden Grund lod sine Bodepladser henligge ubenyttede, hændte det ogsaa, at en anden Stads Borgere tog nogle af dem i Brug og betragtede sig som Besiddere deraf. Saaledes sé vi 1463 at en Wismarer, Peter Langejohan, beklagede sig over, at Hans Krune af Lübeck havde taget hans bebyggede Plads paa det wismarske Fed i Besiddelse, uagtet den med Rette tilhørte Langejohan og hans Børn, hvilke han for Raadet i Lübeck paastod indsatte i deres Rettigheder igen[2]).

Om Bodernes og Bodepladsernes Størrelse i den ældste Hansetid haves saa godt som ingen Oplysninger; kun ses, at en Plads kunde have en saa ringe Bredde som 7 Alen mod Gaden, men derimod en forholdsvis betydelig Dybde, saa der bag ved Boden fandtes et Stykke «Feld» til Udenomsbekvemmelighed. Selve Boderne synes at have været indskrænkede til det mindst mulige Omraade, naar de skulde tjene som Udsalgssted og tillige afgive Boligplads for de beskæftigede Folk. — Med Hensyn til *Byggemaaden* maa det antages, at Boderne fra Begyndelsen af — og længe — har været af let transportabelt Materiale, som Træ eller endogsaa tildels Lærred, da de maatte føres til og fra Pladserne. Omstændighederne tale dog for, at man efterhaanden har benyttet Materiale, som var mere modstandskraftigt overfor Vejr og Vind,

[1]) Hans. Urkundenbuch IV. 459.
[2]) Sst. IX. 1.

idet der 1436 findes nævnt en Lergrav (Lemkulen) paa Dragør og der findes Spor af Leraffald i Muldlaget paa de Steder, hvor Boderne har staaet. I sidste Halvdel af det 15. Aarh., da man fik Lov til at holde Boderne staaende fra Aar til Aar, maa der i al Fald være indtraadt en solidere Byggemaade. — Om Bodernes Antal siger Thura i sin Beskrivelse om Amager fra Midten af det 18. Aarh., at der i sin Tid skal have været 700. Meddelelsen findes ikke bekræftet; men umuligt synes det ikke, at der under Hansetrafikens Glandsperiode, i Slutningen af det 14. eller i det 15. Aarh. kan have været et saa stort Marked paa Dragør. — Som Bodernes Kendemærke var det en almindelig Skik paa Feddene, at en Figur hængtes op paa en Stang udenfor: et Negerhoved, en Fisk, et Krus, en Krands, en Saddel osv., et Slags Vaabenmærke, hvormed Boden betegnedes i Toldregistret[1]).

Om *Kronens eller Kirkens Toldindtægter* af Dragørlejet, hvilke, naar undtages Valdemar Atterdags første Tid, gik ind i Kjøbenhavns Lensregnskaber, haves kun sparsomme Efterretninger. Den ældste Afgift, der ses paalagt Sundtrafiken, var en Skibstold, hvis Oprindelse kan føres tilbage til 1251, senere kaldet Pundgæld — Spiren til Sundtolden. — Hvad den mere specielle Fiskeri- og Markedstrafik vedrører, ses det af Roekildestolens Jordebog fra det 14. Aarh., at Biskoppen da som Indkomster af Lejet og Markedet paa Dragør nød: af hver Skude 18 Grossi, af hver Vogn 6 Grossi, samt anden Indtægt. Ved Stralsundfreden 1370 fastsattes, at der paa samtlige Skaanelejer skulde svares af hver Bod og hver Vogn 1 Skill. Grot[2]), af hver Pram 1 Mark skaansk, af hver Lægter $^1/_2$ Mark skaansk, af hvert Skib 11 Skill. Grot, samt i Sildetold 20 skaanske Penning pr. Læst og iøvrigt en ringe Udførselstold. — Omtrent 1425 paalagdes *Sundtolden* med 1 Nobel (ca. $3^1/_2$ Mark) for hvert Skib, der *passerede* Sundet, medens der vistnok bibeholdtes en mindre Lasttold af de Skibe, der trafikerede Sundlejerne. Omtrent paa samme Tid eller noget senere indførtes *Aaretold* eller *Kongekøb* af Silde-

[1]) Museum 1891. I. 171.

[2]) 1 Skill. Grot var omtrent $^1/_2$ Mark.

fiskeriet, en aarlig Afgift paa 3 Ol Sild af hver Aare, senere af hver Fisker. Denne Rettighed udvidedes eller forandredes til, at Kongen tre Dage i Fisketiden lod opkøbe hele Fangsten til Hoffets og Kronens Fornødenhed og endelig — i al Fald paa Dragør — til, at Kongen en Dag om Ugen maatte opkøbe Fangsten til en sædvanemæssig Pris, der t. Ex. 1518 svarede til Halvdelen af Købmandsprisen[1]). — *Ølaccisen* paalagdes af Christiern d. 1ste med 4 Skill. pr. Td. Øl, næsten en Fjerdedel af Øllets Værdi, ligesom *Tappepenge* og *Fenstergeld*, og disse Afgifter vedligeholdtes af Kong Hans. Foruden alle de nævnte Afgifter krævede Christiern d. 2den det bestaaende *Arvkøb* paa tre skaanske Mark (Môten § 40) forhøjet til en Tiendedel af Værdien af de Afdødes Efterladenskaber[2]). Alt i Alt har disse gamle og nye Afgifter ikke været nogen ringe Indtægt for Kirken eller Kronen under deres vexlende Besiddelse af Dragørlejet. Det ses saaledes, at Told, Sagefald, Bodeleje m. m. 1518, skønt Trafiken da i væsentlig Grad var afbrudt, androg 665 Mark, foruden Indtægten ved Kongekøbet, som ikke var ganske ringe (se herom p. 89).

Retsmyndigheden paa Dragørlejet udøvedes for de hanseiske Pladsers Vedkommende af de respektive Stæders Skaanefogder eller lokale Underfogder og Oldermænd; paa dansk Omraade af Biskoppens eller Kongens Foged eller Tolder, der hørte under Lensmanden paa Kjøbenhavn. 1389 fandtes som dansk Foged paa Dragør *Andreas Holbæk*, der vistnok tillige var Foged paa Kjøbenhavns Slot; 1457[3]) *Hans Kopmann*; 1469 *Borchart van Hamelen*[4]). I den senere Hansetid synes Fogden og Tolderen paa Dragør forenede i en Person. Hvad enten de nu var en eller to, saa havde de en udstrakt Myndighed til at optræde paa Bispens eller Kronens Vegne og var lønnede med Andel i de Indtægter, der faldt af Told, Sagefald og Vrag m. m.

---

[1]) Baltische Studien XXXVII. 176 ff. Cfr. her p. 89.

[2]) J. Marquard: De jure mercatorum & commerciorum. 243 ff.

[3]) S. A. var *Wenczlaw Loffborgher* Tolder paa Dragør; andre Toldere fra den ældre Tid kendes ikke.

[4]) Andreas Holbæk og Borchart van Hamelen blev senere Borgmestre i Kjøbenhavn.

Hansefogderne havde paa deres Side en lige saa udstrakt Myndighed i alle Sager vedrørende Stædernes Forhold og deres egne Folk. De havde Ret til at dømme i alle mindre Retssager paa deres Raads Vegne, ja overhovedet i alle Sager, som den Stæderne ved deres Privilegier givne Jurisdiktionsret omfattede, den nemlig, at deres Borgere eller Folk ikke af dansk Øvrighed kunde idømmes nogen Straf eller Bøde, undtagen for Rov eller Drab, der gjaldt Haand eller Hals.

Stædernes Vedtægter — Mótebogen — indeholdt derfor ogsaa mange Bestemmelser, som tilsigtede at holde stræng Orden og Justits paa Feddene for ikke at komme i Konflikt med den danske Øvrighed og komme udenfor Privilegiernes Rækkevidde. Det skinner igennem disse Bestemmelser, at Forholdene paa Feddene har været spændte, saa man har maattet tage strenge Forholdsregler for at hindre Udbrud af voldsom Natur. Dragørmóten af 1470 forbød at føre nogetsomhelst Vaaben, «nenen bandtstaken dregen nock andere wapene»[1]) (§ 1). Ingen maatte foraarsage Uro, Klammeri eller Opløb, eller tage Parti for dem, som gjorde sig skyldige deri; men skete det, skulde Enhver søge at udfinde Ophavsmændene og melde dem til Øvrigheden og iøvrigt holde sig paa sin egen eller sin Købmands Feld eller i sin Skude (§§ 13, 14 og 15). Vognførerne maatte ikke føre Kniv eller Kølle, ejheller opholde sig paa deres Købmænds Pladser uden Tilladelse (§ 17). Ingen maatte forbinde Saar uden Fogdens Vidende (§ 28); Forseelse herimod straffedes med Bøder paa indtil 10 lødige Mark — paa den Tid en ansélig Sum. Fogden havde Myndighed til at *støde til Pælen* og *sætte i Stage*[2]); men Ingen maatte dog stødes til Pælen uden hans Oldermand var til Stede (§ 38). Og ingen troværdig Mand, der kunde sætte Borgen for sig, maatte sættes i Stagen (§ 16). Opsætsighed mod Øvrigheden eller mod Fogdens Tjener, der gik i Fogdens Ærinde eller paa Rettens Vegne, droges strengt til Rette. — Af andre Bestemmelser til Forebyggelse af Ufred maa nævnes: Naar Nogen fandt et Garn eller et Anker i

[1]) «Bandtstaken» var sikkert Hasselstokke, som bruges til Tøndebaand.

[2]) Vistnok det samme, som at stryge til Kagen og sætte i Gabestokken.

Søen, skulde det bringes til Fogdens Feld og Fogden skulde betale Arbejdsløn derfor (§ 6). Dobbelspil maatte kun finde Sted «in dat handuth»[1]) (§ 25). Ingen Falskspillere («treringe») maatte have Adgang til Lejet (§ 47). Ingen maatte straffes for Gæld, som gjordes paa Dragør, naar han havde lovet at betale den inden han forlod Lejet (§ 35).

Til Afgørelse af de vigtigere Sager ses det, at de forskellige Stæders Fogder og Oldermænd har dannet et lokalt Raad for Dragørlejet; dets Kendelser kunde appelleres til Skaanefogedraadet og videre til Raadet i Lübeck som højere Instans. Saaledes opstod der her i Aaret 1500 en Tvist mellem Borgerne af Colberg og Treptow om, hvilken af disse Stæder, der var den ældste (d. v. s. tidligst indtraadte) i Hanseforbundet, da deres Fogder eller Oldermænd efter denne Anciennitet skulde tage Sæde i Kompagniet, naar Raadet holdtes. Sagen verserede endnu 1502[2]) og det ses ikke hvad Udfald den fik; men den vidner om, at et saadant Fogedraad har bestaaet paa Dragør endnu paa den Tid.

Fogdernes Lønninger bestod væsentligt i en vis Del af de Bøder og andre Indtægter af Sagefaldet og Tolden paa Lejet. I Môten hedder det saaledes ofte, hvor der er Tale om Bøders Idømmelse: «de helfft dem vagede vnd de ander helfte den olderluden». Iøvrigt modtog de Gratialer af Købmændene i Form af Nødvendighedsartikler; exempelvis ses, at Skaanefogden for Stettin har modtaget ½ Dusin Støvler og en anden Gang en Td. Vin til at gøre Opvartning med. — Stettin havde gerne ved Siden af sin Skaanefoged to eller tre Underfogder og flere Oldermænd paa Dragørlejet, og da denne Stads Fed her var dens anséligste og vigtigste Plads, betragtedes det som en Forfremmelse at blive forflyttet hertil fra Skaane[3]).

De kirkelige Forhold paa Dragørlejet er for saa vidt mærkelige, som der — vistnok paa samme Tid — gaves Plads for forskellige gejstlige Ordener, hvis Præster sendtes hertil for at varetage Gudstjenesten. 1436 fik nemlig Augu-

[1]) Formodentlig et Samlingssted eller Marketenderi.
[2]) Hans. Geschichtsquellen IV. 20 og 23 ff.
[3]) Balt. Stud. XXXVII. 270 ff.

stinerordenen af Klostret Stargard i Pommern Privilegium paa Oprettelsen af et Kapel paa Staden Treptows Fed. Samtidig synes det kjøbenhavnske Domkapitel at have havt Kirkeforretninger paa Lejet, idet Bispen af Roskilde, Oluf Daa, 1449 gav det Konfirmation paa Opstillingen af et transportabelt Alter paa Markedspladserne, hvor Kapitlets Kapelaner maatte udføre Kirkeforretninger[1]). Endelig se vi, at Stettin selv medførte Alterkalk og Messekjole paa Dragørrejsen og det forekommer, da rimeligt, at denne Stads Folk ogsaa har havt deres egen Præst med hertil under Fiskeriet.

Der har saaledes under den frodigste Trafikperiode paa Dragør været baade dansk og fremmed Kirketjeneste. Men i Slutningen af det 15. Aarh. synes Forholdene ændrede derhen, at der kun fandtes danske Kirkeindretninger. I et Overdragelsesbrev af 1488 finde vi nævnt *Sortebrødre Capelle aff Roschildt* wdj Nyennstræte og omtrent samtidig, 1493, nævnes «der Bükerchen», liggende sønden for Skjolden, ved Wismarstræde[2]). Skønt de to nævnte Stræder har ligget i nær Forbindelse med hinanden, kan de to Kirkeindretninger neppe have været paa samme Sted. Bykirken er aabenbart den samme, der senere nævnes som et Kirkehus tilhørende Graabrødrekloster i Kjøbenhavn og som inddroges under Kronen og blev nedlagt som Kirke 1530, hvorefter Huset gaves i Privateje til Slotsfoged Peder Villadsen[3]). Omtrent indtil den Tid havde det været brugt til Kirketjeneste og det synes tænkeligt, at der under Christiern d. 1ste kan være indtraadt den Forandring i Forholdene, at der kun maatte findes danske Kirkefilialer.

Kirkelivet greb dybt ind i selv de daglige Næringsforhold paa den Tid. Og Kirken benyttede sig deraf til at fremme sine Interesser og styrke sin Besiddelsesmagt. Det var saaledes en meget gammel og almindelig Skik, at man paa sine ældre Dage sørgede for sit aandelige Velfærd hinsides ved at betænke Kirken med faste Ejendele som Sjæle-

[1]) Kbh. Dipl. IV. 42.
[2]) Langebeks Dipl. s. A. og Ældste d. Arkivregistraturer IV. p. 76. Bil.
[3]) Kbh. Dipl. II. 236. 242.

gave. Til Gengæld holdt Kirkens Tjenere hvert Aar efter Givernes Død, paa Dødsdagen, en Messe for deres Sjæle. Derved fik Kirkerne efterhaanden store Besiddelser og særlig de kjøbenhavnske Kirker fik mange Boder og Bodesteder paa Dragør, som de forpagtede bort og nød Indtægten af. — 1419 testamenteredes en Bod til Frue Kirke, hvor Giveren (Navnet ulæseligt) valgte sit Lejested. 1443 skænkede *Peder Sweye*, Raadmand i Kjøbenhavn, sin Klædebod til St. Clara Kloster i Roskilde som Sjælegave til evindelig Eje. 1463 (læst 1474) skænkede Raadmand *Peder Unger* flere Bodesteder liggende ved Stranden, mellem det «prytzske Fyd» og Hollænderstræde, til Brandani Alter i Nikolaj Kirke; 1473 gav *Jon Pedersen* Lejeindtægten af en Bod og Bygning til Antoni Alter sst.; 1501 gav *Oleff Jönsson* en Bod og et Bodested til Helligkors Alter sst. — selv om Fiskeriet skulde aftage nogen Tid, hvad Gud forbyde, skulde Kapelanen holde Boden vedlige —; 1514 skænkede *Peter Bodeker* to Boder, af hvis Indbringende en Fjerdedel skulde anvendes til Bodernes Vedligeholdelse, til Mauritius Alter sst. og det paabødes Kapelanen strængt at vaage over denne Bestemmelse. — Endvidere skænkede *Klavs Bruse* 1481 en Bod og *Nils Andersen Guldsmed* 1496 tre Boder og et Herberg ved Stranden til Margrethe Alter i Frue Kirke[1]). Iøvrigt finde vi 1527 nævnt «Helligesteds Boder», ligesom Graabrødre Kloster havde Bodepladser. Imidlertid synes alle disse Kirkebesiddelser inddragne under Kronen allerede under Christiern d. 2den, der f. Ex. i Privilegiebrevet til de hollandske Bønder traf Bestemmelser om hele Lejet, «onsz en der croonen vischelege op Draker», og det ses ikke, at Kirken senere har havt nogen Rettighed til disse Pladser.

Mærkeligt nok er der paa Dragør ikke fundet Spor af nogen *Begravelsesplads*. De Døde førtes maaske til Skanør, hvor de fleste Stæder havde deres Kirkegaard, eller til deres Hjemsted. Iøvrigt laa Magleby Kirkegaard kun en Fjerdingvej fra Dragør, saa det er rimeligt, at Begravelser ogsaa kan have fundet Sted der.

[1]) S. R. D. VIII. 543. Kbh. Dipl. IV. 38. 116. 117. 236. 272. 339 og I. 218. Se Bilag XVII a. og XVIII a. ff.

Den principielle Grundvold, hvorpaa Trafikforholdene paa Dragørlejet hvilte, vaklede allerede gennem en stor Del af det 15. Aarh., dels paa Grund af Stædernes indre Stridigheder, men navnlig paa Grund af den Modstand, som Trafiken mødte fra den danske Befolknings og Regeringens Side. Og det synes ret naturligt, at Virksomheden ikke kunde gaa sin fredelige og rolige Gang, naar de Fremmede saa at sige tog Brødet ud af Munden paa vore egne Folk, tilmed da der ikke mere var saa rigeligt af det som før. Det vilde være formeget forlangt, at Regeringen skulde se med milde Øjne paa de stadige Bryderier, den havde med at faa de udskrevne forhøjede Afgifter inddrevne. Og da Dragørtrafiken mere og mere blev en truende Konkurrence til Kjøbenhavns Handel, kan man ikke undres over, at den vakte Modvilje og Harme, ogsaa fra den Side. I Virkeligheden stod Hansestæderne for det meste overfor os som politisk fjendtlige Smaamagter, hvis Interesser gik ud paa at tilegne sig i al Fald nogle af vore Ernæringskilder paa Søen, og som havde tilkæmpet sig Rettigheder indenfor vort Erhvervsliv Omraade. Ganske vist gennem lange Tiders surt Arbejde, men ogsaa ad krigersk Vej og med Magt.

Forholdene paa Lejet maatte under disse Omstændigheder udarte til *Strid mellem de danske og fremmede Folk* og gav sig ogsaa flere Gange Udslag i aabent Slagsmaal. Saaledes kom det ved Fiskeriets Begyndelse i August 1463 til et alvorligt Sammenstød mellem Fiskerne paa Foranledning af et Rygte, der var sat i Omløb — det viste sig senere at være falsk — gaaende ud paa, at danske Fiskere havde overfaldet to hansiske Baade, trukket Klæderne af ni ombordværende Fiskere og kastet dem i Vandet. Hanserne samlede sig i den Anledning paa Lejet og gjorde et Udfald mod Danskerne, hvorved de *slog nogle ihjel og saarede mange*, som det hedder i Skaanefogdens Indberetning derom til Raadet i Lübeck. Den næste Dag, 25. Aug., skulde Oplæsning af Môtebogen finde Sted. Efterretningen om Sammenstødet var da netop naaet til Falsterbo, just som den lybske Foged og en anden Skaanefoged stod i Begreb med at tage herover, og de havde da al mulig Anledning til at komme hurtigst

muligt. Da Forsamlingen mødte ved Korset, hvor Oplæsningen skulde foregaa, stillede Hanserne sig op paa den ene Side øjensynlig forberedte paa et Angreb og Fogderne red over til dem for at tale dem tilrette. Imidlertid kom Danskerne dragende med fem Bannere og i stort Antal forsynede med svært Værge, nogle med Spyd. Den lybske Foged red imod dem og bad dem være medgørlige. De indskrænkede sig da til at gribe to af de hansiske Folk, hvilke de antog var Ophavsmænd til den rygtede Overlast, og gik dem haardt paa Livet; den ene fik Hovedet forslaaet, den anden fik af hugget en Finger; — iøvrigt truede de med at slaa dem alle ihjæl! Det lykkedes dog Fogderne at bringe Parterne til Ro, saa videre Skade afværgedes. Møten blev oplæst og besvoret og der sluttedes Fred[1]).

Optrinet synes ikke at have havt nogen øjeblikkelig Hindring for Trafikens Fortsættelse til Følge — et midlertidigt Forlig med Regeringen maa være truffet —, men den fik et for Hansestæderne meget uheldigt og langvarigt Efterspil. Efter Fiskeriets Slutning, 6. Oktbr., samme Aar optoges Sagen til Behandling paa et Møde i Kjøbenhavn. Paa dansk Side var mødt Biskoppen af Roskilde, Dronningens Hovmester, flere Riddere, Borgmestre og Raadmænd, Udsendinge fra Malmø o. fl. Paa hansisk Side: Skaanefogderne fra Lübeck og Stettin, Repræsentanter for Stæderne Stettin, Stralsund, Wismar, Anklam og Yijsdom. I Kongens Fraværelse indgik Dronning Dorothea et Forlig, hvorefter Stæderne inden Dionysii Dag (tre Dage senere) skulde udrede 400 rhinske Gylden i Erstatning til de skadelidte danske Folk, særlig fra Kjøbenhavn, Malmø og Landskrona, for Vold, Rov, Brand, Slag, Mord og Fangenskab. Dog forbeholdtes Kongens Ret til Sagefaldsbøde. Der kunde altsaa naarsomhelst rejses et nyt Krav og Stæderne var meget betænkelige derved; de ønskede snarest Sagen bragt ud af Verden, men Kongen lod den staa hen. Næste Aar henvendte Stæderne sig til Dronningen om Lejde under Skaanerejsen, hvilket de ogsaa fik

[1]) Hanserecesse 2 Abth. V. 257.

under alt Forbehold og under Paalæg om, at intet Opløb og ingen Fortræd maatte afstedkommes. Baade 1465 og 1466 gjorde de atter Forsøg paa at faa Sagen ordnet i Mindelighed, men det lykkedes endnu ikke. De fik dog stadig Lov at foretage Skaanerejsen under Kongens Beskyttelse, hvilken de nok kunde have nødig, thi Danskerne var fjendtligt stemte og fortrædigede dem, hvor de kunde[1]). Endnu 1469 stod «de slachtinghe to Drakor» som et uafgjort Spørgsmaal indenfor Stæderne. Imidlertid synes der da at være opnaaet en Ordning med Kongen, saavel paa denne Sag som paa andre Pengespørgsmaal — som Ølaccisen —, hvilke pludselig kom ud af Verden, saa man atter med Fortrøstning om Privilegiernes Bevarelse kunde fortsætte Trafiken og udnytte den i fuldt Maal — for denne Konges Tid.

Under Kong Hans mødte man atter stærk Modstand fra oven og Trafiken synes i flere Aar helt afbrudt af Krigsforhold, hvilke naturligvis ikke bidrog til at formilde Stemningen mellem de forskellige Landes Fiskerideltagere, og det synes, at flere af Stæderne da har opgivet deres Fed paa Dragør for bestandig. Under Christiern d. 2den spore vi heller ikke mange Livstegn fra Stædernes Virksomhed her, skønt flere af dem havde endnu deres Kompagnihuse og faste Boder staaende paa Feddene som varige Tegn paa deres Rettigheder. Stettin, Stralsund og enkelte andre i Forbund med dem synes imidlertid at have bøjet sig for denne Konges Afgiftsfordringer og ved Lejlighed at have optaget Trafiken, som just ikke var særlig lønnende og iøvrigt nu for Størstedelen var bragt over paa danske Hænder. Specielt erholdt Stettin 1516 en Stadfæstelse paa sit Fed[2]). Men overfor de øvrige Stæder synes der ikke at være gjort nogensomhelst Indrømmelse eller endog givet Bekræftelse paa tidligere Rettigheder paa Sundlejerne, eller i al Fald ikke paa Dragør.

Kongen havde derimod søgt selv at drage Udbytte af Fiskeriet og gøre det indbringende for Kronen ved at oprette et Salteri paa Dragørlejet, *vor og Kronens Fiskeleje*, som

---

[1]) Hanserecesse 2 Abth. V. 258. 407. 450. 454. 592. 607. 624.

[2]) Balt. Stud. XXXVII. 259 ff.

det da betegnedes. 1518 ses det nemlig, at Slotsfogden paa Kjøbenhavn paa Kronens Vegne tog Hansekøbmandens Rolle og drev Forretning med Opkøb, Nedsaltning og Forhandling af Silden i Fisketiden med udmærket Udbytte. Regnskabet stillede sig saaledes:[1])

UDGIFT

	℔	ß	Alb.	Hvid
Købt i *Kongekøb* 12 Læs 7½ Ol *fuld* Sild til 4 Alb. pr. Ol, 64 Læs 7 Ol og 2 Kast *tom* Sild til 1 Skill. pr. Ol	150	»	»	1
Købt i *Købmandskøb* 70 Læs ½ Ol fuld og tom Sild til 7 og 8 Alb. pr. Ol	92	8	4	»
Gællekoner, Læggekoner, Bødkere, Vognmænd og Arbejdsfolk o. a. Udgifter	27	8	»	6
15 Læster nye Tønder fra Vingaarden regnet til 4 ℔ pr. Læst	60	»	»	»
4 Læster 3 Tdr. Oemersalt 3 ℔ pr. Td.	153	»	»	»
Tilsammen	483	»	5	3

INDTÆGT.

Da Silden var saltet blev der 5 Læster fuld Sild og 10 Læster tom Sild[2]).				
Deraf solgt til Købmand *Staffen Kone* af Berlin 3½ Læst fuld Sild (+ 2 Tdr. i Tilgift) for 84 ℔ pr. Læst	294	»	»	»
½ Læst tom Sild for	36	»	»	»
Fik unge *Hans Møller* i Stettin 16 Tdr. fuld og 12 Tdr. tom Sild til hhv. 6 ℔ og 5 ℔ pr. Td.	156	»	»	»
Sendt til Danzig 8 Læst tom Sild, som foruden Fragt o. a. Udgifter indbragte i danske Penge (11½ preus. Mark regnet for 2½ danske Mark)	487	14	2	»
Solgt i Kjøbenhavn 6 Tdr., de 2 Tdr. til 6 ℔ de 4 Tdr. til 5 ℔ pr. Td.	32	»	»	»
Tilsammen	1005	14	2	»
Udgift fradraget	483	»	5	3
Rest	522	12	2	1

[1]) Rigsark.: Forskellige Lensregnsk. «Register paa Amage landh» i Top. Saml. paa Papir, Amager.

[2]) Ialt 180 Tdr. (brugt c. 50 Tdr. Salt); hver Td. holdt 16 Ol og 1½

Desuden havde Fogden endnu 20 Tdr. i Behold, som han vilde gøre Hans Naade Regnskab for i Fremtiden — altsaa en ganske rentabel Forretning, der sammen med Told, Sagefald osv. paa Dragør indbragte mere end hele Amagers Landgilde for samme Aar.

Da Kongen et Par Aar senere overdrog Øen til de hollandske Bønder, forbeholdtes Kronens Ret til Dragørlejet og Sildefiskeriet fremdeles; men der gaves Bønderne i Overdragelsen Tilladelse til at bruge Fiskeriet imod at svare en særlig Afgift deraf. Endvidere tilbødes dem Overtagelsen af Tolden paa Lejet enten i Forpagtning eller paa Regnskab, hvorhos de maatte benytte Kronens fire Bygninger paa Lejet, den ene til Toldsted, de tre andre til offentlige Herberg, og der tillagdes dem derfor en Del Eng, som tildels omfattede tidligere Hansepladser («Samsengene»). — Dette Forhold tyder paa en — i al Fald midlertidig — Tilbagegang i økonomisk Betydning for Dragørlejet, hvad vistnok skyldtes Fiskeriets mere og mere usikre og nedadgaaende Udbytte.

Samtidig med Frederik d. 1stes Regering synes igen at være indtraadt bedre Fiskeriforhold; thi Stæderne benyttede da strax Lejligheden til at søge alle deres gamle Privilegier, ogsaa paa Dragør, genoprettede. De fik saaledes 1524 en næsten ubetinget Konfirmation paa alle deres tidligere Pladser og Rettigheder, ikke blot paa Skaane og Dragør, men ogsaa paa Møen og Lolland, kun indskrænkede ved de Handelsrettigheder, som Adelen da efterhaanden havde tilegnet sig. Told og Jordskyld skulde opkræves efter gammel Sædvane, Fenstergeld og Arvkøb («den 10. Pfenning» af fremmede Arvparter) skulde bortfalde, hvorimod Ølacøisen og Kongekøbet blev staaende efter tidligere Regler; saaledes maatte ingen Købmand salte under Kongekøbet, den Dag ugentlig, da Kongen alene havde Ret til at opkøbe Fangsten.

Trafiken paa Dragør fortsatte da vistnok i sit gamle Løb; thi det ses, at forskellige, baade pommerske, preussiske og vendiske Stæder har vedligeholdt deres Kompagnibygninger

—

Kast (Snes?) Sild. — Der kan saaledes kun have været gennemsnitlig knap en Td. i hvert Læs.

og Fed. De hollandske Bønder kom ikke til at overtage Tolden og heller ikke de fire Bygninger, som Kronen ejede. Imidlertid varede det kun faa Aar inden *Grevefejden* indtraadte, og da Hansestæderne ogsaa ved denne Lejlighed søgte at fremme deres Magtinteresser i Sundet, blev Lejet fuldstændig ødelagt ved Brand og henlaa en Tidlang som Ruin, ubenyttet og opgivet af de hansiske Folk.

Enkelte Stæder genoptog atter Trafiken paa Dragør under Christian d. 3die, først og fremmest *Stettin*, som vedligeholdt Forbindelsen gennem hele det 16. og et Stykke ind i det 17. Aarh. Ogsaa *Treptow* synes at have benyttet sit Fed uden dog at kunne erholde nogen Konfirmation paa Rettigheden dertil. Endelig fik *Stralsund* 1558 Tilladelse til at overtage Stadens gamle Fed, som i 20 Aar havde ligget ubenyttet; Stadens Borgere havde staaet til Restance med Jordskyld deraf, men nu var de endelig enedes med Kongen om denne Sag; fremtidig skulde de fornøje Tolderen paa Dragør med den sædvanlige Leje og Afgift. — Dragørlejet havde saaledes ikke ganske udspillet sin Rolle. Til Tider kunde Fiskeriet endnu give ret rigeligt Udbytte; dets gamle Tiltrækningskraft virkede da paany paa mange andre end de to— tre favoriserede Stæder. Men Regeringen viste sig ubønhørlig overfor alle de andres Andragender og Forestillinger om bestaaende ældgamle Rettigheder; de maatte nu betragtes som døde og magtesløse. Kun Stettin og Stralsund vedligeholdt Forbindelsen med Lejet indtil Christian d. 4des Tid.

IV. AMAGER UNDER KRONENS MYNDIGHED.

(1416—1520).

Kronen tilegner sig Besiddelsesmyndigheden. — Retsstrid mellem Kronen og Kirken. — Øens Beboelse og Opdyrkning omkring 1500. — Byer. — Den Kgl. Ladegaard. — Større Gaarde (Skelgaardene, Wiberup, Raagaard). — Retsforhold (Amager Birk). — Kirkeforhold. Kronens Skatter, Rettigheder og Herligheder (Jagt, Fuglefangst, Fiskeri).

Ikke længe efter Dronning Margrethes Død forblev *Besiddelsesmyndigheden* over Kjøbenhavns Len og derunder Amager hos Roskildesædet. Da den gamle Biskop Peder Jensen Lodehat, som stod Tronen nær, nogle Aar senere afgik ved Døden, benyttede Kong Erik af Pommern Lejligheden til ved Valget af hans Eftermand at sikre sig dennes Tilsagn om ikke at ville modsætte sig Kronens Erhvervelse af Lenet. Og Kongen lod da strax nedsætte en verdslig Ret eller et Nævn paa 12 Dannemænd til at afsige en Dom i Sagen. Dommen lød paa, at Godset, der i sin Tid var skænket til Absalon som en personlig Forlening, nu med Rette burde falde tilbage til Kronen. Denne satte sig derefter 1416 i Besiddelse af Kjøbenhavns Slot med Magt og tilegnede sig Lenet som sin lovlige og rette Besiddelse[1]).

[1]) Helveg: Den danske Kirkes Hist. til Reformationen 269 ff.

At Kronen handlede saaledes, havde sin Grund i, at den ikke rolig kunde se dette befæstede Punkt og vigtige Handelscentrum som et stedse mægtigere Vaaben i Kirkens Hænder. Kannikerne i Roskilde nedlagde strax Protest mod Kongens Handlemaade; men Kongen truede dem med at ville inddrage alle Kapitlets og Bispesædets andre Jordbesiddelser, dersom de ikke faldt tilføje. Sagen faldt derefter en Tidlang til Ro; men den ulmede stadig som en Glød under Asken, kun ventende paa Luft for at bryde ud i Flamme. Flere efterfølgende Bisper gjorde Indsigelse og krævede Kirkens Ret til Godset fastholdt ved det næste Kongeskifte. Der skete imidlertid ingen Forandring. Christiern d. 1. maatte forinden sit Valg til Konge love at bringe Sagen for Rigsraadet til Paakendelse. Hvorvidt dette skete ses ikke. Bispestolen synes at være bleven holdt hen med Indrømmelser og Løfter for at forhale en retslig Afgørelse. Der er en Mulighed for, at den har havt Strandretten paa Kysten; thi Erkediakonen af Roskilde var, sammen med Amtmanden og dennes Kansler, tilstede i Warnemünde ved Salget af et Skib, der var fundet som Vrag ved Kastrup Knæ i Øresund og ved Salget indbragte 40 Mark danske[1]).

Endelig opstod den *Retsstrid mellem Kronen og Kirken*, som gjorde en Ende paa Spørgsmaalet om hvem Lenet skulde tilhøre, paa Foranledning af Kong Hans. I Novbr. 1493 lod Kongen for Støffuens (nu Sokkelund) Herredsthing og i Januar n. A. tillige for Sjællands Landsthing optage Thingsvidne af 12 Mænd om, at Kronens Ret til Kjøbenhavns Slot og «Amage byrket» med Tilliggende ikke i 60 Aar havde været paaanket paa Thinge af Kirken, samt om, at der i sin Tid var gaaet Nævn mellem Kirken og Kronen om denne Sag og at dette Nævn havde svoret Godset til Kronen. Ved dette Skridt vaktes Kirkemyndighedernes Harme; Gløden, der længe havde ulmet, fik Luft. For Landsthinget fremstod en af Roskildestolens Kanniker og vidnede, at Kong Erik af Pommern ved Biskop Peders Død uden Lov og Dom, men med Voldsmagt, havde taget Lenet i Besiddelse og at Kronen

[1]) Bilag XVII.

ikke senere havde villet afstaa det, trods gentagne Fordringer derpaa fra Kirkens Side, hvorfor han stadig paastod Kirkens Ret dertil. To Aar senere lod Biskop Niels Skave paa Landsthinget optage Thingsvidne om, at han krævede godkendt Roskilde Kirkes og Bispesædes Ret til Godset. Og 1497 nedlagde han paa et Møde paa Bispegaarden i Kjøbenhavn Protest imod, at Rigets Kansler Jørgen Marsvin, som var udnævnt af Kongen, optraadte som Dommer, da han var Lægmand og iøvrigt maatte anses for «mistænkelig» i denne Sag, hvorhos han fordrede Sagen paakendt af Erkebispen i Lund eller af en anden *gejstlig* Domstol[1]).

Striden fandt neppe nogen retslig Afgørelse. Kronen beholdt Godset og den fik snart andre Ting udestaaende med den katolske Kirke, hvorved dette Tvistemaal traadte i Baggrunden. Under Christiern d. 2den nyttede det ikke at føre Spørgsmaalet frem. Reformationen gjorde brat en Ende derpaa ved langt større Inddragelser af Kirkens Gods.

Øens Beboelse og Opdyrkning skred rask fremad i det 15. Aarh., da de evindelige Krigsoprør havde lagt sig og der var blevet Ro til borgerlige Erhverv og Almuens økonomiske Udvikling. Den nyere Kultur havde vundet Rodfæste og Statens Værn var blevet stærkere. Men Bønderne var tillige blevne afhængige af de raadende og beskyttende Magter: Kronen, Kirken og Adelen, der havde tilegnet sig Højhedsretten over Jorden, indført Fæste og for en stor Del paalagt dem faste Byrder, ja visse personlige Indskrænkninger som indrullerede Undersaatter og Skatteydere.

Saaledes var Bønderne paa Amager først Kirkens og derefter Kronens faste Skattebønder eller Fæstere, som vel havde Livsfæste paa deres Gaarde, men ikke fulde borgerlige Rettigheder. En Fæster kunde t. Ex. ikke være Nævning og i det Hele ikke tage Del i Statslivet, saaledes ejheller udnævnes til Thing- eller Birkefoged; dertil fordredes Selvejerbønder. Derimod paalagdes dem Hoveriarbejde og Ægtkørsel; og naar Skatteudskrivningen faldt skulde man nok finde dem.

Ejendomsfordelingen paa Amager var allerede ved

[1]) Kbh. Dipl. I. 184. 218. 226. 228. 231. 247.

Slutningen af det 15. Aarh. gaaet over fra den oprindelige Bol-Inddeling til Gaardbrug; idet Bolene da findes udstykkede i 2 à 3 Gaarde. De enkelte hele Bol, der endnu fandtes, var større Gaarde, som svarede en særlig Landgildeafgift, idet al Jorden nu var taget i Betragtning ved Ydelsens Fastsættelse. Et helt Bols Jordareal, eller 8 Ottingers Jord, har oprindelig svaret til en Gaard, som efter Chr. d. 5. Matrikel taxeredes til 14 til 20 Tdr. Hartkorn. Næsten alle Gaarde paa Amager svarede paa Christiern d. 2. Tid til tidligere Halvbol (8—10 Td. Hk.). Ikke destomindre var Landgilden bleven større af de nye Bol end den var af de gamle. I det Hele taget gjorde der sig en Tendens gældende til at formindske Bolene, men fastholde Afgiftens Størrelse, i al Fald Naturalydelserne, hvad der vel var en Følge af Jordens større kulturelle Brug. Ja mange Gaarde var gaaet ned til Smaabol paa en Fjerdedel af den Jord, man tidligere regnede til et Bol.

Gaardsæder var et heller ikke ualmindeligt Jordbrugsforhold. Et saadant bestod af indtil $^1/_8$ Bol eller en Øre Jord, som dreves af en anden end den der stod for Gaarden, hvortil Jorden hørte, imod at yde Vederlag i Arbejde eller anden Afgift, samt tage Del i Hoveri eller Ugedagsgerning til Hovedgaarden (her Ladegaarden). Her paa Amager ses saadanne Jordbrug paa Chr. d. 2. Tid at have svaret til omtrent en Femtedel af de almindelige Gaardbrug. Senere gik Gaardsidderne ned til at blive Inderster eller Husmænd og «Ugedagsmænd» paa mindre Husmandslodder.

Omkring 1520, altsaa før Hollænderne indførtes, fandtes paa Amager 115 Gaarde, 21 Gaardsæder, samt 18 ufæstede eller «øde» Jorder[1]). — Antallet af Beboelser var da siden Bispestolens Besiddelse — efter dens Jordebog fra Tiden før 1400 — steget til det tredobbelte Antal. Og Indbyggerantallet har da formodentlig været 8—900 Mennesker. Til Gaardenes Fordeling og de forskellige Byer skal vi senere komme tilbage.

Om Jordens Brug ved vi kun hvad der var almindeligt gældende for Kronens Fæstegods. Af den Jord, der anvendtes

[1]) Bilag XXI.

til Dyrkning, selv om denne var tiltagen stærkt i det 15. Aarh., laa den langt overvejende Del til Græs og Høslæt. Kornavlen var kun ringe, Kreaturholdet Hovedsagen. Iøvrigt afgav Vildt og Fisk endnu et stort Bidrag til Folkets Ernæring.

Jordfællesskabet vedvarede stadigt og «Trevangsbruget» var vistnok nu almindeligt gennemført. I hver af Landsbyens tre Vange, hvoraf en tilsaaedes hvert tredie Aar, havde hver Gaard eller Bol sine Lodder, ikke samlet, men paa mange forskellige Steder. Vangen var inddelt i flere eller færre «Aase», «Skifter» eller «Holme» efter Jordens Beskaffenhed og Godhed. Følgelig maatte hver Bonde efterhaanden, som stærkere Udskiftning fandt Sted, faa spredt liggende Agre i hver Vang. I Engene havde hver Mand ligeledes sin Part af Kløver — eller Kær — og Maenge (Marenge), ansat efter Tallet af de Læs Hø de kunde give og svarende til hans Del i Bymarken. — Særeje var kun Hustofter og Haver eller særlige Jordstykker, som Enkeltmand ved Køb eller Opdyrkning havde erhvervet sig Ret over. — Kornvangene hegnedes med Gærdsel, Jordvolde eller levende Hegn, ligesom Vejen til Græsgangen, «Fægyden», maatte hegnes.

Driften af Bymarken foregik under Oldermandens Anførsel eller efter Byens Vedtægter, som vedtoges paa Bystævnet. I Almindingen eller Overdrevet havde alle fælles Græsning for det Antal Høveder de kunde holde paa deres Del i Bymarken[1]). Paa Amager var Overdrevet fælles for flere Byer og skiftedes først efter Midten af det 18. Aarh. efter det Antal Høveder Byerne havde at græsse.

Byerne paa Amager var ret anselige paa Christiern d. 2.'s Tid, før Hollænderne indførtes. Magleby søndre var den største med 22 à 23 Gaarde, omtrent det samme Antal, som begge Sundbyerne tilsammen havde. Derefter fulgte Magleby litle med omkring 15 Gaarde. Sundby østre havde ligeledes 14 à 15 Gaarde, Sundby vestre derimod kun 10—12 Gaarde Temeroppe havde ogsaa omkring 12 Gaarde foruden Skelgordt, der bestod af 2, som holdtes udenfor denne

[1]) C. Christensen (Hørsholm): Agrarhist. Stud. I. 26 ff.

By. Tornby havde omkring 10 Gaarde foruden Ladegaarden, som hørte til Slottet. *Castrop* har neppe havt mere end 8 Gaarde og Wlderop neppe mere end 3 à 4. Dertil kom, at 12 Bønder, som hørte under Ladegaarden, ikke synes medregnede; de har sikkert boet paa Ladegaardens Grund. Hvorledes derimod de 21 Gaardsæder og de 18 øde Jorder fordelte sig paa de forskellige Byer lader sig ikke se af Skatteregistret [1]). Byernes Udstrækning har da været omtrent den samme som ved Svenskekrigens Tid, kun var maaske enkelte Huse komne til. I en Del af Gaardene var der nok kommen en Medbesidder til, saaledes at der rummedes ikke faa flere Familier i nogle af Byerne, da Enevoldstiden indtraadte, end paa Christiern d. 2.s Tid.

Af *større Gaarde* har Øen ikke beholdt mange. Den eneste Hovedgaard, der fandtes omkring 1500, var *Ladegaarden*, som vi skal omtale nærmere. Dens Tilblivelse skriver sig fra Absalons Tid, idet han, som før nævnt, af de Jorder han fik skænket af Valdemar den store, dannede en hel ny By, Burgby, som hørte under denne Hovedgaard af samme Navn. En Del af Taarnby, samt Viberup, Ullerup, Raagaard m. m. hørte oprindelig derunder; men allerede 1370, da Kronen længe havde havt Besiddelsen, se vi, at disse Udflyttere var fraskildte og henlagte under Lenet som selvstændige Byer eller Fæsteejendomme, medens Hovedgaarden eller «Bispens Gaard» dog endnu omfattede betydelige Jordstrækninger.

Med Hensyn til Hovedgaarden *Burgbys* Beliggenhed er der ingen Tvivl om, at den har ligget tæt syd for Taarnby Kirkegaard, hvor den saakaldte «Gamle Ladegaard» endnu ligger. Ejeren af denne paastaar, at han i sin Gaardtoft har fundet Spor af en gammel Borgplads, som har været omgiven med Voldgrave, ja endogsaa Rester af en Borgmur, og at der stadig forekommer Brokker af Mursten og Tagsten fra Middelalderen, som tyde paa Levninger fra denne gamle historiske Borggaard fra Absalons Tid. Mulig kan ogsaa det Udkikstaarn, som har staaet her før Absalons Tid, være af spore i Grunden.

[1]) Bilag XXI.

At denne af Kirken ret stort anlagte Hovedgaard senere, under Kronens Besiddelsesmyndighed, er bleven indskrænket til en større Avlsgaard eller Ladegaard, lader sig forklare derved, at man vistnok havde større Fordel af at fæste Jorderne bort end ved selv at drive eller udnytte dem. Under alle Omstændigheder finde vi 1518 «Lagorden» som en almindelig Avlsgaard under Kjøbenhavns Slot. Den havde da endnu 12 Bønder som Tilliggende og alle Bønder paa Amager gjorde en ugentlig Arbejdsdag til den. Dens Driftsudgifter kan derfor ikke have været store. Skatter svarede den ikke. Gaarden, «som ingen wiiss rentthe pleger at gange aff, wden altt samen her till slottz, som ther wort berget», bestyredes af en Lade- eller Ridefoged under Slottet[1]).

Skelgaarde synes, som foran nævnt (S. 17) at være af meget gammel Oprindelse; men der haves iøvrigt kun faa Detailler om deres Fortid. 1496 finde vi Oluff Persson, Skelgor, som Stokkemand. Endnu 1518 var de to hele Bol-Gaarde og svarede hver kun 2 Pund (6 Tdr.) Byg og 1 Td. Havre i Landgilde, samt hver 1 Gaas og 4 Høns. Gæsteriafgiften synes afløst med Penge og regnet sammen med Skatten for Tømmerup.

Wiberup, der nævnes allerede 1370, var endnu 1518 et helt Bol; som ialt svarede 3 Lødemark, da regnet til 6—7 Mark danske, eller Værdien af ca. 12 Tdr. Korn.

Raagaard, som synes fremstaaet i det 15. Aarh., svarede ligeledes 3 Lødemark. Denne Gaard havde, ligesom Wiberup 150 à 160 Tdr. Land. Skelgaardene havde noget mere; de maa have havt 170 à 180 Tdr. Land hver.

Retsforholdene paa Amager hørte indtil 1416, da Kronen overtog Øen, under Kirkens Love. Øens Værnething var Kjøbenhavns Bything, som ogsaa hørte under Bispestolen. Det ses, at et Afkaldsdokument, hvorved Arvingerne efter en

[1]) Det ses, at Lenets Indtægter af Gaarden 1611/12 var: 7 Læster 2 Pund (342 Tdr.) Byg, 116 Tdr. Havre, $2^1/_2$ Fj. Smør, 6 Kalve, 34 Grise og 80 Surost. (Kbh. Lensregnsk.). Desuden maa der vistnok være taget Stude og Heste derfra. Dens Jordtilliggende var da ca 300 Tdr. Land, Ager og Eng, foruden Fælledgræsning til 50 Høveder.

Søn af *Mathæus* i Taarnby solgte deres Arv, 1406 blev thinglæst af Stadens Borgmester og Raad[1]). Men efter at Kronen havde overtaget Øen, og hele Statsordningen var begyndt at antage fastere Form, opstod der ogsaa her et særligt Birkething.

Hvornaar Amager Birk er oprettet lader sig ikke paavise; mulig er det først sket under Kong Hans. Vi finde det først nævnt 1493, da Kongen her lod optage Thingsvidne om Kronens Ret til Øen. 1496 nævnes det «Amage landtzting», som da forestodes af Anders Ipsen, Syndre Sundby (Frederikssund?) som Thingfoged, mulig tillige Herredsfoged for Sokkelunds Herred[2]). Thinget havde «fijre Thingstokke», holdt af 4 Meddomsmænd, der repræsenterede Øens samtlige Byer, indenfor hvilke det holdtes; det dannedes desuden af 12 Stokkemænd, eller et Stokkevidne, som det hed, 12 af Øens gode Mænd, der gav Retsafgørelsen deres Sanktion og vidnede paa dens Lovgyldighed[3]).

Thingstedet har sikkert været paa selve Øen; men hvor? Senere var Taarnby Rettens Ræde. Thingfogden havde gerne en Gaard i Birket afgiftsfri. Han var som Regel ikke nogen almindelig Fæstebonde, men enten en dygtig Selvejerbonde eller en Adelsmand. Den, der beskikkedes, kunde ikke undslaa sig; derved forbrød han sin halve Bolslod; men han kunde heller ikke afsættes, saa længe han skikkede hver Mand Lov og Ret uden Vild. Da der fra Begyndelsen af ikke fandtes Selvejerbønder paa Amager, har man mulig af den Grund taget en Mand udefra. Men længe varede det ikke inden man fandt paa Raad herfor ved at skænke den Mand, der paatog sig Rettens Pleje, sin Gaard kvit og fri.

Kirkeforholdene undergik ikke nogen væsentlig Forandring ved Kronens Besiddelsestagen af Øen. Begge Kirker

---

[1]) Kbh. Dipl. II. 41.

[2]) Den samme Mand havde Handelsboder paa Dragør under Sildefiskeriet.

[3]) Ved Thinglæsningen af en Ejendomsoverdragelse paa Dragør 1496 nævnes de 4 Meddommere og 12 Stokkemænd; se Bilag XX.

hørte fremdeles under Frue Kirkes Domkapitel, der beholdt Kaldsretten til dem; og Vikarer eller Kanniker derfra blev ansatte som Præster paa Amager. 1417 var Johannes Hemingsen Præst, vistnok ved begge Kirker (presbiter ecclesiarum in Amaghe) og er da maaske flyttet herud; thi han skænkede en Grund i Klosterstræde i Kjøbenhavn til Stadens Skolemestre. Senere nævnes han imidlertid som Vikar ved Frue Kirke. Som Præst i Taarnby finde vi 1444 Peder Unger, formodentlig den samme, der 1450 nævnes som Klerk i Roskilde. Noget senere udtraadte han af Kirkens Tjeneste for at indgaa Ægteskab. Derefter kom han i Kongens Tjeneste som Skriver og blev Notar og Raadmand i Kjøbenhavn. Han havde da Handelsboder paa Dragør. 1463 skænkede han for sin Hustrus Sjælefred et Alter, kaldet Sct. Brandani, til Nikolaj Kirke og henlagde dertil bl. a. Indtægter, Lejen af sine Boder paa Dragør, som han her ses at have besiddet allerede 1456. Endelig træffe vi 1477 *Jacobus Kaare* som Vikar (curatus eccl. parochialis) i Taarnby[1]).

Taarnby Kirke synes da at være traadt i Forgrunden for Magleby. Den var baade af Bygning og ved Tilliggende den største og betydeligste, formodentlig ikke mindst af den Grund at Burgby var bleven underlagt den. Iøvrigt gik Grændsen mellem de to Sogne sikkert ikke efter de samme Linjer som nu. Maglebylille har uden Tvivl oprindelig hørt til Magleby Sogn, men er fraskilt ved Indskrænkningen af det Areal, som Hollænderne fik overdraget.

Kronens Skatter og dens *Rettigheder* og *Herligheder* af Øen var, allerede inden Hollænderne kom hertil, ganske betydelige. Vi skal her søge at samle en Oversigt over de forskellige Indtægter og Herligheder, som Kronen har havt, og hvorom det «Register paa Amage landh» (Bilag XXI), der blev affattet nylig før Hollænderne indførtes, giver vigtige Oplysninger, baade om de direkte Skatter og andre Forhold.

Landgilden var gennemsnitlig 2 Pund Korn og 2 Tdr. Havre, samt — vistnok nærmest en Slags Ledingsafløsning

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Kirker og Klostre 259—60 og Till. 26, 73. cfr. Kbh. Dipl. IV. 42. 117.

— 1 Gaas og 4 Høns af hver Gaard. For enkelte Gaarde var Landgildeydelsen afløst med Penge, men der ses ikke nogen bestemt Regel for Afløsningens Størrelse. Gæsteri svaredes byvis, idet hver By var paalignet en bestemt Andel efter sin Størrelse. Denne svarede til 1/4 Ko eller Nød, 1/4 Svin, 1/4 Faar og 1/2 Lam samt 2 Mark i Penge af hver Gaard. Ydelserne fordele sig som omstaaende Tabel viser.

Innæ, eller Hoveri og Ægt, det Arbejde i Form af «wgedagsgierning» og «langicht», som var paalagt enhver Bonde, var ogsaa en direkte Indtægt for Kronen. Det blev ogsaa undertiden afløst med Penge. Arbejdet præsteredes til Ladegaarden. hvoraf Kronen nød Indtægten. Hver Gaard var pligtig at udføre en Dags Pløje-, Saa- eller Høstarbejde ugentlig og Husmændene Tærskearbejde efter Fogdens Tilsigelse. Kørselen udførtes ved Hoffets Flytninger og andre Rejser, vel ogsaa undertiden i militære Øjemed.

Endelig nævner Registret uvisse Indtægter «met anden redtsle, som fogeden pleiger at aname». Hertil maa regnes Fæstemaal, den Afgift, som enhver Indfæstning gav og som neppe har været ganske ringe; i Begyndelsen af det 17. Aarh. var den 5 à 10 Dlr. af hver Gaard, der skiftede Fæster, i Reglen 3—4 hvert Aar. Til de uvisse Indtægter hørte ogsaa Sagefald, de Retsbøder, som Domsafsigelser osv. indbragte, f. Ex. af Lejermaal; endvidere Strandrettigheden, Forløf o. a. At Strandinger ogsaa paa den Tid kunde give Indtægt ses af et Slotsregnskab for 1493, idet Kongen «annamid aff bønderne paa Amagi for vod ruff (Rug) thi finge oc skulli giffue min Herre bygg igien 6 1/2 Lester 4 1/2 Pud (ca. 325 Tdr.). Der er ingen Tvivl om, at den vaade Rug var bjerget ved en Stranding. Ogsaa *Skovret* havde Kronen mærkeligt nok paa Amager, skønt her ikke fandtes megen Skovvæxt. Men det ses, at Hollænderne senere maatte aflægge Regnskab for de «Windfelder» (omblæste Træer) der fandtes i Dragør Lund.

Dertil kom saadanne Herligheder som Jagten, hvortil Kronen stadig havde Ret, for Harer, Svaner, Vildgæs, samt Sælhunde, og *Fiskeriet*, som var meget indbringende, især naar Silden indfandt sig. Iøvrigt var Støren og Marsvinet

1518 svaredes af:	Landgilde							Gæsteri									Regnet tilsammen i Penge			
	Byg	Havre Td.	Gæs	Høns	Penge ℔	ß	Hvid	Køer	Nød	Svin	Faar	Lam	Penge ℔	ß	Alb.	Hvid	℔	ß	Alb.	Hvid
Sundbywestre	20	31	9	36	14	5½	3	7		6	5	10	20	2	—	—	269½	—	—	5
Sundbyøstre	30	29	14	56	—	—	—													
Tornby	15⅓	10	10	36	—	—	—	3	—	3	—	6	20	7	—	—	89½	5	—	—
Castrop	15½	14	7	30	—	—	—	3	—	3	3	6	19½	3	—	—	99½	1	—	—
Magleby litle	30½	25	14	56	—	—	—	4	—	4	4	8	20⅓	2	—	—	160	2	2	—
Magleby søndre	41⅓	56	21	84	—	—	—	—	7	9	7	14	53	7	—	—	269½	1½	—	—
Temeroppe	23½	12	10	40	—	—	—	3		3	3	6	24½	3	—	—	142	5	—	2
Skelgordt	4	2	2	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Wlderop	6	3	3	12			—	1	—	1	1	2	7	7	—	—	36½	7	—	—
Wiberop Raagordt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13 [1]	—	—	—
	186½	182	90	358	14	5½	3	21	7	29	23	52	166⅓	—	—	1	1080½	6½	—	3

[1]) De svarede hver 3 Lødemark.
Værdiforholdene var: 1 Oxe 3 ℔, 1 Ko 1½ à 2 ℔, 1 Svin 1 ℔, 1 Td. Korn ½ ℔, 1 Td. Smør 6 ℔, 1 Td. Honning 7 ℔.

Kronen forbeholdt og, som det senere viser sig, ogsaa Aalen, der blev et ikke ringe Aktiv.

Skulde vi efter de foreliggende Oplysninger kalkulere Kronens Indkomster af Øen før Hollænderne indførtes, vilde Regnskabet se omtrent saaledes ud:

Landgilde og Gæsteri	1086	Mark.
Overskud af Ladegaarden, samt Hoveri og Ægt	500	»
Uvisse Indtægter	200	»
Overskud, Told, Sagefald m. m. af Dragør Fiskerleje	524	»
Jagten	40	»
Ialt	2350	»

En Sum der svarede til Værdien af ca. 5000 Tdr. Byg.

Lensmanden synes dog ikke fornøjet med denne Indkomst, eftersom han sammen med Registret tilstillede Kongen et Forslag om at afløse hele Øens Landgilde, Gæsteri og Hoveri med en fast Pengeafgift paa 5 Gylden af hver Gaard og 1 Gylden af hver Gaardsæde og hver øde Jord[1]). Derved, mente han, vilde Kronens Indtægter blive 614 Gylden eller over 1500 Mark aarligt, altsaa ikke saa lidt mere end hidtil[2]). Hver Gaard vilde derved komme til at svare godt 12 Mark. Denne Sum ses ogsaa lagt til Grund for Afgiften paa 300 Mark, som paalagdes Hollænderne af deres 24 Gaarde, der ganske vist blev overdragne dem som Selvejendom. For den øvrige Del af Øen blev Afløsningen ikke gennemført og de tilbageblivende Bønder kom efterhaanden til at bære langt større Byrder.

En anden Byrde, som fra gammel Tid hvilte paa Øen,

---

[1]) En Gylden svarede i Værdi til 5 Tdr. Korn, eller ca. $2^1/_3$ Mark. Den gamle store Mark brugtes ikke mere som Møntenhed; en mindre Mark, omtrent paa den tidligere Øres Størrelse, var traadt i Stedet, medens Stormønten var Gylden og Skillemønterne var: Skilling ($^1/_{16}$ Mark) Album ($^1/_8$ Skill.) og Pending eller Hvid ($^1/_3$ Alb.)

[2]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV. 1. 43.

men som ganske vist ikke var nogen Indtægt for Kronen, var Landeværnet. Hertil har Øen, maaske allerede fra Absalons Tid, stillet et Lægd eller et «Skipæn» ca. 20 Mand til Kongens Flaade, «naar Fjenden kom for Landet og Vidie Brand ginge og Almuen skulde til Strande». Det var en ofte ikke ringe Byrde, som var knyttet til Jorden. Bønderne maatte selv bære alle Omkostninger ved Udrustningen, selv holde sig med Kost i Ledingstiden, indtil 16 Uger og endogsaa undertiden lønne Styresmanden. Men under Fredsforhold var Bønderne paa Amager ret godt stillede, som Kronens beskyttede Fæstere, forholdsvis frie imod Adelsbonden, hvem Ridefogden turde traktere med Pisken, naar han ikke lystrede eller svarede sine Afgifter uden Forsømmelse eller Opsætsighed.

V. HANSETRAFIKENS EFTERHØST OG AFSLUTNING PAA DRAGØR.

(Fra Christiern d. 2.s til Christian d. 4.s Tid).

Fortsatte Rettigheder paa Dragør efter Grevefejden. — Trafikens Omfang. — Fiskeriets Ustadighed. — Handelens Indskrænkning. — Jurisdiktionsretten fortabes. — Stigende og nye Afgifter (Søtønderne, Blusseriet). — Inddragelse af Stædernes tidligere Pladser. — De pommerske Stæders Masseandragender om Fornyelse af deres gamle Rettigheder. Regeringens Modstand. — De danske Folks Indgreb i Trafiken. — Strids- og Klagepunkter (Odenserecessen 1560 og Skanderborgmødet 1571). — Stettins og Stralsunds Efterhøst paa Dragør. — Trafikens Afslutning.

Hansestædernes fortsatte Rettigheder paa Dragør efter Grevefejden var ikke mange eller betydelige. Størstedelen af de Indrømmelser, som Frederik d. 1. havde gjort de østersøiske Stæder til at fiske og handle i Øresund og paa dets Kyster, var atter tabte. Da Hanseforbundets Flaade under Fejden 1536 forlod Sundet i havareret og ramponeret Tilstand, som en slaaet Fjende, var i Virkeligheden det 300-aarige Fodfæste, Stæderne havde havt i Nordens Handelsliv, for bestandig tabt. Det fjendtlige Forhold til Kongemagten, som de herved paadrog dem, gjorde deres Stilling endnu mere uholdbar. De fleste af Stæderne havde tilmed forsømt

hos de tidligere Konger at skaffe sig udtrykkelige skriftlige Stadfæstelser paa deres Rettigheder, der nu blev betragtede som tvivlsomme og helst ønskedes undgaaede. Trafiken paa deres Pladser havde, paa Grund af Fejden og Fiskeriets Ugunst, i længere Tid været afbrudt. Paa Dragør var deres Pladser ødelagte; Kompagnihuse og andet, som var bygget derpaa, var jævnet med Jorden. Under disse Omstændigheder var det vanskeligt for Stæderne, at gøre deres Retskrav tilstrækkelig stærkt gældende; og Kongen vilde paa ingen Maade indrømme dem Rettigheder, som de ikke havde utvivlsomme og gyldige Privilegier paa.

Og ganske særlig for Dragør havde Kongen sine Betænkeligheder ved at gøre nogensomhelst Indrømmelse, da Hansetrafiken her rummede en Fare for at skade Hovedstadens Handelsinteresser og mødte stærk Modstand hos Adelen og Borgerne. Kongen kunde dog ikke gøre Brud paa de af den tidligere Regering indgaaede Forpligtelser, men maatte fordre Beviser for, at der forelaa saadanne. Ved en Reces i Malmø strax efter Freden (April 1536) indtog Kongen det Standpunkt, at der kun gaves Stædernes Købmænd Ret til at bruge Salteri paa de Pladser «paa Skaane», som deres Privilegier udtrykkelig hjemlede dem Ret til[1]). Og ved den derefter afsluttede Fredstraktat maatte Stæderne indgaa paa denne Ordning uden at erholde nogen egentlig Stadfæstelse paa deres Privilegier. Af Stædernes Udkast til Traktatens Bestemmelse herom fremgaar imidlertid af følgende Klavsul, at deres Fordringer ogsaa angik Dragør: «De Boder, Kompagni og Fogedindretninger paa Feddene paa Dragør og Falsterbo, som er frakomne Stæderne, dels nedbrudte og dels bortsolgte, skal Kongen være behjælpelig med atter at skaffe til Veje og tilbagekøbe Pladserne. Og de Bygninger, søm staar paa Feddene maa ikke nedbrydes»[2]).

Skønt disse Fordringer naturligvis ikke blev efterkomne, fik dog en enkelt af Stæderne, nemlig Stettin, der vistnok havde holdt sig nevtral under Fejden, Ret til at genoptage

[1]) Danske Kancellireg. 1535–50. 16.
[2]) Rigsark. Reg. 90 Lübeck, Pk. 81.

sin Virksomhed paa Dragør. Udelukket er det iøvrigt ikke, at denne Stad, der stod udenfor det Forbund, som under Lübecks Førerskab søgte at knække Kjøbenhavns Magt, ogsaa under Fejden har brugt Trafiken i Sundet. Vi se, at den ogsaa medens Fejden stod paa kompletterede sine Oldermænd for Dragørfarerne[1]). Mærkeligt nok er det derimod, at den hollandske Stad Deventer, som forlængst havde opgivet sin Trafik her, atter træffes[2]). Mulig har det kun været paa et kortere Besøg for at drive Handel med de danske og stettinske Købmænd.

Selvfølgelig har Kjøbenhavns Borgere og andre danske Købmænd uhindret benyttet deres Pladser paa Dragør. Det fremgaar allerede af Christian d. 3. Privilegier 1536 til Kjøbenhavn, at Stadens Borgere stadig søgte deres Næring paa Fiskerlejerne, som deres Rettigheder fra gammel Tid hjemlede dem Ret til[3]).

Af de østersøiske Stæder synes i lang Tid kun Stettin at være indtraadt i sine Rettigheder. Det varede længe inden de andre Stæder mødte nogen Tilnærmelse hos Kongen om Privilegiefornyelser. Først 1553 indrømmedes dem «en Forlængelse» af alle de «gyldige» Privilegier, de havde i Danmark, dog uden Forbindende[4]). Men man kunde ikke fremvise saadanne for Dragørs Vedkommende, naar undtages Stettin og mulig Stralsund. Den sidste vovede dog endnu ikke at bringe de Ofre, som det kostede at sætte dens Pladser i Stand. Tilmed var de fremmede Købmænd og Fiskere ildesete af vore Folk; vore Embedsmænd viste dem Haan og Uvilje. Endelig paa en Samlingsdag i Kjøbenhavn 1555 forlangte Stædernes Udsendinge ren Besked paa hvad de havde at rette sig efter og spurgte om deres ældgamle Friheder og Rettigheder ikke mere skulde respekteres. Kongen og Rigsraadet svarede, at en saadan Besked kunde ikke gives, da man ikke kendte deres Privilegiers Ordlyd og Rækkevidden

[1]) Bilag L.
[2]) Hans. Geschichtsq. IV. LXV og 50.
[3]) Kbh. Dipl. I. 389.
[4]) Balt. Stud. XXXVII. 154 ff.

af de gamle Rettigheder, som de paaberaabte sig og som skrev sig fra Aarhundreder tilbage i Tiden. Det blev da bestemt at Stæderne til en fastsat Tid skulde fremlægge Privilegierne i Lubeck, hvor Kongen skulde indtræffe og undersøge dem. Et saadant Møde fandt ogsaa Sted men den forventede Konfirmation udeblev, i al Fald saa længe Christian d. 2. levede[1]). Og ved Frederik d. 2.s Regeringstiltrædelse opnaaedes ligeledes kun en betinget Sanktion paa de bestaaende Rettigheder. Paa en gentagen lang Række skriftlige Henvendelser fik man knap et Svar. Endelig paa en samlet Henvendelse (1575) svarede Kongen, at det stod Enhver frit for, at drive Handel i hans Riger, naar de gældende Love og Toldforskrifter iagttoges; men passede disse dem ikke, maatte de helst holde sig borte.

Stralsund havde imidlertid opnaaet en Konfirmation paa sine Privilegier paa Dragør, efter mange forgæves Mæglingsforsøg, fordi denne Stad kunde fremlægge Konfirmationer baade fra Christiern d. 2. og Frederik d. 1. Dens Fed paa Dragør havde ligget ubenyttet siden Grevefejden og Borgerne stod til Restance med Jordskylden deraf, vistnok fra endnu længere Tid tilbage. Denne Sag havde Kongen villet have ordnet, da den indeholdt et Principspørgsmaal om hvorvidt Kronen kunde forlange Jordskyld deraf eller ikke. Staden mente sig fritaget for denne Afgift, som ikke var nævnt i den ældste Privilegium af 1342[2]) og heller ikke i senere Stadfæstelser; at den senere var bleven betalt, betragtede Staden som en Imødekommenhed for Opholdelsen af den Ret, den havde havt til at fastsætte Môtebogen; men da nu ogsaa denne Ret blev afskaaret, mente man, at Afgiften var urimelig. Dertil kom, at de Boder og Bygninger, som havde staaet paa Feddet, var brændte og nedrevne under Krigen, hvorfor man fandt, at det Erstatningskrav, som man her havde, kunde opveje Restancen af Jordskylden. Paa forskellige Samlingsdage, saaledes i Kjøbenhavn 1553 og senere i Odense, var Sagen Genstand for Forhandling, men ingen af

[1]) Nyerup: Danmark i ældre og nyere Tid I 356.
[2]) Bilag VII.

Parterne vilde bøje sig. Imidlertid havde Feddet ligget unyttet hen i over 20 Aar og Kronen havde ingen Jordskyld faaet deraf i den Tid, hvorfor Kongen 1558 skænkede det til Kjøbenhavns Borgere med det Forbehold, at de atter skulde afstaa det, dersom Stralsund gjorde Fordring paa det og betalte den resterende Afgift. Det hjalp. Samme Aar traf Stralsund en Overenskomst med Kongen og fik Feddet overdraget imod fremtidig at fornøje Tolderen paa Dragør med den sædvanlige Afgift og Jordskyld deraf[1]). Dermed var ogsaa denne Stad endelig indtraadt i en Del af sine gamle Rettigheder og genoptog sin Trafik paa Dragørlejet, dog neppe i det Maal som tidligere.

Trafikens Omfang paa dette Leje blev i det Hele taget efter Grevefejden mindre betydelig end før. Dels var Silden stadig i stærk Aftagen, idet den søgte sig andre Veje end gennem Sundet, dels var Handelen efterhaanden gaaet over paa mange andre Hænder end Hansekøbmændenes, hovedsagentlig kjøbenhavnske Borgeres, og banede sig nye Veje.

Endnu umiddelbart før og efter Grevefejden beskæftigedes ved Skaanefiskeriet 7 à 8000 Baade med omkring 37,000 Mand, hvoraf maaske kun en Tiendedel paa Dragørlejet. Det ses af en Indberetning 1537 fra Tolderen paa Falsterbo, Franz Trebbow, til Kongen, at den gennemsnitlige aarlige Sildefangst eller Nedsaltning paa Skanør Falsterbo da regnedes til 8,000 Læster (96,000 Tdr.), medens der paa samtlige Lejer paa Skaane, samt Dragør, Bornholm, Møen og Aalborg fiskedes og nedsaltedes over 30,000 Læster (360,000 Tdr.[2]) Trafiken fordelte sig altsaa paa alle disse Pladser. Det egentlige Skaanefiskeri omfattede kun en Fjerdedel af den Sild der fangedes og opkøbtes af Hansestæderne og deraf har Dragør naturligvis kun havt en Mindrepart.

Sildefiskeriets Ustadighed og successive Nedgang gennem den første Trediedel af det 16. Aarh. virkede selvfølgelig nedslaaende paa Trafiken. Dertil kom Krigens Afbrydelser og Magtforholdenes Modstand, saa den korte Opblussen af Silde-

[1]) Kbh. Dipl. I. 429 og IV. 559.
[2]) Hans. Geschichtsq. IV. 126

stimerne under og efter Grevefejden bragte ingen nævneværdig Fordel. I 1540erne holdt Nedgangen atter ved; og selv om der i 50erne og 60erne som oftest var ret rigeligt Fiskeri, saa virkede Usikkerheden og Modstanden langtfra oplivende. Og efter den Tid lyder der stadige Klager over, at Silden helt havde forladt Sundet og lagt sin Vej gennem Belterne, saa den maatte opsøges andre Steder; særlig ved Bergen var der rig Fangst. Man levede dog endnu i Haabet om bedre Tider for Sundfiskeriet og Trafiken paa de gamle Skaanepladser og søgte at vedligeholde Forbindelsen med dem. Men omtrent gennem hele Resten af det 16. Aarh. vedholde Klagerne over, at den før saa rige Erhvervskilde «ved Guds Fortørnelse» over den udskejende Levemaade, som Tidsaanden medførte, var gaaet tabt. Ved en Sendedag paa Frederiksborg 1576/77 fremkomme Beklagelserne mere resignet over, at den skaanske Sild af Guds Forsyn ikke gaar saa rundelig til som før. Man maatte finde sig deri, skønt saare nødig; thi Silden var og blev det Ledemotiv, som drog og opretholdt Livet paa Fiskerpladserne og dermed Handelsinteresserne og hele Trafikens Betydning.

Handelens Indskrænkning var paa den ene Side en Følge af Fiskeriets Nedgang, paa den anden Side Indskrænkninger i Handelsrettighederne, Afgiftsforhøjelser og effektiv Modstand, baade af Regeringen og Folket. Alle disse Forhold gav sig særlig stærkt Udslag paa Dragør. Silden naaede neppe at komme saa langt ind i Sundet inden den blev fanget. Kjøbenhavns nære Handelsinteresser skabte Uvilje mod de fremmede; vore Folk og Embedsmænd gjorde dem allehaande Bryderier under Udøvelsen af deres Gerning, paalagde dem opskruede Afgifter, ja lagde endogsaa Beslag paa deres Varer i Mangel af Betaling. Nogen synderlig Udførsel af Landets Produkter maatte ikke mere finde Sted fra Fiskerlejerne. Handelsomsætningen var nærmest indskrænket til de Varer, der brugtes paa Feddene, samt Opkøb af Silden og enkelte Raavarer, som Huder og Skind, Talg osv. Endogsaa Udførsel af saltet Kød var forbudt. Stæderne maatte for hver Rejse søge Kongens Tilladelse til at udføre visse Kvanta til

eget Forbrug, imod at erlægge den almindelige Told[1]). Landets Adel havde nemlig ved Kongens Haandfæstning sikret sig Ret til Udførsel, baade af Øxen, Korn, Smør, Sild, altsaa Landets væsentlige Produkter[2]).

Hvad Indførselen angaar, var de vigtigste Artikler nu Salt, Øl, Humle, Mel, Brød, Krydderier, Frugt, samt Lærred og Klæde. Paa Dragør maatte dog Klæde ikke mere udskæres og sælges i mindre Maal end hele og halve Stykker. — Baade Ind- og Udførsel var iøvrigt underkastet de samme Toldbestemmelser, som Handelen i Købstæderne, saa de saakaldte «Privilegier», som Stæderne nu havde, var egentlig kun Tilladelse til at opholde sig paa Feddene og drive en begrændset Handel, samt Nedsaltning i Fiskeritiden under Kronens delvise Beskyttelse.

Endogsaa *Jurisdiktionsretten fortabes* efter Grevefejden, idet vore Myndigheder miskende den Ret, som Stædernes Fogder havde havt til paa egen Haand og efter deres egne Love at afgøre de Retssager og Stridsspørgsmaal, der forefaldt indenfor deres Virkeomraade. Heller ikke synes det, at den Stæderne tidligere indrømmede Strandret og Retten til selv at bjerge deres Skibe, naar de kom paa Grund, respekteredes mere, ligesom Oplæsning og Fastsættelse af Môtebogen hvert Aar forinden Trafikens Begyndelse var en gammel Ret, der nu nægtes anerkendt.

Hvor vilkaarlige Retsforholdene var, se vi af en Sag der opstod 1561 mellem Kronens Tolder paa Dragør, Oluf Hanszen, og Stralsunds Borgere, fordi to af disse var komne i Klammeri og «for sett seg amodtth szoren fred oeh modtt bogen».

Cosymus Smedtth, der havde slaget Dauett Holttunck «bloo och blödygh», anklagedes for kgl. Maj. Tolder, der ved de kgl. Tolder Suende vilde sætte Cosymus «y Hecte». Dette vilde imidlertid Stadens Oldermand og de andre Borgere ikke tillade, hvorfor Tolderen fastholdt, at de forgreb sig mod Kongens Ret og Øvrighed, lod strax de to Ophavsmænd slaa i Jærn og sammen med Oldermanden transportere til

---

[1]) Kanc. Brevb. 1551—55. 9. 188.
[2]) V. A. Secher: Forordn. Recesser osv. I 68 cfr. 177.

Kjøbenhavn. Lensmanden Herluf Trolle indfandt sig derefter paa Lejet og lod samtlige stralsundske Købmænd, Saltere og Fiskere sætte i Arrest, hvorhos alt det Gods, som de havde paa Lejet, blev beslaglagt. Oldermanden Hans Pultriand og fire andre Borgere: Bramth Weste, Claus Fricke, Claus Folck og Claus Wtecke maatte, som Kaution, ved aabent Brev love og tilsige, at Sagen skulde blive ordnet med Kongen inden næste Sct. Hansdag. Dette skete ogsaa. Fredag før Pinse næste Aar sendte Staden sin Gesandt til Kongen for at bringe Sagen ud af Verden og med Anmodning om, at lade Amtmanden og Tolderen paa Dragør tilflyde Underretning derom, at man uhindret kunde indtræde i sine Rettigheder paany.

Saadanne Myndighedsindgreb i Stædernes gamle Retsforhold i Forbindelse med de *stigende Afgifter*, der fordredes, Indskrænkninger i Fiskeritiden og Handelstrafiken, var egnede til at bringe Ufred og Misfornøjelse med Forholdene paa Dragørlejet, hvad vi atter senere skal berøre. Ogsaa helt nye Afgifter kom til. Saaledes blev der strax efter Grevefejden truffet Foranstaltninger til Farvandets Afmærkning, hvortil de søfarende selvfølgelig maatte bidrage. 1537, 19. Okt. gav Kongen Bevilling til Kjøbenhavns Magistrat paa Indtægten af *Søtønderne*, som var udlagte i Sundet, imod at holde Opsyn med dem[1]). Endvidere maatte der svares en *Blusseriafgift* under Fiskeriet. 1558, 16. Marts, fik en Borger i Kjøbenhavn, Rasmus Olsen, Kongebrev paa «Blusseriet» paa Dragør med Rettighed til at opkræve en Afgift derfor i Sild eller Penge imod at blusse for Fiskerne under Høstfiskeriet, dog at en vis Del af Indtægten skulde afstaas til Kronens Toldbod paa Kjøbenhavns Slot. 1560 ses det, at en anden kjøbenhavnsk Borger, Hans Lauritzen, overtog Bestillingen[2]).

Kronen foretog stadig en Del *Inddragelser af Stædernes tidligere Pladser* paa Dragør og overdrog dem paa danske

[1]) Kbh. Dipl. I. 394. Senere ses det, at et Skib svarede 24 Skill. i Tøndepenge.

[2]) Kbh. Dipl. II. 310. Kanc. Brevb. 1556—60. 413.

Hænder. Det ses, at Kongen allerede 1527 tillod en Borger i Kjøbenhavn, Berthell Meyer, at opføre en Bygning paa «et bostedt», som var anvist ham, Vest op til den lybske Mands Bod og mod Øst op til Helliggejstes Boder[1]). Her er sikkert Tale om en Del af Wismars, allerede da inddragne, Fed. Efter Grevefejden finde vi flere tilstødende Pladser paa danske Folks Hænder, som Hans Frandsen Kældersvends, endogsaa Amageres, som Poul Smed i Taarnby og Mads Fynbo i Maglebylille. Da der endnu 1561 laa mange øde «Fed» og Byggesteder, som Kronens Skyld og Rettighed ikke blev svaret af, fik Slotsskriveren og Tolderen Tilladelse af Kongen til at overdrage Slotsfogden, Kristoffer Mogensen, tre Pladser mellem Nyenstræde og Stralsund Fed, sikkert ogsaa Rester af Wismars Fed. S. A. blev en af «Kronens Jorder», hvorpaa det anklamske Kompagnihus og en Købmandsbod havde staaet, overdraget en kjøbenhavnsk Borger, Poul Nielsen, mod Jordskyld, Told og anden Rettighed til Kronens Tolder inden Dionysi Dag[2]).

At disse Overdragelser skete i Fiskeriøjemed, ses af Betalingsterminen. Omkring 1560 indtraadte en Opgangsperiode i Fiskeriet, som fremkaldte et kortvarigt Liv i Trafiken paa Dragørlejet, baade hos de danske og de fremmede Folk. Der vaktes Haab om bedre Tider; og da der var indtraadt et nyt Tronskifte, øjnede særlig de pommerske Stæder en Udsigt til at genvinde og genoprette deres gamle Pladser, som de under Krigen og ved Tidernes Ugunst havde mistet, saameget mere som Stettin og Stralsund stadig opretholdt deres Forbindelser og Privilegier, saavel paa Dragør, som paa Skaane.

Medens en enkelt af de *pommerske* Stæder tidligere havde gjort et ret energisk Forsøg paa, at generholde sit Fed paa Dragør, fulgte strax efter Tronskiftet fra dem alle *Masseandragender om Fornyelse af deres gamle Rettigheder* baade paa denne og hin Side af Sundet; Virkningen af dem alle blev kun Slag i Luften. Staden Treptow mødte allerede

[1]) Kbh. Dipl. II. 225.
[2]) Kbh. Dipl. II, 314.

1556 med et langt Andragende til Christian d. 3. ledsaget af Skrivelser baade fra den pommerske Hertug og Dr. Johannes Bugenhagen om at erholde sit Fed paa Dragør tilbage, beklagende at Stadens Privilegium[1]) ved Forholdenes Ugunst ikke var blevet konfirmeret; men da en Konfirmation nu fandtes fornøden, søgte man om en naadig Indrømmelse deraf. Kongens Svar, der ogsaa foreligger, lød paa, at Regeringen endnu ikke havde fundet nogen Løsning paa Spørgsmaalet om en tilfredsstillende Ordning med Hansestæderne om Rækkevidden af deres Privilegier, hvorfor en Konfirmation ikke kunde meddeles[2]). Strax efter Tronskiftet forsøgte Staden atter en Henvendelse gennem Fyrst Bugislaf og refererende til Kongens Broder, Prins Magnus til Øsel og Kurland, samt overrakt af Mag. Johan Pomer (Bugenhagen). I et Svar fra Kongens tyske Kancelli af 1. Sept. 1559 meddeles, at Hs. Maj. paa Grund af Travlhed med Kroningen ikke havde kunnet beskæftige sig med Sagen og Staden henviste til det næste Sct. Hansdag berammede Sendemøde i Odense, hvor samtlige Stæders Privilegieforhold vilde komme til Forhandling[3]).

Da Odensemødet imidlertid ikke som vi senere skal se, bragte nogen afgørende Løsning paa Spørgsmaalet, hverken om Dragørlejet eller Skaanelejerne i det Hele, mødte Treptow atter om Foraaret 1561 med Andragende gennem Hertug Barnim til Kongen om en Stadfæstelse af sine gamle Privilegier «der Vittenn vnd Fischlagenn vff Drakern vedrørende. Og atter i Juni 1563 fremkom en omtrent ligelydende Henvendelse, uden at nogen af dem bar Frugt[4]).

Andre pommerske Stæder fulgte Trop med lignende Andragender om deres Fed og Rettigheder paa Dragør, som de under Fejden havde mistet osv. Staden Ancklam klager 1561 over, at dens Fed og Kompagni, baade her og paa Falsterbo, siden Fejden ikke havde kunnet benyttes paa Grund af Brand og Ødelæggelse, saa Skaanerejsen en Tidlang

[1]) Givet af Erik af Pommern. Se Bilag XXIII og XXIV.
[2]) Bilag XXV.
[3]) Bilag XXIX.
[4]) Bilag XXXVI og XXXXIII.

havde maattet indstilles, fordi man ikke havde kunnet oprette Skaden. Men nu ønskede man at sætte Feddene i Stand og genoptage Trafiken, hvortil man udbad sig Kongens Sanktion. Men Feddet paa Dragør var netop samme Aar (se Pag. 113) overdraget en Borger i Kjøbenhavn, da det havde staaet øde i over 20 Aar, saa alene af den Grund var det ikke til at faa. Alligevel gentoges Henvendelsen efter næste Regeringsskifte, 1590, da Silden igen indfandt sig rigelig. Men trods Anbefalinger baade fra den pommerske og den mechlenborgske Hertug, var den danske Regering ubønhørlig[1]).

Endvidere søgte ogsaa 1561 Stæderne Cammin og Wollin, ligeledes med Anbefalingsskrivelser baade fra Hertug Barnim og Fyrst Bugislaf, at bevæge Kongen til at lade dem genoptage deres gennem «viel hundertt jhar» benyttede Trafikpladser. Aaret i Forvejen havde Borgere fra Cammin henvendt sig paa Dragør for at tage Stadens gamle Fed i Besiddelse; men de blev afviste af Kongens Statholder paa Kjøbenhavns Slot og Tolderen paa Lejet, der forlangte at se Stadens forseglede Privilegiebrev. Dette var imidlertid brændt sammen med Stadens Raadhus 1535; men man nærede ingen Tro til, at Kongen derfor vilde nægte Borgerne at genindtræde i deres i umindelige Tider brugte Rettigheder[2]). Det vilde Kongen dog ikke. Og Andragendet gentoges 1571 med det samme frugtløse Resultat[3]).

Staden Wollin gjorde i en Skrivelse, der fulgte med Andragendet, gældende, at Stadens gamle Rettigheder og dens Kompagni paa Dragør vilde fremgaa af det kgl. Toldregister, hvor Borgernes Afgifter Aar for Aar maatte findes indførte. Ved et Ulykkestilfælde var nemlig Statens Privilegiebreve bortkomne, idet Tolderen paa Dragør, Jønns Martessen, havde forlangt Brevene forevist og de var da 1529 eller 30 sendte hertil med en af Stadens Borgere ved Navn Wrucgow, som paa Rejsen var forlist med Mand og Mus[4]). Stolende paa deres gode Forbønner og paa Kongens Mildhed

[1]) Bilag XXXXVI ff.
[2]) Bilag XXX ff.
[3]) Rigsark. Reg. 22 Pommern Pk. 6.
[4]) Bilag XXXIII.

og Naade, haabede man at turde indtræde i sine Rettigheder igen. Men Kongen og Rigsraadet var ubevægelige og vilde ikke laane Øre til Stædernes Masseandragender og Rettighedskrav. De en Gang ophørte Rettigheder paa Dragør maatte betragtes som tabte for stedse.

Regeringens Modstand mod de fremmede gav sig ogsaa følelige Udslag paa den Trafik, der fandt Sted paa Dragørlejet, navnlig gennem den Vilkaarlighed, som dens Embedsmænd udfoldede overfor dem. Saaledes klager Stettin omkring 1550 over, at det tillodes danske Fartøjer at salte Silden ombord, uden at den bragtes i Land, hvad der var forment de fremmede og hvad baade Kronen og Købmændene led Skade ved[1]). Endvidere klagedes der 1555 over, at den Ret, der tidligere var tilstaaet Stettins Borgere til at udføre saltet Kød fra Dragør i mindre Kvanta til eget Forbrug nu var afskaaret dem af den kgl. Befalingsmand, hvorfor de anmodede Kongen om Stadfæstelse paa denne Frihed[2]). Den tilstodes dem ogsaa vedblivende; men der paalagdes en ublu Told paa Udførselen, nemlig 4 Mark for en Oxe eller en Ko, hvad der svarede til det halve af Værdien[3]). Det varede dog ikke længe inden Udførselen helt blev forbudt.

Baade fra Stettins og Stralsunds Side føres der 1562 højlydte Klager over, at Regeringens Embedsmænd gjorde Borgerne grove Forurettelser, saavel ved ganske vilkaarlige Forhøjelser af de hidtil svarede Afgifter, som ved Indskrænkning af deres Fogders Retsmyndighed, navnlig i Henseende til Fastsættelse og Haandhævelse af Mötebogens Retsbestemmelser, saaledes at Borgerne derved led Tab i deres Næring, ja endogsaa var udsatte for Tab af Liv og Gods[4]). Kontroversen fra 1560 mellem Stralsund og Regeringen bringes aabenbart her for Øje; og mulig har lignende Exesser gentaget sig. Sagen var den, at de mange nye Lovbestemmelser, som Regeringen nu indførte, kom, og skulde komme

[1]) Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 4 b. (1545—51).
[2]) Bilag XXII.
[3]) Balt. Stud. XXXVII. 159.
[4]) Bilag XXXX og XXXXI.

Hansetrafiken stærkt paa Tværs og vakte idelig Strid, sigtende, som de gjorde, til at hindre den og tilintetgøre den.

De danske Folks Indgreb i Trafiken favoriseredes paa forskellige Maader af de Autoriteter og Myndigheder, som Feddene var underlagt, baade paa Fiskeriets og paa Handelens Omraade. Det tillodes saaledes vore Fiskere at benytte Drivgarn til Fiskeriet; hvilket var forment de fremmede, og dette Redskab anvendtes særligt i Sundløbet, hvor Dragørfiskerne laa. Frederik d. 2. forbød endogsaa i sin Søret 1561 Skibene at passere Sundet om Natten medens Sildefiskeriet stod paa af Hensyn til «Driverne» eller «Vragerne», for at deres Garn ikke skulde lide Skade. Det tillodes Drivgarnsfartøjerne at salte Silden ombord og udføre den uden de hansiske Købmænds Mellemkomst. Stæderne mente, at dette var stridende mod al Lov og Orden, ligesom Brugen af Drivgarn; men Tolderen paa Dragør gjorde gældende, at det ikke kunde forhindres uden at træde Kongens Ret for nær. Formodentlig lejedes disse Rettigheder af Kronen og gav saaledes Myndighederne en velkommen Anledning til at staa de fremmede i Vejen. Ogsaa ved Handelen fandtes Midler til at gøre dem Skade. Saaledes ved at hejse og nedfire Signalet til Sildehandelens Begyndelse og Afslutning før Tiden. Der klages ogsaa over, at de danske Købmænd overbød den Pris for Silden, som de hansiske havde akkorderet med Fiskerne om. Som Regel stod de fremmede temmelig magtesløse overfor den Slags Misbrug. Thi Tolderen og Øvrigheden fandt sjældent Anledning til at skride ind, naar Forurettelserne gjaldt de fremmede Konkurrenter til Landets Brød.

En lang Række *Strids- og Klagepunkter* vedrørende Dragørlejet hobede sig efterhaanden op, især efter at Odenserecessen af 1560 var vedtagen. Denne Reces, der iøvrigt undgaar helt at nævne Dragørlejet, giver kun ganske almindelige og i alt væsentligt indførte Regler for Hansetrafiken. Denne maatte kun drives paa de saakaldte frie Høstmarkeder og iøvrigt hvor udtrykkelige og gyldige Privilegier hjemlede Retten dertil. Men da Dragør, som vi senere se, ikke mere kunde henregnes til de frie Høstmarkeder og saaledes, hvad

Hansetrafiken angik, stod helt udenfor Lov og Ret, maatte Regeringen her have frie Hænder til at foreskrive og indføre de Regler, som den fandt passende.

Det var Stettin, der nu førte an i Klagernes Række. Denne Stad synes indrømmet Friheder, som Stralsund ikke havde, saaledes Fritagelse for Jordskyld og Styrterumafgift. 1562 fremkom Staden gennem den pommerske Hertug og ved de forenede Stæders Gesandt fra Lübeck med en stærk Klage over «tragek vnd beschwerunge», som var tilføjet dens Borgere i deres gamle Trafik og Rettigheder paa Malmø og Dragør. Medens de hidtil havde været fri for at betale Jordskyld, Styrterumafgift og Ølaccise af det Øl, som udskænkedes i dens Kompagni, var nu disse Afgifter blevne afkrævede. Endvidere var det blevet forment Stadens Fogder at foretage den aarlige Oplæsning af Môtebogen og at holde Justits paa deres Fed. Kongens Statholder havde givet Tolderen Ordre til, at kun han skulde oplæse og fastslaa Môtebogen, først paa Tysk og derefter paa Dansk. Tolderen havde endogsaa ladet sig forstaa med, at kun han vidste hvad der var gældende Ret; han handlede selvfølgelig i Overensstemmelse med sin Øvrighed. — Samtidig klagede Stralsund over, at der ogsaa af denne Stads Borgere var krævet Ølaccise af det Øl, som Stadens Borgere udtappede i deres Kompagni.

Forholdene blev ikke bedre i den følgende Tid. Under den 7-aarige Krig med Sverig (1563—70) synes Dragørlejet tildels ødelagt[1]). Stæderne drev vel Handel og Opkøb i Sundet, skønt de hvert Aar maatte søge Kongens Beskyttelse og Værn for deres Skibe, og vi finde under alle Omstændigheder Stettin og Stralsund i Besiddelse af deres Pladser paa Dragør igen efter Krigens Ophør. Det ses nemlig, at der allerede under Fredsforhandlingerne i Stettin 1570 fremførtes Klager fra denne Stads Borgere over Misligholdelse af deres vante Ret, navnlig med Hensyn til Terminen for Fiskeriets Ophør. Tolderen paa Dragør havde pludselig afskaaret Fiskeriet ved Mikkelsdag (29. Sept.) istedetfor Dionysi Dag (9.

[1]) Händelmann: Die letzte Zeiten Hans. Uebermacht im Norden.

Okt.) og uden videre kastet Købmændenes Varer ud af deres Boder, da de protesterede. Og mod de Folk, der gjorde Modstand, brugte man Spyd og forfulgte dem; nogle maatte flygte ud i Vandet. Det forbødes Fragtmændene, at tilføre Købmændene deres Varer, eller føre dem ombord i deres Skibe[1]). Paa en Kongres i Kjøbenhavn næste Aar søgte Stadens Gesandt at faa Fiskeritiden forlænget igen til Dionysi Dag, men uden Held. Tvertimod klagedes der fra vor Side over, at Jurisdiktionsretten var bleven tilsidesat paa Dragør, idet to af Stettins Borgere, som havde været i Slagsmaal med hinanden, var bleven dømte af Stadens Oldermand og den skyldige havde maattet betale en Bøde paa 12 Thlr. og en Td. lüneburger Salt uden at Kongens Tolder var bleven forelagt Sagen til Afgørelse[2]).

Saaledes henstod der stadig en Række Stridspunkter, som dels ingen Afgørelse havde fundet ved Odenserecessen, dels var opstaaet senere. Det besluttedes derfor, at afholde en Sendedag eller Kongres i Skanderborg i September 1571 for at alle Divergenser her kunde forelægges Kongen og Rigsraadet. Fra Stettin fremkom, vistnok tillige paa Stralsunds Vegne, i et saakaldt «Abschied» en Mængde Tvistepunkter «jn schonischen gebrechen», vedrørende baade Falsterbo, Malmø og Dragør. Selve Stettins Borgmester, Greigerenn Bruckman og Raadmand Peder Framholtz var Stadens Afsendinge. Besværingerne, der gjaldt baade økonomiske og retslige Spørgsmaal, berørte saa at sige alle de Punkter, som Stædernes Privilegier indeholdt, eller de sørgelige Rester af svunden Herlighed.

Først erindredes om den Frihed for Læsteafgiften, som Stæderne havde i Sundet og som ellers opkrævedes med en Rosenobel af hvert Skib. Angaaende Ølaccisen, der nu ellers var 8 Skill. pr. Td., lød Stadens Privilegier paa, at der skulde svares 4 Skill. pr. Læst (12 Tdr.). Men da Privilegierne lød «paa Skaane» og ikke nævnte Dragør, var Myndighederne i Tvivl om, at Privilegierne ogsaa gjaldt her.

[1]) Balt. Stud. XXXVII. 161—62.
[2]) Balt. Stud. XXXVII. 151.

Man haabede dog, at den gamle Afgift paa 4 Skill. pr. Læst, indtil nærmere Oplysning om Privilegiet tilvejebragtes, maatte gælde for det Øl, der indførtes til Dragør til eget Brug i Kompagniet. Om Fisketiden, o: Tiden for Fiskeriets Ophør, fortolkedes Odenserecessen saaledes, at Fiskeritrafiken paa Dragør skulde sluttes til Mikkelsdag (29. Sept.); men Kongen havde gerne indrømmet ni Respitdage, indtil Dionysi Dag (9. Okt.). Nu vilde Myndighederne afskære denne Respit, hvad man da i Guds Navn maatte finde sig i. Ogsaa Fisketidens Begyndelse, der oprindelig var Jacobi Dag (25. Juli), rykkedes nu frem til Marie Himmelfartsdag (15. Aug.]; men dette havde mindre Betydning, da Fiskeriet sjældent indtraadte før. Jurisdiktionsretten paa Dragør maatte man finde sig i at afstaa, da dette Leje — efter den Fortolkning, som Odenserecessen gaves — ikke mere regnedes til de saakaldte Høstmarkeder, men maatte høre under Kjøbenhavn. Derefter klagedes der over Handelstiden om Morgenen, den «verfrugliche geswindigkeit», hvormed Signalkurven hejstes og firedes ned, hvilket skadede de fremmede Købmænd og favoriserede de danske. Tilbørlig Forordning udbades om dette Punkt. Udskæring og Forhandling af Klæde i Alenvis var af Tolderen paa Dragør bleven forbudt, fordi Kongens Told derved forkortedes. Staden resignerede da ogsaa paa dette Punkt og gik ind paa kun at sælge hele og halve Stykker mod Erlæggelse af den Told, som dens Privilegier foreskrev og indtil Kongen anderledes forordnede. Endelig anmodede Stadens Udsendinge om, at Kongen vilde billige den mellem Tolderen og de hansiske Købmænd paa Dragør ved Mötebogen trufne mindelige Overenskomst om Erlæggelse af Prampenge og Vognhyre. Og til Slut udtales Ønsket om at de fremmede «Gewerbsleute» i alle Forhold maatte enes med Kongens Undersaatter paa en endrægtig og venlig Maade under deres Gerning, samt Haabet om, at Stadens Købmænd til Befordring af deres redelige Næring uhindret maatte benytte de ved Odenserecessen og af denne Forsamling givne Friheder osv.[1]).

[1]) Bilag XXXXIV.

Hvilke Afgørelser Skanderborgmødet saa end førte til, blev Klager over Forurettelser, særlig paa Dragør, ved at lyde. Ølaccisen krævedes med en «ublu» Afgift paa 2 Thlr. pr. Læst. Stettin ansøgte Regeringen om, at maatte indføre til Dragør 3 Læster til eget Brug cisefrit, imod at der skænkedes 1 Td. til Tolderen; men det ses ikke om Indrømmelsen blev given. Fremdeles klages der over stærk Stigning i Pram- og Vognhyren, samt Arbejdslønnen til de paa Feddene benyttede Folk.

At Stridspunkterne stadig gjorde sig gældende paa Dragørlejet, skyldtes selvfølgelig for en væsenlig Del kjøbenhavnske Interesser. Dertil kom det gamle uheldige Forhold, at dette Leje fra gammel Tid af Stæderne regnedes under Skaane og, som de mente, var indbefattet i deres Skaaneprivilegier, medens Regeringen netop havde Interesser i at holde det udenfor. Det udtaltes endelig under Raadsforhandlinger i Stettin 1599, at man resigneret maatte bøje sig for den Kendsgærning, at man ikke havde sine Privilegier for Dragør i Orden. Naar Stadens Borgere saaledes ikke ved Odenserecessen var indrømmet den samme Lettelse i Ølaccisen paa Dragør som paa Skaane, maatte man finde sig i, at svare den Told der forlangtes og helst undlade at røre ved det Saar, der stod aabent fra gammel Tid[1]).

Stettins og Stralsunds Efterhøst paa Dragør var neppe, i al Fald paa den senere Tid, hverken indbringende eller let, nedslaaet, som den var, paa alle Felter. Regeringens Tjenere viste en stadig og ivrig Omsorg for at bringe Kronens Part ind deraf. Ogsaa Sildetolden, som mærkeligt nok ikke før er nævnt, forhøjedes. 1573 klages der over at den var stegen fra 3 til 10 Hvid pr. Læst, neppe en urimelig, men dog en fordoblet Afgift. Og baade halve, kvart og ottendedels Tønder regnedes for hele. At der ogsaa laa en personlig Interesse i Tolderens Omsorg for at bringe Kronens Indtægter tilvejrs, forklarer den noget; hans Lønning bestod i en vis Del deraf. Paa forskellige andre Maader vidste han at skabe sig økonomisk Fordel ved at gribe hindrende ind i Trafiken.

[1]) Balt. Stud. XXXVII. 110—111.

Saaledes var Fiskeriets Ophør til Mikkelsdag en betydelig Fordel for Tolderen, idet han saa efter den Tid havde Lov til at lade fiske for egen Regning og da kunde opnaa ret høje Priser for Silden. Det ses af en Beretning fra 1570, at tre stettinske Købmænd, der havde købt Sild Dagen efter Mikkelsdag tiltaltes for ulovlig Handel. Hvor nødvendigt det var at staa sig godt med Tolderen fremgaar af, at Stettin paa den senere Tid brugte den Skik aarligt at forære Tolderne paa Stadens tre Fed (Falsterbo, Malmø og Dragør) Gaver, f. Ex. til Deling 4 Tdr. Øl, Mel eller Tvebakker, ledsaget af Lykønskninger.

Stralsund der dog ikke synes at have benyttet sit Fed paa Dragør særlig stærkt i den senere Del af det 16. Aarh. til den almindelige Trafik, havde vistnok for det meste Leverancen af Øl til de danske Købmænd og Folk paa Lejet. Derpaa tyder den Omstændighed, at Staden længe efter Hansetrafikens Afslutning paa Dragør indførte meget Øl (Sundestøl) baade til Kjøbenhavn og til Amager. At Feddet henlaa temmelig ubenyttet se vi deraf at Kjøbenhavns Borgere i Forsommeren 1589 havde taget det i Besiddelse og gjort Brug af baade de bebyggede og ubebyggede Pladser; det var omgivet med Pæle, mærkede med en Ørn. Først i Sommeren 1590 se vi Stadens Raad klage for Regeringen over, at dens urgamle Rettigheder saaledes paa det groveste var krænket og dens Borgere trængt ud af deres Fed, som man haabede uden Regeringens Vidende og Vilje. Raadet anmodede om, at Borgerne maatte faa deres Rettigheder tilbage, skønt man ikke havde kunnet erholde nogen Konfirmation derpaa. I August s. A. gav Regeringen Befaling til Borgmester og Raad i Kjøbenhavn om at lade Klagen undersøge[1]). Hvorvidt Staden nogensinde fik Feddet tilbage derom haves ingen Efterretning; men det maa anses for tvivlsomt, at den har udfoldet nogen fast Trafik paa Dragør efter den Tid.

Stettin vedligeholdt derimod Forbindelsen endnu en Del Aar, ligesom Staden bevarede sin Trafik paa Skaane. Det ses, at der saa sent som 1592 affattedes en Vedtægt «Der

[1]) Bilag XXXXV. Kbh. Dipl. IV. 695.

Schonenfahrer Beliebung und Rolle», som gjaldt baade for Falsterbo, Malmø og Dragør. Paa den Tid underholdt Stettin endnu en Prædikant paa Falsterbo; enhver Skaanefarer skulde yde et Gebyr til ham. Der fandtes ogsaa her en Begravelsesplads, købt af Brødrene af det stettinske Skaanefarerkompagni og et Kapel, som de i Tilfælde af Sygdom og Svaghed skulde betænke med milde Gaver[1]). Hertil førtes og jordedes sandsynligvis ogsaa de Døde fra Dragør.

Trafikens Afslutning nærmede sig med Christian d. 4.s Regeringstiltrædelse. Endnu se vi dog Staden Ancklam 1590 meget indtrængende, baade gennem den pommerske Hertug og gennem det mechlenborgske Fyrstehus, søgte at generholde sine Borgeres «urgamle» Rettigheder paa Skaane og Dragør[2]) Forsøget viste sig ligesaa frugtesløst som de mange tidligere. Selv Stettin søgte strax efter Kroningen om en Fornyelse af sine Rettigheder; men, skønt Stadens Raad havde været saa forsigtig i Forvejen at sende betydelige Gaver til Kroningsfesten: et Guldbæger til 1900 Fl. og et Par Rideheste med kostbart guldbroderet og sølvbeslaaet Ridetøj, saa nyttede det intet. I Ansøgningen bemærkedes, at der m. H. t. Rettigheden paa Dragør vel ikke fandtes nogen udtrykkelig Navngivelse af dette Leje i den ved Odenserecessen meddelte Stadfæstelse og man havde forgæves søgt at finde saadanne Breve, som kunde bevise Stadens Rettigheder her; saa snart saadanne fandtes, skulde de blive eftersendte. Nogen Konfirmation erholdtes som sagt ikke; men Staden fortsatte uhindret sin Trafik. Først efter mange Aars Forløb, mange skriftlige og personlige Henvendelser, opnaaedes 1606 et reserveret Tilsagn om Beskyttelse under Trafikens Udøvelse. Kongen betonede deri, at den Frihed, han indrømmede Stadens Borgere, ikke maatte betragtes som en vedvarende Ret, men som en Naadebevisning, der til enhver Tid kunde ophæves. Det var ikke hans Agt at forbyde Hansestæderne eller andre at drive Handel i hans Riger, men han fordrede, at de underkastede sig Landets Love og Forordninger.

[1]) Balt. Stud. XXXVII. 283—88.
[2]) Bilag XXXXVII.

Dragørlejet havde altsaa endnu i det 17de Aarh.s første Fjerdedel en ringe Betydning som Hanseplads, alene for Stettin. Det ses, at Staden 1599 nylig havde istandsat sit anselige Kompagnihus her og ført Boder hertil fra Falsterbo. Paa Falsterbo fandtes vel nu dens Hovedfed, men det gamle Dragørfarerkompagni, som var det ældste og rigeste af dens tre Skaanefarerkompagnier, bestod fremdeles; det gik senere over i Stadens Skipperlav. En Liste over dets Oldermænd eller Underfogder paa Dragør ses Bilag L.

Trafiken havde dog ikke mere nogen synderlig Tillokkelse for Stæderne. Silden, der i 1590erne indfandt sig i ret rigelig Mængde, gav atter et ringe Udbytte; og med den som den vigtigste Handelsvare stod og faldt hele Trafiken. Endnu synes Ølindførselen at spille nogen Rolle, ligesom Hollænderne paa Amager udførte en Del Heste efter kongelig Tilladelse[1]). Toldafgifterne var atter bleven betydeligt forhøjede; af Silden svaredes 12 Skill. pr. Td. og Ølaccisen var 9 Rdlr. pr. Læst, saaledes som Toldrullen forordnede. Læstepenge, Tøndepenge osv. skulde svares af hvert Skib efter almindelig Taxt. Hanseprivilegiernes Tid var endelig forbi.

Med Et afbrødes, da Christianshavn var anlagt som Stapelplads, al Hansetrafik paa Dragør. Ved en Forordning frabødes 1622 al Handel paa Landet af fremmede Købmænd og Kræmmere og i Byerne af alle, som ikke havde Borgerret[2]). Og da de stettinske Købmænd 1623 vilde opstille deres Boder paa Dragør, som sædvanlig, nedlagde Tolderen bestemt Forbud derimod. Stettinernes Oldermand, *Hans Mencke*, gjorde gældende, at han havde Ret til at aabne Kompagniets Udsalg af Brød og Udskænkning af Øl til Stadens Folk; men da han intet særligt Privilegium kunde fremvise forelagdes Sagen formodentlig Kongen. Næste Aar førte Kompagniet alligevel 1/2 Læst Øl til Dragør til Udskænkning «da Sædvaneretten ikke brødes derved» og Oldermanden medbragte

[1]) Kbhvns Toldregnskaber viser, at der 1615/16 indførtes til Kbhvn ca. 2000 Læster Øl. Og 1623/24, da Tolden paa Dragør findes indført her, se vi, at der udførtes 700 Tdr. Sild og 3 à 400 Heste fra Amager.

[2]) Nyerup: Danmark i ældre og nyere Tid I. 409.

en Skrivelse fra Hertugen af Pommern til Kongen, der dog ikke lod sig bevæge deraf, men befalede Oldermanden noteret af «betænkelige Aarsager».

Dermed var den hanseatiske Efterhøst paa Dragør endelig forbi, dette Hanseleje, der havde bestaaet i 3—400 Aar, forsvinder ganske og der fremtræder en fastboende Fiskeribefolkning. Da Sildefiskeriet 1665 atter havde tiltaget stærkt, søgte det stettinske Skaanefarerkompagni, som stadig bestod, endnu en Gang om, at faa sit Fed paa Dragør tilbage; men der blev svaret, at Kongen selv vilde gøre Brug deraf. 1669 blev det skænket til Kromanden paa Dragør, Svend Hansen Gynge, der vistnok tidligere havde været i Kronens Tjeneste som Bødker.

Toldstedet paa Dragør, som hidtil havde været underlagt Kjøbenhavns Len, var allerede fra omkring 1600 blevet underlagt Kjøbenhavns Toldsted og Schouten i Hollænderbyen havde Opsigt med og oppebar Tolden, der ikke var ganske ringe; alene for Udførsel af Heste indkasseredes indtil 3—400 Rdlr. aarlig. Ogsaa Ølindførselen til Amager gav endnu en Del Indtægter. Det ses endogsaa, at der 1626 blev indsmuglet Øl fra Stralsund til Dragør af en Mand fra Hollænderbyen, som maatte betale 2 Kurantdlr. i Bøde.

Som Toldere paa Dragør finde vi nævnt i det 16. Aarh.: 1524 og 1535 Jønns Martessen, 1552 Peder Andersen, 1561 Oluf Hanszen.

BILAG

BREVE OG AKTSTYKKER

VEDRØRENDE

AMAGERS HISTORIE

I. DEL

I.

1085. 21. Maj. *Knud den hellige* skænker til Kirken i Lund bl. a. 5 Bol i *Sundbyvester* (in insula Amacum, Sundby occidentali).

Tr. S. R. D. III. 425—27.

II.

1135. 6. Jan. *Erik Emun* skænker til Kirken i Lund bl. a. 2 Bol i *Tømmerup* og samtlige Bol i *Taarnby* (insula Amacum in villa Tummethorp duo mansi. Thornby mansus).

Tr. Dipl. Svec. I. Nr. 33.

III.

1135 (udat.). *Erik Emun* skænker til Kirken i Roskilde bl. a. 2 frie eller øde Bol paa *Amager* (duos nihilo minus mansis in Amaca), hvis Indtægt skal tilfalde Klostret i Ringsted.

Tr. Thorkelius Dipl. I. 4.

IV.

1186. 21. Okt. *Pave Urban III* giver Stadfæstelse paa Erkebisp Absalons Gave til Roskilde Bispestol bl. a. af *Burgby* paa Amager.

Tr. Kbh. Dipl. I. 1.

V.

1230. 1. Aug. *Valdemar Sejr* skænker Biskop Niels i Roskilde Øen *Saltholmen*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 6.

VI.

1280. Dagen e. St. Mathiæ Dag. *Biskop Stig* i Roskilde giver Kjøbenhavns Borgere Ret til at bryde Kalksten paa *Saltholmen* uden Told eller anden Betaling

Fr. Kbh. Dipl. I. 29.

VII.

1342. 10. Aug. (Kalundborg.) Waldemar IV. skænker *Stralsunds* Borgere ved Stadfæstelse af deres Rettigheder i Danmark (1340, 20 Maj) en lavere Jurisdiktionsret paa *Skanør* og *Dragør.*

Waldemarus Dei gracia Danorum Slavorumqve rex et dux Estonie omnibus presens scriptum cernentibus salutem in Domino sempiternam.

(1) Noverint universi tam posteri quam presentes, quod nos exhibitores presencium nobiles viros et honestos omnes et singulos cives in civitate Sundis constitutos una cum bonis suis sub nostra pace et protectione suscipimus specialiter defendendos demittentes illis omnia jura et libertates, quas a progenitoribus nostris regibus Dacie liberius dinoscuntur habuisse, super addentes illis graciam specialem, quod in *Skanøør* vel *Drakøørn* proprium habeant advocatum omnes causas videlicet verba (verbera), vulnera, ictus, percuttiones et contentiones universas causis illis dumtaxet exceptis, pro quibus si quis ad collum vel ad manum convictus fuerit, que ad jus specialiter nostrum spectant, coram se totaliter terminando.

(2) Thelonium, prout ab antiquo est consuetum, videlicet oram d(e)nariorum (danariorum), Skaniensium de qualibet scuta piscatoria et *duos solidos* ejusdem monete de qualibet lesta exsolvere teneantur.

(3) In propriis residen(c)iis scilicet in suis *vittis linum, pulchrum panum scindere* et *vendere cum ulnis*, ac *alia mercimonia* ibidem vendendi et exercendi liberam habeant facultatem.

(4) Ceterum si que naves civibus memoratis attinentes in nostro dominio, quod Deus avertat, destruentur sive periclitentur, omibus bonis suis et navibus ab impeticione quorum-

cumqve uti debeant et gaudere pro usibus suis libere disponendis, quamdiu per se ipsos vel cum adjutoribus suis laborare valeant pro eisdem, inhibentes sub optentu gracie nostre firmiter et districte, ne quis advocatorum nostrorum, eorundem officialium seu quisquam alius, cujus cumque conditionis aut status existat, ipsos contra hujusmodi graciam specialem a nobis indultam aliqualiter audeat molestare.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum ante castrum Kalnoeborgh, anno Domini 1342, die beati Laurentii martiris, presentibus dominis Frederico de Lochen nostro mar(s)calco et Ottone de Schenchendorb militibus fidelibus nostris predilectis ac aliis pluribus fide dignis.

Tr. Hans. Urkundenb. II. 307—08.

VIII.

1342. 15. Aug. *(Kalundborg).* Waldemar IV tilsteder Staden *Kampen* den samme Ret, som den havde i hans Forgængers Tid, samt en lignende Jurisdiktionsret i *Kjøbenhavn, Dragør* og *Revshale,* som den har paa Skaane.

Tr. i Kbh. Dipl. I. 80.

IX.

1346. 10. Oktb. *(Roskilde).* Waldemar IV anviser Borgerne af *Zytpfen* et Fed paa *Amager* i Lighed med det, som de har paa Skaane.

Omnibus presens scriptum cernentibus Waldemarus Dei gracia Danorum Sclavorumque rex et dux Estonie salutem in Domino sempiternam. Tenore precencium constare volumus universis, quod viris discretis burgensibus de Suthfene spacium quoddam terre, quod vulgariter dicitur vitthe, in insula nostra *Amake* assignavimus sub propriis distinctionibus, crusibus sive palis cum omnibus juribus, privilegiis et legibus, secut in Skanør a nostris progenitoribus consimile terre spacium retroactis temporibus habuerunt, inhibentes districte omnibus officialibus et advocatis nostris, ne ipsos contra tenorem privilegiorum nostrorum inpedire quoquo modo presumant, prout indignacionem nostram et ulcionem regiam voluerint evitare.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum Roskildis, anno Domini 1346, die beatorum Gereonis et Cassii martirum.

Tr. Hans. Urkundenb. III. 47.

X.

1419. 4. Juni. . . . . (Navnet ulæseligt) skænker sin Bod paa *Dragør*, paa *Skalkenæs*, ligeoverfor Peder Susts Bod, kaldet Hjørnebod, med Tilliggende til Vor Frue Kirke, hvor han havde udvalgt sit Lejested.

Tr. paa Latin i S. R. D. VIII. 543.

XI.

1425. 13. Decbr. *Verner Byttow* pantsætter to Boder paa *Dragør* til Jens Andersen Langebonde, Bymand i Kjøbenhavn, for 5 lødige Mark Sølv, 5 Skill. grot i hver lød-Mark, 9 Skill. lybsk i hver Skill. grot, saadanne Peninge som «j Lubike oc j Wismer æræ geuæ oc gænge». Boderne ligge ved Siden af den Strandbod, hvori han selv bor om Høsten

Tr. Kbh. Dipl. I. 155—56.

XII.

1436. 7. Septb. *Erik af Pommern* giver Privilegium til Klostret og Staden *Stargard* samt *Treptow* paa et Fed paa *Dragør*.

Wy Eryke vonn godes gnadenn tho Dennemarckenn Sweden, Norwegenn der Wende vnnd Gotthen Konningk vnnd hertoge tho Pomern don wittlick vnd bekennen vor alswemhe de thasteite vnnd thokamen werden in vnnd myt dessen vnsen apenen breue dat wy vnsen leuen borgern vnd vndersaten vnnd vnsen kopstedern tho Pomern alse Stargarde vnnd Treptowe hebben ann vns wernen latenn vnd vns gebedenn vmb eyne vitte s en thogunnnende vppe vnser vyscherie tho Drakor by der prutzchenn vitte to den lemkulen wart vnd dat de brodere vonn Sunte Augustins ordhe tho Stargarde mogen bwenn dar eyne capelle vp derszuluen vitte dat hebbe wy en thugundth vnd tolaten na vnser sthede radt de nw by vns wern & vnmehr eres trwes

dinstes willen, alse se vns vnnd vnser riken hir thogedann hebben vnnd wy vnd vnse nakomelinge konninge vnnd denn riken thom intokamende tidenn vns vorseen datt se trwlikenn doen vnnd bowysen scholenn. Ock gunne wi en thohebbende vnd zubrukende szodann priuilegia vnd vrihedhe vp vnse vorbenomede vischerie vnd haruest markett alse de von Lubeke vnnd dhe andern hense stede darszalues hebben vnd geneten. Doch zu szodane mate dat se vns vnd vnse nakomeligen konningen don daruon szodane rente vnnd rechticheit alse andere stedderne lude vppe ther szaluen vischerie dar von geuen, vnnd don von erer vitthe vnd bodestedenn. Ock likerwisz vmb tollen vnnd andere rechticheit, darumme vorbidhe wy allhe man vnnd tho szunderen vnsen vogede vnnd amptlude en hir ane thohindrende. In sulker mate alse vorgeroret is by vnser konnekliken hulde vnd gnade.

Datum in castro nostro Calmarn osv.

Afskr. Rigsark.: Reg. 22, Pommern Pk. 2.

XII a.

1437. 1. Maj. *Lasse Povelsen Remesnider* skøder til Henrik Herne et Bodested i Hollænderstræde paa *Dragør* for 15 rhinske Gylden.

Tr. Kbh. Dipl. II. 65.

XIII.

1443. 15. Juni. Raadmand i Kjøbenhavn *Per Sweye* skænker sin Rettighed i en Klædebod paa *Dragør* til Clare Kloster i Roskilde.

Tr Kbh. Dipl. IV. 38.

XIV.

1443. 3. Juli. *Christoffer af Bayern* giver Privilegium til Kødmangerne i Kjøbenhavn paa 25 Kødmangerboder paa *Dragør*, hvor de har Eneret til at sælge flaaet Kød om Høsten.

Tr. Kbh. Dipl. I. 163.

XV.

1449. 28. Aug. *Oluf Daa*, udvalgt Biskop i Roskilde giver Kjøbenhavns Kapitel Tilladelse til at have et flytteligt Alter paa Markederne paa *Dragør*.

Tr. paa Latin i Kbh. Dipl. IV. 42.

XVI.

1455. 6. Maj. *Andres Koch* overdrager til *Skelm Perssøn* sine Boder paa *Dragør*.

Allæ men thete bref see eller høræ lesses helser jek Andres Koch evenneligh meth vor Herre & kungør oc kennes jek mek met thette mit opne breff at jek aff berad hugh oc god viliæ hauer solt velboren sven Skelm Perssøn minæ boder paa *Dragør* ligend vid Skjolden alder synen vid tolbodestrædit som æræ siv alnæ i breden fra syner oc till nöör oc siv oc tivæ fagnæ fra gaden och neder till stranden med hws oc jord bygd oc vbygd som the nv æræ till evendeligh eyæ, oc kener jek mek at hauæ opbaret fult verd aff for^{n} Skelm Perssön effte minæ fulkomeligæ nøgæ thij tiilbiuder jek mek oc minæ arffuingæ at frij oc hemlæ han^{m} oc hans arffuingæ for^{n} bodæstædæ for hver mantz hensigelsæ till evinneligh eyæ etc.

5 Segl hænge under.

Rigsark.: Top. Saml. Pergament 71. Sokkel. Herred No. 40.

XVII.

1456. 15. Marts. (Warnemünde). Skødebrev paa et Vrag, som er fundet i Øresund — paa Kastrup Knæ — og solgt til Ridder *Egert Frillen* for 40 Mark.

Wy *Otte Nielsson* Ritter unde Amptman mines gnedigen heren Koningh Christierns to Dennemarcken vppe Kalffø, Tetze Ertzediaken to Roschilde vnde dessulven mines gnedigen heren Kentzeler, vnde Werner Petterson, Bekennen vnde betugen openbare mit desseme vnseren openen breue vor alswene, dat Hans Dene vnde Clawes Stoltreuoet in unser eigenwardicheit deme Erborne gestrengen Ritter Heren Egerd Frillen eyn Schip alse in deme Oersunde vpp *Kastorpp Knee* vor en wrak gevunden wart, vor vertich mark densches geldes vorkofft hebben na vthwisinge enes openen breues dar vp vorsegelt. Dar mede se sik vullenkomen hebben nogen laten. Des to groterer tuchnisse osv.

Bagpaa Skibets Navn: *Lilien*. Afskr. i Langebeks Dipl. 30.

XVII a.

1456. . . . . . *Christian I* giver Peder Unger «wor scriffuer oc thiener» Frihed for Jordskyld, Fenstergeld og Tappepenge, samt andre kongelige Tynger af hans Boder paa *Dragør*. 1463 skænkedes de til Nikolaj Kirke.

Tr. Danske Mag. I. 206. 207.

XVIII.

c. 1470 (udat.). *Môte vedrørende Stettinernes Forhold paa Dragørlejet.*

Me schal hir de moth don van unses leven herren Gades wegen unde van siner benedigeden moder wegen unde van alle Gades hilligen wegen und van unses gnedigen herren koenungk Christernen wegen und van unser gnedigen frowen koninginne Dorothien wegen und van des rikes rades wegen und van der gemeinen hensestede wegen. Alle degennen, de dit holden willen, de holden up.

Dat is de moth und eynndracht des gemeinen copmanns van Stettin und der gemeinen hensestede; de schalmen alle jar verkundigen.

1. Thom ersten schalme nenen bandtstaken dregen noch andere wapene by drenn Marck Schons.

2. Vorthmehr so schal nein vischer wapene voeren in de see mer wen ein spundtbil unde einen nevinger unde ein spickerbare und einen hamer unde ock nene peke butenn deme staken lenger den eine handebreit, by sines sulvest live unde gude.

3. Vorthmehr schal nein vischer flögele voeren in de sehe unde nein vischer schal drageboeddeme setten wen twelff vademe by live unde gude.

4. Vorthmehr so schal nein vischer in de sehe vahren, he hebbe ein teicken; und hefft he neine egene bode, so mach einen loffwerdigen man tho börgen setten. (§ 10).

5. Vorthmehr schal nein vischer in de sehe varen tho vischende, he hebbe denne sine vullen garne; were idt sake dat jemandt det dede, dat schal stan tho dem vagede unde tho den olderluden, wo se dat richten willen.

6. Vorthmehr were idt dat jemand ein garne effte ein ancker funde, de schal dat bringen up des vagedes velt unde deme schalme arbeydes lon geven.

7. Vorthmehr so schal nein vorkoper riden in den strandt den heringk thovoerne tho kopende by twen lodigen marcken, de eine schal de vaget hebben und de andern de olderlude.

8. Vorthmehr schal nemandt den andern voerkop don by demsulven vorgeschreven broeke.

9. Vorthmehr so schal ock nemanndt in de see riden buten dat crutze heringk tho koepende by twen loedigen marcken, de helfft dem vagede und de ander helffte den olderluden.

10. Vorthmehr schal nemandt in den strandt riden, ehr de korff uppe is, by twen loedige marcken, dem vagede de helffte unde den olderluden de helffte.

11. Vorthmehr schal nemandt beringk solten in den groten schepen by tein loedige marcke.

12. Vorthmehr so schoelen nene Engelschen heringk solten noch nemand mit ehreme gelde by verlust des gudes.

13. Vorthmehr were id sake, dat dar jemandt geruchte makede, dat schal de vaget richten und de olderlude ann sin hoegeste und wat darby wanet edder dat geruchte horet und sturet dat nicht, de schal na dem male nicht so lofwerdich wesen, alse he thovoerne was.

14. Vorthmehr were id sake, dat jemand angegrepen wurde edder dar gerichtet were vortiden, edder so dar jemand were, de dar up saken wolde und wolde dar jemande umme drouwen, wor men de uthfragen edder uthforschen kan, de schal me richten an ehre hoegeste.

15. Vorthmehr were idt sake, dat jennich geruchte geschege, dar schal nemand tho lopen tho groter vermehringe edder verirringe, men ein jewelick schal bliven up sinem velde edder up sines kopmans velde edder in siner schuten. Wurde dar jemand mede begrepen, de dar tholepe, den schal me antasten und richten daraver.

16. Vorthmehr schal me nenen lofwerdigen man in den staken warpen, de dar borgen mach setten.

17. Vorthmehr so scholen nene wagenkerles metzer dragen effte kulen, noch vor des kopmans velde holden wedder des kopmans wille, by twen loedigen marcken, halff den vagede unde halff den olderluden; ock scholen sie nene verbindinge maken.

18. Vorthmehr schalme ock nemande sinen budel nemen.

19. Vorthmehr schal nen wagenkerle edder munderck gudt van dem lande voren na der sonnen, by twen loedigen marcken, halff dem vagede und halff den olderluden; up mach men wol schepen und voren.

20. Vorthmehr were dar jennich wagenkerle, des sin wagen neen voder heringes voren konde edder mochte, de wagen schalme bernen.

21. Vorthmehr were dar jennich wagenkerle, de des kopmans gut umme wurpe unde dar nicht by en bleve und hulpe dat bergen, de schal dat gut betalen.

22. Vorthmehr so schal hir nein mekeler wesen by live und by gude.

23. Vorthmehr so mach kannefas ein jewelick verkopen.

24. Vorthmehr so schal hir ock nemand fleisch verkoepen edder veyele hebben sonder de knakenhauwer; wurde dar jemand mede begrepen, de schal deme vagede geven twe lodige marck.

25. Vorthmehr wer dobbelen wil, de schal gan in dat handuth(?) und anders nirgends.

26. Vorthmehr schal ock nene schute manck den pramen liggen, und ock scholen nene schuten leichten sonder de pramkerles, by einer lodigen marck.

27. Vorthmehr so schal nene schute gevestet werden an de andere, averst ein jeder schal sulven sin ancker setten; ock scholen se nene wege tholeggen edder beslan.

28. Vorthmehr so schal nemand wunden verbinden, he schal idt deme vagede ersten seggen bi dren loedigen marcken.

29. Vorthmehr so schal nein vischer hering sollten vor S. Michaelis dage, de sulven in de see varth, mehr van eine halve last.

30. Vorthmehr schalme nenen grumkerles verdreth don by einer loedigen marck.

31. Vorthmehr so schal dar nemand buten den palen tho der seewart riden heringk tho koepende by twen loedigen marcken, und hedde he hering gekofft, den schal he nichtht beholden averst einn ander, de dar negest is bynnen den palen, de mach de heringk wol beholden. De helffte disse brokes schal hebben de vageth unde de ander helfft de olderlude.

32. Vorthmehr so scholen dar teyen karynen wesen unde scholen nicht tho hope dregen, me schal den heringk erst verkopen.

33. Vorthmehr so schal nein munderck heringk kopen in dem strande by sofs loedigen marcken, de helffte dem vagede und de andere helffte den olderluden. Also dicke he dat deit, so schal he verlesen heringk unde both tho des vagedes behoff. Men allene schutenjungen scholen de lude up unde in de schipe voren, und se scholen neinen herinck kopen by dem sulven broke. Unde ock schal nein munderick umme gelt voren, he hebbe denne ein teicken van dem vagede.

34. Vorthmehr so schal sick nein kopman mit munderken lathen an schuten setten effte droges votes heringk kopen; he schal riden edder waden, by teyen loedigen marcken, halff den vagede und halff den olderluden. Und ein jeder mach wol in sine eigene schute varen.

35. Vorthmehr schal men nemande leyden vor schulde, de to Draker gemaket is, effte de uppe Drakere gelovet is tho bethalende, idt si kort edder langk.

36. Vorthmehr so schal nemand botter verkopen an helen tunnen effte an halven, sonder men wege se denne, by verlust der botter unde des geldes.

37. Vorthmehr de vlotrep, garne unde symme scholen ehre lenge hebben.

38. Vorthmehr wen men de palen stoten schal, dar scholen de olderlude bi wesen.

39. Vorthmehr were dar jennich man, de den anderen

tho rechte broechte vor den vaget, den schal de vaget nicht vorlathen, de hovetman si denne darby jegenwerdich.

40. Vorthmehr were idt, dat hir jennich man sturve unde sine frunde jegenwardich weren; de mothen sick des godes underwinden und don dem vagede sin recht darvan, dat is drey Schonsche marck.

41. Vorthmehr so schal nen vischer sinen heringk veilen edder verkopen anders wan sinen rechten schiphern und sinen rechten Copmanne; were idt, dat wer anders dede, dat schal stan tho deme vagede unde tho den olderluden, wo se dath richten willen.

42. Vorthmehr so schal nen munderick in dat landt vahren und halen mehr als dre tunnen swar; were idt sake, dat he anders dede, dar schal de kopman sin guth nicht umme verbraken hebben.

43. Vorthmehr so schal nen Kopmann ligen by dem strande unde ock neine stortherum maken, he schal liggen up siner vitten; were id sake, dat he des nicht enhelde, so schal he verbraken hebben tein lodige marck, de helffte dem vagede, de helffte den olderluden.

44. Vorthmehr so des vagedes knecht wor gesandt edder gehalet wurde uppe den vitten edder uppe den strandt van des vagedes wegen edder von der koplude wegen edder van jemandes wegen, deme se rechtes behelpen scholden, were idt dat em jemandt verdreth dede, dat schal stan tho dem vagede und tho den olderluden, wo se dath richten willen.

45. Vorthmehr so schal nemand liggen uppe dissem lagher vor kopman, he hebbe denn olderlude, dar he an hoveden mach, by teinn marck, de helffte dem vagede und de helffte den olderluden.

46. Vorthmehr so schal nen schip lenger liggen in deme Sunde in der drifft als eine nacht, by tein lodige marcken.

47. Vorthmehr so scholen hir neine treringe geleide hebben.

48 Vorthmehr de de wege vorbuweth hefft, de schal he upbreken thovorne in den strandt, by sinem broke; de

broke schal stan tho dem vagede unde tho den olderluden. (Se § 27).

49. Vorthmehr so schal nein vorkoper grone vische veile hebben, dorsch effte ael, men de jennen de ene sulven vangen iffte sin gesinde, bi verlust des gudes.

50. Vorthmehr so schal nemand Rinschen win tappen anders den Lubesche mathe, dat quartir umme dre witten.

51. Vorthmehr dat goldt und pagament, alse dat de gemenen vogede hir setten uppe Schone, also schal me dat nemen.

52. Vorthmehr so schal nemand anders heringk solten anders, wen vor beyden boddemen unde middeweges alleins, ahne ingestortet, ahne schalback unde ahne halen heringk; wurde jemandt begrepen, de id also nicht helde, de schal dat gudt verbraken hebben. Unde dat schal stan tho deme vagede unde tho den olderluden, wo se dath vordan richten willen.

53. Vorthmehr welck man sick bestediget to deme andern to vischende, he si sturman edder rodersman, he schal mit em vischen also lange, alse he em ersten gelavet hefft; unde wurde jemand darmede begrepen, dat he des nicht dede, de schal nener borgen geneten. Unde dat schal tho deme vagede und tho den olderluden stan, wo se dat richten willen.

54. Vorthmehr so schal nen vischer upsniden vor S. Dinnies dage (9. Okt.), id si den sines schipheren wille; dede idt averst einer wedder des schipheren wille und de schipher dat clagede, dat schal stan tho deme vagede und tho den olderluden, wo se dath richten willen.

55. Vorthmehr welck vischer de upsniden wil, wen de vischerye gedan is, unde wil sine ballast werpen, de schal sine schute leggen an dath landt, also na alse he vleten kan, und werpen dan de ballast uth. Wer dat so nicht holdt unde wurde daraver begrepen, dat schal stan tho deme vagede und tho den olderluden, wo se dath richten willen.

56. Vorthmehr wer dar wil wandt sniden, de schal den wantsnideren ersten don also vele alse recht is, so ere gerechticheit uthwiset.

57. Vorthmehr wer wanth kofft unde wil dat hir gestreken hebben, des schal sich de kopman nicht wegern, de dat wanth verkofft. Unde dat halve laken schal hebben negenteyen ellen.

58. Vorthmehr wer dar verkofft Kirsey edder voderdock iffte linnwant by hunderdenn, by halven hunderden edder by quartiren, de schal dat striken laten.

XVIII a.

1473 (udat). Jon Pedersen og Hustru skænke for deres Sjæles Salighed Indtægten af en Bod i Nyenstræde paa *Dragør*, som Nickels Bager har havt i Leje og giver 2 lødige Mark af i aarlig Rente, til Sct. Antonii Alter i Nicolaj Kirke.

Tr. Kbh. Dipl. IV. 116.

XVIII b.

1473. 11. Septbr. Frits Paris, Væbner i Kongens Lyngby, skøder til Klavs Bruse i Kjøbenhavn en Bod sønden ved Køtmangergaden paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 207.

XVIII c.

1474. 28. Novbr. Peder Unger, Raadmand i Kjøbenhavn, og Hustru skøder til Brandani Alter i Nikolaj Kirke deres Bodesteder i Hollenderstræde ved Stranden paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. IV. 117.

XVIII d.

1476. 8. Janr. Raadmand Nils Andersen i Kjøbenhavn skøder paa Peder Hansens Vegne til Borgmester Jeip Claussøn Rettigheden af 3 Boder paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 210.

XVIII e.

1481. 26. Juli. Karine, Klaus Bruses Enke, skænker til Frue Kirke for sin Husbondes og deres Arvingers Sjælemesse en Bod i Kødhmanghersstrædhet paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 218.

XIX.

1493. 1. Marts. *Clawes Pulsman* af Stralsund overdrager til *Claves Bolten* sst. sine to Boder paa *Dragør*.

Ick Clawes Pulsman borger tome *Sunde* myt mynne eruen bokenne vnde betughe openbare vor alles weme in desseme breue dat ick rechte vnde reddelyken hebben vorkoft vnde vorlaten vorkope vnde vorlate to eneme ervygen steden vasten kosten kope yegenwardygen in kraft desser breues deme ersamen manne Claves Bolten borgere tome Sunde vnde synen eruen myne twe boden vppe Drakør belegen vppe deme schylde an der wysmerchen strate nort wart van der bükercken myt alle eren to behoringen vor hundert marck sundis dede my to vuller moghe van em volle dancke vornoget vnde betalt synt vor der makynghe desses breues so qwyt vnde so vryg alzo ick de suluen beyden erbenomeden boden myt eren to behoryngen gehat gebrucket vnde boseten hebbe vnde my vnde mynen eruen myt alle nychtesnich an den twen vorbenomeden boden tobeholdende vnde vorlate so Clawes Bolten vnde synen eruen to der hant vnde my vnde mynen eruen van der hant vnde en wyllen dar nymmermer in nenem tyden vpsaken. Dyt allent vorscreuen laue ick Clawes Pulsman myt mynen eruen Clawes Bolten vnde synen eruen in guden truwen vnde sekeren louen stede vnde vast wol to holdende sunder alle arch vnde argelyst. Des to groter vnde vaster vorwaringe hebbe ick Clawes Pulsman vor my vnde myne eruen myn ingesegel wytlyken gehenget vor dessen breff, den mede tor wytlycheyt vmme meynes bede wyllen alze mechtighe tughe vorsegelt hebben de ersammen manne alze her Johan Bolkow ratman tome Sunde vnde Peter Jorden en ersseten borger darsulues geuen vnde screuen na gadis bort 1400 vnde dre vnde negentych yar des vrygdages vor Sunte Adryanns dage des hylgen martelers.

Afskr. i Langebeks Dipl. 1492—97 efter Orig. i Nikolaj Kirkes Arkiv.

XX.

1496. 9. Marts. *Niels Audersen Guldsmed* skøder til Sct. Margrethe Alter i Frue Kirke tre Boder med et Herberg paa *Dragør*.

Anders Ipssen i Syndre Swndby oc tingfogit paa Amageland, Oluff Persson i Skelgaar, I. Ipsen i Tymbrop, Jep Falster i Sundbywestre og Aage Is i Catstrop osv. kundgjøre osv. paa *Amage landzting:* wor skicked erlig oc forsinlig mand Niels Andersen guldsmed, borger vdi Køpenhaffn med lowlig tijnglijd vdi hans frij velmagt med hans gode frij velge oc berad hw oc oc med hans kiere husfrwes raad oc samticke, med mwld oc tree skøte osv. the tree boder med thet herberre, som op til thagen bigt er vd til Stranden, med forscreffne boders bodestede, ligende paa Dragöör, sinden næst Anders Ipsens boder ther sammesteds osv.

Ther vppa beddis forscreffne Niels Guldsmed eth uwilligt stockewitne.

Tha melte fogeden thesse efterscreffne dandemen aff alle fyre tingstocke, som wore Hans Matzssen i Swndbyøøstre, Jørgen Olssen ibid., Niels Jonssen ibid., Jørgen Michelssen ibid., Michel Olssen i Catstrop, Laas Ipsen i Tymbrop, Peder Henningsen i Tornby, Jes Geldssen ibid., Josep i Swndbyøøstre, Nis Kempe i Tornby, Oluff Issen i Magleby oc Jep Laurissen ibid. . . .

Tr. i Kbh. Dipl. IV. 236.

Brevet er stadfæstet af Kong Hans 1496, 27. Juni. Se Rørdam: Kbhvns. Kirker og Klostre. Till. 120.

XXI.

1518. Register paa Amage landh.

Sundby vestre xx pund bing xxxj tønner haffuer, xxxvj høns ix geess, xv marck vj ß iij ℔.

Sundby østre xxx pund biug xxix tønner haffuer, lvj hønss xiiij geess.

Tissze two forscreffne byyer giffue tilhobe vij køør vj swyn v foer x lamb, xx marck ij ß.

Tissze two for[n] byyer regnit thirs affgifft wdj penninge er suma iij[c]xjx marck v ℔.

Tornby xvj pund biug x tønner haffuer, xxxvj høns x geess iij køør vj lamb iij swijn xx marck vij ß.

Aff Tornby regnet altt wtj penninge er tilhobe summa lxxxx m. v ß.

Castrop xvj pund biug xiiij tønner haffuer xxx hønss vij geess iij køør iij swijn iij foer vj lamb xx marck iij ß.

Aff Castrop regnet altt wtj penninge er summa lxxxxjx marck j ß.

Magleby litle xxxj pund biug xxv tønner haffuer, lvj høns xiiij geess iiij swijn iiij køør iiij foer viij lamb xxj marck ij ß.

Aff Magleby litle regnet wtj penninge er summa ilx marck ij ß ij alb.

Raagordt giffuer iij løde marck.

Wiberop giffuer oc iij løde marck.

Magleby søndre xlij pund biug lvj tønner haffuer, lxxxiiij høns xxj geess vij nødt ix swijn vij foer xiiij lamb liij marck vij ß vj ℔.

All Magleby søndre regnet wtj penninge er summa iilxjx marck ij ß.

Temeroppe xxiiij pund biug xij tønner haffuer xl hønss x geess xxv marck iij ß ij ℔.

Skelgordt iiij pund biug ij tønner haffuer, viij höns ij geess.

Tissze two forscrefne byyer regnet wtj penninge tilhobe er summa j^{c}xlij marck v ß ij ℔.

Wlderop vj pund biug iij tønner haffuer, xij hønss iij geess j kov j swijn j foer ij lamb vij marck vij ß.

Altt afi Wlderop regnet wtj peninge er suma xxxvij vij ß.

Summa paa altt forscrefne aff Amage landh er mlxxxj marck vij ß iij ℔.

Ther forwden er *Lagorden,* som ingen wiiss rentthe pleger at gange aff, wden altt samen her till slottz, som ther wort berget.

Saltholmen oc ther forwden som giffuer vj marck ij ß som pleiger at were regnet till Amage.

Tesligest *langicht wgedags gierning* oc andet som fogden weidt beskiedt paa.

Dragøør toldh anno etc. mdxviij løber Dragøør toldh oc Callebo met bodeleye sagefaldt oc andet som ieg anamet ther wtj høst nest forgangen effther myt regenskaffs lydelssze summa vj^{c}lxv marck iij ß ij alb. j ℔.

Lodt jegh saltte paa Dragøør wtj Konings Køp:

Item kiøpte jeg xij less oc viij woll fuld sild, wollen for iiij alb. oc lxv less vij wolle oc ij kast tom sild, wollen for i ß. Summa i^{c}l marck i ℛ.

Ther jeg kunde icke fange sild nog wtj konings køp, tha kiøpte jeg siden oc betal den, som køpmend køpten wtj køpmandtz køp.

Kiøpte jeg lxx liss oc x woll sild, fuld oc thom tilsamen, somme wolle gaff jeg viij alb. fore oc for some vij alb. mijnder oc mere som kiøpmend kiøpten oc mijt reginskaff wdwissze, summa lxxxxij marck viij ß iiij alb.

Finge gelnekonner, leggekonner, bøtker, wogenmend, arbeidzfolck met anden wngieltt, summa xxviij marck vj ℛ.

Kom ther xv lester nyy tønner til, som wor nadige herres bøtker giorde paa *Wyngorden*, haffde jeg skullit køpt thenom, tha skulde jeg giffuit paa then tiid iiij marck for huer list wilde the xv lister standit tilhobe lx marck.

Kom ther iiij lister oc ij tønner oemersaltt till at saltte samme sildh met, haffde jeg skullet køpt same salt, tønnen for ij marck, tha haffde thet løbet j^{c}liij marck.

Thend tiid thenne forscrefne sild wor salttit wor thet tilhobe xv lester sild, the v lester wor fuld sild oc the x lester wor thom sild, oc thr kom xvj wolle oc ij kast wtj huer tønne, oc standir samme sild tilhobe summa wden saltt oc trææ ii^{c}lxxj marck v alb. iij ℛ.

Summa offuer altt med saltt oc tønner iiij^{c}lxxxiijj marck v alb. iij ℛ.

Haffuer jegh soldt same xv lester sildh.

Item fick en køpmand *Staffen Köne* aff *Berlijn* iii½ lest fuld sild, lesten for lxxxiiij marck oc ½ lest tom sild for xxxvj marck, ther offuer fick hand ij tønner at forhøgen met, som hand gaff indthet fore, men hand gaff tess mere for then annen, er summa iij^{c}xxx marck.

Fick wnge *Hans Møller*, som boer wtj *Stetin* xvj tønner fuld sild, huer tønne for vj marck, oc j lest thom sild, tønnen for v marck, summa i^{c}lvj marck.

Sende jeg till *Dantsken* viij lester tom sild oc fick jeg for same sild foruden fracht oc wmgieltt ij^{c}lxxxxij marck xviij ß

prydske oc xij schott, regnet wtj danske penninge 1½ marck prydske for 2½ marck danske, er tilhobe summa iiij^{c}lxxxviij marck vj ß ij alb.

Solde jeg her wtj byen vj tønner, for ij tønner 6½ marck oc for the andre iiij tønner huer tønne v marck, summa xxxij marck.

Summa paa forscrefne sild, som jeg haffuer sold samme sild fore er j^{m}vj marck vj ß ij alb.

Szo haffuer mynd herris nade wondet paa forscrefne sildh for wden altt thet som jeg haffue wdlagt paa hans nadis wegne v^{c}xxiij marck iiij ß ij alb. l ℔.

Oc forwden hues hans nade wynder fremdelis paa warene, som jeg kiøpt haffuer for samme penge, som jeg will met gudss hielp giøre hans nade rede oc regenskaff fore i fremtiiden.

Rigsark.: Forskj. Lensregnsk. eller Jordbøger fra Chr. d. 2.s og Fredr. d. 1.s Tid. Top. Saml. Papir. Amager.

Der er udeladt enkelte halve Tal i Summerne, uden at disse derved undergaa nogen væsentlig Forandring.

XXII.

1555. Mand. e. vincula petri. Staden *Stettin* besværer sig over Forulempelser fra de Befalingshavendes Side paa *Dragør* o. a. St. i Borgernes Sildesalteri og Handel, navnlig Kødudførselen.

Durchl. grosmachtigster khoningk gnedigster herre vermittelst vnnser alwegen mit hogsten vleiss gantzwilliger dienste. Neben ewer Khon. mayst. wir demutiglich en zuerkennen, das wir vom vnnsern mitburgern jn gemein, sonderlich die sich dess hering saltzenns vnnd handels of den vischlager zu Drakør vnnd andern vischlegen jnn ewer k. m. reiche gebrauchenn, das sie wider altherkommen vnd vnser von Stettin habende gerechtickeit durch etliche derselbenn beuelhabern beschweret, vnnd jn jrer befreihunge vervnruiget werdenn sollen, clagende herichtet, auch wegenn dess gentzlichenn vorrpats der vleisch ausfüre vmb furschrift an ewer k. m. ersucht werdenn.

Weill wir vnnss aberr jm wenigsten versehen mussen, dass ewer k. m. hochmildes angepornne khunigliche gutigst gennite sonderlich vber ewer k. m. vor zwei jarn zu Coppenhagen vnnd vornn jar zu Odennsche vnsern gesant gnedigste geschene vortrostunge jemands der vnnserrn wider althergebrachtl. gebrauch oder befreihunge zubelestigenn, oder daran zuhindern. Ihr gemeint, oder noch sein wolten, sonndern denn kaufman von Stettin mit allengnaden durch dorselben beuelhabere mehr zubeforden dann zuuerhindern gnedigst gneigt, — wollen wir dennach hirmit ganntz hoher vleiss gebeten habenn, ewer kh. m. wolltenn bei derselbenn vnderthanen vnnd beuelhabern vf Draker vnnd an andern ortenn vf der vnnsern demutigg ersuchen, gnedigst jnnsehenn thun vnd befugen, die vnsern hinfure bei alten hergebrachten gebrauch vnd befreihunge zulassenn vnnd die vnnsern darin nicht zuhinderrn, — vnnd ewer k. m. auch denn vnnsern weiter gnedigst gestatenn, allein doch zu jren eigen notwendigen bedürff vnnd hausshaltunge gesaltzen vleisch auss zufürenn, jnn gnedigster erwegninge.

Dass wir derselben reichs vndertanenn jnn dem wess sie des alh. bedurflich, vf jre begerrn, auch vngesehenn vnnd hindan gesetzt, welches oft denn vnsern auss zufüren verboten, gern nachgegeben vnd damit wilfartt, — wollenn solchs auch hinfurt vmb ewer k. m. vnnd deren undertanen, jnn demutigenn hohen vleiss vndwillikeit zuuerdienen, vnnd sampt denn vnnsern dieselbe ewer k. m. dem almechtigen got zu langen lebenn vnnd jn glückseligen friedlichen regiment zuerhalten, mit ennigen gebete zubeuelen geflissen sein.

Datum Stettin montage nach vincula petri LV.

E. kh. mäyt. demutigen altzeitgeflissenen
burgemeister vnd rathmanne
der stadt Altenn Stettin.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne Pk. 24 b.

XXIII.

1556. 31. Juli. *Hertug Barnim* af Pommern ansøger Kongen af Danmark paa Staden *Treptows* Vegne om Fornyelse og Stadfæstelse paa Brugen af dens Fed paa *Dragør*.

Durchlauchtigster groszmachtiger kuning unszer freuntlich dinst vnnd was wir sonst liebe vnnd gutes vermugen seint ew. Kö. W. allezeit voran, hochgebornter furst freuntlicher lieber her. oheim vnd schwager, das durch ew. Kö. W. vnnd vorfarn ihr zur zeit könnige zu Denmarcken vnse er geliebte hern vnd freunde, hochstliger vnnd milder gedachtung die ersamen vnsere vnderthanen burgermeister rath vnnd gemeine kauffman vnser stadt *Treptow a. d. R.* mit den fischhering lagen oder vitte zu *Draker* in ew. kö. m. kuningreichen über menschen gedachtung bisz daher ausz kuniglicher freywilliger gasteliger miltigkeit, begnadet, begabet, im brauch alter befreihung desselben fischlagern, gnadiglichst erhalten gehandthabe vnnd gelossen, vnnd darüber auch sonderliche gnedigste vertrøstung von e. k. w. obgedachte begnadung, durch schrifftlich vrkund gnadigst zubestattigen vnnd zu confirmiren, empfangen, wir dan vorgemelte unserer vnderthanen in beiligender supplication schrifft an vnse gelangen lass.; thun wir obgedachter gnadigster entzeigung kuniglicher mildigkeit, handthabung vnnd conseruation derselben, kegen den unsern e. k. w. vnnd der loblichen cron Danmarck, dienstlich, freuntlich vnnd gunstiglich bedancken, mugen auch es vnderthanig such der vnseren zu Trepto nit vnderlassen nach dem sie in alle wege sich gantz treulich vnnd gehorsamblich zu allen vnsern wolgefallen is zuer zeit verhalten ew. kö. w. fleissiglich vnnd freuntlich zubitten, als wir dan auch hirmit nwe, das dieselbe vorangenegte gnadigste vertröstung, den unsern die erlangte befreibung des fischlagers, dauon obgemelt, zu ewiger gedachtung der sachen gnadiglichst mit schrifftlicher vrkund zubestattigen, vnserer vnderthanen sich gnadiglichst bevohlen sein lassen vnd zu entschutzung vnnd handthabung denselben e. k. w. mildigkeit gnedigst mitteilen zulassen. Das werden sie, souiel an ihnen ist, mit aller vnderthanigster ehr erbietung, treue und reuerentz e. k. m. neben der vorgebrung der almethigen, vnnd menigliche rhum zuuerdienen beflissen sein wir wollen auch nit vnderlassen souiel an vnse ist, widerumbkes ew. kö. w. dienstlich, vnnd den verwandten e. k. w. kunigreich vnnd landen, gunstiglich vnd gnediglich mit aller befrunderung in vnseren landen vnnd furstenthumben, vnd son-

sten mit aller freuntlichen wilfharung, keg. e. k. w. zu jeder zeit zuentzeigen.

Don vf vnseren hausz Wollin den letzern juli anno & c. LVj.

Von gotes gnaden Barnim zu Stettin Pohmern der Cassulen vnd Wenden hertzog furst zu Rhugen vnnd graff zu Gutzkou.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXIV.

1556 (udat.). Borgmester og Raad for Staden *Treptow* ansøger gennem Hertugen af Pommern Kongen af Danmark om Fornyelse og Stadfæstelse paa Brugen af sit gamle Fed paa *Dragør*.

Durchlauchtiger hochgeborener fürst gnediger herr. e. f. g. geben wir in aller vnterthenigkeit vnd demoth zuwissen: das e. f. g. stadt *Nowen Treptow* wir gemeine ihnwhoner vnd kauffleute, sich gemeinlich der seefart gepriesen vnd furnemlichen vnser schiffart in die königreiche Dennemarck in die hauenen vnd heringsfang lagen ihr vnd alwege gerichtet haben. Darumb wir auch bey hochlobllichen konigen in sonderheit konig Erichen eine begnadunge vff dem lager Drakør vnd eine besondere vitte daselbst erlanget vnd von der zeit bisanher von dar zu darin besacht erbauvet vnd besessen haben vnd noch besitzen.

In dem aller gnediger furst vnd herr., nach hochszeligen koningk Erichen regieringe viele kreigs handelungen hin vnd widder in den konigreichen Dennemarck entstanden, haben wir von den nachuolgenden auch hochszeligen loblichen konigen vmb Vornwerrunge vnd Confirmation vnsers priulegien vff der vitten zu Drakør, nicht ansuchen beweiben oder forderen konnen, — sondern seind ahn vnserm fridlichem gehaben vnd nach habenden besitz vnd possessorio geneigt vnd zu friden gewesen, — itziger zeit aber weil wir erwegenn, das nhun, vnd kunfftiglich viel mehr geschwindigkeiten in der welt zu besharem vnd jedermale ihrer gute vorwarsam hoch von nöten ist, so befinden wir, das vns gleich woll der kö-

niglichen maiestat, gnedigste confirmation vff der vitte *Drakör*, vns vnd vnsern nachkomligen fruchtbarlich vnd vast nutze sein mogen. Darumb auch, als der durchlauchtigster groszmachtigster fürst vnd herr., hrr. Christian, koning zu Dannemarck (osv.) & vnse gnedigster herr., der konigreich Dennemarck durch gotte gnade regieringe entfangen, haben wir nicht vnterlassen. vnd bey irer ko. mat. in aller vnterthenigkeit, durch den ehrwirdigen herrn doctorem Johan Bugenhagen pomeranum vnd erliche vnsers mittels, ersucht, vnd dienstliches vleises bitten lasse ire ko. mat. vns damaln den gnedigsten bescheid lassen gehen, das ire ko. mat. mit den stedtenn vnd den von Lubeck irlicher ingefallenen sachen zwistig stunden, — vor derselbigen vorrichtinge, heiten ire konigliche majestatt allerley hochbedenken, vns in vnsern vnterthenigenn bitten begnadunge zu erseigen. Doch wolten ire ko. mat. vns bey unserm altem possessorio und rausamen besitze, vffs gnedigste handt haben vnd scutzen. Vnd wen aber die vorgleichunge mit den andern stedten, geschehen, muchten wir widderumb anregnunge thuen. Demnach gnediger furst vnd herr. ob wol, solche irer ko. mat., gnedigste gethane vorheisthunge, vnd vertrostunge, vns in allervnterthenigkeit zum hohesten dancke angenehme ist, vnd derselbigen auch volgents also fruchtbarlich genossen haben, so vormercken wir doch, aus unserer mitburgere bericht das vns e. f. g. stadt Treptow, solch langzeitige vorbleibunge mit der hense stedte handelungen muchte beschwerlich werden dadurch vns auch etwas behinderung oder bekummern, in vnserm alten gehabten vnd noch habenden possessorio konte furfallen so dauern wir gerne in aller vntherthenigen demuth wolten furkommen vnd forbitten.

Derhalben gnediger furst vnd herr., gelanget an e. f. g. vnsere vnterthenige bitte e. f. g. wollen vns e. f. g. gehorsamen vnterthanen eine furbittliche forderinge schrifft an ko. mat. zu Dennemarchen mittheilen vnd ire ko. mat. bitten das ire ko. mat. e. f. g. stadt Treptow die alte begnadungen vff der vitten Drakør gnediglichen erneweren vnd confirmiren wollen, vnd vns in irer k. m. gnedigsten scutz lassen befholen sein. Auch gnedigste vorsehunge lassen

thuen bey irer k. m. tolner zu Drakør das wir von niemandts interturbiret, sondern vormuge vnserm habenden begnadunge, auch irer ko. mat. gnedigster verheisthunge in vnserm alten wolhergebrachten possessorio, nach wie vor, friedlichen gelassen mugen werden, wie wir danne vngezweiuelter zuuorsteht seind. Ire ko. mat. aus angeborner koniglicher tugendt, gute vnd miltigkeit, vff gnediglichen thuen werden — solche vmb ire ko. mat. vnd e. f. g. jeder zeit zuuordienen seind wir ungesparts vleises leibes vnd gutes alwege schuldig vnd willigk.

E. f. g. vnterthenige gehorsame burgermeister rath vnd gemeine kauffmann e. f. g. stadt Newen Treptow ahn der Rheyn.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXV.

1556. 31. Aug. *Christian III's* Missive til Hertug Barnim angaaende den forlangte Konfirmation af Staden *Treptows* Privilegier paa *Dragør,* hvilken Kongen paa Grund af de indtraadte Forhold til Hansestæderne og Forhandlinger derom for Tiden ikke har set sig i Stand til at give.

Christian der dritt. (osv.). Vnser freuntsckafft vnd was wir jed zeit liebs vnd guedes vormugen zuuor. Hochgeborner furst freundtlicher lieber oheim vnd schwager, wir haben e. l. schrieben vnd suchung confirmation e. l. vnterthan der von *Treptow* angegebn preuilegia betreffen, freuntlichen empfangen vnd vornhommen, — vnd wollen e. l. darvff freundtlich nit vorhalten, das wir e. l. souill jmmer gelegen zuwilfharn nit vngenegtt, es seind aber mit den ansehe stedten jrer befreiunge vnd priuilegia halben vff vnser fischlagen *Drakoer* vnd anderen jrringen jngefurt, die anher vf vilfaltig guetlich handlung nicht mugen erledigtt werden, — vnd seind aber doch furschlege zu ausstreglich mitlen angestallt dadurch solch jrs . . . mit gotlicher hulff rechtlich zuerledigen, weil dan vor ausstrag solcher gebrechen, wir nicht vorwiss . . . wie weit der ansehe stedt priuilegia zuerstrecken, haben wir fueglich e. l. vnterthan der von Treptow die gefurderte confirma-

tion nicht thun mugen. — Vnd wollen vns e. l. jn dem nicht anders dan freundtlich bedencken, wir wollen auch e. l. zu freuntlicher wilfarung den von Treptow mit gnaden begegnen lassen, das wir e. l. zu freuntlicher antwortt nicht vnangezeigtt wollen lassen. Vnd seind e. l. also vnserm besonderen lieben ohmen vnd schwageren mit besonder freundtschafft, vnd allen guethen zuwilfaren jederzeitt freundtlich geneget vnd willich.

Dat. jn vnser jacht zu Sorstmarck zu Lalandt den letzten monatstage augusti anno etc. jm 56.

Christian.

Dem hochgeb. fursten (osv.) hern Barnim zue Stettin Pommern (osv.).

Kopi. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXVI.

1556. Fred. e Trin. *Johannes Bugenhagen* gaar i Forbøn til Kongen for Borgerne af *Treptow* om Stadfæstelse af deres Rettigheder paa *Dragør*.

Durchlauchtigster grosmachtiger konningk hochgebornen furst, gnedigster herr. e. konnigliche maiestadt swy gottes gnade vnnd frede nebenst meinen demutigen gebett vnnd vnderthanigen diensten zuuorn. Gnedigster herr. kunnigk e. k. m. gebe ich vnderthanigk zuerkennen, das meine lieben landtleutt vnnd freunde ein ersamen rath der stadt *Newen Treptow a. d. R.* im Pommern gelegen, mich vmb ein furderungsschriefft ahn e. k. m. bittlich ersucht haben, wegen ihren alte wollhergebrachten begnadungen auff dem fischlagen zu Drako das solchs durch e. k. m. gnediglichen renomert vnnd confirmirt mucht werden. — Dieweill dan g. h. k. ich mich etwas zuerinnern weisz welcher gestalt ich vormhals derselbigen sachen bey e. k. m. mundtlichen gedacht, vnd von e. k. m. die gnedigste furtrostinge erlangt, das e. k. m. meine liebe landtleutt meiner vnderthaniger furbitte gnediglichen vnd fruchtbarlichen wolten gniessen lassen. So ist demnach itziger zeitt mein vnderthenige gehorsame gebitt e. k. m. wolten ihrer konniglichen gnedigen furtrostinge in

gnaden euige denck sein vnnd solche gnedige kunnigliche confirmatio der vitten zu Dracko den von Treptow in aller vndertheniger gehorsamer dienstbarkeytt vmb e. k. m. werden verdienen vnd ich wils mit meinen demutigen gebett, zu gott den almechtigen vmb e. k. m. gesuntheit, gluckseliges regiment seliges leben, vndertheniglich furbitten. Deuiell e. k. m. in gottes gnedigen schutz vnd schirm zw vrkundt mit meiner eigener handt. In diesem meinem alter vnd schwachheitt vnterschrieben, gegeben zu Wittemberg vrigtags nach trinitatis anno MVLVI.

E. k. m. vnterteniger diener
Johannes Bugenhagen
Pomer d.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXVII

1558. Juni. Staden *Stralsund's* Affærdigelsesbrev for Raadsmedlem Johann Senckestackenn, der i Odense skal underhandle med Kongen om den uberigtigede Jordskyld af Stadens Fed paa *Dragør*.

Durchlauchtigster grossmechtigster hoichgeborner konig e. ko. mat. seind vnser vndertheniigste dienste yeder zeit zuuor, gnedigster herr. Ob wol anno 53 zu Copenhagen des nicht vndtrichtedenn erdtgeldes vff *Drakor* eine bescheit gegebenn, so ist doch inn dem verdrage anno 56 zu Hamburgk vffgerichtet verleibt, das e. kö. mt. vnns bey altenn vnd yedernn priuilegien vnnd freyheytenn, so was konig Johannes, konig Christiern vnnd konig Friderich confirmiret vnnd gegebⁿ, schutzenn vnd handthaltⁿ woltenn, — was auch beschwerlicher weise dawider vorgenommenn were, dasselb abgeschaffet werdenn solte, konig Friderich hochloblicher gedechtnusz aber hat vns gnedigst befrihet, das die vnsernn vonn ihren boden wor sie die vff vnsernn vittenn habenn, nichtes alleinn wo wir woltenn, das die vogte die boden und was darinne, das gantze jar wartedenn, als dan einn schilling grosz gebenn soltenn.

Nhun zweiffelln wir gar nit e. ko. mt. werde solchenn

priuilegienn vnnd vertregenn noch zusetzenn vnnd vns bey inhalt derselbⁿ zuerhaltenn, gnedigst gemeint seinn, — dar umb wir auch vnderthenigst wollenn gebetenn vnnd darnebⁿ erbottenn habenn, vns wiederumb gegenn e. ko. mt. vnnd derselbenn jungenn herschafft, jnn vnderthenigstcr trew, jeder zeit vnserm konnenn noch zuertzeigenn, — wo es dann gleichwoll des zu Copenhagen anno 53 gegebenenn abscheits halbⁿ, noch yewarann mangeln solte, habenn wir brieffszeigernn denn ersamen vnd vorsichtigenn ernn Johann Senckestackenn, vnsern radesfrundt deshalb endtlich zuhandeln, mit vollenkommenn beuhelich ann e. ko. mt. abgefertigt, vnderthenigst bittendt, denselbⁿ vann vnsernt wegenn gnedigst zuhoren, jme inn seinenn werbenn vollenkommenn glaubenn zutzustellenn, vnnd darauff sich gnedigst zuertzeigenn, — das seinn wir vmb e. ko. mt. vnderthenigst zuuerdienenn geflissenn, dem almechtigenn godt e. ko. mt. jnn langzeitiger gesuntheit, vnnd glückseliger friedtsamer regierunge gnediglich zuerhaltenn, beuhelendt.

Datum vnter vnsernn secret denn sambstag nach Johannis anno d. 58.

E. k. m.
vnderthenigste
burgermeister vnd radtman der stadt Stralssundt.

Bag paa: Die von Stralsundt credentz vf Johan Senckestacken neben vnd thenigstⁿ bittⁿ sie bey priuilegien zuerltⁿ.
Productᵐ Odensee d. 6. July a. 58.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne Pk. 25, Stralsund. No. 4.

XXVIII.

1559 (udat.). Staden *Treptow* ansøger gennem Hertugen af Pommern gentagende om Fornyelse af sine Privilegier paa *Dragør* og ønsker at vide om saadanne virkelig ikke kan generholdes.

Durchl. hochgeb. furst gnediger herr. Nach erbietunge vnser vnterthenigen gehorsamen dienste seind wir vnterthe-

niger zuuorsicht e. f. g. haben sich gnediglich zuerjnnern welcher gestalt wir vorruckter zeit durch e. f. g. gnedige furstliche beforderunge schrifta bei dem durchl. grossm. fursten vnd hern her. Christian koninge zu Dennemarcken & hochstloblichster seliger gedachtnusse auch folgents bei dem auch durchl. grossm. fursten vnnd hern her. Friderich seiner ko. mat, hern goen. (?) jtzigen regierende koninge vnterthenigst vmb confirmation vnsers alten priuilegien vnd wolhergebrachter stets continuiren gebrauchs vnser gerechticheit einer vitten auff dem fischlager zu *Drakoer* jhn j, k. m. konigreiche gnedigst ferner begnadet muchten werden angesucht, aber doch ob gleich vnss derwegen gnedigste vortrostunge geschehen, wie auss bis vomherten vrkundtlichen schein zuuornehmen, solches wirchlich nicht erhalta können, wan wir aber nachmals zu e. f. g. die vnterthenige zuuorsicht tragen, das e. f. g. gnedige beforderunge jn dieser sachen. Da wir nicht vnzimlichs bitten, bei hochgedachter ko. mat. zu Dennemarck vnse fruchtbarlich erspriessen könne, vnd auch itziger zeit der hochwirdigster durchl. hochgeb. furst vnd her her Magnus erbnhame zu Norwegen, hertzogk zu Schlesweigk (osv.) bischoff zu Curlandt vnndt Osoll vnser g. h. e. f. g. durchzugk jn e. f. g. landen nhemen, vngezwiuelt das j. h. f. g. auch ahn e. f. g. personlich gelanga werden. Das vns auch durch j. h. f. g gnedigste furbitte bei j. h. f. g. hern bruderen der ko. mat. muchte mehr gnade widderfharen. — Derhalben gnediger furst vnd her bitten e. f. g. wir mit demutiger fursfelliger vnterthenigkeit e. f. g. wollen vns so gnedich erscheinen vnnd nachmals ahn hochgedachter ko. mat. zu Dennemarck vns furbitlich vorschrieben, damit jre ko. mat. vnss e. f. g. arme vnterthanen, gemeine jnwhoneren e. f. g. stadt Treptow mit der confirmation der vitten auft Drakoer begnaden, vnd bei vnser wolhergebrachten posses gnedigst erhalta mugen. Gleichfals e. f. g. dieser vnser nottorfft mit auch hochgedachtem her hertzog Magns gnediglich wollen bereden, das dieselbige jre h. f. g. onss auch hirjn gnedigste beforderunge erzeigen wolten, der zuuorlessiger trostlicher untertheniger zuuorsucht e. f. g. werden vnsers demutige bitten gnedig erhoren. Vnd dhe ko. mat. zu Dennemarcken

& werden vnss der selbigen gnedigst geniessen lassen e. f. g. widderumb mit leib vnd gute zuuordienen seind wir schuldig vnd willig.

E. f. g. gehorsame vnterthane burgermeister rath vnd gemeine kauffman e. f. g. stadt Treptow a. d. R.

(Til Fyrst Bugislaf Hertug af Pommern osv.)

Kopi. Rigsark.: Reg. 22. Pommern Pk. 4.

XXIX.

1559. 1. Septb. Missive fra Fredrik II's tyske Kancelli til Hertugen af Pommern i Anledning af dennes Andragende fra Staden *Treptow* om Konfirmation af Stadens Privilegier; Sagen er henvist til den næste Aar forestaaende Forhandling i Odense om Hanseprivilegierne.

Dem durchl. grosm. hochgeb. fursten vnd hern, hern Friderichen den anden zu Dennemarcken (osv.) vnser aldergn. her, hat der erbar vnd wolgelarte magister Johan Pomer sindicus der stadt Treptow a. d. R. ein schreiben von dem durchl. hochgeb. fursten vnd hern her. Philippen zu Stettin Pommern etc. aussgeben, der von Treptow priuilegien, wie angetzogenn vnd der selben confirmation belangen vberantwortt. Weilen aber der ko. mat. hochster meldt vnser aller gnedigster herr, durch jre konigliche cronunge, vnd dabei anhangenden vorhinderungen vnd geschefften, auch halden abreisens vorhindert, dem gesanten entlich resolution vf die suchunge zuthun, haben wir der koniglichen cantzlei vorwante diner jhme disser zettell auss befhell gegeben, zum zeugnuss das ess widder ahn seiner anhalten oder guther forderunge nicht gemangelt, vnd als die königliche maiestat, sonst mit den antzee vnd wendischen stedtten der priuilegien halben jnn handlung, vnd jre matt. derhalben abermals vf Christ. (St.) Johannis des sechzigsten ankommenden jars zu Odensee handlung zupflieg gnedigst entschlossen. Wollen jre ko. matt. dewile sie vor der zeitt vnd ehr de gebrechen abgehandelt keine confirmation thun, sich als dan nach befindung vnd gelegenheit, vf der von Treptow er ansuchen, souill recht

vnd pillig mit gnaden vornhemen lassen. Vrkundtlich habe jch Antonius Hanisch secretair mich mit eigner hand vnderschrieben vnd geschrieben. Actum Coppenhafn den ersten September anno etc. LIX.

Von wegen konigliche matt. zu Dennemarck vnd Norweg vnser gnedigsten hern deutzsch cantzlei.

A. Hanisch.

Kopi. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 4.

XXX.

1561. 10. April. *Hertug Barnim* af Pommern gaar i Forbøn til Kongen for Staden *Wollin* om Konfirmation paa denne Stads Rettigheder paa *Dragør*.

Durchl. grossm. kunigk (osv.). Wir vberschickenn ew. ku. w. auss ein uorschlossenem ferner(?) freundtlich zuuorlosenn, weg die ersamenn vnsere lieben getrowenn burgermeister vnnd radt vnser stadt *Wollin*, bey vns in aller vnderthenigkeit gesucht vnd gebettenn, — weill nun wir diese vorbitschrifft ann ewer ku. w. mit zutheilenn denn vnsern der pilligkeit nach, nitt abschlahen mugenn, als bitten wir gantz frundtlich ew. k. w. wolle sich diese supplicanten mit gnadenn lassen befohlen sein, sie jnn ihrem altenn wolhergebrachtenn gebrauch vnnd loblichenn gewonheit des heringfanghens, saltzens, keuffens vnnd vorkeuffens, vff der fischlagenn zu *Drakernn*, nach wie vor, kegenn vorrichtunge des gewonliche gepuhrnusz nicht allein pleibenn, sonder solchs hinferner(?) bestettigen vnnd confirmirenn, darin gnedigst schutzenn vnd handthaben, ihnen kein vorhinderunge oder beschwerunge derowegen wiederfahren, sondernn dieser vnser gnedigenn vorbitschrifft bey ew. k. w. vmb vnsernn willen fruchtbarlich sein lassen. Das werdenn die unsernn jeder zeitt bey menniglich zuruhmenn wissenn, vnnd wir wollenn es vmb ew. k. w. jnn gleichenn vnnd grossern freundtlich zuuordienen geflissen sein.

Datum in vnser stadt Alt. Stettin denn 10. april anno &c. 61.

Vom gotsgnaden Barnim zu Stettin Pommern der Cassulen vnd Wenden hertzogk furst zu Rügen und graff zu Gutzkow.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXI.

1561 (udat.). Staden *Wollin* ansøger gennem Hertugen af Pommern Kongen om Stadfæstelse paa sine gamle Rettigheder paa *Dragør* i Lighed med andre af Hertugdømmets Stæder.

Durchl. hochgeborne furstenn e. f. g. seind vnsere gehorsame vnderthenige bereitwillige dienst alzeitt zuuor, gnedige furste vnnd hern e. f. g. konnenn wir vnser hohenn notturfft nach, vndertheniglich nicht vorhalten. — Das vnsere vorfarn vnnd wir die inwhoner e. f. g. stadt *Wollynn* jnn brauch vnnd vbung gewesenn, jnn dem hochloblichenn konningreich zu Dennemarcken vf *Drakenn* selbst fischs zufangenn auch die so wenn andern gefangen zukauffe, zusaltzenn vnnd weitter zuuorkauffe, nach eins jedern gelegenheitt vnnd vormugenheitt wie dann doselbst auch noch jnn heutigen tagk wir einn alt fischlager habenn, vnnd die konnigliche matt. zu Dennemarckenn vnser allergn. herr., vonn vns vnnd denn vnsern mher dann vonn vielenn andernn stettenn fruchtbar zugunge hatt. Auch miht allenn bey denn al[n] solcher vnser alther gebrauchtenn gerechtigkeitt fischsfangens keuffens vnnd saltzens, gute vnzweiffeliche wissenschafft sondern auch jnn denn koninglichen zoll registern gutte nachrichtunge, welche gerechtigkeitt wir auch so offtt es nott gewesen, vnnd wie auch noch inugst durch vns oder vnsere geuolmechtigtenn die eins erbarnn raths e. f. g. stadt Stralsundtt abgefertigtenn vorschienenn juwes hochstgedachter konnigliche matt. vnderthenigst furbringenn vnnd vmb bestettigung derselbenn mitt anderenn e. f. g. stettenn zu Odensehe vndertheniget an suchen lassenn vnnd ob woll bey vns keinn zweifell hochstgemelte kon. matt. vnser allergnedigster herr, wie wir ire kon.

matt. christlich furstliche mildikeitt vnnd guette, bey alsswheme rhuemenn horenn, obuormelte vnser althergebrachte vnnd ersessene gerechtigkeitten des fischens keuffens vnnd saltzens vff Drakenn allergnedigste so woll anderenn e. f. g. stedtenn bestettigenn vnnd one abbruch altem herkommen vnnd gebrauch nach lassen werdenn. — So habenn doch wir die zuuorsichtt gewonnenn, dass solchs durch e. f. g. vorbittschrifftt souiell mher geschehenn werde, demnach bittenn wir vndertheniglich e. f. g. bey hochsgedachter kon. matt. vnserm allergn. hernn, vns vorbittenn wollenn, das dieselbe bey vnser hergebrachtenn altenn gewönlichⁿ gerechtigkeitt des fischens, keuffens vnnd saltzens aller gnedigst vns vnnd die vnsernn erhalnⁿ, handthabenn vnnd schutzen wollenn, dogegenn wir derselbenn wie vonn alters die gebhuernuss vnnd jnstendige herlicheitt auch widder zuryck: (?), vnd sonst gleichmessig andernn e. f. g. stettenn s. ko. matt. zu derselbenn denst bereitt willig seinn wollen, vnnd vns gnediglich erhorenn, — dass vmb e. f. g. vndertheniglich zuuordienenn seind wir gehorsamlich schuldig vnnd willig.

E. f. g. gehorsame vnderthane
burgermeister vnd radtmanne
e. f. g. stadt Wollyn.

Dette Brev er Bilag til foranstaaende Brev No. XXX.
Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXII.

1561. 3. Maj. *Staden Wollin* ansøger Kongen om Konfirmation paa sine Privilegier paa *Dragør*; dens Privilegiebreve er forkomne ved et Skibsforlis paa Dragørrejsen i Aaret 29 eller 30.

Durchl. hochgeb. grosm. koningk vnser g. k. w. dern boricht dern wy van juwer k. m. jn vnderdenigkeit entfangenn habbenn in name dar van *Wollin* dern vislagers haluen der priuelegien vnd gerechticheiden k. m. vnderricht dar van wider tho dude de wile in f. g. van Pomern supplicario nicht wider vormeldunge diet — g. k. m. so hebben de van Wollin by menschen gedencken datk vislage geholden vnd

allens was se geuangen dat sulue gesoltet vnd hebben ok eine kumpenye gehat oldens vnd noch hebben, dar van k. m. gerechticheiden gedhan wo ander steden van kumpenien wo de tolregister bokennen moten van jare tho jare. G. k. m. idt hefft sich wider tho gedragen by vnsern voruaren dath se geuordet van k. m. toller des vislagers haluen ere gerechticheit tho bowisen anno 29 iffte 30 dath done einer mit namen Wrucgow van Wollin de priuilegion k. m. toller mit namen Jönns Martessen vp Draker gewiset vnd vorgelesen. — Ahn is dar g. k. m. de Wruchgow vp de reise mit schepe vnd manne gebleuen also van vnser gerechticheit gekamen vnd . . . Biddern jwe k. m. ganz vnd erdenichlich wil vnser g. h. wesen vnd vns dar mit begnaden, — so wy k. m. etwas op dat . . . vor dath lagen doen scholen so wy van aldens gehat vnsern egen geuangen herinck gesoltet vnd uer . . . tho schaden iffte nadele geweset, szo wille wy vns vnderdenichlich jegen k. m. wil vns f. g. van Pomeren vorschrieff genete laten. Dath wille wy jegen godt dem almechtigen mit vnseren gebede dath vnd nach vor k. m. langes lebens vnd gudens regemente bidden sin.

E. k. m. gehorsamer vnderdaner de van Wollin.

Hermed fulgte et Brev fra Hertugen af Pommern, dat. Wolgart 15. April, af væsentlig samme Indhold som det foregaaende (No. XXXI) fra Staden til Hertugen.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 4.

XXXIII.

1561 (udat.). Staden *Cammin* ansøger gennem Hertugen af Pommern Kongen om Genoprettelse af sine Privilegier paa *Dragør*, hvilke under Branden paa Stadens Raadhus 1535 er gaaet tabt.

Durchl, hochgeb. landessfurstenn gnedige herren. Nach erpietunge vnser vnderthenigen pflids schuldigen vnd willigen dienste konnenn e. f. w. wir in vnderthenigkeit in . . . vorhaltenn, dass e. f. g. stadt *Cammin* vnd in sonderheitt e. f. g.

vnderthane vnd burgere doselbst die jerlich viel hundertt jhar her ihrer handtierunge vnd narung nach mitt aller handelung, heringfischereien vnd kauffmanschafft inn deme hochloblichenn konig reiche Dennemarchenn vff dem lager zu *Draker* vnd Falsterbode, bei regierung aller koninge, biss anher vngehindertt haben gebrauchett, eine cumpanie gehaltenn. Auch alle jhar die jenigen so aus e. f. g. stadt Cammin in (gemelte) hochloblichenn konig reiche Dennemarckenn vff dem lagerenn doselbst zu Draker hering gefischett, gesaltzett vnd kauffmanschafft getriben koniglichen majestatt vnd wirden beuhelhabern vnd zolnernn pension, erdgelde, zollenn vnd dergleichenn gantz willig vnd gern gerichtet vnd erlegett, welchs auch dieselbigen beuhelhabere vnd zolner empfangenn vnd die vnserenn auch bei allenn alten herkommendenn herligkeit vnd gerechtigkeitt gehandt habett vnd beschirmett, — ausgenommen das im itzs vorgangenen herbst anno d. 60 denn jenigen so auss e. f. g. stadt Cammin in wolgemeltenn konig reiche Dennemarchenn auff dem lager Draker heringk zu fangende gewesenn, denselbigenn in vnd nach geendeten fischerei, durch denn koniglicher stadthalter des hauses Copenhagenn vnd zolner darselbst zu Draker angezeigett wordenn, dass mann sie diss jhar bei ihrem altenn gebrauch wolte bleibenn lassenn, aber vff das zukonfftige jhar soltenn alle heringfischere auss e. f. g. stadt Cammin zu Draker nicht mher ihres eigenen gefangenenn vnd gekaufftenn herings gebrauchenn. — Es were dann dass sie genugsam urkundt sigel vnd briefe ihres altenn besitzes vnd gebrauchs dass zukunfftige jhar furlegenn wurdenn, welchs vns vnd vnserenn burgerenn hochbeschwerlich, dieweil wir biss hir allenn gefangenenn vnd gehauffenn heringsgesaltzenn auch vnbehindert dass lager zu Draker vber vndenckliche ihare in fridsamer rugsamer possession gehabtt vnd gebrauchett vnd allenn handel getribenn mitt erstattunge aller vmpflicht wir gemeldett, vnd zu kemen zeitenn in unser possession nicht turbiret, sondern viel mher darbei gelassenn vnd gehandthabett wordenn. Dieweile dann e. f. g. sonder zweifel gnediglich wol erfarenn vnd berichtet sein dass e. f. g. stadt Cammin jm jhare 1535 zusampt dem radthausse darselbst, leider gott erbarmett durchs feier in die

grundt verbrandt dar domalss vile der priuilegienn beide im konig·reiche Dennemarckenn vnd sonst mitt vmbkommen vnd vorbrandt wordenn vnd vnss nhw vnmuglick einige vorsegelte vrkundt vor zubringen. Darumb so bittenn wir hirmitt e. f. g. in aller vnderthenigkeitt dieselbigenn zu erhaltung vnsers gerugsamer gebrauchs vnss so gnedig erscheinenn vnd für vns eine gnedige vorschrifft ann die konigliche maitt. vnd. wurde zu Dennemarckenn gnediglich mitteilenn wollenn vnd ihre konigliche maitt. vnd w. vor vnss alss e. f. g. arme vnderthane, wegen der vmbkommenenn vnd vorbrantenn priuilegienn bittlich erlangenn, dass ihre k. m. vnd w. vns bei vnsernn wolhergebrachtenn rawkenem fridsamenn langwerigenn gebrauch gnedigstlich wolle bleibenn vnd hinferner solche gerechtigkeitt vnd priuilegia confirmiren lassen. Dass wollenn wir vmb hochgedachte e. f. g. inn allervnderthenigkeitt dar zu an koniglicher maitt. vnd w. mitt darstreckung aller altenn vnpflicht, zollen vnd dageleichen zuuordienenn alse die willige befunden werdenn, e. f. g. hir mitt dem almechtig lange gesuntt beuhelende.

E. f. g. gehorsamer vnderthane burgermeister, radt, alterlewte vnd alle mittburgere der schipper gilde e. f. g. stadt Cammin.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXIV.

1561. 3. Maj. (Wolgast). Hertugen af Pommern (Johan Friderich Bugslaff Ernst Ludwig Barnim vnnd Cassimir gebroder) ansøger Kongen paa Staden *Cammins* Vegne om Generholdelse af Stadens gamle Rettigheder paa *Dragør*, hvortil dens Privilegier ved Ildsvaade er omkomne, og beder om naadig Stadfæstelse.

Foranstaaende Brev (No. XXXIII) medfulgte.
Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXV.

1561. 29. Aug. Hertugen af Pommern ansøger Kongen paa Staden *Ancklams* Vegne om Fornyelse og Stadfæstelse

paa Stadens to Fed paa Falsterbo og *Dragør*, der siden sidste Fejde paa Grund af Brandskade og Forfald ikke har været benyttede.

Durchl. grossm. kunigk osv. Es habenn vnns die ersamenn vnnsere liebe getrewenn burgermeister vnnd radtmanne mit vnnd nebenn andern jrenn mithburgerrn vnnser stadt *Anclam* vndertheniglich zuerkennen geben, wie das jre mithburger nhun etzlige jdoch wenig jhar, jre gewonlige reise auff Valsterbode vnnd *Draker* jnn e. k. w. reiche zuu Deunemarckenn, da vnnser stadt Anclam vonn alters her, gleich andern ansege stetten mith zwenn vitten oder lagern, die noch heutiges tages die anclamischenn vittenn heistten vnd genandt werdenn, priuilegieret, auß folgender ehafft vndd dringender notth vnterlassenn, — alß nemblich darumb, das ire companej jnn negster feidenn zum theil abgebrandt, zum theill auch hernach eingefallenn, welche sie vnnd jre mithburger erbittenenn grossen brandtschadens halbenn, so vnuormuegen werdenn, das sie berurte jre lagere bis daher wiederumb nicht wider erbawenn konnen, vnnd also auß gemeltenn vnnd anderenn mher vrsachenn, die gewontliche reise nun einn zeittlangk einstellenn muessen. — Nachdem aber sie der almechtige widerumb etziger massen gesegenet vnd zu jrer narung gehölffen, das sie genante lager wid. antzueicht (?) vnd aufzubowen bedacht, als gaben sie vnns vmb vnser vorschrift ahnn e. k. w. vndertheniglich ersucht vnnd gepetenn die wir jren fueglich, auf jre jnstendige anhalten, nicht weigeren muegen, vnangesehen, das wir wissen e. k. w. in vnser erjnnerung, menniglich bei alten gebrauch zuerhaltenn, zuschutzen vnd zuhandthaben vor sich geneigt. Derwegen dieselb e. k. w. gantz freuntlich pittend, dj wolle vilberurter vnser statt Anclam einwoner gnedigst geruech vnnd vmb vnsernt willen weil e. k. w. sie alle schuldige gepurnus vndertenigst gleich and^{n} zureichen vrputtig, gestatten vnnd nachgebenn, das sie vielbemelte jre lager widervmb aufbawen, anrichten vnd neben and^{n} vnser stetten sich des heringfangens vnd saltzens alt herkomen vnd gebrauch nach vnuerhindert gebrauch mugen. Das seint vmb e. k. w. wir hirmid, d. verwandtnus nach

mith aller freuntlichⁿ wilfarung vnnd gutwilligkeit zubeschuld jder zeitt urputtig vnd geneigt. Dat. Wolgast den 29. August anno d. jm LXI.

Vom gots gnaden Johan Fridrich Bugslaff Ernst Ludwig Barnim vnd Casimir gebrod. zuu Stettin osv.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXVI.

1561 (udat.). Hertugen af Pommern ansøger Kongen paa Staden *Treptows* Vegne om Konfirmation paa Stadens Fed paa *Dragør*; Brevet er væsenligt af samme Indhold som det følgende No. XXXXIII.

XXXVII.

1561. 24. Sept. Stralsundske Købmænd paa *Dragør* forskriver sig til Kongens Øvrighed sst. i Anledning af en Voldssag og lover at rette derfor inden Sct. Hansdag n. A.

Wy eptterⁿ Hans Pultriand olderman for the strolsuneske kijømen salttere och feskere som ij dette or mdlxj Dragør feskerij besögtt haffuer och wij Bramth Weste Claus Fricke Claus Folck Claus Wtecke borger till Strolsun kijend och giør alle wetterlightth mett dette wortt obn breff for oss och wor metth borger aff Strolsun att efter thij ther haffuer ßegk ßaa begijffuen her paa Dragør att Cosijmus Smedtth ijndbøger till Strollßundtth haffuer for sett seg emodtth ßoren fred och modtt bogen och slagett Daued Holttunck bloo och blodijgh och szame Daued beklagede thetth for konigl. matt. tolder Oloff Hanßen och ther konnigl. m. tolder suende er komen till oss och eskede szame Coszijmus szom wfred haffude giortth och wilde haffue then ij hectte paa konningl. m. wegen thaa wilde wijh Hans Pultriand och Hans Paro thetthz icke till stede att hand skulde kome ij konningl. m. tolders hectte eller foruaring huar metth atth konnigl. m. tolder Oleff Hansßen mentthe att wij haffuer falledz ij konnigl. m. rett och forgrebetth oss emodtth konnigl. m. hogheder huar for wij alle och allt strolsunsk godz her paa Dragør er bleffuetth

aresteretth och an holtt aff koningl. m. beffalings mand paa Kjøbenhaun slotth erligh och velbördijge mand Herlouff Troll thaa efter slijgh lelijghz haffuer wij alle samligh loffued och till ßagtt och metth dette wortth obne breff loffuett och till ßagtt högmeltt koningl. m. till Danmarck wor alder nadijst herre och koningh. matt. till fred for then ßag paa wor egen och wore mettborgers wegen ijnden santtij Hans medsomerß dagh nu først komend, att ßaa ij ßanh(ett) er, thill ydermer weneßbyr trøcker wij wortth segenette neden dette wortth obne breff screffuetth paa Dragør thend 24. dagh september or etc. 1561.

Kopi. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 8 b.

XXXVIII.

1562. 23. April. Staden *Stralsund* besværer sig til Kongen over Forurettelser og Retsbrud mod dens Borgere under deres lovlige Erhverv og den Straf, de var bleven idømte for en ringe Voldsforselse paa sidste Dragørrejse; anmoder om Kongens Resolution i Sagen.

Durchl. grosm. kunig ewer kuniglichen majestedt sein vnsere vnterdenigste gantz willige dienste zuuor, gnedigster herr. Wir können e k. m. vnuormeldet nicht lassen, dass vorangesehen vnser habendenn priuilegien, derselbigenn confirmationen der jungstenn odensehischenn handelung, auch e. k. m. sönderbarer vnß den 11. July vorschienen 61 jarß beschehenen gnedigstenn erclerunge vonn den vnsern auff vnser vittenn vnd veldenn zu *Drackhor* vonn dem bier so auff vnser vitten vnd companien daselbst gezapffet vorschienenenn herbst vonn e. k. m. zoller ziese wollenn genahmen werden. Zum andern: alß sich zween vnser burger in vorschienen herbst in vnser companien zue Drackhor geschlagenn, e. k. m. zoller die vonn vnsern velden angreiffenn wegfuren vnnd in die eisen schlagenn, vnser beuehlichhaber solchs alß vnser wol erlangtenn auch vonn e. k. m. selbst confirmirten priuilegien zu wieder nicht gestatenn wollenn, sondern sich erbottenn die guther gefenglich ein zuziehenn vnd geburlichenn zustraffenn, darzu dann auch e. k. m. zoller vnsern beuehlhaber heldenn

vnd stakenn geleihen, darin der theter gesetzt vnd gestraffet wordenn, — hat gleich zue vnde des heringsaltzens alß vnser vorordenter alterman bereit von dannen der zoller dem so widerstyrochen die freueler von vnsern veldenn gefanglichenn dem einen freueler vber seine albereit entfangenne straff alß er vann dannen siegelnn vnd sein gudt verzollenn wollen, auch einen thaler abgeschatzett, dar zue ist e. k. m. amptman zue Copenhagenn gen Drackhor komen, vnd ernstlichen vormeldet, daß derwegenn, daß vnsere beuehlhaber die vnsern so auff vnsernn vitte in vnser cumpanien vorwircket nicht woltenn gestaten durch denn zoller angreiffen vnd in seine vorhafftung bringen zulassen vnsere kaufleut alleß was sie auff Drackhor hettenn vorwircket vnd gewolt daß die vnsernn so nach zur stettenn gewesenn ihme burgenn stellen oder sie kegen Copenhagenn gebracht werdenn solten. Letzlichen gleichwol sich so weit gelencket, daß die vnsern sich kegen jme vorschriebenn mussen fur sich vnd alle vnsere burgere zwischenn der zeit vnnd Johannis schirst e. k m. zustillenn, wie e. k. m. aus der copeij solcher obligationn der lenge nach vorlessenn verden. — also wir nicht allein an vnser befreihungen vorkurtzet sonder auch in getrostlicher gebrauchunge vnd zuuor, sichtiger vnd vndzweiffelhafftiger gemessung derselbigenn die vnsernn wol zur hohestenn gefahr leibs vnd guths bestricket werdenn solten. Zum drittenn gebe der augenschein, daß ein veldt auff vnser vittenn zue Drackhor, so e. k. m. zolner auß vnser misgunstigenn anstiefftenn sagenn will, daß es vnß nicht zustendig zu vnser vitten gehöre. Nun zweiffelen wir weiniger alz nichts daß e. k. m. an solcher vnß beschehenen anfechtung vnd eintragk keinen gefallenn tragenn werdenn, dann vnsere companien dermassen priuiligijret daß auff derselbigenn das bier one einiche beschwerung geschencket, vnnd wir oder vnsere dartzu vorordente daß *exercitium jurisdictionis* die zeitt des zaltzenß in den priuilegijs aus gedruckett vnuorhindert haben sollenn, — welche priuilegia vnß auch in d. jungstenn odensehischenn handelungen e. k. m. selbst zugehaltenn vnd gnedigst confirmiret worden zue dem daß sich e. k. m. denn xj julij vorrucktenn 61 jareß gegenn vns in sonderheitt schriefftlichenn

vnter e. k. m. hantzeichenn vnnd secret gnedigst gar kundt vnd formaliter ercleret, das e. k. m. vnß noch jemants gemelten odensehischenn vordrage zugegenn jrgents zuuorkurtzen mitt nichtenn gemeint. Verstigen sich auch biß daher keinen sich derwegenn zubeschweren billich vrsache von e. k. m. gegeben sey, vnd wolten ferner einsehens zuhabenn wissen, daß wir bey vnsere freiheitenn vnbehindert gelassenn vnd dem vertragk nachgelebt werden solte. Derwegen wir auch desto getroster e. k. m. beij dessem boten den wir dar zue abgefertigt, ersuchenn vnd anfallen wollenn, vnderdeniglich bittende e. k. may^{t}. wolle die gnedigste vorsehung thun, daß die vnsern nicht beschweret werdenn vnd hinforder deß frey schenckens auff vnser cumpanien desgelickenn auch daß exercitium jurisdictionis jnhalt erlangten vnnd confirmirten priuilegien one solche anfechtunge gebrauchenn mugen. Waß aber daß eine streitige velt anlanget jemants zubeuehlen der die gelegenheit besichtige, behore vnd geburlich darin vorabschiede, darmit es derwegenn auch seine rechtigkeit bekomen vnd zanck vorhulet werdenn muge. Daß sein wir in vnterdenigkeit zuuor dienen jeder zeit gantz willig. Datum Stralßund denn XXjjj aprilis anno d. LXij.

E. k. m. vnderdenigste willige burgermeister vnd rade d. stadt Stralßundt.

Orig. m. Stadens Segl. Rigsark.: Hansestæderne Pk. 8 b.

XXXIX.

1562. Fred. f. Pinse. Staden *Stralsund* anmoder atter ved sit Sendebud til Kongen om en Ordning paa den under 23. April omskrevne Sag angaaende Brud paa Stadens Privilegier paa *Dragør*, saaledes som de var konfirmerede efter Odenserecessen.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 25. Stralsund No. 5.

XXXX.

1562. 25. Juli. Staden *Stettin* besværer sig gennem Hertugen af Pommern over forskellige Afgiftspaalæg og Indskrænkninger i sine Rettigheder paa *Dragør*, i Strid med dens, senest 1560, konfirmerede Privilegier.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 24 b.

XXXXI.

1562. 28. Juli. Hertug Barnim af Pommern besværer sig paa Staden *Stettins* Vegne til Kongen over Indgreb i Stadens konfirmerede Privilegier paa *Dragør*.

Durchl. grossm. kuning vnser freunntlich dienst vnnd was wir liebs vnnd guts vermugen jed zeit zuuor, hochgebornen furst freuntlicher lieber oheim vnnd schwager, wir vberschicken ew. kun. w. auss einliegenden ferner freuntlich zuerlossen was die ersamen vnserer liebe getreuen burgermeister vnnd rath vnser stadt *Alten Stettin*, jn nhamen vnnd von wegen d. gemeinen kauffleute darselbst des heringfangs jn. ew. ku. w. reich Denmarcken vff dem fischlager *Draker* jerlich gebrauchen itzlicher newerung halben, an erdtzeinns, sturtzraumgelt vnnd accise, damit sie widder altherkohmen vnnd gehabts vbliche freyheit neben deme, dz jnen das mutbuch wir von alters getreulich, jerlich abzulesen verbott, von ew. ku. w. stadthaltern befehlichhabern vnnd zöllern, bebreyt beschweret vnd bedrawet werden sollen, an vnss jn vnderthenigkeit gelangen lassen vnd mit fleiss gebeten. Ob wir nun wol gar jn keinen zweiffel stellen, ew. ku. w. werden auch ohn diss vnnser furbitlichschreiben vnnd, er jnnern jn die fussstapffen jwer hern vorfarn verwandten vnd vettern loblicher vnd milder gedachtnus zuschreitt, vnd den vnsern disfals alle gnedigste frunderung widderfharen zulassen geneigt sein, haben wir doch diesen supplicanten, vf jw. vnnderthenige hochfleisses ansuchen vnnd bitten, vnsere gnedige vorbitschrifft, ampts(?) halben auch d. pilligkeit nach, an ew. ku. w. mitzuteilen, nit weigern noch abschlahen mugte. Gelanget derowegen an ew. ku. w. vnser gantz freuntlich bitten, dieselbe wollen sich gedachte vnsere vnderthanen, den gemeinen kauffman obgedacht jn gnedigsten schutz befohl[n] sein lassen, vnnd bei jren stadthaltern amptleutten, befehlichhabern vnnd zöllern, die ernstliche vershehung tuen vnnd beschaffen, damit sie die vnsern jtztgenant, mit der newerung vnnd furderung d. vngewönlichen erdtzeinss, sturtzraum gelts accise rudergelts vnd dergleichen beschwerung verschonet jnen dz jerlichablesen des mutbuchs, wie gewönlich verstattet werden, vnd jrer wolhergebrachten

alten freyheit, vblichen gebrauchs der gegebenen vnnd von ew. ku. w. selbst bestettigen priuilegien vff dz fischlagen Draker lautendt, auch dieser vnser gnedigen furderungschrifft vnnd vorbitt bei ew. k. w. fruchtbarlich genossen, jm wercke befinden vnnd sich des bei meniglich rhumen mugen. Dz erpieten wir vnss vmb ew. ku. w. jm gleichen vnnd grössern freuntlich zuuerdienen, die vnsern werden sich auch kegen dieselbe mit geburlicher dangbarkeit vntzweiffenlich zubetzeigen wissen. Don jn d. Carthaus fur vnser stadt Alten Stettin den 28. July anno & c. LXij.

Von gots gnaden osv.

Bernijm hertzoch
m. pp.

Et Brev af væsentligt samme Indhold tilstilledes Kongen af Fyrst Bugislaf.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 24 b.

XXXXII.

1562. 16. Novbr. Staden *Stettin* sender med Lübecks Gesandt Klage til Kongen over Forurettelser, som er tilføjet dens Borgere i deres Privilegier, særlig paa *Malmø* og *Dragør*.

Durchl. grosm. khoningk ew. khon. mayt. seindt vnnsere vndertenigen gantzwilligen dienste, alzeit mit vleiss zuuornn, — gnedigster herre. Nach dem vnsern mitburgern vnd vnderthanen, sonderlich vff dem beiden vischlagern zu Elbogen vnnd *Drakoor* wider altengeprauch vnd begnadunge jnn tragek vnd beschwerunge zugefugt werdenn. Die der erbarne vnd namhafte stessen loitz vnser bestend freundt, nebenn der stadt Lubeck dieser zeitt bei ew. k. m. amwesenten gesanndten, oder jnn abwesen derselbe, allein, jnn vnsernn namen ew. k. m. vnderthenigst berichten wirdett, so bitten wir jn vndertenigⁿ dienstlichenn vleiss ew. k. m. wolten jnn dem gnedigst gehore gebenn, vnnd sich alss ein loblicher khonigk, darin so gnedig ist ertzeigen, beuelen vnd verordenen, dass vnnsere mitburgere vf angetzeigten vischlagern auch bei hergebrachter begnadungen gelassen werden, vnd sich nicht weiniger ew. k.

m. angepornner weitberumpten, als auch derselben hochstloblichen vorfarn vnd voreltern ertzeigten, khoniglichⁿ gutte vnd mildickeit zuerf . . . deren gemessenn vnnd preisslich zu rhumen haben mochten. Sollichs wollen wir jederzeitt, mitt sampt vnnsern mitburgern nach vnnsernn besten vermugen vnnd vleiss, vmb ew. k. m. vnnd derselben vnderthanen vnndertenigk vnnd willigk befunden wordenn zuuerdienen. Dieselbe ew. k. m. thun wir mitt vnserm vleissigenn gebete, got den almechtigenn jnn einen gotlichen schutz beuelen ew. k. m. jnn langer leibs gesontheitt glüchlicherr vnnd friedlicher regirunge zuerhaltⁿ. Dat. Stettin den XVj nouembris anno LXij.

Ewer khon. mayt, gantzwillige vndertenigen burgermeister vnnd radth der stadt Alten Stettin.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 24 b.

XXXXIII.

1563. 16. Juni. Hertugen af Pommern ansøger gentagende Kongen paa Staden *Treptows* Vegne om Konfirmation paa Feddet paa *Dragør*.

Durchl. grossm. kunig, vnser freuntlich dinst vnd was wir liebs vnnd guts vermugen jeder zeit zuuor, hochgeb. furst freuntlicher lieber oheim vnnd schwager. Wir seint abermalⁿ von den ersamen vnsern lieben getreuen burgermeistern rath vnd gemeinen kauffman jn vnser stadt *Treptow* an der Reyn, vmb gnedige vorbitschrift, jnen von wegen bestettigung vnnd confirmation jrer priuilegien althergebrachten gerechtigkeitten, vblichen gebrauchs vnd gewonheiten einer vitten vff den fischlager jn *Draker* an ew. ku. w. mitzuteilen, jn aller vnderthenigkeit ersucht, wie ew. ku. w. auss einuerwarten ferner freuntlich zuersehen werden haben. Weil nun vnss fast wissentlich zw dieser dinge halben vorbitt an ew. ku. w. hern vattern, milder vnnd loblicher gedachtung vnnd dieselbe ew. ku. w. gelangt, auch was derowegen den vnsern fur gne digste vertrostung geschehen auss beigelegten abschrifften zum teil weiter zubefinden, vnd dan wir diesen suppli-

canten vnsern vnnderthanen, aller pilligkeit nach, solchs nit abzuschlahen gewust sondern sie hirin vnnd sonsten jn andern geburlichen sachen, mit gnaden gern befurdert sehen muchten, so bitten wir gantz freuntlich ew. ku. w. wolte dieser vnser gnedigen vorbitt städt geben vnnd die gute versehung tuen, damit vnsere vnderthanen, nicht allein die gebetene confirmation vber jre alte priuilegien, gerechtigkeiten vnd hergebrachten gebrauch der vitten vff dem fischlager Draker erlangen, sondern auch iziger vnnd vorigen geschehenen vorbittschriften vnnd furderungen fruchtbarlich geniessen vnd sich solches alles bej meniglich zurbinnen haben mugen. Das erpietn$_n$ wir vnss vmb ew. ku. w. jm gleichen vnnd grössern freuntlich zuuerdienen, die vnsern werden sich auch kegen dieselbe aller gebur nach jed. zeit hinwidder danckbarlich zuertzeigen wissen.

Dat jn vnserm stadt Alten Stettin den 16. Juny Anno & c. LXIII.

Von gots gnaden Barnim zu Stettin Pommern osv.

Barnym hertzog m. pp.

Rigsark.: Reg. zz Pommern Pk. 4.

XXXXIV.

1571. 1. Septbr. Uddrag af en Relation, hvori Staden *Stettins* Afsendinge til Skanderborgmødet 1571 fremfører de vigtigste Tvistepunkter mellem Staden og Regeringen angaaende dens Rettigheder paa *Malmø*, *Falsterbo* og *Dragør*. Staden bøjer sig for Regeringens Fortolkning af Odenserecessen 1560 og anmoder om Beskyttelse og uhindret Brug af dens redelige Næringsrettigheder paa dette Grundlag.

Stettinischer abschied

jn schonischen gebrechen.

Die königliche mayt. zu Dennemarkenn, Norwegen & vnnser gnedigster konig vnnd herr., seinndt durch der ernvestenn, jrer vnd des reichs Dennemarckenn vorordennter rhete vnnderthenigste vnnd getrewe *relation*, noturftiglich bericht wordenn, haben auch aus den vorgebrachtenn schrifften gnedigst horenn lesenn, was an jre mayt. die ersamenn, jre

liebenn besonndernn burgermeister vnnd rhat zu *Alten Stettijnn* durch jhre itze abgefertigte gesanntenn, die auch ersahmen vnnd wolweisenn ern *Greigernn Bruckman*, burgermeistern vnnd *Peter Framholtz* rathsverwanntenn, noch angeworbener begrueszung, glückwunschung vnnd erbietenn, so woll wegenn gnedigster erlaszung, des jnn jrer mayt. zolstett aufgesetztenn lastgeldes, als wegen messigung vnnd abschaffung etzlicher angegebenenn beschwerdenn, damit jre burgher vnd kauffleute zu Ellebogenn, wie auch auff denn fischlägern zu Falsterbode vnnd *Dräckor*, den darbeij angezogenenn priuilegien zuwider beladenn werdenn sollen, mit gantz jnstendigenn fleiß, underthenigst gesucht, erjnnert vnnd gebeten. Vnd als jre mayt. darneben aus den schrifften, so jre vnderthanen vnnd diener burgermeister vnnd rhatt zu Ellebogenn, vnnd die zölner am gedachten beidenn orten, beij de . . handlung, als denn gesanten zugelaszen, zu jrem gegenbericht, vnderthenigst eingebracht, die gelegenheit vnnd vmbstende solcher gebrechenn, gnedigst vormerckt, — so habenn die, nach gehabten rhattschlage vnd bedenckenn, denn gesanten auff solches alles, nachfolgendenn bescheidt zugeben, gnedigst beuolen.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Do die vonn Stettin, der *bieraccise* halber, auff Drackör befreihet, das sie vonn jeder last nicht mehr, als 4 schillingk, wie angeben auszurichtenn schuldig, welchs denn jnn großen zweifell gestheldt, weill notorium, das jre priuilegia des heringfangs halber vornemblich vnnd allein auff *Sehona* gericht wurdenn, — so sollen sie damit gehort. vnnd billicher bescheidt darauff gegebenn werdenn, wie denn jrer mayt. ijtziger zolner des orts berichtet, das vonn den stettinischen desfals nichts seij besaldt wordenn. Wan aber die vonn Stettijn solch jre angemaste befreihung mit priuilegien oder andernn gnugsamenn vrkundenn nicht wurden beweisen, vnnd ergrundt konnenn, so hettenn die jre mayt., auch vmb so vill wenigher zuuordenckenn, oder ijn einige maße zusetzenn, weill der punct die bieraccijse betreffenndt, ijnn der odensehischen tractation austruglichenn vorbehaltenn vnnd ausgesetzet, wann die sich, mit abfurderung der gewohnlichenn biersteur, gegenn die vonn Stettijnn, denn andern stettenn gleich zuerzeigenn

geneigt werenn. Es seindt aber jre mayt. gnedigst zufriedenn, das vonn dem bier, se zu Drakör auff der stettinischen companei ausgetrunckenn wirdt, biß auf weiter erkundigung vnd jrer mayt. fernernn bescheidt vnnd vorordnung, nicht mehr, als obenn gemeldt, nemblich 4 ß vom jeder last solle gefurdert vnnd gegebenn werdenn.

Weill der stettinische kauffman der *neun tage* von Michaelis biß auff Dionysij, zu Drakör, so wenig als zu Malmø befugt ermeszenn, sondern nur auff das lager vnnd handtirung, bisß auf Michaelis, jnhaldt vielgemeltes odensebischenn recesses, befreihet, so laßenn es jre mayt. das es darjnn so wol, als mit jrer auff Drakör hergebrachtenn vogteigerechtigkeit nach inhaldt solchs vortrages hinfurtan gehalten werden moge, jm nhamen gottes bleibenn vnnd beruhenn.

Es achten auch jre mayt. nicht billich zuseijnn, do mit *auffzihung vnd niderlaszung des korbes*, verfrugliche geschwindigkeit dem stettinischen kauffman zu nachteill, getriebenn werdenn solte, wie denn solchs durch ihrenn zolner aldo auch vnderthenig ist entschuldigt, vnnd darbeij erclerung gethan das solchs auff vorgehnnd beliebung mer zu gemeinen bestenn als jemandts zum vorfange furgenommen vnnd gemeint, do aber solchs befundenn vnnd dargethann werdenn solle, wollenn sich jre mayt. mit gnedigstenn einsehenn vnnd vorordnung geburlich woll zuerzeigen wiszenn.

Naeh dem auch, wan das *thuch* beij ellen aus gemessen vnnd vorkaufft, jrer mayt. zolngerechtigkeit vorkurtz wirdt, vnnd es daruor gehalten das die stettinischenn dasselbe, des orts, also zuuereusernn, nicht berechtigt, so soll der stettinischenn kauffman, das thuch, solange. als jre mayt. dar jnn eijnn anders nicht vorordnen, beij gantze vnnd halben stucken zu Drackör zuuerkeufen schuldig seijnn, darmit jrer mayt. an jren zollenn nicht abgehenn moge. Do aber die stettinischenn solche jre angegebenn freiheit, mit priuilegienn, oder sonst zuerweisenn, so sollenn sie von jrer mayt. darmit auch genedigst gehort werdenn, vnnd derselbenn bescheidts, darauff zugewartenn habenn.

Ire mayt. hattenn auch recht vnnd billich zu seijnn, wie denn der halber jnn dem *modtbuche* vorsehung gethan, das

zwischenn dem zolner vnnd dem deutschenn kauffman, auff Drackör, so woll alse zu Falsterbode, der *prahm- vnnd dragenheur* halber, jherlich eimutige vorgleichung getroffen, vnnd dieselbe auff tregliche masse gericht werde, wie denn jre mayt., for sich vnnd jns gemein, gnedigst wol gonnen vnnd leidenn mochten, das sich die frembdenn gewerbsleute, mit jrenn vnderthanenn jn allen vorfellenn einmutig vnd freundtlich mit ein ander beghen, vnd darauff des reichenn segens gottes, zu jrer samptlichenn wolfahrt, vmb so vill gewißer erwartenn mochtenn. Wie den auch jre mayt. genedigst geneigt seynn, dem stettinischenn kauffman besonnders, des vilgerurtenn odensehischen vortrags, zu befurderung seiner redlichenn narung, allenthalbenn vngehindert geniessen zulassen vnnd denselbenn vor vnd neben andern, jn gnedigsten beuehll zuhabenn, — welches alles vnnd jedes, als oben gemeldt, jre kon. mayt. gedachtenn stettinischenn gesantenn, auff jre gethane werbung, vnnd die bey gepflogener handlung, vbergebene beschwerungspunctenn zu genedigster erclerung abscheidtlich nicht wollenn vorhaltenn, seindt denselbenn sampt vnnd besonnder, mit gnedigistenn willenn woll gewogenn.

Signatum Schanderburg denn 1. monats tag septembris anno ijn eijnn vnnd siebentzigstenn.

Kopi. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 10.

XXXXV.

1590. 29. Juli. Staden *Stralsund* besværer sig til Regeringen over, at Kjøbenhavns Raad og Borgere sidste Forsommer egenmægtig har tilegnet sig Stralsunds Fed og Pladser paa *Dragør*. Man forventer, at det er sket uden Regeringens Vidende og Vilje og at denne misbilliger et saadant Indgreb i de urgamle Friheder, denne Stad har havt, og vil drage Omsorg for, at de forbliver ubeskaarne.

Gestrenge, edle, ernuheste, ewer gestrengigkeiten herligkeiten vnnd gunsten seint vnsere allezeitt willige dienste besten vormugens zuuorsehn bereit, grosgunstige hern e. g. h. vnd gesollen wir vnumbgencklich nichtt vorhalten, das vns vnsere mittburgere altermanne vnnd samptliche cumpenien

breue dere der schonefahren mit fast beschwerten gemuete clagendt berichtet wie sich copenhagennhr rattsuerwandten vnd burgere im negst verschienen vorsommer eigenthetlich vnterwunden, auff vnser auff *Draköhr* habenden vitten alle platze so woll die bebawten alss unbebawten mit pfalen worauff ein iglicher sein marck gesetzt, zweiffels ohn derwegen das sie für sich dieselbe einzuziehen drauff zubawen, vnd also vns vnd . . . de facto drauß zuentsetzen, außzupfelen, mitt embsig instendigster pitt, sintemahl ihnen solchs zum högsten beschwerlich, wir mochten sie darin vorbitten. Darmitt sie ihrer vhr alten geregtigkeitt nicht mochten priuiret werden.

Wan dan wir ihnen hirein die hulffliche handtt so uiel an vns zu lehenen schuldig, vnd zwar keinen anderen wegk den e. g. h. vnd g. als bei denen die koningliche regierung jetze stehet wider deren wissen vnnd willen solichs zweiffels frey geschehen, zuclagen, fur vns befinden mugen.

Als gelangten an e. g. h. vnnd g. vnser gantz dienstvleißige pitten sie wollen nicht gestatten das die vnsern an habender vhralten gerechtigkeitten dergestuldtt[n] thettlich vorkurzt sondern vielmehr bey ermelten kopenhagenschen die großgunstige ernste vorsiehung thuen, das sie von solch ihrem vnbillige furhaben, abstehen vnnd die vnsern bey woll erlangten weitt[n] vber menschen gedencken, geruiglich beschener vhralter freyheitt vn molestiret lassen, — das ist ir pillig vnnd dem rechten gemes, vnnd wir seindt es vmb e. g. h. vnnd g. samptt vnnd sonderlich auch das gantze reich Dennemarckenn vnnd derselben einwohner, nach hogsten vormugen zuuordienen willig (osv.).

Datum vnter vnserer stadtsignet am 29. Julij anno 90.

E. g. h. vnnd g. dienstwillige burgermeister vnd radtmanne der stadtt Strallsundt.

Orig. Rigsark,: Hansestæderne, Pk. 25, Stralsund.

Bagpaa: Til Niclas Koess (Rigskansler) Georg Rosenkrantz, Peter Munckenn og Christoffer Walkendorpe (Regeringsraad).

XXXXVI.

1590. 27. Aug. Staden *Anklam* ansøger gennem Hertugen af Pommern den danske Regering om at generholde sine gennem flere Hundrede Aar benyttede Rettigheder paa *Dragør* og Falsterbo, samt om den tidligere Fritagelse for Læstepengeafgiften i Sundet. Brevet er i det væsentlige af samme Indhold som det følgende.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 13a.

XXXXVII.

1590. 27. Aug. Hertugen af Pommern ansøger paa Staden *Anklams* Vegne den danske Regering om Genopretrettelsen af dens gamle Privilegier paa *Dragør* og Falsterbo, samt Lasttolden i Sundet.

Von gottes gnaden Ernst Ludvig hertzog zu Stettin Pommern (osv) Unsern gunstigen grus zuuor, edle gestrenge ernueste, erbare, besonders liebe, was die ersame vnser vnderthenen vnd liebe getrewen burgermeister rath vnd gemeine vnser stadt Ancklam von wegen des heringkfangs auf Schon zu *Draker*, vnd Falsterbude dessen sie vber vndenckliche, weit furjarte zeit von den kuningen zu Dennemarcken hoch loblichster christmilder gedechtnus priuilegirt vnd begnadet, wie den ebenfals von wegen des lastzols, dessen sie gleicher gestalt nicht alleine neben den andern ansehe stette befreiet, sonder auch von alters herkommen, das die pommersche schiffe, so wol auch die ancklammischen der kun. m. zu Dennemarchen von schiff vnd gute, sonderlich von es samptlich in eine stadt gehorig nur einen rosenobel zoll gegeben, aber in dem jungsten schwedischen krige darüber von einer jedem last gudes mit einem thaler belegt.

Weil aber in den aufgerichteten vordregen behandelt geschlossen vnd eingewilligt das binferner das lastgeldt eingestillet sein soll, vns vnderthenig berichtet, vnd bej euch alse den gemeinen loblichen reichs vnd regierungs retten ferner drauz auch jrent wegen zubefurdern vnderthenigst gepitten, das habt ihr inligents mehrer lenge nach zuersehenn.

Vnd ob wir nun auch wol nicht zweiflen, das ihr so wol

in betrachtung obberurter koninglichen priuilegien, vertrege vnd versprechung nach, auch ohne diese vnsere vorschrifft gedachten vnser vnderthenen in ihrem vnderthenigsten suchen alle gunstige befurderunge begeigen werden.

Weil aber demnoch sie sich auch dieser vnser vorschrifft souiel mehr zugeniessen sich vorhoffen, — so gesinnen wir ganz gnedig vnd gunstiglich, jr wollet auch so wol vmb vnsernt alse des guten benachbarten einigen vorstants vnd correspondenz willen, darin mit der cron Denmarck das ganze hauss Pommern allewege gewesen, vnd noch ist vnd das dieselbe auch kunftig vnd alle zeit pleiben muge, wir vnss befleissigen wollen, ermelter vnser vnderthenen pilliges suchen sich so uiel mehr angelegen sein laßen vnd bei dem durchleuchtigsten großmechtigen vnd hochgebornen fursten hern Christian des nhamens dem vierten erwölten kunig zu Denmarcken vnd Nonwegen & vnsern freundtlichen lieben oheim vnd schwagern neben andern hohen stants personen, so sich ihrer verhoffentlich auch vorbitlich gnedigst vnd gnedig annehmen werden vnderthenigst vnd dergestalt zuuorbitten vnbeschweret sein, das sie dieser vnser vorbitschrifft sich bei euch genossen empfind[n], vnd gleich den andern ansehe stetten mit ihrer vnderthenigsten bitte von hochstgedachter kun. m. gnedigst erhoret werden mugen. Solches seint wir vmb euch sampt vnd sonders mit allen gunstigen gnad vnd guten hiermid zuuorschulden erbottig.

Datum Wolgast den 27. Augusti anno 1590.

Ernestes Ludouicus
m. pp.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne. Pk. 13 a.

XXXXVIII.

1590. 9. Sept. Hertugen af Mecklenborg ansøger Regeringen paa Staden *Anklams* Vegne om Genoprettelsen af Stadens gamle Privilegier paa *Dragør* og Falsterbo. Brevet er væsenligt af samme Indhold som det følgende.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 13 a.

XXXXIX.

1590. 9. Sept. Staden *Anklam* ansøger gennem Hertugen af Mecklenborg den danske Regering om Genoprettelsen af sine Privilegier paa *Dragør* og Falsterbo.

Durchl. hochgeb. furst e. f. g. (osv.) mugen wir in vnderthenigkeit vnuormeldet nicht lassen, dass wir vor viell vorjharter zeithen von koniglich maytt. zu Denmark, gleich andernn in Pommern belegenen ansehe stetten gnedigst mit dem heringfange auff Schone zu Draker vnd Falsterbueden priuilegirt, derogestalt, dass vns nicht allein daselbst die fischerej vnderthenigst nachgegeben, sondern auch ein gantzer ortt denselben mit bueden so zu solcher handtierung nötigk zubebawen vnd dessen mit aller gerechtigkeit gebrauchen mugen, gnedigst assigniret, jnmassen wir dan solcher gerechtigkeit auf den fitten genutzt vnd rewsam gebraucht. Vnd ob wir woll solche priuilegia in viridi nhu zuhalten vns sonderlicher schickung gottes vnd sonst eingefallen kreigsvbung etzliche jhar auf Schone abgenommen, vnd dahero gentzlich eingesteltt worden, dass die vnsers so woll andere stedter obgedachten ortt nicht ersucht, vnd des heringfanges alda nicht gebrauchtt. Weill wir aber godt lop vormerckt das der heringk sich wiederumb etzlicher massen soll erögenn, alß seint wir der vnderthenigsten hoffung jre kunigliche maytt. werden vns gleich andern ansehe stedter vnser habenden priuilegien gnedigst gebrauchen lassen. Vnd aber e. f. g. gnedige intercessionschrift wir vns disfals fruchtbarlich zugeniessen kein zweiffell machen.

Gelangt von deswegen hirmit an e. f. g. vnser vnderthenigs fleissigs pitten, e. f. g. wolte vns so gnedig erscheinen vnd eine gnedige vorschrift an den durchl. (osv.) Christianum zu Denmarck (osv.) gnediglich mittheilen, vnd bey jhre kun. mat. vor vns gnediglich jntercediren, das wir bey vnsern priuilegijs des heringfanges halber auf Schone zu Draker vnd Falsterbuede gnedigst gelassen, vnd die in vnsern priuilegijs nominive stetten jn alle jhren orternn so weitt dieselbe determiniert bebawen mugen, solchs vmb e. f. g. mit

vnderthenigen gehorsam zuuordienen seint wir als schuldigk in vnderthenigkeit gantz willigk.

E. f. g. vnderthenige gehorsame burgermeister vnd radt der stadt Ancklam.

An hertzogk Ulrich zu Mechelnburgk (osv.).

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 13 a.

Med Brevet fulgte Genparter af to Privilegiebreve af 1338 og 1343, hvor kun nævnes Stadens Fed paa Skaane; men herunder regnedes ogsaa Dragør og det synes da ikke udelukket, at denne Plads omtrent fra samme Tid har været taget i Brug af Anklam.

L.

Stettins Oldermænd eller Fogder paa Dragør 1401—1624[1]).

Jakob van Grulle 1401.
Evert Rosow 1401.
Hans Koke 1423.
Bertold vam Springe 1423—34.
Hinrik Gawessow 1424—34.
Hans Werenbrot 1432.
Hans Langhe 1428—33.
Claus Dorn 1459.
Borchart Smet 1497—1516.
Otto Levenow 1497.
Peter Baruthe 1499—1516.
Arnt Smyth 1499—1502.
Hans Grade 1504—16.
Hinrik Neveling 1504—16.
Hans van Buren 1512.
Hans Brinck 1513—16.
Hans Czander 1532—39.
Claus Dusterbeke 1532—39.
Egidius Britzke 1532—34.
Peter Trampe 1535—45.
Benedict Wustehove 1543—47.
Jürgen Smedt 1543—66.
Valtin Dabbert 1546—49.
Hinrik Sillichow 1552—61.
Hieronymus Glinicke 1558—1566.
Hans Brinck 1558—61.
Poul Moller 1562.
Matheus Schumann 1562—70.
Jurgen Smedt jun. 1562—66.
Paul Lytzow 1564—66.
Peder Evert 1564—72.
Jochim Swalg 1570.
Jochim Wegener 1570—76.
Jochim Teterow 1570.
Georg Straupitz 1580—91.
Michel Tilicke 1591.
Claus Podehl 1591—99.
Hermann Kerckhoff 1594.
Hans Koppen 1599.
Michael Jurbantz 1599.
Hans Mencke 1621—24.
Friederich Schaum 1622.
Andreas Krüger 1623.
Hermann Buern 1623.
Johan Fuchs 1624.
Poul Kivith 1624.

[1]) Balt. stud. XXXVII.

—1624[1]).
1558—
1.
62—70.
62—66.
6.
2.
—76.
—91.
9.
594
4.
22.

AMAGERS HISTORIE

A

CHR. NICOLAISEN

AMAGERS HISTORIE

BILAGT MED DE VIGTIGSTE BREVE OG AKTSTYKKER
OM ØENS FORHOLD

II. DEL

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET

SCHOUS FORLAG
KØBENHAVN C
1909

RETTELSER TIL 1. DEL.

S. 34. Afsnittet om *Dragør i Middelalderen* er offentliggjort i »Fra Arkiv og Museum« II Bd., S. 305.

S. 39. Efter 7de Linje fra neden tilføjes efter samt Ret: til at udskære Linned og Klæde og sælge det i Alenvis. De fik iøvrigt snart Ret til osv.

S. 75. I 19. L. fra oven staar: føre paa Land; læs: fra Land.

S. 101. I Tabellen bedes »Hvid« alle tre Steder rettet til Pen. (Pending). Under »Gæsteri« tilføjes udfor Magleby søndre: 6 Pen. og udfor Temeruppe: 2 Pen.; i Sammentællingen forneden rettes 1 til 8. Under sidste Kolonne rettes 3 til 4.

S. 102. I sidste L. i Anm. [1]) slettes Ordene: eller Hvid.

F. E. BORDING, - KØBENHAVN

AMAGERS HISTORIE

II. DEL

FRA CHRISTIERN D. II.s TIL FREDERIK D. IV.s TID

I. DRAGØRS ÆLDSTE FASTE BEBOELSE.

Den første Beboelse. — Kronens Fiskerleje. — De fire Gaarde: Bondegaarden — Herberget og Kroen — Toldstedet. — Under Grevens Fejde. — Fast Ernæringsliv: Søtønder — Fyr og Blusseri. — Beboelse omkring 1600. — Bjergning. — Kreaturhold. — Havnen. — Sogne- og Retsforhold. — Skatter og Afgifter: Jordskyld — Husbondhold — Sagefald. — Extraskatter.

DRAGØR var under Hansestædernes Glansperiode delt i smaa Besiddelser, som Stæderne gennem deres Privilegier, naar de svarede de fastsatte Afgifter deraf, havde fuld Ret over, og som de kun benyttede under Fiskeritrafiken. Efterhaanden indskrænkede Kronen denne Ret, dels gennem nye Afgiftspaalæg, dels ved Magt, naar Krigsforhold gav Lejlighed dertil. Medens Fiskeri- og Markedspladsen før betragtedes som Stædernes frie Tumleplads, finde vi den under Christiern d. 2. som Kronens Fiskerleje, der i al Fald delvis var undergiven Kongens og Kronens Brugs- og Myndighedsret. Allerede under Christian d. 1. og Kong Hans indskrænkedes Hansestædernes Rettigheder betydeligt til Fordel for Kjøbenhavns og andre danske Byers Borgere, som først søgte hertil for Handelens Skyld, men nu ogsaa tog stærk Del i Fiskeriet. Det danske Fed, der laa midt paa Lejet, udvidedes efterhaanden ved Inddragelse af Pladser, tilhørende fremmede Stæder, som maatte opgive deres Trafik. Baade Graabrødrene i Kjø-

benhavn og Sortebrødrene i Roskilde havde Kapeller herude[1]). Et helt nyt Stræde — Nyenstræde — opstod; der holdtes fast Herberg paa det danske Fed — Omstændigheder som tyde paa, at en ringe fast Beboelse ogsaa har fundet Sted allerede i Kong Hans' Tid.

Om *den første Beboelse paa Dragør* vides der imidlertid saa godt som intet. Den er selvfølgelig opstaaet ved, at nogle af de Fiskere, som kom hertil for at udnytte Sundets, ikke alene i Sildetiden men ogsaa til andre Tider, ret rige Fiskeri, f. Ex. af Torsk og Aal, har taget stadigt Ophold og fundet deres Ernæring af Søen og Stranden. Det ses, at der ogsaa da indtraf Strandinger, som kunde give nogen Fortjeneste. Der har da efter al Rimelighed været et fast Toldsted; og Kronen havde paa Christiern d. 2.s Tid flere faste Ejendomme, som den benyttede i Fiskeriets Tjeneste.

Da Kongen overdrog Amager til de hollandske Bønder, var det hans Bestemmelse, at der, foruden Tolderen, skulde bosætte sig tre holl. Familier paa Dragør og holde offentligt Herberg. Hvorvidt det blev Hollændere eller andre, der kom til at holde Herberg, ses ikke; men der blev forbeholdt de Ejendomme, som Kronen før havde, saa megen Eng, at der kunde holdes Jagt derpaa, anlægges Fuglekøjer og holdes Svin eller andre Husdyr til Husbehov.

Adskillige Handelskompagnier havde endnu deres faste Kompagnihuse, og mange af Købmændene havde deres Boder staaende Vinteren over, ligesom Klostrene havde deres faste Kapeller paa Dragørlejet. Det synes derfor hævet over enhver Tvivl, at der ogsaa har været stadig Beboelse; der har maattet være Mennesker tilstede for at tage Vare paa de faste og rørlige Ejendele, der ophobedes herude.

De første Indbyggere har aabenbart grupperet sig i Nærheden af Landingsstedet, hvor ogsaa Toldboden, Herberget og Kirkehusene laa, i Toldbodstræde, Nyenstræde og

---

[1]) Det ses, at *Margrete Byszemesters* 1488 solgte sin Bod i Nyenstræde ved Stranden sønden op til det Bodested, som ligger næst ved Sortebrødre Kapel af Roskilde. (1. Del p. 83.)

Kødmangergaden, Kvarteret mellem den nuværende Strandgade og Løkken. Der henvises til Oversigtsplanen i 1. Del S. 66.

Det eneste Minde Byen synes at have bevaret fra sin Tilværelse som Hansemarked og som vistnok har hørt til den ældste beboede Del, er *Vartovslængen*. Saaledes nævnes endnu den lille Husrække paa Byens Nordside mellem Løkkestræde og Løvstræde, og Navnet tyder paa, at det er Helligaandshusets gamle Boder, der sigtes til. Helligaandshuset blev nemlig nedlagt som Kloster 1517 og forenet med Sct. Jørgens Hospital udenfor Vesterport og senere (1616) under Navnet »Vartov« flyttet udenfor Østerport. Da det saaledes overgik til verdsligt Brug, blev dets Ejendomme ikke inddragne under Kronen; og dets Bodepladser paa Dragør, der nævnes endnu 1527 (se Bilag VI.), synes det at have havt i Brug senere, i al Fald indtil Grevefejden, og mulig paa et langt senere Tidspunkt afstaaet dem til fastboende Fiskere, hvorfor de har beholdt Navnet efter Hospitalet[1]).

Kronens Fiskerleje paa Dragør, som det kaldes i Udkastet til de Privilegier, der meddeltes de hollandske Bønder, frigaves egentlig af Christiern den 2. Denne Konge gav sine betroede Hollændere Ret til at overtage Lejet og de Ejendomme, som Kronen havde liggende derpaa, samt Tolden, imod at svare Regnskab over Toldindtægterne og holde Herberg for de Gæster, som endnu indfandt sig under Fiskeriet. Men Overdragelsen fik ingen Livskraft, idet Kong Christiern snart efter blev styrtet og de Bestemmelser, han havde taget m. H. t. Hollænderne, kun i ringe Grad blev overholdte. Vi se saaledes, at der senere fandtes en dansk Tolder og at Kronens Ejendomme overgik paa en dansk Mands Hænder, nemlig Slotsskriver fra Kjøbenhavn Peder Villatzenn, som maaske tillige har været Tolder herude, eller har havt Tolden i Forpagtning. Denne Mand, der som Sekretær fulgte Christiern d. 2. i Landflygtighed og vendte tilbage 1524, blev en større Ejendomsbesidder paa Amager. Samme Aar som han

[1]) Disse Oplysninger er tildels meddelt mig af Hr. Postfuldm. E. Kannik.

vendte tilbage, fik han af Frederik d. 1. overdraget som Gave 3 Fed og »bostedt« (Bodesteder?) paa Dragør. Næste Aar fik han Brev paa Raagaard for 8 Aar uden Afgift. Kongen benyttede ham til at indkræve Landskatten i Kjøbenhavns Len. Efter tre Aars Forløb (1528) blev hans Besiddelse af Raagaard udvidet til Livstid. Endvidere var han forlenet med Indtægterne af Taarnby Kirke. 1530 fik han Brev paa Graabrødre Klosters Kirke og Hus paa Dragør, sønden for Toldboden, hvilket han maatte beholde, indtil nærmere Bestemmelse blev tagen om det atter skulde benyttes til Gudstjeneste. Senere erhvervede han det som Ejendom; han har sikkert drevet en betydelig Trafik paa Dragør under Fiskeriet. 1529 finde vi imidlertid en anden som Tolder. Men endnu 1532 var han Slotsskriver. Senere træffe vi ham under Navnet Peder Skriver som Raadmand og var derefter vistnok fra 1537 Borgmester til sin Død 1539[1]).

Dermed var Vejen aabnet for Privateje og Privatbebyggelse og Kronens Fiskerleje frigiven til Beboernes Brug, imod at de svarede Jordskyld eller senere Husbondhold af deres Byggesteder. Snart begyndte ogsaa andre kjøbenhavnske Borgere at erhverve sig fast Ejendom herude. 1527 fik Berthell Meyer en Grund som Arveejendom med Tilladelse til at opsætte sin Bygning derpaa: østen op til »Helliggesteds Boder«, norden for Karine Skipper Peders Boestedt, vesten for »thendt lubske mandts boedt«[2]). 1561 se vi, at en af Kronens Jorder, som havde tilhørt det ancklamske Kompagni, solgtes til en kjøbenhavnsk Borger Poul Nielsen til evig Eje, mod at svare Jordskyld, Told og anden Rettighed, som Kronen tilkom, til Tolderen paa vor Toldbod der sammesteds. Samme Aar fik Slotsfoged Kristoffer Mogensen overdraget tre »Fed og Byggesteder« op til Stralsunds Fed, som henlaa øde og hvoraf Kronens Skyld og Rettighed forsømtes[3]).

De fire Gaarde eller Bygninger (»houen«), som Kronen havde paa Dragør under Christiern d. 2., synes at have dannet Midtpunktet for den senere By. Det var sikkert Told-

[1]) Frederik d. 1. danske Reg. 267, 339. Bilag III, IV, VII, XIII og XIV.
[2]) Bilag VI.
[3]) Bilag XXI og XXII.

boden og Herberget, som laa lige overfor hinanden, samt de Kirkebesiddelser, som Kronen havde annekteret og benyttet til Faktori og Salteri under Fiskeriet. De har uden Tvivl ligget paa de nuværende Matr. Nr. 2, 2 a, 3 og 4, Kroen og de to Bøndergaarde. Toldboden laa, hvor den nordre Bondegaard ligger; og Kirkehuset laa lige overfor mellem gl. Kro og den søndre Gaard, hvor et Hus, der endnu kaldes »Slottet«, ligger. Herberget er den gl. Kro (nu Strandhotellet). Det blev 1496 af Niels Andersen Guldsmed skænket med samt tre Boder til Frue Kirke, og herfra er det sandsynligvis af Christiern d. 2. inddraget under Kronens Besiddelse[1]).

Slotsskriver Peder Villadsen, der, som vi har set, samlede Størstedelen af disse Ejendomme, synes derved at have lagt Grunden til den senere Bondegaard og Kro. Han har mulig ogsaa faaet tillagt den Engjord, som Christiern d. 2. forbeholdt Dragør for at der til Herberget kunde være Jagt og Husdyrhold. Imidlertid førte jo Grevefejden fuldstændig Ruin og Ødelæggelse med sig for Dragør, saa det varede mange Aar, inden Byen kom paa Fode igen. Fra Tiden omkring 1550 synes der at have været en Hollænder som Fæster af *Bondegaarden*; det ses nemlig, at Cornelius Clausen 1574 overtog den Kronens Gaard paa Dragør, som hans Svigermoder Nelle da havde i Værge, og paa samme Vilkaar som hun havde den, dog at han efter hendes Død skulde fæste Gaarden af Lensmanden[2]). Det ses af Lensregnskaberne, at Landgilden af den Jord, Eng og Fælled, som fra Arilds Tid havde været tillagt Gaarden, var 3 Fjerdinger Smør. Efter Corn. Clausens Afgang deltes Gaarden omkring 1600 i to Halvgaarde mellem Peter Cornelissen og Thønnis Femmersen; Landgilden var da 3 Tdr. Smør, og ved Indfæstningen betaltes af hver Halvgaard 5 Rdlr.[3]). Betydelig større Jordareal, end der se-

[1]) 1. Del Bil. XX.

[2]) Bilag XXVII.

[3]) De senere Fæstere af Gaardene indtil 1700 var i den angivne Rækkefølge: *Jan Pitters (van Dracher)* og *Cornelius Clausen* (fra 1619); *Jan Jacobsen (Dracher)* † 1650 og *Dirch Pittersen; Jan Jansen* og *Jacob Jansen; Claus Jansen* og *Rejer Jacobsen; Tønnes Jansen Dracher* og *Jacob Jan Adriansen* (omtr. 1697—1740).

nere hørte til Dragør, maa have været Gaardenes Tilliggende; vistnok baade Rybakkerne og alle Grusbakkelodderne hørte derunder. Der holdtes mange Køer og Svin, dreves Mejeri ligesom i Hollænderbyen. — Den ene af Gaardmændene var gerne Underfoged og sorterede under Schouten i Hollænderbyen, som i al Fald fra omkring 1600 ogsaa var Underøvrighed paa Dragør.

Herberget og Kroen dreves vistnok af Tolderen indtil omkring 1600, da Toldstedet nedlagdes. Efter den Tid finde vi flere Beboere, som havde Lov til at holde en Drik Øl fal til Skikkelighed. Af Kjøbenhavns Toldregnskaber ses det, at *Marenn Tydsches* og *Christen Jensen* 1615 hver fortoldede 4 Tdr. »Danstøl« (Danziger Øl) og at *Lauritz Jensen Schoning* paa Dragør 1620 gav 2 Dlr. Kurant i Told af 6 Tdr. Sundestøl (stralsundsk Øl). Der synes saaledes endnu ikke at være givet noget særligt Privilegium paa Kroholdet herude. Dette blev senere givet til en Bødker, som synes at have havt Forbindelser ved Hove, nemlig *Svend Hansen Gynge*, eller *Boedicher*, der allerede 1651 havde Bopæl paa Dragør og maaske allerede da har drevet Krohold her. 1660 fik han af Kongen Tilladelse til at nedbryde to gamle Huse paa Bremerholm og flytte dem til Dragør[1]). 1664 fik han Bevilling og Eneret til Krohold samt til at brygge Øl paa Dragør; alle andre, som befattede sig dermed, skulde derefter sligt være forbudt og forment. Dog skulde han for billig Betaling uden nogen Klagemaal forskaffe ankommende Rejsende og logerende godt Folk hvad de til Nødtørft kunde behøve[2]). Denne Svend Gynge eller Svend Bødker spillede en fremtrædende Rolle herude, som vi senere skal se.

Toldstedet, der har bestaaet fra gammel Tid, hvad udførligt er omtalt i 1. Del af dette Skrift, tabte stærkt i Betydning under de Ødelæggelser, som Grevefejden foraarsagede paa Dragørlejet. Kun en Del kjøbenhavnske og stettinske Borgere vedligeholdt i den nærmeste Tid Forbindelsen med Lejet; og omkring 1600 synes det faste Toldsted helt op-

[1]) Kbh. Dipl. III. 501.

[2]) Bilag LIII.

hævet. Toldopsynet overdroges da til Schouten i Hollænderbyen, som aflagde Regnskab over Tolden. Hansetrafiken var nu ganske ophørt, og de sparsomme Toldindtægter, navnlig for Udførsel af Heste, Aal og Sild, gik ind i Kjøbenhavns Toldregnskab. 1651 blev den gamle Toldbod nedreven, idet Kromanden Svend Hansen Gynge fik Tilladelse af Kongen til at nedbryde den, da Tømmeret inden kort Tid vilde forraadne. Grunden, som var 27 Al. bred, 62 Al. lang ned mod Stranden, maatte han benytte indtil Kronen atter fik Brug for den og forlangte den tilbage[1]).

Som sagt disse Steder har dannet Midtpunktet i Byens Liv, og Omstændighederne tale for, at der har været nogen fast Beboelse paa Dragør længe før Grevefejden. I Efterretningerne om den nævnes Dragør oftere som Genstand for Fjendens Ødelæggelser, hvad der tyder paa, at Byen har havt nogen Betydning. Pladsen synes delt mellem Fiskerhuse, Pakhuse og Boder, de sidste naturligvis i langt overvejende Tal.

Under Grevens Fejde (1533—36) blev alt, hvad der fandtes paa Dragør, saavel af fast Bebyggelse som til midlertidigt Brug indrettede Boder og Huse, ødelagt af Fjenden, eller nedbrændt af Stadens Belejrere, for at Fjenden ikke skulde benytte Husene til Beskyttelse under Belejringen. Det ses, at adskillige af de Hansestæder, som havde Kompagnihuse og Bodestader paa deres Pladser paa Lejet, en Række Aar efter Fejden klagede til Kongen over, at de havde lidt betydelige Tab i deres Næring derved, fordi de havde maattet afbryde deres Trafik, ja end ikke havde havt Raad til at sætte Feddene istand igen. Og et lignende Tab har naturligvis de faste Beboere lidt, ikke mindst Slotsskriveren Peder Villadsen, der var en af de største Besiddere.

Under Indledningen til Fejden, allerede 1530, da Hans Tavsen traadte op og prædikede den lutherske Lære i Kjøbenhavn og Adelen rejste et Oprør imod ham, lagde sig en Del af Lübeckernes Flaade i Sundet udfor Dragør, hvor den landsatte en stor Del Landsknægte og Matroser, der drog ind

[1]) Sæl. Reg. 23. 143.

til Staden og sluttede sig til Borgerne og det lutheranske Parti, imod Frederik d. 1. Men dette Oprør dæmpedes, og først 1533 brød Krigsluen ud for Alvor. Hele Sommeren laa Lübeckernes Flaade udfor Dragør, men nu som Kong Frederik d. 1.s Allierede imod Hollænderne, der vilde sætte Christiern d. 2. paa Thronen igen. Samme Aar døde imidlertid Frederik d. 1., Hollænderne opgav Christiern d. 2.s Sag, og Lübeckerne slog sig sammen med Greven af Oldenborg (Christoffer) imod Hertug Christian (Chr. d. 3.), som Adelen havde udset til Konge; og det kom naturligvis til flere Sammenstød. I Foraaret 1534 mødtes Lübeckerne atter med Greven i Sundet for at indtage Kjøbenhavn. Flaaden kastede Anker ud for Dragør. Nogle Folk sendtes i Land for at hente den hollandske Præst i Magleby og Fogden (Tolderen?) paa Dragør, som førtes med ombord; iøvrigt medtog de nogle Fødemidler[1]). Næste Dag blev Greven landsat med hele sin Hær ved Skovshoved, hvor han opslog sin Lejr; og om Sommeren indtog han Kjøbenhavn, hvor han indsattes som Hersker og tog Bolig paa Slottet.

Om Efteraaret forefaldt en rask lille Krigsepisode i Sundet mellem Dragør og Kastrup. Den hansiske Flaade var ankret op der for at bringe Slottet og Staden Proviant. Den blev angreben af den danske Flaade, som Hertug Christian og Adelen, der havde slaaet Lejr udenfor Staden, var i Besiddelse af og som førtes af Peder Skram. Det kom til en haard Træfning, og Skram blev saaret. Men pludselig kulede det op til en Storm af Sydost, saa begge Parter fik Besvær med at bjerge sig selv for ikke at strande eller komme paa Grund. Et af de største hansiske Skibe, »Henrik Adermann«, drev for Ankrene og grundstødte ved Kastrup; og først efter to—tre Dages Forløb lagde Stormen sig, saa Skibet kunde bringes flot. Til Held for Hanserne drev ogsaa det danske Admiralskib »Pelikanen«, som efter Peder Skram var overtaget af Johan Peyn, paa Grund. Lübeckerne fik derved Tid til ikke blot at trække sig tilbage, men ogsaa til at land-

[1]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 136.

sætte Provianten paa Amager, hvorfra der var fri Forbindelse med Slottet; men de vendte skyndsomst Næsen hjemad, forskudte og med forreven Takkelage[1]). Vistnok hele det følgende Aar formaaede den hansiske Flaade at holde Søvejen til Dragør og Adgangen til Staden over Amager aaben; endnu i December kunde mecklenborgske Skibe bringe Greven Forsyning. Men den strænge Vinter, der saa fulgte, spærrede for Sejladsen. Lübeckerne var blevne kede af Fejden og sendte ingen Hjælp. Den brandenborgske Flaade, der Foraaret 1536 søgte at bringe Undsætning til Staden, blev slaaet tilbage af Kong Christians Flaade (Chr. d. 3. var af Adelen udraabt til Konge) og lagde sig »bag Amager«, gjorde Landgang paa Øen med 40 Mand og stak en stor Del Bygninger i Brand. Nogle Lejrposter, som Kongen havde udsat her, tog Flugten til de danske Skibe; disse blev derefter forfulgte af de brandenborgske, som erobrede nogle af dem[2]).

Dermed var ogsaa Hansestædernes Lyst til Deltagelse i Fejden forbi. Kong Christian fik endelig oprettet en fast Lejr paa Amager, hvorved al Tilførsel til Staden blev spærret; det kunde ikke varę længe inden Greven maatte overgive sig paa Naade og Unaade.

For Dragør betød Fejden et Vendepunkt. Den kuldkastede saa at sige alle de gamle Hanserettigheder, lagde alt *fast Ernæringsliv* øde for en lang Tid; det varede sikkert mange Aar inden der begyndte at voxe nogen videre Beboelse frem igen paa de gamle Tomter. Stettins og Kjøbenhavns Borgere var vistnok de eneste, der søgte deres Pladser; men Fiskeriet synes iøvrigt at have været meget sparsomt. I al Fald savne vi selv den mindste Oplysning om de stedlige Forhold i Tiden efter Grevefejden indtil Fiskeriet i 1550erne tog et Opsving og atter drog Folk hertil, som da formodentlig begyndte at tage fast Bopæl.

Med Hensyn til Farvandets Afmærkning begyndte der da ogsaa at rejse sig Krav. *Søtønder* benyttedes allerede under

[1]) Paludan-Müller: Grevens Fejde 2. 185.
[2]) Kbh. Dipl. IV. 493.

Fejden, idet Rigens Raad 1533 tillod Kjøbenhavns Magistrat at sætte saadanne paa Middelgrunden og at oppebære Penge derfor af hvert Skib, der passerede; og 1537 gav Kongen Sanktion paa denne Ordning[1]). Flere Tønder var eller blev snart udlagt i Sundet. Det ses, at Kongen 1557 ønsker, dersom Skipperne kan enes om at give 8 Skill. mere i Tøndepenge (nemlig 2 M. danske istf. ½ Dlr.), at der da skal lægges to Tønder til paa Dragør Strømme, foruden de to, som allerede laa der. 1560 paabyder Kongen, at der udlægges Søtønder her, da der er en farlig Grund, som de søfarende derved kan vide at vare sig for. Samme Aar tales der atter om at lægge flere Tønder fra Læsø til Dragør. Og der gives Befaling til Borgmestre og Raad i Kjøbenhavn om at udlægge to stærke og velbeslaaede Tønder, en paa Falsterbo Rev og en paa Dragør Strømme; i December befales det, at de skal gøres strax og udlægges i rette Tid om Foraaret[2]).

Christian d. 4. forordnede 1611, at hvert Skib paa 30 Læster og derover skulde betale ½ gl. Dlr. i Tønde- og Skrivepenge for at løbe gennem Dragør Strømme. Afgiften opkrævedes ikke mere af Magistraten, men af Toldvæsenet. Kjøbenhavns Borgmestre og Raad udlagde og vedligeholdt stadig Tønderne, men der ydedes dem en fast aarlig Godtgørelse eller »Pension« derfor, som betaltes af Toldindtægterne. Det ses 1603, at Kongen havde bevilget Borgmestre og Raad 400 Rdlr. (200 Jochimsdaler) aarligt, og den samme Sum fik de endnu omkr. 1642 for Søtønderne at udlægge og holde vedlige i Dragør Strømme[3]).

Opsynet med Tønderne tilkom dog ogsaa Tolderne. Da Tolden paa Dragør var bleven underlagt Schouten i Hollænderbyen, se vi, at han ogsaa maatte paatage sig dette. Kongen gav nemlig 1624, 12. Juni, følgende Ordre til Amtmanden paa Kjøbenhavn, Mogens Kaas: »Vi bede Dig och ville, at Du tilholder Skuldtzen paa Amager, at hand god

[1]) Kbh. Dipl. I. 381. 394.

[2]) Kanc. Brevb. 1556—60. 110. 390. 409. 474. Kbh. Dipl. IV. 571.

[3]) Rigsark. Regskabsbil., Anv., Kvitt. osv. 1500—1660. No. 100 c. Danske Saml. 1. R. 6. 343.

Vagt ved Tønderne paa Strømmene under Dragør och Amager natt och dag lader holde[1]). Senere se vi, at Admiralitetet og Officererne skulde have Indseende med, at Søtønderne paa Strømmene blev lagte rigtigt (paa rette Steder).

Fyr og Blus har selvfølgelig fra gammel Tid været benyttet til at markere Land og Indsejling. Mærkeligt nok findes saadant ikke omtalt her før 1558, da en kjøbenhavnsk Borger, Rasmus Olsen, faar Brev af Kongen paa at nytte og beholde Blusseriet paa Dragør og blusse aarlig i Høstfisket imod at beholde de Fisk og den Rettighed, som derfor sædvanlig gaves, dog skulde en vis Del af Indtægten afstaas til vor Toldbod paa Kjøbenhavns Slot[2]).

Om der med dette Blusseri er ment »Blusbøjen« i Anlæget eller et andet Sted, lader sig imidlertid ikke se. Der fandtes jo en gammel »Skjold« eller Høj tæt bag ved Toldboden ved Havnen, som ogsaa kan have været benyttet. — Det ses iøvrigt, at der paa samme Tid holdtes »Fyrlamper« brændende om Natten baade paa Skagen og Anholt, hvor der fyredes med Ved. — En Forordning af 1611 foreskriver, at hvert Skib skal give 2 Skill. i »Fyrpenge« for at passere Dragør Strømme.

Om *Dragørs Beboelse fra omkring 1600* foreligger der en Del Enkeltheder, hvoraf vi kan danne os et Billede af Byen paa Christian d. 4.s Tid. Byen bestod omkring 1600 af ca. 20 Huse og omtrent lige saa mange »Fiskerboder«. Husene var selvfølgelig beboede hele Aaret, medens Fiskerboderne i Almindelighed kun tjente til Sommerophold eller Bolig for Tilflyttere i den Tid Fiskeriet stod paa. 1611 finde vi 26 Gadehuse og 17 Fiskerboder. 1627 var de faste Huses Antal steget til 29, 1643 til 34, medens Bodernes Antal gik ned. De faste Huse var byggede af Træ og Ler, antagelig med Straatag; Boderne var udelukkende af Træ. Foruden disse Smaahuse fandtes altsaa Bøndergaardene og Herberget, som dannede Midtpunktet i den lille tarvelige Fiskerflække, der

[1]) Sæl. Tegn. 22. 379.
[2]) Bilag XX.

omkring 1600 synes at have rummet henved 150 Mennesker om Vinteren og maaske 200 om Sommeren.

Beboelsen gik imidlertid jævnt smaat fremad. Enkelte Hollændere og Folk fra de andre Byer paa Amager tog efterhaanden Bopæl her for at ernære sig af Søen. Vi se ogsaa, at enkelte Fremmede, baade fra Jylland og Fyn, Sælland og Skaane, slog sig ned her for at drive Fiskeri, hvad Navne som Jens Aalborg (1577), Hans Jude, Peter Fyen (1630), Lauritz Schoning o. s. v. tyde paa. Ogsaa enkelte Tyskere synes at være bleven boende fra Hansernes Besøg; saaledes finde vi Navnene Jacob Tydsk (1623) og Jochim Wounder (1629) mellem de faste Beboeres.

Om Dragørs Fremgang og økonomiske Forhold umiddelbart før Svenskekrigen finde vi en Indberetning fra Præsten i Hollænderbyen til Amtmanden om Sognets Tilstand 1657 med følgende korte Indhold: »Ydermere ligger der til Hollænderbyen en Fiskerleje Dragør kaldet, derudi findes 2 halve Gaarde og henved 70 Huse, som af fattige Fiskere besiddes, som ej have videre end Vor Herre vil unde dem af Søen og Stranden.«

Af *Ernæringskilder* var naturligvis Fiskeriet den hovedsagentlige; men der dreves ogsaa andre Erhverv, som Bjergning, Kreaturhold; og Hollænderne drev snart en Del Udskibning fra Dragør.

Bjergningen var efterhaanden bleven en ikke uvæsentlig Indtægt, der endogsaa undertiden kunde give ganske god Fortjeneste. Kronen tog vel Hovedparten deraf; men en Del kom dog Bjergerne til Gode. Efter Christiern d. 2.s Forordning om Vrag og Strandingsgods skulde saadant, der fandtes i Søen eller paa Stranden uden Ejermand, henlægges paa et sikkert Sted i Aar og Dag, for at vedkommende kunde melde sig og ved Paavisning af sin Ret og Udbetaling af Bjergeløn faa Godset udleveret.

Der findes intet Regnskab over Bjergninger før 1647. Det ses da, at to Mænd fra Dragør havde fundet et Anker, som, efter at have ligget i Aar og Dag, vurderedes til 20 Sletdlr. Kronen fik Halvparten og Bjergerne den anden Halvpart.

Paa samme Maade deltes Indtægten for Gavntræ — »Vaggenskode og Klapholdt« — som var bjerget af »Dragø Folk« og vurderedes til 13 Sletdlr. Næste Aar finde vi ført til Indtægt i Lensregnskabet, som Kronens Part, 24 Sletdlr. for bjerget Rug. Lensmanden og Fogden fik vistnok hver 10 %, henholdsvis af Kronens og Bjergernes Indtægter.

Allerede 1658 udgjorde Dragørs Beboere et Slags Bjergelav. Det ses nemlig, at »Menigheden« her da erholdt Kongens Tilladelse til at beholde (uden offentligt Bortsalg) 18 Tdr. Rug, som var bjerget fra en hollandsk Kreyer, medens Slotskommandanten havde modtaget Kronens Part[1]).

Men en langt betydeligere Indtægt har Beboerne paa Dragør sikkert ogsaa den Gang havt af det saakaldte »Sjou«, som bestod i at yde Hjælp til de Skibe, der løb paa Grund, for at de kunde komme flot uden Losning, samt Opsøgning af Ankre og Vrag.

Kreaturholdet indskrænkede sig i Begyndelsen til lidt Svinehold. Med Undtagelse af den Jord, som Bondegaardene havde, hørte der kun ubetydelig Jord til Byen. De faa Vognmænd og andre, som havde nogle Heste og Kør, Faar og Gæs, maatte leje Græsning til disse hos Hollænderne. Svinene tøjrede man saa at sige udenfor sin Dør. Iøvrigt sendtes en Del af Svinene og Grisene paa Olden i Kronens Skove i Nordsjælland, hvorfor betaltes 8 Skill. pr. Svin, 4 Skill. pr. Gris. 1630 se vi, at 7 Dragører betalte Oldenpenge til Kronen; 1645 betalte 11 Beboere for 31 Svin og 8 Grise; 1653: 13 Beboere for 14 Svin og 55 Grise.

Hvorvidt *Havnen* stammer fra en ældre Tid end 1600, finde vi ingen som helst Oplysning om. Det ses kun, at der i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede fandtes en Havn, som Hollænderne benyttede til deres Skuder, hvormed de overførte Kreaturer til Saltholmen, udførte Heste o. s. v. 1658 nævnes Dragør Havn i Lensregnskaberne. Tolderen opkrævede baade Told og Havnepenge, saa Kronen maa have paataget sig dens Vedligeholdelse; iøvrigt er det uklart, om

[1]) Sæl. Tegn. 34. 731.

Havnen tilhørte Byen eller Kronen, og det ses heller ikke, hvem der administrerede den før Tiden omkring 1700; men herom senere.

I *Sogne-, Kommunal- og Retsforhold* hørte Dragør fra dens ældste faste Beboelse under Store Magleby Kirke og — i al Fald efter Toldstedets Inddragelse — under det hollandske Sognebirk, som administreredes af Schouten i Hollænderbyen. I kommunal Henseende synes Dragør derimod at have indtaget en Særstilling. Byen sorterede nærmest direkte under Lensmanden paa Kjøbenhavn, der ordinerede en Foged eller, som han ogsaa kaldtes, »Bunde Fouget«, til at varetage Lenets og Kronens Interesser herude, medens Slottets Ridefoged førte Tilsyn med Byen. Den lokale Foged var, som sagt, fra Begyndelsen af Tolderen; men da Schouten overtog Tolderbestillingen, blev en af Byens Mænd, fordetmeste en af Gaardmændene, ansat som Foged. Imidlertid udviklede Forholdene efter Svenskekrigen sig saaledes, at Underfogden paa Dragør ordineredes af Schouten, eller indstilledes af denne til Amtmandens Sanktion. Dragør gled derved mere og mere ind under Hollænderkommunen, ja svarede endogsaa Grundskatter og forskellige Afgifter dertil ifølge oprettede Vedtægter, som vi under Beskrivelsen af Hollænderkommunen kommer tilbage til.

Som Fogder paa Dragør, før Byen blev en selvstændig Kommune, finde vi nævnt: Cornelis Clausen (Grmd.) (1624 og 1640), Mogens Nielsen (1647 og 1658), Christen Nielsen (1663), Jan Jansen (Grmd.) (1664), Jacob Jansen (Grmd.) (1686).

Selve Byen havde tidlig en Slags Repræsentation, »*De fire Mænd*«, som valgtes af Beboerne. Vi se af et Thingsvidne, optaget 1656 for Hollænderbyens Ret, at fire Mænd paa Dragør, nemlig Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Asmussen og Cornelis Christensen mødte som Kaldsmænd paa deres egne og Menighedens Vegne angaaende Byens Græsgang og Fælled og indlod Klage over, at Byen ingen Jord eller Græsgang havde, da de to Gaardmænd havde tiltaget sig Retten til al Jorden omkring Byen. Disse fire Mænd synes i al Fald at have Mandater til at varetage

Byens Interesser; og senere (omkring 1700) se vi, at fire Mænd sammen med Fogden dannede Byens Forstanderskab.

Med Hensyn til Retten til *Byens Jord* fremstod en Del Vidner, ældre Mænd paa Dragør, som gjorde Ed paa, at saa langt tilbage de kunde mindes, havde ingen Jord hørt til Byen, men al Jorden havde ligget til de to Gaarde »for Fæste og Landgilde«, og de andre Mænd paa Lejet havde kun med Gaardmændenes Minde, »for en venlig og billig Begjering« ladet deres Kreaturer græsse paa Marken; dog Svin havde hver især maattet holde i Tøjr ved Døren, eller ført dem paa Saltholmen. Men nu slap man Kreaturerne løse, hvorved Gaardmændene følte sig forurettede. Slottets Ridefoged, Friderich Friderichsen, spurgte Dragørs Mænd, om de havde Fæstesedler eller andet at fremlægge, hvorved Byen kunde tilegne sig Græsningsret paa Jorder, Vang eller Fælled, hvortil de svarede, at de Intet havde at indlægge. Retten henstillede til Parterne at indgaa en venlig Forening om Græsgjæld, samt om hvor mange Kreaturer hver især bør og maa holde og hvad de skal svare deraf. Dragørs Mænd lovede derefter, at Jan Jansens og Jacob Jansens Fælled næste Dags Aften, om Gud giver Vejrlig, skulde være ryddelig og at de herefter skulde leve venligen og være fredeligen paa begge Sider o. s. v.[1]) Herom iøvrigt senere under »Hollænder-Kommunen«.

De direkte *Skatteafgifter*, som Dragørs Beboere fra Begyndelsen af svarede til Kronens Lensmand, var — foruden Landgilden, som vi foran har nævnt — ikke meget betydelige. De væsentligste Indtægter, som Kronen havde af Byen, var Tolden og senere Accisen, der opkrævedes af al Indførsel gennem Amager Port. Men af de Pladser, der benyttedes til Fiskeri og hvorpaa der ikke var fast Beboelse, svaredes Jordskyld, medens der af de faste Husbeboere svaredes Husbondhold.

Jordskylden er en gammel Stadeafgift, der i Hansetiden svaredes af Bodepladserne, men senere overførtes paa de

[1]) Bilag XLVIII.

Fiskepladser langs Stranden, som Fiskerne benyttede til deres Redskaber eller Fiskerhuse, hvor de tildels havde deres Ophold. Fra gammel Tid var Jordskylden af et Bodested 1 Skill. grot, hvad der svarede til den senere Pladsafgift: 18 Skill. Der svaredes dog ogsaa efter 1600 9 Skill. af halve Pladser. 1612 fandtes ialt kun 21, omkring 1650 ca. 50 dels hele, dels halve Pladser, som svarede »Bodeafgift« eller Jordskyld[1]). Ved Hartkornsmatriklens Indførelse ophævedes denne Afgift af de almindelige Grundskatter.

Husbondholdet var en Grund- eller Fæsteafgift, som paalagdes de faste Husbeboere. Fra omkring 1600 var den 2 Mark (1/2 Dlr.) aarlig. 1611 svarede 26 og 1640 svarede 36 Husmænd denne Afgift til Lenet. Senere indtræder den som en fast aarlig Sum paa 56 Rdlr. for hele Byen og indkrævedes af Schouten eller af Byens Foged, som betalte den til Lenskassen endnu længe efter Matrikelsberegningen havde fundet Sted.

Sagefaldet, der ogsaa var en Indtægt, som Kronen nød, betød ikke stort for Dragørs Vedkommende. Det var Indtægter af Retsbøder, Vrag, Arv efter »arvingsløse« o: Personer, hvis Arvinger man ikke kunde finde, eller efter Udlændinge, som døde her. Saadanne Indtægter findes ikke saa sjældent i Lensregnskaberne, men de beløb sig i Reglen ikke over 10—12 Rdlr.; 1647 træffes dog en Post paa 70 Sletdlr. efter tre arvingsløse paa Dragør.

Ekstraskatten, eller Krigsskatten, der blev udskreven, naar Statskassen havde Brug for Penge, paabødes før Enevoldstiden som Regel med 2 Dlr. af hver Gaardmand og 1/2 Dlr. af hver Husmand, undertiden det dobbelte. Men her havde Hollænderkommunen for Dragørs Vedkommende faaet indført den mærkelige Regel, at Dragør svarede 1/8 af dennes Extraskat, nemlig for 4 Gaarde af de 24, som Hollænderbyen stadig efter Christiern d. 2.s Privilegium regnedes for. Forklaringen maa søges deri, at Privilegiebrevet nævner »die vier houen op Draker«, som Kronen netop forbeholdt sig eller

[1]) Kbh. Lensregnskab for paagj. Aar.

undtog, da den overdrog Hollænderne Amager, hvad der senere, da Schouten fik Raaderum over Dragør, er blevet fortolket saaledes, at de fire af Hollænderbyens Gaarde var de før nævnte, Kronen tilhørende »houen«, som havde ligget paa Dragør. Det ses ogsaa af den ældste Vedtægt mellem de to Byer (fornyet 1663), at Dragørerne forpligtede sig til at tage Del i Hollændernes Krigsskat og i Baadsmandsudskrivningen for de fire Gaarde »gelyk alse ehre vorfahren alle tydt hebben gedahn«. Ja endnu længe efter Enevælden svarede Dragør By denne Andel til Hollænderbyen af dennes Extraskat. Det ses ikke, at Dragør har nydt nogen Gengæld derfor. Men Hollænderne stod den Gang højt hos Autoriteterne og fik mange fordelagtige Ting gennemført.

II. HOLLÆNDER-KOMMUNEN.

1. Ernæringsforhold.

Hollændernes Indførelse. — Mo'er Sigbrit og Dyveke. — Første Privilegier. — Rigsraadets Modstand. — Indskrænkning af Jordomraadet. — Ejendomsfordeling. — Overføring til Bøtø. — Andel i Saltholmen. — Indfæstning i de danske Byer. — Forpagtning af Ladegaarden. — Udvandring (til Sprogø, Egholm, Ny Amager). — Erhvervsliv: Jordbrug og Mejeri, Torvehandel, Handel og Skibsfart, Hesteavl, Fiskeri (Aalefiskeriet) og Fuglefangst. — Haandværk.

HOLLÆNDERNES *Indførelse* til Amager medførte for Øen helt nye Livsforhold, ja efterhaanden en hel ny Kultur. De nye Jordbrugsmaader og Skikke, som de hollandske Bønder medbragte, slog snart stærke Rødder og bredte sig i videre og videre Kredse — langt ud over Amagers Grændser; men intet Sted har de fundet saa god Jordbund som her. Helt ned til vor Tid — gennem 400 Aar — har den lille fremmede Folkestamme fundet fortrinlige Livsbetingelser og for en stor Del bevaret sin Oprindelighed paa Amager, som i mere end en Henseende minder om dens Hjemlands Natur. Ved en, i al Fald tidligere, ret afsondret Beliggenhed, økonomisk uafhængige Livsvilkaar, Ejendommelighed i Sprog, Sæder og Minder, har Kolonien holdt fast ved sine gamle Traditioner. Iøvrigt har ogsaa de Privilegier, som den strax erhver-

vede, samt Protektion og Opmuntring af de øverste Samfundslag, givet dens Stolthedsfølelse Vækst og bidraget til, at den har holdt fast paa sit nationale Præg.

Aarsagen til, at Kong Christiern d. 2. kaldte disse hollandske Bønder hertil, siges at være Kongens Interesse for det højere Udviklingstrin, som Hollænderne stod paa med Hensyn til Land- og Havebrug, Mejeribrug osv., end de Danske. Og særlig for Hovedstadens Forsyning med Haveurter, Smør og Ost fandtes Amager at være et bekvemt og passende Sted til at gøre et Forsøg paa en Forbedring af disse Forhold, tilmed da denne Ø laa under Kronens nærmeste Lehn.

Christiern d. 2. 1514.
(Nationalgalleriet, København.)

At det ikke har været nogen ganske lige og let Sag at iværksætte, derpaa tyder de langvarige Forhandlinger, som førtes derom, forinden det lykkedes at bevæge et nogenlunde tilstrækkeligt Antal Hollændere til at flytte hertil. Allerede 1515 — siger Arild Hvitfeldt — lod Kongen forhandle derom og om Foraaret 1516 skal nogle være komne, dog sikkert kun for at tage Forholdene i Øjesyn, thi endnu 1518 og 1520 ses de danske Fæstebønder boende paa Amager, ogsaa i Søndre Magleby, og de gav Kornafgift til Kjøbenhavns Slot (se I. Bil. XXI). Sagen mødte nemlig stærk Modstand hos Rigsraadet og først efter det Brud, der fandt Sted mellem dette og Kongen, har der kunnet træffes en Bestemmelse. Det hedder i al Fald i det Udkast, som der foreligger, til Privilegiebrevet af 1521, at der da var truffet en endelig Beslutning angaaende de 184 hollandske Bønder, der da havde taget Bopæl paa Amager, saa det maa antages, at Tidspunktet for deres Ankomst kan sættes til Efteraaret 1520 eller Foraaret 1521.

Fra den Tid har altsaa de tidligere Fæstebønder paa Amager skullet fratræde deres Gaarde; om en Del af dem er blevne eller senere er komne tilbage, eller hvorledes dette Forhold har ordnet sig, er foreløbig uopklaret. Tallet paa dem angives

til 136[1]). De udflyttede skal have taget Bolig paa Halsnæs, hvor der i Torup Sogn findes Stednavne, som minde om Navne paa Amager[2]).

Hvem der sikkert mere end nogen anden har havt Indflydelse paa denne Sag og Andel i dens Iværksættelse var *Mo'er Sigbrit*, eller — hun fortjener at nævnes ved sit rette Navn — Sigbrit Willumsen. Dyveke kan neppe, paa Grund af hendes Ungdom, lige saa lidt som den helt unge Dronning, tillægges nogen synderlig Del deri. Sigbrit var en praktisk, erfaren, interesseret Kvinde, der paa saa mange Omraader var Kongen en god Støtte. Under hans Arbejde for Handelens Fremme, for Orden og Renlighed i Byerne var hun meget virksom, ligesom hun havde Sands for Jordens Udnyttelse. Da hun boede i Norge, skal hun have udtalt: »Hvis jeg var Vorherre, vilde jeg feje alle disse Klipper ud i Havet, saa Jorden kunde dyrkes«. Kongen førte hende og hendes Datter hertil og gav dem Bolig paa sit Jagtslot Hvidøre. Hun stammede fra en velhavende Handelsfamilie i Nordholland. Hendes Mand var, som Tilhænger af et undertvunget politisk Parti, bleven fradømt Liv og Gods og hun var derfor flygtet med et Skib til Bergen, hvor hun havde dannet sig et Erhverv ved en Bod med Kager og Vafler, som hun selv bagte. Hun skildres som en klog, men noget robust Kvinde. Hendes Datter *Dyveke* (Lille Due) var vidunderlig smuk, blid og yndefuld, fri og aaben i sit Væsen, saa alle blev indtagne i hende. Da Prins Christiern, som Statholder i Norge, traf hende under et Besøg i Bergen, vaktes en dyb gensidig Kærlighed hos dem; og da Prinsen kort efter blev Konge, førte han hende og hendes Moder (vistnok 1513) til Kjøbenhavn. 1515 købte han et Hus til dem paa Amagertorv. Hvorvidt de paa samme Tid har havt Ophold eller Sommerbolig paa Amager, i den Gaard i Sundbyøster, der senere er kaldt »Dyvekes Gaard«, derom foreligger der intet bestemt; men Gaarden synes i al Fald senere at have tjent til Jagtophold for Hoffet, naar det holdt Jagter paa Amager.

---

[1]) C. E. Secher: Danmark I. 237.

[2]) Trap: Danmark 3. Udg. II. 239.

Dyveke døde 1517, altsaa inden Hollænderne flyttede hertil. Men ogsaa efter hendes Død vandt hendes Moder stor Indflydelse og Tillid hos Kongen, til megen Ærgrelse for Adelen. En Broder til hende blev ansat som Befalingsmand paa Bergenhus og selv administrerede hun en af Kronens vigtigste Indtægtskilder, Sundtolden, ja var saa at sige Kongens Finansminister. Hun blev derfor, ligesom Kongen, Genstand for Adelens Had, saa hun fredløs og efterstræbt hemmeligt maatte forlade Landet sammen med ham 1523. Sine sidste Dage skal hun have tilbragt i et Kloster i Utrecht. Historien fortæller ogsaa, at hun skal være bleven brændt som Troldkvinde, da hun gav sig af med Lægekunsten[1]). Hvorom Alting er, saa har hun sikkert havt sin store Del i sine Landsmænds Indførelse her til Landet for at fremme vort Jordbrugs Kultur og deres Bosættelse paa Amager, skønt Spottere sagde, at denne Ø slet ikke egnede sig til Dyrkning af Kaal og Urter.

Hollændernes første Privilegier, saaledes som de blev givne dem af Christiern d. 2. og som de er forefundne efter et Udkast i Kongens udenlandske Arkiv i München, gav dem uindskrænket Ret til hele Amager, »al dat ganse lant«, undtagen Kronens Fiskerleje og dens fire Gaarde paa Dragør, samt til Saltholmen. Privilegierne kan sammenfattes i følgende 6 Punkter:

1. Retten til at bruge, bebygge og beholde Amager som Selvejendom og dele Jorden imellem sig, samt sælge den og lade den gaa i Arv, alt efter hollandsk Skik. Dog naar en Familie helt uddøde, saa der ingen Arvinger fandtes, skulde Jorden tilfalde Kronen; men Schouten over Landet skulde have Ret og Fuldmagt til at bortauktionere saadanne øde Gaarde til de højstbydende.

2. Retten til at holde deres egen Jurisdiktion efter hollandsk Vis.

3. Fritagelse for alle Tynger og Byrder, som Ægt og Hoveri, samt Tiende og Landgilde, imod at svare en vis aarlig

[1]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. 1497—1536 V. 286.

Sum »als te weten« med Halvdelen hver Sct. Hansdag og hver Kyndelmisse og imod at yde den almindelige Landehjælp efter Jord og Mandtal, naar Kronen forlangte saadan af Rigets Undersaatter.

4. Frihed til at sælge hvad Sten der fandtes paa Landet efter Forgodtbefindende.

5. Frihed til at drive Fuglefangst og Fiskeri, samt anden fri Næring, undtagen Svane- og Harejagt, Fangst af Sild, Stør og Marsvin og andet Fiskeri, som var Kronen forbeholdt efter hollandsk Ret; deraf skulde de svare Kronen sine Rettigheder.

6. Frihed til at bruge, bebygge og beholde Øen Saltholmen med al dens Frihed, ogsaa Kalkstensbrud; dog skulde de sælge Kalkstenen til Kjøbenhavns Borgere.

Og for at de i Fred og Ro og uden Hinder kunde besidde og beholde Landet, naar de hver Termin redelig svarede deres Afgift, skulde ingen andre rette og dømme i deres Sager end Kongen, »eller vor Schout og Scheepens i vort Sted« [1]).

Det var unægtelig en friere Forfatning, de hollandske Nybyggere paa Amager fik, end Bondestanden i Almindelighed havde paa den Tid. Og de dannede paa Basis deraf et Stykke Kommunisme midt i Adels- og Præstevælden. Paa de fleste Punkter blev de nævnte Privilegier overholdte, skønt den følgende Regering, som tiltraadte 1523, gjorde velmente Forsøg paa at faa dem omstødte.

Rigsraadets Modstand mod den Frihedsyttring, der her havde vundet frem, gav sig et klart Udtryk i den Haandfæstning, som Frederik d. 1. maatte gaa ind paa overfor Adelen, hvori det paagældende Punkt havde følgende strænge Ordlyd:

»Item schulle och the danske bynder, szom tillfornn haffuede boedt paa Amagher, komme tiidt paa landett till the samme gaarde, szom the tillfornn iboede, og giffue ther aff saadanntt landtgiillde, szom the tillfornn pleide att giffue, och the Hollennder, szom nu paa landet boedt haffue, skulle fange

[1]) Bilag II.

pasbortt, saa att the theris halls, liiff, gods frii moe drage her aff riiget till landtz eller vandtz«[1]).

Saa slemt gik det dog ikke. De Hollændere, der havde bosat sig paa Amager og som ikke var tilstrækkeligt Antal til at dyrke hele Øen, fik vistnok Lov til at blive boende; men der blev truffet den Ordning med dem, at de kun fik den sydlige Del af Øen, hvad der hørte under søndre eller store Magleby, samt Brugen af Saltholmen, saaledes at der ved denne Indskrænkning af Jordomraadet atter blev Plads for de fleste af de opsagte danske Bønder, der synes tildels at have beholdt eller overtaget deres Fæstegaarde igen. Frederik d. 1. gav i Tiden 1524—29 mange Livsbreve paa Gaarde herude, ogsaa til mange nye Tilflyttere fra andre Landsdele, saa en Del af de gamle Beboere maa have fundet Plads andet Sted.

Først 1541 se vi de danske Bønder faa en Slags Stadfæstelse paa deres Ret til at blive boende, at de ikke skulde »dellis eller platsis eller ellers i nogre maade trengis at bygge eller feste nogen gaarde andensteds end paa Amage« osv. For Hollændernes Vedkommende finde vi først 1547, da Røret og Uroen over deres Indførelse synes at have lagt sig, en Anerkendelse af deres Rettigheder ved Christian d. 3.s Brev, der i al Korthed lyder paa, at de maa have nyde bruge og beholde Store Magleby, imod at svare 300 Marsk og opholde Kjøbenhavns Slot med saamange Rødder og Løg, som behøves til Udspisning, samt føre et kristeligt Levned og Regimente og have deres Andel i Saltholmen[2]). Dette Brev dannede derefter det egentlige Grundlag for deres Besiddelsesret. Men Christiern d. 2.s Privilegier blev dog paa de fleste Punkter baade respekterede og førte ud i Livet, saa Hollænderne dannede paa Grundlag deraf en fri Selvejer-Kommune, som trivedes udmærket og snart blev en Mønster-Kommune for hele Landet.

Den *Ejendomsfordeling*, der fandt Sted indenfor Kommunen

---

[1]) Frederik d. 1.s danske Reg. 31.
[2]) Bilag XVIII.

efter de Regler, som Hollænderne var vante til fra deres Hjemland, afveg en Del fra de danske Fæsteres. Medens disse havde deres Gaarde i Fæste af Kronen, fik Hollænderne fri Dispositionsret over Gaarde og Grund til Arv og Eje. De 24 Familier — 184 Personer — delte Byen, *Grote Maglebeu* kaldet, imellem sig og indrettede 24 Gaarde; med Agerjord, Eng og Fælled havde hver et Tilliggende paa omkring 100 Tdr. Land. Foruden de 24 Familier, der bosatte sig her, flyttede nogle enkelte Beboere til Saltholmen, hvor de ogsaa maa have indrettet sig Bygninger; thi de boede der en Snes Aar, forinden de, kede af Opholdet derovre, drog bort.

Jorden regnedes i Fjerdinger, medens den i de danske Byer regnedes i Ottinger. En Fjerding Jord synes at have været det halve af, hvad der fra Begyndelsen af dreves til hver Gaard; thi Byen havde, som det senere ses, omkring 48 Fjerdinger. Knap en Trediedel af Jorden var opdyrket; Resten laa som Eng og Overdrev, der tjente som fælles Græsmark. Den egentlige Pløjejord — Havejorden og Bymarken — deltes saaledes, at hver Gaard fik sin Part, saavidt det kan ses 25 til 30 Tdr. Land. Denne Jord, samt visse Englodder, tilhørte Gaarden; Resten af Ejendommen var Andel i Fællesjorden — og senere tillige i Saltholmen — i Form af visse Græsninger (Høveders Græsning) i Forhold til Pløjemarken. Der synes at have gaaet omkring 6 Høveders Græsning paa en Fjerding Jord, som vistnok var omkring 20 Tdr. Land dyrket Jord.

En Del af Bymarken nærmest Gaardene indtoges til Have- og Kaaljord, som gødedes stærkere og dyrkedes mere intensiv end den øvrige, hvorfor den ogsaa regnedes til en større Værdi. Størstedelen af Markjorden brugtes aarlig; omtrent $^1/_6$ saaedes der paa i 2 Aar og hvilte derefter i 12 Aar som Græsmark.

Efterhaanden som Gaardene ved Arv og Skifte fik flere Besiddere, blev Jorden stærkt udparcelleret, idet hver Besidder maatte have sin Part af den gode og den mindre gode Jord. Ved denne Udskiftning blev Gaardene delte i en Mængde Smaaparceller, som ofte laa paa 30—40 forskellige Steder. Der maatte føres en Jordbog over hver Gaards Jordtilliggende, alene af Hensyn til Skatteberegningen. Hele Byen svarede

sine Skatter under Et, som en fast samlet Afgift, og Schouten maatte paaligne hver især af Lodsejerne sin Andel, der gik ind i Byens Kasse, som saa indbetalte den samlede Sum til Amtstuen.

Ikke alene paa dette, men paa mange andre Omraader var Hollænderbyen endnu langt ind i Enevoldstiden grundet paa fuldstændig Kommunisme. Den ordnede ganske uafhængig baade sine kommunale, retslige og kirkelige Forhold ved egne Vedtægter, som sanktioneredes af Kongen, eller senere af Amtmanden.

Under Kommunen var fra Begyndelsen af lagt hele Saltholmen, dels til fælles Græsning og dels til Mejeribrug og hvoraf svaredes 2½ Td. Smør i Landgilde. Imidlertid har de danske Amagere ikke villet finde sig deri og har henvendt sig til Kongen om at faa den samme Brugsret til Øen, hvad de hollandske Beboere, som havde taget Ophold derovre, ikke synes at have villet finde sig i; de foretrak nogle Aar senere at flytte derfra. I det strænge kongelige Brev, der gaves herom 1541, hedder det: »Och ther som Hollenderne paa Saltholm boendis icke ere tilfredts, at samme Amage mend (de danske Amagere) bruge theris handel ther paa landit, tha skulle Hollenderne hafve fri lof at drage ther af landet« osv. De danske Bønder skulde derefter svare den samme Afgift, som Hollænderne hidtil havde givet, nemlig de 2½ Td. Smør[1]). Dette Brev synes dog ikke at have ført til en Afgørelse af Spørgsmaalet; thi først 1547 gives i et andet Kongebrev Befaling til, at de Hollændere, som hidtil har boet paa Saltholmen, skal flytte derfra og vore Undersaatter paa Amager maa og skulle herefter have nyde og beholde og ingen anden fornævnte vort Land Saltholm til Græsgang og i andre Maader hvor de det til Nytte bruge kunde, dog at de aarlig skulde give, i Stedet for de 2½ Td. Smør, 40 Jochimsdaler og 200 Læs Kalksten, samt Græsning til Kronens Øxne og Heste efter gammel Sædvane[2]).

[1]) Bilag XVI.
1 Td. Smør var regnet til ca. 16 Lispund.

[2]) Bilag XVII.
En Jochimsdaler var en stor Speciedaler, der gjaldt for 3 danske Mark.

Det lader sig med temmelig stor Sikkerhed formode, at det er denne Indskrænkning af Hollændernes Rettigheder paa Saltholmen, der har bevirket, at en *Overføring til Bøtø* har fundet Sted af de Beboere, som var utilfredse med Opholdet her. Vi se nemlig, at 11 Mænd 1552 fik Livsbrev paa »Bøtten« ved Falster. De Privilegier, som de fik, lignede i flere Maader Hollændernes paa Amager. De skulde dele Jorden imellem sig og saafremt nogen af dem uddøde uden at efterlade sig Arvinger, skulde Jorden falde tilbage til Kronen. De skulde yde en aarlig Afgift paa 70 Jochimsdaler og forsyne Hoffet med saa mange Rødder og Løg, som det havde Brug for til Udspisning, naar det kom til Falster[1]). Det omtales ogsaa, at de indrettede sig paa lollandsk Vis i deres Drift og Levemaade. De omdigede deres Marker for at beskytte dem mod Søen. Senere forplantede de sig til Hasseløen, som endnu minder fuldkomment om Amager, baade hvad Folkets Klædedragt og Navne angaar, medens der paa Bøtø ikke haves mange Erindringer om deres Liv og Færden.

Efter Kongebrevet af 1541 havde Hollænderne paa Amager egentlig tabt deres Ret til *Andel i Saltholmen*, naar de Hollændere, som boede derovre, flyttede derfra. Og da disse nu var bortflyttede, maatte de danske Bønder betragte sig som Eneherskere over Brugen af Øen. Hollænderbyen skyndte sig derfor med at faa sine Rettigheder stadfæstede og rettede derhen, at de ogsaa gjaldt Saltholmsretten. Dog maatte de som en ny Forpligtelse gaa ind paa, at være Lensmanden paa Kjøbenhavn hørige og lydige paa Kronens Vegne, naar de blev tilsagte. Dermed sigtes aabenbart til de saakaldte Fadebursrejser, som Hollænderne maatte udføre, naar Hoffet flyttede. De maatte da bruge Saltholmen, »som andre vore Undersaatter paa Amager«, imod at udgive deres Part af den aarlige Afgift, der skulde svares deraf[2]).

Hollænder-Kommunen trivedes saa vel og Beboerne tog saa stærkt til, at deres Magleby snart blev dem for lille. Det Jord-

[1]) Kanc. Brevb. 1551—55. 168.
[2]) Bilag XVIII.

omraade de havde faaet blev for knapt til at de kunde nære og bjerge sig derpaa; og da Byens Beboere ved deres Dygtighed til at forsyne Hoffets Køkken og Spisekammer havde gjort sig dette meget forbunden (»tilnegit«) og fast ikke kunde undværes, da de var Staden til en evig Gavn, maatte der skaffes dem mere Plads; og Kongen bøjede sig villigt for dette Krav.

Kommunen søgte da 1574 om Tilladelse til *Indfæstning i de danske Byer*, naar der blev Gaarde ledige. Allerede tidligere havde en Hollænder fæstet en Gaard paa Dragør; og det varede ikke længe, inden de drev mange Gaarde i de andre Byer. Ved saadanne Fæstemaal maatte de selvfølgelig gaa ind paa at svare Kronen de samme Tynger, som de danske Bønder svarede, ogsaa Hoveri til Kronens Ladegaard, og i det Hele underkaste sig Fæstetvang og de Betingelser, som den danske Lov og Ret fordrede[1]). Hollænderne flyttede dog nødig ud af deres egen By, men drev som Regel Gaardene i de andre Byer derfra, hvorved de vedblivende nød de til Hollænderbyen knyttede Privilegier og iøvrigt førte deres eget Liv, afsondret fra de danske Bønder, som de i Vindskibelighed og Velstand var overlegne, ja aandeligt og materielt følte sig hævede over. Naar en af Hollændernes egne flyttede fra Hollænderbyen og giftede sig i en anden By, betragtedes han som udstødt af deres Samfund, som en lavere stillet, der ingen Ret eller Del havde i Byen.

Forpagtningen af Ladegaarden i Taarnby blev et af de første Udslag af den Virksomheds- og Udvidelsestrang, der var disse Nybyggere egen, og den Tillid, som Kronen allerede nærede til dem. Det var et stort Tillæg til deres Drift. Til Gaarden hørte ca. 500 Tdr. Land og saaedes 2 à 300 Tdr.; den havde betydelige Græsmarker, som Kongens store og smaa Enge, samt Fælledgræsning til 80 Høveder.

Ved kgl. aabent Brev af 1579, 14. April, gaves 10 Mænd i Store Magleby Ladegaarden i Fæste med Tilladelse til at beholde den under deres By til Bedste for dem selv og de

[1]) Bilag XXV.

andre Hollændere, saa længe nogen af de 10 Mænd var i Live. De skulde svare strax 700 gl. Dlr. i Indfæstning og aarlig til Mortensdag 100 gl. Dlr. i Landgilde deraf til Lensmanden paa Kjøbenhavn, holde Gaarden i god Stand og aarlig svare Tiende deraf til deres egen Præst. Naar de 10 Mænd var døde, skulde Gaarden atter tilfalde Kronen[1]).

Dette maa være sket ret pludselig 1586. Thi medens der i Januar 1584 gaves Befaling til at flytte to lempelige Ladehuse, som ikke havde været benyttede siden Bortfæstningen, herfra til Ladegaarden for Kjøbenhavn, se vi at Kongen i Januar 1587 vil have bygget en ny skøn Ladegaard paa Amager, og anmoder Hr. Christoffer Valkendorf om at skaffe Sten og Tømmer tilveje, saa der til Sommer kan tages fat paa Arbejdet[2]). Og det ses, at Kronen Aar 1600 og derefter drev Gaarden. Men 1624 blev Forpagtningen paany indgaaet. Samtlige menige Mænd i Hollænderbyen fik da overdraget al Gaardens Tilliggende, Jord og Ejendom, Eng, Forte og Fælled, indtil der af Kronen blev anderledes tilsagt. Jorden maatte ikke med Havre eller paa anden utilbørlig Maade udstrippes eller fordærves. Afgiften til Kronen skulde svares hver Jul med 200 Rdlr. *in specie* i en samlet Sum. Bygningerne skulde holdes ved god Hævd og Magt. I Tiende skulde de, foruden Tredieparten af Kirketienden til Taarnby Kirke svare den danske (Taarnby) Præst 3 Pund Korn (72 Skpr.) og ligeledes 3 Pund Korn til deres egen Præst. Forpagtningen afsluttedes med Schouten Isbrandt Jansen paa Menighedens Vegne[3]).

Hollændernes Forplantning synes imidlertid ogsaa at have strakt sig ud over Amager og ført til *Udvandring* fra Øen. Omkring 1580 finde vi en mindre Hollænder-Koloni paa Sprogø og nogle Aar senere (1587) fik ligeledes en Koloni overladt Øen Egholm ved Aalborg. Man har dog ingen bestemte Data for, at disse Kolonier stamme fra Amager, ligesaalidt som man ved noget om deres senere Skæbne. Derimod haves

---

[1]) Bilag XXIX.
[2]) Kanc. Brevb. 1584—88. 639. 658.
[3]) Bilag XLII.

udførlige Efterretninger om den fra Amager udflyttede Koloni paa 20 Familier, der 1651 overtog Ladegaardsmarken paa den anden Side Kjøbenhavn og her oprettede Ny Hollænderby eller Ny Amager, som senere skal omtales.

De amagerske Hollænderes *Erhvervsliv* indenfor deres Kommune udviklede sig, særligt gennem det 16. og 17. Aarh. i ganske ejendommeligt rigt Maal. Ikke blot forplantede Kolonien sig stærkt, men den udfoldede en mangesidig frugtbar Virksomhed og Dygtighed, som skaffede den fortjent Ry over det hele Land. Den hævede sig til Velstand ved sin Produktion og Handel; og da den svarede sine Afgifter punktlig, belønnede Kronen den med sin Gunst, hvorved den vandt Indgang med Afsætning af sine Varer i Hovedstadens fineste Hjem.

Jordbrug og Mejeridrift var selvfølgelig Hollændernes væsentligste Indtægtskilder. To Gange ugentlig — Onsdag og Lørdag — førte de deres Kaal og Haveurter til Staden og »bekom derfor gode blanke Dalere«. De bød derved ikke blot hos Borgerne »sulten Mund til Gilde«, men blev ogsaa »Kongens Køkken-Ven«. Fra Begyndelsen af lagde de stor Vægt paa Kvægavl og Mejeriproduktion, saa de førte baade Smør, Ost, Kærnemælk, som for en stor Del tilberedtes paa Saltholmen, til Staden og »bares renlig frem af vor »Amager-Terne«. Hollænderne var særlig kendte for deres »søde Koppesmør«, som de solgte til »Herrer og Biskopper«. — Af deres Hesteavl havde de betydelige Indtægter, idet de udførte hvert Aar en Mængde unge Heste til Holsten. Ogsaa deres Kalve var meget søgte. Det ses, at Kongen 1577 gav Ordre til, at der til Hoffets Brug (»til Barselet«) skulde købes smukke Kalve paa Amager.

Torvehandelen var dog ikke forbeholdt Amagerne; Bønderne havde alle den samme Ret til at sælge deres Produkter paa Torvet, men kun til Stadens Borgere; og kun Borgerne havde Ret til at sælge andre Varer end de, som Bønderne frembragte, thi de maatte ikke fortrædiges i deres Næ-

ring ved Bøndernes Mellemhandel. Stadens Borgere klagede 1592 over, at Amagerne opkøbte forskellige Varer af Bønderne paa Axeltorvet, den borgerlige Næring og Bjæring til Skade, hvorfor Kongen forbød Amagerne at købe andre Ting paa Torvene end Tømmer, Træ, Vognhjul og hvad de brugte til deres Bygninger[1]).

Foruden Torvehandelen drev Hollænderne nemlig en ret livlig *Handel og Søfart*, ikke blot med deres egne Produkter, men ogsaa med opkøbte Varer, vistnok nærmest Korn. De ejede allerede omkring Aar 1600 flere Smaaskibe, som de havde liggende i Dragør Havn, der synes anlagt eller i al Fald forbedret af dem. Herfra udskibede de f. Ex. Heste, Korn, Urter, Aal baade til Ind- og Udlandet. Af Hansestæderne havde Stettin endnu indtil den Tid Forbindelse med Dragør, saa Stettins Borgere har sikkert drevet Handel med dem og leveret dem f. Ex. tysk Øl. Det ses, at Schouten i Hollænderbyen og et Par andre Mænd 1615, efter at Stettinerne havde hævet deres Forbindelse med Dragør, fortoldede i Kjøbenhavn 192 Tdr. Rostockerøl og 27 Tdr. Lybskøl. 1635 ejede Hollænderne 7 Smaaskibe og Skøjter paa ialt 63 Læster, hvoraf hver kunde rumme 7 til 14 Heste og som de brugte til Udførsel[2]). At Hollænderne drev en ikke helt ubetydelig Handel se vi deraf, at Kjøbenhavns Magistrat 1650 klagede til Kongen over, at de drev stor Handel, samt Ind- og Udskibning paa Strømmen omkring Børsen, til Skade for Staden og imod Borgernes Privilegier. »Hollenderne, som paa Amager erre boendis, driffere handel och wandel med ud och indskibningh, desligeste scheer och stoer handell med Korn udskibning och i andre maade med Sundby ferge, huilcke begge deele er denne By till merckeligt affbrech och skade«[3]). Og at de var dygtige Søfolk fremgaar af, at de stadig maatte levere Baadsmænd til Flaaden i Stedet for Soldater- eller Rytterhold.

[1]) Kbh. Dipl. I, 554.
[2]) Kbh. Toldregnskaber s. A.
[3]) Kbh. Dipl. VI. 340.

Hvad Hesteavlen angaar, har vi en Del Oplysninger. En kgl. Forordning om Tolden fra 1606 omtaler, »hvorledis sig skal begifve stoer urichtighed och bedrageri paa vort Land Amager med tolden, som os och Kronen, af hvis heste och andet der af landit udføris Rostocherøl sampt och andre fremmede drik did indføris, tilkommer«. Af Toldregnskaberne ses, at der 1615 udførtes fra Amager 351 Heste, hvoraf 227 fra Hollænderbyen[1]); 1620: 344. De danske Byer var da ogsaa komne med. Efterhaanden gik Tallet ned; 1623 udførtes fra Hollænderbyen 207; 1644 kun 86 og 1647 kun 62. Udførselen var nemlig bleven indskrænket ved, at der kun maatte udføres smaa Heste, som var under et vist Maal. Og hvert Aar skulde der søges om Kongens Tilladelse til Udførselen af et vist Antal. 1690 fik Hollænderne endnu Konfirmation paa denne Trafik, men den var da yderligere indskrænket derved, at kun Heste, som var over 10—12 Aar, maatte udføres. De sejlede dem stadig med egne »Skiberomme«, særlig til Holsten. Det varede dog neppe længe, inden Udførselen helt ophørte.

Fiskeri var ogsaa et Erhverv, som Hollænderne hurtigt og med megen Dygtighed forstod at udnytte. Ganske betegnende for deres saakaldte Vindskibelighed og Næringsomsigt er den Maade, hvorpaa de erhvervede sig Forrettigheder til Aalefiskeriet langs Amager og Sjælland, Rettigheder, som de har beholdt indtil Nutiden, og som Thura paastaar skal have lagt Grunden til deres Velstand. Faa Aar efter deres Ankomst hertil opdagede de, at der fandtes et rigt Aalefiskeri mellem Amager og Sjælland, som de fik Lov at udnytte imod at svare Kronen en Afgift deraf. Det ældste Brev, vi finde derpaa, fra 1569, siger os, at Hollænderne paa Amager dér under Landet for 40 Aar tilbage havde opsøgt og fundet og med fremfarne Kongers Vilje og Samtykke siden brugt dette

[1]) En Liste over samtlige Hollænder-Bønders Navne findes i Toldregnsk. 1615—16. De mærkeligste er: Dirch Claes Wolters, Dirch Falckers, Claes Cornelis Schram. Af Kvindenavne træffe vi senere: Agth, Diuve, Folche, Maricken, Mary, Nelle, Reinore.

Aalefiskende imod aarligt at svare deraf 4 Tdr. saltede Aal. Og da de nu havde det i Hævd og Værge, maatte de fremdeles beholde det, dog at Afgiften forhøjedes til 6 Tdr. gode saltede Aal[1]).

En Udvidelse af denne Ret fandt Sted ved et andet Kongebrev af 1575, som gav dem Tilladelse til ogsaa at udnytte et Aalefiskeri »under Sjællands Land«, hvilket de foregav ligeledes at have fundet for 40 Aar tilbage og paa egen Bekostning, samt med fremfarne Kongers Vilje og Samtykke havde nydt og brugt uden nogen forøget Afgift[2]). Retten fik de konfirmeret; men Afgiften synes ved denne Lejlighed sat op til 10 Tdr. Aal, hvad den staaende Afgift gennem lange Tider var.

Hollænderne viste ogsaa her Vejen, ikke alene for de danske Amagere, men ogsaa for Sjællænderne, der snart begyndte at gaa dem i Næringen. Vi se, at Kongen i et aabent Brev af 1580 gav de danske Amagere et meget strængt Tilhold om ikke at understaa sig i at sætte Ruser i Forstrøget for Hollænderne; hvis det skete, maatte Hollænderne have Lov til at hugge deres Ruser og Redskaber i Synder og tilmed lade dem tiltale efter Loven og Recessen af Lensmanden[3]). Med Sjællænderne maatte man affinde sig mere mindeligt. Her var det en Herremand, Herluf Skaffue til Vallø, der havde Forstrandsretten og vilde afstaa Fiskeriet til de danske Fiskere. Men da en saadan Afstaaelse kom til at berøre Hollændernes Forstrøg, klagede de til Kongen over, at der gjordes dem Skade i deres Næring, saa de ikke kunde svare deres Afgift. Kongen maatte da anmode Herluf Skaffue om at lade Hollænderne faa Rettigheden i hans Forstrand for den samme Afgift, som de danske vilde give og ikke tillade andre at fiske der for at Kronen kunde faa sin Rettighed af Fiskeriet udenfor[4]).

---

[1]) Bilag XXIII.
[2]) Bilag XXVIII.
[3]) Bilag XXX.
[4]) Bilag XXXI.

Hollænderne tilegnede sig ogsaa ved Køb Rettigheder til Fiskeriet paa Sjællandssiden. 1584 se vi, at de købte af to Fiskere ved Storehedinge Retten til et Fiskeri ved Pedershage udenfor Ringebæk (senere nævnes Kjøge Krog) og overtog Afgiften deraf: 1 Td. Aal at levere til Mortensdag[1]). De besad et Fiskeri ved Tranekilde, hvad dog sandsynligvis var det foran nævnte under Sjællands Land; det ses, at Kongen 1624 gav Hr. Axel Rosenkrands til Glimminge Pant bl. a. i 3 Tdr. Aal, som Skultus paa Amager svarede deraf[2]).

At det var en stor Indtægt dette Fiskerierhverv gav, se vi af forskellige Omstændigheder. Det fremgaar af Lensregnskaberne, at en hollandsk Skipper endogsaa købte Privelegium paa at maatte opkøbe Aalen af Hollænderne paa Amager; han betalte derfor 1611: 30 Dlr., 1623: 20 Speciedaler og 1632: 24 Dlr. Kurant. Af Toldregnskaber fremgaar, at der udførtes fra Amager 1615/16: 12 Læster (144 Tdr.), 1623/24: 8 Læster saltede Aal. En Tolder i Helsingør, Jonas Heinemarch, fandt paa at udføre Aalen levende og søgte Kongen om Bevilling dertil, hvad han ogsaa fik, men han maatte ikke træde Hollændernes Privilegium for nær[3]). Hollænderne udnyttede Fiskeriet rent kommunalt, hvad vi senere skal komme ind paa.

Sildefiskeriet i Sundet synes de ikke at have taget synderlig Del i; i al Fald haves ingen Oplysninger derom; kun ses det, at Schouten 1623 betalte Told for Udførsel af 41 Tdr. Sild fra Dragør.

Fuglefangst havde de derimod føjet til deres mange andre Erhverv. Hos flere Forfattere nyder de Ry for deres »Vildgaasfang« og Anlæg af Fuglekøjer. Som Vidnesbyrd herom finde vi i senere Markbetegnelser nævnt baade »Køjen« og »Overkøjen«. Amager var, saalænge de store Fælledjorder laa frie, et fortrinligt Jagtterræn. Svane- og Harejagten var forbeholdt Kronen; men Vildænder og Vildgæs havde Bønderne

[1]) Sæl. Reg. 12. 336.
[2]) Laursen: Kronens Skøder I. 422.
[3]) Sæl. Reg. 23. 692.

Lov til at fange; og Hollænderne forstod at benytte sig deraf.

Hvad *Haandværk* angaar udfoldede Hollænderne ogsaa megen Dygtighed paa forskellige Omraader. Vi se af deres Navne (omkring 1600), at de selv gav sig af med Haandværk til Byens Behov, saaledes Jan Smidt (Smed), Jan Backer (Bager), Claes Bruwer (Brygger), Jan Korbemacker o. fl. Det ses ogsaa, at de bryggede Øl og bagte Brød til Forhandling. 1639 ses, at de betalte Accise af Malt, som de havde ladet formale og brygge til Salg. At de ogsaa solgte Kurvearbejde synes at fremgaa af, at Kongen 1647 lod bestille 12 Kurvesenge paa Træfod hos dem, der lavede saadanne paa Amager; thi at det var Hollænderne er der neppe Tvivl om, eftersom Navnet Kurbmacher længe fandtes hos dem, endnu 1688.

De førte i det Hele taget et sluttet Broderskab indenfor deres By, en ganske egen Tilværelse, uafhængig af andre, som et lille kommunistisk Samfund, gennem mere end 200 Aar. Fra Begyndelsen af forplantede de sig stærkt og førte et frugtbart Liv, udvidede deres Driftsomraade og Indtægtskilder og hævede sig over Bondestanden i Almindelighed, baade intellektuelt og økonomisk. Omkring 1600 var de oprindelige 24 Gaardmandsfamilier voxet til ca. 75 og 1688 bestod Byen af 99 Gaardmænd, »foruden Huse, Møller og anden Herlighed«; desuden var der udflyttet 20 Familier til Ny Amager. Men efter 1700 var Byen i Stagnation. Ved indbyrdes Ægteskab og Forplantning var Befolkningens Avledygtighed svækket og under Pesten, der rasede 1711, udtømtes dens Kræfter saaledes, at den i lange Tider ikke formaaede at besætte de ledige, »øde« Gaarde; endnu længe efter 1750 stod mange øde. Det var derfor paa Tide, da Schouten 1758 gjorde det første Skridt til, at Hollænderne blandede sig med de danske Amagere, ved at gifte sig med en Pige fra Sundbyvester og derved banede Vejen for Indførelsen af nye Befolkningselementer, der atter medførte Kommunismens Opgivelse indenfor Hollænder-Kolonien og en stærk Blanding med de øvrige Amagere.

2. Kommunens Indretning.

Kommunestyre. — Retsvæsenet. — Vedtægter. — Økonomiske Interesser (Saltholmsbrugen, Aalefiskeriet, Ladegaardsbrugen, Møllen). — Byens Kasse. — Kirken. — Præster. — Skolen. — Forhold til Dragør. — Kommunens Afgifter (Landgilde, Ægt, Extraskatter, Tiendeafgift). — Værnepligt. — Byens Segl.

Søndre Magleby var, da Hollænderne kom hertil, en gammel By med omkring en Snes Gaarde; Hollænderne udvidede den og gav den Tilnavnet »store«. De maa have omordnet den fra Grunden af, da den selvfølgelig hverken i Jordfordeling, Drift eller Byggemaade tilfredsstillede de Krav, som de nye Beboere stillede. Det har kostet dem et stort Arbejde at indrette Byen efter deres Hjemlands Skikke; og Grevefejden, som indtraadte inden de endnu var blevne færdige dermed, bragte Forstyrrelse deri og lagde sikkert Byen i Aske, saa de atter kunde begynde forfra. Det har neppe været nogen fornøjelig Tid inden de fik Orden og Rede paa Alting.

De indrettede sig et ganske mærkeligt og frit *Kommunestyre* efter hollandsk Vis, med baade kirkeligt og retsligt Selvstyre, helt fremmed for os under vor Adelsvælde og Fæstetvang. Kommunens Bestyrelse bestod af et Raad, som valgtes af Beboerne. Dens Formand: Schultus eller Schouten valgtes for Livstid og toges i Ed af Lensmanden, senere Amtmanden. Schouten var tillige Byens Øvrighed og Dommer[1]). Til at staa ved hans Side valgtes eller »omsattes« hvert Aar 7 Scheppens eller Meddomsmænd; og disse 8 Mænd dannede det almindelige Raad, som afgjorde alle Byens almindelige Sager. I Tilfælde af Stemmelighed havde Schouten formodentlig den afgørende Magt. Naar større eller vigtigere kommunale Afgørelser forelaa, medtoges de to foregaaende Aars Scheppens

[1]) Schout var det hollandske Udtryk for Foged; ved Schultus eller Schulteis maa nærmest forstaas Sognefoged.

paa Raad. Dette saakaldte store Raad havde da fuld Myndighed til at handle paa Byens Vegne, uafhængigt af enhver anden Autoritet end Kongen selv for videre Paatale. Foruden de almindelige Raads- eller Retsmøder, der vistnok i Reglen holdtes hvert Kvartal, indvarsledes hvert Aar ved Nytaarstid en offentlig Byforsamling, ved hvilken der gjordes Regnskab for Byens Sager, oprettedes Vedtægter og foretoges Valg af de nye Mænd, der skulde træde til. Efterhaanden kom Turen til dem alle og ingen Personsanseelse gjorde sig gældende overfor dem, som var Ejere af Byens Rettigheder, hvortil knyttede sig baade materielle og aandelige Interesser.

Retsvæsenet var en fuldstændig kommunal Institution i Lighed med de privilegerede Sognebirker, der ofte gaves til større Godsbesiddere. Kommunen forvaltede selv Retterthinget, som ogsaa indrettedes efter hollandsk Mønster. Retten bestod af 9 Mænd, nemlig Schouten, som var Dommer, og Skriveren, begge fast ansatte, samt de 7 Scheppens eller Meddomsmænd, der omvalgtes hvert Aar af Beboerne eller senere Hartkornsejerne. Skriveren var gerne en af Byens Mænd, som senere indtraadte i Schoutembedet. Oprindelig dømte denne Ret i alle Byens Sager, undtagen større Forbrydelser, som gjaldt Hals eller Haand, hvor Kongen maatte dømme. Der foretoges dog en Indskrænkning deri, saaledes at Lensmanden paa Kjøbenhavn besad en Overdommermyndighed; thi vi se, at Kronen, naar en Mand fradømtes sin Bolslod eller dømtes for Lejermaal, nød Sagefaldet.

Denne Indskrænkning blev vistnok foretagen, da Kongen 1576 henvendte sig til Rigskansleren Niels Kaas og Christoffer Valkendorf, om at der fandtes Utilfredshed med Hollændernes Retsmaade, paa Grund af, at der skulde findes nogle ubillige Artikler, og anmodede dem om at foretage en Revision af samme »Hollender-Ret«, for at faa fastslaaet en endelig Skik, som man kunde have at rette sig efter. Nogle Aar senere var Byen imidlertid i Tvivl om, hvorledes man skulde forholde sig med Valget af en ny Schout. Christoffer Valkendorf henvendte sig derom til Kongen, der svarede, at det maatte staa Hollænderne frit for, som det før havde

været Skik og Brug, selv at vælge en Mand til at forestaa Schoutembedet[1]). Senere, under Christian d. 4., se vi, at Hollænderne var blevne henviste til, i Stedet for deres gamle hollandske Statutter, som var meget mørke og uklare, at benytte den sjællandske Lovbog og at fremføre deres Sager for Sjællands Landsthing som Overdomstol. 1615 ansøgte de derfor Kongen om, at maatte bruge den jydske Lovbog og Reces, hvad ogsaa tillodes dem, hvorhos de fremtidig maatte appellere deres Sager til Amtmanden paa Kjøbenhavns Slot og som videre Instans »for Os og Vore Rigens Raad skulde de svare og stande til Rette«[2]). Ogsaa efter, at Christian d. 5.s »Danske Lov« udkom, beholdt Hollænderne afvigende Bestemmelser paa flere Omraader, samt deres gamle Rettergangsmaade.

Retten holdtes sædvanlig fire Gange om Aaret, nemlig ved Nytaar, Paaske, Sct. Hansdag og Mikkelsdag. Dersom Retten forlangtes sat paa andre Tider, maatte der erlægges 4 Rdlr. derfor. Der fortælles, at Schouten som Tegn paa sin Dommerværdighed førte en lang hvid Stok og at han ved Rettens Aabning i Guds, Kongens og Menighedens Navn med Kridt skrev tre Kors paa Bordet, som han atter slettede, naar Retten hævedes.

Da der ikke er bevaret hverken Thingbøger eller Dokumenter vedrørende denne Retsinstitution før Tiden omkring 1800, se vi os ikke istand til ad denne Vej at danne os noget Billede af Byens Liv og Sæder. Der findes derimod i Lensregnskaberne, som er bevarede lige fra Christian d. 4.s Tid, ikke faa Indtægtsposter hidrørende fra Bødestraffe (Sagefald), idømte Beboerne, navnlig Lejermaalsbøder, ɔ: Straffe for Samleje udenfor Ægteskab og »Jomfru Krenkerj«. Bøden var i Almindelighed for bedrestillede Folk 12 Dlr. af Manden og af Pigen 6 Dlr. En formildende Omstændighed var det, naar han bag efter ægtede hende. Men hun maatte gaa i Kirken med løst Haar, Andre til ondt Exempel. En Husmand eller

[1]) Sæl. Tegn. 13. 179 og 15. 270.
[2]) Bilag XLI.

Fisker eller en Soldat slap ofte med 1½ til 2½ Kurantdlr. Meget værre blev det for den, der havde krænket flere Kvinder; da kunde Bøden løbe op til 100 Kurantdlr. Og for Ægteskabsbrud var Straffen meget stræng, som Regel tillige med Fortabelse af Bolslodden. Det ses af èn Sag fra 1634, at en Mand fra Hollænderbyen for at undgaa Straf rømte sin Vej og hans Efterladenskaber tilfaldt Kronen.

Under Jurisdiktionsomraadet hørte, foruden selve Byen, ogsaa Dragør og Ladegaardsmarken i Taarnby Sogn.

Som Schouter eller Dommere i Hollænderbyen finde vi indtil Frederik d. 4.s Tid nævnt:

1596 Jacob Ariensen (Adriansen).
1613 Peiter Jansen (fæstede 1617 en Gaard i Ullerup).
1615 Claus Bruwer.
1623 og 54 Isbrandt Jansen Brouwer.
1654 og 63 Dirch Corneliussen.
1672 og 90 Jan Eysbrandtsen.
1721 Gert Jansen.
1726 og 31 Cornelis Cornelissen.

Efter den Tid indtræder en mere belyst og mere vedtægtsmæssig Periode, samt et nyt Forhold til Dragør, som vi senere maa komme ind paa.

De *Vedtægter*, hvorunder Kommunen levede fra Begyndelsen af, var vistnok meget kategorisk udformede; kun hvor det drejede sig om Forholdet til udenforstaaende blev de mere udførlige. De indbyrdes Vedtægter synes givne ved den aarlige Byforsamling ved en Protokoltilførsel. Den ældste Vedtægt, vi kende, fra 1596, 2. Januar, giver et Begreb om den Maade, hvorpaa Kommunen styredes og Vedtægterne blev til. De 7 Scheppens gjorde vitterligt, at Byens Mænd og Indbyggere efter gammel Skik og Sædvane havde været forsamlede for at gøre og holde Regnskab over Byens Aalefiskende og de Omkostninger og Udgifter, som Byen havde havt, »for at Alting mellem os fredsommeligt kan holdes og ved Magt blive«. Da traadte Schouten Jacob Ariensen frem og mindede om, hvorledes Forsamlingen og dens Forfædre hidtil ved Schouten og de 7 aarlig valgte Mænd havde

holdt Byen ved Magt og Alting i sin rette Skik og Brug den menige Mand til Bedste og til Alles Tilfredshed. Derefter spurgte han om de ogsaa fremdeles vilde være tilfreds med hvad Byens Raad besluttede og fremsatte. Og herpaa svarede den menige Mand og Almuen, at al den Skik, som de og deres Forfædre havde havt og brugt og hvad Schouten og de 7 Mænd gører stadfæster og beslutter, skal holdes og blive i alle Maader ved Magt[1]).

Efterhaanden blev dog fastsat mere detaillerede Vedtægter, f. Ex. for Tilsaaning af Markerne, Indretning af Havepladser, Bespisning ved Gilder, om Stolestader i Kirken, om Børnepenges Anbringelse og mange andre Ting, som maa henføres til et senere Afsnit.

Forskellige *økonomiske Interesser* og Indtægtskilder for Beboerne var henlagte under Kommunens Administration og udnyttedes i fuldstændig kommunalt Fællesskab. Saaledes var Brugen af Saltholmen, Aalefiskeriet, Ladegaardsmarken, Møllen underkastet kommunal Drift eller dreves for Byens Regning. Hvilke Indtægter Kommunen har havt af disse Herligheder lader sig ikke se, lige saa lidt som hvorledes Indtægterne blev fordelte. Reglen synes at være den, at Græsningspenge, Aalepenge, Forpagtningsindtægten af Møllen, Indtægterne af Ladegaarden osv. indgik i Byens Kasse, som saa deraf afholdt alle Udgifter og Skatter, og de Penge, der blev tilovers, deltes mellem Interessenterne. Hvad hver især personlig indbragte f. Ex. af Saltholmsbrugen ved Salg af Smør, Ost og Mælk, var hans private Indtægt eller Arbejdsløn, lige som hvad han udbyttede af sin Jord; den offentlige Indtægt var den Afgift, som hver især svarede i Form af Penge, Fangst eller Produkter til det fælles Behov og Kommunens Drift.

Aalefiskeriet har sikkert indbragt mange Penge til Bykassen, maaske flere end der behøvedes til at betale hele Kommunens Landgilde. Aalen saltedes og sendtes baade til Holland og til England (siger Resen]; men hvem fiskede den? Udtoges der Mænd af Byen dertil? Var de lønnede, eller dyrkede de Fiskeriet i Sagens Interesse til fælles Bedste?

---

[1]) Bilag XXXV.

Ladegaardsbrugen udførtes sikkert ved offentligt Pligtarbejde, medens Græsningen gik ind under Fællesskabet. De Produkter, som indvandtes, leveredes for en stor Del til Hoffet, saaledes baade Foder, Kalve, Smør, Ost osv. Vi se at Hoffet efter Svenskekrigen var kommet tilbage med Betalingen, saa det endnu 1667 skyldte Hollænderne for leverede Varer 2572 Rdlr. 8 Skill., endskønt Afgiften til Kronen af Ladegaarden (200 Speciedlr. aarlig) i 8 Aar var bleven indeholdt som Afdrag paa Gælden[1]). En Del af disse Varer var vel nok leverede ogsaa af selve Byens Produktion. Byens Kasse har da overtaget Fordringen og afregnet med de enkelte Interessenter.

Møllen, der ejedes og bortforpagtedes af Kommunen, skal have existeret fra 1624, da hollandske Vejrmøller her kom i Brug. Den var saaledes ogsaa en kommunal Indtægtskilde, ligesom iøvrigt Kirken og Kirkegaarden, der havde en særlig Værge, bragte Byen Indtægter. I det Hele taget forstod Hollænderne at udnytte alle Chancer til Kommunens økonomiske Fordel.

Byens Kasse var selvfølgelig en vigtig Faktor i en saa velhavende og driftig Kommune. Den forestodes af Schouten, som forvaltede Kommunens Midler, maaske i Forening med Skriveren, ja den var paa en Maade Beboernes Bank. Den administrerede ikke alene de Penge, der indkom ved de mange offentlige Indtægter, som Kommunen havde, men ogsaa de Formuer, som en Del af Befolkningen var i Besiddelse af, samt de saakaldte Børnepenge eller Umyndiges Midler. Kommunen ydede Laan til mange af Beboerne i de danske Byer mod Pant i deres Jord og nød heraf betydelige Renteindtægter, ikke at tale om, at den derved kom i Besiddelse af megen Jord i disse Byer, idet Laanene ikke kunde indfries, saa man maatte tage Pantet. Kassen betalte endvidere alle Kommunens Skatter og Afgifter, Drift og Vedligehold af dens offentlige Midler og Indtægter, saa den behøvede ikke at udskrive Skatter; undertiden kunde der endda blive Penge tilovers til Deling

[1]) Bilag LV.

mellem Interessenterne. Hollænderbyen var, i Modsætning til de andre Byer, en lykkelig og velsitueret By.

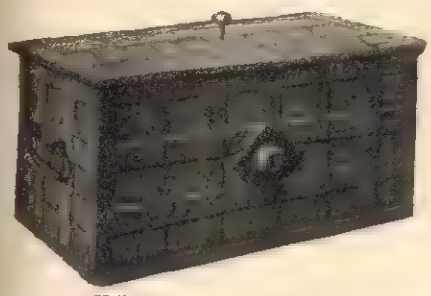

Hollænderbyens gamle Bykasse.

Hollænderbyens gamle Bykasse, der iøvrigt synes af samme Oprindelse som Staden Kjøbenhavns ældste Pengekasse, der findes paa Stadens Raadhus, er landet i Dragør. Fabrikbestyrer Wieder har købt den paa Auktion efter en Gaardmand, Hans Corneliussen, som i sin Tid har købt den af Sogneraadet. Det er Hr. Wieders Hensigt at skænke den til Amager historiske Samling.

Kirken i Hollænderbyen har siden Hollændernes Indførelse været ejet af Kommunen. Tidligere ejedes den af Frue Kirke i Kjøbenhavn, der endnu 1520 nød Indtægter af den[1]). Mærkeligt er det, at Kirken slet ikke nævnes i Hollændernes Privilegiebreve; men dette forklares maaske derved, at Christiern d. 2.s Privilegiebrev nævner hele Amager og at Hollænderne, da Christian d. 3.s Privilegiebrev blev givet, selv havde bygget Kirken op, efter at den sandsynligvis var bleven ødelagt under Grevefejden. Sognet synes siden da stadig at have ejet baade Kirke- og Præstetienden. 1560 se vi at Kongetienden blev tillagt Superintendenten (Biskoppen) over Sjællands Stift, maaske som Erstatning for det Tab, som Bispestolen havde lidt ved Kirkens Overdragelse til Hollænderkommunen[2]). Dette Forhold ophørte 1672, da Kommunen blev fritagen ogsaa for at svare Kongetiende imod fremtidig at paatage sig alle Udgifter, ikke alene til Kirken, men ogsaa til Præstegaarden og Skolen[3]).

Kirkens Ombygning blev dog ikke fuldstændig før 1611, da den maatte udvides og forbedres. Herom vidner en Sten, som er indmuret i Sakristiets vestlige Væg, med følgende Inskription:

---

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Kirker og Klostre. pag. 30.
[2]) Kronens Skøder I. 64.
[3]) Bilag LXI.

C 4

Anno 1611
hebben deisse Keirs Pelsmenn
latten deisse Kerck verbetteren
wp eirre eigene wnkoste.

Ved denne Forbedring synes den vestlige Del, der indvendig er af Kridtsten, og Taarnet at være tilbygget og forsynet med et firkantet Spir, ligesom Sakristiet da synes opført. Der opbevares endnu i Kirken forskellige Minder fra den Tid, saaledes den gamle Altertavle fra 1580 med Skriftsprog paa Latin, Tysk og Dansk, samt en Stol med Inskription: *Schvlteis sein Stvl Anno 1611*, ligesom en Del af Prædikestolen, der paa Døren bærer følgende Indskrift: *Pastore he masio et prætore pip Anno 1614.* Den midterste, overordentlig smukke Lysekrone bærer Aarstallet 1617 under to Vaabenmærker, samt Navnene Sigwort Grubbe og Hilleborg Grubbe. En anden Inskription meddeler os: *Aan de nieuwe Kerk van het Holländerdorfp vereert van A. B.*[1]).

Et Par Minder fra den romanske Tid — før Hollænderne kom hertil — er opbevaret. Der staar i Sakristiet en meget gammel Granit-Døbefont med afrundet og riflet Kant, Lilliemærker paa Siderne, hvoraf vi bringer et Billede i næste Del.

Udenfor Kirkedøren til højre ligger en meget gammel Gravsten, som synes at have dækket over en Hansekøbmand, der formentlig er død paa Dragør. Stenen er 50×36 Tommer, af gullandsk Kalk. I dens Yderkreds findes en Indskrift af Minuskler i Grundrelief, hvoraf det er lykkedes Hr. Postfuldmægtig *E. Kannik*, som har fundet Stenen, at læse følgende:

anno: dni: M: / CCCC: IX: die . . . . / . . . . / obiit: iohannes: de: barken: ora: pro: eo./.

I Midten findes i et Skjold med en Hjelm over i Grundrelief, omgivet af Løvværk i Konturlinjer, samt et Bomærke.

Hvordan den Kirke, der blev færdigbygget 1611, har set ud, ja

---

[1]) Formodentlig et Medlem af Familien Bircherod; en senere Præst Jacob Andersen Hummer's Hustru var født Bircherod. — En nyere Lysekrone er skænket af Etatsraad von Osten og Hustru 1812.

derom giver Kilderne os ingen Oplysning; men det er sandsynligt, at det Billede af en Kirke, som findes i Amagerlands Segl af 1648, er en nogenlunde troværdig Gengivelse af den (se senere). Der er maaske benyttet lidt mere Staffage, end der i Virkeligheden var. Det lave Taarn og korte Spir synes stemmende med senere Forhold, idet Spiret eller Fløjen ved Ombygningen 1731 — herom senere — blev forhøjet. Murkronerne paa Taarnets Overkanter og Kronen paa det mindre Spir midt over Skibet virke lidt søgte og kunne tyde paa at være en Tilsætning, et Symbol paa, at det var »Kronens Amagere«, der anvendte Kirken til deres Vaaben. — Under Svenskekrigen (1658) led denne Kirke atter Brandskade og Ødelæggelse, saa Kommunen igen maatte bygge den op, hvad man først 1731 naaede at blive fuldt færdig med. Samtidig fik den en betydelig Udvidelse. En stor Del af Murene, saavel i Taarnet som i Skibet, er Kalksten, efter al Rimelighed fra Saltholmen.

Præsteembedet, hvortil Kongen havde Kaldsret, fra Begyndelsen af vistnok efter Indstilling af Sognet, besattes gerne med en plattysk Præst. Den første Præst har Hollænderne sikkert ført med hertil; men senere kaldtes Præsterne hertil fra Holsten. Vi finde nævnt følgende »tyske« Præster, af hvilke de 6 første synes indførte:

1555 *Samuel Meiger* (fra Rendsburg).

1584 *Per Persen (Holsatus).*

1594 *Niels Lauritzen* (Bovpagus, Holsatus; fra Bov v. Flensborg).

1608 og 10 *Nicolaus Krøger.*

1612—40 Mag. *Hinrich Erhard (Mansfeld?)* — (fra Osnabrüch).

1640—78 Mag. *Jørgen Harder* (fra Brunsbüttel).

1678—95 *Thomas Jørgensen Harder* (Søn af forn.; Kapellan fra 1669).

1695—1735 Mag. *Jacob Andersen Hummer* (Kap. fra 1691; til 93 tillige Kap. ved Holmens Kirke. Gift med *Christiane Charlotte Bircherod.).*

Den senere Deling af Embedet i et dansk og tysk Pastorat,

Præsternes Lønningsmaade, Præstegaarden osv. maa vi komme tilbage til i det følgende Afsnit.

Skolen, der ogsaa administreredes af Præsten, stammer fra en Tid, da Skoleundervisning endnu langtfra var almindelig paa Landet, ja vistnok allerede fra Kommunens første Tid. Thi for at kunne tage Del i det kommunale Liv, i Retsplejen og indtage Dommersædet, har Skoleundervisning været nødvendig. Sandsynligt er det vel, at Præsten tillige har været Lærer, og at de Beboere, som havde Lyst og Evner dertil, søgte Undervisning hos ham. Først omkring 1640 finde vi ansat en Degn og Skolemester *Hendrich Hendrichsen* (en Søn af Præsten Henrich Erhard?). Efter ham blev ved Kongebrev af 1670 *Christian Hansen Suenborg* ansat med den Indtægt, »som Menigheden i saa Maade udgiffuer, sampt Offerpenninge naar Quinderne efter deris Barnefødsel gaae i Kircken«[1]). Hvis han maatte forlange Medhjælp, skulde Biskoppen tilskikke ham en dygtig Person til Assistence i hans Kald og Embede mod den Indkomst, som den forrige Medhjælper var tillagt. Det forbødes Menigheden selv at antage nogen Lærer til at undervise deres Børn[2]).

Det *Forhold til Dragør,* som Hollænderkommunen allerede ved Christiern d. 2.s Privilegiebrev fik Tilsagn om, begyndte først at gøre sig gældende ved Midten af det 16. Aarh. Vi se da, at en af Hollænderne tog Bopæl paa Dragør som Fæster af den Bondegaard og Eng, der oprindelig hørte til Herberget; og derved gled, efterhaanden som Kronens Interesser herude ophørte, det gamle Fiskerleje baade i verdslig og gejstlig Henseende ind under Hollænderbyen. Den Hollænder, der boede her, fik snart Indflydelse paa Ordningen af Byens Sager. Da Toldstedet omkring Aaret 1600 blev nedlagt, indtraadte Schouten i Hollænderbyen som Kronens Tolder og Foged ogsaa for Dragør; og snart tiltog Hollænderbyens kommunale Styrelse sig ogsaa omtrent samme Raadighed og Rettigheder

[1]) Denne Skik har holdt sig til Nutiden. Naar en Kone gør »sin Kirkegang«, følger de fleste af Byens Koner med til Alteret og ofrer.

[2]) Bilag LVII.

paa Dragør, som om Byen hørte under den hollandske Kommune. Den udvidede og forbedrede Havnen og indvandt derved Rettigheder, baade til Søfart, Fiskeri og Bjergning, som enkelte Hollændere flyttede herned for at tage Del i. Da Dragør tog til i Vext, fik Schouten Ret til at antage en stedlig Underfoged her til at varetage baade Kommunens og Kronens Sager, Opkrævning af Skatter, Told og Afgifter, saavel til Byens som til Lenets Kasse.

Der opstod imidlertid snart Stridsspørgsmaal mellem de to vidt forskellige Byer. Det første Tvistepunkt, der opstod, var angaaende Retten til Jorden, som hørte til Dragør. Fra gammel Tid havde Beboerne Ret til Byggepladser, hvad de havde Brug for og efter Kronens Anvisning, imod at svare Jordskyld eller Husbondhold deraf. Nogen bestemt Grændse for Byens Omraade fandtes ikke; og udenfor strakte sig de Strandenge, som hørte til Bondegaarden; Grændseskællet var i Tidens Løb udvisket, og de to hollandske Bønder, der nu boede paa Dragør, gjorde Fordring paa, at al den Jord, der laa til Byen, tilhørte dem.

Uden for Dragørs snevre Omraade trængtes Beboerne af Hollænderkommunens Besiddelser, som denne søgte at udnytte ved at paalægge Dragørerne Græsningsafgifter for deres Heste og Kreaturer. Paa forskellige Maader udnyttede Hollænderne Dragør som en Indtægtskilde, lod Dragørerne tage Del i deres Byrder uden at give dem tilsvarende Del i deres Rettigheder.

Den ældste Vedtægt, der findes oprettet mellem de to Byer, stammer fra 1. Halvdel af det 17. Aarh. og giver et udmærket Billede af Forholdet. Da Vedtægten brændte under Svenskekrigen, og Dragørerne derfor ikke havde dens Bogstav at holde sig efterrettelig, maatte Hollænderne lade dem indstævne for deres Ret for at faa genoprettet Kontrakten paa samme Maade, som Dragørerne før var gaaet ind paa. 1663, 3. December, var derfor alle »Drakerlude« tilsagt til at møde for Retten, og her maatte 8 Mænd paa alles Vegne underskrive paa, at de vilde blive ved deres forrige vedtagne Kontrakt, hvis 11 Poster foreskrev: hvad Dragørerne skulde be-

tale for Præstens Tjeneste og for Benyttelse af Kirken og Kirkegaarden; at Hollænderne ikke maatte fortrænges, naar der kom Skib paa Grund; hvad Dragørerne skulde give i Græspenge af deres Heste, Kør og Svin; at de skulde tage Del i Hollændernes Afgifter af Bropenge, Baadsmandsskat og Kongelig Skat (Extraskat), ligesom de altid havde gjort. Desuden skulde de spørge Schouten om Tilladelse, naar de vilde grave Ler eller Tørv paa Engen til Brug til deres Huse[1]).

1656 lod de to Gaardmænd i Dragør Jan Jansen og Jacob Jansen optage Thingsvidne om, at al »Dragøes Fellet og Græsning« tilhørte dem og at ingen andre af Byens Beboere havde nogen Rettighed dertil. For Retten mødte paa Dragørs Vegne fire Mænd: Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Asmussen og Cornelis Christensen, samt fem andre Mænd af Dragør og 5 af Hollænderbyen som Vidner. Og Vidnerne gjorde sin Eed ved oprakte Fingre soer og vandt, at Fælleden og Græs og Engen Dragøe beliggende altid havde tilhørt de to Gaarde og ingen anden havde nogen Ret dertil. »De fire Mænd« og Mogens Nielsen (senere Foged) tilkendegav deres Klage i Sagen. Slottets Ridefoged Friderich Friderichsen, der var mødt paa Kronens Vegne, fremlagde Fæstesedler for Gaardmændene. Retten optog Sagen til Forlig den følgende Søndag. De to Gaardmænd skulde have deres Fælled uhindret; iøvrigt tilhørte Jorden Hollænderbyen og Dragørerne skulde betale lidelig Græsgæld. Retten sluttede med en Henstilling om, at leve venligen og fredeligen paa begge Sider[2]).

Hollænderne betragtede Dragørerne som deres underlagte Husmænd, der skulde svare dem Skatter og indordne sig under deres Love, hvad disse ret frie Søfolk og Fiskere kun taalte til en Tid. Forholdet affødte stadig Stridigheder; og ofte stod Byerne ret fjendtlige overfor hinanden. Paa Dragør dannede der sig efterhaanden to Partier. En Del af de ubemidlede Hollændere flyttede herned eller giftede sig paa

[1]) Bilag LII.
[2]) Bilag XLVIII.

Dragør og bosatte sig her for at drive Næring paa Søen. Efter Svenskekrigen tog Byen til i Vækst; ogsaa Skaaninger og Sjællandsfarere flyttede hertil for at drive Fiskeri og Smaaskibsfart med Korn, Brændsel, Bygningsmaterialer osv. 1666 se vi af Toldbogen, at flere Fartøjer paa 3, 4 og 5 Læster, der sejlede paa Norge, Stralsund, Skaane, Møen og Laalland, var hjemmehørende her. 1675 havde Dragør 2 Jagter og 32 større og mindre Baade og Skøjter, hvoraf en Del »Aaleskøjter«, som tilhørte Hollænderne. Befolkningen var saaledes stærkt blandet og forskellig interesseret. Et Parti sluttede sig til Hollændernes Regimente og et andet stillede sig i Opposition til det. Snart synes det ene Parti at have Overtaget i Byens Styrelse og snart det andet. At Kravet om en Adskillelelse i kirkelig og kommunal Henseende maatte rejse sig deraf, er ganske klart.

Et af de første Udslag af Stridighederne var, at Anti-Hollænderne valgte en Foged paa Dragør, ogsaa kaldet »Bundefougit«. Det var Mogens Nielsen, hvem vi allerede træffe som Foged 1647. Sikkert nok var han en af de første, der rejste Kravet om Emancipationen fra Hollænderne; og efter ham fulgte Christen Nielsen; men efter Dragørs Ødelæggelse under Krigen se vi, at Hollænderne endnu havde Magten og Dragørerne maatte blive ved deres gamle Kontrakt, ligesom den ene af de to holiandske Gaardmænd, Jan Jansen, fra 1664 blev Foged og fungerede i en lang Aarrække.

De ubemidlede og jordløse Husmænd følte sig imidlertid stadig forurettede over, at Gaarmændene tiltog sig Retten til al Byens Jord, saa de knap kunde tøjre deres Svin eller Gæs udenfor Dørene, hvorfor de undertiden slap dem løse paa Marken, hvad der gav Anledning til Strid. Iøvrigt holdt Dragørerne paa, at Byen med Urette hørte under Hollænderkommunen, der var en Selvejerkommune, medens Dragør var Kronens Fæstegods. Herom lod Hollænderne saa 1671 optage Thingsvidne for deres egen Ret, idet de lod nogle gamle og svagelige Mænd indstævne for at vidne, om det var dem bevidst, at »Dragoers Husmænd og deris Huuse nogen Tid hafde verit noget Fæste-Godtz«, eller om de nogensinde havde

ligget under Taarnbye Ting, hvad de »vandt ved Eed efter Louen«, at de ej kunde mindes[1]). Men trods alt vedblev et Parti af Dragørerne at være genstridige, ja en Del af dem vilde ikke søge Hollændernes Kirke, men gik til Taarnby Kirke.

Hollænderne fik da deres Parti af Dragørerne med til at indgive en Klage til Kongen 1674, 16. September, om »hvorledis begge Byer altid aff arils tid haffuer giort een Menighed, siden Hollender kom der paa bem^te Amager. Mens som deris breffue og fornemmeste Dokumenter bleffue dem fraakomne i sidste Feyde-Tid, der finden Komb paa landet, befrøchter de sig deroffr, at de i Fremtiden fra hverandre maatte bliffue adschilt«. Og Amtmandens Erklæring gik ligeledes ud paa, at begge Byer af Arilds Tid havde været combineret og indbunden med hinanden, nydt og brugt en Kirke, en Ret og Birk, samt at de efter de gamle Skatmandtaller havde været regnet for 24 Gaarde, »endog udi Store Maglebye er ichun 20 Gaarde og Dragøer andslagen for 4«, og anbefalede fremtidig Forening. Kongen resolverede, at begge Byer fremdeles skulde blive én Menighed, én Kirke og Birk[2]).

Tyve Aar senere klagede Hollænderne atter til Kongen over følgende 4 Punkter: 1) at Dragørerne ved Giftermaal havde tilegnet sig som Medgift en Del Jord fra Hollænderbyen, den hollandske Menighed til Skade; 2) at Dragørerne ligeledes ved Arv var ved at fortrænge Hollænderne fra deres Ret til Stolestaderne i Kirken; 3) at Dragørerne tilegnede sig samme Ret til Jord og Klokker som deres egne; 4) at Dragørerne skulde være sindede at blive separerede fra Hollændermenigheden, hvad der kun vilde volde endnu større Ufred. Kongen giver i sin Resolution herpaa — af 1694, 17. Juli — udførlige Bestemmelser om, hvorledes der skal forholdes med de forskellige Punkter og slutter med, at Dragørs Indbyggere *altid skal være og blive et Lem af Store Magleby og den hollandske Menighed* og ikke gøre Hollænderne noget

[1]) Bilag LIX.
[2]) Bilag LXIII

Indpas i deres Privilegier, men holde sig deres vedtagne Skik og Brug efterrettelig. Og til den Ende beholder Schouten den Frihed, at han med Amtmandens Approbation ordinerer sig en Underfoged paa Dragør, som kan bestille baade hvad til vor Tjeneste i Hast kan blive fornøden og til at varetage Hollænderbyens egne Forretninger[1]).

At Schouten til Foged paa Dragør valgte en af Hollændernes haandgangne Mænd, siger sig selv. Vi se ogsaa, at de hollandske Gaardmænd skiftevis indtog Fogedstillingen indtil omkring 1700, medens »de fire Mænd«, der valgtes af Byen som dens Tillidsmænd, maatte bøje sig for de gamle Vedtægter og de kongelige Resolutioner.

Men Forholdet mellem Byerne blev derved ikke bedre. Endelig efter Aaret 1700 indtræder for Dragør — med Tolderen Jan Holst som Foged — en mere selvstændig Kommunalordning og en lokal Bestyrelse for Byens »Doenter« paa Grundlag af tildels nye Overenskomster og Vedtægter med Hollænderne. En »Contracht om Hafnen« af 1699 og en Vedtægt af 1702, der findes nævnt i Dragørs ældste Regnskabsbog, har ikke været til at finde. Den gamle Vedtægt, der genoprettedes 1663, blev dog 1726 efter Amtmandens Indstilling konfirmeret af Kongen. Men samtidig blev der mellem Kommunerne indgaaet »et Forlig« om de gamle Stridspunkter, navnlig Punkt 10 i den gamle Vedtægt »om Skatternes Betaling«, og iøvrigt af følgende Indhold:

1) Dragørerne indvilligede i, foruden den almindelige »Extraskat« til Kongen, at svare en saakaldt Kvartalsskat (14 Skilling Skatten) paa 3 ℔ 8 ß aarlig i 4 Terminer af hvert Hus, som en »Hjelpeskat« til de forøgede Hartkornskatter.

2) Dragørs Aalefiskere maatte ikke sætte deres Fiskeruser »her under Landet« længere end 50 Favne Norden til Vierdiget bag Lunden.

3) Dragørerne forpligtede sig til at efterleve Menighedens Kongebreve, medens de til Gengæld skulde holdes fri for For-

[1]) Bilag LXXI.

højelse af de nævnte Skatter, samt Husbondholdet (56 Rdlr. aarligt), saavidt Hollændernes Privilegier strakte til.

4) Kirkerettigheden skulde vedvare som hidtil og dersom Kirken skulde blive for lille, skulde Hollænderne tilbygge den eller bygge »endnu et Loft« deri[1]).

40 Aar senere viste det sig, at Hollænderne ganske uberettiget havde ladet Dragørerne tage Del i Afgiften af deres Extraskat, samt Baadsmandskatten, af »de 4 Gaarde«, som Dragør aldrig havde havt. Det viste sig, at Dragør, trods baade Thingsvidner og Vedtægter, var og blev Kronens Fæstegods, som svarede særlig Landgilde og Husbondhold til Lenskassen, hvorfor en ny »Forening« med Hollænderbyen maatte indgaas. Men dette Emne maa vi komme tilbage til ved en senere Lejlighed.

Hollænderkommunens Afgifter var just ikke særlig tyngende, men den forstod at skabe sig Indtægter til at lette paa Byrderne. Hvad Byen i Henhold til dens første Privilegier, som Christian den 2. gav den, skulde svare var en fast aarlig Sum, der blev sat til 300 Mark (senere 100 Kurantdlr.) som Landgilde og Gæsteriafgift. Ved Christian den 3.s Fornyelse af Privilegierne (1547) blev tilføjet, at Beboerne desuden paa Kongens Vegne skulde fornøje Slotsskriveren paa Kjøbenhavn med saa mange Rødder og Løg, som der gjordes Behov til Slottets og Hoffets Udspisning — formodentlig som Godtgørelse for Hoverifrihed. Og samtidig paalagdes Kommunen Andel i Afgiften af Saltholmen i Forening med de danske Bønder, nemlig 40 Jochumsdaler (160 Mark), samt 200 Læs Kalksten til Deling; Hollænderne kom til at svare de to Femtedele (i Penge 64 M.) og de danske Bønder de tre Femtedele (96 M.). Samtlige disse Afgifter blev staaende, indtil de efter Enevældens Indførelse tildels afløstes af Afgiften efter Hartkorn og efterhaanden gik helt over i Matrikulskatten.

Med Ægt blev Hollænderne heller ikke overbebyrdede. Oprindelig var det sikkert Meningen, at de hverken skulde

[1]) Regnskabsbog i Dragør Arkiv, beg. 1707.

gøre Ægt eller Hoveri; men ved Christian den 3.s Fornyelse af Privilegierne tilpligtedes de at være Lensmanden paa Kjøbenhavn »hørige og lydige«, naar de blev tilsagt paa Kongens Vegne. Der fortælles, at de skulde gøre 24 Fadebursrejser aarligt, altsaa en for hver af de oprindelige 24 Gaarde; men en Bekræftelse herpaa finde vi ikke, uden forsaavidt de faktiske Forhold synes at give Fortælleren Ret. I Frederik d. 2.s Konfirmation paa Brevet af 1547 indrømmes der Hollænderne (20. Aug. 1573), at de ikke skal besværes med mere Hoftjeneste end i hans Faders Tid[1]). Der nævnes hverken her eller i senere Kongebreve, hvor mange Rejser de skulde gøre; men de blev i al Fald ikke overbebyrdede.

I Extraskat svarede Hollænderkommunen gennem lang Tid en aarlig Afgift paa 40 Rdlr. (2 Rdlr. af hver af de 20 Gaarde, efter gammel Skik). Men heraf opkrævedes igen af Dragør først 5 Rdlr. og senere 8 Rdlr. aarlig, idet Dragør blev regnet for 4 Gaarde, »de vier houen«, som er nævnt i Christiern d. 2.s Privilegiebrev. Dette Udtryk har Hollænderne benyttet og, som vi se af Vedtægten af 1663, paalagt Dragør Skat derefter, hvad Dragør ogsaa pligtskyldigt svarede, uden at Hollænderne havde nogen egentlig Hjemmel for Opkrævningen deraf. De 40 Rdlr. var bleven en staaende Afgift, som det var vanskeligt for Kronen at forandre. 1596 se vi, at Hollænderne klagede over, at den var bleven forhøjet, og Kongen maatte tilholde Rentekamret at blive ved den gamle Sum. Før Svenskekrigen opnaaedes dog en Forhøjelse, som gik mere ud over de fattige danske Byer end over Hollænderbyen. Sammen med denne Pengeskat udskreves dog en Del Aar før Svenskekrigen en Korn- og Kontributionsskat, som begyndte med 1½ Skp. Byg, men steg snart til 1 Td. Byg, samt 1 Lispd. Flæsk af hver Gaard. Snart kom ogsaa en Havrekontribution og en Pengekontribution til; men Hollænderne, hvis Kornavl var ringe, slap for en Del for disse Afgifter. Derimod fik de en Kvægskat, som 1657 beløb sig til 162 Sletdlr. Og paa samme Tid udskreves af Hollænder-

[1]) Sæl. Reg. II. 53.

byen en Renteskat paa 2½ pCt. af den aarlige Renteindtægt, som en Del af Beboerne havde; flere af dem havde 5—700 Dlr. i aarlig Rente. Skatten beløb sig til 109 Rdlr.

Hollændernes Tiendeafgift var ikke stor, da de selv ejede Kirken og underholdt deres Præst, saa de svarede hverken Kirke- eller Præstetiende. Kongetienden udgjorde i den første Tid 68 Tdr. Byg, men senere, da Ladegaardsmarken kom ind under Byen, 96 Tdr.; den naaede ved Enevoldstiden op til 150 Tdr. 1672 blev Byen imidlertid ogsaa fri for at svare Kongetiende, imod at man ikke i Fremtiden prætenderede nogen Hjælp hverken til Kirken, Præstegaarden eller Skolen.

Præstens Lønning svaredes dog endnu gennem det 17. Aarh. i Kærven med en Trave Korn af hver Fjerding Jord, eller ca. 48 Traver.

Kommunen havde selvfølgelig andre, mindre betydelige, Afgifter som Bropenge, Told og Accise, Aalefiskeriafgiften, hvilke omtales andre Steder.

I Henseende til *Værnepligt* indtog Hollænderkommunen en Særstilling. Den dannede en Sølægd ligesom i Almindelighed Købstæderne. 1575 se vi, at Kongen fritog Kommunen for Indkvartering, samt for at holde Knægte til Hæren, og nogle Aar senere for al anden Militærtjeneste, imod at den fremtidig skulde stille 30 befarne Baadsmænd til Flaaden[1]). Det synes, at der ogsaa tidligere var stillet saadanne. Men det værste var, at der i de følgende Aar udskreves 50 Baadsmænd hvert Aar, 1582 endogsaa 70. Hollænderne klagede saa over, at de bebyrdedes over Evne, saa Kongen atter maatte forordne, at de ikke skulde afgive mere end 30 gode søfarne og stærke Folk. 1586 lyder derfor Udskrivningen paa 40 Mand af Hollænderbyen »og Landet paa Amager«[2]). Det maa da antages, at det andet Sogn ogsaa har taget Del i denne Afgift. Men da der under Enevælden indførtes Soldaterhold og senere Rytterhold, maatte Hollænderne for at

[1]) Sæl. Tegn. 13. 20 og Sæl. Reg. 12. 337.
[2]) Sæl. Tegn. 16. 121.

blive fritagne derfor vistnok alene stille de 40 gode og dygtige, med tilbørlige Klæder forsynede Baadsfolk til Flaaden[1]).

Hollænderbyens gamle *Segl* tyder ogsaa paa, at Befolkningen væsentlig var Søfolk. Som Billedet viser, forestiller det et Anker paa et Skjold, der holdes af en bevinget Genius, tilsyneladende i Amagerpigedragt. De opsmøgede Ærmer skal maaske være et Symbol paa Kvindernes Flid og deres Arbejde med Tillavning af Mejeriprodukter. Paa Siderne af Skjoldet staar Byens Navn: *Grote Maglebiv.* Seglet, der vistnok blev til i Anledning af Frederik d. 3.s Hyldning som Konge 1648, er forlængst gaaet tabt, maaske allerede under Krigsødelæggelsen 10 Aar senere. Der er i al Fald gjort meget lidt Brug af det.

Store Magleby Segl
fra 1648.

[1]) V. A. Secher: Forordninger 2. 707, 3. 738.

III. DE DANSKE AMAGERE

EFTER HOLLÆNDERNES INDFØRELSE.

1. Erhvervsforhold.

Kronens Fæstere. — Fæste- og Stedsmaal. — Kongens Beskyttelsesbrev. — Saltholmsrettigheden. — Paavirkning af Hollænderne: Aalefiskeriet; Hesteudførselen; Torvehandelen; Arvedeling. — Økonomisk Stilling og Jordfordelingen. — Kronens Ladegaard. — Større Gaarde: Viberup; Raagaard; Skelgaarde; Førstergaarden. — Byernes Beboelse og Erhvervsforhold.

I Modsætning til Hollænderne, der var Selvejere og raadede ganske over deres By, var de tilbageblevne danske Amagere *Kronens Fæstere*, som kun besad en livsvarig Brugsret til deres Gaarde. Med Undtagelse af et Par Ejendomme, der var frigivne til Indtægt for Retsbetjentene, besad Kronen den egentlige Ejendomsmyndighed over samtlige Gaarde i det danske — Taarnby — Sogn. Beboerne fæstede Brugsretten, der som Regel gaves for Mandens og ofte tillige for Hustruens Levetid. Der haves ogsaa Exempler paa, at Livsbreve gaves for Fader og Søn eller for Moder og Søn, saa længe de levede og svarede den almindelige Afgift. Naar Fæsteren døde, skulde Fæstet fornyes. Det overgik da gærne til en Søn eller Svigersøn, naar en saadan fandtes, imod at denne svarede Fæstemaal, en Indfæstningssum, en Gang for alle; ellers gaves Ejendommen i Fæste til en fremmed Bruger.

Der haves nogle enkelte Fæstebreve fra 1. Halvdel af det 16. Aarhundrede, som viser os, at mange af de Gaarde, der var opsagte for at gøre Plads for Hollænderne, atter blev givne til danske Bønder; men Brevene meddeler os saa at sige ingen Oplysninger udover Fæsternes Navne. 1526 fik Jens Kamersuend Livsbrev paa en Gaard i Sundbyøster (mulig den saakaldte »Dyvekes Gaard«, der vistnok fra hin Tid har tjent som et Sted, hvor Hoffet tog ind, naar det holdt Jagter paa Amager). 1529 fik Christiern Vendelboe Brev paa en Gaard i Sundbyøster. Samme Aar fik Lars Perssen og Søn, Frans Lassen; Oluf Hansen og Søn, Hans Olssen to Gaarde i Sundbyvester; Anders Ibsszenn og Seuerin Persszen to Gaarde i Viffuerup. 1548 fik Henrik Koltermann og Hustru en Gaard i Sundbyøster, samt »en øde Jord« i Sundbyvester, »fri og kvit«, imod at holde Gaarden ved Hævd, være Kongen tro og staa til Lensmandens Tjeneste[1]). Det ses ikke, hvori denne Tjeneste har bestaaet; mulig har han været Ridefoged eller Retsbetjent paa Øen. Og det er ikke usandsynligt, at Gaarden er den samme som Jens Kamersuend havde, nemlig den, der senere kaldes »Førstergaarden« eller »Svaneleje« og benyttedes som Jagtgaard.

Hvormeget der paa den Tid gaves i *Fæstemaal* ses ikke. Hvad der i Almindelighed svaredes af en Gaard paa omkring 100 Tdr. L. Ager, Eng og Fælled var 2 Pund Byg[2]), 1 à 2 Tdr. Havre, 1 Gaas og 4 Høns i Landgilde, foruden Gæsteriafgift og Tiende, hvis samlede Værdi antagelig kunde udgøre et lignende Beløb som Landgilden. Desuden skulde Fæsteren gøre Hoveriarbejde til Kronens Ladegaard, regnet til en Plovdag eller Spanddag ugentlig. I Ekstraskat svaredes i Reglen en Daler aarlig.

I Stedsmaal, som Fæstemaalet senere hed, gaves i det følgende Aarh. paa Amager af en Gaardpart eller en almindelig Gaard 5 til 20 Dlr. og for et Hus indtil 4 Dlr. eftersom Bygninger og Besætning var i daarlig eller god Stand. I Fem-

---

[1]) Bilag V. VIII-XII og XIX.

[2]) Et Pund var 24 Skpr.

aaret 1636—41 blev indgaaet i de danske Byer 104 Stedsmaal, altsaa gennemsnitlig 20 om Aaret. I Regnskabsaaret 1654/55 var Lenets Indtægt alene af Stedsmaal i Taarnby Sogn 246 Rdlr. (langt over 300 Dlr. og langt mere end det Tredobbelte af Hollændernes hele Landgildeafgift). Ogsaa af et Rusested eller en Bundgarnstade i Søen gaves i Fæste- eller Stedsmaal 3 à 4 Dlr.

Paa det Tidspunkt, da Hollænderne kom hertil, fandtes der i det danske Sogn omkring 90 Gaarde eller Bol, fordelt i de 7 Byer, som findes endnu, saaledes: Sundbyvester 12, Sundbyøster 14, Kastrup 9, Maglebylille 14, Tømmerup 14, Skelgaarde 3, Taarnby 14, Ullerup 3 foruden Viberup og Raagaard, samt Ladegaardens Tilliggende. Øen laa for en stor Del øde. Neppe var den Trængselstid forvunden, som Broderkrigen mellem Christiern d. 2. og Frederik d. 1. havde fremkaldt, før nye Uroligheder under Reformationens Kampe brød ind over Befolkningen. Grevefejden (1531—36) har jo sikkert ogsaa her bragt Ruin og Ødelæggelse med i sit Følge, ligesom paa Dragør. Det synes at have varet flere Aar, inden der atter kom Orden i Tingene og Befolkningen kom til Kræfter igen.

Først 1541, altsaa 20 Aar efter Hollændernes Ankomst, fik de danske Bønder *Kongens Beskyttelsesbrev* paa deres Rettigheder, særlig overfor Hollænderne, nemlig Retten til uhindret at beholde deres Gaarde, samt til at bruge deres Næring paa Saltholmen. De skulde — hedder det i Brevet — ikke »dellis eller platsis eller ellers i nogre maade trengis at bygge eller feste nogen Gaarde andensteds end paa Amage, medens ther blifve boendis och ey af Hollender eller andre trengis eller festis ther fran«. De skulde ejheller besværes med Langægter, »uden landtz«, men kun gøre Arbejde til Kjøbenhavns Slot og Amage Gaard efter gammel Sædvane. Desuden skulde de beholde Retten til Saltholmen sammen med Hollænderne og ligesom disse bruge deres Handel og Næring derovre, dog maatte de ikke føre, eller tillade andre at føre fremmede Folks Fæ derover paa Græsning. Nogle Hollændere, som havde taget Bolig paa Saltholmen, synes at ville tiltvinge sig Eneret

til Øen, hvorfor det hedder i Brevet: »Och ther som Hollenderne paa Saltholm boendis icke ere tilfridts, at samme Amage mend bruge theris handel ther paa landet, tha skulle Hollenderne hafve fri lof at drage ther af landet«. Og de danske Bønder skulde da være pligtige til at yde Kronen — Kjøbenhavns Slot — den Landgilde, som Hollænderne gav, nemlig 2½ Td. Smør[1]). I al sin Korthed rummer dette Brev saaledes de danske Amageres Privilegier og giver et Varsko til Hollænderne om at holde sig indenfor deres egne Enemærker, hvad selvfølgelig ikke var Midlet til at skabe Fred og Venskab mellem Øens gamle og nye Beboere. De skilles efterhaanden mere og mere fra hinanden. De danske sank ved Fæstetvang,. Hoveri og Skattebyrder dybere i Armod, medens Hollænderne hævede sig til Frihed og Velstand. Forskelligheden i Sprog, Sæder og Livsvilkaar dybede Kløften og drog en skarp Skillelinje mellem de hollandske og de danske Amagere.

Om *Saltholmsrettigheden* maatte Parterne enes saa godt de kunde. Efter nogle Aars Forløb flyttede de Hollændere, som havde taget Bopæl paa Holmen, derfra; og Øen overdroges da — ved aabent Brev af 18. Juni 1547 — til samtlige Amagerlands Beboere — »wore Undersaatte som bygge oc boe paa wort Land Amage« — til Græsgang og hvad anden Maade, de ellers kunde drage sig den til Nytte. Afgiften paa de 2½ Td. Smør blev samtidig forandret saaledes, at der for Eftertiden i Stedet for Smør skulde svares 40 gode myntet Jochimsdaler, samt 200 gode Læs Kalksten. Endvidere skulde Lensmanden paa Kjøbenhavn have fri Græsning paa Øen til Kongens Øxne og Heste efter gammel Sædvane. At denne Rettighed gjaldt baade Hollænderne og de danske Amagere se vi deraf, at Hollænderne samme Aar, den 13. Juli, fik stadfæstet deres Ret til Øen, »som andre vore Undersaatter«, imod at svare deres Part af den aarlige Afgift[2]).

---

[1]) Bilag XVI.
[2]) Bilag XVII.

De to Breve af 1541 og 1547, som indeholder de danske Amageres ikke særlig store Privilegier, er stadfæstede af de senere Konger 1585, 1597 og 1648.

Iøvrigt spores snart hos de danske Bønder *Paavirkning af Hollænderne* paa forskellige Omraader. Det var ikke alene et forbedret Agerbrug og en stærkere Udnyttelse af Jorden, der gav sig Udslag, men ogsaa andre Indtægtskilder, som Hollænderne fandt og benyttede, optog de danske Bønder i deres Erhverv. Saaledes var det Tilfældet med Aalefiskeriet, hvor de endogsaa, som vi har set, gik Hollænderne i Næringen. De danske Mænd virkede ikke kommunalt, som Hollænderne, men indrettede sig byvis med Jordernes Brug og Fædrift, eller slog sig sammen nogle enkelte i Fællesskab for at drive Fiskeri. 1584 se vi, at der gaves tre Mænd Søfren Lauridsen, Sundbyvester, Niels Ollufsen, Maglebylille, og Lauritz Holst[1]), Themmerup, Brev paa et Aalefiskende, som de havde opsøgt Nord for Køge Krog til Mossit Klint og fæstet af Hr. Christen Vind; de maatte beholde det indtil videre mod at svare 1/2 Td. Aal aarligt til Kronen[2]). 1592 og 1600 fik de endnu Konfirmation derpaa mod den samme Afgift. Senere deltes det og gaves i Fæste. 1615 fik en Hollænder Johan Zibrandtsen, der havde taget Bopæl i Kastrup, Halvparten deraf i Fæste og gav 15 Rdlr. i Indfæstning; 1618 se vi, at Peder Olufsen fæstede den anden Halvpart for 8 Rdlr. De skulde hver svare 1/2 Td. Aal aarligt. Om det var den samme »Aalestade«, hvoraf Hans Nielsen, Sundbyøster, 1630 svarede en hel Td. Aal, kan ikke ses. Lauritz Bay af Kastrup havde ogsaa paa samme Tid et »Bundgarnsted« ved Køge Krog, som han gav en Dlr. af aarligt til Kronen[3]).

Hesteudførselen optog ogsaa de danske Amagere snart efter

---

[1]) Lauritz Holst var da Ridefoged paa Amager; han havde tidligere været Ladefoged paa Ladegaarden, indtil den blev bortforpagtet.

[2]) Kanc. Brevb. 1584—88. 150.

[3]) Sæl. Reg. 12. 336; 13. 233; 14. 287; cfr. Lensregnsk. efter 1600.

Hollænderne; men ganske vist ikke i det samme Omfang. 1615 udførtes fra de danske Byer 127 Heste (Hollænderne 227) og 1623: 91 (Holl. 207). Antallet gik stadig ned, indtil Udførselen helt ophørte, dels paa Grund af Kronens Indskrænkning i Udførselsretten, dels ved større Toldpaalæg[1]).

Torvehandelen blev selvfølgelig ogsaa snart en af de danske Amageres vigtigste Erhvervskilder. Før Hollænderne kom hertil, var det nærmest Fisk, der tilførtes Torvet fra Amager; men disse udvidede Handelen til Mejeriprodukter og allehaande Havesager. Og de andre Amagere fulgte snart deres Exempel og indrettede deres Jordbrug derefter. Da Christian d. 4. 1639 gav Privilegier til den nylig anlagte By Christianshavn, forordnedes, at de danske Bønder hver Lørdag skulde holde Torv her, medens Hollænderne som hidtil, Onsdag og Lørdag, skulde torve i Kjøbenhavn[2]). Men denne Foranstaltning synes dog ikke at have varet længe; thi senere omtales ingen Torvning paa Christianshavn.

Med Hensyn til Arvedeling se vi ogsaa, at de danske optog Hollændernes Skikke. 1686 gav Kongen Konfirmation paa, at Indbyggerne i Taarnby Sogn, efter deres gamle vedtagne Skik og Brug, maatte lade Brødre og Søstre gaa lige i Arv, medens det efter dansk Lov var Reglen, at en Søn arvede en dobbelt saa stor Part som en Datter[3]).

Men i *økonomisk Stilling* og daglige Livsforhold, Levemaade og Velstand, naaede de danske Bønder ikke op paa Siden af Hollænderne. De manglede den Omsigt og Vindskibelighed, som Hollænderne havde, og var kuede af Fæstetvang, Skattebyrder og Hoveritynge, der svækkede deres Handlefrihed og førte dem i Armod. Medens Hollænderne var pligtopfyldende og punktlige med deres Afgifter, havde de danske stadig Besvær med at skaffe, hvad Kronen og Embedsmændene skulde have, maatte idelig søge Henstand

---

[1]) Københavns Toldregnsk.

[2]) Kbh. Dipl. I. 653.

[3]) Bilag LXVIII.

og Eftergivelse, ja endogsaa Hjælp til at faa Kornet i Jorden. Præsten kunde ikke faa den Tiende, der tilkom ham som fortjent Løn. Mange af Bønderne gik fra Gaardene, særlig efter Svenskekrigen, og blev Husmænd og Indsiddere, medens Hollænderne fæstede Gaardene og drev Jorderne under deres egne Brug.

Sognets Jordfordeling var omtrent den samme som Hollænderbyens. Til en almindelig Gaard regnedes vistnok i gammel Tid to Ottinger Jord (i Hollænderbyen en Fjerding) foruden Fælledjorderne, som omfattede langt den største Del. Senere opstod dog mange Ottingsgaarde eller Halvgaarde paa ca. 3 Tdr. Hartkorn, idet Gaardene deltes og der udskiltes Huslodder derfra. En to Ottings Gaard synes at have havt 25—30 Tdr. opdyrket Land, hvorpaa kunde holdes — ved Hjælp af Fælledgræsningen og Saltholmsgræsningen — ca. 8 Høveder og et Par Heste. 1620 fandtes endnu kun 90 Gaardbrug og 12 Huse med Jord. Men 1668 var Gaardene udparterede saaledes, at der kun fandtes 60 hele Gaardbrug; ca. 25 var Halvgaarde eller Gaardsæder, medens der var over 30 Husmænd, der svarede 1, 2 à 3 Skill. grot eller 1 Td. Havre i Landgilde. — Paa Gaardene dreves et forholdsvis stort Kohold, hvilket tyder paa, at der ligesom i Hollænderbyen lagdes Vægt paa Mejeribrug.

Kronens Ladegaard, der laa under Taarnby Sogn, men var en Avlsgaard under Kjøbenhavns Slot, indtil den 1579 forpagtedes af Hollænderne, havde da endnu et Tilliggende, der svarede til ca. 500 Tdr. Land. Den dreves atter af Kronen fra 1587 indtil 1624 og hørte i den Tid helt under Taarnby Sogn, medens den senere delvis laa under Store Magleby og svarede Tiende til Præsten dér. Saa længe den dreves under Slottet, bestyredes den vistnok af en Ladefoged (indtil 1579 Lauritz Holst), og Lensmandens Frue synes at have havt Opsynet med Opslagningen af Ost og Smør.

Af Lensregnskaberne fremgaar følgende Udgifts- og Indtægtsposter for forskellige Aar under Kronens Drift:

Udsæd:

	Byg:	Havre:
Aar 1600:	2 Læster[1])	134 Tdr.
— 1602:	2 — 18 Skpr.	136 —
— 1612:	2 — 2 Pd.	132 —
— 1617:	4 — 1 — 3 Skpr.	213 —
— 1620:	2 — $4^1/_2$ —	200 —

Høst:

Aar 1602:	3 Læster, $2^1/_2$ Pd.	144 Tdr.
— 1612:	7 — $2^1/_2$ — 1 Td.	164 —
— 1620:	$4^1/_2$ — $3^1/_2$ — 7 Skpr.	88 —

Der afgaves følgende Leverancer til Slottet:

1611:	1614:
Byg: 7 Læster, 2 Pd.	Byg: $3^1/_2$ L., 2 Pd., 1 Skp.
Havre: 116 Tdr.	Havre: 180 Tdr.
Kalve: 2 Stk.	Kalve: 0 Stk.
Slagtekalve: 4 Stk.	Slagtekalve: 4 Stk.
Grise: 34 Stk.	Grise: 13 Stk.
Smør: $2^1/_2$ Fjerding.	Smør: 1 Td.
Surost: 80 Stk.	Surost: 66 Stk.

I Antegnelserne til Regnskabet 1613/14 klages over, at Afgrøderne paa Ladegaardene var ganske strenge, saa fast ikke mere Korn indavles om Aaret, end der saas, og ringe Smør opslaas.

Folkeholdet paa Amager Ladegaard var, foruden Ladefogden, 4 Røgtere, 1 Gaardpige, 1 Malkepige og nogle Tærskere. De maanedlige Lønninger samt Kostpenge udgjorde 138 Rdlr. Fogdens Aarsløn var 20 Kurantdlr. samt 3 Kurantdlr. maanedlig i Kostpenge. Den forrige Ladefoged, Lauritz Holst, beklagede sig 1582 over, at han den Tid (indtil Ladegaarden blev bortforpagtet), han havde været Ladegaardsfoged og derefter Ridefoged paa Amager, ligesom han havde havt Tilsyn med Kronens Told og Sise, intet havde faaet for

[1]) 1 Læst var 48 Tdr. à 6 Skpr. 1 Pund Byg 24 Skpr.

sit Arbejde. Hr. Christoffer Valkendorf skulde undersøge Sagen og fastsætte aarlig Løn for ham, dersom han vilde blive i Tjenesten[1]). En Røgter havde 5 Sletdlr. i Løn og 2 Sletdlr. maanedlig i Kostpenge. Tærskerne fik 8 Skill. af hvert Pund Korn.

Besætningen bestod mest af Stude til Opdræt. Ialt holdtes vistnok 150 à 200 Høveder. 1623 se vi, at der leveredes herfra 80 Øxen som Betaling for Silkeleverancer til Hoffet.

Den gamle Ladegaard laa lidt Syd for Taarnby Kirke, hvor der endnu findes en Gaard, som bærer dette Navn. Da Jorderne atter 1624 bortforpagtedes til Hollænderne, blev Bygningerne efterhaanden nedlagte. En Del af Jorderne udskiftedes til Husbeboere i Taarnby; en større Eng synes udlejet til Raagaard. Paa Gaardspladsen boede der gennem lange Tider kun en Opsynsmand, som Hollænderne underholdt.

Af *større Gaarde* fandtes paa Øen endnu nogle enkelte, foruden Ladegaarden, hvortil der knytter sig noget mere Interesse end til de andre Bøndergaarde gennem de Ejere, der har havt dem.

Viberup, der, som tidligere omtalt, nævnes allerede 1370 som en Annexgaard under Bispestolens Ladegaard, var endnu 1520 én større Gaard. Den svarede 3 Lødemark i Landgilde (svarende til 16—18 Tdr. Korn). 1529 blev den delt i to, idet Seuerin Persen og Anders Ibsen[2]) hver især fik Livsbrev paa sin Gaard i Viffuerup. 1532 gaves Seuerin Persens Gaard i Livsfæste til Fru Anne Urne, Lensmandens Hustru paa Kjøbenhavn, der formentlig har benyttet Gaarden som Landsted; hun maatte dog svare Slottet den sædvanlige Rente. 1620 fik Kronen i Indfæstning af den ene Gaard 120 Rdlr.; 1650 finde vi som Indehaver af den ene af Gaardene en Hollænder Jan Pittersen og af den anden Jørgen Hansen. 1668: Niels Olesen og Cornelis Jansen. 1697: Claus Cornelissen og Piter Jacobsen. 1718: Crilles Wibrandt-

---

[1]) Kanc. Brevb. 1580—83. 550.

[2]) Om det er den Anders Ibsen i Søndre Sundby, der 1496 nævnes som Thingfoged paa Amager, tør ikke siges.

sen og Pitter Jacobsen. Endnu omkring 1700 svaredes Penge som Landgilde i Stedet for Kornafgift. 1718 havde begge Gaarde ca. 35 Tdr. Hartkorn.

Raagaard, der først findes nævnt 1518, synes udskiftet fra Ladegaarden noget senere end Viberup og svarede ligeledes 3 Lødemark. Senere svaredes endvidere 8 danske Mark af en Eng, som var tillagt. 1525 blev Gaarden for 8 Aar, uden al Tynge eller Afgift, forlenet Slotsskriveren paa Kjøbenhavn Peder Villadsen[1]), der tre Aar senere fik Livsbrev paa Gaarden med Ager, Eng og Mark, fri og kvit, dog skulde han bygge og forbedre den. 1555 fik Jep Knudsen og Hustru Livsbrev derpaa med tilbørlig Afgift til Slottet. 1600 havde Peder Lauritzen og Anders Jensen Gaarden i Fæste og 1631 fæstedes den af Lauritz Jensen, der gav 80 Kurantdlr. i Indfæstning. Men allerede to Aar efter fæstedes den af en Hollænder Jan Jansen mod samme Indfæstning og senere var dennes Søn, Claus Jansen Hollænder, Indehaver, hvorefter den i lang Tid forblev i samme Families Hænder; 1710 nævnes Claus Raagaards Enke og derefter knyttes Personnavnet Raagaard snart dertil. 1718 havde Gaarden 14 Tdr. Hartkorn.

Skælgaarde, som fra den ældste Tid har været to Bol, var allerede omkring 1600 delte imellem tre Indehavere, nemlig Lauritz Pedersen, Jørgen Hansen (den sidste var ogsaa Medindehaver af Viberup), samt Lauritz Jensen (Raagaard). 1668 finde vi Gaardene delte i en større Gaard (Helgaard), to Halvgaarde, et Gaardsæde og et Hus.

Peder Laursen og Dirch Jansen var da Indehavere af den større Gaard; 1718 havde denne 18 Tdr. Hartk., de to Halvgaarde hver godt 8 Tdr., Gaardsædet 4 Tdr. 6 Skpr. og Huset 3 Skpr.

Førstergaarden i Sundbyøster var neppe nogen større Gaard end de andre, men der knytter sig til den en særlig Interesse,

---

[1]) Peder Villadsen havde senere Ejendomme paa Dragør, hvor han synes at have været Kronens Tolder, og blev en Del Aar efter forlenet med Indtægten af Taarnby Kirke.

fordi den synes at have staaet i Berøring med Kronen og Hoffet. Dersom Sigbrit og Dyveke, som Sagnet fortæller, har havt et Landsted i Sundbyøster, maa det være denne Gaard, der aabenbart er den samme som den senere »Svaneleje« eller »Rødegaard«. Det er meget muligt, at det er den Gaard, som 1526 gaves i Fæste til Jens Kamersuend og 1548 gaves til Henrik Koltermann fri og kvit for at være til Kongens og Lensmandens Tjeneste. Først 1644 nævnes »Førstergaarden«, hvor Kronen synes at have havt en Art Planteanlæg; og da det viser sig, at der til den senere »Svaneleje« eller »Rødegaard« knytter sig Planteavlsdrift, tør vi antage, at det er den samme Gaard, der efter at være bleven benyttet til Svanejagter har skiftet Navn. Indtil 1644 indehavdes Gaarden af Thor Olsen, der den 15. Januar »desværre dræbte oc ihjælstak Niels Olufsen i Sundbyvester«. To Dage efter lod erlig og velfornumbstig Mand Wulff Iffuersen Rauffe (eller Rauffn), formodentlig Slottets Ridefoged, og Birkefogden, Oluf Steen, registrere og vurdere paa Kongens og Rettens Vegne hans Gaard, Bo og Løsøre til Sagefaldsbøde.

Gaarden, hvorunder indbefattet tre Jærn-Rækværk, Bommene omkring Stuen og alt nagelfast sattes til	450	Sletdlr.	»	℔	»	ß
5 Køer, 2 Kvier, 5 Ungnød, 4 Kalve.	100	—	»	-	»	-
I Kornladen: 6 Pd. Korn à 9 Sletdlr..	54	—		-	»	-
4 Heste	50	—	»	-	»	-
14 Faar	21	—	»	-	»	-
10 Svin	10	—	»		»	-
Harver, Tromle m. m.	11	—	»	-	»	-
1 Brygger-Kjedel	10	—	»	-	»	-
1 — -Kar, 1 Kværn	5	—	»	-	»	-
1 Kobber- og 1 Messingkedel, 1 Kobbergryde	4	—	»		»	
3 Sengedyner	4	—	»	-	»	
1 Skab uden Laas	»	-	2	-	»	
1 Kiste » »	»	—	2	-	»	-
1 Skammel		—	2		»	-
Overført...	720	Sletdlr.	2	℔	»	ß

Transport...	720	Sletdlr.	2	℔	»	ß
1 Stol	»	—	2	-	»	-
1 Skive i Stuen (Bord?)	»	—	2	-	»	-
4 Hynder	4	—	»	-	»	-
2 Sengklæder	»	—	1½	-	»	-
2 Par Blaagarnslagen	»	—	6	-	»	-
	727	Sletdlr.	1½	℔	»	ß
Skyld paa Gaarden	153	—	3	-	6	-
Tilovers i Penge	573	Sletdlr.	2	℔	2	ß

hvoraf Halvparten, 286½ Dlr. 17 ß, tilfaldt Kronen, og Halvparten Enken[1]).

Endnu mange Aar sad Enken ved Gaarden, indtil den brændtes og ødelagdes under Svenskekrigen. Derefter synes den mere og mere at finde Anvendelse som Lystejendom og faar Navnet Svaneleje. 1668 finde vi Captain *la Hey*[2]) som Indehaver; 1677: Monsieur *Hendrich Møller* og *Stephen Gardener*, medens *Dirch Bonat* havde Kroen, som da var oprettet. 1692 kaldes den endnu »Monsieur Møllers« Gaard; 1697 var Jacob Møller Indehaver. 1710 dreves Gaarden og Kroen af Christoffer Truelsen; den havde da ca. 9½ Td. Hartkorn.

Om *Byernes Beboelse* og Erhvervsforhold kan vi danne os et Begreb gennem de Skatteydere og Skatteobjekter, som hver By havde omkring Aar 1600.

Taarnby, der var Sogne- og Thingby, bestod, foruden af Præsten og Retsbetjentene, af 12 Gaardmænd, 4 Husmænd eller Inderster, 5 Tjenestedrenge (Karle), en Smed, en Møller og en Væver, der alle svarede Skat.

Sundbyvester: 13 Gaardmænd, 9 Inderster, 7 Tjenestekarle.

Sundbyøster: 14 Gaardmænd, 7 Husmænd, en Pebbersvend (Handlende), en Skræder (»Embitzmand«), 4 Tjenestekarle.

Kastrup: 9 Gaardmænd og 10 Tjenestekarle.

---

[1]) Kbh. Lensregnsk. 1645/46.

[2]) En Mand af dette Navn var Kronens Entreprenør ved Anlægget af Christianshavn.

Maglebylille: 17 Gaardmænd, 7 Inderster, en Skræder, 7 Tjenestekarle.

Tømmerup: 14 Gaardmænd, 4 Inderster, 8 Tjenestekarle.

Skælgaarde: 3 Gaardmænd.

Viberup: 2 Gaardmænd.

Ullerup: 6 Gaardmænd, 3 Inderster, en Pebbersvend og 7 Tjenestekarle.

Raagaard: 1 Gaardmand.

Sognet havde saaledes 91 Gaardmænd og 34 Inderster eller Husmænd, 5 Haandværkere og 2 Handlende. Som vi se af en Indberetning fra Præsten, Hans Clausen Jæger, 1657, var Sognet ikke meget velsitueret, og en stor Del af Gaardene dreves af Hollænderne. Præstens Indberetning lyder:

»Udi Taarnby Sogn ere 91 hele Gaarde og 4 halve »Gaarde, som ellers hos os kaldis Gaardsæder, hvilke alle til»komme H. K. Majestæt oc Kronen, oc lade Hollænderne udi »Hollænderbyen pløje oc saa til 27 af bemeldte 91 hele »Gaarde, oc boer der paa Gaardene nogle fattige Folk, som »kunne ikke holde samme Gaarde vedlige, hvordover den største »Part af bem. 27 G. ere ilde forfaldne og ligge som nogle »øde Pladser. Her foruden er der ogsaa udi Sognet en 60 »Gadehuse, af hvilke en Del staa øde, en Del ilde forfaldne, »fordi der bor ikkun nogle fattige Stakler udi dem, som hver»ken have at bide eller brænde, og tilkommer samme 60 Huse »i lige Maade H. K. Majestæt oc Kronen uden tvende, som »ligge til det hæderlige Universitet[1]).«

Tiden nærmest før Enevælden var da ikke nogen Opgangsperiode for de danske Amagere. Mer end en Fjerdedel maatte gaa fra Gaardene, som Hollænderne derefter overtog, og gaa over i Husmands- eller Arbejderklassen. Fæstetvangen hindrede, at Gaardene kunde udstykkes; og de danske manglede økonomisk Magt til at overtage dem, naar de blev ledige og der skulde svares ny Indfæstning. Haandværk maatte kun drives til det allernødvendigste Behov. Udpinte af Krigsbyrder, Skatter og Arbejde til Statens mange Byggeforetagender

[1]) Rigsark.: Sæll. Præsters Indberetning om Gaarde og Bol o. s. v.

maatte de gamle Beboere langsomt bukke under for Hollændernes stærkere og friere Vext.

Hvor tarveligt Bønderne maatte leve, faar vi et Indtryk af ved at se det Udstyr eller Indbo, der fandtes paa en af de bedre Gaarde som Førstergaarden. Ud over de nagelfaste Ting fandtes i Stuerne kun et Skab, en Kiste, en Skammel, en Skive (et Bord), en Stol, fire Hynder, samt to Senge med Sengklæder. Bryggerset var det bedst udstyrede. Man bryggede selv; thi det kostede Told at føre Øl fra Staden. Og Økonomi paabødes fra oven. Der var strængt kongeligt Forbud imod at holde »Krøgerhuse« (Kroer) paa Landet, navnlig ved Thingstederne, hvor der let kunde blive Anledning til Drikkelag.

Omkring 1650 var det skatteydende Mandtal i Taarnby Sogn indskrænket til 82 Bolsmænd, 22 Inderster, 4 Haandværkere, 20 Karle for fuld Løn og 15 Drenge for halv Løn.

---

2. Offentligt Liv.

Byernes Forvaltning; Fogder. — Retsvæsenet: Taarnby Birkething; Thingfogder; Birkefogder og Birkeskrivere; Thingstedet; Retssager. Kirken; dens Indtægter og Udgifter; Præsteembedet, Præstegaarden og Præsterne. — Degnekaldet og Skolen. — Møllen. — Sognets Skattebyrder: Landgilde og Gæsteri; Extraskatter; Tienden; Husbondhold; Jordskyld; Ægt og Hoveri. — Kronens Indtægter af Sognet.

De danske Byers *Forvaltning* sorterede ifølge Sagens Natur under Lensmanden paa Kjøbenhavns Slot, der var Kronens Tillidsmand og Øvrighed. Lensmanden havde en næsten uindskrænket Myndighed i alle offentlige Sager; kun hos Kongen kunde man søge Regres; men det var en saare betænkelig Sag at gøre Lensmanden imod. Han havde den administrative Ordning under sig m. H. t. Gaardenes Drift,

Afgifternes Erlæggelse, Hoveriarbejdet; paa ham beroede altsaa Folkets Ve og Vel i det daglige Liv.

Under Lensmanden fungerede Ridefogden, som førte Tilsyn og Kontrol med Byernes og Sognets Anliggender, mødte i Retten paa Kronens Vegne, naar Fæstesager, Skattesager e. l. foretoges, og varetog i det Hele Kronens og Lensmandens Ombud. Vi se ogsaa, at Ridefogden havde Tilsyn med Kronens Told og Sise. 1634 træffe vi en »Landfoged« over Øen. Han havde en aarlig Løn paa 6 Rdlr., 4 Al. Klæde og en Kohud, samt 48 Sletdlr. i Kostpenge. (Lensregnskaberne.)

I Rapport til denne eller Ridefogden stod Byernes lokale Fogder eller Oldermænd, i Reglen blandt de største Gaardmænd; de valgtes vistnok af Beboerne og for Livstid med Lensmandens Sanktion. De sørgede for, at Byvedtægterne overholdtes og at Byernes Erhverv foregik med rette Skik og Orden, saa der ingen Klage eller Ufred opstod; og dersom Klagemaal skete, da maatte de søge Parterne jævnede, at ikke langvarige og unødige Retstrætter paabyrdedes. Endvidere skulde de ombyde til offentlige Arbejder og Ægtkørsler, naar Turen stod paa, paase Vejenes Fremkommelighed og i det Hele udføre Kronens og Lensmandens Vilje. Som Godtgørelse for dette Ombud var Fogderne fritagne for visse Extraskatter samt for Ægtkørsler og andre offentlige Arbejdspligter.

Som Fogder kan nævnes:

I Taarnby: 1672 og 91 Jørgen Hansen. — I Sundbyvester: 1672 Suend Olsen, 1691 Lauridz Dirchsen. — Sundbyøster: 1672 og 91 Broer Jensen. — Kastrup: 1672 og 91 Niels Lauridsen. — Maglebylille: 1672 Hans Hansen, 1691 Jan Clausen. — Tømmerup: 1672 og 71 Dirch Cornelsen. — Ullerup: 1672 Jacob Jansen Raagaard, 1691 Claes Jansen Raagaard.

Retsvæsenet i de danske Byer udskiltes i sin Tid, da Hollænderne indførtes og fik deres egen Rettergangsmaade, af det gamle Amager Birk og kom til at danne en egen Jurisdiktion: Taarnby Birkething. Dette sorterede under Lensmanden og styredes først af en Thingfoged, en af Birkets større og mere fremragende Gaardmænd, som derfor havde sin Gaard

kvit og fri for Landgilde og fritoges for de fleste af de Tynger, som Fæstebønder havde; senere kaldtes han Birkefoged, og der fordredes en mere retslærd og studeret Mand til at indtage Stillingen.

Thingfogden var, som Sognets verdslige Overhoved, en betydelig Person, der baade kunde læse og skrive, hvad paa hin Tid var ret ualmindeligt. Desuden maatte han selvfølgelig kende de gamle Love og de Retsregler og Forordninger, som Kongerne og Rigets Raad foreskrev. En vigtig Støtte havde han iøvrigt i Thingskriveren, som var baade en retskyndig og med visse Kvalifikationer udrustet Mand, der medunderskrev paa Domme og Retsafgørelser.

Som Thingfogder findes nævnt, foruden Henrik Koltermann, Sundbyøster (1548), om hvem det kun kan formodes, at han indtog denne Stilling:

1585 Peder Holst, vistnok boende i Skelgaarde; 1611 Oluf Hansen, Sundbyøster; 1619 og 34 Hans Poulsen, Viberup.

Efter Christianshavns Anlæg indtraadte den Forandring i Retsordningen, at Thingfogden, der fremtidig udnævntes som Birkefoged, tillige blev Byfoged paa Christianshavn. Denne Ordning indtraadte omkring 1634 og varede til 1685, da Christianshavn henlagdes under Kjøbenhavns Bything. Medens Birkefogden tidligere boede paa Amager, skulde han i dette Tidsrum have Bolig paa Christianshavn, hvor der fandtes et Raad- og Domhus, for at han kunde være ved Haanden, naar hans Hjælp ved Dag- eller Nattetide gjordes fornøden[1]). Men fra 1685 havde flere af Birkefogderne igen Bolig paa Amager.

Thingstedet for Landsbyerne vedblev at være i Taarnby. 1662 befalede Kongen, at der skulde oprettes faste Thinghuse og Retsteder i alle Sognebirker[2]). Og vi se, at det i al Fald indtil 1701 fandtes i Taarnby, men flyttedes da til Sundbyøster, paa Svaneleje- eller Rødegaard, hvor det forblev indtil 1742.

[1]) Sæl. Reg. 29. 424.
[2]) Sæl. Tegn. 36. 363.

Retsdagen var Fredag. Retten bestod, foruden af Birkedommeren og Skriveren, af 12 Thingmænd, som Regel to fra hver af Sognets Byer. Bestillingen som Thingmand eller Stokkemand var et kongeligt Ombud, der fordeltes mellem de ældre af Bymændene. I Sager, der gjaldt Ære og Liv, tiltraadte Stokkemændene som Meddomsmænd. Men efterhaanden blev Birkefogden mere enevældig, og Stokkemændene fik ingen Indflydelse paa Sagernes Afgørelse. Gaardmændene forsømte at give Møde, saa der maatte tages Husmænd til faste Thingmænd, imod at de fik deres Huse fri for Skatter og kongelige Tynger. Fra omkring 1700 skulde kun 8 Mænd »skrives til Stokke« fra Gl. Amager og én fra Ny Amager, som da ogsaa hørte under Taarnby Birkething.

Som Birkefoged paa Amager og Byfoged paa Christianshavn fordredes vistnok snart en i Statsadministrationen uddannet eller juridisk studeret Borger; men Embedet var neppe særlig godt lønnet, da det hyppigt skiftede Indehaver.

Vi skal nævne hele Rækken:

1634—36 Johan Lauritzen (Kastrup?). — 1636—54 Oluf Steen. — 1654 Peder Jensen Hellekrands. — 1654—58 Søren Jespersen. — 1658—63 Ingvold Carstensen. — 1663—64 Harder Bulcke. — 1664—66 Samuel Thomasen. — 1666—67 Anders Nielsen. — 1667—68 David Spormand. — 1668—74 Erik Pedersen Grøn. — 1674—87 Peder Villadsen. — 1685 Hendrich Schrøder (konst.?) — 1688—1708(?) Niels Pedersen, Kastrup. — 1708—20 Jens Pedersen Oldenburgh.

De ældre Thingfogders Lønning bestod for en Del af Retsgebyrerne, samt Frihed for Landgilde af deres Gaarde, hvilken regnedes til 3 Pund Korn. 1578 fastsattes, at der af hver Gaard i Birket skulde ydes 1 Skp. Korn (det saakaldte »Dommerkorn«) til Dommeren[1]), hvad der beløb sig til ca. 15. Tdr. Byg. Denne Kornafgift afløstes snart med Penge, nemlig 24 Skilling à 2 Mark af hver Gaard. Det var ofte forbundet med stort Besvær at faa Pengene ind, og der stod mange Restancer. Den samlede Aarsindtægt har antagelig i det 17.

[1]) Reg. o. a. Lande II. 397.

Aarh. været omkring 100 Sletdaler, hvad der var en ganske god Gage paa den Tid.

Skriverens Løn bestod af en Del af Retsgebyrerne og Sportler. Vi finde nævnt som Skrivere: 1577 og 80 Lauritz Holst[1]) (eller Lauritz Skriver). — 1648 og 51 Hans Pedersen. — 1656 Jacob Estbennsen. — 1656—91 Hans Andersen Rønne. — 1691—98 Poul Iversen. — 1698—1727 Jonas Jonassen. — 1700 Christen Krøger (fung.). — 1725 Berthold Hovisch (konst.).

De Retssager, der paadømtes, kunde appelleres til Sjællands Landsthing, som højere Instans, naar de gjaldt Liv, Ære eller Gods. Men saadanne Sager var ikke sjældne; thi Retten var streng. En stor Del af Dommene gjaldt Lejermaal, der straffedes haardt. Koldingrecessen af 1558 giver følgende Regler herfor: Ægtefolk straffes første Gang paa deres Gods og Penge til sidste Hvid; anden Gang paa deres Gods og med Landsforvisning; tredie Gang skulde Ægtemanden miste sit Hoved og Ægtekvinden skulde druknes. Den, der overbevistes om »Jomfrukrenkeri«, skulde bøde 9 Mark til Kvindens rette Værge og 8 Skill. grot til Retten. Der verserede gerne 1 eller 2 Lejermaalssager gennemsnitlig om Aaret for Amagers Vedkommende, hyppigst for Hollænderne, der havde bedst Raad til at bøde derfor, men ogsaa for de danske Amagere. 1631 blev en Mand fra Kastrup henrettet for Blodskam, og $^2/_8$ af hans Ejendele, 500 Sletdlr., tilfaldt Kronen. To Kvinder fra Kastrup og Taarnby maatte 1640 bøde med Livet for Lejermaal; de efterlod sig 557 Sletdlr. Iøvrigt var de fleste Lejermaalsbøder paa 6, 12 og 18 Dlr. for hver af Parterne, naar den formildende Omstændighed var tilstede, at de kunde indgaa Giftermaal. Senere sank Bøderne betydeligt. Præsterne skulde give Oplysning om de uægte Børn, der fødtes, og gøre aarlig Indberetning

[1]) Sikkert en Slægtning til den forannævnte Thingfoged Peder Holst. Lauritz Holst var 1579 Ladefoged paa Ladegaarden, derefter Ridefoged paa Amager. Han fik (1579—80) 9 Mark aarlig for at holde Kirkens Regnskab og 3 Mark for at skrive Kirketienden i Taarnby S.

derom. Af andet Sagefald indkom hyppigt Bøder, f. Ex. for Slagsmaal (4—18 Sletdlr.), for at forsømme Thinget (5 Sletdlr.), for at holde for stort Bryllup (15 Sletdlr.), for ulovlig Udskænkning (2 Sletdlr.), der tilflød Kronens Kasse.

Kirken i Taarnby var oprindelig Annex til Frue Kirke i Kjøbenhavn. Sammen med denne Hovedkirke og sikkert ogsaa Kirken i Magleby, samt flere andre Landsbykirker i Stadens Omegn, blev den 1474 af Paven overdraget til Kronen for at underlægges Universitetet. Kirkens Indtægter skulde tjene som Lønning for Universitetets Lærere, der til Gengæld skulde forrette Gudstjenesten, eller holde en Vikar dertil. Kronen synes dog at have erhvervet Højhedsretten over den; thi under Reformationskrigene gaves dens Indtægter i Forlening til Slotsskriver Peder Villadsen, som iøvrigt havde flere Ejendomme paa Amager, saaledes Raagaard. Der var indtraadt den Skik, at Kronen for at skaffe Midler til Krigsomkostninger ikke alene satte Kirkerne i Pant, men ogsaa forlenede Private med Indkomsterne af Præstekald, imod at de holdt Kapellaner til Tjenestens Udførelse. Peder Villadsen afstod 1538 Kirken »med Tilliggende« til Laurids Persen, som var Præst ved Allehelgens Alter under Frue Kirke. Han blev saaledes Sognets første reformerte Præst. Ved Kaldsbrevet, der udstedtes af Frue Kirkes Kapitel, paalagdes det ham at forkynde den evangeliske Lære, saaledes som en ret Sognepræst sit Sognefolk pligtig er[1]). Ikke længe efter ophævedes imidlertid Kapitlet, og efterhaanden som dets Kanniker eller Præster uddøde, henlagdes deres Embedsgods under Universitetet. Dette har formentlig ogsaa været Tilfældet med Taarnby Kald ved Hr. Laurids Persens Afgang 1542. Det ses, at Universitetet havde Patronatsretten, da Kaldet blev besat 1566, og siden har Kirken været i Universitetets Besiddelse.

Selve Kirkebygningen stammer sikkert tildels fra Kirkens Oprettelse, vistnok under Absalon. Den synes ikke under-

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Kirker og Klostre 81 og 206. Helweg: Den danske Kirkes Hist. til Reformationen 406.

gaaet nogen væsentlig Forandring siden den seneste Del af Middelalderen, undtagen den, at der er tilbygget tre Hvælvinger til Skibet. Den ældste Del af Skibet er bygget af Kamp- og Kridtsten, eller Kalksten; den bærer Spor af oprindelig rundbuede Vinduer nærmest Vaabenhuset paa Nordsiden. Disse er rimeligvis forandrede ved en delvis Ombygning, der skal have fundet Sted omkring 1512. Muligvis har da den ældste Del faaet indsat de første 4 Fag Krydshvælvinger fra Overgangstiden. Vaabenhuset mod Syd synes ogsaa da tilbygget, og en Ombygning af Taarnet synes samtidig at have fundet Sted. Senere er Skibet forlænget mod Øst med 3 Fag Krydshvælvinger, hvorved Kor og Sakristi er ombygget, vistnok 1577; thi da hentedes der Tømmer, Kalk, Mur- og Tagsten fra Stralsund og skibedes i Land paa Dragør. Næste Aar anskaffedes en ny Klokke, der kostede Penge for 1½ Læst Byg eller 54 gl. Daler. Den vejede 16 Lispund mere end den gamle, der solgtes til Giert Bøssestøber for 32 gl. Daler. — Det ældste Vaabenhus paa Nordsiden har, formentlig 1620, faaet indsat 3 Fag »Gewølter« (Hvælvinger) af *Kasper Bartholin* (1618—19 Universitetets Rektor), der ogsaa ved sin Død 1629 gav Kirken en ny Prædikestol og velsignede Alterfoden med ziirlig Prydelse[1]).

Taarnby Kirke.

Kirkens Indre giver et Indtryk af ærværdig Ælde ved sit store, med Krydshvælvinger forsynede Rum og sit enkle tarvelige Udstyr. 1700 skænkede Universitetets daværende For-

[1]) Trap: Danmark 3. Udg. II. 240.

stander, den tidligere Rektors Navner, Kaspar Bartholin, to Pulpiturer, som bære Universitetets Vaaben og følgende Mindevers forfattet af Degnen M. L. Widsted:

»Tak Kaspar Bartholin, Din Farfar Du har lignet,
Som Herrens Prækestol og Altar-Fod velsignet
Med ziirlig Prydelse, Du pyntet ogsaa mig,
For større Plads og Rum enhver berømmer Dig.
Min trofast Hyrdes Bøn, Du lod Dig gaa til Minde,
Saa snart han bad for mig, Du gavmild lod Dig finde
At ziire Kirken smukt med Pulpiturer toe
Gud lønne derfor Dig i ævig Himmel-Ro.«

Forskellige andre Velgørere har betænkt Kirken med mindre Gaver.

Over Midtergangen hænger et Skib, samt 4 Malm-Lysekroner, af hvilke den største er skænket af Præsten M. Anchersen 1721. Vinkanden bærer følgende Inskription: *Rectoro Magnifico Johanne Wandalino, Procuratore templi Ola Romero.* Kalken: E. P. V. 1667. Oblatæsken: *Prokuratore Casparo Bartholouno MDCCI.*

Orglet, der er købt af Citadellets Kirke, blev skænket 1725 af Sognets Beboere som en Takkegave, fordi Kirken og Sognet under den langvarige nordiske Krig blev bevaret for Ildsvaade og tjendtligt Overfald. Til Organist valgtes en Søn af Skolemesteren, Lund, som derved fik opfyldt et inderligt Ønske og lagde sin Taknemlighed for Dagen ved at klæde sig i Amagerdragt, som han bar til sin Død. Hans Løn blev sat til en Skp. Byg af hver Gaard.

Kirkens to Klokker er støbte af Ahasv. Koster og v. d. Hart 1678 og 1688. Endelig findes et gammelt Uhrværk (Skiven fornyet 1820).

1746 blev den østre Gavl, Degnestolen og Alterbilledet repareret; senere er et nyt Alterbillede indsat (malet af Roed). Over den øverste Stol tilhøjre hænger en Tavle, anbragt af Præsten Professor Wandal til Minde om Kong Frederik d. 5.s Besøg i Kirken ved et Amagerbryllup.

Kirkens *Indtægter og Udgifter* fremgaar af et Regnskab for

1577—83 i Konsistoriets Arkiv (Nr. 132 fol.) Herefter var Kornindtægten — Tienden:

1577: 19½ Pund 9 Skpr. Byg.
2 — Rug[1]).
33 Skpr. Vikker.
107 Tdr. Havre.

1579: 3 Læster 8 Skpr. Byg[1]).
1½ Pund 5 Skpr. Rug.
104 Tdr. Havre.

1581: 30 Pund Byg.
36 Skpr. Rug.
13 — Vikker.
109 Tdr. Havre.

Altsaa gennemsnitlig et Par Hundrede Tdr. af de forskellige Kornsorter, omtrent en Tiendedel af Sognets Avl.

Af Pengeindtægter finde vi det første Aar:

For en rød hjelmet Stud, som Hr. Jørgen (Præsten) gav til Sjælegave ..... 40 Mark
Claus Hansen til Sjælegave ..... 4 —
Tavlepenge til Jul ..... 5½—6½ ß
— - Paaske ..... 6—10 -
— - Pinse ..... 6—4½ -
Kirkens samlede Indtægt i Korn og Penge var 1577 ..... 704 Mark 4½ ß
Udgiften ..... 484 — 4½ - 2 Alb.

Dersom dette Aar kan regnes for et Middelaar, hvad det synes at kunne, har Kirken lagt sig et Par Hundrede Mark (senere Daler) op om Aaret. Den havde ogsaa ret gode Midler. Det ses, at Bønderne undertiden laante Penge af den og ofte skyldte betydelige Restancer. I Begyndelsen af det 17. Aarh. havde den samlet et Fond, hvoraf den kunde udlaane 300 Dlr. til en anden af Universitetets Kirker, Fossie i Skaane. Kirken havde et usædvanlig stort Sogn; meget taler for, at

[1]) Et Pund Byg var 24 Skpr.; et Pund Rug 20 Skpr. En Læst var 12 Pund.

en Del af det gamle Magleby Sogn ved Hollændernes Overtagelse af deres By er bleven tillagt Taarnby Sogn, saaledes Maglebylille, muligvis ogsaa Kastrup. Omkring 1660 angives Indtægten til 30 Pund Byg; men der fulgte, som vi se af Regnskabet, ogsaa Rug- og Havretiende, der imidlertid kan have været skænkede til andre Formaal. Det fremgaar desværre ikke, hvorledes Udgifterne er anvendte; formentlig afholdtes der Udgifter til Skolen og til Degnens Lønning.

Præsteembedet regnedes — i al Fald senere — til et af de bedste i Stiftet. Præstetienden, der vel nok var den væsentligste Del af Indtægten, udgjorde antagelig en lignende Sum som Kirketienden. Alene af Ladegaarden blev Præsten efter dens Bortforpagtning tillagt 3 Pund (12 Tdr.) Byg, idet Præsten Jørgen Nielsen Richardsen 1588 klagede over, at han ingen Tiende havde faaet af Ladegaarden, siden den var bleven forbedret og Kronen atter havde overtaget den, medens saadan tilforn var ydet; og Kongen bestemte da, at der skulde svares til Præsten 3 Pund Korn[1]).

Tienden synes iøvrigt udskreven efter Kærven paa Marken, men betaltes gerne med Penge. Det ses af Thingbøgerne, at Præsten i 1630erne havde en Mængde udestaaende Fordringer paa Tiende, som han maatte lade inddrive ad retslig Vej.

Til Embedet hørte en større Præstegaard. Præsten Hans Klavsen Jæger havde endogsaa to Gaarde, idet han foruden Præstegaarden havde en anden Gaard i Fæste. 1650 søgte han Kongen om, at han og Hustru maatte beholde Fæstegaarden i begges Levetid, fri for Landgilde, Ægt og anden Tynge. Han henviste til, at hans Hustrus Moder, Ane Wiboldtz, havde tjent Kong Christian d. 4. i 46 Aar, og at hans Moder havde tjent Dronning Anna Catharina i 7 Aar som Kammerpige, hvorefter Majestæterne gjorde hendes Bryllup paa Kjøbenhavns Slot 1606[2]). Ansøgningen ses ogsaa at være bleven bevilget, idet Hr. Hans Klavsen endnu 1668 havde begge Gaarde.

[1]) Sæl. Regn. 13. 39.
[2]) Indk. Breve til Danske Kancelli.

Til Gaarden lagdes 1704 en af Kongens store Enge, skænket af Grevinde Elisabet Helene von Vieregg, der dette Aar opholdt sig nogle Maaneder paa en af Skelgaardene og var under Omsorg af Præsten, Professor Fleischer. Hun fødte i Juni Maaned en Søn, hvortil Kongen var Fader. Hun døde 9 Dage efter at Fødselen var overstaaet. Barnet, der døbtes Frederik Gyldenløve, levede kun $8^1/_2$ Maaned. I Taknemlighed mod Præsten skænkede Grevinden før sin Død med Kongens Samtykke til Præstegaarden Indtægten af den af de store Kongens Enge, der senere kaldtes Præsteengen. Præstegaardens Hartkorn var 1686 ca. 12 Tdr.; 1718 ca. 8 Tdr.

Embedets Indtægter angives 1728 — foruden Indtægten af Præstegaarden — til 1000 Rdlr., der fremkom saaledes:

Præstetienden 353 Tdr. Byg à 1 Rdlr.	353	Rdlr.
Kvægtiende	87	—
Højtidsoffer	210	—
Accidenser og Tavlepenge	300	—
Indtægt af »Præsteengen«	50	—
Ialt...	1000	Rdlr.

Men der hvilte ogsaa betydelige Udgifter paa Kaldet. Præsten havde Omsorg for de Fattige og Syge, som Sognets Fader, samt for Skoleundervisningen. Han svarede Studieskat til Universitetet, »Cathedratico«, der 1692 var 2 Rdlr. 2 Ortug. Senere paahvilte Embedet som fast Afgift til en Kapellan 250 Rdlr. Under Krigsforhold maatte ogsaa Præsterne bløde haardt, og særlig under Enevoldskrigene. 1711 udskreves saaledes hos Præsten i Taarnby 550 Rdlr. i personligt Krigsstyr. 1720 gav baade den gamle, Mag. Danchel, og den nye Præst, Professor Anchersen, henholdsvis 120 og 230 Rdlr. til Krigskassen. 1722 udskreves 200 Rdlr., samt aarlig i flere Aar 60 Rdlr. af Kaldsindtægterne. 1729 maatte gives i Brandstyr til Kjøbenhavns Opbygning af Præsten 46 Rdlr., af Degnen 9 Rdlr.

Baade Enkebolig og Degnebolig synes fra gammel Tid at have hørt under Præstegaarden og var fri for alle Skatter og Tynger.

Kaldsretten til Præsteembedet forblev indtil Enevælden hos Universitetet, der vaagede over denne Myndighed, som ogsaa havde en økonomisk Betydning, idet Universitetslærerne her havde en Post at falde tilbage paa, naar de afgik. Menigheden fik sjælden et Ord at sige ved Præstevalget, skønt Kirkeordonansen af 1539 stillede den ret frit i saa Henseende, endsige Lejlighed til at høre den, der søgte Embedet, forinden han blev kaldet. Snarere gjorde der sig Paavirkning gældende fra oven. Da Sognets anden lutherske Præst, Dr. Lauritz Nielsen, døde (1566), ønskede Universitetet en af dets andre Præster, Hans Lauritzen i Søllerød, Svoger til en af Universitetets Professorer, kaldet; men Embedet blev givet til Jørgen Knudsen fra Melby, der var Svoger til Slotsfogden paa Kjøbenhavn, som ønskede ham ansat. Universitetsprofessorerne saa det for rettest at bøje sig for Slotsfogdens Ønske, da han stod højt ved Hove og kunde gavne dem paa andre Maader. Jørgen Knudsen forblev i Embedet til 1579. Da han 1577 skulde antage en Kapellan, gav dog Beboerne ret udtrykkeligt deres Utilfredshed tilkende i en Klage over denne. Det hedder i Indberetningen til Kongen om Sagen, at Beboerne ikke vilde modtage den nye Præst, Hr. Troyels, og stillede sig »fast moduillige emod hanum j mange Maader«. Kongen lod dem gennem Lensmanden give Tilhold om, at anname den Præst, der skikkedes dem, og beordrede de modvillige tiltalte og alvorligt straffede[1]). Hr. Troyels blev her imidlertid ikke ret længe og fik ikke Embedet; thi Jørgen Knudsen efterfulgtes 1579 af Jørgen Nielsen Richardsen (Cimber), som døde i Aaret 1600.

Præsterne valgtes derefter ofte blandt Universitetes Professorer, for hvem Kaldet efterhaanden blev en udmærket Retrætepost. Da Besættelsen 1600 fandt Sted, holdt de stærkt paa en Kollega, Magister, Professor Laurits Skavbo (Scavenius), hvis Pengesager var derangerede. Han fik ogsaa Embedet, skønt Kronens Kansler ønskede en anden. Fem Aar efter blev han Biskop i Stavanger. Det fejler neppe, at den,

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Univ. Hist. II. 750. Sæl. Tegn. 13. 353.

som Kansleren 1600 ønskede ansat, blev hans Efterfølger. Det var Magister, Professor Klavs Hansen Jeger. Aaret efter giftede han sig, 50 Aar gl., med Dronningens Kammerpige. Han forblev i Embedet 34 Aar. De sidste Aar (fra 1636?) var hans Søn, Hans Klavsen Jeger, Kapellan eller kunstitueret; han synes at have mistet Embedet paa Grund af en Forseelse ved Nadverens Uddeling, men Kongen benaadede ham med et Aars Suspension. 1639 fik Sønnen Faderens Embede paa Kongens Anbefaling og virkede i Kaldet i 30 Aar[1]).

En Liste over samtlige Præster i Taarnby fra Reformationen indtil Frederik d. 4.s Tid følger:

1538—42: *Laurids Persen* (tidl. Vikar ved Allehelgens Alter under Frue Kirke).

1542—66: Dr. *Laurits (Lars) Nielsen* († 1566; begravet udenfor Kordøren).

1566—79: *Jørgen Knudsen* (fra Melby. 1577 var en Hr. Troyels Kapellan).

1579—1600: *Jørgen Nielsen Richardsen (Cimber)* († 1600).

1600—05: *Prof. Mag. Lavrits Klavsen Skavbo (Scavenius)* (senere Biskop i Stavanger).

1605—39: *Prof. Mag. Klavs Hansen Jeger.*

1639—69: *Hans Klavsen Jeger* (Søn af forn. Kap. 1637. † 1676).

1669—91: *Mag. Laurits Hansen Grønbeck* (Fra Holmens K.).

1691—1701: *Hans Poulsen Fyhn* (Kap. 1684).

1701—11: *Prof. Mag. Esaias Fleischer* († under Pesten 1711; hans Enke levede til 1747).

1711—20: *Mag. Folchmar Danchel* (1719 var Prof. *Birckerod* konst.)

1720—26: *Prof. Mathias Anchersen* (til Trinitatis K. Senere Biskop i Ribe).

I Kirken og paa Kirkegaarden findes Gravsten over nogle af disse Præster og deres Hustruer med følgende Inskriptioner[2]):

[1]) H. Fr. Rørdam: ff. Sted III. 617. Sæl. Tegn. 26. 192.

[2]) Meddelte af Hr. C. F. Bruun, en Søn af Præsten L. D. Bruun, Taarnby (1791—1839).

Over Lauritz Nielsen, som døde 1566 og ligger begravet i Kirken:

Clauditor hoc tumole Laurentius en Nicolai
Vir pius et doctus candidus atqve probus
Pastor ad hoc, Templum fuit amis bis duodemis
Unde Deo gratus cælica regna tenet
Anno post M D sexagena qvoque sexto
Victoriaqve nona Martius lice tulit.

Over Jørgen Knudsen (1566 -79), begravet udenfor Kordøren, en Sten med gammel gothisk Skrift fra det 16. Aarh.:

Disse ringe Arbeyd hafuer jeg Karen Jacobs gjort til min kjære Broders ymenige Hokommelse:

Her hviler Inger & Hr. Jørgens Been
Toe Husbonder hun forsende
som ligger og hviler under sin Steen
Fik alle en salig Ende.

Over Jørgen Nielsen Richardsen, død 1600, begravet i Kirken:

Hic jacet
Georgius Nicolai Ricardi F. Cimber
Hano Ecclesiam qvi doiccit
Pastor fidelissimus
Anno totos
XXI
A° D^ni MDC
M Mart.
XXXI.

Over Lauritz Hansen Grønbek, død 1691, og Hustru, død 1715, begravede paa Kirkegaarden:

Herunder hviler
Højædle og højlærde Mand
salig *Lauritz Hansen Grønbek*
fordum Sognepræst til Menigheden
fød udi Aarhuus udi Jylland 1631
død her paa Stedet Aar 1691
med sin elskelige Hustru

Elisabeth Hendriks Datter Mandsfeldt
født udi *Hollænder* Præstegaard her paa Landet
Aar 1636 død den 25 April Aar 1715.
Gud forlene dennem med alle retsindige Christne
En glædelig Samling udi de
Retfærdiges Opstandelse
En nidkiær Herrens Præst her hviler i sin Grav
Som dette hele Land vel veed at sige af.

Over Esaias Fleischer, død 1711:

»See Læser hvem i Muld, her under denne Steen
Udi sin Jorde-Blee nedlagde sine Been.
Mag. *Esaias Fleischer,*
Assessor Consistori Prof. ved det Kongelige Universitet i
Kiøbenhavn og Sognepræst til Taarnby Menighed
paa gammel Amager«

Han døde 1711, 42 Aar gl. Hans Hustru, født Grønbek, der ligger i samme Grav, overlevede ham i 36 Aar.

Degnekaldet, der ogsaa var underlagt Stiftet, blev nærmest et Sekretariat under Præsteembedet. Degnen ansattes oprindelig af Biskoppen; men senere mente Universitetet sig ogsaa berettiget til at kalde ham. 1659 opstod saaledes en ret komisk Strid mellem disse Autoriteter, fordi de hver for sig havde ansat en Degn i Taarnby i Stedet for Hans Faxe, som Svenskerne 1658 jog en saadan Skræk i, at han sporløst forsvandt. Begge fastholdt, at Ansættelsen skulde tages gyldig. Men da Sognet ikke vilde lønne to Degne, maatte Sagen gaa til Kongens Afgørelse. Langt om længe — det var jo Krigstid — lod Kongen (1661) nedsætte en Kommission til at afgøre Striden. Denne erklærede, at Biskoppens Kaldelse burde staa ved Magt og at Niels Nielsen (fra den af Svenskerne ødelagte Kirke ved Nørreport) beholdt Embedet, medens den anden, vistnok en Søn af Præsten Hans Klavsen Jeger (Klavs), skulde være hans Substitut, eller vel nærmest Skolemedhjælper; Klavs Jeger nævnes endnu 1678 som Substitut ved Degnekaldet, der da var underlagt og administre-

redes af Kjøbenhavns Skole. Senere finde vi baade en Degn og en Skolemester, ansatte af Biskoppen.

Som Degne kan nævnes i denne Rækkefølge:

Martinus Wittrup, *Lauritz Mortensen (Widsted)*, *Nicolai Thrane*, *Hans Faxe* (til 1658), *Niels Nielsen* (1659—75), *Jochum Halling* (1675—1708).

Om Hans Faxe fortæller Historien, at han tabte Maal og Mæle og forsvandt midt under Gudstjenesten, da den svenske Konge Carl Gustav med Følge, der under Krigen 1658 gik i Land paa Amager, pludselig traadte ind i Kirken. Ingen saa ham siden. Han var en gammel afskediget Præst, der havde faaet Degnekaldet som Forsørgelse. Formodentlig har han mistet Besindelsen og kastet sig i Søen.

Over Jochum Hallings Hustru findes en Gravsten med følgende Inskription:

Birgitte Kirstens Datter
Alte Welt
Fød i Holbæk Anno 1666
Død i Taarnby Anno 1711.
Hun efterlod en Mand saa god
Som hendes halve Hjerte
Som denne Graf udhuggen gaf
Med Hjerte-Sorg og Smerte.
Jochum Halling
Menighedens Sognedegn i 33 Aar.

Skolen fik neppe nogen Betydning før Frederik d. 4.s Tid. Kun faa af Bønderne lod endnu deres Børn undervise, udover den Undervisning, som Præsten og Degnen gav dem ved at »katekisere« med dem i Kirken efter Gudstjenesten. Christian d. 4. paabød dog Bønderne i de større Landsbyer at holde en Skolemester og et lidet Skolehus; det blev iøvrigt Skik, at Degnene en Gang om Ugen skiftevis skulde holde Læsning med Ungdommen omkring paa Gaardene; hertil antoges saakaldte »Løbedegne«. Omkring 1650 paabød Frederik d. 3., at der skulde oprettes Skoler i alle Byer, hvor saadanne ikke

fandtes, og en tarvelig Undervisning gaves til de Børn, der havde Tid og Lyst til at lære noget.

Møllen i Taarnby anskaffedes 1577, vistnok for Kirkens Regning. Vi se nemlig, at der i Kirkens Regnskab for dette Aar findes opført: Jern til Mølleaxlen fra Stralsund; en Møllesten fra Landskrona 15 gl. Dlr.; Willem Kempe for en Mølleaxel 8 gl. Dlr.; Peder Møller for Vindfangen til Møllen o. s. v. 1600 finde vi endnu Navnet Lauritz Møller i Taarnby; men senere mærke vi intet til Møllen, saa den synes nedlagt allerede i det 17. Aarhundrede.

Sognets Skattebyrder var i det 16. Aarh. endnu ikke særlig tunge eller talrige. De gamle faste Afgifter var Landgilde- og Gæsteriafgiften, samt Tienden. Landgilden (Jordebogsafgiften) var oprindelig 2 Pund (8 Tdr.) Byg af hver Gaard, senere endvidere 2 Tdr. Havre. Gæsteriafgiften (der ogsaa hørte til Jordebogsafgiften) regnedes byvis og svarede til omtrent $^1/_4$ Ko, 1 Faar, Svin, eller 2 Lam, 1 Gaas og 4 Høns, samt 1 Dlr. i Penge af hver Gaard. Hvornaar disse Afgifter afløstes med Penge ses ikke; men endnu omkring 1700 svaredes de efter den gamle Regel og vistnok ogsaa tildels in natura.

Under den lange Fejde med Sverig i 1560erne begyndte »Landehjælpen« til Flaaden at stige; Udskrivning af Penge- eller Madskat fandt Sted hvert Aar. Hver Bonde skulde give 2 Dlr., eller 6 Mark danske. Madskatten, der først svaredes af de jordegne, strakte sig snart til alle, i al Fald Øl- og Brødskatten. Hver 20 Bønder skulde give 20 Tdr. Øl til Flaaden, »den rige hjælpe den fattige«, eller hver 10 Bønder skulde give 10 Tdr. Øl og 5 Tdr. Brød o. s. v. Indkvartering fandt ikke sjælden Sted paa Amager. 1567 se vi, at Kongen, for ikke at besvære Undersaatterne omkring København, havde ladet de udskrevne Orlogsmænd forlægge paa Amager. Bønderne i Smørum og Ølstykke Herreder skulde da svare til deres Underhold en Afgift (Madskat) nemlig af hver 10 Gaardmænd: 6 Sider Flæsk eller lige saa meget Kød,

1 Fjdg. Smør, 2 Skp. Gryn, 4 Tdr. Brød (Kavringer), 10 Tdr. Øl og 4½ Mark til at købe Sild og anden Fisk for. Samme Aar lagdes en Skat paa Husdyr fra 1 til 4 Skill. af hvert, hvad der førte til den senere Kvægskat.

I 70erne fulgte Udskrivning til Afbetalingen af Rigets Gæld: 2 Rdlr. af hver jordegen Bonde og 1 Rdlr. af hver Fæstebonde, samt Madskat til Udrustning mod Fribyttere, en Udskrivning, der ogsaa strakte sig gennem 80erne.

Den almindelige Landehjælp (Extraskatten) var 1 Dlr. af hver Bonde; Husmænd og »Embitzmend« (ɔ: Haandværkere) samt Tjenere ydede kun ½ Dlr., medens »Pebersvende« (ɔ: Handlende) ogsaa ydede en hel Daler. Denne Ydelse blev snart en fast aarlig Afgift, og der kom efterhaanden mange andre til.

Extraskatten, der for Taarnby Sogn hidtil havde andraget omkring 140 Dlr. aarlig, blev i Christian d. 4.s Tid ofte dobbelt og undertiden tredobbelt paabudt. Desuden paabødes jævnlig baade Madskat (Flæskeskat) og Kornskat. Kornskatten udskreves dog, saavidt ses, første Gang 1643 og med 1½ Skp. Byg af de hele, 3 Fjdk. af de halve Gaarde. 1645 steg den til 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Havre af de hele og Halvdelen af de halve Gaarde. Senere gik den dog atter ned i Reglen til 1 Skp. Rug og 1½ Skp. Byg af de hele og Halvdelen af de halve Gaarde.

Som nye Udskrivninger paabødes 1646 en Kobber- og Tinskat, nemlig 4 Skaalpd. Kobber af hver fulde Gaard; Præstegaarde maatte give 4 Lispd. Kobber og 2 Lispd. Tin. 1647 paabødes en Tiendeskat paa 4 Rdlr. af Enhver, der var Ejer af Konge- eller Kirketiende.

Udskrivningerne fandt Sted til forskellige Terminer; de skulde gerne falde til Mortensdag, Mikkelsdag, Paaske eller Sct. Hansdag, men ogsaa undertiden til andre Tider paa Aaret. Som Regel fandt Opkrævning kun Sted fire Gange aarlig.

Under Udrustningerne til Svenskekrigen (1658—60) paalagdes flere nye Skatter. Saaledes Kvægskatten paa indtil en Mark af hvert Høved. Denne beløb sig for Taarnby Sogn til

ca. 155 Sletdlr. Den største Udskrivning var den maanedlige Contribution paa 1 Ortt. (Mark = 24 Sk.) af hver Gaard, Halvdelen af de halve, samt af Ugedags-Gaarde (de mindre Gaardmænd, der ydede Ugedagstjeneste). Kontributionen beregnedes maanedlig, men opkrævedes kvartalsvis. Endelig udskreves en betydelig Forsvarsskat af Hovedstadens Omegn, nemlig 20 Speciedlr. af hver Hel- og 10 af hver Halvgaard; Pebersvende, Haandværkere og Tjenere dog kun »en enkende Daler«. Desuden maatte baade den oprindelige Extraskat (Pengeskatten), Madskatten og Kornskatten, som saa at sige var bleven faste Ydelser, betydelig forøges.

Alle disse Skatter dannede Grundlaget for den senere Hartkornskontribution efter Matriklen, der af Christian d. 5. lagdes til Grund for en mere samlet Beregning af Ydelserne til Staten.

Tienden, der deltes i tre Dele: Konge-, Kirke- og Præstetiende, svaredes — hver for sig — efter særegne Bestemmelser eller Overenskomster mellem Yderne og Nyderne. Kongetienden af Taarnby Sogn androg 1590 omkring 96 Tdr. Byg og 46 Tdr. Havre. Havren havde Biskoppen, medens »thet haarde Korn« ydedes paa Ladegaarden »wdi Straaene« og »kandt skylde 2 Lester Korn«. Tienden var underkastet stærke Svingninger efter Avlen. 1610 regnedes Kongetienden til 140 Tdr., 1611 til 88 Tdr. Byg; men 1624 synes den ved Ladegaardens Bortforpagtning fastsat til 3 Læster Korn (144 Tdr. à 6 Skpr.), som Bønderne havde at svare. Dertil kom Havretienden, som Kongen 1560 havde overdraget Superintendenten (Biskoppen) over Sjællands Stift, vistnok som Erstatning for Tab i Embedsindtægter[1]). Kongen søgte gerne Tienden bortforpagtet eller afløst med en fast Ydelse. 1649 fik Peder Pedersen, som da var Skriver paa Kongens Bryggers (senere Borgmester), Konfirmation paa Opkrævningen af Kongetienden (Bygtienden) for Taarnby S. for sin og Hustrus Livstid, imod at svare deraf for de 3 Læster Byg[2]). Han havde

[1]) Kronens Skøder. I. 64.
[2]) Sæl. Reg. 22. 190 og 24. 317.

den endnu 1664. Tienden toges i Kærven. Efter Svenskekrigen se vi en Ordre fra Ridefogden om, at hvem der havde saaet »til Halned« med Bonden, maatte ikke føre Høsten af Grunden uden Tilladelse. Efter ham havde Sognemændene Tienden i Forpagtning og fik 1674 Konfirmation derpaa imod at svare 3 Læster godt rent Korn[1]). 1680 maa Præsten »Hr. Laurs« (Lauritz Grønbeck) havt Kongetienden i Forpagtning; thi der afkrævedes ham da Prinsessestyr 60 Dlr. (1/2 Dlr. pr. Td.) »af Taarnby Kongetiende, som er 120 Tdr.« (formodentlig efter det reducerede Maal, da der krævedes 8 Skpr. til 1 Td.). 1688 skødede Kongen ogsaa Bygtienden til Biskoppen som Erstatning for Tab i Jordegodsindtægt, som denne havde lidt ved Rytterv æsenets Udvikling. Tienden regnedes da til 148 Tdr. 4 Skpr. Byg og ansloges til en Værdi af 200 Rdlr.[2]). Snart efter ses Indtægten deraf henlagt til Roskilde lærde Skole. 1711 paadømtes ved Højesteret en Sag mellem Rektoren ved Skolen, Peder Schade, og Taarnby Sognemænd angaaende Betalingen af de kgl. Skatter af Tienden, hvilke Sognet mærkelig nok tilpligtedes at betale[3]). Senere havde Sognet Korntienden i Fæste, medens Havretienden stadig betaltes til Stiftskassen vistnok med 20 Rdlr. aarlig.

Kirketienden var, som vi allerede har set, i det 16. Aarh. meget variabel i Størrelse; 1577—81 fra 80 til 154 Tdr. Byg, 6 à 8 Tdr. Rug, 2—5 Tdr. Vikker og 104—109 Tdr. Havre. 1667 fik en Hr. M. Winding Brev paa Kirkens Indkomst for sin og Hustrus eller Barns Levetid[4]).

Præstetienden har antagelig udgjort en lignende Sum; men vi se Intet herom før 1728, da den ansættes til 353 Tdr. Byg à 1 Rdlr.

Husbondhold var en Landgilde-Afgift, som svaredes af de jordløse Huse, »Gadehussteder«. Der ydedes af hvert Hus oprindelig 2 Mark aarlig. Senere (omkring Aar 1700) skelnedes mellem »hele« Huse med Jord, som svarede 1 Rdlr., og

[1]) Bilag LXII.
[2]) Rigsark. Top. Saml. Amager, samt Rentek. Expeditionsprotokol Nr. 7, 164.
[3]) Provindsark. Dok. til Justitsprotokol. 1798.
[4]) Kirkehist. Saml. 4 R. I. 734.

»halve« Huse uden Jord, som svarede ½ Rdlr. Thingmænd og andre Bestillingsmænd var fri for denne Afgift. Sognet havde 1611: 40 Huse, 1718: 70 hele og 73 halve Huse, hvis aarlige Afgift beløb sig til ca. 100 Rdlr.

Jordskyld var en Afgift paa Erhverv ved Industri og Handel, maaske nærmest en Art Leje- eller Erhvervsafgift, der senere gik over til at være en Grundafgift. Det ses, at Smeden og Væveren i Taarnby 1581 svarede hver 2 Mark Jordskyld til Kirken. Senere svaredes af Møllerne i Jordskyld 1 Rdlr. af hver. Der fandtes 1718 vistnok kun to Møller i Taarnby Sogn, begge i Sundbyerne, foruden Oliemøllen, der holdtes for »et Manufaktur«, hvorpaa der havdes kgl. Privilegium og hvorfor Ejeren ikke vilde bekvemme sig til at betale noget.

Ægt og Hoveriarbejde — »Ugedagsgjerning« — har de danske Bønder efter gammel Skik maattet udføre til Ladegaarden og Slottet, men Vordnedskab har ikke været kendt paa Amager. 1529 klage allerede Beboerne i Ullerup over, at de besværes med uskællig Tynge, endogsaa daglig i Saa-, Høst- og Pløjetiden. Kongen svarede, at de foruden at udrede deres rette Landgilde og Gæsteri var pligtige at gøre »Landægt«, som de plejede fra Arilds Tid, og desuden slaa og indhøste (hver?) to Læs Hø til Ladegaarden; alt øvrigt Arbejde skulde de være fritagne for imod at svare ½ Lødemark[1]).

Det var en Afløsning, der fandt Sted; men hvorlænge varede den? Naar Betalingen ikke erlagdes, blev de naturligvis tilsagte til Arbejde igen; Afløsning var ikke almindelig paa Øen. 1532 se vi, at »Amage Bønder« tilsiges at gøre den Dæmning foran »Rosbæk Mølle« (Svaneml.?) istand, som de plejede og var pligtig til; 1573 paabydes dem at bryde Sten paa Amager til Fundament for Fæstningen.

Da Ladegaardsmarken 1579 blev bortforpagtet til Hollæn-

[1]) Bilag IX.

derne, fik de danske Bønder Paalæg om at hjælpe til med at høste Engen foran Slottet (Kongens Enghave), hvad de vægrede sig ved, saa de truedes med Tiltale og Straf. 1582, 27. Okt. befaledes dem, at de herefter aarlig skulde slaa og høste Enghaven ved Stranden og ligesom hidtil køre Sand til Ballast til Kongens Skibe, da de nu efter Ladegaardens Bortforpagtning er fri for Ægt og Arbejde dertil — og det falder Amtets andre Bønder besværligt at drive Avlen til Ladegaarden udenfor Staden, foruden Ægter og anden Tynge, der daglig paahviler dem[1]).

Senere se vi, at Amagerne maatte hente Brænde, age Møg fra Slottets Stalde, deltage i Opfyldningen paa Christianshavn, Brolægning af Kongens Nytorv osv.[2]). Christian d. 4. lod opgrave Kampsten paa Amager til Tøjhusets Bygning.

At det Arbejde, der udførtes, ikke har været ringe, fremgaar af, at Bønderne, da Ladegaarden 1624 igen gaves i Forpagtning til Hollænderne, selv tilbød at svare 300 Speciedaler aarligt for Afløsningen deraf. Imod at de svarede denne Sum, fritog Kongen Gaardmændene for Pløjning, Høsten og alt andet Arbejde; men Husmændene skulde svare 1 Speciedaler hver for deres Part. Afgiften af de 300 Specier fordeltes saaledes, at hver af Sognets Gaardmænd skulde svare 4 Rdlr. af en hel Gaard og 2 Rdlr. af en halv eller forarmet.

Denne Afløsningssum var mere end Hollænderne svarede i Landgilde af hele deres By. De danske Bønder paalagdes i det Hele langt større Skatter og Byrder end Hollænderne, saa mange af dem gik efterhaanden i Armod og maatte gaa fra Gaardene. 1674 maatte Kongen nedsætte Afløsningssummen til 150 Rdlr. aarlig, »indtil vi efter Tidernes Lejlighed anderledes tilsigendes vorder«[3]).

Ægtkørselen var ikke indbefattet i Afløsningen; men det synes, at den, i al Fald før Enevoldstiden, ikke var overdreven streng. Der høres ingen Klager over den, og vi har kun enkelte Tilfælde at holde os til. 1627 gaves Ordre til 80 danske

[1]) Kanc. Brevb. 1571—75, 247. 1580—83, 555. 560.
[2]) Sæl. Reg. 12. 387; 14. 50; 22. 87. Sæl. Tegn. 15. 119 og 128.
[3]) Sæl. Tegn. 40. 716.

Bønder om, at hver skulde hente 2 Læs Brænde til Hoffet »for Fyldest«, formentlig for Godtgørelse i Brændsel eller Gavntømmer[1]). 1641 blev tilsagt at møde med en Vogn med to Heste fra hver Gaard til at føre Hr. Niels Trolles Gods til Roskilde. 1658 ses tilsagt 110 Vogne fra Amager til Hoffets Befordring til Frederiksborg. Senere bliver Rejserne vistnok langt hyppigere, hvad vi skal komme tilbage til.

Kronens samlede Indtægter af de danske Byer var i Tiden indtil Enevælden omtrent følgende aarlige Ydelser:

Landgilde:	ca. 600	Tdr. Byg
	— 125	— Havre
	— 70	Stk. Gæs
	— 280	— Høns
Gæsteri:	— 21	— Køer
	— 50	— Faar og Lam
	— 20	— Svin
	— 136	Dlr. i Penge.

Disse Ydelser repræsenterede antagelig en Sum paa 13—1400 Rdlr.[2])

Hoveriafløsningen udgjorde	300	—
Kongetienden	200	—
Husbondhold og Jordskyld	12	—
Extraskatter anslaas til	300	—
Fæste- og Stedsmaal	150	—
Sagefald	138	—
	2,500	Rdlr.

Dertil kom Told og Sise, som udgjorde et ikke ringe Beløb.

---

[1]) Herfra stammer rimeligvis den Brændeudvisning, som Amagerne senere har havt.

[2]) 1 Dlr. (Sletdlr.) var 4 Mark; 1 Rdlr. 6 Mark.

IV. KJØBENHAVNS SPISEKAMMER.

Fra Grevefejden til Svenskekrigen.

Under Grevens Fejde; Stadens Forraadskammer. — Torvehandel. — Vejene (med Kort). — Broer; Bropenge. — Skovvæxt; Dragør Lund. — Brændeudvisning. — Jagten. — Befæstningsanlæg. — Christianshavn anlægges. — Amager Port. — Kjøbenhavns Spisekammer (under Svenskekrigen). — Paa Krigsfod. — Taxt paa Amagervarer. — Fjendens Landgang. — »Svenskernes Harejagt«. — Beboernes Indeslutning i Staden. — Øens Pantsætning. — Hjælp med Fødemidler. — Byernes Genoprejsning. — Opgørelse med Kronen.

LIGE fra Absalons Dage har Amager været nøje knyttet til Kjøbenhavn, baade som Værn for Byen og som Borgens Taffelgods. Øen dannede lige som en Skærm for Borgen og Byen fra Søsiden, en naturlig Forgaard, der i vanskelige Tider tillige kunde tjene som »Forraadskammer«, ja ved mange Lejligheder var til uvurderlig Nytte, naar Fjendehaand truede med at bemægtige sig dette befæstede Punkt og dermed Nøglen til Sundet.

Adskillige Gange er Amager under disse Forhold blevet plyndret og hærget, baade i ældre og nyere Tid. Vi holde os her til den nyere Periode. Under Frederik d. 1stes Belejring af Kjøbenhavn (1523) lagdes Amager i en jammerlig Forfatning. Af en Optegnelse om, hvad Kronen kunde vente

sig i Landgilde, ses det, at Øen var fordærvet og øde, saa der var Intet at faa, før Gaardene atter blev byggede op[1]).

Under Grevens Fejde (1533—36) led Øen sikkert ikke mindre. Men det viste sig i overordentlig stærk Grad, hvilken Betydning den havde for Stadens Forsvar, ganske vist for en fremmed Magt, som havde undertvunget dens Beboere. Før Amager var erobret, kunde Staden ikke tages. Mere end et Aar holdtes den belejret, og Amager maatte spæde til for at forsyne den med Proviant. Lübeckernes Flaade, der holdt Søvejen til Dragør aaben, hjalp til; og saa længe Forsyningen uhindret kunde foregaa herover, havde Staden ingen Nød. Imidlertid blev Lübeckerne kede af Fejden, da Vinteren 1535 stod for Døren. Proviant udeblev; og da Amager var ud tæret og stadig ingen Tilførsel fik, maatte Grev Christoffer, Stadens Hersker, snart opgive Forsvaret. Et sidste Forsøg paa at skaffe sig Fødemidler gjorde han ved at forskrive en Ladning Jagthunde for at jage Vildtet paa Amager; men det mislykkedes, idet Skibet blev kapret af den danske Flaade.

Før det følgende Aar lykkedes det dog ikke Christian d. 3., som af Adelen var bleven udraabt til Konge, helt at lukke Stadens Forraadskammer. Han manglede Soldater til at besætte Øen. Men ved Inddrivelse af en Sølvskat fik han Krigsmagten forøget, saa han i Juni 1536 kunde fuldføre Belejringen ogsaa paa Amagersiden og derved afskære al Tilførsel. Kongen opslog da en Lejr og lagde et Regiment under Oberst Albrecht von Beltzig herud. Men Forraadskamret var udtømt, og Lejren maatte tilføres Proviant fra Skaane.

Til stor Hjælp kom dog Sildefiskeriet, som nu ogsaa var spærret for Staden, hvor den forfærdeligste Hungersnød snart blev Følgen. Arild Hvitfeldt skriver saaledes om Tilstanden blandt Stadens Beboere: »Deris gode Land Amage vaer borte oc dereffter huer Dag meere oc meere bleff der Dyr-Tid oc Hunger i Byen, at de paa det sidste nøddes til at æde Heste, Hunde, Katte, Krager oc bagit Brød af Mask.« En Brevskriver fra Lejren paa Amager fortæller, at Kongens

[1]) Danske Mag. 3. R. I. 139.

Folk laa og bagte Fisk, mens Beboerne inde i Staden begyndte at blive noget smalle om Kindbenene. — I Begyndelsen af August ophørte Belejringen, som for Amagers Vedkommende atter havde medført Ruin og Lammelse af alt økonomisk Liv, som det kostede flere Aars møjsommeligt Arbejde at genoprette.

Torvehandel var for Amagerne en udmærket Hjælpekilde. Hvad de ikke kunde indvinde af Jorden, kunde de tage fra Søen. Sikkert nok maatte Bønderne slaa ind paa Fiskeri; vi se, at mange af dem havde Boder paa Dragør, hvor de drev Fiskeri og Nedsaltning af Silden. Og Staden trængte til Forsyning oven paa den lange Sultetid.

Længe før Hollænderne kom hertil, nævnes Amagertorv (1472 og 1496), der gik ned til den aabne Strand (Gammelstrand) ved Løbet mellem Byen og Amager. Her solgte Amagerne allerede i Middelalderen deres Varer, vistnok oprindelig nærmest Fisk. Under Sundfiskeriet lagde Baadene herind med deres Fangst; men ogsaa Fisk, der tilførtes over Land fra Dragør, solgtes her. Senere henvistes Hollænderne hertil med deres Køkkensager, medens Fisketorvet forlagdes til Vimmelskaftet[1]).

Efterhaanden blev Hollændernes Have- og Mejeriprodukter de vigtigste Torveartikler. Iøvrigt tilførte de ogsaa baade Korn, Kød, Fjærkræ, Æg, Brød, Øl og Fisk, ja endogsaa Haandværksartikler, saa Kongen maatte indskrænke de Handelsrettigheder, som de tiltog sig. Christian d. 4 indskrænkede i betydelig Grad Bøndernes Handel til Fordel for Stadens Borgere. Søfarten paa Dragør maatte kun drives med smaa aabne Baade, efter at Toldstedet ophævedes. Kreaturer maatte knapt sælges paa Landet uden Tilladelse. Det forbødes saaledes Slagterne at opkøbe Lam paa Amager; de skulde forbeholdes Hoffets Brug; senere blev dog oprettet et Kvægtorv udenfor Amagerport, hvor Køberne kunde indfinde sig. Ej-

[1]) Dette Navn stammer sikkert fra de gamle Sildemarkeder. Vimmelskaft betød vistnok en Flagstang, hvor Flaget hejstes for at tilkendegive Markedstiden.

heller Brød maatte sælges paa Torvet til Skade for Stadens Bagere. Og det blev Hollænderne forbudt at brygge Øl til Salg, som de tidligere havde gjort; de maatte kun brygge til eget Forbrug [1]).

Torvedagene var efter Reglen Onsdag og Lørdag; men man fandt snart Lejlighed til ogsaa at handle paa andre Dage, endogsaa om Søndagen. Slotspræsten klagede 1625 over, at Amagerne med deres Kaal, Rødder og Løg »nu igjen« drev Handel om Søndagen, baade paa Amagertorv og andre Steder, trods Kongens Forbud.

Torvetiden begyndte tidligt om Morgenen, saa snart Porten aabnedes — vistnok Kl. 6 om Sommeren og Kl. 7 om Vinteren — og varede til sent paa Formiddagen. Efter Recessen 1615 maatte Bønderne ikke opholde sig i Staden længere end til Kl. 12, vistnok for at de ikke skulde komme i Svire- og Drikkelag. Senere trak man Tiden ud til Kl. 3 om Vinteren og Kl. 5 om Sommeren; men der vaagedes da af Politiet med stor Strænghed over, at man forlod Torvet i rette Tid. Vi finde en Klage til Kongen over, at Politimesteren havde frataget dem de usolgte Varer, som de havde holdt med ud over Tiden; Politimesteren fik dog Ordre til at tilbagelevere dem Varerne. Under Enevælden omtales en »Torvemester«, som var meget brøsig, naar han »om Aftenen« til Hest gav Bønderne Ordre til at slutte Handelen og køre Varerne bort.

Pladsen paa Amagertorv blev snart for lille, skønt de danske Amagere 1639 blev henviste til at holde paa Christianshavns Torv; Vognene maatte søge Plads omkring i de tilstødende Gader, hvor de ofte spærrede Passagen. 1665 blev der da truffet den Foranstaltning, at Salget skulde foregaa fra Stade- eller Siddepladser, som anvistes, ogsaa paa andre af Byens Torve. Vognene maatte køre bort og søge Plads, hvor de kunde. Konerne maatte da forestaa Handelen, mens Manden blev ved Hestene. Der oprettedes derfor tidlig Gæstgivergaarde, hvor Amagerne kunde søge hen. Saa-

[1]) O. Nielsen: Køb. Hist. 4. 154. Kbhvns. Toldregnsk. 1639.

ledes kendes fra gammel Tid »Den forgyldte Falk« (nu Gammelstrand 32) og »Elefanten« (overfor Holmens Kirke), som begge senere flyttedes ud paa Christianshavn. Navnene opstod ved, at alle Herberge, efter Christian d. 2.s Befaling, skulde forsynes med et Skilt eller Tegn (Falk, Elefant, Løve osv.), hvorefter Herberget skulde benævnes.

Den ældste Torveafgift, vi kende, indførtes vistnok 1660. Der paalagdes da hver Vogn en Afgift af 1 Skilling til Torvenes Renholdelse. Senere traadte en Afgift ved Portene, »Portskillingen«, i Stedet og blev en almindelig Afgift for alle Vogne — til Renholdelse af Torvene og de offentlige Pladser.

Vejene var i en meget primitiv og daarlig Tilstand og besværliggjorde i høj Grad den hyppige Forbindelse med Staden. De bestod mest af nogle opkørte eller dybe Hjulspor, hvor Vognene daarligt kunde passere hinanden, og som det i Mørke var farligt at færdes paa. Kongevejen — »via regia« —, hvis Vedligeholdelse Lensmanden skulde sørge for ved Hoveriarbejde, var naturligvis i nogenlunde farbar Stand, saa Hoffet, naar det holdt Jagter, kunde passere den; men Bivejene blev der neppe ofret megen Besvær paa. Vi se, at Christian d. 4. klagede til Lensmanden over, at Vejene i Stadens Omegn var fulde af Huller og »onde putse« (Vandpøle), og gav Tilhold om at lade dem istandsætte.

Den gamle Hovedlandevej eller Kongevej slog mange Bugter ud gennem Øen til Store Magleby, hvorfra den spredtes i Biveje til [1]) Dragør, [2]) Dragør Lund, [3]) Længstehøj, [4]) Ullerup og [5]) Skelgaarde. Fra Landevejen udgik Sideveje til alle de andre Byer. Fra Amagerbro — ved Reberbanen — omtrent hvor nu Holmbladsgade ligger løb en Sidevej over Fælleden til Sundbyøster og videre over Kastrup, Maglebylille til Dragør. Mod Vest løb den nuværende Fælledvej til Taarnby Remisse. Fra det Punkt, hvor Vejen over Sundbyøster gik ud, løb Hovedlandevejen noget vestligere end nu, formodentlig bag om de lukkede Gader, følgende et Stykke af Thingvej og et Stykke af Taarnby Kirkevej, hvorfra den svingede i østlig Retning til dens nuværende Løb. Kirkevejen gik fra Taarnby videre over Tømmerup, Ullerup til Stranden. Landevejen

Det ældste Kort over Amager. Af *Joh. Meijer*. 1656.
(Gl Kgl. Saml. i det Kgl. Bibl.)

delte sig saaledes i Sundbyerne i tre Hovedaarer, som førte mod Landets Udkanter. Iøvrigt løb der Byveje mellem Byerne indbyrdes, ligesom Byerne alle havde Vejforbindelser til Stranden.

Omstaaende Gengivelse af det ældste Kort, der findes over Øen, optaget af Joh. Meijer 1656, giver et interessant Billede af mange Forhold i ældre Tid. Det udmærker sig ganske vist ikke ved Paalidelighed i Afstande, Form og Retningslinjer, hvad man den Gang manglede Midler til at bestemme nøjagtigt; men det giver et morsomt Totalbillede og er mærkeligt ved sin Ælde.

Af *Broer*, som førte til Staden, fandtes fra Begyndelsen af kun den gamle Amagerbro, egentlig en Færgebro, en lang

Amager Bro før Chr. d. 4.s Tid.

stensat Opfyldning, som dannede Vej over de sumpede Lavninger, der senere ved Opfyldning gav Plads til Christianshavn. Den maa have strakt sig fra et Stykke udenfor den nuværende Voldlinje til Strandgade. 1565 nævnes »Amager Bro«, formentlig Færgebroen, hvorfra Kong Frederik d. 2. (efter en Jagttur?) faldt i Vandet og var nær ved at drukne. Vi gengiver ovenfor efter Braun: »Byernes Bog« et gammelt Billede fra 1587, hvor Broen ses dannet af vældige Kampesten og som det synes var meget daarlig egnet til Kørsel med Vogne.

Herpaa førte Amagerne altsaa deres Varer ud til Færgen, der landsatte dem ved Færgestrædet, Øst for Slotsholmen.

Da Christianshavn blev anlagt, fulgte 1620 Anlæget af Knippelsbro[1]), eller »den lange Bro«, fra den nuværende Brogade til Børsen. Det var en Vindebro til Gennemsejlads. Baade Holmens Bro og Højbro er af langt ældre Dato, saa Forbindelsen med Byen foregik nu fremtidig over Slotsholmen. Hvor Brogade ligger, førte en Dæmning op til Strandgade; her begyndte Christianshavn. At det under Storm og Højvande kunde være farligt at passere Dæmningen, faar man en Fornemmelse af ved at se, at det hændte 1669, at flere Amagervogne styrtede i Vandet, saa baade Mennesker og Heste druknede[2]). — Endelig finde vi nævnt den røde Bro over Christianshavns Kanal.

Amagerne har fra Begyndelsen af maattet betale Bropenge til Broernes Vedligeholdelse; Pengene svaredes til Lenets Kasse. Det ses, at Hollænderne betalte 80 Kurantdlr.; men Dragørerne tog Del i denne Afgift. De danske Amagere betalte 60 Kurantdlr. 1656 ses det, at Borgmesteren paa Christianshavn havde Broerne i Pant og oppebar Bropengene. I Aarene 1684—87 blev »Christianshavns Bro« (Knippelsbro) ombygget, hvad der kostede Statskassen 18,400 Rdlr. Amagernes Afgift blev derefter forhøjet til 200 Rdlr. aarlig[3]). Senere henlagdes Broerne under Byens Havnevæsen og der oprettedes en særlig Brokasse, hvortil Amager svarede 150 Rdlr., deraf de danske Byer $66^2/_3$ og Hollænderbyen $83^1/_3$ Rdlr. aarlig.

Om *Skovvæxt* paa Øen forlyder det hos Thura, at hele Øens Østside fra gammel Tid skal have været bevoxet med

[1]) At dette Navn, som forskellige Forfattere har ment, skulde hidrøre fra, at Færgemand *Hans Knip* blev Opsynsmand ved den første Bro, er modsagt af Gerhard L. Grove: Københavns Havn S. 19. Hr. Grove antager, at Navnet stammer fra, at Broen var belagt med Bjælker (Knüpler), et Forhold, der andre Steder har fremkaldt Udtrykket »Knüppelbro«.

[2]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 5. 382.

[3]) Fra Arkiv og Museum 1904. 244.

Skov, som Svenskerne brændte 1658. Men der ligger aldeles Intet til Grund for denne Antagelse. Tvertimod ses det t. Ex. af Lensregnskaberne allerede 1613—14, at Amagerne betalte Oldengæld for deres Svin, som de satte i Skovene i Nordsjælland. 1653 blev indtegnet og brændemærket 356 Svin, 190 Fastegrise og 146 Sommergrise, som sendtes paa Olden i Kronens Skove Nord for Kjøbenhavn. Ligeledes hentede Amagerne Brændsel paa Sjælland længe før Svenskekrigen (se saaledes Lensregnsk. 1627). Ejheller omtales nogen større Skov paa Amager, hverken i Christiern d. 2.s Privilegier til Hollænderne eller i senere Privilegiebreve, og ikke den mindste Hentydning til Skoven findes nogetsomhelst Sted, ejheller paa Joh. Meijers Kort, saa det er ganske udelukket, at Skoven er brændt af Svenskerne, hverken 1658 eller under tidligere Krige — efter Grevefejden. Der fandtes foruden Dragør Lund højst lidt Pilekrat paa »Rybakkerne« N. V. for Dragør.

Dragør Lund, eller, som den ogsaa kaldes, »Amager Lund« var den eneste egentlige Skovvæxt, der fandtes paa Øen i det 16. og 17. Aarh. Men dens Udstrækning har ikke været saa ganske ringe (se Kortet). Den var kendt som et gammelt Sømærke og omtales allerede 1621, da der (og stadig senere) holdtes Auktion over »Vindfælder« (omblæste Træer), som Kronen tilkom en vis Part af. Den betydelige Mængde Træer, som skovedes her under Svenskekrigen, beviser, at Lunden har havt en større Udstrækning og kom til god Nytte for Staden under Belejringen ved at afgive Brændsel. I Efteraaret og Vinteren 1659 afgav den en stor Mængde Træer efter Kongens Udvisning, saaledes i Oktober: »Bagerne, som bager for Skolebørnene maa bekomme 5 Træer af Amager Skov, foruden det som til Bagerlavet er bevilget«. I December udvistes til Hofholdningen, Tøjhuset, Bryggerset, Provianthuset og en Del Officerer over 600 Træer; til Bagerlavet og til »de syge Hollændere paa Christianshavn« og atter til Bagerne og Bryggerne 120 Træer. Mange Træer anvendtes under Belejringen til Stormpæle. Men Kongen gav Ordre til, at der skulde spares saa mange Træer i Lunden og paa Øen, at de

gamle Sømærker kunde benyttes[1]). Og da Krigen var forbi, gaves Ordre til, at Skoven atter skulde udplantes og at der skulde anlægges flere smaa »Remisser« til Beskyttelse for Vildtet i Vintertiden. Lunden ved Dragør tjente ogsaa som Udflugtssted for Hovedstadens Beboere, som i Slutningen af det 17. Aarh. ofte kørte ud til »Lunden ved Dragør« for at nyde den friske Land- og Søluft.

Efter Krigen maatte Kronen give Amagerne Erstatning for Skoven, som de havde mistet, ved at give dem en aarlig *Skovudvisning* i Skovene i Nordsjælland, baade paa Gavntømmer og Brændsel, som der saa at sige ikke fandtes paa Øen. Amtets Jordebogsregnskaber 1668/69 viser, at 119 Gaarde fik hver udvist 2 Læs Brænde og 4 Læs Gavntræ. Schouten og Præsten i Hollænderbyen, samt Kromanden paa Dragør fik endogsaa 4 Læs Brænde hver. 1670 lyder et Brev til Amtmanden: »Wijder, at wi allernaadigst tilfreds er, at Indwaanerne paa wort Land Amager maa felde oc afhente huis Træer dennem till Brendeved oc Tømmer hervdj Kjøbenhafns Ambt allerede vdwijst er vdj nerværende Aar«[2]).

Senere maatte hver Gaard i Reglen nøjes med 1 Læs Brænde og et halvt Læs Hjultømmer eller Gavntræ, samt »Staufre oc Gjersel« til Hegn.

Denne Udvisning, der fra Begyndelsen af synes givet som en Godtgørelse for Ægtkørsel, blev nu en Erstatning for Tabet under Krigen af den Smule Skovvæxt, der var paa Øen. Men det ses iøvrigt, at der gaves Brændeudvisning for forskellige andre Tjenester; saaledes fik nogle Mænd paa Amager hver udvist et Læs Brænde, fordi de havde havt en af Kongens Jagthunde paa Foder.

Jagten paa Amager har fra ældgammel Tid været Kronens Regale, endogsaa da Øen hørte under Roskildestolen havde Kongen Jagtretten. Ogsaa da Christian d. 2. overdrog Øen til Hollænderne, forbeholdt han sig delvist Jagtretten, saaledes til Hare- og Svanejagten, samt Marsvin. Øen synes at have

[1]) Sæl. Tegn. 34. 804. Kbh. Dipl. 5. 546. 550. 597.
[2]) Sæl. Tegn. 39. 84.

været et ypperligt Jagtterræn for Harer og Fuglevildt, som fandtes i betydelig Mængde i ældre Tid.

Kronen vaagede med Iver og Omsorg over, at Jagten ikke misbrugtes af andre. Hoffet foretog Jagtture herude; og særlig gav Christian d. 4. strænge Forordninger om, at ingen ulovlig Jagen fandt Sted, især paa Herredagene, naar Bønderne og Stadens Beboere anede Fred og ingen Fare, og skærpede Opsynet ved Porten. 1633 gaves Ordre til, at der skulde ansættes en dygtig Person, som skulde tage Bolig i Huset ved Porten for Christianshavn og give Agt paa, at ingen med Bøsser kom derigennem. Senere tilholdes Portneren gennem Rigens Hovmester at have flittig Indsénde med, at ikke andre end dertil berettigede skyder Harer paa Amager. Ogsaa Frederik d. 3. holdt strængt paa sin Jagtret. Ikke længe efter denne Konges Tiltrædelse af Regeringen tilholdtes Lensmanden at forvisse sig om, at Ingen dristede sig til at skyde Harer eller Fuglevildt paa Amager uden at idømmes vedbørlig Straf. Alligevel fandt man Veje til at drive Krybskytteri. Kongen havde erfaret, at nogle Personer havde skudt Harer herude og solgt dem i Staden, hvorpaa det blev forbudt under Livsstraf at føre en levende eller død Hare — tillands eller tilvands — derind. Vagten i Amagerport og Toldopsynet fik stræng Ordre til at undersøge de Varer, der førtes igennem, og paase, at Vildtet ikke indsmugledes. Der synes at have været stor Jagtlyst blandt Folket, men ikke mindre hos Hoffet. Man saa ofte Dronningen tilhest med vajende Fjærbusk i Spidsen for Jægerskaren; og ved Hoffesterne tilbragte man undertiden flere Dage med at »hidse og skyde« Fuglevildt og Harer ved dertil afrettede Falke og Hundekobbel.

Foruden Harejagten, som var den vigtigste, dreves ogsaa *Rævejagter;* thi Ræven var fra ældre Tid almindelig paa Øen. Det ses, at Hoffet og en Del af dets Gæster under Christian d. 4.s Kroningsfest holdt Hare- og Rævejagt paa Amager.

Ved Slutningen af det 17. Aarh. truedes Harejagten af en Landeplage, idet Ravnene havde taget saa stærk Overhaand,

at det truede med, at Harerne derved skulde blive »rent fortrængt«, da Ravnene tog Harernes Unger. En behjærtet Mand, M. L. Widsted, som 1694 var bleven Sognedegn i Taarnby, skrev et langt Klagemaal til Hoffet over den Ufred og Undergang, hvad ogsaa synes at have bevirket en Befaling til Skytterne om at se til at faa Ravnene udryddede ved tre Gange aarlig at holde Jagt paa dem. Klagemaalet fremtræder som et langt Digt, der svarer til Titlen og morer ved sin troskyldige, ubehændige Form. Da Digtet er trykt (se »Amager Avis« Julenr. 1908 ff.) skal vi nøjes med et kort Uddrag[1]). Titlen lyder saaledes:

Harernes Klagemaal

paa det gamle Amager

over den store Ufred, som de nu omstunder maa lide og udstaae, imod den ønskelige Fred og Frihed, som de i forrige Tider levede udi sammesteds, fremsat udi en bedrøvelig Samtale

Imellem Een
Liden spæd Unge
og
Sin bedagede og forjagede Fader,

alle lystige Homeurer til Tidsfordriv forfattet, og udi Rimenes Slethed fremsat af den, som ønsker sig den milde Læseres Welyndelse.

Indholdet begynder med, at en ung Hare beklager sig til sin Fader over den Uret, som deres Kjøn vederfares »paa dette Friheds Land, som Du for Øjen seer«. Efter en lang Samtale fortæller den hvorledes dens lille Broder, som legede smukt i Engen, blev taget af »den Helveds Fugl og Ravn«. Den bedagede Fader lover at føre Klagen videre for Hoffet, dersom han naadig kan slippe levende ind paa Slottet, og erindrer et Raad, som hans Far-Far har givet ham, til en Bøn til »de store fromme Herrer«; det slutter saaledes:

[1]) Efter Høpffners Samling af »Udvalde danske Rim« (Kbh. 1728). 237.

»Som Skytten betales,
Da lad ham befales
Tre Gange hver Aar
Sig færdig at giøre,
Dem Krig at paafore
De U-tak da faaer.

Før Ordre blev givet,
At, Hand som taer Livet
Af udslæbet Hest;
Hand Gifte skal føre
Og Raden besmøre
De Ravne til Pest.

Vi aldrig da vidste
Med dennem at tviste
Thi her var ej een,
Remissernes Vænge,
De Vange og Enge.
Ja, Lunden var reen.

Men siden de rejste
Fra Sjælland og Knejste
I Amager-Skye.
Saa mange da findes,
At mand ikke mindes
I nogen Lands-Bye.

De graadige Ørne,
Som Bonden fortørne
Og giøre Fortræd
Paa Gjes og paa Ænder,
Ja, sønderslaar Lænder
Paa Lam allested.

De sultene Hanger
Meer Rolighed fanger,
End nogen Tid, vi:
Med dennem at fægte
De Ravne ej mægte,
Derom gaaer de fri.«

I Hengivelse om, at de gode »Danske Ridder-Mænd« vil tage Klagen, gaar hele den forsamlede Harestamme i Bøn for Udfaldet, hvorefter den Unge trøster Forsamlingen med et beroligende Haab om et imødekommende Svar fra Hove:

». . . . . Og see! mig synes alt, mig hviskes i mit Øre:
Du bange Hare-Pog, nu skal du faa at høre,
Det Svar din Fader fik der hand til Hove kom,
Da Raadet samled var, da faldt der slig en Dom:

Som os velsmagende og stort afholdene Harer
Nøjagtig har beviist, at Ravnen dem ej sparer,
Paa deres Føde-Sted og Arve-Eje-Land,
Men hand forjager dem, ja! døder hvor hand kand.
Da, for sligt Morderi og underfundig Trækker,
Er hand hermed tildømt: At hvis han sig ej strækker
Paa Flugten der fra Lands, og det med største Hast,
Hand aarlig U-fred da skal være underkast.
Hermed skal Skytterne med deres raske Hunde
samt Bøsse, Lodd og Krud, det meste, som de kunde,
Tilbørligere see til, tre Gange aarlig Aar,
Og da formodes vist de Ravne undergaaer.«

Derefter lyder »Samtlige Harernes Frydesang imellem dennem selv, for den ønskelige Audientz fra Hove«, som Visens Slutning[1]).

Svanejagten var endnu gennem det 17. Aarh. en aarlig Forlystelse for Hoffet. Denne Jagt dreves baade paa Saltholmen og paa Amager. Det ses, at baade Kongen og Dronningen, samt hele Hoffet tog til Dragør, hvor der afholdtes Svanejagt[2]). Og fra omtrent samme Tid stammer Gaarden »Svaneleje« (senere Rødegaard) i Sundbyøster, der benyttedes som Jagtsted og hvor Haven synes indrettet til Svanepark[3]).

Sælhunde og Marsvin (Havsvin) hørte ogsaa under Kronens Jagtret, men forpagtedes gerne bort. 1611 fik Jacob Pedersen fra Møen Tillådelse til at fiske Sælhunde ved Dragør. Frederik d. 3. yndede dog selv at bruge denne Jagt. 1661 ses, at Schouten i Hollænderbyen fik Anmodning om at skaffe saa mange store og smaa Baade, som Kongen havde Brug for til at drive Sælhundejagt under Amager.

Vildgaasefang og Anlæg af Fuglekøjer var derimod tilladt Hollænderne, og maaske ogsaa andre Beboere drev denne Fangst. Vildgaasen fandtes her i rigelig Mængde og fangedes mulig i Fuglekøjer ligesom Vildanden. Det eneste, der findes herom, er en Anmodning fra Kongen 1564 til Slotsherren om at faa tilsendt 4 Par af de »Ragæs«, som fanges paa Amager, til at sende til Udlandet. Driften af Fuglekøjer ophørte formodentlig allerede i Slutningen af det 17. Aarh.

Af *Befæstningsanlæg* er der i Tidens Løb foretaget en Del paa Øen. Vi vil ikke tale om de middelalderlige Fæstningstaarne ved Taarnby og paa Refshalen. Der fandtes ogsaa paa Dragør i Middelalderen en Skandse — »Skjolden« — til Værn for Indsejlingen. Under Grevefejden lod Christian d. 3. opkaste en Skandse paa Nordenden af Amager for at hindre Tilførsel herover til Staden. Frederik d. 2. bifalder 1573, at

[1]) Det kan tænkes, at Digtet er skrevet som en meget forsigtig Satire over den nedbrydende og ødelæggende Ægtkørsel og Skatteudskrivning, som særlig Taarnby Sogn blev bebyrdet med under Enevælden.

[2]) Danske Saml. 2. R. II. 154. III. 340.

[3]) Danske Atlas II. 65.

der opkastes en Skandse eller to ved Dragør for at forhindre, at Skibene løbe igennem uden at »gøre Besked« (med Erlæggelse af Passageafgiften). Først under Christian d. 4. anlagdes formodentlig disse Skandser, da det hedder sig, at han opkastede 5 Skandser paa Amager, nemlig to tæt Syd for Dragør, en ved Kastrup (der allerede var sløjfet 1731), en ved Refshalen og en ved Kalvebodindløbet til at beskytte Indsejlingen til Havnen[1]). Endvidere anlagde han Voldlinjen uden om Christianshavn, der forbedredes af Frederik d. 3. 1668—70. 1712 byggedes to Batterier paa Amager, vistnok Qvintus og Strickers Batteri. Aaret efter paabegyndtes nogle Søbefæstningsværker; men det ældste af Forterne, »Lynetten«, blev dog først anlagt 1766; »Trekroner« blev paabegyndt 1787.

Christianshavn anlægges i Tiden fra 1618 til hen i 30erne, dels paa et lavt Engdrag langs Stranden, dels paa et Par Holme ude i Løbet. 1619 udstedtes det første »Frihedsbrev for den ny By paa Amager«, hvorved der gaves den visse Bygge- og Handelsrettigheder[2]). Men Byggeriet gik langsomt, det var besværlige Tider og ikke saa let at skabe en By paa bar Bund. 1634 blev dog beskikket en Byfoged og 1639 fik Byen sine Privilegier. Derved tilstodes dens Borgere visse Rettigheder, ogsaa paa Amager, saaledes fri Fædrift paa Fælleden »langs ud med Stranden paa begge Sider« og der anvistes dem Kaalhaver udenfor Amager Port[3]). Volden og Porten var da anlagt. Broerne skulde Christianshavn ikke vedligeholde eller svare nogen Afgift til, »efterdi Vi selv for Broerne Penge af Amagerland opbjerger«. Den saakaldte Grønnegaards Havn, der laa paa Amagersiden og som af Magistraten var overladt Skipperlavet, indlemmedes under Statens Havneomraade.

Amager Port dannede nu et komplet Lukke for Øen, hvortil Kronen havde Nøglen. Der blev lukket om Aftenen

[1]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 4. 444. Se Joh. Meijers Kort, hvor Skandsen ved Kalvebodstrand staar angivet som Amackburg.

[2]) V. A. Secher: Forordn. Recesser osv. 562.

[3]) Kbhvn. Dipl. I. 653.

og lukket op om Morgenen, saa de flittige »Kongens Amagere« kunde forlade Kuben for at passe deres Næringsvej og holde Forraadskamret i Orden. For al Ind- og Udførsel blev der sat en Porttold, som 1649 afløste den gamle saakaldte »Bartholomæustold«, der stammede fra Sildefiskeriet og snart udvidedes til en almindelig Konsumptionsafgift — »Accise« — af alle Varer, der førtes til Staden.

Ad Søvejen maatte ingen Udskibning eller Indskibning finde Sted uden særlig Tilladelse. Øens Fogder var tilpligtede at holde Opsyn med, at intet indførtes, saa Bedrageri med Tolden foregik; Toldstedet paa Dragør var forlængst ophævet og al Indførselstrafik maatte foregaa gennem Hovedstaden. Det var Kongens Opgave, at alle Handelens Traade løb her igennem, for at Kronen kunde faa sin Afgift deraf og Borgernes Næring forbedres. Ja saa at sige al borgerlig Næring forbødes paa Landet i 3 Miles Omkreds.

Næringslivet paa Amager led selvfølgelig ikke lidt herunder, og særlig for Dragør, hvor der var begyndt at udvikle sig en lokal Handels- og Udskibningstrafik, dels ved Sundfiskeriet og dels ved Hollænderne, som havde anlagt en mindre Havn, forsvandt alle Betingelser for at hæve sig til en Handelsby.

Som *Kjøbenhavns Spisekammer* fik Amager nu i lang Tid sin overvejende Betydning. Navnlig under Svenskernes Belejring af Hovedstaden kom Øen til at spille en overordentlig vigtig Rolle for Stadens Forsvar og dens Forsyning med Fødemidler og Brændsel, ja, der er neppe Tvivl om, at Staden uden denne Hjælp havde maattet overgive sig og var falden i Svenskekongen Carl Gustavs Hænder. Men ogsaa Stadens Forsyning under almindelige Forhold med Have- og Køkkensager var gennem næsten et Par Hundrede Aar forbeholdt Amagerne, saa deres Ø blev ikke uden en vis Berettigelse nævnt som Kjøbenhavns Spisekammer. I alleregentligste Forstand blev den det naturligvis, da Stadens øvrige Opland blev afskaaret fra al Tilførsel, og det er dette Forhold, vi her skal behandle.

Det var ved Høsttiden 1658 den svenske Hær nærmede sig Staden baade fra Sø- og Landsiden. Den 8. August gik

det Rygte med ilsom Hast gennem Gaderne, at Svenskernes Flaade var i Farvandet og at Hæren var i Anmarsch; samme Dag opslog Hæren sin Lejr paa Valby Bakke. Kongen gav da strax Ordre til at lade Amager besætte og forsvare for enhver Pris, hvad der var klogt, da Svenskernes Flaade næste Dag ankrede ved Dragør. I en Ugestid bevægede den sig i Nærheden af Amager for at søge Forbindelse med Landhæren. Den 18. Aug. gjorde vore Folk et Indhug fra Dragør paa to af dens Proviantskibe, som toges, og deres Ladninger blev førte over Amager til Staden. Dermed var Angrebene begyndt og den næste Dag gav Kongen Amagers Beboere Tilhold om at føre deres Gods, Korn, Foder, Kvæg osv. i Sikkerhed indenfor Voldene. De vilde imidlertid nødig efterkomme Tilholdet; ved en Forsamling enedes de om at søge Kongens Tilladelse til at blive ved Hus og Hjem, da de mente bedre derved at kunne afværge Fjendens Landgang og beholde deres Gods, hvad Kongen ogsaa gav Tilladelse til. Men de fik stræng Ordre til at forsyne Rytteriet i Staden med fornødent Foder til Hestene til ordinær Pris, og dersom Foderet ikke kom, maatte Rytteriet selv lade det hente. Den 3. Septbr. fik Amagerne atter Befaling til at føre Furage ind til Rytteriets Forsyning »for rigtig Betaling«; den 8de standsedes Indførselen indtil videre[1]).

Imidlertid havde Svenskerne forberedt sig paa at besætte Amager og foretage en Landgang, ikke paa Øst-, men paa Vestsiden, i Tilslutning til Belejringskæden mod Nord og Vest. Den 23. Aug. trak de en Del mindre Fartøjer af deres Flaade ind i Kalvebodstrand og sent om Aftenen eller om Natten søgte de ved Hjælp af disse at overføre en betydelig Troppestyrke over Kalvebodløbet til Amager. Men hurtigt fik Viceadmiral Nicolaus Helt samlet nogle Folk ombord paa Prammen »Den stumprumpede Hund« og en Pram til, samt nogle Kanonbaade, der listede sig ud i Mørket og ved et dristigt og kækt Angreb bragte Forvirring i den svenske Flotille. Fartøjerne splittedes og tog Flugten til Søs med Und-

[1]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 291. Kbh. Dipl. V. 468. 474. 484. 493.

tagelse af en mindre Fregat, som kom paa Grund og entredes af vore Folk, plyndret for Skyts, Proviant og hvad der kunde føres med, hvorefter den blev stukket i Brand, da den ikke i Skyndingen kunde faas flot[1]). Dette Kup var et stort Held, baade for Staden og for Amagerne, der neppe kunde have slaaet en Landgang tilbage med de Midler, de havde til Raadighed, især hvis de skulde forsvare begge Sider af Øen.

Allerede næste Dag fandt man det raadeligt i Staden at sætte Øen *paa Krigsfod*. Der gaves Ordre til en Del Befalingsmænd under Kommando af Oberst Ense at tage herud og stationere to eller flere Underofficerer i hver By til at holde Øvelser med Beboerne i Brug af Vaaben. Senere (9. Sept.) blev et Kompagni Fodfolk og et Kompagni Ryttere lagt herud. Kongens Fodermarskalk skulde selv tage ud for at paase, at god Orden overholdtes og at Soldaterne ikke tilføjede Beboerne nogen Overlast. Der skete selvfølgelig Brud paa Lov og Orden. Officererne besværede sig over, at Bønderne ikke mødte paa Allarmpladserne til Vagttjeneste og Bønderne klagede over, at Befalingsmændene med »formegen Trudsel, Haardhed og Hug omgaas og begegner dem«, saa Officererne maatte tilholdes ikke at anvende Tugt og Bønderne om ikke at tage sig selv til Rette; men begge Parter skulde fremføre deres Klager for Kongen. Endelig forbødes det Officererne at besvære deres Kvarterer med Drikkeri, Gæstebud og Sværmen; de skulde nøjes med det Traktement, som Bønderne kunde byde dem, eller de Penge, de kunde faa af dem for selv at skaffe sig Forplejning. Og dersom der kunde erobres noget Bytte fra Fjenden, skulde Officererne og Bønderne enes om at dele det.

Ved Siden af Feltøvelserne maatte udføres en Del Arbejde, idet Beboerne tilholdtes (6. Sept.) at sløjfe Digerne om deres Haver og Løkker, for at Fjenden ikke ved en Overrumpling skulde benytte sig af saadanne til Dækning. Der indkaldtes 200 Karle fra Øen for at gøre Arbejde om Natten ved Ud-

[1]) S. A. Sørensen: Kbh. Belejring 1658 p. 62.

bedring af Stadens Volde. En stor Mængde Tørv førtes fra Øen til Kastellet[1]). Tilmed havde Beboerne nærmest Staden Besvær med at værne deres Ejendele for Stadens Folk og Soldater. De stjal deres Kvæg og Urter paa Markerne for at skaffe sig Fødemidler. Kongen maatte strængt forbyde at lade nogen som helst passere Amagerport uden Pas. En Oberst blev endogsaa afskediget, fordi han havde set gennem Fingre med, at nogle Vogne, som foregav at have Ærinde herude, intet Pas havde forevist.

Der sattes en bestemt *Taxt paa Amagervarer,* som solgtes til Staden, for at man ikke skulde benytte sig af Lejligheden til at tage overdrevne Priser. Den 25. Sept. gaves følgende Forordning:

Taxt paa Amager Vahre

»At eftersom paa hver Wahre, som paa vort Land Amager bekommes eller hid (i Staden) indføres, den Sælgende og Kjøbende i denne Tid til Efterretning efter vores naadigste Befaling efterfølgende Taxt sadt er, nemlig:

Et pr. Slagtestude 4 Aar gl. vel ved Magt og voxen	45	Sldlr.	»	Mark	» ß
Et pr. Slagtestude 3 Aar middelvoxen vel ved Magt	34		»		» -
Et pr. Slagtestude 2½ Aar	22	—	»	—	» -
En god Ko, tjenlig at slagte, voxen	20	—	»	—	» -
En middelmaadig, dog tjenlig at slagte	16	—	»	—	» -
En god Qvie 2 Aar gl., tjenlig	12	—	»	—	» -
Et pr. unge Studeling 1½ og 1 Aar	20	—	»	—	» -
Et — smaa Kvier 1½ og 1 Aar	20	—	»	—	» -
Et feed Sviin, vel voxen	7	—	»	—	» -
Et do. middelmaadig	6	—	»	—	» -
Et ungt Sviin, som endnu paa Stubben er halvt fedt	»		10	—	» -
Et Faar	»	—	10	—	» -
Et Lam	»	—	6	—	» -

[1]) Kbh. Dipl. V. 474. 480. 493. 498. 506.

En Bede	3	Sldlr.	»	Mark	» ß
En feed Gaas	»	—	3	—	» -
En mager do.	»	—	1	—	8 -
Et pr. fuldvoxne Høns	»	—	2	—	8 -
Et — middelvoxne Kyllinger	»	—	1	—	8 -
Et — Dufver	»	—	1	—	8 -
En Snes Æg	»	—	1	—	4 -
Et Schalt frisk Smør	»	—	»	—	14 -
En voxen kalkunsk Hane	2	—	»	—	» -
En — — Høne	1 1/2	—	»	—	» -
Et pr. middelmaadige kalkunske Kyllinger	1 1/2	—	»	—	» -

Slagtede Varer skulle igjen sælges til følgende Priser:

1 Schalt Oxe Kiød for	»	Sldlr.	»	Mark	6 ß
1 Oxe Kallun med ald dens Tilbehør	»	—	4	—	» -
1 Oxe Tunge	»		2	—	» -
1 Fjerding af et Faar	»	—	3	—	» -
1 do. - - Lam	»	—	2	—	» -
1 do. - - Bede	»		4	—	» -
1 Schalt Svine Kiød eller Flæsk	»	—	»	—	7 -

To Maaneder efter Belejringens Begyndelse lykkedes endelig *Fjendens Landgang* paa Amager. Den 8. Oktober om Natten listede deres Flaade sig ind i Sundet sydfra under en tæt Taage, overrumplede Kystvagten og gjorde Landgang ved Dragør tidlig Søndag Morgen.

18 større og 15 mindre Skibe havde i Taagen lagt sig helt ind under Land og i en Hast landsattes der 1500 Mand Fodfolk og 500 Ryttere, som med selve Kongen, Carl Gustav, i Spidsen drog ind mod Staden. En Afdeling Fodfolk under Generalmajor Fersen blev staaende ved Dragør, hvor den indtog en af Beboerne opkastet 4—500 Alen lang Forskandsning oven for Byen, fra Blushøjen mod Nordost omtrent til Stranden. Den øvrige Styrke rykkede dels mod Kastrup, dels

mod Taarnby. Kong Carl Gustav og Prinsen af Sulzaach, samt Grev de la Gardie med 106 Ryttere kom til Taarnby netop under Kirketjenesten; Kongen med Følge gik ind i Kirken og tog Plads i nogle af de øverste Stole. Menigheden og Degnen blev saa bestyrtede ved det overraskende Besøg, at mange løb ud af Kirken. Degnen (en gammel Præst) tabte Maal og Mæle; han forsvandt og lod sig aldrig siden se. Præsten, Hans Jeger, fortsatte uforstyrret sin Prædiken og Carl Gustav skal have udtalt om ham, at han var den bedste Soldat paa Amager. Iøvrigt, siger Thura, var Svenskerne andægtige Tilhørere under Prædikenen.

Inde i Staden havde man imidlertid faaet Underretning om Fjendens Landgang paa Amager og medens Beboerne herude fik travlt med at føre deres Kreaturer, Bohave og hvad de kunde faa med ind til Staden, skyndte Major Hans Ahlefeldt sig herud med 450 Mand og mødte ogsaa Fjenden, men trak sig tilbage. En stor Del af Bøndernes Gods blev borte under Forvirringen. Der klages senere over, at baade adelige, Officerer og Borgere havde tilegnet sig Kvæg, Svin og Faar som Bytte. De fik strængt Tilhold om at tilbagelevere, hvad de havde taget og ikke befatte sig med sligt i Fremtiden[1]).

Den næste Morgen (9. Okt.) gav Kongen Ordre til at stikke Sundbyerne i Brand og jævne dem med Jorden for at Fjenden ikke skulde sætte sig fast her. Wallenbecks daglige Tegnebog, indeholdende »det himmelfrelste Kjøbenhavns Belejrings Idrætter«, siger herom:

»Nu brænder Straa med Kjærne paa,
nu svies Mad paa Fade,
Ah, Jammer stor, ah Fæ og Foer!
Væ Sundby Bønders Lade.«

Der gjordes samtidig energiske Foranstaltninger og Forberedelser til at gaa Svenskerne imøde og for enhver Pris slaa

[1]) Sæl. Reg. 24. 287.

dem tilbage. Til alt Held viste sig i Farvandet den hollandske Flaade, ført af Admiral Ruyter, som skulde bringe Kjøbenhavn Undsætning. Carl Gustav, der ogsaa fik Underretning herom, frygtede for, at den skulde angribe hans Skibe i Sundet og gav Ordre til Tilbagerykning; men først skulde samtlige Byer paa Amager stikkes i Brand og Prinsen af Sulzbach skulde næste Dag lede dette Foretagende. Kun Taarnby Kirke fik han Ordre til at spare.

Den 10. Oktober holdtes »*Svenskernes Harejagt*«, som en samtidig Forfatter spottende har kaldt den, paa Amager. Medens alle Byer stod i Brand, var Kong Frederik d. 3., som havde besluttet sig til personlig at lede Angrebet mod Carl Gustav, paa Vej herud med nogle Hundrede Dragoner, en Afdeling letbevæbnet Fodfolk og fire Feltkanoner. Kongen fulgtes af de to Generalløjtnanter Schack og Ulrik Chr. Gyldenløve, samt Major Hans Ahlefeldt. Strax uden for Amager Port kom man i Kamp med 300 svenske Ryttere, der maatte flygte over Hals og Hoved. De forfulgtes indtil man naaede den svenske Hovedstyrke mellem Hollænderbyen og Dragør (se Meijers Kort). Her fandt en »Turnering« Sted, hvori begge Konger deltog. Svenskerne led et afgjort Nederlag og flygtede; henved 100 Ryttere faldt, Resten forfulgtes til Dragør, hvor ogsaa Fodfolket, som havde forskandset sig, mødtes med et kraftigt Indhug af vore Folk, hvorved 150 svenske Musketterer nedsabledes og 50 toges til Fange. Endvidere toges 115 Ryttere og nogle Officerer. Resten flygtede under vild Forvirring til Baadene, som laa udenfor. Baade Carl Gustav, Rigsadmiral Wrangel og Prinsen af Sulzbach var nær blevne tagne tilfange. En af vore Løjtnanter, Mikkel Skov, havde fat i Kraven paa Carl Gustav, men maatte slippe Taget, da en svensk Officer kastede sig imellem; Kongen naaede ud i Vandet paa Hesten og slap ombord. Svenskerne skal have mistet ialt 415 Mand, medens der af vore kun var faa Døde og nogle Saarede. En kuriøs Fane, som vi erobrede ved denne Lejlighed, opbevares endnu paa Tøjhuset. Den forestiller en Mus i et Bur, hvor Katten sidder udenfor og venter paa, at Buret skal

aabnes[1]). Hvem der er tænkt som Musen og hvem Katten forestilller er ikke vanskeligt at forstaa.

Der findes iøvrigt en Vise om »Svenskernes Harejagt« forfattet af et Øjenvidne[2]). Den skal oprindelig være skrevet paa Hollandsk, men er senere oversat. Vi fremsætte et Uddrag af dens Indhold:

»De svenskes Konge
det taler hver Tunge
hand kom saa fage
paa Amag at jage
de Harer at fange.
Hand vilde vel mange
der tage af Dage
oc Besterne plage.
Den Wrangel oc Sultzbach
dend Wapson oc hans Pak
med flere Monsieurer
O kiere mig hører

En Ild de optænde
de Huser afbrænde
for Harer at stege
— — —
Mens Frederich goed
sig fatted et Moed
med Jegere flere
loed Hoben formere
— — —
De sloges tilsammen
det var uden Gammen
De svenske forglemte
at lee oc at skemte
at jage og ride.
De torde ey bide
af Banghed oc Fryct
— — —
I Skjorter oc Buxer
de sprunge som Luxer
Aff Hjertet de bade
I Liffvet os lade
I giffve os Naade
til Gaffn oc til Baade
Wi ville Jer tjene
oc trolige meene
Wi alle forbande
at i disse Lande
saa skulde tenderis
oc Folket fixeris.
Skam faa voris Herrer
voris Mestre oc Lærer
for Skole de holder
for Jact de os volder
for Harer de steeger
for Spil de os leeger
Wi ville ey mere
effter Harer os kerre:
O lader os leffve
I Danske saa geffve
dend Jagen vi håder
som Intet os båder
O lader os slippe
O sparer Jer Svøbe
O lader os løbe
— — —

[1]) S. A. Sørensen: Kbh. Belejring 1658. Her findes et Billede af Fanen.
O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 308.
Danske Mag. 3 R. I. 264—66.
Ausführl. Relation des Combats auff der Insel Amack. Kbh. 1658.
[2]) Kgl. Bibl. Kat. 35. S. 333.

Oc de maatte bløde
mange hundrede døde.
Her maatte man see
paa Wrangel oc lee:
Af Banghed han ryste
Dog slap de om Bord.
Saa gik det vor Gæste
ey til deres beste
de maatte med Skande
bortrømme aff Lande.«

Ildspaasættelsen var bleven udført ganske grundig. Kun nogle enkelte Gaarde i Ullerup, samt Raagaard var der ikke bleven Tid til at faa antændt. I Hollænderbyen sparedes kun én Gaard, Jan Jansens paa Nordenden, som skjult af Røg og Flammer var undgaaet Opmærksomheden, samt Hestemøllen. Paa Dragør brændte de to Gaarde og en Snes Huse; men her blev dog Størstedelen af Husene tilbage; man fik ikke Tid til at antænde dem. Beboerne var flygtet til Staden.

Øen var saaledes ryddet, ikke blot for Fjenden, men ogsaa for omtrent alt, hvad der kunde tjene Beboerne til Ophold. Spisekamret var tomt. Hvad Beboerne ikke havde faaet med sig til Staden var fortæret af Luerne. For sent maatte de angre, at de ikke lød Kongens første Bud og i Tide bragte deres Gods i Sikkerhed indenfor Voldene. I et Brev (15. Okt.) klager Kongen over, at »ingen Fourage fra Amager nu kan bekommes«. En stor Del Ryttere blev lagt ud paa Øen, for at man kunde spare Foderet til Hestene.

Amagers Beboeres *Indeslutning i Staden* varede næsten et helt Aar, hvori de kun med stort Besvær og i ringe Grad kunde tilse og drive deres Marker. Mændene maatte iøvrigt arbejde paa Voldene, eller gøre Tjeneste som Soldater; de stod under Væbning og under Kommando af Generalmajor Fux. »Hollænderne« fra Amager sattes paa Poster sammen med deres hollandske Landsmænd, som var komne hertil for at bringe Staden Hjælp. Hele Vinteren var det under Livsstraf forbudt Officererne at lade hverken Amagere eller andre forlade Fæstningen uden Kongens Ordre eller Pas[1]).

Ved Nytaarstid var Isen paa Kalvebodstrand saa stærk, at Overgang fra Svenskernes Lejr til Amager kunde finde Sted. Kongen udstedte en Advarsel mod at opholde sig paa Øen,

[1]) Kbh. Dipl. V. 517. 543. 546.

da det var forbunden med Fare for at falde i Fjendens Vold. Det hændte ogsaa et Par Vogne fra en Bager og en Brygger, som den 3. Januar (1659) om Morgenen var kørte ud til Dragør Lund for at skove Brænde, at de blev tagne af 14 svenske Ryttere, der førte dem med over til Lejren, hvor de holdtes fangne. Bryggeren udvexledes senere, men Bageren døde hos Fjenden. Ved en anden Lejlighed tog Svenskerne 120 Heste. En Rytterafdeling, som den 18. Januar var gaaet over Isen, mødtes af vore Tropper og blev slaaet tilbage. Natten mellem den 9. og 10. Februar gik Carl Gustav selv i Spidsen for en stor Styrke af Ryttere og Fodfolk over Isen for at bryde Fæstningslinjen foran Christianshavn og aabne Amager Port, hvilket dog mislykkedes. Endnu flere Angreb blev foretagne fra Amagersiden uden Held. Fjenden færdedes her stadig over Isen; 25. Februar blev atter nogle Vogne, som var sendte ud efter Brændsel, overfaldne af svenske Ryttere og tagne[1]).

Da Vandet atter aabnedes, blev der først nogenlunde Fred paa Øen, som Carl Gustav ikke havde formaaet at besætte. Om Foraaret kunde de i Fæstningen indesluttede Beboere tage ud og tildels tilsaa deres Haver og Marker; det forbødes Soldaterne at øve nogen Ufred deri. Hollænderne og Dragørerne, som havde havt deres Baade og Fartøjer inde i Staden, kunde sejle hjem og bruge Fiskeri. Og i Maj turde Borgerne og Bønderne sætte Kør paa Græs paa Amager Fælled.

Man ventede med Længsel efter Høhøsten for at skaffe Foder til Hestene. Allerede sidst i Juni var man i Gang med Høet; thi Stiftsbefalingsmand von Cørbitz fik 30. Juni Ordre til at handle med Bønderne om 150 Læs; og 11. Juli opfordredes Borgmester Peder Pedersen til at skaffe saa meget Hø som muligt fra Saltholmen, da det højligt tiltrængtes[2]).

[1]) Bircherods Dagbøger.
Ny danske Mag. III. 58.
O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 243.
S. A. Sørensen: Kbh. Belejring 1658. 106.

[2]) Kbh. Dipl. V. 638. 640.

Amagers Ydelser til Stadens Underhold var af overordentlig stor Vigtighed, for at den kunde holde Belejringen ud, saa meget mere, som der her holdtes en Dør aaben, ad hvilken der kunde holdes Forbindelse med Omverdenen. Øen bidrog sikkert derved i høj Grad til, at Kjøbenhavns Indtagelse forhindredes.

Øens Pantsætning fandt Sted den 6. Marts 1659, idet Borgmester Peder Pedersen da overlodes Indtægten af samtlige Byers Jorder, undtagen Sundbyerne, ogsaa af Dragør og Saltholmen for ydet Forstrækning til Kronen. Den 14. Maj fik Christianshavns Borgmester, Hans Sørensen, Pant i Indtægten af Sundbyerne, samt af et Aalestade og et Bundgarnstade ved Kastrup for en Forstrækning paa over 7000 Rdlr., som Kongen havde laant til 6 pCt. Rente[1]). Den aarlige Landgildeindtægt af Øen tilfaldt altsaa disse Panthavere, indtil Panterne var indfriet, hvilket var sket 1664.

Endnu før Sommeren (1659) begyndte, trængte Staden haardt til *Hjælp med Fødemidler*. Det viste sig her, hvor vigtigt det var, at Amager var holdt fri, saa der kunde faas søværts Forbindelse med Omverdenen. Den 1. Juli ankom til Dragør et Skib fra Norge ladet mod Torsk og Sild. Det vakte stærkt Røre inde i Staden, da Skipperen sendte Bud derind for at tilbyde sin Ladning, og Rygtet om denne sjældne Begivenhed bredte sig med rivende Hast, saa alle, der havde Kjøretøj eller kunde skaffe saadant, skyndte sig herud for at gøre Indkøb. Høkere og Prangere, der vilde opkøbe til Videreforhandling, vakte de andre Beboeres Indignation og Harme, og de klagede til Kongen over, at de saaledes skulde udbyttes. Kongen udstedte da Forbud imod, at der maatte købes mere end en Tønde ad Gangen. Om Natten maatte Skibet besættes med Militær, en Foranstaltning, der viste sig nødvendig, da svenske Skærbaade søgte at bemægtige sig det[2]).

Paa Brændsel var der ogsaa begyndt at herske stærk Mangel i Staden. Nogle Amagere søgte at gøre sig en Ind-

[1]) Kbh. Dipl. V. 599. 621.
[2]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 353.

tægt ved at skære Tørv paa Engene for at sælge dem i tørret Tilstand som Brændsel; men det blev forbudt af Hensyn til Høavlen og Græsningen, »eftersom Amagerland derved ganske opgraves og fordærves«. I Lunden ved Dragør var der ikke mange Træer tilbage, efter at Vinterens nødvendigste Krav var afhjulpne. Den 15. Marts forbødes det allerede at hente Brænde herude, »da der i Lunden kun skal findes faa Træer«; men Hoffet havde sikret sig; thi nogle Dage senere lod Kongen tilsige en Del Borgere til at hente 60 Læs herude til Hofholdningen. Borgmesteren paa Christianshavn fik dog (6. Juni) Tilladelse til at tage 10 Egetræer til Amagerbros Reparation, og den 12. Juni udvistes endnu 120 Træer til Bagerne og Hoffet. Den 28. Juni beordredes, at de Træer, der endnu »uden Skade for søfarende« kunde undværes i Amager Lund, skulde hugges og indføres til Hoffets Brug. Den 9. Juli udvistes 6 Egetræer til Stormpæle, og 16. Juli fandtes endnu 600 Stormpæle; Lunden synes uudtømmelig. Den 1. og 12. Septbr. fik Bønderne Tilhold om at indkøre til Kongens Køkken »saa meget Brænde, som af Skoven paa Amager kand mistes«; og endnu 17. Septbr. kunde udvises 12 Træer til Kongens Bryggers[1]).

Stadens Underhold og Forsvar stillede hele Sommeren 1659 mange Krav til Amager, som stadig holdtes i Forsvarstilstand og Bevogtning langs Kysterne. Ved Dragør var flere Kanoner opstillede, og Oberst von Ense havde Station og Kommando her ude. Der blev holdt stræng Opsigt med, at ingen forlod Øen uden kongeligt Pas. Borgmestrene Peder Pedersen og Hans Sørensen skulde sløjfe den Skandse (»Redoute«), som Svenskerne havde opkastet ved Dragør, at den ikke atter skulde komme Fjenden til Nytte. Der skares Tørv paa Amager til Voldenes Udbedring; 15. Aug. se vi, at der blev tilsagt 20 Vogne til at føre Tørv fra Fælleden til Batteriet ved Bryggerset; endnu i Oktbr. fik Peder Pedersen Anmodning om at lade grave flere »Soder« paa et bekvemt Sted herude. Om Vinteren, der begyndte tidlig, blev Amagerne paalagt at ise

[1]) Kbh. Dipl. V. 604. 629. 659.

Voldgravene om Kastellet og Christianshavn under Tilsyn af Hans Andersen Skotte, samt at tage Del i Vagttjenesten paa Christianshavn[1]).

I Sommertiden 1659 var der en Stilstand i Belejringen, idet den svenske Hær var stærkt optaget af Fyns Generobring. Under denne Stilstand blev der Tid til Proviantforsyning og Voldenes Udbedring, saa man kunde imødese Angrebenes Genoptagelse med mere Sindsro. Kongen benyttede da Lejligheden til at fejre Stadens Bevarelse ved et stort og kostbart Gæstebud, som holdtes paa Strandengen paa Amager, hvor smukke Telte var rejste, og Folket strømmede herud i store Skarer. Baade Kongen og Dronningen, samt en Del fremmede Gesandter og, foruden vore egne Officerer, de hollandske Admiraler Ruyter og Obdam deltog[2]).

Endnu skulde Fæstningen og Staden med samt dens Spisekammer sættes paa en haard Prøve. Svenskerne vedligeholdt stadig Belejringen i det Haab, at Vinterkulden ved at hindre Tilførsel ad Søvejen skulde bringe Staden til Overgivelse. Og vist er det, at Hungersnøden og Kulden begyndte at true dens 30,000 Mennesker haardt. Heldigvis havde Amager i Sommerens Løb skaffet en Del Forraad, men langtfra nok til at holde Vinteren ud. Den 8. Januar (1660) gav Kongen Ordre til Amagerne om at falholde deres Heste til Føde[3]). Soldaterne overfaldt de Vogne, der førte Varer fra Marken ind fra Amager, saa Kongen maatte beordre Tiltale og Straf for den Slags Uorden[4]). Der var sikkert allerede Smalhans i Staden, da Carl Gustav døde, den 12. Februar, uden at have sat Foden indenfor Portene. Og endnu over 3 Maaneder holdtes Belejringen; først den 28. Maj sluttede Svenskerne Fred. De havde ikke kunnet lukke for Spisekamret, hvad Amager faktisk var, og maatte betragte Stadens Overgivelse som haabløs, da Øen nu begyndte at give ny Afgrøde.

Amager-Byernes Genoprejsning blev i Sommeren 1660 kun

[1] Kbh. Dipl. V. 647. 653. 656. 683. 690.
[2]) Bircherods Dagbøger.
[3] Sæl. Tegn. 35. 623.
[4] Bache: Nordens Hist. IV. 94

i ringe Grad paabegyndt, naar undtages Hollænderbyen, som var begyndt »kjønlig at bygge igjen« og kunde svare omtrent hele sin Landgilde. I Dragør var begge Gaarde allerede bleven byggede op og kunde svare de 2 af de 3 Fj. Smør, som deres Afgift var. Af »Fiskerhusene« var derimod kun faa af de brændte bleven byggede op.

I de danske Byer gik det langsommere; her havde Bønderne hverken Midler til at bygge eller til at skaffe sig Besætning for. Efter et Skøn, der blev taget over hver enkelt Gaard, se vi, at de saa at sige alle var »ganske afbrudt«; de havde kun faaet lidt saaet, og kun en Del af dem kunde svare halv Landgilde; Størstedelen kunde Intet svare.

I Sundbyerne var samtlige 27 Gaarde brændte, ligesom de enkelte Huse; der var kun hist og her bygget »nogle Hytter«. Vi tage et Exempel af Vedtegningen i Synsforretningen, som var omtrent lige sørgelig for dem alle: »Swend Bentzøns Gaard var lige medfaren (brændt), saaet 3 Skpr. borget Rug, 1 Pund borget Byg, 1 Td. Havre til Halne; 1 borget Ko, et Par Heste ubetalte. Intet bygget.« I Taarnby var alle 12 Gaarde brændte, kun saaet lidt og bygget nogle Hytter. I Ullerup og Viberup: 8 Gaarde var »mestendels afbrændte«; kunde give nogen Landgilde. Raagaard var sparet, havde saaet 12 Tdr. Byg, 7 Skpr. Rug og 4 Tdr. Havre, kunde give fuld Landgilde. I Tømmerup: 14 Gaarde, foruden Skelgaardene (4 Gaarde) næsten afbrændte, men »mestendel bygget igjen«; thi Jorderne her ejedes for Størstedelen af Hollændere. I Kastrup: 10 Gaarde, afbrændt, undtagen to Stuelænger, kun nogle Hytter bygget. I Maglebylille: 18 Gaarde, ganske afbrændte og kun nogle Hytter bygget igen.

Det varede flere Aar, inden Byerne atter kom paa Fode. Endnu 1662 maatte den halve Landgilde eftergives for mange Gaarde. En stor Del af Gaardene skiftede Ejere, fordi de gamle ikke kunde overtage Fæstet igen. Til Exempel var der af Sundbyøsters 16 Gaardmænd før Krigen kun 2, der sad ved Gaardene efter Krigen, og saaledes var Forholdet omtrent i alle Byer. Hollænderne overtog en stor Del af Gaar-

dene eller Jorderne i Fæste og drev dem ved Siden af deres egne. Efterhaanden kom dog nogle af de gamle Fæstere til Kræfter, saa de kunde overtage deres Gaarde og skaffe lidt Besætning derpaa.

Kongen havde iøvrigt Tanker om, at Sundbyerne ikke maatte genopføres paa de gamle Bypladser, da de kom til at ligge for nær til Fæstningen. Stiftsbefalingsmand von Cörbitz fik strax efter Krigen Brev om at tilholde Bønderne her, at de skulde bygge eller tilforhandle sig Husrum paa Christianshavn, hvorfra de kunde drive deres Jorder[1]). Ordren kom dog ikke til Udførelse; Gaardene blev i det væsentlige bygget paa de gamle Tomter langs Øresundsvej og Kirkevej; og Husene rejste sig indenfor eller bag ved Gaardene, antagelig ogsaa paa de gamle Pladser.

Det kom snart efter Krigen til en *Opgørelse med Kronen* for de Leverancer, som Amager havde havt til Hoffet. Det ses ikke, hvilke Krav de danske Bønder havde; disse synes at være afviklede med de Skatterestancer, som de stod i til Kronen, og de Forstrækninger med Saakorn og Besætning, som det varede adskillige Aar inden de fik klarede. Derimod se vi, at Hollænderne snart efter Belejringens Ophør havde en Fordring paa Kronen for Leverancer af Korn, Hø, Heste, Kvæg og Viktualier paa henved 6000 Rdlr. Der blev truffet Overenskomst med dem om, at Summen skulde afdrages med den aarlige Forpagtningsafgift, som de skulde svare af Ladegaarden, indtil Beløbet med paaløbne Renter var betalt. 1667 stod der endnu 2572 Rdlr. til Rest i Hollændernes Favør[2]).

Øens Rehabilitering efter Krigen søgte Kongen endelig paa forskellig Maade at ophjælpe. Saaledes blev der ved Hans Lauritzen, »Capitain over Amager Land«, uddelt Musketter til Bønderne, for at alle, der ikke havde saadanne, kunde faa Vaaben at værge sig med. For at genoprette Skovvæxten gav Kongen Ordre til at lade opgrave unge Træer i Kjøbenhavns, Frederiksborg og Kronborg Len til Udplantning. Nogle Aar

[1]) Bilag XLIX.
[2]) Sæl. Tegn. 38. 212.

senere ses, at Hollænderne fik Tilhold om at lade indgrøfte »Skovmarken« og saa Agern deri, for at Skoven atter kunde komme paa Fode[1]). At Bønderne selv i høj Grad manglede Initiativ synes at fremgaa deraf, at Kongen 1661 maatte give dem Tilhold om at nedgrave Aadsler af Heste og Kvæg, som endnu henlaa paa Marken til Pest og Afsky. Det varede en Tid, inden Stadens Spisekammer atter kom saaledes i Orden, at det svarede til dette Navn, som dog ogsaa senere knyttedes til Øen.

[1]) Sæl. Reg. 24. 679. Kbh. Dipl. VI. 397.

V. KONGENS AMAGERE

FRA CHRISTIAN D. 4.s TIL FREDERIK D. 4.s TID.

1. Gammel Amager.

Hollændernes Velmagtstid; deres økonomiske Fremgang; Fremtrængen i de danske Byer. — Dragør. — Hollændernes Kulturspredning. — Kongens Amagere; Deltagelse i Arvehyldningen. Nationalejendommelighed: Giftermaal; Sæder og Skikke; Folkepræg; Sprog; Klædedragt; Levemaade; Karaktertræk; Fester; Lege. — De danske Bønder. — Under Enevoldskrigene. - Pesten 1711. — Hollændernes Udbredelse efter Pesten. — Amagerlands Segl.

HOLLÆNDERNES *Velmagtstid* og deres Kommunes Glandsperiode faldt fra Midten af det 16. til Midten af det 17. Aarh., altsaa indtil Svenskekrigen. Baade økonomisk og socialt stod Kolonien i de Hundrede Aar i sin originale og frodigste Vækst. De 184 Bønder eller 24 Familier, som den ved Indvandringen bestod af, var 1650 voxet til omkring 130 Familier, skønt adskillige allerede var bortflyttede, nogle til Bøtø; enkelte ses at have taget Ophold udenfor Kommunen, saaledes f. Ex. paa Dragør, hvor de ernærede sig af Søen. Hollænderbyen var omkring 1650 saa overfyldt med Beboere, saa de knap kunde nære og bjerge sig. Kongen maatte se at skaffe dem mere Jord til Virkefeldt, tilmed da Hovedstaden havde stærk Brug for deres fortrinlige og eftertragtede Produkter.

Forfatteren Jens Lauritsøn skriver i sin *Calendarium perpetuum* paa den Tid: »da det Folkes Vare ikke forslaar til Kjøbenhavns Indbyggere nu, som udi fordums Tid, var det at ønske, at det maatte af den høye Øvrighed betænkes, at en Part, som sidder paa Landet i Gaardene paa hverandre, maatte tilholdes at feste sig Gaarde paa Kiøbenhavns Len, udi de Byer, som er Emmedrup, Gientoft, Urtesleff, Brønshøy, Husum og Vandløs« . . . 1651 rykkede ogsaa 20 Familier ud og overtog Ladegaardsmarken udenfor Sct. Jørgens Sø, hvor de dannede sig en By, der kaldtes Ny Hollænderby eller Ny Amager, som senere skal omtales.

Faa Aar efter (1654) rasede imidlertid en ondartet Pest, hvorved Menigheden paa Amager blev meget »forringet og forsvækket«, saa mere end 30 Gaarde og Huse stod øde og tomme. Efter Præsten Jørgen Harders Indberetning 1657 (Rigsark.) se vi, at Jorderne da var »skiftet udi mange Parter, at der sommetid kan være 60, sommetid 70, 80 og flere Huse og Gaarde, eftersom vor Herre under dem at voxe og tiltage«. Paa Størstedelen af Gaardene boede der saaledes 2 eller flere Familier, idet de gamle havde Tilhold hos Sønner og Svigersønner, som drev Gaardene, der som oftest var delte paa to eller flere Mænds Hænder.

Om Hollændernes *økonomiske Fremgang* før Svenskekrigen haves ingen anden Maalestok end den, at de sad med deres Gaarde kvit og fri, saa at sige uden Afgifter, var økonomisk fri og uafhængige i enhver Henseende, boede godt og levede et Liv i Lighed med de gamle Odels- eller Storbønder. Ved Krigen led de et stort økonomisk Tab, ikke at tale om, at der gik meget af deres Originalitet, som var nedlagt i Bygninger og Indbo, til Grunde.

Tabet synes ikke at have indvirket paa deres velstaaende Stilling, da de allerede Aaret efter Krigen havde deres Gaarde fuldt opbyggede og kunde svare hele deres Landgilde.

Det varede heller ikke længe efter Krigen, før Gaardene var fuldt besatte og i den skønneste Drift. 1677 fandtes der 113 Bopæle med gennemsnitlig over 3 Heste og 7 Kør paa hver Bopæl, nemlig ialt 378 Heste og 780 Kør. De 13 maa an-

tagelig regnes som Husmænd, saa der kommer nærmere 4 Heste og 8 Kør i Gennemsnit paa hver Gaard. 1688 havde Byen 118 Bopæle, hvoraf 100 besades af Gaardmænd; der har saaledes været ca. 18 Husmandsfamilier; deraf var mindst de 8 Haandværkere, nemlig 2 Smede, 3 Snedkere, 2 Vævere, 1 Skræder.

At der ogsaa senere fandtes mange Formuer i Byen, se vi deraf, at der af saakaldte »Børnepenge«, Umyndiges Midler, som Schouten administrerede, 1715 var udestaaende 22,500 Rdlr. og næste Aar 24,616 Rdlr. i 32 Parter[1]). Mange af Gaardmændene havde betydelige Summer staaende paa Rente rundt omkring hos Bønderne i de andre Byer, hvor de derved ofte maatte overtage Gaardene, naar Fæsterne ikke kunde svare, hvad de skulde.

Hollændernes *Fremtrængen i alle Byer* spores længe før Svenskekrigen, og umiddelbart før denne var en Fjerdedel af de danske Byers Jord paa Hollændernes Hænder; særlig i Maglebylille og Tømmerup havde de mange Gaarde og Gaardsparter i Besiddelse. Men efter Krigen tog deres Fremtrængen stærk Fart ved de danske Bønders Forarmelse og deraf følgende Mangel paa Evne til at drive Jorderne og svare Afgifterne deraf. Enten tog Hollænderne saa Gaardene i Fæste og tog Bolig derpaa, eller de købte Brugsretten, hel eller delvis, af de danske Fæstere og drev da Jorderne under deres egne Gaarde. Ogsaa ved at yde Laan til de danske Bønder mod Pant i Jorderne tilegnede Hollænderne sig ofte en Slags Ejendoms- eller Brugsret dertil. Efter Krigen saa Kronen nemlig — for hurtigt at faa Øen paa Fode igen og faa Gaardene under Drift — gennem Fingre med, at Gaardene overtoges uden Fæstemaal eller Fæstekontrakt, altsaa nærmest som fri Ejendom, hvilken kunde pantsættes. Overtagerne »fik derover Penge at laane hos got Folk, ellers maatte Landet længe ligget øde og ubebygt«. Derved ophørte egentlig Livsfæstet. I 50 Aar var Fæstetvangen helt ophørt; og da Fæstet atter søgtes indført (1708), sad Hollænderne inde med de fleste af

[1]) En Rdlr. havde da mindst lige saa stor Værdi som 10 Kr. nu.

Gaardenes Jorder, eller drev Gaardene i Forstaaelse med »Opidderne«, som hæftede for Udgifterne og Pligterne. De havde laant dem Penge mod Pant i Jorderne og havde i mange Tilfælde maattet overtage Pantet.

Mange af Jorderne drev de, som sagt, under deres egne Gaarde i Hollænderbyen. Men mange Hollændere var ogsaa udflyttede og boede paa Gaarde, som de havde overtaget i de andre Byer. Alligevel betragtede de sig endnu stadig — i al Fald i mange Retninger — som hørende til deres Stammekommune. De søgte at skyde sig ind under dennes Privilegier m. H. t. Ejendomsfrihed, Hoverifrihed, hvad naturligvis ikke kunde indrømmes dem. De holdt sig saavidt muligt til den hollandske Menighed og søgte i deres selskabelige Liv nærmest sammen med deres Stammefrænder. I det daglige Liv holdt de sig for sig selv, allierede sig ikke meget med de danske Bønder, der var dem underlegne baade i økonomisk og intellektuel Henseende. De giftede sig ogsaa kun med deres egne og betragtede det som en økonomisk Nedgang at gifte sig udenfor deres hollandske Stand.

Paa *Dragør* tilegnede de sig efterhaanden saadanne Rettigheder, saa de betragtede denne By som hørende under deres egen, hvad den jo ogsaa gjorde i kirkelig og retslig Henseende. Men Befolkningen i de to vidt forskellige Byer laa i stadig Strid. Der dannede sig, som det synes, paa Dragør to Partier, et hollandsk-venligt og et hollandsk-fjendtligt Parti, der skiftevis havde Magten i Byens Styrelse. Fra 1664 finde vi en af de to hollandske Gaardmænd, Jan Jansen, som Foged for en lang Aarrække. I den Tid blev Byerne saa »combineret og indbunden« med hinanden, at de ikke kunde skilles ad uden Kongens Vilje.

En Del Hollændere tog derfor ogsaa Bolig paa Dragør, mest for at drive Sønæring. Nogle af dem fik et Stykke Jord af Hollænderbyen til Arvepart, hvormed der fulgte visse kommunale Rettigheder. Men da disse Udflyttere hurtigt blandede sig med de andre Beboere paa Dragør og derved brød gammel Skik og Vedtægt, og da denne By senere truede med at ville skilles fra Hollændermenigheden, søgte man at faa Jorden

tilbage og faa Dragørerne udstødt af de Rettigheder, som fulgte dermed, hvad udførlig er omtalt foran (Kap. II. 2). Dragørerne, med Undtagelse af de to Gaardmænd, der havde Interesser og Rettigheder fælles med Hollænderne, betragtedes som en Paria-Kaste, en Husmandsklasse, som man taalte paa Kommunens Omraade, fordi den gjorde sin Nytte og svarede Skat dertil. Den maatte holdes ganske udenfor de Forrettigheder, som Kommunen havde, og hørte iøvrigt heller ikke i Interessefællesskab sammen med Bønderne, ej heller kunde den vente at komme ind under Begrebet »Kongens Amagere«.

Den *Kulturspredning*, som Hollænderne førte med sig ud over Amager gennem deres Drift og Overtagelse af Gaardene, berørte ikke i nogen væsentlig Grad Dragør, da der saa at sige ingen Jord hørte til Byen. Det var Landsbyerne de paavirkede ved deres Driftsmaader, Mejeribrug og Havekultur, hvorved Jorden fik større Ydeevne og Beboerne efterhaanden blev mere velsituerede. De hollandske Gaardmænd tilegnede sig snart Indflydelse og Myndighed, ogsaa i de offentlige Anliggender. Vi finde saaledes allerede 1672 en Hollænder, Dirch Cornelsen, som Foged i Tømmerup og Jacob Jansen, Raagaard, som Foged i Ullerup. 1691 finde vi, foruden disse to, ogsaa hollandske Repræsentanter i Maglebylille, Jan Clausen, og i Sundbyvester, Lauritz Dersen (Dirchsen). Det maa da antages, at Hollænderne allerede da havde paatrykt de danske Byer deres ejendommelige Kulturpræg i Byforvaltningen og Byernes økonomiske Ledelse.

Dette Forhold protegeredes selvfølgelig fra oven; thi Hollænderne viste sig ogsaa her de danske Bønder langt overlegne i økonomisk Retning og var langt bedre til at svare deres Skatter og Afgifter. De havde det økonomiske Rygstød, som de danske manglede, og forstod ved Flid og Dygtighed at arbejde Gaardene op, udvide deres Drift og forbedre Bygningerne.

Og dette havde atter til Følge, at de danske Bønder tog Lære af dem, baade i Drift og i Levevis. Hvornaar de er begyndt at efterligne Hollænderne i Klædedragt lader sig ikke paavise; men det synes ikke at være sket i nogen frem-

trædende Grad, før Hollænderne gennem Forplantning havde bredt sig stærkt over hele Øen. Hollænderne holdt netop paa, ogsaa i deres Ydre, at adskille sig fra de andre Beboere og taalte neppe, at disse antog deres Dragt, før de paa en Maade optoges i deres Samfund og anerkendtes som værdige til at være deres egne. Og dog vedblev, selv efter at de ved Giftermaal allierede sig med hinanden, de »danskebys« Amagere at bære en Dragt, som afveg en Del fra Hollændernes.

De danske Bønder indtog som Helhed en ret beskeden Tilværelse, indtil Hollænderne saa at sige spredte Kultur over dem. Overalt, hvor der tales om »de navnkundige Amagere«, er det Hollænderne, der menes. Fra Svenskekrigen var de danske Amagere økonomisk undertrykte og kunde ikke svare de Skattebyrder, som under Enevælden paalagdes dem. Som allerede omtalt maatte de udstykke Gaardene, fraskille mere og mere af Jorden og de kom dybere og dybere i Armod, hvortil Enevoldskrigene bidrog end yderligere. Mod Slutningen af det 17. Aarh. maatte Lenet forstrække mange af dem med Saakorn og Plovkvæg. En Fjerdedel af dem stod Aar efter Aar tilbage med de udskrevne Extraskatter; enkelte stod endogsaa til Restance for indtil 20 Aar med Beløb, som de ikke havde den fjerneste Udsigt til nogensinde at kunne betale. Jævnlig fik de Eftergivelse og Nedsættelse i Afgifterne; men Forholdene vedblev at være lige usle. Bygningerne forfaldt, og indtraf der Ildsvaade eller Krigsødelæggelse, var de arme Beboere ude af Stand til at rejse sig igen.

Derved aabnedes netop en Vej for Hollænderne, ad hvilken de fik Lejlighed til at udvide deres Jordomraade og indføre deres Kultur over hele Øen. I Kraft af ikke alene deres egen Anseelse og Dygtighed, men ogsaa den gode Vilje, som vistes dem fra oven, satte de snart deres Præg paa alle Forhold i det offentlige og private Liv i en saa fuldkommen Grad, at man kort efter Enevoldstidens Begyndelse ved »en Amager« forstod en Hollænder i sin Nationaldragt, en stout og selvbevidst Fribonde.

Som *Kongens Amagere* følte Hollænderne sig hævede over

de »gemene« Bønder og »destingverede« sig fra disse ved en mere fri og djærv Optræden, som de havde tilegnet sig ved uafhængig Omgang med Hoffet og de Adelige og den Berøring de ved deres Handel havde med fine Folk. Naar de kaldte sig »Kongens Amagere«, var Grunden dertil dog neppe den, som Thura anfører, at de i de kongelige Breve benævntes »vores Amagere«, thi denne Betegnelse brugtes ogsaa i Breve til de danske Bønder. For det første var Hollænderne i særlig Grad Hoffets Bønder ved deres Leverancer til Hofholdningen og de benyttedes endogsaa til Hoffets Fornøjelser ved Fremvisning af deres Fastelavnsløjer; men ogsaa paa andre Maader knyttedes de nær til Kronen. Som de eneste Selvejerbønder i Københavns Amt følte de en vis Værdighed, og for at adskille sig fra de andre Bønder laa det jo ret nær at kalde sig Kongens Amagere.

Ved Arvehyldningen af Frederik d. 3. som Enevoldskonge, 18. Oktbr. 1660, mødte som Repræsentanter for hele Bondestanden ca. 100 Amagere, hvoraf den langt overvejende Del var Hollændere. De dannede de fem sidste Grupper (16—20) i Hyldningstoget; hver Gruppe bestod af en Snes Mand. 16de Gruppe anførtes af Dirik Cornelissen, Schout i Hollænderbyen, havde 20 Mand; 17. Gr. anførtes af Jacob Clausen, sikkert ogsaa af Hollænderbyen, da der i de andre Byer ingen fandtes af dette Navn, havde 20 Mand; 18. Gr. førte Lauritz Hansen af Kastrup med 20 Mand; 19. Gr.: Svend Nielsen af Sundbyøster (intet Mandtal opgivet); 20. Gr.: Mogens Nielsen af Dragør »med sine Medfølgere«.

Efter at Toget var defileret forbi Kongen og havde aflagt Troskabseden, gjorde en Mand fra Dragør — altsaa i den sidste Gruppe — Svend Hansen Gynge sig bemærket ved at udraabe højt: »Gud give den faa Skam, som ikke holder Ord, Frederik.« Denne Frejdighed af en simpel Mand overfor en stor Forsamling af Adels- og Embedsmænd har været meget omtalt i Historieliteraturen. Saaledes siger bl. a. Hammerich derom, at Svend Hansen optraadte ganske som Odelsbønderne paa Thinge i Oldtiden. Hans Mod forklares en Del

derved, at han var en god Bekendt ved Hoffet og Medhjælper ved dets Svanejagter i Kalveboderne[1]). Sandsynligvis har han da ogsaa hjulpet ved Jagterne paa Amager. Han var vistnok egentlig Bødker. For sine Fortjenester fik han s. A. af Kongen et Hus og et gammelt Skur paa Bremerholm til Nedrivning og tidligere fik han det gamle Toldhus paa Dragør, hvor han ses at være Kromand og 1664 fik Privilegium paa Krohold og Ølbryggeri.

En vigtig Side af de hollandske Amageres *Nationalejendommelighed* var den, at de med stor Trofasthed bevarede ikke blot deres gamle Sæder og Skikke, men ogsaa deres Forhold til Kongehuset. Dette hang naturligt sammen med deres priviligerede Stilling, de Forrettigheder og Friheder, de nød og hvorpaa deres økonomiske Velstand var voxet op. Og disse Friheder var atter Betingelser for Bevarelsen af deres Kommunes hele Selvstyre. Deres Afsondring fra de danske Amagere bundede sikkert lige saa meget i Standshensyn og økonomisk Beregning som i personlige Følelser og Forkærlighed for deres egne Slægtninge.

Ved indbyrdes *Giftermaal* blev efterhaanden ikke blot Hollænderbyen, men tillige de Udflyttere derfra, som tog Bolig i de andre Byer, én stor Familje. Endnu 1693 skrev Michel Hansøn Jerskiæg derom:

> »Han giør sit Giftermaal med ingen anden Pige,
> end med sit eget Slægt, den kalder han sin Lige.«

Vi se ogsaa, at de i det 17. Aarh. stadig maatte søge Kongen om Tilladelse til at gifte sig udenfor den lovlige Grænse, det tredie Slægtled. Tilladelsen blev altid given mod en Kendelse til de Fattige, som efter Vedkommendes Formue varierede fra 10 til 50 Rdlr.; da Byen ingen Fattige havde, tilfaldt Pengene som oftest et eller andet Hospital — t. Ex. Vartov —; undertiden tog Kronen Halvdelen. Endnu efter Midten af det 18. Aarh. tillod de »ikke lettelig nogen af deres Mands- eller Qvindes-Personer at gifte sig andetsteds end

[1]) Hist. Tidsskr. 5. R. 3. 28. Secher: Danmark I. 135.

paa Landet imellem sig selv«. Ejheller saa de gerne, at deres Børn tog Tjeneste hos Fremmede, »om det endog var hos den fornemste og største Mand i Riget«.

Om »de navnkundige Amageres« Sæder og Skikke har iøvrigt Michel Hansøn Jerskiæg (Jærnskæg?) i Kjøge — hvor han maaske var Præst eller Kapellan — 1693 udgivet en kortelig Rimkrønnike (tr. i Oluf Bangs Samlinger, Kbh. 1743), som begynder med følgende højtidelige Strofer:

»Du Land! Du gode Land! Du rige Spise-Moder!
Du Førster drægtig Møe! Du rig-begrode Poder![1])
Du Kongens Kiøkken Ven! Du Frugte-rig Amager!
Hvis Rødder og hvis Kaal saa vel og lekker smager;
Din Pasternakke-Rod, din Vinter-grøn Persille,
Din runde Rove-Frugt giør sulten Mund til Gilde,
Din søde Koppe-Smør, og Melken af din Kierne,
Som bæres reenlig frem med din Amager Terne.«

Og saaledes fortsætter han om deres Karakter, Sprog, Levemaade og Klædedragt, deres Fastelavnslege o. a. Ting, saa denne Beskrivelse giver et af de vigtigste Bidrag vi har til Forklaring af Amagernes Liv og Færden i det 17. Aarh.

Om det solide Folkepræg, der udmærkede dem, taler han i lige saa begejstrede Vendinger:

»Mand-Kiønnet paa det Land er stor og Forstereget,
Sterk, Skuldre harde bred, stor-Næset, og bred-Skjæget;
Kort Wampel, Buxe-breed, blaa flosset er hans Hue,
Et meget flittig Folk, i Mark, i Gaard og Stue.
I deres Vandel er de sindig og forsigtig,
Mod alle er de og sandfærdig og oprigtig;
Til Arbeid har de Lyst, de hader en Dag-Driver,
Men, hvem som helst giør Gavn, han gierne hos dem bliver.«

Om Kvinden skriver han:

I Arbejd og i Dyd er hun et smukt Exempel,
Hun skurer blank og reent sit Melke-Kar og Bempel;

[1]) En Gaard i Sundbyøster hed »Førstergaarden«, hvor der antagelig dreves Avl af Træplanter.

»Hun rygter vel sin Koe, og hendes Kar opfylder,
Af Koe og Faare-Melk, paa Bredder og paa Hylder;
Hun nyster altid om, og aldrig kand hun lide,
En Time i sit Huus, en Maren doven-sidde;
Et ædrue, sparsom Folk, er Mænder, Qvinder, P'ger,
At Røchers Slægt og Børn, dem neppeligen ligner.«

Om deres Sprog siger han, at de i Hjemmene brugte det »nederlandske«. Det var i Virkeligheden en mærkelig Blanding af Hollandsk, Nordtysk og Dansk, som de havde tilegnet sig gennem Hjemmene, Kirken og paa Torvet, og som neppe mange andre end de selv kunde forstaa. »Men ellers kan de og udtale Danske Stemme«, hvad de maatte vænne sig til under deres Virksomhed og Erhverv udenfor deres egen By. Aarsagen til, at de med saa stor Trofasthed holdt fast paa deres eget blandede Sprog, laa selvfølgelig baade i Interessen for deres Hjemlands Minder og i Forskansningen for deres Friheder og Erhvervsgoder, som fordrede et Skel mellem dem og deres danske Naboer.

Ikke blot i Hjemmene, men ogsaa i Skolen og Kirken holdtes der længe paa, at Dansk ikke fik Indpas. Der holdtes en »tysk« Præst, som ogsaa i det væsentlige var Leder af Skolen, vistnok med en af Byens egne unge Mænd eller en af sine Sønner som Medhjælper. Degnen var, i al Fald i det meste af det 17. Aarh., en dansk Mand. Man havde paa Byens Sprog affattede, nærmest plattyske Skolebøger, som forskaffedes eller udgaves af Præsten. Vi se, at Thomas Harder (1678—95) udgav baade Katekismus og Lærebog for Byens egne Børn, medens der for de danske (Dragørs) Børn og Tyende benyttedes almindelige danske Skolebøger.

I Kirken benyttedes derimod indtil 1730 kun det »tyske« Sprog. Fra 1730 ansattes der baade en tysk og en dansk Præst, som skiftevis prædikede for den hollandske og den danske Del af Menigheden. I Retssager brugtes fra en langt tidligere Tid kun Dansk; det maa antages, at Amtsøvrigheden har forlangt det danske Sprog anvendt. Ogsaa i Skrivelser til Kongen eller Kancelliet maatte anvendes Dansk længe før

1700. Disse Forhold gjorde, at man ogsaa maatte kunne det danske Sprog, og bidrog til at udviske den gamle Sprogstamme, som dog med stor Forkærlighed bevaredes i Hjemmene hele det 18. Aarh. igennem; Byens Vedtægter af 1711 er affattede derpaa; og endnu 100 Aar senere brødes det med det danske. Ældre Folk kunde omkring 1850 fortælle,

hvilken Tvang og Overtalelse deres Forældre anvendte paa at faa dem til at bruge deres gamle Maal, som de unge ikke mere fandt til nogen Nytte. Den tidligere økonomiske Interesseforskel mellem dem og de øvrige Amagere var ophørt.

Hollændernes Klædedragt er den af deres særegne Skikke, som har holdt sig længst gennem Tidernes Omskiftning. »Nationaldragten« er dog undergaaet en Del Forandring fra dens oprindelige Form, nærmest hen imod en mere praktisk og for vort nordiske Klima mere egnet Dragt end den hollandske. Det er iøvrigt navnlig Kvindedragten, der har antaget et mere specifikt amagersk Tilsnit og en praktisk Skif-

ten mellem Hjemmedragt, Torvedragt og Højtidsdragt, hvoraf atter Festdragten og Brudedragten er udsprungen. Da Thura i sin Beskrivelse om Amager udførligt har skildret Amagerdragten, som den var i det 17. og 18. Aarh., og vi i det følgende vil komme tilbage til denne og den senere Tids Dragt, er det ikke nødvendigt her at komme nærmere ind derpaa. Kun skal her efter Thura gengives Billeder af den da allerede noget ændrede Dragt.

Efter Jerskiægs Beskrivelse (1694) se vi, at der endnu paa hans Tid, formentlig som Kirkedragt, bares hvidt »Hovedlin« og en hvid Halskrave (Dyvekekrave), medens det hollandske Livstykke allerede da var ombyttet med en sværere blaa Trøje, der ses paa Billedet, og den hvide Hue var erstattet af en mørk.

Han skriver:

»Thi hendes Hoved-Liin er Soele-gliset gnidet,
Og ret som hvide Snee, ja hvidere end Kridet;
Om hendes hvide Hals en tusind-rynket Krave
Paa gammeldags Maneer ret artig sat i Lave.
Og hendes Trøye er blaae farved, net og smukker;
Og det staar meget smukt paa de Amager Dukker.
Hun slæber ey sit Skiørt bag efter sig paa Stræder,
O Ney! Hun er ret net, og nøysom og paa Klæder;
Thi det er Ankle-siit, og ey et Straabred længer,
Ret overmaade smukt, det Skjørt om Livet henger;
Af Lerrit er det gjort, sort farved uden Snorer,
Der inden for hun sig med Lamme-Pelsen forer;
Hun er og net paa Been, de Skoe er artig syede
Og allermest det Par som Kirkevey skal pryde; . . .«

De danske Amagere har tidlig, vistnok allerede i det 17. Aarh., begyndt at anlægge en Efterligning af Hollændernes Dragt, som særlig under Torvningen var nødvendig for dem for at sælge deres Produkter som ægte amagerske. Kvindedragten her var mere tarvelig og enkel end Hollændernes. Den bestod af en blaa eller sort stivet Lærredshue, et almin-

deligt Kjoleliv; den pibede Halskrave, det broderede Halstørklæde, Sølv- eller Guldspænderne, erstattedes af en Strimmel eller et Lærredstørklæde. Skørterne var af tarveligere Tøj og Forklædet af Lærred, men stivet og lagt i Læg og af samme Farve som de hollandske Kvinders. Følgende Billede viser Efterligningen, som den fandtes omkring 1750:

Mandsdragten er ikke undergaaet saa mange Forandringer som Kvindernes, skønt den ogsaa i Tidens Løb er afveget noget fra den, som Hollænderne bar ved deres Indførelse. Hovedtøjet bestod oprindelig af en bred, flosset Hue af Kamelhaar, den afløstes først af en bredskygget rundpullet, senere af den høje Hat. Den stramtsiddende Hoftetrøje med Kamelhaarsknapper blev mere aaben og sølvknappet og suppleredes med en ligeledes sølvknappet Vest af livligere Farve; senere bares baade Undervest og Ydervest af forskellig Farve.

Jerskiæg var ikke saa begejstret for Mændenes Dragt som for Kvindernes. Han omtaler den kun med faa Ord, idet han iøvrigt priser Amageren for hans simple Værdighed:

»Han giør sin Trøye ey paa den Fransøske Node,
Ney! han gaar ziirlig nok med sin Amager Mode.
Han bær og ey Paruch med lange krused Lokker,
Slig ny opfunden Skik han viser hen til Pokker.
Han har kun korte Haar, og skaaret digt til Skallen,
See! det er al hans Stats i sin Amager Pralen.«

Paa Thuras Tid, 60 Aar senere, var Dragten bleven noget rigere udstyret efter den tiltagende franske Modepaavirkning. De unge, ugifte Mænds Dragt adskilte sig noget fra de gifte Mænds, særlig i Hoved- og Fodtøjet, ligesom de unge Pigers Dragt varierede noget fra de gifte Koners.

Han beskriver Mandsdragten saaledes (1758):

»Mandfolkene, eller, rettere at sige, de gifte Mænd, naar de ere i deres Stads- eller Hellig-Dags-Klæder, have paa Hovedet en stor, rund, blaaflosset Hue, næsten en Alen i Diameter, som er giort af det fineste Cameel-Haar, og bliver fabriqveret i Holland; men som de nu omstunder ikke kan faa derfra, saa spare de meget paa dem, og de ansees som en Skat eller Klenodie, der giemmes og arves af Søn efter Fader. De bære tre Trøjer, den yderste af det fineste sorte Klæde, med Cameel-Haars Knapper og Knap Huller af samme Farve, den anden inden fore er af fiint rød Klæde, med sorte Knapper og Knaphuller. Den tredie næst Kroppen bærer enhver efter Behag, af hvad Farve de vil. De har tre par Buxer[1]) paa, de yderste af samme Art Klæde og Farve, som den yderste Trøje. Strømperne er syede af fiint blaat Klæde, og Skoene af sort Carduan kandtede med rød Saffian, og derunder røde Hæle, de bliver bundne med Remme, hvorudi er Dopper af Messing.«

Hollændernes Bolig var ligeledes præget af deres nationale Ejendommelighed og Sans for rene, blaa og røde Farver.

[1]) Knæbuxer. Som bekendt naaede de senere til Anklerne.

Værelserne tydede paa en jævn borgerlig Velstand, som de var udstyrede med staffede Paneler, udskaarne Hylder og Loftsbjælker, dekorerede Lofter med Blomster eller svævende Figurer. Paa Hylderne under Loftet anbragtes det hollandske Spisestel, Kobber- og Messinggenstande hængtes rundt omkring, og et gammelt Sølvkrus hørte ligesom Merskumspiben med til Udstyret. Møblerne vexlede mere med Tiderne, en Del hjemførtes vel nok fra Holland, hvor de drev Handel; men de fleste Ting købtes vistnok efter større Borgerhjem, hvorfra de udskiftedes efter Modens Luner. I Stadsstuerne og Gemmerne fandtes mange gamle Arvestykker: Sølvgenstande, Smykker, Dragter osv., som bevaredes fra Slægt til Slægt. De hollandske »Kakkeler« med bibelske Billeder brugtes allevegne, først til Ovne og senere til Dekorering af Kakkelovnspladserne.

Ogsaa deres Byggemaade var »hel expedit«, siger Thura. Det var gammel Skik, naar en Gaard skulde bygges op, at Gaardmændene hjalp hinanden, først med at skaffe Materialerne tilveje og derefter med at bygge, naar de alle blev tilsagt til at møde paa en bestemt Dag. Den første Dag huggede de Tømret, den næste rejstes det, og den tredie klinedes Væggene op. Men saa maatte Ejeren ogsaa gøre et godt Rejsegilde, hvor der ikke blev sparet paa Mad eller Drikke, eller paa en Dans i Forsamlingshuset. Derefter kunde Haandværkerne begynde at tage fat.

I Gaardenes Ydre er stadig bevaret noget af den hollandske Stil: tre eller fire sammenbyggede Længer med Spidsgavle og Indkørselsport. Ofte var Gaardene Bolig for to til tre Familier, som hjalp hinanden med Driften og den ene efter den anden tog den i Arv. Ude som inde herskede selvfølgelig den største Orden og Renlighed, der vidnede om »et meget flittigt Folk i Mark, i Gaard og Stue«.

For Amagernes Arbejde kappes de gamle Forfattere om at yde dem Ros, særlig fordi deres Produkter stod saa langt højere end Bondestandens i Almindelighed. Saaledes skriver Arent Berntsøn i »Dannemarkes og Norges frugtbare Herlighed« i det 17. Aarh.: »Dette Amager er et meget frugt-

bar og feedt Land, giver alle Slags Sæd overflødigen og saa got og fuldkommeligen, at det gierne noget dyrere end andet Korn kiøbes . . . dets Indvaanere meget skiøn Fæ-Nød, af alle Slags tillegge, opføde og underholde synderlig Kiør, af hvilke de sig og meget stor Fordeel vide at giøre, med det meget herlige Smør og Melk de deraf tilveye bringe . . . Og ligerviis som Landet i sig selv er af slig god Art, og frugtbar Vilkaar: saa besiddes det og af et meget flittig, omhyggelig og net Folk . . . Foruden rette Avl og Korn-Sæd, beflitte sig og disse Folk besynderlig meere end andre, disse Landes Indvaanere, paa adskillige Gevæxt af Hvid-Kaal, Guule-Rødder, Røde-Beder, Pastenakker, Roer og andre deslige Frugter, af hvilke de og udi stor Mængde hver Torvedag, saavel som andet, paa Amager-Torv indføre og dermed for et billigt Værd, fast den gandske Bye Aaret igiennem bespiiser« . . .

Og hans Samtidige Jerskiæg skriver, efter at have talt om Amagernes Kaal og Rødder:

»Han har og lekker Smør, som formed er i Kopper,
Som settes frem paa Bord for Herrer og Biskopper;
Du store Kongestad i Dannemarkes Rige,
Du faste Kiøbenhavn, Du ved deraf at sige
Hvor mange lækker Mund sig af hans Bøtte ledsker,
Og mætter sig med Smør af de Amager Esker.«

Kvinderne faa det samme smukke Vidnesbyrd:

»I Arbejd og i Dyd er hun et smukt Exempel,
Hun skurer blank og reent sit Melke-Kar og Bempel;
. . . . Og som jeg før har sagt, at de er meget fligtig
Saa kan de legge an en Hare meget vigtig
Hvor de kan plante Kaal og Rødder overflødig,
At selge ud til Folk, naar de har Penge nødig.«

I deres Levemaade var de lige saa økonomiske og tarvelige som praktiske. Om Søndagen kogte de gerne Mad til det meste af Ugen, idet den opvarmedes og tilberedtes paa forskellig Maade de øvrige Dage.

»Han spiser Flesk og Kaal, nu Pose Grød og Erter,
Det smager ham saa vel som Vild-Steg og som Terter«,

siger Jerskiæg. Thura fortæller nærmere om Tilberedningen af denne Søndagsmad: »— som er Flesk og Kiød, der kaages i en stor Bøste-Kiedel, i hvilken de tillige hænge en Pose med Gryn, som, naar ere kaagte, kaldes Pose-Grød; Derhos endnu en Krukke med Erter, hvilke, naar de ere kaagte, kaldes Krukke-Erter; Et Net med grøn Kaal, et andet med hvid Kaal; Bemeldte Krukke-Erter, naar de ret efter Amagernes Smag skal tillaves som en Delicatesse, da mænger de reven Peber-Kage og Rosiner der imellem; Og er det en vis Regel og Sædvane, at de endelig skal nyde den Ret hver anden Paaske-Dag; Flesket og Kiødet spise de kolt de øvrige Dage Ugen igiennem, men Pose-Grøden og Krukke-Erterne blive daglig opvarmede.«

Af Karakter, siger Jerskiæg, var de hollandske Amagere godmodige og, navnlig overfor hinanden indbyrdes, hjælpsomme og venlige. De var meget ædruelige og levede som Regel et roligt og godt Familieliv: I Handel og Vandel var de forsigtige, men redelige og ordholdne:

»I Kiøbmandskab han ey med store Ord udpraler
Han tinger nap og knap, men redelig betaler,
Han sælger ey sit Gods for Snak og modig Praten,
Ney! slig unyttig Mynt, den giver han til Katten.
Han holder ey panqvet i Kroer-Huus og Gilde,
O, Ney! han lever kun saa sutes hos sin Nille.«

Ved deres Fester var de, ligesom i det daglige Liv, meget maadeholdne i Levemaade. Der iagttoges en vis Økonomi og var fastsat Vedtægter for hvormange Retter man maatte byde ved de almindelige festlige Lejligheder, samt Mulkter for Overtrædelse deraf, ligesom hos de borgerlige Lav ved deres Gilder og Sammenkomster. Parolen gaves vistnok fra oven, for at unødigt Fylderi ikke skulde svække Folkets økonomiske Evne.

En Vedtægt for Hollænderbyen fra 1711 indeholder bl. a.

Bestemmelser om Traktement ved »Vestensøll«, Bryllup, Barsel, Begravelse og Arvedeling[1]).

»Vestensøll«[2]) i Hjemmet maatte kun holdes en Dag og der maatte kun bydes til Middag, og ingen Kokkeri holdes efter Dansen, men kun bydes, hvad der var tilovers fra Middagen.

Naar der gjordes stort Bryllup, maatte der kun skaffes to Retter til Maaltidet og kun i tre Dage og den fjerde Dag kun gøres Middag for Kokkene (Kokkebryllup). Herom skriver Thura: »Vil nogen holde et stort Bryllup, som varer i fire Dage, da maae først Schoutens Tilladelse dertil udvirkes, og maae da den, der giør Ansøgningen, betale 10 Rdlr. til Byens Cassa; Ved et sædvanligt Bryllup bestaae Tractamenterne først af et got Fad med Fleskeskinker, Oxebryst og Pølse, og derefter frembæres en Hønse-Kiød-Suppe; Til et stort fire Dags Bryllup, bæres først got Saltmads-Fad, dernæst Hønse-Kiød-Suppe, og til tredie Ræt stegte Høns, bestrøede med Sukker, og om Aftenen gives Risen-Grød.«

»Saa vel til et lidet, som til et stort Bryllup, indbyde de unge Brudefolk, de nærmeste af deres Slægtinge paa begge Sider, at være Kokke, saa at mange Gange til et Bryllup kan være atten til tyve Kokke; Men det gaar ikke her efter det gamle Ordsprog, som siger, at mange Kokke forderve Maden; thi enhver af disse Kokke, maa selv forskaffe et godt Saltmads-Fad med sit Tilbehør, og forære de unge Brudefolk, som sættes frem ved Bryllupet og fortæres.«

»Enhver, som bliver indbuden til Bryllup, maa Aftenen før Bryllupet, sende et par Høns til Bryllups Huset, og saa mange par Høns, som saaledes blive samlede, give tilkiende, hvor mange Par Folk af de indbudne kan ventes til Bryllupet; Thi de, som ei sende Høns, indfinde sig ei heller.«

»Ved de store Brylluper maa alle Giesterne, saavel gifte som unge Karle og Piger, give Bruden Brude-Gave anden Bryllups-Dagen, hvilken bestaaer i Croner, da enhver, naar

[1]) Bilag LXXII.
[2]) Forlovelsesgilde.

Bruden sidder ved Bordet, efter en vis Musiqve paa Violin, træder frem, og lægger sin Gave i Brudens Skiød, hvorved hun den meeste Tid samler sig til 3. til 400. Croner til Hielp at sætte sig i Stand med.«

Til Barsel eller Barnedaab maatte kun bydes Middag med en Ret.

Ved Dødsfald maatte der ikke gøres Gilde; men efter Begravelsen maatte Familiens Nærmeste bydes til Middag, dog kun paa en Ret. Og der maatte ikke bydes »Øl til dem, der bar den Døde, undtagen om Søndagen; »neen Werchedage« maatte der drikkes Gravøl.

Naar Deling eller Skifte fandt Sted, maatte kun bydes Middag med en Ret. Overtrædelse af disse Vedtægter straffedes med Bøder paa 1 Rdlr. til Byens Kasse eller til de Fattige.

Om deres Lege eller »Amager-Spil« taler saavel Jerskiæg som Thura udførligt, og begge mener, at disse Skikke er medbragte hertil fra Holland. Men Troels Lund har senere paavist, at man, længe før Hollænderne kom hertil, ogsaa her i Landet har slaaet Katten af Tønden, saa dette Barbari har været vidt udbredt. Intet Sted her i Landet har Fastelavnsløjerne dog holdt sig saa originale og saa længe som paa Amager, hvor de er gaaet over i Aarets faste Fornøjelser; Fastelavnen er den Tid, hvor Unge og Gamle ret slaar Gækken løs. Dette har maaske for en stor Del sin Aarsag i, at de Lege, der brugtes, tidlig benyttedes som et Led i Hoffets Fester og derved vandt i Glans og Berømmelse.

De var imidlertid i gamle Dage et frygteligt Barbari. Jerskiæg omtaler de to vigtigste saaledes:

At rive Hovedet af Gaasen:

»Først spilles om en Gaas, som er besmurt med Sæbe,
Den samme vil hver Mand foruden Knive dræbe;
Hun henger i et Reeb tvert over Byens Gade,
Ved Fødder henger hun, hun skriger og hun gaber,
De Karle rider flux og den ved Halsen trenger,
Tit løber Hesten bort og Karl ved Gaas Hals henger,

Fordi at Sæben giør den Gaase-Hals ret glidig,
Den Hals er bunden om med Liner og er smidig;
Men kand der en blandt dem saa sterkeligen stræbe,
At Gaasen mister Hals, da er han Gaase-Græve.«

At støde Katten af Tønden:

»Det andet Spil det er to Katter bunden sammen,
Og i en Tønde sat, derudi man seer Gammen;
Den Tønde henger høyt paa stærke Reeb og Liner,
Men Katten inden i hun skriger meer end griner;
De Karle ride til med stærke Stav og Bomme
Og støder Tønden hart med tykke Stænger grumme,
Til Tønden gaar i tu og Kattene bortrender,
Hvormed de tvende Spil og endeligen ender.«

Han slutter med en alvorlig Advarsel mod at fortsætte med disse Synder, hvori han ser »en Snert af Satans skjulte Svøbe«. Men Dyrplageriet varede dog længe efter, inden det endelig gik op for Befolkningen, at det var stridende mod Religionens Bud, og da Hollænderbyens Præst, Mathias Hviid, 1733 tog til Orde derimod i en Prædiken, hørte man op med »at rive Hovedet af Gaasen«, og den levende Kat erstattedes med en udstoppet Figur. — Kattekongen eller Tøndekongen, der skulde gøre et Gilde for Deltagerne, førtes bekrandset til Gildehuset og skulde danse den første Dans. Han fritoges for Skat i det følgende Aar, indtil en ny Tøndekonge afløste ham[1]).

Et tredie Spil, kaldet Æggedansen, omtales ikke her; men vi se, at denne Leg oftere forevistes Hoffet sammen med de andre. 1663 kaldtes Hollænderne i Anledning af et Hofbryllup ind for at forevise deres Løjer paa Christiansborg Slotsplads. Schouten Dirch Cornelissen udførte selv Æggedansen. Der anbragtes et Æg i et Bæger midt i en Rundkreds bedækket med Sand, hvorpaa Dansen foregik. Dansende skulde han saa med Fødderne løfte Ægget ud af Bægeret og atter anbringe det deri, uden at det gik itu.

[1]) Kbh. vidensk. Selsk. Skrifter III. 144.

Underholdningen fulgtes med megen Opmærksomhed af Hoffet og dets Gæster fra Slottets Vinduer[1]). — Da Hollænderkolonien bosatte sig paa Ny Amager (Frederiksberg) og Prinssessernes Gaard var blevet bygget herude, gav Hoffet selv lignende Løjer til Bedste, klædte i Amagerdragter. Senere se vi, at Valby Beboere optog de samme Forlystelser; men de synes kun at have holdt sig en kort Tid derude.

De danske Bønder paa Amager søgte naturligvis at efterligne Hollændernes Fastelavnsløjer, men i en mere beskeden Form, og neppe før i sidste Halvdel af det 17. Aarh., da den første Kro (Rødekro) opstod i Sundbyerne. Det synes dog ikke at have været nogen aarlig tilbagevendende Fejring af Fastelavnen, der holdtes snart her og snart i Taarnby, men et Udslag af Trang til ogsaa at være med, som gjorde sig gældende engang imellem. Vi finde intet bestemt herom; thi det var stadig Hollænderne, der førte Tonen an og var Genstand for Opmærksomheden med deres pompøse Optog i Nationalkostumer og med de velholdte, flot udpyntede Heste, som bar Rytterne, naar de Unge red Fastelavnen ind og de Gamle red den ud efter Ugens Forløb.

I Morskab, saa vel som i Erhverv, stod de danske Bønder tilbage for de friere og fuldkomnere Hollændere, der i alle Henseender var Foregangsmændene, medens de andre saa at sige var kørt fast under deres Skatter og Byrder og manglede Magt og Midler til at komme ud af Uføret. Vi behøve blot at kaste et Blik paa Forholdene mellem de to Klassers Jordafgifts- og Driftsforhold, som Maal for Udgift og Indtægt, for at se Forskellen imellem dem omkring *1680*:

	Hartkorn	Besætning		
	Tdr.	Heste	Stude	Kør
Hollænderbyen	335	378	14	780
De danske Byer	750	470	27	566

Antallet af Brugere var omtrent lige mange i hvert Sogn. Men hertil maa bemærkes, at $^1/_7$ af Driftsmidlerne i de danske

[1]) Danske Saml. 2. R. 2. B. 173.

Byer, nemlig 52 Heste, 9 Stude og 84 Kør, tilhørte 9 derboende Hollændere, som dog kun svarede $^1/_{10}$ af Skatteydelsen. Iøvrigt var Forholdet mellem Driftsnytten af Jorden i de to Sogne omtrent saaledes:

Hollænderbyen pr. Td. Hartkorn: ca. $3^1/_2$ Heste og Høveder
De danske Byer — — — $1^1/_2$ — - —

Først et godt Stykke ind i det 18. Aarh. begyndte de danske Byer at komme til Magt, dels fordi de i stigende Grad kom ind under Hollændernes Driftsomraade, og dels fordi de andre Beboere ved Hollændernes Exempel, økonomiske Støtte og Sammenblanding med dem ved Giftermaal blev mere Herre over Brugen. Hollændernes Kultur havde bredt sig over Øen, og det varede ikke længe, inden den erobrede hele Befolkningen.

Men først kom *Enevoldskrigene* og greb forstyrrende ind i alle Forhold. De langvarige Fjendtligheder med Sverrig, der fulgte det 17. Aarh. næsten til Døren (1675—79) og indviede det næste (1700—1720), gav ikke blide Kaar for Amager, som atter maatte undgælde for sin Beliggenhed tæt op til Hovedstaden og ved den alfare Søvej. Under den første Krig gjordes flere Gange Indfald paa Amager, mange Gaarde blev nedbrændte og Høsten led stor Skade. Øen blev atter udpint for at tjene til Hovedstadens Forsyning. Det ses saaledes, at alle Bønder om Vinteren 1677 fik Befaling til uden alt Ophold at føre, hvad de havde af Kvæg og Foder, ind til Staden, for at det ikke skulde blive taget eller ødelagt af Fjenden[1]).

Under denne Fejde tjente Dragør Havn en Tid som Station for en Del af Marinens Baadflotille, der laa her for at spærre eller bevogte Indsejlingen til Sundet, og under de forskellige Træfninger, der fandt Sted paa Køgebugt, var Havnen et vigtigt Forbindelsesled mellem Flaaden og Staden. Proviantforsyningen bragtes over Land her ud for at føres ombord, og saarede sattes i Land. 1677 erobrede to saakaldte

[1]) Kbh. Dipl. 6. 681.

»Dragørbaade« den svenske Brander »Sct. Peder« ved Malmø og gjorde den til Krigsbytte[1]).

Under den anden og større nordiske Krig, som var det nye Aarhundredes Indledning, maatte Amager oftere tjene som Skærmbrædt for Hovedstaden. I Sommeren 1700, da den svenske Flaade i længere Tid laa i Sundet, var de to gamle Skandser paa Dragør — Syd for Byen og tæt Nord for Havnen — armerede med Kanoner. Langs Øens Østkyst stod en Linje paa flere Hundrede Mand af Øens Folk opstillet som Vagt for det Tilfælde Fjenden skulde søge at gøre Landgang. Kongen skrev fra Rendsborg: »Hvad Gammel Amagers Defension er angaaende, da som Vores Flode er i Søen, saa om endskiønt vi allernaadigst skulle formene, at Landet noksom ved denne Skat kunne beskiermes, icke desmindre have vi allernaadigst befalet Vores Oberst over Voris Lifgarde til Hest os Elskelig *Niels Krabbe* med Garden i Nødsfald at giøre ald mulig Modstand« osv.[2])

Senere fortrak den svenske Flaade ad Flinterenden, hvor den forenedes med en Del hollandske og engelske Skibe for at gaa imod vor Flaade, som laa under Kastellet. Ingen af Parterne vovede noget egentligt Angreb. En Nat nærmede tre svenske Galioter sig Refshalen, hvor de aabnede Skydningen og sendte en Del Bomber ind over Christianshavn og Amagerfælled, hvor de ikke anrettede nogen større Skade. En Spottefugl gav dette Bombardement Udtryk i en Vise. Et Vers lød saaledes:

»Hofmodige Konger og Helte paa Vandet,
Hvad Ære har I vel indlagt Eder her?
Ved Eders Kanoner, i Mindet det stander,
Blef Silden forbauset med Fiskene fleer.
Det vidner om Dragøe- og Amager-Bønder
Hvorledes I sigted med Bomber i Vind,
Og Resten blef læsket i Hafvet som Tønder;
Thi Bomberne kunde ey ræcke her ind«.

[1]) Garde: Den danske og norske Sømagts Hist. I. 281 og 290.
[2]) Sæl. Tegn. 52. 291.

I al Hast blev opkastet en Skandse paa Nordenden af Amager og forsynet med 6 Kanoner, samt 600 Mand, for at modtage Fjenden, dersom han skulde søge Landgang, men han trak sig tilbage og gik senere i Land ved Humlebæk.

Amagers Bevarelse var stadig Kongen magtpaaliggende. I et Brev til Slotsloven anmodes denne om, at »I ellers især ville lade Eder Amagers Conservation, som Kjøbenhavns Spisekammer være angelegen«. 10. Aug. fik Hans Schack Ordre til at forsvare Øen, da Landgang kunde befrygtes ved Dragør. Batterierne her blev forstærket, men Faren drev atter bort[1]).

Efter nogle Aars Fred blussede Krigen atter op; paany begyndte en lang Ufredstid, i hvilken Sundet og Køgebugt var Tumleplads, indtil Tordenskjold forlagde den ud i mere rum Sø. Denne Orlogsfejde synes dog ikke at have berørt Amager i nogen synderlig Grad; men det er neppe sandsynligt, at Øen helt har undgaaet Krigens Følger. I al Fald mærkedes de gennem Extraskatterne, som tærede voldsomt paa Befolkningens Kræfter.

En lille Episode, der fandt Sted i Oktober 1710, fortjener at nævnes. To store svenske Linjeskibe »Ulrica« og »Tre Cronor« paa 80 –90 Kanoner hvert løb paa Grund udenfor Dragør, medens vor Flaade laa ude paa Bugten. Da de ikke kunde komme flot og var i Fare for at falde i vore Hænder, maatte de øvrige svenske Skibe skyndsomst bjerge, hvad de kunde, og derefter stikke de to prægtige Skibe i Brand[2]).

Under denne Krig rasede *den sorte Pest 1711*, som hærgede Amager frygtelig. Allerede 1709 grasserede Sygdommen stærkt i Preussen og i Sverig, og der blev da oprettet Karantæne paa Saltholmen, hvorfor alle Skibe, der skulde til dansk Havn, blev stoppede her, og dersom de havde Syge ombord, blev disse landsatte og holdt i 40 Dages Karantæne. Tre Pakhuse og et Vaaningshus blev indrettet til Lazaret; en Præst blev i Hast indviet af Biskoppen til at tage Op-

[1]) Garde: foranf. Sted. L. Engelstoft: Skr. i Udvalg 2. 13 ff. Kbh. Dipl. VIII. 603.

[2]) Garde: ff. Sted. 2. 229.

hold derovre for at berede de Syge — derimod tales der ikke om nogen Læge. En Del blev ogsaa indlagt og de fleste døde temmelig hurtigt; der blev opkastet en Bakke som Begravelsesplads paa Øens Nordende, hvor den endnu findes under Navn af »Kirkegaarden«.

Om Sommeren 1710 førtes der alligevel Kvæg til Saltholmen paa Græs; Øen var saaledes ikke strængt afspærret og Smitten førtes til Amager eller Kjøbenhavn. Om Efteraaret blev saa al Forbindelse mellem Amager og Saltholmen strængt forbudt; det Kvæg, som var tilbage derovre, blev ført hjem og under Livsstraf blev det forbudt at færdes mellem Øen og Kjøbenhavn uden at melde sig til Toldvæsenet. Ingen Lodser eller Fiskere maatte borde Skibe i Sundet eller opholde sig paa Søen længere end til Mørket faldt[1]).

Trods disse Forholdsregler bredte Sygdommen sig om Sommeren 1711 med stærk Fart baade i Kjøbenhavn, Helsingør og paa Amager. Paa Amager bortrev den over Halvdelen af Beboerne, i Sundbyerne endogsaa de to Trediedele. Mange Gaarde stod i lange Tider ubeboede, Markerne henlaa øde; der var ingen Folk til at overtage eller drive dem. For Hollænderne, som ikke vilde overgive deres Jord til fremmede, varede det særlig længe, inden de fik Gaardene besatte. Endnu i Byens Vedtægter af 1726 tales om »øde Gaarde« fra Pestens Tid.

I November 1713 blev Karantænen paa Saltholmen ophævet og flyttet til Motzmanns Plads, da det var vanskeligt og bekosteligt at komme paa Saltholmen under Frosten. Senere blev Karantænehusene flyttede herfra til en Plads ved Østerport for at tjene som Barakker for Soldaterne.

1737 og 1738 var der atter Pestfare i Luften. Det førstnævnte Aar lod Kongen udsætte 4 Vagtposter paa Østsiden og Sydenden af Amager for at paase, at der ikke landede nogen fra Søen, uden de Skøjter, som førte Kreaturer fra Amager til Saltholmen, samt Fiskerne og Dragør Søfolk, hvem Tolderen paa Dragør skulde have Opsyn med. 1738

[1]) Kbh. Dipl. VII. 99. 135.

gaves der Ordre til, at der skulde opføres et Karantænehus paa Amager — Dragør? — hvor syge Søfolk, der bragtes i Land, kunde opholdes[1]).

Hollændernes Udflytning til de danske Byer var paa den Tid taget stærkt til. 1718 var næsten en Trediedel af Gaardbrugerne i disse Byer Hollændere, som enten havde overtaget Gaardene helt eller delvist af de danske Bønder, eller fæstet dem af Kronen; og navnlig var næsten alle de større Gaarde, der endnu var tilbage, paa Hollændernes Hænder. Forholdet mellem dansk og hollandsk Besiddelse var i de forskellige danske Byer følgende:

	Ejere	Hartkorn Tdr.	Deraf Holl.	med Hartk. Tdr.
Sundbyøster	34	120	3	15
Sundbyvester	23	84	7	28
Taarnby	22	99	6	45
Kastrup	16	78	2	13
Maglebylille	18	141	5	44
Tømmerup	14	89	7	38
Skelgaarde	5	40	2	9
Ullerup	9	59	9	59
Viberup	2	36	2	36
	143	746	43	287

Altsaa over $^1/_8$ af Hartkornet var da paa Hollændernes Hænder.

Af *Amagerlands Segl* se vi, at Hollænderne langt tidligere har betragtet sig som de egentlige Amagere, eller i alt Fald de egentlige »Kongens Amagere«, der beherskede Øen kulturelt og økonomisk, ja ogsaa fra Hoffets og Lenets Side blev betragtet som den vigtigste Part. De var de frie Selvejere i Modsætning til de bundne og forkuede Fæstere. Seglet, der sikkert er blevet til i Anledning af Frederik d. 3.s Kro-

[1]) Sæl. Tegn. 70. 294, samt Oversekr. Brevbog i Rigsark.

ning, bærer Hollænderbyens Kirke som Vaaben, ganske vist en anden Kirke end den, som vi kender, men uden al Tvivl den gamle Kirke før den blev ombygget 1731. Den mærkelige Taarnprydelse midt over Skibet, med Krone paa, minder om kongelig Højhed og Gunst og er et Symbol paa, at netop Hollænderne betragtede sig som Kronens eller Kongens ægte Amagere.

Amagers Segl

2. Ny Amager.

Ny Hollænderby; Overdragelse, Indretning (Kort) og Brugsforhold. — Kommunal- og Retsvæsen. — Kirken; Præsteembedet. — Under Svenskekrigen. — Prinsessernes Gaard. — Lyst- og Landsteder; Gaardene udpartes. — Beboelse; Erhverv. — Skatteafgifter. — Skatterestancer. — Kommunens Opløsning; Ildsvaade. — Jordernes Inddragelse; Hollænder-Kommunens Nedlæggelse. — Frederiksbergs Oprindelse.

Ny Amager eller *Ny Hollænderby* var det stærkeste og frodigste Skud paa Amagerkoloniens Stamme. 130 Aar efter Hollændernes Ankomst hertil havde de formeret sig saa stærkt, at »deres Magleby ey var for dem alle tilstrækkelig«, saa Kongen maatte skaffe dem mere Plads. Udflytningen til de danske Byer var dem ikke nok og huede dem ikke rigtig, saa længe de maatte fæste Gaardene og underkaste sig de Fæsteregler, som deres Stammefrænder i Egenskab af Selvejere var fritagne for. De vilde føre deres eget selvstændige

Liv som Kongens privilegerede Amagere og Leverandører til Hoffet og Hovedstadens Storfolk. Kong Frederik d. 3. optog ogsaa Tanken om at skaffe dem Raaderum paa den anden Side Kjøbenhavn og indrømmede dem Ladegaardsmarken udenfor Sct. Jørgens Sø, — som under Kronens Drift ikke gav synderligt Udbytte. En Koloni paa 20 Familier besluttede sig til at flytte herud og fik overdraget Jorden, 1568 Tdr. Land, paa væsentlig de samme Betingelser, som de havde i Magleby, kun blev Landgilden sat betydelig højere.

1651, d. 2. Juni, gaves til 4 Mænd: Dirch Clausen Rejers, Jan Corneliussen, Peiter Jacobs og Claus Sibrandtsen paa egne og 16 Konsorters Vegne Skøde paa Jorden som evindelig Ejendom[1]). Overdragelsen omfattede den indhegnede Mark og Eng, Vaadt og Tørt, udenfor Søerne; disse hørte ikke med, ejheller Enghaven Syd for Kongevejen. Arealet var delt i 35 Aaser eller Skifter, betegnet ved forskellige Navne, som Langagre, Bredagre, Klammeriagre, Møntagre, Svinevangsagre, Sennepsagre, Tornagre, Fuglevangen, Svanemosen o. s. v. Der skulde svares aarlig 700 Rdlr. i Landgilde, Penge eller Naturalydelser: Smør, Mælk, Kalve, Lam til Hofholdningen efter en vis Pris. Iøvrigt skulde Ejerne nyde de samme Privilegier som deres Stammefrænder i Magleby m. H. t. Kommunalordning, Retsforvaltning, Hoveri og Ægt; de skulde kun udføre enkelte Rejser, »naar vore Fadebure flyttes«, samt fritages for Præste- og Degnetiende, imod selv at lønne Præsten og Degnen. De skulde opføre 20 Gaarde; men indtil videre maatte de bruge Ladegaardens større Bygninger og nedbryde de mindre til Hjælp til Gaardenes Opførelse. Endelig skulde de afstaa Græsning og Foder til Hoffets indkøbte Slagtekvæg, naar det gjordes fornødent[2]).

Byen byggedes omtrent midt paa Arealet ved en Sidevej

---

[1]) De 12 af de 16 Konsorter var: *Cornelis Frederichsen, Sibrandt Clausen, Pitter Pitterson Jøres, Pitter Pittersen, Dirch Jansen, Jan Frederichsen, Jan Jansen, Wibrandt Corneliussen, Jacob Pittersen, Jan Albredtsen, Claus Fredtrichsen, Rejr Hendrichsen.*

[2]) Bilag XLVI.

mellem Kongevejen (til Roskilde) og Ladegaardsvejen (til Godthaab) nuværende Allégade. Der blev anlagt en ny Konge-

Vesterbro og Ny Amager
Efter et Kort fra 1695 i Raadhusarkivet.
Gengivet efter en Kopi i Landbohøjskolens Arkiv.

vej »via regia« (nu Gl. Kongevej) omtrent midt imellem de to andre Veje. Hosstaaende Skitse, efter et Kort i Raadhusarkivet fra Tiden omkring 1695, viser den nye Kongevej,

medens Sidevejen og Ladegaardsvejen mangler. Den punkterede Linje angiver Byens sydlige Grændse omtrent til Valby Bakke: Mod Vest, Nord og Øst dannedes Grændsen af Grøndalsaaen og Ladegaardsaaen. Iøvrigt giver Skitsen et orienterende Indblik i Byens Indretning.

Her indrettede altsaa Ny Amagerne sig i Overensstemmelse med deres hollandske Skikke og Levevis efter de samme Regler, som Kommunen paa Gammel Amager levede efter, baade hvad Ejendomsforhold, Jordfordeling, offentligt og privat Liv angik, som et særligt Sogn og Sognebirk, med særegen Arveret, Formynderi, plattysk Kirketjeneste og Retstjeneste.

Om deres Brugsforhold og Drift af Jorden haves kun faa og ikke særlig rosende Oplysninger. De 20 Familier delte Jorden imellem sig som Ejendom, saaledes at hver Gaard fik omkring 75 Tdr. Land, der kunde sælges indenfor Kommunen og tilfaldt denne, naar ingen Arvinger efterlodes. Hovedsagentlig synes Jorden dyrket med Korn, da det stive, lerfaste Muldlag ikke egnede sig særlig godt til Køkkenurter, saaledes som Jorden paa gl. Amager. De opnaaede overhovedet aldrig at faa Jorden i den Tilstand og Gødningskraft, som de var vante til fra deres Hjemmeø. Heller ikke deres Kreaturhold fik de nogensinde i god Drift. Det ses, at de holdt en Del Svin, som sendtes paa Olden i Kronens Skove. 1677 svarede de Kvægskat af 140 Køer og 110 Heste, eller kun (af Køer og Heste tilsammen) godt 1 pr. Td. Hartkorn. De havde Græsningsret paa Saltholmen til 250 Høveder, hvorfor de svarede til Amager 15 Rdlr. aarligt. Deres Indførsel af Varer til Staden blev ikke stor. Hele Byens Acciseafgift androg aarligt omkring 100 Slettedlr. 1688 havde Byen endnu kun 12 Tdr. Land Kaalhavejord. Endnu gik det dog taaleligt med at svare Afgifterne; men noget Fremskridt i Erhvervslivet var der ikke og kom heller aldrig.

Kommunal- og Retsvæsen dannedes efter ganske det samme Princip som i Magleby. Beboerne valgte deres Foged (Schout) eller Skultus, som han mest kaldtes, der baade var Birkefoged og Kommunens Formand, sorterende under Lensmanden,

senere Amtmanden Desuden ansattes af Amtmanden en Birkeskriver, som vistnok tillige førte Byens Regnskab. Foruden af Skultus forestodes Byens Raad og Retsforvaltningen af 7 Scheppens eller Meddomsmænd, der valgtes af Beboerne. Skultus og Skriveren lønnedes med Fritagelse for visse Skattebyrder, samt de Retssportler, der faldt, hvilke deltes efter visse Regler. Retten, hvori altsaa 9 Mænd havde Sæde, holdtes gerne hver eller hver anden Uge; altsaa langt hyppigere end i Magleby, hvad maaske noget havde sin Grund deri, at det her i Ny Hollænderby var tilladt at møde ved Prokurator, som ofte trak Sagerne i Langdrag. Dette betragtede man i Magleby som unødig Tidsspild og Udgift for Parterne. Skultusen, der tillige var Forligsmægler, Skifteforvalter og Formynder, styrede i det Hele taget alle Kommunens Fællesanliggender og Pengesager.

Som Skultuser nævnes: 1651 og 62 *Dirch Clausen (Rejers)*, 1672 *Tønnes Jansen*, 1677—88(?) *Pitter Pittersen*, 1688—99 *Claus Isbrandtsen*, 1699 *Theis Pittersen*.

Skrivere: 1662 og 72 *Dirch Cornelsen*, 1685 *Gert Jansen*, 1691 og 94 *Morten Thrane*.

Under Kommunens Opløsningstid blev Jurisdiktionen 1699 indtil videre henlagt under Taarnby Birkething paa Amager og hørte vistnok her under, indtil den ny Frederiksberg Kommune 1716 blev henlagt under Kjøbenhavns Rytterdistrikts Birkething.

Kirken, der blev bygget Vest for det Sted, hvor Frederiksberg Kirke nu ligger, paa den vestlige Side af Alléen, synes først at være bleven færdig 1654; indtil den Tid maatte Menigheden benytte den ny Kirke udenfor Nørreport. Kongen maatte yde Hjælp til Bygningen, saa de udflyttede Bønder synes ikke meget velhavende; og allerede 1658 blev den totalt ødelagt af Svenskerne. Man saa' ingen Udvej til at faa den genopført, saa Præsten maatte (1660) lade sig kalde som tysk Præst paa Christianshavn, hvor Menigheden, saavel herfra som fra Magleby, søgte til saa længe de ingen Kirker havde. Efter Krigen varede det længe, inden man fik Kirken rejst paany; Byen manglede Midler dertil, saa der udvirkedes en kgl. Befaling om, at alle Landsbykirker paa Sjælland, som havde

Evne dertil, skulde yde 1/2 Rdlr. til Hjælp. Desuden tillodes det, at der paa en vis Dag maatte udsættes Bækkener ved Kirkedørene i Kjøbenhavn i samme Øjemed. Det lykkedes da endelig at faa rejst en lille Kirke paa den forriges Plads. Men man havde heller ikke Raad til at lønne en Præst, saa Kirken maatte en Tid lang staa ubenyttet. Endelig paatog den tidligere Præst, Hr. Hildebrandt, sig, ved Siden af sit Embede paa Christianshavn, at udrette Tjenesten, og denne Ordning vedvarede længe. — 1681 var Kirken atter »hel bygfældig« og stadig uden Midler, hvorfor det forordnedes, at Beboerne skulde svare Tiende til den, for at den kunde ombygges. Men da de snart fortabte deres Rettigheder til Byen, naaede de neppe at faa Kirken ombygget. 1703 synes den i al Fald at være helt falden sammen, thi paa den Tid maatte Menigheden søge til Hvidovre Kirke, indtil endelig Frederiksberg Sogn, som snart fik flere Velhavere, byggede den op.

I Præsteembedet ansattes fra Maj 1652 en tysk Præst, Willichius Heister, som i et Par Aar prædikede i Kirken udenfor Nørreport, indtil han døde, netop som Ny-Hollænderbyen havde faaet sin egen Kirke bygget. Beboerne vægrede sig ved at skulle holde Præsten alene, da Sognet var lille og haardt bebyrdet, hvorfor Kongen henviste dem til at forhandle med Præsten i Rødovre om »paa nogle Aars Tid« at forrette deres Kirketjeneste, indtil de kunde komme bedre paa Fode og afse Lønning til en tysk Præst efter deres egne Forhold[1]). Dette opnaaede de ogsaa 1655, da en tysk Præst, *Mathias Hildebrandt*, blev kaldet. Han blev ogsaa den sidste. Efter Kirkens Ødelæggelse blev han 1660 forflyttet til Christianshavns tyske Kirke, men besørgede ved Siden af Tjenesten her ude, ligesom de to efterfølgende Præster paa Christianshavn, Peter Müller (fra 1670) og Severin Arctander (fra 1684) varetog Embedet i Ny Hollænderby. Fra 1688 var den tyske Præst ved Holmens Kirke, *Jacob Andersen*, som senere kom til Magleby, tillige Præst her. Senere finde vi nævnt Christopher Danchel (1691) og Lauridtz Thura (fra om-

[1]) Kbh. Dipl. V. 351. 379.

kring 1700) som Kapellaner[1]). Som Degn finde vi nævnt 1672 Laurids Madsen og 1691 som Skolemester Peder Andersen.

Under Svenskekrigen blev Ny Hollænderbyen helt jævnet med Jorden. Strax da den svenske Belejringshær i Begyndelsen af August 1658 nærmede sig Staden, gav Kongen Befaling til at brænde saavel denne som de andre Forstadsbyer, for at de ikke skulde tjene Fjenden som Værn. Under den derpaa følgende Belejring, som varede over 1½ Aar, Fjendens Forskandsninger og Bevægelser, blev Markerne med Avl og Afgrøde helt ødelagte, saa alt Erhverv ophørte og den nye By var som med et Slag fuldstændig tilintetgjort. Beboerne maatte tage Ophold paa Christianshavn, hvor de sammen med Amagerlands Beboere maatte hjælpe til med Stadens Forsvar.

Under den sidste Halvdel af Belejringen havde Fjenden forskandset sig længere ude, ved Brønshøj og Utterslev; men Ny-Amagerne var alligevel forhindret i at paabegynde deres Drift eller Genopførelse af deres Gaarde saa længe Belejringen varede. Først langt hen paa Foraaret 1660 kunde de tænke paa at begynde forfra. To Aars Drift gik tabt for dem; og de led et Tab paa Besætning og Indbo, som de aldrig forvandt. De fik vel atter genopbygget deres By; men da de atter tog Ejendommene under Drift, var de tyngede af Armod og Gæld. Stykke for Stykke maatte de pantsætte og sælge Jorderne for at skaffe Driftsmidler og svare Afgifterne. Misvækst og Uheld stødte til, saa flere af Bønderne maatte gaa fra Gaard og Grund. Kronen gjorde iøvrigt Begyndelsen med at afskære Jorden fra Kommunens Virkeomraade, idet den tog en Del deraf som Betaling for resterende Skatter.

Det første Jordstykke, der skiltes fra Ny Hollænderby, var det Areal, hvorpaa Kong Frederik d. 3. byggede *Prinsessernes Gaard* som et Landsted til sine Døttre. 1662 overtog Kronen af »Hollænder-Danskerne« en Del af deres Overdrev,

[1]) Kbh. Dipl. III. 537. VII. 207. Sæl. Reg. 33. 784. H. Fr. Rørdam: Kirkeh. Saml. 1. R. 5. 161.

nemlig »Svinehaffuen« med »Kalthuset« (den senere Frederiksberg Have), regnet til en halv Gaards Jord, som Godtgørelse for resterende Afgift af Landgilden, som derved nedsattes med 1/40 Del, eller 17 1/2 Rdlr. aarlig[1]). Aaret efter byggedes herpaa en Lystgaard for Kongens fire Døttre (Vest for den sydlige Del af Allégade), og Byen blev underlagt denne Gaard som et Slags Taffelgods og skulde svare sin Landgilde til den, som Underhold til Prinsesserne. Bønderne skulde gøre Kørsel til Gaarden og Husmændene udføre hver en Dags Arbejde ugentlig til Gaarden og Haven, der bestyredes af en Forvalter.

Der udfoldede sig megen Liv og Lystighed paa Prinsessernes Gaard, hvor Hoffet ofte tog ud for at more sig. Haven blev indrettet som en Jagthave med Fuglehuse for forskellige Fuglearter, Kaningaarde, hvor Dyrene tjente som Jagtbestand. Da Prins Frederik senere fik Gaarden, udvidedes den og Haven betydelig. Haven blev forsynet med Fiskeparker, »Vandhuse« og en »Vandkunst«; en særlig Kaninhave af stor Omfang anlagdes med et Kaninbjerg, en Fasanhave, en Rendebane, et Fugleværk osv. indrettedes. Alene til Lønninger til Opsynet medgik 400 Rdlr. aarligt. Af og til gaves store Hoffester herude, saaledes nævnes »et Karoussel«, som fandt Sted 1695 til Ære og Plasér for Majestæterne og »blev det ganske Hof sammesteds magnifique trakteret«. 1697 fejredes Kongens Fødselsdag herude ved en stor Fest med et pragtfuldt og »sindrigt« Taffel, hvorefter Haven var illumineret og fantastisk udsmykket. Ved saadanne Festligheder benyttedes ogsaa Hollændernes Lege og Fastelavnsløjer, idet Hoffet udklædte sig i Amagerdragter og red til Tønden paa Bondemanér. Det omtales, at Hoffet 1696 allernaadigst overværede Bøndernes Fastelavnsløjer, der altsaa holdtes her paa samme Maade som paa gl. Amager, ligesom Bønderne, hvad Klæde-

[1]) Handelen afsluttedes paa Kronens Vegne af Underskriveren paa Københavns Slot Anders Nielsen og paa Byens Vegne af Schouten og Skriveren, samt 6 Scheppens. Skødet »is geleesen vnde vpschreuen int Recht jm Hollenderdørpe int Jaer 1662, 26. Juny« (Rigsark. Top. Saml. Kbh. Amt.)

dragt og Sprog angaar, endnu for en Del bibeholdt de gamle Traditioner fra deres Fædreø, eller rettere deres Fædrekommune, hvorved de hævede sig over de andre almindelige Bønder.

Kalthuset, der altsaa fulgte med det Areal, som kom ind under Prinsessernes Gaard, synes paa et tidligere Tidspunkt at være afstaaet eller udlejlet af Hollænderne til Kongens Tøjmester Peder Kalthoff, efter hvem det havde faaet Navn. Det laa paa Arealets nordlige Ende (nærmest den nuværende Smallegade) og synes oprindelig at have hørt sammen med et Teglværk. Peder Kalthoff var interesseret herude og havde under eller efter Krigen Byens Landgilde i Pant. 1662 ejedes Huset af Admiral Niels Juel, der boede her, og senere (1668) benyttedes det af Kommerceraad Peter Claumann som Landsted.

Teglgaarden, der laa omtrent hvor nu »Aluminia« ligger, havde et Teglbrænderi, som før Krigen ejedes af Raadstueskriver Arent Berntsen, maaske det samme som Kalthoff havde før eller efter ham.

Som en Følge af Hoffets Nærhed opstod snart efter Krigen flere *Lyst- og Landsteder* paa Byens Grund, idet Bønderne, dels ved Pantsætning, dels ved Salg, fraskilte sig Arealer til Haver og Byggegrunde, eller til industrielt Brug. 1672 ejede Baron Jens Juel et Landsted eller en Gaard, hvorpaa holdtes 6 Heste og 10 Køer; det ses, at han fritoges for at svare kongelig Tynge deraf. Noget senere finde vi Kongens Falkonérgaard eller Jægergaard, som ses paa Kortet foran.

Hertil hørte et Indelukke paa 1 Td. Hartk. og et Falkonér- eller Jægerhus, »fuldt af Kongens Hunde« og Bolig for Falkonérmesteren (1696: Frederich Piper). Flere højtstaaende Personer, som Prinsens Guvernør, Gehejmeraad Wibe, og Underskriveren paa Kjøbenhavns Slot havde Ejendomme herude.

Ogsaa til Teglindustri lagdes efterhaanden Beslag paa en Del af Jorden. Foruden det Teglbrænderi, der hørte til Teglgaarden, anlagde Abraham Wüst 1673 et Teglværk, der senere ogsaa knyttedes til Teglgaarden, som han ejede 1688 med en Vænge paa 5 Skpr. Hartk. og en Lergrav ved Byens

Overdrev. 1675 afstod Byen endvidere, efter Kongens Ønske, 6 Tdr. Land af sin Fælled til en Hollænder Cornelius van der Veer, der i Forvejen havde et Teglværk, hvortil Jorden grændsede op; han skulde »hjælpe« Byen med 1 Rdlr. aarlig i Landgilde deraf[1]).

Gaardene udpartes i det Hele taget rask efter Krigen, baade med og uden Kronens Vidende og Vilje. Gennem 60erne og 70erne blev Kolonien meget blandet med danske Folk, saa den, i Modsætning til Moderkolonien paa Amager, allerede var i Færd med at tabe sit Nationalpræg. 1672 finde vi blandt Byens 23 Gaardmænd kun 14 med helt eller delvis hollandske Navne. Og en Del af disse tyde paa, at Hollænderne ogsaa ved Ægteskab havde blandet sig med andre Beboere, idet mange Navne var halvt danske, halvt hollandske, saaledes: Jan May, Morten Tønnesen, Sigbrandt Andersen. Ogsaa mange helt fremmede blev Parthavere i Gaardene. Som saadanne træffe vi 1688, foruden Abraham Wüst, Teglbrænder Johan Ipke, Hans Liebst, Hans Knudsen Leegaard, Claus Lejm (Lihme), Morten Thrane (Birkeskriveren) o. fl.

Byens *Beboelse* omfattede 1677 ca. 42 Familier, som paa et Par enkelte nær var Jordejere. De 20 Gaarde, der begyndtes med, var nu delte i omtrent det dobbelte Antal Lodder. Byen havde to eller tre Kroer, en Del Haandværkere, nogle Vognmænd og en halv Snes Husmænd; en Del af disse Beboere havde større eller mindre Jordlodder. Efter Matriklen 1688 var Familiernes Antal da voxet til ca. 50. Der var kun 4 »hele« Gaarde tilbage; Resten var mer eller mindre delte mellem forskellige Parthavere. Endnu var der ca. 20 hollandske Familier tilbage og de sad endnu for omtrent $^2/_3$ af Byens Hartkorn; men om de ejede Jorden er et andet Spørgsmaal. 14 Huse var uden videre Jord.

Krohold og Gæstgiveri tiltog efterhaanden som Ernæringskilde. Hoffets Nærværelse trak mange Mennesker til Byen og

---

[1]) Kbh. Dipl. VII. 260. 305. Sæl. Reg. 29. 488. Carl Bruun: Kjøbenhavn II. 18.

A. Eberlin: Frederiksberg og Sokkel. Herreds Matrikel 1688.

mange Hovedstadsbeboere søgte efterhaanden Landophold herude. 1664 finde vi den første privilegerede Kro; den hørte til en af Gaardene; men en Del Aar senere træffe vi Holger Dønnich som Indehaver. 1677 havde desuden Jacob Pittersen, senere Pitter Pittersen, et mindre Kro- og Værtshushold. 1680 gaves kgl. Bevilling til en af de største Gaardmænd, Christian Eggertsen, paa Værtshus og Gæstgiveri med Mad, Vin, Øl og anden Slags Drik, samt Logiment[1]). 1682 gaves Privilegium paa et andet Gæstgiveri. Samtidig tillodes det Christian Eggertsen at flytte sin Kro til en anden og mere bekvem Gaard med Have[2]), midt paa den østlige Side af Gaden, hvilken Gaard han havde overtaget af Assessor Mathias Rosenvinge (tidl. Ejer: Thomas Fincke). Det synes at være den 1½ Gaard, som Baron Jens Juel før havde. 1683 afhændede han Kroen og Gaarden til Gierhart Hobroe, som atter 1692 afstod begge til Assessor Chr. Mule. Gaarden var da en Fæstegaard, hvortil Byen ikke havde nogen Rettighed. I Kirketiende svarede den 93 Rdlr. og i Kroafgift 10 Rdlr. til Vestre Hospital. 1698 var Birkeskriver Thrane Lejer af Kroen. Der fandtes da forskellige andre Smaakroer, saaledes se vi, at Jørgen Sardi, Niels Petersen og Ane Tønnesen havde Krohold. Og senere tiltaltes mange for at drive Smugkroeri navnlig for Officerer og Soldater, der beværtedes for Betaling.

Af Haandværkere havde Byen: to Vævere (den ene hed Johann Flensborg), to Skrædere, en Skomager, to Smede (Dirch Slodzher og Peder Jansen Slodzher); nogle af dem havde flere Svende. Desuden var der en Møller. Ved Teglværkerne anvendtes ikke faa Arbejdsfolk. Ialt rummede Byen omkring 1690 2—300 Mennesker.

Om Byens *Skatteafgifter* kan vel nok siges, at de var betydelig større end den gamle Hollænderbys; men de var neppe større end de danske Byers paa Amager. Hver Gaard paa ca. 75 Tdr. Land svarede efter Enevælden en gennem-

[1]) Sæl. Reg. 31. 590.
[2]) Kbh. Dipl. VII. 27.

snitlig Afgift til Kronen paa ca. 50 Rdlr. aarlig; senere noget mere. Af en Fortegnelse over »wyz vdgaar af den Ny Hollender By aarlig« se vi dens samlede Afgifter 1674[1]).

Landgilden			700 Rdlr.
Til Præsten i Korn og Penge	300 Sldlr.		
Til Rigens Marskal (senere Amtmandsskat)	42	—	
Til Rytterhold	45	—	
Konsumption og Folkeskat	42	—	
Accise, anslaaet til	100	—	
Ialt	529 Sldlr.	—	353 —
Tilsammen			1053 Rdlr.

Dertil kom 1677 en Ildsted- og Kvægskat, som for hele Byen beløb sig til 68 Rdlr. af 97 Ildsteder, 124 Heste og 153 Køer. Næste Aar udskreves en Kopskat, der beløb sig til 69 Rdlr. og svaredes af de næringsdrivende og formuende Borgere, medens Kvægskatten beløb sig til 57½ Rdlr. Om Kornkontributioner eller Matrikelskat var der endnu ikke Tale, ejheller om Oxeskat og Flæskeskat, fordi Byen svarede Rytterhold, som hørende under Amtets Rytterdistrikt, og var fri for andre Militærbyrder.

Landgilden synes fordelt saaledes, at hver hel Gaard svarede 35 Rdlr., der opkrævedes af Byens Øvrighed i Penge eller Naturalier og leveredes paa Slottet eller til Prinsens Gaard.

Endelig blev Bønderne 1684 paalagt en Kirketiende til Kirkens Vedligeholdelse. Efter Matriklen 1688 blev Byens Hartkorn sat til 213 Tdr. Deraf var 16½ Td. kontributionsfrit, nemlig, foruden Schoutens Gaard, Teilgaarden (5 Skpr.), Kalthuset og Hs. Maj. Gaard (7 Tdr. 6 Skpr.) og Falkonérgaarden (ca. 1 Td.), saa det kontribuerende Hartkorn var ca. 196 Tdr. Men der svaredes foreløbig ingen Kontribution, da Byen var altfor betynget og kunde ikke yde den

[1]) Rigsark. Top. Saml. Kbh. Amt.

almindelige extraordinære Afgift: 9 ℔ aarlig pr. Td. Hartkorn. Samtidig indførtes en Husmandsskat, idet hver Husmand aarlig skulde »hjælpe Byen« med 2 Rdlr. og svare 1 Rdlr. til Kongen. Byens hele økonomiske Stilling synes fra Begyndelsen af svagt befæstet, og værre blev den efter Krigens Ruin og Ødelæggelse, der satte dybe og varige Spor.

Skatterestancer stod Byen i fra dens første Begyndelse. Allerede Aaret efter Bosættelsen maatte Beboerne tilholdes at opfylde deres Forpligtelser med Leverancer til Hoffet af Foder og Smør. 1657 maatte der gives dem Nedsættelse i Smørafgiften og Eftergivelse af Græsning af Hoffets Kvæg[1]). Under Krigen kunde der selvfølgelig intet svares, og 1665 indtraadte der Misvæxt, saa man for at skaffe Landgilden tilveje atter maatte sælge af Jorden. 1669 stod Restancerne for 3 Aar, og Kongen maatte lade Byen indstævne for Retten til Betaling. Den frikendtes — antagelig paa Grund af Misvæxten — for de to Aars Afgift, men dømtes til at betale det tredie Aars, ca. 1000 Rdlr., hvorhos de fik Tilhold om, uden al Undskyldning og Forsømmelse at gøre Rede for sig, aarlig i rette Tid køre Brænde til Prinsessernes Gaard; og Husmændene skulde hver gøre en Ugedags Arbejde til Gaarden og Haven.

Ved Christian d. 5.s Overtagelse af Regeringen 1670 fik Byen sine Privilegier konfirmerede; men denne Konge gik strængere tilværks end Frederik d. 3., naar Skatterne udeblev. Byen stod 1674 til Rest hos Renteskriveren med $1^1/_2$ Aars Afgift, 1490 Sldlr., og anmodede om, at den istedetfor Penge maatte yde Beløbet i Korn eller faa noget Afslag deri. Kongen bebrejdede Beboerne, at de selv ved deres egen Efterladenhed var Skyld i deres slette Tilstand, samt at de uden Tilladelse havde solgt og pantsat Dele af deres Jorder til Bryggere og Bagere i Hovedstaden. Hele Restancebeløbet skulde de svare med Renter; men der gaves Byen en Lempelse paa 5 Rdlr. aarlig af hver Gaard i de følgende 3 Aar[2]).

[1]) Kbhvn. Dipl. V. 356. 416.
[2]) Kbh. Dipl. VI. 650. Eberlin: Frederiksberg 10.

Derefter gik en Del Aar, i hvilke der holdtes nogenlunde klart Bord for Restancer — indtil sidst i 80erne. En dygtig Schultus, Pitter Pittersen, synes at have holdt Byen ret godt paa Fode uden nogen videre Afhændelse eller Pantsættelse af dens Jord, ja endogsaa at have paataget sig personligt Offer derfor. Nogle Aar efter hans Afgang ses det, at Borgmester Anders Jacobsen, der havde Pant i hans Gaard for 430 Sldlr., som Borgmesteren havde forstrakt ham med til Landgildens Betaling, fik Gaarden udlagt. Dens Jord laa paa 15 forskellige Steder. Den blev 1693 købt af C. Mule[1]).

Efter hans Afgang (vistnok 1688) tog Restancerne atter til, og *Kommunens Opløsning* nærmede sig. Omtrent Halvdelen af Byens Jord var nu paa fremmede Hænder, tildels andre Steder hjemmehørende Folk, som havde Rettighederne over den, medens Hollænderne sad med Størstedelen af Forpligtelserne. Kronen saa derved sine Interesser og Sikkerheden for at faa sine Indtægter stærkt truede. Der klages fra Myndighedernes Side over, at Byen Aar efter Aar meget mærkelig var aftagen og at ikke faa var døde i Armod, eller havde forladt Ejendommene, fordi de havde frasolgt Gaardene en Del af Jorderne, saa de ikke kunde svare Afgifterne ved Driften. Fremmede Folk, der slet ikke boede i Byen, udnyttede dem, medens Skattepligten stadig paahvilte Kommunen, som var paa Fallittens Rand.

1689 blev derfor nedsat en Kommission til at undersøge og paakende disse Forhold. I den Kendelse, som Kommissionen afgav, hedder det, at de Hollænderne givne Privilegier udtrykkelig forbød dem at sælge deres Jorder til andre end Indbyggerne selv. Til Trods herfor havde de solgt Jord til en Del udenbys boende, som, uden at erkyndige sig om Hollændernes Ret til Afhændelsen, havde købt Jorderne. Derfor burde nu enhver Gaard strax uhindret nyde de Jorder, som til Fremmede Tid efter anden var frasolgte og imod de kgl. allernaadigste Privilegier var skilte derfra, dog imod, at Køberne for den Sum, de havde givet derfor, kunde søge Regres

[1]) Byens Thingbog i Provindsark.

hos Sælgerne og deres Arvinger. Herfra undtoges selvfølgelig de Jorder som Kronen havde, samt den Baron Jens Juel tilhørende 1 1/8 Gaard og Teglgaarden, da Salget heraf var stadfæstet ved Skøder, udstedte af Amtmanden paa Kronens Vegne. Hollænderne havde imidlertid intet at købe Jorderne tilbage for, saa der udvirkedes en kgl. Resolution, hvorefter flere af Køberne fik Lov at beholde Jorderne »saalænge de dem med fornøden Bygning og behøvende Husholdning til Folk og Kvæg forsyne[1]). 1693 udstedte Amtsforvalteren dog Forbud imod, at Folk, som ikke havde Bopæl paa Ny Amager, maatte pløje eller tilsaa Jorden, da det vanskeliggjorde Byen at svare sin Afgift. Restancerne tog imidlertid atter Overhaand. 1695 anlagde Amtsforvalteren Søgsmaal ved en Sættedommer om Betaling af to Trediedele af Afgiften for 1693 og hele Afgiften for 1694, som stod til Rest, og Sagen forfulgtes med Strænghed. Den endelige Opløsning af Kommunens Forhold var kun et Tidsspørgsmaal af ikke lang Varighed. Byen var bleven en Blanding af vidt forskellige Elementer med hinanden modstridende Interesser. Der var intet Sammenhold, ingen Solidaritet. Mange af Beboerne svarede ikke og kunde ikke svare hvad de skulde, saa Kommunen kunde ikke opfylde sine Forpligtelser. Det Fællesskabsforhold, hvorpaa den var bygget, var bristet, hvadenten det nu var Beboernes Efterladenhed eller Regeringens Afgiftskrav, der var Skyld deri.

I Sommeren 1697 slog den længe ulmende Glød ud i lys Lue. En hæftig Ildsvaade, der lagde Halvdelen af Byen i Aske, beseglede Ny-Amagers Skæbne. Bøndernes Hjælpekilder var ganske udtømte; det var dem umuligt at genopbygge Byen og svare deres Afgifter. Det tillodes dem dog at indsamle frivillige Gaver til Genopbyggelsen[2]). Men der synes ikke at have været megen Hjælp for dem at vente. Med Et tabte Kongen Taalmodigheden. Kort Tid efter blev det betydet dem, at de havde ganske forbrudt deres Privilegier ved at afstaa deres Jord til Fremmede og ved ikke at svare, hvad de

[1]) A. Eberlin: Frederiksberg 11 f. cfr. Sæl. Reg. 1689.
[2]) Sæl. Tegn. 50. 279.

skulde, saa de maatte betragte sig som opsagte og snarest muligt fraflytte deres Ejendomme.

Kronens *Inddragelse af Jorderne* var derved fastslaaet og vakte stor Sorg blandt de Besiddere, der var tilbage. De androg flere Gange Kongen om at maatte blive ved Gaardene, bønfaldt om Naade og lovede Bod og Bedring med Afgifternes Erlæggelse. Men Kongen kunde ikke gøre dem anden Indrømmelse, end at de maatte blive boende i deres »Huse« og erholde et Stykke Jord til Havedyrkning, samt Græsning til et Par Køer. Dersom der paa Gammel-Amager eller andre Steder maatte findes ubesatte Gaarde, som de kunde overtage, skulde der træffes Foranstaltninger dertil. Rentekamret erklærede, at de ved Branden var blevne endnu misligere stillede end før og ikke uden stor Hjælp og Frihed kunde faa bygget Gaardene op. Desuden vilde Markerne kunne indbringe mere ved Høslæt, end den Afgift, der blev svaret. Af Ejendommene var de $8^1/_2$ (af $19^1/_2$) »forpantet eller afhændet« (foruden mindre Lodder) og dette var sket uden Berettigelse, saa det maatte bero paa Kongen om der kunde ydes Køberne nogen Erstatning for Jorderne, som de maatte levere tilbage. Erstatningen maatte da regnes til 500 Rdlr. for hver Gaard (paa ca. 10 Tdr. Hartk.) eller 4,250 Rdlr. En Kommission, der blev dannet til at undersøge Jordernes Tilstand, erklærede, at de var i god Skik til Kornsæd og maatte anses fuldkommen tjenlige til Græs og Eng.

I April 1698 fulgte den kgl. Resolution, der bestemte: at de under Ny Hollænderby hørende Jorder fra næste Aar skulde udlægges til Højbjergning, hvorfor Indbyggerne maatte opsøge sig andre Steder, »hvor de kunde forflytte, som dem efter Ansøgning skal vorde anvist«. Dersom nogen af dem maatte ønske at blive ved Hjemmet og ernære sig ved en Have, kunde Plads dertil udvises dem. For det Aar, der var tilbage, maatte de dyrke Halvdelen af Jorderne mod en billig Afgift.

En Del af de hollandske Bønder forlod Byen, nogle søgte tilbage til Amager, men Størstedelen fik udvist Havepladser — 200 Alen lange og 60 Alen brede — paa begge Sider af den nuværende Allégade. Haverne gaves dem til Arv og Eje

mod 6 Aars Afgiftsfrihed; efter den Tid skulde der svares 6 Rdlr. aarlig af hver. Iøvrigt fik de Ret til at græsse et Par Køer paa Fælleden. Efter et Andragende til Kongen fik de under Hensyn til den Skade, de havde lidt ved Branden og den »Indbildnings-Rettighed«, som de mente at have til deres Marker, alle de staaende Skatterestancer, ca. 1800 Rdlr., eftergivne[1]). Og for at de nogenlunde betryggede kunde gaa ind under de nye Livsforhold, gav Kongen de 8 Mænd, som uberettiget havde solgt deres Jorder, Beskærmelsesbrev for 3 Aar overfor deres Kreditorer, saa de skadelidte Købere, der maatte levere Jorderne tilbage, ikke skulde søge Regres hos dem[2]).

Den egentlige Grund til den ret haarde Medfart, som Kongen gav saavel de hollandske Bønder, som de kjøbenhavnske Borgere, der i god Tro havde købt Jorderne af dem, viste sig at være den, at Regeringen havde Brug for Jorderne til Høavl og Græsning til Livgardens Heste. Sagen vakte Opsigt ud over Landets Grændser. Det betragtedes som en ganske enevældig Fremfærd fra Kronens Side, saaledes uden Lov og Dom at fratage Folk deres Ejendomme; men selv Stadens Borgere turde ingen Ophævelser gøre af Frygt for, at de havde indladt sig paa noget forkert. Nogle af dem synes dog at have faaet Havepladser som Erstatning.

Om det, at det gik tilbage for Hollænderne, om deres saakaldte »Efterladenhed« ikke ogsaa for en stor Del var Kronens egen Skyld, fortjente maaske en nøjere Undersøgelse. Underligt ser det jo ud, at disse Hollændere, ganske i Modsætning til de amagerske, der roses for stor Dygtighed, Flid og Sparsommelighed, skulde være umulige som Jordbrugere. Afgifterne til Kronen har vistnok fra Begyndelsen af været temmelig tunge. Jorderne synes at have været i en slet, uordnet Tilstand ved Overtagelsen og mindre vel egnet til det Brug, som de fra Amager var vante til. Sikkert er det, at

[1]) A. Eberlin: Frederiksberg 17 f.
[2]) Kbh. Dipl. VII. 539.

Uheld fulgte dem fra først til sidst og endelig maatte nedbryde deres økonomiske Forhold. Militærlivet og Hoflystigheden, som gav sig Udslag herude paa forskellig Maade og gav Anledning til Kroliv, skulde ikke gavne Arbejdet eller Velstanden.

Hollænderkommunens Nedlæggelse fandt Sted ifølge kgl. aabent Brev af April 1699. Jurisdiktionen blev midlertidig henlagt under Taarnby Birkething. 31. August holdtes det sidste Retsmøde, hvor det kgl. Brev oplæstes og Retten nedlagde sin Værdighed. Den gamle Schultus, Claus Isbrandtsen, var død 22. Febr.; hans Efterfølger, Theis Pittersen, virkede saaledes kun $^1/_2$ Aar[1]). Birkeskriveren, Morten Thrane, der tillige var Kromand, fungerede til det sidste.

Byen bestod nu af en Del Landsteder, Husmænd og Haandværkere, samt nogle Værtshuse. Der fandtes ca. 40 Familier, som for Størstedelen ernærede sig ved Havebrug og Smaahandel; en Trediedel stammede fra Hollænderne. Endelig boede her en Del Jagtbetjente og Hoffunktionærer. Administrationen hørte under Slottet, som holdt en »Hausvogt auf Amack«; desuden boede her to Udridere for Amtsstuen for at varetage den offentlige Orden.

Frederiksbergs Oprindelse blev en snarlig Følge af den nedlagte Hollænder-Kommune. Som Indehavere af Landsteder omkring 1700 kan nævnes: Sal. Knud Gamborgs Arvinger, der ejede den Plads, hvor nu Sommerlyst ligger; Justitsraad Caspar Bartholin, der 1693 havde købt en Gaard af Etatsraad Gyldenspar (tidligere tilhørende Wigandt Michelbecher); Assessor Christian Mule; sal. Claus Lihmes Enke, Major Rosenau; Løjtnant Bertel Basse (ved Kongens Drabantgarde), der 1696 havde købt en Gaard af Marchus Ghedes Enke; Hans Lefinsens Arvinger; Raadmand og Brygger i Kjøbenhavn Lars Nielsen Fog ejede et større Areal Nord for Kongevejen, nær Søen. 1699 gaves som Benaadning til Re-

[1]) Byens Thingbog 1691—99, Provinsark.

gimentskvartermester ved Marinen Georg Julius Vodroff ca. 8 Tdr. Land tæt udenfor Søen til Opførelse af en Valkemølle; herpaa opstod senere Landstedet Vodrofflund.

Med Anlægget af Frederiksberg Slot (1700—1703) indtraadte helt nye Forhold for Kommunen, nærmest i Retning af Sommerbeboelse og Lysttrafik.

VI. SALTHOLMEN.

Besiddelsesretten til Øen. — Kalkbruddet. — Græsningen. — Øens Bestyrelse; Beboelse; Sogneret; Landgilde.

BESIDDELSESRETTEN til Saltholmen har fra gammel Tid tilhørt Amagers Beboere eller Brugere, som stadig har svaret baade Landgilde og Grundskat af Øen. Christiern d. 2. overdrog Øen med fuld Brugsret til Hollænderne. Da de Hollændere, som havde taget Bopæl derovre, flyttede derfra, benyttede Kongen Lejligheden til at give de danske Amagere den samme Ret til Øen, som Hollænderne havde havt. Ved de to Kongebreve af 1547, 18. Juni og 13. Juli, gives der begge Parter uindskrænket Ret til at »haffwe nyde oc beholde oc ingen anden forneffnte wort Landt Saltholm til Gresgang oc i andre Maade, hvor the thennem thet til nytte bruge kunde« imod at svare — i Stedet for den tidligere Afgift paa $2^1/_2$ Td. Smør — for Fremtiden 40 Jochimsdaler og 200 gode Læs Kalksten aarlig.

At denne Ret imidlertid ikke af de følgende Konger blev betragtet som Ejendomsret, viste sig derved, at Kronen fremdeles lod bryde Kalksten paa Øen uden at have taget noget Forbehold i den Retning. Først ved Konfirmationen af de danske Amageres Privilegier 1585 og 1648 forbeholder Kongen sig Ret til at forandre de givne Indrømmelser, saafremt Rigets og hans Undersaatters Tarv maatte kræve det; og overfor Hollænderne toges Forbeholdet slet ikke, da det vilde

være stridende mod deres Selvejerrettigheder. Endelig ved Konfirmationen 1670 gøres den almindelige Tilføjelse: »Saa vit det icke voris absolutum dominium Souverainitet og Arfve Rettighed kand præjudicere«. Det kan maaske siges, at den Ret, som Amagerne saaledes havde til Øen kun var en Fæsteret, ingen Ejendomsret. Kronen benyttede sig ialfald stadig af Retten til Kalkstensbruddet, skønt Amagerne aarlig svarede deres Afgift deraf og vedblev dermed lige indtil Hartkornskyldsætningen indtraadte og burde derfor ved Fæstemaalets Overgang til Privateje have søgt at faa tilkendt sig Øen som Ejendom paa samme Maade som deres andre Fælleder. Det skete langt senere mod Betaling af en klækkelig Afløsningssum til Staten.

Kalkstensbruddet har lige fra Middelalderen været benyttet i mange offentlige og private Formaals Tjeneste. Man maa undres over at se, hvilken Mængde Kalk der i Tidens Løb er bleven brudt paa Saltholmen lige fra Valdemarernes Tid til nu; og man faar uvilkaarligt den Tanke, at Øen oprindelig maa have havt høje Kalkklipper, som man kunde bryde af. Kalkstenen blev fra gammel Tid benyttet til mange kongelige og kirkelige Byggeforetagender, baade her hjemme og i Udlandet. Det ses, at Christiern d. 2. 1512 anmoder Lensmanden paa Kjøbenhavn om at skaffe sig en Skude fuld med Kalksten fra Saltholmen, maaske til Opførelse af Hvidøre[1]). 1532 fik Lensmanden Befaling til at forsyne Kongens Bygmester Morten Buszertt med 100 Læster Kalk, som skulde brydes paa Øen[2]). Senere skulde Hollænderne og de andre Amagere bryde 200 Læs aarlig til Kronens Brug eller Forhandling. 1554 fik Lensmanden Brev om at hjælpe Jørgen Skinckel til en Skude Kalksten for Betaling. 1559 anmoder Kongen om, at lade et af hans store Brændefartøjer løbe til Saltholmen efter tre eller fire Ladninger Kalksten og føre disse til Warberg til Slottets Istandsættelse. Samme Aar skal skaffes Hertug Adolf af Holsten 100 Læster, naar han sender

[1]) Bilag 1.
[2]) Frederik d. 1. trykte Reg. 470.

Skibe efter dem. 1562 skal Lensmanden skaffe Sten til 1000 Læster Kalk og lade føre til nærmeste Havn ved (ulæseligt), at de der kan hentes til Slottet. 1564 faar Hertug Ulrich af Mecklenborg en Ladning og 1565 faar Hertug Adolf atter 100 Læster, og 1572 endnu 200 Læster. Bønderne skal hjælpe med Brydningen. 1577 skal Lensmanden lade bryde en Ladning eller to og sende til Kronborg[1]).

Derefter har, saavidt ses, ingen synderlig Brydning fundet Sted gennem hele det 17. Aarh. Amagerne havde paa den Tid afløst deres Kalkstensleverancer med Penge, indtil Afgiften gik over i Hartkornsansættelsen; og Kronen havde neppe nogen Tanke for at indvinde Bygningssten ad den Vej, efter at Teglværker var opstaaet rundt omkring. Men efter den store Brand i Kjøbenhavn 1728 fik man atter Øje paa Saltholmen, og Kongen gav Stadens Borgere Tilladelse til at lade bryde Kalksten her til deres Bygningers Genopførelse. De synes ogsaa at have benyttet sig deraf i rigt Maal; efter hvad Pontoppidan siger, sparede de derved mange Tønder Guld i Bygningsudgifter.

Græsningen var naturligvis det væsentlige for Amagerne; men dog særlig for Hollænderne, som udnyttede den mest, var den af overordentlig stor Vigtighed for deres Produktion af Mælk, Smør og Ost. Græsset har altid været rigeligt og af en fortrinlig og sund Beskaffenhed, hvad der tilskrives Fugtigheden og Søluftens Indvirken. Opholdet for Kreaturerne paa Øen i fri Tilstand har altid havt en gavnlig og velgørende Indflydelse paa Bestanden, hvad ogsaa gav sig tilkende ved deres Ydelser. Da Kongen gav Øen til Amagerne, forbeholdt han sig derfor at have fri Græsgang til Hoffets Øxne og Heste derovre; og det ses senere, at der gives Tilhold om at lade to Islands Gangere sætte paa Saltholmen, at de kan blive tilpas igen.

Om Fordelingen af Græsningsretten se vi, at denne foretoges efter Antallet af Høveder, som man havde Brug for

---

[1]) Kanc. Brevb. 1551—55. 305; 1556—60. 285. 304; 1561—65. 95. 481. 554; 1571—75. 108; 1576—79. 150.

Græsning til paa Øen. Omkring 1600 svarede Hollænderne $^2/_5$ af de 40 Jochimsdaler (160 Mark), som Græsningsafgiften til Kronen var, og de danske Bønder $^3/_5$, eller henholdsvis 64 og 96 Mark; disse Summer maa antages at have staaet nogenlunde i Forhold til Græsningsretten. Efter Christian d. 5., Matrikkel (1688) viser det sig, at Hollænderne havde Græsning til 450 Høveder og taxeredes derefter til 28 Tdr. 1 Skp. Hartkorn deraf, nemlig $^1/_2$ Skp. Hartk. pr. Høved, medens de danske Byer fik tillagt 64 Tdr. 3 Skp. Hartk. og altsaa skulde svare Skat af 1030 Høveders Græsning. En saa stor Græsningsret har de danske Byer dog neppe benyttet. De havde tilsammen ikke stort flere Høveder end Hollænderbyen og har vistnok ikke kunnet udleje et ligesaa stort Antal Græsninger, som de selv benyttede.

Sagen var den, at Hollænderbyen opgav kun den Græsningsret, som Byen virkelig brugte under Et, medens de andre Byer blev taxeret gaardvis og regnet til omtrent et Høveds Græsning for hver Td. Hartkorn, der paahvilte Gaardene, uden Hensyn til om de benyttede saa mange Græsninger eller ej. Der førtes vistnok sjældent mere end 1000 Høveder paa Saltholmen hvert Aar. I ældre Tid var Øen tilmed mere udsat for Oversvømmelse end nu; det hændte ikke sjældent, at Vandet overskyllede en stor Del af den. I Efteraaret 1696 lod Kronen foretage et større Dæmningsarbejde derovre, ledet af Overkonduktør Hoffmann. Det kostede 300 Rdlr.; Daglønnen for en Arbejder var 6 Skilling.

Øens Bestyrelse og Regnskabsføring synes gennem hele det 17. Aarh. underlagt Schouten i Hollænderbyen. I de ældste Lensregnskaber, Jordebøger, Extraskatmandtaller og Matrikler staar Øen stadig opført under denne Kommune; endnu 1717 svaredes Landgilden af Schouten som Øens Regnskabsfører. Overførsel af Kreaturer fandt sikkert Sted baade over Dragør og Kastrup; det sidste Sted findes der allerede paa Kortet af 1656 en gammel Skibsbro, som sikkert har været benyttet i dette Øjemed.

Af Beboelse paa Øen finde vi kun et Par Husmænd, formodentlig en Opsynsmand og en Vogter. 1648 nævnes et Hus

og en øde Plads. Beboerne hørte til Taarnby Sogn, hvad vi maa slutte deraf, at de svarede personlig Extraskat, et Skatteforhold, som Hollænderkommunen ikke havde. De har da ogsaa sikkert havt Sogneret under Taarnby Sogn og i retslig Henseende hørt under Taarnby Birkething.

Landgilde af Øen svaredes, som vi har set, af begge Sogne i Forening, nemlig af Hollænderbyen med 16 Rdlr. og af de danske Byer med 24 Rdlr., samt for begge Sogne 12½ Rdlr. i Afløsning for de 200 Læs Kalksten, regnet til 6 Skilling pr. Læs. Ved Matrikuleringen sattes Øen til 92 Tdr. 3½ Skp. Hartkorn, der ogsaa fordeltes mellem de to Sogne efter Græsningsretten, som nylig omtalt. Men senere reguleredes Hartkornsfordelingen saaledes, at Hollænderbyen svarede ⅓ (hvoraf 1/12 for Ladegaarden) og Taarnby Sogn ⅔, eller henholdsvis ca. 31 og 62 Tdr., hvorefter Saltholmsrettigheden nogenlunde afpassedes, saaledes at hver Gaard havde sit bestemte Antal Græsninger, hvad Sognebestyrelsen i hvert Sogn førte Kontrol med.

BILAG

BREVE OG AKTSTYKKER

VEDRØRENDE

AMAGERS HISTORIE

II. DEL

I.

1512. 10. Juni. *Christiern II.* beder Lensmanden paa *Købnehafn*, *Esge Bildhe*, at skaffe sig en Ladning Kalksten fra *Saltholmen*.

Christiern meth gwdz nade rett arffuing till Norges riige, udwaldt koning til Danmarck oc Swerige, hertug etc. Vor gunst tilfornn. Wig bede gerne atw villt fly oss enn skwdhe fwldt mett kalckesteenn ther viidh Saltholmen meth thet allerførste, och swodanne kööb ther paa, som wor kiære herre fadher haffwer, ther gør tw oss synderligen till villie meth och villet gerne meth teg forskylde. Befallendis etc. Gwds legomess dog aar etc mdxij vnder wortt Signet.

Til Os elskelige Esge Bildhe osv.

Tr. Kbh. Dipl. VI. 7.

1521 (udat.). *Christiern II.s* Privilegiebrev til Hollænderne, lydende paa hele *Amager* og *Saltholmen*, samt tilhørende Rettigheder og Friheder. undtagen Kronens Fiskerleje paa *Dragør*.

Wy Christerne 2d ende Elysabeth vander zelmer genaden doen condt dat wy mit onsz Denemerckes rycken raet volborit en belienen hebben gemaect een entlyck besluytinge mit onsz ondersaten ende boeren die dar vp onsz lande van Aelmack wonachtich zyn en hier naemaels comenn warden als te hoop gerekent hondert en vierentachtich boeren jn zulcker maèt enn gestalt als hier naer volcht. Ten eersten dat zy zullen hebben bruycken enn behouden al dat ganse lant/

Ende leuen enn richten huer naer hollants recht als zy nv hebben / ende nijtt naer die deensche rechten / Ende mogen grauen / Ende jnde beste wyse enn mate naer hoer eygen hollantsche wyse dat verdselen zoo dat die eene zoo veel margen lants mach crygen als die ander / Wuytgenomen die vier houen vp Draken die hier naer gescreuen staen / enn zullen mogen vry zyn voir eeinge molestarie van varen enn arbeyt enn alle andere beswaringe vuytgenomen voir gelt enn betalinge / enn mogen vercoopen wat steen daer vpten voirsz lande es wairt hem geliest / Desgelycken mogen zy oick vry vogelen vangen enn die visscheri bruycken onder den zeluen lande / enn alle andere neringe jn wat manieren zy him behulpen connen / vuytgenomen zwanen hazen / enn meer ander visscherye als zeel / stoer / meerswyn enn alle ander visch die ons mit rechte toe valt naer hollansche wyse / Welche zy onz bysonder zullen verpachten / enn zullen voirt genyeten enn behouden tvoirsz lant die een eruinge nair den andere ten eewegen tyde / vuytgenomen onsz en der croonen vischelege vp drake unt huer vryheyt enn toebehooren / Doch zullense genyeten enn behouden den tollenaers gaerde daer een vp wonen zal / Die daer vp bueren zal onsz tol enn alle gerechticheyt die ons daer mit rechte mach toe vallen / enn maecken ons daer van goede regenscap / ofte den zeluen onsz tol enn gerechticheyt voirz van onsz verpachten jairlicx voir een some van peninge / Sullen oick vp Draken wonen drye ander boeren die daer zullen houden vry openbaer herberge / enn him zal vuytgelegt warden also veel weyden als zy behoeff hebben tot hazen coyen enn ander beesten. Hebben wy oick gegunt enn toegelaten dat zy mogen genyeten enn behouden den Zolthollem mit alle zyn vryheyt enn wat calcsteen zy daer vp breken / zullen zy vnsz borgeren hier te coppenhauen vercoopen / Desgelyck zullen die zelue boeren macht hebben die eene eruinge naden anderen te vercoopen enn jn pant zetten huer houen dair zu nv jnwonen mit huer toebehooren deen den anderen also oc him geliest / Ende wairt by alsoo datt er eeinge eruige geheel enn al vuyt storne / zoe zullen ons enn der croonen die voirsz houen mit huer lant enn tot behooren

widerom toecomen / Ende zal alsdan die scout van den lande voirsz volcomen macht hebben alsulcken vuytgestornen houen en lande wederom te verpachten den geuen die daer meest om geuen wilt / voirt zullen die voirsz boeren die nv vpten lande wonen oft hier naemaels comende warden ons geuen onsz jairlixt scat enn thiene jn gelde van al tgansche lant als te weten . . . / enn die een helft vande voirsz penn. te betalen sint jansmisse midsomer enn die ander helft tot kersmisse daer ierst nauolgen / Ende wairt dat alsoo geschiede dat wy van onsz gemeene vndersaten van onsz rycke eeinge lant hulpe betreng^{en} waren / zoo zullen zy oick verplichtet zyn ons te geuen enn te hulpen van hueren margen talen enn goeden alsoo dat behoort / Ende jndien die voirsz boeren huer termynen der betalinge redelyck enn wel onder houden alsoo voirsz staet / zoo zullen zy tvoirsz lant rustelyck enn vredelyck sonder eeinge scade ofte hinder besitten / Oick en zal nyemant huer rechter enn doemer wesz dan wy zelue oft onsz scout enn scepenen jn onsz afwesz / Welcke voirn^{e} preuilegie enn articulen wy verplichten ons vnsz lieue huysvrouwe enn vnsz eruen enn nacomelingen coningen enn coninginnen jn Denemercken vast enn onbrekelyck jn alle desz voirsz puncten enn articulen te onder houden / ende tot meerder zekerheyt hebben wy mit onsz lieue huysvrouwe enn onsz ryckx raet zegel desz onsz brieff besegelt / welcke gescreuen enn gegeuen es vp onsz tot coppenhauen jnt jair ons heeren Duysent vyff hondert enn een ende twintich vpten.

Udat. Afskr. fra Chr. d. 2.s Tid. Bagpaa staar: Register paa Amagebønder. Chr. d. 2. udenl. Arkiv. Münchenske Saml. Pk. 1474—1521 i Rigsarkivet.

III.

1524. 14. Septbr. Frederik d. 1. giver *Peder Villatzenn* Brev for sig og Arvinger paa 3 »Fytt« (Fed) og Bodesteder paa *Drageør*.

Frederik d. 1. danske Reg. 56.

IV.

1525. 28. Aug. Frederik d. 1. giver *Peder Villatsszenn*, Skriver paa Kjøbenhavn, Brev paa *Raagaard* uden al Tynge eller Afgift i 8 Aar.

Sst. 84.

V.

1526. 18. Maj. Frederik d. 1. giver *Jens Kamersuend* Livsbrev paa en Gaard i *Østre Sundby* paa Amager, som *Jyrgen Swensszenn* før iboede, imod at svare 2 Pund Byg.

Sst. 96.

VI.

1527. 23. Aug. Skøde paa et Bodested paa *Dragør*.

Bertell Meyer, borger udi Kopenhaffn fich breff, att hanndt maa vpsette syn bygning paa eth bostedt paa Dragør szom hannum ther forwiist er østen vp till Helliggesteds boder och norden fran Karine Skipper Peders boestedt, en aghe veyg emellom, och vesten vptill thendt lubske mandts boedt, som er vdi lengen lxiiij alne och xxij alne vdi bredenn, szom handt nw jndhegnet haffuer, atthaffue till ewiig tiidt till thennum och theris arffwinge. Datum Othensze sanctj Bartholomej apostoli afftenn anno etc. mdxxvij.

Til Relator mester Anders Glob.

Tr. Kbh. Dipl. II. 225.

VII.

1528. 20. Jnli. *Per Villadtsszenn* faar ved Mogens Gøye, Hofmester, og Anders Glob, Rentemester, Livsbrev paa *Raagaard* uden Afgift, dog at han skal bygge og forbedre Gaarden og ej lade den forfalde, ejheller afhænde noget af den tilliggende Ejendom.

Frederik d. 1. danske Reg. 169

VIII.

1529. 13. Juni. Frederik d. 1. giver *Las Persszenn* i *Sundtby* paa Amage Livsbrev for sig selv, sin Hustru, som han nu har, og Søn paa en Gaard og en øde Jord.

Sst. 213.

IX.

1529. 2. August. Frederik d. 1. giver 6 Mand i *Ullerup*, som har klaget over uskællig Tynge og Arbejde til Slottet

og Ladegaarden paa Amager, Brev paa, at de hver aarlig skal slaa og høste 2 Læs Hø og for Afløsning af det øvrige daglige Arbejde hver svare 1 Lødemark aarlig.

Las Persszenn i Vllderup, Hans Laalandsfader, Matzs Laalandsfader, Peder Michelsszenn, Las Baggi och Las Greuing ibidem paa Amage haffue bereet och keerdt her fore Kongelige Maiestat att the besuaaris met vskellige tynge och arbeyde attgøre dagligenn hiidt till slotthet Køpennhaffn och till hans naadis ladegaardt ther paa Amage, ytthermere end thennum aff rette bør. Tha haffuer kongelige Maiestat aff sunderlig gunst och naade vntt och tilladet, att forschreffne hans naadis vnderszaathe mue och schulle aarligenn till gode reede gøre och giffue hiidt till for^ne^ hanss naadis slott theris rette och aarlig landgillde, gesterii, landegt, szom the aff arrilds tiidt giordt och giffuit haffue, och thennum bør aff rette attgøre och giffue, och ther till schall huer aarligenn slaa och indtføre till forscreffne hans naadis ladegaardt two less høø, och ther met schulle the vere qwiitt och ffrii for allt ytthermere daglige arbeydt, som the haffue her till verit met beswaarit attgøre till forscreffne slot och ladegaardt, och ther met ey her effther attbeswaaris vdi noger maade, dog met saa skell att huer thennum scall aarligen giffue hiidt till slottet for szaadan daglige arbeyde j løde marck osv.

Her Johann Vrne, Ritter.

Sst. 223.

X.

1529. 4. Aug. Frederik d. 1. giver *Christern Vendellboe* en Gaard i *Sundbyøster*, som *Matis Hanssen* var fraflyttet, kvit og fri for al kongelig Tynge, undtagen den sædvanlige Landgilde.

Sst. 225.

XI.

1529. 6. Aug. Frederik d. 1. giver *Anders Ibsszenn* og *Seuerin Persszenn* Breve paa de Gaarde, som de ibo i *Vifferup*, imod sædvanlig Landgilde og fritager dem som hidtil for Hoveriarbejde.

Sst. 227.

XII.

1530. 25. Juli. *Christiern Wendelboe* faar ved Lensmanden, Jahann Urne, Livsbrev for sig og den første Hustru, han anammer, paa den forannævnte Gaard i *Sundbyøster*.

Sst. 261.

XIII.

1530. 5. Aug. Slotsskriver *Peder Villatssen* faar Brev paa Graabrødre Klosters Kirke og Hus paa *Dragør* indtil videre.

Peder Villatssen, Slotzsskriffuer paa Køpenhaffn, fich breff att hanndt maa och schall anamme till seg thenndt Graabrødre claasters Kircke och hws aff Køpenhaffn, som ligger paa Drageøer sundenn fraa Taaldboenn och thenndt fore seg selffuer nyde, bruge och beholde til sitt eget behouff indtill thess och saa lenge ther bliffuer gjordt en anndenn foruanndels oppaa, huad hellder thett schall bliffue til claaster igenn eller till andenn gutzs tienniste.

Dalum Kallingborgi etc.

Ad relationem magistri Andree Glob.

Kbh. Dipl. II. 236.

XIV.

1532. 6. Decbr. Samme faar Brev paa en Bod og et Bodested paa *Dragør*, som har tilhørt Klostret.

Per Willatssen, slotzscriffuer paa Køpnehaffns slott fick breff, att hanndt maa och schall tiill seg anamme en boe och boe stedt, liggenndes paa Dragøer, som hørde thee Graabrødre tiill, som waare vdi Graabrødre claaster vdi Køpnnehaffn, och samme boe stedt bygge och forbedre och siidenn forscrefne boe och boestedt mett huess bygning, hanndt ther paa byggenndes worder, tiill seg anamme och siidenn thendt nyde, bruge och beholde till seg och sine arffuinge for euindelig eygenndom. Cum inhibitione solita. Datum Gottorp osv.

Dominus rex per sc.

Kbh. Dipl. II. 242.

XV.

1532. (udat.) *Fru Anne, Hr. Johan Vrnes*, faar Livsbrev paa en Gaard af *Viberup* paa Amager, som *Søffrin* (se XI) boer i, imod at yde al »wiss Rente« til Slottet.

Fredr. d. 1. d. Reg. 459.

XVI.

1541. 29. Marts. *Christian d. 3.* giver *De danske Amagere* Brev paa ikke at skulle udstykke eller forlade deres Gaarde, eller tvinges til at fæste Gaarde andre Steder end paa Amager. Ejheller skulle de gøre Langægter, men kun gøre Arbejde til Kjøbenhavns Slot og Amage Gaard. Og skulle de uhindret have Lov at bruge deres Handel og Næring paa Saltholmen sammen med Hollænderne.

Mienige undersotte paa Amage finge bref icke at skulle dellis eller platsis eller ellers i nogre maade trengis at bygge eller feste nögen gaarde andenstedts end paa Amage, meden ther blifve boendis och ey af Hollender eller ander trengis eller festis ther fran. Skulle the ey heller her efther besveris med lange echter uden landts ydermere, uden at arbejde til Kjøpnehafns Slot och paa Amagegaard efther gammel sedvone och skulle ubehindret bruge theris handel och nering paa Saltholm; dog skulle the ingen fremede folcks fe fore eller forløfve nogen fremede folcks fe at føre thid paa landet. Och ther som Hollenderne paa Saltholm boendis icke ere tilfridts, at samme Amage mend bruge theris handel ther paa landet, tha skulle Hollenderne hafve fri lof at drage ther af landet; skulle samme Amage mend ther emod tha vere plichtige at gifve til for^ne^ Kiøpnehafns slot saadan landgilde och anden rettighed, som same Hollender nu gifve til for^ne^ Slot, som beløber sig tilhobe $2^1/_2$ tønne smør. Hafnie, tisdagen nest efther letare.

D. Kancellireg. 1535—50. 167.

XVII.

1547. 18. Juni. *Christian d. 3.* giver *de danske Amagere* Privilegium paa *Saltholmen*, som Hollænderne skal fraflytte.

Giør alle vitterligt, att eftherthi wii haffue nu bevilget oc samtycht, att the Hollænder, som her til haffve boet paa Saltehollum skulle theraf flytte, tha haffve wy aff wor synderlig Gunst och Naade undt oc tilladet, oc nu med thette wort obne Breff unde oc tillade, att wore Undersaatte som bygge oc boe paa wort Landt Amage, mue oc skulle herefther haffwe, nyde oc beholde, oc ingen anden, forneffnte wort Landt Saltthollum til Gresgang oc i andre Maade, hvor the thennem thet til nytte bruge kunde, dog saa att the aarligen til gode reede skulle yde oc udgiffwe her paa wort slott Kiøpnehavn uthi thet sted, som the Hollendere ther aff haffwe giffwet half tredie tønder Smør, fyrgetyffwe gode myntet Jochims-Daler og too Hundrede gode lesse Kalkesteen, dog skal thet staae wor Lenszmand her paa Slottet, thend som nu er, eller herefther Kommendis vorder paa vore Vegne fritt att haffve vor Øxne og Heste til Græsgang ther paa Landet efther gamble Sædvane.

Kiøpnehaffn Løffwerdagen post sanct Bodels Dag Aar MDXLVII.

D. Kancellireg. 1535—50. 349.
Tr. i Thuras Beskr. om Amager og Saltholmen.

XVIII.

1547. 13. Juli. *Christian d. 3.* giver *Hollænderne* deres Privilegier paa *Store Magleby* og Rettighed til *Saltholmen* sammen med de danske Amagere.

Wij Christian osv. Giøre alle witterligt, att wij aff wor synderlig gunst och Naade haffue wndt og thilladt och nu meth thette wort obne breff vnde och tillade att the Hollender, som nu boe paa wort Land Amage wdj Store Magleby mue och schulle ther bliffue boendis och for^ne^ Store Maglebye att haffue nyde bruge och beholde, med ald sin Rettighed, och rette tilligelsze, Agger och Eng, inthet wnder-

tagit. Dog med saadanne skel och wildkor att the aarligen thil gode Rede schulle giffue theraf thil Osz och Kronen thre hundrit marck dske pehn. och thennom fornøyge paa wore Vegne Slotszskriffuerenn her paa wortt Slott Kiøpnehaffn och vpholde for^ne wort Slott Kiøpnehaffn med saa mange Røder- och Løg, som behoff giørisz thil Wdspisning. Schulle the och holde theris gaarde wed hefd och god Bygning. Och were Osz och Høgborne første, hertug Frederich wor kiere Sønn och Effterkommere Konninger j Danmarck huld och thro. Och wor Leensmand her paa Slottid thend som nu er eller her effther kommendis worder hørig och liudig wdj huis hand thennom paa wore wegne tilsiigendis worder. Sameledis schulle the holde ett gaatt christeligt Leffned och Regiment wnder thennom, och ey tilstede eller dølie med nogenn som føre nogen Wildfarelse emod then hellige och rene Euangelische lere. Och hues Brøde som falder wnder thennom skal altt komme Osz til beste. Och effther thi for^ne Hollender wdj Store Magleby skulle were wor Leensmand her paa Kiøbnehaffn Slott hørig och lydige paa wor wegne naar hand thennom tilsiigendis worder, Tha skulle the och mue bruge wort land Saltholm som andre wore Wndersothe paa Amage. Dog att the med thenom skulle wdgiffue theris partt aff thend aarlig affgifft som skulle giffues aff Saltholmen til Osz och Kronen. Thi forbiude wij alle ehuo the heldst ere eller were kunde, serdelis wore Foggitter Embitzmend och alle andre for^ne Hollendere paa for^ne Store Magleby eller nogenn sin Rettighed och rette tilliggelsze, samelethes paa Saltholmen, effther som for(skre)uit staar, att hindre eller wdj nogre maade forfang att giøre, wnder wor hyldist och Naade. Giffuet paa Wortt Slott Kiøpnehaffnn scte Margrete virgenis dag Aar mdxlvij osv.

Brevet findes i Afskrift i Sæl. Reg. 11. 52 a, hvor det med Konfirmation er indført 20. Aug. 1573.

Tr. i Thuras Beskr. om Amager osv.

XIX.

1548. 10. Juli. *Christian d. 3.* giver *Henrik Koltermand* og hans Hustru Mette Livsbrev »pro servitio« paa en Gaard

i *Sundby østre* og en øde Jord i *Sundby vestre* paa Amage fri og kvit mod at holde Gaarden ved Hævd og være Kongen og hans Søn tro og Lensmanden paa Kiøpnehafn lydig.

D. Kancellireg. 1535—50. 386.

XX.

1558. 16. Marts. *Christian d. 3.* giver en Borger i Kjøbenhavn, *Rasmus Ollufsen*, Brev paa at nytte og beholde *Blusseriet for Dragør* og blusse aarlig i Høstfisket for Fiskerne og at oppebære og beholde saadan Fisk og Rettighed, som derfor sædvanlig gives, dog at han afstaar en vls Del af Indtægten som der plejede at gives til Kongens Toldbod for Kjøbenhavns Slot.

Kbh. Dipl. II. 310.

XXI.

1561. 9. Juli. *Frederik d. 2.* giver *Poul Nielsen* en af Kronens Jorder paa *Dragør* som Arveejendom.

Wij osv. giøre alle vitterligt, at vij aff wor synderlige gunst oc naade haffue vndt oc tilladt oc nu mett thette wort obne breff vnde oc tillade, att thende breffuisere Pouel Nielsen, borgere her vdj vor Kiøbsted Kiøbnehaffn, maa nu strax jndgraffue oc bygge en wor oc Kronens jorde oc eyendomme paa Dragøer liggendis norden nest optiilt thet Sundiske fiit, som thet Anckloms Kompanie oc en Kiøbmandz boed paa stod emellom thuinde weye, oc strecker seg samme jord vdj lengden aff westen oc vdj øster xxiiij fagne oc vdj breden af synder oc vdj nør XV fagne, oc thend nu begreben oc forefunden er, for euig eyendom eye skullendis, dog saa at forscrefne Poul Nielsen oc hans arffuinge skulle aarligen til gode rede ther aff giffue til os oc Kronen slig jordskyld, thold oc anden Kronens rettighed, som ther pleyer oc bør aff at gange, oc thet fornøje wor tholdere vdj wor tholdbo ther sammestedzs paa wore wegne. Cum inhibitione solita. Datum Kiøbnehaffn osv.

Kbh. Dipl. II. 314.

XXII.

1561. 11. Juli. *Frederik d. 2.* giver Slotsfoged *Christoffer Mogensen* tre af Kronens Fed og Byggesteder paa *Dragør* som Arveejendom.

Wij osv. giøre alle vitterligt, at effthertij ther findis mange øde fiit oc byggesteder paa wort fiskeleyer Dragøer, huor aff wor oc Kronens skyld oc rettighed forsømmis, oc os elskelige Knud Pedersen, wor slotszskriffuere her paa wort slot Kiøbnehaffn, oc Oluff Hansen, wor tholdere paa forscrefne Dragøer, ther fore haffue vndt os elskelige Christoffer Mogensen wor slotzfogit her sammestedtzs, at mue bygge tre wore oc kronens fiit oc byggesteder paa Dragøer, the første tho liggendes synden nest optiil Pouel Smedzs vdj Thornbye byggested oc norden nest optiil Matzs Fønboes vdj Magłebye lilde bod oc byggested, fraa Nyenstrede oc til thet sundiske fiit, thet tredie liggendis synden nest optiil forscrefne Oluff Hansens fit oc norden nest optiil Hans Frandzens kieldersuendzs boed oc byggested, tha haffue wij aff wor synderlig gunst oc naade vndt oc tilladt oc nu mett thette wort obne breff vnde oc tillade, at forscrefne Christoffer Mogensen oc hans arffuinge mue oc skulle haffue, nyde bruge oc for arffuelig eyendom beholde forscrefne fiit oc byggesteder, dog saa at hand oc hans arffuinge aarligen till gode rede jnden sanctj Dionisij dag skulle giffue ther af til os oc Kronen slig jordskyld, thold oc anden rettighed, som ther pleyer oc bør aff at gange. Datum Kiøbnehaffn osv.

Kbh. Dipl. II. 314.

XXIII.

1569. 6. Febr. *Frederik d. 2.* giver *Hollænderne* Privilegium paa et Aalefiskeri, som deres Forældre for 40 Aar siden havde fundet *under Amager* Land.

Wij Frederik osv. giører alle witterligtt att eptherthi worre Wndersotte menige hollender wdj Magleby paa wort land Amager boend huorledis att the oc therris forelder for xl Aar forleden, haffue paa derris bekostning opsøgt och funditt ther

vnder landitt ett Aalefischende hvilkett the haffue alltt siiden meth framfarne Konninger wthj Danmarck willige oc Samtøcke hafft oc brugitt och ther aff giffuitt hijd till Slottijd aarligen 4 Tdr. saltijd aall, Tha haffue wij aff wor sønderlige gunst oc Nade vndt oc tilladt oc nu meth thette wortt obne breff vnde oc tillade att for^ne^ Magleby mue herepther haffue nyde bruge oeh beholde for^ne^ Aalefiskind epther som the thet hertill hafft oc ennue vid heffd oc werre haffue, dog meth saa Skiell att the aarligen skulle gifue ther aff till osz och Kronen 6 Tdr. gode salltijd aall, well foruaritt meth Salltt oc træ, och thennum till gode rede her yde paa wortt Slot Kiøpnehaffn. Hafnia osv.

Reg. o. alle Lande 10. 227.

XXIV.

1573. 20. Aug. *Frederik d. 2.* konfirmerer Hollændernes Privilegier, som Christian d. 3. har givet dem 1547, og lover at de ikke skulle besværes med mere Hovtjeneste, end de har havt i Chr. d. 3.s Tid.

Sæl. Reg. 11. 52.

XXV.

1574. 25. Febr. *Frederik d. 2.* giver gennem Lensmanden, Morten Wenstermand, *Hollænderne* samme Ret til at fæste sig Gaarde i de danske Byer paa Amage, som de danske Amagere har.

Wor gunst tilforn wid att menige Hollendere paa Amage vnderdanigst aff osz haffue werit begierendis att naar ther paa landet bliffuer nogen gaarde ledige vdj the danske byr, att the tha same gaarde motte were saa neer som andre wore Vndersote dansche och same gaarde nyde for Landgille, och beklage the, att the vdj Hollender Byen icke alle kunde nere och bierge thenum aff thend Orsage the ere saa mange att thend enne fortrenger thend anden, saa at X eller XX mend tilforn haffue hafft saa møgen Jord och Eigendom att bruge som hundrede nu haffue. Huorfor wij naadigst haffue wndt och tilladt att naar nogen gaarde bliffuer ledige ther paa

landitt vdj the andre danske Byer, att for[ne] Hollender skulle vere thennum saa ner som andre. Bedendis thig och wille, att huilke Hollender som løster eller ville feste gaarde anden stedtz ther paa landitt att thu thenum tha lader bekomme same gaarde for Landgiilde. Ther mett scheer wor wilge etc.

Sæl. Tegn. 12. 240.

XXVI.

1574. 11. Juni. *Frederik d. 2.* giver *Hollænderne i Hollænder Byen* Lov til at stæde og fæste Gaarde og Boliger i de danske Byer, naar saadanne bliver ledige, imod at give Kronen samme Rettighed og Tynge og underkaste sig samme Lov og Ret og Friheder, som de danske Amagere.

Sæl. Reg. I. 115—16. Tr. i Thuras Beskr.

XXVII.

1574. 16. Juni. *Cornelius Clausen* paa *Dragør* faar Kgl. aabent Brev om, at han maa bekomme den Kronens Gaard sst., som hans Svigermoder Nelle beboer og har i Værge, og nyde, bruge og beholde den paa samme Vilkaar, som fornævnte Nelle har havt den paa, dog naar hun dør, skal han fæste Gaarden af Lensmanden.

Sæl. Reg. II. 117.

XXVIII.

1575. 12. Juni. *Frederik d. 2.* giver *Hollænderne i Magleby* Brev paa nogle Aalefiskende, som deres Forældre for 40 Aar siden har fundet *under Amager og Sjællands Land*, imod at svare den sædvanlige Afgift (se XXIII) til Kronen.

Sæl. Reg. I. 155. Tr. i Thuras Beskr.

XXIX.

1579. 14. April. *Frederik d. 2.* bortfæster til 10 Mænd i *Store Magleby* paa Byens Vegne for deres Livstid *Kronens Ladegaard i Tornby* for 700 gl. Daler i Indfæstning og 100 gl. Daler aarlig, samt Tiende af Gaarden til Sognepræsten i Store Magleby.

Wij Frederich d. 2. osv. Giøre alle vitterligt, att wij aff wor synderlige Gunst och Naade haffue wndt beuilget och thilladt, och nu meth thette vort obne breff wnde beuilge och tillade, att thisse epther^ne thij Mend boendis wdj Store Magleby paa Amager, som er Peder Claus Dirickszen, Diderich Johan Frederichszen, Claus Reyrszen, Jacob Arrianszen, Albredt Gierdtszen, Johan Peder Backers, Diderich Jacob Bruers, Claus Peder Reyrszen, Simon Hendrichszen och Cornelius Peder Jacobszen mue nu strax bekomme wor och Kronens Ladegaard wdj Tornby paa for^ne Amager liggendis, och thend med Agger Eng och ald sin Eyendom och thilligelse inthet vnderthaget. Effther som wij ther thill sielff haffue ladet brugge, haffue nyde brugge och beholde wnder for^ne Store Magleby, thill thennom och the ander Hollender j for^ne By wdj alle for^ne thij mend theris Liffsthiid, och saalenge nogen aff thenom leffue, dog saa att the nu strax skulle giffue ther aff thill Indfestninge siuff hundrett gamell daler, och thenom fornøye wor Leenszmand paa Kiøpnehaffn paa wore wegne. Sammeledis schulle the aarlig^n her epther giffue ther aff thill Landgilde, thill osz och Kronen Ett Hundret gamell daler, och thenom thill huer Sanctj Mortens Dåg yde och thill guode rede fornøyge wor Leenszmand paa Kiøpnehaffn, thend som nu er eller her epther kommendis worder, paa wore wegne. Schulle the och holde Ladegaarden ved guod heffd och magt, som thet sig bør. Thesligest skulle the och aarlig giffue theris thiende ther aff thill theris Sognepræst wdj Hollenderby. Och naar alle for^ne thij Mend ere døde och affgangne skal for^ne Ladegaard osz och Kronen frij hiemfalde, och for^ne Hollender thenom inthet ydermere ther med att befatte, wden the haffue thet j wor minde. Cum inhibitione solita d. Actium Frederiksborg osv.

Sæl. Reg. 12. 10 b.

XXX.

1580. 14. Febr. *Frederik d. 2.* forbyder Undersaatterne i *de danske Byer* paa Amager at sætte Ruser eller fiske i Forstrøget for Hollænderne, som er bevilget Aalefiskende

under Amagerland og give deres Afgift deraf. Det er tilladt Hollænderne, hvis det oftere sker, at hugge deres Ruser og Redskaber isynder og tilmed lade dem tiltale efter Loven og Recessen.

Kanc. Brevb. 1580 -83.
Tr. i Thuras Beskr.

XXXI.

1580. 9. Septbr. Kongen beder *Herluf Skaffue* komme overens med Hollænderne og ikke de danske Bønder om Fiskeriet i hans Forstrand ved *Sjællands Land* for at Kronen ikke skal lide Tab i den Rettighed, som Hollænderne svarer af Fiskeriet udenfor.

Kanc. Brevb. 1580—83. 140.

XXXII.

1582. 6. Oktbr. Kongen giver streng Befaling til Bønderne i *de danske Byer* paa Amage om at hjælpe til med at høste Engen ved Kiøpnehafns Slot, hvad de har gjort fra Arilds Tid, men nu har vægret sig ved.

Sæl. Tegn. 15. 119 b.

XXXIII.

1582. 27. Oktbr. Kongen giver Indbyggerne i *de danske Byer* paa Amager Befaling til aarlig at slaa og høste Enghaven ved Stranden til Kiøpnehafns Ladegaard, samt, ligesom hidtil køre Sand og Ballast til Orlogsskibene, da de nu ved Bortfæstelsen af Ladegaarden paa Amager er fri for at gøre Høstarbejde og anden Ægt dertil.

Sæl. Tegn. 15. 128.

XXXIV.

1585. 18. Febr. *Frederik d. 2.* stadfæster *de danske Amageres* Privilegiebreve af 1541 og 1547 med det Forbehold, at han og efterkommende Konger kan forandre disse Privilegier, saafremt Rigets og hans andre Undersaatters Vel maatte kræve det.

Sæl. Reg. 12. 387 b.

XXXV.

1596. 2. Jan. *Vedtægt for Hollænderbyen* om Byens Regnskab og Bestyrelse.

Wi efterskrevne *Jacob Theisen, Jan Brower, Piter Jansen, Albert Gertsen, Claes Jansen, Dirch Brower* og *Piter Jeppes* boendes paa Amager udi *Hollender Byen* kiendes og giøre vitterligt: Hvorledes dend meenige Mand og Indbyggerne der i Byen efter den gamle Skick og Sædvane, som vores Forfædre haver haft og brugt skal nu paa Ny-Aars Dag være forsamlet at *giøre og holde Regnskab om vores Aalle-Fiskende og dend Omkostning som der paa andre Byers Besværinger forefalder*, paa det at Alting med os fredsommelig kand holdes og ved Magt blive. Saa er og vor Schultus *Jacob Ariensen* i den samme Forsamling ganget frem førend noget andet begyndtes og sagde, at det var den meenige Mand vel vitterligt hvorledes vores Forfædre og vi hertildags formedelst en Schult og 7 andre Mænd der udtages af Byen haver holdet Byen ved Magt og Alting i sin rette Skik og Brug den meenige Mand til bedste, og hvad de 7 Mænd, som aarligen omsættes, med Schultes beslutter, sætter og gjører, den meenige Mand haver været tilfreds og ladet sig nøje med. Saa haver hand ogsaa dennem adspurgt om de og vilde og begjerte, at den samme Skik maatte endnu holdes ved Magt om de og herefter vilde nøjes og være tilfreds dermed, hvad Schultus med de 7 Mænd beslutter og den meenige Mand og Almuen til bæste begynder og fremsætter. Thi svarede den meenige Mand og Almuen, at ald den Skik, som deres Forfædre udi saadan Maade havde haft og brugt og ennu udi Brug og Skik var, den vilde de blive og holde ved, og Alt hvad *Schultes og de 7 Mænd,* som paa Byens bæste udtages, giøre stadfæster og beslutter, skal holdes og blive udi alle Maader ved Magt. Til ydermere Vidnesbyrd at det udi alle Maader saa er sket og tilganget, setter vi forskrevne paa den meenige Mands Vegne vore Zegneter herneden fore. Givet og skrevet paa Amager den 2. January 1596.

(De syv Scheppens Segl.)

Efter en fordansket Afskr. fra omkr. 1790, tilh. Lods D. Wass i Dragør.

XXXVI.

1596. 19. Juni. *Christian d. 4.* giver Rentemesteren Brev paa, at Hollænderne i *Hollænderbyen* ikke skal svare mere end de 40 Dlr. som de plejer at svare i *Pengeskat* af Byen.

Wor gunst tillfornn. Widt att mennige worer Vndersotter, boendisz wdj Hollender Byenn paa wortt landt Amage, vnderdanigst till osz haffue supplicerit giffuendisz tillkiennde, huorlethis att the wdj thenne siste paabudne pendige schatt shulle weere hiøger taxeritt endt som the wdj wor kierre her faders, salig och hoglofflig Ihukommelsis thidt, wdj schatt giffuitt haffuer, vnderdanigst begierendis, att the fremtdelis maa bliffue wedt therisz seduonlig skatt, som er xl. Dlr. att wdgiffue. Effherdj the doch wdj ander maade, nocksom bliffue beszuergede. Thi bede wij Dig och wille, att nar Du her medt beszøgisz, Du daa aff for^ne^ woere Vnderszotter wdj Hollender Byen icke meere anammer wdj skathen, endt therisz seduonlig skatt, som er 40 Dlr., och der medt thenndt lader paszeere. Huilcket Du saalethis haffuer till Regenschauff att føere. Ther meth osv.

Sæl. Tegn. 18. 530.

XXXVII.

1596. 4. Oktober. *Christian d. 4.* stadfæster alle de Privilegier, Breve og Benaadninger, som hans Fader og andre fremfarne Konger har givet *Hollænderne i Store Maglebye*, i alle deres Ord, Punkter og Artikler.

Giør alle witterligt, att wij aff wor synderlig Gunst och Naade haffue thagit anamitt och wndfanget och nu med dette wordt obne breff thage anamme och wndfange wore wndersotte, menige Hollender wdj Store Maglebye paa wort Land Amager, besønderlig att wille forsuare och fordagtinge thiill alle Rette. Sammeledis haffue wij aff samme Gunst och Naade fuldbiurdt sambthøgt och stadfest och nu med thette wort obne Breff fuldbyrde, sambthøcke och stadfeste alle the Privilegier breffue och benaadinger thennem aff wor kiere Herre Fader och andre fremfarnè Koninger wdj Danmarck salig och

hoglofflig ihuekommelse naadigst wndt giffue och confirmeret ere, wid theris fulde magt att bliffue wedt alle o(r)dt Puncter och Artickler epther som the wdj alle maade wduisze och indhollde, doch her medt wforkrencket huis Prævilegier, andre wore wnder sother naadigst wndt och giffuen ere. Thi forbiude wij etc.

Sæl. Reg. 14. 13.

XXXVIII.

1597. 2. April. *Christian d. 4.* stadfæster *de danske Amageres* Friheder efter hans Faders Brev af 1585 i alle dets Punkter og Artikler, dog under Forbehold af Kronens Ret til at forandre og anderledes forordne »epther som Vor och Riigens, saa och vorre Wndersotters Lejlighed kand fordre«.

Sæl. Reg. 14. 50 b.

XXXIX.

1600. 1. Novbr. Kongen giver fire Mænd, Soeffren Lauritszen, Oluff Hanszen, Flindt Mouritzsen, Sundbyvester, og Siibrandt Arre(n)tzen, Maglebylille, Stadfæstelse paa et Aalefiskeri ved *Kiøge Krog*, som Lensmanden tidligere havde fæstet dem, mod en aarlig Afgift af ½ Td. Aal til Kronen.

Sæl. Reg. 14. 287.

XL.

1606. 6. Septbr. *Christian d. 4.s* Forordning om Oppebørsel af Tolden paa Amager.

Vi komme udi forfaring, hvorledis seg skal begifve stoer urichtighed och bedrageri paa vort land Ammagger med tolden som os och Kronen, af hvis heste och andet der af landet udføris, Rostocker øl sampt och andre fremmede drik did indføris, tilkommer. Daa paa det saadan uskickelighed och urichtighed maa blifve udi tide forekommit och aldelis afskaffit, och vi den del, os och kronen med rette bør, maa bekomme, ville vi herefter saaledis dermed forholdet hafve,

1) at alle de, som der paa landet selger heste och andet til fremmede eller och achter dennem self der af landet at

lade udføre, skal seg først hoes skultus udi Hollenderbyen, om de ere Hollender, eller och hoes fogden udi Sundby, om de ere danske, angifve, och skal tolden af hvis heste, de igien tilbage føre och icke hafve kunt afhende, dennem hoes bemelde skultus och fogit igien blifve afkortet.

2) Desligest skulle de, som did i landet indføre Rostocker øl, Sundist øl eller anden fremmede drik, vere forpligt seg udi lige maade hoes skultus och fogden der samme steds, før ind de samme lader opskibe, at angifve, paa det at intet skulle komme fra skibet, hvoraf vi den tilbørlig sise och rettighed icke hafde bekommit.

3) Saafrembt nogen af vore undersaatter der samme steds eller andre fremmede, som bemelte vare did i landet indføre, understaar sig nogit heremod at gjøre eller foretage, de da derfore ville tiltalis och straffis som de, der moedvilligen vore mandat icke achte eller holde vilde.

V. A. Secher: Forordninger m. m. 3. 207—08.

XLI.

1615. 10. Juli. *Christian d. 4.* giver *Hollænderne* Tilladelse til at bruge den jydske Lovbog og Recess ved deres Retssager og appellere disse til Amtmanden i Stedet for til Sjællands Landsthing og derefter, hvis højere Instans forlanges, for Kongen og Rigsraadet.

Tr. i Thuras Beskr.

XLII.

1624. 19. April. *Christian d. 4.* bortforpagter *Kronens Ladegaard paa Amagger* til samtlige Mænd i *Hollænderbyen* indtil videre for 200 Rigsdaler in specie aarlig Afgift, samt Kirketiende, og tre Pund Korn i Tiende til hver af de to Præster (i Hollænderbyen og i Taarnby).

Wi Christian d. 4. osv. haffuer vndt forpachtet och offuerladt saa och medt dette wort obene Breff wnde forpachte och offuerlate menige menndt som bygge och boe vdj Hollender Byen derpaa wortt landtt Amagger wor och Cronens Ladegardt der sammestedtz medt aldt des tilligendis jordt och

eiendom vdj Amagger och eng forte och fellit aldiellis intet wndertagenn saa lennge indtill wij annderledis tillsigenndiss worder medt Sæd och høst och vdj ald andenn tillbørlige maade, maae brugge, och affgrødenn der aff giører sig saa nøttig som dee best kunde. Dog schulle dee dess jordt och eyendom icke medt haffre eller vdj andre wtillbørlige maade vdstrippe och forderffue, men denn saa godt och uforderffuit igien fraa sig leffuere (nar forpagtningen er vde) som de den nu annamme, huor imodt dee vnnderdanigst schulle were forpligt huertt Aar till Jull saa lenge dee samme Ladegaard beholde i forpagtning til att giffue till oss och Cronen thoe Hundride rigs daller in specie vdj en samelet Summa wden affkortelse i nogen maade. Dessligeste skulle de werre forplicht samme Ladegaardts biugning denn store lade vndertagenn paa dierres egenn bekostning at holde wedt goede heff och macht, efftersom denn nu ehr forfunden, dee schulle och arligen for wden tredie paart aff kirchenns Anpart Korntidenn som samme tillforn er beuilget giffue denn tydske Prest (midlertidt forpagtningen paastaar) trey pundt Korn efftersom dee sig och sielffwillig der till erbiudet haffuer, och efftersom denn dannsche prest aff samme Ladegaardt try pundt Kornn hiidt intill haffuer werrit beuilgett schulle de hannem her effther i lige maade derfore for nøye och dermedt werre forschaanit for anden tiende och wdgifft till forn^te^ prester aff samme Ladegaards Jordt vndertagenn dee sielffwillig dennom widere wille beuilge. Thi forbiude wi wore Fogder Embidsmenndt och alle anndere forn^te^ menndt herjmodt efftersom forschreffuit staar att hindre eller i nogenn maade forfang at giøre osv. Kiøbenhaffuenn denn 19. Aprilis A° 1624.

Indk. Breve til Danske Kancelli (Rigsark.).

XLIII.

1624. 20. April. *Christian d. 4.* giver *de danske Bønder* Afløsning af Hoveriarbejdet til Kronens Ladegaard paa Amager indtil videre, imod at de skal svare 300 Rigsdaler in specie, foruden at Husmændene hver skal give 1 Rigsdaler aarlig. Bønderne skal desuden svare tre Lester Korn i Tiende til Kronen.

Wij osv. Giøre Alle vitterligt att wij naadigst haffe beuilgett och thilladt att menige vore och Cronens bønder och thienere dansche mend, som bygge och boe paa vort Land Amager, maa herefther och indthill wij anderledisz derom thilsigendisz vorder, vere aldelis fri och forschaanit for pløyning, høsten och ald anden arbeid inthet vnderthagitt, som de hid indthill vor och Cronensz ladegaard der sammestedtz giordt haffe. Dog skulle de, forvdenn husmend, vere forpligtt for saadan forskaansel huert Aar thill Jull att vdgiffue thill osz och Cronen trej hundritt Rix Daller in specie. Huad for^ne husmend belanger da skulle de en huer thill for^ne thid vdgiffue thill osz och Cronen en Rix Daler in specie eller dens verd, de skulle och aarligen giffue for vor och Cronens Anpart Kornthiende der sammestedtz trej Lester Korn, det som gaatt och ydferdigtt ehr. Thi forbiude wj vaare fogder, Embitzmend och alle andre for^ne mend, her imod effthersom forschr. staar, att hindre eller i naagen maade forfang att giøre, vnder vor hyllist och Naade giffuit Hafniæ den 20. April 1624.

Sæl. Reg. 17. 481. Tr. V. A. Secher: Forordninger etc. 3. 152.

XLIV.

1648. 15. Decbr. *Frederik d. 3.* stadfæster alle de Privilegier, Breve og Benaadninger, som er givet *Hollænderne i Store Magleby* af hans Fader og andre tidligere Konger.

Sæl. Reg. 22. 73.

XLV.

1648. 30. Decbr. *Frederik d. 3.* stadfæster *de danske Amageres* Privilegiebreve af 1585 og 1597 med de deri tagne Forbehold.

XLVI.

1651. 2. Juni. *Frederik d. 3.* bevilger 20 Hollændere fra Amager *Ladegaardsmarken* ved Kiøbenhaffnn til Indretning af en ny Hollænderby.

Wij osv. bevilger Dirick Clausen Reiners, Johan Chornelsen, Peyter Jackopsønn, Claus Sigbracktsønn paa deris egne och

sextenn deris medconsorters veyne ladegaarden her for vor kiøbstad Kiøbenhaffnn med effterfølgende conditioner:

1. At de maa nyde forbemelte ladegaards marcker och alt dets tilleg vdj ager och eng, waat och tørt, saa wel det som indheynit er och forfindes, søerne och dammerne vndtagenn, som derpaa marchen eller ved forbemelte ladegaard findis, huilcke wi os alle wil haffve os forbeholdenn til at bruge och beholde, for dem och deris effterkommere till evindelig eyendom for 700 rdlr. aarlig affgifft eller och derfor at lefvere vdi steden till voris hoffhaltunng huis ware som hos dennem kand tilveyebringis for effterskrefne pris, nemlig en kalff, som er maanit gammel for 4 rdlr. 1 lamb for 1 rdlr. j pd fersk smør for 8 skilling danske, j paatte sød melck for j skilling danske, 2 paatter suur melck j skilling danske. Herforvdenn skal de och deris effterkommere leffvere till voris befalingsmand paa wort slaat Kiøbenhaffnn och hans effterkommere huis hans formand tillfornn aff hans ladegaard til deris huusholdning beckommit haffuer, som er vgentlig 4 pund smør, 16 paatter suur melck, 12 paatter sød melck.

2. Skal de være forplicht at opbygge en bye paa 20 gaarder paa samme ladegaards marck, huor dennem plats dertill wdwiisis, eller dennem forløffvis plads dertill at opsøge, huorimod dennem och deris effterkommere skal være tilladt at nyde der de privilegier, som de och deris forfædre vdj dend Hollandske bye paa Amager nødt och hafft haffve, ey heller skal dem anden tønge eller besuering paalegges med tiende at vdgiffve aff deris korn eller queg entenn till bisp proffst eller deynen, dog skall de tiltenckt och forbunden være, om Sommeren, naar behoff giørs, at gresse hvis øxen och lamb, som til woris hoffhaltungs fornødenhed indkiøbis och effterhanden slacktis skall, paa 8 eller 14 dags tid, dog at vor kiøkenskriffuer bestiller, lønner och betaler dennem, som forbemelte queg desmedler tid wockter och i Ackt tager. Her forudenn skal de om vinterenn paa foer holde øxen faar och lam som till hoffholdningenn bestillis och brugis och da skal med betalingen forholdis ligesom i Peder Suenskis tid, som forskreffne ladegaard nest for dennem i forpacktninng hafft haffuer effter

dend med hannem oprettede contractis widere indhold sket er, dog ville vi naadigst med tallit paa forbemelte øxenn, faar och lamb det lideligste muligt er och kand wære alting moderere lade.

3. Wille vi naadigst bevilge dennem at bruge de store huuse der paa ladegaarden, indtil vi selff dennem behøffvendis vorder, mens de smaa huse der sammesteds maa dennem forundis, naar de nedbrydis, till hielp at bygge med.

4. Huad Kirckenn sig belanger, som de der begierer att haffve bøggett, da wille vi dennem till deris bygning effter tidernes och midlernis beskaffenhed, efftersom vi naadigst ackter for gaat til hielp komme, mens broer, bomme och gierder skal (de) alt, saa wit forbemelte ladegaardsmarcker strecker och fornøden giøris, paa egen bekaastning selff endtferdige lade och wed mackt holde.

5. Skall de och deris effterkommere wære forskaanit for ald hoffverie och reyser at giøre vndtagendis naar woris faddebord fløttis. Forbydenndis etc.

Tr. Kbh. Dipl. III. 372.

XLVII.

1651. 15. Septbr. *Frederik d. 3.* giver *Svend Hansen Giønge* paa *Dragør* Bevilling til at tage og nedbryde det gamle Toldhus sst.

Sæl. Reg. 23. 143.

XLVIII.

1656. 9. Maj. Thingsvidne, aflagt for Hollænderbyens Ret af *Beboere paa Dragør*, angaaende Retten til Dragørs Jorder, som de to Gaardmænd *Jan Jansen* og *Jacob Jansen* i Dragør har forlangt sig tilkendt. Gentaget ved en Udskrift af Retsbogen 1663, 3. Decbr.

Wi Efterskrevne Schultus Dirck Cornelesen i Hollender-Bye paa Amager, Jacob Clausen og Jan Isbrandtz Skriver Sammesteds, gjører vitterligt at Aar 1663 Torsdag den 3. December fremkom for Retten, Jan Jansen, og Jacob Jansen, begge paa Dragøe boendes, og begierte nu paa nye igjen et

Things-Vidne af Rett-Bogen, som dennem var meddeelet d. 9. May A° 1656 hvilket Tingsvinde(!) formedelst Svendskens fiendtlige Indfald og Ruinering, og deris Gaarders Af-Brændelse som skeede A° 1658 og da er samme deris Tingsvinde for dennem bortkommen, og Eftersom Rett-Bogen endnu er ved magt, som deres forige Tings-Vinde staar i beskreven, da er det dennem nu igjen bleven meddelet Ord for Ord, som efterfølger:

»Anno 1656 Fredagen den 9 Majus fremkom for Retten »Jan Jansen, og Jacob Jansen, begge boendis paa Dragøe og »fremstillede tvende Warsel-Mænd ved Nafvn Jacob Hansen »og Jens Nielsen, boendis udi Hollender-Byen, som bekræf- »tede ved Ed og opragte Fingere at have hid steffnet efter- »skrevne Mænd paa Dragøe boendis, Widnesbyrd at paahøre, »nemlig Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Assmusen, »og Cornelis Christensen, paa deres Egne og Menighedens »wegne. Bekræftede og for^nte Kalds-Mænd, at have hid stefnet »Efterskrevne deres Sandhed at Vinde(!), belangende Dragøes »Fellet og Græszning, nemlig Jacob Hansen, Rasmus Hansen, »Anders Jostsen, Mogens Nielsen og Thomas Madsen. Des- »ligeste Michael Skræder, Jan Eigberdtz, Hendrick Simonsen, »Jan Albertsen, og Thomas Nielsen. Og efter Edens Oplæs- »ning fremstod Jacob Hansen af Dragøe giorde sin Ed ved »opragte Fingre Soer og vandt efter Resessen at hand mindes »udi Trediesinds-Tyve Aar, at Felleden og Græs, og Engen »Dragøe beliggende, det haver Jan Jansen og Jacob Jansen »deres Formænd en efter Anden og disse for^nte 2de Mænd »Eyed og brugt for Feste og Land-Gilde, og ikke været paa- »Anket førend nu, de andre Mænd der paa Leyet boende, »dennem det ville hindre, og ikke andet Felled hand kand »mindes at have ligget til for^nte 2de Gaarde, end som nu til- »ligger, de andre Mænd paa Leyet boende haver ikke haft »noget Qvæg, Køer, Sviin, Faar, Lam, Gjes eller Heste der »paa Fælledet gaaende, uden hvad Ringe (ubetydeligt) Jan »Jansen og Jacob Jansen, de og deres Formænd, for en venlig »billig Begjering haver bevilget, og naar Tørke er kand »Græsset paa nogle faa Dages Tiid være op-ædet, saa det

»ikke kand taale saaledes at paaslaae, saaledes som i Aar an-
»fanget er, imod Jan Jansen og Jacob Jansens minde, formedelst
»Qvæget tilsammen forsultedes, og er dennem til Ødelse og
»Fordærv, de andre Mænd der boede haver holdt deris Sviin
»udi Tiør ved Døren naar de ikke haver haft forlov at lade
»gaae paa deris Fellet forⁿᵗᵉ 2de Gaarder tilhørende, saa ingen
»haver haft nogen Rettighed til Eng eller Fælleden uden disse
»2de Mænd, Jan Jansen og Jacob Jansen og deris Formænd.
»Da fremstod Rasmus Hansen af Dragøe, gjorde sin Eed
»med opragte Fingre efter Resessen, som er over Trediesinds-
»Tyve Aars Alder, og er født derpaa Leiet, at saa længe hand
»kand mindes ha haver Fælleden, og Engen der sammesteds,
»ligget til de 2de Gaarde som Jan Jansen og Jacob Jansen nu
»paa boer, og deris Formænd for dennem en efter anden, for
»Fæste og Landgilde i Brug haft haver, og ikke nogen anden
»der paa Lejet boende haft nogen Rettighed dertil, uden
»alleene nogen Ringe Qvæg, som de haver haft gaaende med
»Bevilling; Fælleden kand og ey videre taale end som disse
»2de Gaarders Fæmond, for det er mesten Sandbakker, og
»af Sommers tyrke Gresset snart borte, hand mindes og at
»de holdt deris Svin ved Døren, at de ikke skulle gaae udi
»Engen Felleden, som de ikke haver Rettighed til, videre
»end som disse tvende Mænd Jan Jansen og Jacob Jansen og
»deres Formænd, efter venlig Begjering, dennem haver til-
»ladt og bevilget, og ellers bekræfte Rasmus Hansen ligesom
»hans Formand Jacob Hansen wundet haver. Ydermere frem-
»stod Anders Jostsen, Soer og vandt ved Eed og opragte
»Fingre efter Resessen, det hand mindes i Fyrretye Aar, at
»den Fælled og Eng, som for Dragøes Bye er beliggende,
»haver ingen anden tilhørdt for Feste og Landgilde, end som
»til de 2de Gaarde, som Jan Jansen og Jacob Jansen nu paa
»boer. Saa de andre Mænd derpaa Leiet boende haver ingen
»Rettighed dertil haft, hand haver selv ført hands Sviin paa
»Saltholmen med Bevilling, for det ikke maatte gaa de paa
»Fælleden til Skade. Hand haver tient udi begge Gaarder for
»en 40ᵛᵉ Aar siden, og paa en 30 Aars tiid boet paa Dragøe,
»Saa hvad Sviin de andre Mænd derpaa Leyet haver haft,

»endeel førdt over paa Salt-Holmen endeel paa Hollender »Byens Fællet og en Deel holdt ved Døren i Tøyer fordi det »ikke kunde taales, eller maatte gaa, paa disse tvende Gaar- »ders Fællet, der er og ikke, eller haver anden Fællet eller »Eng derfor Byen, widere end som disse 2de Gaarde ere til- »liggende. Mogens Nielsen af Dragøe bekræfte ved Eed og »opragte Fingere efter Resessen, at hand mindes udi 40ve »Aar saa at været om Dragøes Fællet og Eng som hans For- »mænd om vundet haver. Thomas Madsen af Dragøe be- »kræfte ved Eed og opragte Fingre efter Resessen, at hand »haver boet paa Dragøe over en Snees Aar, og er født der- »paa Lejet, da mindes hand at Felleden og Engen som om- »vundet er haver ligget til de 2de Gaarde, som Jan Jansen »og Jacob Jansen i boer, og ikke nogen af de Andre der »paa Lejet været tilberettiget enten ved Fæmond eller andet »at lade gaae derpaa fri i Græsning saasom hands For- »mænd omvundet haver, hand sagde og derhos, det er jo »alle vitterligt at der ey ligger Ploy-jord til Dragøe, og ey »videre Fellet eller Eng, end som til disse 2de Gaarde. Mi- »chel Skræder boendis i Hollenderbyen, vandt for Retten, »med Eed og opragte Fingre efter Resessen at hand mindes i »42 Aar, da hand fik hands Giftermaal paa Dragøe, og boede »siden nogen Stund der, da maatte ingen af de andre Mænd »som boede der paa Lejet Noget udi det Ringeste have paa »den Fællet, anden end de tvende Mænd boendis der i Gaar- »den, være sig Kiør, Faar, Sviin, Heste, Gies eller hvad det »meer kunde være med deris Villie og Tilladelse, og de tøy- »rede deris Sviin ved Døren, som før om vundet er, der er »og ingen pløy-Jord der for Byen, videre end som Engen og »Fællegen, disse 2de Gaarde tilhørende saa som vundet er. »Jan Eiberdtsen ogsaa boendis udi Hollænderbyen, vandt ved »opragte Fingre efter Resessen, at hand mindes udi 46 Aar, »Alt sammen saa udi Sandhed at være, ligesom hands For- »mænd før vundet haver. Hendrich Simonsen ogsaa boendis »udi Hollender-byen, vandt for Retten ved Eed og opragte »Fingre efter Resessen, at hand mindes udi halv Hundrede »Aar, saa at være tilgaaet med Dragøes Eng og Fællet, saa-

»som om vundet er, Jorden at ligge til de 2de Gaarde Samme-
»steds og ikke de andre Mænd dertil berettiget, eller haft
»noget Qvæg paa Fælleden saa som omvundet er. Thomas
»Nielsen boendes i Hollender-Byen, født paa Dragøe, gjorde
»sin Eed og mindes i 40ve Aar saa at være som hands For-
»mænd udsagt og om vundet haver. Jan Alberdtsen gjorde
»sin Eed og bekræftede, at hand mindes udi 36 Aar, lige det
»samme saa at være tilgaaet som udsagt og om vundet er.

Og da fremlagde Jan Jansen og Jacob Jansen tvende Feste Seddeler lydendes som efterfølger: Jan Jacobs og Jacob Jansen leveret alle Feste af de Enge og Felled, som Dirk Pitersen, og Cornelis Clausen før dennem i Brug hafde Ti Rixdaler.

Kiøbenhavns Slott den 28 Aprilis 1647.

Peder Pedersen egen Haand.

Anno 1650 den 5 Dec. Feste Jan Jansen paa Dragøe de aparte Enge og Felleder, som Jan Jacobsen der sammesteds fra-Døde gav til steds-maal efter som hands Formand havde givet Penge 5 Rixdaler, som Kongl. Mayst. underdanigst skal vorde til Regnskab førdt.

Kiøbenhavns Slott.

Jacob Ellers Egen haand.

Meenigheden paa Dragøe paa deris Vegne Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Assmusen og Cornelis Christensen, lod fremlegge her udi Retten tvende Skrivelser under velbyrdige gode Mænds Hænder dennem ud af Kongl. Mayst. Cantzeli bevilget, som alleene Indeholder om nogle Bygge Pladzer paa Dragøe medens intet derudi formeldes om fellet eller Græsgang, saa de intet denne tvistighed angaar, medens alene læst og paaskreven blevet, samme Copier det eene dat. d. 6 May A° 1656 og den anden lige samme Dato, og bleve formte Dragøes Mænd af Friderich Friderichsen Ridefoget tilspurdt, om de hafde andet enten Feste Sedler, Kongelige Benaadning eller nogle Documenter at fremlægge, hvor ved de dennem Græs og Vand paa andre deris Jorder

Wang eller Fellet, fri foruden nogen Græsgield dennem at kand tilegne, og være berettiget at de det nu vilde fremlegge, hvortil Jens Nielsen paa Christen Nielsens Vegne, Hans Hendrichsen, Claus Assmusen og Cornelis Christensen svarede, at de ikke andet hafde at indlegge, men allene at de deres Klage tilkiende gav.«

Schultens med sine Scheppens . . . . Dannemænd som i Dag Retten betjente, paa sine Egne og Meenighedens Vegne her udi Byen, tilsagde bemeldte Dragøs Mænd, paa deris Egne og Meenighedens Vegne der sammesteds, at vilde dennem indstille til venlig Foreening om Græsgield, hvor meget hver bør, og maa holde og hvor det maa gaae i Græsning, og Kørene Malkes heri Byen ved deres Egne, saa og betale hvad som Resterer, og holde Vedtægt som det sig bør, da vilde de handle imod dennem, saa de ikke billigen i saa maade dennem skal have at beklage; hvortil nærværende Dragøe Mænd svarede, de vilde nest Guds Hielp paa Søndag førstkommendes naar Guds Tjeneste er forretted, forfoye dennem til Schultens og Scheppens, paa Menighedens Vegne, og gjøre Forhandling om deris Fællet og Græsning og have det i minde, de forseer dennem til, og venlig ombad at maatte nyde lidelig Græs-gield mueligt kand være og hvad besluttet vorder, det give beskreven hvem derimod bryder, lide Straf og Brøde efter andre hands Naboer og Bye-Mænds Sigelse, og som Jan Jansen og Jacob Jansen haver ladet steffne til i Dag, til Vidnesbyrd og Dom og som Vidnerne nu udførligen er forhørdt, blev formedelst Forbøn med dennem denne Gang beroet, efter som anlovet blev ud af Dragøes Mænd, det Jan Jansen og Jacob Jansen Fellet, skal inden i Morgen Aften om Gud giver Vejerlig vorde Røddelig, og det Fremmede Fælleden afført og herefter dennem i saa Maade ingen videre forfang at giøre, leve Venligen, og være fredeligen paa Begge Sider, hvorefter Jan Jansen og Jacob Jansen var tingvinde begierendes af menige Scheppens som betiente Retten samme Dag, nemlig Piter Pitersen, Jacob

Clausen, Friderik Sibrandtz, Cornelis Jansen, Dirck Pitersen, Jan Jacobsen, Jacob Jansen.

Til Vidnesbyrd under vore Signeter.

Actum ut supra.

(LS) (LS) (LS)

Efter en senere Afskrift, meddelt af afdøde Raadstuearkivar, Dr. O. Nielsen.

XLIV.

1660. 30. April. *Frederik d. 3.* giver Ordre til Stiftsbefalingsmand J. C. von Cørbitz om at tilholde Beboerne i *Sundby-Øster* og *Sundby-Vester*, at de ikke maa opbygge deres Gaarde paa de gamle Pladser, saa nær Fæstningen, men tage Bopæl paa Christianshavn.

Eftersom wij iche wilde at de tvende Byer paa vort Land Amager, nemlig Sundby-Øster, oc Sundby-Vester Schall ligge festningen Christianshafn saa nær, oc derfor paa de Steder igien icke at opbyges, som de tilforne standet hafver, thi bede wij dig oc naad. vilde, at Du de Vedkommende paa wore Vegne forstendiger at de tilholder Bønderne, som tilforn udj samme Byer boede eller herefter diid kommer, at de udj vor Kiøbstad Christianshafn bygger eller sig Huuse der tilforhandler, huor de udj høstens tiider deris Korn oc Andet, ligesom de tilforn udj Landsbyerne gjorde, kand indsamble, efter som wij paa de Steder som samme Byer tilforn ware bygde ingen Huse vil hafue bestaaende. Dermed etc.

Sæl. Tegn. 35. 703.

L.

1661. 20. Januar. *Vedtægt for Hollænderbyen* om Formynderi og Erstatning for Børnegods, som er gaaet tabt under Svenskekrigen.

1661. 20. Jan. Sindt wy Nageschrevene Schulttes Dirch Cornelsen unde des Jahrs Sheepens mit Nahmen Jacob Clausen,

Jan Pitersen, Piter Jacobsen, Freech Sybrandtsen, Thønes Clasen, Jan Pitersen, Cornelis Jansen Dracher, Dirch Pitersen, Jan Cornelsen, Willem Gerdtsen, Arien Cornelsen, Claes Dirchsen, Jacob Jansen, Jacob Jansen Kurbmacher, Jacob Jacobsen, Cornelis Pitersen, Piter Freechsen, und Dirch Pitersen thosamen gewesen umme de Gemeenheit beste tho sochen, nah dith vörderflyche Krygeswesent, unde och in wilches tydt, deer wy un noch in leven welches allewerldt bekandt is, dat diht heele landt afgebrandt is, mit alle Vörmogen, wat dar up was. Unde is desselvigen dach ock beslaten, dat de Kinder-bucke unde andere Lüde buche der geldt up Rente stahn hebben, in unser gemeente by macht blyve unde ere vulle betahlinge entfangen wor wat thi vinden is. So is dat vor gudt angesehen, dat se neen Rente böhren schölen, in disse vorgangene twee kryges Jahren als idt Jahr 1658 unde 1659. Awerst wat bedde Kleder unde Linnen gudt anbelanget, dar de Kinder thom besten geholden is, unde wu vörbrandt unde wechgebleven is de schade møchten de Kinder sylvest lyden, overst war der Kinder gudt is, dat Kinder Gudt geborgen is efte so feele gudt is dat de Kinder tho dat erige köhnen kahmen dar möchten se dat erige hebben; Wu sint dar och Vormünders dar van dit Kinder geldt by de bydel gehadt hebben, unde se hebben idt vorbruckt de Kinder thom besten, unde is evenwel vorbrandt, dat is för gudt angesehen, dat de Kinder tweparte unde Vormünders de drudde part Schade lyden schal, unde is dat vetenlych dat dar schade leden is, etlicher wegen, dar deelinge gedahn sint, unde dar dat Gudt nicht thorechen konde; Dit is vor gudt angesehn in dit Krieges weesen, scölen de Vormünders de drydde part scade lyden unde de Kinder de twee parte, Averst nach disser tydt wo idt geböhren, dat der schade geleden werdt, schölen de Vormünders de helfte Schade lüden, unde de Kinder de ander helfte, van wegen dat de Vormünders neen Vormünder geldt böhren, alse ander stede gebruchlick is unde idt is och vor gudt angesehen, dat idt Kinder Landt dar A° 1658 vorhüret is gewesen unde de Saying is forbrandt worden, dar böhren de

Kinder neen hüür for, unde scholen de Kinder de halve umkosting geven, wat darfan gegahn is, unde de idt landt gehüret heft, de ander helfte. Van A° 1659 schölen de Kinder Hüür böhren, vor dat landt dat besayet heft geweesen is, unde wat nicht besaiet gewesen is, schölen de Kinder sylvest de umkostinge drage, unde de idt landt besaiet teft schal de veer Schatting geve. Van A° 1660 unde 1661 schölen de Kinder de vulle hyr böhren var dat landt dar besaiet is, unde wat nicht besaiet is schölen de Kinders sylvest de umkostinge geve. Averst de Kinder schal de Röyter-Schat geven, vu wert dar och nah gefragt van weegen dat landt welcheş dar besaiet . . . weesen, vor idt Jahr 1658 efte de jennige dar idt besaidt hebben . . . tfangen dat see idt wedder beseit van sich leveren scholen edder nicht.

Efter en senere Udskrift af Retsbogen.

LI.

1661. 3. Februar. *Vedtægt for Hollænderbyen* om Arv Formynderi.

3. Februar 1661. Sint wy Nageschrewen Schultes Dirch Cornelsen, Jacob Clausen, Jan Pitersen, Piter Jacobsen, Freech Sybrandtsen, Tønes Clausen, Cornelis Jansen Drager, Dirch Pitersen, Jan Cornelissen, Claus Dirchsen, Jacob Jansen, Jacob Jansen Kubmager, Jacob Jacobsen, Cornelis Pitersen, Piter Frechsen, Dirch Pitersen, Tønes Jansen, Jan Jacobsen, Sybrandt Claus Bertels, Hans Jeppesen, Jacob Freechsen, Jan Hendrichsen, Jan Claesen, Raiger Gerdsen, Jørgen Jacobsen, Cornelis Jansen, Dirch Jansen, Joochim Friis, Jacob Jacobsen, Eysbrandt Jansen, Piter Pitersen, Jacob Jansen, Jan Jansen Roger, Freech Thønnesen, Claus Pitersen, Cornelis Pitersen Ebels, Thønes Theisen, Theis Claesen, Thønes Gerdtsen, Claes Tøenesen, Jacob Jochimsen, Jan Eysbrandtsen, Theys Hendrichsen, Jan Gerdtsen, Dirch Jansen, Niels Mortensen, Dirch Wibrandtsen, Jan Hendrichsen, Cornelis Jansen, Junge Freech Sybrandtsen, Jacob Jansen, Oucher Jansen, Hendrich

Hendrichsen, Theis Dirchsen, Dirch Theisen, Jan Teisen, Sybrandt Cornelsen, Gerred Jansen, Piter Jansen, Piter Jacobsen, Cornelis Dirchsen, Willem Eysbrandtsen, Piter Jansen, Cornelis Thønsen, Jan Cornelissen, Jan Jansen Bacher, Arien Pitersen, Jacob Pitersen, Jan Pitersen Femmes, Jan Alberdtsen, Jan Jansen Dracher unde Jacob Jansen Dracher wit malkander tho beradende unde tho rathslagende, na deme dat unse olde trouwe unde wedtägt dat unse forolders gemachet hebben, dörch diht vordorfliche Krygewesent vorbrandt sint, dat see weder wye Brive und wedtegte machen wolden, dat de gemeenheit in frede unde Einichiet møchte erholden werden; So hebbe ich Schultes Dirch Cornelissen er gefraget, efte se by ehre olde Rechte unde Privilegie blyven wolden, alse ydt unse Vorolderen geholden unde geheft hebben, Van unse Allergnedigsten Averichkeit alltydt vorgyndt unde gegeven is. So hebbe se geantwordet Ir: So lange alse ydt van unser allergnedigsten Averichheit vorgunnet syn mach, willen se darby blyven, gelych alse ydt toe førne gewesen is. Welcher also is wen dar eynige Arf fallen mochte, na Vader effte Moder, eder Süster eder Broder, dat den ein Söhn nicht mehr nimpt alse ein Dochter, unde ein Dochter even so veel alse ein Söhn unde wen eht so geschehen møchte dat ein Mann efte eine frouwe dorch den tydtlichen Doet afstervet nademate wi alle sterflich sindt, unde se hebben Kinder thosammen de den Arf nah Vader unde Moder, wol versterfen is, unde dar stervet ein van de Kinder, dat den ein fader nicht mehr nimpt alse ein van syn Kinder, nah syn vorstorfene Kindt unde gelychen ock ein Moder even so veel alse ein van syne Kinder, dar mit ehr noch na leven, unde wen dat so geschehen møchte, alse ydt ofte geschüt dat de Vader unde Moder allebeide sterven unde lathen ein Kindt na de syn olders Gydt erfvet, dar se nah laten hebben unde dit Kindt stervet och den hefft didt Kindt neen Vader noch Moder, neen Süster og Broder, den schölen Vader-Broder unde Vader-Süster Moder Broder unde Moder Süster diht vörstorvene Kindt Gudt deelen, dat de helfte tho de Vaders Süde unde de ander helfte tho de Moders Syde kyumpt,

wo veele se og sindt. Welcher alletydt so gebruchlich is, so lange alse wy gedenchen können, unde wille wy dit och geholden hebben, alse idt alletydt thovörne in unse gemeent gewesen is. Wen dat so gechijt, dat ein Vader efte Moder stervet, dat de Vader efte Moder de dar nah levet, dat se den deelingen dohn mit ere Kinder, werdt dar ein Vormynder gesettet vör de Kinder averst de olders beholden dat Gudt by en, diht dat de Kinder begeven werden: Averst dar Gudt vor bohøve, dat dar üngelüch thosloch, dorch Kriges noth, efter Vüres Nodt, edder andere ungelüch, dat de olders in Armodt geraden, denne können de Vormünders neen schade lyden, den se hebben kein Gudt entfangen, darume könen Se och kein Gudt van Sick leveren, den de Olders hebben de Kinders ernehret doh se nicht vordeenen køennen, darför Sy de Kinders pligcht, dat se ehre Olderen erneren, wen se nicht vordeenen können averst wen idt so geschüdt, dat dar ein Stif-Vader efte Stif-Moder tho de Kinder qvam unde dat Kinder Gudt unnütte ummebrochte dar møthen de Vormünders ein indsehent inne hebben dat idt Kinder Gydt, nicht tho unnütte ummebrocht werden, dat dith in der Warheit also is, alse bowen geschrewen steit, unde alletydt in unse gemeente soh geholden is, unde wyder olso geholden werden schal, hebben wy dith mith unse dorps zegnet bekrefftiget, unde under gedrücht Jahr unde Dach wo boven vormeldet.

Konfirmeret 1670 og 1690, se Sæl. Reg. 36. 393.

LII.

1663. 3. Decbr. Fornyelse af *Vedtægten* mellem *Hollænderbyen* og *Dragør*.

Anno 1663. Donnerstages den 3. December is dat Recht geholden van Schultes Dirich Cornelesen unde gemeehne Scheepens. näenblichen Jacob Claesen, Jan Pitersen, Freech Sybrantz, Cornelis Jansen, Dirich Pitersen, Aryen Cornelesen, Jacob Jansen unde Dirch Wybrantz, deszulven tages heft Schultes Dirich Cornelesen alle inwohners up Draker vor idt

recht stevenen laten van wegen de vorige Contracht so ehre vorvahren mit unse vorolders hebben gemachet unde eingegahn efte se darby bliven hijrnah, alse se thovörne gedahn hebben, welcher Contracht in dith vorgangen Kriges-wesen unde Füresnodt is tho nichte geworden, tho welcher citation vorskrefne Drakerlude alle samptlichen vor idt recht syn gemøhtet unde hebben dartho geantwordet, dat se by, ehre vorige Contracht wolden blyven hyrnah alse se thovörne gedahn hebben, welcher inhaldt also lydet:

»Vor het erste dat se de prester schölen geven vor syn »deenst dat he se in de kerk underrichtet.

» 2) Dat se nemandt van unseh gemeente uth er kerke-stule »schölen drangen.

» 3) Dat se for ein olde dode schölen geven, dar hyr in »idt kerkhof begraven wirdt, 8 ß unde vor ein kindt 4 ß.

» 4) Dat se nemandt van unser gemeehnte schölen utdren»gen wen dar ein schip an de grondt kumpt, unde nemandt »van unsere schölen de Drakerlude uthdrengen.

» 5) Dat se belovet hebben vor jeder paar peerde, dan se »hyr up de waidt hebben, to geven 2 Rdl.

» 6) Vor ein khu ein slegtedahler.

» 7) Vor ein verkens veer schilling unde ehre verkens ok »tho ringen na Könings mandat, alse idt behörlyk is.

» 8) Dat alle de jenninge, so up Draker wohnhaftig sind, »de neen perde unde wagens hebben, schölen tho brüggeld »geven jahrlichen jeder man veer schilling, unde de dar perde »unde wagens hebben, scholen geven gelyk mit uns hyr in dörpe.

» 9) Dat se veer bodsmanne schölen löhnen wen dar ut»skrift falt, gelyk alse ehre vorfahren gedahn hebben.

» 10) Wen der Kønings schadt upkumpt efter röyter-schadt »so um upkumpt in de stede for de Königsschadt dat se »vor veer höffe schölen geven, gelyk alse ehre vorfahren alle »tydt hebben gedahn.

» 11) Dat se de schoudt schölen anspreken umme vörlof van »neer dat se klay efte sode van unser waidt nödig hebben.

» Dat dith in der warheit alse is unde van uns unde un-

»wederropliken van uns unde unse nachkömlinge schal geholden werden wo bowen vermeldet hebben wi nahgeschrevene
» Moens Nielsen, Christen Nielsen, Thomes Madsen, Piter
» Hendrichs, Palm Henrichsen, Piter Asmuszen, Joen Svend-
» sen unde Søren Povelsen
»up de gemeene Draker mannen wegen dith mit unseren egen »hande efte boemerken bekreftiget unde underschreven.«

Up Amak in Hollenderdörpe geschreven jahr unde doch, wo bowen vormeldt.

(3 Underskr., 4 Segl og 2 Bomærker). Efter en senere Afskrift.

LIII.

1664. 17. Februar. *Frederik d. 3.* giver *Svend Hansøn Gynge* Bevilling og Eneret paa Bryggeri og Krohold paa *Dragør*.

Wiider at wi effter wnderdanig ansøgning och begiering naad. haffuer bewilget och tillat, saa och etc. at Svend Hansøn Gynge boendis paa Dragøer sammesteds allene maa brøgge och holde Kroe och øl sal, saa at andre som sammesteds Kroe holder, vden ham allene, sligt hermed skal være forbudden och formeent, dog skal hand derimod tiltenckt vere, uden nogen Klagemaal for billig betaling at forskaffe der til Steden ankommende reysende och logerende got folck, huis de i saa maade nodtørftig kand behøffues. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 25. 483.

LIV.

1664. 31. Decbr. *Frederik d. 3.* giver *Jan Jansen* og *Jacob Jansen* paa *Dragør* Bevilling til at nyde og bruge den Jord, Eng og Fælled, som fra Arilds Tid har været tillagt deres Gaarde, mod at de aarlig i rette Tid svarer den sædvanlige Afgift deraf.

Sæl. Reg. 25. 584.

LV.

1667. 10. Aug. *Frederik d. 3.* giver Beboerne i *Hollænderbyen* Bevilling til at indeholde Afgiften af Ladegaarden,

som Afdrag paa deres Tilgodehavende for Leverancer under Svenskekrigen.

Til Kammerkollegiet.

Wor synderlige gunst tilforn. Efftersom jndwaanerne i Holländerbyen paa wort land Amager, for huis de i forleden belejrings tid till woris hofhaltnings fornødenhed leffuerit haffuer /: som sig effter den med dennem giorde afreigning 2572 rdler. 8 ß bedrager :/ af oss udj betalning naad. er bewilget at nyde de . . .[1]) rixdlr., som aarligen giffuis till afgifft af woris ladegaard paa forne Amager, oc de dereffther samme afgifft allerede vngefehr i otte aar hos sig haffuer indbehold oc niudet, da haffuer wj effter bemte Holländers vnderdan. ansøgning oc begiering naad. bevillget, at de tilligemed huis allerede forfalden oc af dennem i forne maade oppebaaret er, frembdelis maa nyde oc hos sig indbeholde forne ladegaards aarlig afgifft forne afregnings indhold gandsche afbetalt worder huoreffther j dennem for afgifften imod samme afreignings judleffuering paa woris skattkammer, da tillbørligen haffuer at quitere. Dereffter etc. Hafn. osv.

Sæl. Tegn. 38. 212.

LVI.

1667. 20. Aug. *Frederik d. 3.* konfirmerer som Enevoldskonge alle *Hollændernes* tidligere givne Privilegier, samt deres efter gammel Vedtægt indførte Arveskifte.

Giør alle witterligt at efftersom menige Hollændere boendis vdi Store Magleby paa vort land Amager hoes os vnderd. haffuer ladet ansøge och begiere at vi udj denn voris absolut och souverain Arffve Regiering naad. wille confirmere och stadfeste forrige dennem aff woris Elskl. K. Fader och ander fremfarne Konninger vdi Danmk el. och høglofflig ihukommelse naad. forvndte och giffue privilegier, breffe och benaadinger, saa viit de ey forschr. voris Arffverettighed, Jura

[1]) Tallet ulæseligt. Efter Kontrakten af 1624: 200 Speciedaler.

Majestatis absolutum Dominium och Souverainitet til prejuditz ere, naad confirmerer och stadfester. Desligeste haffve vi och i Særdelished effter videre vnderd. Ansøgning och begiering naad. beuilget och tillat saa och hermed bevilge och tillade at anl. bem. Hollenders Arffve-Skiffte imellom dennem selff indbyrdis maa fremdelis forholdis effter dend gammel vedtægt och maade som de vdi mange Aar i Rolighed niudt och hafft haffver och endnu niuder och haffver, saaledis som effter følger nemmelig:

1) at naar enten Fader eller Moeder affdøer, da schal holdis schiffte och formyndere for børnene settis, mens børnenis tilfalden goedtz schal bliffve hoes foreldrene bestaaendis, indtil de enten bliffver ved gifftermaal forseet eller sielff myndige erre, med mindre forældrene enten kommer tilagters eller børnenes goeds forødis: hvor da formønderne billig indseende dermed schal haffve, goedtzet til sig anamme och der til svare.

2) at broeder och syster schal gaa udj lige lod, schiffte och dieling med hver andre.

3) At naar enten fader eller Moder ved Døden affgaar och haffver effterlat sig børn och it aff samme børn iligemaade døer effter at schiffte effter forældrene holdet er, da tager dend igien leffvende fader eller Moeder lod och part lige ved it aff børnene.

4) At naar it barn døer, som er vden broeder eller søster och sine forældre allerreede arffvet haffver, da arffver faderbroeder och fadersøster paa dend eene Side och Moderbroder och Modersøster paa dend anden Side och goedset imellom dennem i lige parter schifftis. Thi forbyde wi etc. Haffn osv.

Sæl. Reg. 26. 384.

LVII.

1670. 12. Maj. *Christian d. 5.* giver *Christian Hansen Suenborg* Bevilling til alene at forestaa Degne- og Skolemesterembedet i *Hollænderbyen*, ligesom hans Formand tidligere havde gjort.

Til D. Johan Wandel.

Efftersom wj allernaad. hafde bewillget Hendrich Hendrichsen, forige degen oc skolemester i Hollænderbyen paa wort land Amager, alleene at schulle betiene same skole oc kircketieneste, saa lenge hand dend tillbørligen forwaltede, oc paa det hand samme bestilling dissbedere kunde forestaa, da hannem en dygtig person till medhielp forordnis oc till dens vnderholdning at nyde dend jndkomst, som meenigheden dersammesteds till andre i saa maade vdgiffuer, sampt offerpeninge, naar quinderne effter deris barnefødsel gaar i Kircken, saa som degnene paa andre stæder nyder, da haffuer wj effter allervnderdan ansøgning oc begiering iligemaade allernaad. bewillget oc forwndt dend nu værende degn oc skolemester i bem^te^ Hollænderbye Christian Hansen Suenborg alleene at maa nyde oc haffue samme frjhed oc rettighed som hans formand, alligevell hand ingen medhielp haffuer, mens naar hand dend begierer, haffuer du hannem en døgtig person at tilschicke, som hannem vdj hans kald oc embede kand assistere oc derfore nyde ligesaadan jndkomst oc rettighed, som forn^te^ Henrich Henrichsens medhielper allernaad. er tillagt. Dissligeste schall eller maa icke nogen anden end for^ne^ Christian Hansen alleene oc dend hannem af dig till medhielp beschicket vorder, af meenigheden dersamestedts till deris børn i for^ne^ maade antagis. Derefter etc. Hafn osv.

Sæl. Tegn. 39. 80—81.

LVIII.

1670. 4. Aug. *Christian d. 5.* konfirmerer alle de *Hollænderne* af hans Fader og andre fremfarne Konger givne Privilegier, som de i Brevet af 1667 er stadfæstede »saa vit det icke voris absolutum dominium souverainitet og Arfve Rettighed kand præjudicere . . .«

Sæl. Reg. 28. 164—65.

LIX.

1671. 9. Marts. Thingsvidne om Forholdet mellem *Hollænderbyen* og *Dragør*.

Jan Iszbrandtsen Skultus j Hollænderbyen paa Amager boendis, och Cornelis Dirchsen Skriver sammesteds giør vitterligt, at Aar effter Christi Naaderige Fødtzel 1671 Torsdagen den 9 Martz for Retten fremkom Anders Pedersen Byens Tjener och af hiembled sin Eed effter Louen, at hand paa Pieter Asmudsen, Palm Hendrichsen, Jan (Jon) Svendsen och Hans Jørgensen, boendes paa Dragør, och ere Fuldmegtigere for samtlige Dragøers Folck deris Veigne, hafde hidsteffnet for Retten Cornelis Pietersen Ebels, och Theys Dirchsen, begge boendis i Hollænderbyen, Item Thomads Matzen, och Moens Nielsen begge boendes paa Dragøer, anlangende om dennem var noget bevist, at Dragøers Huusmænd og deris Huuse, nogen Tid hafde været noget Fæste Godtz. Ilige Maader om dennem var bevist at Dragøer hafde ligget nogen Tid under Taarnbye-Ting, derom at vidne fremstod først Cornelis Pietersen Ebels, som er 74 Aar gamel, och vandt ved Ed efter Loven at saa længe hand kan mindes, hafver Dragøes altid ligget under Hollænderbyens Rett, og ey kand mindes, at Dragøers Huuse nogen Tid hafver været Fæste-Godtz. Dernest fremstod Theys Dircksen som er 72 Aar gammel, och vandt ved Ed effter Loven, hand ey vider at være beuist end som Cornelis Pietersen Ebels om vundet hafver, dernæst fremstod Thomadtz Madtzen af Dragøer som er 68 Aar gamel, og vandt ved Eed effter Louven, at hand ey kan mindes, at Dragøer haffuer nogen Tid ligget under under Taarnbye-Ting; och ey heller at Dragøers Huuse nogen Tid skulde hafve været Fæste-Godtz, Moens Nielsen 68 Aar gamel hans schrifftelig Vidne effter som hand er siug og svag og selff personlig intet kand møde bekreffte det samme, som Thomas Madtzen vundet hafver. Hvor effter Palm Hendrichsen ock Jon Svendsen Fuldmægtig for samptlige Dragøers Folck, var Things Vidne begierendis. Saaledes i Dag for Retten at være paserit under voris Signeter her neden forre. Actum ut supra.

Skultus og Skriverens Segl: J. E. S. C. D. S.

Afskrift efter en senere Forhandlingsbog i Dragør Arkiv.

LX.

1671. 6. Septbr. *Christian d. 5.* afæsker Kammerkollegiets Erklæring i Anledning af Hollænderbyens Andragende om Konfirmation paa Ladegaardens Forpagtning, samt om, at de maa tilbageholde Afgiften indtil de gjorte Leverancer til Krigen er indeholdte, ligesom ogsaa de indeholdte Bropenge maa kvitteres deri.

Den samme Afæskning gentages 1672, 22. Januar og 18. Marts.

Sæl. Tegn. 39. 614; 40. p. 25 og 94.

LXI.

1672. 22. Januar. *Christian d. 5.* giver *Hollænderne i Store Magleby* Bevilling til, som tidligere, at nyde Indkomsten af deres Kirke, som de selv har bygget, imod at de holder den vedlige, ligesom de vedligeholder Præstegaarden og Degneboligen, samt hjælper Præsten med Udredning af hans Skatter.

Giør alle vitterligt at vij effter menige sognemænd udi Store Magleby paa Amager deres allerunderdan. etc. og voris rigsmarskalchs og stifftbefalingsmand offver Siellands stift oss elskel. H. Johan Christopher von Cørbitz, som bekreffter, at denne deris andholdende benaadning dennem aff Arild tijd skal haffve værit forundt, hans jligemaade allerund. erklæring allernaad. haffver bevilget og tillat, saa og etc. at som bem^te^ sognemænd paa egen bekostning uden anden tilskud deris kirche opbiugt haffver og sielfer vedligeholder, de og fremdelis her effter som hidindtil maa dens aarlige beholdene indkomst, saa langt den forsvarligen og vel ved magt holdes, til præstegaardens og deigneboligens vedligeholdelse sambt præstens undsettning udi hans skatters udredning anvender. Hvorjmod de skal tiltencht være bem^te^ deris Kirche, om den ved uløchelig tilfelde eller j andre maadeu skulle hænde at trenge, med egen middel at komme til hielp og ellers j alle tijder sømmeligen og med ald sin fornøden Tilbehør at underholde. Forbiudendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 28. 739—40.

LXII.

1674. 15. April. *Christian d. 5.* giver *Sognemændene i Taarnbye* Sogn Nedsættelse i deres Afgift for Hoveriafløsningen til Ladegaarden fra 300 Rdlr. til 150 Rdlr. aarlig.

Til Kammerkollegiet.

Huad meenige Tornbye sognemænd paa vort land Amager hoss oss allerunderdanigst hafuer ladet ansøge oc begiere anl. confirmation paa et voris elschel. kiere h. farfaders sal. och høyloflig ihukommelse dennem allernaadigst gifne bref indeholdende, at de Danske paa Amager schulde vere forschaanet for ald hofverj oc arbeide til ladegaarden sammesteds at giøre imod 300 rixdr. aarlig Kiendelse, saauelsom oc at niude voris anpart korntiende imod tre lester got reent korns aarlig afgifft, kand j af hossføyede supplication videre see oc fornehme. Da saasom denne tidslejlighed iche taaler, at dennem den begierende forschaansel for hofverj, egt oc arbejde kand bevilges, ville vi dog, at de i dend sted, til nogen forlindring, allernaadigst maa niude halfparten afslag paa forschrefne 300 rixdr., saa at de hereffter, oc indtil vi effter tidernis lejlighed anderledis tilsigendis vorder, ej widere der af aarlig end 150 rdl. schal betale. Thi herfuer j herom paa behørige steder ald fornøden anordning at giøre dissligeste voris allernaadigste confirmation paa bem^te^ tiende for dennem at lade forfærdige oc os tilvidere underschrifuelse forestille, saa frembt j helles der imod intet hafuer at erindre, som denne deris begiering med billighed hindre kunde. Dermed etc. Hafn. osv.

Sæl. Tegn. 40. 716.

LXIII.

1674. 16. Septbr. *Christian d. 5.* bevilger, at *Menigheden i Hollænderbyen* og *Dragør* skal være et Sogn og Birk.

Giør alle vitterligt at efftersom menigheden udj Hollenderbyen (ellers store Magleby sogn kaldet) tillige med indbyggerne paa Dragøer paa vort land Amager for os allerunderdanigst haffuer ladet andrage hvorledes begge steder altid aff arils tid haffuer giort een menighed, siden Hollender kom

der paa bemte Amager. Mens som deris breffue og fornemmeste documenter bleffue dem fraakomne i sidste feyde tid, der finden komb paa landet, befrøchter de sig deroffer, at de i fremtiden fra hverandre maatte bliffue adschilt. Hvorfore og effterdj vi aff os elschl. h. Johan Christopher von Cørbitz etc. hans allerunderdanigst erklæring allernaadigst erfarer at bemte store Maglebyes sogn (ellers kaldet Hollender byens sogn) aff arilds tid haffuer veret combineret og indbunden med menigheden paa Dragøer, saa at de ey allenist haffuer hafft, nydt og brugt en kierke, en ret og birch, men det erfaris ogssaa aff de gamle schatmantaller, at for mange Aar siden Hollender byen og Dragøer haffuer veret regnet under et nemlig for 24 gaarde, endog udj store Maglebye er ichun 20 gaarde og Dragøer andslagen for 4. Og saa fremt Dragøer schulde tages fra Maglebye sogn og leggis til Tornbye sogn, som desforuden er et stort sogn, da bleff prestens indkomst i Magleby, som desforuden er flux ringere end Tornbye sogn, noch mere beschaaren. Og schulde falde Dragøers indbøggere tungt om Vinteren at reysse til Taarnbye kirche, som er hart ad en stor mil fra dennem. Da haffuer vj effter allerunderdanigst ansøgning og begiering allernaadigst bevilget og tillat, saa og etc. at bemte Hollenderbye og Dragør maa og schall hereffter som tilforn regnis og achtis for en menighed, en kierche og et birch og ret haffue og beholde. Thi forbyde vi etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 29. 403.

LXIV.

1676. 10. April. *Christian d. 5.* afæsker Kammerkollegiets Erklæring i Anledning af *Hollænderbyens* Andragende om at maatte brygge Øl til Beboernes eget Behov.

Sæl. Teg. 41. 224.

LXV.

1677. 29. Novbr. *Christian d. 5.* giver Konfirmation paa en Bevilling og Eneret til Krohold, som Stiftamtmanden 13. Juli 74 har stedet og fæstet for Livstid til *Niels Hansen Bød-*

ker i Tornbye, efterat Jens Smed har forbrudt Retten dertil, imod at Niels Hansen svarer 5 Rdlr. i Fæstepenge og 1 Rdlr. i aarlig Afgift »og ingenlunde under predichen udtapper, som kand foraarsage guds fortørnelse, presten till fortred og andre till forargelse, men med alting omgaaes schichelig og vell, att ingen billig klage i nogen maade foraarsages, enten af en eller anden, saa at indtet imod recessen handles, ey heller dend nu seeniste udgangne consumptions forordning, som tilholder kroerne deris øll, brøed og brendewin udj kiøbstederne att tage«.

Sæl. Reg. 30. 491 –93.

LXVI.

1681. 12. Januar. *Bønderne i Taarnbye* Sogn andrager om Lettelse i deres Ægtkørsel og i deres Betaling for Hoveriafløsningen. Andragenget er paategnet Amtmandens Erklæring og Kongens Resolution

Stormegtigste, Allernodigste Arfve Konge och Herre.

Eders kongl. Maj. I allerunderdanigste Ydmyghed undlader vi fattige Indvaahnere af Amager paa samptlige Meeniges Mænds Vegne i Taarnbye Sogn for Eders kongl. Maj. førde Septer oc Crone voris store Nød och Anlegende med denne vores allerydmygste Supplication udi dybeste Underdanighed at lade andrage huorledis vi fattige Mennisker dagiigdags betynges med Echer och Kørsel saa vi formedelst des idelig opuartning foraarsager i blant os den største part merchelig Ruin och Undergang i oc alle andre Eders kongl. Maj. Contributioner och Pligt er os iche til saa stor Ødeleggelse som denne besuerlige Kørsel, ti naar voris Heste er udkiørt och forderfuit, kand vi iche fortsette voris Aul och Biering, maa derofuer staa i stor Restands baade med Skatter och Landgilder. Vi fattige Folck som er her nest ved Haanden maa altid frem for nogen andre eche och køre. Saadan voris store Nød och Anligende kafuer Eders kgl. Maj. for nogle Aars forløb, siden udi Naade anseet och derimod naadigste forundt och effterladt os Halvparten Afslaug paa voris Arbeitzpenge

til Ladegaarden huis nu igien ophefuis och fyldigst paakrefuis, Er derfor til Eders kongl. Maj vores allerunderdanigste Bøn Eders kongl. Maj. af høj medføel. kongl. Naade os hans allerunderdan. Tienere udi størst Naade ville ansee det samme Benaadning paa Arbeitzpengene fremdeles hereffter maa os forundis, Ellers om det naadigst behagis det vi allerunderd. af Naade kunde erlange Eders kongl. Maj. allern. Bref oc Mesive paa nogen Forlindring med Reiser at kiøre som vi naadigst i forrige Tider niudet hafver, ichun Eders kongl. Maj. Fadebore at forflytte och dermed verit forskaanit alle andre Reiser at giøre. Slig kongl. Mildhed och Naade skal Gud allermeg-(tig)ste Konge sampt det ganske kongl. Arfve Huus och Familie udi de Euigvarende himmelske Boliger rigeligen belønne, Eruarter herpaa Eders kongl. Maj. allern. Suar forblifuer Eders kongl. Maj. allerunderd. troe Tienere med Lif och Godtz Blod och Formue troe indtil Døden.

Eders kongl. Maj. allerunderd. troe Tienere.
Svend Olsen. Broer Jensen.

Dat. Amager d. 12. Jan. 1681.

Amtmandens Erklæring:

Dise Eders kongl. Maj. Indvohnere i Taarnebye Sogn paa Amager har nu paa nogle Aarstid effter Fders kongl. Maj. naadigste Bref af Dato 15. April 74 nyt Forskaansel for den halfue Deel af de 300 Rdlr. de aarlig til Arbeitzpenge for den kgl. Ladegaard gifuet hafuer saa de iche fra dend Tid har gifuet mere end 150 Rdlr. aarlig i Naad. Henseende at der Sochelunde herrit blef henlagt under Jegersborg med Arbejd och alle andre Echer och ingen derfra til noged andit motte bestilles, ligger disse alle de Dags Reiser och Arbejd paa igien som til Eders kongl. Maj. Fornødenhed udi Hast kand udskrifuis och er det iche uden, at det dennem er aarlig til stor Last efftersom de andre tuende Herreder udi Ambsted ligger for langt fra Handen, til saadan udi paakommende daglig Reiser och Arbejd at inddrifue om det derfor udi Naade maatte behage Eders kongl. Maj. dennem fremdelis saa Afslaug at lade niude.

Kjøbenhafn d. 11. Marts 1681. (sig.) v. Kiørbitz.

Kongens Resolution:

Det skal forblifue ved denne voris Richsmarskals allerunderd. Erklæring.

Skrefuet paa vort Slot d. 4. April Ao 81.

Christian.

C. Schøller.

Efter en Afskrift i Kbh.s Amts Jordebogs Regnskab 1679—81. (Rigsarkivet).

LXVII.

1684. 8. Marts. *Christian d. 5.* giver Overrentemesteren tilkende, at der er givet Bevilling til *sex Mænd paa Dragør* at lodse Orlogsskibene gennem Renden mellem Amager og Saltholmen og hæve deres Løn derfor ved Zahlkammeret fra Nytaarsdag fremdeles hvert Aar.

Wor Naade tilforn, wide maa du at vi allernaadigst hafver bevilget og forundt eenhver af efterskrefne sex Mand paa Dragør paa vort Land Amager, nemlig Svend Jensen, Pejtter Pejtersen, Anders Olsen, Johan Moenssen, Jepe Olsen og Pejter Hansen for deris tieniste med Vores Floede og Orlog Skibe at ledsage igiennem Renden imellem Amager Land og Saltholmen, at maae nyde aarligen saa meget til Løn, som een af Woris Styrmænd paa Voris Orlogsskibe maanedligen nyder, som dennem af Voris Zahlkammer rigtigen skal betalis og begynde fra Nyt Aars Dag sidst forleden og saaledes continuere indtil Vii anderledes derom tilsigendis vorder; Thi er Voris allernaadigste Villie og Befaling, at Du dennem derfor i Cammer Reglementet indfører og ellers dend Anordning giør, at samme Penge dennem rigtig betalt vorder, dermed ske Vor Villie, Befalende dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 8. Martij Anno 1684.

Christian.

C. Schiøller.

Til Overrentemester P. Brandt.

Efter en Afskrift, bilagt Kbh. Amts Jordebogs Regnsk. 1687 (Rigsarkivet).

LXVIII.

1686. 8. Juni. *Christian d. 5.* giver *Indbyggerne i Taarnbye Sogn* Bevilling til, at en Broder og en Søster maa nyde lige stor Arvepart.

Giør alle vitterligt, at j hvorvel woris allernaadigste udgangne lov tilholder, at een broder skal nyde dobbelt udj arf ved een søster, jche dis mindre have vj dog, efter jndbyggerne udj Taarnbye Sogn paa vort land Amager deris allerunderdanigste ansøgning oc begiering samt os elskel. h. Adam Levin Knut etc. hans derom allerunderdanigste indkomne erklæring, derudjnden af vores absolute oc souveraine kongelig magt oc myndighed saaledis dispenseret oc bevilget, saasom vj oc hermed etc., at det fremdeelis maa forblive ved deris gamle vedtagne Skich oc brug, som det hos supplicanterne oc deris forfædre med sødskende skifte oc deeling haver været, saa at een søster lige lod oc deel j arf med een broder maa oc skal nyde oc tage. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 34. 651.

LXXI.

1690. 28. Juni. *Christian d. 5* tilholder *Indbyggerne paa Amager* at rette sig efter foranstaaende Brev om Arv og Skifte.

Giør alle vitterligt, at eftersom Jan Isbrandt Schultus oc Geert Jansen af Store Magleby Sogn paa vort land Amager for os allerunderd. haver ladet andrage, hvorledis der skal findes nogle gjenstridige, som sig imod jndbyggerne der paa landet deris af alders tid vedtagne Skik oc brug, nemlig at søstre oc brødre ere gaaen lige i arf med hin anden, skal ville sette. paastaaende at dermed efter voris allernaad. udgifne Lov bør at forholdes, da efterdi det der paa landet af voris elskel. kiere h. fader oc farfader sal. etc. haver weret anordnet saaledes, at søster oc broder skulle gaa lige i Arf med hin anden, vi det oc self dend 8. Junii A° 1686 allernaad. haver confirmeret oc stadfæst, ville vi hermed allernaad. have befalet, at det i saa maader ved den ældgamle

oc sædvanlige skik oc brug her efter som tilforn uforanderlig skal forblive. Til hvilken ende vi oc samtlige jndbyggere paa bem. vort land Amager saaviit fra loven allernaad. ville have dispenseret, dog at os udi voris rettighed derved intet afgaar. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 36. 393.

LXX.

1690. 28. Juni. *Christian d. 5.* giver *Store Magleby Sogns Indbyggere* Bevilling paa Udførsel af Heste, som er over 10—12 Aar gamle.

Gjør alle vitterligt, at vi efter allerunderd. ansøgning oc begiering allernaad. haver bevilget oc tilladt, saa oc etc., at jndbyggerne udi Store Maglebye sogn paa vort land Amager maa her efter med deris egne skiberomme, imod tilbørlig toldz erleggelse paa behørige Steder, til vort førstendom Holsten oc andre steder i Tyskland lade indføre, til at forhandle, deris heste, som sig over 10 à 12 aar gamle befinder, naar de ellers af amtsforvalteren hver gang først ere blefne besigtiget oc saaledis attesteret. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 34. 392—93.

LXXI.

1694. 17. Juli. *Christian d. 5.s* Resolution angaaende Stridighederne mellem *Hollænderbyen* og *Dragør* om »de 4 Punkter«.

Giør alle vitterligt, at eftersom for os allerunderdanigst er bleven andragen, hvorleedis sig imellem jndbyggerne udj Store Maglebye (Hollender byen ellers kaldet) oc Dragøer paa vort land Amager een oc anden stridighed skal forefalde, som af efterfølgende 4re Poster sig skal reise, nemlig 1) At formedelst Hollænderne effter de dennem allernaadigst meddelte privilegier ere tilladte at give deris børn, naar de giftis et støcke land til hiemgift, skal tiid effter anden vere gaaen fra Store Maglebye til Dragøer en deel jord, som paa dend maade bliver der hos arving effter anden, meenigheden i Hollender-

byen ej til ringe skade. — 2) At Dragøers jndbyggere ligeledis ved arf skal trøcke Hollænderbyens jndvaanere af stolestaderne i Kirken, hvilken de self skal have ladet opbygge oc formedelst Dragøers jndbyggeres tiltagelse forvide. — 3) At de af Dragør skal tilegne sig lige frihed med Klocker oc Jord til deris døde som de af Hollænder byen. 4) At Dragøers jndvaanere, som tiltager skulle vere sindede sig fra Hollænder meenigheden at separere, som intet andet end u-eenighed imellem begge steder skulle ville stifte. Da til samme stridighed at ophæve oc videre u-eenighed i saa maaeer at forekomme have vj allernaadigst for got befundet, derom at anordne oc befale som følger:

I. post.

Om jorderne paa marken.

Naar hereffter nogen enten kunde vorde gift eller vil flytte fra Store Maglebye uden byes oc dennem ved medgift arve eller i andre maader kunde tilfalde, eller de eje, nogen jord, da skal de vere tilforpligtede, dend at afstaae til Store Maglebyes jndbyggere imod dend priis, som efterfølger, nemlig for een tønde Sædeland med sit tilhørende eng bond (som ordinaire kaldes een half fieren deel) skulle gives, nemlig for een tønde sæd af dend beste jord bag haverne halfemtesindstyve slettedaler, for een tønde sæd af dend beste jord paa Dragøers backe oc tveragerne tredsindstyve siv oc een half slettedaler, een tønde sæd af dend ringeste jord sammesteds tredive oc trej slette daler trej mark, een tønde sæd af dend beste jord over diget halftredsindstyve oc sex slette daler een mark oc ligesaa af dend ringeste sammesteds een tønde elleve slettedaler een mark, een tønde sæd af smaldelene oc overkøien dend beste jord fyrgetyve oc fem Slettedaler, dend ringeste sammesteds een tønde tredive oc trej slettedaler trej march, een tønde Sæd af dend beste jord paa lundageren halftrediesindstyve oc sex slette daler een march oc een tønde af dend ringeste sammesteds elleve slestedaler een mark. Paa lige maade skal oc til Hollænder byen igjenkomme ald den jord, som derfra forhen kand vere bortkommen, naar samme

jorders nu besiddende eyermænd ved døden afgaar. Hvilken forskrefne priis nu verende eller effterkommende Schult oc Schepper paa meenighedens vegne skal vere tilforbundne at svare for jorderne, sae lenge tiderne ej bliver slettere, end de nu ere, oc skal det ellers staa de vedkommende frit for, om de formeener sig at være brøstholdene, at lade jorden komme paa auction, dog til ingen anden end til dennem, som udj Store Maglebye bygger oc boer, oc da drivis Jorden, det høyeste skee kand. Mens skulle de vedkommende, som ej ville nøyes med dend satte taxt, faa mindre ved auctionen, bliver det deres egen skade.

II. post.

Angaaende stolestaderne i kirken.

1. Saa mange af Dragøer folch, som nu eyer stolestaderne j Store Maglebye Kirke, maa beholde dem uden nogen afgift j deris lifs tiid, mens ligesom de uddøer, saa skal stolestaderne forfalde til kirken eller byen enten effter accord eller ved auction til dend høystbydende.

2. Skal Dragøers gifte qvinder nyde deris stolestader udj dend ny kirke, mens mændene oc de unge folch paa pulpiturerne, ligesom de best kand inddeelis, dog hermed ej meent de mænd oc qvinder, som nu har arve stolestader, hvilke niuder dem efter nestforige articul i deris lifstiid.

3. Naar de af Dragøer, som nu har arve stolestader uddøer oc stolene ved auction effter dend første articul falder til kirken eller byen, nyder Store Maglebyes jndbyggere oc ingen andre stolestaderne j dend gamle kirke.

4. Een hver, som er gift, bygger oc boer paa Dragøer, skal vere tilforpligted, stolestader at leye, oc skal de for et hvert stolestade i dend nye kirke, enten det er for mand eller qvinde, paa lifs tiid give til indskrive-penge een rixdaler oc for et stolestade paa pulpiturerne een half rixdaler. Der foruden skal alle de, der ej haver saa meget sædeland, at de i det ringeste kand tiende for toe mark danskis værd til kirken give aarlig for et hver stolestade otte skilling danske, hvorimod deris unge folck staar frj i Kirken.

III. post.

Om klocker oc jord til de døde.

1. Skal alle de paa Dragør, hvis vilkor ere nogenlunde, have klockerne for deris døde oc betaler de for begge klokker 24 ß, nemlig for dend største een ½ oc dend mindste 8 ß danske. For jord til et gammelt liig betalis til kirken 8 ß danske oc for jord til et lig under femten aar 4 ß danske.

2. Fattige oc forarmede nyder jorden frj.

3. Hvo, der vil have deris lig i kirken, have det med kirkevergernis minde.

IV. post.

Anlangende Dragøers separation.

Da skal Dragøers jndbyggere altid vere oc blive een læm af Store Maglebye oc dend hollandske meenighed, saa at de udj ingen maade maa giøre Hollænderne eller Store Maglebye nogen indpas i de dem allernaadigst givne privilegier, gammel vedtagen skich, brug oc rettighed, mens udj alle tilfælde holde sig Hollændernes privilegiers ret, vedtagen skick oc brug, de forige saavelsom disse efterretlig, oc til dend ende beholder schult, som nu er eller herefter kommer, dend frihed, at hand self, dog paa amtmandens got befindende oc approbation, maa ordinere sig een underfoget paa Dragøer, som kand bestille, baade hvis til voreis tieniste udj hast kand blive fornøden, oc Hollænder byens egne forretninger, som kand forefalde. Hvoreffter alle etc., ej giørendis etc., under vor hyldist oc naade. Givet etc.

Friderichsborg dend 17. julij 1694.

Sæl. Reg. 38. 267—70.

LXXII.

1711 .... *Vedtægt for Hollænderbyen* om Fælledens Drift og om Traktement ved Gæstebud.

Anno 1711. Is van drei Jahrs Skeepens samtycht unde be-

slaten deese nahfolgende posten, welches sy mit egen handt, den hier under bekræftiget. 1) Idt schal Nemandt wor idt is unde wor hi syn landt heft idt sy up uns Veldt efte idt Deensche Veldt, als he syn Acher, Felliget so wel de erst kumt efte lest kumt, ere forige (?)antz neder felliget thogen malkander, und de dar dat nich doht, so skal de man de lest kumt sylven fry vorlof hebben, de fyrrige nedder tho plugen unde de erste schal syn vulle Brøche geven: 3 Mk. 2) Als sy wu tho Korn, Haver, Wicher edder wat idt syn mag plugen, so schal de dar erst kymt, syn furrige nicht deeper upplugen an de fyrige, als up idt Acker, unde de dar lest kumt tho plugen unde syn Acker besait heft, de schal och syn Vyrige wedder neder Aide, dat de etste Mann dar in kein schade lydt: Brych 3 Mk. 3) Idt schal nemandt de dar Vestensøll macht int Huus, nicht mehr als ein Dag, unde nicht anders als Oudt Eten tho schaffende, de ander kein Køchen nach Speel unde mehr scaffen als van Oudts gewesen is, up de brøche van 1 Rixdlr. 4) Wol dar grothe Brullufte machet, de schølen nicht mer schaffen, als Oudt eten unde twee Richte darby up Mahltydt unde dat nicht lenger als in dreen Dagen, den veerden dach, nich mehr als mit de Koks, neen Spel gelijk als idt van Oudts geweest is, up de Brøche van 1 Rdlr. 5) Wol dar Barsel machet als idt Kindt tho Kirken geweesen is, schal nicht mehr schaffen als Oudt eten unde ein Richt dartoe, unde nicht mehr, up de Brøche van 1 Rdlr. 6) Idt schal Nemandt Wachers neehmen over eine dode, overst wen de dode begraven is moth ith negste Vrundtschop, mit tho Huus folgen van idt graf, unde nicht mehr schaffen als Oudt eten unde ein Richt darby up de Brøche van 1 Rdlr. 7) Idt skal Nemandt de dar Deelinge machet meer schaffen, als Oudt eten unde ein Richt darby up de Brøche van 1 Rdlr. 8) Idt schal Nemandt den Dregers, de den Doden weck gedragen hebben Bier geven tho drinchende, anders als up Søndags unde neen Werchedage, er dat tho dringende geven up de brøche 1 Rdlr. — Datum Anno als boven vormeldt is.

Piter Pitersen, Wybrandt Wybrandtsen, Theis Gert Wil-

lemsen, Thønes Ariansen, Thønes Jacobsen, Wibrandt Dirchsen, Gerdt Cornelissen Bacher, Albert Jansen, Dirch Pitersen, Piter Theysen, Piter Cornelissen, Willem Theisen, Jacob Pitersen, Jan Willemsen, Jan Jansen, Willem Theysen, Theys Pitersen Buur, Cornelis Cornelsen Bacher.

Efter en senere Udskrift af Retsbogen.

ndt Dirch-
h Pitersen,
Jacob Pi-
sen, Theys

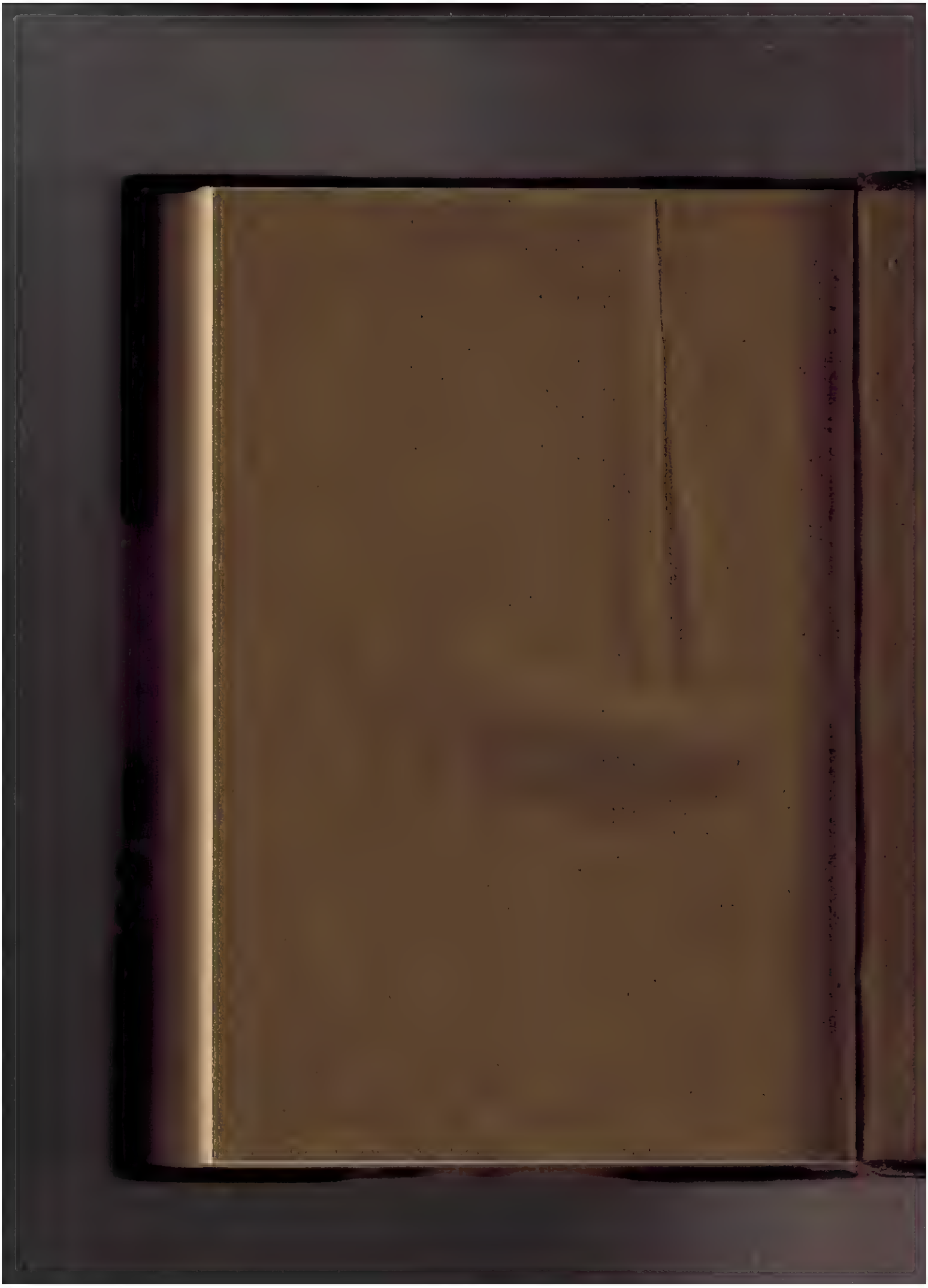

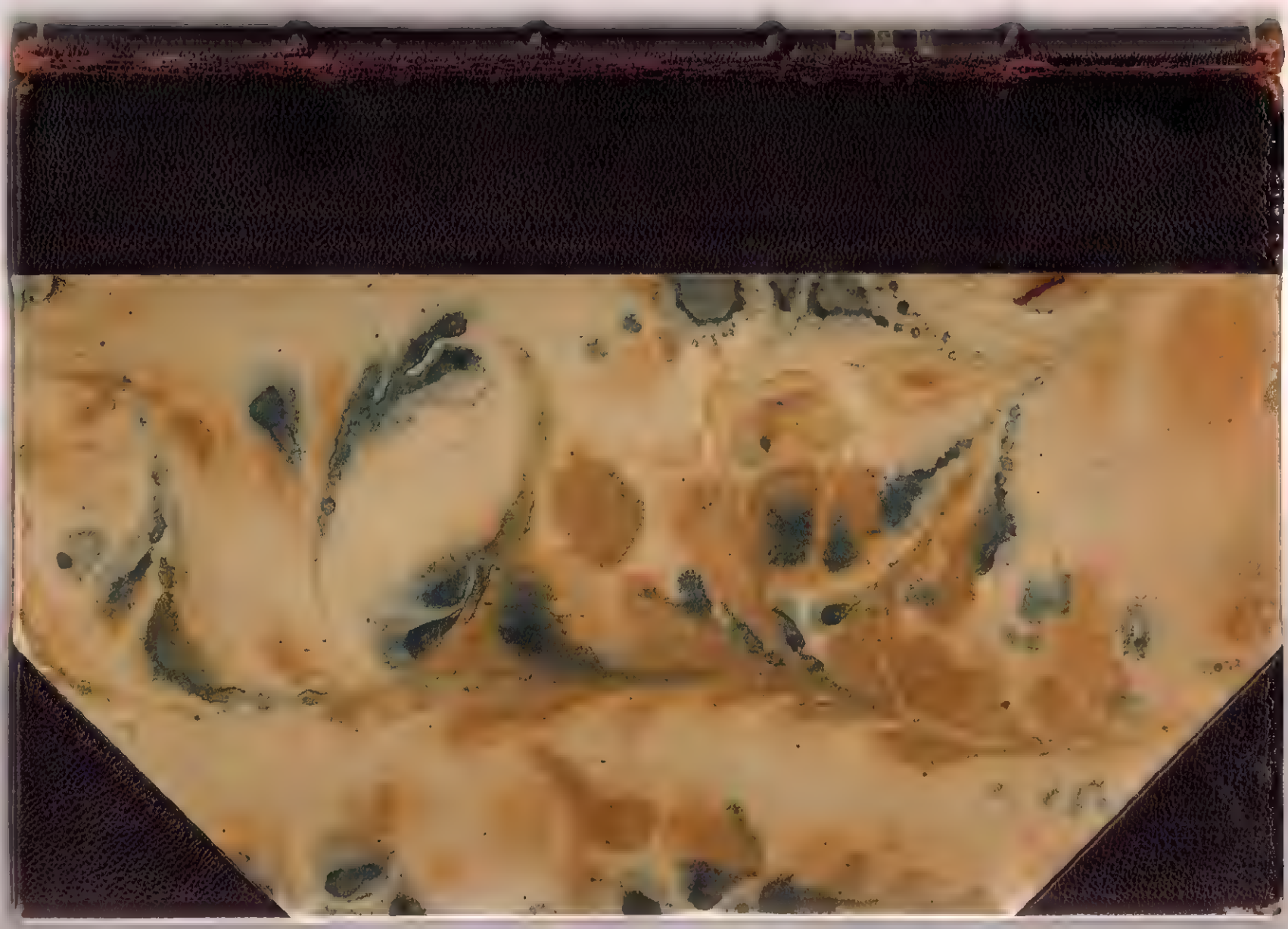

AM

CHR. NICOLAISEN

AMAGERS HISTORIE

BILAGT
MED DE VIGTIGSTE BREVE OG ANDRE AKTSTYKKER
OM ØENS FORHOLD

III DEL

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET

SCHOUS FORLAG — KØBENHAVN C
1915

AMAGERS HISTORIE

III DEL

FRA FREDERIK IV.s TID TIL NUTIDEN

I

Areal. —
taarnene
— *Fælle*
Fælled.

ØENS
on
(Øens L
paa 10 E
trent en
udgør sa
Paa d
Tdr. Lar
dyrkes c
Landet e
ligger sp
Iøvrigt b
Byskeller
minder c
med Bec
ligner na
Jordbu
omkring
Næsten
jorderne,
dede paa

I. AMAGERLAND I DET 18. OG 19. AARHUNDREDE

1. Øens Omraade og Fællesanliggender.

Areal. — Voldlinjen. — Fælleden. — Skydebanen og Krudttaarnene. — Stranden og Søen. — Sundet og Kalveboderne. — Fælledens Deling. — Udskiftningen. — Christianshavns Fælled. — Forlandet og Tanglæget. — Skovremiser. — Jagtretten.

Øens samlede ***Areal*** udenfor Voldene udgjorde tidligere omkring 11,500 Tdr. Land ca. 65 Kvadratkilometer (Øens Længde ca. 13 km, Bredde ca. 5 km). Arealet fordeltes paa 10 Byer, i 2 Sogne, Taarnby S. og St. Magleby S. Omtrent en Femtedel er nu lagt ind under København. Resten udgør sammen med Saltholmen Amager Birk.

Paa den sydlige og vestlige Del henligger endnu ca. 2000 Tdr. Land som uopdyrkede Fælleder og Strandenge; Resten dyrkes omtrent ligelig med Korn, Foderplanter og Haveurter. Landet er en broget, frugtbar Flade. Over hele Synskredsen ligger spredt mellem Byerne: Gaarde, Gartnerier og Villaer. Iøvrigt brydes Udsigten kun af de levende Hegn, som danner Byskellene, enkelte Træer og Trægrupper langs Vejene. Øen minder om en vældig Have, inddelt i smaa Agre og Strimler med Bed ved Bed, med en Frodighed og Farverigdom, som ligner nærmest det hollandske Jordbrug.

Jordbunden er muldrig og i fortrinlig Kultur, især nærmest omkring Byerne, hvor den har været dyrket i Tusind Aar. Næsten overalt hviler den paa kalkblandet Ler. Kun Fælledjorderne, der nylig er tagne under Plov, er lettere, mere sandede paa Overfladen, men egner sig fortrinligt til Dyrkning

af Haveurter. For en Del maa »Overdrevet« beskyttes mod Oversvømmelse ved Diger langs Stranden, hvor det kun hæver sig 1 à 2 Fod over Søens Flade. Øens højeste Punkt, hvor St. Magleby Kirke ligger, er 23 Fod. Herfra flader Landet sig jævnt mod Søen til alle Sider, lig et stort Aakandeblad.

Sætter vi os 100 Aar tilbage i Tiden, laa Fælleden endnu som et bredt Engbælte omkring hele Øens opdyrkede Jord, mellem Agrene og det blaanende Sund. Her trivedes endnu en Rest af Oldtidens Hyrdeliv paa de milevide grønne Flader langs »Kalveboderne«; hvilken drømmende Ro og Stilhed i Aftensolens Glans over det spejlblanke Sund! Og vender vi os mod Øresundet, frydes Øjet af dets uendelige Skiften af Sejlernes Række i ustandselig Færden her gennem »Nordens Port«. Ind mod den travle Stad spærrer Volden og Voldgravene som et Lukke for Verden udenfor. Og Amager har derfor ligget længe som en Idyl for sig selv, temmelig uberørt af Tiden og Livet udenfor Øens egen afsondrede Kreds.

Voldlinjen danner nu Amagers Grænse mod Staden, hvad før Sundet mellem Øen og Slotsholmen var. Hvor Christianshavn nu ligger, var i tidligere Tid nogle Smaaholme, og udenom disse førte et temmelig sumpet Lavdrag, der nu danner Voldterrænet, som sammen med Christianshavn udgør ca. 540 Tdr. Land.

Den vestre Del af Volden, omtrent fra den gamle Langebro til Baadsmandsstræde, er anlagt fra Christian d. 4.s til Frederik d. 4.s Tid, først Løvens, Elefantens, Panthers, Eenhorns og Kallebo Bastioner, senere Charlotte Amalies, Frederiks, Carls, Vilhelms, Sophie Hedvigs og Ulriks Bastioner mod Øst. Dermed blev Fæstningslinjen ført ud til Orlogsværftet, som anlagdes ved Refshalegrunden. I 1760erne paabegyndtes Anlæget af Søforterne med »Lynetten«; 1787 paabegyndtes »Trekroner«, der først blev færdigt 1827. »Mellemfortet« og »Prøvestenen« anlagdes omkring 1850. Flere er komne til senere.

Fra Sundet strakte sig da en Arm fra Søen mellem Refshalen og Kløvermarksvej indtil ud for Baadsmandsstræde; denne Arm er senere opfyldt med Dagrenovation. Fra Kalvebodstrand strakte sig en Arm ind fra den senere opfyldte Bugt, der har givet Plads til Islands Brygge-Kvarteret, udenfor Volden til ud for Overgade. Mellem denne Arm og Voldgraven førte et

Den ældste Del af Volden ved Amagerbro med Elefantens og Løvens Bastioner.

Stranddrag eller Rev, hvorpaa Vejen til Langebro gik — den nuværende Envelopevej. Lidt udenfor Broen stod »Kikkurven«, et gammelt Udkigs- eller Fæstningstaarn med Skydehuller, der rimeligvis har tjent til at beskyde Indsejlingen fra Kalvebodrenden.

Midt i Voldlinjen udenfor, hvor Amagerport stod, ligger »Ravelinen«, et Underværk, med det gamle Ravelinhus, som fra Christian d. 4.s Tid og indtil sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede tjente som Accisebod. Her holdt »Posekikkerne« et vaagent Øje med Alt, hvad der indførtes til Staden, for at Kongen kunde faa sin Told deraf. Men da en ny Accisebod byggedes længere ude ved Landevejen — vistnok omtr. 1750 —, for at Vognene ikke skulde køre udenom og lægge Vejen overLangebro, tjente Ravelinhuset som Vagtbod udenfor Porten.

»Ravelinhuset« fra Christian d. 4.s Tid

Udenfor Voldgraven findes den senere tilbyggede Encente eller Envelope ved den dækkede Vej til Brug for det lettere Artilleri.

Vagtboden udenfor Amagerport, 1806.

Til Fæstningens Fuldendelse hørte endnu en Demarkationslinje — en fri Skydelinje — udenfor Volden.

Indenfor 1000 Alens Afstand fra denne lagdes der, vistnok efter den engelske Krig, den Servitut paa Grunden, at der kun maatte opføres Bindingsværksbygninger paa højst 2 Etager.

Denne Servitut har de Lodsejere, som nu har erhvervet Grundene, maattet indløse med over 1 Million Kroner til Militærvæsenet, og Terrænet bliver nu stærkt bebygget. Det maa haabes, at selve Voldlinjen, som er blevet et prægtigt Stykke Natur, maa gaa over i Offentlighedens Eje og blive sparet for Byggespekulationens Vandalisme.

Fælleden var i ældre Tid et sandt Eldorado for Sommerens frie Naturliv. De 6—7000 Tdr. Land var en fortrinlig Tumleplads til Kvæghold og Jagt. Selv om Kronen havde Ret til Hare- og Svanejagten, var der endnu rigeligt Fuglevildt, som Graagæs og Vildænder; og Stranden gav Fisk. Her hentede man desuden Tang til Jorderne, Sand og Sten til alt andet praktisk Brug. Og Søen i sig selv har altid øvet en vis Tiltrækning paa Øens Folk.

Græsningen var dog Fælledens vigtigste Del. Til dette Brug var den omgærdet i hele sin Udstrækning med stærke Stendiger og Led eller »Udstænger« for hver By indtil Sædjorden. Og hver By havde sin »Remise«, et lille Skovparti, der dannede ligesom en Knude paa Fælleddiget udenfor Bymarken, og som Byen var pligtig at vedligeholde med Stendiger. Fra den tidligste Tid var Fælleden helt fri. Der svaredes kun en Afgift i Form af Kvægtiende. Først ved Matriklen 1688 blev den »høvedlagt«; det bestemtes, hvor mange Høveders Græsning hver Gaard i det danske Sogn havde, og der-

efter sattes Gaarden i Hartkorn med ½ Skp. Hartkorn af hver Græsning, baade paa Fælleden og Saltholmen. Hollænderbyen, hvis Hartkorn var »generaliter anslagen« (samlet under ét), tillagdes 800 og de danske Byer 1247 Græsninger, deraf 450 paa Saltholmen. Efter en saakaldt Modelbog optaget 1692 blev den vestre Fælled alene regnet til 1873 Græsninger, hvoraf Hollænderbyen til 800; men efter en senere Overenskomst mellem Byerne ses Tallet at være sat til 800 for hvert Sogn.

Byerne maatte saa enes om Fordelingen af Græsningen, saa godt de kunde. Hver By slog selvfølgelig sin Hjord ud paa den Del af Fælleden, der laa nærmest, men iøvrigt var der intet Skæl, hvorefter Byens Hjord maatte gaa; flere Byer slog sig ofte sammen om et større Omraade. Hver By havde sin Hyrde, der samlede Hjorden om Foraaret til »Udeigning«. Og da blev der Liv i Byen, naar Svinene skulde ringes, Spidserne saves af Kvægets Horn, og det skulde brændemærkes paa Hornene med Gaardenes Bomærker, ligesom Hestene blev brændte paa Hovene, hos Smeden. Derefter samledes Hjorden hver Morgen paa Bypladsen eller ved Bykæret, hvorfra Driften gik ad »Fægyden« og ud gennem Byens Led. Hver Aften, naar Hjorden kom hjem, tudede Hyrden i sit Horn, at Malkepigen kunde holde sig parat; Køerne fandt uden Vanskelighed selv hjem til de Gaarde, hvor de hørte til.

Christianshavn havde sin Fælled for sig selv, nærmest uden for Volden, idet denne By havde Ret til at udleje sine Græsninger til Stadens Slagtere og andre, som havde Fæhold. Ogsaa Hollænderbyen søgte at have sit eget Fælledomraade uafhængig af de andre Byer. Den klagede 1721 til Kongen over, at den fandt sig fornærmet paa sin Skæl og Ret, da Byens Beboere havde fæstet og drev mange Gaarde i de danske Byer, for hvilke de vilde have Græsningsretten lagt ind under deres egen Bypart. De anholdt om at faa nedsat »tvende Commissarier«, en for de danske Byer og en for deres egen By, til at undersøge, hvor langt deres Fælledrettighed strakte sig. Kongens Svar gennem Amtmanden lød, at man helst maatte se at komme til en mindelig Overenskomst for at undgaa en kostbar og vidtløftig Proces uden Haab om at vinde noget paa nogen af Siderne, formedelst den Uvished, der i lang Tid havde været om Skællet[1]).

[1]) Bilag VI.

Om en saadan Overenskomst kom i Stand, ser vi ikke. Men der herskede stadig et vist Fællesskab mellem de to Sogne om Græsningen. En Overenskomst skal være sluttet 1759, men denne kendes ikke. Derimod findes en Vedtægt mellem Hollænderbyen og de fleste andre Byer, approberet af Amtmanden 23. Maj 1761, hvorefter enhver Jordejer maatte holde og græsse »12 Nød eller Kvæghøveder« for hver Otting Jord[1]). De 7 Nød regnedes for Fælleden paa Amager og de 5 for Saltholmsgræsningen. Denne Vedtægt faldt ikke i god Jord hos Hollænderne; den gav de danske Byer langt større Indrømmelser, end de før havde, fordi de havde tre Gange saa stort Jordareal som Hollænderbyen; men dette kommer vi senere tilbage til.

Vedtægten gav Ret til at bruge flere Græsninger, end man havde Krav paa efter sin Jord, imod at betale 1 Rdlr. pr. Høved; men kun faa ejede det Antal Høveder, som de efter Vedtægten maatte erholde Græsning til, saa Retten var illusorisk. Kun de jordejende Bønder havde Ret til Fælleden. Hver By maatte to eller tre Gange om Sommeren, eller oftere om fornødent, holde en »Opeigning« over sine Høveder. Viste det sig da, at nogen havde brugt flere Græsninger, end de var indført for i Bogen, maatte de betale for de overskydende til Byens Foged og tilmed give en Mulkt til de fattige. Ingen Husmand maatte uden Fogdens Tilladelse slippe Heste paa Fælleden under 1 Rdlr. i Bøde. Den ene By maatte ikke blande sig i den andens Regnskab. Hver By beholdt de Græspenge og Bøder, den fik ind, til »Byens smaa Skatter, Degnestrave osv.«, samt til at lønne Hyrden med. For resterende Græspenge havde Fogden og 4 Mænd i hver By Ret til at gøre Udpantning og lade holde Auktion over Panterne. Dersom en eller flere »Gjenstridige« ikke vilde sanktionere denne Vedtægt, skulde den lige fuldt gælde, saavel for dem som for de andre; «thi een eller to Mand maa ej kuldkaste, hvad lovligt og godt de andre beslutter«[2]). Underskrift manglede baade fra Tømmerup, Skelgaarde og Ullerup[3]).

---

[1]) En halv Otting: 6, en kvart Otting: 3 Høveder. En Hest regnet for 2 Nød., 6 Faar for 1 Nød. En Otting var 2—3 Tdr. Ager og Engs Hartkorn.

[2]) Bilag XVII.

[3]) Disse Byers Jorder ejedes paa den Tid mest af Hollændere.

Fælled- og Saltholmsgræsningen var endnu af overordentlig stor Vigtighed, især for Hollænderne til deres Mejeridrift og Tillæg af Slagtekvæg, men selvfølgelig ogsaa for de danske Byer. Græsset var, hvad enten det var Søluftens eller Jordbundens Skyld, af særlig fortrinlig Art. Og det er ikke umuligt, at det Ry, som Amagerne havde paa sig for deres Smør og Ost, Mælk og Fløde, ikke blot blandt »Herrer og Biskopper« i Hovedstaden, men ved selve Hoffet, skyldtes denne fortrinlige Græsning. Og de gode Kalve, som Hoffet bekom fra Amager, den betydelige Hesteudførsel herfra i det 17. Aarh. skyldtes ikke mindst Fælledens rige og let tilgængelige Afgrøde, der saaledes havde stor økonomisk Værdi for Øen.

Der var derfor ogsaa Forbud imod, at Fælleden misbrugtes, f. Eks. til Tørveskæring, eller Udslipning af uringede Svin. 1771 klagede Amtsfuldm. Westerholt, Rødegaard, over, at Beboerne i Tømmerup og Ullerup misbrugte Fælleden paa den Maade. Amtsforvalteren maatte tage Syn over den, og disse Byer fik Tilhold om at holde sig Fælledskabets Regler efterretteligt.

Ikke mindst for Christianshavn havde Fælleden i gamle Dage en økonomisk Betydning. I Christian d 4.s Privilegier til de Borgere, der vilde bosætte sig paa Christianshavn, var ogsaa Retten til at lade græsse paa Fælleden. Ved den senere Indlemmelse af denne By under Hovedstaden benyttede Borgerne ikke mere denne Ret, hvorfor Magistraten fik Græsningsretten til 80 Høveder. Den udlejedes derefter hovedsagentlig til Stadens Slagtere til Udslipning af deres opkøbte Kvæg, og Græspengene betaltes til Konsumptionsbetjentene i Porten. Staden havde en vis Del af Fælleden paa begge Sider af »Broen«, mindst 200 Tdr. Land, hvor den forbeholdt sig Eneret til Græsningen. 1780 ses der udstedt Forbud mod, at de andre Byer lod græsse paa »Stadens Fælled«, hvoraf der svaredes Skat af 5 Tdr. Hartkorn, nemlig ½ Skp. pr. Høved.

Medens saaledes Græsningen tilhørte de parthavende Beboere, besad Kronen eller Staten en Slags Højhedsret over Grunden og indtog stadig større eller mindre Dele til nyttige og navnlig til militære Formaal. Christian d. 4. lagde saaledes Beslag paa en Del af Fælleden til Anlæg af Christianshavn og Volden, og Frederik d. 3. anlagde her en mindre Skandse

»Amackburg«, omtrent hvor »Faste Batteri« ligger[1]). Under Christian d. 5. blev her indtaget en Exercerplads »til Exercering og Kanoners Probering«. Senere blev Skydebanerne lagt til og efterhaanden udvidede, saa der ved Udskiftningen maatte indrømmes Militærvæsenet et stort Areal af Fælleden til dets Brug. Lodsejerne betingede sig kun Græsningen og fandt ikke, at Skydningen kunde blive nogen Gene for dem i Fremtiden. 1851 gik de tilmed ind paa at deklarere, at de intet Krav vilde stille for Hindring i Brugen af deres tilgrænsende Jorder foraarsaget ved Skudfare. Men senere har de procederet for Retten om Erstatning, og ved en Højesteretsdom blev Krigsbestyrelsen 1911 tilpligtet at erstatte de Tab, som Skydningen forvoldte, saafremt der ikke i Forvejen ydedes Vederlag for Afsavnet.

Til Udførsel af Natrenovationen fra Staden gav Kongen Plads paa Fælleden. Efter Betænkning af General Wilh. Huth fik 1777 Stadens Overpræsident, Borgmestre og Raad Tilladelse til — i Stedet for Tømmerpladserne ved Vesterbro — at benytte to Pladser paa Amager, én straks udenfor Amager Port (bag store Mølle) og én bag Accisekontoret. Den sidste ansaas for den bekvemmeste, men den førstnævnte for den mindst skadelige for Defensionen og Fæstningsværkerne, og her blev Renovationspladsen anlagt. Toldkamret skulde gøre de fornødne Anstalter til, at Renovationen kunde udføres om Natten gennem Porten[2]). Endnu efter Midten af forrige Aarh. fandtes her de aabne »Kuler«, hvorfra Gødningen hentedes og udnyttedes, indtil Kulerne flyttedes ud til »Fladerne« ved Yderenden af Kløvermarksvej.

Omkring 1780 begyndte Landetaten at anlægge Krudttaarne paa Fælleden langs Sundet; tidligere fandtes to saadanne paa Sundbyøster Mark ved Kastrupvej, men disse blev nedlagte, og der opførtes i Stedet tre langs Stranden. Omkring 1800 byggedes endnu tre, et Nord og to Syd for Kastrup. De tilhørte alle Landetaten. 1813—16 byggedes et Nord og

[1]) Senere kaldtes det »Gjøgens Batteri«. Frederik d. 7. gav en Underofficer Eiche Plads til et lille Hus med Have. Da Militæret nu ikke kunde have Huset liggende midt i Batteriet, maatte det betale 52,000 Kr. derfor til hans Søn, som derved blev en holden Mand.

[2]) Bilag XXI.

to Syd for Dragør til Krudtmagasiner til Søetaten. Et Par af de nordlige er senere inddragne i Kastrupfortet.

Krudttaarnsvejen, som fører til »Taarnene« langs Sundet, er anlagt sammen med disse endnu inden Fælledens Udskiftning. Jorden er taget fra Byernes Fælleder, imod at de fik Tilladelse til at benytte Vejen. Efter Udskiftningen gik denne Ret over til Lodsejerne, og skønt Militærvæsenet søgte at hævde Eneretten til Vejen, kunde de ikke forbyde Amagerne at benytte den. Ved Kancelliskr. af 30. Juli 1822 tilholdtes de at tage Del i dens Vedligeholdelse, men de vægrede sig derved og fik da 6. Januar 1824 Ordre til, at de kun Tirsdag, Torsdag og Fredag Kl. 6—12 Form. maatte køre paa Vejen med Tang og Sand fra Stranden. 1834 blev truffet en Overenskomst mellem de østlige Byer og Militærvæsenet om Vejens Vedligeholdelse samt om Brugen af den, hvorefter den efterhaanden er blevet offentlig tilgængelig og nu er paa Vej til at blive en moderne »Strandvej« med Villaer og Lysttrafik langs den aabne, frie Kyst. Men dermed vil ogsaa et af de faa fredlyste Steder, der endnu er tilbage i Stadens Nærhed, være draget ind i Livstumlen og forsvinde.

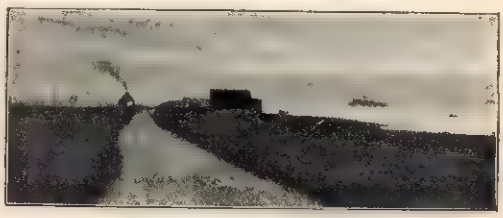

Stranden mellem Dragør og Kastrup

Staten disponerede iøvrigt ogsaa paa andre Maader over Fælleden: til Udvisning af Møllepladser og industrielle Anlæg, som man ikke kunde have indenfor Stadens Grænse.

Stranden og Søen har alle Dage, ligesom Fælleden, tjent Øens Beboere til fælles Nytte og Fornøjelse. Alle havde Ret til at tage Tang, Sand og Sten i Stranden og køre paa Strandbredden for at afhente det samt Ret til at drive Fiskeri i Søen, undtagen ved »Aalestader« og »Bundgarnsstader«, hvoraf der tilkom Kronen en Afgift. Mange af Landboerne brugte Fiskeri. Skibsfart, Lodseri og Bjergning var for Kystbyerne væsentlige Indtægtskilder. Iøvrigt var Farvandet mellem Amager og Saltholm en stadig Kilde til Adspredelse ved den livlige Trafik af »Sejlernes Tusindtal« mellem Nord- og Østersøen. Farvandet

var fuldt af Grunde, som gjorde Sejladsen vanskelig og spændende fra Middelgrunden til Drogdens Udløb i Køge Bugt. Det maatte afmærkes med Sømærker, og som saadanne tjente fra gammel Tid alle fremstaaende og høje Punkter, der ragede op paa Kysten. Ved Nattetid brugtes »Blushøje«, navnlig i Sildetiden og Aalefisket til at vise Baadene i Land. Som saadanne kendes »Længstehøj« paa Aflandshage, og »Blushøjen« ved Dragør. Som Sø- og Lodsmærker tjente, foruden de allerede fra Chr. d. 4.s Tid udlagte Søtønder, smaa Skovremiser, Kirker, Møller, og enkelte fritstaaende store Træer, som derfor

Rosefyret nu og før 1894

nævntes med særlige Navne, samt fremragende Bygninger. Senere opførtes Dragør Piller eller »Manden og Konen« som Sømærker. Med disse Midler maatte de søfarende hjælpe sig, indtil Farvandet begyndte at blive oplyst, da Drogdens Fyrskib 1837 blev udlagt paa Kvartusgrunden. Først i 70erne opførtes et fast Fyr, Røsefyret, paa »Nordre Røse« midt i Farvandet[1]). Og omtrent samtidig (1878) opførtes de to Fyrtaarne ved Dragør, der nedlagdes 1906.

Kalvebodløbet eller Kalvebodstrand, Vest om Amager, har i det sidste Par Hundrede Aar ingen Betydning haft for

[1]) 1894 led det stærkt under Isskruninger og maatte ombygges paa et nyt, højere Fundament.

Sejladsen, undtagen for Smaafartøjer og Fiskeri[1]). Indsejlingen fra Køge Bugt markeres af et mindre Fyr- og Lodsskib. Løbet er opfyldt af Sandgrunde, der, som Pontoppidan siger, tjente Hollænderne til Aalefiskeri.

Under Christian d. 5. fremkom en Lübecker med et Projekt til en Uddybning og Udvidelse af Løbet, hvortil han forlangte 340 Mand i 6 Somre, 40,682 Rdlr. til Maskiner og 1500 Rdlr. i aarlig Løn samt fri Rejse saa ofte det behøvedes[2]). 1740 fremsatte en Greve Danneskjold-Samsøe en Plan til Uddybning til 24 Fod i 100 Fods Bredde for at drage Skibsfarten gennem Københavns Havn. Det var Kongens Hensigt at anvende 100,000 Rdlr. derpaa fordelt paa 13 Aar; men Krigsforhold lagde stærkt Beslag paa Finanserne, og ingen af Planerne kom til Udførelse[3]). 1855 planlagde en Englænder ved Navn Marschall en Uddybning, hvorved der skulde indvindes ca. 6000 Tdr. Land. Men der fandtes endnu hverken Midler eller Trang dertil. Først 50 Aar senere opfyldte et Konsortium sammen med Privatbanken ca. 100 Tdr. Land. Havnen udvidedes til »Tornekosten«, og Dæmningen over Kalvebodstrand, opført 1900—1903, sattes som Havnens sydlige Grændse. Udenfor denne er der gennem »Murstensrende« og »Sorte Rende« kun 6 Fod Vand.

Omtrent udfor Tømmerup ligger Koklapperne, en Del større og mindre Holme og Klapper, ca. 44 Tdr. Land. Den største, Skræderholmen, er 29 Tdr. Land. Ved Udskiftningen blev de tillagt Hartkornsejerne i Taarnby Sogn, der senere har solgt dem til Krigsbestyrelsen til Indlemmelse under Skydebanerne. Der trives nu kun et myldrende, vildt Fugleliv, hvortil »Adgang forbudt«. »Hr. Hans Prækestol«, den Sten, som Taarnbypræsten under Svenskekrigen, da Menigheden flygtede derud, brugte til Talerstol, og hvorfra han formanede til Ro, burde vel hjemføres som et varigt Minde om den modige Præst.

---

[1]) Navnet Kalveboderne menes at stamme fra Middelalderens Hyrdeliv langs Stranden, hvor man har indrettet Kalvefolde til Opdræt.
I Vikingetiden har Indløbet været brugt som Sejlløb, hvad vi kan se deraf, at der længe før Absalons Tid fandtes et Udkigs- eller Fæstningstaarn ved Taarnby.

[2]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 6, 378.

[3]) Carl Bruun: København, II, 713.

Med ***Fælledens Deling*** begyndte et nyt Afsnit i Amagers økonomiske Drift. Hver By fik udleveret sit Areal til selvstændig Brug, og det varede derefter ikke længe, inden Fælleden for Størstedelen udpartedes mellem Hartkornsejerne og toges under Plov. Hollænderne havde længe søgt at faa deres Areal udvist. 1750 søgte de igen om at blive skilt fra Fællesskabet med de andre Byer. Samtidig søgte Jacob Fortling, som da nylig havde anlagt Kastrupgaard og Kastrupværk, Kongen om at faa det Fælledareal, der tilkom ham, udvist som Ejendom, da han havde Brug for det til Værket, som han agtede at udvide med et Tegl- og Lerbrænderi. Nogle Aar senere (1758) forordnede Kongen efter Amtmandens Indstilling, at man skulde søge »at faa de hidtil i Fællig liggende Byer adskilte, paa det hver By kunde have sine Marker og sin Græsning for sig selv og samme sig paa bedste Maade føre til Nytte«. — De to østlige Byer, Kastrup og Maglebylille, fik da udvist deres Fælled, og Kastrupgaard fik udvist sin Del, ca. 20 Tdr. Land, op til det nordlige Skel mod Sundbyøster.

Hollænderbyen fik derved Anledning til ogsaa at søge sin Fælled udvist Men da Byerne ikke selv kunde enes om Delingen, maatte Amtmanden se at bringe en Overenskomst i Stand. Ved et Møde herude 18 Maj 1759, hvor Amtmanden var tilstede, enedes man med Schouten om, at Græsnings retten skulde lægges til Grund for Delingen. De danske Byer — undtagen Kastrup og Maglebylille — skulde regnes til 800 Høveders Græsning og Hollænderbyen til 800. Herpaa fik man Kongens Konfirmation 15. Sept. s. A., og samtidig opkastedes et Skel mellem Sognene, hvorom der senere opstod Strid.

To Aar efter, 23. Maj 1761, oprettedes en Vedtægt mellem Schouten og Størstedelen af de danske Byer om Fællesgræsningen, hvorved de sidste fik en langt større Ret end efter nævnte Overenskomst. Derefter faldt Sagen til Ro i en Række Aar. Den vaktes først til Live igen, da Kronen forberedte Hollænderne paa, at de skulde afstaa Ladegaardsmarken, som de havde drevet i over 150 Aar. Først 1778 ansøgte 37 Hollænder-Gaardmænd hos Rentekammerkollegiet om, i Henhold til Forordningen af 1758 at faa Fællesskabet med de andre Byer fuldt ophævet. Overenskomsten af 1759 synes da ganske for-

svunden, og der opstod atter en meget vidtløftig Sag om Delingen, som blev forelagt den da nedsatte Landvæsenskommission til Betænkning.

Betænkningen, der fylder flere Hundrede Foliosider, behandler Spørgsmaalet om, hvorvidt den 1759 trufne Overenskomst eller Vedtægten af 1761 eller den saakaldte »Modelbog« af 1692 skulde lægges til Grund for Delingen. Dertil var kommet et nyt Spørgsmaal, idet Artilleriet til Øvelsespladser og Skydebaner havde indtaget en større Del af Fælleden. Hollænderne holdt paa, at der efter Overenskomsten af 1759 tilkom dem Halvdelen af den vestre Fælled (efter 800 Høveders Græsning), og fandt ingen Grund til at afstaa noget af deres Rettighed, fordi Skydebanerne var bleven udvidede. Flere af de danske Byer nægtede, at de var gaaet ind paa en saadan Deling, og fremførte, at Vedtægten af 1761 var et Bevis for, at der ingen Deling havde fundet Sted. De led stort Tab i deres Græsning ved Artilleriets Exercering og Skydning og fandt det urimeligt, at Hollænderbyen med dens 240 Tdr. Hartkorn skulde have samme Fælledareal udvist som alle de andre Byer, der havde det dobbelte Hartkorn.

Hertil erklærede Hollænderne, at Fogderne i Tømmerup og Viberup ved deres Benægtelse af, at der 1759 var indgaaet nogen Overenskomst, havde insinueret, at Amtmanden ved en fordrejet Forestilling overfor Kongen havde faaet Overenskomsten konfirmeret. De fastholdt, at Artilleriets Manøvrer ikke vedkom deres Fælledandel. Og i en senere Erklæring siger de, at Vedtægten af 1761 var indgaaet af Schouten Jacob Bacher uden Byens Vidende, idet de sædvanlige Scheppens ikke havde sanktioneret den ved deres Medunderskrift, hvorfor Byen ikke kunde tage den gyldig. De ansaa Vedtægten for et Udslag af Schoutens Svogerskab med »den Tids fornemste og mest formaaende Foged Hans Hansen i Sundbyvester«. Desuden kunde Vedtægten ikke gælde for Hollænderbyen, sagde de, da Græsningen deri var delt efter »Ottinger« Jord, hvilken Inddeling kun gjaldt det danske Sogn, medens Hollænderbyens Jorder var inddelte i »Fjerdinger«[1]).

Efter endnu en lang Række Forhandlinger kunde Kommis-

[1]) En Fjerding var Fjerdedelen af en Otting.

sionen endelig 1781 indstille til Rentekamret, at Maalebogen af 1682 og »Modelbogen« af 1692 lagdes til Grund for Delingen af Fælleden. Derefter skulde Hollænderne have Part efter 800 og de vestlige Byer samt Sundbyerne efter 1072¾ Høveders Græsning. Dog skulde først Christianshavns Fælled og de militære Øvelsespladser fratages. Hollænderne havde iøvrigt forbeholdt sig, at deres Fælledareal udvistes i et samlet Stykke nærmest ved Byens Jord, og at de fik Andel i de andre Byers Fælleder efter det Hartkorn, som de ejede i disse Byer, samt at de fik Andel i Exercerpladsen og Skydebanerne, dersom Militærøvelserne flyttedes til et andet Sted. De andre Byer var gaaet ind derpaa, kun at hver By fik sin Part, og at de Hollændere, som havde Hartkorn der, indgik i Fællesskabet med de Byer hvorunder Hartkornet laa.

Paa dette Grundlag gav Kongen en Resolution om Delingen den 27. April 1781.

Bag efter viste det sig imidlertid, at Indstillingen var forhastet. Hollænderne havde endnu flere Ophævelser. De var ikke gaaet ind paa, at Christianshavns Fælled forlods skulde fraskilles, og forlangte, at den skulde følge med i den vedtagne Deling. Paa Grund af fremkomne Oplysninger maatte Resolutionen tages tilbage, og der blev atter indledet en lang Række Forhandlinger. Endelig enedes man da om, at Delingen foretoges efter 800+1072¾ Høveder, efter at følgende Arealer var fraskilte:

a. Byggepladser til to Krudttaarne,
b. Landetatens Exercerbatteri og Exercerpladser og Skydebaner,
c. Søetatens Exercerbatteri og Exercerplads,
d. Polygonen, saaledes som den var indkastet.

Den Kongen eller Staten tilfaldende Græsningsandel for Ladegaardsmarken af 50 Høveder tillagdes Militærvæsenet.

Samtlige Byer reserverede sig i Tilfælde af de militære Etablissementers Fjærnelse fra Amager at erholde deres Part af disse Pladser samt forbeholdt sig Ret til at tage Tang, Sten og Grus langs Strandkanten.

1783, den 2. Januar, kunde Kommissionen ved Justitsraad David Hansen indstille den endelige Overenskomst til Rentekamret, og Kongens Resolution fulgte den 26. Juni s. A.

Delingen skulde foretages efter Modelbogen af 1692, hvorefter Byernes Græsningsret var følgende Antal Høveder, og hvorefter Byerne fik omtrent følgende Antal Tdr. Land:

	Høveder:	Tdr. Land:
Christianshavn	80	262
Sundbyerne	386¼[1])	850
Hollænderbyen	800	2450
Ladegaarden	50	0
Taarnby	154	450
Tømmerup	207½	600
Skjelgaarde	60	180
Viberup	30	90
Ullerup	90	270
Raagaard	15	45
	1872¾	5197

Delingen af den østre Fælled mellem Kastrup og Maglebylille fandt Sted kort Tid efter eller maaske samtidig med den vestre. Ogsaa om den stod der nogen Strid. Som anført havde Kastrupgaard forlængst faaet udvist ca. 20 Tdr. Land, nemlig Vraa-Eng, Vrangeland og Skovsagre paa Nord (her laa en Remise). Men de senere Ejere, N. C. Høpfner og C. D. Westerholt, havde forøget Gaardens Jordtilliggende betydeligt og ønskede Fælledarealet forøget derefter, hvad de flere Gange henvendte sig til Kongen om. De kunde imidlertid ikke opnaa Enighed med de andre Beboere om Arealet, og endnu 1780 ses det, at de maatte slaa sig til Ro til en belejligere Tid, da særlig Maglebylille lagde dem mange Hindringer i Vejen for Delingen. Denne synes dog nogle Aar senere foretagen uden større Vanskelighed.

Denne Fælled strakte sig fra Kastrup Remise til Maglebylille sydlige Vangedige mod Dragør Enge og Grusbakkerne. Den regnedes til 300 Høveders Græsning og omfattede vistnok 6—800 Tdr. Land. Heraf tilfaldt en Del Hollænderne (nuværende Petersdals Jord), Kastrup fik en Mindrepart og Maglebylille Størsteparten.

[1]) Heraf havde Sundbyøster 312½ og Sundbyvester 73¾. Sundbyøster skulde kun have 2 Tdr. Land pr. Høved, de andre Byer fik ca. 3 Tdr. Land pr. Høved.

Den personlige Udskiftning mellem Lodsejerne fandt for disse Byers Vedkommende Sted dels 1803 dels 1815. Justitsraad Lange, som da ejede Kastrupgaard, eller omtrent Halvdelen af Kastrup Hartkorn, fik hele den nordlige Del indtil den nuværende Kastrup Allé, medens Resten fordeltes mellem de andre Gaarde efter Hartkorn. Maglebylille Fælled — Syd for Petersdal — deltes i Strandlodder paa ca. 6 Tdr. Land mellem Gaardene. Størsteparten af de sidste, over 100 Tdr. Land, solgtes til Beboerne i Dragør, der tidligere havde lejet Græsning her, og de fik dem ret billigt; hver Eng kostede 80 à 100 Rdlr. i Sedler.

Udskiftningen af den store, vestre Fælled foretoges først efter en Del Aars Forløb. Man begyndte med Sundbyvester 1809, og derefter fulgte Sundbyøster 1810 efter Opmaaling af Landinspektør Unsgaard. Turen kom saa til Taarnby, der førte en Retssag mod Sundbyøster om Udskillelse og Indgrøftning af »Vestre Overdrev«, ca. 200 Tdr. Land af den vestre Fælled, som var tillagt Sundbyøster ved den byvise Deling. Udskiftning fandt Sted 1814. 1813 opmaaltes og udstykkedes Tømmerup og Skelgaardenes Fælleder af Landinspektør C. F. Lund, og 1819 opmaaltes Viberup og Ullerup Fælledjorder af Kapt. P. H. Høyer. Endelig 1821 udskiftedes Hollænderbyens Fælled, ca. 1800 Tdr. Land, efter at Lergravene samt 200 Tdr. Land, som var solgt til Dragør og 300 Tdr. Land til Kongelunden var fradraget. Opmaalingen foretoges 1819 af Kapt. Høyer. Et Kort over Udskiftningen af C. V. Balsløw ejes endnu af Byen.

Mellem Hollænderne og Tømmerupmænd verserede forinden Udskiftningen en Retssag om et Stykke af Fælleden paa 230 Tdr. Land, som Hollænderne mente tilkom dem, fordi de ejede en stor Del af Tømmerups Hartkorn. Schouten og Skriveren havde endogsaa 1808 solgt Arealet, der havde 11 Tdr. Hartk., til Vognmand N. Nørager for 2300 Rdlr. Tømmeruperne protesterede og anlagde Sag. Ved Dom, der afsagdes ved Taarnby Birk 1810, dømtes Hollænderne til at tilbagebetale Købesummen til Tømmerup Bylav. Senere førtes en Sag om Delingen af Tømmerup Lergrave, der fra gammel Tid var udlagt til Byen. Allerede 1740 ses det, at 4 Husmænd i Tømmerup havde lejet Jord af Fælleden, som de boede paa, og hvoraf de svarede

Lejeafgift til Hartkornsejerne[1]). Og atter førtes Sag mod Hollænderne, som mente at kunne afhænde deres Jord i de danske Byer til Beboere i Hollænderbyen med Ret til Andel i paagældende danske By's Fælled. Ogsaa her gik Retten dem imod; Fælleden kunde kun tilhøre Lodsejerne i den By, hvorunder den laa[2]). I det Hele var de vindskibelige, omsigtsfulde Hollændere om sig alle Vegne for at udvidde deres Jordbesiddelser. De fik af Fælleden næsten 1000 Tdr. Land mere, end der egentlig efter deres Hartkorn og oprindelige Grænselinje kunde tilkomme dem.

Samtidig med den personlige Udskiftning reguleredes den tidligere indviklede Jordfordeling, idet alle de udskiftede Smaalodder og Skifter, som tilhørte hver Gaard, opmaaltes og omskiftedes med større, samlede Arealer. Udskiftningen betød derfor i det Hele en mægtig Udvikling af hele Øens landøkonomiske Omraade.

Christianshavns Fælled var den eneste Byfælled, som ikke udskiftedes. Fra ældre Tid var den noget for sig selv, som den laa her tæt udenfor Staden og tjente baade Borgere og Stad til forskellig Nytte. Ved Siden af Græsningen gav den Plads til mange Indretninger, som Staden Tid efter anden maatte vise ud og give Ly til udenfor Portene. Denne Fælled, der omfattede 262 Tdr. Land, indbefattet »Fladerne«, tillagdes ved Delingen Københavns Kommune og ved Reskr. af 19. Juli 1793 underlagdes den Stadens Jurisdiktion. Der undtoges dog 4 Mølleenklaver, som henlagdes under Taarnby Kommune, for at Staden kunde beholde sin Accise deraf, nemlig Schleyers, Jeppe Holms og Bergs Møller, samt store Mølle, der først ved Sundbyernes Indlemmelse lagdes ind under Staden. Halvdelen af Fælleden udlagdes til Græsning — Kløvermarken — og udlejedes til Veterinærskolen paa Christianshavn. En Del udlagdes til Kirkegaarde for Vor Frelsers Kirke og for Fængslet, »Slavekirkegaarden«, der laa, hvor nu Sønderbros Teater ligger. I Forvejen var Renovationspladserne, »Natkulerne«, flyttede herind. Og nu blev ogsaa Retterstedet med Guillotinen, som før stod udenfor Vesterport, flyttet herind. Herom læses i »Berlingske Tidende« for 3. Marts 1806:

[1]) Sæl. Tegn. 71, 602.
[2]) Dok. til Justitsprotok. 1818.

»Den saakaldte svenske Skandse[1]) paa Amager østre Fælled er for Fremtiden bestemt til Justits- eller Rettersted i Stedet for det forrige Sted i Slagtervangen. Fornævnte saakaldte svenke Skandse er 1000 til 1200 Skridt fra Christianshavns Vold; Skandsen er omgiven af 1 Alen høje Volde og med Grave, som holder saa meget Vand, at den er utilgængelig undtagen paa den ene Side; Voldene er saa brede, at Commandoen, som følger, kan opstilles derpaa; — Skandsen er 50 Alen inden Voldene, og er altsaa stor nok til Executions-Plads; den skjules til Dels af Voldene omkring Renovations-Kulerne; Passagen hertil er god, og der er tilstrækkelig Plads for Tilskuerne«.

Paa Arealet nærmest Porten lod Veterinærskolen opføre flere Bygninger af stampet Ler (»Pissé«) og anlagde en stor Have for midicinelle Planter. Efterhaanden overgik en stor Del udenfor Porten til Privateje og anvendtes dels til Opdyrkning, dels til Byggegrunde for industrielle Anlæg, samt Beboelse. — »Fladerne« langs den østre Del af Volden, en Arm fra Sundet der strakte sig ind langs Refshalen, var omdannet til Sump og benyttedes til Aflosning af Dagrenovationen. Da Arealet var tildels opfyldt, mente Amagerne at det ikke var medtaget ved Fælledens Deling og søgte i 1840erne at fravriste Staden det, men de kunde ikke bevise nogen Ejendomsret dertil, og Staden lod det efterhaanden tørlægge, saa det nu kan anvendes til Dyrkning af Havesager.

Om Grænseskællet mellem København og Taarnby Kommune har der hersket nogen Uklarhed. Ved Fælledens Deling sattes Skællet fra Sundet i en lige Linie 100 Alen Nord for og paralel med den nuværende Holmbladsgade og i Flugt med denne omtrent til Amager Fælledvej, fulgte denne mod Nord til Voldgraven og bøjede af langs Envelopevej til Artillerivej. Derfra gik den i en bølget Linie mod Vest til den Tunge af Kalvebodstrand, der strakte sig ind mellem Faste Batteri og Voldterrænet. Baade Batteriet og Skydebanerne hørte saaledes under Taarnby Sogn. Men ved stadige Opfyldninger i Søen, særlig efter 1882, og ved Opførelsen af militære Etablissementer — Artillerikasernen og Geværfabriken — samt

[1]) Denne Skandse er anlagt Aar 1700 for at hindre Landgang fra den svenske Flaade.

dertil hørende Beboelser, blev Spørgsmaalet om Kommunalret brændende og syntes ikke at kunne ordnes ad mindelig Vej. Da Sundbyerne imidlertid blev skilt fra Taarnby S. som en særlig Kommune, rejste de Erstatningskrav mod København, der havde annekteret de af Militærvæsenet opfyldte og bebyggede Arealer. Stadens Fælledterræn paa Amager regnedes da til ca. 300 Tdr. Land, der vurderedes til 185,000 Kr. Men Spørgsmaalet om den ny Jord, der var indvunden, løstes først ved Sundbyernes Indlemmelse i Hovedstaden, som vedtoges 1900, og hvorved Stadens sydlige Grænselinje rykkedes ud til Kastrup og Taarnby Skel.

Om ***Forlandet*** og ***Tanglæget*** langs Kysten har der, især efter Udskiftningen, været en Del Uklarhed. Ved Fælledens Deling mellem Byerne betingede de vestlige Byer sig »Vej til og langs med Stranden for at hente Tang, Sten og Gruus, hvor den falder,« enten ud for egen eller andre Byers Anparter«. Og da den endelige Ordning fandt Sted, holdtes i Almindelighed et »Tanglæg« frit til Oplægning af Tang osv., hvortil samtlige Lodsejere havde Adgang og Rettighed.

Paa Østsiden af Landet fik Forholdet en særlig Betydning, idet der ved Anlægget af Krudttaarnsvejen forinden Udskiftningen blev fraskaaret en smal Strimmel af Fælleden, kaldet Forlandet, som brugtes til Græsning eller Høslæt af den. Bys Lodsejere, hvorunder det laa. For Sundbyøsters Vedkommende ses det af en Retssag 1803, at Militæret vilde tilegne sig Retten til Græsset paa Forlandet, og at Bymændene ved Kongens Foged lod nedlægge Forbud derimod, da det tilhørte Byen. For Kastrup antages, at der ved Udskiftningen 1815 blev taget Bestemmelse om, at Forlandet skulde bruges af Lodsejerne i Fællesskab. Senere skal ved Udstykning af Kastrupgaards Jorder (1827) denne havde faaet sin Andel udvist fra Værket sydpaa. Og ved »Revers« af 7. Novbr. 1834 vedtoges Bestemmelser for og Udnyttelse af Forlandet, der tilhørte Bylavet. Ved Overretsdom blev det 1913 tilkendt dette Ejerlav, og Grundejerforeningens Fordring om Medejerskab blev afvist.

Udfor Petersdal og Maglebylille Jorder tilhører Forlandet i Almindelighed de Ejere, som har Jorderne ovenfor Vejen, idet Vejen først er anlagt efter Udskiftningen, hvorimod Tanglæget er fælles og frit tilgængeligt for Øens Be-

boere. Udfor Dragør Enge og Fælled har Hollænderne ogsaa fra gammel Tid havt Adgang til Strandkanten, og Kommunen søger at bevare den for offentlig Færdsel.

De smaa ***Skovremiser***, der puttede sig ind mellem Fælleden og det opdyrkede Land, tilhørte nærmest Staten. Der laa én ved hver By. De blev efter Kongens Ønske og Befaling anlagte af Byerne efter Svenskekrigen, dels som Læ for Vildtet om Vinteren, dels for at Øen kunde have Brændsel i paakommende Krigstilfælde, hvorfor de stadig stod under Statens Opsyn. Der var en halv Snes rundt omkring Øens Mark, i Inderkanten af Fælleden, omgivne af Stengærder ligesom denne. Der findes endnu Rester af en Del af dem; omtrent Halvdelen er forsvundne og Jorden overgaaet til Privateje.

Ved Sundbyøster er en Del af Remisen tilbage, indlemmet i Kommunens Parkanlæg omkring Vandtaarnet ved Øresundsvej. Nord for Kastrup laa en mindre Remise ved Enden af nordre Byvej op mod Skællet; den er forlængst nedlagt. Nordost for Maglebylille, Vest for Troldebakke laa ogsaa en mindre Remise, hvoraf der endnu er en Rest tilbage. Ved Sundbyvester findes Remisen i det væsentlige endnu mellem Englandsvej og Røde Mellemvej, som er den tidligere Fælledvej. Taarnby Remise laa Syd for Byen bag den nuværende Udflyttergaard »Ladegaardshvile«; ogsaa den er forlængst forsvunden. Ved Tømmerup nævnes en Remise, som ogsaa kaldtes »Møllehaven«. Paa Ladegaardsmarken ved Hovedlandevejen laa en større Remise, ogsaa kaldet Jordborg Remise, der endnu er en ret stor »Lund«. Nord for Viberup fandtes en Remise, tæt op mod Bytoften; den er helt nedlagt. Ved Hollænderbyen fandtes kun Dragør Lund, som stammer fra gammel Tid og har været en ret betydelig Skov, som Kronen under Svenskekrigen havde stor Nytte af. Beboerne skulde holde Remiserne indhegnede. Ved en Resolution af 2. Maj 1798 befales det, at samtlige Remiser skal holdes indhegnede med Stengærder for at kunne fredes, da de tjener som Lodsmærker. Overlodsen, Kommandør Løvenørn, havde Opsyn med dem. Der fandtes iøvrigt 17 store Træer rundt paa Øen, som var fredede og tjente som Lodsmærker. Senere er de større Lunde, som endnu er tilbage, lagt ind under Forstvæsenet, ligesom Kongelunden.

Skovudvisningen, som Amagerne nød længe før Svenskekrigen, vedblev dog at være en sat Rettighed, og de hentede hvert Aar baade Gavntræ og Brændsel i Kronens Skove i Nordsjælland. Gennem det 18. Aarh. udvistes til 120 Gaarde efter de gamle Gaardnumre, nemlig 24 i Hollænderbyen og 96 i de danske Byer, hver et Træ, eller et Læs Brænde og et Læs Gavntømmer (Klods) samt Gærdsel til Hegn. De to Gaarde i Dragør, der regnedes under Hollænderbyens 24, fik kun Udvisning til én Gaard. Præsterne, Birkefogden og Skriveren samt Fogderne i hver By fik ekstra Udvisning; men efterhaanden blev Skovudvisningen mere sparsom, saa Amagerne fandt sig forurettede og klagede til Kongen derover. Kancelliet resolverede (1766), at Udvisningen var en kongelig Gave, hvorpaa man ikke kunde rejse noget retsligt Krav. 1774 ses det af Skovrullen, at der udvistes ½ Favn »Fagotter« (Pæle til Bindingsværk) samt Tækkekæppe eller Gærdsel til hver Gaard. 1775 ankedes atter over, at Udvisningen var mindre end før. Den betød nemlig en økonomisk Fordel, da der var nok, som vilde købe den, dersom Ejeren ikke selv havde Brug for den. I flere Byer holdtes der Auktion over Udvisningen, da man havde vanskeligt ved at dele den efter at Gaardene var blevne udpartede, saa Gaardnumrene undertiden helt forsvandt. Pengene gik da i deres fælles Bykasse.

1858 ophørte helt Udvisningen af Fagotter, og der udvistes kun Brænde. Sognene paa Amager anlagde da Erstatningssag, som de vandt ved Højesteret. Men da Statsskovene ikke mere kunde bære den store Udvisning, tilbød Staten en Afløsning for hele Amtet og bevilgede hertil 30,000 Rdlr. 1869 afløstes ogsaa Udvisningen af Brænde for Taarnby Sogn med Undtagelse af en enkelt Gaard. Hele Udvisningen omfattede da 60 Favne Brænde. Deraf faldt 48 Favne paa Taarnby Sogn, fordelt paa 96 Gaarde. De 95 fik udbetalt hver 42 Rdlr. Store Magleby beholdt derimod Udvisningen, og de 42 Gaarde, der fandtes i Sognet paa den Tid, faar stadig 12 Favne, som fordeles af Byen mellem disse 42 Gaarde.

Jagtretten paa Amager har fra ældgammel Tid tilhørt Kronen, dog kun for Harer og Svaner, medens andet Fuglevildt maatte jages af Beboerne. Kronen holdt tidligere baade Hare- og Svanejagter herude paa de vidtstrakte Fælleder, og Bønderne

blev tilsagte til at medvirke. Der fandtes i det 17. og 18. Aarh. endnu rigeligt af Vildt. Arent Berntsøn fortæller i sin Bog »Danemarkes og Norges frugtbare Herlighed«:

»Og alligevel at ikkun paa Landets Syndre Ende er en liden Skov, befinder sig dog ikke desmindre overalt paa Landet underskedeligt smaat Vilt, synderlig af Harer en saadan Mangfoldighed, at Indvaanerne deres Lands Frugter af Kaal og deslige, besværligen kunde have i Fred, hvortil i Synderlighed den Fred, som over dem (Harerne) lyst er, er Aarsag eftersom Ingen med Jagt og Skytteri (med mindre de dertil af Kgl. Majest. have Bevilling) sig der paa Landet maa lade finde«.

Ogsaa Thura fortæller i sin Bog om den Overflødighed af Harer, saavel hvide som graa og af sjælden Størrelse, der fandtes paa Amager. De trivedes udmærket af Kaalen, der dog gjorde dem noget bitre i Smagen; men de var alligevel stærkt efterspurgte og søgte af fine Huse. De var jo Kronens Vildt og som saadan forbuden Frugt for den store Almenhed. De gav ikke sjældent Anledning til Krybskytteri og Smugleri for at faa dem ind til Staden, skønt der var strenge Straffe derfor. 1780 førtes en stor Sag for Taarnby Birkething angaaende en Hare, der blev fundet af Portopsynet, skjult i en Vogn med Sukkerforme fra Kastrupværk. Men det kunde ikke opklares, hvorledes Haren var kommen i Vognen.

Hoffet holdt fra det 17. Aarhundredes Slutning sjældent Jagter paa Amager, hvorfor der var ansat en kongelig Jæger eller Skytte, som leverede Harer og formentlig ogsaa Svaner til Hoffets Brug[1]). Der gaves i det 18. Aarh. noget friere Regler for Jagtretten. Saaledes maatte Ejere af Gaarde paa mere end 10 Tdr. Hartk. jage fra deres Jorder, og Jagtret gaves ogsaa til andre[2]). Det ses, at Kronen i Reglen en Gang eller to aarlig lod afholde Klapjagter paa Amager og Saltholmen. Bønderne maatte da stille med Vogne til Ægtkørsel for at transportere Fuglevildt og Harer til Hoffet, baade til Frederiksborg og Fredensborg. I 1780erne tilsiges oftere Vogne til at køre med

[1]) Som Jægere eller Skytter paa Amager findes nævnt: Morten v. Horn (1687) Zeuthen (1820) Nissen; de to sidste boede i Skytte-huset ved Maglebylille.

[2]) Sæl. Reg. 25, 362. 65, 643.
Sæl. Tegn. 25, 137, 29, 262. 31, 61.

Skytten efter Brokfugle og Harer, saaledes 1783: 9 Vogne fra Kastrup til Fredensborg med Fugle og Harer fra Saltholmen. 1784 beordredes Vogne til at føre »Pandtsvendene fra Jægersborg til Amager og fange levende Harer« osv. — Medens der formentlig ikke betaltes Konsumption af, hvad der indførtes til Hoffet gennem Amager Port, ser vi, at der 1796 svaredes en saadan Afgift af 105 Harer og 30 Brokfugle, et Tegn paa at ogsaa andre end Kronens Folk havde Lov til at jage herude, maaske ved Lejemaal. Endnu 1844 gaves en kgl. Resolution om, at Harer, Agerhøns eller Fasaner ikke maatte udføres igennem Porten uden Attest fra en kgl. Jagtbetjent.

Svanejagt synes ganske ophørt i det 18. Aarh. Men at der endnu forekom Svaner paa Holmene og Klapperne omkring Øen, ses af en Eneret, der 1775 gaves til Lars Olsen i Viberup til at opsamle Svanefjer paa den vestre Fælled imod at svare 10 Rdlr. aarlig til Kronen.

Andejagt har altid været fri. Hollænderne paa Amager drev i gamle Dage Fuglekøjer, ligesom Vestfriserne, omend i mindre kunstfærdig Stil. Man indrettede Damme, hvor der udlagdes udskaarne og malede Ænder af Træ for at lokke Fuglene til. Midt over Dammen var stillet et fint Næt fastgjort ved et Par Snore, som holdtes af en Mand, der laa skjult i en Trækasse, gravet ned i Jorden. Naar en Flok havde sat sig i Dammen, lod han Nættet falde, saa Fuglene indvikledes deri og fangedes. Som Minde om denne Jagt nævnes en Dam endnu »Køjevælen«, ligesom en Del af Fælleden kaldes »Overkøjen«. Men nu jages Vildanden mest ved Strandjagt om Vinteren, naar Isen driver den ind paa Kysten.

Sælhundejagt blev ogsaa drevet eller udnyttet af Kronen. 1776 ses, at to Mænd fra Avedøre fik Privilegium paa at fange »Søhunde« og »Havsvin« i Kalveboderne mod en aarlig Afgift paa 18 Rdlr. Men allerede næste Aar var Bestanden gaaet saa stærkt ned, at de androg om at maatte slippe med 10 Rdlr. aarlig af Privilegiet[1]). Hvorlænge det udnyttedes ses ikke.

Omkring 1850 gaves Jagten paa Amager og Saltholmen fri af Kong Frederik d. 7. med Undtagelse af Fasaner, som stadig henregnes til Kongens private Fasaneri i Kongelunden eller Amagerskoven, der er Kongens private Jagtdomæne.

[1]) Sæl. Tegn. 36, 176. Sæl. Rentek. Journ. 5 Bd.

2. Saltholmen.

Øens Omraade. — Saltholmsretten. — Græsningen. — Øens Bestyrelse. — Kalkbrudsretten. — Ejendomsretten. — Kommunalretlig Stilling. — Jagtretten. — Landgilden og Saltholmshartkornet. — Øens aarlige Indtægter og Udgifter.

Det *Omraade* eller Fladerum, som Saltholmen indtager, er 2731 Tdr. Land. Øens Længde er omtrent en Mil og Bredden næsten ¾ Mil. I en Afstand af ca. ¾ Mil fra Kastrup, 1 Mil fra Dragør, ligger Øen temmelig uberørt af Civilisationen. Der findes kun 3 Beboelser foruden Ruiner af nogle gamle Bygninger, som har hørt til de tidligere Kalkbrud og den forlængst nedlagte Mejeridrift paa Øen: Nyhuset, Ærtehuset, Barakkehuset Jægerhuset er senere opført, for at Jægere kan overnatte paa Sydenden af Øen.

Øens Natur er et uendeligt fladt Græsland, ofte langs Kysten opfyldt af Huller og Render efter Oversvømmelser, med Klapper og Holme langs den uregelmæssige, stenede Strand. Kun midt paa den østlige Side af Øen findes et lille Skovparti, iøvrigt er kun faa forkrøblede Træer ved Gaardene. Flere Steder ligger store Dynger fra Kalkbrudene, som man ikke har faaet jævnede, trods Kontrakter og Vedtægter. Overfladen er fattig paa Muldjord. Der findes kun 7—8 Tommer, inden man naar ned til Kalkflinten, et 2 Al. tykt Lag af Kalkstensgrus eller »Skallesten«, hvorunder den faste Bundsten hviler i Form af mægtige Kalklag. Syd og Øst for Øen findes Svaneklapperne, nogle Smaaholme, og uden for disse et Flintrev, hvorefter »Flinterenden« har faaet Navn.[1])

[1]) I et af de store Hanseværker nævnes fra den tidligste Middelalder: »Straffscleen Norsund« som ukendt Stedbetegnelse. Skulde der ikke hermed være hentydet til et mindre Kalkrev, som sikkert paa den Tid har været paa Saltholmen?

Paa Østsiden af Øen findes en svag Hævning, hvor der er Spor af Bopladser, som menes at stamme fra Hollændernes Ophold. Paa Nordenden er Spor af en Barakke, der under Pesten 1711 tjente som Lazaret for Amager. Der paavises ogsaa en »Kirkegaard« fra den Tid ligesom forskellige Grave fra den engelske Krig 1807. Et Par Arealer er opdyrkede og drives som Landbrug.

Saltholmsretten har tilhørt Amagerbønderne fra Christian d. 3.s Tid; ogsaa Kalkbrudsretten har de havt. Hvorfor skulde

Svaneklapperne ved Flinterenden

de ellers svare 200 Læs Kalksten i aarlig Landgilde? Men Kalkbrudsretten er senere gaaet tabt, og det er saaledes kun Græsningsretten, Amagerne gennem de senere Aarhundreder har draget sig til Nytte. Fra Begyndelsen var det særlig Hollænderne, der i større Tal førte deres Kreaturer derover og om Sommeren oprettede Mejerier, hvor de holdt »Mælkedejer«, baade svenske og bornholmske, til at tilberede Ost, oplagt Mælk og Smør, som de sammen med Kærnemælk og Fløde sendte til Torvs i Hovedstaden. To Gange om Ugen førtes disse Produkter over med Kreaturskøjterne, som da løb til Dragør. Først i af det 17. Aarhundrede synes Forbindelsen over Kastrup tilvejebragt.

Græsningen var, saavidt ses, endnu ikke ordnet ved faste Regler. Man satte over, hvad man havde, og var der Græsning til flere Kreaturer, end Amagerne kunde sende over, lejedes den ud, og Pengene deltes mellem Interessenterne. Først ved Hartkornsansættelsen lagdes en fast Norm for det samlede Antal Høveder, der maatte græsses. Efter den ældste Matrikel af 1664 regnedes Græsningen til 450 Høveder for Hollænderbyen og ca. 1000 for Taarnby Sogn. I disse Tal var

rigtignok medregnet saa mange Høveder, som Beboerne havde paa Græs, baade paa Saltholmen og Fælleden. Først 1765 oprettedes en Vedtægt mellem Hollænderbyen og de danske Byer, hvorefter hvert Sogn maatte græsse 400 Høveder paa Holmen. Hvad der overførtes mere end dette Antal, skulde betales med 4 Rdlr. Stykket. Fogderne i de forskellige Byer skulde fordele Tallet mellem Gaardene og modtage Betaling saavel for overskydende som for fremmede Dyr. I Reglen havde man ikke Lov at tage fremmed Kvæg og sætte over i sit Navn; men det tillodes dog Interessenterne at overføre lejede, fremmede Heste paa deres Græsninger imod at betale 1 Rdlr. 4 Mk. og selv være ansvarlig for dem. Faar eller Lam kostede 8 Sk., Svin og Grise maatte kun sættes ved Stranden; kom de ind paa Marken, maatte de frit slaas ihjæl. 1799 forbødes det helt at sætte Svin paa Holmen. Overskudet af Øen deltes lige mellem de to Sogne af deres Fogder.

1813 bestemte det nye Formandskab for Øen, at Saltholmsretten skulde sættes til et Høved eller en Hest pr. Td. Hartk., og de mulig overskydende Græsninger udlejes for 4 Rdlr. For Kalve og Faar betaltes det halve og for Gæs 8 Sk. Stk. Græsningen regnedes da til ca. 1200, nemlig 800 for Taarnby Sogn, foruden 93 for Ladegaardsmarken og 300 for Hollænderbyen.

1846 vedtoges atter en ny Fordelingsmaade, nemlig efter Saltholmshartkornet, saaledes at der regnedes 12 Græsninger paa hver Td. Hk., eller 1 Høved pr. ¾ Skp. Lig et Høved regnedes 2 Kalve, 6 Faar eller 8 Lam. Derefter blev tillagt Byerne følgende Antal Saltholmsgræsninger: Sundbyøster 105, Sundbyvester 109, Taarnby og Ladegaardsmarken 209, Kastrup 104, Maglebylille 78, Tømmerup 85, Ullerup og Viberup 92, Hollænderbyen 381 — ialt 1163. Til Christianshavns Fælled, Kongens Enge og Dragør Fælled hører ingen Saltholmsret.

Ejendomsretten til Øen udøves nu af alle Amagerlands Lodsejere i Forening. De har organiseret sig som et Ejerlav, hvis Anliggender er ordnede ved Vedtægter af 1874 og administreres af Bestyrelse, Repræsentantskab og Generalforsamling. Retten kan ikke fraskilles Ejendommene paa Amager, hvilket er fastslaaet ved Højesteretsdom af 6. Februar 1912.

Græsningen paa Øen er af fortrinlig Beskaffenhed. En stor Del af Øen gødes af Søen, idet den ved Højvande overskylles med Tang. Foruden de mange Kreaturer om Sommeren opholder sig en Mængde Maager og andre Søfugle derovre Størstedelen af Aaret; kun deres monotone Skrig sætter Liv i Ødet. Fra gammel Tid har en Del af Statens Heste fundet et Sommerfristed paa Øen. Tallet paa de græssede Kreaturer og Heste er stadig steget, i al Fald indtil de senere Aar. 1803 angives Tallet paa Græsninger til over 2000. 1832 overførtes 896 Stkr. Hornkvæg, 405 Heste, 282 Faar og Lam, samt 822 Gæs fra Dragør.

Overførselen af stort Kvæg foregik endnu i 1850erne for en stor Del over Dragør; næsten alt fra Hollænderbyen førtes denne Vej; men senere har Kastrupværk overtaget Transporten med dertil indrettede store Skøjter, som kan rumme en Snes Høveder. Ved Nordenden af Øen er anlagt en Bro, »Barakkebroen«, hvor større Baade kan gaa ind, ligesom der midt paa Vestsiden af Øen findes en »Lossebro«, som nu, siden Transporten over Dragør er ophørt, sjældent benyttes.

Barakkebroen, hvor Skøjterne lagde til.

Øens Bestyrelse varetoges gennem lange Tider af Schouten og Scheppens i Hollænderbyen, der svarede dens Landgilde og Skatteafgifter og derfor vel ogsaa holdt Regnskab med dens Indtægter overfor de andre Byers Fogder. Der boede en fast Opsynsmand — i Reglen en Hollænder — paa Øen, hvor han havde Holmegaarden frit og 100 Rdlr. af Øens Kasse samt Skattefrihed o. s. v. Det ses iøvrigt af Græsningsvedtægten af 1765, at Overtogden for de danske Byer sammen med Schouten havde et ret frit Myndighedsomraade og vedtog Bestem-

Ved Holmegaarden

melser paa egen Haand angaaende Øens Forhold, og naar disse Vedtægter sanktioneredes af Fogderne og nogle af Bymændene i de danske Byer paa Menighedens Vegne, fik de Amtmandens Sanktion og gjaldt da saavel for de genstridige som for alle andre.

Først i sidste Halvdel af det 18. Aarh. gik Administrationen mere over til det danske Sognestyre. Det overtog Skatteforpligtelsen som den største af de to Hartkornspligtige og derfor ogsaa Regnskabet for Øen. Fra 1813 henlagdes Bestyrelsen under Formandsskabet for Amagerland, som da blev dannet. Det skulde bestaa af to af de største Lodsejere paa Øen samt Schouten og Sognefogden i det danske Sogn; Birkedommeren skulde have Adgang til dets Forhandlinger. Til Formand valgtes fhv. Skibsfører, Proprietær I. L. C. Christensen til Løjtegaard. Han indførte den nye Ordning for Græsningsretten og en ny økonomisk Forvaltning. Men dette »Formandsskab« afløstes 1841 — efter en kgl. Anordning — af et Sogneforstanderskab for hvert Sogn. Tre af dettes Medlemmer for Taarnby S. og to for store Magleby dannede derefter en Kommité for Sognenes Fællesanliggender, som overtog Saltholmsbestyrelsen. Proprietær Christensen vedblev at være denne Kommités Formand, og han efterfulgtes af Proprietær P. Schouw, Sophienhøj. Denne sidste fik atter lagt Saltholmshartkornet til Grund for Græsningsretten. Den nye Saltholmsbestyrelse, der dannedes ifl. Vedtægter af 29. Dcbr. 1874, bestaar af et valgt Repræsentantskab paa 6 Medlemmer, 4 for Taarnby S. og 2 for St. Magleby, samt en Bestyrelse paa 11

Medlemmer, 7 for Taarnby S. og 4 for St. Magleby, der vælges byvis.

Kalkbrudsretten paa Holmen fik Amagerne sammen med den øvrige Rettighed paa Øen. De fik Lov til at bruge Landet »til Gresgang oc i andre Maade, hvor the thennem thet til Nytte bruge kunde«, og de svarede gennem 150 Aar 200 Læs Kalksten aarligt, eller Penge derfor, i Landgilde. Men da de iøvrigt ikke brugte denne Ret, saa fandt Kronen Lejlighed til at udnytte den. Christian d. 5. tog ved Konfirmationen af Hollænderne Privilegier (1670) et vist Forbehold med Hensyn til dens Ret til Saltholmen. Efter den store Ildebrand i København 1728 gav Kongen Stadens Borgere Tilladelse til at bryde Kalksten paa Øen til Hjælp til Genopførelsen af deres Huse. Og da der i de følgende Aar oprettedes Kalkværker i Staden, maatte man ogsaa have Kalksten, hvorfor indrømmedes Felix du Sart og Antoine Bonfils Ret til at bryde disse Sten paa Saltholmen, for at udnytte dem til Stadens Gavn[1]). Amagerne klagede ganske vist en Del Aar senere (1743) over, at de led Afbræk i deres Græsning derved. Den var formindsket med en Fjerdedel ved Ødelæggelsen af Grønsværet, de mange dybe Huller og Opstablinger af Stenen, som Gravningen medførte. Fabrikanterne fik da Tilhold om at bryde, hvor det kunde ske uden Skade for Amagerne, eller godtgøre den Skade, der skete. 1745 fik de endvidere Tilhold om at fylde Hullerne, som fremkom ved Gravningen[2]).

Staten havde i den følgende Tid mange store Byggeforetagender under Arbejde, som Prinsens Palæ, Vor Frelsers Kirke, Kinesisk Pakhus o. fl., hvortil Saltholmskalkstenen brugtes. Den blev en efterspurgt Vare og det forbødes at føre den ud af Landet. Den fandtes ikke blot anvendelig til Kalkbrænding, men ogsaa som skaarne Sten til Bygningsbrug. Desuden fandtes mellem Kalkstenslagene en graablaa Sandsten, som anvendtes til Fliser og i poleret Tilstand lignede Marmor; ogsaa den var der stærkt Brug for. Under disse Forhold fik Hof-Stenhugger Jacob Fortling Tilladelse til at anlægge et Kalkbrænderi paa Kastrup Knæ, og lagde her Grunden til Kastrupværk. 1747 fik han Privilegium først til at bryde alle Slags Sten

[1]) Sæl. Reg. 53, 242. 54, 303; her findes Privilegiebrevet afskrevet.
[2]) Sst. 73, 321. 74, 228. 76, 329.

paa Saltholmen og 1749 endvidere paa et Kalkbrænderi paa Amager. Deretter arbejdede i lang Tid flere Hundrede Mennesker ved Kalkbruddene, hvor nu baade Kalkværket ved Østerport (der senere flyttedes til Langebro) og Værket paa Amager beskæftigede mange Folk.

Det var derfor ikke mærkeligt, at Amagerne atter klagede over Krænkelse af Græsningsretten. Der blev udnævnt to kgl. Kommissærer til at undersøge Forholdene. Disse foreslog (1750) Rentekamret, at Fortling, hvis Brud var det største, skulde enes med Amagerne om en passende Erstatning. Antagelig har han ydet dem denne i Form af Kreaturoverførsel. 1775 oprettedes en Kontrakt med Interessenterne i det andet Værk, hvorefter de aarligt skulde svare 50 Rdlr. til Amagerland, samt tilfylde Hullerne og dække dem med Grønsvær efter Gravningen[1]).

Et nyt Kalkværks-Interessentskab oprettedes 1777 ved Regimentskvartermester Oberkampf, der fik Privilegium paa et nyt Kalkbrud »mod en aarlig Ducørs Erlæggelse« . . . »hvori Supplikanterne ikke tror, at noget kan være hinderligt for Amagernes som Grundejernes Side, da deres Kreaturer alene opholde sig paa ¾ Del af dette Land og samme altsaa er mere end tilstrækkeligt til Kreaturernes Føde og Græsning.« Amagerne forlangte, at der skulde betales dem 4 Mk. pr. Kubikfavn Kalksten. Ejerne af Kastrukværk, Høpfner og Westerholt, nedlagde som Hartkornsejere Forbud mod, at der udvistes en ny Plads til Gravning. Men 1778 oprettedes en Kontrakt med Schouten og Fogderne for Amagerland, hvorefter Interessentskabet skulde betale 4 Mark pr. Favn Kalksten og underkaste sig visse Regler for Gravningen, samt betale Græspenge for dets Heste. Dermed grundlagdes saa »Ny Kalkbrænderi« og Ny Værk paa Saltholmen, hvorefter ikke mindre end tre Kalkbrud var beskæftigede paa Øen.

Efter en Del Aars Forløb var de udviste Gravepladser opgravede, og Værkerne forlangte nye udviste, eller de fortsatte med Gravningen andre Steder. I den Anledning førte Amagerne flere Retssager, først med Kastrupværk, der havde bevaret sin Rettighed, medens du Sart og Bonfils vistnok havde forsømt at faa deres Rettighed fornyet, og senere med »Ny Værk«.

[1]) Saltholmssagen i Rigsark. og Sæll. Rentek. Journ. Nr. 542.

Kastrupværk ophørte imidlertid foreløbig med Brydningen. Ved en Højesteretsdom af 1798 tilpligtedes Amagerne at udvise Ny Værk en ny Plads til Brydning. 1833 fornyedes atter Kontrakten med dette Værk paa visse Betingelser, og det har siden bevaret sin Rettighed. Baade Kastrupværk og Ny Værk har nemlig stadig svaret en aarlig Afgift paa 100 Rdlr. hver og har stadig af og til udnyttet Bruddene[1]).

Omkring 1800, meddeler Paludan, gravedes 1000 Kubikfavne Kalksten aarlig paa Øen. Denne havde da en fast Befolkning paa 28 Personer, og der beskæftigedes mange Arbejdere om Sommeren. Der fandtes da to Marketenderier, »Barakkehuset« og »Ærtehuset«. Efter 1850 ophørte Brydningen, da Kalkstenen laa saa lav, at Vandet fyldte Hullerne og forøgede Arbejdet, saa det ikke længere kunde betale sig.

Om ***Ejendomsretten*** eller Grundretten til Saltholmen opstod snart et vigtigt Spørgsmaal, der krævedes løst, idet Staten hævdede, at den havde Grundretten til Øen, medens Hartkornsejerne paa Amager svarede Skatterne. Staten havde vel givet Privilegier til Kalkbrud, men paa den anden Side indrømmet, at Amagerne havde et Krav paa at faa disse Privilegier godtgjorte gennem den Afgift, der ydedes dem for Kalkbrudsretten. I de indgaaede Kontrakter nævnes Amagerne ogsaa som Ejere af Øen; men de havde forsømt at faa deres Ejendomsret stadfæstet, og der lodes saaledes en Tvivl tilbage, som maatte afgøres ved en retslig Undersøgelse. Fra omkring 1850 førtes herom en langvarig Proces. Staten støttede sin Ret til Grunden paa Christian d. 5.s Reservation i sit Stadfæstelsesbrev til Hollænderne af 1670; og da der ikke senere var erhvervet nogen Ejendomsret, tilkendtes Staten ved en Højesteretsdom 1862 Grundretten, medens Amagerne kun havde Ret til Græsningen.

For at faa hævet dette Dobbeltforhold, maatte Amagerne 1873 indgaa paa at betale 31,000 Rdlr., fordelt paa 30 Aar, og fik da overdraget fuld Ejendomsret over Øen. Der siges, at Jagtretten skulde have været frataget og forbeholdt Kronen,

[1]) Ved en Højesteretsdom af 13. Februar 1912 tilkendtes Ny Kalkbrænderi, som tillige havde købt Kastrupværk, vedvarende Ret til Kalkbrud, da der i Kontrakten af 1833 ikke fra Amagernes Side var betinget nogen Opsigelsesret.

men Ministeren glemte det og den fulgte derfor med i Købet.

Om *Øens kommunalretlige Stilling* har der ogsaa længe hersket Tvivl. Forinden Kalkbruddene oprettedes, hørte Saltholmen baade økonomisk og administrativt under Hollænderbyen. Det ses ogsaa, at de enkelte Beboere, som Øen da havde, svarede Extraskat gennem Hollænderkommunen; og det er rimeligt, at de ogsaa søgte Hollænderbyens Kirke, saa længe Forbindelsen hovedsagelig foregik over Dragør. Men allerede fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede synes dette Forhold forandret. I al Fald da de faste Arbejdere begyndte at tage Bopæl derovre, var deres Retsjurisdiktion Taarnby Birk, Børnene søgte Skolen i Kastrup, og Taarnby Sogn udredede Omkostninger til Syge og Fattige. Siden 1803 ses det, at Øens Beboere har svaret Fattigskat og senere Kommuneskat til Taarnby Sogn[1]).

Spørgsmaalet om Øens kommunalretlige Stilling opstod 1853, da Taarnby Sogn, der havde paataget sig Pligter som Forsørgelseskommune, krævede refunderet en forholdsvis Andel af Fattigskatten af det Saltholmshartkorn, der hørte under Hollænderbyen. Denne By gjorde gældende, at den selv tilfaldt Fattigbidraget af alt det Hartkorn, den havde, ogsaa af Saltholmshartkornet, og kunde ikke tilpligtes at afstaa noget deraf til en anden Kommune. Baade Under- og Overretten gav Taarnby S. Medhold i, at Byrderne af Øen maatte være fælles, saa længe en Sognedeling af den ikke havde fundet Sted. Den Kommune, der havde paataget sig Fattigpligten, maatte ogsaa være berettiget til at kræve Fattigbidraget af det samlede Hartkorn, som Øen havde[2]). Højesteret kom imidlertid til et andet Resultat. Den kunde ikke erkende, at Saltholmen i det Hele hørte under Taarnby Sogn. Og navnlig kunde den Omstændighed, at dette Sogn havde havt Udgifter til Øens Fattige eller Skoleundervisning, ikke forpligte en anden Kommune (Store Magleby) til at afstaa Fattigbidrag af det under denne hørende Saltholms-Hartkorn[3]).

Spørgsmaalet kom ikke derved sin Løsning nærmere. Beboerne paa Saltholmen svarede stadig Skat til Taarnby Kom-

[1]) Amager Birks Dom 24. Decbr. 1857.
[2]) Overrettens Dom 12. Marts 1860.
[3]) Højesterettens Dom 23. Decbr. 1861.

mune, søgte Kirke og Skole der og krævede ellers intet. Men nu skete der det — vistnok 1910 — at der fødtes et uægte Barn paa Saltholmen. Hvor var dets Forsørgelseskommune? Man begyndte at blive betænkelig. Skulde Øen blive et tættere befolket Industridistrikt, eller en Soldaterlejr, kunde Forsørgelsen blive lidt kostbar. Baade Københavns og Store Magleby Kommuner havde Andel i Øen, men vilde ikke paatage sig Forpligtelser som Hjemkommuner. Amtsraadet kunde ikke løse Spørgsmaalet og lod det gaa videre til Indenrigsministeriet, der ved en Resolution maatte bringe det ud af Verden og Øen blev lagt under Taarnby Kommune.

Jagtretten paa Saltholmen tilhørte i ældre Tid Kronen. Der fandtes, foruden Harer, en Mængde Fuglevildt, ogsaa Svaner. Frederik d. 3. holdt oftere Svanejagter paa Holmen. En Del Smaaholme ved den sydlige Ende kaldes Svaneklapperne, der hører med til Øen og er nu særligt søgte af Maagerne som Ynglesteder. Harebestanden regnes til 16—1800. Jagten udlejes af Amagerne til københavnske Jægere, der først svarede 1000 Kr., senere 1500 Kr. deraf om Aaret. Ved Klapjagter er der ofte skudt 2—300 Harer.

Landgilden af Saltholmen var, før Hollænderne kom hertil, 5½ Mark 2 Sk., som svaredes sammen med Skatten af Amager, hvortil Øen altsaa har hørt før den Tid. Ved Hollændernes og senere de danske Amageres Overtagelse af Øen sattes Landgilden til 40 Jochimsdaler à 4 Mark samt 200 Læs Kalksten aarligt. Denne Afgift svarede Schouten i Hollænderbyen gennem det 16. og 17. Aarhundrede med 64 Mark (16 Rdlr.) af Hollænderbyen og 96 Mark (24 Rdlr.) af de danske Byer, foruden de 200 Læs Kalksten, der i Reglen betaltes med 4, senere 6 Sk. Læsset, eller 12½ Rdlr. Den samlede Landgilde, der svaredes indtil 1718, var saaledes 52½ Rdlr. Men ved Siden af denne Landgilde sattes Øen efter Svenskekrigen i Hartkorn af Græsningen, og derat svaredes baade Matrikel- og Kornskat, samt andre Hartkornskontributioner.

Saltholmshartkornet var oprindeligt efter Matriklen af 1664: 92 Tdr. 3 Skp.; senere kom 2 Fjdk. til for et Hus paa Holmen. Dette Hartkorn fremkom ved, at Hollænderbyen regnedes til 450 Høveders Græsning og de danske Byer til 1028 Høveders Græsning à ½ Skp. Hartkorn. Det samme Hartkorn

blev bibeholdt i Matriklen 1686—88, skønt Rentekamret ikke havde nogen rigtig Klarhed over dets Taxering; men da Fiskerihartkornet af Aalefiskeriet for Hollændernes Vedkommende var blevet nedsat, mentes Saltholmshartkornet at kunne blive ved det gamle. 1695 forsøgte Rentekamret at fordele dette for Taarnby S. (ca. 61 Tdr.) paa Gaardene med omtrent $^{1}/_{12}$ Del af Amagerhartkornet. For Hollænderbyen, der var »generaliter taxeret« (under ét) lod det sig ikke gøre. Men ogsaa for Taarnby S. mødte det praktiske Vanskeligheder, og i den reviderede Matrikul af 1718 finde vi atter opført Amagerhartkornet alene, og det samlede Saltholmshartkorn henlagt under Hollænderbyen.

Ved Udskiftningen af Ladegaardsmarken skete en Forandring ved Hartkornets Fordeling. Hollænderbyen, som tidligere var sat til ca. 31 Tdr., fik kun 23 Tdr. 3 Skp. $^{1}/_{2}$ Fjdk., medens Ladegaardsmarken fik 7 Tdr. 5 Skp. $2^{1}/_{2}$ Fjdk., der overførtes til Taarnby Sogn. Dette havde tidligere 61—2—2—2, men fik nu ca. 69 Tdr., foruden ca. 7 Skpr., der kom til at hvile paa Opsynsmanden.

Endnu 1813 stod det gamle Græsningshartkorn uforandret, da Formandskabet for Amagerland, hvis Formand boede i Taarnby Sogn, overtog Administrationen af Saltholmen og omordnede Fordelingen af Græsningsretten. Denne blev da lagt efter Saltholmshartkornet, saaledes at $^{8}/_{12}$ hørte under Hollænderbyen, $^{1}/_{12}$ under Ladegaardsjorden og $^{8}/_{12}$ under Taarnby Sogn. Omkring 1815 foretog Amtstuen en Undersøgelse om Grundlaget for Hartkornets Beregning. Men man fandt ingen Forklaring herpaa eller hvorledes Saltholmsandelen tidligere var ansat. Og især for St. Magleby kunde Amtstuen »ikke finde ud af, hvad hver Mand kan tilkomme i Saltholmsgræsningen, da Hartkornet i den By er ureguleret og ikke kan bringes i Rigtighed«.

I Anledning af den ny Matrikel af 1844 foretoges en Opmaaling af Øen, der efter dens »geometriske Indhold« taxeredes fra $^{1}/_{4}$ til 6 mod 24. Herefter blev dens Hartkorn beregnet til 115—5—1—2, der fordeltes saaledes, at Taarnby Sogn fik 89—3—1—$^{1}/_{2}$ og Store Magleby 26—2—0—$1^{1}/_{2}$.

Efter Rentekamrets Skrivelse af 22. November 1845 skulde dette Hartkorn af Amtstuen reparteres paa Gaardene i For-

hold til det Antal Høveder, som hver Lodsejer efter Vedtægten af 1812 havde Græsningsret til.[1])

Omtrent en Tiendedel af Amagers Hartkorn hviler derefter paa Saltholmen, men er paa Amtstuen opført for sig selv for hver enkelt Ejendom, skønt det ikke kan fraskilles Ejendommen og ikke matrikuleres som særlig Ejendom.

De aarlige ***Indtægter og Udgifter*** af Øen bestaar hovedsagelig i Udlejning af Græsningen, der indbringer ca. 3000 Kr., samt Udlejning af Jagten: 1560 Kr. Dertil kommer fra tidligere Tid Leje af Kalkbruddene 400 Kr., samt Leje af et Areal til Ingeniørdirektionen: 500 Kr., og Afgift af et Jordbrug: 370 Kr. — Bestyrelsens Udgifter til Administration, Skatter o. s. v. andrager ca. 5000 Kr. Dertil kommer Hartkornsskatterne, som er fordelt paa Hartkornsejerne paa Amager og andrager i det gamle Taarnby Sogn ca. 70 Kr. pr. Td. Hartk., i Store Magleby omtrent Halvdelen. Det kan saaledes ikke siges, at Besiddelsen af Øen for Tiden er nogen indbringende Forretning for Amagerne.

[1]) Denne Vedtægt har det ikke været muligt at finde. Antagelig er de forannævnte $^{3}/_{12}$, $^{1}/_{12}$ og $^{8}/_{12}$ lagte til Grund for Fordelingen.

Dyreliv ved Holænderbrønden
Efter Tegning af Th. Philipsen i »Københavns Omegn«.

3. Samfærdsel med Hovedstaden.

Amager Port. — Portaccisen eller Konsumptionen. — Portskillingen. — Torvene. — Broer og Bropenge. — Amager Landevej. — Bommen.

Med *Amager Port* indesluttedes Øen Amager som et afsondret »Land«, henvist til at leve sit eget Liv. Christian d. 4. satte Laas for »Spisekamret« og tog Nøglen i Lommen, saa der kunde holdes Kontrol med Økonomien og Trafiken. Den frie Samfærdsel med Hovedstaden, som tidligere foregik søværts ved en Færge over Strømmen mellem Amager og Færgestræde paa den østre Side af Højbro, blev nu underkastet Kontrol af Kongens Posekikkere, og der skulde svares Told af alle Varer, der indførtes til Staden.

Amagerport fra 1724.

Hvorledes den første Port saa ud kendes vistnok ikke, skønt den stod i 100 Aar Det er Frederik d. 4.s Port fra 1724, vi kende, tildels af Selvsyn; thi den stod til 1850. Udenfor Porten stod en Træport, »Palisadeporten«, der ogsaa holdtes luk-

ket for at forhindre Vognene i at holde paa selve Broen, naar de maatte vente paa at komme igennem.

I Ravelinen udenfor laa »Sisseboden«. Senere flyttedes denne Institution længere ud paa Fælleden. Ravelinhuset brugtes saa til Vagtbod for Militæret, ligesom den senere opførte Vagtbod indenfor Porten, hvor der boede en Kommandersergent, som havde Volden under Opsyn. Oven over Porten boede Portneren, der lukkede og aabnede Porten. Det ses 1687, at han havde 4 Rdlr. 4 Mk. aarlig for denne Bestilling.

I ældre Tid holdtes Porten lukket hele Natten, i Reglen fra Kl. 10 til Kl. 6 om Sommeren og Kl. 7 om Vinteren. Helligdage lukkedes kun op mod Forevisning af Passerseddel. En saadan maatte ogsaa Amagerne forevise, naar de f. Ex. kom hjem fra Ægtkørsel i Lukketiden.

I Vintermaanederne, naar Porten først aabnedes Kl. 7, kunde man paa Torvedagene, hver Onsdag og Lørdag, se det ejendommelige Syn af de lange Rækker af Bøndervogne, der med Øens Forraad af Fødevarer holdt uden for Porten og ventede paa, at Konsumptionskontoret skulde lukke op. Det gjaldt da om at møde i god Tid — det kunde endda vare længe nok, inden man blev ekspederet ved Acciseboden og Bommen og slap ind i Byen. Nærmest Porten var der kun en enkelt Række af Vogne, længere ude blev Rækken dobbelt og paa sine Steder tredobbelt, og medens den forreste Vogn holdt inde ved Ravelinen, var den sidste langt ude paa Vejen; i Reglen var der omkring 100 Vogne, som skulde igennem. Naar endelig Vagtklokken ringede, og der blev lukket op for Byen, begyndte Vognene deres langsomme Defilering forbi Konsumptionsbetjente, Bomforpagtere og Skildvagter, gennem Ravelinen og over Fæstningsbroen ind gennem det hvælvede Portrum. Det varede ofte et Par Timer, inden de sidste Vogne i det lange Tog var sluppet ind.

I den senere Periode holdtes Porten aaben indtil Kl. 12 Nat og aabnedes tidligere om Morgenen, især om Sommeren. Efter 1777 skulde den af Hensyn til Natrenovationens Udførsel til Amager Fælled holdes aaben fra Kl. $3^1/_2$ om Sommeren og 7 om Vinteren. Gaaende Personer kunde dog uden for den Tid, der var aabent, faa Lov at passere imod at betale 2 Sk. til Portneren, dog ikke omløbende Kumpaner.

Vognene skulde visiteres af Konsumptionsbetjentene og maatte overholde den reglementerede Tid. Iøvrigt maatte baade kørende og ridende betale 1 Sk. i Passagepenge til Torvenes og Gadernes Renholdelse. 1687 ses, at Portskillingen tillagdes Portneren, som da paatog sig Renholdelsen. Senere ses, at »Portskillingen« var tillagt den kgl. Vejkasse, hvorover Renovationsværket saa følte sig fornærmet. 1718 besværede Renovationsinspektøren sig over, at Amagervognene, »som vel er 100 til 150 i Tal,« paa Torvedagene efterlod saa megen Halm, Rødder og Rodtoppe, saa det var forskrækkeligt at se, uden at de gav det ringeste til Renovationsværket. Hvorvidt det hjalp, ses ikke. Men der anbragtes en Bom, som kaldtes Skillingsbommen, mellem Porten og Ravelinhuset, og her maatte alle kørende og ridende betale, tilsidst vistnok ogsaa gaaende. Omkring 1800 ses det, at »Skillingsmanden« ved Porten tilholdtes ikke at tage Passagepenge af de reformerede Folk, som boede udenfor Volden, da de havde deres Kirke paa Christianshavn. Portskillingen betaltes vistnok lige til omkring 1850, da baade Porten og Skillingsbommen blev nedlagt.

Skillingsbommen og Ravelinhuset.

Accisen, Konsumptionen, Porttolden eller »Sissen« — kært Barn har mange Navne — var en Efterfølger af den gamle Bartholomæustold, som kendes fra Hansetiden paa Dragør. Christian d. 4. indførte her i Landet 1621 en Accise paa 4 Sk. af hver Td. Malt, som nogen ufri Mand i Købstæderne brugte til Øl eller Brændevin. 1649 flyttedes Tolden paa Dragør indtil Porten, og samtidig udvidedes Accisen til en Port- og Havnetold af mange andre Varer. Efter Svenskekrigen blev den en almindelig Konsumptionstold paa alle de Varer, der konsumeredes i Købstæderne.

Konsumptionsafgiften var i det 17. Aarh. $^1/_{48}$ Del af

Varens Værdi, men gennem en stor Del af det 18. Aarh. var den $^1/_{13}$ Del af Varens Værdi. I 1790erne ses, at der betaltes af: 1 Skok Hvidkaal 4 Sk., 1 Læs Grønkaal 2 Sk., 1 Td. Rødder 3 Sk., 1 Skp. Løg 1 Sk., 1 Ko eller Stud 2 Rdlr., 1 Fedekalv 2 Mk., 1 Spædekalv 12 Sk., 1 Gris 8 Sk., 1 Gaas 3 Sk., 1 Fj. Mælk 1 Sk. o. s. v. Ved en ny Forordning, der udkom 1811, forhøjedes Afgiften endnu betydelig, saaledes at der af 1 Skok Hvidkaal betaltes 12 Sk., af 1 Td. Rødder 16 Sk., af 1 Ko eller Oxe 3 Rdlr., af 1 Td. Mælk 8 Sk., 1 Td. Kød 9 Sk., 1 Td. Smør (14 Lpd.) 64 Sk. og af 1 Amagerkop Smør 2 Sk.

Af Konsumptionsregnskabet for Amager Port fremgaar, at Indtægten i sidste Fjerdedel af det 17. Aarh. beløb sig til 2500—2900 Rdlr. aarlig og 1722—52 fra 2900—3400 Rdlr. aarlig. 1796 var den stegen til 5690 Rdlr., 1798 endogsaa til 6462 Rdlr. Af de ca. 70 Artikler, som indførtes fra Amager, var de væsentligste Have- og Grøntsager, Mejeriprodukter, Kvæg, Fjerkræ og Mølleriprodukter. I 1796 var de største Poster følgende: 2,449 Skp. Agurker, 3,875 Læs Grønkaal, 16,254 Skok (ca. 50,000 Snese) Hvidkaal, 4,490 Skp. Løg, 17,056 Tdr. Rødder.[1])

Af Mejeriprodukter: 96,014 Fjerdinger Mælk, 261 Ottinger Smør, 13 Lispund Ost. Af Kvæg: 491 Køer og Tyre, 38 Stude, 5,380 Faar og Lam, 892 Svin, 554 Grise, 2,033 Kalve. Af Fjerkræ: 822 Gæs, 174 Høns, 25 Par Kalkuner, 348 Par Kyllinger, 492 Par Ænder, 81 Par Duer. Af Foder indførtes: 600 Læs. Af Mølleriprodukter: Mel, Gryn, Brød, indførtes betydeligt.

Konsumptionskontoret laa da et Stykke ude paa Fælleden, paa Vestsiden af Vejen, hvor nu Jærnbanen skærer Amagerbrogade, ved Siden af det Sted, hvor senere Bommen blev lagt. Det administreredes af en Konsumptionsskriver, 1750 Knud Lyhne, senere Løjtnant Pogrell, og to Betjente eller Visitører. Det blev nedlagt ca. 1850.

Der fortælles mange Historier om hvilke Kneb man brugte for at narre »Posekikkerne« for Afgiften. En Bonde havde saaledes klædt en slagtet Gris paa som »Vor Mo'er« og bundet den fast i Agestolen. Da Visitøren nærmede sig, spurgte Bon-

[1]) Da Kartofler ikke findes nævnt, var de antagelig fri for Afgift.

den hvad Klokken var, og idet Betjenten kikkede efter i Vognen, piskede han rask paa Hestene og udbrød: Guds Død og Plageka'l, jeg skal køre Ægt for Kongen og kommer altfor sent! — En anden Gang havde nogle Spasmagere vædded om, at de skulde narre Port-Betjentene. De havde puttet en stor Hund i en Sæk og da Visitøren bestemt forlangte at se Indholdet, lod de Hunden løbe sin Vej, hvorefter de forklarede, at den var »gal« og skulde til Rakkeren for at slaas ihjæl. Den betuttede Betjent bad dem se at faa fat paa den hurtigst muligt og lovede dem, at de skulde faa Lov at passere, naar de kom tilbage med den. De gik da hjem og puttede en Kalv i Sækken, gik rask gennem Porten med den uden at blive visiterede, og vandt Væddemaalet. — Paa de utroligste Maader opfandt man Skjulesteder for at narre Betjentene og spare Accisen, hvorved man risikerede Varernes Konfiskering og tilmed en betydelig Bøde.

Vagtboden udentor Torvegade omkr. 1800, malet af C. Bayer.

Torvene, som Amagerne fra gammel Tid søgte for at forhandle deres Produkter, var Amagertorv og tildels Christianshavns Torv. Først efter den store Ildebrand 1795, da Højbrostræde og Store Færgestræde brændte og omdannedes til Højbroplads, blev denne tillagt Amagertorv, som var blevet altfor lille, skønt det var inddelt i smaa Stadepladser. Det var nemlig ikke alene Amagere, som benyttede det, men ogsaa Stadens »Urtegaardsmænd« og »Fiskeblødere«, samt Hønsekræmmerne fra Valby og andre Steder. Fra 1684 ses dog, at disse Handlende maatte sælge deres Varer paa flere Torve; men Amagertorv skulde stedse være forsynet med al Slags Frugt og Haveurter, som tilførtes fra Amager og fra Stadens Urtegaarde.

Ved en senere Torveorden henvistes Slagtere og Hønsekræmtil Nytorv og Gl. Torv, medens Fiskehandlere fik Plads ved Stranden og Gl. Strand.

I sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede klagedes stadig over, at Amagertorv og Højbroplads var for lille. Den stærkt forøgede Tilførsel af Urter, Frugt og Blomster, baade fra Amagere og Gartnere i Stadens Omegn, gjorde en større Udvidelse nødvendig. Der var Tale om at oprette lukkede Auktionshaller; men det endte med, at Grønttorvet 1889 flyttedes til Nørrevoldkvarteret, medens Højbroplads blev et særligt Frugt- og Blomstertorv. Omsætningen var 1910 over 10 Mill. Kr. Fra 1913 indrettenes Grønttorvet til betalte Stade- og Holdepladser, og der tales atter om, at det er for lille.

Broerne, som førte til Staden, var først og fremmest Knippelsbro. Den blev bygget efter Christianshavns Anlæg som en Gangbro — den »vældige Bro over den stridige Strøm« maa nærmest have imponeret ved sin Længde; den naaede fra Strandgade til Børsen. Amagerne maa formentlig have benyttet Trækvogne til at føre deres Torvelæs over, skønt de maatte betale 140 Kurantdlr. aarligt til den kgl. Brokasse. Omkring 1660 blev først Broen udvidet og forstærket, saa Vognene kunde køre over den, og Afgiften blev da forhøjet til 150 Rdlr., hvoraf Hollænderne svarede 67 Rdlr. og Taarnby Sogn 83 Rdlr. — ogsaa Dragør maatte betale »Brüggeld« til Hollænderne. Hver Vogn skulde desuden betale 2 Sk. til Broens Vedligeholdelse. Det forbødes Skarnagerne at holde paa den og kaste Skarn i Havnen; Skibene maatte heller ikke benytte den til Fortøjning. Den blev senere ombygget og udvidet 1728 og 1866.

Langebro el. Kallebobro blev anlagt 1686. Den kunde af Hensyn til Accisen ikke benyttes af Amagerne undtagen under særlige Forhold, saaledes under Knippelsbros Ombygning 1728, der varede i 3 Aar. Først da Accise-

Det gamle Bro og Bomhus ved Langebro.

boden blev flyttet udenfor Vejen over Fælleden kunde Langebro benyttes som Forbindelsesled mellem Amager og Staden.

Landevejene paa Amager, særlig Kongevejen, »via regia«, og Hovedvejene sorterede endnu omkring 1700 under Kongemagten, men stod under Amtmandens Tilsyn. Der fandtes da tre Hovedveje paa Øen: 1) over Sundbyøster, Kastrup, Maglebylille til Dragør, 2) over Sundbyvester, Taarnby, Tømmerup til Ullerup, 3) fra Sundbyerne over Store Magleby til Dragør (Kongevejen). Desuden førte der Biveje mellem de østlige og vestlige Byer. Samtlige Veje vedligeholdtes af Beboerne ved Pligtarbejde efter Tilsigelse af Amtmanden eller hans Ridefoged, senere Amtsforvalteren og dennes Udridere eller Betjente.

Vejarbejdet paa Hovedvejene paalignedes efter Hartkornet. Kørselen skulde udføres af Gaardmændene, og Husmændene skulde hjælpe til med Indgrøftningen. Bivejene maatte Byerne selv vedligeholde ved Fordeling mellem Beboerne.

En gennemgribende Reform af Øens Vejvæsen var længe tiltrængt. Vejene var baade smalle og slette, saa Vognene daarligt kunde køre forbi hinanden. Der blev nedsat en General-Vejkommission til at tage hele Landets Vejvæsen under Behandling, og Amager var en af de første Landsdele, der blev taget fat paa. Allerede 1770 udarbejdede General von Huth en Plan til en Omordning og Omlægning af Øens Veje, saaledes at der kun blev én Hovedvej (Statsvej) midt gennem Øen til Store Magleby med en Sidevej til Dragør og en Korsvej mellem Taarnby og Kastrup; alle de andre Veje skulde saa udlægges som Biveje. 1775 indstilledes af Amtmanden til Rentekamret, at de foreløbige Udgifter, som beløb sig til 900 Rdlr., paalignedes Øens Beboere. En Officer, C. F. von Neyendahl, antoges til at lede Forarbejderne. Anlægget hindredes imidlertid af økonomiske Vanskeligheder, og først efter Oprettelsen af en kgl. Vejkasse kunde der tages fat paa Arbejdet. Ved Reskript af 8. Maj 1780 gaves der nærmere Regler for Anlægget, der lededes af Kapt. Staggemeyer.

Hovedvejen — Kongevejen — fik en noget anden Retning, end den tidligere havde, og førtes ind til Amagerport. Den skulde have 14 Al.s Bredde med 3 Al. Grøfter paa hver Side. Arbejdet blev paalignet efter Hartkorn; Husmænd med

Haver skulde hjælpe til og særlig holde Grøfter og Sluser rensede. Dragørbeboerne skulde betale 70 til 80 Rdlr. til Hollænderbyen, at repartere efter Enhvers Nærings Beskaffenhed. Den fremtidige Vedligeholdelse skulde udføres efter de samme Principer.

Bivejene indrettedes noget smallere, »og blive de til Istandsættelse og Vedligeholdelse at inddele til enhver Bys Gaard- og Husbeboere, som have Jord og Hauger; dog at de trende Byer Ullerup, Tømmerup og Kastrup derhos tillægges til dette Arbejde nogen Hjælp af Taarnby Sogns øvrige Beboere«.[1]) Arbejdet varede omtrent 10 Aar. Da det var færdigt, oprettedes Bommen, der skulde dække Vejudgifterne til Hovedvejen, medens Byerne selv maatte sørge for Bivejene.

Bommen traadte i Virksomhed fra Nytaar 1790. Den anlagdes først tæt udenfor Vejen, der førte til de to Møller paa den vestlige Fælled (Schleyers og Holms Møller), men flyttedes samme Aar indenfor Vejen, tæt ved Acciseboden, da det viste sig, at Vognene ad Møllevejen kunde køre uden om Bommen og derved spare Bompengene. Iøvrigt gaves der enkelte Beboere, Møller og andre industrielle Virksomheder, som laa udenfor Bommen, Frihed til at passere uden Bomafgift, saaledes f. Ex. Kastrupværk.

Bomafgiften bortforpagtedes for 3 Aar ad Gangen. Den indbragte de første 3 Aar 650 Rdlr. aarligt, og derefter indtil 1810 ca. 1000 Rdlr. aarligt. Halvdelen tilfaldt Staten til Vejens Vedligeholdelse, og den anden Halvdel skulde tilfalde Amagerlands Beboere. Afgiften indbetaltes til Amtstuen, og Amtsforvalteren, Kammerraad Bierg, som tillige var Økonomiforvalter og Regnskabsfører for Øens offentlige Anliggender, skulde fordele Pengene. Han gjorde Udlæg deraf til mange forskellige Ting for Sognekommunerne eller Byerne, som Delinkventpenge, Befordringsudgifter i offentlig Tjeneste, Bropenge, Tiendeskat, Vedligeholdelse af Vandløb, Biveje o. s. v.; men Sognene fik aldrig noget Regnskab derover.

1808 klagede Justitsraad Lange, Kastrupgaard, til Rentekamret, over at han i 16 Aar ikke havde faaet en Skilling af den Halvdel af Bomintraderne, som skulde tilfalde Amagers Beboere. Han mente at have mindst 100 Rdlr. tilgode for den

[1]) Top. Saml. Kbh. Amt (Rigsarkivet).

Tid paa sine 45 Tdr. Hartkorn. Justitsraad Bierg havde tilbudt at betale ham 50 Rdlr., hvad han ikke vilde gaa ind paa. Der udspandt sig en livlig Korrespondance baade med Amtmanden og Rentekamret, hvori de to Justitsraader ikke sparede hinanden. Bierg fik læst og paaskrevet som Oppebørselsbetjent, og han kaldte Lange for »en uroelig Mand«. Sagen kom dog ikke for Retten, men endte med et magert Forlig. Ti Aar senere klagede alle de danske Byers Fogder over, at Bierg ikke havde afregnet med dem siden Aaret 1800 for tilgodehavende Bompenge samt Godtgørelse for Indkvartering og Foderleverancer: 5201 Rdlr. 87 Sk. De mente at have over 6400 Rdlr. tilgode »paa en Tid saa vanskelig som den nuværende, da vi snart skulde bestridt Omkostningerne til et Gjordemoderhus og adskillige Skolers Bygning«. Denne Sag stod paa i flere Aar og endte ved Forvalterens Død med, at hans Bo maatte udrede 773 Rdlr., idet Resten, som Bøgerne udviste, var brugt til Skatterestancer, Vejudgifter o. s. v. Derefter tilflød Øens Fælleskasse Halvdelen af Bomintraderne, der anvendtes til offentlige Formaal, som Skoler og Thinghuset paa Øen.

I 1830erne kunde Halvdelen af Bomindtægterne ikke forslaa til Vejens Vedligeholdelse, og Rentekamret forlangte en anden Ordning: enten at Bommen blev nedlagt og Vejen overtagen af Amtet, eller at Amagerland fik hele Bomindtægten og overtog Vejens Vedligeholdelse. Man valgte at overtage Vejen, og Kongens Resolution om Overdragelsen gaves 12. Februar 1840, hvorefter Øens Vejvæsen lagdes ind under Amtskommunen.

Den første Bomforpagter var Jess Krag. Han havde stort Besvær med at faa Bompengene ind. Han klagede over, at hans Karl fik Prygl i Stedet for Penge, og at Bomhuset blev bombarderet med Sten. Under Portens og Broens Reparation 1791 maatte Amagervognene køre over Fælleden og ad »Køkkenkurven« til Langebro, saa han fik ingen Penge af dem. Amagerne erklærede, at det maatte være hans egen Sag at søge Vognene der, hvor de kørte, og heri gav Rentekamret dem Ret. Aaret efter finder vi en ny Forpagter, nemlig Brændevinsbrænder Nimb.

4. Forhold til Amtskommunen.

Amtsmyndigheden. — Amtsretten. — Amtsmusikanten. — Amtskirurgen. — Brandvæsen. — Amtskommunen. — Amagervejen og Bommen. — Amager Birk.

AMTSMYNDIGHEDEN fremgik af den tidligere Lensbesiddelse, som ophævedes ved Enevældens Indførelse. Den første Amtmand — von Körbitz til Hellerup — var baade civil og militær Myndighed; han var »Stiftsbefalingsmand« over hele det gamle Københavns Amt, der omfattede 10,000 Tdr. Hartkorn, idet Roskilde Amt da ogsaa hørte herunder. Senere blev »Stiftamtmanden« den civile Overmyndighed over dette store Skatte- og Retsdistrikt, som var Kronens Fæstegods, med Undtagelse af en Del Selvejergods — f. Ex. Hollænderbyen — der svarede en fast eller særlig Landgildeafgift. Under Amtet oprettedes Amtstuen, hvor Skatter og Afgifter betaltes, samt Amtsretten, en Overret, hvor alle kommunale og gejstlige Sager optoges i Stedet for at henvises til Sjællands Landsthing, og hvorfra de kunde appelleres til Kongens Afgørelse.

Ved ***Amtsretten*** paadømtes iøvrigt snart alle større eller betydelige Sager vedrørende Amager. Det var kun Politisager, private Gældssager eller Tvistspørgsmaal, der afgjordes ved Birkethingene. Hollænderne, som oprindelig havde Ret til at appellere fra deres eget Retterthing til Kongen, blev ved Enevælden henvist til Amtsretten som højere Instans. Og Taarnby Birkething, der før havde Appel til Sjællands Landsthing, blev ogsaa snart henlagt under Amtsretten som Overinstans. Retten holdtes i lang Tid paa Amtstuen foran Københavns Slot. Det var ikke mange Domme, der blev appellerede, og de angik mest »Lejermaal« og Tyveri, som endnu straffedes temmelig strængt. 1718 ser vi, at en Hestetyv, der havde stjaalet 11 Heste paa Sjælland og solgt en Del af dem paa Amager,

dømtes til at miste sit Liv i Galgen, men benaadedes til Arbejde i Jærn paa Bremerholm sin Livstid. For Lejermaal (Utugt) idømtes i Reglen Bøder, efter Omstændighederne 6, 12, 18 eller 24 Rdlr., der maatte afsones med Vand og Brød, dersom Ridefogden ikke fik Pengene ind. Det ses 1747, at en Husmand i Ullerup idømtes »dobbelt Lejermaal« 24 Rdlr. samt Fortabelse af sin Hovedlod og Udstaaelse af »Kirkens Disciplin«. Da Manden intet ejede og ikke kunde betale, skulde han inden Aarets Udgang hensættes paa Arbejde i Fæstningen i 144 Søgnedage. Den kirkelige Disciplin, som bestod i offentligt Skriftemaal og Afbigt, ophævedes 1767 som Straffemiddel.

I sin Egenskab af Overret benyttede Amtmanden et særligt Segl, det senere »Amager Birks Segl« med Amagermanden. Om dets Oprindelse fortæller Thura, at en af Øens Fogder, eller muligvis Schouten, havde undladt at efterkomme en Ordre fra Amtmanden, og da der blev spurgt om Grunden dertil, svarede han, at han ikke havde kendt Brevets Underskrift eller Segl. Amtmanden lod da udfærdige Seglet med Amagermanden, der holder en Kop i den højre Haand og en Kurv med Urter paa den venstre Arm. Det var ikke til at tage fejl af. Da Amager Birk blev oprettet, blev det antaget som dettes Retssegl.

Amtsmusikanten var en mærkelig priviligeret Myndighed, et af de mange Monopoler, der gaves under Enevælden. Indtil sin Død 1758 havde en Mand ved Navn Gronemann Eneret til at opvarte med Musik ved Gilder og Fester i hele Amtet mod en fast Betaling. Da han døde, fik Hollænderne ved kongelig Gunst Tilladelse til at tage en anden Spillemand imod at betale 10 Rdlr. aarlig i Pension til Gronemanns Enke. Fra samme Tid fik Lauritz Hansen Bevilling til at være Musikant i Taarnby Sogn imod at svare 10 Rdlr. aarlig til Amtsmusikanten, som var en af Gronemanns Efterkommere. Og den samme Bevilling gaves 1787 til Christian Willumsen, der dog skulde svare 12 Rdlr. i aarlig Pension til den afgaaede.[1])

Ogsaa under ***Amtschirurgen*** sorterede Amager i lang Tid. Der var foruden denne kun én »Chirurgus« for Sokkelund Herred Det var derfor ikke mærkeligt, at man paa Landet be-

[1]) Sæl. Tegn. 82, 358; Sæl. Reg. 64, 467; 65, 398; 77, 739.

nyttede Kvaksalvere i Sygdoms- og Ulykkestilfælde, og at »kloge« Mænd let skaffede sig en Indtægt ved at kurere Folk. I Sundbyerne gav en Fabrikør Roggou og paa Dragør en Strandbetjent Frederich Massach sig af med Lægevirksomhed i 1780erne, indtil der ansattes en Læge paa Amager.

Et Distrikts-Kirurgikat oprettedes her 1790, og den første Distriktslæge, der ansattes, var Eskadronskirurg F. C. Bauermeister, der lønnedes med 100 Rdlr. aarligt. 1793 søgte han Amtmanden om Tilladelse til at bo paa Christianshavn, nær ved Porten, og dette tillodes ham; senere boede han atter udenfor Porten. Flere Gange klagede han over Indgreb i sin Næring af Kvaksalvere, 1795 endogsaa over selve Birkedommeren, der havde brugt »en uberettiget Person« til at syne et Lig, som var fundet paa Landevejen. Efter ham fulgte 1820 som Distriktslæge Bataillonskirurg M. C. Nyeborg, der boede paa Kastrupgaard og senere blev Ejer af en Del af denne Gaard. Hans faste Løn var 100 Rbdlr., og hans uvisse Indtægter som Læge angives 1832 til 400 Rbdlr. Sølv. Efter ham fulgte vistnok Distriktslæge Feilberg.

Brandvæsenet hørte ogsaa fra Begyndelsen af under Amtet. Først omkring 1740 spores Tilløb til et offentligt Brandvæsen og Brandforsikring. Byerne fik da Ordre til at forsyne sig med Brandpumper, Stiger og Brandhager; der skulde holdes aarlig Sprøjtemønstring og indskrives fast Brandmandskab. I Byerne ansattes Brandfogder, som sorterede under Brandmajoren fra Taarnby Sogn. En saadan nævnes 1750 i Taarnby.[1]) I Hollænderbyen var Schouten Brandfoged. Her blev Mønstringen først foretagen af Brandfolk fra København, men senere af Brandmajoren og Amtsforvalteren.

Brandforsikring kendtes heller ikke tidligere. Enhver maatte tage sin egen Skade og søge den Hjælp, han kunde faa ad Frivillighedens Vej. Omkring 1740 oprettedes en kgl. Brandkasse, som stod under General-Toldkamrets og Kommercekollegiets Kontrol. De Skader, som Kassen udbetalte, repar-

[1]) Her fandtes i 1760erne Michael Olsen og 1778 Rasmus Michelsen som Brandmajor. Han havde baade Ægt- og Kontributionsfrihed af sin Gaard paa 11 Tdr. Hartk. Der fortælles, at han udmærkede sig under Christiansborg Slots Brand 1794 og derefter blev udnævnt til Brandmajor for hele Amager.

teredes hvert Aar paa Interessenterne sammen med Indskudet — 10 Sk. pr. 100 Rdlr. — og indbetaltes paa Amtstuen. Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger oprettedes 1792, og Brandpolitiet paa Landet oprettedes ved Lov af 2. Marts 1861.

Amtskommunen udviklede sig saaledes langsomt af de interkommunale Forhold, som Tiden medførte, til Fremme af offentligt Samkvem og Sikkerhed. Der dannedes et Amtsfond, hvoraf Udgifter til Veje, Politisager og »Delinkventomkostninger« — Udgifter ved Forbrydere — kunde afholdes. Det var dog først efter de to Retsjurisdiktioners Nedlæggelse og Oprettelsen af Amager Birk (1821), at den nuværende Amtskommune og Amtsraadet indtraadte som Kommunernes Overstyrelse.

Formandskabet for Amagerland fandt sig ikke tilfreds med denne nye Ordning, hvorefter Øen, uagtet den selv havde overtaget Amagervejen, maatte betale sin Part af Udgifterne til Amtsvejene. Det ansøgte baade 1840 og 1843 om, at Øen, der selv vedligeholdt sine Veje, maatte blive fritaget for Bidrag til det øvrige Amtsdistrikt og blive »en egen Kommune«. Hverken Amtsraadet eller Kancelliet vilde gaa med dertil. Kancelliet mente, at Øen »mulig vilde finde sig tilfredsstillet, hvis den endnu i en Række Aar maatte beholde sin Bom, saaledes at Indtægten kom dem tilgode og kunde anvendes til at betale Landets Afgift til Repartitionsfondet«.[1])

Fra omkring 1850, da Øens Thinghus blev nedlagt, indroges ogsaa Retsudgifterne under Amtet, ligesom baade Fattigvæsenet, Skolevæsenet og Hospitalsvæsenet tildels blev en Amtssag.

Amagervejen og Bommen blev derefter et staaende Stridsemne Bomindtægten var 1840 ca. 1800 Rdlr. aarlig. Derefter steg den gennemgaaende med 500 Rdlr. hvert 10. Aar. I 1870erne var den ca. 10,000 Kr., i 80erne ca. 15,000 Kr., i 90erne ca. 18,000 Kr. og 1900—1910 ca. 22,000 Kr. aarlig. Deraf fik Københavns Kommune først $^{1}/_{50}$ Del; Store Magleby Kommune fik $^{9}/_{48}$ Dele af Resten og Dragør fik atter $^{1}/_{15}$ Del deraf, medens Taarnby Kommune fik de $^{34}/_{48}$ Dele. Ved Sundbyernes Indlemmelse under Hovedstaden fik denne atter tillagt Halvdelen af Taarnby Sogns Part.

[1]) Kancelliskr. 6 Januar 1848.

Baade i 50erne og 60erne ønskede Amtet at overtage Vejen imod at faa Bomindtægten; men Kommunerne satte sig derimod, da de havde et Overskud deraf. Senere oversteg Vejudgifterne Bomindtægten, i Treaaret 1906—09 saaledes:

	Vejudgifterne:	Bomindtægterne:
Taarnby Kommune...	25,000 Kr.	16,000 Kr.
St. Magleby.....	10,000 -	9,000 -
Dragør.....	800 -	600 -

Derefter androg Taarnby Kommune gentagende om, at Amtet vilde overtage Vejen og Bommen. Man gjorde gældende, at Amager aarligt betalte adskillige Tusinde Kroner til Amtsvejene, paa samme Tid som Øen vedligeholdt sine egne Veje, da Beboerne i det væsentlige selv betalte Bompengene. Amtsraadet saa ikke nogen Grund til at indlade sig paa en saadan »daarlig Forretning«. Imidlertid rejste der sig i Hovedstaden et stærkt Krav om at faa Bommene fjernet. Københavns Kommune gik da endelig ind paa at betale en klækkelig Afløsningssum, og Bommene faldt den 31. Marts 1915.

Amager Birk genopstod, efterat have været delt i 300 Aar, ved en Sammenslutning af de to Sognebirker i Taarnby og og Store Magleby. Efter adskillige Overvejelser indvilligede Hollænderbyens Mænd ved et Møde den 18. Maj 1817, da de var forsamlede i Anledning af den gamle Schout Dirch Corneliussens Sygdom i at fragive sig Retten til at have deres egen Jurisdiktion, naar han afgik ved Døden. Han havde været Skriver fra 1780 og nu Schout i 20 Aar, men var gammel og svagelig, saa de vilde være tilfreds, naar den tidligere Fuldmægtig paa Amtstuen, nu Hof- og Stadsretsprokurator Lauritzen, maatte blive konstitueret som Schout og senere ved Birkedommer Cramers Afgang som Birkedommer i Taarnby maatte blive Birkedommer for hele Øen. Ved kgl. Reskript 29. April 1818 stadfæstedes denne Beslutning saaledes, at hele Amager og Saltholmen paa de nævnte Vilkaar skulde udgøre et Birk.[1]) Hollænderkommunen fritoges, som før, for at svare Dommerkorn, og den maatte beholde sin egen Forligskommission, beskikket efter Forordningen og med Birkedommeren som Formand. Kommunen skulde vælge en Sognefoged, som

[1]) Christianshavns Fælled blev dog underlagt Københavns Jurisdiktion.

i Forening med Kirkeværgen og en af Beboerne valgt Lodsejer skulde føre dens Regnskab. Forholdet til Dragør skulde forblive, som det ved Kancelliskrivelse af 9. Juli 1803 var bestemt. Arvegangsmaaden maatte forblive som hidtil, forsaavidt de givne Love ikke derved præjudiceredes. Der skulde oprettes et Thingsted for hele Øen. Hollænderne skulde tilkendegives Kongens Tilfredshed med deres Beslutning om Ophævelse af deres gamle Ret.

Ved Reskr. 19. Decbr. 1821 traadte Amager Birk i Virksomhed fra Nytaar 1822. Thingdag skulde være Torsdag, og Thingstedet blev henlagt til Albert Clausens Gaard, Maglebylille, paa hvis Mark Thinghuset blev bygget for Øens Regning; det laa ved Hovedlandevejen — den senere Højskole.[1])

Taarnby Birks Skiftejurisdiktion og Overformynderi deltes mellem Birkedommeren og Amtsforvalteren, saaledes at den sidste kun forvaltede det i Sognet liggende tidligere kongelige Gods — Ladegaardsmarken m. m. — der udgjorde en Del af Amtets Rytterdistrikt; han udøvede her den samme Skifteret, som almindeligt var tillagt Jorddrotterne.

Embedets Nettoindtægter ansloges 1832 til 1400 Rdlr. Der inkammineredes da aarlig 70—80 Sager.

Efter Prokurator Lauritzen fulgte som Birkedommere: Kancelliraad J. C. von Osten, W. Petersen, Dahlerup og Øllgaard.

Det tidligere af Amtmanden benyttede Amagersegl blev Birkets Segl.

[1]) Da Amtets Thing- og Arresthuset paa Blegdamsvej blev bygget 1846 flyttedes Thingstedet hertil.

II. AMAGERNE UNDER HOLLÆNDER-KULTURENS GENNEMBRUD

1. Folkelivet.

Amagerne. — Deres Ry i Litteraturen. — Amagers Maler. Amagertypen. — Udflytning fra Hollænderbyen. — Giftermaal med de danske Amagere. — Hollænderkulturens Gennembrud. — Hollænderkommunens Opløsning. — Amagerfolket. — Boligen. — Nationaldragten. — Det daglige Liv. — Levevis. — Om Overtro. — Folkefester og Lege. — Tønderidningen. — Familiefester: Bryllup, Begravelse og Skifte.

Amagerne var endnu i det 18. Aarhundrede et særegent Folk. De levede stadig upaavirkede, afsondrede og arbejdsflittige paa deres Ø. Selv den store Stad, som de næsten daglig eller to Gange ugentlig kom i Berøring med, paavirkede ikke deres ejendommelige Selvkultur. Den bedrestillede Del, der talte Tysk og var »Hollændere«, vedblev at være fremmede overfor Stadens Borgere; og de danske forarmede Bønder fandt heller ikke mange Berøringspunkter indenfor den kongelige Residensstad.

Saa meget desto mere vendte man Livssynet indad og borede sig sammen i indbyrdes Samliv. Og efterhaanden som »de danske Bønder« begyndte at frigøre sig og hæve sig i økonomisk Selvbevidsthed, sluttede de sig sammen med Hollænderne, og der dannedes en egen Race. Denne Blanding af hollandsk og dansk Amagerkultur gav Øen materiel Kraft. Neppe nogen Del af lignende Størrelse af den danske Jords Dyrkere har gennem det sidste halvandet Aarhundrede havt en saa stærk Fremgang, en saa produktiv Virksomhed som vort Amagerfolk. Og dette skyldes naturligvis først og fremmest dets Myreflid, men ogsaa dets Sammenhold og stærkt udviklede Hjemliv.

Amagerfolket vakte tidligt Opmærksomhed, først i Hovedstaden og derfra langt ud over Landet, ved sit hele udprægede Livsindhold. Det skilte sig stærkt ud fra den almindelige Almue. Først ved Sproget, dernæst ved Klædedragten og endelig ved Øboens vanemæssige Tro og Tankegang. Dets stadige, arbejdsomme og praktiske Gerning medførte selvfølgelig aandelig Sammensluttethed og Sans for de materielle og økonomiske Værdier, som de fra gammel Tid havde skabt. Derfor tilegnede Amagerne sig en jævn, solid Velstand, der gav sig Udslag i Selvfølelse og Selvtillid. De nærede en vis Mistro overfor andre end Øens egne Folk og egne Forhold; der blev ingen Plads for Impulser, Fantasi eller Mystik; og Øens villige, frugtbare Natur opfordrede heller ikke til Lediggang eller Udlængsel til at nære fremmede Interesser. De havde nok i deres eget indre og ydre Liv.

Den Trofasthed, eller vanetro Vedhængen, hvormed de hollandske Amagere vedligeholdt Traditionerne fra deres Forfædre, virkede forbavsende. Udenforstaaende fattede ikke de Bevæggrunde, de havde til at holde saa fast paa deres særegne »Nationalitet« og de nedarvede Sæder og Skikke. I Virkeligheden forbandt de privilegerede Amagere deres Vedhængen ved de gamle Sæder og Særpræg med et praktisk Formaal. Disse Forhold dannede et Gærde om deres privilegerede Rettigheder, og en Nedbrydelse af dette Grænseskel betød en Udslettelse af visse særlige Begunstigelser, som Hollænderne endnu havde fra gammel Tid. Derfor blandede de sig først sent med de danske Amagere, og derved bevarede de deres økonomiske Magt og frembragte en enestaaende Jordbrugskultur, som i Forbindelse med deres særegne Fremtoning, deres Flid og Velstand, førte deres Ry vidt omkring.

Det ***Ry i Litteraturen***, Amagerene fik, tilfaldt alene de hollandske Amagere. Det var dem, der vakte Undren og kastede Glans over Amagerfolket. Af den ældre Tids Forfattere, som har skrevet noget af Betydning om Amagerne i det 16. og 17. Aarhundrede, bør nævnes Arild Hvitfeldt, Jens Lauritssøn, Michel Hansson Jærnskjæg og Arendt Berntsøn. De ved alle neppe Ros nok at anføre om dette »serdelis Folk«. Ganske vist synes deres Domme ikke altid byggede paa historisk Grund, men paa løse Fortællinger og

Meninger, opstaaet eller optaget uden kritisk Bedømmelse. Saaledes gaar Hvitfeldts Udsagn om, at Hollænderne eller en Del af dem kom herind 1516 stadig igen hos de senere Forfattere. Det er imidlertid øjensynligt af et Skatteregister over Amager, at de danske Bønder, som maatte gøre Plads for dem, boede her endnu 1520. Saa let tog man sig Kildekritiken den Gang.

Af de ovennævnte Forfattere er Michael Hanssøn Jærnskjæg den, der har givet det fyldigste og interessanteste Billede af de hollandske Amageres Liv og Vandel i Slutningen af det 17. Aarhundrede. I sin rimede Beskrivelse, dateret Kjøge 1693, priser han i en høj Lovsang deres Sæder og Dyder. Paa hvilken Maade han har lært Amagerne at kende, vides imidlertid ikke. Har han maaske virket som Substistut ved et af Præsteembederne paa Øen? Vilh. Bang meddeler om ham i sin Bog »Præstegaardsliv«, at han var en halvstuderet Vintappersvend, der formentlig gik Præsten i Køge tilhaande. 1706 var han i Besøg paa Fyen sammen med en sjællandsk Præst, og de drak vældigt, siger Bang.

I det 18. Aarhundrede var det særligt Erik Pontoppidan og Laurids Thura, der skrev om Amagerne. Pontoppidan har i sin »Danske Atlas« samlet mange vigtige Bidrag til Oplysning om Øen. Thura udgav 1758 sin ret pompøse og i enkelte Henseender ganske fyldige Beskrivelse om Amager og Saltholmen. En Del af Manuskriptet, der endnu findes i Landsarkivet, er skrevet af den samtidige Sognedegn i Taarnby, Michael Halling. Bogen indeholder en udførlig Beskrivelse om Amagernes Nationaldragter, Gengivelser af en Del af deres Kongebreve samt mange gode Oplysninger, men ogsaa mange Fejlslutninger om Øens Forhold.

Laurids Lauridsen Thura, som vi bringer et Billede af, synes iøvrigt i Slægtskabsforbindelse med Amagerne. Enten hans Bedstefader eller Oldefader var vistnok den tidligere Degn i Taarnby Laurids Mortensen (Vidsted), der blev Præst i Nakskov. Hans Fader, som hed Laurids Thura, var en kort Tid Præst ved den hollandske Menighed paa Ny Amager, hvorfra han forflyttedes til Aarhus; senere blev han Biskop i Ribe. Sønnen fødtes i Aarhus 3. Marts 1706. Han blev bestemt for den militære Løbebane og uddannedes ogsaa hertil, men

efter at han 1725 var bleven Sekondløjtnant, uddannede han sig til Bygmester og rejste derpaa med kongelig Understøttelse til Udlandet. Da han kom hjem, udnævntes han til Hofbygmester og Ingeniørkaptajn, og hans første Arbejde efter Hjemkomsten var Ombygningen af Hirschholm Slot. Han har fremdeles bygget Eremitagen i Jægersborg Dyrehave, opført Taarnet og Spiret paa Frue Kirke, der brændte 1807, og fremdeles Taarnet paa Frelserens Kirke paa Christianshavn. Thura har, foruden Bogen om Amager, skrevet flere store Værker, der har Interesse i arkitektonisk-historisk Henseende. Han døde 1759.

Laurids Lauridsen Thura

Thuras Kærlighed til Amager var saaledes af gammel Dato, og han har sikkert ved sin Bog om Amager villet sætte et Minde om sin Slægt blandt Øens Beboere.

Den næste samlede historiske Skildring af Amager fremkom i Sterm's »Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt« fra omkring 1830. Den indeholder en nærmest statistisk Oversigt over Øens økonomiske Forhold efter Overgangen fra Tvangsstyret til Bondefrigørelsen. Men den giver ogsaa mange historiske Træk, baade fra utrykte og trykte Kilder. Fra en senere Tid har flere andre Forfattere fremdraget Smaatræk af Amagernes Liv. Vi bør nævne Bournonville, der i »Mit Theaterliv« giver interessante Erindringer fra et Ophold herude, som han regner til sine kæreste Barndomsminder. Han roser Befolkningen for dens praktiske Sans, Orden og Akkuratesse Det hele Amagerliv, siger han, røbede ikke overfor den almindelige Betragter, at der skulde findes Stof til poetisk Inspiration. Men Maleren Exner aabnede baade hans og mange andres Øjne for en hidtil uænset Skat af malerisk og romantisk Fylde i disse Øboeres Sæder og Skikke. Tilsyneladende var deres gamle Traditioner og Folkeejendommelighed næsten udviskede, men de tonede frem paany, naar man, som Exner, forstod at trænge til Bunds i de gamle Egekister, samle de interessanteste Levninger frem og gruppere dem saaledes, at

Nutid og Fortid smeltede sammen paa en Maade, saa Lune og Følelse i Forening tiltalte baade Hjerte og Forstand. Han fortæller fra et Barndomsophold paa en Gaard i Kastrup mod Slutningen af den engelske Krig om, hvorledes han her fra senere fik Idéen til sit Stykke »Livjægerne paa Amager«. Et andet Spørgsmaal er det, om ikke ogsaa Fru Heiberg inspireredes heraf til at skrive sin Vaudeville »En Søndag paa Amager«.

Amagers Maler er Exner med Rette bleven kaldt. Mere end nogen anden har han ved sine forskellige Folkelivsbilleder bidraget til at holde Interessen for de gamle Minder om et hendøende rigt Fortidsliv vedlige. Ingen har som han fæstnet Livet i de gamle Amagerstuer, der nu snart er smuldrede hen for Tidens Tand og for Ildens graadige Flammer.

Maleren Exner

Exner kom første Gang til Amager 1851, da han var 26 Aar gammel Han blev grebet af et umiddelbart Livsindhold hos disse stille Hjemlivsmennesker. Han bestemte sig straks til at male et Konkurrencebillede herude fra, og tænkte paa »En Barnedaab«. Det vilde ikke rigtig lykkes for ham, og hans første Billede blev »En Amagerkone tæller sine Penge«. Næste Aar malede han saa »En Barnedaab«, Aaret efter (1853) »Besøget hos Bedstefader«. Derefter kom »Et Gilde paa Amager«, som skabte ham et stort Navn og efterfulgtes af mange glimrende Billeder fra Amager og Fanø.

Om Exners Introduktion i Hollænderbyen fortæller Fru Carit Etlar i sin Bog »Minder« flere pudsige Træk, som Kunstneren selv har meddelt hende. Det var først efter megen Betænkelighed og efter at have forhørt sig andet Steds, at han fik Lov til at bo hos Zibrandt Jansen i den gamle Gaard paa Nordenden, der senere ejedes af Jan Wibrandtsen og brændte 1910. Det er for øvrigt fra denne Gaard, at den smukke gamle Amagerstue, der nu findes paa Dansk Folkemusæum, er hentet. Exner sluttede sig snart nærmere til Familien, og Bekendtskabet førte til trofast Venskab. Han malede baade

Zibrandt Jansen og Hustru i deres Nationaldragter, og disse Billeder er stadig i Familiens Eje. De burde en Gang finde Plads paa Amagermusæet, at ikke senere Tiders Ugunst skal berøve Øen ogsaa disse sjældne, smukke Minder.

Amagertypen var endnu i det 18. Aarhundrede Hollænderen. Hollænderkolonien dannede endnu et eget afgrænset Samfund; den vedkendte sig stadig ikke de danske Amagere som sine Ligemænd. Hollænderne følte sig som »Kongens Amagere« hævet over de almindelige Fæstebønder.

Et af de mest typiske Træk hos Hollænderne var deres Sammenhold og Solidaritetsfølelse indenfor deres egen Kreds. Lige saa kolde og tilbageholdne de i Reglen var overfor Fremmede, lige saa kammeratlige og hjælpsomme var de overfor deres egne. Deres Ord stod altid til troende. De kunde laane hinanden ret store Pengesummer uden mindste Bevis, og de gjorde sig ikke gerne Fordel paa hinandens Bekostning. Men gjaldt det deres fælles Interesser, Udvidelser af deres Jordomraade og kommunale Rettigheder, var de nøjeregnende og paaholdne, som i det daglige Liv.

Om Koloniens Afstamning og Forplantning i de første Hundrede Aar efter dens Ankomst giver et Toldregnskab for Aaret 1615—16 over da udførte Heste et godt Skøn. Listen indeholder 80 Navne af hollandsk Oprindelse, hvoriblandt baade Backer og Bruwer findes repræsenterede. Vi ser deraf, at de 24 eller 30 Familier, »som første Anfang var«, nu havde formeret sig til 80, der altsaa var Børn og Børnebørn af de indvandrede Hollændere.[1])

Alene ved Sproget adskilte de sig gennem Aarhundreder i væsentlig Grad fra de danske Beboere paa Øen. Og de ansaa denne Skillelinje som en Betingelse for at kunne bevare deres særlige Rettigheder, som hørende til Stammen og som Kongens privilegerede Amagere. Selv om det nederlandske og plattyske Sprog efterhaanden blandedes med mange fordanskede Ord, saa det neppe vilde kunne kendes igen af en Hollænder, søgte de stadig med rørende Omhu at bevare det — baade i Kirken, Skolen og Hjemmene. De brugte endnu henimod Aar 1800 den nederlandske Salmebog, autoriseret 1715. Og 1788 udgav den tyske Præst, Pastor Schmitto, en Lærebog paa

[1]) Se Bilag XXIV.

Tysk: »to Erkenntniss und Befestigung des Glovens vor Junge und Olde«.[1])

Ogsaa i Byens lokale Retssager, hvor Amtmandens Afgørelse ikke forlangtes, anvendte man længe det nederlandske Sprog, saaledes i Formynderisager, Auktionsskøder o. l. Af et saadant fra 1783 er plukket følgende Sprogblomst: »van de formynders Aution geholden, ende weg höyrt wat Land sal. Thönes Jansen Bager's nae latende Kinders thot hörende up ein teidt van 5 Jare up folgende Conditionen«. — Lige indtil Nutiden er bevaret de samme Navne: Jan, Crilles, Cornelius, Zibrandt o. s. v. og af Kvindenavne: Agth, Ehm, Grith, Löidu, Marchen, Niel, Trein o. fl. — Hvor fast man holdt ved det hollandsk-plattyske Sprog ogsaa i Hjemmene, viser et lille Træk, hvorom J. G. Kohl fortæller i sin Bog »Reisen in Dänemark« 1846. Han besøgte en gammel Bonde i Hollænderbyen, som stadig talte Sproget og havde skrevet en Række Gloser op paa et Stykke Papir til sin Sønnedatter, som han havde lovet Godter, dersom hun gjorde sig Flid med at lære dem. — I Sprogdialekten, navnlig i Dragør og Hollænderbyen, høres stadig Ord og Lyd, som minder om det gamle hollandske Amagermaal med en vis syngende Betoning paa Vokalerne.[2])

Hollænderne holdt sig i Karakter og Tankesæt, som i Klæder og Sæder, længe uden nærmere Samkvem med de danske Beboere. Selv om de fæstede Gaarde i de danske Byer og tog Bolig der, betragtede de sig i lang Tid, baade selskabeligt og kirkeligt, som hørende til det hollandske Sogn. De lod sig ikke paavirke af de andre Byers Liv eller Skikke, hvorimod de hyppigt valgtes til Fogder i disse Byer og efterhaanden kom til at styre deres Sager, antagelig i Betragtning af at de havde større Magt og Anseelse hos Autoriteterne. De bragte større Udbytte af deres Drift og svarede deres Afgifter mere punktlig end de forarmede danske Fæstebønder. Deres Livsførelse var præget af større Flid og Orden; Fattigdom var sjælden iblandt dem. Hver Familie sørgede for sine nærmeste, og alle undgik saavidt muligt fremmed Indblanding. Kun faa Haandværkere og Tyende optoges i deres Kreds med

[1]) Erslevs Forfatterlexikon m. Suppl.

[2]) A udtales nærmest som æ, e som i, i som tj, o eller aa som ø og ø som y.

visse indskrænkede Rettigheder, og kom de Sognet til Byrde, søgte dette at skille sig af med dem. Det var en Morallov hos dem, at ligesom Forældrene eller Formyndere sørgede for Børnene under deres Opvækst, var det de Yngres Pligt at sørge for de Gamle og give dem Aftægt paa Gaardene, saa længe de levede.

Hollænderne var derfor meget selvstændige og selvhjulpne Folk. Det behøvede ikke at staa med Hatten i Haanden for nogen. De ejede selv deres Gaarde og havde Penge til. Og som det gamle Ordsprog lyder, at Rigdom giver Mod — siger Thura — »saa kan dette beqvemmeligen paa disse Indvaanere appliceres«. De holdt paa deres Ret baade overfor Kongen og Amtmanden. Ofte maatte derimod de danske Bønder staa med Hatten i Haanden for dem, naar de skulde laane Penge til Gaardenes Drift eller til at svare deres Skatter med for at blive hængende ved Grunden. Thi den danske Amager var som Regel en arm, besiddelsesløs Fæster, plaget af idelige Restancer og Udpantninger, en daarlig Betaler, som Kronen maatte give Afslag, hvorfor han sad paa Naade og Barmhjertighed. Hollænderne var derfor de Amagere, man regnede med. Og først da deres Kultur og økonomiske Magt i det 18. Aarh. trængte igennem over hele Øen, fremstod den senere saa vel kendte hollandsk-blandede Amagertype.

Skønt ***Udflytning fra Hollænderbyen*** begyndte tidligt, fornyedes Hollændernes Slægt ikke derved. De giftede sig nemlig stadig indenfor deres Slægtskreds og forplantede sig først efter et Par Hundrede Aars Forløb med de danske Beboere. Allerede 1547 fik de Kongens Tilladelse til at fæste Gaarde i de danske Byer, og længe før havde en Hollænderfamilie taget Bopæl paa Dragør. 1633 ses det, at en Hollænder fik Raagaard i Fæste. Og kort Tid efter finder vi hollandske Fæstere paa et Par Gaarde i Ullerup. Straks efter Svenskekrigen (1660) var alle Gaarde i Ullerup og Viberup fæstede af Hollændere, og under den Trængselsperiode, som fulgte efter Krigen, kom mange flere Gaarde i de danske Byer paa Hollændernes Hænder. Eller Hollænderne fæstede dem sammen med de danske Bønder, der saaledes kun blev Fæstere af Navn. Størstedelen af Gaardene i Maglebylille og Tømmerup og ikke faa i de andre Byer overtoges snart helt eller delvis af Hollæn-

dere. Efter Pesten 1711, der ryddede stærkest ud blandt Befolkningen i de danske Byer, kom næsten en Trediedel af alle disse Byers Gaarde over paa hel eller delvis hollandsk Besiddelse og Drift. En stærk Udflytning fra Hollænderbyen til de andre Byer fandt nu ogsaa Sted, og en social og økonomisk Udjævning mellem de to Sogne begyndte at foregaa.

Men hvad der i særlig Grad bidrog til at jævne Skællet mellem de to Folk, var Kronens Ophævelse af det gamle Skatteprivilegium, som Hollænderkommunen havde indtil 1717. Dens tidligere Landgildeafgift paa 300 Mark (100 Rdlr.) blev da ombyttet med den almindelige Rytterholdsafgift paa $4^1/_2$ Rdlr. pr. Td. Hartk., ligesom Taarnby Sogn svarede. Derved jævnedes Vejen for en stærkere Udflytning af Hollændere og et mere samdrægtigt Fællesliv for hele Øen.

Om en Forplantning mellem Hollænderslægten og de danske Amagere var der endnu ikke Tale. Uligheden i Stand og Stilling var endnu altfor stor. Og der bestod iøvrigt en gammel Vedtægt mellem Hollænderne om, at den, der giftede sig med en udensogns boende, maatte give Afkald paa sin Arv af Jord i Hollænderbyen, da Jorden ikke ved en saadan »Forseelse« maatte falde fra Byen. Selve Vedtægten har ikke kunnet findes. Men det kendte Kongebrev af 1694 om Forholdet mellem Dragør og Hollænderbyen har en lignende Bestemmelse om, at den Jord, der ved Arv — ved Udflytning til Dragør — var tilfaldet Dragørboerne, skulde falde tilbage til Hollænderne efter Ejernes Død. Og det ses, at Schouten og Scheppens endnu 1754 ansøgte Amtmanden om Konfirmation paa en lignende Vedtægt i den Anledning, at en af Bymændene ønskede at gifte sig med en udensogns Pige, som havde tjent hos ham i mange Aar. Man var bange for, at Byens Jord derved skulde komme paa fremmede Hænder. Sagen blev forelagt Kancelliet, der dog mente, at en saadan Vedtægt ikke mere var tidssvarende og iøvrigt vilde være mere til Skade end til Gavn for Byen.[1])

Kancelliet sigtede sandsynligvis til den Stagnation i Befolkningstallet, der gjorde sig gældende hos Hollænderne. Det var en Kendsgerning, at de stadige indbyrdes Giftermaal mellem nærbeslægtede Led svækkede Afkommet, saaledes at den

[1]) Oversekr. Brevbog 1753—54, 562.

før saa frugtbare Koloni omtrent havde tabt Evnen til at formere sig. Det samme Forhold var forøvrigt begyndt at gøre sig gældende blandt de danske Byers Befolkning. Endnu stod der fra Pestens Tid for mer end 40 Aar tilbage mange »øde« Gaarde ledige, fordi der manglede Mænd til at overtage dem og drive dem. Hvad var herved at gøre andet end at søge nye Forbindelser.

Efter Enevoldskrigene i Begyndelsen af det 18. Aarh. var den danske Amager begyndt at frigøre sig og efter Hollændernes Exempel at blive en mere selvstændig, selvejende Bonde, der materielt og intellektuelt hævede sig til bevidst Selvliv. En ny Basis for en økonomisk Overgang mellem dem og Hollænderne begyndte at danne sig. Efter 200 Aars Forløb kunde de to Folketyper endelig nærme sig hinanden. De danske Amagere optog snart Hollændernes Skikke og Klædedragt, som de forlængst var begyndt at optage deres Jordbrug og Mejeridrift. Men det varede endnu en hel Menneskealder, inden de hollandske Bønder indlod sig i Ægteskabsforbindelse med de danske, og der begyndte at opstaa en fælles Folketype for hele Øen.

Hollændernes ***Giftermaal med de danske Amagere*** tog først sin egentlige Begyndelse 1759 ved et Ægteskab, som vakte et vist Røre, fordi det var selve Schouten, Jacob Gertsen Bacher, der giftede sig med en Datter af den kendte og agtede Foged, Gaardejer Hans Hanssen i Sundbyvester. Der holdtes et stort og festligt Bryllup, hvortil Brudens Broder, som var Sømand, hjemsendte en Bryllupssang, der blev trykt i prægtigt Udstyr. Denne Sang indeholder mange interessante Træk. Forfatteren priser i høje Toner Hollændernes Overhoved, fordi han resolut brød den gamle Vedtægt og banede Vejen for en Slægtskabsforbindelse mellem det hollandske og det danske Sogn. Hele Sangen med dens omstændelige Indledning gengives her:

Nye Tidender om Giftermaals Sager, langt spurgte, og i 243 Aar aldrig hørte, at en tydsk Schout eller Dommer i Hollænder-Byen, den velfornemme og velvise Mand Jacob Bacher, indlod sig i et kjærligt Ægteskab med en Dansk Pige af Sundbywester, den dydige og fornemme Møe Gjertrud

Hans-Datter, hvis Bryllups-Høytid i Taarnby Kirke blev forrettet Anno 1759 den 27de Augusti, og siden i en tallrig Forsamling til Glædskabs Fornøyelse fuldbragt i Sundby-Wester, hos Brudens Fader, Hans Hanssen, til Erindring for Eftertiden, fremsat af mig, som fraværende tager Deel i Brudeparrets Glæde, og er Brudens Broder Niels Hanssen.

* * *

Hvad Nyt? Hvad Merke-Nyt maa jeg paa Vandet høre
Fra den min Føde-Bye, og det Amager-Land,
Tør Schouten gifte sig, det Spørgsmaal vil jeg giøre,
Og vælge sig en Bruud af Danske Pigers Stand?

Det jo mod Regler er og stridig mod Vedtægter,
Det aldrig før er skeet, og hvo kand dette tro?
At nogen Hollands-Mand af Danske Byer ægter
En Hustru, som Han strax indsætter i sit Boe.

Har Scheepens herimod slet intet nu at sige?
Det skulde være sært, om De ey faldt derpaa:
Vil Schulteis gifte sig, hvi ta'r han ey sin Lige,
Hun kand jo intet Tydsk, ey Hollandsk Ord forstaae?

Men Schulteis som en Mand, der dybt seer ind i Sagen,
Vil som en Patriot oprette Mangel-Feyl,
Han hører aarlig-aars de fleste Bymænds Klagen:
Den Gaard nu øde staar, der findes ey en Negl!

Skal det saa vare ved, vi blive ikke flere,
End Fir' og Tive Par, som første Anfang var,
Det er jo ynkelig, vi kand os ey formeere;
Vi haaber gode Raad og venter paa Jer Svar?

Men som en Øvrighed udaf Erfaring lærer:
Exempler altiid meer udvirke kand end Ord,
Da gaar Han selv den Vey, og Danske Sogn beærer,
Som fleere følge kand, til Byes-Oprejsning stor.

Han tænker saa ved sig, har vi saa mange været
Udi Kong Frederich den Andens Levetid,[1])
Har vi i mange Leed os kunde saa formeeret,
At Store-Maglebye til Mængden var ey viid.

Men maatte søge om en Frihed til at fæste
De Danske Gaarde, som paa Byer ledig var.

1) Frederik den 2. tillod 1574 Hollænderne, der da havde formeret sig stærkt, at fæste Gaarde i de danske Byer.

Da veed jeg intet nu, der tjener til vor Beste,
End vi besvogrer os med Venner, som vi har,

Udi det Danske Sogn, da tør jeg frielig sige:
At af de Gaard-Mænds Tall, ey neppe findes Tie,
Som jo fra Fa'r og Mo'er i Slægtskab er os lige:
Vel an! Vi griber til og slutter frit Partie.

Det Tydske Sprog kand ey til nogen Hinder være,
Hver Mand kand tale Dansk, det skrive og forstaae,
Saa veed jeg ikke, om det kaldes kand en Ære?
At spiise Danske Brød, og Danske Sprog forsmaae.

Men jeg gaar alt for vidt, Fortalen bliver større
End Texten i sig selv, det er Forseelse,
Saa gaar det gjerne dem, der ey forstaaer, desværre,
Hvad de paatage sig, men andre ad dem lee!

Det var et Brude-Vers og ingen Forsvars-Tale,
Det var Poetisk-Roes og ey Historisk-Snak;
Jeg Brudgom med sin Bruud ret dydig bør afmale;
Men det er plat forgjet, jeg venter ingen Tak.

Dog maa jeg lægge til; man roeser ey sit Eget,
Saa fremt ey høres skal, at Selv-Roes stinker slemt,
Jeg mindre gjøre vil af Sagen, end for meget,
Da Dyden roser sig, mod alt det, som er glemt.

Et Ønske kand jeg ey undlade at tilføye,
Som jeg og haabe vil det vist opfyldes skal!
Saa hver Hollænder-Mand sig derved kand fornøye
Og prise Schoutens Fliid, som gjorde dette Val(g).

VOTUM

Mens Kaalen staaer og Roen groer
Og Ræg[1]) i Stranden findes,
Mens Maler-Steen er uden Meen,
Og fast til Steden bindes,
Og all den Stund, der findes kand
Grøn-Urter paa Amager,
Fornøyelse i denne Stund
Og disse Elskovs-Sager!
Jeg ønsker Brudgom med sin Bruud,
Gud Lykke Dennem give!
At de bestandig holder ud,
Mens de er her i Live!

1) Om der herved forstaas Tang (Ræ) eller Rejer er ikke godt at se.

Udi retskaffen Kiærlighed
Til Verden at formere!
Saa Deres Afkom finder Sted
I Byen at regjere![1])

Aaret efter fulgte Skriveren i Hollænderbyen Exemplet og giftede sig ogsaa med en dansk Amagerpige fra Sundbyvester. I den Anledning indeholdt »Adresse-Avisen«s første Aargang (1760) følgende Nyhed om Ægteskabsindgaaelsen »mellem agtbare og velfornemme Gaardmand Kornelius Tønnesen Bakker, Skriver ved Retten udi Store Maglebyes nedertydske Menighed i Hollands-Dorp, og velfornemme Gud- og Dyd-elskende unge Mø Niel Pietters Datter, den velfornemme, ærbare, alvorlige og gudfrygtige Gaardmand Pietter Willumsens ældste Datter i Sundbyvester. Ved dette Ægteskab stadfæstes det Haab, at en paa begge Sider fuldkomnere Forening mellem de ældgamle Danske og og nordhollandske nedertyske Slægter paa Amagerland herefter skeer, siden nu ei alene Skriveren, men endog »Schutten« har hentet deres Hustruer i den danske Taarnby Menighed paa Gammel Amagerland«.[2])

Hollænderkulturens Gennembrud fandt ved disse Giftermaal let og villig Jordbund over hele Øen. Det varede ikke længe, inden de hollandske og hollandsk-blandede Elementer beherskede alle Byer og Forhold. I 1770erne var Halvdelen af de 92 Gaarde, som fandtes i det danske Sogn, i Hollændernes Besiddelse, og der var neppe 5 Par Gaardmandsfolk, som ikke var besvogrede med de hollandske Familier.

Dog følte selve Hollænderbyens Beboere sig endnu ret overlegne og selvbevidste overfor de andre Byers Beboere og vilde helst føre an i det offentlige Liv. Deres økonomiske Uafhængighed gav dem stadig en »høj Indbildning« og de betragtede sig fremdeles som de egentlige »Kongens Amagere«. De saa nødigt, at Fremmede trængte sig ind i deres By, de holdt sig temmelig upaavirkede af de danske Bønders efterhaanden mere udsvævende Selskabelighed, især i Byerne nærmest Hovedstaden. Ogsaa i deres Klædedragt holdt de sig mere kostbare og fine end de »danskebys« Amagere, der i Almindelighed

[1]) Originalen er laant mig af afdøde Lods Isbrandt Palm, Dragør.
[2]) Dansk Maanedsskr. 1861. 1. 267.

ikke havde Raad til at pynte sig med dobbelte Rader Sølvknapper i Filigranarbejde, baade i Vest og Overtrøje.

Et morsomt Exempel paa, hvilken Jalouxi der herskede mellem de to Sogne, ser vi af en Kappestrid om at efterkomme en Indbydelse fra Hoffet til Amagerne for at fremvise deres Fastelavnsløjer paa Slottet 1772. Gennem Amtmandens Udrider fik Fogden for de danske Byer Lauritz Hansen i Sundbyvester den 1. Marts om Aftenen Ordre til den følgende Fastelavns-Mandag at møde med Sognets Beboere i et Slæde-Optog paa Christiansborg Slotsplads Kl. 11 Formiddag. Han gav Udrideren Besked om at træffe Aftale med Schouten i Hollænderbyen om, at denne sammen »med os fra det danske Sogn vilde gjøre Company, saa vilde vi oppebie dem ved Amager Port og der gjøre Aftale«. Schouten havde hertil svaret: »Ja, det skal saa være«. Han brød imidlertid den trufne Aftale, og det fremgaar af en Klage nogle Dage senere, at han søgte at unddrage de danske Bønder at komme med i Optoget. Af Klagens Indhold fremsættes følgende:

». . . . da Tiden kom, mødte vi fra det Danske Sogn paa bemeldte Sted efter Aftale. Og var udsat 3 af de danske Fogder, som skulde consulere med Schouten, hvorledes man paa den bedste Maade og nætteste skulde komme frem for Hans Mayestæt.

Men omskjøndt man om disse Fogder tiltallede Schouten Lydelig, saa havde Schouten efter Angivelse den Dag stopped sine Ører for al Hørre, Ja ikke engang vilde se til os, men foer forbi os i største Hast og altsaa ikke vilde gjøre med os den belovede Aftale. Nu havde vi nok, da vi saa den slette Omgang de brugte med os, havde fundet Leylighed til at confunderet dem, saa at dette Optog endnu havde bleven mere uordentlig end det blev. Men vi viste os nu og heri føyelige og lod dem alle kjøre forbi og ind paa Slots-Pladsen, hvorover vi fra det Danske Sogn kom ganske i Uorden og vidste ikke, hvad vi skulde tage os for paa saadan høytidelig Sted, og da de fra den tydske Sogn bekom den Ære at trine ind paa Slottet at Danse for Hans Mayestæt.

Holdt vi paa Slots-Pladsen og vidste ikke Andet end at vi vare Ind-Budne som Hollændernes Tjenere. Hvorpaa tvende Mænd trædede hen til Slots-Pladsen og talte til Udrideren

hvordan han tænkte det blev med vor Sogn. Hvortil han svarede at vi bekom samme Ære naar dig (Hollænderne) kom ud. Men som vi siden kunde formærke, saa var det Udriderens Opdigt, eller og Schoutens Indgivende, for at vi skulde komme til at tage Hjem igjen med største Vanære.

Thi da de 2de Mænd tog sig den Frihed at trine ind paa Slottet og fik Hr. Amtsforvalter og Hr. Vestenholdt[1]) i Talle, vidste de ikke andet end dem som vare oppe vare Udvalgte Folk fra begge Sogne eller hele Landet. Blev saa straks befallet i vænligste Hast at komme op paa Slottet. Men inden vi kom op var Hs. Kgl. Maystæt alt borte. Heraf kand og tydelig noeg ses at det var Hs. Kgl. Maystæts Allernaadigste Villie at hele Landet skulde tage Del i denne Naade. Endskjøndt Hollænderne nu tør sige at vi ikke vare befalede at komme ind og mener vel i saa Fald, at Deres Excellence har efter Kgl. Ordre indkaldet dem, men os af sig selv, som Schoutens Gjerninger snart bar Vidne om. Thi da vi gik ind paa Slottet mødte os en Herre som spurgte os hvor Vorres Formand Schoudt eller Fogede vare, og sagde at Hs. Kgl. Maystæt af Naade havde givet en Doucør til Landet som Schouten imodtog uden enten at sige os noget derom eller tilstille os det Halve, som vi med Rette og Billighed tilkommer. Hvilket vi underdanigst udbad hos høye Øvrighed at Schouten maa blive befalet at betale os det halve, hvilket var vort Sogn en stor Fornærmelse om vi ikke bekom noget deraf, og det for vor gode Villie i Henseende til at vi kunde gjerne have været derinde førend Hollænderne kom.

Men af underdanig Respecht for høye Øvrigheds Ordre at vi alle som En Mand skulde møde for at gjøre dette Optog saa meget des mere Behageligt tøvede vi paa Bestemte Sted efter Aftalle med Schouten. Da vi langtfra kunde tro Schouten som en Dommer og Edsvoren Mand skulde have holdt sine Ord og Løfter saa slætt som han gjorde. Hvilket alt skede af den store Indbildning der findes hos Hollænderne, som vi dog ikke havde bryt os om naar dig havde haft mindste føye dertil.

Men at saadan unyttig høy Indbildning eller snarere Dum-

[1]) Formentlig C. D. Westerholt, som var Amtsfuldmægtig, senere Medejer af Rødegaard, Kastrupgaard og Kastrupværk.

hed skulde contribuere saadant lidet Land, udi saa store Naades Tegns Gjerning, og lader sig see ved det Kgl. Huus, men burde baade efter høye Øvrigheds Ordrer have været enige, saa og da vi udi begge Sogne ere saa nær beslægted og besvogret at der næppe fandtes 5 Par Folk som ey vare besvogrede.

Vor Underdanigste Begjæring at ommeldte Docøer maatte blive os tilstillet, samt at Schouten og Skriveren maatte blive til Rættesat og Multeret for den os tiltænkte Vanære og uforsvarlige Omgang. Vi forbliver osv. Deres underdanigste og ydmygste Tjenere.

Paa gamle Amager den 7. Marty 1772.

Lauridts Hansen. Albert Clausen. Jan Cornelissen.
Pitter Gjerdtsen. Dirch Gjerdtsen.

Efter en Afskrift tilhørende Gaardejer Jan Hansen Schmidt, Store Magleby.

Nedenunder Afskriften er tilføjet: »De fik ikke noget ud af deres Klage«.

Det var formodentlig baade første og sidste Gang, de danske Amagere som samlet Repræsentation kom til Hove. Hele deres tidligere beskedne og underordnede Stilling kvalificerede dem ikke dertil, og nu, da de skulde alliere sig med deres hollandske Frænder og Naboer, kastede disse Broen af og vilde ikke dele hverken Æren eller Ducøren med dem. Men det varede ikke saa længe, før de danske Byer ogsaa blev Herrer i deres eget Hus; og blev de end ikke saa velstillede som Hollænderne, tilegnede de sig dog snart det samme kommunale Selvstyre som Hollænderbyen.

Hollænderkommunens Opløsning eller Bortfald af hele dens tidligere privilegerede Stilling var iøvrigt nu kun et Tidsspørgsmaal. Begyndelsen var forlængst gjort ved, at de danske Byer Tid efter anden havde tilegnet sig en Del af de samme Rettigheder og Privilegier, som Hollænderne havde. Saaledes fik de tidlig indført den samme Arvegangsmaade, hvorefter Broder og Søster skulde nyde lige stor Arvepart, medens efter den danske Lov Broderparten var de to Trediedele. Af Hensyn til Torvehandelen antog mange Bønder i de danske Byer, vistnok ogsaa udenfor Hollænderslægterne, tidlig Nationaldragten som Klædedragt, da man ellers paa Torvet

ikke vilde antage dem for rigtige Amagere. Ved Ophævelsen af det gamle Skatteprivilegium, den faste Landgilde- og Extraskat af »de 24 Gaarde«, som Byen regnedes til, forsvandt den vigtigste af Kommunens Særrettigheder. Og da endelig Bønderne i de andre Byer »tilholdt« sig samme Besiddelsesret til deres Gaarde, som Selvejerne i Hollænderbyen havde, var der snart ikke mange Privilegier tilbage. Omtrent samtidig brødes den gamle Tradition i Kirketjenesten. Menigheden skiltes i to Dele, og ved Siden af den tyske Præst maatte antages en dansk Præst til at betjene den danske Del af Sognet.

Derefter fulgte Kronens Opsigelse af Ladegaardsmarkens Forpagtning, som havde varet over 150 Aar. Endelig forlangte Autoriteterne, at Hollænderbyen i sin Retsordning skulde betjene sig af det danske Sprog ligesom i det Hele i Byens offentlige Anliggender. Ved Inddragelsen af Byens særlige Birkeret opløstes den sidste Rest af det 300-aarige kommunistiske Styre, som Hollænderbyen havde havt. Skridt for Skridt banedes saaledes Vejen for en Tilnærmelse mellem det hollandske og det danske Sogns Beboere, baade materielt og kulturelt, og da de endelig bestemte sig til at »slutte frit Parti« med hinanden, sporedes snart en foryngende og blodfornyende Virkning, hvoraf Følgen blev en ny og kraftigere Slægt.

Amagerfolket blev saaledes ved det 19. Aarh.s Begyndelse samlet til et Hele, en specifik Type, som i al Fald i det Ydre havde ikke saa lidt af det hollandske Præg. Af den Blanding, der da havde fundet Sted mellem den danske og hollandske Slægt, var opstaaet en kraftig, bred og myndig Folketype, som i Flid og jævn Velstand nærmest slægtede den hollandske Amager paa. Alle var forlængst blevne Selvejere, og ved Fælledens Udskiftning fik hver Gaard et Tillæg af Jord, saa der blev Raad til at udvide Driften eller dele Gaardene, hvor Slægternes Blanding havde virket befrugtende, saa der nu var Børn nok til at overtage Arven og hævde de gamle frugtbare Traditioner.

Manden, der passede Gaardens Drift, Jordens Gødning og Tilberedning, Heste og Kreaturholdet, Udsæden o. s. v., blev den fødte Agerdyrker, som han stadig er. Det er en Fornøj-

else at se, hvor Dyrene er velholdte, hvor Markerne er passet og plejet. Hver Plet Jord er udnyttet. Agrene er inddelte i snorlige Linier og Planterækker og »Streger«. Næppe en Ukrudtsplante er at se. De er Jordbrugere, ja Gartnere af Natur, og de kappes om at møde paa Torvet med de fineste og bedste Produkter, som Jorden kan frembringe. —

Amagere i deres Torvedragt (Midten af det 19. Aarh.).

Kvinderne er mindst lige saa praktiske og flittige som Mændene. Ofte maa de tage Tøjlerne og køre Læsset. Paa Torverejserne er det gerne dem, der forestaar Handelen og bærer Pengepungen, da de forstaar bedst at bringe det mest mulige ud af Varerne. Foruden at have væsentlig Del i Markarbejdet med Saaning og Lugning af Havesagerne, Tillavning af Torvelæsset, er de Properheden og Husligheden selv, altid paa Færde i Mark og Gaard og Stue. Saaledes fortæller Bournonville om en Gaardmandsdatter fra Kastrup, i den Gaard, hvor han som Dreng tilbragte en Sommerferie, hvor alsidigt hun

Ung Pige i Kirkedragt.

kunde tage Del baade i Arbejdet og Livets Krydderi. Hun var netop bleven færdig med at male Storstuen, hvor der var blaa Paneler, prydede med Roser og Tulipaner. Sengeomhængene og de fyldige Bolstre var baldyrede af hendes flittige Hænder. Hun kunde en Mængde Viser og Fortællinger, dansede ypperligt baade Reel og Langengelsk og var dertil den flinkeste baade i Marken og Urtehaven.

Det flittige Liv og hele det traditionelle Livssyn maatte selvfølgeligt føre med sig, at Amagerne helst bevægede sig inden for deres egen Verden, hvad der forøvrigt er Tilfældet med Øboere i Almindelighed. I deres Væren og Virken har de endnu ikke saa faa Berøringspunkter med Friserne, ikke alene gennem deres Navne, men ogsaa i Tankesæt, og især for Kvindernes Vedkommende, naar de er pyntede til Fest i deres smagfulde Nationaldragt.

Boligen i de gamle Amagergaarde, hvor Slægterne levede og fornyedes, var en vigtig Del af Folkets Liv. De hollandske Amagere var især udprægede Hjemmemennesker. De extravagerede ikke udenfor Hjemmene. Men her holdt de af at vise deres Velstand, at samle og bevare Tingene og forøge Slægtsarven. Hvis Tid og Ild fredede Bohavet, gik det ofte i Arv gennem mange Slægtled, og ikke sjældent knyttede der sig Minder til Møbler og Husgeraad langt tilbage i Tiden. Ofte

Stueinteriør fra »Hollandsminde«, Store Magleby

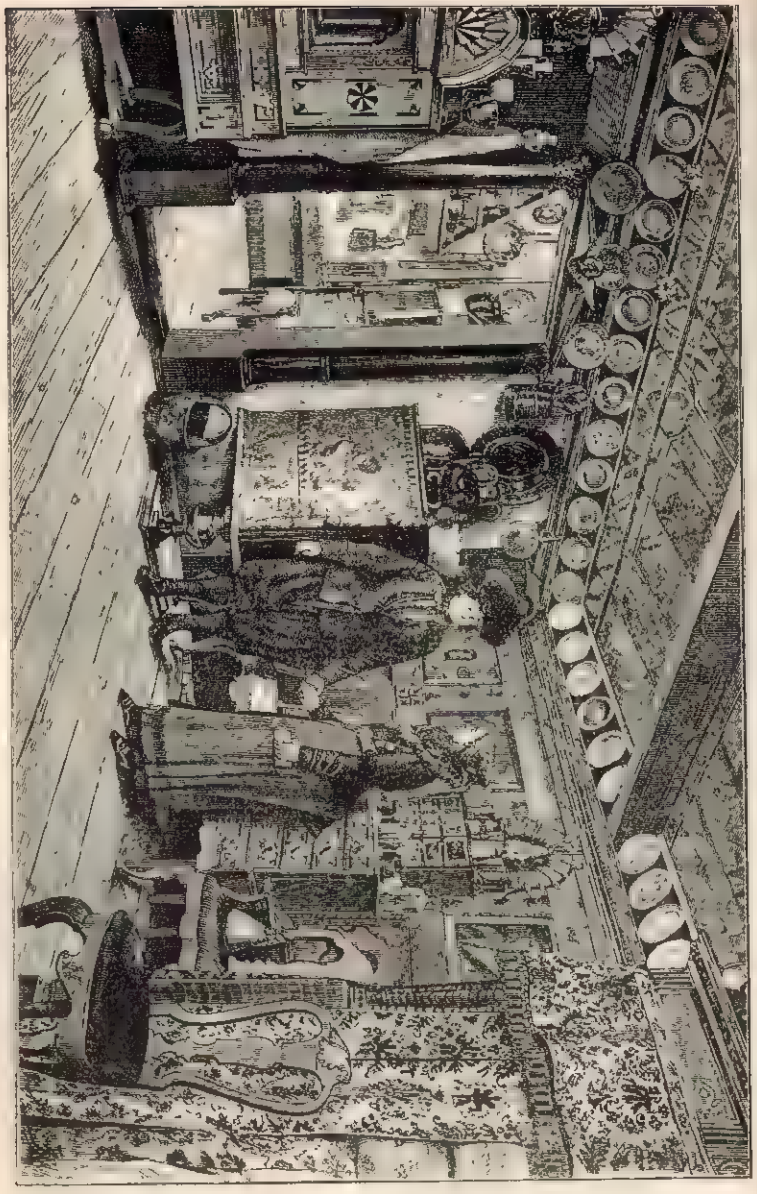

Jan Wybrandts Stue i Hollænderbyen, som nu tilhører Dansk Folkemuseum. (Efter Ill. Tid.)

var de køb
værdig Anl
stikke deri
herom.

Allerede
gjorde sig
bar tydelig
enkelte Tra
Paa Panele
lyseblaa o
Udstyret
Fartøjer. U
grønne i
var Panel-
Billeder.[1])
Engle, sva
ske (frisis
Loftet anb
ligesom pa
Hylder ov
Glas og K
ovnen var
Billeder. I
med de p
Ligleje, so

Til en
Stuer: Da
uden Kæl
kenet laa
ind til D
førte til
sov, samt

Af gam
kelte tilba

[1]) I 188
Stuep
lænde
Sevill
et Hu

var de købte eller skænkede som Gaver i en bestemt, mindeværdig Anledning, derfor lod Giverne gerne male, skære eller stikke deri Ejernes Navnebogstaver og Aarstallet til Erindring herom.

Allerede i Gaardenes Bygning og Boligens Indretning gjorde sig tidligere gældende en særlig Smag eller Vane, som bar tydelige Spor af hollandsk Paavirkning. Heraf er nu kun enkelte Træk tilbage i et Par af de allerældste Gaardbygninger. Paa Paneler, Vindueskarme, Loft og Bænkeryg var Farverne lyseblaa og grønne med røde Stoffer, Striber og Blomster. Udstyret minder om Farverne i de typiske smaa hollandske Fartøjer. Udvendig var Husfarverne lysegule, Døre og Vinduer grønne i god Samklang med Foraaret i Naturen. Indvendig var Panel- og Dørfyldinger ofte prydede med Blomster eller Billeder.[1]) I Storstuen var Loftet undertiden dekoreret med Engle, svævende i Skyerne, og Bjælkerne paamalede hollandske (frisiske) Inskriptioner. Paa Hylder langs Siderne under Loftet anbragtes Tallerkener, Fade, Kobber- og Messingtøj, ligesom paa Bilæggerovnen. Paa Skabe og Dragkister, ja paa Hylder over Himmelsengen, stilledes Fade, Terriner, Kruse, Glas og Kopper samt Sølvkruse til Pynt. Pladsen bag Kakkelovnen var gerne indlagt med hollandske Kakler med bibelske Billeder. Langs Vinduerne stod det store massive Egetræsbord med de plumpe, drejede Ben, lige anvendeligt til Festtaffel og Ligleje, som Bournonville siger.

Til en Lejlighed i en større Gaard hørte i Almindelighed fire Stuer: Dagligstue, Storstue, Sovekammer og Aftægtsstue, foruden Kælderstue, Køkken, Bryggers, Mælkekammer o. s. v. Køkkenet laa gerne bag ved Indgangen, hvorfra Døren tilhøjre førte ind til Dagligstuen og Sovekamret, medens Døren tilvenstre førte til Kælderstuen eller Folkestuen, hvor Pigen i Reglen sov, samt til Storstuen.

Af gamle Gaardbygninger fra Tiden før 1800 er kun enkelte tilbage; men deri er endnu bevaret Grundtrækkene af den

[1]) I 1885 købte Dansk Folkemusæum af Ole Klokker i Taarnby et Stuepanel fra 1783 med Billeder forestillende et Søslag mellem Englændere og Nordamerikanere samt en Theaterscene af »Barberen i Sevilla« og en Scene af Holberg. Det skal stamme fra en Gaard eller et Hus bygget af N. O. S. og Hustru J. C. D. (Jens Kamp).

ældre Byggemaade. Gaardene bestod af fire sammenhængende Længer med en Forport og en Bagport. De laa altid »solret«, med Hovedlængen i Øst—Vest og som oftest paa Nordsiden, saa man fik Stuevinduerne baade mod Gaarden og paa Solsiden, medens Køkkenet og Spisekamret vendte mod Nord. Stuelængen, der i Reglen var 40—50 Alen lang, begyndte man tidlig at mure op, hvis man havde Raad dertil, men de andre Længer var hovedsagelig Bindingsværk med klinede Lervægge, Straatag med flade eller runde Kviste og Spidsgavle, ofte af Træ. Laden laa overfor Stuen, og Sidelængerne, som i Reglen var 24—30 Al., optoges af Stalde, Karlekammer, Vaskehus o. s. v. Til en Gaard hørte gerne to-tre Lejligheder, idet baade de unge og de ældre Folk, ofte Aftægtsfolk med, maatte have Hus og Hjem paa Gaarden. Gaardspladsen var brolagt, Portene lukkede, og Orden herskede allevegne. Karakteristisk for Amager synes det lave Tag, der gav Gaarden et noget fladt Udseende, som ikke forskønnede de arkitektoniske Forhold.

Et Hjørne af den gamle Ladegaard ved Taarnby (brændt 1910).

Alle Gaarde paa Amager har sikkert fra ældre Tid havt deres Bomærker. I Hollænderbyen bruges de endnu til Mærkning af Heste og Kvæg, som føres paa Saltholmen. Tidligere brugtes de ogsaa til Mærkning af Redskaber og Skælsten mellem Markloddern, undertiden sattes de som »Karemærke« ved Underskriften, ogsaa af de danske Bønder. Anvendelsen af Bomærker synes forøvrigt at stamme fra Friserne, der næsten alle har deres Bomærke indskaaret i en Bjælke i Huset.

Nationaldragten er med Rette Amagernes Stolthed. Den er i Tidens Løb undergaaet væsentlige Ændringer, hvorved den er forandret betydeligt fra den gamle, oprindelige Hol-

lænderdragt og vel nærmest maa kaldes Amagernes egen Klædedragt, efter at de har tillæmpet den og baaret den gennem næsten 400 Aar. Det er dog hovedsagelig Kvindedragten, der har været prisgiven Modens og Smagens Luner.

Mandsdragten er nu helt aflagt. De sidste gamle Mænd, der bar den, er døde for 30—40 Aar siden; den sidste døde i Hollænderbyen 1880. Ogsaa den Dragt, det forrige Slægtled efterlod, er en Del forskellig fra den, som »Kongens Amagere« bar i det 18. Aarh.[1]) Kamelhaarshatten er senere bleven ombyttet med den høje, sorte Silkehat, Trøjen har faaet fint forarbejdede Sølvknapper, og de vide Knæbenklæder er forlængede til »Sussebuxer« af sort Glanslærred; Skoene med de røde Kanter er bleven ombyttede med Halvstøvler. De »danskebys« Amageres Mandsdragt var tidligere ikke nær saa prunkende og kostbar, som Hollændernes; men dette Forhold udjævnedes ved den tiltagende Slægtskabsforbindelse.

Amagerdragten er tydeligt nok en gradvist tillæmpet Form af den hollandske Dragt, som førtes med hertil. Naar Direktør Bernhard Olsen[2]) mener, at den kun er en ældre Form af den almindelige sjællandske Dragt, »dannet efter den gængse franske Mode ved Christian d. 4.s Hof«, saa er dette en ren Misforstaaelse. Og naar Direktøren henviser til gamle Billeder paa Rosenborg, særligt det store Maleri af Kong Frederik d. 3.s Hyldning, »hvor mange af de Borger- og Almuemænd, som findes paa Billedet, er klædte i Dragter, der ligner Amagernes«, saa er det ikke underligt; thi de eneste Bønder eller Almuemænd, der var tilstede under Hyldningen, var netop hollandske Amagere. Den sjællandske Almue var da langt tarveligere klædt end de frie Amagerbønder.[3]) Og at den københavnske Borgerdragt lignede Amagernes, viser kun, at de begge var paavirkede af den franske Mode. Hofmoden paa Christian d. 4.s Tid synes netop Skyld i, at de hollandske Amagerkvinder optog den rynkede Pibekrave og Mændene de kortere Knæbenklæder, der, saavidt vides, ikke hørte til den Dragt, Hollænderne bar, da de indvandrede hertil.

Kvindedragten, der for en Del bruges endnu, har, trods

[1]) En udførlig Beskrivelse heraf findes i 2. Del efter Thura.
[2]) »Ill. Tid.« 4. Maj 1879.
[3]) Se f. Ex. Bache: Nordens Hist. IV. 245.

sine Tillæmpelser, meget tilfælles med den, der stadig bruges paa den hollandske Ø Marken, hvorfra en Del af Amagerkolonien kom. Den spidspullede Hue eller Hætte er den samme, det broderede Livstykke er tildels erstattet af et broderet Tørklæde, der hænges løst over Brystet, Klædeskørtet og Forklædeskørtet i forskellige Farver har gammelt Fællesskab. De unge Piger bærer ogsaa der Haaret i »Flætter« som et Kendetegn fra de gifte Koner. Og Børnene er dèr ligesom her klædte som voxne fra ganske smaa.

Amagerkvindernes Dragt har iøvrigt delt sig i flere Variationer, ikke blot efter Arbejde, Højtid og Fest, men ogsaa efter Bydeling. De danske Byer havde tidlig deres særlige Dragt, som var mere tarvelig og enkel end Hollændernes; Konerne bærer her en bredere, kyseformet Hætte, overtrukken med sort Fløjl. Paa Dragør bæres en rød eller blaa Sløjfe paa Hættens Puld, eftersom man er til Fest eller Højtid. Iøvrigt er Dragten her meget lig Hollændernes. Mange »Barseloner«, bragt hjem af Søfolkene, er her broderede til »Amagertørklæder«.

Hollænderbyens Kvindedragt varierer i Torvedragt, Kirke- og Sørgedragt, Højtids- og Festdragt samt Brudedragt. Variationen bestaar dog mest i Hættens, Brysttørklædets og Forklædeskørtets Farve, der henholdsvis er blaa, graa eller sort, rød eller hvid med dertil svarende lange, brede, blomstrede Silkebaand. Særligt for Hollænderkvinderne er et »Jøp« (Forklædeskørt) med en bred Bort forneden og lagt i fine Plissélæg; det bruges i forskellige Farver til Kirke- eller Festdragten. Til Brudedragten hører gerne store Guldspænder og Maller over Brystet, ofte med vedhængende Navnebogstaver.

Amagerdragten er nu desværre i Færd med at blive afskaffet, fortrængt af den moderne, skiftende Købstadsdragt.

Amagernes ***daglige Liv*** var tidligere i høj Grad helliget Arbejdet med Jorden og dens Produkter. Og ved Siden af Jordbruget fandt især Hollænderne ogsaa Tid til at bruge Søen som Erhverv, medens de danske Fæstere neppe var morgenduelige blot for at fylde i Skattekrævernes Pose. Hollændernes Liv var bygget paa Flid og økonomisk Uafhængighed, baade i Hjemmets og Kommunens Forhold. De levede i en Verden for sig, hvor Hjemmet og Arbejdet var de bærende Kræfter i Tilværelsen. Deres Dag begyndte derfor om Sommeren før

Solen stod op, og om Vinteren maatte de være paa Færde nogle Timer efter Midnat for at komme tidlig paa Vej med Torvelæsset, som de sent var bleven færdig med at lave til Aftenen i Forvejen. Skulde der hentes Gødning i Staden, maatte de være ude, før Fanden fik Sko paa. Hestenes Fodring og Kvægets Pasning, Tillavningen af Smør og Ost krævede megen Pasning og Renlighed ved Siden af Jordens intensive Dyrkning. Endda fik man Tid baade til Sejlads og Fiskeri. Men alle Hænder kappedes om at tage fat; ogsaa Kvinderne maatte tage Del i det lettere Markarbejde, hvad dog ikke forhindrede, at Køkken og Stue skinnede af Renhed og blanktpudset Metal. Arbejdet var en Lyst. Og man maa sige om de hollandske Amagere og de danske, som tog Slægtsarven op, at de har gjort et beundringsværdigt Arbejde i dansk Landbrug.

Indenfor Hollænderslægten fandtes derfor ogsaa mange Velhavere. Omkring 1700 ser vi, at mere end 20 af de hollandske Gaardmænd havde Kapitaler eller Børnepenge paa Rente, endda Summer paa 1000 og 1500 Rdlr., som var mange Penge den Gang. I Taarnby Sogn, navnlig i Taarnby og Sundbyvester, var kun en halv Snes formuende Gaardmænd, og de ejede kun et Par Hundrede Daler hver. — Hjemlivet hos Hollænderne var grundet paa det samme Fællesskab, som gjorde sig gældende indenfor Kommunen. De unge Folk, der giftede sig tidligt, tog gerne Plads paa deres Forældres eller Svigerforældres Gaarde og delte Ondt og Godt med dem, indtil de ældre trak sig tilbage paa Aftægt, eller de gamle var døde, for saa at overtage Styret og faa Gaarden tilskreven. Der var ofte 3—4 Generationer samlede. Enighed og Troskab og fælles Vilje maatte saaledes være fremherskende Træk i det daglige Liv som i Kommunen. Ligesom uægte Børn var et næsten ukendt Begreb, var Ægteskabsbrud meget sjældent. Giftede man sig udenfor sin Stand, og havde man ikke Jord eller Arvepart i Byen, maatte man helst søge sit Erhverv udenfor som Jordbruger, Haandværker eller Sømand; saaledes flyttede mange efterhaanden til Sundbyerne eller til Dragør, hvor vi finder Hollændere baade som Husmænd og Skippere.

Ligesom fremmede Folk og Forhold havde vanskeligt ved at vinde Indpas i Hollænderbyen, saaledes tog Byens Folk ogsaa nødigt Tjeneste hos Fremmede eller paatog sig nogen

underordnet Tyendestilling; det stred mod deres Selvstændighedsfølelse. Først efter den engelske Krig, der medførte megen Indkvartering, Dyrtid og slappede Livsvaner, begyndte de at tage Tjeneste i Staden, og Følgen heraf blev, at baade Piger og unge Mænd begyndte at aflægge Nationaldragten.

Naar de hollandske Amagere trods en næsten daglig Berøring med Hovedstaden gennem snart 300 Aar har kunnet bevare deres selvstændige Kultur og Livsvaner, skyldes det et i høj Grad konservativt Temperament, som er ægte hollandsk. De bevarede deres Sprog og Klædedragt for at være sig selv som et Værn for deres betryggede og frie Existens under gode Kaar. De følte sig knyttede til deres grødefulde Amagerland, og de har aabenbart følt sig godt tilpas her, ja lykkelige i deres idylliske By. Man bekymrede sig ikke om den Verden, der laa udenfor. Paa det religiøse Omraade var de trofaste, flittige Kirkegængere.

Den daglige *Levevis* var meget maadeholden, ja tarvelig og enkel, hvad Hollænderne stadig nyder Ros for. Paa en enkelt Dag kogte de Mad til hele Ugen, siger Thura. I en stor Kedel lavede de paa een Gang baade »Posegrød« og »Krukkeærter«, samtidig med de kogte Kaal og Sulemad. Grøden anbragtes i en Pose og Ærterne i en tilbunden Krukke. Heraf tillavedes saa forskellige Retter, som de skiftede med til alle Ugens Dage. Denne Skik er dog nu aflagt, og Levemaaden er den almindelige, der bruges paa Landet.

Det Maadehold, som de tidligere roses for i Nydelsen af spirituøse Drikke, maa ogsaa siges at være et forlængst tilbagelagt Stadium. Allerede 1758 fandtes i Hollænderbyen ikke mindre end 9 Udskænkningssteder hos Gaardmændene, som dog kun maatte at skænke for Byens Folk. Den militære Frekvens og Indkvartering af Soldater paa Øen medførte dog snart et stærkt florerende Kroliv, der især under den langvarige engelske Krig gav megen Anledning til Drikkeri, som man ikke senere har villet aflægge. Sterm' skriver saaledes omkring 1830: »Hengivelsen til Spiritus har taget en Del Overhaand, navnlig i Sundbyerne og Magleby, hvad den hyppige Frekvens med Hovedstaden frister til«. I Magleby, hvor der endnu var almindelig Velstand, kunde Gaardene bære det; men navnlig i Sundbyøster ses det, at mange maatte gaa fra Ejen-

dommene for Gæld til Bryggere, Vinhandlere og Brændevinsbrændere. Amagerpunsch og Kortspil, navnlig »Sjavs« og »Sex og tres«, dyrkedes flittigt. Hovedstadens Drikkeliv havde fundet Vej herud. Sømands- og Skipperlivet paa Dragør bidrog væsentlig dertil. Og man kan endnu høre Omkvædet paa de gamle Drikkeviser, Efterklangen af den løsslupne Glæde over Friheden, som prægede det ny Aarhundredes Begyndelse.

Indenfor Øens vidtforgrenede Familiekredse førtes megen Selskabelighed. Foruden ved de større Familiefester og offentlige Forlystelser samledes man hyppigt til Punsch- eller Kaffeselskab. Var Mændene stærke Punschedrikkere, kunde Kvinderne tage sig en forsvarlig Kaffetaar; 4 til 5 Kopper var den almindelige Skik. Men i alle Tifælde maa det siges, at Drikkeriet ikke er gaaet ud over Arbejdet, saaledes at det er blevet forsømt. Kun for Sundbyernes Vedkommende kan det maaske siges, at det økonomiske Liv har lidt derunder.

Om Overtro eller Sagn, uskrevne Folkeminder eller Folkepoesi, lever der ikke meget i Erindringen. Om det skyldes den Kulturfornyelse, som Hollænderne har bibragt Øen, det daglige praktiske Livs nøgterne Krav, nok er det, at der intet kendes af gammel Folketro eller Minder fra den Tid, der ligger forud for Hollændernes Indførelse. Folkemindesamleren Jens Kamp, som var Lærer i Sundbyvester 1880—91, har nøje undersøgt disse Forhold i Befolkningen og intet fundet fra gammel Tid.

Af lokal Folkepoesi er der ogsaa bevaret meget lidt fra den nyere Tid udover de kendte historiske Digte som »Svenskernes Harejagt« og Jærnskjægs rimede Beskrivelse om Amagerne samt det nærmest satiriske Digt »Harernes Klagemaal« af Morten Lauridsen Vidsted, Sognedegn i Taarnby 1694—1704. Det er omtalt 2. Del p. 101. Der findes vel enkelte nyere lokale Viser, f. Ex. Visen om Dragør Lund, et Par ældre Drikkeviser uden nævneværdig Værdi. Jens Kamp har fundet et Par Vers fra omkring 1860; de fremsættes her:

AMAGERVISE

Jeg synge vil en Vise
Og synger med, hvo synge kan,
Thi deri vil jeg prise
Vort gode Amagerland.

Jeg tror vist man kan sige,
Si — sa — sige,
At vor Justits sin Lige
Vist neppe finde kan.

Vi har en Birkedommer,
En rigtig god og herlig Mand,
Forstanderskabet leve,
Det vi istemme kan.
Det lader Skat opkræve
Af Byens Vægtermand,
Men har Du ingen Penge,
Pi — pa — Penge,
Gaar Dynerne af Senge,
Justitsen henter dem.

Jens Kamp har faaet følgende Oplevelser fortalt: Amagernes Døgn drejede sig i det hele meget om Penge. I en vis Gaard spøgede det slemt; især i Storstuen turde Ingen ligge om Natten. Men en Dag kom en Mand kørende i Besøg til Gaarden, og da det blev haardt Vejr, maatte han overnatte i den berygtede Stue. Han havde ikke sovet ret længe, før han vaagnede ved en Ringlen og Raslen, og han saa da tre gamle Amagere siddende ved Bordet, travlt beskæftiget med at tælle flere Posers Indhold af Sølvpenge. Han blev liggende vaagen for at se, hvor de vilde gemme dem. Da Morgenen nærmede sig, og de ikke kunde blive der længere, trak de en stor Kiste ud fra Væggen, aabnede Panelet bag ved den og gemte Skatten der, hvorefter de trak Kisten for og forsvandt.

Om Morgenen kørte den fremmede sin Vej uden at fortælle, hvad han havde set; han raadførte sig med en klog Mand, og inden Aften kom han igen. Han fortalte da Gaardmanden, at han havde opdaget, at der i hans Gaard laa gemt en stor Skat; men hvor den var at finde, vilde han ikke aabenbare, med mindre Gaardmanden gik ind paa at dele den med ham. De blev saa enige herom. De trak Kisten frem, brød Panelet fra og fandt Poserne, hvis Indhold gjorde dem begge til rige Folk. Gaardmanden byggede Gaarden op og fik endda mange Penge tilovers. Men hvorfra Skatten stammede, fik man aldrig at vide.

Ogsaa om »Justitsen« fortæller han en lille Historie, som han har hørt.

En Husmand i Sundbyøster, der boede bag Per Svendsens Gaard, skulde køre gennem dennes Port for at komme til sit Hus. Husmanden, Mads Jyde hed han, vilde ikke lukke Porten efter sig og blev da stævnet til at møde i Retten. Mads tog en lækker Stegegris med i en Pose til Birkedommeren. Ja, det er klart, sagde Dommeren, lad Per Svendsen selv lukke sin Port. Men Per havde hørt om Sagen, og han købte inde i Staden en vældig norsk røget Lax, som han mødte med hos Dommeren. Da Mads atter kom i Retten, lød Dommen anderledes: Ja, hør ved Du hvad, Mads, Du maa kun tre Gange køre gennem Porten uden at lukke den; kører Du fjerde Gang og lader den staa aaben, faar Du Mulkt.

Mads kørte de tre Gange gennem og raabte hver Gang Hurra! Men senere lukkede han den efter sig.

Amagernes ***Folkefester og Lege*** henlagdes gerne til Fastelavnen. Paa den Tid var der et Pusterum mellem Vinterens Øde og Foraarets Grøde, inden man skulde tage fat paa Jordens Tilberedelse, og det benyttede man efter gammel Skik til at feste og lege, ligesom man andre Steder fester i Juletiden.

De saakaldte »Amager-Spil« at slaa Katten af Tønden og rive Hovedet af Gaasen, som før er omtalt, gik tidlig af Brug, men Tønderidningen er stadig bibeholdt som en aarlig tilbagevendende Forlystelse. Ved Hoffets Deltagelse deri og Protektion af denne Leg vandt den et fast Indpas baade hos Hollænderne og de danske Amagere, ligesom visse Amagerdanse kastede berømmelig Glans over Øen.

Saaledes var 1771, Fastelavnsmandag den 10. Februar, baade Kongen (Christian d. 7.) og Dronningen sammen med Struensee o. fl. tilstede ved Løjerne paa Smedebakken i Hollænderbyen. Under Tønderidningen gjorde Dirch Jansen sig bemærket ved at lade sig falde af Hesten, hvorefter han satte i fuldt Løb og sprang op paa den bag fra. Han vakte Hoffets Munterhed og Kongen sagde: det kunde maaske ikke en af mine Husarer have gjort ham efter, hvortil Dronningen svarede: en saadan Rytter behøvede ikke at spørge efter Stigbøjlen. — Ved samme Lejlighed udførte Dirch Corneliussen »Æggedansen eller Ægget af Koppen«. Da Løjerne var forbi, samledes Bønderne med Hoffet i »Kongestuen« i Præstegaarden.

Aaret efter blev Amagerne tilsagte til at forevise deres Lege for Hoffet paa Slottet, hvorved den før omtalte Kontrovers mellem de hollandske og danske Bønder opstod. De danske mente at skulle mødes med Hollænderne ved Amagerport for at slutte sig sammen med dem; men Hollænderne kørte rask forbi og vilde aabenbart ikke have dem med.

Efter en samtidig Beretning af P. Raagaard, Sundbyvester, ser vi, hvorledes de danske Bønders Plan var lagt:

»Saa snart den Danske Amager-Sogn den 1ste Martii Kl. 6 om Aftenen fik Kundskab om denne Kongelige Naade, skede Samling hos Fogden Lauritz Hansen i Sundby-Vester, da der blev forfærdiget en skriftlig Liste paa den ganske Indretning, og under Musiqve gjort Øvelse i nogle visse Danse, som dertil kunde skikke sig, af udsøgte beqvemme Personer og componeret nogle Vers i Sang, til at prise Gud og ære Kongen for den bevidste Redning den 17 Januarii fra den over Lande og Riger overhængende Fare.

Optogs-Listen var af Indhold:

Formiddagen præcise Kl. 8 blev opsat Flag paa Pitter Willumsens Gaard i Sundbye-Vester, efter Fogden Diderich Giertsens føyede Anstalt, hvoraf Samlings-Stedet kunde agtes, og bleve saa tilsagde 30 Gaardmænd med deres Koner at møde paa Slæde med 2 sorte Heste for.

Mændenes Dragt var en rød Trøye med sort Livstykke, sorte Lærrets Buxer, Sko og hvide Strømper, samt Hat paa Hovedet. Konernes Dragt var blaa Klædes Trøye med Fløils Opslager, sort Snørliv med Sølv Maller, blaa Klædes Skiørt, sort Silke-Damaskes Forklæde og sort Fløyels Huer.

Musicanterne var alle iførte blaae Under- og Uden-Trøyer, sorte Lærrets Buxer og Støvler, og forede Huer paa Hovedet.

Inddelingen var saaledes:

Allerførst som Anfører ankom Fogden Lauritz Hansen med sin Kone paa en Slæde og med Flag i Haanden.

Dernæst en Slæde med 2 skimlede Heste for, som førte 4 Musicantere, af hvilke 3 spillede Violin og en Bas. Musicen hørtes vexelvis langs ad Veyen.

Hernæst ankom en Foged som Flagmand og havde 5 Slæder uden Flag efter sig.

Derefter kom 5 Fogder, som førte 5 Flage, og førte 5 Slæder hver efter sig med Mand og Kone paa og Karlen som kiørte, hvilke udgjorde i alt 30 Par Folk og Slæder med flere, som gjorde dette Optog af den Danske Sogn.«

Efter deres Foretræde skulde de danse nogle »Runden om« og »Klappe-Danse«, og derefter skulde Mændene synge følgende Vers, som var af dem selv forfattet:

1.
Vor kiære og velsignede
Monark og milde Fader,
Din store Naade vi nu seer,
Idet Du os tillader
At træde ind i Dit Gemak,
At yde underdanigst Tak,
At se dit Øye se til os,
Og glædes ved den Lykke.

2.
Vort Fødeland, Dit Amager
Kan sig lyksalig prise,
Fordi Du haver det saa kiær
Og vil alt Hoffet vise,
At Du er Alles, vores Ven.
Vi ønske Dig Velsignelser,
Som uden Maal og Ende er,
Og kroner Majestæten.

3.
Tak for Du vaagede den Nat,
Som var saa skræksom farlig,
Den Nat har os i Friehed sat,
Vor Sag var uforsvarlig,
Om vi ey voved Liv og Blod
For Dig, som er saa mild og god,
Vor Bøn til Himlen stiger op
For Dig, vor kiære Konge.

4.
Nu takker vi for denne Naade
Os vederfaret er,
Vi seer nu, at Du overmaade
Dit Amager-Folk har kiær;
I Dag paa nye det viser
At Du i Erindring os har,
Vi hiertelig derfor Dig priser,
O Konge dyrebar.

Programmet kom ikke til Udførelse. De danske Amagere kom for sent og kom slet ikke ind paa Slottet. Efter et Ophold kørte de tilbage i samme Orden, som de var kommen, til deres Samlingssted hos Peter Willumsen, hvor de blev paa bedste Maade beværtede.

»Der dansede de og sangviis holdte sig lystige til Aftenen, og iblant bleve trakterede med Spise og Caffe, som varede indtil Kl. 12 om Natten, og efter mange Glædskabs-Skaaler og Lykønskninger for Kongen og det ganske Kongelige Huses Velgaaende, toge de hver til sit Hiem i al god Orden.

Ved Leilighed i Cumpagniet blev siungen disse 3 Vers:

1.
Her ere vi Danske Amagre,
Vi har nu gjort vores Optog,
Til Ære for vores Konge,
Gud frelste af Faren ud,
Den syttende Januarii
Blev alle Forrædere røbt,
Lad dem nu udstaae den Fare,
Deres Gierninger have forskyldt.

2.
Vor Enke-Dronning Juliane
Har heri ei sparet sig,
At gavne Rigerne begge,
Ved Kongen at hielpe frie.
Mod alle Forræderes Tanker
En Enevolds-Herre Han er,
Gud styre hans Scepter til Ære
For Norske og Danske her:

3.
Vor Arve-Printz Friderich leve!
Vor Konges troeste Ven.
Gud Naade af Himmelen give,
At hielpe tilrette igien,
Saa Landene kan florere,
I Roelighed, Glæde og Fred,
Regiering og Folket til Ære,
Vi frydes da samtlig derved.«[1])

Nogle Dage senere klagede de til Amtmanden over den Tilsidesættelse, de havde været Genstand for — »for at vi skulde komme til at tage hjem med største Vanære« — og

1) Beretningen er trykt hos N. L. Svarre, Skindergaden 76.

forlangte Halvdelen af den Ducør, som Kongen havde givet Schouten. Der kunde ikke tages Hensyn til deres Klage; men det fortælles, at Kongen senere inviterede dem til at spise Oxesteg i Ridehuset.

Tønderidningen, der da synes optaget af det danske Sogn, blev snart den eneste, der var tilbage af de gamle Fastelavnsskikke. Den vedligeholdtes med størst Troskab i Hollænderbyen, men de andre Byer søgte ogsaa at følge med ved at slaa sig sammen til en Tønderidning hist og her. Snart afholdtes den i Sundbyerne, snart i Kastrup eller Taarnby, snart midt paa Øen — ved Nykro —, hvorfra vedføjede Billede, der

Tønderidning ved Taarnby efter 1800.

synes at stamme fra første Halvdel af forrige Aarhundrede, er taget.

Det ses, saavel paa Dragterne som paa hele Arrangementet og Tallet paa Deltagerne, at det er de danske Bønder, der afholder Festen.

I Hollænderbyen var man mere indrettet paa at stille et Festtog paa Benene. Man havde baade Hestene og Rytterne og hele Apparatet i Orden, som det var vokset frem gennem Tiden. Der stilledes gerne en Rytter for hver af de 24 Gaarde, som Byen regnedes til fra gammel Tid. »Tøndekongen« fra det foregaaende Aar skulde sørge for Anretningen og Togets

Ordning; og mange Kvindehænder kappedes om at sørge for Pynten baade til Ryttere, Heste og Seletøj, for Tillavning af Blomster af Papir og Sløjfer af røde og hvide Baand til at flette i Hale og Manke paa Hestene, og en »Top«, som anbragtes paa Hovedet. Ridetøjet eller det saakaldte »Snekketøj«, tæt besat med smaa brogede Søsnegle, blev efterset; Rytterne skulde samles og have deres Dragter bragt i Orden. De benyttede selvfølgelig Nationaldragten, men uden Ydertrøje, saa de var iført røde Veste, sorte Sussebukser, hvide Strømper, Skjorteærmer og høj Silkehat, forsynet med en Roset og røde og hvide flagrende Baand.

Optoget er væsentligt det samme endnu. Store Fastelavnsmandag er det de gifte, yngre Gaardmænds Tur. De rider først en Tur gennem Byen og derefter ud til Udflyttergaardene og til Dragør med Musikere, anbragte paa den forreste Vogn. De to forreste Ryttere er Flagførere. Overalt har man Punsch og Æbleskiver (Lunkens) eller Kager parat til Traktement. Paa Dragør faar Rytterne gerne en Svingom paa Kroen med de unge Piger, der er mødt som Tilskuere, inden Hjemturen. Imidlertid er Tønden hejst over Hovedgaden (Møllegaden) og »Slaget« tager sin Begyndelse med den første Rytter, der kommer ind.

Under Musik kommer Rytterne farende i Række og slynger deres Knipler mod Tønden, til den sidste Stave falder for den vordende Tøndekonges Haand. Til Musikfanfare udraabes han og følger Gæsterne til Samlingsstedet, hvor Ballet tager sin Begyndelse, naar Hestene er redne hjem. I gammel Tid nød Tøndekongen visse Skattefriheder, men nu skal han kun opføre Ballet og danse de tre første Danse med den ældste af Byens Piger. Festen vedvarer hele Ugen, og i den Tid er der almindelig Frihed. Alle Huse staar aabne; overalt er Punschen og Kaffekanden paa Bordet, og man venter Besøg. Lille Fastelavnsmandag er det de ugifte Gaardmandssønner, der staar for Tur uden nogen synderlig Ændring i Programmet; og i Ugens Løb har gerne Tjenestefolkene et Bal. Undertiden slaar de ogsaa til Tønden, men under mindre højtidelige Former end Husbonderne.

Fastelavnsløjerne har rodfæstet sig dybt i Amagers Befolkning. Nu rides der næsten hvert Aar Fastelavn i de fleste Byer, eller man holder Tøndeslagning under mere karnevalsagtigt

Tønderidning i Holænderbyen Efter E Krauses Maleri (ca. 1900)

Paastyr som i Kastrup, hvor Fiskerne slaar til Tønden paa Isen eller fra Baade, idet Tønden er hejst midt over Havnen. Paa Dragør er der gerne et helt Maskeradeoptog paa Havnepladsen, til Hest og til Vogns eller gaaende i de mest fantastiske Kostumer, som Deltagerne har Fantasi og Evne til at stille paa Benene. Her begynder Børnene at »slaa til Tønden« i Fastelavnen, før de er begyndt at gaa i Skole. Familierne inviterer hinandens Børn til en Fastelavnsfest, Kniplerne bliver fundne frem, Tønden anbragt i Gaard eller Gade med Appelsiner eller Godter, og Drengene marscherer i Række og slaar løs paa den under en Opsang:

Fastelavnen har vi nu,
Boller maa vi smage . . .

Men med Kongeværdigheden tages det ikke saa nøje som i de Voksnes Lag.

Til andre Tider bruges ogsaa paa Amager forskellige Børnelege, som ikke er almindelige andre Steder. Bikle-Spillet bestaar i, at man skaffer sig fem smaa Benknoer, hvoraf et bestemt Antal: 3, 4 eller 5 lægges op som Indsats. Man kaster derefter en Glaskugle eller en rund Sten tilvejrs, og hver Gang, mens den er i Luften, skal man under Opramsning af en Række uforstaaelige Ord gribe et vist Antal: 1, 2, 3, 4 eller 5 af Knoerne ad Gangen og holde dem sammen med Kuglen i Haanden. Tager man fejl og ikke faar det rette Antal, eller hvis man ikke griber Kuglen, er Indsatsen tabt. At trille Paaskeæg er en Børneleg, som bruges paa Dragør 1. Paaskedag. Paa Blushøjen eller Skansen møder Piger og Drenge hver med et Antal farvede, haardkogte Æg, som de triller og kaster med, til Skallerne gaar itu, hvorefter de spiser Indholdet.

Amagernes Festtid knytter sig mere til Foraaret end til den mørke Tid, Juletiden, der mere betragtes som en Ønsketid. En Skik, der sikkert nok stammer fra Holland, træffes endnu i mange Hjem. Naar Børnene gaar i Seng Juleaften, skal de huske »at sætte Sko eller Støvler ud«, udenfor Stuedøren, for at Julenissen kan lægge Gaver deri. Har de været gode og flittige Børn i det svundne Aar, paaskønner Husnissen dem med smukke Gaver, men har de været dovne og uartige, vanker der ingen Julegaver fra Nissen; Moder maa saa søge at hjælpe paa Forholdet, naar der loves Bod og Bedring for det kommende Aar.

De ***Familiefester*** eller Gilder, som Amagerne holdt, blev ogsaa tidligere saavidt muligt henlagte til Foraars- eller Efteraarstiden. Dette gjaldt dog særlig Bryllupper og Forlovelser; thi Barselgilder, Barnedaab og Begravelser samt Skifte maatte jo holdes, naar Tiden faldt for. Af praktiske Grunde havde de fleste Byer til Brug ved større Fester et Samlingssted hos en Vært, en af Byens Familier, som ved saadanne Lejligheder havde Ret til at beværte Selskabet, og hvor der fandtes en stor Dansestue til samme Brug.

Ved Bryllupper var der, som tidligere omtalt, foreskrevet faste Regler for, hvor mange Retter der maatte bydes, hvorlænge Festen maatte holdes, og der gaves Mulkter for Overtrædelser. Men der var ogsaa visse Skikke at iagttage, og en Del af disse overholdes den Dag i Dag. Til Bedemand udvalgtes en af Familiens bedste Ungkarle. Han skulde være ridende, og han havde en vis Lektie at aflevere. Der skulde indbydes baade Skaffere, Kokke, Opvartere og Brudepiger eller »Liere« foruden Gæsterne, der alle sendte Gaver. Bedemanden skulde tillige køre for Bruden. Skafferne skulde sørge for Dækketøj og alt nødvendigt til Bordet, medens Kokke og Opvartningspiger sørgede for Maden. Lierene skulde hjælpe Bruden og føre hende til Kirken, efter at Pyntekonen havde udstyret hende. Hun havde saa mange Skørter paa, at hun alene fyldte en Agestol, naar hun var i sin Nationaldragt. Var hun »Sølvbrud« eller »Guldbrud«, bar hun paa Brystet en Kæde af Sølv- eller Guldmaller, og dertil kom saa ofte Kirkens Brudesølv, som andet Sted er omtalt. Hele Følget ofrede til Præsten og Degnen.

Naar man kom fra Kirken, var der dækket koldt Bord med et stort Saltmadsfad; store Sølvkruse gik rundt med Øl. Derefter fik man forskellige Stege med Vin og Kage samt Kaffe. Den, der holdt stort Bryllup, lod ogsaa undertiden bespise Byens Fattige hos en af Naboerne. Efter det solide Maaltid gik man gerne en Tur gennem Byen ledsaget af Musik, mens Bordene blev ryddet og Stuen gjort i Stand til Dansen. De tre første Danse maatte Brudeparret danse alene, og derefter var Bruden meget optaget; men hun fik dog Lov til et lille Hvil, mens Punschebollerne, Merskumspiberne og Kortene kom paa Bordene. — Efter en Dans havde de ældre gifte Mænd Lov til at kysse den unge Pige, de dansede med, paa Kinden. En

saadan Frihed tog Skriveren sig en Gang overfor den unge Præstefrue fra Taarnby, der var ukendt med denne Skik, hvorfor hun blev meget forbavset og rødmede dybt. — Om Natten fik man Risengrød. Et almindeligt Bryllup holdtes i to Dage, den tredie Dag var det »Kokkebryllup«, og da var det alle de hjælpende, der samledes for at blive beværtede og faa sig en Dans inden Festens Afslutning.

Barselgilder var tidligere i højere Grad end nu store Familiefester, hvortil en Del af Familiernes Kreds indbødes. Samtidig med Barnedaaben »gjorde Moderen sin Kirkegang« og fulgtes da gerne af Størstedelen at Byens Koner, som ofrede med hende. Begivenheden fejredes med et Gilde i Hjemmet; men ved dette maatte kun bydes til Middag én Dag og paa en enkelt Ret. Overtrædelse straffedes med 1 Rdlr. (Vedtægten 1711).

Ved Begravelser fulgtes i tidligere Tid nogle gamle Skikke, som dog helt er forsvundne med den hollandske Kirketjeneste. Saaledes holdtes en Sørgehøjtidelighed, »Wackers«, i Hjemmet, hvor Præsten kom tilstede og holdt en Tale over den afdøde paa Liglejet, hvorefter Sang og Lovprisning udøvedes, og et større Gilde afholdtes. Denne Skik afskaffedes ogsaa i Pestaaret 1711, saaledes at der kun maatte bydes de nærmeste Venner af Familien til Middag efter Begravelsen og kun trakteres med en enkelt Ret mod 1 Rdlr. i Bøde. Efter den Tid indfandt dog en Del af den nærmeste Familie sig for at »brede Børe«, lægge Liget tilrette, og Præsten mødte og holdt en kort Tale, hvoretter Familien tog Afsked med den døde og trykkede dennes Haand, inden Liget blev lagt i Kisten. Naar Kisten var sat i Graven, kastede man Blomster og Grønt til Farvel. Der var altid stort Følge, thi hele Øens Befolkning var næsten én stor Familie, men kun den nærmeste Del fulgte med de Efterlevende til Hjemmet, hvor der endnu jævnlig holdtes en lille Selskabelighed efter Begravelsen.

Naar Skifte eller Deling holdtes, blev Schouten og Skriveren sammen med Arvingerne indbudte til Middag. Boets Deling var gerne i Orden med det samme, og det varede sjælden ret længe, før en ny Gren af Familien indtog den gamles Plads. Sorgen over, hvad Døden tog, maatte ikke forstyrre Livet. Stærkere end Døden var det praktiske Livs Krav.

2. Besiddelses- og Erhvervsforhold.

Øens Beboelses- og Besiddelsesforhold, Erhverv. — Jordbrug. — Udsæd og Avl. — Heste- og Kreaturhold — Mejeriprodukter og Havesager. — Produkternes Overvintring. — Torvning. — Udførsel. — Andre Erhverv.

Øens Beboelse angives i 1. Halvdel af det 17. Aarh. til 985,[1]) og umiddelbart efter Svenskekrigen til 1101 Indbyggere. I Mellemtiden (1650) var dog udflyttet 20 Familier fra Hollænderbyen til Ny Amager. I det følgende Aarhundrede var Fremgangen stærkere; omkring 1700 havde Øen ca. 480 Familier eller ca. 2500 Indb., og 1762 var Tallet vokset til ca. 3600 Indb., skønt der under Pesten 1711 døde omkring 1100 Mennesker.[2]) 1801 fandtes 5350 Indb., og derefter steg Tallet i følgende raske Tempo: 1830: 6019; 1860: 9191; 1890: 19,128 og 1910 til 44,606 Indbyggere.

Omkring 1700 var Befolkningen endnu temmelig uberørt af fremmede Elementer. Det var de hollandske og danske Bønder, der dannede Stammen. Derfra udskød Sidegrene af Søfolk, Fiskere og Husmænd. Der var da allerede begyndt at

[1]) Medd. fra Rentek. Ark. 1872 og 1878.

[2]) Om Pesten er iøvrigt at føje til det i 2. Del p. 145 meddelte: Smitten kom hertil, fordi man havde vanskeligt ved at afspærre Amager fra Staden, hvor Sygdommen grasserede stærkt. Øen var da saa at sige Stadens eneste Leverandør af Mælk, Smør og Havesager. I August 1710 befaledes det, at ingen pestsyge maatte føres gennem Amager Port; men senere maatte man dog indrette en Kirkegaard og begrave de døde udenfor Porten. En Hr. I. Hegelund gjorde Tjeneste paa Øen som Præst og Hans Riber som Medicus med en Barber Wentzel til Hjælp. Beboerne vilde ikke efterkomme Ordre fra Stadens Sundhedskommission om at isolere de syge, men lovede at undlade de sædvanlige Ceremonier ved Begravelserne.

opstaa en ret talrig Husmandsklasse, som dog tildels stammede fra indvandrede Haandværkere og Tjenestefolk. Husmændene drev for en stor Del Fiskeri som Sideerhverv. Paa Dragør havde nedsat sig en ikke saa lille Fiskerbefolkning, rekrutteret væsentligt af Husmandsfamilierne i de andre Byer, men ogsaa stammende fra fremmede Steder. I Sundbyerne havde allerede bosat sig mange Husmænd, baade jordbrugende og jordløse. De sad paa Gaardgrundene og stammede sikkert for en Del fra Gaardmandsfamilierne. Thi det var selvfølgelig umuligt, at alle kunde faa Gaarde i Fæste; Tallet paa Gaardene kunde ikke forøges; og det hændte vistnok ikke sjældent, at en Fæster vandrede fra Gaarden over i Husmændenes Række.

Beboelsesforholdene maatte derfor naturnødvendigt udvides i Retning af Husejendomme. Medens der gennem det 18. Aarh. fandtes 130 Gaarde paa Øen, voksede Husenes Antal fra 215 til 450. En væsentlig Del af denne Vækst faldt vel paa Dragør, men ogsaa en Del paa Sundbyerne. Omkring 1830 havde Øen 193 Gaarde, 76 Jordbrugshuse og 652 Huse uden Jord, deraf 334 paa Dragør; desuden: 2 Kirker, 9 Skoler, 9 Møller (hvoraf 3 Oliemøller), 5 Kroer, 9 industrielle Virksomheder og 10 offentlige Bygninger. Senere er baade Gaardenes og Husenes Tal steget endnu stærkere, hvad nærmere fremgaar af Byernes Beskrivelse.[1])

Besiddelsesforholdene med Hensyn til Jorden havde gennem det 18. Aarh. udviklet sig ganske mærkeligt. Hollænderne var, for saa vidt de boede i Hollænderbyen, Selvejere her, medens de samtidig havde Gaarde i de andre Byer i Fæste. De danske Bønder havde kun Fæsteret til deres Gaarde, og Brugen deraf maatte indrettes paa en helt anden Maade end Hollændernes Drift.

Hollænderbyen var da inddelt i 34 Gaarde, hvoraf 2 paa Dragør. Hver Gaard maatte ernære 2—3 Familier. Til Gaardene hørte gennemsnitlig 60 Tdr. Land foruden Fælledgræsningen; men Familierne maatte stadig se sig om efter mere Jord for nogenlunde at faa tilfredsstillet deres Krav til,

[1]) Ved Aar 1900 havde Øen ca. 2000 Ejendomme til ca. 7 Mill. Kr. Værdi. 1802 beregnedes Værdien af Amagers dyrkede Jord til 748 000 Rdlr. 1830 var dens samlede Prioritetsgæld 770,000 Rdlr. foruden 1 % Bankhæftelse.

hvad de kunde dyrke. De havde saaledes Ladegaardsmarken paa omtrent 300 Tdr. Land opdyrket Jord i Forpagtning, og desuden drev de mange Gaarde og Gaardparter, som de havde i Fæste rundt omkring i de danske Byer, hvor de saa vidt muligt søgte at indføre deres egen Driftsform.

Det danske Sogn havde 96 Gaarde paa gennemsnitlig 7½ Td. Hartk. og 50 à 60 Tdr. Land foruden Fælledgræsningen. De dreves af 125 Fæstere. Mange af Gaardene, navnlig i Sundbyerne, var delte mellem 2—3, undertiden 4 Fæstere. Omtrent en Trediedel af Fæsterne var Hollændere. Af Sognets 750 Tdr. Hartk. var 290 Tdr. allerede 1718 paa Hollænderes Hænder. Omkring 1800 var Forholdet det, at over Halvdelen af Sognets Hartkorn ejedes af Hollændere, og omtrent Halvdelen af de Gaardmænd, der boede i Sognet, stammede fra Hollænderne, medens Resten var besvogrede med dem. Hollænderkulturen med dens stærke Udvikling i Driftsformen havde da gennemtrængt hele Øen, og helt nye Besiddelsesforhold var indtraadt, hvilende paa Selvejets Grund.

Jordens Fordeling hos Hollænderne var efter deres gamle kommunale Forfatning tidligere ordnet paa en anden Maade end hos de danske Bønder. De havde Ret til at dele og sælge deres Ejendomme mellem Byens Indvaanere, som de havde Lyst til, og efterhaanden blev Jorden ved Arv og Udskiftning af Gaardene saa udpartet, at det var vanskeligt at holde Rede paa, hvem Lodderne tilhørte. Størsteparten af Gaardene havde deres Jordtilliggende paa 30 til 40 forskellige Steder. De kunde daarligt komme til at pløje og saa uden at forhindre eller forstyrre hinanden i Driften. Der maatte gives ret strænge Vedtægter derfor, saa den ene ikke skulde ødelægge den andens Arbejde. Af Hensyn til Skatteafgiften, navnlig Tienden, var Jorden her inddelt i »Fjerdinger«, medens den i Taarnby Sogn var inddelt i »Ottinger« som Skatteenhed. En Fjerding var Fjerdedelen af en Otting, der i Taarnby Sogn svarede til 2—3 Tdr. Ager og Engs Hartkorn. De danske Bønders Jordfordeling var i det hele en anden end Hollændernes. Driften var langt mindre intensiv og krævede ikke det omhyggeligt tilrettelagte Arbejde.

Erhvervslivet paa Amager har gennem Tiderne været mangesidigt og rigt. Medens Fælleden endnu rummede Rester af det

gamle Hyrdeliv, trivedes gennem en yppig og frodig Natur et rigt Bondeliv med Havedyrkning og Mejeribrug. Og som Sideerhverv drev Bønderne baade Købmandsskab og Sømandsfærd; de tog Del i Fiskeri og Bjergning og erhvervede sig tidligt gode Levevilkaar. En saa livlig Kulturvirkning maatte afføde en enestaaende frodig og frugtbar Udvikling paa forskellige Omraader. Det blev de hollandske Kolonister, der kom til at føre Udviklingen og lede den ind paa andre Baner. De medførte en ny Sæd, som forædledes ved Omplantningen i en ny Jordbund, og der fremstod helt andre Erhvervskaar, særligt for Landbrug og Havebrug, end man tidligere havde kendt. Ved den nye Kulturs endelige og fuldstændige Omformning af Øens Landbrugsforhold — efter det 18. Aarhundredes Midte — aabnedes tillige Veje for et økonomisk Gennembrud, som frigjorde og hævede hele Øens Befolkning til større Selvstændighed. Hollænderne havde ved deres Selveje og Velstand langt større Raaderum og økonomisk Magt over deres Drift end Fæstebønderne og disse Midler indførte de langsomt, men sikkert, gennem deres Erhvervelser og Forplantning til de danske Byer.

Det var saaledes faktisk Hollænderne, der indførte Selvejet i det danske Sogn langt tidligere end det blev almindeligt andre Steder i Amtet. Kronen saa gennem Fingre med, at Hollænderne overtog mange Gaarde og Jorder her uden egentligt Fæstemaal, frem for at give dem i Fæste til Sognets egne Beboere, som stadig stod til Restance og ikke kunde svare Afgifterne. Hollænderne købte og erhvervede sig Jordparter ved at forstrække de danske Bønder med Laan mod Pant deri og tilholdt sig Ejendomsret dertil, skønt de danske Fæstere uden Tilladelse havde skilt Jorden fra Gaardene. Saaledes kom megen Jord over paa Hollændernes Hænder. Det ses af et kgl. Reskript af 1745, sikkert fremkaldt af disse Forhold, hvorledes »Amager Lands Beboere efter gammel Skik og Brug tilholde sig en Slags Rettighed til deres Gaarde og Huuse samt dertil liggende Jorder, som de enten efter deres Forældre have bekommet i Besiddelse eller og af andre ere overdragne, saa at hvad Beboerne deraf ikke selv ville eller kunne beholde, være sig enten Gaarde, Huse eller Jorder, overlade de igjen til andre deels under Haanden og deels ved offentlig Auktion,

dog at ved saadanne Forandringer ey allene svares til Vores Amtstue den sædvanlige Fæste mend endog Vores saavelsom Byernes Ret og Herlighed vorder reserveret«. Kongen resolverede, at det ved den indførte Skik og Brug maatte have sit Forblivende.[1]) Dermed var Selvejet i Virkeligheden indført over hele Amager.

Jordbruget var oprindelig ikke lidt forskelligt i det danske og det hollandske Sogn. Hollænderne anvendte i deres Drift nærmest det holstenske Kobbelbrug, hvorved Jorden dyrkedes flere Aar i Træk vekslende med forskellige Kornsorter, Kaal, Kartofler og Rodfrugter, hvorefter den henlaa et Aar eller to som Græsmark Efterhaanden afløstes dette Brug at en fuldstændig Vekseldrift, idet Jorden brugtes hvert Aar, undertiden til to Afgrøder, ved vekslende Sæd- og Planteskifte og ved stadig at holde den i stærk Gødningskraft.

De danske Byer vedligeholdt længe Trevangsbruget, en Følge af det gamle Jordfællesskab. Bymarken var delt i Toften, hvor Haverne laa, og forskellige Aase og Vange, hvoraf alle Byens Gaarde havde hver sine Skifter. Disse Aase og Vange var nemlig inddelte efter Jordens Bonitet og Nytteværdi, og Gaardene skulde have lige Part og lige Brug af den magre og den gode Jord, ligesom af den, der var længst borte, eller den, der laa nær ved. Gaardlodderne var atter inddelte i Trevangsskifter til Brak, Vintersæd og Vaarsæd (Trevangsbrug). Denne Driftsform brugtes endnu længe efter Hollændernes Indførelse i det danske Sogn. Men de danske Bønder optog efterhaanden Hollændernes Driftsmaader, saavidt det lod sig gøre efter den Jordfordeling og Drift, som de var bundne til ved deres Fæstetvang. De havde hverken den frie Raadighed eller Magt over deres Jord, som Hollænderne havde, og Fæstet skulde, som det hed i Forordningen, vedligeholdes med sin fulde Besætning, og »Ager og Eng rettelig dyrkes og bruges efter gammel Skik«. Herom gjaldt der gamle Bylove og Vedtægter. Først da Hollænderne overtog Gaardene og Tid efter anden tilegnede sig Jorderne og nedsatte sig i de danske Byer, førte de Driftsmaaden over i det samme Spor, som de fulgte i deres egen By, og som var grundet paa Selvejet.

Jordbruget her undergik derved en gradvis Forvandling, idet

[1]) Bilag XIII.

Hollænderkulturen med dens stærkere Drift, forøgede Besætning og bedre Afsætningsmidler førte det ind under helt nye Vilkaar. I Stedet for at dyrke tarveligt Korn og Hø og nøjes med smaa Kaalhaver ved Gaardene, var de danske Byer ved Slutningen af det 18. Aarh. naaet op til, at omtrent en Trediedel af Jorden dyrkedes med Havesager. Og der frembragtes ogsaa her, ligesom i Hollænderbyen, mange andre Torveprodukter, som Kalve, Mælk, Smør, Ost og andre Mejerisager, der gav langt bedre Indtægter end det tidligere Brug. Saaledes voksede Hollændernes Driftsform langsomt frem og gjorde sin Indflydelse gældende paa alle Omraader af Øens Næringsliv, ikke blot paa Landet, men ogsaa paa Søen. Paa Dragør opstod samtidig en flittig og dygtig Sømandsstand, som ogsaa blev stærkt rekruteret fra Hollænderslægten.

Vi maa her, for at give et fyldigt Billede af Amagernes Jordbrug, meddele en kort Oversigt over Jordens Tillavning, Gødning, Tilsaaning, Beplantning; Jorden kræver en vis Flid af sine Dyrkere, navnlig paa Amager. Alt det Arbejde, der kan gøres om Vinteren som Udkørsel af Gødning og Pløjning, maa være tilside. Tidligst muligt om Foraaret »vendes« delvist Jorden igen, selv om den er pløjet om Efteraaret og Vinteren, hvorefter den harves og »slettes« for bedre at kunne modtage Solvarmen til de tidlige Kartofler, der er sat til Spiring i Stalden. Derefter gødes atter paa Kraft; Gødning er Amagers anden Natur. Den lette Adgang til Gødningsemner fra Hovedstaden har en væsentlig Del i Øens Frugtbarhed. Hvilket Arbejde og Natteslid! Længe vil man mindes de store Latrinvogne, der, før Banen kom, maatte færdes paa Landevejene ved Nattetid for at være ude af Staden, inden Byen vaagnede. Tangen erstatter ogsaa ofte Staldgødningen, f. Ex. til sildige Kartofler. Kunstig Gødning har i den senere Tid vundet stærkt Indpas, da næsten al Jorden maa gødes en eller to Gange hvert Aar.

Behandlingen af Jorden til Kaal og Haveurter foregaar med største Omhu. Saa snart Frosten er borte, tages der fat paa Haven og Toften. Og naar Jorden begynder at leve op, bliver der ogsaa Liv i Gaardene. Unge og gamle, Kvinder og Mænd, maa hjælpe med Tillavningen. Spaden, Markøren og Riven er foreløbig de vigtigste Redskaber. Efter Inddelingen i smaa Agre, Stumper, Striber og Bed, saaes og lægges og stikkes;

thi det er de første Foraarsprodukter, der giver Penge paa Torvet. Og snart er Jorden trampet og tromlet og færdig til at modtage Sol og Væde, der giver Spirerne Grøde og Liv. Derefter tages fat paa Jorden til Foraarssæden. Imidlertid er »Plantestregen« vokset til, saa Udplantningen paa Kaal- og Roemarkerne kan begynde. Borestaven og Puttepinden tager da fat. Senere kommer Lugeskeen og Skraben, som for en stor Del haandteres af Kvinderne. Det er deres Sag at bekæmpe Ukrudtet i Haverne, som det er Mændenes Sag at holde Jorden ren og i ordentlig Stand.

Det besaaede Areal steg efter Fælledens Udskiftning betydeligt. Medens der før Udskiftningen var ca. 3000 Tdr. Land opdyrket, var 1838 ca. 4000 Tdr. Land og 1876 ca. 6000 Tdr. Land taget under Ploven. Kornsæden var fordelt saaledes:

	Hvede Tdr.	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Ærter Tdr.	Blandsæd Tdr.	Kløver Læs	Raps og Hør Pd.
1838:	75	836	1150	912	212	—	132	566
1876:	128	1021	1648	894	134	254	887	—

1876 var omkring 1000 Tdr. Land opdyrket med Kartofler og Haveurter og et lignende Areal med Hvidkaal.

Sædskiftet var tidligere i Almindelighed følgende: 1) Kaal eller Rodfrugter (Kartofler), 2) Byg, 3) Havre, Ærter eller Blandsæd, 4) Rug og Kløver. Nu skiftes der gerne 5 à 6 Gange, da Kaal og Foderroer kræver større Areal. Efter tidlige Kartofler plantes Kaal, Roer eller Vinterpurrer.

Sædudbyttet har i lange Tider været 8 à 10 Fold. I 1830erne avledes aarligt omkring 10,000 Tdr. Byg, 9000 Tdr. Havre, 8000 Tdr. Byg og 1600 Tdr. Ærter. Af Avlen solgtes omtr. en Trediedel. Høravl var ret almindelig i ældre Tid. 1793, 1821 og endnu 1838 ses, at der dyrkedes Hør, navnlig i Sundbyerne, men denne Avl blev efterhaanden urentabel.

Kartoffelavlen tog efter Fælledens Udskiftning et stærkt Opsving. I 1830erne lagde hver Gaard i Gennemsnit ca. 20 Tdr., og der avledes aarligt 40 à 50,000 Tdr. I 70erne var Avlen stegen til 70,000 Tdr., og den er neppe mindre nu. Men man lægger mere Vægt paa tidlige Kartofler; der gives en god

Torvepris for de første nye, der kommer ind; men det gælder om at komme tidlig.

Hvidkaalen har alle Dage været Amagers Kælebarn. I Aarhundreder er den ført pr. Skib og pr. Vogn til mange Provinsbyer, hvor den solgtes paa Torve og paa Markeder, ja ogsaa til udenlandske Havne. København har dog stadig taget Størsteparten. Her solgtes i 1790erne aarligt over 50,000 Snese, og Afsætningen har stadig været stigende. I 1870erne udførtes en Del til Amerika, og da denne Export standsede, aabnedes et Marked i Tyskland, Rusland og Finland, hvortil den sendtes i stigende Mængde. 1911 var Udførselen 10 Millioner Pund (over 2 Mill. Hoveder). Amager har fortrinlige Betingelser for Hvidkaalsavl; Jordens Bonitet, dens Kalk- og Lerholdighed, Søluften m. m. giver Kaalen en Smag og Holdbarhed, som man ikke finder hos noget andet Steds Produkt.

Ogsaa Kornet, der avledes paa Amager, er fra gammel Tid kendt for sin udmærkede Kvalitet. Nu avles her særlig fortrinligt Maltbyg. Høstoverskudet af Jorden i dens Helhed regnes til omkring 200 Kr. pr. Td. Land aarligt. Men Høsten varer ogsaa de ni Maaneder af Aaret. Den begynder allerede i Juni, og før i Marts er man sjældent færdig med Afsætningen af de nedkulede og overvintrede Varer, der successive en eller to Gange ugentlig i de tidlige Morgentimer pr. »Horseskude« føres til Torvs for at holde Ballance i Husholdningen.

Heste- og Kreaturholdet i Hollænderbyen i Forhold til de andre Byer giver det bedste Begreb om, hvor forskellige Kaarene tidligere var for de hollandske og danske Amagere. I Aaret 1677 havde Hollænderbyen paa 32 Gaarde ca. 390 Heste, 780 Køer og 14 Stude, medens de danske Byer paa tilsammen 95 Gaarde kun havde 470 Heste, 570 Køer og 27 Stude. Gaardene i Hollænderbyen havde ogsaa paa den Tid mange flere Ildsteder end de andre. Men efterhaanden som Hollænderne overtog Gaardene, blev ogsaa Besætningerne større. I det følgende Aarhundrede steg især Produktionen af Slagtekvæg overalt. 1774 omtales en Vedtægt for hele Amager om Afhentning af Mask til Fedning hos Bryggerne i Staden. Der indførtes aarlig et stort Antal Høveder, Faar og Svin til Staden, saaledes 1796: 530 Køer og Stude, 2033 Kalve, 5380 Faar og Lam, 1496 Svin og Grise. Med den tiltagende Opdyrkning

af Fælleden kastede Befolkningen sig i det Hele mere over Jordbruget. De opgav efterhaanden Kvægavlen, ligesom Mejeridriften. Hermed befatter de sig ikke stort mere, siger Sterm. »De købe mest deres Besætning hos Prangerne: kun enkelte opføde nogle Kalve og Lam eller lægge nogle Grise til«. Det ses ogsaa af følgende Statistik, at der til Trods for Gaardantallets og Jordbrugenes omtrentlige Fordobling fra 1830erne til 1870erne ikke var nogen stærk Stigning i Kreaturholdet. Den væsentlige Stigning faldt paa Heste og Svin. Tallene var for hele Amager:

Aar	Heste	Plage og Føl	Køer	Stude, Tyre og Ungkvæg	Kalve	Faar og Lam	Svin og Grise	Bistader
1838:	980	40	1248	59	—	305	697	89
1866:	990	61	1244	39	619	951	882	81
1876:	1418	87	1586	29	673	826	2028	150

Mejeriproduktionen var fra Begyndelsen af et af Hollændernes Hovederhverv, men det fik aldrig nogen synderlig Betydning for de danske Byer. Det var Hollænderne, der om Sommeren indrettede deres Mejerier paa Saltholmen, hvor Køerne førtes over, og hvor de havde indrettet Huse til Produkternes Tillavning. Her opholdt sig Mejersker eller »Mælkedeier« for at malke, kærne og oste Mælken, der saa i Form af oplagt Mælk, Kærnemælk eller Smør og Ost førtes over med Skøjterne til Dragør for paa Torvedagene at sælges i Hovedstaden. De holdt derfor mange flere Køer end Gaardene i de andre Byer, ofte 20–30 Stkr. paa hver Gaard.

Thura omtaler ganske vist (1758): »Siden det er bleven Skik, at ej alene Hollænderne, men og de indfødte Amagere tvende Gange om Ugen komme til Staden og forsyne den med sød Mælk, Fløde, Smør, Kjærnemælk og alle Slags Kjøkkenurter i saadan Overflødighed, at Amager Land med Rette og Billighed bør kaldes Kjøbenhavns Spisekammer« ... men det var dog sikkert kun forholdsvis faa af de danske Byers Gaarde, der tog Del i denne Trafik. Dertil var deres Kohold

for ringe. Det var paa den Tid kun de færreste, der havde mere end 5—6 Køer.

Handelen med disse Varer foregik paa aabent Torv eller i Portene, hvor Amagerkonerne havde deres Stader. Smørret solgtes mest i runde Trækopper, som rummede et Par Pund Mælk, Fløde og Kærnemælk havde man i smaa Tønder, »Træflasker« eller »Bimpler«, der var egnede til Transport, selv paa en Hesteryg. Ofte maatte man paa denne Maade transportere Varerne ind til Kunderne, og »Flødehusarerne« fra Amager var velkendte, naar de slog paa Bimplen og tøjrede Hesten ved en Ring i Muren eller Rendestensbrædtet, mens de afleverede i Husene.

En Flødehusar fra Amager, omkr. 1800.

Maaske var det denne løse Handel, der ødelagde det gode Ry, som Amagerne (ɔ: Hollænderne) fra gammel Tid havde for deres Mælk, Smør og Ost, et Ry, som gav Anledning til, at der oprettedes »Hollænderier« mange andre Steder i Hovedstadens Omegn. I al Fald synes dette gode Omdømme ved det 18. Aarh.s Slutning at have lidt et ulægeligt Brud. I »Oeconomiske Annaler« for 1799 (S. 268) giver Professor C. Olufsen et meget daarligt Skudsmaal til Amagerne særligt for deres Mælk og Smør. Medens de sjællandske Bønder, siger han, havde lært at salte deres nykærnede Smør, havde Amagerne ikke kunnet faa dette Raffinement i Hovedet .... »overalt er det unægteligt, at Kiøbenhavns daglige Consumption af Grønsel, Melk, Smør, aldrig kunde falde i slettere Leverandørers Hænder end deres« .... »De giemme sædvanlig deres Melk i Kobberkar, og til Salg staar den stundom langs Rendestenen i Træbøtter overstænkede med Gadesnavs. Og

oven i Købet bestaar den halv af Vand.[1]) Deres Behandling af Smør er ikke synderlig renligere og desuden er det meget maadeligt. Det bedste Amagersmør vilde i London sælges i det mindste 1/8 ringere end det, som der indbringes fra Landet«.

Nogle Aar efter blev de Mejeriindretninger, som Amagerne havde paa Salthølmen, ødelagte under den engelske Krig. I mange Aar turde man ikke føre Kvæg paa Holmen, og Virksomheden maatte derfor selvfølgelig ophøre. Da Krigen var forbi, manglede man Penge baade til at købe Køer for og til Husenes Genopførelse. 1836 dannede dog nogle Gaardmænd i Taarnby Sogn en Sammenslutning for at søge at genrejse dette Erhverv. De sendte 30 Køer derover og fik indrettet nogle Hytter; men Tiden og Forholdene havde da forandret sig saaledes, at Forsøget opgaves.

I det Hele tabte Mælkeproduktionen paa Amager sig snart. Endnu i 30erne ansloges den til ca. 32,000 Tdr. aarlig, og deraf solgtes 29,000 Tdr. i Staden. Men Høkere og Mælkehandlere satte sig imod, at Handelen dreves som tidligere, fra Gader og Stader i Portene, hvor Grøntsagerne forhandledes. Afsætningen paa Torvet var ikke tilstrækkelig. Et Andragende til Kancelliet om at faa den gamle Rettighed til Gadehandel fornyet, blev ganske vist bevilget, men Høkerhandelen med Mælk og Fløde havde faaet et saadant Indpas hos Stadens Befolkning, at Amagerne ikke kunde optage Konkurrencen med den. Iøvrigt skriver Sterm om dette Æmne: »Amagernes Mælk anses derhos ikke at være saa god som andre i Omegnen af Staden boende Landsbyfolks, dels fordi de fodre meget med Bærme, dels fordi de stedse gemmer den i Messing- og Kobberkar. En Gaard paa 8 Tdr. Hartk. holder sædvanlig 16 til 20 Køer og andre Gaarde i Forhold dertil. Man fodrer med Bærme, Mask, Hakkelse, Hø, Kartofler og om Efteraaret og Vinteren med visne Kaalblade og uafsat Kaal. Nogle af de bedste Malkekøer holdes paa Stald om Sommeren«.

Torvehandelen havde da gennem 300 Aar været en af Amagernes faste og vigtigste Indtægtskilder. Den skiftede nu

---

[1]) Vi mindes her et Sted i »Perspektivkassen«, hvor Henrik Hertz skriver:

Man har et Ordsprog, som Ingen forkleiner,
Paa Amager malker man helst, naar det regner.

for en Del Karakter. Dens Udøvere kastede sig mere over Dyrkningen af Haveurter og Landbrugsprodukter, men maatte finde sig i Konkurrence fra Stadens øvrige Omegn. Nu som tidligere gjaldt det om Morgenduelighed for at være inde, saa snart Porten lukkede op, for at faa en god Plads og faa de første Tilbud og de gode Priser. Læsset blev tillavet og tildels pakket om Aftenen, saa man var klar om Morgenen til at lægge ud. Det havde sin Betydning at komme saa langt frem i Vognrækken som muligt; thi man maatte ikke køre forbi andre Vogne, man skulde beholde sin Plads paa Vejen. Og som oftest maatte man holde timevis udenfor Porten, før den blev lukket op, blot for at komme god i Tid.

Kun Schouten og Skriveren i Hollænderbyen havde ved kgl. Bevilling den særlige Frihed, at de maatte køre forbi de andre Vogne, fordi de havde Byens offentlige Sager at besørge paa Amtstuen o. a. St., naar Torvehandelen var forbi.[1])

Heller ingen andre af Øens Folk maatte køre forbi Torvevognene. 1739 ses oprettet en Vedtægt mellem samtlige Byer om, at der paa Torvedagene ingen Vogne, som skulde afhente Mask, Bærme eller Dranck, maatte køre ind til Porten før de, der havde Torvelæs og skulde have Acciseseddel, var komne igennem, under 1 Rdlr. i Bøde.[1])

Om Amagernes Eneret til Torvehandelen har der aldrig været Tale. Der opstod tidlig, ogsaa paa de andre Sider af Staden, Gartnere og »Urtegaardsmænd«, som mødte paa Torvet og forhandlede deres Varer. Efterhaanden nedsatte sig, navnlig i Sundbyerne, mange Husmænd og Smaabrugere, hvis Koner i Amagerdragt og under Navn af »Amagerkoner« forhandlede deres Havesager baade paa Torvet og i Portene omkring i Staden. Alle disse Gartnere og Stadeholdere udfoldede en følelig Konkurrence med Amagerne. Men der har neppe nogensinde været tænkt paa at forhindre eller forbyde den

Hvad Torvehandelen har indbragt Amagerne gennem Tiderne, vil det være vanskeligt at gøre op. I det 18. Aarh.s Slutning indførtes gennem Amager Port for henved 100,000 Rdlr. Amagervarer aarligt. I Nutiden foretager de almindelige Gaarde hver omkring 75 Torverejser aarligt. Regner vi, at

[1]) Sæl. Reg. 65, 399.
[1]) Bilag XI.

hver Rejse indbringer 40 à 50 Kr., giver det 3—4000 Kr. Bruttoindtægt til hver Gaard. Da der findes ca. 200 Gaarde og 100 Jordbrugere og Gartnere, kan vi nu antage, at de hjembringer til Øen henved 1 Million Kr. aarligt i Torvepenge.[1]) Dertil kommer en gros og Exporthandelen med Hvidkaal, Rosenkaal o. s. v., som giver aarligt indtil en halv Million Kr. Salget af Korn, Hø og Halm samt Svin og Kalve indbringer ogsaa betydelige Summer, saa det er ikke uden Grund, at Amager stadig kaldes et godt og fedt lille Land.

Med Hensyn til ***Overvintring*** af Torveprodukterne gøres der et stort og omhyggeligt Arbejde for at bevare disse baade

Nedkuling af Hvidkaalen.

mod Varme og Kulde. Det er ikke blot Hvidkaalen, det gælder om at bevare, men Gulerødder, Sellerier, Kartofler, Roer, Kaal og mange andre Urter, som hører med til Torvelæsset. I November bliver Kulerne fyldte og dækkede med et passende Lag Halm eller Tang, der stadig maa løftes eller tættes efter den vekslende Kulde. Fra Kulerne tages saa det stadige Forbrug, der afblades eller vaskes og renses omhyggeligt, og hvad der ikke duer som Handelsvare bruges som Foder. Nogle sunde og gode Eksemplarer sættes om Foraaret ud til Frø til det følgende Aars Avl.

[1]) Værdien af Grøntsager, der tilførtes Københavns Grønttorv, var 1889 ca. 1,700,000 Kr. og 1910 henved 11 Millioner Kr.

De *andre Næringsveje*, som Amagerne dyrkede sammen med deres Landbrug, var nærmest Fiskeri og Søfart. Endnu i det 18. Aarhundrede var Bønderne tildels Søfolk. Øen var stadig en Sølægd, der leverede Folk til Marinen, og herfra overgik de ofte til søbrugsmæssige Erhverv. Fra Hollænderne udgik mange Lodser og Skippere, som dels bosatte sig paa Dragør og levede alene af Søen, dels blev boende i Hollænderbyen og drev Landbrug ved Siden af. Omkring 1800 havde Hollænderbyen endnu 4 Gaardmænd, som tillige drev Skibsfart, og Hollænderne tog endnu paa den Tid Del i Bjergningen, der var en væsenlig Indtægtskilde for Dragør.

Hvad Fiskeri angaar, da tog de fleste Byer ogsaa Del deri. Endnu efter 1700 ses, at der til mange Gaarde hørte »godt Sildefiskeri«. Og Hollænderne drev endnu deres Aalefiskeri, ligesom adskillige Beboere i de danske Byer udnyttede lejede »Bundgarnsstader«, satte Ruser og Kroge og i det Hele drev Fiskeri i Øresund. Først fra omkring 1800 samlede dette Erhverv sig mere i Kystbyerne, hvortil ogsaa Bjergning, Lodseri og Skibsfart efterhaanden knyttede sig og udskiltes fra Landbrugserhvervene.

Haandværket var ved Aar 1700 meget lidt udviklet. Der fandtes maaske 10 Haandværkere i hvert af de to Sogne. Af Hensyn til de bestaaende Laug i Hovedstaden var Næringsfriheden meget ringe, og kun de nødvendige Haandværkere, Smede, Bødkere, Hjulmænd, Tømrere, Snedkere, Skomagere, Vævere, Skræddere og Bagere maatte findes paa Landet. I Hollænderbyen fandtes dog et Par Kurvemagere. Ved 1800-Tiden var endnu kun 10—12 Haandværkere i hvert Sogns Landdistrikt, medens Dragør og Sundbyerne havde faaet mere bymæssig Karakter, og her fandtes en langt større Haandværksdrift. Dragør havde saaledes 30—40 Haandværkere, hvoraf en stor Del Skibstømrere; desuden dreves her Væveri i de fleste Huse ifølge et Privilegium, Beboerne havde som Flaadens indrullerede Søfolk. I Sundbyerne boede mange af Holmens faste Haandværkere.

Mølleri hørte tidligere til de fleste Byer, og dette gav Anledning til en hel livlig Industri. I det 17. Aarh. fandtes en Krudtmølle, og snart efter anlagdes flere Oliemøller paa Sundbyernes Fælled. 1750 paabegyndtes det første større Industri-

foretagende, nemlig Lervare-, Porcellæns- og Sten- og Kalkværket Kastrupværk.

Handel fandt saa at sige ikke Sted paa Landet før omkring 1800. Saavidt ses, gaves den første Handelsbevilling 1784 til Spækhøkeri samt til at sælge ostindiske og vestindiske Varer paa Dragør imod at købe Varerne i Hovedstaden. Omtrent samtidig fik en Urtekræmmer Tilladelse til at nedsætte sig i Sundbyerne. Det var kun egne Produkter, der maatte sælges imellem Mand og Mand. Fra Skib i Havn maatte dog forhandles indenlandske Varer som Korn, Fødemidler, Bygningsmaterialer, Brændsel o. s. v., hvoraf Kronen fik sin Rettighed gennem Accisen eller Havnetolden. Og først da denne Afgift ophævedes, omkring 1850, kunde Handelen og Næringsfriheden indføres paa Landet ligesom i Byerne.

III. HOLLÆNDERBYEN STORE MAGLEBY SOGN

1. Beboelse og Næringsliv.

Sognets Omraade og Beboelse. — Ejendomsforhold. — Besiddelser i de danske Byer. — Udflytning. — Forholdet til Dragør — Erhverv. — Krohold. — Ildebrande. — Fællesdens Udskiftning. — Udflyttergaarde. — Kongelunden.

Det hollandske Sogns *Omraade* strakte sig tidligere langs Kysten mod Syd kun til Aflandshage—Raagaard og fulgte derfra det nuværende Skæl langs Ryvej til Dragør—Maglebylillevejen. Sognets faste Areal var saaledes betydeligt mindre end nu; men ved de efterhaanden erhvervede Græsningsrettigheder og Fælledens Udskiftning udvidedes Omraadet til en Linje fra Raagaard mod Vest til Kalvebodstrand (nu Kongelundens Nordside) og kom derved til at omfatte ca. 3600 Tdr. Land, iberegnet Dragør, men foruden dets Andel i Saltholmen.

Af dette Areal var endnu ved 1800-Tiden knapt en Trediedel opdyrket. De to Trediedele laa som Fælled og Overdrev, benyttet til Græsning. Af Fælleden indtoges 1813 Nyvang paa 170 Tdr. Land til Opdyrkning, og senere er efterhaanden den langt overvejende Del taget under Plov.[1])

Den gamle Bymark bestod 1688 af 4 Tofter eller Haver, 18 Vange eller Indelukker samt 10 Aase. Agermarkerne med tilhørende »Engbond« var inddelte i 34 Gaardjorder paa de forskellige Aase, der havde følgende Navne: Buskeager Aas,

[1]) Omkring 1900 var det opdyrkede Areal ca. 2200 Tdr. Ld., 305 Tdr. Ld. Skov og uopdyrket ca. 900 Tdr. Ld. Byggegrunde, Haver, Hegn, Veje o. s. v. udgør ca. 200 Tdr. Ld.

Smaa Lundagre, Smaldeels Aas, Sønder Tverager Aas, Nørre Tverager Aas, Brededeels Agre, Overkøje Agre, Hexagre, Overdigs Agre, Længstehøj Agre. Paa Engbunden høstedes gerne 150—160 Læs Hø. Marken inddeltes i Fjerdinger, vistnok paa den Maade, at de oprindelige 24 Gaarde paa 4 Ottinger Jord hver regnedes til 16 Fjerdinger. Derefter fremkom 384 Fjerdinger, som var det Antal, hvorefter Kommunens Skatteafgifter fordeltes.[1])

Fælleden eller Overdrevet var i den første Hartkornsansættelse takseret til 300 Høveders Græsning; men efter Maalebogen af 1682 og Matriklen 1688 blev den ansat til 800 Høveder, idet Hollænderne da gjorde Fordring paa Græsning til dette Antal.

Sognets *Beboelse* var ved 1600-Tiden knap 600 Indbyggere. Efter Svenskekrigen endogsaa kun 546; men det maa erindres, at 20 Familier da nylig var flyttet ud til Ny Amager. 1762 havde Hollænderbyen alene ca 600 Indb. og Dragør ca. 1250. Den sidste By var da for længst udskilt som en særlig Kommune. Hollænderbyens Indbyggertal steg derefter langsomt saaledes: 1801: 642, 1830: 656, 1860: 685, 1880: 889, 1900: 979.

Paa de 34 Gaarde, som denne By havde, fandtes ca. 1700 omkring 100 Beboelser eller omtrent ligesaa mange Familier. Gaardene laa langs Bygaden, Halvdelen paa hver Side. De havde Numre fra 1—34, der begyndte fra Nordenden paa den østlige Side og — følgende Solkredsen — fortsatte mod Nord paa den vestlige Side. I Almindelighed boede tre Familier paa hver Gaard, og disse drev Gaardens Jorder i Forening, ofte sammen med andre Jorder eller Gaarde i de danske Byer, som de havde i Fæste eller Leje — f. Ex. Ladegaardsmarken — eller havde erhvervet ved Køb. Foruden selve Ejeren boede der gerne baade de unge Folk, der skulde arve Gaarden, og de gamle, som var paa Aftægt. Flere af Gaardmændene drev tillige Næring som Skippere.

Foruden det faste Antal Gaarde havde Byen 15—20 Husmands- eller Indsidderfamilier, Haandværkere og Daglejere, boende paa Gaardenes Grund. Desuden var der Bolig for Degnen, Mølleren og Jordemoderen. Af Haandværkere

[1]) En Fjerding var omtr 2 Tdr. Sædeland foruden tilhørende Engbund.

var 1718: 2 Smede, 3 Snedkere, 1 Tømrer, 1 Skræder, 1 Skomager, 1 Bødker og 2 Vævere. De nød ikke Del i Byens Rettigheder. Det var forbudt dem at udtappe nogen Slags Drik; de maatte hverken eje Stolestader i Kirken eller have Part i Byens Jord, Eng eller Havetofter. Hvad der ved Arv maatte tilfalde dem deraf, fik de Lov at beholde, saa længe de boede i Byen og svarede deres Skatter, men efter deres Død skulde det ved Køb tilfalde Gaardene igen. Byen havde ikke mindre end 250 Ildsteder.

Under den sorte Pest 1711 gik det stærkt tilbage med Befolkningen, hvoraf henved en Trediedel døde. Omkring 1740 havde den dog atter 80 Gaardmandsfamilier, alle »hollandske Decimanter«, samt 21 Haandværkerfamilier. De 50 af Gaardmændene var formuende og velstillede, og de andre havde saaledes Arv i Vente.

Gaardparti fra Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Endnu omkring 1800 var Gaardenes Tal kun 36. Enkelte af Ejerne drev stadig Skippernæring. 1830 var Tallet steget til 42. Gaardene var da ret ulige i Størrelse: 2 havde over 10 Tdr. Hartk., 19 mellem 6 og 10 Tdr., 21 under 6 Tdr. Til en 6 Tdr. Gaard hørte ca. 50 Tdr. Land, deraf dyrkedes Halvdelen med Korn, en Fjerdedel med Haveurter og Kartofler, en Fjerdedel brugtes til Græs og Hø. Der holdtes gerne 4 Heste, 8—10 Køer, 10 Svin og Faar. Senere indskrænkedes Kreaturholdet, og Havebrugsarealet udvidedes. Der fandtes endvidere (1830) 12 mindre Jordbrug, »Selvejerhuse«, hvis Ejere hovedsagelig boede ved Krinkelgade og paa »Fælleden« i den vestlige Bydel »Strøby«. De 17 jordløse Huse beboedes

mest af Haandværkere. 24 Indsiddere eller Lejere var nærmest Arbejdsfolk, og paa Gaardene var 234 Tyende.

De to større Gaarde var: Marienlyst, der 1816 tilhørte Grosserer Bøjesen, 1820 Marcus Marcussen, 1834 Vognmand Ole Petersen, København, som lagde to andre Gaarde under den, saa den havde 270 Tdr. Land med ca. 24 Tdr. Hartk. I 1850erne solgtes den til Proprietær Jørgen P. Berg, der fraskilte en Fjerdedel af Jorden. Resten deltes 1852 i tre Gaarde. Hovedparcellen fik Zibrandt Jansen og efter ham Sognefoged Crilles Zibrandtsen († 1914). Den anden større Gaard var den saakaldte »Skriverens Gaard«. Den tilhørte 1822 Crilles Crillesen Bacher og var da paa 12 Tdr. Hartk. 1845 var den delt i tre Gaarde; Hovedparcellen tilhørte da Jacob Crillesen Bacher. — 1890 fandtes 56 Gaarde, 130 Huse, dels med, dels uden Jord, 2 Skoler og ca. 30 Haandværkere.

Byens *Ejendomsforhold* var, ligesom Skattefordelingen, helt mærkelige. Fra gammel Tid var Byen sat til en samlet Afgift, som af Schouten reparteredes paa Gaardene. Da Matriklen blev beregnet, var det ikke muligt at faa udskilt og samlet hver Mands eller Gaards Skyld, saa man vedblivende maatte ansætte Byen »under een Summa Hartkorn« og lade Schouten udligne Afgiften mellem Lodsejerne. Som Følge af dette gamle Privilegium havde Byen, som foran nævnt, inddelt Jorden i Fjerdinger, hvorefter Tienden og Skatteafgiften beregnedes. Man havde firedelt Ottingen, der brugtes i det danske Sogn og iøvrigt af Hollænderne kaldtes en »Farendel«. Hollænderbyen havde til de oprindelige 24 Gaarde 96 Ottinger eller Farendele, der atter deltes i 4 Fjerdinger (en Fjerding var her 2—3 Tdr. Land). Ved de stadige Arvedelinger og Udskiftninger af Jorden deltes Farendelen atter i 4., 8., 16., 24., 32. og 64. Skattedele eller Parter, saaledes at en 64. Part var det samme som en $^1/_{16}$ af en Fjerding, en 32. Part lig $^1/_8$ af en Fjerding o. s. v. Værdien af en Fjerdepart Jord ($^1/_4$ Fjerding) var omkr. 1740 vidt forskellig. Af Agerjord sattes Værdien fra 50—100 Dlr., af Eng fra 20—50 Dlr.

Paa Tofterne, Haverne eller Indelukkerne (De Tøyne) var Jorden inddelt i Kopper. En »Kop« svarede nærmest til Sextendeparten af en Fjerding eller en Skp. Land; men i Værdi

regnedes den langt højere, nærmest lig en Halv- eller Fjerdepart af en Fjerding Agerjord.

Ved Skifte og Deling eller Køb af Jorden fik næsten alle Gaarde Tid efter anden deres Parceller saa spredte og delte, at de havde dem paa 30—40 forskellige Steder i og udenfor Kommunen. Det var meget vidtløftigt og besværligt at dyrke alle disse Lodder, som man ofte maatte mærke med Skælsten, indhuggede Bomærker, for at kende dem. Det krævede en stærk Enighed og Samhørighed at vedligeholde det Fællesforhold, som Driften krævede. Man maatte give staaende Vedtægter for Pløjning og Saaning, saa man ikke spærrede Adgangen for hinanden eller gjorde Skade paa hinandens Sæd eller Afgrøde. Af et »Rekenschöp van seyn Landt«, som Tønnes Jansen Draker førte over sin Jordbesiddelse 1714—35, ses det, at denne omfattede ikke mindre end 55 Parter eller Lodder i Fjerdeparter, Ottendeparter o. s. v. spredte i forskellige Byer. Det samlede Areal udgjorde vistnok mellem 60 og 70 Tdr. Land, og den samlede Værdi deraf anførtes til ca. 3000 Dlr.

De ***Besiddelser i de danske Byer***, som Hollænderne i Tidens Løb erhvervede sig, var ret betydelige. Fra mange af Gaardene i de nærmest liggende Byer havde de købt eller ladet sig udlægge Jordarealer som brugelig Pant for Laan, hvormed de havde forstrakt de danske Bønder. Skønt Jorderne var matrikulerede og skyldsatte under de Gaarde, hvortil de havde hørt, og Byrderne saaledes stadig paahvilede Gaardenes Fæstere eller Ejere, var de fraskilte Gaardenes Drift. Hollænderne gjorde desuden Fordring paa Andel i de danske Byers Fællesrettigheder i Forhold til de erhvervede Besiddelser. Til Gengæld forlangte Fæsterne, at Hollænderne skulde tage Del i Gaardenes Vedligeholdelse. I den Anledning ses 1751 oprettet en »Forening« mellem Hollænderbyen og Gaardmændene i Viberup og Ullerup og ligeledes 1756 med Gaardmændene i Maglebylille, hvorved Hollænderne fremtidig fraskrev sig al Ret til disse Byers »Gaarde, Pladser og Jorder« imod at der ikke forlangtes nogen Hjælp af dem til Vedligeholdelsen.[1])

Efterhaanden som Hollænderne flyttede ud og tog Bolig i de andre Byer, ophørte dette Ejendomsforhold for en Del.

[1]) Dok. til Taarnby B. Justitsprotok. 1770—73.

Men endnu omkring 1800 svarede dog Hollænderne Skat af over 1000 Tdr. Land med 174 Tdr. Hartk. i Taarnby Sogn. Størstedelen var liggende under Maglebylille og Tømmerup, men ogsaa under Skelgaarde, Viberup og Ullerup laa en Del, ligesom meget af Ladegaardsmarken var tilkøbt. 1830 havde det »danske« Areal 111 Tdr. Hartk., og endnu 1910 var det 390 Tdr. Land. Deraf var den største Del af Kongens Enge, der tidligere laa til Ladegaarden.

Ogsaa under Udskiftningen afvikledes mange af disse aparte Ejendomsforhold. Samtidig med Fælledens Udparcellering reguleredes Marklodderne. Man maatte først udregne hver Mands Hartkorn, derefter slaa al Byens Jord sammen og atter beregne og udskifte, hvad hver især kunde tilkomme efter Bonitet og Areal. De gamle Gaardnumre forsvandt, og alle Ejendomme fik nye Løbenumre, der dog ikke svarede til de nuværende Matrikelnumre, som indførtes ved Matriklen 1844.

Udflytningen fra Hollænderbyen til de andre Byer fandt gradvis Sted gennem hele det 18. Aarh. Efter Pesten 1711 blev mange Gaarde ledige, og dette gav Stødet til den første større Udflytning. Det var fra Begyndelsen af en ikke ringe Overvindelse fra Hollændernes Side at flytte ud fra deres By og tage Gaarde i Fæste, yde Ægt og give Afkald paa de Privilegier, der endnu væsentligt adskilte det hollandske og det danske Sogn fra hinanden. Men da mange af deres udenbys Jorder ellers vilde blive inddragne, maatte de følge denne Udvej. Iøvrigt opløstes kort Tid efter et af de vigtigste Privilegier, Skatteprivilegiet, og det varede ikke længe, før Fæstemaalet ophævedes, og samtlige Fæstegaarde overgik til at være Selvejendom. Dermed var de væsentligste Hindringer for Udflytningen ophævede, og den gik rask fremad. I 1770erne var Halvdelen af Gaardenes Ejere i de danske Byer Hollændere, d. v. s. bar hollandske Navne. Og det viser sig, at det var særligt de nærmest liggende Byer, hvorunder de tidligere drev den meste Jord, de havde indtaget. Her var langt det overvejende Tal af Ejerne Hollændere, der enten boede i Byerne eller var Medejere og Interessenter i Gaardene. Ved Udskiftningen efter 1800 fik Parthaverne saa deres Parter udviste som Ejendom.

Den første Udflytning fandt egentlig Vej til Dragør, der

ganske vist hørte under det hollandske Sogn, men dog snart udskilte sig som en særlig Kommune. Allerede i det 17. Aarh.s Slutning begyndte Hollænderne at flytte til Dragør (ud over de to hollandske Gaardmandsfamilier), og søgte deres Næring paa Søen. Efter 1700 var denne By begyndt at gaa fremad som Søfartsby, og baade Fiskeri og Bjergning gav undertiden lønnende Erhverv. En Del af Hollændernes overflødige Ungdom, der ikke kunde bane sig Vej som Gaardmænd eller ved Giftermaal forsaa sig mod Standstraditionerne, havde den Udvej at fare til Søs; og Dragør blev da gerne deres Tilflugtssted.

Allerede 1747 fandtes her 80 Smaaskippere og Baadeejere, og deraf havde de 30 hollandske eller hollandsk-blandede Navne. Her tog Hollænderne ogsaa Del i Haandværk og Bjergning og forplantede sig længe før Beboerne i selve Hollænderbyen baade med de danske Amagere og enkelte indvandrede Jyder og Sjællandsfarere. Slægtskabsbaandet med Hollænderne holdt i alle Tilfælde ikke meget fast. De gamle Divergenspunkter mellem de to Byer spores stadig i det private som i det kommunale Liv.

Forholdet til Dragør var stadig det, at Hollænderkommunen drog denne By mere og mere ind under sin økonomiske Interessesphære. Kommunens Schout, der ogsaa var Øvrighed og Overfoged for Dragør, søgte — ligesom hans Scheppens — at drage de flest mulige Indtægter i Form af Skatter og Næringsafgifter ind under deres Omraade. Dragørboerne maatte saaledes tage Del baade i Hollændernes Ekstraskat og Grundskat og svare Græsningsafgifter og Kirkeafgifter til dem samt give dem samme Ret og Adgang til Bjergningsindtægterne, som de selv havde i Kraft af deres Havn og Søfartsmateriel. Det var derfor ikke underligt, at Dragørskipperne fratog Broderparten af Bjergningerne som Læsteparter til deres Skibe. Saa snildt indrettedes det, at man stadig forhøjede Afgiften af Bjergningssummerne til Dragør Bys forskellige Kasser for at gøre Mandsparten saa lille som muligt ved Delingen. Det ses af Bjergningsbogen, at der stadig tilfaldt Hollænderbyens Folk ikke ganske faa Mandsparter. 1742 fik de t. Ex. af en Bjergning, der indbragte 1200 Rdlr., 81 Parter, som beløb sig til 129 Rdlr., 1746 tilfaldt der dem af en Bjergning, der indbragte 3400 Rdlr., 62 Parter, ialt 280 Rdlr. Man forstaar godt, at

Dragørboerne ikke saa mildt til, at disse Penge gik deres Dør forbi, og at de søgte at fortrædige Hollænderne i at komme til Fadet blandt andet ved at unddrage dem Underretning om Grundstødningerne og ved at slutte Indskrivningen af Bjergningsdeltagere, inden de var mødte. At der paa den anden Side ogsaa var Misundelse blandt Hollænderne, faar vi et Indtryk af gennem følgende Bemærkning, som Skriveren paa Dragør har tilføjet i Bjergningsbogen efter Afslutningen af Aaret 1750:

> Staa Dragør ved Herrens Hjælp, agt Ingens skæve Øye,
> Med det misundte Brød vi os vil lade nøye.

Inden Dragørboerne fik Magt og Myndighed til at ordne deres Sager, vedtage og faa Sanktion paa deres egne Vedtægter, stod de under Hollænderne, som de ikke maatte »udtrænge« fra Skibssjouene. De skulde svare Skatter til Hollænderbyen og var underkastede dennes Love og Vedtægter i næsten alle Forhold. Dette avlede selvfølgelig Misnøje og Strid, som udviklede Dragørboerne til at staa paa egne Ben. Da de fik deres egne Vedtægter, fastsloges det snart, at kun Folk, som havde Byens Rettigheder, maatte gaa til Skibs, og senere (1829) tilføjes der, at »Bønderkarle og Landfolk«, selv om de havde Byens Rettigheder, kun skulde have halv Mandspart i Delingen mod de, der var søvante. Nu behøvede Dragørboerne ikke mere at lade sig nøje med »det misundte Brød«; nu havde de det for sig selv. Og ved Schoutjurisdiktionens Ophævelse blev de ogsaa i retslig Henseende uafhængige af Hollænderne, ligesom de allerede ved Kommunalordningen 1803 havde faaet deres egen selvstændige Skatteordning og ved Købet af Fælleden og Engene 1810 kunde faa græsset deres Køer og Heste og faa Ler til deres Huse uden at skulle spørge Schouten »om Forlov«.

Erhvervslivet i Hollænderbyen, hele dens Produktionsforhold, samlede sig med Tiden mere og mere om Jordbruget, Jordens Udnyttelse til Torveproduktion. Alle de sidestillede Indtægtskilder, som Byen før havde: Aalefiskeri, Hesteavl, Handel og Søfart, ebbede ud Tid efter anden. Men Jorden krævede alle Beboernes Kræfter og Flid, og de forøgede dens Ydeevne og derved deres økonomiske Udbytte af den. Hvilken Betydning de ovennævnte Indtægtskilder har havt for

Byen skal ikke kunne siges, skønt det fortælles, at Aalefiskeriet lagde Grunden til dens Velstand; men om Jordens Indbringende kan vi danne os et nogenlunde tilforladeligt Skøn, i al Fald for den senere Del af Perioden, gennem den stærkt forøgede Produktion og Torveomsætning.

Hvad Produktionen angaar, bestod denne gennem det 18. Aarh. for en væsentlig Del i Mejeriprodukter, men dog ogsaa for en stor Del af »Have-Gevæxter«, som solgtes baade paa Torvet og til private Huse. Vi ser, at der i 1790erne indførtes gennem Porten af Amagerprodukter for over 70,000 Rdlr. aarligt. Deraf var antagelig mindst en Trediedel fra Hollænderbyen. En almindelig Gaard synes da at have havt en Indtægt af Torveprodukter paa 5—600 Rdlr. aarligt, eller 6—8 Rdlr. paa hver Torverejse. Desuden sendtes der mange Produkter til Provinserne. Salget af Hvidkaal og Korn indbragte ogsaa gode Penge. I 1830erne var Hollænderbyens aarlige Kornavl: 1500 Tdr. Rug, 1800 Tdr. Byg, 1200 Tdr. Havre og 300 Tdr. Ærter. Deraf solgtes omtrent en Trediedel. Produktionen er nu mer end fordoblet; Kornavlen er sikkert over 10,000 Tdr., og alene af Hvidkaal avler denne By 80 til 100,000 Snese aarlig.

Endnu omkring 1830 var Byens Mælkeproduktion ca. 10,000 Tdr., hvoraf der solgtes ca. 7000, foruden ca. 500 Tdr. Fløde og 100 til 200 Ottinger Smør. Koholdet var da kun halvt saa stort som tidligere.

Byens Kreaturhold stillede sig saaledes:

Aar	Heste	Køer	Svin	Faar	Stude
1677:	378	780	—	—	14
1830:	250	450	230	100	—
1893:	467	341	407	74	—

Den samlede Produktion af Hollænderbyens Jordbrug, der omkring 1800 neppe udgjorde 30,000 Rdlr., kan nu antagelig regnes til mindst 200 Kr. pr. Td. Land af den opdyrkede Jord, eller en halv Million Kr. aarlig. Men Ejendommenes Værdi og Forrentning er ogsaa stegen til det tidobbelte af, hvad de stod i for 100 Aar siden. Virksomheden er endelig spredt paa flere Gange saa mange Hænder, idet Byen er delt i ca. 100 større og mindre Brug. Mange mindre Jordbrugere og Gartnere torve flere Dage ugentlig, medens mange Gaarde om Vinteren ind-

skrænker deres Torvebesøg til en Gang ugentlig. I Almindelighed gør de fleste Gaarde omkring 75 Torverejser i Aarets Løb. Og antager vi, at disse Rejser giver en gennemsnitlig Indtægt paa 40 Kr. hver, indbringer dette Erhverv en Aarsindtægt paa ca. 3000 Kr. til et almindeligt Gaardbrug.

Krohold eller »Øltapperi« har fra den ældste Tid været tilladt i Hollænderbyen. Der fandtes ingen privilegeret Kro, men Byen havde Tilladelse til ved sine egne Beboere at lade brygge og udtappe Øl til Salg. Allerede 1615 finder vi Navnet Claes Bruwer, noget senere Jan Wert, og 1667 Pitter Kromann blandt Byens Gaardmænd. 1676 søgte Byen om Kongens Konfirmation paa sin »gamle« Rettighed til at brygge til eget Forbrug.[1]) Nogen Konfirmation derpaa findes ikke. Samtidig ses, at Pitter Brøgger flere Steder havde tilgode for Øl, saaledes i et Bo efter en Gaardmand i en af de andre Byer »for 2 Tdr. Skillingsøl 3 Rdlr.« Og 1710 finder vi, at ikke mindre end 4 Gaardmænd i Byen havde Øltapperi og derfor maatte betale Krigsstyr, den ene 5 Rdlr. og de andre 3 Rdlr. hver.[2]) 1743 svarede 5 Gaardmænd, som tillige holdt Kro, 2 Rdlr. hver i Kopskat. Men saa gik det for galt til, og 1758 tiltaltes ikke mindre end 9 af Bønderne for ulovligt Krohold. Det hjalp for en Tid. I en Indberetning fra Amtsforvalteren til Rentekamret 1770 over de Skatteobjekter, der fandtes paa Øen, anføres: »Ligeledes er i Hollænderbyen fra ældgammel Tiid 3 Steder, hvor Ejerne, som ere Gaardmænd, holder offentlig Kroe, der ei kand hæmmes, men heeder at være for Byens folck og Reisende umistelige, dog veed man ikke, at de brænde Brænde-Viin; naar at de bekom allernaadigst Tilladelse at holde Kroe, dog alleene derhos selv at brøgge Øll, kand derved ventes aarlig Afgift à 15 Rdlr.« Amtmanden tilraadede at give de tre Bevillinger imod at der svaredes 15 Rdlr. aarlig af hver; men det skete dog ikke.[3]) 1791 tiltaltes Gaardmændene Jacob Pittersen, Jan Jansen Kurvemager og Gert Dirchsen Schøit (Gd. Nr. 13) for ulovligt Krohold. De paaberaabte sig Byens Vedtægt af 1726, som var konfirmeret af Amtmanden, men maatte allige-

[1]) 2. Del p. 214.
[2]) Regnsk. f. extraord. Skatter 1706–13.
[3]) Rigsark. Top. Saml. Kbh. A. 1770.

vel betale klækkelige Bøder.[1]) Derefter synes Kroholdet ophørt, indtil det i Ly af Foreningsfriheden vandt Fodfæste, og endelig 1907 legaliseredes det ved en Næringsbevilling.

Større *Ildebrande* har flere Gange hærget Byen. Hverken i dens Ydre eller i Boligudstyret er der ret meget tilbage, som minder om dens hollandske Ophav. Den ejer intet Arkiv, og der er ikke bevaret stort af skriftlig Overlevering fra dens kommunale og retslige Forvaltning; selv Retsbøgerne og alle Retsdokumenter er gaaet tabt ved forskellige Ildebrande. Naar undtages Kirkebøgerne, der heldigvis er bevarede lige fra 1640, findes der kun lidt af historisk Materiale i Landsarkivet om Byens indre Forhold.

Under Svenskekrigen (1658) brændtes hele Byen af Fjenden. Kun 28 Aar efter, 31. Maj 1685, brændte under en Storm en stor Del af den, hvorfor Beboerne fik eftergivet 3 Aars Landgilde af Ladegaardsmarken — 200 Rdlr. aarligt — som Hjælp til deres Gaardes Genopførelse. Og i Aaret 1700, den 28. Oktbr., indtraf atter en stor Ildsvaade, hvorved Halvdelen af Byen gik op i Luer. 43 Gaardmands- og 7 Husmandsfamilier mistede Alt: Besætning, Avl, Indbo og kontant Formue. De ansøgte Kongen om Hjælp og fritoges for en stor Del af deres Skatter i to Aar, 7—800 Rdlr. — 1733 brændte igen en Del af Gaardene, og Ejerne fritoges for Kontributionsafgifter i to Aar samt for Told af de indførte Bygningsmaterialer til Genopførelsen. Størstedelen af disse Materialer indførtes ad Søvejen til Dragør, saaledes en Del Mursten, 110 Tylter Brædder, 1239 Traver Langhalm, 19,000 Tækkekæppe m. m.

Endnu efter disse Brande synes bibeholdt meget af den gamle hollandske Almuestil og Byggemaade. Gaardene bestod af fire sammenbyggede Længer af Bindingsværk, og Stuerne indrettedes og møbleredes endnu under stærk Paavirkning af den gamle Boligstil. Først henimod Slutningen af det 18. Aarh. spores en Blanding, idet særlig Bohavet da minder stærkt enten om Hovedstadens Borgerhjem eller den almindelige Landalmue paa Sjælland; og da de ældste Gaarde, der nu findes, stammer fra den Tid, er de ældre Bygningsformer, hvad Indbo og Boligudstyr angaar, saa at sige helt forsvundne. Den

[1]) Kanc. Brevb. 1791, 140.

næste store Ildebrand, der fandt Sted 1809, ødelagde de fleste af Gaardene, ialt 23, saa det synes ikke underligt, at der til Nutiden kun er sparet en ringe Del af de gamle Hollænderhjem. Saa at sige de eneste Levninger, der nu er tilbage af den gamle Hollænderby, er den gamle Gaard paa Nordsiden af Gadekæret, hvor Exner har malet Stueinteriøret til sit Billede »Et Gilde paa Amager«, samt Amager-Musæets første Hjemsted »Hollandsminde«

Den sidstnævnte Ildebrand opstod, efter hvad der fortælles, i det Hus, hvor den kongelige Skytte boede, i Nærheden af Kirken. Der stod en Kasse med Patroner, som ved Antændelsen exploderede, saa Huset styrtede sammen og dræbte baade Skytten og hans Kone. »Saa kom dog Straffen!« udbrød ældre Folk; thi Skytten var ilde set af Beboerne for sin overlegne, vigtige og brøsige Optræden i sin Egenskab af Kongens Tjener.

Fjender eller Misundere synes Byen at have havt. Igen Natten til den 11. Juni 1821 lagdes Størstedelen af dens Nordende i Aske ved en paasat Brand. Man mistænkte en fremmed Mandsperson, som havde opholdt sig hos en Enke, Lisbeth Buur, i hvis Hus Branden opstod; men man havde ikke tilstrækkelige Beviser imod ham, saa han kunde ikke dømmes. Enken indebrændte. Ved denne Brand gik ogsaa Skriverens Gaard tabt og dermed omtrent alle Byens Dokumenter, Rets- og Regnskabsbøger, netop som den gamle Schoutjurisdiktion ophævedes. Derfor er der næsten Intet efterladt fra denne Institution.

Under de to sidste Brande var der oprettet en kgl. Brandkasse, hvor Gaardene var assurerede. Branden 1809 gav vistnok Stødet til Ansættelse af en Vægter, som lønnedes med 5 Sk. af hver Gaard, 2 Sk. af hvert Hus samt 1½ Skp. Rug ugentlig af Byen. Denne Brand gav ogsaa Anledning til de første Udflytninger fra de gamle Gaardpladser langs Bygaden til Sidevejene, og en Del af Gaardene flyttedes ud paa Markerne.

Fælledens Udskiftning og Jordernes Samling faldt sammen med disse Brande og bidrog til at sprede de tæt sammenbyggede Gaardrækker fra hinanden. Opmaalingen og Beregningen af Gaardenes Tilliggende varede det meste af 3 Aar, 1809—12,

og foretoges af Kaptejn P. H. Høyer. Hver Gaard fik tillagt 2—3 større Lodder, saavidt muligt samlede. Derefter foretoges Opmaalingen af Fælleden, hvis Deling fandt Sted 1816—18. Udskiftningen lededes af en Landvæsenskommission, bestaaende af Stiftamtmand Bülow, Kommissærerne Bierg, Nellemann, Major Juel samt 4 Lodsejere. Disse Mænd enedes om Delingsforholdet, og der udskiftedes ca. 1000 Tdr. Land, hvoraf Nyvang paa ca. 170 Tdr. Ld. tidligere var indtagen til Opdyrkning. Præsteengen og Møllelodden — Skolelodden var vist tidligere udlagt — fratoges forlods. De 300 Tdr. Land udlagdes til Beplantning af en Lund, kaldet »Nye Lund« — senere Kongelunden. De resterende ca. 500 Tdr. Ld. deltes i 62 Lodder mellem Hartkornsejerne, idet der blev tillagt hver ca. 2 Tdr. Ld. pr. Td. Hartkorn. Tilbage var endnu ca. 1550 Tdr. Land, der bibeholdtes som Fælled og Tanglæg.

Fælleden, hvoraf 200 Tdr. Ld. tidligere var solgt til Dragør, omfattede paa det nærmeste 3000 Tdr. Ld Den var paa hele den indre Side omdiget med et Stengærde — Vierdiget — som strakte sig Vest om Dragør til Dragør Lund, derfra til Hollænderbyens Mølle og videre mod Nordvest forbi Lergravene, Tyrehaven og Skomagervælen til Ullerup Spjeld ved Hjørnet af Kongens smaa Enge. Her sluttede Diget til Grøften mellem Nyvang og Ullerup Mark, hvorfra Skellet bøjede uden om Raagaard og gik i nordlig Retning. Endnu indtil omkring 1850 benyttedes altsaa Halvdelen af det samlede Areal i Fællesskab. Først da begyndte Bebyggelsen af Fælledjorderne. Senere er Størsteparten af det resterende Areal delt eller frasolgt Byen, saa kun en smal Strimmel langs Stranden endnu henligger som Tanglæg.

De første *Udflyttergaarde*, der rykkede ud fra Hollænderbyen, var Gaardene ved Dragør Kirkevej, Lundegaard, Nordre Dragørvej og Ryvej, dels efter Branden 1809, dels efter Branden 1821. Omkring 1850 opførtes den første Gaard paa Fælleden i Nærheden af Længstehøj. 1872 købte Morten Lindgreen et stort Areal, hvor han anlagde et Teglbrænderi og byggede Aflandshagegaard (114 Tdr. Ld), der nu tilhører Hans Ohlsen, Sophienhøj. Efterhaanden er ialt bygget ca. en Snes mindre Gaarde paa Fælleden fra Store Magleby til Kalvebodstrand udenfor Kongelunden.

Nye-Lund eller Kongelunden, som endnu hører under Store Magleby, er anlagt paa den yderste Del af denne Bys Fælled. Under Forarbejderne til Fælledens Udskiftning benyttede Landhusholdningsselskabets Præsident, Geheimeetatsraad Jonas Collin Lejligheden til at erhverve et Areal deraf til Skovbeplantning. Han nærede en levende Interesse for Skovkultur og havde sin Opmærksomhed henvendt paa det skovfattige Amagerland, hvor Træløsheden gjorde, at Stormene var mere ødelæggende end nødvendigt, og hvor tillige Mangelen paa Brændsel følte haardt. 1816, den 29. Oktober, indstillede han til Landhusholdningsselskabet, at dette søgte at erhverve 300 Tdr. Ld. af Hollændernes Overdrev til Skovplantning.

Landhusholdningsselskabet modtog Collins Forslag med stor Tilslutning og indgik den 10. December 1816 med et Andragende til det kongelige Rentekammer om at støtte Foretagendet og om at søge udvirket en Bevilling til Bestridelse af de væsentligste af Omkostningerne. Ogsaa i Rentekamret vandt Collins Forslag Bifald, og Statsminister Møsting opnaaede en, den 30. Maj 1818 dateret, allerhøjeste Resolution, der lyder saaledes:

»Vi ville efter indbemeldte dit allerunderdanigste Forslag, allernaadigst have skænket en Sum af 12,000 Rbd. N. V. til det heri ommeldte Skov-Anlægs Fremme, og bifalde derhos allernaadigst, at vort Landhusholdningsselskab maa overdrages Anlægets Udførelse, imod at aflægge aarligt Regnskab for dets Forvaltning.«[1])

Med denne Bevilling var Foretagendet sikret. Amagerne var i Forvejen vundne for Sagen. Ved et Møde i Store Magleby den 18. Maj var Arealet blevet overdraget Selskabet for 20 Aar fra 1. Oktober, imod at det atter, med hvad der var plantet derpaa, skulde falde tilbage til Byen. Som medvirkende ved Overdragelsen var Amtsforvalter Bierg og forhenv. Hyrekusk Nørager.[2])

Indhegningen af Arealet paabegyndtes samme Aar. De første Træer plantedes i Foraaret 1819. Foruden de 12,000 Rdlr., som Kongen stillede til Raadighed, blev der 1822 bevilget

[1]) »Ill. Tid« Nr. 51, 1899.

[2]) Nørager købte ogsaa 230 Tdr. Ld. af Tømmerup Overdrev, hvorpaa senere Gaarden »Nøragers Minde« byggedes.

4000 Rdlr., og Landhusholdningsselskabet skænkede 2000 Rdlr Sedler, hvoraf Renten skulde anvendes til Skatterne af de 10½ Td. Hartk., der paalagdes Arealet (senere forhøjet til 20 Tdr. 6 Skpr.). Efter Forslag af Collin kaldtes den vordende Skov Kongelunden.

Efter 10 Aars Forløb var omtrent Halvdelen (150 Tdr. Ld.) tagen under forstmæssig Behandling. Jordens Tilberedning frembød adskillige Vanskeligheder ved Rensning eg Højning. Trods Plantningens gode Fremvækst maatte de 20 Aar da efter Selskabets Indstilling anses for en altfor kort Tid til Sagens Gennemførelse; man frygtede for, at Overdragelsen af den unge Skov til Hollænderne skulde have dens Ødelæggelse til Følge. Fristen ønskedes forlænget til 40 Aar, hvortil Lodsejerne havde erklæret sig villige, imod at de fritoges for at udrede Skatter og Afgifter af Jorden, og Kongen tilraadedes at bevilge dette Forlangende. Beplantningen udførtes for Størstedelen under Ledelse af Slotsgartner Petersen paa Frederiksberg og Landinspektør Høyer. Hele Foretagendet blev imidlertid Husholdningsselskabet for bekosteligt, hvorfor Collin 1836 foreslog Rentekamret, at Staten skulde overtage det, fuldføre Beplantningen og henlægge Skoven under Forstvæsenet.

Samtidig fremkom Forslag fra Overhofjægermester, Baron Løvenskjold om at flytte det kgl. Fasaneri hertil fra Jægersborg, hvor det ikke ret vilde trives, da Fasanerne udvandrede til de omliggende Skove. Forslaget mødte først megen Modstand. Det fremførtes endogsaa, at Fasanen ikke var en Vadefugl. Men Kongens Sanktion vandtes, og 1841 blev Fasaneriet overflyttet til Kongelunden, hvor det viste sig at trives udmærket. Beplantningen var endnu kun halvt færdig, hvorfor der indlededes Underhandlinger med Store Magleby om Statens Overtagelse. Hertil bevilgedes da 20,000 Rdlr. af Kongens Civilliste, hvorunder Skoven blev lagt, medens Administrationen overtoges af Forstvæsenet 1845, og Beplantningen fuldførtes for Kronens Regning.

Fasaneriet omfatter nu 800 à 1000 Stkr., og der skydes ved de aarlige Kongejagter 3—400. I Skoven er rejst et Mindesmærke for Baron Løvenskjold og senere (1898) for Jonas Collin. Der er ansat en Fasanjæger og en Skovfoged.

2. Rets- og Kommunalvæsen.

Retsvæsenet.— Schouter og Skrivere.— Kommunalordning.— Møllen.— Aalefiskeriet — Vedtægter.— Skatter og Hartkorn.— Byforstanderskab. — Bylav. — Kommunens Udgifter.

RETSVÆSENET i Hollænderbyen bestod stadigt efter Christiern d. 2.s Privilegium, dog med et Forbehold, taget ved Christian d. 4.s Stadfæstelse 1615, som en særlig kommunal Jurisdiktion, nærmest i Lighed med de Sognekirker, der fandtes mange Steder paa Adelsgodserne. Denne Retsordning sanktioneredes af de forskellige Konger. Da man forinden en saadan Sanktion 1751 ønskede Klarhed over, hvorledes Retten lededes og virkede, findes en Erklæring herom fra Schouten og Skriveren lagt til Grund for Sanktionen ved kgl. Reskript af 12. Maj s. A. saalydende:

»Retten bestaar af 9 Personer:

1) Schouten, hvilken af Byen ved Dødsfald eller Forandring af forrige Schout udnævnes, og ordinær bliver Skriveren, og derpaa af Amtmanden over Kjøbenhavns Amt beskikkes og af ham faar Bestalling og tages i Eed.

2) Skriveren, som ligeledes af Byen udnævnes og af Amtmanden beskikkes og tages i Eed.

3) Syv Scheppens, som hvert Nytaar af Byen udnævnes og gaar Touren rigtig omkring[1]) og tilligemed Schouten dømmer i alle de Sager, som af Hollænderbyens Rett behandles

Ved Store Magleby Rett paadømmes alle de Sager, som der indstævnes at skal paakjendes, det være sig enten iblandt Sognets egne Folk eller og iblandt dem og Fremmede, naar

[1]) Efter Gaardenes Numre.

de sidste har noget at tiltale de første for, og saavel i Proceduren som i alle Ting af Rettens Omgang dependeres, handles og dømmes efter den danske Lov og de allernaadigst udgangne Forordninger, undtagen at i smaa og ubetydelige Sager mellem Sognets egne Lemmer udstædes Aften Varsel og dend indstævnte, om er tilstede, er pligtig derefter at møde, men naar en fremmed har noget at søge eller tiltale en i Sognet boende for, bruges dend i Loven befalede Kald og Varsel.

Naar nogen ikke er fornøiet med dend Dom, som Schouten med sine Scheppens afsiger, og samme vil til højere Rett indstævne, skal dend appelleres for Amtmanden over Kjøbenhavns Amt og af ham paadømmes, og om nogen vil gaa videre, da appelleres til Højesteret, saa Hollænderbyens Rett ikke staar under Sællands Landsthing.

Under fornævnte Store Magleby Jurisdiktion sorterer Hollænder-Byen og Dragøe samt det Huus, eller dends Beboere, som staar paa dend saakaldede Ladegaards Mark ved Taarnbye.

Udi Store Magleby er Schouten Ober-Formynder og Skifteforvalter og hand sætter Formynder for Børn og umyndige, hvilke hvert 3die Aar skal gjøre for Schouten og Skriveren Regnskab for hvad Indkomster og Udgifter, der kand falde ved Børnene og deres Arvemidler, men saa længe en af Forældrene lever, beholder dend sine Børns Arvemidler uden Renter til de bliver myndige eller ved Giftermaal forseet, med mindre Forældre skulde komme til agters og Børnenes Gods formindskes, da Formynderne dermed Opsigt skal have og det til sig annamme og dertil svare. Iøvrigt skiftes og deles efter den danske Lov undtagen: 1) at Broder og Søster gaae lige i Lod med hinanden i Skifte og Deling, 2) at naar enten Fader eller Moder ved Døden afgaar og har efterladt sig Børn og et af Børnene iligemaade døer efter at Skiftet efter Forældrene er holdet, da tager den igjenlevende Fader eller Moder Lod og Part lige med et af Børnene, 3) at naar et Barn døer, som er uden Broder eller Søster og sine Forældre allerede arvet haver, da arver Faderbroder og Fadersøster og Moderbroder og Modersøster i lige Parter.

Den ordinære Rett i Store Magleby holdes og sættes alletider efter gammel Skik og Sædvane 4re Gange om Aaret: ved Nytaar, Paaske, Sct. Hansdag og Mikkelijtider, friidt og uden Betaling for alle og Enhver, som der har noget at forrette. Men forlanger nogen aparte Rett sat paa andre Tider, betales derfor 4 Rdlr.

Ved Acter, Domme og Thingvidners Beskrivelse og Udstædelse betales efter Loven. Og naar nogen forlanger Arrest 4 Rdlr. Hvad Afkald eller deslige i Retten bliver leveret til Indførsel i Protocollen betales til 4 Sk. Stk. og ikke mere.

For at skifte i Hollænderbyen, i hvor stor eller liden det er, betales til Schouten 2 Rdlr. og Skriveren 1 Rdlr. Og paa Dragøe til Schouten 5 Mark og Skriveren 5 Mark.

Saaledes allerunderdanigst forfattet og overleveris udi allerdybeste Underdanighed at

J. B. Schout
C. Tønnesen, Skriver.

Store Magleby paa gl. Amagerland,
d. 19. April 1751.«

Retsbetjentene nød iøvrigt forskellige Friheder i Henseende til Skatter og Hofrejser (dog ikke af deres danske Hartkorn). De havde en Mandspart i Indtægten af grundstødte Skibe. Schouten havde sin særlige Stol i Kirken. Og naar de kørte til Torvs, havde han og Skriveren Tilladelse til at køre forbi de andre Vogne, da de havde Forretninger paa Amtstuen. Schout- og Skriverembedet gik ofte i Arv inden for samme Familie.

Retten holdtes i Reglen hos Schouten eller Skriveren, hvor der fandtes en særlig Stue dertil. Det sidste Retssted var Gaarden Nr. 1, »Skriverens Gaard«, der indtil 1797 tilhørte Schout Gert Corneliussen Bacher og senere Skriveren af samme Navn. Den sidste Schout, Dirch Corneliussen, boede paa Gaarden Nr. 2, som brændte 1809 og derefter udflyttedes til Nordre Dragørvej. Retten holdtes tilsidst omtrent hver Uge, ofte to Gange ugentlig. Retssagerne omhandlede da for en stor Del Bjergninger paa Dragør, hvorom der var mange Stridsspørgsmaal, enkelte Tyverisager og Gældssager.

Større Straffe idømtes sjældent, saa det var meget faa

Sager, der appelleredes til Amtsretten. 1663 ses, at en Mand i Hollænderbyen havde dræbt en Kvinde ved Gift. Da han anede Uraad, var han sejlet til Helsingør med Rødder og Urter og flygtet derfra, og man saa ham aldrig siden. Han dømtes fra Liv og Gods. En Kvinde havde besigtiget den Døde ved Midnatstid, maaske for at se om Morderens Genfærd skulde vise sig. 1680 dømtes en gift Mand, der havde »besovet« sin Tjenestepige, til at miste Halvdelen af sit Bo, der taxeredes til 70 Rdlr. 1717 havde en Mand og Kone stjaalet hos Præsten. Manden dømtes til Galgen, Konen til at kagstryges (piskes) og brændemærkes med Tyvsmærke i Panden. De benaadedes af Kongen, han til livsvarigt Arbejde paa Bremerholm, hun til Spindehuset. To Skaaninger, der nogle Aar senere begik Indbrud og Rov — de bandt en Kone i Sengen og ranede 450 Slettedlr. — dømtes til Galgen samt til at betale »Tvigield« (det dobbelte af Ranet) og miste deres Hovedlodder.

Retterstedet fandtes i gamle Dage paa »Galgebakken«, det laa paa Fælleden syd for Møllen.

En Særstilling indtog denne Sogneret ved, at ingen Prokurator maatte møde og procedere nogen Sag uden særlig Tilladelse af Øvrigheden. Prokuratorstanden havde ganske vist faaet kgl. Bevilling til »for alle Ober- og Under-Retter at føre Sager«. Men Hollænderne fandt, at der »let kunde findes de iblandt, som ved Kroglove og Uendeligheder kunde søge at indvikle os (desuden ikke Lovkyndige) i Forvirrelser og benytte sig af vores Enfoldighed heri«. De ansøgte derfor 1773 Kongen om, at Christian d. 4.s Privilegium af 10. Juli 1615, der tilholdt at søge Sagerne afgjort i Mindelighed »for at forekomme vidtløftige Bekostninger og Tidsspilde«, fremdeles maatte staa ved Magt, samt at ingen Prokurator dersteds for Retten maatte møde i nogen Sag uden at være beskikket dertil af Amtmanden. Efter Amtmandens og Kancelliets Forestilling stadfæstedes denne Særrettighed.[1])

I Forbindelse hermed dannede Schoutjurisdiktionen tillige Byens Forligskommission (stadfæstet 1806). Og endnu efter denne Jurisdiktions Ophævelse havde Hollænderbyen sin

[1]) Bilag XX.

egen Forligsret, der 1832 foretog 43 Sager, hvoraf de 27 sluttedes ved Forlig.

Schouten var desuden baade Overformynder, Skifteforvalter og Auktionsholder. Retten udnævnte en Formynder til at forvalte de Umyndiges Midler. Hvert 3. Aar skulde han aflægge Regnskab over det forvaltede Gods og staa til Ansvar derfor. Gik Godset tabt ved Krig eller Ildsvaade, led de Umyndige selv Tabet. Hvis Børn fik Arv, og havde Forældre, som var komne i Armod, skulde en Del af Midlerne bruges til deres Hjælp. Ved Skifte gjaldt, som nævnt, særlige Arveregler. Saaledes arvede Søster og Broder lige, en Enke eller Enkemand, hvis Barn døde, arvede samme Part som Barnets Søskende; hvis Barnet ingen Søskende havde, arvede dets Forældres Søskende, »welcher alletydt so gebruchlich is, so lange alse wy gedenchen können«, som det hedder i den gamle Vedtægt, der er fornyet 1726 og konfirmeret 1728.

Som Auktionsholdere havde Schouten og Skriveren en ikke ringe Indtægt. Det ses saaledes, at der ved Auktioner over Boer paa Dragør fragik ca. 10 % i Omkostninger til Deling mellem dem og Staten.

Schoutens Forretninger, navnlig som Dommer, forøgedes stærkt ved Slutningen af det 18. Aarh. Antallet af Love og Forordninger tiltog i stigende Grad, saa den gamle Schout Pitter Pittersen 1770 søgte Amtmanden om at maatte tage en lovkyndig Mand til Hjælp, medens hans Efterfølger søgte at formindske Arbejdet ved Forbudet mod at Prokuratorer gav Møde i Retten.

Tiden krævede imidlertid snart, at ogsaa denne Dommerstilling varetoges af en Jurist. Og netop ved Schout Gert Corneliussen Bachers Død 1797 verserede en stor og vidtløftig Sag mellem Byen og tidligere Justitsraad, nu Generalkrigskommissær Lange, Kastrupgaard. Birkedommer Cramer ved Taarnby Birkething, der vistnok var Sættedommer i denne Sag, søgte da om at faa Schoutembedet nedlagt og Hollænderbyen underlagt hans Jurisdiktion. Det lykkedes dog ikke den Gang. Hollænderne paastod deres Ret til, efter gammel Skik, selv at vælge en ny Schout, og Kongen, der fik Sagen forelagt, gav dem en Frist paa 6 Uger til at begrunde og bevise

denne Ret.[1]) Da de havde deres Privilegier i Orden, fik de Lov til for denne Gang at vælge deres egen Schout, nemlig den gamle Skriver Dirch Corneliussen, der havde Bestillingen til sin Død 1818.

Han assisteredes i en Del Aar at Prokurator Lauritzen, som blev konstitueret i Embedet forinden Schouten døde og var godt inde i Sagerne. Imod at faa ham til Birkedommer gik Byen da ind paa, at deres Sognething ophævedes og forenedes med Taarnby Birk under en samlet Jurisdiktion: Amager Birk. Dette traadte saa i Virksomhed fra Nytaar 1822, netop 300 Aar efter Hollændernes Bosættelse paa Amager og deres hollandske Retsjurisdiktions Indtræden.

Om den sidste Hollænder-Schout fortælles, at han stod højt hos Kong Frederik d. 6. og gerne var med, naar Kongen holdt Jagt paa Amager. Der spistes da ofte Frokost i Præstens Storstue, »Kongesalen«, som fra gammel Tid var indrettet dertil. Kongen var meget interesseret i Hollænderbøndernes Færden og Virken. Da Dannebrogstegnet indstiftedes 1808, skal Kongen have sagt: »Glem saa ikke min Amager«, hvormed han mente Schouten, som ogsaa var en af de første, der kom paa Listen. Han var en ualmindelig agtet og afholdt Mand, saaledes lyder hans Eftermæle.

Som *Schouter og Skrivere* skal nævnes i Fortsættelse af de i 2. Del omtalte; Schouter var:
Tønnes Hansen (1734—1747),
Jacob Gerdsen Bacher[2]) (kaldet J. B. Schout, 1748, 1761),
C. Backer (kaldet C. B. Schout; 1766),
Pitter Pittersen (1767; 1770),
Isbrandt Corneliussen (1773—80),
Gert Corneliussen Bacher (1780—97),
Dirch Corneliussen (1797—1817),
Prokurator Lauritzen (konst. 1817—21).

Skrivere var:
Jørgen Galskiøt (1724, vistnok tillige Skriver ved Amtstuen),
Dirch Pittersen (1734),

[1]) Kanc. Brevb. 1797, 406.
[2]) Gift med Foged Hans Hansens Datter, Sundbyvester, 1758.

Jacob Gerdsen Bacher (1747),
C. Tønnesen Backer[1]) (1751; 60),
Pitter Pittersen (1766),
T. Backer (1767),
Gert Corneliussen Bacher (1772—80),
Dirch Corneliussen (1780—97).
Gert Corneliussen Bacher (1797—1818).

Hollænderbyens ***Kommunalordning*** faldt nøje sammen med Retsvæsenet. Schouten, eller i hans Sted Skriveren, var Byens Foged, begge dannede sammen med de 7 Scheppens Byens Raad, der varetog baade dens borgerlige og juridiske Forvaltning. Raadet forestod hele Byens Økonomi og Orden, varetog dens Rettigheder og Vedtægter, alle dens Fællesanliggender og offentlige Forhold, nærmest som i en Købstadkommune. Baade Kirken, Præstegaarden og Skolen, ja Møllen og Aalefiskeriet administreredes af dette Fogedstyre, ligesom det fordelte og opkrævede Byens Skatter og indbetalte disse til Amtstuen.

Medens flere af de gamle Privilegier, som denne Kommune var bygget paa, og særligt dens privilegerede Skatteydelse, ophævedes gennem det 17. og 18. Aarhundrede, saa adskilte den sig endnu væsentligt fra det danske Sogn ved sin frie Forfatning og det fulde Selveje, Besidderne havde. De andre Byer bebyrdedes stadig i høj Grad baade med Hoveri og Ægtkørsel, men Hollænderbyen synes endogsaa helt at have aflagt sine »Fadebursrejser«, og det ses ikke, at den nogensinde har ydet nogen Afløsning eller Erstatning derfor.

Møllen var som sagt en kommunal Indretning. Den nu nedlagte Mølle var opført 1696 (dette Aarstal stod indskaaret over Indgangsdøren); men der fandtes en tidligere Vejrmølle, som sikkert havde staaet fra Christian d. 4.s Tid. Baade den sidste og den tidligere Mølle ejedes af Byens Beboere, der var forpligtede til at lade male paa den mod en billig Maleafgift: for 1 Td. Rug 20 Sk., 1 Td. Byg 12 Sk. Ogsaa Dragørboerne lod male her, men de maatte først betale henholdsvis 3 Mark og 2 Mark pr. Td. Allerede fra 1704 nævnes en Deklaration om, at Dragørboerne havde tilkøbt sig Retten til at benytte Møllevejen for 16 Rdlr.

[1]) Gift med Pitter Willumsens Datter, Sundbyvester, 1760.

Hollænderbyens Mølle, fra 1696.

I Vedtægten med Dragør af 1766 hedder det, at denne Bys Indvaanere ikke skal betale mere end 12 Sk. for hver Td. Rug foruden Kørselen op og ned, »saa lover og Dragør Indvaanere, at de alle vil lade male paa vor Mølle saa længe de kand blive exbideret og ingen Klage sker«.

Møllen var tilligemed en Jordlod paa 6 Tdr. Ld. bortforpagtet mod en aarlig Afgift paa 400 Rdlr. til Byen. 1710 ses at Gjert Clausen havde den i Forpagtning.

Hollænderne svarede ingen Mølleskyld. Da der fra Statens Side 1775 rejstes Krav herom, gjorde de gældende, at de vel intet Fribrev havde paa Møllen, men den var i sin Tid bygget paa Byens egen Grund, og i 150 Aar havde de ingen Mølleskyld svaret, saa de mente ikke nu at kunne tilpligtes at betale en saadan Afgift. Amtmanden erklærede ogsaa, at Møllen maatte have særlige Friheder, og det ses heller ikke, at den kom til at betale Afgiften.

1802 dreves Vejrmøllen sammen med en Hestemølle. Omkring 1830 formaledes aarligt 3 à 4000 Tdr. Sæd. Byens Gaardmænd havde første Ret til at faa malet; Husmændene maatte vente til bagefter, og Fremmede (udensogns boende), som benyttede Møllen, maatte betale en højere Maleafgift end Sognets Folk. Møllekassen forvaltedes af »Møllemesteren«, en af de 4 Mænd, som nu varetog Byens Sager[1]). 1860 ejede Møllekassen ca. 2000 Rdlr., der tilfaldt Hartkornsejerne, da Møllen kort Tid efter solgtes til Privateje og dreves i Forbindelse med Bageri.

Aalefiskeriet opretholdtes ogsaa stadigt som et kommunalt Privilegium, trods mange Ophævelser og, som det synes, urimelige Afgiftskrav fra Kronens Side. Som tidligere omtalt gjaldt

[1]) De øvrige var, foruden Sognefogden, Kirkeværgen, Skoleforstanderen og Fattigforstanderen.

Privilegiet ikke alene Fiskeri »under Amager«, men ogsaa paa Sjællandssiden, og det ses, at Hollænderne gennem det meste af det 17. Aarh. endnu drev et ganske lønnende Erhverv derved. I 1660erne havde de 30 Aaleskøjter liggende i Dragør Havn til dette Brug. Af Fiskeriet under Amager svaredes 10 Tdr. Aal, og af et »Aalefiske« under Sjælland, vistnok ved Køge Krog, svaredes 1 Td. Aal aarligt i Landgilde. Desuden svaredes der Hartkornsafgift henholdsvis af 40 Tdr. til Københavns og 4 Tdr. til Frederiksborg Amt.

Senere maa Fiskeriet være gaaet meget tilbage, og Hollænderne klagede over, at Afgifterne var for høje. 1692 havde man frasagt sig Retten til Fiskeriet ved Køge Krog, saafremt man ikke kunde skaanes for Hartkornsafgiften deraf og nøjes med at svare Landgilden, da Fiskeriet ofte ikke gav mere end den Td. Aal, som Landgilden var. 1708 klagede de atter til Kongen over, at de afkrævedes ikke blot Landgilden for Aaret 1700, men ogsaa Hartkornsydelsen fra 1692 til da, ialt over 200 Rdlr., og truedes med Exekution i Mangel af Betaling. I høje Toner besværede de sig over, at de saaledes truedes med Ruin, da mange af Interessenterne var forarmede eller døde eller flyttede fra Byen. De anholdt om at faa Hartkornsskatten eftergiven og lovede fremtidig at svare 1 Td. Aal, hvor lidt end Fiskeriet gav[1]).

Det ses ikke, hvorledes denne Sag blev ordnet; men Hollænderbyen synes samtidig ophørt med Fiskeriet paa Sjællandssiden. Nogle Aar senere finder vi det overtaget af Dirch Clausen Ulspil m. fl. Hollændere i Ullerup for 4 Rdlr. aarligt foruden Hartkornsafgiften. 1720 ansøgte de Kongen om Afslag i Hartkornet, hvoraf de skulde svare Rusthold til Frederiksborg, men Rentekamret vilde ikke understaa sig i at forestille Hs. Majestæt videre derom[2]). Dermed hører vi ikke mere til Fiskeriet under Sjælland.

Aalefiskeriet under Amagerland og i Kalvebodstrand var ogsaa i 1680erne gaaet tilbage, saa det »var til liden eller ingen Nytte«. I Matriklen af 1688 bibeholdtes de 40 Tdr. Hartk., som Hollænderne svarede deraf, foruden 10 Tdr. Aal i Landgilde. Den sidste Afgift var betydelig, og man klagede

[1]) Renteskriverkont. kgl. Resol. F.
[2]) Rytterdistr. Kopibog B. 125.

atter over, at den var for høj. 1696 ses, at Kongen bevilgede et Afslag paa 200 Rdlr. for 2 Aar, skønt man ikke havde godtgjort, at »det ny Værks Indrettelse paa Christianshavn« havde skadet Fiskeriet[1]).

Omkring 1750 hedder det hos Thura: »Nu er dette Aalefiskeri ganske ødelagt og bruges ikke mere. Dog maa Hollænderne aarlig svare 40 Tdr. Hartk. deraf«. Landgilden var da lagt over paa Hartkornet, og der svaredes 4⅛ Rdlr. pr. Td. foruden extraordinære Paalæg. Det maa iøvrigt bemærkes, at Hartkornet af Aalefiskeriet i 1748 blev nedsat til 18 Tdr. 6 Skpr. 4 Fj. 1 Alb.[2]). Ved den senere Matrikulering (1844) bortfaldt det helt.

Hollænderne bibeholdt stadig Retten til dette Fiskeri. De drev det neppe mere selv, men Kommunen lejede det ud ved Auktion. 1757 søgte den ved en Byforsamling at udleje »et Aalestade« mellem Amager og Køge Krog, men ingen vilde byde paa det. 1818 ses, at Wibrandt Carlsen og Svend Andersen Buur udlejede paa Hollænderbyens Lodsejeres Vegne Aalefiskeriet i Kalveboderne til Frederik Lohse, København, for 200 Rdlr. aarligt[3]). 1844 fandtes det delt i 6 »Fiskerisæt«, nemlig Kalvebodsættet, Vestre Hage, Østre Hage, Bækkestenen, Slagstenen og Vierdigesættet. Disse Sæt udlejedes for et eller flere Aar ad Gangen; i 1850erne indbragte de 65 Rdlr. aarligt. 1885 forpagtede Dragør Kommune hele Fiskeriet for 160 Kr., dels for at give Byens Fiskere Ret til at fiske, dels for at undgaa fremmede Fiskeres Indgreb i Bjergningen af Skibe, som kom paa Grund paa Sydenden af Landet. Fra 1890 gik det atter over paa fremmede Hænder.

Hartkornsejerne i Store Magleby har, som sagt, stadig søgt at hævde deres Eneret og har faaet Privilegiet stadfæstet ved indtrædende Tronskifter, saaledes 25. Juli 1851 og 24. Febr. 1865. Ved den sidstnævnte Stadfæstelse knyttedes forskellige Bestemmelser til Bevillingens Indhold, navnlig at den kun gav Eneret til at drive Aalefiskeri med Ruser, Pulsvaad, Sand-

[1]) Amtets Kontributionsregnsk. 1697—98. Med »det ny Værk« sigtes formodentlig til et Aalefiskeri, som dreves af Johan Heidemarch, Inspektør ved Bolværkerne for Københavns Slot.

[2]) Rentekam. Resol. 12. Oktbr. 1748.

[3]) Taarnby B. Justitsprotokol 1818.

vaad, Glibe og Kamme. Disse Bestemmelser optoges i Fiskeriloven af 5. April 1888, og det »laasede« Vand sattes fra Koklapperne rundt om Sydenden af Amager til Skællet for Dragør Jorder.

Flere Gange har Bestemmelserne været Genstand for retslig Afgørelse. Saaledes idømtes fremmede Fiskere 1892 ved Amager Birk en Erstatningsbøde til Hartkornsejerne paa 1800 Kr. for at have sat Ruser i det laasede Vand. Og 1914 idømtes Hartkornsejerne ved Overretten en større Bøde for at have fjernet et Bundgarn, som det maatte anses for lovligt at benytte, da Eneretten var begrænset til de ovennævnte Redskaber.

Af ***Hollænderkommunens Vedtægter*** findes ikke opbevaret nogen samlet eller af Overmyndigheden sanktioneret Udgivelse. Byen havde Ret til at ordne sine Sager, som den selv vilde, og den vedtog ved de aarlige Byforsamlinger at lade Schouten og Scheppens bestemme, hvad der var til Menighedens og Almuens Bedste. Hvad der saaledes bestemtes, indførtes i Retsbogen og var dermed gældende Lov. Men da Rettens Bøger »nah dith vorderfliche Krygeswesent« og under forskellige Ildsvaader er gaaet tabt, har man kun faa Bestemmelser, saaledes om Formynderi og Erstatning for det Børnegods, der gik tabt under Svenskekrigen, samt om Arveretten[1]). Derimod findes en udførlig Vedtægt om Forholdet til Dragør, »de Drakerlude«[2]). Fra 1711 findes en Vedtægt med nogle Poster om Markens Indretning og Drift samt om, hvor stort Traktement der maatte bydes ved Bryllup, Barsel, Begravelse og Deling[3]).

Den første mere samlede Vedtægt, der findes for Hollænderbyen, affattet paa Dansk, er fra 1726 — konfirmeret 1728. De »11 Poster«, den indeholder, omhandler vidt forskellige Ting: Udlejning af Gaard- og Havepladser fra de øde Gaarde fra Pestens Tid; om Skifte, Formynderskab og Børnepenges Anbringelse; om Bykassernes Pengeforlis ved Møntens Reduktion; om Udlejning af Stolestader i Kirken; om Forbud mod at Haandværksfolk maa købe saadanne eller erhverve Byens Jord, Eng eller Hauger eller udtappe nogen Slags Drik. Hvad Schultes og Scheppens bestemmer, skal Menigheden høre og efterleve[4]).

[1]) 2. Del p. 201 ff. [2]) Sst. p. 205. [3]) Sst. 222. [4]) Bilag IX.

Iøvrigt findes der kun enkelte Vedtægter om Byens Forhold og Rettigheder udadtil, saaledes om Græsningen paa Fælleden (1761), om Saltholmsrettighederne (1765) sammen med de danske Byer og en »Nyforening« med Dragør, om Skatteafgiften og andre Poster (1766), hvorved Kommunen sikrede sig betydelige økonomiske Fordele[1]).

Kommunens ***Skatter*** var gennem det 16. og 17. Aarh. i Forhold til Størrelsen baade af Jordareal og Hartkorn betydelig lavere end det danske Sogns. Allerede dens Landgilde, som af Christiern d. 2. var sat til 300 Mark og derefter omsattes til 100 Daler, var kun en Tiendedel af, hvad Taarnby Sogn svarede. Men Afgiften var privilegeret og lod sig først forandre ved Landgildeskattens endelige Ophævelse 1718. Ogsaa Tiendeydelsen blev efterhaanden betydelig lavere i Forhold til Jordarealet, idet Hollænderne drev en ikke ringe Del af det danske Sogns Jord, som de havde købt eller lejet, medens Tienden stadig hvilede paa de Sognebeboere, der havde solgt eller pantsat Jorden, eller lejet den ud. Ved Slutningen af det 17. Aarh. svarede Hollændersognet kun ca. 550 Tdr. Byg i Konge-, Kirke- og Præstetiende.

Extraskatten havde man tidlig faaet »fixeret« til et Minimum, idet den kun skulde svares af 24 Gaarde, hvoraf de 4 endda regnedes under Dragør. Skønt Hollænderbyen bestod af nærmest 4 Gange saa mange Familier, fik den 1596 Kongens Sanktion paa, at den kun skulde svare 40 Rdlr., medens Skatten ellers var 2 Rdlr. af hver Gaard. Husmændene svarede ingen Afgift til Staten, men Byen havde Ret til selv at kræve en Afgift af deres Huse. Endogsaa den Leje, Hollænderne svarede af Ladegaardsmarken, var meget lav. Den var oprindelig af Christian d. 4. sat til 200 Rdlr., og dette Beløb blev staaende urokket i mere end 150 Aar.

Kommunens ***Hartkorn***, der oprindelig sattes efter Landgilden, blev følgelig ogsaa ret lavt ansat. Efter de 100 Daler blev det sat til 200 Tdr.; men dertil lagdes 40 Tdr. for Aalefiskeriet, idet man havde Fornemmelsen af, at det var for lavt. Det svarede til en Fjerdedel af Taarnby Sogns Hartkorn, medens Kommunens Jord var omtrent en Trediedel af dette Sogns. Det samme Forhold gjorde sig gældende med Kommunens

[1]) Bilag XVII, XVIII og IXX.

Andel af Saltholmshartkornet, der rettede sig efter Amagers. Af dette fik Hollænderbyen knap en Trediedel, skønt den havde næsten ligesaa mange Høveder at græsse som Taarnby Sogn.

Det samlede Hartkorn, som Hollænderbyen kontribuerede af, var først 349 Tdr., nemlig foruden de 240 ca. 81 Tdr. af Ladegaardsmarken og ca. 28 Tdr. af Saltholmen. Dette Hartkorn blev staaende ogsaa efter Matriklen 1688. Men da Aalefiskerihartkornet 1748 nedsattes til ca. 19 Tdr. kontribuerende Hartk., og Ladegaardsmarken 1783 fraskiltes, blev der tilbage ca. 249 Tdr., hvilket ved Fælledens Udskiftning forøgedes til 263 Tdr. Ved den ny Matrikel (1844) forhøjedes det til 268 Tdr., deraf 26 Tdr. paa Saltholmen. Skønt Aalefiskerihartkornet ikke existerede mere, og skønt en Del af Arealet var indtaget til Veje, Haver og Byggegrunde, var Hartkornet blevet højere end det først ansatte.

Hartkornsskatterne var i det 17. Aarh. ikke ret store. Hele Hollænderbyens aarlige Skatteafgift var 7 à 800 Rdlr. Men 1717 samledes Landgilden og alle Hartkornsskatter til en fast Matrikulskat paa $4^{1}/_{8}$ Rdlr. pr. Tdr. Hartk. i Stedet for Rytterhold. Ved det 18. Aarh.s Slutning var samtlige Amtstueskatter ca. 8 Rdlr. pr. Td. eller over 1800 Rdlr. og omkring 1830 11 Rdlr. pr. Td., eller ca. 3000 Rdlr. af hele Byen. De kommunale Udgifter udgjorde da henved 2000 Rdlr., men dette Beløb indkom i det væsentlige gennem de Fællesrettigheder og kommunale Indtægtskilder, som Byen havde, saa den maa siges at være en velstillet og ubetynget By.

Et nyt *Byforstanderskab* indtraadte efter kgl. Forordning af 29. April 1818, idet hele det gamle retslige og kommunale Fogedstyre ophævedes. Den ny Styrelse skulde bestaa af Sognefogden, Kirkeværgen og en tredie af Byens Lodsejere, der valgtes som Regnskabsfører for Møllen. Skolepatronen og Fattigforstanderen, der bestod tidligere, holdtes udenfor. Sognefogden var Formand. Byens Regnskaber forelagdes en Revision paa 6 valgte Mænd, og opstod der Tvist mellem disse, valgtes tre Mænd til, hvorefter Flertallet var det afgørende, og Decision gaves af Amtmanden.

Den første Formand blev den afgaaende Skriver Gert Corneliussen Bacher. Først i 30erne udvidedes Raadet med

Skolepatronen, Fattigforstanderen og Vejpatronen, og dets Formand var da G. C. Bacher jun. Efter Landkommunalloven af 1857 valgtes det første Sogneraad, hvis Formand blev P. S. Schmidt, idet Sognefogden indtog en særlig Stilling og udnævntes af Amtmanden. 1862 blev Jan Isbrandtsen Sogneraadets Formand.

Et Bylav dannedes ved Siden af Byforstanderskabet til at varetage Hartkornsejernes Fællesrettigheder. Disse bestod i Retten til Fælleden, Saltholmsretten, Aalefiskeriet, Ejendomsretten til Kirken, Præstegaarden, Skolen, Møllen samt flere Grunde og Pladser. Dette Ejerlav havde betydelige Indtægter, og dets Kasse administreredes af en særlig Bestyrelse og efter egne Vedtægter. Naar Formuen voksede for stærkt, foretoges en Deling mellem Interessenterne. De aarlige Indtægter andrager nu ca. 2000 Kr., der anvendes til Fremme af Byens, navnlig Hartkornsejernes Interesser[1]).

Kommunens Udgifter til Skole-, Fattig- og Vejvæsen var omkring 1830 ca. 1200 Rdlr., hvoraf kun en ringe Del paalignedes som Skole- og Fattigafgift. Skolevæsenet koster nu 6—7000 Kr. Fattigvæsenet koster knapt 3000 Kr. Dette sorterede tidligere under Kommunen og Amtsforvalteren, ikke som andre Steder under Præsten. Byen havde intet Fattighus og kun meget faa Fattige, for hvis Ophold der betaltes paa fremmede Anstalter. Fattigvæsenet oppebærer Indtægten af to Legater, der ejes af Kirken, nemlig: Schout Dirch Corneliussens, stiftet 3. Juni 1817, paa 100 Rdlr. og Gaardejer Tønnes Jansen Schøits, stiftet 23. Februar 1823, paa 200 Sletdlr. — Fra 1857 lagdes Fattigvæsenet ind under Sogneraadet. Vejvæsenets Udgifter afholdtes tidligere hovedsagelig af Bomintraderne. Det koster nu 6—7000 Kr. aarligt. Hele Kommunens Budget var 1895 ca. 15,000 Kr.; 1910 ca. 30,000 Kr., hvoraf ca. 3000 Kr. som Bidrag til Amtsfonden.

[1]) Kassen afholdt 1856 Hovedgadens Brolægning.

3. Kirken og Skolen.

Kirken. — Præsteembedet. — Præstegaarden. — Tyske og danske Præster. — Degnen og Skolemesteren. — Skolen. — Lærere.

Kirken i Hollænderbyen, der ejes af Hartkornsejerne og bestyres under Kommunen, blev egentlig først — efter Ødelæggelsen under Svenskekrigen — genopbygget ved Ombygningen 1731. Den blev da gjort meget større og højere, end den tidligere var; den er 45 Al. i L. og 22 Al. i Br., saa den rummer 600 Siddepladser. Den regnes for en af Landets største og smukkeste Landsbykirker. En nærmere Beskrivelse findes hos Trap, saa her skal kun tilføjes enkelte Data. Ved denne Ombygning, eller maaske allerede under Krigen, fjernedes det lave Taarn — Rytteren — som i Form af en Murkrone tidligere hævede sig paa Midten af Tagryggen. I Stedet skal være anbragt i Midten af Loftet et C 6 med en Krone over, et Tegn paa kongelig Bevaagenhed, og fjærnet ved Ombygningen 1855. Iøvrigt blev saavel Taget som Taarnet og Spiret 1731 gjort meget højere[1]). Paa Spiret anbragtes en forgyldt Kobberkugle under Fløjet. Da dette blæste ned 1836 (15. Jan.), og Kuglen gik itu, fandtes deri et Kobberhylster med et Manuskript af følgende Indhold:

»Efter at Hollænderbyens Kirke formedelst Brøstfældighed og slette Bygning og Mangel paa Rum paa sin egen Bekostning bleven nedbrudt i Aaret 1731 i April og i samme Aar opbygget og saavel i Henseende til Kirken som Taarnet meget forbedret. Da værende Præster, Magister Hummer, gl. 76 Aar,

[1]) Af Toldregnsk. ses, at der indførtes til Dragør 73,000 Kridtsten fra Stevns og 3600 glasserede Tagsten fra Eckernförde.

i Embedet 40 Aar, og Magister Mathias Hviid, Vicepastor, gl. 28 Aar og 6 Maaneder, i Embedet 3 Aar og 2 Maaneder, og Skout Cornelis Cornelissen, er dette Vers af mig undertegnede forfærdiget og i Kobberkubbelen paa Taarnet henlagt:

Nu kneiser jeg igjen til Kirkens Ziir og Ære,
Enhver her under mig Guds Villie kan lære,
Jeg er hver Sømands Tegn som seyler mig forbie,
At de næst Gud ved mig fra Fare bliver frie.
Jeg otte Alen meer i Veyret er opdreven,
Før var jeg uden Guld, forgyldt jeg nu er bleven,
Det har vor Menighed ladt gjort i Kirkens Nafn,
Paa Kirkens egen Pung til Kirkens Ziir og Gafn[1]).
De stolte Vinde, som mig tumle vil og true,
Den fæle Torden, for hvis Ljun-Ild jeg maae grue,
Dem skal Guds Øye nok med Skamme vise af,
At jeg før Tiden ey skal segne i min Graf.
Og derfor med Guds Røst i Kirken op skal stemme,
Jeg dette Vers udi min Kobberbug vil gjemme,
Men falder jeg engang, da rejser mig igjen,
Saa seer mand at I er Guds Ords og Kirkens Ven.

Hollænderbyens Præstegaard, den 21. August 1731.

Matthias Hviid,
Vice-Pastor.

Ved Genopsættelsen nedlagdes, foruden det gamle Manuskript, et Par Vers af Pastor H. A. Timm. En gennemgribende Reparation af Kirkens Indre fandt Sted 1855, idet Loftshvælvingerne blev forskallede, og der indsattes større gotiske Vinduer. Kirken blev da assureret for 22,000 Rdlr. En ny Altertavle, malet af Th. Wegener, blev tilvejebragt af Pastor Timm ved en Indsamling blandt Beboerne. Prædikestolen — i hollandsk Renaissance — stammer fra den ældre Kirke, der menes at være ombygget 1611, medens Døbefonten er af nyere Billedskærerarbejde. Altertavlen, der er skænket af Pastor Hummer, bærer følgende Inskription:

»Dar ik vant Jaar 1691 d. 31. Mart tot het onder staaende Datum een Tyt van 39 Jaaren lang, Pastor en Ziil-Zorger voor de duur verlofte gemente van Hollenderdorp, groote Magle-

[1]) I en anden Gengivelse har disse to Linjer følgende Affattelse:

Det har Cornelis Schøit ladt giort i Byens Navn
Til Kirkens Prydelse og Menighedens Gavn.

dorp genaent opt Landt Amak geweest hadde, hebbe ik met myn Geminde en Gelief de Vrouwe Christiana Charlotte Bircherod aan de Kerke, God tot ere en de gemeende aldaar tot gebruyk en Zierat opt Altar de Wynkanne vereert en gegeven d. 24. Dec. 1730. Jacob Hummer.

Komt niet hier to als onbereyd
Dat kost uwe eige Zaligheid
Maar eet en drinøt in vast gelove
Zo neemt u God in Zyn Vertrouve «

Den smukke gamle Lysekrone, der bærer Navnet Grubbe og Aarstallet 1617, skal stamme fra Ribe; den synes skænket af Familien Birkerod, fra hvilken Fru Hummer nedstammede. Den nyere Lysekrone er skænket af Etatsraad J. C. von Osten og Hustru 1812. Over Midtergangen er ophængt et stort fuldrigget Skib, skænket af Skippere i Dragør. Det bærer Navnet »Reddernes Ønske« Anno 1797 og Bogstaverne H. O. R. — S. H. H. — S. P. Sk. Orglet er skænket af Birkedommer von Osten 1855 for Penge, som han havde oppebaaret i Mandsparter af Bjergninger.

I Kirken findes opbevaret en ældgammel Døbefont af Kampesten med Ornamenter og Inskription, et gammelt tilhørende Laag samt Rester af den gamle Altertavle fra 1585.

Den gamle romanske Døbefont.

Iøvrigt bevares en prunkløs Kirkestol, som har staaet øverst i Kirken og har været benyttet af Schouten gennem 200 Aar. Paa dens Sidepiller er udskaaret i Relief:

Schultheis sein Stul Anno 1611.

Endvidere findes tre »Tavler« eller Offerbakker, som ved deres Form morsomt betegner tre forskellige Aarhundreder. Den venstre bærer Aarstallet 1659 og Navnet Jan Chreliszön; den midterste 1755 og Bogstaverne D. P. S.; paa den højre staar Skolekassens Tavle 1809.

1846 fik Kirken skænket af Sognefoged, Grdr. G. C. Bacher

Schoutens Kirkestol og en Del af den gamle Altertavle.

og Hustru Ehm, f. Willum Buur, i Anledning af deres Guldbryllup et smukt Døbefad af Sølv.

Kirkens to Klokker bærer følgende Inskriptioner: »1748 forfærdiget af Heinrich Tessien« og: »1792. D. C. Herbst Kiøbenhavn. Foræret af Schout Gert Cornelsen Bacher«.

I Kirken er begravet flere af dens Præster, saaledes Jørgen Harder, Thomas Harder og Jacob Andersen Hummer; og der findes en Marmortavle til Minde om Mag. Peter Olrog, som døde 1788.

Kirkegaarden er smukt beplantet. Her findes mange Gravstene fra det 18. Aarh. over Byens Gaardmænd, en over Præsten og Salmedigteren H. A. Timm, † 1866; en Støtte er rejst over Pastor A. Djurhuus, † 1878. Et Monument er rejst af Admiral J. C. Krieger over 25 faldne Krigere til Minde om Søtræfningen med Englænderne den 20. Oktober 1808 ved Falsterbo. Det fredes og vedligeholdes af Marineministeriet. Nytaar 1915 rejstes en Sten til Minde om den sidste tyske Præst Pastor Schmitto. Kirken bestyredes tidligere af en »Kerkmaister«, hvortil valgtes en af Byens Gaardmænd, der gjorde Regnskab for dens Indtægter og Udgifter. Under ham sorterede »de Røster« eller Røstholderen, som

De tre »Tavler«.

var baade Klokker, Graver, Skatteopkræver og Bytjener. Regnskabsbogen førtes paa Hollandsk indtil 1808. Den da tiltrædende Kirkemester Cornelius Corneliussen Bacher indførte den danske Skrivemaade. Efter ham var Wibrandt Carlsen Kirkemester til 1824; derefter valgtes en Kirkeværge.

Den væsentligste Indtægt, Kirken havde, var Tienden. Denne regnedes fra gammel Tid til 96 Tdr. Korn, der fordeltes paa Gaardene, oprindelig med ca. 4 Tdr. paa hver, senere efter Hartkornet. Ogsaa Dragør har stadig betalt sin Del, skønt de to Gaarde her havde deres Hartkorn under Store Magleby. Tiendeafgiften var i det 18. Aarh. 2 Skpr. Korn af hver Fjerding Jord. 1854 fastsattes den til ⅛ Td. Byg af hver Td. Hartkorn.

Kirkevejen med Røstholderhuset

De andre Indtægter var Leje af Stolestaderne — 1788 købte Tolder Guldberg i Dragør en Stolestade for sin og sin Hustrus Livstid for 10 Rdlr. — Vin- og Brødpenge af »de Drakers«, Betaling for Bænkene »paa Loftet«, Tavle- og Blokpenge samt for Jord og Klokker. I det 18. Aarh. udgjorde Kirkens Aarsindtægter 3 à 400 Rdlr., omkring 1900 ca. 2000 Kr. Dens Formue var 1771: 760 Rdlr., 1910 ca. 6000 Kr. Kirken afholdt fra ældre Tid Præstens Ekstraskatter for hans Afsavn af Jord; endnu i 1830erne betaltes ca. 40 Rdlr. aarligt, men dette Forhold er ophørt, uden man ved hvorfor.

I Præsteembedet, der besattes af Kongen, var indtil 1731 kaldet frisiske eller holstenske Præster, og der brugtes

indtil da kun Plattysk baade i Skolen og Kirken Den ældre og den yngre Harder, som var Præster 1640—95, udgav bibelske Læsebøger, først paa Tysk »vor de kleene Jögendt der Hollender-Gemeine« og senere tillige paa Dansk, nærmest for Dragørs og fremmede Tilflytteres Børn[1]). Fra 1735 deltes Embedet i et tysk og et dansk Pastorat, idet Dragørboerne klagede flere Gange over, at de ikke havde den Nytte af Kirketjenesten, som de burde have. Flere af dem truede med helt at forlade det hollandske Sogn. 1735 viedes endelig det første Par paa Dansk i Kirken. Den ny danske Præst, Wegersløf, vilde have indført den danske Salmebog, men dette satte Hollænderne sig imod, og de klagede til Kongen over, at det ikke maatte forundes dem »at leve og dø under den ældgamle Skik og Sædvane i Kirkens Ceremonier«. Det blev da bestemt, at der vekselvis skulde synges og prædikes dansk og hollandsk, og der skulde indrettes en dansk Skole. Ved det næste Præsteskifte opstod Spørgsmaalet, om der stadig skulde være to Præster. Dragørboerne havde anmodet om at faa en god dansk Præst. Og Kongen resolverede, at Chr. Jensen fra Falster skulde være dansk Præst, og at der hver anden Søndag skulde prædikes og synges Tysk og Dansk[2]). Men endnu 1788 udgav Pastor Schmitto paa Tysk: »Ordnung des Heils, dörch den Cathechismum Lutheri« til Brug for den tysktalende Ungdom i Skolen. Den blandede Kirketjeneste ved to Præster vedvarede til 1802. Da var den daglige Tale bleven meget danskblandet, og Kirkesproget maatte bøje sig for Udviklingens Lov. Man fandt det ikke mere nødvendigt at ansætte nogen tysk Præst, og Pastor Schmitto blev Christi Himmelfartsdag 1802 indsat som Enepræst. Den 20. Januar 1811 blev det tyske Sprog helt afskaffet i Kirke og

Pastor Schmitto.

[1]) H. Fr. Rørdam: Kirkehist. Saml. 1 R. 5. 158.
[2]) Kirkehist. Saml. 4 R. 663 ff. Sæl. Tegn. 69, 349, 419.

Skole, efter at der i 290 Aar var prædiket og talt Plattysk, fra 1735 afvekslende med Dansk.

Præstelønningen var, efter en ældgammel Kontrakt med Beboerne, i Tiende en Trave Sæd in natura af hver Fjerding Jord, halvt Rug og halvt Byg, 192 Traver af hvert, samt Offer og Accidenser og fri Bolig. Senere ydedes i Stedet for Halmen en Trave Havre eller ½ Td. ren Sæd af hver 3. Fjerding Jord. Dertil kom som en kongelig Ydelse: 3 Pund Korn (12 Tdr. Byg eller 10 Tdr. Rug) til lige Deling mellem Præsterne her og i Taarnby. Efter en senere Bestemmelse svaredes 1 Rdlr. 4 Mk. 8 Sk. af hver Fjerding Jord, eller ialt 70 Tdr. Rug og 85 Tdr. Byg. Kancelliet bestemte 1799, at der af Husmandslodderne (uden for Hartkornet) burde svares en Afgift, og man burde herom søge en Forening med Præsten[1]). Ved Vakancen 1833 ses, at Præstetienden regnedes til 2 Rdlr. af hver Td. Hartk., hvortil kom »Refution« af Ladegaardsmarken (5 Tdr. Rug), og 1854 sattes Tienden til 1 Td. Byg af hver Td. tiendepligtigt Hartkorn. Embedets samlede Indtægter var i det 18. Aarh. ca. 800 Rdlr. til Deling mellem de to Præster. 1736 bestemtes det, at den ældste Præst forlods skulde have 100 Rdlr., Resten skulde deles lige. Men allerede 1739 hedder det, at de begge skulde have »lige Gang og Sæde, saa og lige Revenuer«[2]). Indtægterne maa derefter være stegne. 1833 var Reguleringssummen 1520 Rdlr.; omkring 1900 var den ca. 6000 Kr. (ca. 100 Tdr. Byg, 5 Tdr. Rug, Offer og Accidenser 2610 Kr., »Præstepenge« 560 Kr., Leje af 12½ Td. Land: 500 Kr., personligt Tillæg 100 Kr. samt Bolig). Præstepengene af Hollænderbyen er tillagt Embedet i Stedet for Jord, idet Byen, da Hollænderne kom hertil, overtog Præstegaardsjorden imod at give aarlig 120 Rdlr. foruden Bolig til Præsten. Af Dragør svaredes 160 Rdlr., som skal være tillagt i Stedet for Høstdage med 24 Sk. aarligt af hvert Par Folk. De 12½ Tdr. Land blev tillagt ved Udskiftning af Fælleden.

Afholdelsen af Præsternes Skatter har efter en gammel Overenskomst været paalagt Kommunen eller Kirken. Det gjaldt navnlig alle kongelige Skatter (Ekstraskatter) og

[1]) Embedets »Liber daticus« 1789—1811.

[2]) Sæll. Reg. 56, 335. Pensionen til 2 Enker var 1768 100 Rdlr. og 1769 tillagdes Pastor Flint en Pension paa 300 Rdlr.

Udskrivninger til Landets Værn, som paahvilede Grunden[1]). Derimod skulde Præsterne selv betale deres personlige Skatter. 1793 verserede en Retssag herom, og Kommunen dømtes til fremdeles at udrede alle de kongelige Skatter[2]). Og det ses af Kirkens Regnskabsbog, at denne Udredning fandt Sted endnu 1828. Senere er dette Forhold ganske vist ophørt. Det ses 1866, at Pastor Djurhuus selv betalte baade Gammelskat og Land- og Ligningsskat.

Paa Kaldet hviler en Afgift paa 150 Kr. til Skolevæsenet. Denne blev paalagt ved Kaldenes Forening 1802, dog saaledes at Beløbet rettede sig efter Enkepensionerne; senere fastsattes Afgiften til 50 Rdlr. til Dragør og 25 Rdlr. til Hollænderbyens Skole.

Præstegaarden, der tjente som Bolig for Præsterne, ejedes af Hartkornsejerne. De skulde til enhver Tid opretholde og vedligeholde den. Stuehuset er meget gammelt, det synes at stamme fra Frederik d. 3.s Tid, og der fandtes indtil Ombygningen 1867 en gammel Stue ovenpaa, hvortil førte en rundbuet Døraabning med profilerede Vederlagssten og en meget gammel Dør med smukke Hængsler og et blyindfattet Vindue. Det var den saakaldte Kongestue, der indtil Christian d. 8.s Tid benyttedes af Hoffet, naar det holdt Jagter paa Amager. Der findes nu indmuret en Sten i den nordre Fløj med Frederik d. 3.s og Dronnings Navnebogstaver og en latinsk Indskrift, som oversat lyder: Til Minde om den treenige Gud og den kongelige Gavmildhed.

Ved Præsteembedets Deling (1735) skulde der altsaa afgives Bolig til to Præster, og dette Forhold gav Anledning til mange Stridigheder mellem Præsterne og Kommunen. Schouten, som vistnok var imod Delingen, indgav kort Tid efter en Besværing til Kongen over, at der nu var beskikket Byen to Præster, men der fandtes kun én Præstebolig. Præsterne vilde ikke bo sammen, skønt der var »tvende gode Stuer, et Sovekammer, Køkken, Bryggerhus, Bagerovn og Kælder«. Og i den saakaldte Nørregaard var Stald, Lade og Fæhus samt Lejlighed for Tjenestefolkene. Den ene Præst kunde desuden »nyde den saakaldte Kongestue ovenpaa samt den søndre Gaard«. Kon-

[1]) Bilag III.
[2]) Dok. til Justitsprotok. s. A.

gen fandt ogsaa, at Præsterne kunde nøjes med Boligen, som den var[1]). Men de vilde dog ikke finde sig tilfreds dermed. Det ses, at den danske Præst Christian Jensen 1739 havde opført et Hus paa Gaardens Havejord, hvilket han solgte ved Fraflyttelsen til sin Efterfølger, der blev kaldet paa den Betingelse, at han skulde bebo Havehuset, hvoraf den aarlige Leje var 30 Rdlr., som skulde tages af den samlede Embedsindtægt. Menigheden skulde holde det vedlige. Den ældre, tyske Præst skulde blive boende i Præsterecidensen »Grønnegaard«. Aaret efter enedes man dog om at dele den gamle Lejlighed i to, imod at Haven skulde tilhøre den ældste Præst. Imidlertid var den næste danske Præst, Pastor Flint, 1749 flyttet ud i Havehuset, som han lejede. Han beklagede sig over Lejligheden til Kongen, der anmodede Stiftamtmanden om at sørge for, at Præsten fik en ordentlig Bolig »paa den menagerligste Maade«. Han kunde tilmed opsiges af Ejeren og havde ikke Plads til at modtage sin Tiende. Ej heller i Grønnegaarden var der Plads, da begge Præster havde stor Familie. Kancelliet formaaede da den yngste Præst (Flint) til at købe Havehuset, saaledes at det stadigt ved Nyansættelse skulde overtages af den nye Præst efter lovlig Vurdering til Brug som Embedsbolig. Da den ældre tyske Præst Jørgen Røbel døde 1760, tilfaldt det Flint at flytte ind i Grønnegaarden, men han indvilgede i at blive boende i Havehuset og lade den nye Præst overtage Gaarden mod en Godtgørelse paa 40 Rdlr. aarligt[2]). Senere tog de danske Compastorer Bolig i Havehuset, der 1834 overtoges af Kommunen og tillagdes Præstegaarden. Denne bestod nu af to Fløje, Stuehus samt Stald og Lade. 1813 blev der tillagt Gaarden en Eng paa 12¹/₂ Td. Land samt Græsning til 2 Køer paa Fælleden.

De tyske og danske Præster var efter Embedets Deling følgende:

Tyske Compastorer:

1731—35: Mathias Jensen Hviid. Kapellan fra 1715. Fra 1735 Holmens Provst.

1735—60: Jørgen Gottfriedsen Røbel.

[1]) Sæl. Tegn. 70, 76.

[2]) Sæl. Tegn. 73, 837; 74, 336. Sæl. Reg 76. 320 og Oversekr. Brevbog 1749 61.

1760—66: Henning Otto Josias Gärtner (fra Haderslev).
1766—86: Johan Christoffer Gotfr. Schmidt.
1786—1802: Frederich Carl Schmitto (fra Brømsebro ved Broager).

Danske Compastorer:

1735—39: Gunder Thøgersen Wegerslef.
1739—44: Christian Jensen (forfl. til Slagelse).
1744-69: Hans Pedersen Flint.
1769—88: Mag. Peder Jensen Olrog (g. 1780 med Barbara Müller).
1788—1800: Maturin Pedersen Endorph, Provst.

Enepræster:

1802—33: F. C. Schmitto. Fra 1828 Kapellan H. C. Fahnø.
1833—35: Vilh. Rud. Dichmann.
1835—66: Herm. Andr. Timm.
1866—78: Andr. Djurhuus (fra Thorshavn), Provst.
1878—1909: P. H. B. Baumann.

Degnen og Skolemesteren var her forenet i samme Person indtil efter 1800. Biskoppen besatte dette Embede. Degnen maatte imidlertid have en »Skoleholder« til Medhjælp, og efter Skoleinstruksen af 1721 havde Præsten at indstille en dygtig Person til denne Bestilling, hvorefter den indstillede blev eksamineret i Provstens og Amtmandens Overværelse og blev antaget, saafremt han viste sig skikket. Præsten havde dog Myndighed til uden videre at afskedige ham, hvis han senere fandtes uduelig eller førte et uskikkeligt Levnet. Præsten skulde i det hele drage Omsorg for, at Børnene holdtes i Skole, og da Skolen blev meget forsømt, maatte han ofte paakalde Øvrighedens Hjælp. Efter Instruksen af 1721 kunde Forældrene idømmes ikke blot Pengebøder, men ogsaa Fængsel paa Vand og Brød eller aabent Skrifte i Kirken for Børnenes Udeblivelse fra Skolen. En Gang om Ugen skulde Præsten overhøre Børnene, og mindst en Gang aarlig holdt Bispen Visitats.

Biskop Balle skriver i sin Visitatsbog 1799: Den danske Præst, Provst Endorph, prædikede gammeldags-evangelisk uden Opbyggelse. Den tyske Præst, Hr. Schmitto, catechiserer meget godt og er duelig, men stolt og trodsende. Den

hollandske Ungdom svarede for det meste ret vel efter Præstens tyske Lærebog og viste Forstand. Den danske Ungdom gjorde ligeledes i Almindelighed skikkelig Rede efter Lærebog og Catechismus. Nogle udmærkede sig.

Degneembedets Indkomster var, som det ses 1743, ca. 300 Slettedaler samt fri Bolig. Lønnen bestod mest i Kirkeoffer, men som Skolemester havde han 1 Skill. dansk ugentlig af hvert Skolebarn. Iøvrigt betalte Byen til en Skoleholder eller »Hører« 50 Slettedaler, hvoraf denne skulde underholde sig selv; men han havde formodentlig frit Husly.

Omkring 1800, da der i Stedet for Degnen kaldtes en Skolelærer og Kirkesanger, tillagdes der denne den saakaldte »Degnetrave«, som svarede til en Trediedel af Præstetienden samt en Jordlod paa 9 Tdr. Land Og da Læreren 1835 tillige blev Organist, tillagdes ham derfor 2 Mark af hver Gaard og 1 Mark af hvert Hus aarligt. Senere ansattes en Førstelærer (1866 med 2475 Kr.) og en Andenlærer (med 1068 Kr.).

Den gamle Degnebolig, der oprindelig hørte til Kirken, indrettedes til Skolebygning 1742; den ombyggedes 1808.

1803 fik St. Magleby og Dragør deres første Skolekommission, som bestod af de samme Medlemmer som Sognefattigkommissionen, altsaa fælles for begge Byer. Amtsforvalter Bierg var første Skolepatron for St. Magleby og Dragør, og Schouten, Skriveren samt 2 Skippere var Skoleforstandere. Endelig indførtes i Januar 1812 en Plan for Amagerlands Skolevæsen. Heri bestemtes blandt andet, at Lærerne skulde have reglementeret Jordlod.

Skolekassens Indtægter, der forvaltedes af Skolepatronen og anvendtes til Skolens Vedligeholdelse, bestod i, hvad der indkom i Tavlen og Bøssen, samt Skolemulkter og fra 1803 en Ydelse af Præstekaldet, som sagt i Anledning af det tyske Præsteembedes Inddragelse. Desuden ydedes ca. 80 Rdlr. aarlig af Kirketienden. Byen havde 1833 ca. 100 Skolebørn.

Som Degne findes nævnt: Jens Degn (1691), Poul Christiansen Friis (1710—59, da han døde 82 Aar gl. Hjælpelærer var Jørgen Th. Harder). Lorentzen (1766).

Skolelærere og Kirkesangere: Niels Christophersen (fra 1813), senere: Henriksen, Schouw, Meilgaard (1860—75), Viggo Schmidt og A. E. Poulsen.

Der herskede ikke altid det bedste Forhold mellem Lærerne her og paa Dragør, særlig synes Lærer Christophersen at have været ret hidsig og stridbar overfor sine Kolleger. Der berettes saaledes om ham:

»Den 14 Novbr. 1813 har Christophersen efter endt Gudstjeneste i Kirken voldsomt overfaldet og med mange Næveslag mishandlet Lærer Gotschalck fra Dragør, hvorfor Direktionen bevidner ham sit allerhøjeste Mishag.«

Og senere meddeles, at han idømtes en Mulkt paa 5 Rdlr., fordi han i et Skolekommissionsmøde, hvor han skulde modtage en Irettesættelse, havde afbrudt Kommissionen med »ubeskeden, paastaaende og ørekløvende Anmærkninger og fornærmede Medlemmerne ved Miner og haanende Udeladelser«.

St. Magleby Kirke.

TAARNBY SOGN
I DET 18. OG 19. AARHUNDREDE

1. Lokalbeskrivelse.

Sognets Omraade og Beboelse. — Amagerbro. — Sundbyerne. — Sundbyvester. — Sundbyøster. — Gaarde, Veje og Gader. — Taarnby. — Løjtegaard. — Kastrup. — Kastrupgaard. — Maglebylille. — Petersdal. — Tømmerup. — Nøragersminde. — Skelgaarde. — Abelsminde. — Viberup. — Ullerup. — Raagaard.

Det gamle ***Taarnby Sogns Omraade*** strakte sig fra Christianshavns Vold til Raagaard eller Aflandshage[1]). Det havde oprindelig en Udstrækning paa ca. 1¾ Mil L., ½ Mil Br., omkring 7000 Tdr. Land foruden dets Andel i Saltholmen, ca. 2000 Tdr. Land. Sognet er delt i 7 Byer (10 Skattedistrikter). Senere blev det matrikuleret til 749 Tdr. Hartk. foruden Saltholmshartkornet.

En mindre Indskrænkning af Sognet fandt Sted ved Fælledens Udskiftning 1783, da 262 Tdr. Land — det nuværende Amagerbro Kvarter — lagdes ind under København[2]). 1870 fraskiltes endvidere Sundbyerne som et særligt Kirkesogn, dog først 1894 fandt den kommunale Adskillelse Sted. Sognet om-

[1]) Sognet synes oprettet omkring Absalons Tid. Det hed da Burgby. Enten var det Tilliggende til en Borg ved Taarnby eller til Bispegaarden i København som Taffelgods under Roskilde Bispestol. I kirkelig Henseende hørte det under Vor Frue Kirke i København. Omkr. 1370 nævnes det Taarnby Sogn

[2]) Der undtoges dog 4 Enklaver, hvorpaa der da dreves Mølleindustri. Formodentlig af Hensyn til Konsumptionsafgiften maatte disse blive liggende under Taarnby Sogn.

fatter nu ca. 7000 Tdr. Land, indbefattet dets Andel af Saltholmen, med 595 Tdr. Hartkorn.

Sognets ***Beboelse*** var i 1. Halvdel af det 17. Aarh. 410 og efter Svenskekrigen 555 Personer. Ved det 18. Aarh.s Begyndelse var Befolkningen tiltaget stærkt. Under Pesten 1711 døde ca. 700; men 1762 fandtes dog 1790 Indb. (1801: 3126, 1840: 3927, 1860: 6778, 1890: 16,925; deraf i Sundbyerne 13,310) Efter Adskillelsen fandtes ca. 4000 Indb. I det 18. Aarh. havde Sognet 96 Fæstegaarde og ca. 150 Indsidderhuse, som laa paa Gaardenes Grund. Ved den kommunale Adskillelse fra Sundbyerne havde Sognet ca. 1200 Gaarde og Huse, deraf Sundbyerne de 800. Den nu tilbageværende Del af Jorden er i det væsentlige dyrket med Korn og Haveurter. Beboerne lever hovedsagelig af Jordbrug og industriel Virksomhed, for en Del af Fiskeri, Handel og Skibsfart.

Amagerbro og Christianshavns Fælled dannede et særligt Kvarter (262 Tdr. Land med 15½ Td. Hartk.). Det bestod før 1700 af nogle enkelte Huse, et Par Møller og en Reberbane, der var kastede ud paa Fælleden ved Siden af den højnede, ældgamle Vej, »Broen«, som førte fra Porten ud til Sundbyerne. Fra omkring 1700 anlagdes efterhaanden flere Oliemøller, og disse medførte snart flere Beboelser. Konsumptionskontoret eller »Sisseboden« blev flyttet fra Ravelinen i Volden herud, og hen mod Slutningen af Aarhundredet findes baade Bageri, Slagteri og Beværtning.

Ved Fælledens Udskiftning (1783) lagdes Kvarteret ind under København — med Undtagelse af de 4 Møller — og det begyndte at blive industrielt. Der opstod snart en Limfabrik og flere mindre Virksomheder. Stadens første Veterinærskole, som laa paa Christianshavn, havde sin Have, Stalde o. s. v., hvor nu Arbejdernes Forsamlingsbygning ligger. Og der anlagdes et Par Kirkegaarde, nemlig Vor Frelsers Sogns øst for Vejen, og »Slavekirkegaarden«, som hørte til Tugthuset, vest for Vejen, hvor Sønderbros Theater ligger. Endvidere flyttedes Renovationskulerne fra Vesterbro herud, bag »Store Mølle«. Galgen anbragtes paa »den svenske Skanse«, tæt udenfor Kulerne, saa Kvarteret blev snart ret ilde anskrevet.

Ved Siden af »Sisseboden«, der laa hvor nu Banen skærer Amagerbro, oprettedes 1789 Bommen, som snart flyttedes

ud til Skællet. Herude opstod da flere Smaabedrifter. I »Bonne Esperance« drev en tysk Slagter, Eisemann, Slagteri, og Traktørstedet »Syven« (Huset Nr. 7), som oprindeligt tilhørte Veterinærskolen, opstod. Ved Aaret 1800 fandtes her en Værtshusholder Paulus Blädel og en Bager Howitz, noget senere en Bager Mentz, saa Kvarteret synes at have været hovedsagelig tysk. Beboerne hørte delvis til den tyske Menighed paa Christianshavn, thi Kongen maatte fritage dem for at betale Bompenge, naar de skulde i Kirke.

»Haabet«, nedrevet 1913

Fra 1810 stammer Landstedet »Haabet«, der laa, hvor nu Svinget udgaar fra Amagerbro. Hertil hørte i sin Tid et kendt Danselokale, senere boede Distriktslægen her, og endelig købte Etatsraad L.P.Holmblad Stedet og indrettede det til Asyl for sine Arbejderes Børn.

Den tiltagende Beboelse rykkede efterhaanden længere ud, udenfor Stadens Grænse, og der herskede et sandt ægyptisk Mørke, naar man kom udenfor Porten. 1842 klagede Sogneforstanderskabet i Taarnby til Magistraten over, at der hverken var Lygter eller Vægtere paa den Del af Byens Grund, der strakte sig fra Amagerport til Sundbyerne, derimod fandtes her adskillige Værtshuse, der søgtes af de laveste Befolkningsklasser fra Christianshavn og jævnlig gav Anledning til alvorlige Excesser. Det var saaledes ikke helt farefrit at passere denne Strækning. Sogneforstanderskabet henstillede derfor til Københavns Politi at drage Omsorg for de vejfarendes Sikkerhed paa denne Del af Stadens Grund, hvor Land og By mødtes.

Politidirektør Bræstrup fandt dog ikke, at de foreslaaede Foranstaltninger var nødvendige. Tidligere var der vel paa Amagerbro adskillige faste Danseboder, skriver han, men efter at disse Anstalter er ophævede, er Uordenerne saa at sige

ophørte eller dog blevet sjældnere, og dermed faldt Magistraten atter til Ro.

Dette Standpunkt kunde ikke i Længden opretholdes. I 1845 befaledes det da ogsaa ved kgl. Resolution, at der skulde ansættes 2 Vægtere og anbringes tolv nye Lygter paa Amagerbro.

Angaaende Renovationskulerne hedder det i en gammel Skrivelse, at de afgav et saadant Syn, at de Mennesker, der ikke havde set dem, næppe kunde gøre sig noget Begreb derom. De var i uophørlig Brug endnu i 1851, da Kommissionen til de hygieiniske Forholds Forbedring henledte Opmærksomheden paa dem. De blev derefter flyttede ud til Stranden.

Da Veterinærskolen i 50erne flyttedes til Frederiksberg, solgtes en Del af dens Jord, Slavekirkegaarden blev nedlagt, og det meste af Kvarteret nærmest ved Amagerbrogade samt de fleste Møller erhvervedes efterhaanden af Etatsraad L. P. Holmblad, der ved sin Død efterlod sig Byggegrunde her til over 3 Mill. Kr.s Værdi.

Forlystelseslivet begyndte samtidigt med Bebyggelsen i Sundbyerne at opstaa paa »Broen«, der gav Tonen an som et Centrum for den ny Forstad. Ude paa Sundbyernes Marker var begyndt at opstaa Lejekaserner, der ensomt ragede op i Luften med raa Gavle, som ventede paa Tilbyggelse. Ventetiden var lang, men der kom endelig foretagsomme Mænd — Hermann Ebert bør nævnes i første Række — som fik Sporvognen herud (1894), og med den kom der Liv i Byggeriet. Broen blev helt moderne, nye Sidegader anlagdes, og hele prægtige Villabyer skød frem af Amagers frugtbare Jord; en hel ny Tid rykkede ind næsten med Sporvognsfart.

Haand i Haand med hele denne Omdannelse af Sundbyerne udviklede Forlystelseslivet sig, ikke blot paa Broen, men helt ude paa Sidevejene, hvor Røde Kro og Stjernekroen laa. Det begyndte meget beskedent med, at Søren Nielsen i Midten af 80erne om Sommeren i en Have bag »Syven« indrettede en uhyre primitiv Variété. Kaféen var et almindeligt lavt Bondehus af den Type, som var saa gængs paa de gamle Broer, og Forestillingerne blev givne i den bagved liggende Have, hvor »Scenen« var anbragt i et Hjørne og nærmest lignede en stor Kasse, der var stillet ovenpaa et Lysthus med Aabningen ud mod Publikum. Paa denne Dyrehavsbakke-Scene

optraadte saa forskellige folkelige Sangere og Sangerinder, og der blev spillet ikke mindre folkelige humoristiske Smaastykker — Ludovika Freytag og Frederik Henriksen tjente her deres første Amagersporer — altsammen til stor Fornøjelse for Amagerne og Christianshavnerne, der i »Syven« fandt et længe savnet Forlystelsessted, hvor Sommeraftenerne kunde tilbringes. Imidlertid blev Lokaliteterne efterhaanden for indskrænkede og Arrangementet for beskedent, og Søren Nielsen købte da Murermester Lindhardts overfor beliggende Villa og indrettede her »Vennelyst«. Kort efter døde han, og »Vennelyst« har siden da skiftevis været i Direktør Carlsons og Restauratør Aagesens Besiddelse, indtil Kommunen købte Grunden og midlertidigt lejede den ud til Direktør Mogensen (Kæmpebiografen), der tilførte det populære Etablissement ny Energi og omdøbte det til »White Star«, folkevittigt kaldet »den hvide Stær«.

Men Søren Nielsens Held fristede andre, og Vald. Christensen, Røde Kro, fik ogsaa Scenenykker og byggede et stort Sommertheater i sin berømte store Have. Og snart fulgte Stjernekroens Scene, hvor forskellige dramatiske Foreninger søgte Husly. Røde Kro har senere under Direktør Chr. Petersens Ledelse erhvervet sig et stort Navn som Forstadstheater. Paa Syven's Grund rejstes 1902 Sønderbros Theater af Brødrene Anders og Carl Henriksen, der her skabte et hyggeligt Theater for det brede Folkelag. Broen blev derefter et Led i Hovedstadens Vækst ud mod friere og luftigere Forhold.

Sundbyerne begyndte i ældre Tid (før Fælledens Udskiftning) omtrent ved Østergade (nu Frankrigsgade) og Brigadevej. Her deltes »Broen« i to Veje, af hvilke den ene førte til Sundbyøster i Flugt med den gamle Vej til Kastrup, den anden over Fælleden, som her gik omtrent op til Thingvej ad Vestergade (nu Skot-

Sønderbros Theater.

landsgade) til Sundbyvester. Begge Sundbyerne bevarede gennem hele det 18. Aarhundrede en fuldstændig Landsbykarakter. Hver By havde sin tæt sammenhængende Gaardrække langs Øresundsvej og Kirkevejen til Taarnby. Paa Gaardtofterne og »Haverne« bag Gaardene var ganske vist allerede bygget mange Huse langs Vejene »bag om«, der førte til Fælleden og dannede ligesom Bagdøre til de gamle Bondebyer. Her var tidlig udlagt mange Husmandslodder, hvor Byernes Haandværker- og Arbejderbefolkning boede. En Del Sømandsfamilier, Fiskere og Folk, der ernærede sig paa Holmen, havde slaaet Bo herude. Landligheden brødes ikke af disse Smaahuse, der i Reglen var omgivne af store Grønthaver, hvor de kendte »Sundbykoner« dyrkede deres Produkter, som de solgte paa Torvet og i Portene inde i Staden. Allerede 1718 havde Sundbyerne dobbelt saa mange Huse som Gaarde. 1755 tillod Kongen, at Holmens Baadsmænd og Haandværkere maatte bygge sig Huse herude, skønt udenfor Fæstningen, »dog at nogen Egalité skulde iagttages ved Bebyggelsen«. Efter den Tid begyndte en stærk Udparcellering af Gaardtofterne til Hus- og Havebrug; omkring 1800 var de 27 Gaarde delte mellem 90 større og mindre Jordbrug samt en Mængde jordløse Huse med Smaahaver.

Sundbyvester havde omkring 1700: 13 Gaarde og 37 Huse med 48 Ottinger Jord, 86 Tdr. Hartk (1802: 97 Tdr. og 1844: 103 Tdr. Hartk., paa 1190 Tdr. Land, hvoraf 674 Tdr. Ld. benyttedes til Exercerplads). Gaardene, der havde Numre fra Venstre til Højre, laa i en tæt sammenbygget Række langs den nordre Side af Kirkevejen, fra den nuværende Skotlandsgade til Fælleden, som begyndte ved Remisen. De fleste var mindre Gaarde paa 5—6 Tdr. Hartk.; 5 var paa ca. 8 Tdr., 1 paa 9 Tdr. Hartk. Husene laa paa Tofterne bagved og paa »Mellemtoften«, der strakte sig mod Sundbyøster. Bydammen og Lergravene laa ved Byens Vestende, ud mod Fælleden.

Markerne strakte sig mod Syd til Taarnby Jorder og bestod af følgende Vange: Toftespiæld, Mellembyes Agre, Koeheyene, Stenlengerne, Bermans Hey, Roelands Agre, Weylands Agre, Møe-Engs Agre, Wrangelands Agre, Bredschifftes Agre, Langagrene, Traneagre.

Denne By havde en mærkelig ringe Græsningsret paa Fæl-

leden, nemlig til 74 Høveder eller knapt et Høveds Græsning pr. Td. Hartk., medens de andre Byer havde 2 à 3 Høveder pr. Td. Gaardmændene holdt dog 120 Køer og 90 Heste. Byen havde 90 Ildsteder, et større Antal end nogen af de andre Byer i Sognet.

Beboelsen begyndte snart at udvikle sig i Retning af Haandværker- og Arbejderbeboelse. 1718 fandtes her ca. 40 Husmandsfamilier; omkring 1800 var her ca. 100 Huse uden Jord, og 1830 havde Byen 1045 Indb. Denne Bebyggelse skyldtes den betydelige industrielle Virksomhed, som udfoldedes af Fredens Mølle, Reberbanen, Limfabriken o. fl.; en Del af Holmens Smede og Skibstømrere havde fundet mere landlige og billigere Boliger herude end inde i Staden og kunde desuden her drive lidt Bierhverv ved Havebrug.

Den første forstadsmæssige Bebyggelse har sikkert fundet Sted i Vestergade (nu Skotlandsgade), som er Byens ældste Forbindelsesaare, dels til Staden, dels til Fælleden og Kirkevejen.

Ny Vestergade (nu Islandsgade) udgik derefter som en Sidevej fra denne over Mellem Bytoften. Her har allerede omkring 1700 dannet sig et Huskvarter, hvor Holmens Haandværkere og Baadsmænd snart dannede en lille Sømandsby for sig selv. Husene ligner endnu den Dag i Dag ganske en Gade i en af de smaa Søflækker langs Kysten.

Lille Vestergade og Fiolstræde (nu Grønlandsgade og Færøgade) er Sideskud herfra. De gør et særligt gammeldags og krinkelkrogagtigt Indtryk med de smaa Huse og Havepladser bag tjærede Plankeværker, over hvilke et Træ eller to dukker op.

Ny Vestergade (nu Islandsgade).

Thingvejen, hvis ældste Del er en gammel Forbindelse mellem Gaardtofterne og Fælleden, blev først efter Thingstedets

Henlæggelse til Stjernekroen gennemført til Hovedlandevejen. Husene her fik derfor et mere bymæssigt Udseende. Ved Vejens Udløb til Hovedvejen laa et Landsted Esthersminde, som allerede i 60erne maatte vige for Gadebebyggelsen.

Kirkevejen (nu Englandsvej) blev ogsaa først efter Landevejens Gennemførelse ført ud til denne i Flugt med Øresundsvej; tidligere gik den kun til Vestergade. Et af de ældste Steder her ved Hovedvejen var det kendte »Skræderens Hjørne«, der nedreves 1913. I mere end 100 Aar har her holdt en Skræder, en Smed og en Hjulmand tilhuse. En Del af Stedet har i hele den Tid været i Familien Lindgreens Eje.

Bülowsvej (nu Finlandsgade) opstod efter Anlæget af Jacob Holms Limfabrik omkring 1800 og fik Navn efter en af dens første Beboere, Limmester Bülow. Senere var Inspektør A. N. Bülow Ejer af Grunden og udparcellerede den til Smaavillaer og Arbejderboliger.

Fredensvej (nu Hallandsgade), der laa lige overfor Fredens Mølle, var et af de første typiske Arbejderkvarterer med Lejehuse, der opstod herude, vistnok omkring 1830, da de forskellige Fabriksvirksomheder begyndte at florere.

Nygade (nu Sverrigsgade) blev en Fortsættelse deraf. En Del af Gaden byggedes i 40erne og 50erne af A. P. Slager, der begyndte som Kludehandler og endte som en rig Mand. Derefter fortsattes Bebyggelsen af Arbejdernes Byggeforening, som stiftedes af Burmeister & Wains Arbejdere.

Brigadevej — formodentlig Vejen til den militære Øvelsesplads paa Fælleden — er ogsaa for Størstedelen bygget af denne Forening. Den nederste Del er dog opstaaet tidligere, da Jacob Holms Oliemølle og Limfabrik og senere Tændstikfabriken »Godthaab« var bleven anlagte.

Lille Nygade (nu Øselsgade), Smallegade (nu Dagøgade), Hvidtfeldtstræde (nu Ølandsgade) og Villemoesstræde (nu Shetlandsgade) er opstaaede, efterhaanden som Hovedvejens tiltagende Bebyggelse rykkede frem. Der udviklede sig i flere af disse Smaastræder en talrig Baggaardsbebo-else, bestaaende af den fattigste Del af Hovedstadens Befolkning og de tarveligst stillede Arbejdere. En Del af Lille Nygade anvendtes endnu i 50erne som Reberbane og tilhørte Chr. G. Bovedt.

Georgsgade (nu Liflandsgade), Absalonsgade (nu Kurlandsgade), Dannebrogsgade (nu Norgesgade) er opstaaet senere, efter Midten af Aarhundredet, ved Indtagelse af den sidste ledige Jord langs Vestsiden af Hovedvejen. Hvor Norgesgade gaar, laa endnu i 40erne Schoustrups eller da Petersens Oliemølle. Eberthsgade ligger paa et Areal, som tidligere tilhørte Jacob Holms Oliemølle og købtes af Skibsfører Constantin Eberth til Bebyggelse. Mellem Englandsvej og Thingvej findes endnu Rester af den gamle Skolegyde og Raagaardstræde, eller Fægyden, ad hvilken Kvæget i ældre Tid dreves til Fælleden.

Af Udflyttergaarde har Sundbyvester ikke mange. Den første Udflytter var en mindre Gaard, der omkring 1700 udskiftedes fra Gaarden Nr. 8, som da ejedes af Pitter Jansens Enke og senere af Sønnen Ole Pittersen. Den maa være bygget i Nærheden af Hovedvejen paa en Lod af Fælleden efter dennes Udskiftning. 1794 solgte Ole Pittersen Udflyttergaarden paa 10 Tdr. Land, der laa syd for Madam Greens (Grøns) Oliemølle — hvor nu Hallandsgade og Sverrigsgade ligger — til Staten for 3900 Rdlr. Jorden tillagdes Veterinærskolen, og Bygningerne solgtes kort Tid efter.

En mindre Udflyttergaard udskiftedes ligeledes fra Fogden Hans Hansens Gaard — Nr. 12 — til en Plads ved Hovedvejen, neden for Thingvej; den brændte 1814 og synes ikke genopbygget.

Sophienhøj var den næste Udflytter, idet Gaarden Nr. 11, som brændte 1810, af den daværende Ejer, Dirch Jansen, flyttedes ud paa Marken ved Hovedlandevejen. Samtidig byggede han Frydenhøj paa den modsatte Side af Vejen. Men da der kom vanskelige og knappe Pengetider, maatte han afstaa Sophienhøj, hvis Bygninger alene vurderedes til 18,400 Rdlr., til Grosserer Jacob Werner. Denne gik imidlertid fallit 1818, og Gaarden overtoges da af Urtekræmmer Ole de Place, der solgte den 1820 til Peter Frederik Kaarsberg. Omkring 1830 overtoges den af cand. phil. P. J. Schouw, der boede her i over 30 Aar. Gaarden havde da 54 Tdr. Land foruden Overdrev (9½ Td. Hartk.), en smuk Have paa ½ Td. Land. Besætningen var 8 Heste, 20—24 Køer og 10 Svin. Senere ejedes den en kort Tid af en Hr. Schultz, hvorefter

Morten Mikkelsen Lindgreen (1868) ejede den og solgte den 1889 til sin Stedsøn Hans Ohlsen for 80,000 Kr. Denne solgte den 1902 til Udparcellering for 275,000 Kr.; en Del af Fælledjorden var fraskilt i Forvejen.

Bastiansminde ved Taarnby Kirkevej er udflyttet fra Gaarden Nr. 13 i Sundbyvester, der delvis ejedes af Bastian Hansen i Taarnby, vistnok 1819, da en større Ildebrand ødelagde en Del af Sundbyvester. Efter Ildebranden 1852 blev flere af Gaardene flyttede fra den nordre Side til den søndre Side af Kirkevejen, saaledes Gaarden Nr. 12, der da ejedes af Crilles Jansen og Dirch Olsen.

Den første Skole i Sundbyerne oprettedes i Sundbyvester. I Matriklen 1688 findes under denne By nævnt Skolemester Jørgen Jensen som »nylig ansat«. Det varede imidlertid ikke længe, inden Skolen flyttedes til Sundbyøster, hvor den synes at være brugt af begge Byer i Fællesskab. Først omkring 1800 træffer vi atter en Lærer i den vestre By. Indtil 1811 var Hans Stephensen Holm Lærer her og havde samme Løn som Læreren i Sundbyøster. Efter ham fulgte Peter Larsen, der 1815 forflyttedes til Taarnby. Hvem, der kom efter ham, ses ikke; men en Lærer har der sandsynligvis været, da der 1816 fra en af Gaardene blev udlagt en Lod til Skolehave. Fra 1860erne virkede Vilh. Petersen som Lærer og derefter (1880—91) Jens Kamp. Den sidste maa vi omtale lidt nærmere. Han stammede fra Vestjylland (f. i Stadil 1845) og var i nogle Aar Lærer paa Bogø, før han kom til Amager. Fra sin Ungdom var han en flittig Samler af gamle danske Folkeminder og udgav 1877 et betydeligt Værk herom. Senere udkom fra hans Haand et Par mindre Samlinger, hovedsagelig stammende fra Bogø. Paa Amager formede Livet sig ikke lyst for ham. Han henfaldt til Drik og svækkedes af Sygdom, saa han tidlig maatte opgive sin Lærergerning. Efter at have levet en halv Snes Aar i Hovedstaden i fattige Kaar døde han den 23. Maj 1900.

Skolen i Sundbyvester, der laa omtrent midt i Byen ved Kirkevejen, ombyggedes 1849. Og 1863 byggedes en ny Skole i Sverrigsgade. Den gamle Skole brugtes indtil 1891, da Centralskolen ved Øresundsvej toges i Brug af begge Sundbyerne. Derefter indrettedes den gamle vestre Skole til et

kommunalt Børnehjem, som bestod til 1897, da det overflyttedes til det ny Sundby Hospital.

Som Fogder i Sundbyvester nævnes: Hans Hansen (1752, 1770), Dirch Gjertsen (1772), Anders Svendsen (1778), Dirch Pittersen (1802), Jacob Dirchsen (1808), Pitter Dirchsen (1820, 1840).

Sundbyøster havde omkring 1700: 14 Gaarde og 20 Huse med 48 Ottinger Jord, 120 Tdr. Hartk. (1802: 137 Tdr. og 1844: 142 Tdr. Hartk. paa 1345 Tdr. Land). De fleste Gaarde var (1718) paa omkring 10 Tdr. Hartk.; nogle var paa godt 5 og 7 Tdr. Gaardrækken laa langs den nordre Side af Øresundsvej med Numre fra Vest til Øst. Tofterne gik ned mod Fælleden, der begrænsedes af den nuværende Østergade. Langs denne laa enkelte Huse; men de fleste dannede sammen med og bag ved Gaardene en tætbygget Række fra Hovedvejen, der førte til Kastrup, og ned til Lergravene, som tillige udgjorde Bykæret.

Bymarkerne strakte sig mod Syd til Taarnby og Kastrup Jorder; de var inddelte i 20 Vange eller Stykker, som havde følgende Betegnelser: Tottagrene, Tjørnagre, Urtelands Agre, Toftøyene, Døfuels Agre, Hestekiers Agre, Bermands Heyene, Langagrene, Taarnby Spjels Agre, Ormestøckerne, Dieges-Agrene, Dieges-Engs-Agrene, Madagre, Bredeskifterne, Stribeagre, Møeskifterne, Røyelseagre, Kastrup Spielder, Rugbacke Støcker og Engbonden. Som det ses, var hver Bys Jorder inddigede og lukkede med Led (Spjeld) ved Vejene, for at man, naar Ævret var opgivet — Høsten forbi — kunde slaa Kreaturholdet ud paa Marken for at gnave den sidste Rest af Afgrøden.

Landevejen fra Amager Port deltes udenfor Fredens Mølle; den ene Gren gik over Sundbyøster til Kastrup i Flugt med den nuværende Reberbanegade og Kirkegaardsvej til Krudtmøllen, medens en Sidevej udenfor Øresundsvej førte over Højdevejkvarteret op til Kongevejen, der her gik 7—800 Al. vestligere end nu.

Beboelsen var 1718 omkring 50 Familier. Byen havde 312 Høveders Græsning, ca. 70 Ildsteder; Beboerne holdt ca. 90 Køer og 90 Heste. Paa de fleste Gaarde var 2—3 Fæstere

som »Interessenter«. De havde hver en vis Part af Jorden og svarede en forholdsvis Del af Afgifterne og Byrderne, som Hoveri o. l. Der boede saaledes flere Familier paa hver Gaard. Og Husmændene, som hørte til Gaardene, boede i Lejehuse, hvoraf de svarede en Afgift i Penge eller Arbejde til Gaarden Der ses ogsaa, at Husmænd, som havde en Havelod af den fælles Bymark, svarede Øl til Byen som Afgift.

Beboelsen her udviklede sig mere jordbrugsmæssig end i Sundbyvester. Gaardene udpartedes efterhaanden i mindre Jordbrug, smaa Landejendomme og Landsteder, hvorat en Del efterhaanden tilhørte københavnske Borgere. Omkring 1800 fandtes her kun 4—5 Gaarde paa mere end 5 Tdr. Hartk. Byen var da delt i ikke mindre end 45 Smaagaarde og lige saa mange større Husbrug og Landsteder med Jord, medens der af jordløse Huse fandtes ca. 60, hvoraf flere til industrielt Brug.

Under Byen hørte (1802) to Møller — den ene var en Oliemølle — en Limfabrik, en Linnedfabrik, to Bagerier og en Kro (Røde Kro). Her boede mange Haandværkere, som dels havde deres Erhverv hos Amagerne, dels var Skibstømrere og Smede paa Orlogsværftet samt enkelte Søfolk og Fiskere. Mange af Beboerne var flittige Havebrugere. Saavel herfra som fra Sundbyvester drev de kendte »Sundbykoner« deres Handel med Haveprodukter paa Hovedstadens Torve og fra deres Stader omkring i Portene.

De gamle Gaarde i Sundbyøster var Genstand for en Del Omskiftning, især efter Svenskekrigen, og flere af dem kom paa mere fornemme Folks Hænder. Gaarden Nr. 3, der laa, hvor nu Saltholmsvej løber, overtoges efter Børge Bendtsøns Død omkring 1666 af Kaptain, senere Major, de la Hey. Denne solgte 1667 Gaarden til Kaptain W. von Stein. I de følgende Aar skiftede den hyppigt Indehaver og fandtes 1672 endogsaa i Eje af Hr. Frederich Christian, der synes at høre til Hoffet og havde Part i flere Gaarde. Denne Ejer afstod den til Pitter Thomassøn, af hvem senere Hs. Excellentz Friderich von Gabel havde vundet den i Spil og afstaaet den til Marineløjtnant Olluff Thomassen. Ved Skiftet efter hans Enke, Dorthe Fru Lieutenantz, 1677, beløb Salget af Gaarden med Besætning og Indbo sig til 294 Sletdlr. 2 Mk. 12 Sk., og Gælden var 269 Sletdlr. Hun stod til Re-

stance for Landgilde, og der var her, som i Almindelighed, meget lidt tilovers til Arvingerne. Gaarden overtoges af Torben Pedersson og deltes snart i to Halvgaarde.

Gaarden Nr. 6 ejedes efter Krigen af Raadmand paa Christianshavn Hans Johanssøn og derefter 1668 og endnu 1677 af Velbaarne Marquor Rodsteen, hvorefter den atter overgik til en almindelig Bonde.

Gaarden Nr. 8 ejedes efter Krigen af Sognepræst ved Helligaands Kirke, Mester Anders Hansen, sammen med en Bonde, som drev Nabogaarden.

Svaneleje- eller Rødegaard (Nr. 11) ejedes 1660 af Brygger og Borger paa Christianshavn Madtz Brøgger og nogle Aar senere af Peiter Byrting, der synes at have faaet Krobevilling[1]). Gaarden ejedes 1672 af Monsieur Henrik Møller (var det Rentemesteren?) og nogle Aar senere af Stephan Gardener, der havde 7 Heste og 6 Køer. 1679 blev læst Fæsteskøde, hvorved kgl. Overstaldmester Anthony Wulff von Haxthausen overdrog Lystgaarden »Svaneleje« til den fornemme Mand Heinrich (Augustinus) Lüdemann. Denne overdrog igen sin Brugsret til Ejendommen med Jord, Eng, Have og to Fiskeparker til Anthony Møller og dennes Søn Jens Møller paa Christianshavn, der havde ydet ham Laan mod Pant i Besætningen (18 Køer, 10 Heste, 2 Kvier, 2 Kalve, 1 Plag, 1 Føl og 6 Faar). 1697 er Jacob Møller Ejer, og en Mølle paa Fælleden synes da at høre derunder. Sammen med Hans Thorsen og Michel Raagaard havde han tillige Nabogaarden (Nr. 12). De døde alle tre under Pesten 1711, og Christoffer Truelsen blev da Hovedinteressent i Ejendommen og Kroen. Han synes at være indvandret fra Ny Amager, som da nylig var nedlagt.

Gaarden Nr. 12 overtoges efter Krigen (1660) af Velbaarne Axel Sehested; men efter nogle Aars Forløb er Peter Hanssøn og Peder Tidemand Ejere eller Fæstere af den, indtil den slaas sammen med Nr. 11, og de begge danner en

[1]) Gaarden benyttedes vistnok allerede paa den Tid til Bedested, naar Hoffet holdt Svanejagter paa Amager.

Naar det i 2. Del p. 64—65 er antaget, at det er denne Gaard, der 1644 kaldes »Førstergaarden«, maa dette betragtes som urigtigt. Førstergaarden viser sig at være Nr. 14, den østligste Gaard.

større Ejendom, som adskiller sig væsentligt fra de andre Gaarde og faar Navnet »Rødegaard«.

Da Hoffets Svanejagter paa Amager efterhaanden ophørte, fik Kroen, som kaldtes »Rødehus«, større Indflydelse paa Byens Liv, og Gaarden fik Navn efter den, formentlig af Hensyn til dens røde Mure og Tegltag, og fordi i al Fald en Del af Gaardens Tilliggende hørte under Kroen. Gaarden skiftede Størrelse under de vekslende Tider. 1718 købte en Hollænder Jan Corneliussen, som ejede Gaarden Nr. 1, Røde Hus og dens Tilliggende, og der byggedes formentlig en ny Kro. Senere ejede Kromanden Ole Larsen en Del af Gaarden, og 1736 samlede hans Enke, Elisabeth Catharina, denne og solgte den 1750 til sin Svigersøn, Amtstuefuldmægtig Malthe Christian Bruun, for 5000 Rdlr. Den havde da 19 Tdr. Hartk. En større Part af Jorden frasolgtes til Jacob Fortling, Kastrupgaard, og der fraskiltes andre Parceller samt Kroen. Ved Køb erhvervede han dog atter denne og mange andre Ejendomme, da han var bleven Amtsforvalter. Han var virksom, især med Opkøb, og han ejede adskillige Gaarde og Huse, hvorfra en Del af Jorden solgtes til de skiftende Ejere af Kastrupgaard. 1763 frasolgte hans Hustru den oprindelige Gaardsgrund til Nr. 11 samt Altonagaarden med 6 Huse og en Toft, der tidligere var brugt til Tobaksplantage af en Mand, som hed Altona, og nu dyrkedes med Asparges og Grøntsager, samt 7 Tdr. Land tæt ved Gaarden til Plantør Hector Rammelsberg. Gaarden og Kroen deltes, blev en Gaard hver for sig, og efter Amtsforvalter Bruuns Død, vistnok 1765, udparcellerede hans Enke Rødegaard endnu yderligere. Mads Illum ejede en større Del af den, og til de følgende Kromænd solgtes betydelige Parter, ligesom Niels Hansen Bager, der senere blev Foged, 1770 købte en mindre Gaard derfra. Selve Rødegaard ejedes 1771 af Jess

Hovedbygningen til Rødegaard.

Diderichsen og derefter af C. D. Westerholt og Peder Stephensen Sejr. Efter den sidste overtoges Gaarden omkring 1780 af Rayr Hansen. Den havde 1807 9½ Td. Hartk. Senere var Claus Jacobsen Ejer (1840) og derefter Jørgen P. Jacobsen (1872) og Charles Jacobsen. Størsteparten af Jorden blev atter under disse Ejere fraskilt. 1830 havde Gaarden kun 35 Tdr. Ld. og en Besætning paa 6 Heste, 10 Køer, 10 Svin og 10 Faar. Der tilhørte en stor og smuk Have (2 Tdr. Ld.) med en stor Dam — Svanedammen — og flere hundredaarige Frugttræer, to sjældent store Yppern, den ene af Stammerne maalte ca. 5 Al. i Omkreds. En Del af den gamle Bygning ud mod Øresundsvej, der vistnok stammer fra

Rødegaard, set fra Øresundsvej.

Tiden straks efter Svenskekrigen, udlejedes da til Beboelse og gav en aarlig Leje paa 200 Rdlr.

Altonagaarden laa nærmest op til Kroen, den ejedes efter Hr. Rammelsberg af Cornelius Olsen, Pitter Raagaard og Bendt Pedersen, derefter af Ole Corneliussen og 1802 af Jens Andersen, 1820 af Dirch Andersen; den havde da ca. 7 Tdr. Hartk. Omkring 1840 havde Amtsforvalter Frydensberg og 1868 Kroejer Niels Eriksen det meste af Gaarden. Senere syntes Jorden frasolgt og Bygningerne udlejede til Arbejderboliger — »Kavalerboligerne« kaldtes de vittigt nok for at minde om den tidligere Herskabelighed.

De ældste ***Veje og Gader***, ad hvilke Byens Samliv havde sin Gang, og som førte baade til Markerne, Fælleden og Stran-

den, var Øresundsvej og Østergade (nu Frankrigsgade). Den første dannede Forbindelsen mellem Gaardene og den anden mellem Tofterne og Havepladserne nedenfor; begge førte de ud til Landevejen og dannede Forbindelsen med Omverdenen.

Mellem Bytofterne dannede sig snart Sideveje til de Huse, der efterhaanden byggedes bag Gaardene. Husene med Haver bag ved strakte sig længere og længere ned til de udgjorde et helt Bykvarter med smalle brolagte Gader[1]). De ældste af disse synes at have været Dagmarsgade (nu Portugalsgade) og Kraingade ved Siden af Røde Kro. Senere opstod Frederik den 7.s Gade (Navnet er meget yngre end Gaden; nu Spaniensgade), der ogsaa førte til Kroen — alle Veje førte til Kroen. Her var Byens Midtpunkt. Her havde alle Ærinde. Forskellige Smaastræder skød sig ind mellem Gaardene, som Dyvekestræde, Integade, Roligheds stræde, der mest beboedes af Holmens Arbejdere og Haandværkere. Først da Østergade i Slutningen af det 18. Aarh. blev tæt bebygget, skød der Sidegader som Valdemarsgade (Normandigade) og Ryesgade (Murciagade) ud her fra og dannede et nyere Bykvarter.

Klinkspillere i Frederik den 7.s Gade.

Ved Landevejens Omlægning i 1780erne over Bytofterne mellem Sundbyerne, kom denne til at danne en fælles Hovedaare for begge disse Byer. Der begyndte snart at rejse sig Beboelser paa begge Sider; Byerne rykkede nærmere ud mod Vejen, hvorved Kirkevej og Thingvej forlængedes over mod Sundbyøster.

Efter Fælledens Udskiftning dannede sig omkring 1800 et

[1]) Ved Gade forstod man vel oprindelig et brolagt Afløb, der tillige kunde benyttes som Kørevej.

nyt Kvarter øst for Fredens Mølle, hvor der anlagdes flere nye Veje:

Køhlertsvej — den senere Holmbladsgade — opstod ved, at Linnedvæver Casper Køhlert fik Tilladelse til her at anlægge et Linnedvæveri, formentlig omtrent paa samme Sted, hvor det tidligere Holmblads Farveri laa og vistnok, hvor nu L. P. Holmblads Oliemølleri ligger.

Jacobsgade[1]) (nu Hessensgade) opstod omkring 1830—40 som en Sidevej fra den yderste Ende af Køhlertsvej, mest ved Opførelse af Boliger for Arbejderne ved Holmblads og de andre Virksomheder, som efterhaanden rejste sig her paa Fælleden.

Fortunavej (Fehmerngade), Venusvej og Frihedsvej stammer fra omtrent samme Tid, men fik et mere frit og landligt Præg ved de smaa villaagtige Arbejderhuse med Haver.

Christiansgade (nu Pommernsgade), Petersgade (Hannovergade) og Gejslersgade stammer fra en noget senere Tid (ca. 1850). Disse Gader bærer Spor af en begyndende Byggespekulation. Smaahuse paa 2 Etager med flere 2 og 3 Værelsers Lejligheder opførtes af Grundejerne, som havde købt et Stykke Fælledjord. 1840 ejede Urtekræmmer Gejsler og senere Emma Gejsler og hendes Svoger Georg Tetzlaff 8—10 Tdr. Land, hvor nu disse Gader ligger.

Woltersgade synes at bære Navn efter den gamle Distriktslæge Wolters, som boede her endnu i 1880erne; Gartnergade (Bøhmensgade) opstod ved et Gartneri, der laa her bag Gaderækkerne.

Landsteder opstod der efterhaanden ikke faa af i Sundbyøster, idet mange københavnske forretningsdrivende Borgere erhvervede sig Grunde ved at forstrække Bønderne med Penge mod Pant i Jorderne. Ofte tog de endogsaa en eller anden Gaard i Besiddelse. Et af de første egentlige Landsteder var Oliegreen ved den ny anlagte Hovedlandevej. Hertil hørte ca. 20 Tdr. Land. Det ejedes omkring 1800 af Birkedommer Cramer og senere af J. F. Schouw. 1805 købtes det af Grosserer Jacob Holm, der anlagde Reberbanen »Oliegreen«

[1]) Navnet synes at stamme fra Sæbefabrikant Jacob Holmblad († 1837) ligesom den senere Carlsgade synes at stamme fra en ældre Broder til ham, som var Farvemøller.

og kort Tid efter byggede en mindre Lystejendom »Olieblad«. Paa omtrent samme Tid havde Vinhandler Rohde, Brændevinsbrænderne C. Høedt og Sæder, Brygger Koefoed, Assessor Buchwaldt, Isenkræmmer Chr. Casse, Prokurator Palle, Brygger Wulffsen o. fl. mindre og større Landejendomme, som snart udparcelleredes baade til Bebyggelse og til forretningsmæssigt Brug.

De første *Udflyttergaarde*, der fandtes i Sundbyøster, synes udflyttede omkring eller lidt før 1800 og laa nærmest den ny Hovedlandevej. De udskiftedes fra Gaarden Nr. 1, der ejedes af Zibrandt og Jan Crillesen, og laa ved Hovedvejen.

Toftegaard laa tæt syd for Øresundsvej, den havde 1820 3½ Td. Hartk. og ejedes af Gjert Adriansen endnu 1845, senere af Adr. Gjertsen. Den sidste Rest af den faldt, da Centralskolen blev bygget.

Thorsly laa tæt ved Landevejen, ejedes fra Begyndelsen af Assessor Thorlacius og havde godt 1 Td. Hartk.; senere af O. M. de Place og E. N. P. de Place (1845) og Sognefoged N. C. Bergmann (1868), medens Familien de Place fik en Ejendom ved Siden af paa godt 2 Tdr. Hartk., som tidligere tilhørte Urtekræmmer Scheel. Højdevejkvarteret er bygget paa denne Gaards Grund.

Frydenshøj er ligeledes udskilt fra Gaarden Nr. 1. Denne Gaard blev bygget 1810 af Jacob Dirchsen samtidig med Sophienhøj. Den havde ca. 2½ Td. Hartk. og ejedes senere af Crilles og Trein Dirchsen; derefter af Pitter Jacobsen (1845) og Dirch Pittersen (1868).

Gamle Krudtmøllegaard ved Kastrupvej udflyttedes fra Gaardrækken, hvor den laa som Nr. 7 midt i Rækken, efter Branden 1814. Den ejedes tidligere af Anders Abrahamsen, men overtoges efter Branden af Foged Dirch Gertsen Bacher, der synes at have bygget den omtrent paa det Sted, hvor den gamle Krudtmølle laa. Møllen, der ejedes af Grosserer Jørgen Bech, nedlagdes 1814. Gaarden havde 1820 ca. 10 Tdr. Hartk.; men under den følgende Ejer, Sognefoged Gert Dirchsen Bacher, var omtrent det halve Hartkorn fraskilt, idet Gaarden var delt i flere Ejendomme.

Lykkehøj er udflyttet 1815 ligeledes efter Ildebranden 1814, 3. November, da omtrent hele Kvarteret mellem Lande-

vejen og Røde Kro — 7 Gaarde og 10 Huse brændte[1]). Denne Gaard var Nr. 4 i Rækken og ejedes af Anders Mikkelsen; den havde 5 Tdr. Hartk.; men 1½ Td. blev fraskilt og ejedes af Isenkræmmer Casse, senere af Høker Ole Hedegaard. 1820 ejedes Gaarden af Foged Mikkel Andersen og senere af en Datter Bodil Mikkelsdatter og Svend Andersen, efter hvem Sognefoged Ole P. Jacobsen blev Ejer af Lykkehøj, medens Svend Andersen fik sin egen Gaard ved Siden af.

Endnu flere Udflytninger fandt Sted dels efter Branden 1814 og dels efter en senere Brand i Sundbyøster den 6. Maj 1842. Der udskiltes efterhaanden en Del mindre Gaarde, saaledes: »Ensomhed«, »Christiansminde« og »Godthaab« ved Køhlertsvej, »Sølyst« ved Strandlodsvej, »Søgaard« og »8. Juli« ved Bachersvej. De førstnævnte er nu hovedsagelig udparcellerede til Byggegrunde.

Paa Sundbyøster vestre Overdrev, der blev udskiftet 1814, opførtes snart Ejendommen Fredensbo, senere kaldet Stormlyst. Gaarden ejedes først af Brændevinsbrænder Nicolaj Bertelsen, død 1817, og derefter af Fru Wittrock; den havde da 42 Tdr. Land. Senere købtes den af Konsul C. Hansen sammen med ca. 200 Tdr. Land af Sundbyøster og Taarnby Overdrev. Herpaa byggede han Mejlgaard 1849. Denne Gaard tilhørte senere (1866) Kammerraad C. Christensen og var paa 9 Tdr. Hartk. Nogle Aar efter overtoges den af Forvalter N. Nielsen, der ejer den endnu. 160 Tdr. Ld. er frasolgt til de militære Skydebaner. Der drives mest Kvægavl. Jorderne er lave og inddigede mod Søen. Under Stormfloden 1872 brød denne ind, og der druknede 80 Faar.

Skolen i Sundbyøster kan neppe spores længere tilbage end til Tiden omkring 1690, da Skoleholder Jørgen Jensen flyttedes hertil fra Sundbyvester. Sundbyerne synes at have havt en fælles Skoleholder fra Begyndelsen af og været uafhængig af de andre Byer i Taarnby Sogn. 1718 ses, at Sundbyerne havde deres eget Skolehus i Sundbyøster, som Beboerne svarede Afgift til. De svarede senere ogsaa deres Degnetrave, 13 Mark af hver Otting Jord, ikke til Degneembedet i

[1]) Ilden opstod i Ole Hansens Gaard (Nr. 2) ved Landevejen om Eftermiddagen Kl. 3 og bredte sig med rivende Fart over hele den vestlige Del af Byen.

Taarnby, men til deres egen Skole eller Skoleholder for at undervise i de to Byers Fællesskole.

Skolehuset blev 1728 fornyet eller ombygget paa begge Byers Bekostning, og der blev ansat en Skolemester, som hed Rosenkilde. Det ses ikke, hvor længe han var her eller hvem, der var hans Efterfølger; men 1778 nævnes en Skolelærer ved Navn Schiøtt. Af senere Lærere finder vi nævnt alene for Sundbyøsters Vedkommende: Valentin Bidstrup (til 1810), Jørgen Nielsen, H. C. Wøldike, Andresen, Thybo, C. A. Paulsen, Jul. N. Winther, Chr. Brasch, Ludv. Andresen, J. P. Sørensen.

Lærerlønningen var 1811: 33 Rdlr. samt 2 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og Bolig og Brændsel.

En Udvidelse af Skolen, der laa midt i Byrækken paa Øresundsvej, fandt Sted 1869, og denne var Byens Hovedskole, indtil Centralskolen for begge Sundbyerne opførtes.

Sundbyøster tiltog stærkt i Vækst efter Fælledens Udskiftning før 1800. Der aabnede sig ny Plads for den allerede paabegyndte Udvikling i industriel og forstadsmæssig Retning. Og det varede ikke længe, inden der gik Spekulation i Jorden herude. Københavnske Forretningsdrivende, Bagere, Bryggere, Brændevinsbrændere, Vinhandlere og andre, som under Enevældens umættelige Skattekrav havde maattet forstrække Bønderne med Penge og Varer mod Pant i deres Ejendomme, fik Lov at tage Jorderne som Betaling, især da den engelske Krig lammede Forretningslivet. Mange Bybeboere maatte kaste sig over mindre Jordbrug. Snart søgte en Del Fabriksvirksomheder fra Staden herud. Lejehuse for Arbejderne opstod, og den tidligere Landsby var bleven en Blanding af Befolkningslag, hvis Interesser brødes mellem By og Land. Byen styredes, ligesom Landbyerne i Almindelighed, hovedsagelig af en Foged, der sorterede under Amtstuen. Han fungerede som en Slags Politimyndighed, opkrævede de kongelige Skatter og repræsenterede Autoriteterne i Ordningen af Byens lokale offentlige Forhold. Som Fogder nævnes: Svend Olufsøn (1688), Jan Corneliussen (1718), Lars Hansen (1752), Hans Hansen (1758), Lauritz Hansen (1772), Giert Bondesen (1778), Niels Hansen Bager (1783), Michel

Andersen (ca. 1800), Hans Hansen (1810), Dirch Gertsen Bacher (1820—40).

Taarnby, Sognets Kirkeby og Rettens Sæde, havde omkring 1700: 13 Gaarde (6 paa 5, 4 paa $7^1/_2$ og 3 paa 10 Tdr. Hk.) og ca. 40 Huse, hvoraf Halvdelen uden Jord. Til Byen hørte ca. 900 Tdr. Ld. eller 48 Ottinger Jord med ca. 101 Tdr. Hk. foruden Ladegaardsmarken, som dreves af Hollænderne. Gaardrækkerne laa langs Vestsiden af Kirkevejen, der førte fra Skelgaarde* til Sundbyvester. Præstegaarden var Nr. 1, og derfra fortsatte Numrene solret mod Vest og Nord. Tæt nord for Kirken laa Bykæret, og her i Nærheden har formentlig Kroen og det gamle Thingsted ligget, ligesom Bystævnet vel ogsaa i sin Tid har været knyttet til dette Sted. Husene laa spredte omkring paa Gaardtofterne og langs med Fælleden, der grænsede op mod Byen, og var adskilt fra Toftehaverne ved en Fælledvej. Iøvrigt førte der Veje fra Kirken til Kastrup (Gl. Kirkevej) samt over Ladegaardsmarken til Maglebylille og Tømmerup—Hollænderbyen. Den nordre Byvej til Kastrup er først anlagt omkring 1790.

Bymarkerne strakte sig mod Øst og bestod af 15 Aase med følgende Navne: Fogedjords Aas, Langager Aas, Steenlængs Aas, Vraa Stykker Aas, Viidens Aas, Orme Stykker Aas, Træschoes Aas, Smaa Jas Ager Aas, Store Jas Ager Aas, Bredskifte Aas, Lille Egespiels Aas, Store Egespiels Aas, Rolands Aas, Byspiels Aas og Præstejords Aas.

Byens Indbyggerantal var omkring 1700 ca. 60 Familier. De fleste Gaarde var delte mellem flere Familier i halve og og kvart Parter, saa der fandtes 22 Gaardmænd. Byen havde Græsning til 160 Høveder paa Fælleden; den skattede af ca. 80 Ildsteder, havde 80 Heste, 80 Køer og 4 Stude. Omkring 1800 fandtes 17 Gaarde, 3 større Jordbrug og 48 Huse, dels med, dels uden Jord med 542 Indbyggere. 1830 var Indbyggertallet steget til 613, deraf 102 Skolebørn. Byen havde en halv Snes Haandværkere og en Vægter samt en Jordemoder. Efter den ny Matrikel regnes Byens Areal til ca. 1300 Tdr. Ld. med ca. 152 Tdr. Hartk., indbefattet Ladegaardsmarken. 1890 var Indbyggertallet kun 603.

I Middelalderen var Taarnby Retssæde for hele Amager,

idet den kirkelige, senere kongelige Ladegaard laa her. Efter Hollænderkommunens Udskillelse havde Taarnby Birkething Lokale her; men Birkefogderne boede forskellige Steder paa Øen. Senere skiftede Retsstedet som bekendt mellem Taarnby og Sundbyerne. Kirken og Skolen skal senere omtales.

Ladegaardsmarken hørte tidligere under Hollænderbyens Jurisdiktion, men hører nu i kommunal Henseende under Taarnby. Denne Mark omfattede efter den gamle Matrikel 4—500 Tdr. Land, nemlig »100 Tdr. Kornland, 82 Tdr. arm Land og 60 Læs Engbond«, foruden Overdrevs- og Saltholmsret til 137 Høveders Græsning. Arealet havde 88 Tdr. Hartk. (47 Tdr. paa selve Marken, 30 Tdr. paa Kongens Enge, 8 Tdr. paa Saltholmen og 3 Tdr. paa Overdrevet). Under Hollænderne var Marken inddelt i 100 Fjerdinger Agerjord. Engene — Kongens Enge — omfattede 163 Tdr. Ld.; de smaa (»nemste«) syd for Tømmerup havde 95 Tdr. Ld. og de store mellem Viberup og Skelgaarde havde 68 Tdr. Ld. Af de smaa Enge blev desuden i sin Tid tillagt Taarnby Præstegaard ca. 20 Tdr. Ld. af den nordlige Ende, kaldet »Præstens Eng«, og af de store Enge blev 1704 endvidere af Frederik d. 4. tillagt Præsten ca. 40 Tdr. Ld. kaldet Præsteengen. Disse Arealer synes ikke senere medregnede under Kongens Enge[1]).

Fra Kronens Side blev Hollændernes Forpagtning af Ladegaardsmarken opsagt allerede 1771. Dels var Hollænderne misfornøjede med, at Afgiften var forhøjet til 225 Rdlr., dels var Hartkornsskatten (Rytterskatten) stegen betydelig, saa Forpagterne maatte have frie Hænder over Jorden. De havde uden Tilladelse bortlejet noget af den til Bønderne i de danske Byer. Kronen opsagde derefter Forpagtningen med et Fjerdingaars Varsel. Det vilde Hollænderne imidlertid ikke finde sig i, da Lejemaalet havde bestaaet i næsten 150 Aar. Efter langvarige Forhandlinger gaves dem en Forlængelse paa 10 Aar, og efter en kgl. Resolution af 8. April 1782 skulde Fratrædelsen ske den 1. Maj s. A. Marken skulde udbydes til Salg ved

[1]) De store Enge og »Præstens Eng« hørte ikke med under Hollændernes Forpagtning af Ladegaarden. De store Enge var fra ældre Tid i Fæste, dels under Raagaard, dels under Viberup. Ved Udskiftningen blev de store Enge tillagte Viberup, Ullerup og Skelgaarde, medens de smaa Enge tillagdes Tømmerup By.

offentlig Auktion i 10 Gaardparceller. Engene skulde sælges særligt i 62 Lodder, hver paa 2—3 Tdr. Ld. med ½ Td. Hartk. Markparcellerne blev saaledes paa godt 20 Tdr. Ld. foruden Græsningsrettigheder, og hver Parcel sattes til ca. 5½ Td. Hartk. Jorden havde hverken Konge eller Kirketiende. Præstetienden, 20 Tdr. Rug, skulde fordeles paa de 10 Gaarde; Engene skulde være tiendefri.

Hollænderne fastholdt, at der maatte tilkomme dem en vis Forkøbsret til Marken og fandt de af Kronen stillede Betingelser uantagelige, men Sagen gik sin Gang.

Gaardparcellerne solgtes hver for 2000 Rdlr. til følgende Købere: Tønnes Olsen 2 Parceller, Landinspektør Schytt 2 Parceller, Sognefoged Niels Hansen 2 Parceller, Prokurator Palle for Kancelliraad Fabricius og Grosserer Chr. Hansen 3 Parceller, Pitter Gjertsen 1 Parcel, der deltes mellem Lodsejerne i Taarnby. Landinspektør Schytt og Sognefoged Niels Hansen solgte 1784 deres 4 Parceller til Kancelliraad Fabricius, som imod Udskiftningsreglerne fik Tilladelse til at overtage de 7 imod at lade bygge til en Familie paa hver. Marken indbragte saaledes 20,000 Rdlr., og Engene, hvoraf Schouten i Hollænderbyen købte de 32 Lodder paa Byens Vegne, indbragte 7,063 Rdlr.[1]). Da det ikke vilde lykkes Hr. Fabricius at faa bygget de 7 Gaarde, fik han endelig Tilladelse til at samle sine Parceller til en større Ejendom, som han solgte til Grosserer Chr. Hansen, og derved opstod Løjtegaard.

Den gamle Ladegaard, der brændte 1912 og er genopbygget, ligger paa den første Parcel. Gaarden byggedes paa samme Sted, hvor den tidligere kongelige Ladegaard, som nedlagdes af Christian d. 4., har ligget, nogle Hundrede Alen syd for Kirken. I 150 Aar fandtes her kun nogle Rester af den gamle Gaard, og disse indrettedes til Bolig for en Opsynsmand over Jorden, som Hollænderne havde i Forpagtning, indtil den udparcelleredes 1782. I Matriklen af 1688 hedder det: »En Husmand Jens Nielsen, der har Opsyn med Ladegaardsjorderne, har bygget et Hus derpaa, dertil hører en Havejord 19,444 □-Al.

[1]) Sager Amagerland vedrørende i Rigsarkivet.

samt Eng til ½ Læs Hø.« 1722 boede Ole Hansen deri[1]). Efter ham fulgte vistnok Jacob Olsen og senere Tønnes Olsen. Den sidste købte ved Markens Udskiftning den første og sidste af de 10 Gaardlodder og byggede sammen med Crilles Petersen »den gamle Ladegaard«, rimeligvis 1783. Sidstnævnte var Ejer af den endnu 1845. Derefter havde Hans og Marchen Crillesen den, indtil Dirch Rasmussen Dirchsen overtog den 1896. Oprindelig havde den godt 7 Tdr. Hartk., men 1845 havde den kun 4 Tdr. 5 Skpr.

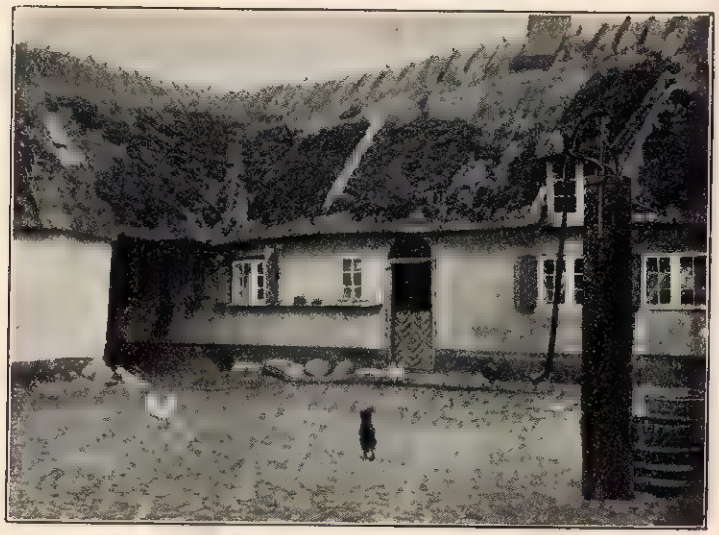

Den gamle Ladegaard, Parti af Stuelængen

Der knytter sig særlig interessante Minder til den gamle Gaard, hvis Bygninger hørte til de ældste paa Øen. Flere af Ejerne har havt særlig Interesse for at samle og bevare de gamle Ting, som hidrørte fra tidligere Amagerhjem, og som fortalte om det snart uddøde Hollænderliv. Særlig var Hans Crillesen en ivrig Samler. Han ejede en sjælden Skat af værdifulde Sager, som var opstillet paa Plads i de gamle Stuer, der var holdt i Fortidens Amagerstil. Der var indrettet et helt

[1]) Hvorvidt det var den samme Ole Hansen, der 1752 havde den halve Gaard Nr. 10 i Taarnby i Fæste og var Foged i Byen, skal vi ikke kunne dømme om.

Musæum i Storstuen, hvis Vægge dækkedes af Træpaneler med røde og grønne Udsmykninger fra Gulv til Loft. Prægtige gamle Kobbergenstande, Tinfade, sjældent Porcelæn, gamle Dragkister, store Skabe, Borde og brede Stole fra Aarhundreder tilbage udgjorde Bohavet. Vi maa dog ikke glemme den store Himmelseng, der vistnok betragtedes som det mest interessante Stykke Bohave. Det fortaltes, at den svenske Konge Carl Gustav sov i denne Seng, da han under Svenskernes Belejring af København 1658 var i Land paa Amager, og at han derfor gav Ordre til, at Gaarden ikke maatte brændes. Disse Ting hører imidlertid til Krønikernes Verden; thi Gaarden eksisterede slet ikke den Gang. Og alle de Gaarde, der overhovedet fandtes i Taarnby, blev brændte. Kirken var den eneste Bygning, som blev sparet, maaske af Pietetshensyn, maaske af militære Grunde.

Et Hjørne af Storstuen

1912, d. 16 Juni, brændte den gamle Gaard og saa at sige hele den sjældne Samling; kun Sølvskabet med en Del Sølvtøj bjergedes. Ilden opstod om Natten i Stalden og greb saa hurtig om sig, at Ejeren og hans Hustru neppe fik Tøjet paa, inden de slap ud. 4 Heste brændte, hvorimod Kreaturerne undgik Flammedøden; men Indboet havde Ingen Tid at tænke paa, og alle de næsten uerstattelige Minder sank i Grus mellem Ruinerne.

Paa den 2. Parcel af Ladegaardsmarken, der købtes af Tønnes Olsen, opførtes omtrent samtidig af Adrian Petersen en anden Gaard syd for »den gamle Ladegaard«. Han ejede Gaarden endnu 1820. Derefter var Dirch Rasmussen og senere Jan Bastiansen Ejere af den. Nu drives den som Gartneri af J. S. Møller-Holst. »Ladegaardshvile« er vistnok en Udskiftning fra denne Gaard.

Løjtegaard — Navnet er det hollandske Udtryk for Lade-

gaard — opstod altsaa paa de 7 Parceller af Ladegaardsmarken. Gaarden er sandsynligvis bygget 1784—85 af Grosserer Christen Hansen, der ejede den nogle Aar, i hvilke Landmaaler Frederik Munck var Forpagter af den. 1798 ses en Hr. Jørgensen at være Ejer; men paa den Tid overtoges Gaarden af Landvæsenskommissær Jens Kaarsgaard, som 1802 solgte den til Proprietær Peter Jensen, Befalingsmand ved Kystmilitsen. Han solgte den igen 1809 til Kapt. N. A. L. Classen for 53,000 Rdlr. Under denne Ejer var P. Løppelmann, der senere købte »Petersdal«, Forpagter. Fra 1814 var fhv. Koffardikaptain J. L. Christensen og Grosserer J. Harboe Besiddere. Den sidste synes snart fratraadt. 1816 brændte Staldlængen, hvorved 65 Stkr. Kvæg indebrændte. Hr. Christensen blev dog snart Eneejer. Han roses meget for den Dygtighed, hvormed han straks tog sig af Amagers Fællesanliggender, blev Formand for Øens Bestyrelse og ordnede Saltholmsforholdet. Han havde Gaarden endnu 1845. Hans Efterfølger var Brygger Søren Bjerre. Derefter kom Brygger Lars Klinck Hans Absalon Hedegaard, efter hvem Proprietær, senere Jægermester Fr. I K. Breit 1874 fulgte som Besidder.

Løjtegaards Tilliggende var endnu omkring 1830 292 Tdr. Ld., hvoraf 175 Tdr. Ld. Ager, 27 Tdr. Ld. Eng og 90 Tdr. Ld. Overdrev med 54½ Td Hartk, deraf de 40 Tdr. paa Agerjorden. 1844 sattes Hartkornet til 45 Tdr.

Udsæden var ca. 1830: 136 Tdr. Korn, 250 Tdr. Kartofler. Avl: ca 1100 Tdr. Korn, 400 Læs Halm, 50 Læs Hø. Kreaturhold: 20 Heste, 50 Køer, 10 Faar og 10 Svin. Til Gaarden hørte et Lejehus med 22 Tdr. Ld., hvorfor Lejeren gjorde 42 Arbejdsdage. De kgl. Skatter var 426 Rdlr., Kommuneafgifter 430 Rdlr.[1]). 1856 frasolgtes 18 Tdr. Ld. til Rasmus Dirchsen. 1870 havde Gaarden endnu ca. 250 Tdr. Ld. Omkring 1900 havde den ca. 190 Tdr. Ld. med ca. 30 Tdr. Hartk., hvoraf 5 Tdr. paa Saltholmsretten.

De første Udflyttergaarde fra Taarnby rykkede ud efter Ildebrandene 1798 og 1808. Der brændte først 5 Gaarde i den sydlige Del af Byen, som derefter opførtes mere spredt. Af egentlige Udflyttere ses kun Gaarden Nr. 2, der ejedes af Fogden Cornelius Petersen, at være henlagt til den ny By-

[1]) Sterm: Beskr. over Kbhvn.s Amt.

vej, hvor den under Navnet »Enigheden« senere beboedes af Cornelius Crillesen og havde da 8 Tdr. Hartk. Efter Branden 1808, da hele den nordre Del af Byen ødelagdes, flyttede vistnok flere af Gaardene ud. Saaledes blev Nr. 8, der ejedes af Bastian Hansen, lagt ud til Hovedlandevejen. Senere Ejere var Jan Pittersen Buur og derefter Dirch Corneliussen, under hvem Gaarden atter brændte 1895 og genopførtes under Navnet »Ny Skelgaard«. Omtrent ved Siden af denne Gaard blev Gaarden Nr. 12, som ejedes af Ole Corneliussen (1820 paa 10 Tdr. Hartk.) senere udflyttet. Under Navn af »Corneliussens Minde« ejedes den senere af Ole Olsen. Da den ogsaa brændte 1895, udskiftedes en stor Del af Jorderne, saaledes til de to Gartnerier: Fløystrups og »Tagenshus«.

Ogsaa Gaarden Nr. 13 synes udflyttet efter Branden 1808 og opført under Navnet »Nordregaard« ved Kirkevejen. Den ejedes da af Gjert Pittersen og havde 7½ Td. Hartk., senere af Dirch Bastiansen, sidst af Peter Dirchsen. I 1858 brændte atter 5 Gaarde i Byens sydlige Del (gl. Nr. 3—7). Af disse blev de 4 flyttede ud langs den nordre Byvej til Kastrup, nemlig »Allégaarden«, der senere tilhørte Amtsraadsmedlem Nicolai Larsen, »Dalsgaard«, »Raagaardsdal« og »Raagaardsminde«.

Som Fogder i Taarnby efter 1700 kan nævnes: Svend Olsen (1714), Ole Hansen (1752), Niels Hansen (1778), Cornelius Petersen (1802), Peder Bendtsen (1821) og Bendt Pedersen (1840).

Taarnby Villaby ved Kastrup Byvej er opført 1902 af en Forening af Arbejdere paa Orlogsværftet, der danner et Ejendomsinteressentskab og lod opføre 120 Huse, hvert med 2 Lejligheder. 1910 havde Byen 671 Indb.

Kastrup bestod omkring 1700 af 11 Gaarde og 12 »halve« Huse. De fleste Gaarde var paa godt 7 Tdr. Hartk., en var paa ca. 10 Tdr. og en paa ca. 12 Tdr. Ialt havde Byen 530 Tdr. Ld. med 32 Ottinger Jord, 78 Tdr. Hartk.[1]).

Gaardene laa i en tæt Række paa den østlige Side af Vejen fra Sundbyøster, der førte videre over Maglebylille til Dragør. Gaardnumrene begyndte fra den nordre Ende, ved Skottegaards-

[1]) Efter Matr. 1844 havde Byen kun 74 Tdr. Hartk.

vej (den nuværende Byvej), der førte til Fælleden og Stranden. Ved Sydenden af Gaardrækken førte Kirkevejen til Taarnby, og en Sidevej ad Søndre Bygade, hvor Bykæret laa. Herfra gik den saakaldte Skøjtevej ud til Anlægsbroen for »Skøjterne«, der førte Kreaturer til Saltholmen. Paa Bytofterne mellem Gaardene og Fælleden laa spredte Huse, og ved Sydenden, paa Grænsen af By og Fælled, fandtes baade Kroen, Smedjen og Hjulmanden. Nordre Bygade er opstaaet langt senere ved Kastrupgaards Udskiftning.

Bymarken, der strakte sig i en Halvcirkel om Byens 3 Sider mod Syd, Vest og Nord, bestod af 14 Aase eller Agerskifter med følgende Betegnelser: Nordstads Aas, Mellemagre, Røgelseagre, Toftsagre, Bredagre, Digesagre, Madagre, Smaa Vrangagre, Byes Jord, Tue Agre, Landevejs Agre, Kirkevejs Agre, Orme Agre og Engbonden.

Beboelsen var 1718: 18 Gaardmands- og 13 Husmandsfamilier. De havde 105 Høveders Græsning paa Fælleden og skattede af 18 Ildsteder, 46 Heste og 70 Køer. 1802 var der endnu kun 11 Gaarde; men mange af dem var blevet mindre; en Del af Jorden var tillagt Kastrupgaard, og der var opstaaet en Del mindre Jordbrug. 1830 havde Byen 15 Gaarde og henved 40 Huse, hvoraf 30 uden Jord, med 468 Indb.; deraf var 50 Tyende, 30 Indsiddere og 7 Haandværkere.

Havnen var da, skønt privat — hørende til »Værket« — bleven en væsenlig Faktor i Byens Fremgang. Den vil findes nærmere omtalt under Værkets Beskrivelse. Iøvrigt fandtes der længe før dens Anlæg en lang Bro ud i Søen fra Skøjtevej, benyttet til Kreaturoverførselen til Saltholmen. Under Pesten 1711 og 1762 tjente denne Bro som Karantæne- og Overførselssted for de syge

En Del Udflytninger havde da fundet Sted, særlig ved Kastrupgaards Udskiftning. Og 1834, da der brændte 6 Gaarde og 2 Huse, udflyttedes Gaardene Nr. 2, 3 og 4 samt »Bredegaard« ved Maglebylillevejen. Gaardenes Tal var 1870 steget til 18, og en Del Jordbrug — hvoraf flere senere overgik til Gartnerier — samt flere Landsteder var opstaaet. Byens Indbyggertal var 1890 vokset til 2038. En gradvis Udvikling i industriel Retning fandt Sted gennem hele det 19. Aarh., lige-

som forskellige Indtægtskilder fra Søen — Bjergning, Fiskeri, Ind- og Udskibning — hjalp til at skabe en fremskridtsvenlig og fremadstræbende By. Ved Siden af Landbruget dannedes der en vigtig Erhvervskilde gennem Kastrupværk, som skal omtales under Industri.

Kastrupgaard begyndte først omkring 1750 at opstaa som Hovedgaard. Stenhugger og Bygmester Jacob Fortling, der havde faaet kgl. Bevilling til at bryde Kalksten paa Saltholmen og Privilegium paa Kalkbrænderi ved Kastrup, købte 1749 af Kronen Gaarden Nr. 7 paa 8 Tdr. Hartk. samt Halvdelen af Gaarden Nr. 8, en mindre Gaard; den anden Halvdel, hvortil hørte en Mølle, dreves af Peder Pedersen Møller. Paa de to Gaardes Grund byggede Jacob Fortling den ret anselige Kastrupgaard, hvortil skal være anvendt en Del Materialer fra det tidligere nedbrudte Christiansborg Slot. Hovedbygningen opførtes og indrettedes meget herskabeligt i to Etager og der anlagdes en smuk Have. 1754 var Gaarden brandforsikret for 5,600 Rdlr.

Kastrupgaard, Hovedbygningen ud til Haven.

Efterhaanden som Kalkværket og den øvrige industrielle Virksomhed lykkedes og trivedes, erhvervede han sig mere Jord. 1750 fik han efter Overenskomst med Bønderne i Kastrup og Maglebylille udvist sin Andel af Fælleden til fri Brug, ca. 20 Tdr. Ld., de saakaldte Skovsagre, Vrangeland og Vraa-Eng, vistnok hele den nordre Ende af Byens Fælled. Flere Gaardes Jord blev snart tilkøbt, saaledes for en væsentlig Del Gaardene Nr. 5 og 6. Værket blev opført med en stor Hovedbygning og flere Fabriksbygninger. Det var saaledes en anselig Samling Besiddelser, den tidligere Stenhugger, nu kgl. Bygmester, erhvervede sig i de 12—14 Aar, hans Virksomhed faldt i Kastrup. Da hans Enke 1761 solgte Gaarden og Værket, fik hun 32,000 Rdlr. derfor. Det ses af Overdragelsen, at der til Gaarden hørte baade Bryggeri og Brænderi. 1755 fik

Porten i Ladebygningen

Jacob Fortling, foruden den Bevilling, han havde til Marketenderi ved Værket, Bevilling til Krohold i Kastrup, dog uden Ret til at brænde Brændevin, hvad han havde paa Klinteværk i Odsherred. 1760 opnaaede han Tilladelse til at flytte det paa Klinteværk værende Brændevinsbrænderi til Kastrup, imod at svare aarlig 6 Rdlr. deraf.

Køberne var Medinteressenter i Kalkværket udenfor Østerport og Medejere af Rødegaard, Jess Diderichsen og Kasseskriver Jacob Stentzler. Navnlig den førstnævnte udvidede sine Jordbesiddelser i Kastrup og Maglebylille, saa »Kastrup Hovedgaard« 1775 havde 40 Tdr. Hartk. her og i de tilgrænsende Byer.

To Aar senere solgtes Gaarden og Værket til Direktør i Universitetets Bogtrykkeri Nicolaj Chr. Høpfner og hans Svigersøn, Amtsfuldmægtig Chr. Ditlev Westerholt, for 35,000 Rdlr. Hr. Westerholt fik 1780 sin tilkommende Andel af Fælleden udskiftet »Vest for den nordre Del af Store Magleby Fælledandel«, den saakaldte Tyre-Jord op til Remisen, som han skulde indhegne og lægge Vej til[1]). Desuden købte han vistnok en Del Fælledjord af Kastrup Bymænd og udvidede i det hele Gaarden. 1784 overdroges denne og Værket af Skiftekommissionen paa de efterladte Arvingers Vegne til Major

[1]) Dok. til Justitsprotok. 1803.

Chr. Jørgensen og Kancelliraad P. Jac. Hygom for 41,000 Rdlr., og 1792 solgtes begge Dele ved Auktion til Justitsraad, senere Generalkrigskommissær Ole Tønder Lange for 41,800 Rdlr.[1]). Aaret efter vurderedes det til 54,000 Rdlr.

Gaarden havde 1802 ca. 42 Tdr. Hartk.; 1808 ca. 45 Tdr. Hr. Lange arbejdede stadig paa at gøre den større og at samle alle Gaarde i Kastrup under ét. Flere af Bønderne var imidlertid utilbøjelige til at sælge, saa det lykkedes ham ikke. Skønt han led store Tab ved sine Ejendomme i Jylland — Bratskov og Oxholm — naaede han at faa Kastrupgaard op paa ca. 300 Tdr. Ld. med ca. 63 Tdr. Hartk., hvoraf de 48 Tdr. i Kastrup.

Omkring 1810 anlagde han Kastruplund og udvidede Haven med et betydeligt Parkanlæg. I dette Arbejde skal det 1. danske Livregiment og Skarpskytterkorps, som havde Stabskvarter paa Gaarden under den engelske Krig, have deltaget med Liv og Lyst. Værket blev under de urolige Krigstider forsømt, og det forfaldt under Konjunkturernes Tryk. Hr. Lange afstod det 1814 til en ung, entreprenant Mand, Martin Petersen, som drev det op paany.

Selve Gaarden var en Tid lang — vistnok fra 1845 — bortforpagtet til Ritmester Mühlenstedt. Det ses, at Besætningen da var 43 Køer, 9 Heste, 6 Svin og 3 Faar. Efter Generalkrigskommissær Langes Død i Midten af 30erne udparcellerede Enken 230 Tdr. Ld. i Kastrup i 20 Parceller, medens hun selv beholdt Hovedgaarden paa 16 Tdr. Hartk. Denne afstod hun senere til Distrikts- og Bataillonskirurg Nyborg, som frasolgte en Del af Jorden. Derefter blev Proprietær Jørgen Hendr. Krieger Ejer, indtil Ole P. Jacobsen købte den; han solgte den 1892 til sin Søn Mikkel Jacobsen for 79,000 Kr.

Af de andre Parceller opstod adskillige Gaarde, saaledes af en Hovedparcel Kastrup Ladegaard paa 17½ Td. Hartk. Den ejedes først af Kammerraad Jacob W. Seeler (endnu 1845), senere af August Sick og derefter af D. von Osten. 1847 frasolgtes 60 Tdr. Ld., hvorpaa Ny Kastrupgaard byggedes af O. P. Backer; den er senere delt i to Gaarde.

Kammerraad Martin Petersen, der endnu ejede Værket,

[1]) O. T. Lange var en Søn af Jens Lange, Sorø Ladegaard. Han giftede sig 1795 med Ingeborg Cathrine Wilsbech.

købte 4½ Td. Hartk. deraf og genoprettede den Gaard, som tidligere havde Nr. 5, omtrent paa sit gamle Sted ved Kastrupvej.

Iøvrigt oprettedes der paa »Nordmarken« flere Gaard- og Jordbrug samt en stor Del Husparceller, som dannede et helt nyt Bykvarter.

Skolen i Kastrup er af nyere Dato. Før omkring 1750 har her neppe været nogen fast Skole, men en saakaldt »Løbedegn«, som gik rundt i Gaardene og underviste Børnene, først i flere Byer, men senere havde hver enkelt By sin Lærer. 1680 finder vi i Kastrup K. Riiber som Skoleholder, maaske ogsaa for Maglebylille. Men fra 1730 blev Niels Jensøn Tisted antaget som Skoleholder for Kastrup alene, og det hedder da om ham i Taarnbydegnens senere Indberetning, at der var nylig for denne By antaget »en ung Karl, som tillige leeger paa Orgelværket i Kirken, hvorfor Sognet lønner ham overalt med 1 Mark af Gaarde og 1 Skill. af hver Huus. Der er kun 9 Gaarde i Byen, som giver ham, hvilke der har Børn (de, der haver ingen, giver intet) ugentligen hver Mad og Drikke, Seng, Ild og lys, en Gaard efter anden, kand være 10 Daler aarlig, hand nyder for sin Undervisning om Aaret, saasom hand er skikkelig og flittig baade med Orglet i Kirken og sin Schole hos hver Gaard Uge-Viis at opvarte.«

Han var her endnu 1768. Omkring 1800 var Thomas Pedersen Skoleholder og 1810—35 Niels Lund, der ogsaa var Organist ved Taarnby Kirke. Det ses, at hans Løn var 23 Rdlr. samt 6 Tdr. Rug og 6 Tdr. Byg.

Efter den strengere Skolelov af 1814 skulde Byerne bygge Skoler og udlægge Jordlodder til Hjælp til Lærernes Underhold. Men Amager var fattig efter Krigen. 1817 fik Sognet opført en Fællesskole for Kastrup og Maglebylille midtvejs mellem de to Byer. Lærerne maatte her tillige være Jordbrugere. Ved denne Skole virkede først Lars Hansen, derefter Skjoldager, Lind og Thyboe, indtil Fællesskolen nedlagdes 1877. Kastrup begyndte at gaa rask frem i Indbyggertal, og en større selvstændig Skole opførtes.

Som Fogder i Kastrup kan nævnes: Rasmus Svendsen (1752), Claus Pittersen (1767), C. D. Westerholt (1778), Gert Dirchsen (1802).

Maglebylille var i ældre Tid den største By paa Amager næst efter Store Magleby. Den havde omkring 1700: 18 Gaarde og 10 »halve« Huse paa et Areal af ca. 960 Tdr. Land med 48 Ottinger Jord, 141 Tdr. Hartk. Omtrent Halvdelen af Gaardene var halve Gaarde under 6 Tdr. Hartk.; 5 havde ca. 9 Tdr. og 4 henved 12 Tdr. De største var naturligvis paa Hollændernes Hænder.

Gaardrækken laa hovedsagelig paa Sydsiden og Vestsiden af Vejen fra Kastrup, der i en Krumning bøjede ud mod Lergravene — Byens Gadekær — og delte sig i to Veje til Hollænderbyen og til Dragør. Bag Gaardene laa Bytoften og Husene. Gaardnumrene gik fra Syd til Nord. Fælleden strakte sig i en Spids op til Østsiden af Byen. Mod Sydost laa store Enge, og mod Syd, Vest og Nord strakte sig Bymarkerne rundt om Byen. Nærmest denne laa Oppe-Tofterne, Ulche-Haugen, Ny Haufuen og Engbonden, omgivne af 19 Aase, der betegnedes med følgende Navne: Ledsager Aas, Store Rye Aas, Ryespields Aas, Ulsager Aas, Skyeholmen, Hestebeds Aas, Kaasager Aas, Mandsagre, Stuetofte Aas, Bredager Aas, Tofte Aasen, Tofte Øye Aas, Skouffs Aasen, Langeleds Aasen, Skouts Vraa Aasen, Ca(l)fferspields Aas, Strix Enge Aasen, Wrangeleds Aas, Brøndshøys Aas.

Byen havde Græsning til 198 Høveder. Den skattede af 30 Ildsteder, 40 Køer og 42 Heste, saa den var ikke særlig velstaaende.

Beboelsen var 1718 ca. 30 Familier. 1802 havde Byen kun 15 Gaarde og 10 Huse med Jordbrug. En stor Del af Jorden dreves under Hollænderbyen og Dragør, og endnu 1868 hørte næsten Halvdelen af Maglebylilles Hartkorn under disse Byer. 1830 var Indbyggertallet 245, deraf 60 Tyende og 50 Skolebørn; 1910: 353 Indb.

Under Byen hørte allerede før 1700 en Mølle, der senere omtales. Den kgl. Skytte boede her, indtil Jagten blev frigiven, ligesom det tidligere Thinghus og Sognets Jordemoderbolig, der nu er flyttet til Kastrup, laa her efter 1800.

Af Udflyttergaarde finder vi omkring 1800 Østergaard, som opstod ved Fælledens Udskiftning og ejedes af den tidligere Foged paa Dragør Jacob Berthelsen endnu

1820. Gaarden havde da ca. 90 Tdr. Land og 7¼ Td. Hartk. 1840 ejedes den af Chr. Wilh. Sally, under hvem den brændte 1845 og 1853; derefter af Hr. Beyer o. fl., indtil Vognmand N. M. Nielsen købte den 1863.

Petersdal (eller Pedersdal) opstod ogsaa paa et udskiftet Fælledareal, som tillagdes Hollænderne efter det Hartkorn, disse ejede i Maglebylille ved Udskiftningen. De fik 20 Lodder paa ialt 120 Tdr. Ld. Arealet solgtes derefter til Kammerraad Olrog (formentlig en Søn af Præsten Peder Olrog i Hollænderbyen). Han byggede vistnok Gaarden Petersdal sammen med Høker H. M. Nielsen, Amagerbro. Senere ejedes den af Kaptajn i Søetaten B. Middelboe, der 1813 solgte den til Forpagteren paa Løjtegaard Peter Løppelmann. Imidlertid anføres Kapt. Middelboe igen som Ejer 1820. Omkring 1840 er Landvæsenskommissær, Prokurator P. J. Knudsen og nogle Aar senere Henry W. Ferrall Ejer af den. 1857 købtes Gaarden af Etatsraad Ed. Tesdorpf til Ourupgaard. Ved hans Død gik den i Arv til Hofjægermester Vind til Sanderumgaard. Under de sidste to Ejere var M. Vestergaard først Bestyrer og senere Forpagter gennem en lang Aarrække og drev den op til en Mønstergaard. Omkring 1900 købtes den af Fabrikant N. P. Utzon.

Paa Østergaards Grund, tæt ud til Stranden, opførte Chr. W. Sally et mindre Landsted, Edeles Minde, populært kaldet »Flakhuset«. Efter forskellige Ejerskifter drives dette nu som Gartneri.

Flere af Gaardene er i Tidens Løb udflyttede, saaledes Nr. 1 og 2 (Vestergaard). Den gamle Gaardrække brødes tidlig ved, at enkelte af Gaardene blev flyttede over paa den østlige Side af Vejen.

Skolen i Maglebylille blev til under endnu trangere Kaar, end der fandtes i Kastrup. Her var ogsaa en omvandrende Lærer; men det synes, at Bønderne har havt daarlig Raad til at lønne ham og maatte stadig skifte. Sognedegnen i Taarnby skriver herom 1735 i sin Indberetning: »I Maribolille har været Bern. Schertz Studiosus, som tog Afsked afvigte Paaske, havde sit Bord og Losement ugentlig hos en Gaardmand efter anden, Lønnen kan være som Bymændene aflegger ham med hver halve Aar 6 Slette-Daler. Nu til denne Tid er ingen,

førend Assessor Vandal (Præsten) faar opsøgt sig en bekvem Person dertil, og Bye-Mændene bliver accorderet om hans Ophold i Vinter. Der ere i Byen 19 Gaarde; men i slet Tilstand, saasom Jorden er største Deelen hensoldt til de nestliggende Hollendere deres Brug.«

Det ses ikke, hvem Præsten fik opsøgt. 1783 findes der imidlertid oprettet en fast Skole, hvor Hans Lintner nævnes som Lærer. Senere fulgte Lærer Rasch (1802 i Tømmerup), og gennem en lang Aarrække virkede Chr. Robertson, indtil Fællesskolen med Kastrup, hvortil hørte Jord, indrettedes. Lønnen var før 23 Rdlr. samt 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg. 1877 byggedes en ny Skole, hvor Lærer J. C. Kierkgaard virkede. Reguleringssummen var endnu 1896 kun 872 Kr.

Som Fogder i Maglebylille kan nævnes: Albert Clausen (1752), Pitter Svendsen (1778) og Claus Albertsen (1802).

Tømmerup var omkring 1700 en By paa 14 Gaarde, 12 hele og 4 halve Huse med ca. 940 Tdr. Ld. (indbefattet Overdrevet) med 36 Ottinger Jord og 89½ Td. Hartk. Næsten alle Gaarde var paa 7—8 Tdr. Hartk., (2 Ottinger); kun 3 naaede derover; den ene, Jens Poulssens, var paa ca. 11 Tdr. Hartk. (3 Ottinger). Gaardrækken laa paa den vestlige Side af Vejen, der gik fra Taarnby til Hollænderbyen, og ved en Sidevej, der ved Lergravene — Byens Gadekær — gik mod Vest til Skelgaarde og Viberup. Iøvrigt førte der fra Byens Nordende en Vej til Maglebylille.

Gaardnumrene begyndte ved Sydenden. Nr. 1, der laa paa Sydsiden af Skelgaardsvejen, var en af de større Gaarde, tilhørende Knud Petersen. Bytoften eller Tofterne laa paa begge Sider af Hovedvejen. Husene laa spredte bag Gaardene mod Vest, ud mod Fælleden. Markerne strakte sig hovedsagelig mod Øst og Nord. De var delte i 25 Aase og Agermarker, betegnede med følgende Navne: Krog-Agerne, Digespields Aas, Rørkiærs Aas, Skouf-Agrene, Tyremose-Agrene, Holdkiers-Agrene, Stins-Agrene, Høyestens Aas, Liden Hylager Aas, Store Hylager Aas, Broderhøys Agre, Rouelands Aas, Røyelsager Aas, Brøndsengs Aas, Skinderipes Aas, Eskemose Aas, Eskemose Stumper, Forrøyels Aas, Bondspiels

Aas, Tofte Ager Aas, Mellemvejs Aas, Bredager Aas, Møe-Engs Aas, Tornholms Aas, Scharholms Aas og Engbonden.

Beboelsen var omkring 1700 ca. 30 Familier, antagelig ca. 180 Indb. Byen havde 208 Høveders Græsning paa Fælleden. Den skattede af 57 Ildsteder og havde 85 Køer og 66 Heste.

Omkring 1800 fandtes her kun 12, for Størstedelen mindre Gaarde, 3 Jordbrugere og 17—18 Huse med ialt 245 Indb. Til Byen hørte da 1033 Tdr. Ld. med 116 Tdr. Hartk. (1844: ca. 100 Tdr. Hartk.), idet Kongens smaa Enge var tillagte. Men en stor Del af Jorden, ca. 38 Tdr. Hartk., ejedes af Hollænderne og dreves under Hollænderbyen. 1830 gjorde det samme Forhold sig gældende. Indbyggertallet var da steget til 270, deraf 76 Tyende og 30 Skolebørn. Endnu 1870 drev 25 Lodsejere i Store Magleby ca. 20 Tdr. Hartk. under Tømmerup. Byen havde da 22 Gaarde og 30 Huse, hovedsagelig med Jord.

En Del Udflytninger fra Gaardrækken fandt vist nok Sted omkring 1800, hvorved Byen spredtes en Del. 1805 flyttedes Nr. 11 — den 4de nordligste i Rækken — som ejedes af Pitter Hansen, ud til den nye Hovedlandevej og kaldtes »Østergaard«. 1884 udflyttedes den gamle Gaard Nr. 7, som da ejedes af Rasmus Svendsens Enke, og byggedes op under Navnet »Kirstinehøj«.

Nøragerminde opstod paa et Fælledareal, 230 Tdr. Ld., som efter Udskiftningen frasolgtes Tømmerup Fælled. Det købtes af Vognmand Niels Nørager 1808 i den Hensigt at overlade Staten det til Beplantning. — Der var Retsstrid om, hvorvidt det tilhørte Hollænderbyen eller Tømmerup, men den sidstnævnte By vandt Processen og fik de Penge, der indkom ved Salget (ca. 2000 Rdlr.). Arealet laa derefter ledigt nogen Tid; men i 30erne bortforpagtede Staten det til Gaardejer P. J. Sally. Nogle Aar senere solgtes det til Plantøren ved Kongelunden H. Erichsen, der byggede Gaarden »Nøragerminde«, som blev tillagt 11 Tdr. Hartk.; et Areal paa 7 Tdr. Hartk. fraskiltes, og paa dette byggede han senere Strandgaarden.

I 1840erne købte P. J. Sally »Nøragerminde« for 18,000

Rdlr. 1872 blev Gaarden ombygget. Senere blev Joh. Blædel Ejer af den, og derefter Proptr. Kjær, hvorefter Viktualiehandler A. F. Sally købte den 1894.

Strandgaarden skal være bygget af Plantør Erichsen omkring 1860, hvorefter den overdroges til en Søn D. C. F. Erichsen, som ejede den til Slutningen af 90erne. Derefter blev Sagfører H. H. Hansen Ejer af den.

Hvornaar ***Skolen*** er bleven til, ved man lige saa lidt for denne som for de andre Byers Vedkommende. Efter Sognedegnens Beretning var her 1734 antagen en »Studiosus« til at besørge Undervisningen. Han virkede omtrent under samme Forhold, som Læreren i »Maribolille«, »Bymændene opholde ham ved samme Vilkaar med at flytte ugentlig fra een til anden at nyde sin Kost og Ophold, og nyder hand for hver halve Aar omtrent Sex Sletter-Daler.«

Der synes ikke endnu opført noget Skolehus, hvorfor Undervisningen foregik rundt paa Gaardene; men det har dog neppe varet mange Aar, inden der tilvejebragtes et fast Skolelokale.

Den første Lærer, der findes nævnt, er Johannes Schieving (1780—1802). Derefter følger Th. Pedersen (til 1830), Andersen og Brasch, samt G. Thybo, den sidste fra 1866 til 1913.

1809 blev en Skolelod udvist af Byens Fælled, ved Skelgaarde, hvor Skolen formentlig laa. 1811 var Lønningen fri Bolig, 25 Rdlr., samt 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg. 1837 opførtes en Fællesskole for Tømmerup, Skelgaarde, Viberup og Ullerup paa nogle af de udskiftede »Kongens store Enge« midt mellem disse Byer. Her laa Skolen til 1908. Reguleringssummen for Lærerens Løn var da ca. 1900 Kr. Offer og Akcidenser for Førstelæreren afløstes 1915 med 642 Kr.

Som Fogder i Tømmerup nævnes: Cornelis Gjertsen (1752), Pitter Olsen (1767), Svend Andersen (1778), Cornelius Dirchsen (1804).

Skelgaarde, der fra gammel Tid var et særligt Skattedistrikt, blev før Aaret 1700 delt i 4 Gaarde og et Hus med et Tilliggende paa 340 Tdr. Ld. — indbefattet Overdrevet — og ca. 40 Tdr. Hartk. Marken regnedes 1688 til 9 Ottinger. Gaardene laa to og to paa den nordre Side af Vejen til Vibe-

rup, Vest for Vejen til Taarnby. Den største af Gaardene var Niels Jensens paa 18 Tdr. Hartk. Bag Gaardene laa adskillige Tofter og Haver. Ialt hørte der under Gaardene 14 Aase og Agermarker med følgende Betegnelser: Nedre Baggaards Aas, Haufve Skifte, Tofte Ager, Synderager, Trelle Stycker, Bredager, Østerager, Engholmen, Pølle Stycker, Store Engager, Pengestumpe, Pengsager, Steen Stycker og Wraa Stycker. Distriktet havde Fælledgræsning til 60 Høveder; der svaredes Skat af 13 Ildsteder, 18 Køer og 14 Heste. 1778 var Gaardene delte mellem 8 Fæstere, hvoraf de 5 var Hollændere. 1868 fandtes 9 Gaarde og 4 Huse med Jordbrug samt 2 uden Jord. Beboerne regnedes iøvrigt, ogsaa i fogedretlig Henseende, under Tømmerup.

Gaarden Abelsminde er udskiftet dels fra Viberup, dels fra Kongens Enge og Skelgaarde, og er tillagt det sidste Skattedistrikt. Gaarden er opført 1802 af Skibskapt. Abel, der døde 1810. Derefter købtes den af Prokurator Lauritzen, som blev konstitueret Schout i Hollænderbyen og senere Birkedommer i Amager Birk. I 40erne ejedes Gaarden af Musiklærer Stein og efter ham af O. Jacobsen, Clemmen Lorentzen og dennes Svigersøn Peter Chrillesen. Den havde ca. 9 Tdr. Hartk.

Viberup var oprindelig en Hovedgaard, der senere blev delt i to Gaarde. Efter Svenskekrigen var en Hofrath Reffenklou Medbesidder af den ene (Nr. 1). Omkring 1700 bestod Distriktet endnu af 2 Gaarde, som hver havde 5 Ottinger, 17 Tdr. Hartk.; tilsammen havde de et Tilliggende paa ca. 180 Tdr. Ld., indbefattet Overdrevet, som regnedes til 80 Tdr. Ld. Begge Gaarde var da fæstede af Hollændere. De havde 30 Høveders Græsning paa Fælleden og skattede af 7 Ildsteder, 18 Køer og 10 Heste.

Gaardene laa paa Vestsiden af Vejen til Ullerup. Toften strakte sig mod Vest og Nord til Remisen, hvor Fælleden begyndte, og Markerne laa mod Øst; de bestod af ikke mindre end 15 Aase og en Eng, som kaldtes »Raagaards Eng«. Aasene betegnedes med følgende Navne: Tyre Bed Aas, Store Engs Aas, Vestre Mellemvejs Aas, Nordre Mellemvejs Aas, Leragers Aas, Store Marsan, Lille Marsan, Tornagers Aas, Langagers Aas, Store Baaseholms

Aas, Røragers Aas, Store Nøragers Aas, Lille Nøragers Aas, Kærlinge Støcker og Viberup Aas.

Omkring 1800 fandtes endnu kun 2 Gaarde, der havde tilsammen kun 10 Tdr. Hartk.; ca. 26 Tdr. Hartk. var fraskilt og dreves af Beboerne i Nabobyerne. Efter Matriklen af 1844 havde Viberup ca. 14½ Td. Hartk., idet Størstedelen af Jorden da blev lagt ind under andre Byer, hvor Ejerne boede. 1868 var her 4 Gaarde og 2 Huse; den største af Gaardene ejedes da af Pastor Wøldicke, Taarnby. I Folketal og Fogeddistrikt hørte Byen da under Ullerup.

Ullerup havde omkring 1700 6 Gaarde og 10 »hele« Huse. Under Byen hørte ca. 600 Tdr. Ld. med 12 Ottinger Jord, 46½ Td. Hartk. (indbefattet Overdrevet). Gaardene var alle paa 6—7 Tdr. Hartk. eller to Ottinger. De laa samlede langs Vestsiden af Vejen, som førte til Raagaard, og Gaardnumrene begyndte, saavidt ses, fra Sydenden. De fleste af Gaardene hørte iøvrigt i det 17. Aarh. under Raagaard eller dreves af denne Gaards Besiddere og andre Hollændere. 1650 dreves Gaarden Nr. 1 (nu Dortheasminde) af Præsten i Hollænderbyen, Mester Hendrich, senere af Claus Hendrichsen og Jacob Jansen (Raagaard). Fra disse Mænd nedstammer en stor Del af de senere Ejere eller Fæstere i Byen.

Vest for Gaardene laa Tofterne, som strakte sig ud til Fælleden, og de fleste Huse. Øst for Vejen laa Markerne, som var inddelte i 16 Aase, Ager- og Engstykker, betegnede med følgende Navne: Skrifuernis Aas, Synder Agrene, Enghave Agrene, Vestre Fierehjørns Aas, Østre Fierehjørns Aas, Langagre, Høllernis Aas, Tornager Aas, Store Egebjerg, Lille Egebjerg, Baase-Holms Aas, Store Vier Eng, Lille Vier Eng, Fleckis Aas, Leerager og Øebjergs Aas.

Byen havde 90 Høveders Græsning paa Fælleden. Den skattede af 20 Ildsteder, 33 Køer og 16 Heste.

Omkring 1800 havde Byen 7 Gaarde og 2 Jordbrug med 49 Tdr. Hartk. Heraf dreves dog en Trediedel dels under Raagaard, dels under Hollænderbyen. 1830 var Jorden delt i 12 Gaarde, 3 Jordbrug, og der var 5 jordløse Huse. Halvdelen af Jorden og Hartk. dreves da under Store Magleby og Tømmerup. Efter Matriklen 1844 var Byens Hartk. vokset til ca.

72 Tdr., idet ca. 22 Tdr. Hartk. paa Viberup og Kongens store Enge var overført hertil.

Beboelsen i Ullerup var 1718 ca. 20 Familier. 1801 var Indbyggertallet 143; 1890 var det vokset til 302; men da var Viberup og Raagaard medregnet under denne By.

Skolen i Ullerup—Viberup opstod tidlig, og disse Byer dannede først et særligt Skoledistrikt. Allerede 1733 ses der bygget et Skolehus. I Sognedegnens Indberetning af 1735 omtales, at der da som Lærer virkede en Studiosus Niels Berg, »som tog nyelig derfra og giftede sig. Dertil haver Hr. Mag. Vandal anordnet en Person, som 9 Indbyggere og Gaardmænd forsyner i et af dem nyelig opbygt Huus for 2 à 3 Aar siden for deres Børn at holde til Læsning og Scholegang i samme. Kosten nyder han ugentlig fra een til anden som de forrige, saa og en samlet Penge hver halve Aar paa 4 à 6 Daler[1]).

Senere omtaltes som Lærer Hr. Hjortelund og efter ham Hans Sørensen Rasch, der 1801 forflyttedes til Taarnby, hvorefter Johan Anthon var Lærer til 1830, da Skolen sloges sammen med Tømmerup Skole. En ny Skole for Ullerup og Viberup byggedes i 1908.

Som Fogder i Ullerup og Viberup nævnes: Cornelis Jansen (Raagaard, 1718), Lars Pedersen (1752), Ole Cornelissen (1778), Jan Hendrichsen (1801), Crilles Hendrichsen Raagaard (1813).

Raagaard var endnu omkring 1700 en større Gaard. Den havde 5 Ottinger Jord (ca. 100 Tdr. Ld.) med 13½ Td. Hartk., endda efter at »Præsteengen« ved Viberup, der gennem lange Tider havde tilhørt Raagaard, var fraskilt og tillagt Taarnby Præstegaard. Raagaard havde 15 Høveders Græsning paa Fælleden, svarede Skat af 6 Ildsteder, 10 Køer og 6 Heste. Men Besætningen voksede — efter Hollænderen Jacob Jansens Overtagelse — hurtigt til 16 Heste, 26 Køer, nogle Stude og en stor Del Faar. Senere bortfæstedes Gaarden i to Dele, og de hollandske Fæstere, som drev den, havde tillige andre Gaarde i Ullerup i Fæste. 1778 havde ikke mindre end 5 hollandske Gaardmænd i Ullerup og Hollænderbyen Part i Jorden. Omkring 1800 var Jorden endnu mere udparcelleret.

[1]) Lønningen var 1811: 22 Rdlr., 4½ Td. Rug og 4½ Td. Byg samt Bolig og Brændsel.

Gaarden og Hovedparcellen ejedes af Crilles Hendrichsen; den havde da 81 Tdr. Ld. med ca. 8 Tdr. Hartk. 1840 var Pitter Adriansen Ejer (10 Tdr. Hartk.) og 1843 Alexander Knirsch, der samme Aar solgte den til Henning Jacob Leth, som var gift med en Datter af Kammerraad Martin Petersen, Kastrup; senere overtoges den af hans Søn Knud Leth og derefter af Proprietær H. Kjær. Gaarden brændte 1914.

Efter den første hollandske Besidder, Jacob Jansen, foreligger der et Skifte af 6. Novbr. 1677, som viser, hvilken sjælden Velstand der paa den Tid kunde være hos nogle af de hollandske Familier[1]).

Han efterlod sig, foruden 2 Gaarde med fuld Besætning, Redskaber og Indbo, meget Sølvtøj og 1200 Sletdlr. i rede Penge samt 1118 Sletdlr. udestaaende paa Rente, dels over hele Amager, dels i København. Hans Formue vilde efter Nutidens Værdiforhold være 3—400,000 Kr. Til Sammenligning anføres, at Besætningen vurderedes til 555 Sletdlr.; nemlig 10 Heste og 2 Føl til 117 Sletdlr., 18 Køer, 4 Stude, 3 Kalve, 56 Svin og Grise samt 24 Faar til 438 Sletdlr. Begge Gaarde ansattes til 1400 Sletdlr.s Værdi.

[1]) Taarnby Birks Skiftebog 1669—78.

2. Sognets Næringsliv.

Landsbyernes Drift, Besiddelsesforhold. — Fæstet. — Fæstetvangens Ophør. — Ejendomsfordelingen. — Gaard- og Jordbrug. — Husmænd. — Byernes Jordomraade. — Sognets Hartkorn og Produktion. — Haandværk og Handel. — Møller og Mølleindustri. — Industridrift: Kastrupværk, Limfabriken, Oliegreen, Fredens Mølle, Væveindustri, Kastrup Glasværk o. fl. — Krohold.

Landsbyernes Drift var i gamle Dage en ganske anden end nu. Helt ned i det 18. Aarhundrede led Almuen under Resterne af Middelalderens Vordnedskab og Driftfællesskab, og de var i høj Grad hæmmede i at udfolde deres Virkekraft. Bønderne paa Amager — de danske – var vel Kronens Fæstere, og de stod ikke saa slemt under Pisken som Godsejerbønderne; men de var bundne til den Gaard eller Jord, de havde i Fæste, og var underkastede de Regler og Love, som haandhævedes af Slotsfogden paa København og dennes Ridefoged, eller senere af Amtsøvrigheden. De var bundne paa Hænder og Fødder af Enevældens Magt, som i en Trædemølle, hvor de kun udfoldede en vis Drivkraft. De var først og fremmest til for at dyrke Jorden og svare dens Skatter og Afgifter; kunde de ikke det, tog Øvrigheden, hvad der var, og de var hjemfaldne til at gaa fra Gaard og Grund. Skatte-Udskrivninger faldt rask; den, der vilde spare en Smugle tilside, resikerede at faa paalagt en ny Afgift. Kunde han blot modstaa et enkelt Aars Misvækst eller Uheld, hvad skulde han saa bekymre sig om mere for, naar Myndighederne tømte Kuben og tog Lønnen for hans Slid.

Derfor dyrkedes Jorden kun til Husbehov. Der øjnedes ingen Vej fremad. Man havde ikke Lov at forandre den gamle Driftsform, Fællesbruget, hvor Bønderne i hver Landsby var afhængige, dels af hinanden, dels af den Orden, som Slots-

fogden og Ridetogden foreskrev, og som Byens Foged maatte opretholde. Hver Mand havde ikke sin bestemte Jord. Byjorden var inddelt i »Vange« og »Aase« — lavere Engjord og højere Markjord —, som skulde fordeles efter Kvalitet og Beliggenhed, saa der til hver Gaard hørte lige meget af den gode og daarligere Jord og af Engbunden under Hensyn til det Antal Ottinger eller det Hartkorn, Gaarden skattede af. Hver Vang eller Aas inddeltes igen i Skifter, som saa atter fordeltes mellem Gaardene.

Denne Driftsform førte med, at hver Gaard fik sin Jord anvist paa mange forskellige Steder, vidt fra hinanden, hvad der betingede en vis Enighed om Driften for ikke at hindre hinanden i Behandlingen og Tilsaaningen og Høsten. Alle maatte tilsaa den samme Aas paa samme Tid og med nogenlunde samme Sædart, hvorom dog vistnok Bystævnet tog Bestemmelse. Ligeledes, naar Vangen eller Marken skulde høstes. Saa maatte alle være rede paa samme Tid. Den, der ikke havde høstet sin Eng eller taget sit Korn, naar de andre var færdige, maatte tage Skade derfor, hvis Ævret blev opgivet og Kreaturerne slupne ud, inden Avlen var inde.

Paa dette Jordfællesskab hvilede hele Landsbyens indre Forfatning. Paa det aarlige Bystævne valgte Bymændene en Oldermand til at lede Byens Sager, sørge for Bylovens eller Vedtægternes Overholdelse, ordne Forholdene vedrørende Hegn og Vandløb, samt Byvejene, der førte til Markerne; de andre offentlige Veje sørgede Øvrigheden for gennem sin Foged. Som Tegn paa sin Værdighed førte Oldermanden en »Byens Kæp« eller Stok, hvori Gaardenes Bomærker var indskaarne, hos ham skulde Byhornet — ligesom Kæppen eller »Budstikken« —, der brugtes til at sammenkalde Bystævnet, opbevares. Byhornet var ofte af Kobber eller Messing, medens Hyrdens var et Kvæghorn. Byhyrden spiste paa Omgang hos Bønderne — ligesom senere Skoleholderen. Det var tilsyneladende ret idylliske Tilstande, det gamle Landsbyliv rummede; men Glansen gik i væsentlig Grad af det ved Enevældens Tryk med skærpede Tvangsforhold og de stigende militære Byrder, som det efterhaanden blev umuligt for Bønderne at bære.

Skønt ***Besiddelsesforholdene*** her tidlig udviklede sig i

Retning af Driftsfællesskabets Ophævelse, var der endnu et langt Stykke Vej, inden Ejendomsretten til Jorden indtraadte. Ved Forarbejderne til Christian den 5.s Matrikel opmaaltes Gaardenes Jord og skyldsattes til Hartkorn efter Areal og Bonitet, hvorefter hver Gaard fik sit bestemte Tilliggende i Fæste. Kronen kunde derefter tage Jorden fra den ene Gaard og lægge den til den anden efter det Fæstemaal, der betaltes, og indskrænke Besiddelsen efter Forgodtbefindende. Gaardmændene ejede Gaardbygningerne, som Regel de højst nødvendige, et tarveligt Indbo og en ringe Besætning. De tyngedes efterhaanden saaledes af Skatter, Hoveri og Ægtkørsel, der gav Forstyrrelse og Afbrydelse i deres Arbejde, saa de ikke kunde svare, hvad de skulde, og ofte stod til Skatterestance og Gæld for mere, end disse Ejendele var værd. Ved Skifte efter dem ses det, at der sjældent var stort mere i Boet, end de skyldte bort. I Almindelighed blev der intet eller højst et Hundrede Daler tilovers til Arvingerne. Kom de ved Ildsvaade eller anden Ulykke tilbage, endte de i Armod. Saaledes ses det 1675—78, at der brændte en Snes Gaarde i Sognet, og Følgerne heraf sporedes i lang Tid efter. Øvrigheden maatte gaa strængt tilværks for at faa Restancerne ind, og kunde de ikke skaffes, blev der uden lang Tøven af Amtmanden indsat nye Folk paa Gaardene, medens de tidligere Fæstere maaske fik Lov at faa en mindre Part, eller rykke ned som Husmænd. Det ses af en Anmærkning til Amtsregnskabet 1695, at Amtmand Knuth i Anledning af de stadige Restancer med Kvartalsskatten, gav følgende Decisionsbemærkning paa Regnskabet: »..... at som der sig immer udi Sundby-øster paa Amager Aar efter anden holte tilbage med Schatter oc Landgilde, saa andre der paa Landet kunde tage ond Anledning af dem, thi har jeg befalled Amptzforvalteren, at forsynne Gaardene med dygtige Folch, saa jeg mener ved dend beskaffenhed ded med Jorden paa Amager har, at disse Mends Restance, tilkommende Aar skal igen komme til Indtegt.« Det ses ogsaa, at der i den følgende Tid indsattes en Del nye Besiddere paa Gaardene, som allerede var stærkt udpantede, navnlig i Sundbyøster, hvor der paa 14 Gaarde fandtes 36 Interessenter. I Sundbyvester var 13 Gaarde delte paa 23 Mænd og i Taarnby det samme Antal paa 21 Mænd. Mange af Gaardene i disse Byer

var delte i 3 og 4 Parter, medens der i de andre Byer kun fandtes enkelte, som var delte mellem to Besiddere. Ialt havde Sognet 96 Gaarde med 144 Gaardmænd. Der boede desuden omkring 150 Husmænd paa Gaardpladserne, saa Sognets Indbyggere anslaas ved Begyndelsen af det 18. Aarh. til 300 Familier[1]).

Fæstet var endnu den almindelige Form for Besiddelse. Kronen besad en vis Ret over Jorden, som var Grundlaget for næsten al Skatteydelse. Jorden bortfæstedes til Brugeren som Regel mod en større Sum i »Fæstemaal« eller Indfæstning og imod at svare »alle kongelige Skatter og Afgifter, som nu ere eller herefter paabuden vorder, med hvad andet som af bemeldte Jord bør svares og erleggesc«, samt imod at vedligeholde Gaard og Grund efter Forordningen. Siden Svenskekrigen havde det ganske vist ikke været muligt at faa den tidligere sædvanlige Indfæstning, fordi Gaardbrugerne var i Armod. Og da alle Gaarde havde skiftet Besiddere siden den Tid, stod de alle til Restance med Fæsteafgiften. Det ses af en Bemærkning til Jordebogsregnskabet for 1714—15, at endskønt Amtmanden »havde gjort sig megen Umage for at bringe Amagerne til at fæste deres i Brug havende Gaardsparter, saa har de dog ikke godvillig villet finde sig dertil, foregivende at siden Indbyggernes Gaarde paa det ganske Land i Belejringen for København blev afbrent ikke er bleven tvungne til at fæste af den Aarsag, at da Fred blev og Landet igjen skulde bebygges, fik de Tilladelse at pantsætte baade Jord og Bygning lige som det havde været deres Ejendom og fik derover Penge at laane hos got Folk, ellers maatte Landet lenge ligget øde og ubebygt. Dersom Pantehaverne siden var bleven underviist at det var Fæstegods, saa havde de i en Hast ruineret Skyldnerne, derfore har Øfrigheden maattet lempe sig efter Tidernes Tilstand, men efterdi Landet nu befindes i temmelig god Stand, saa er jeg af samme Mening som bem.te min Formand har været, at man fik se derhen at faa dem til af fæste. Thi har jeg foreholdt dem at det maatte endelig være, efterdi Hs. Maj. havde Herligheden, saa burde de ikke undslaa dem for at fæste. Derover har de fleste Anno 1717 indfunden dem og kand saa

[1]) Indbyggertallet i Sognet var 1762 ca. 1800; 1801: 3106; 1830: 3750; 1850: 4527; 1870: 9543; 1890: 16930; 1906: 35720.

Fæsterne af Amager Land i min sal. Formands Tid beløbe 1090 Rdlr. som Amtsforvalteren udi sine Regnskaber for 1716 og 1717 Hs. Maj til Indtægt underdanigst beregner«. Af en Liste, som findes i Amtsforvalterens Regnskab, ses, at det nævnte Beløb var indkommet af ca. 170 Gaarde og Gaardparter samt Huse med Jord i Taarnby Sogn. Afgiften af Gaardene varierede fra 6 til 20 Rdlr.

Dermed var Fæstetvangen atter fastslaaet; men det viste sig snart, at dens Ophør blev en nødvendig Følge af Udviklingen, som den var foregaaet under Enevældens byrdetunge Styre, der medførte, at de fleste maatte gaa fra Gaardene. Hollænderne i Hollænderbyen havde forstrakt mange af de danske Bønder med Pengelaan og maatte tage en Del af deres Jorder, hvori de havde Pant, som Betaling. Adskillige Steder sad Fæsterne tilbage med Hartkornet og Skatterne, hvilende paa en Part af Jorden, og de tomme, faldefærdige Bygninger. Mange forarmede Fæstebønder maatte vandre over i Husmændenes Rækker. I det Hele taget blev Fæstebesiddelsen saa indviklet, at Autoriteterne neppe kunde finde Rede deri, og man søgte snart at faa den ophævet.

Arbejdet for ***Fæstetvangens Ophør***, støttedes af den nylig tiltraadte Stiftamtmand, Friherre af Gersdorff, der 1745 udvirkede et kgl. Reskript, hvorefter samtlige Amagerlands Beboere, der »efter gammel Skik og Brug tilholde sig en Slags Rettighed til deres Gaarde og Huse, samt dertil liggende Jorder«, maatte sælge Jorderne enten underhaanden eller ved offentlig Auktion. De skulde dog vedblivende ved Ejerskifte svare en Fæsteafgift til Amtstuen [1]). Kronen overdrog endnu saadanne Jorder eller Gaardparter, hvortil der ingen Ejere eller Arvinger fandtes, i Livsfæste. Det ses af et Fæstebrev af 1752, at Kongen »steder og bortfæster« til Crilles Eisbrandtsen i Store Magleby en Fjerdepart af Gaarden Nr. 14 i Tømmerup, ca. 1½ Td. Hartk., imod at han svarede Afgifterne, rettelig dyrkede Jorden og var Øvrigheden hørig og lydig, samt rettede sig efter de kgl. Love og Forordninger, »som en troe Undersaat og Fæste-Bonde af bemeldte Jord pligtig er«. I Indfæstning gav han kun 1 Rdlr. 3 Mark [2]).

[1]) Bilag XIII.
[2]) Bilag XV.

Ved en Forordning af 1754, 14. Decbr., gaves endogsaa Husmænd Adgang til at løse Husbaand paa Jordparter, som udskiltes fra Gaardene. 1760 løstes ikke mindre end 30 saadanne Husbaand, og 1761 endnu flere paa Smaabrug, der overgik til Selveje [1]). Efter den Tid var Jordejet obligatorisk gennemført paa hele Øen. Ved hvert Ejerskifte skulde blot, i Stedet for det tidligere Fæstemaal, svares en »Kendelse« til Staten paa 1 Rdlr. pr. Td. Hartk.

Ejendomsfordelingen undergik derved hurtigt en væsentlig Forandring fra den gamle Gaardinddeling, hvorefter Gaardene i hver By var af ensartet Størrelse i »Ottinger« Jord og Landgildeydelse [2]). Disse Skyldsætninger afløstes — iøvrigt langsomt — af Hartkornsansættelsen, der kom til at tjene som Grundlag for hele Skatteydelsen. Gaardene kunde derefter udmaales og udparcelleres ved Arv og Køb. Saaledes fik Sognet snart det dobbelte Antal »Selvejergaarde« af det Antal Fæstegaarde, det tidligere havde. Omkring 1800 fandtes her ca. 200 Gaarde og Jordbrug; ca. en Fjerdedel var under 1 Td. Hartk.

Ved Forordning af 25. Juni 1810 gaves faste Regler for Opmaaling, Udstykning og Matrikulering, saa Ejerne kunde faa thinglæst Adkomst og Kort over deres Arealer. Ved hver Gaard skulde dog forblive en Hovedparcel paa mindst 2 Tdr. Hartk., saa Gaardnumret bibeholdtes; det maatte ikke uden særlig Tilladelse opløses af Hensyn til Skatte- og Panteregistret.

Af ***Gaard- og Jordbrug*** fandtes omkring 1830: 210, nemlig 144 Gaarde og 66 Jordbrug, hvoraf Brugerne nærmest var Husmænd. Desuden fandtes 291 Huse uden Jord. Iøvrigt var ikke mindre end 175 ubebyggede Parceller i Taarnby Sogn paa Hollændernes og Dragørboernes Hænder. Omkring 1870 var Tallet paa Sognets jordbrugende Ejere ca. 350, hvoraf de 200 var større og mindre Gaardbrug. Senere er opstaaet en stor Del Gartneribrug.

---

[1]) Kbh. A. Kontributionsregnsk. 1760—65.

[2]) Ved det 17. Aarh. Slutning var som Regel de »hele« Gaarde paa 3 eller 4 Ottinger og svarede 7—10 Tdr. Landgildekorn. Fra enkelte var fraskilt et »Gaardsæde« eller »en øde Jord« paa en Otting, som tæstedes af en anden Gaard. Nogle af Gaardene var delte i »halve« Gaarde, i Reglen paa $1^1/_2$ eller 2 Ottinger.

Husmænd var i ældre Tid »Inderster« eller Indsiddere paa Gaardene, hvor de havde Husly for sig og Familie i særlige Lejehuse, enten mod en vis Afgift eller mod at yde visse Arbejdsdage paa Gaarden. De var nærmest Arbejdsmænd eller Tyende for Bønderne. I Reglen havde de en lille Have fra Gaardtoften, undertiden lidt Jord til Dyrkning.

Senere skelnedes der mellem større og mindre Husmænd eftersom Lejligheden, de ydre Forhold og hele deres økonomiske Evne var til at yde Skat.

I det 17. Aarh. lagde Kronen »Baand« paa Husmændene; de skulde svare en Hjælpeskat til Bøndernes Ekstraskat paa en halv eller en hel Daler i »Husbondhold«, hvorefter Husene kaldtes »hele« og »halve« Holdshuse. Nogle var »frie«, saaledes de Huse, hvor Lærere, Thingmænd og enkelte Slags Haandværkere, der var nødvendige for Byen, havde fri Bolig. Denne Ekstraskat gik senere ind under den almindelige Kvartalsskat, og Husbaand blev nærmest en Fæsteafgift, som Kronen skulde have af de nye Mænd, der overtog Huse. De udskiltes nu i Reglen fra Gaardene, hvorved ogsaa Husmændene fik en vis Haandsret over deres Boliger. Enkelte vedblev dog at svare Leje til Gaardmændene.

I Begyndelsen af det 17. Aarh. havde Taarnby Sogn en halv Snes Huse med og ca. 40 Huse uden Jord. Omkring 1700 fandtes 70 »hele«, større Huse (med Jord) og 70 »halve«, smaa (uden Jord). 1770 fandtes mere end 250 Husmandsfamilier; der boede da gennemgaaende to Familier i hvert Hus. Som det ses af Amtmandens Indberetning, var de 30 Lejehuse, »og aarlig bygges flere paa Gaardmændenes Hauger, som sælges og købes af Mand efter Mand, Gaardmændene tager 8, 10, ja 16 Mark i Afgift deraf aarlig« [1]). Da Fællesjorderne snart efter udskiftedes, aabnedes en vid Mark for Spekulationen med Grundejendomme. Mange Gaarde udflyttedes, og der byggedes, særlig i Sundbyerne, mange Husejendomme og Landsteder, som ogsaa en Del Folk udenfor Bondestanden erhvervede og brugte baade som Lystejendomme og som mindre Jordbrug.

Byernes Jordomraade udvidedes betydeligt ved Fælledens Deling. Flere af Byernes Jordarealer forøgedes til næsten det

[1]) Top. Saml. Kbh. A., Rigsark.

dobbelte af deres tidligere Størrelse. Gaarde og Huse, der laa tæt sammenklyngede langs Bygaden og Gadekæret midt i Byen, begyndte at rykke ud i større Bykredse og bredte sig ud over Markerne og Fælledskifterne, hvor der før var aabent og frit Felt.

Det var dog næppe af Mangel paa Plads, at Landsbyernes Beboere ligesom trykkede sig tæt ind til hinanden i de lave, lerklinede, straatækkede Gaarde og Huse. Det var snarere af en selskabelig Trang til at staa Last og Brast med hinanden, at lune og læ for hinanden mod Vejr og Vind, at beskytte sig mod fremmed Indblanding og omstreifende Pak. Det var karakteristisk for de gamle Gaarde, at Vinduer eller Døre ikke vendte ud mod offentlig Vej, men mod Gaarden eller Haven. Porten ud til Vejen lukkedes om Aftenen, og i Nærheden af denne havde Hunden sin Plads. Foran Husene beskyttede man sig med højt Plankeværk, som spærrede baade Udsigt og Indsigt til og fra Verden udenfor. Selvejet og den solidere Byggemaade med højere Stenmure gav mere Selvstændighed og friere Boligforhold. Man lukkede mere op for Livet udenfor. Og de hyppige Ildebrande, der ofte var paasatte, bevirkede en Udrydning paa de gamle Gaardtomter og Udtynding i Rækkerne. Den personlige Deling af Fælledjorderne, efter 1800, gav Plads for Udflytning, og dermed en langt større Virkekraft, en mere individuel og intensiv Drift af de selvstændige Gaardbrug. Denne Udvikling af Jordbruget gav efterhaanden Byerne et helt andet Udseende, end de før havde.

Sognets Hartkorn og øvrige Skatteforhold undergik ikke nogen væsentlig Forandring ved Udskiftningen. Den Omordning af Hartkornsskatterne, der fandt Sted 100 Aar tidligere, bestod fremdeles. Kun kaldtes den da indførte eller udvidede Rytterholdskat for Gammelskat, og der indførtes en mindre Land- og Ligningsskat samt en Amtsskat (Bidrag til Amtsfonden) til Sognenes Fællesudgifter til Retsvæsen, Politi, Veje og andre interkommunale Udgifter.

Efter den ældste Matrikel var Sognets Hartkorn 782 Tdr., foruden hvad der hvilte paa Saltholmen og Ladegaardsmarken der da afregnedes af Hollænderkommunen. Ved Matriklens Omarbejdelse 1686—88 tillagdes Sognet 746⅛ Td. Deraf var ca. 26 Tdr. (Præstegaarden og Retsbetjentenes Gaarde) privilegeret, fritaget for Kontribution, saa det kontribuerende Hartkorn

blev da ca. 720 Tdr. (uden Saltholmen og Ladegaardsmarken). Ved den 1718 foretagne »Reduktion« af Matriklen fik Sognet 749 Tdr. uprivilegeret Hartkorn, og af dette Hartkorn svaredes alle Skatteafgifter, indtil Udskiftningen medførte en ny Ordning, idet Fælledhartkornet forhøjedes, Ladegaardsmarkens og Sognets Andel af Saltholmshartkornet blev tillagt, saa det samlede Hartkorn blev 911 Tdr., hvoraf dog 18 Tdr. var privilegeret. Efter Matriklen af 1844 blev det nedsat til 854 Tdr. 5 Skpr., da en Del af Jorden var indtaget til Byggegrunde, Veje o. s. v. 1890 var det gaaet ned til 832 Tdr.

Efter Udskiftningen i 1780erne og ved Matriklen af 1844 fordelte Jord og Hartkorn sig saaledes paa de forskellige Byer og Skattedistrikter:

	Tdr. Land	Hartkorn efter Gl. Matr.	Hartkorn efter Ny Matr.
Christianshavns Fælled	262	ca. 5 Tdr.	15 Td. 3 Skp. 1 Fj.
Sundbyøster	857	- 131 —	115 - 2 - 0 -
do. vestre Overdrev (hvoraf ca. Halvdelen tillagt Skydebanerne)	488	- 6 —	26 - 3 - 0 -
Sundbyvester	516	- 97 —	80 - 2 - 2 -
do. Exercerplads	674	- 0 —	22 - 6 - 2 -
Taarnby	908	- 109 —	98 - 0 - 0 -
do. Ladegd. og Kongens Enge	508	- 88 —	71 - 1 - 3 -
do. Koklapperne	44	- 0 —	0 - 4 - 2 -
Kastrup	531	- 85 —	73 - 7 - 1 -
Maglebylille	957	- 152 —	123 - 6 - 3 -
Tømmerup	938	- 96 —	88 - 6 - 1 -
Skjelgaarde	338	- 42 —	40 - 2 - 0 -
Viberup	178	- 36½ —	15 - 5 - 2 -
Ullerup	600	- 49 —	72 - 3 - 0 [1]
Raagaard	81	- 14½ —	9 - 6 - 1 -
Ialt	7880	ca. 911 Tdr.	854 Td. 4 Skp. 2 Fj.

Om Sognets ***Produktion*** i ældre Tid vil det være vanskeligt at sige noget sikkert. Gaardenes Avl og Afgrøde var i Almindelighed, hvad Familierne brugte til sig selv og Driften og til at svare Skatter og Afgifter. Man havde ingen større

[1]) En Del af Viberups og Kongens Enges tidligere Hartkorn er henlagt under Ullerup.

Interesse i at frembringe mere for at faa paalagt større Afgifter. Jordens Værdi steg derfor heller ikke stort; endnu omkring 1800 regnedes den opdyrkede Jord paa Amager til ca. 100 Rdlr. pr. Td. Land. Det var først omkring 1830, Jordejendommene begyndte at stige og snart gik op til den tredobbelte Værdi. Dette var naturligvis en Følge af Produktionens Stigning. I 1830erne regnedes den aarlige Produktion i Sognet — foruden Grøntsager — til:

		Deraf solgtes:	
6,216 Tdr.	Rug	2,220 Tdr.	
8,880 —	Byg	2,775 —	
7,992 —	Havre	1,110 —	
1,332 —	Ærter	440 —	
35,220 —	Kartofler	9,435 —	
33,300 —	Mælk (à 130 Potter)	22,200 —	
	og	777 —	Fløde

Sognets Kreaturhold var da 780 Heste, 2000 Køer, 550 Svin og 200 Faar[1]).

Til en Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn hørte i Almindelighed ca. 40 Tdr. opdyrket Jord. Dens Udsæd var: 7 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg, 9 Tdr. Havre, 4 Tdr. Ærter og Vikker samt 20 Tdr. Kartofler. Efter Rug høstedes gerne 8 Fold, efter Byg 10 Fold, efter Havre 8 og efter Bælgsæd 6 Fold. Kartofler gav 16—20 Fold. Ca. 10 Tdr. Land brugtes til Havesager og Køkkenurter. Desuden avledes 20 Læs Hø og 60 Læs Halm. Besætningen var 6—8 Heste, 16—20 Køer og 4—6 Svin. En Trediedel af Avlen solgtes. Skatterne af en saadan Gaard var da ca. 80 Rdlr. i Amtstueskatter, 12—16 Rdlr. Fattigafgift, Konge- og Kirketiende 4—5 Tdr. Byg samt til Præsten og Skolen 3 Tdr. Byg, ½ Td. Rug, ½ Favn Brænde, 12 Lpd. Hø og 16 Lpd. Halm in natura. Den samlede aarlige Skatteafgift var saaledes omkring 150 Rdlr., medens der nu svares over 100 Kr. pr. Td. Hartkorn alene i Amtstueskatter. Der holdtes 2 Karle, 2 Piger og 1 Dreng.

1915 dyrkedes af Sognets ca. 5000 Tdr. Land ca. 1500 med Korn, ca. 2000 Tdr. med Kartofler og Havesager; ca. 700 hen-

[1]) Sterm: Beskr. o. Kbhvn.s Amt.
Til Sammenligning anføres, at Sognet 1677 havde 470 Heste, 566 Køer og 27 Stude.

laa til Brak- og Græsmark og 7—800 Tdr. Land anvendtes antagelig til Haver og Byggegrunde.

Haandværket var endnu omkring 1700 meget lidt udviklet, især i de »danske« Byer paa Amager. Det synes for en Del drevet som Husflid og af de paa Gaardene boende Husmænd. Det var kun de nødvendigste Haandværk, der fik Lov at bestaa paa Landet saa nær ved Hovedstaden. I hver By fandtes dog gerne en Smed og en Hjulmand, sjældnere en Bødker. Ogsaa i de fleste Byer fandtes en Væver, en Skræder og en Skomager, derimod ingen Bager og kun et enkelt Sted en Tømrer og en Rebslager. Først ved Midten af det 18. Aarh. fandtes der Bagere i de større Byer, enten selvstændigt eller i Forbindelse med Krohold eller Mølleri. Omkring 1800 tillodes det ogsaa en Sadelmager og en Glarmester at bosætte sig i Sundbyerne. Og efterhaanden som de gamle Lavsrettigheder, Hovedstaden havde, faldt bort, kom der flere og flere til. 1830 havde Sognet ca. 50 Haandværkere, og efter Næringsfrihedens Indtrædelse 1857 voksede Antallet stærkt.

Handelen udenfor Købstaden, ud over Salg af almindelige hjemlige Produkter, var meget indskrænket og tillodes kun efter kongelige Privilegier. Først paa Struensees Tid opløstes en Del af de gamle Lavs Handelsrettigheder. Saaledes gaves der Bagere paa Landet Lov til frit at forhandle deres Brød udenfor Staden. Det ses, at Bager E. H. Steen i Taarnby 1771 fik Tilladelse til at sælge fint og grovt Brød uden Accise eller Konsumptionsafgift. Men først 1796 tillodes det Bagere og Bryggere at nedsætte sig overalt paa Landet og sælge Brød og Øl, dog uden at drive Værtshushold. Ogsaa Vognmandsnæringen var bunden. Saaledes ses det, at Vognmandslavet i København 1795 klagede over, at Amagerne førte Gulvsand ind til Staden og solgte det. Vistnok den første Købmandshandel i Sundbyerne siden Christianshavns Anlæg dreves omkring 1800 — hvor nu »Sundborg« ligger — af Urtekræmmer Scheel, der senere (ca. 1830) havde en Papirfabrik herude.

Møller og Møllerindustri greb tidlig stærkt ind i Sognets Erhvervsliv. En af de ældste Vindmøller paa Amager finder vi i Taarnby. Hvorvidt Hollænderbyens Mølle var ældre, lader sig ikke paavise. Men allerede 1577 havde Taarnby en, om ikke kommunal, saa dog vistnok offenlig Mølle, tilhørende

Universitetet eller Kirken; den opførtes eller repareredes i det nævnte Aar for Kirkens Regning, hvad der ses af et Kirkeregnskab, som er opbevaret fra den Tid (2. Del p. 83). Møllen synes at have ligget Syd for Kirken paa et Areal mellem Ladegaardens Mark og Fælleden, som 1682 kaldtes Mølle-haven. Hvorvidt den Møllesten, der benyttes som Bord i Præstegaardens nordre Have, er et Minde fra denne gamle Mølle, kunde det være interessant at faa oplyst.

Den næste Mølle, der nævnes 1646, laa udenfor Amager Port. Den findes angivet paa Kortet af 1656 paa Vestsiden af Vejen, udenfor hvor nu Amager Fælledvej løber fra Amagerbro. Det syntes at være den samme Mølle, som 1694 kaldes Michel Andersens Vejrmølle, og som han havde endnu 1719. Meget tyder paa, at det ogsaa er den Mølle, der 1750 tilhørte Christian Dalsgaard og senere Jens Poulsen Greborg. Den synes nedlagt omkring 1800 og Pladsen anvendt til Limfabrik og Reberbane. 1658 flyttedes en Mølle fra Tøjhusets Grund ud paa Volden Øst for Porten; den tilhørte Hans Hop og er formodentlig den senere »Lille Mølle«, som nylig er nedlagt. Den hørte under Christianshavn.

Den anden Mølle, der opførtes paa Fælleden ved Amagerbro, Vest for Vejen, tilhørte 1697 Peder Truelsen, som tillige havde Part i Gaarden Nr. 6 i Sundbyvester. Hans Enke havde den 1710; men derefter synes den forsvunden.

Samtidig med den fandtes en tredie Mølle paa Østsiden af Vejen, hvor »Møllegaarden« endnu ligger (i Flugt med Amager Boulevard). Den tilhørte vistnok oprindelig Hendrik Møller, som havde Svanelejegaard, og derefter (1697) Peder Bentzen Møller. 1718 havde Christoffer Truelsen den 1748 solgtes den af Inger Haagen Isachsen til Lauritz eller Lars Pedersen Wahl og 1778 ejedes den af Jonas Pedersen Berg, 1790 af Søren Berg og kaldtes da Bergs Mølle. 1802 vurderedes Møllen til 3940 Rdlr. Ved Siden af den dreves »Møllegaarden« paa 2 Tdr. 5 Skpr. Hartk. Endnu 1830 tilhørte Møllen Madam Berg og var da assureret for 12,310 Rdlr., formodentlig sammen med Gaarden, som havde 3 Længer, hver paa 6 Fag. Med en Kværn og en Hestemølle formalede den aarlig ca. 7000 Tdr. Korn. 1858 købtes den af L. P. Holmblad.

Den fjerde Mølle opførtes Vest for Vejen »hart mod Michel Andersens Mølle« af den hollandske Sæbesyder paa Christianshavn Rollof Albertsen Hoogkerk sammen med Urtekræmmer Hans Bøckmann. Møllen anlagdes som Oliemølle. Efter Bøckmanns Død 1717 havde Hoogkerk økonomiske Vanskeligheder og maatte afstaa baade Syderiet og Møllen til Bøckmanns Enke (Marie, f. Riber) der var traadt i Kompagniskab med Raadmand Ivar Grønnegaard. Senere ses Johannes Grønnegaard og 1772 Kapt. Christian Yttrecht som Ejere. 1790 var Mestermøller Chr. P. Schleyer († 1805) Ejer, senere sammen med P. Zierau. Møllen synes da flyttet længere mod Syd; den var omdannet til Sigte- og Grynmølle og kaldtes nu Schleyers Mølle. Da Bommen var oprettet, søgte Mølleren Rentekamret om Fritagelse for Passageafgiften af Vogne, der kørte med Varer til og fra Staden og hvoraf skulde svares Accise, men en saadan Fritagelse blev sikkert ikke givet. 1810 ejedes Møllen af Jens Svendsen Malmqvist og i 1830erne af B. Jørgensen. Den beskrives da saaledes: »Møllen har 6 Etager, 37½ Al. Vingefang, 3 Kværne og Sigteværk. Aarlig Formaling ca. 12,000 Tdr. Sæd. Assurance: 18,320 Rdlr. Til Møllen hører 24 Fag Bygninger og 12 Tdr. Ld. med ca. 2 Tdr. Hartk. Ejeren driver desuden 3½ Td. Ld. Magistratsjord mod en aarlig Afgift paa 50 Rdlr., samt ved Ejerskifte en Rekognition paa 56 Rdlr. Sølv«. Senere ejedes den af en Hr. Kofoed, indtil L. P. Holmblad købte den og omdannede den paany til Oliemølle. Den kaldtes derefter »Røde Mølle«.

Den femte Mølle, der byggedes paa Fælleden Øst for Vejen, var »Fredens Mølle«. Det var en Oliemølle. Først søgte den forannævnte Rollof Hoogkerk 1719 kgl. Bevilling til at anlægge den ved Siden af Michel Andersens Mølle; men da Andersen klagede over, at den vilde tage Vinden fra hans Mølle og derved gøre ham Skade i hans Næring, maatte Hoogkerk vælge en Plads længere ude, og Møllen kom da til at ligge paa Hjørnet Syd for den senere Holmbladsgade ved Amagerbrogade. 1743 solgtes Møllen af hans Enke til hendes Svigersøn Hans Henrik Hansen († 1774), der tillige drev en Sæbefabrik i København. Hans Enke drev den indtil 1781, da den solgtes ved Auktion til Agent P. G. Wolff. Denne af-

hændede den igen Aaret efter til tre Brødre Carsten Peter († 1784), Christian og Johan Casse, hvoraf de to var Urtekræmmere og den tredie (Christian) var Isenkræmmer (senere Brygger) i København. Johan var den mest driftige. Han fik Toldfrihed for Tilførsel af Hør- og Hampefrø samt Rapssaat til Formaling, og fritoges for Bompenge. Endvidere var han Chokoladefabrikant og fabrikerede Kridtpiber. Han blev Kontrollør, Justitsraad og Kaptajn, inden han døde 1814.

»De Mool de Vreede« eller Fredens Mølle[1]) overtoges efter hans Død af Carsten Peter Casse (en Søn af den forannævnte af samme Navn) samt Kancellist Markus Wøldicke, Johan Casses Svigersøn. Wøldicke solgte imidlertid 2 Aar efter sin Part for 12,400 Rdlr. til Carsten Peter Casse, der saaledes blev Eneejer. Ved hans Afgang 1826 var Møllen stærkt paa Retur. Den købtes da ved Auktion for 6200 Rdlr. Sølv af Joseph Owen, der nedlagde Oliemølleriet og anvendte Møllen i en hel ny Industris Tjeneste, Formaling af Gødning (se herom under Industri).

Den sjette Mølle, der opførtes paa Fælleden, stod paa Vestsiden af Vejen, omtrent overfor Fredens Mølle, mellem den nuværende Norgesgade og Hallandsgade. Den synes anlagt omkring 1740 som Oliemølle, maaske af Oberst Chr. de Wilken, der havde en Oliemølle paa Amager paa den Tid. 1752 tilhørte den, saavidt man kan se, David Jensen. 1786 kaldes den Grøns- eller Greens-Oliemølle, ogsaa Vestre Oliemølle, og omkring 1800 tilhørte den J. Schoustrup. I 1820erne og 30erne ejedes den af Oliemøller P. Petersen. Den formalede da aarligt 1500 Tdr. Raps- og Hørfrø, hvoraf produceredes 34,000 Potter Raps- og Linolie, og derved beskæftigedes 5 Arbejdere. Møllen med tilhørende Bygninger var assureret for 17,600 Rdlr. Den synes allerede nedlagt i Fyrrerne og Pladsen anvendt som Byggegrunde.

Den syvende Mølle opførtes ved Vejen over Fælleden til Sundbyvester indenfor den nuværende Fælledvej. Den kaldtes Ny Mølle, anlagdes som Kornmølle 1744 af Jens Nielsen. Omkring 1780 tilhørte den Jeppe Christophersen Holm og ejedes fra 1800 af hans Søn Hans Jørgen Holm; den

[1]) Navnet synes først almindelig anvendt efter 1807, da Holms Oliemølle »Holmlyst« opstod.

kaldtes ogsaa Holms Mølle. 1813 solgtes den til Henr. P. Bruun. I 30erne tilhørte den Madam Knudsen og senere Møller Lind, indtil ogsaa den købtes af L. P. Holmblad, der omdannede den til Oliemølle. Det var en Stubmølle af samme Type som Lucie Mølle foran Vesterport. Med en enkelt Kværn formalede den ca. 4000 Tdr. aarligt. Sammen med Møllegaarden var den assureret for 5960 Rbdlr. Sølv (ca. 1830).

Lucie Mølle ved Vesterport.

Som den ottende i Rækkerne af Møller paa Amager opførtes nærmere inde mod Volden, øst for Vejen, den saakaldte »Store Mølle«. Den synes opført 1761 som Oliemølle og Sæbesyderi; men det er usikkert af hvem. Over Porten fandtes endnu 1909 indmuret en Sten, hvorpaa der paa Billedet af en Tønde fandtes Bogstaverne G. N. Nedenunder stod »Kgl. privilegeret Sæbesyderi 1761«. I 1770erne synes Jacob Jensen Møller at være Indehaver. 1786, og endnu 1802, ejedes den af Madam Gram. 1810 finder vi Jens Møller som Ejer. Omkring 1850 ejedes Møllen af Augustinus, men købtes senere af L. P. Holmblad. Den brændte omkring 1870 og blev da nedlagt.

Som den niende Mølle opførtes omkr. 1805 Jacob Holms Oliemølle »Holmslyst« paa Sydsiden af Brigadevej Den dreves endnu i 30erne sammen med en Limfabrik. Ved disse Virksomheder lagdes Grunden til den store omfattende Fabriksvirksomhed, som Jacob Holm skabte herude.

Indenfor Sundbyerne laa desuden allerede 1687 en Krudtmølle, formentlig i Nærheden af Volden. Det ses nemlig, at der leveredes Hø fra Staldetaten til Krudtmøllen paa Amager; det tyder paa, at det har været en Hestemølle. Endnu 1741 nævnes en Krudtmester Rose boende herude. Men derefter mærkes der intet til en saadan Mølle før 1808, da der anlagdes en ny Krudtmølle for Flaaden paa Sundbyøster Mark ved Kastrupvej, hvor nu Gl. Krudtmøllegaard ligger. Denne Mølle blev dog snart nedlagt, vistnok allerede 1814, da Krigen var

forbi[1]). Den ejedes da af Jørgen Larsen, som solgte den til Grosserer J. P. Beck. Senere ejedes Jorden af cand. jur. Jordening, hvorefter den blev tillagt Gl. Krudtmøllegaard.

Ude i Oplandsbyerne fandtes ogsaa Møller allerede omkring 1700. Til Gaarden Nr. 9 i Kastrup, en mindre Gaard, vistnok udskiftet fra Nr. 8, der laa, hvor nu Kastrupgaard ligger, hørte 1718 en Mølle, som ejedes af Peder Pedersen. Den købtes sammen med Gaarden af Jacob Fortling og flyttedes senere ned til Værket, hvor den opførtes ovenfor Strandvejen og anvendtes i industrielt Øjemed. Den synes imidlertid nedlagt i 1760erne; thi 1770 opførtes en ny Mølle paa samme Sted af Møller Mackeprang, som ejede den endnu 1778. Og 1784 ser vi, at Hans Lafrensen, der tidligere havde en Mølle i Sundbyøster, var Ejer af Kastrup Mølle. 1793 ejedes den af Fr. Wilh. Sally, der flyttede den op til den ny Byvej vest for Byen, hvor nu Skolen ligger. Her var den vurderet til 12,500 Rbdlr. Den brændte 1807 ved et Lynnedslag og flyttedes da ud til Hovedlandevejen. Endnu 1830 var F. W. Sally Ejer af Møllen (vurderet til 22,230 Rdlr.), og efter ham fulgte hans Søn Hendrik Sally[2]).

Møllen havde da 5 Kværne, 3 Sigter og en Gryntromle; dens aarlige Formaling var ca. 6000 Tdr. Sæd. Ejeren havde Ret til at male for Københavns Indvaanere for samme Betaling, som Møllerne paa Stadens Grund tog. Den havde et Jordtilliggende paa 25 Tdr. Land, og der holdtes 6 Heste, 8 Køer og 8 Svin. Der hørte Bageri til. Senere ejedes den af Møller Bodilsen.

Maglebylille Mølle stammer ogsaa fra Tiden omkring 1700. Den tilhørte Gaarden Nr. 7, der dreves af Anders Pedersen Møller. 1720 fik Claus Pittersen, vistnok en Hollænder, kgl. Brev paa Mølleri og Ret til at male for det danske Sogns Indvaanere imod at svare 4 Rdlr. aarlig til Amtstuen[3]). 1762 ser vi, at Hendrik Rajersen var Ejer af Møllen og 1789 Asmus Grill, der brugte den endnu 1815 sammen med Bageri. At den ikke var noget stort Foretagende, ser vi deraf, at den 1802 var assureret for 3200 Rdlr. Da Grill

[1]) Hist. Tidsskr. 6. R. 1. 654.
[2]) Fader til Grdr. Peter Jacob Sally (Dortheasminde) Ullerup.
[3]) Kbh.s A. Kontributionsregnsk. 1719—21.

døde, blev Møllen og Gaarden (Nr. 7) solgt ved Auktion — Skyttehuset og flere Huslodder var fraskilte — og købtes af Møller Ryder. I 30erne og 40erne var Møller Henrik Buch Ejer. Han flyttede Møllen, der før var en Stubmølle, ud til Hovedlandevejen og udvidede den.

Den gamle Mølle, der kun havde en Kværn, formalede aarligt ca. 4000 Tdr. Sæd. Ejeren havde Privilegium til Bageri, som forbrugte de 2000 Tdr. til fint og grovt Brød.

Til Møllegaarden, som blev liggende i Maglebylille, var 5 Længer og en smuk Have. Den havde endnu et Tilliggende paa 21 Tdr. Land med ca. 2½ Td. Hartk.; der holdtes 6 Heste, 4 Køer og 6 Svin.

I 60erne ejedes Møllen og Gaarden af Andreas Andreasen og derefter af Jacob D. Buch, der købte Gothersgades Mølle, som han 1873 flyttede ud i den gamle Mølles Sted. Hans Enke solgte Møllen til A. Feddersen. Den brændte i Oktober 1915.

Egentlig ***Industridrift*** fandtes ikke paa Amager, naar undtages et Par Oliemøller, før ***Kastrupværk*** opstod. Dette paabegyndtes 1747 af Hof-Stenhuggermester Jacob Fortling, som da med Støtte af Kronen foretog en Udgravning og Opfyldning paa »Kastrup Knæ« for her at skabe en Havn og Plads til et Kalkværk. Den 1. Maj 1749 gaves ham Privilegium paa Kalkbrænderi med Ret til Kalkbrud paa Saltholmen. 1752 udvidedes Værket tillige til Mur- og Teglstensbrænderi, og 1755 endvidere til Stentøj- og Sukkerformfabrik. 1754 havde Fortling desuden flyttet et Okkerværk, som Staten havde oprettet i Jylland, hertil. Og 1760 overtog han og flyttede hertil Statens Porcelænsværk ved Blaataarn.

Særlig de første Værker trivedes »paa den skønneste Maade«. At ogsaa Porcelænsværket gik fremad, derfor synes at tale de Indretninger, som Fortling lod bygge dertil, men som han neppe naaede at se færdige inden sin Død 1761. Ved Overdragelsen 1763 til Kasseskriver Jacob Stentzler og Jess Didrichsen, begge Medinteressenter i Kalkværket ved Østerport, ses, at der fandtes en Hoved-Fabriksbygning 35 × 20½ Al., 2 Etager, til Porcelænsværk, en Bygning paa 88 Al., 1 Etage, med Porcelæns-Brændeovn, Smeltehus med Ovn, Materialkamre, Ovn og Lager for Sukkerforme, Laboratorium og Kon-

tor. Desuden var der flere Bygninger til Magasiner, Værksteder, Marketenderi, Logi o. s. v. samt Hestemølle, Glasur- og Stampeværk m. m.

De to nævnte Ejere overtog foruden disse Indretninger ogsaa Kalkværket, et Hus med Stald og Skure paa Saltholmen, Havnen, en Galiot samt Kastrupgaard. Under deres Besiddelse lagdes ogsaa Vægt paa Porcelænsbrænderiet, og en Del Porcellæn skal være udgaaet derfra, saaledes de kendte store Buster af Frederik d. 5., modellerede af Sally. Men dette Værk synes ikke at have betalt sig, og Ejerne maatte slaa ind paa mere indbringende Næringsveje.

De udvidede da Havnens flydende Materiel og begyndte paa Kadrejerhandel paa Søen, Bjergning og Lodseri. De kom derved i Konflikt med Dragørlodserne, som klagede over Indgreb i Lodsnæringens Eneret. 1774 søgte Ejerne af Værket Rentekamret om Bevilling til at bage, brygge og brænde samt til at sælge Brød, Øl og Brændevin, ikke alene i Marketenderiet til Værkets Arbejdere, men ogsaa til Lodser og Søfolk, som kom i Land. Kromanden i Byen havde nemlig klaget over, at saadant Salg fandt ulovlig Sted, og Marketenderen havde maattet betale Bøde derfor. Amtmanden kunde ikke anbefale Ansøgningen, da der fandtes én offentlig Kro i Byen, hvorfor de maatte nøjes med den tidligere Tilladelse til Marketenderi. Ejerne led iøvrigt et stort Uheld 1775 ved en Storm, der medførte Højvande og gjorde stor Skade paa Havnens Bolværker og Bygninger, bortskyllede mange Materialer, Kul, Ler og Kalksten. Ejerne klagede over, at de var helt forarmede. Om Jess Didrichsen allerede var fratraadt, da Stentzler døde 1777, ses ikke; men Værket blev i al Fald solgt. 1777 solgtes »Fajance-, Sukker-Form- og Kalkfabrikken« med Tilbehør samt Kastrupgaard for 35,000 Rdlr. til Direktør i Universitetets Bogtrykkeri Nicolaj Chr. Høpfner og Amtsfuldmægtig Chr. Ditlev Westerholt. De truedes snart af en ødelæggende Konkurrence af Generalkollektør ved Tallotteriet Christian Hansen, der fik Bevilling til at anlægge en Sukkerformfabrik ved Langebro; men denne fik dog kun Tilladelse til at sælge sine Produkter i Provinserne og Udlandet[1]).

Imidlertid døde Høpfner allerede 1784. Værket og Gaarden,

[1]) Carl Bruun: København, 537.

som af Westerholt var udvidet betydeligt, blev da paa Arvingernes Vegne solgt af Skiftekommissionen for 41,000 Rdlr. til Major Chr. Jørgensen og Kancelliraad P. Jac. Hygom. De 24,000 Rdlr. laantes af det kgl. Krigshospitals Kasse. Men de forskellige Virksomheder trivedes ikke rigtig mere. Fajancefabriken forpagtedes bort til Porcelænsmester Manzius, og »Pottefabriken« var nogle Aar senere udlejet til en Mægler Howitz.

1792 blev Værket og Gaarden solgt ved Auktion for 41,800 Rdlr. til Justitsraad O. T. Lange. Værket alene regnedes da til en Værdi af 33,000 Rdlr.; det var brandforsikret for 14,000 Rdlr. Nogle Aar efter (1798) ophørte baade Fajance- og Stentøjstilvirkningen paa Grund af den udenlandske Konkurrence med disse Varer. Hr. Lange drev derefter Kalkværket, Havnen og Gaarden; særlig den sidste udvidede han — ved Køb af flere Gaarde —, men ogsaa Havnen gav ham Indtægter. Fra Søen kom efterhaanden en Del Trafik; Kreaturoverførselen til Saltholmen foregik mere og mere herfra. Og Retten til at bage og brygge, ikke blot til Forhandling til Værkets Arbejdere, men ogsaa til Søfolk, som kom i Land, havde han i al Fald faaet.

Kammerraad Martin Petersen

Under Krigen med England lagdes baade Kalkbruddet paa Saltholmen og Søfarten øde, og Værket forfaldt. Generalkrigskommissær Lange solgte det, vistnok omkring 1813, til en ung Stenskipper Martin Petersen, der havde paataget sig Leverance af Sten til Søforterne. Han udvidede Kalkværket til 4 Kalkovne, reparerede Havnen og paatog sig Bjergning af grundstødende Skibe i Sundet. Herom førtes mange Tvistigheder med Dragørbjergerne, som mente, de havde Eneret til dette Erhverv. Alene ved Værket beskæftigede han i 30erne 50—60 Arbejdere.

Kalkværket i det 19. Aarh.

Bjergningen gav ham betydelige Indtægter og han anskaffede efterhaanden to Bjergningsdampere, »Neptun« og »Fulton«, hvormed han senere optog Konkurrencen med Svitzers Entreprise.

Ogsaa Jordbrug drev han i ret stort Omfang. 1840 var han Ejer af en Gaard paa ca. 5 Tdr. Hartk. i Kastrup og 3 Tdr. Hartk. i Maglebylille.

1847 frasolgte han en Del af Værkets sydlige Grund, hvorpaa han allerede 1821 ved Siden af den nedlagte Fajancefabrik skal have paabegyndt et Glaspusteri; herom foreligger dog ikke nærmere Oplysninger. Køberen var Greve Chr. Conr. S. Danneskjold-Samsøe, Ejeren af Holmegaards Glasværk, der her tænkte at anlægge en Filial af dette og senere lod opføre Kastrup Glasværk.

1859 byggede Martin Petersen en Række Arbejderboliger paa den nordre Side af Alléen, som førte fra Værket op til Kastrupgaard. 1869 anlagde han et nyt Havnebassin syd for det gamle, hvorved Havnen fik en længe tiltrængt Udvidelse.

Kastrupværk, set fra Nord, 1890.

Martin Petersen var udnævnt til Kammerraad 1845. Ved sin Død 1870 — 82 Aar gl. — efterlod han sine tre Sønner, Ouscher, Christian og Cornelius Petersen, samt flere Døttre en betydelig Formue. Sønnerne fik henholdsvis Bjergningsentrepricen, Landejendommen og Værket. Bjergningen overgik efter den første Søns Død til Svitzers Entreprise og administreredes af Kaptajn, senere Kammerraad Høyer. Værket og Havnen samt ca. 50 Tdr. Land købtes efter Cornelius Petersens Død (1894) for 160,000 Kr. af Brygger C. M. Larsen, der senere solgte Værket og Havnen til Akts. Ny Kalkbrænderi.

Limfabriken ved Amagerbro blev Grundlaget for det næste større industrielle Foretagende herude. Den synes opstaaet omkring 1780 og var da i Hænde paa et Interessentskab, som blandt andre bestod af Linnedvæver Casper Køhlert og Carl Friederick Roggow. Den sidstnævnte var Direktør for Selskabet og tillige Medejer af Røde Kro. Fabriken laa først paa Vestsiden af »Broen«, nær udenfor Porten; den bestod af 20 Fag og vurderedes til 5800 Rdlr. Aaret efter gik Roggow fallit, og Fabriken synes standset. Men den opstod i en ny Skikkelse paa Østsiden af Vejen, hvor Amagerbro Station ligger. 1792, 17. Decbr., fik nemlig Brygger G. Ahrentzen og Prokurator A. Palle Privilegium paa Anlæg af en Limfabrik »paa det Stykke Jord mellem Christianshavns Skel og Oliemøllen«. 1794 søgte Interessenterne om Fritagelse for Bro- og Bompenge af Vogne til og fra Staden, hvad Fabriken senere har havt, da Bommen flyttedes udenfor. Samme Aar blev Konsul Busky Medinteressent i Fabriken, der vurderedes til 7590 Rdlr. 1797 var endvidere J. B. Schottmanns Enke interesseret i den. 1802 kaldes den Konsul Buskys Limfabrik og vurderedes da til Brandforsikring for 12,700 Rdlr.

Omkring 1812 ejedes Limfabriken af Fabriqeur Lauritz Holmblad, som da tillige havde en Sæbefabrik inde i Staden og en Farvemølle paa Amager ved Køhlertsvej[1]). Limfabriken overtoges dog snart af en Søn Jacob Holmblad, senere

[1]) Hans Fader, J. Holmblad, var indvandret fra Sverige. Efter at have haft Ansættelse ved det militære Uldmanufaktur fik han 1777 Privilegium paa et Farveri paa Amager Fælled (ved Køhlertsvej), hvor altsaa Farvemøllen stod.

Agent, der udvidede den ogsaa til Marvoliekogeri. Endnu i 30erne var Virksomheden herude ret beskeden — Farvemøllen var da vistnok flyttet ind til Staden. Den aarlige Produktion beløb sig til 7000 Rbdlr.s Værdi. Hertil brugtes 6 Bygninger, assurerede for 16,960 Rbdlr. Men ved Siden heraf dreves flere Virksomheder inde i Staden. Der fabrikeredes baade Lim, Farver, Olie, Lak, Sæbe, Lys og Spillekort, da Agent Jacob Holmblad døde, 1837, kun 46 Aar gammel.

L. P. Holmblad

Denne Fabriksdrift bestyredes nu af Sønnen, Lauritz Peter Holmblad, fra han var 22 Aar, indtil han 5 Aar senere overtog den for egen Regning. Han forøgede stadig Omsætningen og tjente mange Penge, købte nye Ejendomme, foretog Udvidelser og Forbedringer, saaledes den nye Fabrik ved Holmbladsgade, og beskæftigede en Mængde Mennesker.

Etatsraad L. P. Holmblad kaldtes ikke uden Grund for Amagers Konge. Han var ikke blot i Forretningsverdenen en Stormand, men ogsaa herude var han, ved Siden af, at han satte saa store Kræfter i Bevægelse, en overordentlig velgørende og hjælpende Personlighed, der har taget Del i mange humane og folkegavnlige Bestræbelser paa den lille Ø, hvor han omfattede Livet og Befolkningen med stor Kærlighed. Overalt, hvor der var Savn og Nød tilstede, traadte han hjælpende til. Det var hans største Fornøjelse ved Juletid at vandre rundt i de mange smaa Hjem i Sundbyerne og uddele Gaver. Han interesserede sig levende for den gamle hollandske Kultur og søgte paa forskellige Maader at opmuntre til Bevarelsen af de hollandske Sæder, gamle Boliger og Klædedragter. Hans Navn

knyttedes til mange gavmilde og filantropiske Foretagender. Han efterlod dog ved sin Død 1890, 75 Aar gl., Ejendomme i Staden og paa Amager til adskillige Millioners Værdi.

Oliegreen eller Jacob Holms Fabriker var det tredie af de større Industri- og Handelsforetagender, som grundedes paa Amager. Begyndelsen til dette Foretagende var Oliemøllen »Holmslyst«. Urtekræmmer Jacob Holm, der 1794 havde etableret sig i Torvegade 21, ikke mindst med Amagernes Handel for Øje, købte 1805 Landstedet »Oliegreen«, som var udskiftet fra Gaarden Nr. 1 i Sundbyøster og tidligere tilhørte Birkedommer Cramer. Til Stedet hørte en Fælledlod paa Vestsiden af Vejen — Sydsiden af Brigadevej – kaldet »Olieblad«. Her anlagdes Oliemøllen samme Aar. Foruden Olieslagning paabegyndtes Stampning af Hamp, og der tjentes det første Aar 30,000 Rdlr.

Jacob Holm

Opmuntret af dette Held anlagde han her 1808 tillige en Limfabrik. Og 1810 anlagdes et Sæbesyderi for grøn Sæbe, ligeledes paa Oliemøllens Grund. 1811 anlagdes Reberbanen paa Oliegreens Grund øst for Vejen. Samtlige Foretagender trivedes udmærket. Den aarlige Produktion var i Trediverne efter Sterm: 46,500 Potter Lin- og Rapsolie, 1400 Lpd. Hornlim og Limfedt, 400 Skpd. Tovværk. Der beskæftigedes 30 Arbejdere. Men ved Siden af disse Virksomheder drev Jacob Holm forskellige langt større Virksomheder paa Christianshavn, som Sejldugsfabrik, Stivelsefabrik, Skibsværft og Trankogeri.

1833 købtes Appelbyes Plads (ved Langebro), hvor de saakaldte Holms Huse da byggedes til 100 af de Arbejderfamilier som han beskæftigede.

1840 købtes Asiatisk Kompagnis Plads for 80,000 Rdlr. og 1844 tillige Larsens Plads for 100,000 Rdlr. Handelshuset ejede da 18 Skibe. Da Jacob Holm døde 1845 ansaas Handelshuset for et af de største og mest grundfæstede i Norden. Hans Sønner har fortsat dets Traditioner. Da Holmens Rebslageri ophævedes i 60erne, fik Firmaet Leverancen af Tovværk til Marinen, hvortil det formodentlig forlængst havde havt Leverancen af Sejldug og mange andre Artikler.

Fredens Mølles Fabriker fulgte snart efter som en betydelig industriel Virksomhed. Efter at Joseph Owen 1826 havde overtaget Fredens Mølle som Oliemølle, begyndte han med at indrette den som Benmølle og tilvirkede i nogle Aar hovedsagelig Benpulver. Fra 1833 begyndte han at fabrikere »Patentgødning«, en Blanding af forskellige Gødningsstoffer, som navnlig tilvirkedes af Hovedstadens Renovation, og som i nogle Aar fandt en rivende Afsætning over hele Landet. Omtrent samtidig anlagde han paa Møllens Grund en Fabrik for Tilvirkning af Svovlsyre, hvortil han 1831 havde faaet Eneret. Og i Løbet af nogle Aar føjede han forskellige andre Produkter til, saaledes at der foruden Benpulver og Gødning tilvirkedes Svovl- og Saltsyre, Ammoniak, Salmiak, Glaubersalt, Soda, Klorkalk, Gips, Olie, Oliekager og Sæbe samt Kradsuld.

Joseph Owen.

1846 omdannede Joseph Owen dette virksomme og mangesidige Foretagende til et Aktieselskab under Navnet Fredens Mølles Fabriker og med en Aktiekapital paa 200,000 Rdlr.

Heraf fik Owen i Afstaaelse 132,000 Rdlr. samt 10,000 Rdlr. i Aktier. Desuden forbeholdt han sig og sine Efterkommere visse Rettigheder til Deltagelse i Driften som Direktører. Efter hans Død 1862 (73 Aar gl.) fulgte Sønnen Frederik Owen som ledende Direktør. Den aarlige Omsætnings Værdi var da 366,000 Rdlr., og 1876 var den stegen til 2½ Million Kroner. En Filial af Fabriken var 1871 anlagt i Mundelstrup ved Aarhus. Fra 1888 var en Sønnesøn A. C. Owen Direktør for Fabriken paa Amagerbro indtil 1903, da denne nedlagdes og indlemmedes i Akts. Dansk Svovlsyre- og Superphosfatfabrik ved Kastrup.

Grunden til denne Fabrik blev lagt 1874 af Carl Alberti. Af en foregiven Aktiekapital paa 650,000 Kr. blev kun tegnet 100,000 Kr. To Aar efter gik Fabriken fallit, hvorefter den overtoges af Firmaet Güssefeldt & Rée, der drev den til 1892. Derefter overgik den til et særligt Aktieselskab med en betydelig udvidet Driftskapital.

Kastrup Salt- og Allunværk blev grundet paa det gamle Saltværk, som skal være anlagt omkring 1800 paa en Del af Kastrup Fælled af Grosserer Hansen. Værket lod bygge sin egen Bro i Søen (Saltværksbroen) og synes at have været i ret god Trivsel. Den tidligere »Skottegaardsvej« kaldtes derefter Saltværksvej. Senere synes det drevet af Mads Hansen og i 50erne af N. C. Maardt, der imidlertid gik fallit, hvorefter det overtoges af Grosserer E. L. Schmidt og Hørkræmmer Carl J. Reerup. 1868 ejedes det af Konsul P. Hansen, Fredericia. Men omkring 1870 erhvervedes og udvidedes det som Salt- og Allunværk — samtidig med Syrefabrikens Anlæg — af Carl Alberti, der repræsenterede et Aktieselskab med en nominel Kapital paa 50,000 Rdlr. Værket dreves derefter kun en kort Tid. Efter Syrefabrikens Fallit henstod det længe som en Ruin, indtil C. Olesens Væveri anlagdes paa dets Grund.

Væveindustri fandt ogsaa tidlig Vej til Amager — efter at Vævning længe havde været dyrket som Husflid, særlig i Dragør. Det første egentlige »Væveri« oprettedes ved Sundbyøster, i Nærheden af Fredens Mølle, af »Tøjmager« Køhlert, rimeligvis i 1760erne eller 70erne; hans Enke nævnes nemlig 1779.

Køhlerts Linnedfabrik blev grundlagt paa Væveriets Plads, men det ses ikke, om det var af den ældre Køhlert eller af Caspar Køhlert (formodentlig en Søn af ham), som havde Fabriken efter 1779. Senere drev han den sammen med flere Interessenter: Ehlert, Holm[1]) og Joh. Fr. Stub. 1802 vurderedes den sammen med Beboelsen til Brandforsikring til 8650 Rdlr.

Køhlert havde da et Jordareal paa omtrent en Td. Hartk. 1820 tilhørte Ejendommen endnu Fru Køhlert; 1840 synes den tilhørende Kniplingshandler Schmidt. Der fandtes da tillige en mindre Hørfabrik; men baade denne og Væveriet synes snart nedlagt og Ejendommen overtaget af Fabrikant Holmblad.

Det skyldes selvfølgelig denne Fabrik, der antagelig laa omtrent, hvor L. P. Holmblads Fabrik nu ligger, at Køhlertsvej — den nuværende Holmbladsgade — blev anlagt.

Det næste større Væveri, der anlagdes paa Dragør omkring 1830, skal ikke omtales her.

Dampjaquardvæveriet »Carstensminde« er anlagt ved Kastrup Saltværksvej 1882, da Firmaet Flensburg & Sebbelow, København, flyttede sit Væveri hertil. Det har siden stadig beskæftiget 70—80 Arbejdere og drives fremdeles under Fabrikant Carl Flensburgs Ledelse.

C. Olesens Plydsvæveri blev omkring 1900 anlagt ved Siden af Carstensminde.

Scheels Papirfabrik, der laa, hvor nu »Sundborg« ligger, paa Amagerbrogade, grundlagdes omkring 1830 af Urtekræmmer C. L. Scheel. Han tilvirkede aarligt med 2 Svende og 2 Daglejere 1000 Ris Makulatur. Virksomheden synes dog ikke drevet ret længe. En anden mindre Papirfabrik dreves samtidig i Sundbyvester af A. Lindberg. Her tilvirkedes aarligt 800 Ris graat og hvidt Makulatur. Senere synes denne Fabrik drevet af Grosserer P. L. Ishøj og derefter af C. Reiermann som Papfabrik, hvorefter den i 90erne overtoges af N. Jensen-Taarnby.

Bovedts Limfabrik anlagdes i 50erne i Lille Nygade, Sundbyvester, hvorfra den senere flyttedes til Strandlodsvej. Her dreves den af Chr. E. Bovedt sammen med et mindre Garveri,

[1]) Maaske Anders Olsen Holm, som 1790 var Vært i Røde Kro.

som han overtog efter Rudolph Halberg. Garveriet er nedlagt; Limfabriken drives nu af Jacob Holm & Sønner.

Kastrup Glasværk, 1900.

Kastrup Glasværk blev, som før nævnt, anlagt 1848 af Greve C. C. S. Danneskjold-Samsøe, der i Forvejen ejede Holmegaard Glasværk. Den første Glashytte byggedes af Justitsraad Bernh. Friehling. 1873 udskiltes Værket fra Holmegaard og omdannedes til et Aktieselskab med en Kapital paa 700,000 Kr. Værkets Produktion har stadig været stigende. Det er særlig anlagt paa Hvidglas; heraf produceredes 1894 ca. 3½ Mill. Stkr. Der beskæftigedes 240 Arbejdere. Værket har egne Arbejderboliger med Skole og Selskabslokaler, et eget Pensionsfond med en Kapital paa 170,000 Kr. samt en egen Sygekasse og en Spareforening, som bestyres af Kontoret.

En Glashytte, Kastrup.

1907 var Aktiekapitalen bogført med 1,050,000 Kr. Fornyelses- og Reservefonden androg 538,000 Kr.

Tændstikfabriken „Godthaab" anlagdes 1855 paa Sundbyvester Fælled ved Siden af Oliemøllen »Holmslyst« af cand. pharm. O. Chr. Green. Han var tidligere Købmand i Aalborg, men flyttede 1850 til København, opfandt Tændstiksatsen til »den røde Tændstik« og byggede derpaa sin Virksomhed, som han selv ledede indtil sin Død 1874. Den overtoges da af et Interessentskab med en Søn, Ingeniør Aug. H. Green som Direktør.

O. Chr. Green.

Fabriken, der er udførlig beskreven i et Jubilæumsskrift »1855—1905«, beskæftigede 1874 ca. 180 Arbejdere, men gik stadig jævnt fremad.

1898 fandt saa en Sammenslutning Sted mellem de to stærkt konkurrerende Aktieselskaber H. E. Gosch & Co., Frederiksberg—som forøvrigt ogsaa i 70erne begyndte under beskedne Forhold i Jacobsgade paa Amager — og »Godthaab«. Aktiekapitalen udvidedes da til 1,100,000 Kr. Ingeniør Aug. H. Green indtraadte i Selskabets Bestyrelse, hvor han sad indtil sin Død 1910. En stor ny Fabrik var 1905 anlagt paa Islands Brygge, og den gamle Fabrik paa Brigadevej blev derefter nedlagt.

Endnu før Indlemmelsen under København er der anlagt mange forskellige større industrielle Virksomheder i Sundbyerne, saaledes i Holmbladsgade: L. P. Holmblads Damp-Oliemølle, Holmblad & Co.s Farvefabrik, De forenede Jernstøberier, S. Johannessons Slagterier, J. C. Jensens Galvaniseringsanstalt, L. Fischers Pølsefabrik o. fl. I Frankrigsgade: F. F. Olsens Affaldsfabrik (1879). Paa Øresundsvej: en mindre Konserves- og Kaffesurrogatfabrik. I Øselsgade: Fabriken »Degras«. I Jacobsgade: Fabriken »Randers« o. fl. Desuden fandtes her flere Savskærerier.

Kastrup Bryggeri anlagdes 1885 af C. M. Larsen, der efter nogle Aars Forløb solgte det til De forenede Bryggerier.

Senere er der forøvrigt i Kastrup anlagt: Københavns Margarinefabrik, Kastrup Maskinfabrik, Kalk-Sandstensfabriken (Ny Kalkbrænderi) og flere mindre, industrielle Virksomheder.

Krohold blev først i det 18. Aarh. almindeligt paa Landet. Det ansaas før uforeneligt med Bondens og den gemene Mands

Stilling at oprette »Krøgerhuse« i selv større Byer, hvad der gav Anledning til Efterladenhed og unyttigt Spild af Penge. Christian d. 4. forbød simpelthen alt Krohold og Ølsalg udenfor Købstæderne, selv hvor Thingsteder fandtes. Endogsaa Thingfogderne fik Tilhold om, at de ikke med Køb og Salg af Øl eller andre Varer maatte lade sig befinde. Det tillodes kun at holde »Herberg« i større Landsbyer ved Alfarvej eller i Søfartsbyer, hvor rejsende Fremmede kunde komme til at overnatte.

Frederik d. 3. og Christian d. 5. gav adskillige Kroholdsprivilegier paa saadanne Steder, hvor der var oprettet Postruter, og hvor »Passage« forekom, ligesom der ogsaa, hvor Anledning fandtes, gaves Tilladelse til et »lidet Øltapperi« mod en Afgift til Kronen. Det gjaldt om paa enhver Maade at skaffe Kronen Indtægter; og Bonden fik nu intet tilovers alligevel.

Det var gerne Haandværkere, der fik saadanne Tilladelser eller Kroholdsbevillinger, alt efter Byernes Størrelse og Frekvens. I Taarnby, hvor Thingstedet var, finder vi et af de ældste Krohold i Sognet. Her havde Jens Smed ved Midten af det 17. Aarh. Ret til at holde Kro; men han maa have forset sig eller ikke svaret sin Afgift, thi 1674 blev Tilladelsen taget fra ham, og dette ansaas for heldigt, »da Stedet der forvden befindes att ligge saare nær ved Kierchenn, hvilcket icke bør at verre, ej heller kand tillstedes«. En ny Bevilling blev dog straks givet til Niels Hansen Bødker, imod at han aarligt erlagde 1 Rdlr. til Hs. Majestæt »og ingenlunde under predichen vdtapper, som kand foraarsage Guds fortørnelse, presten til fortred og andre til forargelse«. Hans Fortjeneste derved har neppe været stor. 1705 maatte han gaa fra Huset og døde senere i Fattigdom. 1714 var Nicolaj Smed Kroholder, senere Bødker Jens Lund og derefter Poul Petersen. Fra 1766 fik Jens Hansen Weyle Konfirmation paa Kroholdet og fra 1774 Michel Pedersen, der havde det endnu 1802; han mistede Retten til at brygge Øllet selv, da det stred mod Stadens Bryggerlavs Artikler. 1812 blev Taarnby Kro, der nu laa mellem Præstegaarden og Major Aagaards Ejendom og havde to Haver, Keglebane m. m., solgt af Joh. Walgreen til Chr. Petersen Nybroe for 8000 Rdlr. Men allerede 1817 blev Kroen nedlagt, da Ejeren blev tiltalt for ulov-

ligt Krohold. Derefter synes der ikke tilladt nogen Kro her, før Ny Kro ved Hovedlandevejen blev oprettet.

Foruden Kroen fandtes i 1780erne et Værtshushold i Taarnby. Det dreves af Poul Petersen Raagaard, som 1789 overdrog sin Rettighed til Bent Nielsen, der tidligere havde Værtshushold udenfor Amagerport. Hvem der senere havde det, ses ikke.

I Maglebylille fik Lauritz Hjulmand 1652 Tilladelse til »at holde en Drik Øl fal til Skickelighed« (Lensregnsk. s. A.). Da Hjulmanden senere flyttede til Kastrup, hvor han overtog en mindre Gaard, fulgte maaske Krorettigheden med dertil. Senere findes nemlig Bendt Brøgger som Indehaver af en af de Gaarde, der lagdes ind under Kastrupgaard.

En særlig Bevilling til Kro og Marketenderi paa Kastrupværk blev givet Jacob Fortling 1755, 29. Juli. Der fandtes da neppe nogen anden Kro i Byen, hvorimod vi finder omtalt en Smugkro. Fhv. Grenader Johan Schneider, der var Husmand, tiltaltes 1759 for ulovlig Udskænkning og anraabte Kongen om Hjælp, fordi hans Hustru havde solgt »en Drik Brændevin og Øl til fattige og vejfarende Folk« og derfor var bleven mulkteret med 20 Rdlr. Det var nemlig ikke første Gang. Saa mange Penge kunde han ikke skaffe, og Birkedommeren truede med at sætte Huset til Auktion.

Værkets Ejer, Jacob Fortling, fik dog ikke Ret til Brændevinsbrænderi samtidig, men 1760 fik han Tilladelse til at flytte et saadant fra Klinteværk i Odsherred hertil og skulde svare aarligt 6 Rdlr. deraf. De følgende Ejere beholdt ikke denne Ret. 1793 fik Justitsraad O. T. Lange Krobevillingen fornyet, men kun med Ret til at brygge og bage til Forhandling paa Søen og til Værftets Arbejdere. Den samme Ret havde baade Martin Petersen og de følgende Ejere af Værket.

Kastrup Kro opstod 1766 ved Bevilling til Chr. Becker, der dog ikke fik Tilladelse til at brygge Øl. Han søgte igen 1775 om denne Tilladelse imod at betale 8 Rdlr. i Konsumption, men synes ikke at have faaet den. 1786 var Tyge Royen Indehaver af Kroen. Fra 1788 havde Morten Sandberg den indtil sin Død 1821. Han blev ret velhavende og ejede tillige en Gaard i Maglebylille. Hans Efterfølger, Niels Thomsen, var ogsaa Gaardejer og havde 40 Tdr. Ld. Efter

ham fulgte Lars Hansen som Ejer af Kroen, indtil den blev nedlagt 1891.

Røde Kro svang sig efterhaanden op fra en ringe Begyndelse til at blive den vigtigste Kro i Sognet. Det var dog først i det 18. Aarh., da de kongelige Herskaber paa deres Jagter paa Fælleden undertiden forlagde Bedestedet hertil, og Thingstedet flyttedes hertil fra Taarnby, at Kroen fik et større Opsving. Dens Oprindelse skriver sig fra 1664, da Dirich Bonnet eller Bonnat fik Tilladelse og Eneret til at holde Kro i »et øde Hus« — senere Rødehus — i Sundbyøster[1]). Huset, der laa ved den østre Landevej, hørte aabenbart til den senere Svanelejegaard, som Peiter Byrting da havde i Fæste, senere Stephan Gardener, medens Lustig-Nille vistnok havde Kroen. 1772 ses, at den dreves sammen med Gaarden af Christoffer Truelsen som »et lidet Krohold og Øltapperi«, der svarede 2 Rdlr. aarlig i Konsumption. Samtidig dreves et andet mindre Krohold af Lucia Ibsdatter, som efterfulgtes af Christen Jensen Jyde. Det ses, at der ogsaa her dreves Smugkroeri. 1680 fik Cathrine Lieutenants Schultz en Bøde paa 10 Rdlr. for ulovligt Krohold, og der gaves strengt Forbud imod at brygge Øl eller brænde Brændevin til Salg. 1715 tiltaltes atter en Snedker Oluf Nielsen, Sundbyøster, ved Sjællands Landsthing for at have brygget Øl til Salg og idømtes en Mulkt paa 20 Rdlr. samt Sagens Omkostninger og Bryggeriredskabernes Konfiskering.

Rødehus eller Rødekro var 1701—42 Thingsted for Taarnby Birkething. Under denne Periode gik Kroen godt fremad og blev et søgt Samlingssted baade for Amagerne og Tilrejsende fra Staden. Dens næste Indehaver var Ole Larsen, som ogsaa drev en Del af Gaarden. I hans Bevilling af 23. Juli 1735 gaves der Tilladelse til at drive Kro og Værtshus i Røde- eller Svanelejegaard, saavel for Beboerne i Sundbyøster og Sundbyyester som for tilrejsende Gæster, dog maatte han hverken brygge Øl eller brænde Brændevin, men skulde købe disse Varer i København. Kroafgiften forhøjedes til 10 Rdlr. aarlig. Privilegiet gaves paa Betingelse af, at Kroen ikke »til Fylderi og Tidsspilde for Bonden vorder misbrugt«. 1748 fik Ole Larsens Enke endvidere Bevilling til at oprette en Filial paa en

[1]) Amager B. ældste Thingbog.

Byggeplads, som hun havde købt paa Sundbyvester Fælled. Her lagdes da Grunden til Stjernekroen. 1751 overdrog hun til sin Svigersøn, Amtstuefuldmægtig, senere Amtsforvalter Malthe Chr. Bruun, begge Kroer og Størstedelen af to Gaarde (Nr. 11 og 12). Han fik Ret til baade at brygge, bage og brænde Brændevin, saa Bedriften og Besiddelsen udvidedes under Kroholdets Trivsel.

M. C. Bruun efterlod sig ved sin Død (omkr. 1767) Rødegaard som en betydelig Ejendom. Størsteparten af Jorden kom ind under Kastrupgaard. 1768 fraskilte hans Enke Rødekro fra Gaarden og solgte Kroen til Niels Buch. Aaret efter solgte hun atter en Del af Gaarden for 1700 Rdlr. til Bager David May, der vistnok oprettede et Bageri. Kroen skiftede derefter hyppigt Ejer. 1775 var en Skibskaptajn Peter Dahl og 1778 Kontrollør Frederik Lüders Indehaver af den med Madam Bruun som Prioritetshaver. 1781 købte Fabrikant C. F. Roggow sammen med Niels Buchs Enke Rødegaard Kro med ca. 2 Tdr. Hartk. samt ca. 2 Tdr. Hartk. fra 4 andre Gaarde. Det varede dog kun 2 Aar, inden de solgte hele Herligheden igen til Sognefoged Niels Hansen (Bager), der atter solgte Kroen til Søren Fritz.

Thingstedet, som i 40 Aar havde været forlagt til Taarnby, flyttedes hertil igen 1781—88. Men den af Amtsforvalter Bruun erhvervede Rettighed til at brygge, bage og brænde Brændevin var gaaet tabt. Da Fabrikant Roggow og Niels Buchs Enke fik deres Bevilling, inddroges denne Ret af Hensyn til Hovedstadens Næringsdrivende. Det var iøvrigt paabudt, at der skulde holdes stemplede Kedler dertil og svares en særlig Afgift deraf.

Kroen tabte derved i Værdi, tilmed da Thingstedet flyttedes til Stjernekroen. 1790 købtes »Rødekro« af Anders Olsen Holm og vurderedes da til 3100 Rdlr. Hans Enke drev den ved Siden af et Spækhøkeri og et lille Jordbrug paa 6 Skpr. Ld. samt en Overdrevslod. Efter hende ejedes Kroen af Bogholder Korn og derefter, sammen med en Del af Rødegaard eller Altonagaarden, i 1820erne af Skibskaptajn Hans Peter Bødker. Senere ejedes Kroen i mange Aar af Niels Eriksen.

Sundbyvester Kro kan føres tilbage til 1710. Det ses da, at Svend Lauritzen i »Fregatten« og senere (1720) en af

Flaadens Baadsmænd, Bendt Nielsen, havde Tilladelse til at holde et lidet Krohold. 1748 oprettedes, som nævnt under Rødekro, en Filial af denne, der da ejedes af Amtstuefuldmægtig Bruun. 1757, da han var Amtsforvalter, solgte han med kgl. Sanktion Kroen i Sundbyvester til Udrider ved Amtstuen Claus Iversen. Den synes imidlertid ikke at have svaret sig særlig godt. 1770 blev den — med tilhørende Jordbrug — solgt ved Auktion til Amtstuefuldmægtig Lauge Fanøe for 1900 Rdlr. Han solgte den snart efter til Vilhelm Johansen for samme Pris; denne havde den ogsaa kun faa Aar. Derefter fik Konsumptionsskriver Mathias Steffensen Howitz Bevillingen 1777, lydende paa: Krohold, Bageri og Gæstgiveri, dog imod at Kroen ikke til Fylderi eller Tidsspilde for Bonden eller andre maatte misbruges. Bageriet lejedes ud til Theis Jansen Bager. Thingstedet flyttedes hertil 1788. Howitz var i en lang Aarrække Ejer af Kroen og havde tillige en Gaard i Sundbyøster. 1814 solgte han hele Ejendommen, som da hed »Stjerneholmen«, for 3333 Rdlr. Hvorvidt denne Howitz var den samme, der endnu 1830 havde Spækhøkeri ved Amagerbro, skal vi lade usagt.

Hans Efterfølgere som Kromand var J. C. V. Seydl og 1819 G. A. Keill. Kroen synes besøgt af en Del Militær. Det ses 1817, at en »Halvmaaneblæser« ved Artillerikorpset var kommen i Klammeri her, saa Vægterne maatte hentes, og der blev en Retssag derom.

Navnet »Stjernekroen« nævnes 1820. Den ejedes da af Rasmus Jørgensen og senere af Niels Eriksen, som ogsaa ejede Rødekro; derefter af N. P. Nielsen og N. P. Petersen.

Tømmerup Kro synes kun eksisteret en kort Tid; det ses ikke fra hvornaar. Den blev nedlagt 1774 efter at have hørt til Gaarden Nr. 9. Jens Andersen, som da købte denne Gaard, søgte Kongen om at maatte beholde Kroen, da han havde købt Gaarden under den Forudsætning og ellers vilde være ruineret. Amtmanden erklærede imidlertid, at Kroen var ganske unødvendig, da der ingen »Passage« fandt Sted paa Amager[1]).

Der fandtes saaledes i sidste Halvdel af det 18. Aarh. en

[1]) Rentekam. Journ. 1774—75, 60.

halv Snes Kroer i Taarnby Sogn. Kronen havde 10 à 12 Rdlr. af hver foruden Konsumption og anden Afgift; 1830 var Tallet reduceret til 3.

Af andre Næringsveje var Fiskeriet det vigtigste, navnlig for Kastrup. Her fiskedes, afvekslende efter Aarstiderne, Aal, Torsk, Sild og Rejer, som afsattes i København. 1888 fiskedes af 49 Fiskere for en Værdi af 20,000 Kr., og 1893 af 72 Fiskere med 74 Baade for 24,400 Kr.

Fiskerne dannede tillige fra forrige Aarhundredes Begyndelse et Bjergelav og havde en betydelig Indtægt ved Værkets Bjergningsentreprise. Ved Skibsværftet og Fabrikerne i Kastrup beskæftigedes stadig en Del Arbejdsfolk foruden de faste Arbejdere.

3. Rets- og Sognekommunen.

Taarnby Birkething. — Thingstedet. — Birkedommere og Birkeskrivere. — Skifteforvaltere. — Ridefogden. — Sognets Forvaltning. — Sogneforstanderskab. — Sogneraad. — Kirken. — Brudesølvet. — Kirkesognets Deling. — Kastrup Kirke. — Præsteembedet. — Præster og Kapellaner. — Præstegaarden. — Degne og Skolemestre. — Lærere. — De Fattige. — Fattigvæsenet. — Vejvæsenet. — Sognekommunens Vækst og Deling.

Taarnby Birkething var, ligesom Hollænderbyen, et Sognebirk, omfattende Sognets 7 Landsbyer og 3 mindre Bydistrikter: Amagerbro, Skelgaarde og Viberup; senere delt i to Sølægder. Thinget holdtes tidligere af en Birkefoged, senere en Birkedommer, en Birkeskriver og — endnu 1720 — 8 Stokkemænd »af de 4 Thingstokke«, som Byerne var inddelt i. Disse Stokke- eller Thingmænd havde, som Bisiddere i Retten, frit Hus og fritoges for kongelige Tynger. De indstævnede til Retsmøderne og fungerede som et Slags Nævn, hvis Lokalkendskab Dommeren ofte støttede sig til. I Slutningen af det 18. Aarh. blev Thingmændenes Antal nedsat til 4, der nærmest var til Stede som Vidner.

Birkefogden var gerne en af Sognets fremragende Gaardmænd. Fra 1720 indtraadte den Regel, at der af Kongen ansattes en Fremmed som Birkedommer. Det var i Begyndelsen ikke altid nogen juridisk uddannet Mand; en kgl. Skriver eller Kammertjener, der tilegnede sig lidt Kendskab til Love og Retspleje, kunde godt blive Dommer. Det var en af Enevældens Konsekvenser, at Kongen delte Embeder ud til dem, der stod nærmest, og besatte enhver nok saa lille Bestilling, selv som Posekikker og Brovægter, og gav Bevilling til Alt, hvad Folket maatte foretage sig. I Virkeligheden var det dog

mest Amtmanden, der afgjorde de vigtigere Retsspørgsmaal gennem sine Resolutioner.

Retssagerne bestod for en væsentlig Del af Pantesager, Gældssager og Smaakævlerier om Slagsmaal og Æresfornærmelser. Ved et Bryllup i Ullerup havde saaledes en Hollænderbonde udskældt Præsten i Taarnby for en Faaretyv; Præstefruen havde blandet sig imellem og bl. a. sagt til Bonden: »Du skulde hænge i den murede Galge«. Præsten lod ham tiltale for Æresfornærmelse, men Sagen synes forligt. Nogle af Sprogets stærkeste og fornærmeligste Udtryk var følgende: »Æretyv«, »forsoren Hund«, »Nathore«, »Nyboders Hore«, »14 Skillings Tøs«. Der idømtes ret strenge Bøder. En Mand i Sundbyøster fik 60 Rdlr. i Voldsbøde for at have slaaet en anden Mands Vinduer ind, og de to Trediedele tilfaldt Kronen.

Retsforvaltningen var endnu i det 18. Aarh.s Slutning ikke i nogen særlig god Orden. 1794 klagedes til Kancelliet over, at Ejendomsoverdragelser ikke anmeldtes til Oppebørselsbetjenten (Amtstuen), der skulde opkræve Skatterne, samt over, at hoveripligtig Jord overdroges fra Mand til Mand uden Hoveripligt. Det bestemtes derefter, at Amtsforvalteren skulde paategne Skøderne, inden de thinglæstes. 1795 klagedes ogsaa over, at Retsbetjentene havde opskruet deres Sportelhonorarer for Salget af en Ejendom i Sundbyvester, der 1794 blev købt for Statens Regning.

Thingstedet, der tidligere var i Taarnby, flyttedes 1701 til Svanelejegaard i Sundbyøster, der laa nærmere ved Haanden, da Birkedommeren havde Tilladelse til at bo paa Christianshavn. Men efter Amtmandens Ordre flyttedes Thinget atter 1742 til Taarnby, hvor det var endnu 1781. Efter den Tid findes det imidlertid igen paa Røde- eller Svanelejegaard. 1788 androg Birkedommer Kindler om at maatte flytte det til et ham tilhørende Hus i Taarnby, hvad han ikke fik Tilladelse til; thi samme Aar finder vi det i Sundbyvester hos Mathias Howitz, der havde Kroen »Stjerneholm«; efter 1800 holdtes Thinget dels her, dels hos Møller Strand »udenfor Amagerport«, dels paa »Oliegreen«, hvor Birkedommeren da boede. Han var nu ansat paa den Betingelse, at han skulde bo paa Amager[1]).

[1]) Sæl. Tegn. 93 p. 67 og 94, 628.

Arresthuset var paa Blaataarn. Hvor Retterstedet var fra ældre Tid, findes der intet bestemt om. 1748 nævnes blot »Galgen paa Amager«; men den synes derefter nedlagt. Skarpretter Mühlhausen klagede da over, at han i 17 Aar ikke havde faaet den ham tilkommende Betaling af Amagerne: 4 Skill. aarlig af hver Gaard og 2 Skill. af hvert Hus eller Ildsted for at være til Tjeneste. Beboerne blev da tilpligtet at betale ham en vis Sum i Delinkventpenge for hver Exekution, han foretog paa Amager, samt 15 Rdlr. for de to Tyve, der sidst blev hængt[1]). Da der 1765 atter var Brug for et Rettersted, fandtes der intet. Det tillodes, at en Henrettelse maatte foretages paa et Sted kaldet »Plantehøj«, vistnok ved Kastrupvej; men Stedet kunde ikke fremtidigt benyttes, da Kongen havde tilladt Søetaten at bygge to Krudttaarne derpaa. Senere synes man at have benyttet Stadens Rettersted ved »den svenske Skanse« paa den østre Side af Vejen udenfor Amager Port, hvor det vistnok var indtil Midten af forrige Aarhundrede, da det nedlagdes.

Birkedommer-Embedet for Taarnby Birk var ikke stort. Lønnen bestod af 50 Rdlr. (af 8 Tdr. Hartk.) af en Gaard i Kastrup (Nr. 5) samt for Dommerkorn: 2 Mk. af hver Gaard i Birket, ialt 31 Rdlr. foruden Del i de Retsgebyrer og Sportler, der faldt, og som deltes mellem Skriveren og Dommeren. Desuden havde Dommeren Skovudvisning paa to Læs Brænde. Han var tillige Auktionsholder, derimod ikke Skifteforvalter; denne Bestilling havde Amtsforvalteren. Fra 1733 fik han tillige Udnævnelse som Søfiskal (Søpoliti) og var fra 1795 Forligskommissær. Fra 1801 forenedes Birkeskriverembedet med Dommerens.

Som Birkedommere ved Taarnby Birkething skal nævnes:[2])

1720—39: Søren Jacobsen Deyel.
1739—41: Isach Funch (Sættedommer).
1741—51: Prokurator Mathias Stouager.

---

[1]) Det ses i Amtsregnskaberne, at der betaltes til »Scharfrichteren for et Quindfolk at stryge til Kagen 6 Rdlr., en Mand hudstrøgen til Kagen og brent med Tyfsmerche i Panden og paa Holmen leveret 12 Rdlr.«

[2]) De tidligere Thing- og Birkefogder findes nævnt i 2. Del p. 69—70.

1751—70: Rudolph Henrik Grøn.
1770—86: Prokurator Jens Nicolaj Schmidt.
1786—92: Christoffer Kindler.
1792—1821: Prokurator Erik Christoffer Cramer.

Stillingen synes fra Begyndelsen af ikke særlig glimrende. Den første Birkedommer, Søren Deyel, vedblev i al Fald at være meget arm og forgældet. Han afgik fra Embedet i Armod, og da der midlertidig ansattes en Sættedommer, har det maaske været for at bøde paa hans mislige økonomiske Forhold. Hans Efterfølger, Mathias Stouager, havde det ikke stort bedre. I en Indberetning 1751 beklager han sig over sin Stilling lige fra sin Ansættelse, 10 Aar tilbage: ».....Siden den Tiid haver min plage derved været saagot som nye hver Morgen, dog Gudskelov uforskyldt. Gud kender de skyldige«. Han sigter til den 1742 foretagne Flytning af Thingstedet fra Sundbyøster til Taarnby og fortsætter: ....»fra den Tiid af gick ald min fortieneste bort udi Vogn- eller Hesteleie til og fra Tinget«. Han blev samme Aar afskediget for mistænkelig Omgang med to Retssager[1]). Derefter synes Embedet noget bedre, da Selvejendomsretten indtraadte, og de økonomiske Forhold i det hele forbedredes. De to senere Dommere, Kindler og Cramer, søgte begge om at blive Skifteforvaltere; men Kongen kunde ikke tage denne Bestilling fra Amtsforvalteren, der tillige havde den økonomiske Forvaltning over Amagerland. 1799 søgte Cramer om Kongens Bemyndigelse til, med et armeret Fartøj, at »jage efter fordægtige Skibe i Sundet«, særlig saadanne, der medførte Passagerer uden Rejsepas. Admiralitetet vilde ikke nægte ham »at optræde som Foged og Politi, saavel paa Søen som paa Land, indenfor Kongerigets Grænser«, og hertil sluttede Kancelliet sig. Han har da mulig under den engelske Fejde udnyttet denne Chance med Fordel. Han blev ret velhavende og havde fast Ejendom baade i Taarnby og Sundbyøster. Fra 1801 overtog han tillige Skriverembedet.

Birkeskriverens Indtægt var oprindelig Indtægten af en Gaard (Nr. 5) i Sundbyvester, hvoraf han »nyder 6 Tdr. Hartkorn«. Denne Indtægt regnedes senere til 60 Rdlr. Han havde desuden sin Del af Retsgebyrer og Sportler.

[1]) Sæl. Reg. 76, 195. Miss. 75, 515.

Som Birkeskrivere kan nævnes:[1])

1727—48: Ole (Oluf) Damstrøm.
1748—53: Jep Jacob Buch.
1754—70: Mathias Merckel[2]).
1770—1800: Chr. Ditlev Wibe.
1801 (konst.) Prokurator A. C. Palle.

Skifteforvalteren i Taarnby Sogn var endnu længe efter Enevælden Kongens Ridefoged, eller Ridefogden under den Panthaver, der oppebar Skatter og Indtægter af Øen. Efter Svenskekrigen, da Borgmestrene Peder Pedersen og Hans Sørensen havde Øen i Pant, holdt de hver sin Ridefoged, nemlig Peder Madssøn og Hans Tommessøn; den sidste blev senere Ridefoged over hele Øen. 1670 var Thomas Holck Kongens Ridefoged paa Amager og Skifteforvalter sammen med Birkeskriveren. Fra omkring 1700 blev ansat en Amtsforvalter, og Skifteforvaltningen overgik da til denne indtil Amager Birk oprettedes.

Sognets Forvaltning og Styrelse hørte gennem næsten hele det 18. Aarh. dels under Amtsforvalteren, dels under Præsten og Retsøvrigheden. Disse tre Myndigheder varetog henholdsvis dets økonomiske, gejstlige og retslige Anliggender, og som Mellemled mellem disse og Befolkningen fungerede Fogderne: Ridefogden (Udrideren), Sognefogden og de lokale Fogder, af hvilke der fandtes en i hver By.

Under Amtsforvalteren, der senere tillige var økonomisk Forvalter over Amager Land, sorterede alle offentlige Afgifter og Byrder til Staten, Vedligeholdelse af Veje og Forhold, som dannede Forbindelse mellem Statsmagten og Befolkningen. Præsten var Sognets faderlige Vejleder og Vogter, der sørgede for dets moralske og hygiejniske Velfærd. Kirken var Sognets aandelige Midtpunkt og ligesom Præstegaarden Samlingsstedet for Menigheden, der ikke alene kom for at høre Ordet, men for at raadføres og vejledes baade i private og offentlige Anliggender. Herom minder endnu det gamle »Kirkestævne«. Under Præsten var ogsaa lagt Omsorg for Oplysningen gennem Skolen samt Omsorgen for Syge og Fattige, Pligter, som

[1]) Om tidligere Skrivere ved Thinget se 2. Del p. 71.
[2]) Han var tillige Borgskriver paa Christiansborg.

efterhaanden er gledet ind under den kommunale Myndighed. Retsforvaltningens Opgave var baade at holde Justits, skabe Fred og Orden, at vedligeholde Lovlyd og Respekt for Autoriteterne og søge overholdt de mange Reskripter og Forordninger, som Enevoldskongen, Kancelliet og Amtsmyndigheden gav. Hos Amtsmyndigheden (og Amtsprovsten) samledes Traadene, ved hvilke man gennem de underordnede Ombudsmænd, Fogder og Forvaltre, styrede Sognet som et Hjul i Statsmaskineriet.

I Stedet for Lensmandens Ridefoged indtraadte med Enevælden Amtmandens Forvalter som den økonomiske Styrer. Under denne stod fra Midten af det 18. Aarh. Sognefogden, der var en ret formaaende og betroet Mand, som gennem de enkelte Byers Fogder eller Oldermænd stod i Rapport til Befolkningen. Han indkrævede Skatterne til Amtstuen, havde Opsyn med de offentlige Veje, førte Sognets Regnskaber, paasaa Vedtægters og Ordens Overholdelse og udførte de Ordrer, der gaves ham, til Udførelse af Hs. Majestæts Tjeneste og til Sognets Nytte. Som Løn herfor var han fri for Hoveri og Ægt og havde 20 Rdlr. aarligt[1]).

By-Oldermændene — den sidste Rest af det gamle Bystævne — var dog nærmest Beboernes Tillidsmænd. Under Lensvælden og Enevælden var det gamle Selvstyre næsten gaaet tabt; men med Ejendomsrettens Indtræden, omkr. 1750, begyndte det atter at vokse frem. De første Tegn til kommunalt Selvstyre yttrer sig gennem Valget af Fattigforstanderen og Skolepatronen, og derefter af et saakaldt Forstanderskab for Sognets indre Fællesanliggender.

Dette *Sogneforstanderskab*, der bestod af Oldermændene eller Fogderne i de forskellige Byer, traadte sammen, naar vigtige Forhold som Forandring eller Oprettelse af Vedtægter stod paa. Undertiden sammenkaldtes Byforsamlinger, hvor alle Bymænd toges med paa Raad. Efter Fælledens Udskiftning indskrænkedes Formandskabet til tre Sognefogder, en for Sundbyerne, en for Taarnby og en for Kastrup, der sammen med Forvalteren over Amagerland skulde repræsentere Sognet. 1813 dannedes dog paany en Komité for Amagerland til Varetagelse af hele Øens Fællesforhold, særlig Saltholmsretten.

[1]) Dok. til Justitsprotok. 1773—80.

Dens første, mangeaarige Formand var Proprietær Christensen, Løjtegaard. Den bestaar endnu som en særlig Saltholmsbestyrelse.

Forstanderskabet, hvorunder f. Eks. Landevejen og Bommen hørte, bestod indtil 1841, da der efter Anordning af 13. Aug. dannedes et nyt Sogneforstanderskab paa 11 Medlemmer som Sognets kommunale Myndighed, hvorunder baade Vejvæsen, Skole- og Fattigvæsen blev henlagt — under Amtets Overtilsyn. Baade Skoleforstanderen og Fattigforstanderen fik Sæde deri. Dets første Formand blev Gaardejer, cand. phil. P. Schouw, Sophienhøj; efter ham fulgte Grdr. G. D. Bacher, Sundbyøster. Hermed var atter indført et kommunalt Selvstyre, som man ikke havde haft siden Middelalderens Dage.

Det nuværende ***Sogneraad*** indførtes efter Landkommunalloven af 1867. Det skulde ogsaa bestaa af 11 Medlemmer, valgte af Kommunens skatteydende Mænd, delte i en almindelig Vælgerklasse og i højstbeskattede Vælgere; først 1910 indtraadte den lige kommunale Valgret, ogsaa for Kvinder.

Efter Loven af 1867 skulde Sogneraadet vælge Skoleforstanderen og Fattigforstanderen eller Udvalg til at forestaa deres Funktioner, som ikke mere hørte under Præstens Omraade. Derimod skulde Skolekommissionen fremdeles bestaa med Præsten som selvskreven Formand for at føre Tilsyn med Skolen, Lærerne og Undervisningen, uafhængigt af Sogneraadet. Sognets Udgifter til Skole-, Fattig- og Vejvæsen, der tidligere afholdtes væsentligt gennem Arbejde, Naturalydelser og Forplejning, skulde fremtidig paalignes Beboerne som Skat, dels efter Hartkorn, dels efter Formue og Lejlighed.

Formænd for Taarnby Sogneraad siden 1866:

Fra 1866: Møller Andreas Andreasen, Maglebylille.
- 1869: Grdr. Chr. Petersen, Kastrup.
- 1871: — Nicolaj Larsen, Taarnby.
- 1874: — O. P. Bacher, Kastrupgaard.
- 1877: Forpagter M. Vestergaard, Petersdal.
- 1880: Brygger C. M. Larsen, Kastrup.
- 1883: Proprietær F. Breit, Løjtegaard.
- 1884: Grdr. H. G. Bacher, Sundbyerne.
- 1886: — Ole Jansen, Sundbyerne.
- 1889: Urtekræmmer Th. Sichlau, Sundbyerne.

Fra 1892: Grdr. Hans Nielsen Ahrenkilde, Sundbyerne.
- 1895: Landinspektør H. P. Andersen, Sundbyerne.
- 1896: Forpagter M. Vestergaard, Petersdal.
- 1899: Grdr. P. Thønnesen, Kastrup.
- 1902: Marketender Johs. Larsen, Kastrup.
- 1905: Grdr. Svend Hansen, Tømmerup.
- 1908: — P. Thønnesen, Kastrup.
- 1911: Bankdirektør E. B. Petersen, Kastrup.

Kirken i Taarnby og dens Styrelse varetoges fra ældre Tid i Reglen af Præsten som dens Værge og Regnskabsfører. Universitetet var Kirkens Ejer, og det var endnu indtil 1761 almindeligt, at en af dettes ældste Professorer fik Præstekaldet. Kirkens væsentlige Indtægt var Tienden, som i Begyndelsen af det 18. Aarh. androg 120 Tdr. Byg, men steg med Tiden, eftersom Jordens Ydeevne blev større. 1777 forpagtede Sognets Beboere Tienden mod en Afgift paa 148½ Td. Byg. Og da Ladegaardsmarken 1783 blev udparcelleret og tillagt Sognet, forhøjedes Tienden betydeligt. Ved en senere indgaaet Tiendeforening forpligtede Beboerne sig til at svare ½ Td. Byg pr. Td. Hartkorn, hvorved Ydelsen blev 315 Tdr. 6 Skpr. aarlig.

Kirken ejer fra gammel Tid 1 Td. Land, et Stykke af Ladegaardens Fælled, der 1886 kaldtes »Møllehaven«. Deraf har Præsten de 7 Skpr., og en anden af Sognets Beboere 1 Skp. i Arvefæste. Iøvrigt er Kirkens Indtægter de sædvanlige.

Kirken havde indtil for nylig et gammelt kuriøst Prærogativ, ***Brudesølvet***, hvoraf svaredes en Afgift, naar det brugtes til Bryllup. Om Tilblivelsen vides der intet sikkert. Man mener, at det er en Efterligning af et Brudesmykke, som Dronning Dorothea 1557 skænkede til Raadhuset i København imod at agtværdige Borgeres Døtre mod en Gave skulde bære det paa deres Bryllupsdag. Men hvornaar det er kommet i Kirkens Besiddelse vides som sagt ikke. Det bestaar af en ca. 1 Alen lang, svær Sølvkæde af stangformede Led paa en Tommes Længde med kugleformede Ender. Ved Kæden er fæstet syv ret store Sølvmønter eller Medailler (en for hver af Sognets syv Byer?). Nogle af Mønterne har plattysk Inskription. En af dem ses at være præget til Minde om Christian den 7. og Caroline Mathildes sidste Falkejagt paa Amager 1772. Paa en

anden er Daaben afbildet. Nogle af Medaillerne bærer Spor af Forgyldning, og de synes paahængte Kæden til forskellige Tider.

Brudesølvet blev i ældre Tider baaret ved »store« Brylupper af unge, uberygtede Gaardmandsdøtre, naar de stod Brud i deres Nationaldragt, hvortil tidligere hørte Sølvspænder, senere Guldspænder og Maller og i det Hele en ret kostbar Dragt. Et saadant stort Bryllup var i det Hele kostbart og krævede en Gave baade til Præsten og Kirken. Med det 19. Aarhundredes stigende Krav til Livet gik de store Brylluper af Mode, ligesom Nationaldragten begyndte at tabe sig. Derved blev Brudesølvet lagt tilside. Der fortælles, at en af Præsterne havde laant det ud til Skolelæreren og denne til sin Datter, som saa havde solgt det til en Gaardmandsdatter. Derefter var det i lang Tid forsvundet. Imidlertid fik Etatsraad L. P. Holmblad, der nærede en levende Interesse for Bevarelsen af de gamle Amagerskikke og Minder, Historien at høre, hvorefter han købte Brudesmykket tilbage og skænkede det officielt til Kirken, som for Fremtiden skulde opbevare det. Det skal være brugt ved det store Bryllup for Karen Svendsdatter af Kastrup og Hans (Anders?) Svendsen af Sundbyøster, hvor Kong Frederik d. 5. var tilstede i Kirken, d. 10. August 1748.

Det indre af Taarnby Kirke (før Afdækningen)

Ved Kirkens indvendige Reparation 1914 opdagedes under Pudset paa Hvælvingripperne og Fødderne dertil nogle meget gamle Kalkmalerier, der formenes at hidrøre fra Kirkens allerældste Tid. De blev omhyggeligt afdækkede og opfriskede og er nu en interessant Pryd for den gamle Kirke.

Paa Kirkegaarden findes en Del gamle Gravsten med Inskriptioner og Bomærker, ogsaa over »Hollændere«, som har boet i Sognet. Indmuret i Kirkemuren finder vi de to mærkeligste Gravsten. De er bekostede af Bodil Andersdatter, først gift med Rasmus Anderssøn, hvem hun giver følgende Eftermæle:

En from gudfrygtig, ærlig Mand
Udi sit Sovekammer
Sig hviler under denne Sand
Nu fri for Suk og Jammer.

Anden Gang var hun gift med Oluf Erikssøn (f. i Kastrup 1655, † 1711). Over ham findes følgende Gravvers:

Den som ranne vil vor Dyne
Af vor Seng vi hviler i
Alle lader hand sig syne
Obenbar for Røveri.

Et Par Gravsten af Marmor dækker over Fogden Hans Hansen og Dirch Albertsen, Sundbyvester. Forfatteren Hans Egede Schack ligger begravet i en prunkløs Grav. Biskop L. H. Lautrups Gravsted findes ogsaa, ligesom Pastor L. D. Bruuns Familiebegravelse, der skal vedligeholdes af Præsteembedet i Følge en Forpligtelse, som er paalagt dette, fordi denne Præst har tillagt Embedet den nordre Del af Præstegaardshaven, der var skænket ham af Byen.

Kirkesognets Deling fandt Sted 1870, idet Sundbyerne da blev fraskilt og fik sin egen Kirke, som ikke skal nærmere omtales her.

Snart efter opstod Tanken om at faa bygget en Annexkirke i Kastrup. En Del af denne Bys Beboere fik dog først i 1882 dannet en Komité med Grosserer Cornelius Petersen som Formand, og den 27. August s. A. lagdes Grundstenen. Der var da indsamlet 12,000 Kr., Staten bevilgede 6000 Kr., og ved en Bazar indkom omtrent 4000 Kr. til Udsmykningen, saa de 22,000 Kr., som Kirken skulde koste,

Kastrup Kirke, indviet 1884.

var sikret. Dens Arkitekt var H. Ph. Smith, Byens Haandværkere udførte Arbejdet, hvorom en Beretning er nedlagt i Korets venstre Side.

Ved Kirken ansattes 1907 en residerende Kapellan; den første var Pastor K. E. Ræbild; derefter F. Skat Rørdam.

Præsteembedet i Taarnby var i lang Tid en Retrætepost for ældre Universitetsprofessorer, og endnu efter Midten af det 18. Aarh. vedvarede dette Forhold. Embedet var da et af de største i Landet. 1757 oprettedes ved Prof. mag. Christopher Wøldikes Ansættelse et fast Kapellani paa Grund af Sognets betydelige Vækst, og dertil afstodes 250 Rdlr., foruden Afgift til Kapellanens Ophold. Kapellaniet var dog ophævet 1762—74, fordi der paahvilede Embedet Pension til to Enker; men da Fru Wøldike giftede sig 1774, oprettedes det paany.

Præsterne var iøvrigt om sig efter Indtægter. 1752 ses, at Professor, Konsistorialassessor Hans Wandal var Medejer af en Jagt, som blev købt af Skpr. Schlunck i Stralsund. 1763 klagede Pastor N. R. With til Kongen over, at Arbejderne paa Kastrupværk, som for en Del var svenske og tyske Folk, ikke søgte Kirken uden til Daab og Begravelser. Ved en Begravelse havde de endogsaa selv forrettet Jordpaakastelsen, hvorfor det gennem Amtmanden og Retsøvrigheden paalagdes dem at følge Kirkens Ritual. 1795 klagede Pastor L. D. Brunn over, at en Del af Holmens Tømmermænd, som boede i Sundbyerne, og Vagtmændene ved Krudttaarnene søgte Holmens Kirke, hvorved han led Skaar i sine Indtægter[1]). Han søgte forøvrigt 1796 om at faa Kapellaniet nedlagt, da der stilledes store Krav til Præsteembedets Økonomi. Nedlæggelsen kunde ikke bevilges, da der var mange duelige Kandidater, som ventede paa Befordring[2]).

Kapellanen fik fra 1792 Tilladelse til at holde »Naadens Aar« (en Offerdag). 1802 ophævedes det residerende Kapellani, imod

[1]) Sæl. Tegn. 84, 496. Kanc. Brevb. 1795, 1012.
[2]) Sst. 1796, 625.

at Præsten for 10 Aar skulde svare 50 Rdlr. til Skolen. Bidraget forhøjedes efter de 10 Aar til 100 Rdlr. 1825 fritoges Præsten for denne Afgift, men skulde fra samme Tid holde en Kapellan for egen Regning. Paa Kaldet hvilede et godt Enkesæde.

Af Embedsindtægterne udgjorde Offer og Accidenser gerne 6—800 Rdlr. Ved Afløsningen 1915 fastsattes Summen til 2127 Kr. til Sognepræsten og 1064 Kr. til den reciderende Kapellan i Kastrup. Tidligere holdtes Trolovelser hos Præsten, eller foran Kirketjenesten. Uformuende gav herfor gerne 2 Mark; formuende gav 6—8 Mark. Saaledes var der forskellige Sportler.

Præstetienden udgjorde i Begyndelsen af det 18. Aarh. ca. 350 Tdr. Byg. Omkring 1800 regnedes den til 754 Rdlr. Af Sognets tiendeydende Hartkorn (737¼ Td.) svarede Sundbyerne da 5 Skpr. pr. Td. og de andre Byer 4 Skpr. pr. Td. Senere blev Tiendeafgiften forhøjet til 6—8 Skpr. Byg pr. Td. Hartkorn, forskellig i de forskellige Byer. Dertil kom Indtægten af Præstegaarden, som var paa henved 13 Tdr. Hartkorn.

1870 foretoges en betydelig Reduktion af Embedet, idet Sundbyerne blev et særligt Pastorat, der tillagdes Tienden af disse to Byer og endvidere 1877 1700 Kr. af den daværende Reguleringssum for Taarnby Sogn, 4600 Kr. Ved Pastor H. A. Krøyers Afgang 1907 oprettedes et residerende Kapellani i Kastrup, som ogsaa tillagdes en vis Del af Sognets Indtægter.

Præster og Kapellaner i Taarnby 1726—1907:

1726—57: Prof. mag. Hans Wandal, Konsistorialassessor. — N. R. With, Kap. fra 1750.

1757—61: Prof. mag. Christopher Wøldike. — N. R. With, res. Kap.

1762—85: Niels Randulph With. — F. C. With, Kap. fra 1775.

1785—88: F. C. With. — M. Munch, Kap.

1788—91: M. Munch. — J. L. Paludan, Kap.

1791—1839: Konsistorialraad Lambert Daniel Bruun (f. 1754 † 1839) — V. C. Hjort, Kap. til 1796; derefter Bremerholm. — Joh. Lund, Kap. til 1802. — A. S. Deichmann, Kap. 1825—28. — C. Bruun, Kap. 1828—39.

1839—50: Peter Rosenstand Wøldicke.

1850—54: J. H. Laustrup, Provst, derefter Biskop over Loll.-Falster.

1854—62: I. C. Johansen.
1862—65: N. M. Plum.
1865—78: P. A. F. Theilade, Provst.
1878—1908: H. A. Krøyer. — Poul Vibæk, Kap. fra 1905.

Præstegaarden synes oprindelig udskilt fra Kronens Ladegaard, da det efter Reformationen blev Skik, at Præsterne skulde have Jord til Forøgelse af deres Embedsindtægter. I det 17. Aarh. var Gaarden en almindelig »2 Punds« Gaard; den svarede 8 Tdr. Byg og 1 Td. Havre i Landgilde. Efter Matriklen 1686—88 blev den sat til 11 Tdr. 7 Skp. 2 Fj. Hartk., idet der foruden den tidligere Markjord var tillagt den en Eng til 12 Læs Hø (ca. 20 Tdr. Land) af Kongens smaa Enge mellem Hollænderbyen og Tømmerup samt en »Hauge« paa 4000 Kvadratalen ved Viberup Markskæl. Uden Hartkorn var derimod den store Eng — Præsteengen — mellem Skelgaarde og Viberup, som Grevinde von Viereck 1704 skænkede Præsten for et Ophold i Præstegaarden. Denne Eng var paa ca. 40 Tdr. Land. Ved Udskiftningen blev desuden for 14 Høveders Græsning paa Fælleden tillagt Præstegaarden ca. 30 Tdr. Land Overdrev. Gaarden havde da ca. 150 Tdr. Land. Men ved samme Tid afstodes Engjorderne i Arvefæste til andre Brugere mod en Afgift paa ca. ½ Td. Byg pr. Td. Land[1]).

Omkring 1800 havde Præstegaarden endnu ca. 90 Tdr. Ld. med 12 Tdr. 6½ Skp. Hartk.; men Jorden var da næsten altsammen udlejet og blev dreven af forskellige af Byens Gaardmænd. I 1830erne regnedes Arealet til 101 Tdr. Ld. med ovennævnte Hartkorn. Besætningen var da 10 Heste, 10 Køer, 20 Faar og Svin. Udsæden var 40 Tdr. Korn og 30 Tdr. Kartofler. Skatter og Afgifter var ca. 500 Rdlr. Derefter blev ogsaa Fælleden frasolgt i Livsfæste, saa ialt 90 Tdr. Ld. var fraskilt[2]). Ved Pastor Theilades Afgang 1878 frasolgtes 30 Tdr. Ld., saa der kun blev 30 Tdr. Ld. tilbage; disse er ogsaa bortforpagtede, og der hører nu kun de to store Frugthaver til Præstegaarden.

Selve Gaardbygningen blev afbrændt under Svenskekrigen, og Præsten, Hans Klausen Jeger, led derved stor Skade paa sin Formue, hvorfor Kongen bevilgede ham 2 Rdlr. af

[1]) Senere svaredes i Arvefæsteafgift 4 Tdr. Byg pr. Td. Hartk.
[2]) Fæsteafgiften af Fælleden blev 1878 tillagt Kirken i Sundbyerne.

L. D. Bruun.

hver Kirke i Sjællands Stift til dens Genopbyggelse[1]). Lige 100 Aar efter (1760) blev Stuehuset, der var af Bindingsværk, atter ombygget. Men Bygningerne har været tarvelige, thi 1789 takseredes de til Brandforsikring for 2010 Rdlr., skønt der var 87 Fag. To Aar efter lod Pastor L. D. Bruun opføre et stort nyt Stuehus, tildels af Materialer fra det nedbrudte Hørsholm Slot. Det kostede 2000 Rdlr, og 1795 lod han tillige opføre en Staldbygning og 1800 en Lade paa 32 Fag. Denne er nu forsvunden, og kun Gaardspladsen, der kan rumme 40—50 Vogne, minder om den tidligere store Avlsgaard.

Skolen fremstod først efter 1700 som offentlig Institution. Frederik d. 4. befalede, at der skulde oprettes Skoler i alle betydende Landsbyer under Præstens og Sognedegnens Tilsyn, og det varede ikke længe, før disse Smaaskoler ogsaa kom ind under Amtsprovstens og Biskoppens Kontrol. Undervisningen i Sognebyerne paahvilede Degnen, der gerne havde en »Substitut« til at udføre Skolegerningen, som endnu var ret primitiv. Salmesang, Religionsundervisning, lidt Skrivning og Regning var omtrent alt, hvad Børnene lærte, og der benyttedes hertil et tarveligt, lavloftet Rum, hvis man ikke havde Lejlighed til at lade Læsningen og Sangen foregaa i Kirken.

H. A. Krøyer.

Foruden selve Skoleundervisningen holdt Degnen i Taarnby Sogn et ugent-

[1]) Sæl. Reg. 25, 504.

ligt Læsemøde med Ungdommen. Men det var vanskeligt at faa den samlet, da Forældrene havde stærk Brug for den til Landarbejdet. Af en Indberetning fra Degnen Jochum Halling 1735 hedder det saaledes herom: »Søndagen er ubelejlig dertil for Kirke-Forretningerne, Mandagen er de unge hart tvungne til Arbejde, Tirsdagen skal de lave til Torges; Onsdagen skal de rejse, kiøbe og selge, Torsdagen er temmelig rolige og mere leedige. Atter kommer Fredagen med Forberedelser, og Løverdagen med den anden ugentlige Kiøbenhavns-Rejse. At forbigaa andet, hvad paakom med Konge-Rejser, Arbejde til Hove og Vejene etc. Nu ere her kun 2 Dage, mand kand udvælge sig i Ugen, Mandag eller Thorsdag. Da jeg har i Sinde at tage Thorsdagen til et almindeligt Læse-Møde her i Sognet. Oja, sagde Provsten, det var dejligt, og det gaar vel af! Strax derpaa begyndte Thorsdagens ugentlige og almindelige Læse-Møde fra Klokken otte om Morgen med Bøn og Guds Paakaldelse, en Morgensang etc.«

Degneembedet her var et af de største i Amtet. Som fast Løn var tillagt det en Trediedel af Præstetienden, den saakaldte »Degnetrave«, der beløb sig til ca. 140 Rdlr. Dertil kom Offer og Akcidenser (Sportler og Gaver) samt Embedsbolig. Ved Fælledens Udskiftning tillagdes Degneembedet Græsning til to Heste og to Køer.

Som Degne i Taarnby skal her nævnes, i Fortsættelse af de i 2. Del. pag. 82 nævnte:

Klavs Jeger (fra 1675). Det ses dog ikke, om han var ansat som Degn eller blot fungerede som Degn og Substitut for Præsten.

Jochum Halling (1704—37; ikke som i 2. Del nævnt 1675—1708).

Michael Halling (1737—69), Niels Lund (fra 1769) og Meyer (til 1801). Den sidste afgik med 145 Rdlr. i Pension. Derefter blev Degneembedet nedlagt, og der blev fremtidig kaldet en Lærer og Kirkesanger.

Om Jochum Halling, »den lærde Sognedegn«, foreligger følgende Oplysninger: Han ledede Undervisningen med overordentlig Flid, saa Ungdommen i Taarnby stod særlig højt i Oplysning. Selv var han Student og læste paa egen Haand de døde Sprog, da han nærede Haab om at opnaa et Profes-

sorat ved Universitetet. Med sin første Hustru, Birgitte Altevelt, som døde af Pesten 1711, havde han en Søn, Magnus, der blev Præst. Med sin anden Hustru, Margrete Lisbeth With, havde han to Sønner og en Datter. Den ældste Søn, Michael, blev hans Efterfølger som Degn, den anden, Holger, blev, efter at have været Kapellan i Helsingør, 1751 Præst i Ballerup. Datteren levede ugift i Taarnby endnu omkring 1800. Han døde 1737, samme Aar som hans anden Hustru, 69 Aar gl. og efterlod sig en betydelig literær Produktion, hvoraf flere betydelige Værker skrevne paa Latin.

Skolemesteren eller Skoleholderen var Degnens Underordnede og stod socialt langt under ham. Han var usselt lønnet og afhængig af Byens Beboere, der skulde baade føde og klæde ham. I Reglen var det en afskediget Underofficer eller en mislykket Student, ofte en Udlænding, som havde lidt Kundskaber og Talegaver. Det ses 1729, at en Mand fra Norge, der var brudt ud af Fængslet i Christiania, var bleven Skoleholder paa Amager. Her stjal han ved en Ildebrand, og da Kosterne blev fundne hos ham, dømtes han til Galgen.

Iøvrigt nævnes som Skolemester i Taarnby Jens Echt (1699) og Niels Lund (1725). Denne nævnes senere som Skoleholder (1735), og det anføres da, at »han har gaaed nogle Aar siden i Kjøbenhavns Schole, har selv skaffet sig en Stue, hvor han har en Samling af saa manges Børn, som Forældrene holde dertil, og giver ham et omløbende Brød i Uge-Viis med Ophold til Føde og videre efter Acord, for deres Undervisning i at læse og skrive, ligesom Børnene er bekvemme til, aarligen 10 til 12 Daler.«

Han blev Degn 1769. Da hans Efterfølger som Skoleholder, Lauritz Sommer, 1769 ansattes af Provsten, klagede Beboerne over Indgreb i deres Ret til selv at antage en Skoleholder. Han havde opført sig selvraadig imod dem, og de vilde ikke kendes ved ham. Desuden havde de solgt Skolehuset, saa Sagen maatte forelægges Kongen til Afgørelse. Den gik ud paa, at Skoleholderen ligesom hidtil skulde ansættes af Provsten og Præsten; han skulde have frit Hus med en Skolestue samt et Værelse og Kammer i forsvarlig Stand. Hans Lønning skulde være 24 Rdlr., at betale ham til Paaske og Mikkelsdag, samt 4 Skill. ugentlig af hvert Barn, som han underviste til

Konfirmation. Ved denne Undervisning skulde Børnene selv holde sig med Lys i Skolen. Endvidere skulde han have aarligt 2 Favne Brænde, 1 Skp. Rug, 2 Skpr. Byg, enten in natura eller efter Kapitelstakst, samt en Fjerding Øl af hver Gaardmand i Byen[1]).

Til Skolens Underhold indsamledes frivillige Bidrag. Efter Skoleforordningen af 1739 skulde anbringes en Bøsse i Kirken, og en Tavle skulde her gaa rundt ved Barnedaab, Vielser og Begravelser til Fordel for Skolen og de Fattiges Kasse. En særlig Skolekasse oprettedes 1788 efter Forslag af Pastor With. Dens Indtægter skulde væsentlig bestaa af de Mulkter, der idømtes for Forsømmelse af Skolen, Bøder, som indkom ved Retsbøssen, samt hvad der ad Frivillighedens Vej indkom i de Bøsser, som skulde gaa rundt ved Bryllupper og andre Gæstebud i Hjemmene, og endelig i Tavlerne i Kirken. Kassen skulde administreres af en valgt Skolekommission paa 6 Medlemmer med Præsten som Formand. Det var ikke store Summer, der indkom, og man var stadig betænkt paa at forbedre Skolens Kaar. 1802 bestemtes det, at der af Præsteembedet — ved Degneembedets Nedlæggelse — skulde svares 50 Rdlr. aarlig til Skolen. Med denne Sum var hele dens Indtægt ca. 72 Rdlr. 1812 forhøjedes Tilskudet fra Præsteembedet til 100 Rdlr.; men samtidig gik de løse Indtægter ned; endnu 1833 var Skolens samlede Indtægt 113 Rdlr. og 1850: 190 Rdlr. Pengene anvendtes til Skolebygningens Vedligeholdelse, Undervisningsmidler og Hjælp til fattige Skolebørn. 1837 indførtes Gymnastik.

Fra omkring 1800 forvaltedes Skolekassen af en Skolepatron, medens Skolekommissionen mere tog sig af Skoleundervisningen. Den første Skolepatron var den alle Steder nærværende Amtsforvalter, Justitsraad Bierg, og efter ham fulgte Proprietær Christensen, Løjtegaard.

Efter 1801 forbedredes Lærerstillingen dog betydeligt, da Degnestillingen var afskaffet. Den første Lærer og Kirkesanger i Taarnby havde foruden Bolig og Brændsel 35 Rdlr. i Penge — hver Beboer svarede 2 eller 4 Mark som Godtgørelse for tidligere leveret Øl og Smør — 30 Skpr. Rug og 30 Skpr. Byg, der ogsaa reparteredes paa Bymændene samt

[1]) Sæl. Tegn. 87, p. 28.

Offer og Akcidenser, baade i Kirken og Skolen[1]). Ved en Forordning 1813 tillagdes endvidere Skolen Brugen af 3 Tdr. Ld., og ved Skoleloven af 1814 forbedredes Lærernes Kaar endda yderligere. Der opførtes efterhaanden nye og bedre Skolebygninger og Skolelokaler. Læreren skulde have mindst 4 Tdr. Ld. som »Skolelod«, og hans Løn blev »reglementeret«, saa han ikke skulde have den som en Slags Naadegave. Det var ved disse Love fastslaaet, at Skolen var et Samfundsanliggende, et alment Gode, som alle maatte betale til. Læreruddannelsen blev derfor ogsaa bedre, og man kunde stille Krav til den. Men Børneantallet var som Regel rigeligt. Taarnby havde omkring 1830 over 100 Børn til én Lærer, saa han havde 50 i hver Klasse, forskellige i Alder og Opfattelsesevne.

Lærere og Kirkesangere i Taarnby var: Hans Sørensen Rasch (1801—15), Peder Larsen (1815—19), H. Leerager (1819—49), B. A. Voerberg (1857), Wøldicke (1860), H. A. Brammer og P. J. Petersen.

De Fattige, syge og hjemløse Individer, eller andre, som var berøvet Erhvervsevnen, har det alle Dage været Sognets eller Menighedens Pligt at forsørge. Hvor der ikke fandtes »milde« Stiftelser eller gode Mennesker, som tog sig af dem, maatte Sognet forsørge dem. Men naar Sognet selv var armt og fattigt, og enhver havde nok at gøre med at sørge for sig og sine, blev der selvfølgelig ikke gjort meget for de Stakler, som intet kunde erhverve. Det endte med, at de i Slutningen af det 17. Aarh. blev henviste til at tigge Føde og Klæder og maatte være glade, om Sognet kunde give dem Husly eller dog Tag over Hovedet. Og efter en gammel Tradition var det nærmest Kirken, som maatte tage den Sag i sin Haand og se at skaffe ad Offervillighedens Vej de Penge, der krævedes hertil, nærmest gennem Kirkebøssen, Mulkter o. s. v. Der udnævntes saa en Mand i Sognet til at forvalte de Midler, der indkom til de fattiges Pung; han kaldtes »de fattiges Forstander« og ordnede sammen med Præsten Sognets Fattigforsørgelse.

Vi finder saaledes allerede i 1670erne en Fattigforstander for Taarnby Sogn. Det var Besidderen af Raagaard, Jacob Jansen. Han døde 1677, og det hedder i Skiftet efter ham: »saa

[1]) Ved Afløsningen 1915 fik Førstelæreren herfor tillagt 626 Kr. 46 Øre.

findes et Bord for sig sielff, en gammel Pung 5 Dlr. 5 Skill. i Behold af de fattiges Penge«; de overleveredes til Søffren Lauridtzsøn i Taarnby, som blev hans Efterfølger i Hvervet.

I Erkendelsen af, at de Almisser, der gaves som Fattighjælp, ikke virkede paa rette Maade, udgav Regeringen 1708, 24. Sept., et Reskript om Fattigforsørgelsen, hvorved det overdroges Provsterne samt Herreds- eller Thingfogderne paa Landet at træffe Foranstaltninger til et ordnet Fattigvæsen. Som Følge deraf var Beboerne i Taarnby Sogn, baade Gaardmænd og Husmænd, 1709 forsamlede i Kirken, hvor Præsten, Stiftsprovst Worm og Birkedommeren var til Stede. Beboerne opfordredes da til »at lade antegne deres frivillige Bidrag til de fattige, enten i rede Penge eller i Føde«. Præsten paatog sig at huse, føde og klæde Niels Hansen Bødker — tidligere Kromand — for Livstid. De andre Beboere kunde ikke paatage sig noget bestemt af Jordens Grøde, men forpligtede sig til, foreløbig for et Aar, at give et vist Pengebeløb, naar det blev passende fordelt, og de da kunde være fri for det sædvanlige store Overløb af fremmede Betlere. Gaardmændene tegnede sig for 2 Mark hver og Husmændene for 1 Mark hver. Pengene skulde administreres og uddeles af Præsten. Senere paatog hver By sig desuden at føde en eller to fattige, naar Sognet gav dem Husly.

Fattigvæsenet var dermed i Virkeligheden indført. 1721 ses, at der i de fattiges Kasse var sammensparet 583 Sletdaler, som havde indbragt i Renter 25 Sletdlr. Samme Aar var indkommet i Tavlepenge i Kirken 42 Sletdlr. og i Kirkeblokken 21 Sletdlr. Den aarlige Udgift var endnu kun 25—70 Sletdlr.; men det varede ikke længe, inden den begyndte at overstige Indtægterne. Derfor greb man til den Forholdsregel, at der ved alle Barnedaab, Vielser og Begravelser skulde gaa en Bøsse rundt, og hvad der gaves deri, skulde deles mellem Fattigvæsenet og Skolen.

Sognets Fattigkasse var 1776 i en saadan »Dekadence«, at der maatte søges efter nye Indtægtskilder. 1778 udkom et kgl. Reskript, hvorved Sognemændene gaves Tilhold om at »paaligne« hver Otting Jord og hvert Hus en passende Afgift til den, og den fik da følgende Indtægter: 1) Tavlepenge i Kirken; 2) en Mark aarlig af hver Otting Jord i Sognet, 8 Sk.

af hvert Hus med Have, 4 Sk. uden Have; 3) 24 Sk. af hver 100 Rdlr. ved Køb og Salg af Ejendom, dog kun 12 Sk., naar Købesummen var over 1000 Rdlr., og 8 Sk., naar den var over 2000 Rdlr.; 4) Bøder for Overtrædelser af Byernes Vedtægter; 5) Gaver i Bryllups- og Gæstebudsbøssen, hvortil Præsten havde Nøglen[1]).

Der skulde paa »ubestemt« Tid vælges en af Byforstanderne eller Fogderne i Sognets Byer til at forvalte Kassen, og der skulde føres en autoriseret Protokol over dens Midler under Præstens og Sogneforstanderskabets Tilsyn. Præsten skulde uddele Fattighjælpen, der gerne gaves ved Juletid. Havde man nydt Fattighjælp i 3 Aar, tilfaldt ved Død Efterladenskaberne Kassen. Aarsregnskabet skulde decideres af Amtmanden. En Fattigvedtægt for Sognet tilstilledes 25. Nov. s. A. Amtmanden til Konfirmation.

Mellem Taarnby og Store Magleby Sogne opstod i Anledning af disse Bestemmelser en Disput om, hvorvidt »Hollænderne« i St. M. skulde svare den ovennævnte Købsafgift af de Jorder, som de havde købt i de danske Byer, inden Reskriptet udkom. Kancelliet resolverede, at de efter det tidligere Reskript af 1708 ikke kunde anses pligtige dertil[2]).

Endnu efter Reskriptet af 1778 var Præsten Leder af Fattigvæsenet, og endnu efter Loven af 5. Juli 1803 deltog han i Styrelsen. Der indtraadte efter denne Lov en mere effektiv Fattigforsørgelse med fuldstændig Underhold af de fattige og Opdragelse af Børnene til nyttige Samfundsborgere. Det erkendtes endelig, at Husly, Føde, Klæder og Varme var nødvendige Ting for at vedligeholde Liv og Helsen. 1810 ses, at en Fattigkommission, der vistnok valgtes ligesom Skolekommissionen, tog Styrelsen i sin Haand. Først ved Landkommunalloven af 1867 gik Bestyrelsen af Fattigvæsenet over til Sogneraadet.

Fattigudgifterne var i stadig Stigen. 1820 var den aarlige Udgift ca. 1200 Rdlr.; 1830: ca. 2000 Rdlr.; 1840: ca. 3000 Rdlr., og Fattigbidraget var ca. 2 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. I 30erne var Antallet af fattige i Sognet 80 à 100 Personer, der hovedsagelig, uden at være indskrevne som Almisselem-

[1]) Sæl. Tegn. 89, og Breve fra Schouten og Birked. i Amtsark. 1774—79.
[2]) Kanc. Brevb. 1780. 251.

mer, nød interimistisk Understøttelse. Der uddeltes et enkelt Aar: 479 Lpd. Brød, 20 Lpd. Flæsk, 10 Tdr. Gryn, 21 Tdr. Kartofler, 1331 Rdlr. og afholdtes 8287 Kostdage. Iøvrigt opretholdtes et mindre Fattighus i Taarnby, der ejede Renten af en sammensparet Kapital paa 1333 Rbdlr. og en mindre Jordlod. Senere skænkedes til Sognet af Etatsraad J. C. v. Osten et Legat paa 2500 Rdlr.; det deltes 1896 lige mellem Taarnby og Sundbyerne. 1858 oprettedes i Fattighuset nogle Sygestuer til Sognets Brug. Iøvrigt maatte man benytte Amtets Sygehus, indtil Etatsraad L. P. Holmblad ved sin store Gave paa 150,000 Kr. 1894 gjorde det muligt at oprette en Arbejds- og Forsørgelsesanstalt samt Sygehus ved Kastrupvej med Plads til 181 fattige og 20 à 24 syge.

Vejvæsenet var nærmest en Statssag; det sorterede endnu i første Halvdel af det 19. Aarh. under Amtskommunen. Hovedlandevejen, der vedligeholdtes for Bomindtægterne, overtoges først af Landkommunen 1869. Vejarbejdet paa Bivejene lignedes byvis paa Beboerne efter Hartkorn; og Fogderne, der var fritagne for Vejarbejde, skulde have Tilsyn med, at Vejene holdtes i god, farbar Stand, saa Militærets og den offentlige Trafik kunde foregaa uhindret.

Ved »Lov om Bestyrelsen af Vejvæsenet« af 21. Juni 1867 og Landkommunalloven henlagdes ogsaa dette »Væsen« under Kommunens Virkeomraade.

Sognekommunens Vækst gennem de to Tiaar 1870—90 betegnes ikke uden Grund som »en rivende Udvikling«. Sognets Indbyggertal steg til det dobbelte, fra 6774 til 13,243, og Kommunens samlede Udgifter fra 65,000 til 130,000 Kr. aarligt. Udgifterne til Skolevæsenet voksede fra 7500 Kr. til 26,000 Kr., til Fattigvæsenet fra 16,000 Kr. til 42,000 Kr., Vejvæsenet, der 1870 dækkedes af Bompengene, krævede 1890 ca. 30,000 Kr. aarligt.

Men Skatteevnen var ikke vokset i samme Forhold som Befolkningen. Størstedelen af Tilflytterne var ubemidlede, Skatterne paa Hartkornet og Indkomsterne havde derfor maattet fordobles fra 50,000 til 100,000 Kr., der hovedsagelig maatte fordeles paa ca. 200 hartkornsejende Besiddere eller ca. $^1/_{10}$ af det samlede Tal af Skatteydere. Desuden havde Kommunen maattet stifte en Gæld paa 140,000 Kr., og den trængte endnu

haardt til en Forsørgelsesanstalt, et Plejebørnshjem, et Hospital for Gamle, et Syge- og Epidemihus, nye Veje og Kloakanlæg, Vand- og Gasværk, en ny Skole o. s. v., hvortil vilde kræves ½ Mill. Kr. 1891 maatte Hartkorns- og Indkomsskatten yderligere forhøjes med en Fjerdedel — uden at man øjnede nogen Bedring af Forholdene. Kommunen truedes saaledes af en økonomisk Misère, som man ikke kunde se roligt paa. Skylden var: Sundbyernes Vækst, der Aar for Aar tiltog i stigende Grad, og stillede større og større Krav til Oplandets Taalmod og Ydeevne. Man var inde paa et Skraaplan, et økonomisk Uføre, som vanskeliggjordes ved to hinanden modstridende Befolkningselementer, og som man forgæves søgte at raade Bod paa.

Sogneis Deling syntes at være den eneste mulige Udvej, men denne betingede atter betydelige Ofre fra Oplandets Side. Allerede 1882 nedsatte Indenrigsministeriet, efter Opfordring af Sogneraadet, en Kommission paa 7 Medlemmer til at søge en Løsning. Deraf var de tre Medlemmer fra Amager, nemlig Brygger C. M. Larsen, Kastrup, Proprietær F. Breit, Løjtegaard, og Vejassistent Kragh, Sundbyerne. 1883 afgaves en Betænkning, der gik ud paa: 1) en Deling at Kommunen ved Sundbyernes Udskillelse, 2) Indførelse af en »Husskat« for Sundbyerne til de nødvendigste kommunale Udgifter. Paa Grundlag heraf indbragtes endelig i Rigsdagssamlingen 1886—87 et Lovforslag om Adskillelsen. Under Forhandlingerne rejste sig imidlertid den Indvending, at Sundbyerne ikke vilde kunne staa paa egne Ben, men burde indlemmes under København. Et nyvalgt Sogneraad satte sig endog delvis imod Adskillelsen uden en samtidig Indlemmelse i Hovedstaden. 1890 tog derefter Sundbyernes Grundejerforening og Taarnby Sogns kommunale Forening Sagen i Haand og henvendte sig til Regeringen med følgende Forslag: Indførelse af en Husskat over hele Kommunen, som mentes at ville indbringe ca. 41,000 Kr. aarlig, der skulde fradrages i Hartkorns- og Indkomstskatten. Herom indbragtes 1892 et nyt Forslag i Rigsdagen. Men der opstod atter Betænkeligheder. Navnlig i Grundejerkredse og blandt Hartkornsejerne frygtede man, at en saadan Husskat uden Adskillelse kun vilde være Galgentrist og kun føre dybere ind i Uføret. Der rejste sig en stærk Stem-

ning for fuldstændig Adskillelse, idet man indsaa, at to saa uensartede, ja modstridende Dele af den samme Kommune ikke kunde have samme Maal og Med. Men der krævedes, at Oplandet maatte gøre betydelige Indrømmelser ved Delingen af Arv og Gæld, for at Sundbyerne kunde klare sig selv, og navnlig overtage den Fattigbyrde, som de derefter vilde faa. I Sogneraadet kunde ikke opnaas Enighed herom, og man maatte til syvende og sidst underkaste sig Stiftamtmandens Resolution i Sagen. Etatsraad L. P. Holmblad hjalp Tingene paa Gled ved at skænke 150,000 Kr. (som han mente at have sparet i Bompenge, fordi Bommen blev flyttet ud til Stadens Grænse), imod at Pengene skulde anvendes til Opførelse af en Arbejds- og Forsørgelsesanstalt.

Resolutionen gik da (se Amtsraadets Skr. af 15. Nov. 1895) ud paa, at Sognet fra Nytaar skulde deles i verdslig Henseende (den kirkelige Deling skete allerede 1870) paa følgende Betingelser:

1) Kommunens faste Ejendomme med Tilbehør tilfalder den Del, hvori de er beliggende, uden Vederlag.
2) Kommunens Gæld deles lige.
3) Fattigforsørgelsen af de indtil Udgangen af Aaret 1895 værende Understøttede paahviler hver Kommune med Halvdelen, og de fremtidige Fattige, som er fødte inden Udgangen af Aaret, underkastes de gældende Regler om Fødsel og Ophold.
4) Alderdomsunderstøttelsen overtages af hver Kommune med Halvdelen af den Sum, der ydes ved Adskillelsen.
5) Skolebygninger tilfalder den Kommune, hvori de ligger.
6) Veje ligeledes. Taarnby Kommunes Andel af Bompengene deles lige.
7) Kommunens Materiel og Legatmidler deles lige.

Det fastsattes, at det nye Sogneraad for Sundbyerne skulde bestaa af 11 Medlemmer og for Taarnby Sogn af 7 (senere udvidet til 9, nu 11) Medlemmer.

I 1900 blev Sundbyerne indlemmet under København, dog først fra 1906 at regne.

Taarnby Sogn gik ved Adskillelsen ned fra 16,000 til ca. 4000 Indb. Kommunens Aarsbudget sank fra 130,000 Kr. til 80,000 Kr.; en Lettelse i Skattebyrden mærkedes, men Herligheden

varede kun kort. 1910 var Budgettet oppe paa det samme Beløb som i 1890, og Skatterne var højere end nogensinde. Ejendomsskatterne var over 100 Kr. pr. Td. Hartk. (1903: 116 Kr.). Dertil kom ca. 5 % i Indkomstskat samt Tiender m. m.

Til Sammenligning anføres en Del af de væsentligste Udgiftssummer, som karakteriserer Udviklingen:

	1905:	1913:
Renter og Afdrag	9,000 Kr.	25,600 Kr.
Fattigvæsenet	20,000 —	24,000 —
Skolevæsenet	11,000 —	37,000 — [1])
Vejvæsenet	20,000 —	19,000 —
Belysningsvæsenet.....	1,000 —	7,200 —
Amtsrepartitionsfonden ..	6,300 —	8,800 —
Alderdomsunderstøttelse.	10,000 —	15,000 —
Kontorhold	2,200 —	8,000 —

[1]) Lønninger til 19 Lærere og Lærerinder udgjorde 28 600 Kr.

V. DRAGØR SOM SELVSTÆNDIG KOMMUNE

1. Livs- og Erhvervsforhold.

Omraade og Beboelse. — Befolkningen. — De to Gaarde. — Skibsfart. — Lodseri. — Indrullering — Haandværk. — Vævning og Blegeri. — Fiskeri. — Jordbrug og Kohold. — Handel. — Den engelske Krig. — Kapertiden. — Gamle og Ny Kro. — Forlystelser, Foreningslivet. — Samfærdsel med Hovedstaden.

Dragørs *Omraade* var fra gammel Tid indskrænket til en Kile langs Stranden; det strakte sig omtrent fra »Batteriet« i Syd til Blushøjen, og fra denne mod Nordøst til den nordlige Ende af »Samsengene«. Disse Enge, ca. 40 Tdr. Ld., hørte dog under de to Bøndergaarde, saa selve Byens Areal var kun ca. 30 Tdr. Ld. Iøvrigt havde Byen Græsningsret til 20 Høveder paa Fælleden; men denne Ret tilkendtes senere de to Gaarde. Ved Fælledens Udskiftning blev der, mærkeligt nok, ikke tillagt Dragør nogen Andel af Fælleden, fordi de to Gaarde var slaaet i Hartkorn med Hollænderbyen og havde deres Rettigheder derunder. Dragør Kommune købte derfor 1810 ca. 200 Tdr. Ld. af Hollændernes Fælled til Græsning og Blegepladser, saa Byen har nu 270 Tdr. Ld. med 13½ Td. Hartk., hvoraf de 2 Tdr. paa Samsengene indtil 1844 var matrikuleret under Hollænderbyen.

Dragørs *Beboelse* var endnu indtil Svenskekrigen meget primitiv. Men Svenskerne fik dog ikke Tid til at stikke denne By i Brand, saaledes som det var Tilfældet med de andre Byer (undtagen Sundbyerne), da de i Hast maatte flygte ombord i deres Skibe. Det ses da ogsaa umiddelbart efter Krigen, at der foruden de to Gaarde og Kroer stod 40 »Hytter«, som beboedes mest af Fiskere. 1677 havde Byen endnu kun 53 Huse

med 96 Ildsteder og 8 Fyrsteder. Men trods de trange Udvidelseskaar begyndte nu snart en ret anselig Vækst. 1688 havde Byen 65 Familier, hvoraf de 52 ernærede sig ved Fiskeri, 7 ved Haandværk, 4 ved Lodseri, iøvrigt de to Gaardmandsfamilier, en Kromand, en Tolder og en Skolemester. Enkelte havde en Ko eller to, og til de fleste Huse fandtes en Kaalhave.

Endnu regnedes Dragør under Hollænderbyen, kommunalt og retsligt, og foruden paa Gaardene boede her enkelte Hollændere, som tog Del i Næringen paa Søen. Befolkningen var af blandet Art; den bestod for en Del af fremmede Fiskere, som var søgte hertil baade fra Sjælland, Jylland og Skaane for at tage Del i Sundets — endnu undertiden ret rige — Sildefiskeri, eller ernære sig som Smaaskippere. Omkring 1700 begyndte Byen at gaa rask frem i Retning af Skibsfart, og Tiden efter Enevoldskrigene gav den Vind i Sejlene. 1740 skriver Hollænderpræsten i Kirkens Protokol: »Dragør har over 200 Huse med 900 Indbyggere, næsten alle Skibsfolk«. Og 1758 var Tallet endogsaa vokset til 293 Huse. Der fandtes da 60 Skippere, mange Haandværkere, særlig Skibshaandværkere, »Huggere« og Tømrere i Marinens Tjeneste samt flere Hundrede Matroser til Flaadens Brug. 1770 fandtes her bosat 333 Familier »foruden en stor Del Indsiddere og ledige Personer«. Omkring 1800 havde Byen ca. 1600 Indbyggere; 1830: 1602; derefter jævnt stigende saaledes: 1850 ca. 1700; 1870: 1864; 1890: 1945 [1]), hvorefter en Tilbagegang indtraadte. I Aaret 1900 var Indbyggertallet ca. 1850, 1910: 1748.

Bebyggelsen var omkring 1700 meget tarvelig: smaa, lave, lerklinede Huse med Straatag og Bræddegavle, lave Stuer og smaa Vinduer til indelukkede Plankeværksgaarde, hvorfra Indgangen førte ind til Stuerne. Bag Gangen laa »Ildstedet« eller Køkkenet med en Stue eller to, som oftest paa hver Side, saa Huset blev »dobbelt« — med to Lejligheder — hvor den ældre og yngre Generation af Familien baade levede, spiste og sov. Mange Steder fandtes ingen Kakkelovn, men kun et Fyrsted til den aabne Skorsten.

At det ofte var ret brandfarligt, ser vi af et Tilhold fra Amtsforvalteren 1699, saalydende:

[1]) Af 485 Familieforsørgere ernærede 208 sig af Søen; der var 147 Enker.

»Som Indbyggerne paa Dragøe schal være stor fare undergifne, formedelst nogle vanartige Mennisker som boer iblandt dem og lader sig icke være angelegen i Tide at forekomme den ulycke som kand tilvendes af deris ulovlige Ildsteder, der mange Steder skal findes meget uforsvarlige endog de aarlig og oftere derom er blefne advarede«. Schouten i Hollænderbyen fik Paalæg om at lade Ildstederne syne og gøre i Stand paa Ejernes Bekostning. »Mens huad opbygde Boder og Hytter, som I befinder nogen farlighed hos vil strax nedbrydes. Og, huis hidtil har verit mange Partier folch i et Huus, maa herefter ey tillades, videre end de har Ildsteder og bequem leilighed til«[1]).

Gamle Huse i Strandstræde.

Det var paa den Tid, Dragør begyndte at vokse op fra en Fiskerby til en Skipper- og Lodsby med Bjergningsindtægter i Ryggen.

Efter en Indberetning fra 1770 regnedes Byen da til 350 »Holdshuse«[2]), hvert Hus regnet til 6 Fag, »de fleste udi en Tid af 50 til 70 Aar fra Dato af Nyet paa dertil af Amtsforvalteren udvisende Pladser ere opsatte«. Beboerne var da næsten alle formuende eller velstillede. Der fandtes mange hollandsk-blandede Navne, som tyder paa en stærk Tilflytning fra Hollænderbyen. Skibsfarten havde allerede bragt almindelig Velstand, hvad der ogsaa spores i Bygningsformerne. Mange af Skipperhusene var bleven rummeligere og opførte med to Stokværk, hvad ogsaa Koholdet krævede, da man skulde have baade Stald og Foderplads. Mange Steder blev et Par »Holdshuse« rykkede sammen til en Ejendom, hvor der boede to Familier, saaledes at Byen omkring 1800 havde 280 større og mindre Ejendomme. En Trediedel af disse ejedes af Skippere, mange af Styrmænd og en Del af Lodser og Haandværkere eller Enker; Fiskere nævnes saa at sige ikke paa den Tid.

[1]) Afskr. af Byens ældste Forhandlingsprotokol.

[2]) Huse som svarede Husbaadhold til Staten.

Sct. Pederstræde, Dragør.

Det var nu Skipperbefolkningen, der gav Byen dens Præg. Der var samlet en næsten hollandsk Hygge og Skønhed over de 70 halvt landlige, halvt bymæssige Gader, Stræder og Smøger. Baade Gaderne og Bebyggelsen har Tilfældighedens og Naturlighedens Præg. Der tegner sig hist og her smukke Forhold og Linjer, især i de ældre Huse, og endnu er der bevaret mange af de gamle Bygninger, som i arkitektonisk Skønhed langt overgaar de fleste af de nyere.

Omkring 1830 havde Byen ca. 300 Gaarde og Huse, og omkring 1900 var Tallet steget til 360.

Dragør har, mærkeligt nok, ikke været stærkt hjemsøgt af større Ildebrande i den ældre Tid. Et Par Gange ved Midten

Parti ved »Slippen« (1900).

af forrige Aarh. led den under Ildløs. 1842, 12. Maj, brændte henved en Snes Huse i den vestlige Del af Gothersgade, hvorefter nogle af Husene flyttedes ud og dannede »Nyby« paa Vestgrønningen. Ilden siges at være paasat af en sindssyg Kone. 1852, August, brændte 18 Huse paa Nordenden mellem Naboløs og Løkkestræde. Der blev da foretaget en offentlig Indsamling til de brandlidte Familier, hvorved indkom 3000 Rdlr., der dækkede en Trediedel af Skaden.

Parti fra Magstræde.

Gadernes Navne er for Størstedelen laante fra københavnske Gader, da man omkring 1800 fandt Trang til at have staaende Navne; tidligere benævnedes de i Reglen efter en af de mest kendte Beboere i Gaden.

Befolkningen, der oprindelig var Fiskere, stævnede hertil fra Østersøens, Skaanes og Danmarks Kyster, rekruteredes ogsaa i det 18. Aarh. stærkt udefra. Blandt Skipperstanden spores en betydelig Indvandring af fremmede Elementer. Navne som Blass, Borg, Foss, Juncher, Krabbe, Malm, Palm, Passer, Præst, Strømberg, Svane, Walløe o. fl. minder om Tilflytning baade fra Norge og Sverige; men en Del af denne Indvandring har jo sikkert fundet Sted over København. Den væsentligste Tilflytning foregik fra de amagerske Byer, navnlig fra Hollænderbyen. Det fortælles, at denne Bys »Stedbørn« udflyttede til Dragør, og de unge Mænd til hvilke, der ikke kunde blive Gaarde, og som derfor maatte gaa til Søs, efterhaanden tog Bopæl her. Sikkert er det: da Skibsfarten var begyndt at florere paa Dragør, var det for en stor Del Hollændere, som havde Part deri. 1766 ses, at Dragør havde 74 Skippere, og deraf havde de 30 hollandske eller hollandskblandede Navne; det samme Forhold gjorde sig gældende omkring 1800.

Endnu efter 1800 var næsten Halvdelen af Beboerne indrullerede Matrosfamilier. Der fandtes da 50 Skippere, 24 Lodser, 24 Haandværkere, 7 Handlende, 6 Vognmænd; 70 var Indsiddere og 28 Tyende; der var 316 Skolebørn.

Boligen blev ogsaa efterhaanden nærmest en Efterligning af Hollændernes. Baade i den indre og ydre Byggemaade, i dekorativ Smag og Stil som i Husgeraad mindede den ofte meget om de gamle Hollænderhjem, saaledes ogsaa den rundbuede Døraabning til Yderdøren. Men selvfølgelig var der ogsaa hentet Indtryk fra andre smaa Søfartsbyer, ligesom meget i Bohave og Inventar mindede om Sømandslivet, saavel som de mange udenlandske Ting, der var bragte med hjem fra Rejserne. De fleste Stuer var kahytsmæssige, smaa og lave, med en eller anden »Vejrprofet« hængende i Loftet.

I Sprogdialekten var Dragørboerne, især Kvinderne, meget paavirket af den amager-hollandske Talemaade, tilsat med en egen Klang af den skaanske eller bornholmske syngende Sprogtone.

Ogsaa i Klædedragt efterlignede Dragørboerne væsentligt Hollænderne. De fleste Kvinder, men ogsaa mange Mænd brugte »Nationaldragten« som Kirkedragt og ved festlige Lejligheder. Endogsaa Tilflytterne fra andre Steder anskaffede sig den til deres Bryllup, hvis de giftede sig med en Amagerpige. Dragten var dog ret dyr. En Mandsdragt med Sølvknapper kostede i 1780 henved 50 Rdlr. og en Kvindedragt med tilhørende Maller og »Søljer« vistnok endnu mere, saa det var ikke enhver, der havde Raad til at gaa amagerklædt. Mændene benyttede mest den typiske mørkeblaa Sømandsdragt med Stortrøje og blød Filthat.

De to Gaarde paa Dragør var fra gammel Tid en vigtig Del af Byen. Indehaverne var stadig, gennem mange Slægtled, de samme Hollænderfamilier, og da de som Regel skiftedes til at være Underfogder under Schouten i Hollænderbyen, indtog de i Kraft deraf en ledende Stilling. Gaardene var oprindelig én Gaard, som tidlig beboedes af to Familier og saaledes omkring ved 1700 blev til to Gaarde. 1688 havde Familierne tilsammen ca. 9 Tdr. Hartk., hvoraf 2¼ Td. under Dragør og Resten under Hollænderbyen, ligesom de svarede Landgilde under begge Byer. Gaardene var saaledes dels Fæste, dels

Selveje. Paa Fælleden havde de hver 10 Høveders Græsning. Paa Dragør havde de, foruden Samsengene, et Par Tofter eller »Indelykker«. 1677 ses, at den ene Gaardmand havde to, den anden tre Ildsteder, og at de hver havde 4 Heste og 10 Køer.

I Anledning af Gaardenes Fæstemaal opstod efter Amtstuens Oprettelse flere Divergenser med Amtsforvalteren. Siden Svenskekrigen var der ikke blevet afkrævet Fæsteafgift ved Ejerskifte, og Bønderne mente sig derfor fritagne for denne Afgift. Men 1708 krævedes pludselig Fæste af alle siden Krigen afhændede Fæstegaarde, ogsaa Gaardene paa Dragør, og trods stor Opstand maatte de finde sig i at betale. Senere (1720) ses det, at Jan Timan gav 6 Rdlr. ved Indfæstning af Gaarden Nr. 1. Begge Gaarde svarede i Fæste til Kronen 20 Rdlr. for et Indelukke, som de forlængst havde indgrøftet fra Fælleden, og 1 Rdlr. i aarlig Afgift. Da Jan Jacobsen Huck 1751 overtog den ene Gaard, mente han sig fritagen for Fæste, da Hartkornet hørte ind under Hollænderbyen, hvor ingen saadan Afgift svaredes.

I Rentekamrets Regnskabsantegnelse paastodes, at Kongen stedse havde havt Fæsterettighed af de to Gaarde, og at en saadan fremdeles maatte svares. I Amtsforvalterens Erklæring ironiserede han over Dragør-Bønderne, der synes at have været enige om at ville betragtes som Selvejere. Amtsforvalteren skriver om deres Vægring, at »saadan Overhørighed vel overalt ikke kommer mig fremmed for blant Amagerne, mest ved saadan affaire hvad anbelanger Indfæstninger og Kongens Herlighed til Stederne at hvilket de lidet eller intet vil forstaa, men ved alle Lejligheder af deres bekendte Eegensindighed viser sig uhørlig vrangvillige udi.«[1])

Det ses deraf, at Dragør i skatteretlig Henseende ikke hørte under Hollænderbyen, men til de danske Byer, der var Fæstejord. Først ved Kongeskiftet 1848 fik de to Gaarde Skøde paa Samsengene som Ejendom, og de drev disse i Fællesskab indtil 1871. Men Gaardene havde Størstedelen af deres Jord liggende under Hollænderbyen, og de tog derfor ogsaa Del i denne Bys Afgifter. Iøvrigt havde de ogsaa Jord under flere af de danske Byer. Af Tønnes Jansen Drakers »Rekenschöp van seyn Landt« fra 1714—35 ser vi, at han havde 5—6

[1]) Kbh. A. Kontributionsregnsk. 1722—28 og 1748—51.

Fjerdinger Jord, som var delt i omkring 50 større og mindre Parter og svarede Skat deraf til tre Kommuner. Gaarden Nr. 1 (den søndre) havde 1740 6 Tdr. 6 Skpr. Hartk. 1820 havde den Nr. 2 og var paa $7^1/_2$ Td. Hartk., 1865 $4^1/_4$ Td. Den brændte 1740, og Ejeren fritoges et Aar for Brandpenge 36 Rdlr. 36 Sk. 1793 vurderedes den til Brandforsikring for 2270 Rdlr. Dens Indehavere var: Jan Jansen Timan (1720), Jan Jacobsen Huck (1751), Tønnes Jansen (1777), Cornelis Dirchsen Schøit (1811), Pitter Jansen (1854). Gaarden Nr. 2 (den nordre) var tidligere en mindre Gaard. Den blev ombygget og udvidet omkring 1790 og blev derefter den største, hvorfor den fik Nr. 1. 1820 havde den 12 Tdr. 6 Skpr. og 1865 ca. 8 Tdr. Hartk. Dens Indehavere var: Jan Jacobsen Buur (1735), Jan Jacobsen Tønnesen (1766), Jan Jansen Huck (1774), Jan Jansen Tønnesen (1820), Jacob Theisen Schmidt (1845), Lars Madsen og F. J. Madsen.

Skibsfart udfoldedes paa Dragør fra det 17. Aarh.s Begyndelse, særlig af Hollænderne, som stadig havde deres »Skuder« liggende i Havnen. De udførte Heste, Aal, Korn og Haveprodukter herfra og indførte Bygningsmaterialer, Kul, Brænde, Øl o. s. v. Men ogsaa enkelte Dragørboere begyndte snart at sejle som Skippere i udenlandsk og østersøisk Fart. 1666 ses, at Dragør havde 3 Smaaskibe paa 14 Læster. Omkring 1700 havde Byen et større Skib, tilhørende Niels Nielsen; det sejlede baade paa England og Portugal. 1710 fandtes 7 »Jagtskippere«. Det var en af disse, Pitter Jansen, der 1712 paa en Rejse til Grønsund under et Slagsmaal slog Marie Grubbes tredie Mand, Færgemand Søren Sørensen Møller, »Borrehuset«, ihjel og blev dømt til 3 Aars Arbejde i Jærn paa Bremerholm. Efter den anden svenske Krig begyndte et vældigt Opsving i Skibsfarten, der navnlig i 1720erne og 30erne medførte en stor Omsætning af Fartøjer[1]). 1733 havde Byen 60 Skippere, 1748 var der over 100 Skippere med 130 Fartøjer paa over 10 Læster; de 25 var fra 20—30 L., de 30 fra 30—50 L.,

[1]) I de to Tiaar »pæledes« til Havnen ikke mindre end 146 Fartøjer og Baade paa 785 Læster. 1740—62 købtes og solgtes 240 Fartøjer paa 2170 Læster, deriblandt ca. 100 Jagter, flere Galeaser og Galioter.

5 over 50 L. Kun København havde større Skibstonnage end Dragør.

Det var ikke ganske uden Grund, at Københavns Skipperlaug 1749 klagede over en stærk Konkurrence fra Dragørskipperne, der truede med helt at ødelægge dem. De hentede baade Brænde til Hoffet og førte Korn til og fra Statens Magasiner. Det ses (1749), at to Dragørskippere, der skulde lade Magasinkorn i Korsør, havde været opsætsige mod Kommandanten og blev mulkterede, fordi de ikke vilde lyde hans Befaling om at slukke Ilden i deres Kabysser. Hvad Konkurrenceforholdet angaar, synes det ordnet saaledes, at Skipperne fra Dragør maatte indtræde i Stadens Skipperlaug og løse Borgerskab i København for at sejle for egen Regning. Der fordredes — efter Skipperlaugets Artikler af 1707, for at være gode Skippere og Styrmænd, en Eksamen i Navigation, o: Kendskab til Solens og Maanens Bevægelse, Ebbe og Flod, og Brugen af »Grad-Stokken«. Det var dog tilladt indrullerede Matroser at føre smaa, aabne Fartøjer i indenrigs Fart uden Borgerskab eller Eksamen. Denne Tilladelse synes misbrugt, idet Skipperlauget 1751 klagede over, at saadanne Matroser sejlede med større Fartøjer, end de havde Lov til, og der blev givet Tilhold om at efterleve Anordningen[1]).

Eksamenskravet synes derefter at have lagt Hindringer i Vejen for Dragørskipperne, ligesom de ved forhøjede Havneafgifter i Hovedstaden hæmmedes i den frie Udfoldelse af deres Erhverv. Der spores ogsaa, især i 1760erne, en Nedgang i Dragørs Søfartsflaade, baade i Skibenes Antal og Størrelse. Der fandtes 1766 kun 111 Fartøjer hjemmehørende her, deraf 30 under 12 Læster, 50 fra 12—28 L., 11 fra 28—36 L. og neppe mere end 20 større Skibe. Den samlede Tonnage var da neppe 2000 Læster. Og dette Forhold ses ikke undergaaet nogen væsentlig Forandring i Tiden indtil 1800.

Det raske Opsving, som Dragørs Skibsfart havde, og som kulminerede omkring 1750, skyldtes ikke mindst Hollændernes Velstand. En Trediedel af Skipperne stammede fra Hollænderbyen og medbragte Arv og Velstand derfra, ligesom mange laante Penge hos Hollænderne til deres Skibsparter. De var næsten alle parthavende og selvejende Handels- og Fragtskip-

[1]) Overkancellisekr. Brevbog 1751—52, 106.

pere, som drev egen Næring. Mange af dem opkøbte Korn, Brænde og andre Varer i Provinsbyerne for egen Regning, og solgte disse i Hovedstaden. Et Skib, der hed »Amagerbonden«, førte Amagerprodukter til Provinserne. Som Regel tjente Skibene gode Penge[1]). En almindelig Jagt, der gjorde 6—8 Rejser om Sommeren til Jylland, Sverrig eller Norge, kunde tjene 90—100 Rdlr. paa hver Rejse. Og om Efteraaret og Vinteren, naar de laa i Vinterleje, havde de undertiden en god Ekstrafortjeneste ved Deltagelse i Bjergning af grundstaaende Skibe.

Dragør var saaledes gennem sidste Halvdel af det 18. Aarh. — skønt Byen ikke havde Købstadret — en af de første Søfartsbyer. Dens mange Smaaskippere udfoldede en livlig Virksomhed i vore Farvande, hvor de var paa Færde alle Vegne med deres Fartøjer. Byens Havn kunde ikke nær rumme dem alle i Vinterleje. En Del havde Vinterleje i København, hvor Skipperne havde et Herberg i Nyhavn, Huset Nr. 8 bag Charlottenborg. Huset er endnu ved et Basrelief paa Façaden betegnet »Dragør Herberg 1774«. Tilsidst havde Dragør en mindre Navigationsskole, hvor Ungdommen om Vinteren oplærtes i de nødvendigste Sømandskundskaber.

Under den engelske Krig 1801 og 1807—13 led dette Søfartserhverv og dermed hele Byen en alvorlig Afbrydelse og et Tab, som den var mange Aar om at forvinde. I en Beretning herom i »Nyeste Skilderi« 26. Bd., 1309, 1816, finder vi følgende Notits herom:

»Af alle Søstæder i Danmark har neppe nogen lidt mere ved Krigen end den mindste iblandt dem, Dragør paa Amager. Førend Ufreden ejede denne vindskibelige By omtr. 80 maadelige Fartøjer, hvormed Dragøerne sejlede paa alle Provindserne, ja endog paa udenrigske Havne. Men dels ved Opbringelse, dels ved at drives paa Grund af Fjenden, er hiint Antal af Fartøjer nu saa formindsket, at Byen i det hele kun tæller 20. Ingen af dem, der paa denne Maade mistede deres Skibe, have Udsigt til at kunne anskaffe sig nye, og de maa nu tage Fragt for andre, da de ikke have saa megen Formue, om de end ejede Fartøjer, at indkøbe Ladninger, f. Ex. Brænde, som de almindeligen plejede at bringe hertil (Kbhvn.); thi det, hvor-

[1]) Det ses, at Skibskapt. Lieberts Enke 1758 maatte svare 100 Rdlr. i Renteskat for ét Aar.

til der i Fredstiden kun behøvedes 3 til 400 Rdlr., udfordrer nu nogle Tusinde Rigsbankdaler. Det er heller ikke saa let for dem at faa Fragt, da der i denne Tid ere saa mange, der søge den, og Fragtfarten i det Hele kun er saare maadelig.«

Først i 1830erne begyndte Dragør at komme paa Fode igen. Ifølge Sterm havde Byen da 50 Skippere; men de var neppe alle aktive. Iøvrigt hedder det videre: »Indbyggerne er bekendte som raske Søfolk, der ernærer sig dels ved Fragtfart med egne Skibe, dels ved Fiskeri og Lodseri. Byen ejer 39 Fartøjer paa 1082 Læster. De fleste fare med Brænde mellem København og Provinserne, 6—8 sejle paa Østersøen og England, men søge mest Vinterhavn hjemme. Desuden haves 35 Kragejoller, der bruges dels som Bjergningsfartøjer, dels sejle de med Tørv fra Humlebæk og føre Grøntsager til Helsingør etc.« At der endnu var Minder om Hollænderne, ser vi af de hollandske Navne, som flere af Skibene bar, f. Eks. »Junge Jan«, »Unge Diderick«, »Marieten«. Endnu 1843 var Byen kun naaet til 55 Fartøjer paa 857 Læster. Under Treaarskrigen kom atter nogen Tilbagegang, saa der 1851 kun var 42 Fartøjer paa ca. 800 Læster. Men efter Krigen fulgte et stærkt Opsving i Tonnage. 1857 havde Byen 60 Skibe med 1427 Læster; 1870: 67 med 3584 Læster (6860 Tons) og 1877: 78 Skibe med 12,442 Tons[1]). Man tog imidlertid ikke tilbørligt Hensyn til Dampskibsfartsfartens Udvikling, men opkøbte stadig større, ældre Sejlskibe, saa Dragør i Tonnage atter stod som Nr. 3 i Rækken af danske Søfartsbyer næst efter Helsingør. Dampskibstrafiken ødelagde imidlertid efterhaanden Sejlskibsfarten, mange af de gamle Skibe forliste uden Assurance eller svarede sig ikke, og en stærk Nedgang blev ret hurtig Følgen. 1886 havde Byen 63 Skibe med 5512 Tons; 1890: 56 Skibe med 4230 Tons. En stor Del brugtes mest som Lægtere ved Bjergninger. Omkring 1900 var kun en halv Snes Smaaskuder tilbage, og Beboerne, der dog vedblivende nærmest var Søfolk, maatte tage Hyre som Skibsførere, Styrmænd, Maskinmestre, Matroser o. s. v. med Skibe fra andre Byer eller gaa paa Langfart med udenlandske Skibe. Ungdommen, hvis Vej tidligere var Søen, søger nu for en stor Del over i andre Erhverv og fæster Bo andre Steder.

[1]) Til en Læst regnedes ca. 20 Tdr., til en Ton ca. 2000 Pund.

Lodseri har gennem 2—300 Aar været et vigtigt Erhverv for Dragør. De fastboende Fiskere paatog sig først som »bekendte« Mænd at lodse fremmede Skibe gennem Drogdens og Sundets vanskelige Farvand. Fra 1648, 8. Marts, indtraadte Lodsning som priviligeret Erhverv, idet Kongen da gav Bevilling til 6 Mænd paa Dragør »for deris tienste med Vores Floede og Orlog Skibe at ledsage igiennem Renden imellem Amager Land og Saltholmen at maae nyde aarligen saa meget til Løn, som een af Voris Styrmænd paa Voris Orlogsskibe maanetligen nyder, som dennem af Voris Zahlkammer rigtigen skal betalis og begynde fra Nyt Aars Dag« . . .[1]) De fik derefter udbetalt hver 14 Rdlr. aarlig til Jul, og fra 1691 blev Betalingen forhøjet til ialt 142 Rdlr. (ca. 24 Rdlr. til hver), der udbetales ved Amtstuen. Ved Siden af denne Gage som »kongelige Lodser« havde de naturligvis Indtægten af private Skibe, som de lodsede gennem Sundet.

Det ses ikke, hvornaar Antallet af Lodserne derefter blev forhøjet. Men det skete formentlig 1731, thi før 1740 var Tallet fordoblet til 12, og 1740 fandt atter en Udvidelse Sted, idet Kongen gav Ordre til Stiftsamtmanden — til større Tryghed for de Søfarende — at lade indrullere endnu 12 unge Mænd paa Dragør til Indøvelse i Lodstjenesten »for i Tiden at succedere de 12 i vor Sold staaende Dragøe Lodser«[2]). Allerede 1744 avancerede de 6 af disse til Fastlodser, som skulde »hver nyde mod 63 Rdlr.«, medens de andre 6 skulde blive staaende som Reservelodser med deres hidtil havte Gage.

Først paa den Tid synes truffet en Ordning m. H. t. Lodsdistriktet. 1744, 9. Maj, gaves et kgl. Reskript, hvorefter Dragørlodserne skulde beholde deres tidligere Privilegier, bl. a. til at lodse gennem Sundet sydfra, hvorimod Lodserne fra Helsingør sydpaa kun maatte gaa til nordre Tønde[3]). Dragørlodserne skulde her holde det krydsende for at modtage Skibene til Østersøen, og de skulde stadig holde en Mand parat i København til at modtage Skib, som ønskede Lods sydpaa. Medens Dragørlodserne, som det ses, sorterede under Amtmanden, skulde Helsingørslodserne forblive under Admi-

[1]) 2. Del, pag. 217.
[2]) Sæl. Tegn. 71, 683.
[3]) Bilag XII.

ralitetet, der iøvrigt skulde paadømme og decidere alle Tvistigheder mellem Skipperne og Lodsvæsenet.

Til Privilegierne hørte iøvrigt, at Lodserne havde Frihed til at yde Hjælp til Skibe, som løb paa Grund, med at udføre Varp eller Anker eller »forcere Sejl« for at bringe dem flot uden at losse, mod én akkorderet Godtgørelse. Det siger sig selv, at denne Frihed var Dragørboerne til Hinder i deres Bjergningssjou og vakte megen Fortrydelse. Der synes i Slutningen af det 18. Aarh. at være truffet en Overenskomst mellem Lodserne og Byen om Afstaaelsen af denne Frihed til Fordel for Beboerne, da det efter den Tid ofte ses i Byens Regnskaber, at Lodserne fik »et Feu« eller en Ducør, naar en god Bjergning havde fundet Sted.

1741 blev der iøvrigt givet Lodsernes Hustruer, i Lighed med de indrullerede Søfolks, Frihed til at væve for Folk i selve Byen; men de maatte ikke væve for fremmede under Straf af Privilegiets Fortabelse.

At Tiden ikke havde Hast, ser vi af den Ordning, der endnu efter 1800 var truffet med Lodsning fra København.

Naar et Skib skulde have Lods gennem Drogden, sendte man Bud til Lodsoldermanden eller Lodskaptajnen paa Dragør efter den Lods der var for Tur. Skipperen maatte foruden Lodshyren betale for Budet og for Lodsens Gang derind 2 Mark 8 Sk.

Indgreb i Lodsernes Næring fandt selvfølgelig Sted. 1785 tiltaltes 5 Mænd paa Dragør for ulovlig Lodsning. De blev af Retten dømte til at betale Lodserne eller Lodsoldermanden hvad de havde modtaget i Lodspenge. Og for Fremtiden bestemtes da, at der, foruden Konfiskering af den Fortjeneste, man ulovlig havde tilvendt sig, første Gang skulde betale 2 Rdlr. Bøde og senere dobbelt op, ligesom der var anordnet for Helsingørs Lodseri[1]). Lodserne var paa den anden Side pligtige at yde Skibene Hjælp. Omkring 1800 ses, at en Dragørlods havde nægtet at gaa ombord i en svensk Fregat »Thetis«, der var løben paa Grund i Sundet. Han maatte sidde en Maaned i »Holmens Laage«. Familien havde dog Lov at bringe Mad ind til ham.

Paa Antallet af Lodsninger i det 18. Aarh. haves ingen

[1]) Kanc. Brevb. 91, 207.

Oplysninger; men der passerede en Mængde Skibe gennem Sundet, mindst 5000 aarligt (omkring 1800 ca 10,000; 1870 ca. 32,000) saa Lodstrafiken var i livlig Tiltagende. 1877, da Lodseriet var paa sit højeste Standpunkt, havde det 5597 Lodsninger. Derefter begyndte en stærk Tilbagegang; 1886 var Lodsningernes Antal gaaet ned til 2049 og 1895 til 1250 og Indtægten selvfølgelig i Forhold dertil.

De 18 forannævnte Fastlodser skulde besørge Lodsningen og »dele de forefaldende Indkomster«. Den faste Løn synes da ophævet og en reglementeret Delingsmaade maa være indtraadt. Endnu 1802 var Lodsernes Tal ikke blevet forøget, men 1830 var Tallet 24, foruden nogle Volontører, og i 1870erne var det steget til over 50. I 80erne begyndte en Nedgang, saaledes at den 1890 kun var 47, 1894 kun 30, hvoraf Staten maatte overtage Pensioneringen af de 8. 1906 var der kun 17 tilbage, og deraf maatte igen de 10 pensioneres af Staten. Saaledes havde Skibsfarten frigjort sig ved Dampskibstrafiken, Farvandets Afmærkning og Belysning, og Dragør var atter en Indtægtskilde fattigere.

En Lodsoldermand, Peder Esborsen, nævnes 1759, og derefter 1785 Poul Schmidt. Som hans Efterfølger fulgte Rasmus Sørensen Præst fra 1802, og fra 1823 Kaptajn Meinertz, der 1832 blev Lodsinspektør. I denne Stilling ansattes 1848 Kapt. P. E. Sletting og senere Generalkrigskommissær Gandil, Kommandør N. C. R. Møller og Kapt. Th. Messerschmidt. 1820 blev tillige ansat en Lodsbogholder. Denne Stilling overtog 1828 Kapt. P. Jepsen, som havde været Skipper paa Island. Han omorganiserede Lodseriet og blev udnævnt til Søkrigskommissær. Hans Efterfølger blev 1858 Kapt. M. N. Rander og fra 1885 Lods D. J. Jans. Fra 1912 bestyres Lodseriet igen af en Oldermand.

Lodsdelingen var ordnet i fire Lønningssatser, nemlig fuld Part, $^3/_4$ Part, samt Ekstralodsdeling paa $^1/_2$ Part og Reservelodsdeling paa $^1/_4$ Part. Lodsinspektøren fik 2 fulde Parter og Bogholderen $1^1/_2$ fulde Parter. Forlods fragik 4% til Baadene og 6% til Enkepensioner. Pensionisterne indtraadte i en af de forannævnte lavere Lønningssatser. Fuld Delingspart var 1877 det højeste, den har været, nemlig 4528 Kr.; 1882: 3649 Kr.; 1885: 1980; 1905: 13—1400 Kr. Lodseriets hele

Indtægt, der i 70erne var langt over 700,000 Kr., udgjorde 1890 ca. 110,000 Kr.

Lodsbaadenes Antal var omkring 1800: 4; 1822: 6; 1849; 9 og 1860: 10. Indtil 1823 holdt Lodserne Vagt under et Halvtag paa Gavlen af Byens søndre Smedje, men dette Aar opførtes et Lodshus i Flugt med Smedjen; Pladsen lejes stadig af Havnen.

Indrulleringen af fast Mandskab til Flaaden kom ogsaa til at spille en økonomisk Rolle for Dragør. Omkring 1700 indførtes af Christian d. 5. den Ordning, at der i Stedet for det bestemte Antal Baadsmænd[1]), som Sølægderne skulde stille, antoges og indrulleredes alle de unge Søfolk, der vilde melde sig til Flaadens eller Holmens Tjeneste. De oppebar en ringe Maanedsgage, naar de var i Tjenesten, og naar de blev »stoppede« for at vente paa Udkommandering, fik de »Ducør« eller halv Gage. Men ved Siden deraf gaves dem visse Erhvervsfriheder, de maatte nedsætte sig som Haandværkere og fritoges for borgerlige Ombud, Skatter og Tynge og iøvrigt maatte de, paa Trods af de strænge Haandværkslav, ernærer sig ved deres Hænders Gærning, dog maatte de ikke holde Svende, Drenge eller Piger i deres Haandværk. Naar de giftede sig, fik deres Hustruer Tilladelse til at drive Vævehaandværk; og naar Manden efter 14 Aars tro Tjeneste paa Holmen, ønskede Afsked, maatte han bruge det Haandværk eller Erhverv, han havde lært i Tjenesten, til Hjælp til sin og Familiens Underhold.

Paa den Maade fik Dragørs unge Sømænd en god og forholdsvis let Adgang til at bane sig Vej til forskellige Livsstillinger, baade som Haandværkere, Styrmænd og Skibsførere, idet de indrullerede Matroser fik Lov til at føre mindre Fartøjer i indenrigs Fart uden at løse Skipperbevilling.

Hvert Aar i Februar eller Marts afholdtes en Indrulleringssession paa Dragør for at »mønstre«. Her var Amtsforvalteren o. fl. Autoriteter tilstede. Byen gav Fortæring; det ses af Byens og Havnens Regnskab, at der hvert Aar brugtes 40 à 50 Rplr. dertil. 1758 udtoges 150 Mand af Dragør til Kongens Tjeneste. Ved Sessionen 1759 udbetaltes i »Ducører

[1]) Amager var en særlig Sølægd, som stillede 40 Baadsmænd i paaklædt Stand.

og halv Gage« 391 Rdlr. Ved Sessionen 1776 indrulleredes 90 Mand, som hver fik udbetalt fra 1 til 6 Rdlr. Men senere blev man efterladende; maaske Staten manglede Finanser og ikke kunde præstere de store Udbetalinger. 1798 fandt Admiralitets- og Kommissariats-Kollegiet, at der herskede stor Uorden i Rullen for Amager og foreslog Kongen, at der afholdtes en ekstra Session for at bringe Papirerne i Orden. Dette skete ogsaa. Men samtidig opstod der Spørgsmaal om, hvorvidt Amagerne ikke endnu var pligtige at afgive Søfolk gratis, som før, da de ikke svarede nogen Soldaterskat; men de henviste til en kgl. Resolution af 1682, og dermed syntes Autoriteterne at have slaaet sig til Ro[1]).

Hvad Tallet paa den indrullerede »faste Stok« paa Dragør var, ses ikke bestemt; det synes stigende med Tiden. Efter Ekstramandtallet 1743 udgjorde det højst et Par hundrede Mand; men med Byens Vækst blev Antallet langt større. Mange blev staaende i Rullen til en ret fremrykket Alder, og selv om de sejlede som Skibsførere. Da Byens Beboere 1792 klagede over, at de blev overbebyrdede med Høhoveri, kaldte de sig alle »Kongens indrullerede Søfolk«. Og efter Sterm var Tallet endnu i 30erne ca. 750 Mand. Det lyder ganske utroligt, naar Byens samlede Indbyggertal angives til ca. 1600 Mennesker.

Haandværk dreves ikke i nogen betydelig Grad paa Dragør før efter 1700. Det ses, at Byen 1686 havde en Bager, en Skomager, en Smed, to Skræddere, en Tækker, en Kurvemager og noget senere en Rebslager. Men det varede ikke længe inden der kom to Smede. Og allerede 1743 fandtes her omkring 20 Haandværkere, foruden en Mængde Væversker, hvis Virksomhed dog vel mest maa henregnes til Husflid. 1770 var der kommet to Bagere, nemlig Ole Mørck og Jens Riever, som begge »sad udi en anseelig stærk Næring«. Omkring 1800 fandtes ikke mindre end 36 Haandværkerfamilier, derat 6 Bagere, 7 Skomagere, 2 Smede, 2 Tømrermestre, en Murermester, kun én Skræder og en Rebslager, men mange »Tømmermænd« (Skibstømrere).

Rebslageriet havde været nedlagt i lang Tid; men 1773 søgte Byen om, at der atter maatte nedsætte sig en Reb-

[1]) Kanc. Brevbog. 1798, 1235; 1799, 483.

slager, saa Skipperne kunde faa det nødvendige Tovværk til deres Fartøjer. Københavns Magistrat fandt det »fornærmeligt mod Stadens Rebslagerlav, da der intet Tilsyn kunde føres med Arbejdet. Kongen resolverede imidlertid, at der maatte bo en Rebslager paa Dragør, men han maatte kun sælge sit Arbejde til Byens Folk[1]). 1890 havde Byen omkring 40 selvstændige Haandværkere.

Vævning har fra gammel Tid været brugt paa Dragør. 1651 ses, at Væverlavet i København klagede over Indgreb i dets Rettigheder og Næring af Landsbyerne paa Amager, hvor Vævning altsaa har været drevet ikke blot som Husflid og til Husets Behov, men som Erhverv. 1655 træffer vi ogsaa Navnet Morten Weffuer paa Dragør. Imidlertid blev det ved Sø-Indrulleringsforordningerne tilladt de Indrulleredes Hustruer og Døttre at væve for Fremmede, ligesom Lodsernes Hustruer, og dette Haandværk blev derefter et betydeligt Erhverv for Dragørboerne.

Det ses af Byens Vedtægt 1732, at de, der vævede tidligere havde Lov at benytte fremmed Hjælp dertil. »Om nogen hos os,« hedder det, »tager nogen udensogns Pige an paa Væve-Haandværk, som har lært det før, skal svare for hende 1 Rdlr. aarlig.« Ligeledes skulde svares 3 Mark aarlig til Byens Kasse for en Lærepige. Men ved Indrulleringsforordningen af 1770 toges det Forbehold, at Vævefriheden kun gjaldt Sømændenes Hustruer »saavidt de med egne Hænder kan afstedkomme«. 1785 udvidedes dog atter denne Frihed til, at de ved egen og Familiens Hjælp maatte forarbejde og sælge vævede Varer, baade grove Tøjer, Lærred, Dynevaar, Dækkener, Gulvtæpper osv. Københavns Væverlav holdt et vaagent Øje med, at Privilegiet ikke overskredes. 1789 ses det, at Dragørboerne klagede over, at Stadens Politimester, efter Lavets Foranledning, havde forbudt deres Hustruer at væve. Beboerne fik dog Medhold hos Kancelliet — i Henhold til nævnte Forordning af 1770 — kun skulde de godtgøre, at Væverskerne hørte til de indrullerede Søfolks Familier[2]). 1803 klagede atter Stadens Linnedvæverlav over Indgreb i deres Rettigheder og lod alle Dragørkonerne indstævne for Retten. Alle de Koner,

[1]) Kanc. Brevbog. 1773, 565
[2]) Kanc. Brevb. 1789, 2271.

hvis Mænd var indrullerede, blev frikendte; kun én, som var gift med en Skomager, maatte betale 4 Rdlr i Bøde. — Med Næringsloven af 1857 indtraadte som bekendt fuld Næringsfrihed ogsaa paa dette Omraade. Spørger vi nu hvilket Antal Væve, der brugtes i Byen, ses det, at der 1743 fandtes mindst 150. Omkring 1830 brugtes en Væv i omtrent hvert Hus, altsaa paa det nærmeste 300. Endnu 1870 fandtes 270 Væve, hvoraf 21 brugtes til uldent Stof, 53 til Bomuldstøj, 170 til Linned og 26 til andre Tøjer. Produktet solgtes dels underhaanden til Forbrugere, dels til københavnske Handlende. I 1880erne indbragte dette Erhverv 60—70,000 Kr. aarligt til Byen. 1890 brugtes endnu 112 Væve. I 1830erne byggedes et større Væveri ovenfor Byen af Fabrikør Stahl. Det maatte imidlertid snart nedlægges. I 1889 købtes og udvidedes af Grosserer J. Chr. Christensen det en Del Aar tidligere af Thøgersen & Søn anlagte Linnedvæveri paa Store Magleby Grund; det indrettedes til Jaquar-Væveri og dreves fabrikmæssigt. Det omfattede 80 Væve og beskæftigede straks ca. 150 Kvinder, for hvem Hjemmevæveriet daarligt kunde betale sig mere. Vævehaandværket er nu for Dragør kun et Minde om en svunden Tid.

Blegeri har ogsaa gennem lange Tider været en Indtægtskilde for Byen. De flade Strandenge og Søvandet afgav gode Betingelser herfor; men da Hollænderne ejede Jorden, maatte man affinde sig med dem indtil Byen købte sine Blegepladser 1810. Her ligger Tusinder af Stykker Hvidevarer hele Sommeren, som Hovedstadens Lagere sender ud til Blegning. 1870 levede 12 Familier af denne Beskæftigelse; nu er der dog næppe mere end 8 Blegere, men flere af disse har Medhjælp til Arbejdet.

Fiskeri var fra gammel Tid et mer eller mindre lønnende Erhverv for Størstedelen af Dragørs Befolkning indtil Skibsfarten efterhaanden fangede dens hele Livsinteresse. Og naar Dragørboerne holdt op at fiske, var der fremmede Hænder nok til at tage fat. De fremmede benyttede saa Dragør Havn som »Leje«, og det er derfor umuligt at se, hvad der kom Dragørfiskere og hvad der kom de fremmede til Gode. Af Havnens Regnskab ses, at der omkring 1730 har været en ret

betydelig Opgang i Sildefiskeriet, som da i lang Tid synes at have ligget brak.

Havnens Indtægt af »Fiskerilaug« — den Tid Fiskerbaadene brugte Havnen i Fisketiden — altsaa foruden Sommerlaug og Vinterlaug — var 12 Skill pr Baad (for hele Perioden). Denne Indtægt begyndte pludselig at stige, først til 25, senere til 30 Sletdlr., hvoraf altsaa ses, at der har deltaget omkring 150 Baade. Fra 1785 til 1805 forøgedes Indtægten af »Fiskeripenge« yderligere til 60 Rdlr. aarligt, medens den igen fra 1810 til 1830 gik ned til 25 à 30 Rdlr. hvert Aar.

Derefter synes Dragørs Betydning som Fiskerleje atter ophørt. Silden gik paa sin lunefulde Vandring ad andre Veje mellem Havene og Fjordene, hvor den skiftevis fandt sine Livsbetingelser. Dens gamle Vej gennem Sundet kunde den til Tider næsten helt forlade og til andre Tider følge igen i rigt Maal. 1888 fiskedes af 12—14 Baade fra Dragør kun 565 Ol, og 1890 ca. 9000 Ol; det sidste Aar androg Sildefiskeriet i Sundet i det hele 50,000 Ol til en Værdi af 70,000 Kr.

Aalefiskeriet i Sundet og Kalvebodstrand synes ikke tidligere udnyttet i nogen væsentlig Grad af Dragørfiskerne, idet Hollænderne havde en Slags Monopol paa dette Fiskeri indenfor en vis Dybde rundt om Amagers Sydende. Fra 1865 lejede Dragørfiskerne Aalefiskeriet af Hollænderne for 40 Rdlr. aarligt, og fra 1870 for 80 Rdlr. aarligt. 1885 ophørte Lejemaalet, da Fiskeriet ikke betalte sig. Senere fiskede imidlertid Dragørerne udenfor »det laasede Vand«, og dette Fiskeri gav derefter ret godt Udbytte; 1888 fiskedes af faa Baade 1100 Pund Aal, der indbragte 6—700 Kr., og 1895 gav det en Indtægt paa 3400 Kr., 1899 endog henved 12,000 Kr.

Rejefiskeriet var fra Midten af det 18. Aarh. blevet en væsentlig Indtægtskilde. Det hedder herom hos Thura (1758): Næsten alle Husmænd paa Amager gaar om Sommeren i Stranden for at fange Rejer, som de daglig i stor Mængde føre ind til København og sælge med stor Fordel. Endnu i 1870erne og 80erne fiskedes paa Dragør aarligt for 2 à 3000 Kr. Rejer; men fra 90erne var dette Fiskeri ubetydeligt og er senere blevet ganske betydningsløst.

Torskefiskeriet i Sundet haves der ingen Oplysning om fra ældre Tid. I 1880erne og 90erne fiskedes fra Dragør for

4 à 500 Kr. aarlig, men senere er dette Fiskeri taget til, saa der omkring 1900 fiskedes for omtrent det dobbelte Beløb.

Jordbrug og Kreaturhold har gennem lange Tider tjent Byen som Bierhverv. 1677 ses, at 11 Beboere — foruden de to Gaardmænd, der havde 20 Køer — holdt 14 Køer; og mange havde baade Svin og Gæs, der maatte tøjres eller holdes ved Dørene, hvis Beboerne ikke vilde betale Græspenge for dem til Hollænderne. 1796 indførtes over 800 Gæs herfra til Hovedstaden, og senere er der fra Dragør solgt 800 à 1000 Gæs hver Sommer. Fra omkring 1770 til 1850 holdtes Køer af en stor Del af Beboerne, omtrent i hvert 6. Hus — foruden Kalve og Faar — og dette Kohold var til megen Nytte, særlig under den engelske Krig. Efter 1830 holdtes en Del Heste til Vognmandskørsel. Omkring 1890 havde Byen 74 Heste, 42 Køer, 34 Faar og 26 Svin.

For at kunne holde denne Kvægbestand, havde mange af Beboerne lejet og senere købt Jordlodder af Maglebylille Enge til Græsning og Høavl. 1775 havde ikke mindre end 40 Dragørboere saadanne Englodder. En stor Del deraf købte de efter Udskiftningen. Men da Dragør 1812 købte de 200 Tdr. Land af Hollænderbyens Fælled tæt Syd for Byen, solgtes Maglebylillejorderne igen. Kommunen var endelig istand til selv at skaffe Beboerne den nødvendige Græsning; om de end ikke havde tilstrækkeligt Vinterfoder, kunde de drive Kreaturhold som et nyttigt Bierhverv. Byen havde da, foruden en Del Heste, 100 Køer, 30 Kalve, 4 Faar og 100 Tillægsgæs.

Handel fra aaben Bod synes ikke fundet Sted paa Dragør siden Christian d. 4. helt forbød Hansetrafiken og indtil 1760-erne. Al Handel i Nærheden af Hovedstaden skulde drages derind, og særlig efter Christianshavns Anlæg blev Amager henvist til at handle der, idet der skulde betales Accise af alle de Varer, der førtes ind og ud. Men efterhaanden som Skibsfarten udviklede sig paa Dragør, opstod der Handelsskippere (som jo maatte løse Næringsbevis i København), og de tilførte de fleste — ogsaa fremmede — Varer til Forhandling fra deres Fartøjer i Havnen, og derved forsynedes Byen med de nødvendigste Ting til Livsopholdet.

Den første Købmandshandel, der findes oprettet paa Dragør, knyttede sig til Ejendommen Nr. 4 (Matr. Nr. 17) paa Konge-

vejen, der egentlig er et gammelt Købmandshus. Det ejedes af Grith Hansdatter, der 1766, 20. Juni, fik Bevilling af Rentekamret til Høkeri med Urtekram, Isen- og Galanterivarer. Hun solgte 1780 Stedet til sin Svigersøn Jan Evertsen for 298 Rdlr., og Købmandshandelen synes fulgt med. Omkring 1790 ejede Skipper og Foged Jacob Bertelsen den vestlige Del af Grunden, hvor han lod opføre den nuværende ret statelige Bygning, som han med Udhuse osv. 1793 fik vurderet til 2400 Rdlr. Den østlige Del, hvor Købmandshandelen var, ejedes af Lods Jens Jansen, som formentlig stadig drev Forretningen. Jacob Bertelsen solgte imidlertid 1814 sin Ejendom til sin Svigersøn Skipper Hans Olsen Brodersen, som døde tidlig og hvis Enke da giftede sig med Lods Jens Jansen. Ejendommene blev derved atter forenede. Det samlede Kompleks købtes 1818 af Koffardikaptajn P. Jepsen, senere Lodsbogholder. Han drev en ret betydelig Handel og udvidede 1830 og 1837 Ejendommen ved Tilkøb af to Huse øst for, tilhørende Chr. Nielsen Asp og Jacob Isbrandtsen Raagaard. Efter Jepsens Død (1858) fortsatte hans to Døttre, Trine og Julie Jepsen Forretningen, indtil den længstlevende giftede sig med Købmand J. N. Ravn, som derefter drev den i ca. 40 Aar.

Den næste Købmandsbevilling blev givet 1784 til Cornelius Theisen Palm, der fik Tilladelse til at holde Udsalg af Spækhøker-, samt ostindiske og vestindiske Varer, imod at købe sine fremmede Varer i København. Han benyttede kun Bevillingen til 1789, hvorefter Magnu Albrechts 1791 søgte om Tilladelse til at overtage den paa samme Vilkaar og mod at svare 4 Rdlr. i aarlig Afgift[1]). Antagelig var det den samme Handel, som Sidse Hansdatter 1797 fik Tilladelse til at overtage efter sin Moder, og som senere (1815) Høker Hans Henriksen Palm havde. 1819 besværede Palm sig over, at det var blevet forbudt ham som Spækhøker at handle med Kaffe og Sukker. Han mente, at Kapt. Jepsen var Skyld deri. Senere blev han Sætteskipper og deltog i Bjærgninger. Som saadan klagede han 1823 til Amtmanden over, at flere af Bymændenes Baade fik større Parter i Bjærgningerne, end de var maalte til. Hvordan det senere gik med Handelen,

[1]) Sæl. Reg. 79, 622 og 88 b., 788.

ses ikke. I 1830erne havde Dragør to Urtekræmmere og 5 Høkere. Efter Næringsfrihedens Indtræden kom der snart flere til. 1890 havde Byen 29, mest mindre Handlende.

Under *den engelske Krig* led Dragørs Erhvervsliv, særlig Søfarten, et alvorligt Skibbrud, som det tog lange Tider at genoprette. Skibsfarten var ikke blot afbrudt i mange Aar, men omtrent hele Byens Skibsflaade, og dermed Størstedelen af dens sammensparede Formue og Ejendom, gik tabt, hvorved dens Eksistensbetingelser i væsentlig Grad var lagt øde. Allerede 1801 greb Krigen forstyrrende ind i Byens Liv. Hele det indrullerede Mandskab kaldtes til Vaaben. I en Notits i Byens Regnskabsprotokol afspejler sig den Nervøsitet, der greb Beboerne, da Englænderne mødte foran København. Efter Indføringen om Regnskabets Afslutning for Aaret 1800 har Skriveren tilføjet: »Dette blev skrevet og indført i Hast, da den engelske Flaade belejrede Hovedstaden Kiøbenhavn, som udholdt Slaget imod ham i 5 Timer den 2. April 1801, og vi Dragørboere hver Mand blev sat i Bevægelse til Forsvar for Kongen og Landet og med Indkvartering af Soldater.

Gud lad os i Fred og Venskab leve
Naaer vore Fjender os omsveve,
At vor Dragøebye med Enighed maa staae
Og alle vore Fjender til Skamme undergaae».

Efter Bombardementet blev Amager sat i Forsvarstilstand, og Øen blev stærkt hjemsøgt af Indkvartering. Flere forskellige Korps blev udlagt i Kantonnement i Landsbyerne, og en stor Del Kystmilits blev stationeret langs Øens Østkyst.

I Kystbevogtningen deltog det nylig sammentraadte frivillige Kongens Livjægerkorps, hvis 1. Regiment havde Kvarter i Kastrup og Stabskvarter paa Kastrupgaard. Her skal Bournonville have hentet Idéen til sin Ballet »Livjægerne paa Amager«. Dette smukke Korps rummede iøvrigt mange fortrinlige Mænd af de mest forskellige Borgerklasser, ogsaa kunstneriske Kræfter, saaledes flere af Det kongelige Theaters Kunstnere, som medbragte et godt Humør, der virkede oplivende baade paa Beboerne og Soldaterne og ofte bidrog til at forkorte den lange kedsommelige og besværlige Kystvagt. Denne bestod i at passe paa, at Ingen deserterede fra Amager med

danske eller svenske Baade, og at ingen Brevveksling førtes med Englændernes Flaade ved Hjælp af Skippere eller Rejsende,

I 6 Aar var Tilstanden usikker, og det 7. Aar brød Krigen atter ud, endnu mere voldsom. I Høsten 1807 mødte igen den engelske Flaade foran København. Dens Tilsynekomst satte en saadan Skræk i Beboerne, at de i Mængde flygtede fra Staden. Mange ældre Folk, Kvinder og Børn søgte ud paa Amager, hvor de troede sig mere sikre overfor Fjendens Kugler. Vogne fra Staden sendtes her ud for at hente Forsyning af Levnedsmidler. De tog Kvæg og Sædhovene paa Marken og gav som Betaling en Seddel fra Amtstuen. Sæden blev kastet ind i Proviantgaarden eller det kgl. Magasin, og da Bønderne igen fik Ordre til at hente den, var den raadden og ødelagt.

Blokeringen af Staden strakte sig dog ikke til Amagersiden. Kun Øens Adgang til Saltholmen blev spærret, og Bønderne turde neppe slippe deres Kvæg paa Fælleden af Frygt for fjendtlig Landgang for at hente det. Under den engelske Flaades Manøvrering i Sundet kom et af dens Linieskibe, »Mars«, som var paa 60 Kanoner, paa Grund paa Saltholmsflakket og blev stukket i Brand. Dragør havde stadig Besøg af Blokeringsflotillen, som søgte at spærre al Sejlads i Sundet og al Tilførsel til Staden fra Søsiden. Men da det ikke vilde lykkes derved at tvinge Hovedstaden til at udlevere vor — den dansk-norske — Flaade, tog Fjenden den om Efteraaret med Magt og førte den bort.

Under Blokaden benyttede Hæren Lejligheden til at sætte Amager i Forsvarstilstand. 600 Ryttere og 1000 Mand Fodfolk, foruden Kystmilitsen, der omfattede 2—300 Mand, var lagt herud. Der anlagdes flere smaa Batterier paa Øens Østside, saaledes to ved Sundbyerne, to ved Kastrupværk, et ved Maglebylillevejen, to nord og et syd for Dragør. De var armerede med 66 større og mindre Kanoner. Ved Kastrup stationeredes en Stykpram, og i Dragør Havn laa 6 Kanonbaade til at holde Vagt og Udkik efter Fjenden. Kommandørkaptajn F. C. Fisker, der var udnævnt til Højstkommanderende over »Amagers Nationalarmé og Kystmilitse«, boede paa Dragør. Hans Næstkommanderende var Strandrideren paa Dragør, Major Moldrup. Til denne »Nationalarmé« sluttede sig mange

frivillige, der hverken havde Mundering eller Vaaben, udover hvad de selv skaffede sig, en Landse eller et Spyd. Man lavede sig Vagthuse af Tang og Jord langs Stranden. Og naar Majoren paa sin hvide Hest holdt Øvelser med Nationalarméen, samledes Befolkningen og fik sig en billig Morskab.

Marineforsvaret i Sundet lededes mest af Kommandørkaptajn J. C. Krieger, som ved flere Lejligheder gjorde sig fortjent ved Snarraad og Heltemod. Saaledes hændte det i Begyndelsen af Juni 1808, at en Konvoj paa ca. 80 Handelsskibe under Dækning af tre engelske Orlogsbrigger, kommende nordfra, ankrede op ved Malmø. Krieger havde samlet 21 Kanonchalupper og 7 Mortérbaade og lagt sig ved Dragør og Sydenden af Saltholmen for at opsnappe noget af det rige Bytte. To Gange søgte Konvojen at slippe bort, men blev drevet tilbage. Den 9. Juni Kl. 2 Eftm. lettede den tredie Gang for en frisk nordlig Brise, hvorfor Kanonflotillen straks løb ud fra Dragør, forcerede tværs over Farvandet og angreb Konvojen, som var delt i tre Grupper, hver med sin Beskytter. Baadene forfulgte de fjendtlige Skibe til henimod Falsterbo Rev. De forreste Afdelinger undslap. En Orlogsbrig og 12 Handelsskibe erobredes. De 5 Skibe løb paa Grund og maatte brændes[1]).

Nogle Maaneder senere, den 20. Oktober, havde Krieger bragt i Erfaring, at en engelsk Konvoj atter var under Indsejling til Malmø. Han fik hurtigt samlet sin Flotille paa 19 Kanonbaade ved Dragør. Herfra bemærkede han, at flere af de engelske Koffardiskibe ved Indsejlingen til Malmø var komne paa Grund og blev dækkede af den svenske Kanonflotille, og samtidig styrede et engelsk Linieskib fra Bugten, Kursen derind. Krieger besluttede da at angribe dette Linieskib og forcerede af al Magt ad Malmø, hvor det ogsaa lykkedes ham at afskære det Adgangen til Havnen. Det viste sig at være »Africa«, som derefter vendte og styrede sydefter. Krieger forfulgte det og naaede det Kl. 4 om Eftermiddagen, da det maatte vende for Falsterbo Rev. Der aabnedes en heftig Ild, som vedligeholdtes i to Timer; »Africa« syntes da saaledes tilredt, at det daarligt kunde holde sig. Pludselig sank Flaget, og jublende stormede en Del af vore Baade ind paa den formentlig overvundne Fjende for at tage Skibet i Besiddelse; men da de var

[1]) Tuxen: Den danske og norske Sømagt 586.

Skibet mindre end et Riffelskud nær, vajede dets Flag atter, og der haglede et Lag af »Skraa«, som var ganske ødelæggende, ned over vore aabne Baade. Modet svækkedes dog ikke; Kampen fortsattes til Kl. 6½, da Mørket hindrede Kommandør Krieger i at iagttage den svenske Roflotilles Bevægelser, hvis Anslag mulig kunde være farlige, og tiltagende Kuling desuden satte »Africa« i Stand til at retirere. Den havde 6 Døde og 53 Saarede. Paa Pumperne naaede den ind til Karlskrona, men blev aldrig til Skib mere. Først Kl. 11 om Aftenen naaede Flotillen tilbage til Dragør med ialt 28 Døde og 36 Saarede. De 25 Døde begravedes Andendagen efter paa Store Magleby Kirkegaard, hvor senere er rejst dem en smuk Mindesten med Inskription om denne Heltedaad.

I Midten af August Maaned laa Kaptajnløjtnant L Fabricius i Dragør med 12 Kanonbaade og 4 Mortérchalupper samt nogle Stykpramme. Ude paa Bugten gik et engelsk Linieskib til Ankers. Det lettede den 18. og stod nord efter. Da det var naaet til Aflandshage, vendte det og stod vester i, men Vinden døde hen, og det laa uden Føring. Fabricius benyttede Lejligheden til at give det et glat Lag, men Vinden blæste atter op fra vest, saa det flygtede over i Flinterenden efter at være forfulgt i 1½ Time af vore Kanonbaade.

Under forskellige Smaatræfninger sendtes en Del Kugler ind over Husene i Dragør. Et Sted dræbtes en gammel Mand, som var blind og laa i Sengen. Af Frygt for at blive ramt flygtede mange til Hollænderbyen under Skydningen. En Nat forsøgte en Baad fra den engelske Flaade at liste sig ind i Havnen og at stikke Ild paa de Fartøjer og Kanonbaade, som laa her. Mandskabet overfaldt Vagten, som de slog til Jorden. Men der blev dog hurtigt alarmeret saa mange Folk, at Englænderne maatte flygte uden at faa udført deres Plan.

Kapertiden — saaledes kaldtes den sidste Del af Krigen — varede ogsaa i 6 Aar. Fra 1807 begyndte det engelske Kapervæsen at tage stærkt Overhaand i vore Farvande, og Regeringen gav derfor Ordre til at udstede Kaperbreve til alle de Skippere, der ønskede saadanne, samt at understøtte dem med Penge og Vaaben til Udøvelsen af Kaperi. Det erobrede Bytte tilfaldt Staten, men deltes i Reglen mellem denne og Kaperne,

[1]) Victor Hansen: Vore Søhelte, 471.

saaledes at de sidste fik 20 % af Værdien. Der var ofte gode Penge at tjene, og Kaperskibe sværmede omkring i vore Farvande næsten som i Vikingetiden. Der udbetaltes i den Tid, Krigen varede, 7 til 8 Mill. Rbdlr. i »Prisepenge«, d. v. s. Udbytte til Kaperførerne.

Under disse Forhold tog Dragør ivrigt Del i Kapertjenesten. Byen mistede selv saa at sige hele sin Skibsflaade, der dels blev kapret og ødelagt, dels maatte sælges af Mangel paa Fragtfart. Mange af Beboerne maatte søge Hyre paa Kapertogterne mod de fremmede Fartøjer. Flere Gange gjorde de et godt Kup, naar det lykkedes at faa et engelsk Skib sat paa Grund i Sundet, saa det blev gjort til Prise eller plyndret og stukket i Brand. Saaledes ser vi 1807, at et engelsk Barkskib »Arcade«, der var løbet paa Grund og formentlig forladt af Mandskabet, blev annekteret og gjort til Bytte af 4 Fiskerbaade fra Dragør. 1813 blev ligeledes et fjendtligt Skib »Turbulent«, der grundstødte paa Saltholmen, plyndret og brændt af Dragørboerne. Ved saadanne Lejligheder kom de i Besiddelse af mange Ting, engelsk Fajance og andre udenlandske Sager, som i lange Tider efter bevaredes omkring i Husene. Ved Nedrivning af gamle Huse er der ogsaa blevet fundet Penge fra den Tid; saaledes fandtes i 70erne indmuret i en Væg ca. 1000 Kr. i hollandske og engelske Guldmønter.

Ogsaa fra Dragør udrustedes i al Fald ét Kaperfartøj, maaske flere. Det vides dog kun, at Kaperbaaden »Jægeren« førtes af Skipper Bertel Jansen baade 1810 og 1814. Han konkurrerede senere med Dragør Kommune om Bjergning af grundstaaende Skibe, hvorom der førtes flere Retssager. Det ses, at en Kaper i en af disse Sager dømtes til 27 Tamp, fordi han havde løjet for Retten. Senere ejede Bertel Jansen den første Udflyttergaard paa Kirkevejen fra Dragør til Hollænderbyen.

Efter Krigen fulgte en lang Dyrtid, under hvilken Seddelpengene sank ned til en meget ringe Værdi. Et Pund Kaffe kostede 48 Rdlr., et Par Støvler 400 Rdlr. Iøvrigt opstod en ondartet Tyfus, hvoraf mange Mennesker døde.

Gamle Kro, hvis Oprindelse sikkert kan føres tilbage til Hansetiden, synes efter Toldstedets Nedlæggelse et upriviligeret Værtshus eller Ølsalg. Det ses kun, at der af Hollænderne og andre indførtes tysk Øl hertil. Efter Toldstedets Gen-

oprettelse fik Tolderen Svend Hansen Gynge eller Bodicher 1664 Eneret til at holde Kro og brygge Øl til Salg (2 Del p. 6). Og 1669 fik han endvidere for sig, Hustru og Børn Kongebrev paa »det Stykke Jord langs Stranden, 300 Al. langt 120 Al. bredt, norden op til det, hvorpaa Toldhuset laa«[1]). Det var det tidligere Stettinske Fed, senere kaldet »Løkken«. Han har saaledes oprettet den gamle Kro. Der fortælles iøvrigt, at han fik Løkken paa en ganske pudsig Maade. Som tidligere kongelig Bødker var han kendt ved Hoffet og tog Del i Frederik d. 3.s Svanejagter paa Amager. Ved en saadan Lejlighed havde han inviteret Kongen paa Aalesuppe, og da Kongen kom, havde han tøjret sine Gæs oppe paa Taget af Huset. Da Kongen spurgte om, hvad det skulde betyde, svarede han, at han havde ingen Jord at tøjre dem paa (Hollænderne fik nogen Tid tidligere tilkendt sig Retten til al Fælleden udenom Byen). Kongen forærede ham da det nævnte Stykke Jord, der lige indtil 1850erne har til hørt Kroen; Ejeren kaldtes ogsaa Svend Bødcher, og det ses, at han endnu i 80erne nød en aarlig Pension eller »Naadepenge« paa 50 Rdlr. af Rentekamret. Antagelig er han død omkrig 1690; thi 1691 klagede Københavns Bryggerlav over, at hans Enke solgte Øl i hele Tønder til andre Kroersker i Dragør, og hun fik da Tilhold om, at hun kun maatte brygge til egen Udtapning[2]).

Den næste Kromand og Tolder paa Dragør var Johan Pedersen Holst, der ogsaa blev Foged i Byen. Han var gift med en Datter af Svend Bødcher. Han synes død omkring 1710. Enken, Abel Svendsdatter, drev i en Aarrække Kroen. 1720 blev hun gift med afskediget Regimentskvartermester Hans Duche, der synes død Aaret efter. 1721 finder vi nemlig, foruden Madam Duche's »gamle Kro« en nyere Kro, der dreves af Tolderen Mathias Houcke, som havde været hendes Bestyrer i nogle Aar. Madam Duche vilde ikke afstaa sin Bevilling til ham, skønt Kongen ønskede, at Tolderen skulde have en Kro til Hjælp til sin Bestilling, saa han kunde holde en Hest; han fik da en anden Bevilling, imod

---

[1]) Sæl. Reg. 27, 345.
[2]) Kbh Dipl. 7, 353.

at han skulde tage sit Forbrug af Varer fra den ældre Kro[1]). Først 1734 afstod Madam Duche Gamle Kro til sin Svigersøn, Maanedsløjtnant Henrik Lassen (Lasson), hvis Enke afstod Kroen igen 1752 til Sønnen Jens Lassen, der 1788 afstod den til Chr. Stavanger. Den havde da i 125 Aar været i Svend Bødchers og hans Efterkommeres Eje, og derved adskiltes den fra Tolderbestillingen.

Stavanger drev Gamle Kro i mange Aar, stadig sammen med Bryggeri. Der holdtes to Heste og to Køer. Den bestod 1793 af følgende Bygninger: søndre Stuelænge, 14½ Al.,

Gamle Kro, omkring 1840.

med Bolig, hvorefter Port og en 2-Etages Hjørnebygning med Spise- og Brændevinskamre og Sal ovenpaa; østre Længe, 29½ Al., Materialhus og Sengekamre; nordre Længe, 30 Al., Bryggehus, Maltgøreri med indmuret Kølle og Hestemølle; vestre Længe, 33⅛ Al., 4 Fag Krostue, Sovekammer for Logerende, Ølkælder, Vaskehus og Stald. Østen for Gaarden laa Have med Lysthus ud til Stranden. Norden for: Foderhus, Vognskur, Vognskjul. Vesten for: Foderhus og Rejsestald. Vurderingssummen var 3,800 Rdlr.

Efter Stavanger fulgte Gæstgiver Meyer vistnok som Ejer.

[1]) Rytterdistr. Amager og Møens Kopibog 1720—71, 202, 669.

Han havde Kroen endnu 1830, da den var bortforpagtet til P. Clausen Kromann for 600 Rdlr. aarlig. Efter ham fulgte P. Lyngby. 1842 købtes Kroen af Lars Madsen, der senere købte den nordre Bondegaard. Han ombyggede Kroen og solgte den 1869 til Ole Nielsen. Senere havde Adam Møller den, hvorefter den ret hyppigt skiftede Hænder. Siden 1907 drives den under Navnet »Strandhotellet« (vurd. til 85,000 Kr.) Sidste Ejer: Proprietær Eiche.

Ny Kro ses da oprettet omkring 1720 af Mathias Houcke, der havde den endnu 1760. Derefter ejedes den af Jacob og Knud Leth og fra ca. 1800 af Jacob Knudsen Leth, hvis Enke drev den endnu i 1830erne sammen med Søren Leth. Der tilhørte da et betydeligt Bryggeri. Senere var Dirch Jensen Ejer. Hans Enke havde den til omkring 1880, da hun blev gift med C. P. Krause, der senere solgte baade denne og Gamle Kro (Strandhotellet) til Johan Rander.

Ved Siden af Kroerne dreves i Dragør forskellige Værtshuse, saaledes af Ole P. Raagaard, som døde 1825, og H. Svane, der 1837 fik Tilladelse til at holde Beværtning »ved Væveriet« — formentlig ved »Højrup« ovenfor Byen. Med Sømandslivet fulgte selvfølgelig et vist Kroliv. Iøvrigt var de Forlystelser og Fester, som Dragørboerne dyrkede, deres Bryllups- og Barselgilder, Fastelavnsfester osv. nærmest en Efterklang af Hollændernes Skikke. Byen havde ligesom Hollænderbyen sin »Vært«, hos hvem Beboerne holdt deres Gilder, og hvor de havde deres Danselokale. Thi ogsaa her var Dansen, ligesom i Hollænderbyen, en af de mest yndede og mest dyrkede Fornøjelser. Om Vinteren holdtes tilsidst Dans i flere forskellige Danselokaler, skiftevis, saa der gerne mindst en Gang ugentlig var »offenligt Bal«.

Familiefesterne forplantede sig let fra de to hollandske Gaardmandsfamilier, der boede i Dragør, og man vedligeholdt de gamle hollandske Traditioner endnu længere end i selve Hollænderbyen. Da Hollænderne efter den nordiske Krig 1711 vedtog at afskaffe store Bryllupper og fastsatte en Bøde paa 10 Rdlr. for at afholde et saadant, mente Dragør-Gaardmændene sig ikke pligtige at følge Vedtægten og de holdt over 20 Aar efter en saadan Bryllupsfest i 3—4 Dage. De maatte derfor begge betale denne Bøde; men de tog dog en

Forskrivning fra Schouten om, at de kunde fordre deres Penge tilbage, dersom andre fik Lov at holde stort Bryllup uden at svare den samme Afgift[1]). Fra disse Gaardmænd og de øvrige Hollændere, der satte Bo paa Dragør, forplantedes deres Familie- og Festskikke til hele Byens Befolkning, forsaavidt den havde Raad og Evne til at følge de mere velhavende Bønders Sædvaner.

De offentlige Dansestuer, der opstod efter 1800, var nærmest et Surrogat eller en Erstatning for de afskaffede store Gilder, til hvilke saa at sige hele Byen var med. Dansestuerne var et Udslag af den Lyst og Trang til at danse, som disse Gilder og Fastelavnsfesterne havde efterladt. Den tiltagende ubemidlede Befolkning maatte skaffe sig Fornøjelser ad andre Veje, og Dansen genopstod i en anden Form i de lejede offentlige Danselokaler, eller om Sommeren paa de aabne Estrader i Skov og Lund. Særlig i Fastelavnsugen slog Byen sig sammen i en fælles Glædesrus, der varede hele Ugen igennem, ligesom i Hollænderbyen. Saa slog man Gækken løs om Dagen og dansede til Morgenens Gry, mens Punschekanden gik flittig rundt og satte Humøret og Sangen til Højbords; thi den der kunde synge og lave Morskab var en velset Gæst. Flere Steder paa Dragør fik man Lov at holde saadanne Dansestuer, hvor Værten fik Tilladelse til Udskænkning, naar Dansen holdtes efter Tur. Musikken var en skrattende Violin, undertiden tillige en Clarinet. Og hvem husker ikke P. Clausen Kromanns og Lars Ols' lave Stuer, hvor Tapetet var revet af Væggene for at gøre Plads; man maatte ikke gøre for høje Hop for ikke at støde Hovedet mod Loftsbjælkerne. Senere kom mere moderne Lokaler, som »Phønix«, Holms og Schmidts Lokaler, der ogsaa tjente som Foreningslokaler for de selskabelige Foreninger, der stiftedes efter Grundlovens Tilblivelse. Om Sommeren søgte man ud til »Dragør Lund«. I den lille Skovremise var indrettet Dansestrade og Telte, hvor man skænkede Kaffe og Punsch, naar Dansen gik under den blaalige Røg mellem Træerne fra Ilden under Kedlen. En Gynge fandtes for den pure Ungdom:

»En lille Jolle, der var malet blaa,
Faldera,

[1]) Bilag X.

var noget af det første, som man saa,
Faldera,
Der hang i Tove mellem et Par Træer,
Faldera,
;,: at det en Gynge var forstaar Enhver,
Faldera. ;,:

Saaledes lød et Vers af den muntre Sang, hvori den unge Snedkersvend fra Paris tolkede sin Hjemlængsel og sine Minder om Lunden.

Men Slangen, der kom ind i Paradiset, fristede til Ufred, som udartede til Slagsmaal mellem Hollænderbyens Tjenestefolk og Dragørs Ungdom, saa Politiet maatte skride ind, og derved blev den gamle Folkeforlystelse forbudt. Hvorledes man saa fremtidig fandt Ophavet til de smaa Børn, som kom fra »Lundestenen«, melder Historien intet om.

Foreningslivet begyndte i 60erne at udfolde sig. Karakteristisk nok var den første selskabelige Forening, der stiftedes, Sangforeningen (1867). Den opstod af Haandværkerne. Derefter stiftedes Skibstømrer- og Skibsrhederforeningen (1873), som ved Siden af sit selskabelige Formaal dannede en Enkepensionskasse. Befolkningen delte sig i Klasser efter Interesser. Snart kom Lodsforeningen »Enigheden« (1880), der virkede rent selskabeligt. 1886 stiftedes Foreningen »Dragørs Fremme« med det Formaal at virke for Byens Forskønnelse, Beplantning og Fremskridt paa forskellige Omraader. I Foraaret 1887 paabegyndte den Tilvejebringelsen af Anlæget, hvortil Kommunen skænkede Grunden. Og 1906 søgte man atter ved Dannelsen af Borgerforeningen at samle de ret splittede Elementer indenfor Søfart, Handel og Haandværk til at samvirke, ikke blot selskabeligt, men ogsaa i human Aand, hvilket har givet sig smukke Udslag i Tilvejebringelsen af Alderdomshjemmet, Lærlingehjælp m. m. Foruden disse Foreninger har forskellige andre virket i religiøs, samfundssikrende og samfundsstøttende Hensigt, saaledes Kristelig Forening, som har bygget Missionshuset »Bethania« (1896) og to forskellige Sygekasser.

Dragørs ***Samfærdsel med Hovedstaden*** foregik i ældre Tid mest tilsøs, skønt her ogsaa fra gammel Tid har været Vognmænd til at besørge Varer og anden Transport. Ogsaa om-

kring 1800 findes nævnt en Vognmand. Men de fleste maatte bruge Apostlenes Heste, naar de ikke havde alt for stor Byrde. Mange Væversker tog deres Tøjruller paa Nakken og vandrede til Staden efter deres Væveløn, og Lodserne maatte i Reglen gaa Turen. Den første egentlige Dagvognsforbindelse oprettedes i Slutningen af 40erne af en københavnsk Vognmand, der holdt ved Karen Mads' Bakke ovenfor Byen og blæste Hornsignaler naar Vognen afgik, til Fryd for Byens Ungdom. 1850 oprettedes en daglig Postbefordring og et Brevsamlingsted. Tidligere blev Posten lagt ind i Gæstgivergaardene paa Christianshavn, hvorfra den besørgedes ved Lejlighed med Torvevognene. Ved den stærkt tiltagende Skibsfart og Lodstrafik i 50erne voksede ogsaa Vognfærdselen, saaledes at der stadig gik 20—30 Heste paa Landevejen for at besørge Trafiken mellem Dragør og København. Omkring 1900 sattes en Automobilbefordring i Gang.

Allerede Exner opdagede Dragørs maleriske Egenskaber, dens karakteristiske Befolkning, dens smaa Huse, snævre og snørklede Gader med snadrende Ænder i Rendestenene, løsgaaende Svin og Gæs. Senere har mange Malere fundet Vej herud og hentet Sujetter til mange Billeder, saaledes Viggo Johansen, C. Blache, Chr. Mølsted, C. Wentorf m. fl.

Fra Slutningen af 80erne begyndte Byen at indbyde til Sommerbeboelse ved Beplantning og Badeanlæg. Foreningen »Dragørs Fremme« medvirkede hertil, og da Banen endelig 1907 traadte i Virksomhed, kom der Liv baade i Landliggeriet og Villabebyggelsen. Det tidligere Liv fra Søen er borte, men nye Fremtidsudsigter aabner sig for Dragør gennem Byens frie, rolige og sunde Beliggenhed ved Øresund og i passende Afstand fra Hovedstaden.

2. Offentlige og kommunale Forhold.

Toldstedet. — Smugleri. — Toldhuset. — Toldere. — Havnen. Dens Virksomhed — Strid med Hollænderne. — Bygrænsen og Skatteforholdet. — Fogden og de fire Mænd. — Dragør som særlig Kommune. — Vedtægter. — Bjergningen. — Bjergningsomraadet. — Delingen. — Byens Kasse. — De Fattiges Bøsse. — Skolen. — Byforstanderskabet. — Jordkassen. — Høhoveriet. — Skatter. — Kirken.

TOLDSTEDET paa Dragør genoprettedes umiddelbart efter Svenskekrigen som et Visitør- og Kontrolsted, efter at det havde været nedlagt i et halvt Hundrede Aar[1]). 1662 ser vi nemlig, at Toldvisitør Christian Simonsen fik kongelig Tilladelse til at bygge »et huss oc werelse« paa en øde liggende Jord ved Skibsbroen, imod at svare Jordskyld af Jorden og paa Betingelse af, at Huset ikke hindrede Fortifikationen, som var eller var paatænkt[2]). I de nær paafølgende Aar ses af »Dragør Toldbog«, som er begyndt 1667, at der efter Krigen var en Del Indførsel hertil, navnlig af Kreaturer, Korn, Landbrugsredskaber, Brænde og Fødemidler som Ærter og Flæsk, baade fra Sverige, Bornholm og sjællandske Byer. Toldindtægterne var endnu ikke store; men Tolden var ogsaa ret lav, nærmest en Havneaccise af alle de Produkter, som førtes ind og ud af Havnen. I de første 20 Aar var hele Toldindtægten næppe mere end 20 Rdlr. aarlig. I Tiden 1700—1730 blev den i Gennemsnit ca. 100 Rdlr. aarlig, og i 1760erne naaede den op til omkring 300 Rdlr., deri dog indbefattet Konsumptionsskat og Rancionspenge til de danske Søfolk, som

[1]) Det blev nedlagt af Christian d. 4., der overdrog Schouten i Hollænderbyen at indkræve Tolden og indbetale den til Københavns Toldkammer.

[2]) Kbh. Dipl. VI, 375.

var i tyrkisk Fangenskab, samt en ekstra Slaveskat, der var 9 Sk. pr. Læst af udgaaende Fartøjer.

Toldindtægterne bestod væsentlig i en Værditold og en Havnetold. Værditolden var af indenlandske Varer 2 Sk. og af udenlandske Varer 4—6 Sk. af Daleren. For Luksusartikler og mange Fødevarer samt Strandingsgods beregnedes dog 8 Sk. af Daleren ($^1/_{12}$ af Værdien). I mange Tilfælde blev dog den Told der paahvilede indenlandske Varer eftergiven, f. Eks. for Brændsel, Bygningsmaterialer til Brug efter Krig, Brandskade og anden Ødelæggelse. Havnetolden var af udgaaende Fartøjer 2 Sk. pr. Læst og af indgaaende fra Indlandet 4 Sk., fra Udlandet 8 Sk. pr. Læst af Fartøjets Drægtighed.

Efter 1718 ses opkrævet en Havneaccise eller Læsteafgift af Fartøjerne, $1^1/_2$ Sk. pr. Læst, der faldt sammen med Konsumptionsafgiften af alle indenlandske Varer, medens der af de udenlandske krævedes en større Varetold for indførte Varer. Indførselen til Dragør var efterhaanden stegen betydelig. Alene af Strandingsgods kunde Tolden for ét Aar beløbe sig til 70 Rdlr. 1735 var den samlede Toldindtægt 720 Rdlr., hvoraf for en enkelt Stranding i December 589 Rdlr. Næste Aar var den kun 123 Rdlr. De væsentligste Indførselsartikler var da: 493 Favne Brænde, 9 Læster Stenkul, 205 Tdr. Ærter, 131 Tdr. Malt, 39 Tdr. Byg, 87 Tdr. Gryn, 395 Tdr. Havre, 496 Tdr. Rug, 580 Tdr. »bederved« Hvede, 5 Læster saltede Sild, 115 Tdr. Æbler, 662 Traver Tækkehalm, 15,000 Stk. Tække-Kieppe, 163 Tdr. Aske (til Vask), 11 »Pierøcker«.

I Almindelighed indbragte Tolden knapt 100 Rdlr. om Aaret. Det synes derfor en daarlig Spekulation, naar Kromanden Hans Duche 1721 tilbød Rentekamret at forpagte Toldstedets Indkomster for 200 Sletdlr. (133 Rdlr.) aarligt og svare en Fjerdedel af, hvad der maatte indkomme udover denne Sum, samt afholde Lønning til Toldbetjenten. Rentekamret forlangte dog 3 à 400 Rdlr. i aarlig Forpagtning[1]). Senere steg Indtægterne vel en Del. Men efter Toldrullen tillodes det i Almindelighed ikke, at fremmede (udenlandske) Varer lossedes eller fortoldedes paa Dragør. Naar saadanne Smaavarer toges i Land, skulde

[1]) Rytterd., Amager og Møens Kopibog 1720—71, 202.

Kontrollen paategne Toldsedlen og Klareringen foretages i København. De væsentligste Indtægter var Konsumption samt Læstepenge af Fartøjerne. Det ses, at Dragørskipperne efter Ansøgning 1786 fik Tilladelse til, naar de passerede Sundet, at anløbe og losse indenlandske toldfri eller frigjorte Varer til egen Husholdning uden at betale Læstepenge. Losningen maatte dog ikke overstige en Fjerdedel af Skibets Last. 1798 gaves ogsaa Tilladelse til, at smaa Varepartier, som Amagerne indførte til eget Brug, maatte fortoldes paa Skibet. Under den engelske Krig synes Toldstedets Virksomhed helt indstillet. Efter Krigen indkrævedes tillige en Fyrafgift af Skibene efter Drægtighed. Der begyndte da en stærk Stigning i Toldindtægterne, ogsaa af Strandingsvarer; de udgjorde 1817: 216 Rdlr., 1827: 451 Rdlr., 1831: 726 Rdlr., 1845: 2557 Rdlr Derefter begyndte atter Nedgangen, som stadig er bleven fortsat, først paa Grund af Treaarskrigen, dernæst Skibsfartens Overgang til Dampdrift og endelig de meget utidssvarende og forsømte Havneforhold, som Dragør led under.

Smugleri blev, særlig i første Halvdel af det 18. Aarhundrede, drevet i ret stort Omfang. Der foregik Indsmugling af baade uden- og indenlandske Varer, dels paa Kysten, dels fra Skibene, der havde hemmelige Rum i Lasten, Skjulesteder, hvor de for at undgaa Toldvæsenets Opmærksomhed gemte »Kontrabande« og strængt toldpligtige Ting. Smugleriet gik saa vidt, at en Skipper 1733 uden Angivelse lossede en Last Brænde ved Nattetid paa Kysten ved Kastrup for at spare den ringe Toldafgift (4 Sk. pr. Favn). Hele Lasten blev konfiskeret. Der gik sikkert meget Smugleri i Svang. Toldvæsenet saa sig efterhaanden nødsaget til at danne et Visitørkorps til at foretage Undersøgelse hos Skippere og andre, der kunde formodes at huse eller gemme indsmuglede Varer. Korpset synes at have gjort gode Forretninger. Der fandtes saaledes 1751 hos en Skipper paa Dragør »efterskreven Contrabande og u-fortoldede Vare, som der var indpraktiseret: 92 Al. soert Fløyel. 53⅜ Al. soert Silcke Damast, 103 Al. Carmosin Ras de Cecille, 52 Al. brocheret Silcke Estoff, 45½ Al. soert Brock, 18½ Al. do., 12¼ Al. blaat og hvidt Dreyel, 11¼ Al. blaat og hvidt Ulmerdug, 212 Pd. Top-Sukker, 160 Pd. Candis do., 2 Lpd. Rosiner, 2 Lpd. Svedsker, ½ Ancker rød Viin,

derpaa 16 Potter, 1/8 Ancker gl. fransk Viin, derpaa 16 Potter, 1/8 Ancker ung fransk Viin, derpaa 16 Potter.« Sirtz-Cartunet blev tilbageleveret, da der præsteredes Bevis for, at det var købt i København. Det øvrige blev konfiskeret. Olmerdugen, Sukkeret, Rosinerne og Svedskerne, samt de tre halve Ankre Vin deltes mellem Opdagerne. Det øvrige Tøj og Klæde solgtes ved Auktion paa Toldkamret i København og indbragte 546 Rdlr. Efter Fradrag af Omkostningerne deltes Pengene saaledes: Staten fik 200 Rdlr., det overordnede Toldpersonale 100 Rdlr., Betjentene 100 Rdlr. og Børnehuset 100 Rdlr. Skipperen skulde egentlig have haft en Strafbøde paa 20 % af Varernes Værdi, men denne eftergaves ham.

Hos forskellige andre Skippere fandtes paa samme Tid mindre Partier uangivne Varer, t. Eks. et Sted: Smør, røget Oksekød, Faareost, 1/2 Td. Mjød, 3 Kalveskind, tilførte fra Jylland. Et andet Sted fandtes Lærred, Dynevaar m. m., indført fra Riga. Her slap Ejerne dog med at »fornøje Betjentene« eller give en Daler i Bøde. Ogsaa hos flere af Bønderne fandtes Smuglegods: et Sted 24 Al. grønt Klæde, et andet Sted 14 Stk. Olmerdug, der indbragte 136 Rdlr., som sammen med en Strafbøde paa 200 Rdlr. deltes paa samme Maade, som ovenfor nævnt [1]).

Saadanne Sportler var en god Hjælp til de tarveligt aflagte Tolderes Gager. Senere foretoges flere lignende Ekspeditioner. 1781 fik Strandinspektør Guldberg og Strandvisitør Massach, begge ansatte paa Dragør, Ordre til at »visitere« paa Kysten og i Husene for at eftersøge ustemplede Varer og Kontrabande. Og der konfiskeredes ikke blot Varer, men ogsaa Kreaturer. 1785 ses, at der blev konfiskeret en Del svensk Drejl paa Saltholmen, hvortil det var overført for at bringes til Dragør til Blegning og derefter indføres til København som Blegvarer. Efter den Tid maatte Fogden paa Dragør attestere, at de Blegvarer, der indførtes til Staden, svarede til, hvad der var ført ud til Bleg.

Toldstedets Forvaltning varetoges først af en Visitør eller Tolder; senere havde han en Strandrider eller Strandvisitør til Hjælp. Omkring 1750 optræder Tolderen som Strandinspektør og omkring 1830 som Strandtoldforvalter med et Par

[1]) Kbhvns. Toldregnsk. 1731—52.

Told- eller Rorsbetjente som Medhjælpere. Visitøren begyndte med en aarlig Gage paa 33 Rdlr. 2 Mk. Selv om denne Gage senere fordobledes, var det ikke nogen lukrativ Stilling, og Indehaverne havde stadig ondt ved at klare sig. Da Strandvisitøren 1697 søgte Kongen om at blive fritaget for Familie- og Folkeskat, resolveredes der, at han i det mindste burde anses lig med en Sæde-Degn og svare for sig og Hustru 4 Mk. Hans Efterfølger var tillige Kromand og Foged paa Dragør. Men den næste Tolder, Mathias Houcke, sad meget slet i det. Han stod 1721 til Restance med 8 Aars Krigsstyr og Kopskat, 21 Rdlr. 86½ Sk., som han ikke vidste Udvej til at betale og søgte eftergivet. Desuden skyldte han 47 Rdlr. efter Antegnelser til sit Regnskab, hvad Kongen ogsaa eftergav ham. Samtidig søgte han om et Tillæg til Gagen, men den kunde ikke forhøjes, da han nød den samme som hans Formand. Kongen kunde dog ønske, at han, ligesom Formanden, kunde faa et Krohold til Hjælp, saa han kunde holde en Hest til sin Tjeneste. Den tidligere Kromand døde ganske vist, men hans Enke vilde ikke afstaa Privilegiet og heller ikke dele det med Tolderen, som Kongen foreslog. Forholdet ordnedes da saaledes, at Tolderen maatte bestyre et andet Krohold for hende. Efter hendes Død fik han saa selv Privilegiet paa den ny Kro. Han var Tolder i over 40 Aar. Hans Eftermand var P. G. Charicius, der blev forfremmet til Strandinspektør og havde to Strandvisitører under sig. Kommunen betalte ham 10 Rdlr. aarlig for Opkrævning af Havneaccisen. Den ene af Strandvisitørerne Friederich Massach fungerede tillige som »Chirurgus« eller Læge. Fra 1784 ansattes en Strand- eller Patrouillebetjent ved Kastrup, som underlagdes Toldstedet paa Dragør. Det havde vist sig, at Indsmugling af Kreaturer og Varer fra Sverige praktiseredes over Kastrup med Kreaturskøjten, der sejlede til Saltholmen.

Efterhaanden forbedredes Stillingen som Strandinspektør og Strandtoldforvalter. Dels gav Smugleritilsynet gode Sportler og Diæter, dels gav Bjergningsvæseret ofte god Fortjeneste. Fra 1798 tilfaldt der desuden Tolderne en Femtedel af de Læstepenge (10 Sk. pr. Læst), der opkrævedes af baade ind- og udgaaende Fartøjer. Og ved Fortoldningen af de havarerede Varer, som bragtes i Land fra grundstaaende Skibe, og

som da i Reglen solgtes ved Auktion, tilfaldt der vistnok ogsaa Tolderne en vis Part, ligesom de — indtil 1830 — havde en Mandspart i Delingen af Bjergningssummerne. Omkring 1830 havde Strandtoldforvalteren i Dragør, der havde Overopsyn med Tolden Amager rundt, 280 Rbdlr. i fast Gage samt »dobbelte Procenter og Sportler« mod en Toldbetjent i København. De 80 Rbdlr. svarede han for Embedsbolig. Han havde to Strandtoldbetjente, hvoraf den ene boede i Kastrup, lønnet med 60 Rbdlr. (108 Rdlr.) aarlig foruden de uvisse Indtægter. Toldintraderne var 1831 godt 1000 Rbdlr. Toldstedet var saaledes ikke nogen lukrativ Forretning for Staten; men det betalte sig dog nogenlunde. 1845 udbetaltes til Lønninger, Procenter, Diæter og Sportler 3065 Rdlr., medens den direkte Indtægt var 2557 Rdlr.

Fra 1848 overtog Lodsinspektøren i Dragør tillige Toldforvaltningen for den sydlige Del af Øen, medens der tillige ansattes en Strandkontrollør i Kastrup. For Dragørs Vedkommende ophævedes Toldforvalterstillingen 1912, og Opsynet overdroges til en Overrorsbetjent.

Toldhuset var indtil 1830 det samme som Toldbetjentboligen, der laa bag Gamle Kro ved den gamle Skanse. 1799 foreslog Strandinspektøren, Major von Moldrup, at bygge et Oplagshus for strandede Varer, men Generaltoldkamret ansaa det for ufornødent, da Varerne henlaa i aflaasede og forseglede Skibsrum, indtil de solgtes ved Auktion. Majoren boede selv paa »Elisenborg«, som han 1793 havde købt af Købmand Jens Lauritzen, København, der havde bygget Stedet til Fabrik. Senere købtes det af Toldvæsenet efter Vurdering for 2340 Rdlr. og var indtil 1845 Bolig for Toldforvaltrene[1]). Da købte nemlig Generaltoldkamret af Skipper Jan Pittersen Passer Huset Nr. 34 paa Kongevejen samt en tilliggende Plads af Kommunen, og herpaa opførtes en Bolig for Toldforvalteren, der boede her til 1912, da Huset solgtes til Marinen, som atter 1914 solgte det til Boghandler C. Schou.

Major Moldrups Efterfølger, Løjtnant Dichmann, ejede Huset paa det sydlige Hjørne af Strandlinjen og Strandgade

[1]) »Elisenborg« købtes derefter af Skibsrheder H. N. Jeppesen og senere af Skibsføret C. Borg, hvis Hustru mærkelig nok hedder Elise. Ejendommen drives nu som Restauration.

Den nordre Smedje og Toldhuset ved Havnen.

(291 a), hvor nu Lodsoldermand W. Møller bor.

1830 opførtes paa den nordre Side af Havnen et Told- og Karantænehus, som kostede 4000 Rdlr. Det blev derefter Bolig for Toldbetjenten.

Som *Toldere* paa Dragør kan nævnes følgende:

Toldvisitører: Christian Simonsen (1662), Hans Andersen (1669), Jacob Lauridsen Randerhus eller Brun, ogsaa kaldet Jacob Visiterer (fra 1673). Toldbetjente: Holdan Jensen Aagaard (1696), Johan Pedersen Holst (1700—11), Mathias Houcke (1711—52). Strandinspektører: Peter Georg Charicius (1752—77), J. H. Guldberg (1777—91), Major O. G. F. v. Moldrup (1791—1816). Strandvisitører: Bircherod (1759—68), Brinch, Friederich Massach (1777), Niels Rye (1784). Toldforvaltere: Løjtn. F. C. Dichmann fra (1816), Meyer (1831), Seemann (1845). Strandtoldbetjente: Jørgen Stær, Hein (1817), Løjtn. C. F. Moth (1823), Løjtn. Frohn (1839). Rorsbetjente: Krogh, Larsen, og Nic. Schmidt.

Havnen ved Dragør kan, som før nævnt, føres tilbage til omkring Aar 1600. Der har da uden al Tvivl været en Anlægsbro for mindre Fartøjer. 1640 finder vi nævnt en »Havn«, hvor Udskibning fandt Sted, og hvorfra Kronen ved Schouten i Hollænderbyen havde Toldindtægter, f. Eks. af udførte Heste. Paa Joh. Meyers Kort over Amager af 1656 findes et saakaldt »Pehrstette«, en lang Bro, hvor den nordre Mole nu er, og under Svenskekrigen nævnes atter »Dragør Havn« i Lensregnskabet, idet der hertil indførtes »Jernfang« fra et svensk Skib, som var brændt under Krigen. 1682 kaldes den »Skibsbroen«, hvorved Tolderen fik Lov at bygge sit Hus. Kort Tid efter Krigen maa Havnen være undergaaet en Forbedring, da Dragør begyndte at udvikle sig i Retning af Skibsfart. 1676 havde Byen 2 Jagter, 82 smaa og store Baade eller Skøjter, foruden 27 »Aaleskøjter«, som tilhørte Hollænderne,

Og der var da oprettet Toldsted, som opkrævede Havnetold til Kronen og Læstepenge, saa Kronen synes at have Del i Havnens Tilblivelse. 1674—79, under Fejden med Sverige, tjente Havnen som Station for en Del af Marinens Baadflotille; ogsaa Aar 1700, da den svenske Flaade truede med at foretage Landgang paa Amager og den 7. Juli mødte med 38 Linjeskibe og 10 Fregatter udfor Dragør, kom Havnen til god Nytte.

Allerede 1682 trængte Havnen til et Pakhus. Der blev anskaffet Egestolper til Bygningen. Begyndelsen til det senere Havne- og Bylokale stammer da sikkert fra den Tid.

Omkring 1700 begyndte en livlig Havnetrafik. Der fandtes da kun det nordre, indre Havnebassin, som gik langt længere ind mod Kroen end nu. Den første Udvidelse fandt Sted i Aarene 1725—29. Byens Beboere søgte 1725, sammen med Schouten og Scheppens i Hollænderbyen, Kongens Tilladelse til Udvidelsen og fik Bevilling til at bygge et nyt Havnebassin imod at lægge Skansen »bedre ud i Synder«[1]). Arbejdet og Udgiften synes fordelt paa Beboerne, der inddeltes i Arbejdsroder. Skipperne skulde skaffe Stenene tilveje. Det ses 1728 af en Tilføjelse til Havnens Vedtægt, at Enhver, der havde Baad eller Fartøj, skulde levere til Mikkelsdag en lille Baadfuld Sten pr. Læst af Fartøjets Drægtighed. Da Udvidelsen var færdig, søgte Beboerne om, at den fra 1718 paalagte Havneaccise til Kronen maatte tilfalde Havnens Kasse, eller i modsat Fald ydes Byen i Erstatning for, hvad Udvidelsen havde kostet. Rentekamrets Resolution herpaa, dateret 8. Marts 1730, lyder:

»Naar Indvaanerne paa Dragør fra sig giver deres skriftlig Revers i behørig Form, at de, uden enten nu eller i Fremtiden prætentere nogen Hjælp af Hs. May. Casse selv vilde besørge Havnens Bekostning oc Vedligeholdelse, saa bevilges allernaadigst, at de for den prætenderede Accises Betaling maa være befriede«[2]).

---

[1]) Der er her Tale om Batteriet Syd for Byen, der saaledes tidligere har ligget paa Havnens Sydside, hvor det skal være anlagt i Christian d. 4.s Tid.

[2]) Dragør Toldregnsk., Antegn. og Extr. 1700—1750.

Derefter havde Dragør Kommune fuld Ejendomsret over Havnen. Den næste Udvidelse fandt Sted i 1760erne, da Byens Skibsflaade var vokset stærkt. 1770 nævnes »den ydre Mellemhavn«. Midtermolen blev da forlænget, og der foretoges store Gravninger, da Strømmen og Tangen fyldte til, baade i »det søndre og nordre Hul«. Grave- og Muddermaskine og Ramslag var stadig i Virksomhed, saa Indtægterne daarligt kunde forslaa, skønt Indtægten af Bjergningerne 1758 var forhøjet til 9%. Men nu foretoges ikke nogen større Udvidelse før omkring 1860, da den store Yderhavn blev anlagt, nærmest for at forhindre Tangindskyldninger. Der brugtes til denne 821 Kubikfavne Sten, som alene kostede 8,800 Rdlr. Arbejdet fordeltes mellem Beboerne, inddelte i Arbejdsroder.

Om ***Havnens Virksomhed*** haves der ret udførlige Oplysninger. 1707 oprettede Dragør Kommune en Vedtægt om, hvad der skulde betales i Havnepenge for Losning og Ladning pr. Læst, samt for Baade, som enten i »Fiskerilaug«, »Vinterlaug« eller »Sommerlaug« søgte Havnen, og iøvrigt for Kølhalinger og hvad der skulde erlægges i »Pælepenge«, naar Jagter eller Joller efterdags tilkom som hjemmehørende paa Dragør. En af »de 4 Mænd« skulde have Oppebørselen og svare Regnskab derfor.

Indtægterne var i Begyndelsen ret smaa. Lossepengene var 2 Sk. pr. Læst, Kølhaling eller Krængning 1 Sk. pr. Læst. I Fiskerlaug gav en Baad 12 Sk., i Sommer- eller Vinterlaug 6 Sk., medens en Skøjte gav 2 Mk., et Fartøj gav 8 Sk. pr. Læst. Pælepengene var 1 Mk. 12 Sk. pr. Læst. Det vedtoges dog 1766 at Fremmede, som flyttede til Byen, skulde betale dobbelte Pælepenge. Af et Regnskab for 1747 ses, at der af Byens 110 Fartøjer og Baade brugtes 70 til Fragtfart og 40 Baade til Fiskeri, medens 30 fremmede Jagter og Baade søgte Havnen. 1817 fandt 163 Indklareringer og 174 Udklareringer Sted. Indførselen var mest: Smør, Ost, Brænde, Tørv og Mursten. Udførselen var navnlig Hvidkaal.

I de første Aar var Havnen fattig, saa den maatte laane hos Fogden og andre Velhavere. 1718 fandtes dog 222 Sletdaler i »klingende Mynt« i Havnens Pung. Og i den følgende Tid var Indtægterne 80—100 Sldlr. og Udgifterne 40—60 Sldlr. aarlig. Der var stadig Stigning, saa den selv kunde be-

koste sin Udvidelse 1725—29. Bjergningen var begyndt at blive en god Indtægtskilde. Havnen fik deraf først 3 %, fra 1732 5 % og fra 1758 9 % af de akkorderede Bjergningssummer, samt en Indtægt af Havnens eller Byens Baad.

I Tidsrummet fra 1745 til 1886 haves et nogenlunde overskueligt Regnskab over de forskellige Indtægtskilder, samt over Udgifterne, tagne i 10-aarige, afbrudte Perioder, og herefter er dannet følgende Oversigt over Fremgangen, i den Tid:

	1745—54	1765—74	1811—20	1831—40	1851—60	1865—74	1877—86
	Sldr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rdlr.	Rd.r.	Kroner
Andel i Bjergningsindtægter	1229	3605	12016	10111	6816	13645	41407
Havnepenge af fremmede Fartøjer og Baade	158	56	450	458			
Losning og Opkastning	250	574	623	318	2685		
Leje af Pramme, Flader m. m. samt Kølhaling og Krængning	814	1606	1177	1409		8570[1]	11124
Vinterlaug	1107	1223	761				
Fiskerilaug	250	337	318	1905	1048		
Sommerlaug	261	166	287				
Pælepenge	584	314					
Krængning, Fortømrings- og Gravepenge	0	109	361	181			
Saltholmsoverførselen	0	0	0	107	105		
Hus- og Pladsleje osv.	0	0	148	350	517	3224	10400
Renter	0	0	0	54	1862		
Accise	0	235	0	0	0	0	0
Andre Indtægter	693	238	253	185	—	—	—
Indtægtssummer:	5346	8463	16396	15078	13033	25439	62931
Udgiftssummer:	3930	9554	14527	12306	15401	25350	—?—

1) Kaldes nu Havnepenge

Havnens Formue var 1747: 958 Sletdlr., 1830 ca. 3000 Rdlr., 1888 ca. 34,000 Kr., foruden faste Ejendomme. Det var særlig i 70erne og 80erne den fik sine store Indtægter. 1888 havde den vistnok den største Indtægt, den nogensinde har havt, nemlig 12,571 Kr., hvoraf omtrent de 10,000 var Andel i Bjergninger. Derefter begyndte en stærk Nedgang, som trolig har holdt ved.

Udgifterne bestod væsentligst i Udgravning, Vedligeholdelse og Udvidelse af Havnen samt Lønninger. 1888 var Udgiften 6392 Kr.

Administrationen af Havnen varetoges oprindelig af Fogden og Tolderen. Fra omkring 1700 overgik dens Bestyrelse til en af »de 4 Mænd«, som varetog Byens Sager. Han forvaltede dens Kasse og førte dens Regnskaber, der aflagdes til en af Byen valgt Revision, hvorefter de decideredes af Amtmanden.

Fra 1762 ansattes en Havnefoged til at paase Orden og forsvarlig Omgang med Havnens Materiel, lukke dens Bomme, opkræve Havnepenge og andre Indtægter. Han lønnedes først med 100 Sletdlr. (66⅔ Rdlr.), senere 72 Rdlr., og fra 1818 med 144 Rdlr. aarlig[1]).

Fra omtrent samme Tid hidhører en Forordning om, at Tolderens eller Strandriderens Baade skulde være forsynede med et Spunds i Bunden til at tage ud om Natten, saa Baadene ikke kunde tages, eller benyttes til Desertering. Denne Forordning indskærpedes senere, men Byens Forstandere erklærede den for temmelig unyttig, da Byen havde mange Baade og Joller liggende i Havnen Dag og Nat, ogsaa til Lodstjenesten. De foreslog, at der i Stedet maatte lægges en »dygtig Bom« for Havnen med en forsvarlig Laas, hvortil Nøglen skulde bero hos Fogden. Dette blev der ogsaa givet Tilladelse til. Under Bødestraf skulde enhver Baad lægges indenfor Bommen, naar den var brugt[2]). Fra 1796 blev ansat en Havnevægter til »at befordre hele Byens Vel og Betryggelse ved ulykkelig

[1]) Som Havnefogder nævnes: Svend Jansen (fra 1762), Poul Schmidt (1773), Peter Hansen Strømberg (fra 1780), P. P. Pouls fra 1804 og efter 1815), Jacob N. Dorth (1814—15), Jan Carlsen Jans (1860), P. P. Pouls, J. H. Jans.

[2]) Sæl. Tegn. 76, 807.

Ildsvaade, som og at forekomme adskillige før her begaaede Tyverier paa Havnens Pladser, tillige paa vore udi Havnen beliggende Skibe«. Han skulde aabne og lukke Havnens Bomme. Skipperne maatte i Vægterpenge betale 2 Sk. pr. Læst af de oplagte Fartøjer. Vægteren lønnedes med 60 Rdlr. samt en Kjol. Baade Vægteren og Havnefogden havde en Mandspart i Bjergningsdelinger. Vægterposten ophævedes allerede 1813, da Skibene var ødelagte under Krigen.

En Udvidelse og Forbedring af Havneforholdene har flere Gange været paa Tale, navnlig i Krigsøjemed. 1801 holdtes saaledes Konference hos Amtsforvalteren, hvor Generaladjudant Løvenørn og to af Byens Forstandere var tilstede for at undersøge, om Havnen kunde uddybes til 7—8 Fod. Kommunen skulde lade undersøge, om der kunde graves en Rende i denne Dybde ind til Havnen. Nogle Sandgravere, der skulde foretage Undersøgelsen, troede imidlertid ikke, at en saadan Rende vilde blive »standhaftig«. Der blev gravet og mudret en Del, og videre kom man ikke. 1826 forhandlede Kommandørkapt. Henne med Byens Bestyrelse om en bedre Havn. 1828 foreslog Birkedommeren, at Staten overtog Havnen, men Byen vilde ikke gaa ind derpaa. Og da der atter 1843 udefra krævedes en Forbedring af Havneforholdene ved en Udvidelse og Uddybning, henholdt man sig til Sandgravernes Erklæring, og intet blev foretaget. Nogle Aar senere rejste Skipperne en Opposition mod Byforstanderne paa Spørgsmaalet, og efter Andragende fra en Del af Beboerne holdtes en Byforsamling 1848 om Havnens eventuelle Overtagelse af Staten, hvor det vedtoges at stille følgende Betingelser: 1) at Havnen blev udvidet og forbedret uden nogen Udgift for Byen, hverken da eller i Fremtiden; 2) at Havnekassens Beholdning af Kontanter og Obligationer tilfaldt Byen; 3) at Byens Fartøjer ikke i Fremtiden skulde svare højere Havneafgifter end de da gældende; 4) at de bestaaende Vedtægter om Bjergningen fremdeles blev gældende. — Dette kunde Staten selvfølgelig ikke gaa ind paa, og Byen blev nødt til selv at tage fat.

Det gamle Bolværk paa den nordre Side af Havnen, der var stærkt forfaldet, erstattedes i Aarene 1849—54 med en Stenmole paa 50 Favne, foruden Molen ved den indre »Maste-

grav«. Derefter foretoges en Revision af Vedtægterne; og efter de nye Vedtægter skulde der dannes en Havnekommission. Denne fik anlagt Yderhavnen i Tiden 1859—62, hvorved Havnen fik et stort Omfang; men da Molerne ikke blev tætte, var den stadig udsat for Tilfyldning og krævede hyppig Opmudring. Det næste Havneprojekt fremkom i Begyndelsen af 70-erne, da der paatænktes en Dampfærgeforbindelse Dragør-Limhamn i Forbindelse med Jærnbane. Da dette heller ikke lykkedes, paatænkte Kommunen selv 1875, med Havneforstander Johan Rander i Spidsen, at gennemføre et Havneanlæg til henved ½ Million Kr. Havnen skulde lægges ud til 15—16 Fods Dybde. Men da der ikke kunde ventes nogen væsentlig Støtte fra Statens Side, turde man ikke ofre et saa stort Beløb, skønt Kommunen da havde betydelige Indtægter fra Søen. Man var tilmed bange for en Konkurrence til Bjergningen, der stadig var Byens Kælebarn.

Dragør Havn (1910).

Foruden Havnens Lokale, der stammer fra 1682 og hvor Byens Bestyrelse holdt sine Møder indtil 1914, ejede Havnen de to gamle Smedjer, en paa den sydlige og en paa den nordlige Side. Den sydlige er vistnok den ældste, og den nævnes 1767 som »Smedehuset«. Efter den gamle Skanse, som laa her indtil 1721, kaldes Stedet her endnu »Smedebakken«. Den nordlige Smedje synes bygget som et militært Blokhus, der nævnes i Vedtægterne baade 1713 og

1732. Senere har det vistnok tjent som Karantænehus og benyttedes som saadant under Koleraen i 1850erne.

Den gamle ***Strid mellem Hollænderne og Dragørboerne*** synes først opstaaet om Retten og Adgangen til Havnen, hvorfor Kronen allerede i 1. Halvdel af det 17. Aarh. maatte gøre sit Krav gældende og tage Havnen i Besiddelse; men

Havnelokalet og Lodshuset (bag ved)

derom savner vi nærmere Efterretning. Forholdet mellem de to vidt forskellige Byfolk tilspidsedes dog stadigt ved den Omstændighed, at Dragørboerne skulde indordne sig under det hollandske Fogedstyre. Schouten i Hollænderbyen havde Ret til at vælge sig en »Underfoged« paa Dragør, og denne var gerne en af de to hollandske Gaardmænd, som bragte Beboerne ind under en vis Afhængighed af den hollandske Kommune, baade hvad angik Skatter, Jurisdiktion og Kirkeforhold. Schouten og hans Underfoged foreskrev de Regler og »Vedtægter«, som de underordnede Husmænd og Fiskere paa Dragør havde at rette sig efter. Omkring 1650 vaagnede en ret kraftig Opposition mod dette Herredømme. Dragørboerne valgte en »dansk« Foged Mogens Nielsen, vistnok Skipper og Jyde. Det ses, at han gik udenom Schouten, f. Eks. ved Skattebetalinger, idet han indbetalte Husbondholdet af Byen direkte til Lenskassen. Han søgte at skaffe større Raaderum paa Fælleden nærmest omkring Byen til Græsning af Beboernes Kreaturer, baade Heste, Kør, Svin, Faar og Gæs. Dette gav Anledning til Optagelsen af det føromtalte Thingsvidne af 1656 (se 2. Del), hvorved Gaardmændene fik en Slags Hævdsret over Fælleden, og Husmændene kun med deres Minde maatte tøjre deres Kreaturer derpaa. Lensman-

dens Ridefoged, som var mødt under Sagen, kunde blot bevidne, at der af de bebyggede Huspladser var svaret Husbondhold til Lenet, og at de saaledes var Fæstejord, men hvorvidt Byen havde nogen Rettighed til Fælleden, var han uvidende om, saa Retten i Hollænderbyen fastslog, at al Jorden uden om Dragør tilhørte de to Gaarde og ingen andre.

Imidlertid forsvandt Mogens Nielsen, vistnok under Svenskekrigen, og Hollænder-Gaardmændene kom atter til Styret. Da Husmændene igen prøvede alvorligt paa at gøre dem Retten stridig, klagede de til Kongen over, at de ikke nød »ald dend jordzmon och fellig som deris formend hafft haver«. Og da den tidligere Vedtægt mellem Dragør og Hollænderne var bortkommen under Krigen, sørgede man for at faa oprettet en ny (1663), hvorved Afhængigheden ikke blev mindre. Ved den Konfirmation, som de to Gaardmænd derefter (1664) fik paa Besiddelsen af deres Gaarde, gaves dem Ret til den »Jord, Eng och Fellet, som samme deris Gaarde aff arilds Tid forhen tilliggit«. Og det ses, at endogsaa Kromanden Svend Gynge maatte indgaa Akkord med Gaardmændene om Græsning af sine Heste, Køer og Faar for sin og Hustrus Levetid, og betinge sig et Læs Hø aarlig af hver Gaard.

Dette bidrog selvfølgelig ikke til at venskabeliggøre Forholdet mellem Bønderne og Dragørboerne. De sidste yttrede endogsaa stærk Lyst til helt at skilles fra det hollandske Sogn. Hollænderne kom dem i Forkøbet med en Klage til Kongen herom. Og det ses af Stiftsbefalingsmand og Amtmand von Cørbitz' Erklæring, at Dragør af Arilds Tid ikke alene havde været forenet med Hollænderbyen, »men det erfaris ogsaa aff de gamle Schatmantaller — hedder det videre — »at for mange Aar siden Hollender-byen oc Dragør haffuer veret regnit under et, nemlig for 24 Gaarde, endog i Store Maglebye er ichun 20 Gaarde og Dragør andslagen for 4« — hvorefter Kongen (1674) stadfæstede, at de to Byer fremdeles skulde forblive én Menighed, et Sogn og Birk. Saa let tog man sig den Sag, at man slet ikke undersøgte — eller var man slet ikke istand til at se det? —, at hvad der stod i de gamle Skatmandtal var grundet paa en selvtagen Rettighed fra Hollændernes Side. Der havde aldrig været fire Gaarde i Dragør, og Hollænderbyen havde aldrig haft 20, men tvert-

imod flere end de 24, som Sognet var regnet for. Det viste sig ogsaa snart efter ved Matriklen af 1686—88, at Dragør og Hollænderbyen var to forskellige Byer og Skattedistrikter med vidt forskellige Ejendomsrettigheder.

Dragørboernes Misfornøjelse med Hollænderstyret traadte imidlertid mere og mere skarpt frem. En Del af Beboerne søgte endogsaa til Taarnby Kirke og androg om at maatte blive skilt fra Hollænderkommunen. Men Bønderne kom dem atter paa tværs med en udførlig Klage til Kongen over »de 4 Punkter«, hvori Dragørboerne tilføjede dem Fortræd (se 2. Del p. 48). Kongens Resolution (af 1694) var den samme som før, at Dragør vedblivende skulde være og blive et Lem af den hollandske Menighed. Det varede dog ikke længe, inden Dragørboerne atter begyndte at emancipere sig og danne en selvstændig Kommunalordning, hvorved de tildels frigjorde sig fra det hollandske Styre og søgte at erhverve deres egne Rettigheder, baade i Henseende til Grundbesiddelse og til Varetagelsen af Byens Sager.

Striden om ***Bygrænsen*** mellem de to Byer var dog stadig standende. Der synes ikke fra ældre Tid at være fastsat noget bestemt Skel mellem Dragørs Omraade og Fælleden, der grænsede ind til Byen. Efter Alt at dømme hørte dog baade Blushøjen og Grusbakkerne oprindelig til Dragør (se Kortet af 1656). Efter den saakaldte Markbog, der optoges 1682 som Forarbejde til Matriklerne ses, at et Stykke af »Offuerdrefuit« hørte under Dragør. Der blev da tillagt denne By 4¼ Td. Hartk., hvoraf ca. 7 Skpr. paa Samsengene, 10 Skpr. af 20 Høveders Græsning, og ca. 2 Tdr. paa Byens Grunde og Haver. Ogsaa efter Hesselbergs Kort af 1739 (Rigsarkivet) hørte baade Grusbakkerne og en Del af Rybakkerne under Dragør. Det var Hollændernes Annektionstendenser og det i Hollænderbyen herskende Forhold, at al Jorden hørte til Gaardene, medens Husmændene ingen Rettighed havde, der gjorde sig gældende ogsaa her. Dragørboerne maatte endogsaa svare Husskat til Hollænderne for de »Friheder«, der af disse indrømmedes dem til at bo og bygge paa Kronens Grund.

Først ind i det 18. Aarh. gik det op for Dragør, at denne By i Grunden slet ikke hørte til det Omraade, som Hollæn-

derne havde nogen egentlig Ret til. Ved Omlægningen af Landgilden og Ekstraskatten kom det frem, at den Skatteafgift af »de fire Gaarde«, som Dragør hidtil havde svaret til Hollænderbyen, var en uretfærdig Paaligning. Og endelig viste det sig for Dragørs Husbeboere, at det Afhængighedsforhold, de stod i til Hollænderne, var en Følge af deres Mangel paa Kendskab til Tingene. De klagede over, at de blev »trykkede og underkuede«, og at navnlig de to Gaardmænd i Byen var deres »Efterstræbere«, der ikke undte dem saa megen Plads, saa de kunde holde et levende Kreatur, ja forbød dem endogsaa at anlægge en Keglebane paa Fælleden.

Tilsidst vilde Bønderne heller ikke give dem Plads til at bygge og klagede over, at de led Skade paa deres Mark ved Udvisning af Huspladser, saa de maatte kræve Betaling for Grundene. Amtmanden resolverede i Sagen, at de Pladser, som var udviste, skulde blive i Husmændenes Eje, og fremtidig skulde Pladserne udvises af Amtsforvalteren sammen med Schouten, Fogden og Lodsoldermanden samt de to Gaardmænd, og Udvisningen sanktioneres af Amtmanden. Hverken Gaardmændene eller Byen maatte udvise Grunde. 1768 ses, at Fogden Corn. Nielsen havde tilskødet Rebslager Anders Nielsen to Reberbaner paa Byens Grund. Herover klagede Gaardmændene, de vilde ikke engang give ham Plads til et Drejehus, og der opstod en lang Proces, som endte med at Skødet blev kuldkastet af Hollænderbyens Ret, og Dommen blev 1775 stadfæstet af Amtsretten[1]).

Grundene tilhørte ganske vist Kronen; men Gaardmændene havde ved Kongens Konfirmation af Hollændernes Privilegier, hvori Dragør vel ikke var nævnt, men dog faktisk indbefattet under de Rettigheder, de havde skaffet sig, faaet Brugsretten, og denne lod sig ikke kuldkaste. Først ved Fælledens Udskiftning fik Dragør Kommune saaledes Raadighed over de 30 Tdr. Land, som derefter regnedes for Byens Grund, og først da blev den nuværende Bygrænse mellem Hollænderne og Dragør fastsat.

Men Dragør led stadig under de Rettigheder, Hollænderne havde tilegnet sig. Ved den byvise Deling af Fælleden blev Dragør slaaet i Hartkorn med Hollænderbyen og fik derfor

[1]) Sæll. Rentekam. Journ. 1774—75, 207, 1389 og Amtsretsprotok. 1775.

ingen Andel. Da Landevejens Anlæg paabegyndtes snart efter, blev Grusbakkerne først udlagt som fælles Grusgrav for hele Øen til Vejens Anlæg, og den tidligere Grænse derfor flyttet længere mod Øst. Og desuden blev den Græsningsret, som de to Dragørgaarde havde paa Fælleden, tillagt Hollænderbyen, fordi deres Hartkorn hovedsagelig hørte derunder. Hvorfor gjorde Dragør ikke sin Ret gældende til en Andel efter de 20 Høveders Græsning, som Byen havde? Fordi Hollænderne havde annekteret de to Gaarde, der laa paa Dragør. Da Græsningsretten betød 3 Tdr. Ld. pr. Høved, havde Dragør været 60 Tdr. Ld. rigere efter Udskiftningen, dersom Hollænderne ikke havde havt visse »Rettigheder« over denne By.

Om *Skatteforholdet* opstod der ogsaa en langvarig Strid; den varede næsten i 100 Aar. Forholdet var oprindelig dette, at Dragør svarede direkte til Københavns Len baade Jordskyld af deres Grunde og Landgilde af de to Fæstegaarde (3 Fj. Smør). Ved Optagelsen i Hartkornsmatriklen sattes Husgrundene i Dragør til ca. 2 Tdr. Hartk., og Gaardenes Græsning og Englodder til ca. 2 Tdr. 2 Skpr. Men Gaardene havde ved Arv og Køb erhvervet en Del Jord under Hollænderbyen, og Fæsterne var Hollændere, saa der regnedes med dem i Hollænderbyens Skattefordeling. Dertil var der selvfølgelig intet at sige; men Dragør regnedes for 4 Gaarde[1]) af Hollænderbyens 24, og maatte saaledes svare en Sjettedel af hele Byens Ekstraskat, foruden Andel i Baadmandsskatten og Bropenge. 1710 ses, at Dragør maatte udrede 96 Rdlr. for 4 af de Baadsmænd, Amager skulde stille. Ogsaa i andre ekstraordinære Paabud maatte Dragørboerne i det hele tage rigelig Del ved Paaligning, og endelig paalagdes der Husene en fast Afgift til Hjælp til Hollændernes Skatteudredning.

Da en ny Skatteordning indførtes 1717, saa der i Stedet for Landgilden og Ekstraskatter skulde svares $4^1/_2$ Rdlr. pr. Td. Hartk., udskrev Hollænderne en Hjælpeskat, eller Kvartalskat, af Husene i Dragør, som skulde svare til en Sjettedel af deres Hartkornskat (til Rytterhold), idet Dragør stadig regnedes til 4 Gaarde. Denne Afgift beløb sig til 272 Slettedaler aarlig. Dragørboerne begyndte at blive betænkelige, og »de 4 Mænd«,

[1]) I Christiern d. 2.s Privilegium til Hollænderne omtales »de vier Houen« paa Dragør, som var undtagne fra deres Rettigheder.

som varetog Byens Sager, søgte at faa en Forklaring paa dette Skatteforhold. Men først 1724 finder vi indgivet en Klage, hvorpaa Hollænderne havde svaret ved at henvise til det kgl. »Patent« af 1674 (se 2. Del) og den gamle thinglæste Vedtægt af 1663 (sst.), hvor Dragørboerne havde underkastet sig deres Afgiftsbestemmelser. Af Amtmandens Svar paa Klagen fremgaar det, at Dragørboerne endda vilde være bleven ved deres gamle Vedtægt, dersom ikke Rettighederne var bleven indskrænkede og Afgifterne større. »Mens som der udi efter Jordebøgerne skal være skeed forandring at gemeene Mænd i Dragør ey skal have den mindste plæt at holde en Gaas eller Griis paa, sampt maa betale Græspenge af deris Kiør om Sommeren paa Fælleden, tilmed i Dragør i Stæden for 4 er kun to Gaarde til hvilke alt Jorden er henlagt, derfor ey skal kunde sligt at udstaae« ... (nemlig at svare baade Kvartals- og Hartkornskatter) turde han ikke underkende det kgl. Patent, hvorefter Dragør skulde svare for 4 og Store Magleby for 20 Gaarde, hvorfor han tilraadede, at de to Byer paa en venskabelig Maade søgte at enes om Sagen[1]).

Dragørboerne vilde imidlertid ikke lade sig nøje dermed og heller ikke indgaa noget Forlig, men forlangte Sagen henvist til Retten, om de saa skulde »trætte en Snes Rixdaler bort«. Hollænderne maatte da indstille, at der blev beskikket en Sættedommer og foreslog hertil en lovkyndig Mand, nemlig Brygger Otto Knudsøn Lerche i Kompagnistræde, samt til at skrive i Retten Jørgen Galskiøt paa Dragør, som ofte i Skriverens Sted havde betjent Retten. De formente, at der ingen Prokurator behøvedes paa nogen af Siderne[2]). Hvordan Afgørelsen faldt, ses ikke, men Resultatet blev, at Dragørboerne 1726 indgik »et Forlig«, hvorefter de fremtidig skulde betale 3 Mark 8 Sk. aarlig af hvert Hus som en Slags Grundskat for de Fælles- og Sognerettigheder, Byen nød hos Hollænderne.

Forliget blev kun en ny Kilde til Uenighed. Særlig efter Fogedskiftet 1749 fandt man det urimeligt, at Dragør skulde betale den fastsatte Skatteafgift, navnlig da Byens »Rettigheder« hos Hollænderne stadig svandt. De maatte betale baade for

[1]) Bilag VII
[2]) Bilag VIII.

Malkestien over Hollændernes Fælled og Græspenge for hver Ko, Svin eller Gaas og for Stolestaderne i Kirken. De to Bønder fastholdt deres Hævdsret til Byens Grund, skønt der var meget trangt for Byggepladser, og man maatte bygge Husene saa tæt paa hinanden, »at neppe et eneste vilde staa til at redde, dersom der paakom en Ildebrand«.

Imidlertid blev ogsaa dette Besiddelsesforhold underkastet Tvivl. Det opklaredes, at Grunden, som hørte til Dragør, var Fæstejord, og at Hollænderne uberettiget krævede Skat deraf. Baade Kancelliet og Amtmanden gav Dragørboerne fri Raadighed over deres Huse og Byggepladser. Hollænderne maatte i Anledning af »en Misforstaaelse om Skatten og andre Poster« indgaa en ny Vedtægt eller »Nyforening« med Dragørboerne, hvorefter disse vel fremdeles skulde svare 14 Sk. Kvartalet af hvert Hus til Hollænderbyens Kasse, men til Gengæld indrømmedes dem visse Rettigheder til at tage Sten og Grus, Ler og Tørv til deres Huse samt Græsning paa Fælleden mod en rimelig Betaling. Og med Hensyn til Kirkeretten skulde Kongebrevet af 1694 være gældende[1]).

Ikke mange Aar efter (1774) klagede Fogden Jacob Bertelsen paany over den urimelige Afgift, Dragør maatte svare for saadanne Rettigheder, som man ikke mere benyttede, og som man tilmed skulde »gøre Forbøn« for hos Schouten. 1797 søgte Dragørboerne igen om Fritagelse for denne Skat, men Kancelliet henviste til den af Amtmanden konfirmerede Vedtægt af 1766, der stadig maatte være gældende[2]). Og 1807 blussede Striden atter op, idet Fogden Jens Petersen Skriver paa 50 Dragørboeres Vegne nægtede at betale Afgiften, da Byen ikke mere benyttede sig af de Indrømmelser, som Afgiften sikrede dem. I sit Indlæg hentydede Fogden til, at Hollændernes økonomiske Tilstand mulig var saa daarlig, at de ikke kunde undvære de Penge, og han vilde da gerne personlig yde et Bidrag for at komme dem til Hjælp. Sagen kom endelig for Hollænderbyens Ret, og Prokurator A. Palle blev udnævnt til Sættedommer. Resultatet blev, at Dragørboerne dømtes til at betale Skatten saavel for en Del Aar, for hvilke

[1]) Se Vedtægten Bilag XIX.
[2]) Kanc. Brevb. 1797, 1379.

de stod til Restance, som for Fremtiden[1]). De maatte udrede den til 1858, da en ny Kommunalordning var indtraadt, og der sattes en kommunal Fattigligning for Sognet, hvori Dragør tog Del.

Fogden eller Underfogden paa Dragør varetog længe sammen med Schouten ret egenmægtigt ikke alene Byens egne, men ogsaa Hollænderbyens og Kronens Interesser. I sidste Halvdel af det 17. Aarh. træffer vi dog »de fire Mænd« som en Repræsentation for Beboerne. Da den gamle Foged Jacob Jansen (omkring 1690) var afgaaet, søgte Beboerne om at faa tilvejebragt en bedre Ordning ved Fogedvalget, og der tilstodes dem Ret til at vælge tre Mænd, som Schouten derefter skulde bringe i Forslag hos Amtsforvalteren, der skulde indstille en af dem til Udnævnelse af Amtmanden. Sammen med de fire Mænd, der valgtes af Beboerne, skulde Fogden aflægge Byens Regnskaber og forvalte dens Anliggender. De dannede tilsammen et Forstanderskab, for hvilket Fogden — ligesom i Hollænderbyen — var selvskreven Formand. Han blev ansat paa ubestemt Tid og lønnedes med visse Sportler eller Procenter af de Indtægter, han indkasserede for Kronen. Den første Foged under denne nye Ordning var Johan Pedersen Holst, der vistnok tiltraadte 1697. Han var tillige Tolder og Kromand. Han indkrævede Byens Skatter, udøvede en Slags Politimyndighed som Amtmandens Tjener. Han var tillige Strand- og Bjergningsfoged og nød derfor »Procenter« af Bjergningerne.

Fogden havde — ligesom Schouten i Hollænderbyen — en Skriver til sin Tjeneste samt en Bytjener, der opkrævede Skatterne og gik Byens Ærinder. Hos Fogden holdtes aarligt Byens Regnskab og foretoges Valget af »Bymænd«, indtil man fik et offentligt Lokale, først i Skolen og senere i Havnelokalet. Med hans Stilling var oprindelig ikke forbundet nogen fast Løn, men Sportler af de uvisse Indtægter, som han betalte til Statens Kasse. Underhaanden var der — det ses ikke hvornaar — tillagt ham, saavel som Schouten, en Mandspart ved Delingen samt senere 1 pCt. af Bjergningssummerne. Iøvrigt havde han gerne en Jagt, hvormed han tog Del i

[1]) Dok. til St. Maglebys Justitsprotok. 1807.

Bjergningen, og for hvilken han hævede sin Part efter dens Læstedrægtighed.

Om Fogedvalget opstod der ogsaa Strid, idet Beboerne efter Hollændernes Tilflytning delte sig i to Partier — for og imod Hollænderstyret. 1716—49 havde Hollænderpartiet atter Magten, og Hollænderkommunens Rettigheder paa Dragør vandt igen for en rum Tid Fodfæste, da Forliget var indgaaet om Skatten og andre Poster. Først 1749 fik Dragørpartiet udnævnt en Foged, som paa væsentlige Omraader søgte at svække Bøndernes Rettigheder, nemlig Skipper Cornelis Nielsen (Jyde). Han kaldte sig ogsaa C. N. Foged. Efter en langvarig Strid, navnlig om Skatten, Bjergningen og Bygrænsen, gav ogsaa han efter for Hollænderne ved et Forlig eller en Nyforening, hvorved disse fik saa at sige alle deres tidligere Rettigheder fornyede, ogsaa Retten til at tage Del i Bjergningen sammen med Dragørboerne.

Ufreden blussede derved op paany mellem de to Bypartier, de hollændersindede og Anti-Hollænderne. Det var nu særlig Bjergningen, der var Stridens Kærne. 1772 indtraadte et Tilfælde, som var egnet til at kalde de urolige Gemytter frem, der »ikke Fred kan taale«. Om Vinteren satte Drivisen omtrent paa en Gang fem Skibe ind paa Grunden. Beboerne fik travlt med at bjerge, flere Partier dannede sig og bjergede hvert for sig for egen Regning. Der klagedes desuden over, at der var foretagen urigtig Deling af Bjergningssummerne. Ved Regnskabet herskede stor Uenighed herom, og den gamle Foged, Cornelis Nielsen, havde iøvrigt i Byens Forhandlingsbog ladet indføre en Redegørelse, der var meget kompromiterende for en stor Del af Beboerne. Et andet Parti, nærmest de hollændervenlige, stod paa Fogdens Side. Han fik imidlertid Størsteparten af Beboerne imod sig og maatte gaa af som Foged.

Den ny Foged, Jacob Bertelsen, en ung, entreprenant Mand, udnævntes 1773 af Amtmanden uden Indstilling af Schouten. Han stod skarpt imod Hollændernes Krav og Myndighed og tog Parti for Dragørs Selvstyre. En af de første Ting, han foretog sig, var at inddrage Schoutens Part i Bjergningerne. Hans Udnævnelse fremkaldte Klager baade fra Schoutens Side og fra »de fire Mænd« samt 51 andre Dragørboere,

som hørte til Hollænderpartiet. I Schoutens Klage anføres, at han »ikke kan taale at se en Bonde uden at faa ondt«. Schouten henviser til Kongebrevet af 1694, hvorefter Fogden paa Dragør skal være Underfoged under ham, og forlanger, at denne faar Tilhold om at respektere sine Overordnede. Det andet Parti af Dragørboerne foretog ogsaa en Henvendelse til Amtmanden, hvori de anholdt om, at den Ret, Byen havde til at vælge sin Foged, ikke maatte blive krænket, og at Byens Regnskabsaflæggelse maatte foregaa paa den sædvanlige Maade, i Overværelse af de fire afgaaende og fire nyvalgte Byforstandere samt de foregaaende 3 Aars fire Mænd. Amtmanden gav Dragørpartiet Medhold.

Det varede ikke længe, inden en stor Del Dragørboere indgav en ny, lang Klage til Amtmanden over Fogden, som de beskyldte for, at han tog sig for mange Friheder og Rettigheder. Han havde saaledes faaet tillagt sig 100 Rdlr. i aarlig Løn, en Rettighed, som Fogden ikke tidligere havde. Han beregnede sig to Mandsparter ved Bjergningerne, idet han selv, foruden sin egen Part, tog den, som Schouten tidligere fik. Han havde tilegnet sig et Stykke af Byens Gade og lagt det til sin Gaard. Han udnævnte paa egen Haand Revisorer til at gennemgaa Byens Regnskab og forandrede Byens Vedtægter, saaledes at de fire Mænd, der før valgtes for et Aar, skulde vælges for 4 Aar og en afgaa hvert Aar. Han førte selv Byens Korrespondance med Amtmanden uden at holde sig til det, som Raadet havde vedtaget. Og endelig vilde han slutte Byens Regnskab ved Nytaar i Stedet for, som før, d. 31. Marts.

Fogden klagede i sit Modsvar over Hollænderstyret. Endogsaa Præsterne og Degnen følte deres Mandsparter truede og søgte gennem Kancelliet at faa dem tillagt som Embedsindtægter. Det gamle Skatteforhold: Kvartalskatten, som i sin Tid var bleven paalagt Husene paa Dragør som Godtgørelse for Retten til Fælleden og til at grave Ler og Tørv, fandt han uretfærdig. Retten hertil blev nu meget lidt benyttet, da Husene for Størstedelen var murede; han fandt det urimeligt, at Byen stadig svarede 150 Rdlr. aarligt derfor, og endda skulde man gøre »Forbøn« hos Schouten, naar man vilde grave Ler. Der synes dog endelig tilvejebragt en mindelig Fred.

Med Hensyn til Fogdens Løn var det ved Afstemningen

af Regnskabet 1775 vedtaget at tilstaa ham de 100 Rdlr. af Bjergningsindtægterne. Desuden beholdt han de to Mandsparter samt Procenten ved Delingen. 1793 klagede atter en Del af Beboerne over, at han beregnede sig 3 % for at slutte Akkord med Skipperne om at bjerge, og de anlagde Sag imod ham derfor. Retten frikendte ham. Men det bestemtes, at de 3 % fremtidig skulde tilfalde Byens Kasse. Han tog derefter sin Afsked og købte Østergaard i Maglebylille, hvor han boede i mange Aar efter.

Ved Valget af hans Eftermand, Rasmus Bertelsen, besluttedes dog, at han skulde have de 3 % for at slutte Akkord foruden de to Mandsparter og de 100 Rdlr. Han havde saaledes 14—15 Mandsparter. Ved Valget af Peder Jensen Skriver 1810 fastsattes, at de 3 % skulde tilfalde Bykassen; men hans Løn forhøjedes til 180 Rdlr. Sølv. Ved Fogedvalget 1830 bestemtes det igen at yde ham de 3 % af Akkorder om Bjergning og Ankerudførsel. Vedtægterne af 1855 fastslog alle disse Rettigheder, og Fogdens Løn ansattes til 200 Rdlr. som Minimum; dette forhøjedes 1874 til 700 Kr. Men i mange Aar gav den anførte Lønningsmaade Fogden en Gennemsnitsindtægt paa over 2000 Kr. aarlig.

Som Fogder paa Dragør anføres i Tiden fra 1700 indtil Stillingens Ophør: Johan Pedersen Holst (1697—1710). Efter hans Død synes Stillingen varetaget af hans Enke, Abel sal. Johan Holst, sammen med Skriveren N. J. Wochman. Tønnes Jansen Dracker (1716—38), Jan Pittersen Timann (1738—49), Cornelis Nielsen, kaldet Foged eller Jyde (1749–73), Jacob Bertelsen (1773—96), Rasmus Bertelsen (1796—1801), Jens Hansen Svaen eller Svane (1801—07), Albert H. Riiber (1807—09), Peder Jensen Skriver (1809—30), J. C. Præst (1830—33), M. Riiber (1833—41), H. O. Brodersen (1841—54), H. O. Wass (1854—60), Jan Jacob Petersen (1860—62), I. I. Krabbe (1862—69), I. P. Schmidt (1870—99), C. W. C. Lund (1899—1910).

Som Skrivere nævnes: N. J. Wochman (1707—15); Jørgen Galskiøt (1715—48), han var tillige Lærer samt Skriver ved Retten i Hollænderbyen; Chr. Nielsen Wochman (1748—60), Skoleholder Isbrandt Clausen (1760—

68), Skoleholder Ch. Grundtvig og Dirch Isbrandtsen (1797).

De fire Mænd eller Byens Forstandere findes nævnt, længe før Dragør blev en særlig Kommune. Det maa antages, at de oprindelig har været Byens Stokkemænd eller Kaldsmænd, der kunde tilsiges til Møde i Retten paa Byens Vegne, og tillige dannede Byens Raad, ligesom Scheppens i Hollænderbyen. Senere fungerer de som Bjergningsformænd ved Skibssjouene. Fra 1707 optræder de som Regnskabsførere for Byens 4 Kasser, som de maa gøre Rede for ved det aarlige Regnskab, der holdtes i Begyndelsen af Marts ved en Byforsamling, hvor de tillige omsattes, ɔ: afløstes af nye Byforstandere.

Det første Regnskab, der findes aflagt, ser saaledes ud:

1707, 11. Marti er holden rigtig Reynskab udi Seingr. Johan Holstes huus for huis Indtegter og Udgifter saavel for Dragøers, Scholens og de fattiges doenter, da bliffuer Dragør skyldig til Scholen 47 Sdlr. 1 Mk. Og till de fattige 42 Sldlr. 2 Mk. 8 Sk. Og da bliffuer endnu i Behold udi de fattiges bøsse 6 Sldlr. 2 Mk. Bemeldte Reynskab holdet ved de 4 afgaaende Mænd nml: Anders Ingemarch, Asmus Madtzen, Jacob Jacobsen og Hans Hansen Schoning som indeverende Aar var beschickede for Byen, dette saaledes oprigtig at vere, testerer wi underschrefne

J. P. Holst	Brover Ollesen
m. ppria.	A. P. S.
N. J. Wochman	Anders Andersen
m. p.	J. L. S.

»Samme tid bleff offuerleurit de fatttiges bøsse til Jens Larsen, og Scholens pung til Broer Olssen, og Anders Perssen Schreder at hafue opagt at tage imod Haffnens Interesse, og Anders Anderssen paa Byens Veigne.«

Som en ***særlig Kommune*** maa Dragør regne sin Tilblivelse fra den Tid. Gennem næsten 200 Aar var Byen vokset op under Hollændernes Formynderskab, økonomisk, retsligt og kirkeligt, og 200 Aar varede det, inden den igen helt kunde frigøre sig for dette Formynderskab og ryste de gamle Traditioner af sig. Byen har ikke savnet Udviklingsmuligheder,

men det var næsten som den Foretagelsesaand, der fulgte Hollænderne i det 16. og 17. Aarh., gennem de næste to Aarhundreder sløvedes og svækkedes, saa de mistede Troen paa sig selv. Og noget af det samme blev et Særkende for Dragør.

Dragør-Kommunens begyndende Indtægter bestod i, hvad Skippere og Fiskere maatte svare af de Sjou, som de kunde bjerge fra Søen, samt nogle Mulkter og Gaver til de Fattige og Skolen. Ved den første Vedtægt (af 1713) bestemtes det, at der af enhver Bjergning skulde afstaas en vis Afgift til Byen og Skolen, og der begyndte snart at komme Penge i Kasserne. Det vakte stor Opstand, at Beboerne saaledes skulde beskattes og afstaa en Del af deres Fortjeneste. Der var tillige stor Misfornøjelse med, at Skipperne tog Broderparten, og at den menige Mand maatte dele Mandspart med Hollænderne. Ved Aarsregnskabet 1723 var der »megen Strid, Skjelden og Smelden« blandt de forsamlede, saa det maatte vedtages »for Fredelighеds Skyld«, at der kun skulde sammenkaldes de tre sidste Aars fire Mænd ved Regnskabet, og disse afgjorde derefter Sagerne under Fogdens Forsæde.

Ved Vedtægternes Fornyelse 1749 fik Kommunen endnu større Andel i Bjergningsindtægterne, ligesom der gaves Hollænderne visse Indrømmelser, ogsaa den samme Ret til at melde sig til Skibs som Dragørboerne. Dette vakte atter megen Splid, og Fogden maatte klage til Amtmanden over, at nogle af Beboerne ikke vilde rette sig efter Vedtægterne, hvorfor Amtmanden gav følgende alvorlige Tilhold:

»Eftersom Fogden Cornelis Nielsen m. fl. paa Dragøe ved Memorial af 26. Maj sidstafvigte (1753) giver tilkiende hvorledes nogle af Indvaanerne ved de til Byens Nøtte holdte Samlinger iche saa stricte skal ville rette sig efter dend her ved hæftede Vedtægt, som de bør, men at een og anden vegelsindet derudi iblandt giører Spliid og Ueenighed, hvilket undertiden og i sær naar nogen Samling til Byens Nøtte uomgjængelig skal holdes, foraarsager skadelige Følger, saa paa det at Freed og Eenighed imellem bem. Dragøe Indvaanere det meeste muligt er hereffter kand blive conserveret vorder meenige Almue sammesteds alvorlig tilholdt og anbefalet at de freedelig og uden at giøre ringeste Spliid eller Overlyd

meget mindre at bruge traadsige Ord og Talemaader udi Samlingerne, som holdes angaaende Byens Sager, sig opføre . . .«

Fra 1773 hidførte Fogden med Amtmandens Samtykke den Forandring, at Byforstanderne valgtes for 4 Aar, saaledes at der skiftevis afgik én hvert Aar, og de tilbageblivende rykkede op og skiftede Kommunens Kasser efter følgende Orden: Byen, Havnen, Skolen og Fattigvæsenet. Regnskabet aflagdes i Januar i Stedet for i Marts. Bestemmelsen om de tre foregaaende Aars »fire Mænd« faldt derved bort, saa Fogden og Byforstanderne førte et temmeligt uindskrænket Herredømme, især da Valget af Byforstandere foregik efter Fogdens Indstilling til Amtmanden og ved dennes Approbation. Dette vakte, som vi har set, en stærk Opposition blandt Beboerne, men var en Kendsgerning, som der foreløbig ikke lod sig rokke ved.

Ved Kancelliskrivelse af 9. Juli 1803 ordnedes Byens Kommunalvæsen i det væsentlige saaledes, som det blev bibeholdt i Vedtægterne af 1855. Foruden Fogden og de fire Byforstandere skulde vælges 8 Revisorer til at gennemgaa Regnskaberne. Baade Fogden, der valgtes paa »ubestemt« Tid, og Byforstanderne lønnedes med visse Mandsparter og Procenter af Bjergningssummerne, saa disse Stillinger blev eftertragtede Retræteposter for ældre Skippere, mere til Gavn for dem selv, end for Byens Udvikling. Disse uheldige Forhold ophævedes først ved den ny Kommunalordning, der indtraadte 1910.

Byens egne ***Vedtægter*** stammer fra Aaret 1707. Ved Regnskabet dette Aar, den 10. Marts, vedtog 32 Dragørmænd en »Haufnens Vedtægt«, som gav udførlige Bestemmelser om, hvad der skulde svares til Havnen ved Losning og Ladning af Skibrum samt om Havnepenge, Kølhaling og Krængning og Benyttelse af Havnens Pladser. Det vedtoges ogsaa, at hvert Fartøj, Jagt eller Jolle, der købtes til Byen, skulde svare i »Pælepenge« 1 Mk. 12 Sk. Læsten. Først 1728 vedtoges en Tilføjelse om, at Fremmede, der tilflyttede Byen, skulde svare den fulde Afgift af deres Fartøjer[1]).

Den næste Vedtægt, der gaves 1713, omhandlede hovedsagelig Bjergningen. Der gaves derved udførlige Bestemmelser om, hvem der var »Sjouen nest«, om Akkorderingen

[1]) Bilag IV.

og om Fordelingen af Fortjenesten ved strandede og grundstødte Skibe. Ingen maatte akkordere for sig og sit »Skibrom« alene, »mens for hele meenighedens beste«. For hver 100 Rdlr. skulde »afleggis til Dragøers beste« 5 Rdlr. Enhver, der vilde »søge Næring med vore Dragørsfolck«, skulde først give 2 Rdlr. til Dragørs Menighed, inden de maatte gaa til Skibs. Alt, hvad der fortjentes, skulde komme alle, som gjorde Sejl og kom ombord, før Skibet kom af Grunden, tilgode. Om Vinteren, naar alle Byens Fartøjer laa i Havnen, skulde dog søges Akkordtilbud paa Skibsrum og de lavestbydende antages til Assistance. Denne Vedtægt synes ikke konfirmeret af Øvrigheden, men dannede dog Grundlaget for de senere konfirmerede Vedtægter. 1732 blev begge de nævnte Vedtægter forenede til en samlet Vedtægt haade for Havnen og Bjergningen, og der tilføjedes en Del Bestemmelser om Byens Orden og Sikkerhed. Den forbød saaledes at koge Beg, Tjære, Tran eller Olie i deres Huse eller gaa fra Huset, naar de havde bagt eller brygget, før Ilden var slukket. Ingen maatte indhegne sig til Nytte den ringeste Plads fra Gader eller Stræder eller kaste Skarn paa nogen alfar Agevej eller op til anden Mands Hus. Der advaredes mod at holde Løsgængere, »eller saa at sige løse Folck« mere end én Nat uden at melde det til Fogden. Al »Skyden for Brudgomer« og andet Skyderi blandt Husene forbødes, vistnok af Hensyn til Ildebrand. Denne Vedtægt konfirmeredes af Amtmanden, ligesom dens Fornyelse 1749 og senere Redaktion af 1772. Et Tillæg var vedtaget 1770 om, at Beboerne, naar større kommunale Arbejder stod paa, var pligtige at møde efter den Inddeling i »Arbejdsroder«, som Byforstanderne foretog. For at holde indbyrdes Enighed ved Byens Sager oplæstes Vedtægterne hvert Aar ved Regnskabet.

Disse gamle Vedtægter var kun undergaaede enkelte Forandringer, da der 1852 af 70 af Byens Beboere indgaves et Andragende til Amtmanden om at faa dem reviderede, da de »nu er 100 Aar gamle og for en Del ikke passer til de nuværende Forhold«. Der blev nedsat en Kommission, som udarbejdede nye Bestemmelser saavel om Byens særlige Styrelse som om Havnen og Bjergningen og andre Ting, og disse var Byens Lov endnu en rum Tid.

De nye Vedtægter, der stadfæstedes af Kongen 1855,

var dels en Udformning, dels en Udvidelse af de mange gamle Bestemmelser særlig vedrørende Bjergningsvæsenet, der stadig gav Dragør en kommunal Særstilling, ja i Virkeligheden dannede Grundlaget for Kommunens Bestaaen. Kun af Byen udsendte og bemyndigede Mænd maatte assistere og slutte Akkord med grundstaaende Skibe, hedder det i Vedtægternes første Paragraf: »Kommer noget Skib paa Grund i Sigte fra Dragør, afsendes til dette Byens Baad og kun denne, for saa vidt den er tilstede, ført af Underhavnefogden, eller i hans Fraværelse af en af Byforstanderne, og, er ingen af disse tilstede, da af en anden vederhæftig og paalidelig Mand med tilstrækkeligt Mandskab, hvortil ikkun maa benyttes Folk, der er berettigede til at erholde fuld Mandspart...« Baadens Fører maatte da lade udføre Anker for Skibet og eventuelt paabegynde Bjergningen ved at give Signal til »Sjou« til det indskrevne Mandskab og Lægtere, der holdt sig klar paa Havnen. For Delingen fastsattes helt nye Regler, hvorved de af Byens Folk, der levede af Søen, fik betydelige Fortrin frem for de andre Beboere. Kun de, som havde »Søvant« paa deres Patent og var fyldt 18 Aar, kunde faa fuld Mandspart. Halv Mandspart fik de søvante under 18 Aar og de ikke søvante over 18 Aar, medens de yngre ikke-søvante kun fik en kvart Mandspart. Syge og gamle Folk skulde efter samme Regler nyde fuld eller halv Mandspart, og 60 af Byens ældste Enker skulde have 1 Mark af hver 1000 Rdlr., som Bjergningen indbragte. Fogden skulde have 3% af Akkordsummen og 2 Mandsparter; Byforstanderne skulde hver have $^1/_4$% og 2 Mandsparter, naar de var til Tjeneste ved Bjergningen, ellers 1 Mandspart. De af Byens Bestyrelse udnævnte Formænd ved Bjergningerne fik ogsaa 2 Mandsparter, og Byens øvrige Funktionærer fik hver 1 Mandspart.

Naar Lægtere behøvedes til Hjælp, kunde i Sommerhalvaaret ethvert Fartøj melde sig, men om Vinteren (24. Okt.—24. Marts), naar de fleste Skibe laa hjemme i Havnen, havde kun Smaafartøjer paa 8 Læster og derunder Ret til at deltage, og de fik da kun en Trediedel af Bjergningssummen, medens Fartøjerne om Sommeren fik Halvparten. Havde man Brug for større Lægtere, skulde saadanne antages efter laveste Tilbud. Men Byen havde selv sin Skonnert, som naturligvis

først tog sin Part. Læsteparterne blev ikke saa store som tidligere i Forhold til Mandsparterne; men de gamle Skuder, der laa og ventede paa Sjou, gav dog ofte ganske gode Indtægter

Forinden den egentlige Deling i Læsteparter og Mandsparter fandt Sted efter Tallet af Fartøjer og Mandskab, der deltog, fraregnedes 4% til Fogden og de 4 Byforstandere, 9% til Havnekassen, 4% til Byens Kasse og 3% til Skolerne[1]). Med forskellige andre Udgifter fragik omkring en Fjerdedel til Administrationen, inden »Menigheden« kom i Betragtning. Det ses ikke hvad Læsteparten beløb sig til i de senere Aar. En fuld Mandspart var 1876—85 gennemsnitlig 166 Kr. aarlig; 1890—1900 var den gaaet ned til 115 Kr. aarlig. Men selve Kommunens Kasse havde gennem mange Aar næsten hele sin Indtægt gennem Bjergningen, rundt taget omkring 20,000 Kr. aarligt, hvorfor Beboerne saa at sige ingen Skatter svarede.

De fede Aar hørte imidlertid op, og der kom magre, som slugte de fede. Bjergningsvæsenet kunde ikke mere svare sig som kommunal Entreprise, og det maatte tilsidst nedlægges. 1910 omordnedes hele Kommunens Forhold, og der dannedes et privat Bjergelav, som overtog den magre Arv, Søen efterlod i sin Lunefuldhed.

Bjergningen af grundstødte eller strandede Skibe samt Vrag, der fandtes i Søen, var i to Hundrede Aar en Hovedindtægt for Dragør; og det var særlig denne Erhvervskilde, der bidrog til at Byen blev en særlig Kommune. Som før er omtalt, hørte fra den allerældste Tid, endnu før Dragør nævnes, Retten til »Vrag« omkring Amager og Saltholmen under Københavns Slot, først under Roskildebispen og senere under Kronen, saaledes at baade Lensmanden og Slotsfogden havde Indtægt deraf. Men i den nyere Tid udviklede Forholdet sig saadan, at de Fiskere og Søfolk, der bosatte sig herude, fik Ret til, at »bjerge«, hvad der stødte paa Grund eller strandede paa Kysten, imod at Kronen fik sin Told og Rettighed deraf. Ved en kgl. Forordning af 1706 gaves der endelig fastere Regler for Bjergningsdistrikter og Bjergelav paa Kysterne, og her-

[1]) Byens og Skolens Kasser fik desuden 2 Mandsparter hver til forskellige Udgifter og til Førstelærerne.

efter dannede Dragørboerne et saadant Lav, som omfattede hele Byen.

Dragørs Vedtægt af 1713, hvorefter 18 »Dragør-Mend, som haue Baade eller Skøjter og andet med at fare«, blev det første Grundlag for Byens Rettighed. Tidligere havde Hollænderne, efter deres Vedtægt med Dragør af 1663, samme Ret til at tage Del i Bjergningen som Dragørboerne. Men nu søgte man at sætte dem Stolen for Døren ved kun at bjerge for Dragør og til hele Byens Bedste. Ingen maatte akkordere for sig selv om nogen Bjergning, hedder det, men for hele Menigheden, og der skulde afstaas til Byen 5 Rdlr. af hvert Hundrede . . . »effter voris af Øffrigheden forundte Privilegier og frihed«. . . .

1725 blev det atter indskærpet, at Ingen maatte slutte Akkord med noget Skib om Bjergning undtagen paa Byens Vegne; hvis Nogen skulde »dølge eller befindes med nogen Svig herimod, han bøde 10 Rdlr«. Det varede dog ikke længe, inden der blev Strid, »Skælden og Smelden« om de Rettigheder, som Dragørboerne tiltog sig overfor Hollænderne, og man maatte søge at udelukke de genstridige Elementer fra Regnskabet.

1732 blev oprettet en ny Vedtægt, der gav alle, som mødte i rette Tid og tog Del i Bjergningen — vistnok ogsaa Hollændere — lige Ret. Fogden og de 4 Mænd var da væsentligst Hollændere, og Vedtægten var medunderskrevet af Schouten. Afgiften til Byen forhøjedes snart, først med en særlig Kendelse til Skolen og derefter til 10% til lige Deling mellem Byens, Havnens og Skolens Kasse. Denne Bestemmelse gjaldt 1743. Og 1758 forhøjedes Afgiften til 20%, nemlig 4 til Byens, 4 til Skolens og 9 til Havnens Kasse, samt 3% til Fogden.

Over den Indtægt, som Bjergningen gav, findes intet Regnskab tidligere end fra 1740, og saaledes heller ikke over hvor mange Bjergninger der fandt Sted. Af Dragørs Toldregnskaber fremgaar kun, at der ikke sjældent faldt gode Indtægter derved. Saaledes ses, at der 1718 indbragtes 37 Skippund (740 Lispd.) Hør og Hamp fra et Skib, som var strandet ved Falsterbo. 1731 indbragtes fra et Skib, der var strandet ved Stevns, 1200 Tdr. »vaad Korn«, Byg, Ærter og

Hvede, som solgtes ved Auktion. Men over de kontante Summer haves ingen Angivelse. At Pengene vakte baade Taknemlighed og Misundelse fremgaar af adskillige Bemærkninger, der af Skriveren er gjort i Regnskabsbogen efter 1740. Vi ser saaledes, at der i Aaret 1742 fortjentes 2644 Rdlr. »hvorfore Gud være loved«. 1749 fortjentes 6265 Rdlr., hvilket gav Anledning til følgende satiriske Udbrud:

»Nu synes Folk Venner, men ere ey Mindre,
Thi Falskhed vil altid et Venskab forhindre.
De artigste sjelden de ærligste ere,
Thi alle den hyckelske Kappe vil bære.«

Det følgende Aar gav kun 3250 Rdlr., men nogle saa skævt dertil, og Skriveren skrev:

»Staa Dragør ved Herrens Hjelp, agt ingens skæve Øje.
Med det misundte Brød vi os vil lade nøye.«

Her er naturligvis sigtet til Hollænderne, der ikke kunde faa samme Part som Dragørboerne, da de ofte havde vanskeligt ved at møde i rette Tid, og man saavidt muligt søgte at favorisere Byens egne Folk, særlig Skipperne. Efterhaanden slog man sig mere til Ro. 1755 indbragte kun 2090 Rdlr:

»Det er en samlet Sum, som oven er antegnet,
Den noget større blev, om mer dertil var regnet.
Men spørger Du, hvorfra skal vel det mere komme,
Jeg tror det komme vel, naar nogen Tid er omme.«

1756 indkom 3204 Rdlr.

»Den Tiid nu omme er, som før vi har omskrevet,
Og Pengene er her, os lenge har omsvevet,
De ogsaa byttet blev med stor Fornøyelse,
Thi de som elsker Fred, fornøyet blev derved.«

Og Fornøjelsen steg 1765, da der indkom 7170 Rdlr.

»Gud giv os Fred og Roe, lad saa Alverden snakke,
Man gjør i Verden aldrig saa vel, man gjør hver Mand til Takke.«

Det ***Bjergningsomraade***, som hørte under Dragør, strakte sig, saa langt Øjet kunde række noget Skib, der trængte til Hjælp[1]). Med saadanne havde Byens Baad og de Folk, som

[1]) I Byens nye Vedtægter af 1855 hedder det; Kommer noget Skib paa Grund i Sigte for Dragør, afsendes til dette Byens Baad osv.

udsendtes med denne, Ret til at slutte Akkord om Bjergning. Selvfølgelig havde Skipperen Ret til at tage den Hjælp, der først tilbød sig; men hvor det drejede sig om at losse og lette Skibet, maatte der baade Fartøjer og Mandskab til for at yde virksom og hurtig Hjælp, inden Søen brød det itu, og Dragørbjergerne var paa deres Post. Omraadet strakte sig fra gammel Tid rundt om Amager og Saltholmen, helt over til Bredegrund, nærmere Skanør.

Ved Midten af det 18. Aarh. opstod, særlig fra Kastrupværk, en Konkurrence til Dragør-Bjergerne, som gav Anledning til meget Bryderi og mange Retsstridigheder. 1755 ses, at Dragørboerne klager over, at Hr. Fortling ved Kastrup ved sine Folk nogle Gange havde understaaet sig til at hjælpe Skibe af Grunden, saa Dragørboerne var blevne afviste, naar de kom ombord. De ansøgte baade Amtmanden og Amtsforvalteren om, at de som Kongens indrullerede Søfolk maatte beholde den ringe Fortjeneste for dem selv[1]). De synes ogsaa at have faaet et vist Medhold hos Autoriteterne, da der efter den Tid ved Delingerne vanker gode Ducører og Mandsparter til de forskellige Øvrighedspersoner. Men det varede ikke længe, inden Fortrædelighederne begyndte ogsaa med Byens egne Folk. 1768 forsøgte Dragørlodserne at danne et særligt Bjergningsselskab, og Amtmanden maatte give dem Tilhold om at holde sig Byens Vedtægter efterrettelige. De optog saa Konkurrencen med Kastrupværk, der atter var begyndt at bjerge. Det kom endogsaa til Haandgribeligheder mellem Konkurrenterne. 1770 ser vi, at tre Dragørlodser blev ved Retten idømt hver en Bøde paa 40 Lod Sølv for at have forøvet voldsom Adfærd mod en af Værkets Baade og Mandskabet deri. Af en senere Retssag fremgaar det (1788), at Kastrup-Bjergerne da ofte havde foretaget Bjergninger paa den nordre Del af Saltholmsgrunden, og at dette ikke retsligt vilde kunne formenes dem, selv om Dragørboerne derved led Skaar i deres gamle Erhverv[2]). Dette gav Stødet til, at Dragør og Kastrup senere enedes om en Deling af Bjergningsretten efter en Linje fra Maglebylille Hage over Midten af Saltholmen.

Udøvelsen af Bjergningen foregik i den senere Tid

[1]) Bilag XVI.

[2]) Taarnby B. Justitsprotok. 1788.

paa følgende Maade: Saasnart et Skib observeredes grundstødt eller flagede for »Sjou«, gik der øjeblikkelig Bud til Fogden og Byforstanderne, medens Havnefogden beordrede først Byens Baad og derefter andre Skibe og Baade til at gøre klar. Bytjeneren sendtes rundt i Byen, tudende i sit Horn og raabende til Skibs! Mens Byens Baad forlængst var paa Vej til Skibet med en af Byens Mænd til at underhandle med Skipperen, var Byskriveren mødt i Havnelokalet, hvor Folk strømmede til for at lade sig skrive, enten som personlige Deltagere i Sjouen, eller som Skippere paa de Fartøjer, der kunde blive Brug for, og ved Signal fra Skibet kaldtes til Bjergningsstedet. Kort sagt: der blev Liv og Røre i Byen, ja i Hollænderbyen med, thi ogsaa her tog man længe Del i Byttet; og Folk fra Dragør, som havde Arbejde hos Bønderne, kastede Værktøjet, da de personlig maatte melde sig ved Protokollen for at faa Part i Delingen, naar den ventede Sum en Gang kom til Udbetaling.

Akkordslutning om Bjergning maatte efter Vedtægten indgaas af den, der først kom ombord i det grundstødte Skib, paa alle Bjergeres Vegne. Men efter Vedtægten af 1732 skulde den Baad, der sejlede ud til Skibet, have en af Byens 4 Mænd med til at slutte Akkord, og kunde dette ikke lade sig gøre, eller hvis Skipperen selv kom iland, skulde det straks gives de 4 Mænd og Fogden tilkende, for at de kunde handle paa Byens Vegne. Det var ofte ret vanskeligt at enes om Bjergelønnen, der for det meste bestod i Andel baade i Ladningen og Skibet, indtil en Trediedel af Værdien. 1748 paadømtes ved Amtsretten en Bjergningssag, hvor en Fjerdedel af Ladningens og Skibets Værdi kendtes for ret og billig Bjergeløn. 1755 ses bjerget i Land paa Dragør 2188 Tdr. vaad Hvede som Byens Part. Samme Aar førtes Proces om et trælastet Skib, der stod paa Bredegrunden, hvor Bjergerne ikke vilde assistere. Der var sluttet Akkord om en Trediedel af Skibets og Ladningens Værdi, 1000 Rdlr., men Bjergerne vilde ikke tage fat paa Arbejdet. Skipperen maatte gennem sin Mægler Carl Wilder lade nedlægge Paabud ved Kongens Foged om at yde ham Hjælp efter Forordningen af $^{21}/_{3}$ 1705. Amtsforvalteren og Schouten nedlagde Paabudet, og Dragørboerne tog ogsaa fat paa Bjergningen, men var ret umedgørlige. Senere

paaklagede Skipperen Sagen for Søretten, der bestemte Bjergelønnen og idømte Bjergerne en Bøde paa 50 Rdlr. til Sognets Fattige[1]). 1765 førtes Proces om en Bjergning, for hvilken Byen tilkendtes 1400 Rdlr. 1788 bjergedes et Skib fra Lissabon, der om Efteraaret stod paa Grund paa Vestre Hage (Amager), for hvilket Fogden forlangte 1800 Rdlr. i Bjergeløn. Kaptajnen vilde ikke gaa ind derpaa og lod Styrmanden slutte Akkord. Derefter klagede han gennem den portugisiske Gesandt til Kancelliet, og Kongen befalede nedsat en Kommission til at afgøre, hvad der kunde tilkomme Bjergerne[2]) Det ses ikke, hvor meget der tilkendtes dem. I mange Tilfælde, naar Skibet »stod haardt«, gik Skipperen glat ind paa at afstaa en Trediedel af dets Ladning og Værdi. Og det ses endnu gennem det 19. Aarh.s første Halvdel, at en Trediedel af den ilandbjergede Ladning eller en Fjerdedel af Skibs og Ladnings Værdi lagdes til Grund for Akkordslutningen.

Delingen af Bjergningsindtægterne foretoges efter visse Regler, som efterhaanden blev fastslaaede, dels gennem de konfirmerede Vedtægter, dels gennem forskellige Tillægsbestemmelser i Forhandlingsbogen. Efter at »Procenterne« til Byens Kasser, til Fogden og Forbjergerne og andre Udgifter var fradragne, skulde Bjergelønnen, naar der lossedes af Skibets Ladning, deles lige mellem Fartøjerne og det til Bjergningen indskrevne og mødte Mandskab (Vedtægten 1732). Denne Bestemmelse forandredes 1770 saaledes, at kun om Sommeren alle de Fartøjer, som var tilstede, maatte melde sig og faa Part i Delingen, medens der om Vinteren skulde foretages »Lodning« eller Licitation blandt de Fartøjer, der laa i Havnen, og de billigste Tilbud paa Assistance antoges[3]).

Fra gammel Tid betød Bjergningen for det Meste ilandbragte og oplagte Varer, som efter at Kronen havde faaet sin Told deraf, blev delte eller solgte ved Auktion. Ikke sjældent blev Skibene Havarister, saa hele Ladninger maatte bringes i Land. Byen maatte have Tørrelofter og Pakhuse til Oplag. Til Byens Pakhus ses allerede 1682 anskaffet Egestolper, og

[1]) Sæl. Tegn. 80. 46.

[2]) Sæl. Tegn. 1788—90, 276.

[3]) Efter Vedtægterne af 1855 maatte kun Fartøjer paa 8 Læster og derunder til enhver Tid tage Del i Bjergningerne.

her haves formentlig Oprindelsen til det senere Havne- eller Bylokale paa Havnens Sydside. Her var ofte en hel Stapelplads for Strandingsgods. Undertiden maatte Bjergerne tage selve Godset som Bjergeløn. 1745 maatte man saaledes tage Kobberplader for 30 Rdlr. Ved Bjergning af et engelsk Skib 1748 modtog man Hamplærred, Drejl, Sejldug, Bevergel, Børster og Fedt for sin Hjælp. Disse Varer, der solgtes ved Auktion, indbragte ganske vist 3394 Rdlr., men alene Told og Auktionsudgifter var 1025 Rdlr. Kommunen fik dog 322 Rdlr. Læsteparten blev 5 Rdlr. 5 Mk., Mandsparten 4 Rdlr. 3 Mk. Der deltog 362 Mand, hvoraf de 62 var fra Hollænderbyen. Det var en god Regn der faldt. »Nu synes Folk Venner, men ere ey mindre«. — For en Bjergning 1760 modtages i Bjergeløn 135 Tdr. (saltede) Sild. Heraf fik Byen, Havnen og Skolen deres 20%, eller 27 Tdr. Sild. Fartøjerne fik 1 Td. pr. Læst og Mandskabet fik hver $^1/_8$ Td. i Mandspart. Saa sparedes Auktionsomkostningerne, og man fik en god Vinterkost.

Auktioner og Retssager slugte ret ofte betydelige Dele af Bjergningerne. Af de 1400 Rdlr., der 1765, som foran omtalt, tilkendtes i Bjergeløn, blev Omkostningerne over 250 Rdlr., nemlig ved Processen 134 Rdlr., »en Ducør« 50 Rdlr., »en Skat« 50 Rdlr., foruden til Rejseomkostninger, Fortæring osv. Auktioner holdtes næsten hvert Aar, og der faldt mange gode Sportler og »Procenter«, baade til Amts- og Retsøvrigheden, Schouten og Tolderen, inden Pengene naaede dem, der egentlig gjorde Arbejdet.

Efter 1770 vedtoges den Bestemmelse, at Fremmede der bosatte sig i Dragør, skulde løse Byens Rettigheder for at kunne tage Del i Bjergningen[1]). Og 1819 vedtoges det, at »Bønderkarle og Landfolk« kun skulde nyde halv Mandspart mod de Søvante.

Naar Bjergningssummerne indgik, kom der atter Røre i Byen. Ofte slog man flere Bjergninger sammen og udbetalte dem paa en Gang. Naar Udbetaling skulde foregaa, send-

[1]) De nye Vedtægter af 1855 siger herom: Naar nogen udensogns Mandsperson flytter til Dragør betaler han 5 Rdlr. for sig og 5 Rdlr. for sin Kone; gifter han et Dragør Fruentimmer, betaler han kun 5 Rdlr.

tes Bytjenere rundt for at raabe paa Skandsen[1]). Folk strømmede saa til Havnen for at hente deres Parter. Af store runde Træskaale gød Fogden og Byforstanderne Søens Gaver ud til rig og fattig — mest til de rige, Skipperne, som alle havde Smaaskuder, der fik Parter efter Læstedrægtigheden. Alle, som havde ladet sig skrive, fik en større eller mindre Del, og alle gamle Mænd, som ikke mere kunde arbejde med, fik ligefuldt deres Part, endogsaa de mange Enker, Byen havde, fik alle deres Del af Bjergningen, selv om det (efter den sidste Vedtægt) kun var 24 Sk. af hver 1000 Rdlr., Akkordsummen lød paa. Ja, selv de, som ikke var skrevne og derfor ingen Part kunde faa, lod man faa Del i Glæden ved at lægge en Tønde Øl eller et Anker Brændevin ud paa Havnepladsen til fri Udtapning. Ofte sprang der ved Delingen 10 Rdlr. til »Fortæring hos Lassen« paa den gamle Kro.

Delingsforholdet mellem Læsteparten, som tilfaldt Ejerne af de Fartøjer, der var indskrevne efter Læstetallet, og Mandsparten, som rettede sig efter det Antal Mænd, der var indtegnet, fastsloges i Vedtægterne. Den gamle Regel var, at Fartøjerne fik Halvdelen og Mandskabet Halvdelen af Nettosummerne. Men efter de nye Vedtægter fik Fartøjerne om Sommeren Halvparten, om Vinteren (fra 24. Okt. til 24. Marts), naar der var mange Skibe hjemme, kun en Trediedel af Akkordsummen, efter at Byens — og Fogdens — Procenter var fradragne.

Ved Midten af det 18. Aarh. indtegnedes til en større Bjergning 2 à 300 Læster og 100 til 200 Mand, dog undertiden over 300 Mand. Læsteparten blev da sjældent over $^1/_4$ %, og Mandsparten omkring $^1/_3$% af Bjergningssummerne. Skipperne tog dog Broderparten, idet de mange »Plimsollere«, som blot laa i Havnen og ventede paa Sjou, tog de store Delinger, hvad der ikke sjældent gav Anledning til Misfornøjelse og indbyrdes Strid. Mandsparten var gennem dette Tidsrum neppe mere end 10—12 Rdlr. om Aaret. Men den virkede som en mild Regn overalt. Fogden og de 4 Mænd fik hver en Mandspart foruden deres Procenter af Bjergningerne, Havnefogden,

[1]) Indtil 1725 laa en Skanse paa Sydsiden af Havnen: »Smedebakken«, hvor Delingen først foregik; senere fandt den Sted i Kroen, og endelig i Byens Lokale.

Skriveren, Bytjeneren, Vægterne, ja ogsaa Lærerne, naar de gjorde sig fortjent dertil, selv Præsterne og Degnen i Hollænderbyen, ligesom Amtsforvalteren og Birkedommeren fik deres Part med [1]). I 1840erne og 50erne var den 25 30 Rdlr. og i de senere Aartier steg den til 100 Kr. og ofte langt derover.

Ankerudførsel, d: at føre Ankret ud for Skibe, som var komne paa Grund, hvorved de ofte kunde »varpe« sig flot, var en ret vigtig Del af Bjergningen. Det var derfor kun tilladt Byens Baad og det med denne udsendte Mandskab at slutte Akkord herom. Det vedtoges 1771, at Halvdelen af Fortjenesten derved skulde tilfalde Byen og Halvdelen Baadens Mandskab. Fra 1784 til 1814 indbragte dette Arbejde 10,000 Rdlr, hvoraf Halvdelen til Byens Kasse. Og i Aarene 1839—55 foretoges 120 Ankerudførsler, der ligeledes indbragte 5000 Rdlr. til hver af Parterne.

De smaa Sjou eller »private Sjou«, som de ogsaa kaldtes, der udførtes af Folk eller Baade fra Dragør uden Byforstanderskabets Mellemkomst, saaledes naar der fandtes Vrag drivende i Søen, opfiskedes Ankre, Kul eller andet herreløst Gods, gav ofte Anledning til Kiv og Trætte. Først regnedes det private Sjou som en Indtægt, der ikke kom Byen ved; kun Kronen skulde have sin Rettighed deraf. Men i 1743 indtraf et Tilfælde, der pludselig aabnede for en en ny Indtægtskilde. Et forladt Skib, »Catharina Elisabeth«, blev fundet paa Køge Bugt. Tre Mænd »bemægtigede sig Myndigheden« over det, men maatte kalde flere af Byens Folk og Baade til Hjælp for at bjerge det ind til Havnen. Det vakte stor Opstandelse, og alle vilde have Part i det gode Bytte. Skibet blev overgivet til Øvrigheden, og der førtes Proces om Bjergningen, hvorfor Byen tilkendtes 1800 Rdlr., som den vilde dele paa sædvanlig Maade. Dette gav Anledning til et voldsomt Spektakel blandt Beboerne (et Blad er her revet ud af Delingsbogen), saa man maatte finde en anden Ordning. Summen deltes da saaledes: Baaden og Mandskabet, som fandt Skibet,

[1]) Baade den tyske og den danske Præst samt Degnen i St. Magleby ansøgte 1792 Kancelliet om hver at faa tillagt en Mandspart af Bjergningen. Kancelliet svarede, at de maatte søge deres formentlige Krav afgjort ved Retten. Kanc. Brevbog. 1792, 418, 1596.

fik 225 Rdlr., Amtsforvalteren 60 Rdlr., Mons. Holst »for at drive Sagen« 50 Rdlr., Bymændene 30 Rdlr., andre Udgifter 235 Rdlr. og 150 Mandsparter 1200 Rdlr. Byens Kasser fik ingen Andel. Men samme Aar vedtog man, at Afgiften af al privat og offentlig Sjou skulde være 10% til Byen, Havnen og Skolen til lige Deling.

Fra omkring 1760 begyndte Kommunen selv at overtage de smaa Sjou. Byen anskaffede en større Baad til dette Brug og vedtog, at der til ethvert Skib, som skød eller satte Flag for Hjælp, skulde sendes Byens Baad med en af Byens Forstandere samt Mandskab til Hjælp. Dersom Skibet ønskede ført Anker ud, skulde Baaden foretage dette Arbejde, og hvad der fortjentes derved, skulde deles i tre lige Dele mellem Baaden, Mandskabet og Byens Kasse. Mandskabet skulde dog afstaa 10% af sin Part til Byen. Derefter var ogsaa de »smaa Sjou« bleven kommunale. Det ses, at de i Tiaaret 1775—84 indbragte Kommunen 326 Rdlr., men de gaves da atter fri mod den sædvanlige 10% Afgift.

Hele denne Del af Bjergningen gik derefter ind under privat Sjou, der gav en langt betydeligere Indtægt end nogensinde før. Her under henhørte Adgangen til at fiske »blinde« Ankre i hele Sundet. Ingen maatte dog sælge de fundne Ankre, før de var tilbudte Marinen, der, saafremt den kunde bruge dem, selv satte en Pris derfor. Dragørboerne fiskede en Mængde Ankre; men da de gerne kunde faa mere for dem, end Marinen gav, fristedes de til at svigte Kongens Bud. 1785 havde man ført 9 Ankre ind til Staden og solgt dem for 25 Rdlr. pr. Stk. Der blev rejst Tiltale for ulovlig Omgang med Hittegods, og Sælgerne maatte hver betale 50 Rdlr. i Bøde. Senere blev det forordnet, at fundne Ankre skulde sælges ved Auktion, og Finderne skulde have passende Findeløn. 1720 solgtes 20, der indbragte 879 Rdlr., hvoraf en Trediedel udbetaltes i Findeløn. De private Sjou indbragte i Aarene 1784—1814 ca. 15,000 Rdlr. og 1839—55 ca. 37,000 Rdlr. til Udøverne, og deraf tilfaldt altsaa 10% Kommunen.

Den samlede Bjergningsindtægt, »hvad som af Fogeden og de fire Mænd er accorderit og sluttes med dem som behøver vor Byes hjelp til at bringe deris Skibe af Grund«, udgjorde i de 65 Aar, 1740—1804, hvorover der findes en

omhyggelig ført Protokol, ca. 244,000 Rdlr. Det gennemsnitlige Antal af Bjergninger hvert Aar var i dette Tidsrum 8 à 9, og den gennemsnitlige Aarsindtægt var ca. 3600 Rdlr. Fordelt paa tiaarige Perioder stillede Indtægten sig saaledes:

1740—49:	23,300 Rdlr.	1770—79:	36,500 Rdlr.
1750—59:	30,000 —	1780—89:	46,600 —
1760—69:	32,900 —	1790—99:	39,000 —

Alene i Femaaret 1800—1804 indkom 35,700 Rdlr.

I en følgende 60-aarig Periode, 1811—70, var Gennemsnitstallet paa Grundstødninger 13 — det højeste Tal noget Aar har bragt var 29 i 1865 — og den gennemsnitlige Aarsindtægt ca. 11,000 Rdlr. Fordelt paa Tiaarene stillede Indtægten sig saaledes:

1811—20:	133,400 Rdlr.	1841—50:	88,500 Rdlr.
1821—30:	99,200 —	1851—60:	75,500 —
1831—40:	112,300 —	1861—70:	150,300 —

Fra 1871 til omkring 1890 var Indtægten stadig stigende; i Gennemsnit var den mindst 20,000 Kr. aarlig. Et enkelt Aar (1888) indbragte 16 Bjergninger over 100,000 Kr. Dertil kom Indtægterne ved de »smaa Sjou« — Ankerudførelser — og »private Sjou«, som indbragte ret betydelige Beløb, baade til Beboerne og til de forskellige Bykasser.

Overtrædelse af Strandingsforordningen og Bjergningsvedtægterne haves der enkelte Eksemplarer paa. 1793 indberettede Lodsoldermanden paa Dragør til Amtet, at der kapredes og bjergedes paa ulovlig Maade fra et engelsk Skib, som var strandet ved Kastrup, og Sagen overgaves til Retten. Paa Dragør blev selve Byens Foged 1798 tiltalt for — for egen Regning — at have sluttet Akkord med et dansk Skib om Hjælp og modtaget 380 Rdlr. som Bjergeløn. Beboerne og de fire Mænd anlagde Sag imod ham for Brud paa Byens Forfatning. Fogden paastod, at han ikke kendte den og mente sig berettiget til at slutte Akkord for sig selv. Amtmanden tilholdt ham efter Vedtægten af 1745 — konfirmeret 1772 — at aflægge Regnskab til Byen for den modtagne Bjergningssum. Under Sagen førtes en skarp Pennefejde mellem Fogden og Beboerne. Amtmanden forelagde Sagen for Rentekamret,

idet han misbilligede den stadige Uro og Splid, som Byens Forhold gav Anledning til. Kamret ønskede Byen ind under de almene kommunale Love og forespurgte, om den vilde henlægges under København eller Provinserne. Forstanderne saa Byen rystet i sin Grundvold og anholdt om, at den fremdeles maatte høre under København og beholde sin gamle Frihed. Endelig maatte Beboerne bønfalde Amtmanden »med Fattiges Taare, Enckers Sukke og Faderløses Graad« om at skaffe Byen sin Ret og afsætte Fogden, der ved »Hundrede Fortrædeligheder« voldte Splid og Ufred. Det endte ogsaa med, at han blev afsat 1801[1]).

Nogle Aar senere (1805) havde atter en af Dragørs Skippere paa egen Haand akkorderet med Føreren af et grundstødt Skib om at yde det Hjælp og blev for sin Forseelse idømt en Erstatning til Byen. 1812 verserede igen for Retten en vidtløftig Sag om et Skib, som var kapret og bragt ind til Kastrup af Dragør- og Kastrupbjergere, og som mentes at være taget i ulovlig Besiddelse[2]).

Omkring 1828 opstod der en Konkurrence til Bjergningen i Sundet, som Dragør- og Kastrup-Bjergerne hidtil havde haft nogenlunde ubeskaaret[3]). Det var Skibsfører H. P. Bødker, Ejer af Røde Kro, der da begyndte med sin Kutter »Husum« at opsøge og assistere grundstødte Skibe. Medens Kutteren laa paa Jagt ude i Sundet, havde han ofte dens Baad liggende i Dragør Havn, og det ses, at han klagede over, at der forlangtes 5 Rdlr. af ham i Havnepenge for den. Det følgende Aar udrustede Dragør Kommune Jagten »Resolutionen« til at optage Konkurrencen med den. 1840 ombyttedes »Resolutionen« med Schalupen »Jægeren«. Og det varede derefter ikke længe, inden Kastrup anskaffede en lille Bjergningsdamper »Neptun«.

Allerede 1833 var Em. Z. Svitzers Bjergningsentreprise opstaaet, og dette optog ogsaa Konkurrencen baade med Kastrup og Dragør i hele Sundet. Da senere Dampkraf-

[1]) Byens Forhandlingsbog 1799—1843.
[2]) Overamtsretssager og Dok. til Justitsprotokollerne.
[3]) Hvilke Indtægter, denne Kilde har givet til Kastrup, og navnlig til Ejerne af Kastrupværk, findes der vistnok intet Sted noget Regnskab over.

ten toges i Brug, blev det vanskeligere for disse Byer at tage Kampen op med det velfunderede Selskab. Først sluttede Martin Petersen, Kastrup, Kontrakt med det. Og 1866 indgik Dragør Kommune en Overenskomst med Svitzer om en Deling af Fortjenesten, imod at Selskabet stillede en af dets Dampere til Raadighed for alle de Bjergninger, hvorom Dragør sluttede Akkord. Af disse skulde Svitzer have en Fjerdepart, og naar Svitzers sluttede, skulde Dragør have en Trediepart. Men benyttedes Selskabets Damppumper, Kættinger, Touge osv., skulde det have Halvdelen af Bjergelønnen, medens Dragør for sin Halvpart skulde levere Lægtere og Mandskab. Efterhaanden anskaffede Byen selv en Skonnert, Pumpe- og Dykkerapparater, Trosser og Taljer for at kunne hjælpe sig selv; men Byen drev det aldrig til selv at faa en Damper. I Begyndelsen af 90erne opsagde Svitzer Kontrakten og tilbød Dragør 40% af alle Bjergningsakkorder for Sejlskibe, 30% for Dampskibe paa dansk Søterritorium, dog 35% naar der lossedes, og paa svensk Side kun 10%. Byen var nødt til at gaa ind derpaa. 1901 nedsattes Dragørs Part til henholdsvis 30% og 25% paa dansk Side, medens der paa svensk Side intet kunde gives. »Den Sten man ikke kan løfte, maa man lade ligge«, var Selskabets Motivering, og Dragør maatte erkende, at Dampskibsfartens Udvikling havde medført nye Tider og Forhold, der havde sejlet Byen agter ud. —

Byens Kasse havde længe ret smaa Midler at raade over. 1707 maatte den laane 47 Sletdlr. af Skolens Pung og 42 Sletdlr. af de Fattiges Bøsse. 1718 havde den 103 Sletdlr., og det gik derefter langsomt fremad med Indtægterne; først da Bjergningen efter 1740 begyndte at give rigelig Mønt, voksede dens Formue; 1775 var den 1062 Rdlr. og 1795 godt 2000 Rdlr. 1805 købte den sine første kgl. Obligationer. Udover Bjergningsprocenterne var Indtægterne meget smaa. Husbondholdet til Hollænderne gav et ringe Overskud. Senere tilkom Leje af »Smedehuset« — paa Sydsiden af Havnen — og »Pakhuset« samt for Løsning af Byens Rettigheder, Afgift af Vævepiger og Husfolk og Tyende[1]). I Aarene 1775—1814 var Bykassens samlede Indtægt gennemsnitlig 635 Rdlr.

[1]) 1775 gav Spaa-Marie 1 Mk. 8 Sk for Byens Rettighed.

aarlig, og deraf indkom de 400 Rdlr. aarlig af Bjergningen. 1840 ejede Bykassen 16,700 Rdlr. Og derefter begyndte Indtægterne at strømme rigeligt ind. I Tiaaret 1845—54 var den samlede Indtægt 15,464 Rdlr. Og alene i Aaret 1889 var Bykassens 4%: 8333 Kr. Dens kontante Formue var i Aaret 1890 62,000 Kr.

Over Udgifterne findes intet Regnskab før 1775. De væsenligste Udgifter var efter den Tid: Lønninger til Skriveren, Bytjeneren, Vægterne samt en Hører ved Skolen og to Jordemødre[1]). Iøvrigt var der aarlige Udgifter ved Indrulleringssessionen, Ducører »til Byens Nytte«, — Amtsfuldmægtigen fik en aarlig Ducør paa 30 Rdlr. — Vedligeholdelse af Byens Brønde, Brandredskaber, Byens Hus, Brændsel til Skolerne, Tørv til de Fattige osv. Paa Byens Renlighed ofredes ikke meget. Svinene gik løse ved Husene, og Affaldet kastedes ud til dem. 1790 blev Kongevejen brolagt, og i langsom Tempo fulgte de andre Gader efter. I Aarene 1775—1814 var Byens Udgifter gennemsnitlig 558 Rdlr. aarlig; 1845—54 steg de til 5390 Rdlr. aarlig og i Aaret 1889 var de 6380 Kr., deraf var Størstedelen Tilskud til Skolevæsenet og Fattigvæsenet.

Byens offentlige Arbejder fordeltes efter gammel Skik mellem Beboerne »rodevis«, hvorved man undgik at svare kommunale Skatter. Byen var inddelt i Arbejdsroder, som hver skulde afgive 12—13 Mand, der efter Tur gav Møde, naar Havnens eller Byens Arbejder, f. Eks. Vejarbejde eller Snekastning stod paa. Hvem, der havde Fartøjer, Baade eller Vogne, tilførte Materialerne, og en saadan Sejl- eller Spanddag regnedes lig med visse Arbejdsdage. Undlod man uden lovlig Grund at møde idømtes Mulkter, som afdroges i Bjergningsparterne, naar disse udbetaltes. Da Hovedlandevejen var bleven anlagt, gav Kongen (1789) Befaling til, at Hovedgaderne i Store Magleby og Dragør skulde brolægges. Først var det Tanken, at Vejvæsenet skulde lade dette Arbejde udføre, men man bestemte sig til at paaligne Beboerne det som en Skat, der enten kunde betales eller aftjenes ved personlig Deltagelse i Arbejdet. Lodserne og offentlige Tjenestemænd var som Regel fritagne for saadant Arbejde; men Lodserne

[1]) Neel Jans og Madam Lüders. Tidligere nævnes Karen Stork som Jordemoder.

maatte dog efter Admiralitetets Skøn tage Del i Vejarbejdet, eller svare hver 2 Mk. aarligt, medens det stod paa[1]).

Byens Vægtere nævnes fra omkring Midten af det 18. Aarh. Der fandtes da to Vægtere til at vaage over Byen, som var tæt sammenbygget og meget udsat for Brandfare med sine Straatage og Trægavle. Vægtersangen: »Vogter Lys og Ild« var intet Sted bedre paa sin Plads. 1796 havde Byen 4 Vægtere, og der ansattes da tillige en Havnevægter. Byvægterne lønnedes først med 4 Sk. ugentlig af hvert Hus, som de selv opkrævede. 1814 nedsattes Afgiften til 2 Sk., og der tilstodes hver Vægter en Mandspart i Bjergningen. Efter den engelske Krig var mange af Beboerne saa fattige, at Bykassen maatte betale de 2 Sk. for dem. 1816 forhøjedes Lønnen dog atter til 4 Sk. for hver Skorsten; men intet Hus skulde betale for mere end 2 Skorstene. Denne Lønningsmaade bestod til 1910, da Vægterne ansattes med fast Løn, og indtil da hørte man dem om Aftenen synge Thomas Kingos gamle Vægterværs gennem de smaa, krogede Gader.

De Fattiges Bøsse var længe den mest velhavende af Byens Doenter. 1718 ejede den 112 Sletdlr. Fattigbyrden har da neppe været stor. Bøssens Indkomster bestod i det væsentlige af, hvad der gaves i en særlig Bøsse i Kirken, samt de Bøder, der idømtes for Overtrædelse af Vedtægterne. Desuden fik Bøssen de »Tiloverspenge«, som faldt ved Bjergningsdelingerne, og senere tillige en Ducør af Bjergningssummerne.

Efterhaanden stiftedes flere Legater, hvoraf Renterne tilfaldt »de Fattige« eller Fattigkassen. Det første stiftedes af Brygger Kylling, 6. Sept. 1790 og var paa 500 Rdlr., hvis Renter ved Juletid skulde uddeles til fattige Enker: »Dragør Bys fattige Husarme og ingen andre, og i Særdeleshed om nogen af mine beslægtede var nødtrængende, skal de nyde den største Del deri. For denne Kapital skal Dragør Bys Foged og de fire Mænd, der som meldt forestaa Fattigkassen, være ansvarlige, een for alle og alle for een, samt berettigede, saaledes som meldt, at distribuere Renterne til bemeldte Enker og efter deres Død til Byens fattige Husarme«.

Det næste var Amtsforvalter, Sekretær Poulsens Legat,

[1]) Kanc. Brevb. 1789, 432; 1790 2229; 1799, 467, 505

stiftet 17. Maj 1793, paa 630 Rdlr. Fundatsen har man ikke kunnet finde; men det vides, at Renten nærmest var tiltænkt 5 fattige Matrosenker og uddeltes ligeledes aarlig ved Juletid. Den senere Amtsforvalter Bierg paastod, at Legatkapitalen var, »hvad ham (Poulsen) tilkom i hans Embedstid som Amtsforvalter udi Procenter ved strandede og paa Grund løbne Skibe«, og hvorom der havde været Misforstaaelse mellem ham og Byens Forstandere. Endelig tilkom, vistnok omkring 1810, Etatsraad J. C. von Ostens Legat paa 1500 Rdlr., hvoraf Renterne ogsaa af Kommunens Bestyrelse skulde uddeles til værdige og trængende Dragørboere. Uddelingen af disse Legatmidler var i lang Tid underlagt Fattigforstanderen, men er nu atter underlagt Kommunalbestyrelsen.

Byens hele Fattigudgift var 1801 kun 21 Rdlr., medens Fattigkassens Indtægter s. A. beløb sig til 58 Rdlr. Efter Krigen 1807—13 voksede imidlertid Kravene, og det ses 1829, at de fire Mænd androg Amtmanden om, at der af Jordkassen maatte udredes en Del af Skolens og Fattigkassens Udgifter, »da Byens Indvaanere for Størstedelen er fattige og uformuende«. Byen havde da 37 fattige. 1832 købtes et Fattighus for 600 Rdlr., som Byen laante af Havnen. 1881 byggede Byen et nyt Fattighus, det kostede ca. 18,000 Kr. Fattigvæsenets aarlige Udgifter har siden da beløbet sig til 6 à 7000 Kr.

Skolen paa Dragør synes oprettet omkring 1680. Vi finder første Gang nævnt en »Skolemester« her 1686, og antagelig har Børnene fra Dragør tidligere maattet søge Skolen i Hollænderbyen, hvor allerede da fandtes en god Landsbyskole. Først 1719 opførtes paa Dragør — mellem Pinse og Mikkelsdag — en 5 Fags Skolestue, som med Skoleholderens Løn og Ildebrændsel s. A. kostede 248 Sletdlr. 1 Mk. 10 Sk. Præsten i Hollænderbyen, der var Skolens Patron, anfører 1740: »For Dragøes Skole er beskikked en Lægmand af Dragøes Indvaanere, som ikke har nogen frie Bolig; alene er en Stue i Byen indrettet til Skole. Løn og Skolepenge andrager ca. 70 Slettedaler«. Allerede 1741 byggedes en større Skole ovenfor Byen; den kostede 828 Slettedaler 2 Mk. 13 Sk., som for en Del indbragtes ved den tidligere Stues Salg. Denne Skole ombyggedes 1827 og er senere udvidet til Drengeskole og Pigeskole.

Ved Ombygningen 1827 indsattes i Muren en Sandsten med følgende Inskription:

Sign, o Herre, denne Skole,
Lær os ret paa Dig at stole,
Sign vor Ungdom, som her lære,
At Gudsfrygt for Alt de ære.

1861 opførtes tillige en Skole for Børn i Begynderalderen, og 1891 byggedes den nye Pigeskole, hvorefter den gamle udelukkende benyttedes til Drengeskole.

Skolens Pung indeholdt 1707: 47 Sletdaler. Der tilfaldt den oprindelig en vis Part af de Indtægter, som indkom i »Tavlerne« og Bryllupsbøssen i Kirken samt de Smaapenge, der indkom i Offer og Skolemulkter. Da Skolestuen skulde bygges, bestemtes det 1728, at hvad der fortjentes ved Skibsbytter — Skibssjou — deraf skulde svares til Skolen 1 Mk. 8 Sk. af hver 20 Rdlr. »Og kan aparte betinges noget af Skipperen maa Vedkommende der udi ikke vere forsømmelig i at tale derpaa«. Man maatte dog laane 150 Rdlr. Men der indkom snart saa rigeligt i Bjergningsprocenter, saa man kunde betale Gælden og tænke paa en Udvidelse. Alene i Aarene 1740—42 tilfaldt Skolen 526 Dlr., idet baade Byen og Havnen renoncerede paa deres Tredieparter af de 5 %, som Kommunen fik af Bjergningerne. 1750 havde Skolen en Formue paa 439 Sletdaler, og der indførtes derefter Undervisning i Navigation. Fra 1758 tilfaldt der Skolen 4 % af Bjergningssummerne, men snart nedsattes dens Andel til 3 %. Denne Indtægt var Skolens væsentligste gennem lange Tider. Skolens aarlige Udgift var 1775 ca. 200 Rdlr. I Tavlepenge og Bryllupsbøssen, som ophævedes ved Lov 1856, indkom kun en Fjerdedel. Ved den ny Skoleordning 1814 var tillagt Skolen 100 Rdlr. aarlig af Præsteembedet i Hollænderbyen, fordi den tyske Præst var bleven helt afskaffet, og der som Følge deraf sparedes en Enkeforsørgelse. Da der 1835 oprettedes en Apparatkasse, anvendtes denne Indtægt dertil, medens den Del af Kirkeofret, som Skolen tidligere fik, var bleven tillagt Lærerlønningen.

Skolekassen administreredes af Skoleforstanderen, medens Præsten førte Tilsyn med Undervisningen, indtil der omkring 1800 dannedes en Skolekommission i Fællesskab med Hollænderbyen. De to Byer kunde dog heller ikke enes herom.

1810 erklærede Dragør Byforstanderskab, at det ikke vilde have Fællesskab med Store Magleby, men vilde som hidtil bestyre deres Skolevæsen selv, »da man ikke længere kan taale, at Byens Ungdom henlever sin Tid i Vankundighed«. Selvstændigheden synes da at have frugtet. 1812 roser Amtsprovsten Dragør-Skolens gode Tilstand, og 1814 erklærer han, at denne Skole med Rette vedligeholder sin Plads blandt Amtets meget gode Skoler. Der fandtes da i Dragør henved 300 skolepligtige Børn, og der burde efter Skoledirektionens Udsagn være tre faste Lærere, men paa Grund af Byens Uformuenhed (under Krigen) til at lønne disse, skulde kun ansættes to faste Lærere og en ueksamineret Lærer eller Lærerinde, som lønnedes med 50 Rdlr. Endnu 1820 havde hver Lærer 120 Børn at undervise. Først efter 1860 skete en væsentlig Forandring heri.

Skoleholderens Løn har fra Begyndelsen af ikke været ret stor, og den synes nærmest at have bestaaet i Ugepenge og frivillige Ydelser, Husly og Brændsel. Som oftest var han tillige Skriver og havde derved en Ekstrafortjeneste og en Ducør ved Bjergningerne samt tog en vigtig Del i Styrelsen af Byens Sager. Om Isbrandt Clausen, som var baade Lærer og Skriver, findes følgende Eftermæle i Regnskabsbogen, sat af hans Eftermand 1768:

»Dens Liv nu Døden enhet har
som her ej kunde mere.
I Dragøe han Skoleholder var
Og har en Tid regjeret.
— — — — — — —«

Skoleholderen havde Eneret til at holde Skole. Vi ser, at Skoleholder Carsten Nielsen 1773 fik udstedt Forbud af Amtmanden om at »Fuskere« ikke maatte understaa sig i offentlig at holde Skole og truedes med Straf paa Vand og Brød i Frederiksholms Fangetaarn.

Fra 1775 ansattes foruden Skoleholderen en »Hører«, der lønnedes med 40 Rdlr. aarlig, 6 Rdlr. til en Favn Brænde og i Reglen en Ducør paa 5 Rdlr. Senere havde de hver en Mandspart i Bjergningen som en frivillig Indrømmelse.

Om flere af Skoleholderne fortælles nogle Træk fra deres Liv og Virksomhed. Saaledes havde Rasmus Brun, vistnok en norsk Student, som var ansat af Byens Forstandere, en

hæftig Strid med Præsterne i Hollænderbyen. Han vilde ikke betragte disse som sine Overordnede, og de paastod, at han var forjaget fra Akkershus Stift for falsk Lærdom. De følte sig ogsaa krænkede over, at han var instrueret af Henrik Gerner og indsat som Lærer uden hverken Amtmandens eller Biskoppens Samtykke eller Indstilling, hvorfor de vilde »removere« ham fra Bestillingen. Men Sagen blev forebragt Kongen, der resolverede, at han skulde eksamineres »udi Lærdom og Undervisning« af tre Professorer i Præsternes Overværelse. Han synes at have bestaaet Prøven, og Striden blev bilagt. Imidlertid maa han atter have fornærmet Præsterne, og navnlig skal han have brugt et uforsigtigt Udtryk om den danske Præst. Der klagedes atter over, at han indpodede Børnene vrange Lærdomme, og at han ikke kunde lære dem at regne. Provsten erklærede, at man gjorde ham Uret. Et Forlig blev atter indgaaet, og han var vistnok Lærer her i en lang Række Aar[1]).

Niels Carsten Nielsen, der ikke fik Skriverstillingen, maatte tage en Hører til Medhjælp. Han døde 1789 yderst fattig. Byen bekostede hans Begravelse og paatog sig Opdragelsen af en efterladt Datter.

Hans Eftermand var Ch. Grundtvig, der var Student og en Tid tog levende Del i Byens Affærer. Han stod den uheldige Foged Rasmus Berthelsen meget nær, indtil denne afsattes 1801. Fogden havde nemlig foretaget Bjergning for egen Regning og saaledes misbrugt sin Stilling som Byens Tillidsmand. Skoleholderen var hans hvervede Hjælper og Skriver. Beboerne klagede gentagende til Amtmanden over Skoleholderen, der »vedligeholder Fogden med Fornuft«; saa længe han agerer Husholder med Byens Penge, kan ingen Enighed eller Fordragelighed ventes. I en anden Klage anføres, at han »spænder Strængene stive paa sine Projekt-Instrumenter« for at forøge sine Indtægter og pleje sin Magelighed i Stedet for at udruste sig til sin Lærergerning. Senere indsendtes en lang Klage over ham til Biskoppen. Dens væsentlige Indhold kan sammenfattes i de faa Ord, at Fogden, »som en liden Conduite er meddelt, styrker ham baade med det Tørre og det Vaade«, medens han til Gengæld »indblæser Fogden alt Op-

[1]) Kirkehist. Saml. 3. R. 6, 708. Sæll. Tegn. 73, 363.

tænkeligt til Byens Foruroligelse og Skade«, hvorfor man vilde velsigne den Dag, da Byen kom af med ham, som en Jubeldag. Man opnaaede dog ikke at komme af med ham; men han maatte indgaa en Kontrakt eller et Forlig, om at han »paa ingen Maade maa befatte sig med Byens Sager eller Skriverier«. Fogden blev derimod afsat. Læreren havde en Gæld til Byen paa 18 Rdlr., som han klarede ved en Regning til Byen, der begynder 1791, og som lyder paa 10 Skilling ugentlig for at lægge i Ovnen i 9 Aar, ialt 18 Rdlr. 3 Mk. 8 Sk. Han var altfor flot anlagt. Han kunde f. Eks. ikke som andre Mennesker gaa til København, men maatte køre. Den ny Foged vilde han ikke hilse paa eller anerkende som sin Overordnede, en Stridighed, der kostede baade ham og Høreren deres Mandsparter, som fremtidig tillagdes Skolekassen. 1812 tog han sin Afsked og fik 50 Daler i Pension.

Lærerlønningen var da forbedret betydeligt. 1810 var Skoleholderlønnen i Dragør: 5 Favne Brænde, Græsningspenge 20 Rdlr., 128 Lispd. Hø, 192 Lispd. Halm, 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg in natura og 100 Rdlr. i Skoleløn, samt 30 Rdlr. i Ugepenge af 60 Børn. Ved Skoleloven 1814 gjordes det obligatorisk, at der til enhver Skole skulde udlægges en Jordlod, saavidt der var Betingelser tilstede derfor. I Maj 1813 holdt Amts-Landvæsenskommissionen og Amtsprovsten et Møde paa Dragør »for at ventilere med Beboerne om Jord til Skole og Plads til Hauge ved Skolen«. Skønt Fogden erklærede, at Byen ikke kunde afgive nogen Skolejord, fandt Kommissionen, at der kunde udlægges 2 Skpr. Land til Haver for de to Lærere, samt de nødvendige Legepladser af Fælleden Vest for Skolen, og eragtede, at dette Areal straks burde udlægges og tages i Besiddelse af Lærerne. Kommissionen indstillede til Kancelliet, at der i Stedet for Jord indrømmedes Lærerne hver Græsning og Foder til 2 Køer og 6 Faar, eller Godtgørelse derfor, og denne Indstilling sanktioneredes af Skoledirektionen[1]).

1831 fik begge Lærere atter deres Mandsparter. Disse angaves i 60erne til 120 Rdlr., men var i Reglen mindre. Udgiften til Lønninger var da ca. 700 Rdlr. I 70erne reguleredes begge Førstelærernes Lønninger til 17—1800 Kr. 1887 var

[1]) Byens Forhandlingsprotokol.

Skolens Udgiftsbudget ca. 4000 Kr., hvoraf de 3000 Kr. indkom ved Bjergningen; 1910 ca. 8000 Kr. Der findes 3 Skoler med 4 Lærere og 3 Lærerinder. Skolerne er nu delte i 6 Drenge- og 6 Pigeklasser.

Som Skoleholdere eller Skolelærere paa Dragør findes nævnt: Jørgen Erichsen (1686), Niels Jensen Wochman (tillige Skriver fra 1707), Michel Pedersen (1728), Rasmus Brun (1741), Isbrandt Clausen (tillige Skriver fra 1760—68), Niels Carsten Nielsen (1773 og 1789), Ch. Grundtvig (1791—1812), Molberg (1812—25), Giese (1825—34), P. A. Petersen (1834—84).

Som Hørere eller Hjælpelærere: Claus Andersen Krabbe (1775), Ejbert Persson (1805—10), P. Nielsen (1810—12), Gotschalck (fra 1813), Hendrichsen (1839).

De *Skatter*, som Dragør svarede gennem Schouten eller direkte til Amtstuen, var ganske vist ikke store eller urimeligt tyngende, men Beboerne regnedes nærmest for fattige eller uformuende Folk, der intet havde at svare af. Den ringe Jordskyld, der fra gammel Tid svaredes af Fiskeripladserne, blev ved det 17. Aarh.s. Begyndelse afløst af Husbondholdet, en Grundafgift paa 2 Mark aarlig af hver Husgrund. Fra det 18. Aarh.s. Begyndelse fikseredes denne Ydelse til en fast aarlig Afgift til Staten paa 56 Rdlr., regnet efter 168 Grunde. Men Fogden opkrævede stadig 2 Mk. af hvert Hus — 1770 var der over 300 Huse — hvorved der tilfaldt Byens Kasse en ikke ubetydelig Indtægt. 1770 foreslog Amtmanden Rentekamret at forhøje Husbondholdet til 24 Sk. for hvert Fag Hus, dog højst for 6 Fag, hvorved da »til Jordebogens aarlige Formerelse var at vente 469 Rdlr.«. Omkring 1800 ophævedes imidlertid denne Afgift og erstattedes med en Bygningsafgift.

Udover den almindelige Ekstraskat, som senere omtales, paabødes efterhaanden forskellige ekstraordinære Afgifter, som kun i ringe Grad berørte Dragør. Konsumptions- og Folkeskatten, der udskreves 1672, beløb sig for Dragør kun til ca. 10 Rdlr. aarlig af 13 Karle og 15 Piger. Denne Skat indgik senere som en fast Familie- og Folkeskat af alle Borgere, der havde Raad til at holde Tyende. Faa Aar senere (1677) paabødes Ildsted- og Kvægskatten, der udgjorde ca. 39 Rdlr.

aarlig af 104 Ildsteder, 10 Heste og 34 Køer. Denne synes afløst af de senere »Kopskatter«, som nærmest danner Grunden for de senere Formue- og Lejlighedsskatter, der udskreves til Statens Fornødenheder. Kop- og Kvægskatten paabødes 1678 og udgjorde for Dragør ca. 80 Rdlr. aarlig. Den ramte dog kun Folk, som drev Jordbrug og Kreaturhold. Manden skulde svare for Hustruen 1 Rdlr., for voksne Børn eller Tyende 1 Mk. 8 Sk. i Kopskat. Kvægskatten var 4 Mk. af en Okse, 1 Mk. af en Hest eller Ko, 6 Sk. af en Kalv, 2 Sk. af et Faar, Lam eller Svin. I trange Tider blev Skatten fordoblet, saaledes 1692. For Embeds- og Rangspersoner, som denne Skat ikke ramte i Forhold til deres Skatteevne, udskreves en personel Kopskat eller et personelt Krigsstyr, der for Dragør udgjorde godt 50 Rdlr. aarlig. Krigsstyret udvidedes dog efterhaanden til at omfatte enhver fast boende udenfor Bondestanden, og som altsaa ikke svarede Hartkornsafgift, saaledes at de skulde svare 1 Mk. for en Karl eller Søn, 8 Sk. for en Pige eller Datter hvert Kvartal. Husmænd, Fiskere og Søfolk blev dog fritagne for Krigsstyr, naar de overfor Amtsforvalteren aflagde Ed paa, at de intet ejede. I Begyndelsen af det 18. Aarh. udskreves tillige en Renteskat paa 2 pCt. af Renteindtægt af Umyndiges Midler, senere baade en Kapital- og Renteskat, som for Dragør beløb sig til omkring 40 Rdlr. aarligt.

De fleste af disse ordinære Paabud, der ikke ramte Hartkornet, samledes senere i en Ekstra- og Rangskat, som f. Eks. 1786 ses udskreven med 8 Sk. maanedlig af alle Dragørs Beboere udenfor Bondestanden og udgjorde for denne By ca. 900 Rdlr. i et Aar; denne Skat svaredes endnu 1797. Efter Forordning af 11. Marts 1789 udskreves en Formueskat, der for det følgende Aar udgjorde 858 Rdlr. af Dragør.

Omkring 1800 indførtes Bygningsafgiften som en fast Ejendomsafgift til Staten. Den sattes til 24 Sk. pr. 100 Rdlr. af Taksationsværdien af alle Bygninger, som ikke hørte til Landejendomme, og udgjorde for Dragør, ca. 450 Rdlr. aarligt. Omtrent samtidig anordnedes en fast Brandafgift, som udgjorde en af de væsenligste Amtstueskatter. Ekstraordinære Krigsskatter udskreves dog stadig, naar det gjordes fornødent, saaledes baade 1809, 10 og 11 en Ekstra- og Kop-

skat, som for Dragør udgjorde 550 Rdlr. aarligt. 1851 udskreves en betydelig Krigsskat, ogsaa af Skibene; af disse svaredes 24 Sk. halvaarlig pr. Læst, eller af 800 Læster ca. 400 Rdlr. aarligt.

Under almindelige Forhold var Ejendomsskatterne her ikke særlig tyngende i Forhold til, hvad Landalmuen maatte udrede. Byen havde gode Indtægter fra Søen, som Staten endnu ikke havde fundet Midler til at ramme, og som forøvrigt dækkede næsten alle Kommunens Udgifter.

Høhoveriet eller »Høslæberiet«, som det populært kaldtes, blev derimod en følelig Byrde for Dragørboerne. Dette Arbejde havde fra Arilds Tid været paalagt Bønderne og Husmændene i de danske Byer, idet de maatte slaa og høste Enghaven for Slottet (Kongens Enghave). Men omkring 1700 fik alle Amagers Husmænd, der ikke havde Hartkorn, Ordre til at høste disse Enge og føre Høet ind til de kongelige Stalde og Magasiner. 1715 ses, at der bjergedes og indførtes af Kongens Enghave 17—1800 Læs Hø, og af »Amager-Vangen« (Kongens Enge) 300 Læs Hø. I Reglen udgjorde Høsten 2—3000 Læs. Arbejdet hermed lagdes væsentligt paa Amagerne, da de andre Sogne omkring Hovedstaden alt nok paa anden Maade var besværede ved Arbejde i Skovene og paa de kongelige Slotte og Gaarde.

Arbejdet med Høhøsten krævede, som det ses ved Midten af det 18. Aarh., omkring 400 Mennesker, der gerne fordeltes ligelig paa Husbeboerne i Taarnby Sogn og Dragør; men da de første efterhaanden afløste deres Hoveri, faldt hele Byrden over paa Dragør. Da Dragørboerne var Søfolk og indrullerede Matroser paa Holmen og Flaaden, havde de ulige vanskeligere ved at give Møde og maatte som oftest leje eller lade leje for sig. Kun Lodserne var af Hensyn til deres Stilling fritagne, saavel for »Høslæberiet« som for at møde til de kongelige Klapjagter. De indrullerede Søfolk var vel efter Chr. d. 5.s Forordning fri for alle »borgerlige« Ombud, men dette kunde ikke fritage dem her, og det ses, at Bykassen aarligt svarede 20 Rdlr. for en Del af Beboerne, som havde købt sig fri.

Indtil Frihedsidéerne begyndte at trænge igennem og gøre sig gældende ogsaa i Landboreformerne, fandt man sig i at

udføre dette Hoveriarbejde; men da Arbejdet øgedes stærkt, yttrede sig baade Modvilje og Mod til at nægte det. 1792 ses, at alle de tilsagte Folk fra Dragør helt udeblev fra Arbejdet. Af Forvalteren over Amager Land, Kammerraad Bierg, blev de indstævnte for Retten i Hollænderbyen. I deres skriftlige Indlæg kalder de det »uanstændigt«, at Kongens indrullerede Søfolk skal udføre dette Arbejde. »Først«, siger de, »blev der tilsagt 80 Mand, næste Aar 200, derefter 3 à 400 og nu i de senere Aar 8 à 900 Mand . . . . saaledes er vor gode Vilje bleven misbrugt.«

Af Rentekamrets Indlæg fremgaar, at Kongens Staldmester havde maattet lade Arbejdet ved Høets Modtagelse udføre af lejede Folk. Kamret fandt, at de, der havde nægtet at forrette Arbejdet, burde hver svare aarligt 4 Mark til den kgl. Kasse. Det viser sig her, at de »8 à 900 Mand«, Dragørboerne paaberaaber sig at maatte stille, var 182 Mand, som hver skulde gøre 4—5 Dages Arbejde, altsaa 8 à 900 Dage[1]). Da samtlige Dragørmænd og én Mand i Tømmerup, nægtede at betale de 4 Mark aarligt, anmodedes Amtmanden af Rentekamret om at bekendtgøre for disse modvillige: »at den Husmand i Tømmerup og Dragørerne, der ej vil erklære sig til bem.te Betaling tilsiges som forhen til Hoveri paa Reqvisition fra Staldetaten og saaledes at det bliver 4 Dage aarlig for hver Mand, hvorover maa holdes Bog . . .[2]).

Sagen verserede lige indtil 1800, og det fremgaar af dens Præmisser, at Dragørboerne med Rette maatte anses hoveripligtige, da Byen ikke laa paa Hollænder-Kommunens Grund og ikke var indbefattet i denne Byes Privilegier. Den endelige Højesteretsdom modificerede Amtsrettens Dom derhen, at der kun skulde betales for 300 Hoveridage aarlig med 24 Sk. pr. Dag i Aarene 1795—1800, hvilket for Dragør udgjorde 440 Rdlr. Sagens Omkostninger var 340 Rdlr. og Amtsfuldmægtigen fik 100 Rdlr. for at »skønne« i Sagen. Beboerne søgte derefter om at faa Arbejdet afløst, og dette skete 1802 saaledes, at hvert Hus skulde svare 4 Mark aarligt. Byen regnet til 200 Huse. Da der fandtes ca. 280 Huse, som Bykassen krævede Pengene af, fik man derved et Overskud til

[1]) De danske Byer skulde stille 218 Mand.
[2]) Rentekammerskr. 21. Juli 1792

Dækning af Sagsomkostningerne [1]). Afgiften betaltes gennem mange Aar, indtil den indgik i de almindelige Skatteydelser.

Jordkassen oprettedes 1810 og lagdes ind under Fogdens Forretningsomraade. Kommunen købte da 200 Tdr. Land af Hollænderbyens Fælled for 9000 Rdlr. Opmaaling og Indhegning kostede ca. 1400 Rdlr. Arealet blev udlagt i 46 Engskifter, en stor Del til Blegepladser, samt ca. 100 Tdr. Land til Fællesgræsning. Hollænderne tog ved Salget det Forbehold, der skulde hvile som en Servitut paa Jorderne, at Arealet ikke maatte udparcelleres; det skulde stadig tjene til Græsning for Dragørboernes Kreaturer. Byen udlejede straks alle Engskifter, der hver indbragte fra 18 til 31 Rdlr., og bortlejede Græsninger til 10 Heste, 100 Køer, 30 Kalve, 4 Faar og ca. 100 Gæs [2]). De første 10 Aar indbragte Jorderne en aarlig Indtægt paa over 1800 Rdlr., og de 10,000 Rdlr., der laantes i Kreditkassen til Købet, var da betalt. Græspengene blev derefter nedsat til det halve, og efter de næste 10 Aars Forløb var der sammensparet i Jordkassen en Formue paa 4000 Rdlr.

Denne Kasse paatog sig derefter mange af de kommunale Udgifter, som Høhoveripenge, Husbaandholdet og andre Skatter, Lønning til Fogden, Bidrag til Fattigvæsenet og Skolen, Understøttelser m. m. Der paalagdes Jorderne ca. 11 Tdr. Hartkorn uden Saltholmsret. Foruden Hartkornsskatten, svaredes Konge-, Kirke- og Præstetiende til Hollænderbyen. Amtstueskatten var 1834 ca. 16 Rdlr., 1849 ca. 25 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Ved Dom tilpligtedes Dragør 1844 at svare 40 Rdlr aarlig i Fattigbidrag til Hollænderbyen.

Efterhaanden aftog Byens Kohold; 1850 græssedes 56 Køer, 30 Heste og 163 Gæs. Men Jordkassens Formue steg; 1860 var den 7000 Rdlr., 1899 over 35,000 Kr. Fra 1886 udlejedes ca. 40 Tdr. Land at Fælleden til Opdyrkning, hvorved de gav en betydelig forøget Indtægt.

Spørgsmaalet om en Afløsning af Servitutten bragtes paa Bane 1872, idet Hollænderbyens Hartkornsejere da tilbød at afløse den for 3000 Rdlr. med paahvilende Skatter og

[1]) Overamtsretssager 1798—1819 Provinsark.

[2]) Græsning for en Hest kostede 4 1/8 Rdlr., en Ko 3 Rdlr., en Kalv 4 Mk., et Faar 3 Mk., en Gaas 24 Sk.

Fattigbidrag, men Dragør Kommune vilde kun give 3000 Rdlr. Da man efter nøjere Overvejelse vilde modtage Tilbudet, forlangte Hartkornsejerne Ret til at oplægge og hente Tang paa Strandkanten, samt til Kørsel paa de til Tanglæget udlagte Veje. Derpaa strandede Sagen. Først 1907 opnaaede Dragør en Overenskomst om Afløsningen mod at svare en Sum paa 30,000 Kr. Det viste sig dog senere, at den kommunalretlige Overdragelse ikke var i Orden, og Dragør Kommune maatte bagefter afløse Retten til den kommunale Grundskat til Store Magleby, der kapitaliseredes til 8000 Kr. 1913 afløstes endvidere den paahvilende Konge-, Kirke- og Præstetiende, kapitaliseret til 2775 Kr.

Dragør Kirke satte ligesom Slutstenen paa alle de gamle Divergenspunkter og Stridigheder med Hollænderne. Det var ikke mindst de fælles Kirkeforhold, som gennem de to Byers uensartede Livsforhold og Interesser gav Anledning til Splid og Uenighed.

Dragør Kirke (opført 1881)

Dragørboerne maatte nøjes med den Plads i »Hollænderkirken«, der kunde blive, naar Hollænderne selv havde indtaget deres Stole. Tidligere maatte Dragørboerne leje Stolestader, men efter Kirkens sidste større Reparation, 1855, maatte Dragør svare en Kirkeskat paa 300 Kr. aarligt i 30 Aar, og maatte dog nøjes med de bageste Stole og Pladserne paa Pulpituret.

Dragørboerne havde derfor længe tænkt paa at bygge deres egen Kirke, men først i 70erne mente de at kunne skaffe Midler dertil. 1876 dannedes en Komité, for hvilken Gaardejer, Dyrlæge F. J. Madsen blev Formand. Skibsfører og Byforstander H. I. Pyndt skænkede 10,000 Kr., imod at Kapi-

talen skulde forrentes i hans og Hustru's Levetid. Kommunen bidrog 7000 Kr. og fri Grund, Staten 6000 Kr., og der indkom ved en Bazar ca. 1800 Kr. Derefter kunde Opførelsen paabegyndes, og Grundstenen blev lagt den 4. Okt. 1882. Opførelsen lededes af Arkitekt J. H. Wessel.

I Efteraaret 1884 stod Bygningen færdig. Som Billedet viser, er den bygget i engelsk-gotisk Spidsbuestil med Taarn og et slankt Spir. Med det faste Inventar kostede den ca. 60,000 Kr. Til dens indre Udsmykning blev skænket en Del Gaver, saaledes Orgelet af Lods Th. R. Jansen, Sølvfadet til Døbefonten af Skibsfører D. C. Jans Enke, Lysekronerne af Fyrskibsfører Hammer, Alterstagerne af Lods Theis Henriksen Palm, Alterkarrene af Skibsfører C. P. Krause og Hustru, Alterdug og Tæpper forarbejdedes af forskellige Damer i Dragør, Altertavlen er malet af F. C. Lund.

Kirken indviedes den 26. April 1885 af Biskop Fog i Overværelse af Kongefamilien og Stiftamtmanden m. fl. 1889 byggedes Ligkapellet. Kirken, der er Anneks til Store Magleby, ejes og administreres af Dragør Kommune.

VI. AMAGERLANDS SKATTEBYRDER FØR OG UNDER ENEVÆLDEN

Landgilden. — Gæsteriet. — Tienden. — Ægt og Innæ. — Told og Accise. — Jordskyld. — Husbondholdet. — Ekstraskatter. — Baadsmandsudskrivningen. — Hartkornsansættelsen. — Matrikel-, Korn-, Okse- og Flæskeskat. — Konsumptions- og Folkeskat. — Ildsted-, Kop- og Kvægskat. — Krigsstyr. — Indkvartering. — Rytterhold. — Formue-, Gage-, Kop- og Karosseskat. — Ekstra- og Rangskatten. — Nye Krigsskatter. — Landskatten eller Gammelskatten.

Landgilden, derunder Gæsteriet samt Tienden, er de gamle Skatteformer, som har holdt sig fra den tidlige Middelalder og tildels bestaar endnu. De var den Tribut, som Bonden, for at dyrke Jorden, maatte yde til Statsmagtens, Kronens og Kirkens Opretholdelse, for Landets Værn, Ret og Fred. Landgilden var en Skyldsætning til den, som var »Herre« over Jorden. Fra Begyndelsen svaredes 2 Pund (Skippund) »hart« Korn, enten 20 Skpr. Rug eller 24 Skpr. Byg i tør Tilstand, samt 1 Gaas og 4 Høns af hver Bol eller Gaard, der betragtedes som stor nok til en Families Ophold. Efterhaanden steg Landgilden noget, men langsomt, idet Bolene enten tog mere Jord under Plov, eller deltes i flere Gaarde; Afgiften regnedes til omkring en Trediedel af Udsæden. I den seneste Middelalder kom saaledes en Havreafgift til paa et Par Tønder af hver Gaardjord. Landgilden blev staaende indtil efter 1700 og svaredes sammen med forskellige Hartkornsafgifter. Kornafgiften vedblev at være nogenlunde

den samme, idet Gaardene deltes i halve og Fjerdedele; men der kom de fleste Steder en Pengeafgift til, dels for Landgilde, dels for Gæsteri, som blev afløst ved Udskiftning eller Fraskiftning af Jorderne. Disse Afgifter tilfaldt Lensbesidderen eller senere Amtmanden, der — som her for Amager — maatte gøre Regnskab derfor til Kronen.

Gæsteriet eller Jordebogsafgiften, som det senere kaldtes, var ogsaa en Afgift til Jorddrotten, der synes paalagt dels til Landgildens Indkrævning, dels til Rethold, Hofhold og Nathold, naar Kongen rejste rundt og holdt Ting og skaffede Bonden Ret og Skel. Medens Landgilden svaredes af Gaardene hver for sig, maatte Gæsteriet svares byvis under ét i Kvæg eller Penge, og saaledes fordeles af Fogderne mellem Byens Gaardmænd.

Landgilden og Gæsteriet af hele Amager var baade i Christiern d. 2.s og Frederik d. 1.s Tid, »naar Øen var i sin Velmagt« omkring 190 Pd. (760 Tdr.) Byg, 128 Tdr. Havre, 28 Nød (unge Køer), 29½ Svin, 26 Faar, 358 Høns, 80 Gæs, 1½ Td. Smør og ca. 200 Mk. i Penge. 1518 regnedes Værdien af disse Afgifter til 1080 Mark eller 12 Mark af hver Gaard. Omkring 1700 regnedes de til ialt 1560 Rdlr.

Da Gaardene efterhaanden blev delte og der bortfæstedes mange halve Gaarde og »Gaardsæder« eller »øde Jorder«, afløstes begge disse Skatter, men navnlig Gæsteriet, i mange Tilfælde med en Pengeydelse, saaledes at Korn- og Kvægafgiften blev mindre, men Pengeydelsen større, særlig i Byskatten. Derved fik ogsaa mange Gaarde kun den halve Landgilde, 4—5 Tdr. Korn, ½ Gaas og 2 Høns.

Dertil kom Afgifterne af Ladegaardsmarken og Kongens Enge.

Priserne var omkring 1700: 1 Td. Byg 1½ Rdlr., 1 Td. Havre 4 Mk., 1 Ko 5 Rdlr., 1 Svin 1 Rdlr., 1 Faar 3 Mk., 1 Lam 24 Sk., 1 Gaas 12 Sk., 1 Høne 6 Sk.

I Pengeværdi androg de samlede Afgifter ca. 1560 Rdlr.

Disse Skatter ophævedes 1718 sammen med de da paalagte Ekstraskatter, idet Øen fremtidig »for at fritages for Rytterhold« i Stedet for blev paalagt en Matrikel- eller Hartkornsskat paa 4½ Rdlr. pr. Td. Hartk., hvilken af 1139 Tdr. beløb sig til 5124 Rdlr. i aarlig Afgift til Kronen.

Oversigt over Afgifterne 1697.

	Landgilde:					Jordebogsafgift:					Delvis Afløsning i Penge:		
	Gaarde	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Gæs	Høns	Køer (Nød)	Svin	Faar	Lam	Lg Snese	Rdlr.	Mk	Sk.
Hollænderbyen	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—
Sundbyvester	13	82	32	10	40	4	3	2½	5	1	15	4	11
Sundbyøster	14	115	29	14	56	3½	3	2	5	13	16	5	13
Taarnby	13	72	18	10	40	3	3	3	6	—	17	4	5
Kastrup	11	60	10	6	24	2	2	2	4	—	10	1	10
Maglebylille	18	125	27	15	60	4	3½	3	8	—	16	5	0
Tømmerup	14	91	11	10	40	3	3	3	6	—	16	0	10
Skelgaarde	4	16	3	2	8						0	4	8
Viberup	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	0	12
Ullerup	6	25	7	3	12	1	1	1	2	—	5	0	8
Raagaard	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	3	12
Saltholmen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52	3	0
Ialt...	120	586	137	70	280	20½	18½	16½	36	13	259	4	9

Tienden paalagdes nærmest som en Kulturafgift til den katholske Kirkes Udvidelse og Underhold. Denne Skats Indførelse her i Danmark tilskrives Knud den Hellige. Det vakte et stærkt Røre blandt Bønderne, der skulde afstaa en Tiendedel af deres Avl og Afgrøde til Præstestanden. Kongen truede med at forbyde dem Fiskeriet i Øresund, hvad der bevirkede, at en stor Del af Sjællænderne faldt til Føje, ogsaa Amagerne, som jo den Gang hørte under Kirkens Besiddelsesret.

Tienden deltes i tre Trediedele mellem Bispen, Kirken og Præsten; men da Kronen ved Reformationen overtog en stor Del af Kirkens Rettigheder og Pligter, tilfaldt Bispens Part Kongen — den saakaldte Kongetiende. — Med Tienderettigheden fulgte vistnok Pligten til at sørge for Syge og Fattige samt for den primitive Skoleundervisning, der bødes Almuen.

Det var ofte vanskeligt at faa Tienden inddreven. Endnu i det 16. og 17. Aarh. maatte baade Præsten og Ridefogden ofte tage Kærven paa Marken (hvert 10 Neg) eller Koen af Baasen. Kirkens Part sørgede man gerne for at faa bortforpagtet for en fast Sum. Senere enedes Ejerne af Kirketienden med Bønderne om en fast Kornafgift. som betaltes efter Kapiteltakst og som Fogden i hver By reparterede paa Bønderne efter de Ottinger Jord, hver især havde.

Tiendeydelsen rettede sig meget efter Sognenes økonomiske Ledelse og Tilstand. I Taarnby Sogn var Kongetienden efter 1660 fastsat til 144 Tdr. Byg, der var tillagt Københavns Skole, men efter en Resolution af 24. Sept. 1810 blev den tillagt Kathedralskolen i Roskilde. Kirketienden, der ejedes af Københavns Universitet, var paa samme Tid og langt senere 120 Tdr. Byg; men desuden svaredes en Havretiende, som først betaltes med 20 Rdlr., senere 25 Rdlr. 1778 fæstede Sognebeboerne hele Kirketienden for $148^1/_2$ Td. Byg. Ved Ladegaardsmarkens Udskiftning og ved en senere Tiendeforening gik Bønderne ind paa at svare $^1/_2$ Td. Byg pr. Td. Hartkorn til Kirken, eller 315 Tdr. 6 Skpr.

Præstetienden blev stadig forøget. Ved det 18. Aarh. Begyndelse var den 350 Tdr. Byg og en Rugtiende, som deltes med Præsten i Hollænderbyen. Ved Ladegaardsmarkens Udskiftning tillagdes deraf 10 Tdr. Rug. Efter en senere

Forening svarede Sundbyerne 5 Skpr. og de andre Byer 4 Skpr. Byg pr. Td. Hartk. Sognets tiendeydende Hartkorn var 1820 762 Tdr., men ved Sundbyernes Udskillelse fragik 221 Tdr. Derefter ydede Kastrup 1 Td., Taarnby 7¼ Skp., Maglebylille 7 Skpr., Tømmerup 6¼ Skp., Skelgaarde, Viberup og Ullerup 6 Skpr. Byg pr. Td. tiendepligtigt Hartkorn. Præstetienden udgjorde derefter 380 Tdr. Byg og 10 Tdr. Rug.

I Store Magleby Sogn var Kongetienden efter gammel Takst 96 Tdr. Byg. Kirketienden regnedes ligeledes fra gammel Tid til 96 Tdr. 1631 fæstede Menigheden denne Tiende for 12 Kurantdaler. Men 1672 overtog Byen selv Afgiften samt Kirkens Vedligeholdelse, hvorefter Tienden skulde svares med 2 Skpr. Korn, senere 4 Mk., af hver af Kommunens 384 Fjerdinger Jord, hvilket svarede til de 96 Tdr. 1854 fastsattes Tienden til 1 Td. Byg af hver Td. Hartk., eller ca. 230 Tdr., idet Saltholmshartkornet ikke var tiendepligtigt. Præstetienden blev erlagt dels in natura, dels efter Kapitalstakst »som enhver Mand for sig med Præsterne derom kan forene«. Fra gammel Tid var den en Trave Afgrøde af hver Fjerding Jord, halvt Rug og halvt Byg. Senere ydedes kun Kornet, og i Stedet for Halmen ⅛ Td. Havre af hver 3. Fjerding Jord. Dertil kom 10 Td. Rug af Ladegaardsmarken. Efter en nyere Ordning fik Byens to Præster 65 Tdr. Rug og 85 Tdr. Byg (foruden de 10 Tdr. Rug). Fra 1854 var Præstetienden 1 Td. Byg af hver Td. Hartkorn, ligesom Kirketienden.

Ægt og Innæ kaldtes den Kørsel og det Hoveriarbejde, som Bønderne maatte gøre til Hovedgaarden. Baade Hoveri og Langægt kendes her fra Middelalderen, idet hver af Bønderne skulde gøre visse Spand- og Gangdage til Slottet og Kronens Ladegaard. Ved Hollændernes Indførelse fritoges de for enhver »Molestarie«, dog med Undtagelse af enkelte Rejser »naar vore Fadebure flyttes«. Til Gengæld skulde de dog forsyne Hofholdningen med saa mange Rødder og Løg som behøvedes til Udspisningen.

Destomere maatte de danske Bønder holde for med Kørsel og Arbejde for Kronen. Ved Ladegaardens første Bortforpagtning til Hollænderne (1624) søgte Bønderne i de danske Byer om at faa Arbejdet afløst, og de gik ind paa at svare 300

Speciedaler aarlig i Afløsning derfor. Men da de ikke samtidig fik afløst Kørselen, varede det ikke længe inden denne blev en næsten lige saa trykkende Byrde. Især under Enevælden voksede den i en foruroligende Grad. Af en Klage fra 1669 ses, at der af 67 Bønder i det danske Sogn gennem et Aar var præsteret 1589 Rejser, hvoraf mange til saa langt bortliggende Steder som Frederiksborg, Frederiksværk, Frydendal, Roskilde, Hørsholm, Ibstrup (Jægersborg) og Køge, dels Skovægter, dels Fadebursrejser, Transport af Bygningsmaterialer osv. Til København skulde de age Sand til Staldene og Ridebanerne; til Dyrehaven skulde de hugge og age Gjerdsel til Indhegningen[1]).

Da Bøndernes eget Arbejde og Jordens Brug led stærkt derunder, og da de mente at have afløst dette Hoveri, søgte de Kongen om Fritagelse eller dog Nedsættelse af Betalingen. 1674 nedsattes ogsaa Afgiften til 150 Rdlr. aarligt, hvorimod »denne tidslejlighed iche taaler at dennem den begierende forschaansel for hofverj, egt oc arbejde kand bevilges«[2]). De følgende Aar gik vel Kørslernes Antal noget ned, men 1681 klages der atter over, at Bønderne var overbebyrdede med Hoveriarbejde ved kongelige Byggeforetagender, Opfyldning paa Christianshavn m. m, og nu vilde man endda berøve dem den Lempelse, de havde faaet i Betalingen, saa de truedes af Ruin og Undergang. Lempelsen beholdt de vel, men ogsaa Arbejdet. Autoriteterne mente, at Bønderne vilde blive for lade og dovne, naar de ikke holdtes under Tugt af Hoveriet. 1718 afløstes det endelig gennem den da fastsatte store Kontributionsafgift (Gammelskatten); men Kørselen bibeholdtes, og gennem hele det 18. Aarh. hæver der sig stadig Røster om Overbebyrdelse og Forarmelse, som fulgte deraf. I Høsten og under Sildefiskeriet var Amagerne dog fritagne for de lange Rejser, hvoraf hver Gaard i Reglen maatte gøre 4—8 hvert Aar. Ikke alene Hoffet, men baade Generalitetet, Rentekamret, Amtmanden og Amtsforvalteren kunde forlange Vogne til Tjenestekørsler. Hoffet brugte mange Vogne til sine Jagter. Til en enkelt Kongerejse krævedes ofte 80 til 90 Spand Heste. Fra 1828, om ikke før, maatte ogsaa Hol-

[1]) Bilag I. Top. Saml. Kbh A., Rigsarkivet.
[2]) Bilag til 2. Del p. 213.

lænderbyen tage Del i Kørselen. Omkring 1850 ophævedes den, idet den blev afløst med en Kørselsrente, som paalignedes Ejendommene.

For Husmændenes Vedkommende bestod Hoveriet nærmest i at høste og bjerge Høet af Kongens Enge. Der fandtes 240 hoveripligtige Husmænd i Taarnby Sogn, som maatte gøre en Dags Hoveri eller lidt mere til Kongens Tjeneste. De maatte endelig afløse dette Arbejde, det saakaldte Høhoveri, med 4 Mark pr. Mand, ligesom Dragørboerne.

Told og Accise (Zince) har fra meget gammel Tid været Kronens Tributter af Handelsomsætningen. Begge disse Afgifter krævedes paa Dragør gennem Størstedelen af Middelalderen af den Handelstrafik der dreves her under Hansemarkedet, og de regnedes som en væsentlig Indtægtskilde for Kronen. Oprindelig betaltes disse Afgifter vel kun for en ringe Del af Amagers Beboerne, men Pengene gik fra Amager, og efterhaanden som Fiskeriet og Handelen faldt mere over paa danske Hænder, var det ogsaa for en ikke ringe Del Amagerne, der svarede Afgifterne i Form af Told eller Havneaccise eller Konsumptionsafgift af alle de Varer, der indførtes til Staden.

Under Christiern d. 2. var baade Fiskeriet og Handelsomsætningen paa Dragør — Kronens Fiskerleje — overvejende paa danske Hænder, og Kronens Told paa Dragørlejet udgjorde t. E. 1518 den betydelige Sum paa 566 Mark. Under Christian d. 4., der helt ophævede Hansetrafiken, lagdes Tolden ind under Schouten, som afleverede Regnskab derover til Københavns Toldkammer, og Accisen, den saakaldte Bartholomæustold, Sildetolden, lagdes 1649 ind under Portaccisen eller »Konsumptionen«.

Hvad Tolden angaar, ses det af Toldkamrets Regnskaber, at den 1615 betaltes af Amagerne, navnlig Hollænderne, for Udførsel af Heste og Aal, samt Indførsel af tysk Øl: 541 Rdlr. 1643 navnlig for Udførsel af Heste og Byg 451½ Rdlr[1]). Efter Udvidelsen af Portaccisen 1660 blev denne en ret betydelig Afgift paa saa at sige alle de Varer, der indførtes

[1]) Tolden for en Hest var 1615 1 Rdlr., 1623 1½ Rdlr.; 1647 endogsaa 2¾ Rdlr. for en stor Hest. Tolden af 1 Td. Byg var 3 Skill., af 1 Td. saltede Aal 9 Skill., af 1 Td. saltede Sild 12 Skill. Øltolden var for lybsk Øl og Rostockerøl 3 Mark, for Sundestøl 24 Skill. pr. Td.

til Staden, en Afgift der i 1790erne udgjorde 5 à 6000 Rdlr. aarlig. Men dette Forhold er omtalt tidligere. Andre »uvisse Indtægter«, som Sagefald (Retsbøder), Fæste- og Stedsmaal udgjorde ogsaa ret betydelige Beløb.

Jordskyld (Erdzince) var en gammel Grundafgift til Kronen for de Pladser, der benyttedes til Handel eller industriel Drift, saaledes som Bodepladserne paa Dragør. En Rest heraf er formentlig den senere Mølleskyld og den Afgift, som Kroerne maatte svare.

Husbondholdet var en Fæsteafgift som Husmændene maatte svare til Kronen, ialfald fra omkring 1600. Den var da 2 Mk. (⅓ Kurantdaler) af hvert Hus baade paa Dragør og i Taarnby Sogn, hvorimod Hollænderbyen var fri for denne Afgift. Medens Afgiften for Dragør i det 18. Aarh. blev fastsat til et Beløb paa 56 Rdlr. aarligt, var den stigende for Taarnby Sogn; omkring 1700 var den 101 Rdlr., 1750: 120 Rdlr. og 1793: 126 Rdlr. i aarlig Ydelse. Denne »Husskat« ophævedes af den senere Land- og Ligningsskat.

Ekstraskatter kendes ogsaa fra gammel Tid. De udskreves efter optagne Skatmandtaller, naar Hæren skulde udrustes og der savnedes Penge i Krigskassen. Christiern d. 1. lod uduudskrive en enkelt Gang en Mark eller et Lod Sølv af hver Gaard. Christiern d. 2. lod udskrive en Madskat til Hæren baade 1519 og 1521, sidste Gang paa 2 Lod Sølv af Enhver, der ejede over 40 Marks Værdi. Senere udskreves saadanne Skatter hyppigere efter Overenskomst med Rigets Raad til Hærens og Flaadens Udrustning, endogsaa en Kvægskat paa nogle Skilling af hvert Kreatur, turde man nu byde Bonden. Men fra Christian d. 4.s Tid opkræves en aarlig Ekstaskat paa 1 Rdlr. af hver Gaard og ⅓ Rdlr. af hver Husmand, Inderst eller Karl, som tjente for fuld Løn. Ogsaa Pebersvende (Handlende), og Haandværkere som havde Avling, maatte betale 1 Rdlr., men havde de ingen Avling, da kun ⅓ Rdlr. Denne Skat blev en fast Indtægt, som for Amager androg ca 200 Rdlr. aarligt indtil den afløstes 1718 af den langt større Byrde til Rytterhold.

Frederik d. 3. maatte ikke desto mindre føje en ny Forsvarsskat til. For at faa Hovedstadens Befæstning forbedret maatte hver hel Gaard udrede 20 og hver halv Gaard 10 Specie-

daler, medens Pebersvende og Karle skulde give »en enkende Daler«. 1656 udskrev han en Kreaturskat paa 8 Sk. af hver Hest, Ko, Kalv eller Svin, 1 Sk. af et Lam og 3 Sk. af en Bistok. Og næste Aar da Svenskekrigen nærmede sig, fik Kongen endda Lov til at udskrive en maanedlig Kontribution paa 1 Rigsort eller Ortug (24 Sk.) af alle hele Gaarde og halvt af de halve indtil videre.

Baadsmandsudskrivningen, som tidligere er omtalt (2. D. p. 53) var ikke før Enevælden nogen stærkt tyngende Byrde, men ved de store Krav, der stilledes til forøget Mandskab under Enevoldskrigene, voksede ogsaa den. 1686 forlangtes, foruden de 40, endnu 20 Mand med fuldt Underhold, regnet til 5 Rdlr. maanedlig pr. Mand. 1710 krævedes i Stedet for de 40 Matroser 24 Rdlr. for hver, altsaa 960 Rdlr. Det ses at Hollænderbyen betalte for de 20, de danske Byer for 16 og Dragør for 4. Dette var en Begyndelse til Afløsning af denne Udskrivning, der erstattedes ved Indrulleringen af hvervede Folk og ophævedes af andre Skatter.

Før Enevælden synes Skattebyrderne i det Hele at have været ret overkommelige. Landgilden, Tienden og de forskellige Ekstraskatter har neppe udgjort mere end 30 Tdr. Korn eller 30 Rdlr. for hver Gaard paa 8—10 Tdr. Hartkorn, eller henved 4000 Rdlr. af hele Amager. Men de en Gang paalagte Byrder blev liggende, og nye kom stadig til, især under Enevælden, saa det var ikke underligt, at Landalmuen blev forarmet og sank sammen under Byrdernes Tryk.

Hartkornsansættelsen var en af Enevældens første store Reformer. Ekstraskatten, som man før paalagde gaardvis eller efter Mandtal, blev nu paalagt pr. Td. Hartkorn, og fik derved en langt fyldigere Fordeling end tidligere. Efter den første Matrikel, omkring 1660, synes Landgildeydelsen lagt til Grund for Hartkornet, idet der paa Amager ansattes 1 Td. Hartkorn for hver 4 Mark — 2 Mark paa Saltholmen — af Landgildens Værdi. Derved fremkom paa begge Øer 1141 Tdr. (à 6 Skpr.) foruden Ladegaardsmarkens ca. 81 Tdr., der var kontributionsfrit (ingen Ekstraskat svarede), nemlig paa Hollænderbyen, »generaliter taxeret«, 240 Tdr., paa Taarnby Sogn 808½ Td. og paa Saltholmen 92½ Td. Af Taarnby Sogns

var 26 Tdr. kontributionsfrit (Præstegaarden, Birkefogdens og Birkeskriverens Gaarde).

Ved Opmaalingen og Takseringen til Chr. d. 5.s Matrikel 1687—88 fandt en Omlægning og »Reducering« Sted, idet Tønden forandredes til 8 Skpr., og Jordens Bonitet, Udsæd, Avl og Afgrøde, Fiskeri og andre Rettigheder lagdes til Grund for Ansættelsen[1]). Hollænderbyen og Dragør beregnedes da til 254 Tdr. 7 Skpr., Taarnby Sogn til 746 Tdr. 4 Skpr., medens Ladegaardsmarken og Saltholmen blev staaende ved den gamle Takst. Begge Øer fik da ialt 1174 Tdr. 3 Skpr. at svare Afgift af. Herpaa dannedes Grundlaget for Skyldsætningen og der banedes Vej for Udstykning af Gaardene, Fordeling af Skattebyrderne nogenlunde efter Arealets Størrelse og Godhed.

Matriklens Regulering 1717 medførte en væsentlig Forandring i Hartkornsansættelsen, idet Hollænderbyen, som havde klaget over, at dens Aalefiskerihartkorn var for højt, fik Lov at blive ved de oprindelige 240 Tdr. Derimod skulde der fremtidig svares Kontribution af de 81 Tdr. af Ladegaardsmarken. Dragør blev ansat til ca. 4 Tdr. og Taarnby Sogn til 749 Tdr. Ialt fik Amagerne da 1164 Tdr., hvoraf 25 Tdr. »beneficeret«, altsaa 1139 Tdr. at skatte og skylde af. Da Retsbetjentenes Skattefrihed inddroges 1753, voksede Hartkornet til 1153 Tdr.

Ved en Skatteregulering, der fandt Sted 1802, blev $^2/_3$ af Saltholmshartkornet reparteret paa Gaardene i Taarnby Sogn, ligesom Ladegaardsmarken og Kongens Enge var henlagt derunder, og Sognets Hartkorn derfor steget til 887 Tdr. Hollænderbyen, der blev ved sin gamle Takst, havde da, indbefattet Dragør og Saltholmen, 265 Tdr. Hele Øen havde ialt 1152$^1/_3$ Td.

Ved Fælledens Udskiftning indførtes en hel ny Fordeling af Hartkornet mellem Byerne. Men dog først ved den ny Matrikel af 1844 blev Jordens Bonitet og nøjagtige Opmaaling lagt til Grund for de enkelte Ejendommes Skyldsætning ogsaa i Hollænderbyen. Jorden deltes i 4 Klasser. Der gik

[1]) Jorden deltes i 4 Sorter foruden »ond« Boghvedejord. Til hver Td. Hartk. regnedes ca. 2 Tdr. Kornland, 4 Tdr. arm Land, 4 Læs Engbond og 2 Høveders Græsning paa Fælleden.

5½ Td. Normaljord, eller Eng til 16 Læs Hø eller Græsning til 16 Høveder paa Holmen, til hver Td. Hartkorn. Taarnby Sogn fik da 854 Tdr. 5 Skpr. (indbefattet Christianshavns Fælled), Store Magleby ca. 240 Tdr., Dragør ca. 13 Tdr. Ved Sundbyernes Fraskillelse reduceredes Taarnby Sogns Hartkorn til 595 Tdr. Ialt havde Øens Kommuner omkring 1900 kun 1085 Tdr. Hartk. Næsten 70 Tdr. var fragaaede dels til Veje og Bebyggelse, dels lagt ind under Hovedstaden, saaledes Christianshavns Fælled og Eksercerpladsen.

Hartkornsansættelsen blev lagt til Grund for omtrent alle de senere paalagte Ekstraskatter, der udskreves til Forsvarsvæsenets og Hærvæsenets Vedligeholdelse og Udvikling, og det blev mange i Tidens Løb.

Matrikel- og Kornskatten, en Udvidelse af den tidligere faste Ekstraskat, blev en af de første Følger; den krævedes allerede 1662. Medens der tidligere svaredes 1 Daler af hver Gaard, maatte man nu udrede 1 Daler pr. Td Hartkorn. Og næste Aar paalagdes Kornskatten til Søværnets Underhold med 1 Td. Korn af hver Td. Hartk., snart Byg, snart Rug eller Penge i Stedet. Mange af Bønderne stod til Restance, Tiderne var usle og Byrderne blev tungere og tungere. Snart fulgte ogsaa en Fetaljeskat: af hver 200 Tdr. Hartkorn skulde leveres »en Skattestud« og 5 Lispund Flæsk, eller i Mangel af Flæsk toges Ærter for samme Værdi. Hollænderne klagede over, at de skulde svare baade Korn- og Fetaljeskatten af deres Aalefiskeri, som de i Forvejen svarede 10 Tdr. Aal af. I 1680erne og 90erne var Kornskatten noget mindre, omkring 1700 1 Kurantdaler, men inden den 1718 gik op i en større Enhed var Kornskatten dog naaet op til henved 3000 Rdlr. aarligt af Amagerland.

Okse- øg Flæskeskatten blev ogsaa en fast Afgift. 1685 ses den opkrævet med 12 Sk. pr. Td. Hartk.; senere sloges den sammen med Matrikelskatten, der gik over til en Kvartalskat, som 1695 var 473 Rdlr. af Amager, og opkrævedes kvartalsvis med en Fjerdedel. Ogsaa denne gik 1718 ind under den samlede store Kontribution.

Tiendeskatten, en Afgift af de beneficerede Konge- og Kirketiender, som Tiendeejerne eller Forpagterne maatte svare til Staten, synes ogsaa indført kort efter Enevælden. Den var

1 Mk. pr. Td. Tiende og beløb sig i lang Tid til 56 Rdlr. aarlig af Taarnbys Kongetiende samt Store Maglebys Konge- og Kirketiende. Endnu 1817 svaredes denne Afgift, men synes gaaet ind under den 1818 paalagte Landskat, som ogsaa paalagdes det priviligerede Hartkorn.

En ***Konsumtions- og Folkeskat*** paalagdes ligeledes snart efter Enevældens Begyndelse. Det var en Art Kopskat[1]) for Familier udenfor Bondestanden; den skulde svares af alle Personer, der stod i en andens Tjeneste, og kunde af Husbonden afkortes i Tyendets Løn. For en Karl maatte der betales 2—6 Mark, for en Pige 1—4 Mark efter Evne og Stand. For Standspersoner, som Præster og Degne, beløb den sig til flere Rdlr. »Pebersvende« gav 1 Rdlr. For Amager ses denne Skat i 1670erne at beløbe sig til henved 200 Rdlr. aarligt. Den svaredes endnu 1696. Senere blev den lagt over paa Hartkornet med 8 Sk. pr. Td., medens nye Udskrivninger paalagdes Folkehold og Forbrugsevne.

Ildsted- og Kvægskatten, der opstod i 1670erne, gik endnu dybere, idet man søgte at »brandskatte« alle, som havde Raad til at holde Hus og Hjem. Af hvert Ildsted eller Fyrsted skulde svares 2 Mk. og af hver Hest, Ko eller Stud i Reglen 1 Mk. Det første Aar (1677) indbragte denne Skat 468 Rdlr. af Amager; men næste Aar gik den ned til 300 Rdlr. Ildstederne indskrænkedes som Luksus. Allerede 1678 ophørte denne Skat og erstattedes af en ny: Kop- og Kvægskatten, der skrabede Bunden endnu stærkere.

Kop- og Kvægskatten omfattede baade Folk og Fæ. Bonden skulde betale for sig og sin Hustru 1 Rdlr., for Børn og Tyende 24 Sk. for hver, for en Hest 1 Mk., et Føl 8 Sk., en Okse under 4 Aar 1 Mk., over 4 Aar 4 Mk., en Ko 1 Mk., et Nød eller en Kalv 6 Sk., et Faar, Lam eller Svin 2 Sk. — Alene af Hollænderbyen indbragte denne Skat det første Aar 432 Rdlr., af Dragør 81 Rdlr. 3 Mk. og af Taarnby Sogn 415 Rdlr. Præsterne i de to Sogne svarede over 40 Rdlr. Saa maatte man trække Vejret! 1682 udskreves kun Kvægskatten, der dog indbragte 582 Rdlr. Men senere krævedes kun hvert andet Aar Kop- og Kvægskat, og den indbragte da hver Gang ca. 530 Rdlr.

[1]) Formodentlig af Kopf: Hoved.

Kop- og Ildstedskat kaldtes den senere, og Ildstederne takseredes da efter Ejernes Evne fra 1 til 4 Mark i Afgift. 1692 krævedes denne Skat endogsaa flere Gange i Aarets Løb. De uophørlige Byrder af Penge, Korn, Fetalje og atter Penge gjorde Bønderne ganske forarmede, sløve og ligegyldige. Endelig maatte man indskrænke Kopskatten til en almindelig borgerlig og gejstlig Tynge. 1710 udskreves en gejstlig Kopskat paa 10 Procent af Embedsindtægterne. Men der maatte findes paa nye Navne, for at Skatterne ikke skulde virke altfor trættende.

Krigsstyr kaldte man nu den Tynge, som paalagdes alle Erhverv udenfor Landbruget, ogsaa jordløse Husmænd; de maatte betale fra 24 Sk. til 1 Rdlr. Renter af »Børnepenge« og andre udestaaende Kapitaler beskattedes med indtil en Fjerdedel af Indkomsten. Alle Familier »som lige med Borgere anses« maatte svare indtil 10 Rdlr., eller indtil 20 pCt. af deres Indtægter. Af 63 Ydere beløb Skatten sig dog kun til 268 Rdlr., og deraf gav Præsterne endda de 82 Rdlr., saa Evnen har ikke været stor. 1713 og 1714 udskreves en Krigsstyr paa 3 Mk. pr. Td. Hartk., og 2% af udestaaende Kapitaler; den beløb sig til 450 Rdlr. af Hollænderbyen og 330 Rdlr. af hele Taarnbys Sogn.

I nært Slægtskab hermed var forskellige Smaaskatter. som udskreves til Militæret og Hofholdningen. Vi træffer 1691 en gejstlig Fortifikationsskat, som Præsterne og Degnene maatte udrede og som for Amager beløb sig til 142 Rdlr. en Gang for alle. 1706 udskreves en Artilleriheste- og Kuskeskat, der maatte udredes af Præsternes Tiende med 1 Rdlr. af hver Td. Ligeledes maatte svares en Artilleriskat af Pengene for de Heste, der toges til Dragonheste. 1711 udskreves en Parykskat samt en Foutage- og Karosseskat. Præsten og Degnen maatte betale ikke blot af deres egne Parykker, men ogsaa for deres Kierestes, »Sætt« eller »Top«, 3 Rdlr. af hver. Haandværkere og andre Borgere slap dog med 1 à 2 Rdlr. Af en »Chaise« betaltes 20 Rdlr. i Skat.

Prinsessestyr (til Prinsessernes Brudeudstyr) udskreves ikke blot hos Menigheden, men ogsaa hos Kirken, der maatte

betale en Afgift af sin Tiende hertil. 1682 indkom af Amager 300 Rdlr. i Prensessestyr.

Fourageskatten, der blev paalagt 1710 med et Læs Hø af hver 15 Td. og et Læs Halm af hver 8 Tdr. Hartkorn, gik snart ind under Rytterholdskontributionen.

Indkvartering blev ogsaa en følelig Byrde for Amager, hvis Nærhed ved Hovedstaden, især under Krigsforhold, gjorde Øen skikket til Sikringskvartér eller Indkvartering af Syge. 1658 indkvarteredes her de til Stadens Forsvar antagne Gynger. 1667 finde vi indlagt 450 saarede og syge Søfolk hos Bønderne, som ydede dem Ophold og Tilsyn for 3 Mark ugentlig pr. Mand. 1668 indkvarteredes her 1600 Mand, der skulde gøre Arbejde paa Voldene; de flyttedes dog 1670 til Nørreport, hvor der blev gjort »Hytter« færdige til dem. Baade 1683 og 84 udlagdes Folk i Hollænderbyen; 319 Mand laa syge gennemsnitlig i 34 Dage hver. Rytteri udlagdes som Strandvagt. 1686 udlagdes 83 syge Mand fra Fregatten »Slesvig«. De havde hver 23 Sygedage »med Smerter i Hoved, Bryst og Ryg og ondt i Leddene«; adskillige af dem døde. Af Amtsregnskabet ses, at der for de sidste 402 Mand betaltes 4 Mk. ugentlig pr. Mand, ialt 1224 Rdlr. Beløbet udbetaltes af Eskadreskriver Nicolaj Klaumann, der havde Tilsyn med dette interimistiske Hospitalsvæsen[1]). Ogsaa under senere Krige, og særlig under den engelske Krig, havde Amager megen Indkvartering.

Rytterholdet paalagdes ikke længe efter Enevældens Indførelse saa at sige alt Jordegods, idet enhver Jorddrot eller Godsbesidder skulde stille et vist Antal Heste og Ryttere til Hæren. Amager regnedes imidlertid fra Begyndelsen ikke med under det saakaldte »Ryttergods«, fordi Øen var et Sølægd og stillede Baadsmænd til Flaaden. Man fandt dog snart paa at udskrive en Rytterholdskat, ogsaa af Amagers Hartkorn, paa 24 Sk. pr. Td. til Hjælp til Rosholdet, ligesom man krævede Soldaterhold af Øen. Men Amagerne nægtede at betale disse Afgifter, og det ses at i al Fald Hollænderne stod til Restance for 6 Aar (1685—91) med ialt 2059 Rdlr. 72 Sk., som Amtsforvalteren søgte at inddrive. De klagede til Kongen, hvis Resolution gik ud paa at de skulde være fritagne

[1]) Sæll. Tegn. 34. og 38. Amts-Kontrib. Regnsk. 1686.

for Soldaterhold, men Rytterholdet skulde de svare og betale. Og selvfølgelig maatte de danske Bønder tage denne Byrde med.

Hvor mægtigt alle disse Skatter ved Tiden omkring 1700 tyngede Almuen, ses bedst deraf, at adskillige af Bønderne i Taarnby Sogn stod til Restance med flere af Skatterne for indtil 7 Aar. Gaardene var saa vanrøgtede og usselt drevne, saa Ingen vilde overtage dem, Levemaaden saa tarvelig, Bohavet saa fattigt, at Øvrigheden ikke kunde opnaa andet end at bringe Fæsterne til Betlestaven ved at jage dem ud. Adelen og Militæret, der skulde staa Vagt om Enevoldsmagten, opslugte Alt, hvad Staten kunde indbringe[1]). For Bønderne var der uophørlige Byrder at vente.

Det 18. Aarhundredes egentlige Skatteretorm var en Sammendragning af de væsentlige Jordskatter (undtagen Tienden) til en større Hartkornskontribution kaldet Rytterhold eller Rosholderskatten. 1718 afløstes nemlig Landgilden, Hoveriet, Matrikel- og Kornskatten, Kop- og Kvægskatten, Rytterholdet o. fl. mindre Kontributioner med den nævnte større Afgift paa 4½ Rdlr. pr. Td. Hartk., delt i tre Terminer: Februar, Juni og Oktober. Den beløb sig for Amager til over 5000 Rdlr., eller omkring 50,000 Rdlr. for hele Amtet. Den blev Grundlaget for den senere Gammelskat.

Skønt Ekstraskatterne dermed syntes afløste for Bondestandens Vedkommende, idet kun Krigsstyren og Kopskatten, eller Konsumtions- og Folkeskatten, der paahvilede de borgerlige Elementer, blev staaende, saa varede det dog ikke længe inden nye Ekstraskatter opstod.

Konsumtions- og Folkeskatten udvidedes 1719 til at omfatte alle Tyende, der skulde svare $^1/_{12}$ af deres Løn til Konsumtion. Denne Skat havde Amtsstuefuldmægtig Bruun i Forpagtning, og det ses, at han 1745 svarede 100 Rdlr. for Retten til at opkræve den paa Amager.

En Formue- og Gageskat samt en Kop- og Karosseskat, der synes beregnet paa at ramme alle Indkomster, som ikke hidrørte direkte fra Jordbrug, udskreves 1743. Skippere, Møllere, Kromænd, Haandværkere og Husmænd maatte tage

[1]) Kongens Livkarl havde t. Eks. 600 Rdlr. i aarlig Gage og 128 Rdlr. til Krudt.

Del deri, og den indbragte ca. 1800 Rdlr. aarlig. Efter 1746 kaldtes disse Afgifter »den ordinære Landkontribution« eller Matrikelskatten og paalignedes alle Beboere. Den opkrævedes med et ringe Beløb kvartalsvis, hvorfor den ogsaa kaldtes Kvartalskatten. Snart paalignedes den Hartkornet med 10 Mk. pr. Td. som en ny Ekstraskat, der samtidig paalagdes Alle som en personlig Ydelse »efter Evne«. 1757 paalagdes atter en Ekstraskat paa 20 Sk. pr. Td. Hartkorn. 1762 fulgte en ny Kopskat, som paalagdes alle, undtagen Bønderne, selv deres Hustruer, Tyende og Børn fra 12 Aar og op efter. Landet var da saa forarmet, saa baade Folk og Fæ i mange Tilfælde døde af Sult.

I ***Ekstra- og Rangskatten*** samledes nogle Aar senere alle de nævnte Afgifter samt en mindre Formueskat og en Kornskat, der var paalagt Hartkornet 1768. Omkring 1790 var de nye Ekstraskatter paa Hartkornet løbne op til 2½ Rdlr. pr. Td. Og dertil var allerede føjet adskillige Smaaskatter, som en Kvægsygeskat paa 12 Sk. pr. Td. Hk.[1]), en Fourageskat, Marschpenge, Soldaterducør, der beløb sig til henved 3 Mk. pr. Td. Hartkorn, eller ca. 500 Rdlr. af hele Amager.

Nye Krigsskatter opstod inden Aarhundredets Udløb. Baade Konsumptions- og Folkeskatten, Gageskatten og ¼ pCt. Formueskatter opkrævedes paany, ligesom en Arveafgift og en Bygningsafgift indførtes. 1802 nedsattes en Skatteregu-leringskommission, og denne indstillede at der paa Bondejorden nok kunde taales endnu en Afgift paa 1 Rdlr. 56 Sk. pr. Td. Hartkorn, og som Afgift paa faste Ejendomme udenfor Landbruget 14 Sk. pr. 100 Rdlr. Under den engelske Krig blev i flere Aar paabudt en betydelig Kornskat paa 1½ Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Havre, foruden Hø og Halm, pr. Td. Hartkorn. Endnu 1812 og 13 udskreves en Kornskat, en Ildskat og en Mobilieskat, der tilsammen androg ca. 12,000 Rdlr. af Amager.

Landskatten, der paalagdes 1816 med 8 Rdlr. 2 Mk. Sølv pr. Td. Hartk. (upriviligeret) og 6 Rdlr. Sølv pr. Td. priviligeret Hartk., indbefattede alle de sidstnævnte Skatter, samt

[1]) Under Kvægpesten 1743 døde over 40,000 Høveder i Københavns Amt samt paa Møen og Amager af Pesten

den 1718 paalagte Rytterholdskat. 1840 nedsattes imidlertid Landskatten og deltes saaledes, at de gamle Skatter, der var sammendragne i Rytterholdet ($4^1/_2$ Rdlr. pr. Td. Hartk.) kaldtes Gammelskat og Resten udgjorde Landskatten, hvortil 1850 lagdes en Ligningsskat, nærmest til Amtmændenes Gager.

Kronens samlede Indtægter af Amagerland, der udgjorde en Tiendedel af Amtet, var omkring 1700 ca. 3000 Rdlr. aarligt. Omkring 1800 udgjorde de ca. 12,000 Rdlr., foruden Konsumptionen ved Amagerport, der udgjorde ca. 6000 Rdlr., og Kronens Andel af Tienden, vel ca. 300 Rdlr. 1870 var Øens Hartkornsafgifter til Staten kun ca. 10 Kr. pr. Td. eller knapt 11,000 Kr.

Dertil maa dog bemærkes at Bidraget til Amtskommunen, som før 1800 var forsvindende, efterhaanden voksede til en større Afgift end Statsskatten, ikke at tale om at Kommuneskatterne snart oversteg, hvad Staten og Amtet krævede tilsammen.

imidlertid
, der var
k.) kald-
, hvortil
es Gager.
gjorde en
r. aarligt.
en Kon-
Rdlr., og
var Øens
ler knapt

munen,
de til en
ommune-
evede til-

BILAG

AKTER OG VEDTÆGTER

VEDRØRENDE

AMAGERS HISTORIE

III DEL

I.

1624, 10. Februar. ***Forskrivning*** fra Bønderne i de danske Byer paa 300 Speciedaler aarlig til Kronen for Afløsning af Pløjning, Høst og andet Arbejde til Ladegaarden.

Meninge Dannske Bosidendis Mennd her paa Ammaggerland wille vnderdanigst aarlig vdgiffue til Kongl. Maj. for huis Thynge som oss tillkom med Pløjgning Høst och andet till Ladegaarden sammesteds, Threj Hundrede Speciedaller, huor paa Hs. Maj. vnderdan. aff oss efterskreffuenne efter høigbemeldte Hans Maj. naadigste wille naar paa Eskis skall bliffue fuldkommelig forsekerridt.

For Wllerup Ragaard och Wiberup
Hans Poffuelsen Birkefoged Peder Lauridsen i Raagaard

For Tømmerup och Skelgaard
Peder Jørgensen och Rasmus Hansen och Jens Hansen i Skelgaard.

For Taarnebye
Anders Svendsen och Peder Lauerdzen sammesteds

For Sundbye Wester
Niels Aagesen och Oluff Suendsen sammesteds

For Sundbye Øster
Peder Oluffsen och Hanns Nielsen sammesteds

For Castrup
Lauers Bay och Laures Hansen ibd.

For Magleby Lille
Knud Pedersenn och Hanns Lauredszen

Thill ydermere Wenidsbyrd haffuer jeg Hanns Poffuelszen Bierkefougid med min egenn Hand Vnderskreffuidt

Datum Wiberup 10. February 1624.

Paa Foden anført: For Thienden 3 lester Korn, huer Husmand een Dlr. Specie eller dens Værd.

Rigsark. Indk. Br. til danske Kancelli.

II.

1626, 27. April. *Christian d. 4.s Brev* til Mogens Kaas angaaende den gamle Ladegaard paa Amager m. m.

Wider att eptersom wy naadigst komme wdi forfaring den lade paa Amager ladegaard megitt er forfalden da ehre wij naadigst thilfreds, att den maa lade affbryde, och huisz som duer deraff och got ehr, lader foruare och henlegge, och dett som Inted eller Ringe duer maa forundes bønderne; dog dersom for^ne^ lade endnu kand staa wden bekostning; attj den da lader staa endnu en thid lang eller och med en Ringe thing hielpis. Desligest attj thømmered aff Jonstrup hues, som for naagen thid skall vere nedfalden, lader foruare.

Iligemaade ehre wy och naadigst thilfredtz at Lauritz Skaannings boendis i Hollenderbyen paa Amager som den thystøll skall haffue Indførtt thill Dragøer effter sin formue afftinger, saavelsom och Niels Ibsen i Wivethrup paa samme Land om dett hannom lougligen offuerbeuisis kand. Hafniæ osv.
Sæl. Tegn.

III.

1664, 24. Juni. *Kontrakt* mellem Præsten i Hollænderbyen, Mag. Jørgen Harder, og Beboerne om Kirkens Udredning af Præsternes kongelige Skatter (Ekstraskatter samt Kvæg-, Tiende- eller Kornskat).

1664, 24. Juni is tuschen den Præster en den Schout Dirch Cornelissen en syne drie jaars Schæpen in voller en vaster Contract gesloten worden om den Præster-Schatt warnen namelyk syne koninglyke Majestet den Prestern im Lande-Schatt opbydt so hat de Kerke nae oude gebrugk ende gewoonte alle Schatting (wy Kooft-Schatt, Geldschatt, Madtschatt, Røyterschatt, Körper-, Tin-edder Kornschatt, wat name it ok hebben mag) voor den Prestern uthleggen, doch subsidien gelder, so den armen Prestern tot hulpe gegeven worden, sol de Prester sulvest erleggen. En te wyl even in desen jaer strijd was wegens der Princesinnen Stuer, daer de Kerke van hoere Tienden sovel geven moeste als de Prester, so veraccordeert ende bewilliget, dat wanneer de Kerke van hoeren egen Tienden medschatten sal, so sal he dem Prester niet meer als de halve part tot synen Schatt tot hulpe komen, en de Prester sol selven de andere halve part van synen schatt geven

als te hier uyt der Kerken rekeninge Anno 1665 en Anno 1667. Insgelyken is de Kerke nae ouden gebrugk schuldig den Prester een vry woonhuys en recidence te verschaffen en jaerlyke te onderhouden de oorsake van dese twee laeste posten zyn dese: Ter wyl de Prester aan dese plaetse niet heeft akker of enge by syner deenste, insgelyk geue Tiende vam Veh (als hüst im gantzern Ryke dem Prestern nae der ordinantie gebenst) so is hem daer integen van de Gemeente van allern ouden tyd her belooft en versproken worden Vrywoonhuysen uthlegginge aller koninglyke schatting voor hem. Tot getuggenisse der Waerheyt. M. Jörgen Harder.

Richtige copie uyt het Kerken-Rekeningebock tot J. C. Röbel.
St. Magleby Kirkes Liber daticus 1738—89.

IV.

1707, 10. Marts. *Vedtægt om Haufnen i Dragør.*

Anno 1707, den 10 Martj hafer vj vnderskrefne for got befunden huorledis her effterdags med haufnen schal forholdes som effterfølger:

For det første, hvo som helst der losser eller lader i haufnen schal betale for hver lestes Dregtighed 2 Sk.

For det andet, huo der losser noget paa landit ved Klapperne, maa ey understaa dem noget ofuer bolvercket at losse eller der imod at sette. Og schal der holdes fri Kiørsel ved den synder Side og fri Gang ved den norder Side, hvo sig der imod forbryder, skal betale til straf 3 Mk.[1]).

For det tredie, alle smaa Fischerbaader, som søger i haufnen i Fischeriet, skal betale 12 Sk. og til Sct. Mortens Dag vere paa landet, hvis icke saa scheer, schal betalis for hver Baad til Straf 24 Sk. Og i fald at nogen ligger lenger og er self tilstede, skal betale dobbelt Straf imod en anden, 3 Mk.

For det fierde, huad sig de store schibrom angaar, som søger at ligge i haufnen i Fischeriet, schal gifue for hver lestes dregtighed 6 Sk.

For det femte, hvad Kylhalninger eller Kreinge i haunen angaar, schal betalis for huer dag de ligger paa Siden (vere sig store eller smaa) for lesten 1 Sk.

[1]) Vedtægten 1732: 1 Mk.

For det siette, huad Schøiterne angaar schal gifues til haufnen for huer sommer de søger i haufnen 2 Mk.[1]). Huor udi og forbydes at ingen af de store Skiberom eller Skøyter maa ligge tuert til nogen bom i haufnen og schal holdes i fri Fart, paa det en huer kand komme ud og ind, hvo sig derimod forbryder schal vere forpligtet til at gifve til straf, første gang 24 Sk., anden Gang 3 Mk.

For det syuende, hvilke Krogebaad som søger haufnen i Fischeriet om Sommeren, betaler aarligen 6 Sk., mens huis de fischer med den, betale de 12 Sk.

For det ottende, om nogen Schibrom, enten Jagter eller Joller effterdags tilkommer, bør at svares ligeledes penge af lesten som før er svaret 1 Mk. 12 Sk.

For det niende, huilke schibrom som blifue beliggende i haufnen til Nyt Aar er ofuer[2]), schal gifue til haufnen for lesten 8 Sk.

For det tiende, om nogen tager Sand op maa ey understaa dem at kaste den op ved Klapperne uden de spreder et Stykke Seyl imellem paa det der intet spildes Sand i haufnen, hvo sig derimod forseer, den skal gifue til straf 1 Mk., hvo sig oftere derimod forseer, skal betale dobbelt.

For det ellefte, befindes nogen at rense deres Schøyter eller baade og kaster skarnet i haufnen, og icke giør det udenfor haufnen, huo sligt giør og forseer dem herimod, schal gifue til straf 3 Mk. Enten det er en Mand eller en Dreng.

For det tolfte, maa ingen Schibrom giøre fast om leyderne, mens om pillerne, huo sig derimod forseer, schal gifue till straf 3 Mk.

For det trettende, skal en af de fire Mænd hafue opbørselen af ald haufnens Interesse, og det ved Aar og Dag derfor rigtig at giøre Regnskab som hand agter at suare.

— Huo som helst vnderstaar sig og fordrister dem til at sette brende eller Ved, langt eller staket, fafne Ved eller andet, lige for Kayen og ophale-pellen ved haufnen schal gifue til straf første Gang 3 Mk., anden Gang 1 Rdlr., siden dobbelt op, at observera aarsagen! paa det enhuer som det har nødig kand komme til at faa sit schiberom op paa landet at lade reparere.

[1]) Senere er tilføjet: 2 Dlr. eller hvad derom kunde accorderes med Byen. [2]) Vedt. 1735: 8. Decbr.

At dette saaledis holdes og efterkommis schal, testerer wj vnderschrefne nemlig:

J. P. Holst, Piter Hansen, Anders Ingemarsen, Asmus Madsen, Hans Hansen, Jacob Jacobsen, Broer Olsen, J. L. S., A. P. S., Hans Karstensen, Anders Andersen, Lars Nielsen, A. S. S., P. A. S., P. F. S., Piter Gerdsen, Olle Jensen, Asmus Povelsen, Anders Nielsen, Peder Jensen, B. E. S., P. S. S., Knud Nielsen, Jan Pedersen, Anders Andersen, Piter Pitersen, Anders Andersen, Piter Eisbrandtsen, Peder Truidsen, A. H. S.

Tønis Tønissen, Jacob Jacobsen med Karemerche.

Senere er tilføjet:

Anno 1728, 6 Martj blef ved Regnskabet samtycht at hvem som lader forbygge it gamelt fartøy skal svare til haufnen fulde pælepenge for fartøyets dregtighed, som det blifuer sat naar det er forbygget.

— Om nogen fremmed som ikke er barnfød i Dragøe By setter sig her ned og kiøber it fartøy her i Byen eller andenstedtz og har icke haft fartøy før, da skald han suare fulde pælepenge for fartøyets Dregtighed som hand kiøber.

— Saa hafver vi og tilstaaed med hinanden her i Byen, at hvem som hafer fartøy her i Byen, lidet eller stort, skal skatte til haufnen af huer lesters Dregtighed een lille baad fuld af Steen. Og det at fuldbyrde og levere til Sancte Michels Dag i indeverende Aar som nest forbemeldt staar. Hvis her udi nogen befindes efterladen og icke giør sin Leverans til inbem. Dato skal uden nogen forvending eller Undskyldning strax være ærbødig at erlegge til Haufnen af lesten i Penge 3 Mk.

(15 Underskrifter.)

V.

1713, 29. December. ***Dragørs Vedtægt om Bjergningen.***

Anno 1713 den 29 December. Ere vj underskrefne Dragørs Mend indgaaet med hver andre, som haue baade eller skøyter, og andet med at fare, skal uryggeligen holdes, nemlig

1. Huilchen baad eller skøyte, som fare ud af haufnen til et skib som staar paa grunden, og accorderer med skipperen, eller fortiener noget ved skibet, skal vere dennem alle til beste,

som giør seyl og kommer om borde førend skibet gaar af grunden.

2. Er der nogen af vore baade eller fartoy som faa skade ved Skibet, skal staa deres egen Eventyer.

3. Ingen fordriste sig til at tage nogen Skipper ind og løbe til Kiøbenhaffn med, uden det er med alle Meenighedens Minde, og den som det befindes det giør, og det hannem ofuerbevises kand, da at giffue til de fattige 4 Rdlr.

4. Hvis nogen befindes Nat eller Dag at fare ud til noget Skib uden det enten skyder eller sjouer eller flager, hand skal vere erbødig till at gifve til de fattige og skolen 4 Rdlr.

5. Naar som noget skib schyder eller sjouer, og det bør sig at tou baade fare ud tillige, mens hvilchen baad som kommer uden blokhuset først, hand skal vere sjouen nest, og den der er bagest schal vende tilbage igen, og icke giøre den anden skade ved sjouen, befindes hand at giøre herimod, schal giffue til de fattige 1 Rdlr.

6. Dette at hafue udi agt at huem som icke kommer udi loulig tid førend Skibet er af grunden, hand skal intet haffue, mens gandsche omsunst.

7. Huem som kommer først om bord til noget skib ey maa understaa sig at accordere for sig og sit skiberom allene, mens for heele meenighedens beste, hvo sig her imod forseer, schal giffue til straf 4re Rdlr.

8. Hvo som kommer til noget folch, som enten vil ud til noget skib, eller ad Malmøe, eller som har mist noget Anker, og accorderer med hannem, den skal tage saa mange folch med som hand tyckes at hand har fornøden, huem som gaar med imod hans Villie, hand har intet behoff at giffue ham noget uden hand vil.

9. Dette at hafue udi agt, huem som kommer om borde med en skøyte eller en Roersbaad fuld af folch effter som de hafue losset 3 baader, skal intet haue, mens gandsche omsonst uden saa er, at der er kun fire Mand.

10. Da hafuer vi for got befundet, at naar som helst der fortienes noget Udbytte ved strandede skibe, som kommer paa grunden, som voris Dragøers folch aflosser eller hielper fra grunden, da at afleggis til Dragøers beste for huer 100 Rdlr. 5 Rdlr., som beløber sig ud af 20 Rdlr. 1 Rdlr. huilken ac-

cord af os tilforn er indgaaed og efterkommit, dog effter voris af øffrigheden forundte Privilegier og frihed[1]).

11. Og schal en huer vere forpligted til som efterdags gifter sig, eller og nedsetter sig her paa Dragør, vere sig fremmede begge af Kiøn, da gifuer de 2 Rdlr. Mens en Manns eller Ungkarls person, som gifter sig med een Encke eller en Pige, som er barnfød her paa steddet, de gifuer ickun 1 Rdlr. Huor udi og observeris, at huis nogen Enckemand eller Ungkarl af Dragør, som gifter sig, enten med en Encke quinde eller Pige, vere sig fra hollenderbyen, eller fra andre steder, schal vere erbødig til at give for hende til Dragør 1 Rdlr.

12. Og hvis det hender sig, at nogen fremmed Ung-Karl ellèr Manns-Person, vil vnderstaa dem at søge Næring med vore Dragørs folch, eller Meenighed, schal først gifue til Dragørs Meenighed 2 rdlr. Mens hvis de Ved-kommende iche retter sig der efter at betale det tilforn, førend de enten drager til noget skib med vore folch, skal de aldelis intet hafue, mens gandsche omsonst.

13. Huis det hender sig, at der kom et Skib paa grunden og skipperen kom i land om hielp, da maa de som skipperen først kommer for, gifue en af de fire mend, som er for Byen det til Kiende, om saa er, at de er tilstede, eller ogsaa om saa er at nogen fornemmer noget skib at staa fast, ligeledes at gifue en af de fire mend det til Kiende, førend nogen drager ud til hannem, hvo sig her imod forseer gifue til de fattige 4 rdlr.

14. Huad sig ellers kand hende ved Vinters-Tide om noget skib kommer paa grunden og schiberomme

---

[1]) 1717 er tilføjet:

Enten ved strandede skibe, som bierger noget Gods ind og det blifver gjort i Penge og de kommer til Byen, eller ved drifuende Skibe i Søen eller ved Anker som hittes og selges eller de bierges schal Byen tilleggis af 20 Rdlr. 1 Rdlr.

1728 er tilføjet:

Saa er og tilstaaet, at naar der fortienes noget ved Skibsbytter eller paa anden maade og det kommer her Byen Dragør tilgode, da at svare af 20 Rdlr. til Skolen 1 Mk. 8 Sk. Og kand apart betinges noget af Skipperen til Skoelen maae de Vedkommende der udi ikke vere forsømmelig i at tale derpaa.

ligger i haufnen, da schal en hver adspørgis om hand vil lade sit Skibrom til, og ved ord og aftale schal det meddeleris huad hand schal hafue for sin umage, naar han giør sit beste og der er vand, at hand kand komme ud af haufnen, og hvis det schulle uformodentlig hende sig, at nogen gaf sit ja-ord dertil, som ofuen er melt, og hand iche da giorde sit beste for at faa sit Skibrom ud, hand schall aldelis intet hafue for sit Arbedde, naar som helst der er leylighed til, og endda at giffue till straff til de fattige 4 Rdlr.

15. Her udi eragtis ogsaa, at de dybgaaende skiberomme iche formener de grund flytte fartøyer, at komme ud af haufnen, naar de vil og er ferdige, hvo sig her imod forseer skal gifue til straf 4re rdlr.

16. Der er ogsaa indgaaet og Samtycht, at naar som helst der fortienis noget bytte ved strandede Skibe, da schal de gamle bedagede Mend, her ved stedet som loulig kand ofuer bevises eller anses for at vere 60 aar og der ofuer gammel, huor imod de skal vere for obligerede til at vere vagten undergifuen at betiene, saa fremt de er saa frische, naar deris tid er forfalden, det dem tilfalder at holde Vagt, nyde deris Mandspart lige med den gemene som kommer til skibet.

At dette forskrefne af osz underskrefne uryggelig holdes og effter kommis schal, hauer vj med hver andre voris hender og boemercher her vnderskrefuen.

Ouscher Teyssen Hans Kastensen Jan Mogensen Gerd Pedersen Jacob Jacobsen Piter Pitersen Jacob Tayss Peter Frerichsen (P F S) Anders Rasmussen (A R S), Smed Jens Persen (J P S) Jan Pedersen Timand Niels Nielsen Anders Olsen Piter Pitersen Major Suend Larsen Hans Hansen Palm Pitersen Claus Hansen

Afskr. efter Byens Regnskabsbog.

VI

1721, 29. April. Frederik den 4.s Brev til Amtmanden om at søge at tilvejebringe en mindelig Ordning mellem Hollænderne og de danske Byers Beboere om Fælledgræsningen.

Eftersom Geert Janssen Schoudt med fleere udi Store Maglebye paa vort land Amager for os allerunderdanigst haver andraget, hvorledes de andre bemeldte byers beboere

formeener sig ved de paagrendsende andre byers fælleders græsning at være fornærmet, derhos allerunderdanigst anholdende om tvende commissarier, som saadan deres fornærmelse paa aastæderne kunde eftersee og, saaviit deres part kunde vedkomme, forskaffe skiel og ret, og vi af din derom til os indkommen allerunderdagnigste erklæring allernaadigst have fornummen, at heraf imellem forberørte Store Maglebyes beboere og alle de angrentsende ville reise sig en viitløftig og kostbar proces uden haab om noget paa nogen af siderne at vinde formedelst den uvished, som i lang tiid haver været om skiel imellem foromrørte felleder, da er vores etc, at du med ald flid søger alle vedkommende parter om deres i foranførte maade imellemværende i mindelighed at foreene. Dermed ete Frederichsberg.

Til Geheimeraad og Amtmand Hr. Iver Rosenkrantz.

Sæl. Tegn. 63, 106.

VII.

1724, 25. September. *Erklæring om Skatteforholdet* mellem Hollænderbyen og Dragør af Amtmand, Etats-, Justits- og Cancelli-Raad H. Seidelin.

Efter som Indvaanerne udj Hollænderbøyen eller Storemaglebye paa Gamel Amager haver indgiven Memorial afvigte 6 Augusti at som de j Stæden for forige gamle Quartal-Skatter forn. Aar 1717 og endnu fremdeles maa betale af hver Tønde hart Koren aarlig 4½ Rdlr. beløbende af 242 Tdr. 2 Skpr. 3 Fj. 1 Alb. Som Storemaglebye og Dragør efter Matriculen er anslagen til 1635 Slette Daler 48 Sk. Derfor begierende siden Dragør Folk staar ansat at svare Skatt for 4 Gaarde og der efter beløber 272 Sldlr. 40 Sk. at de Dem der med motte kome til Hielp. Saa er same Memorial henvist til Dragør Beboeres Erklæring hvilcken de paafølgende d. 3. Septembris haver indgiven iblant af den Indhold at Aar 1663 skal 8 Mand af Dragør paa samptl. bøyens Veigne have indgaaet at svare som deres Formænd af den Jord som Dragør da hafde hvilcket De og nuomstunder villet efterleve om det ved samme Stand havde bleven. Mens som der udj efter Jordebøgerne skal være skeed forandring at gemeene Mænd j Dragør ey

skal have den minste plæt at holde en Gaas eller Griis paa, sampt maa betale Græspenge af deres Kiør om Sommeren paa Fælleden, tilmed j Dragør j Stæden for 4 er kun 2 Gaarde til hvilket alt Jorden er henlagt bestaaende udi 2 Tdr. 1 Skp. 3 Fj. 1 Alb. med meere og derfor ey skal kunde taale sligt at udstaae, da som den hielp hvilchen store Maglebye forlanger iche bestaar af noget Jordegods, men alleene af Dragørs Indvaanere saavit Deeris Forfædre haver indgaaen, — Det og fornemmes, at De af Dragør, som Jordegods haver, der for aparte maae betale, samt derforuden lige højt give Qvartal Skatt med de andre Dragørs beboere de tvende Gaardmænd j Dragør, End og til store Maglebye for deeres Fællet og Enge af fornte 2 Tdr. 1 Skp. 3 Fj. 1 Alb. Hartkorn aarlig skal betale 18 Sletedaler, over Alt og siden Store Maglebyes Forlangende er conforme med salig og høyloflig Ihukommelse Kong Christian den Femtes den 16. September Aar 1674 allernaadigst given patent hvor udi Store Magleby staar anført for 20 og Dragør 4 tilsammen 24 Gaarde. End videre befindes imellem Hollenderbøyen og Dragør oprettet en Vedtægt paa store Maglebye Ting d. 3. December Anno 1663, hvis 10de Postes Indhold formelder:

> »Naar som Kongens Skatter eller Rytter Skat udi steden for Kongens Skat paakommer da Dragøe Folck at give Skat for 4 Gaarde lige deres Forfædre altid har skattet for.«

Dragør Beboere sig og siden den Vedtægt vel med 100 flere Vaaninger haver forbedret Erachtis for Ræt og billig at de lige som j forrige Tider udj hvad Skatt Hans Kongl. Mayestæt allernaadigst lader paabyde svare for 4 og Store Magleby for 20 Gaarde hvor udjnden de sig venlig og eenig med hin anden haver at lade finde thi hvis Hans Kongl. Mayestæt i Fremtiden udj slig Skatt allernaadigst behager at giøre nogen Moderation kand Forskiellet komme baade Dem og Store Maglebye til Afgang og hvad Dragør Indvohners Erklæring om Jordebøgernes Forandring anbelanger derudjnden kand ey formenis andet at vere foretagen end det som salige og høyloflige fremfarene Konger j Danmark allernaad. haver konfirmered og andre af Indbyggerne self gjorde Vedtægter tilholder hvorefter forte Storemagle og Dragør byer sig kand vide at Rette. Kiøbenhavn o. s. v.

Dette at vere en Richtig videmered Copie Ord efter andet efter Originalens Indhold Testere.

Hollenderbyen, d. 1. October 1724.

Tønes Hansen Jørgen Galskiøt
Skrifuer

Meddelt af Postexpedient Kannik efter Kopien i Skriverens Gaard, Store Magleby.

VIII.

1725, 22. Novbr. ***Hollænderbyens Erklæring*** om Skatteforholdet og Begæring om, at Brygger Otto Knudsen Lerche maa blive Sættedommer i Sagen.

Høyedle og Velbaarne Hr. Etats Raad og Ampt Mand
Mechtige Patron.

Deeris Velbaarenhed ydmygeligst tilkiendegives, at sist avigte 18 Novembris var møtt hos Skultes og Skieppens 4re af Dragør Mend som tilstoed, at de af de andre Dragør Indvoner hafde fuld votum, at de intet forlig vilde indgaae angaaende den prætenderende Skat imellem Hollenderbyen og Dragør Indvohnere, Da gives derris Velbr ydmygelig tilkiende, at den Frihed og Rettighed som Dragøe Indvohnere har haft af Hollenderbyens Beboere, har verit formedelst den Skatt, de forhen har kommet Hollenderbyen til Hielp med, Efter voris Kongebrefve og confirmerede Vedtechters Indhold.

Mens som nu fornemis, at de Dragørs vil noch efterleve de poster, som kand være dem til Lættelse (mens den post som er indgaaet udj vores Vedtegt, som 8te af Dragør Mend har underskrevet paa samptlig Dragør Byemends Vegne at Dragør Indvohner skal svare Skat for 4re gaarde naar som Røstholdskat i Stæden for Quartalerne paabydes, det vil de Dragørs iche efterleve).

Alligevel at dend Frihed de har af Hollenderbyen bestaar der udj at komer dem til hielp med Skattens Udredelse at svare saa som en Skyld for 4re Gaardes Beløb

Udj det øfrige gives Hr. Etatz Raad ydmygelig tilkiende, at de forberørte 4re Dragør Mend, som d. 18 November var mødt hos Skultes og Skieppens offentlig tilstoed og udsagde, at det var gemene Mands paastand i Dragør, at de heller vilde Trætte En Snes Rixdaler bort end som de vilde indgaae nogen forlig

om den Skat imellem Byen og Dragør. Da som den Sag icke vil godvillig lade sig foreene, og vi icke heller kand vere Dommere i vore egne Sager, Er det vor aller ydmygeste Begiering til Deres Velb. at os høygunstig motte meddeelis en loukyndig Mand, nemlig velachte og velforstandige Borger og Bryggere Seigr Otte Knudsen Lærcke i Compagnie Strædet, at være en Sætte-Dommere i samme Sag og derved at skrive i Retten Jørgen Galskiøt paa Dragør som ofte i Skriverens Stæd ved vores Rettergang har betient forsvarligen, og formodende der hos icke at have eller behøve nogen procurator paa nogen af Siderne, efter som vore (Konge) Brefve og Documenter det noch som vil forclare, og en hver af parterne self personlig kand tilstaae at svare hvorpaa Schultes og Schieppens aller ydmygeligst vil tilbede sig Høyedle og Velbaarne Hr. Etatz Raads mildrige paateignede Resolution os til underd. Efterretning. Vj lever alle vore Dage voris Høyedle og Velbaarne Øffrigheds allerydmygeste thienere

Hollenderbyen paa Gl. Amager, d. 22 November Anno 1725.

Cornelis Cornelissen Skoudt
Jan Jacobsen Raagaaard
Willem Theisen
Jan Pitersen

Paa samptlig Hollenderbyens Vegne Testerer

Udi indbemeldte Sag anordnes hermed Sr. Otto Knudsøn Lerche Borger oc Brygger her i Staden som Sætte Dommer oc Jørgen Galskiøt j Dragør som Skriver, at betiene Retten til Hollænderbyens Ting, alt saa vit Lov oc Ret, samt Hollændernes allernaadigst forundte Friheders Ret oc Gemæs, oc forsvarligt kand eragtes.

Kiøbenhavn den 24 Novembris Anno 1725.

H. Seidelin.

Meddelt af Postexpedient Kannik.

IX.

1728, 13. Februar. ***Frederik den 4.s Konfirmation*** paa Hollænderbyens danske Vedtægt af 1726 om »de 11 Poster«, som af Menigheden er indgaaet.

Frederik den 4. gav o. s. v. At eftersom hos os allerunderdanigst er bleven ansøgt og begiert vores allernaadigste

Confirmation paa efterfølgende Vedtægts og Foreningsposter, lydende Ord efter andet saaledes:

Anno 1726, den 14 Aug. har Cornelis Cornelisen, Skultes haft tvende Aars Skeepens forsamlede om nogle Poster, Hollenderbyens Menighed paa Gammel Amager angaaende, og hvor de da alle samptlig med hverandre har indgaaet een Vedtægt, eftersom i Meenigheden var nogen Stridighed og Uenighed angaaende disse efterfølgende Poster, som de af Skultes og Skeepens blev got kiendt paa hele Menighedens Veigne og skal nu efterleves som følger:

1.

For det første angaaende de øde Gaarder, som siden Pesten Anno 1711 har staaet øde og ikke beboes med folck og tiid efter anden staar og forfalder og en deel gamle øde Huuse der nedbrydes, som icke er tienlige at reparere, da dersom nogen giør Haugepladser af den Grund, som Huusene forhen har staaet paa, den skal betale til Byen for hver Fag Hus fire Mark danske, og om Meenigheden i Fremtiden sig skulde formeere og tiltage, saa at der blev Trang for Gaarder for unge Folk, da skal de hvem samme øde Gaarder og Haugepladser Eier dem igien afstaae til dem, som begier dem til Kiøbs og vil kiøbe og bo derpaa, kand de da ikke selv accordere om Kiøbet, da de dog skal afstaae dem efter fiire Mænds Vurdering efter de Tiiders Leilighed, som der er paa Gaarder og og Hauge Pladser, mens de Forældre, som selv haver store Børn til at bosætte paa deris Gaarder eller øde Pladser, de er ikke pligtig til at afstaae dem til nogen anden uden de godvillig vil, mens saa længe at der er øde Gaarder og Pladser at bekomme, af de som i Pæstens tiid var boesatte med folk skal ingen Gaardsplads udvises af Hollender-Byens Fælled.

2.

Angaaende Skiftet efter een, som ved Døden afgaar, som ingen Børn eller Forældre eller Sødskende har levendes efter sig, da skiftes den Afdødes Middel og Formue til Fader Søstere og Fader Brødere og til Moders Brødere og Moders Søstere og om nogen af disse ere døde, da arve deres Børn eller Børnebørn den arvelod, som deres Forældre kunde være tilfalden.

3.

Naar nogen ved Døden afgaar og dens Arvinger da ere alle gifte og alle myndige, da have de selv Tilladelse til at skifte og deele den dødes Middel imellem sig, om ingen udarvinger eller umyndige er, som skal arve, mens dog at betale til Skultes og Skriver for at skifte efter gammel Skik.

4.

Angaaende formynderskab for de Børn, som ingen Forældre har levende og formynderen Tiid efter anden har annamet de Børn deres Penge og haver ved Skultes ladet dem oplyse paa Kirke Stævne at Formynderne dem vilde udlaane for billig Rente; Saa har og en Deel Børnepenge været ude paa Renter og udi Regnskaberne for Skultes ere alle Renterne kommen Børnene tilgode og en deel Formynderne har igien bekommet de udestaaende Børnepenge ind igien, og som det har behaget hans kongelig May^{t} Aar 1726, at en stor Del Mynt er bleven reducceret efter allernaadigst udgangen Forordninger, saa er der og en stor Deel Myndt iblandt de Penge, som Formynderne haver forhen for fyldest annamet paa Børnenes Veigne, som nu er reducceret Mynt, og derudi er kiendt for Ret af Skultes og sine Skeepens, at Formynderne som ikke haver kundet faaet deres Myndlingepenge ud paa Rente imod hvis Part, at de skal møde ud hos Skultes og lade samme Børnepenge forseigle og lade dem indskrive i Børne Bogen for Skultes og derefter, at Formynderne tager Pengene til sig igien, til de dem kand udsette paa Renter imod vis Pant, eller og at afclarere deres Formyderskab til Myndtlingerne naar de bliver gifte eller selv myndige og med samme Myndtpenge, som Formynderne har for fyldest annammet og ladet forseigle for Skultes og da Myndtlingerne selv at tage den forliis, som tabes ved den reduccerede Mynt, som forhen har gaaet for fyldest.

5.

Hvad andre Børnepenge angaar som udestaar paa Renter og de Børne Penge, som ikke er forseiglet og af Formynderne selv bruges, saa og de Børnepenge, som haver en af deres Forældre levendes (!) det skal alt sammen betales tilfulde saa at de slet ingen Forlis derved tager.

6.

De Formyndere, som kand faa deres Myndtlinge Penge udsatte for billig Renter imod hvis Pant de maa ikke forholde dem naar een begierer dem at laane, og dersom da formynderne ikke udlaaner dem, naar han kand faa Pant, da skal han selv svare Renter deraf til Børnene. Skulde nogen Formynder blive Gield skyldig til anden, saa skal dog Børnepengene først afbetales af hans Boe.

7.

Hvad Kirkens, Byens, Møllens og de Fattiges Penge angaar, derudi skal enhver Kasse tage Forliis paa hver sin Andeel reedutceret Mynt som der kand være iblandt.

8.

De som flytter fra Hollænder Byens Menighed og de dem nedsætter i et andet Sogn, da som de eier nogle Stolestader i Kirken, som de har tilkiøbt dem eller arvet, da ere de alle falden Kirken tilgode, eller om nogen boer uden Sognet og dem skulde nogen Arv tilfalde i Kirke Stoele Staderne da er det altsammen og falden Kirken tilgoede, hvilket bliver i Kirke Regnskabet indskreven til Kirkens Indkomster efter gammel vedtagen Skik og brug efter Kirkebogens Indhold.

9.

Haandværksfolk som boer i Hollender Byen de har slet ingen Tilladelse at kiøbe Kirke Stole Stader i den gamle Kirke og ej heller nogen Tilladelse at tilkiøbe sig nogen af Hollender Byens Jord, Eng eller Hauger, mens hvad dennem arveligen tilfalder det maa de beholde saa længe de boer i Hollender Byen og kand betale alle Skatter.

10.

Eiheller har nogen Haandværksfolk eller Enker nogen Tilladelse i Hollender Byen at udtappe, eller at udsælge for Penge nogen Slags Drik, Øll, Brændevin, Mød eller Vin under toe Rdlr. Straf første Gang og derefter dobbelt Straf, om de dem imod forbud forseer.

11.

Hvad som Skultes med sine Skeepens paa samtlige Menighedens beste samtykker og indgaar med hverandre og det bliver læst og forkyndt for Menigheden til alles efterretning

da skal det og af Menigheden efterleves, og om nogen da derefter skulde giøre der tvert imod, og det ikke vil efterleve, da skal den straffes efter Skultes og Skeepens Kiendelse, og om da nogen skulde formeene sig at være fornærmet, det som af Skultes og sine Skeepens er indgaaet, da kand de Vedkommende lade Skultes og Skeepens indkalde for Amtmanden, som nu er eller herefter kommendes vorder, hvor de kand stande til Rette om deres Tvistioner, hvor det skal da afgiøres og ei at komme videre.

Dette forskrevne saaledes at være indgaaet og sambtycht af Cornelis Cornelisen Skultes og sine trende Aars Skeepens paa samtlige Hollender Byens Meenigheds Veigne, hvilken Vedtægts Indhold skal læses og forkyndes i Retten og paa Kirke Stævne til alles Efterretning og derefter i alle tilfælde skal efterleves, det til bekræftelse er Hollender Byens Zignet herunder tryckt paa Gammel Amager den 4 August 1726.

(L. S.)

Paa samtlige Skeepens og Meenigheders Veigne Testeres at
Cornelis Cornelisen Schoudt,
Jacob Pitersen, Jan Seibrandtsen, Willum Teisen, Jan Pitersen,
Jan Jacobsen, Tøns Adriansen, Teis Pitersen, Friderich Jansen,
Crelis Ariansen, Willum Geertsen, Diderich Pitersen,
Eisbrandt Geertsen, Jan Pitersen, Teis Weibrandtsen,
Jan Theisen, Pitter Geertsen, Willum Pittersen, Theis Hansen,
Tønnes Weibrandtsen, Krelis Jansen, Jan Jacobsen Bur.

Læst og forkyndet for Retten i gl. Hollender Byen Torsdagen den 8 Augusti 1726. (Underskr.)

Læst og forkyndt paa Kirke Stævne sst. 11 Augusti 1726. (Underskr.)

Forbydendes osv. Hafniæ den 13. Februar 1728.

Sæll. Reg. 53, p. 24 ff.

X.

1734, 27. Marts. ***Forskrivning fra Schouten i Hollænderbyen*** til de to Gaardmænd paa Dragør paa Refundering af 10 Rdlr. Bøde for Afholdelse af store Bryllupper, dersom andre ogsaa forbrød sig mod Vedtægten om saadanne Brylluppers Afskaffelse uden at idømmes den samme Bøde.

(Stempel 24 Sk.)

Angaaende det paalæg, som jeg Tønes Hanszen Skultes med mine undertegnede Skieppens paa Menighedens Beste har intgaaet om Store Brølluper at afskaffe ɔ: under 10 Rixdalers Bøde at give. Da som Fogden i Dragør Tønes Janszen tillige med Jan Jacobsen Buur med deres Børns Brøllups Høytid har gjordt derimod, og derfor samme paalagde penger til os rigtig aflagt og betalt, da lofver jeg Schultes tillige med mine Skieppens, at om, ifald det sig hente, saa længe bemelte Dannemænd Tønes Janszen Dracker og Jan Jakopzszen Buur lever, at nogen sig ved slige Brøllupsz Biudelser her imod forbryder og de da vorder fri for slige penger at udgive, da skal ermelte gode Mend sine penger igien tilbageleveris uden nogen imod Sigelsze. Det jeg med min egen Haand, tillige med samptlige mine Skieppens Hænder paa hele Meenighedens Veigne Testerer.

Store Maglebye paa gammel Amager d. 27 Marti 1734.

Up der gemeinte Wegen Testerer Ick

Tønesz Hansen Skoudt Dirch Pitersen Seybrandt Janszen
Cornelis Arienszen Clas Corneliszen Cornelis Janszen
Jan Teisen Jacob Jansen Raagaard Theis Wybrandtszen
Jan Jacobszen Roger Jan Pitersen Buer Theis Pitersen Buer
Jacob Gerszen Baker Gerd Jansen Baker Cibrandt Gerdzsen
Willum Gerdszen Willum Piterzen Jan Gerdszen

Meddelt af Dr. O. Nielsen. Bagpaa staar: Wores Brøllerops Breff.

XI.

1739, 28. November. *Vedtægt* mellem samtlige Byer paa Amager om Indkørselen til Torvet og gennem Amager Port.

Formedelst dend megen Uorden, som hidindtil er paceret imellem os udi Sognerne paa gammel Amager om Torvedags Morgenen, efter at vi har taget Accise Seddel paa vorre Vahre udi Kiøbenhavn til forhandling at indførre her efter Dags kand vorde hemmet at vedkommende af Landets Beboere med deres tomme Vogne icke skal hindre eller trænge dem ind imellem de som have Læs og skal torve, hvor over baade Betienterne udi Amager Port saa vel som een stoer Deel af Landets egne, dennem ofte har beklaget, haver vi samtlig udi begge Sognerne, foruden andre Landets Vedtægter, indgaaet og vedtaget,

at ingen i hvem være maae, enten Gaard- eller Huusmænd paa Amagerland, eller nogen af deres Folk paa deres Vegne maae under staae sig om Torvedags Morgen med tomme Vogne at kiørre ind udi Kiøbenhavn for samme steds at udføre Madsk, Berme Dranck, eller andet, under hvad Navn det nævnes kand, førend alle vedkommende som haver Torve-Læs og taget Accise-Seddel først er indkommet, under Straf En Rigsdaler til lige Deeling imellem begge Sognernes Fattige som uden Lov og Dom straxen af dend skyldige skal betales, eller ved Fogderne og toe Mend af hans Boe udpantes og de som seer sligt af nogen at vorde forøvet og de icke straxen samme paa Kiøbenhavns Amtstue, eller for Skouten i Store Maglebye eller for Foget i Sundbyøster angiver, skal lige saa give En Rigsdaler der lige saa til de Fattiges Nytte skal henhøre, hvilcket vi paa egne og Sognernes Vegne med vores Hænders Underskrift bekræfter.

Datum gammel Amager 28 Novbr. 1739.

Paa egne og Storre Maglebys Vegne:
Tønnes Hansen, Skoudt. Dirck Pittersen, Skriver.

Tønes Wibrandtsen.

Paa egne og Taarnby Sogns Vegne:
Sundbyøster: Jan Cornelissen. Sundbyvester: Jan Gerdsen, Hans Hansen.

For Taarnby: P. F. S., Michel Pittersen, Crilles Jacobsen.
- Tømmerup: Cornelis Didricksen.
- Kastrup: Svend Mikkelsen, Ousker Oluvsen.
- Maglebylille: Albredt Clausen, Sibrandt Cornelisen.
- Ullerup, Viberup og Raagaard: Jan Gerdtsen, Lavridts Pedersen, Cornelis Jansen.

Stadfæstet af Amtmanden 20. Januar 1740 med Tilføjelse, at Hans Hansen i Sundbyvester[1]), ligesom Schouten og Jan Cornelisen Foged, naar han selv kører sit Torvelæs, maa køre forbi alle andre Torvevogne.

Senere stadfæstet af Amtmanden 1761 og 1773.

Orig. hos Gaardejer Crilles Jansen, Store Magleby.

[1]) Han havde med Brandvæsenet og andre Landets Sager at bestille.

XII.

1744, 9. Maj. ***Reskript om Lodsningen i Sundet*** af Dragør og Helsingørs Lodser.

Dragøes Lodsere skal herefter som hidindtil nyde alle de dem 1684 allernaad. forlænte Privilegier, saaledes som de i Aaret 1731 og 1740 ved kongl. allernaad. Resolutioner ere stadfæstede og det saaledes, at Lodserne i Helsingør vel maa lodse de fra Sundet ad Østersøen gaaende Skibe til den Nordre Tønde, men ikke videre igjennem Renden eller Dybet ind ad Øsersøen, Dragøes Lodser til Forfang i deres Rettigheder. Lodserne i Helsingnør skal og forblive under Admiralitetets Opsyn, hvilket som deres beskikkede Øvrighed skal tilsee, at de forsvarlig forrette Lodsembedet, i Fald de af nogen skulde bruges, og i vidrig Fald see dem straffede. Hs. Maj. vil og allernaad. at de imellem Skipperne og Lodserne forefaldende Tvistigheder, Lodsvæsenet betræffende, saavel i Sundet som alle andre Steder skal af Admiralitetet endelig decideres og paadømmes, hvilken Hs. Maj. Villie Directeuren for det Øresundske Toldkammer skulde kommuniceres.

Rothe: Saml. og Rescr. 1754 I. p. 575.

XIII.

1745. 2. December. ***Kgl. Reskript*** til Stift-Amtmanden, Geheime Conference Raad og Stiftsbefalingsmand Nicolaus Friherre af Gersdorff, at Amager Lands Beboere maa have en Slags Rettighed til deres Gaarde, ligesom de hidtil har havt.

Vi Christian d. 6. osv. Som os allerunderdanigst er bleven refereret hvorledes Amager Lands Beboere efter gammel Skik og Brug tilholde sig en Slags Rettighed til deres Gaarde og Huuse, samt dertil liggende Jorder, som de enten efter deres Forfædre have bekommet i Besiddelse, eller og at andre ere overdragne, saa at hvad Beboerne deraf ikke selv ville eller kunne beholde, være sig enten Gaarde, Huuse eller Jorder overlade de igjen til andre deels under Haanden og deels ved offentlig Auktion, dog at ved saadanne Forandringer ey allene svares til Vores Amtstue den sædvanlige Fæste mend endog Vores saavelsom Byernes Ret og Herlighed vorder reserveret, og

Vi derpaa under denne Dags Dato allernaadigst have resolveret og bevilget:

At det ved bem^te paa Amager Land indførte Skik og Brug saaledes herefter som hidindtil maae have sit Forblivende, saa gives Dig, som Stedets Amtmand, samme Vores allernaadigste Resolution til Din egen allerunderdanigste Efterretning til Kiende. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Christiansborg udj Vores kongl. Recidence Stad Kiøbenhavn.

Afskr. fra 1782. Sager Amager Land vedk. 1777—86 i Rigsark.

XIV.

1749, 20. Marts. ***Dragørs Vedtægter af 1732 og 1749 om Bjergningen og andre Poster.***

1749, 20. Marts er voris indrettede Vedtægt af os underskrevne paa samtlig Dragøe Byes Indvaaneres Veigne fornyet og renskrevet[1]). Og for indbyrdes Enighed at holde ved Byens Saager ville vi have at forskrevne Poster u-ryggelig skal holdes og efterleves:

1. Om noget Skib ved en Hændelse kommer paa Grunden og giør Signal at have vores Hjælp nødig, da bør de Folck som seyler om Borde til samme Skib at have en af de 4 Mænd, som er Byens Forstandere med sig og dersom de giør nogen Accord, og der fortjenes noget, da skal det være dem alle til Bedste som kommer om Bord i Skibet førend det er af Grunden; Og staar Deelingen paa dend Maade, at hvad som fortienes ved et Skib som losses af Grunden eller ved et strandet Skib, naar vi med Fartøyerne bjerger af hans Ladning, at Fartøyerne faar dend halve deel af hvad som fortienes og Mandskabet dend anden halve Deel.

2. Hvem som fahr ud med noget Fahrtøy til et Skib som er paa Grunden maae ey understaae sig, at accordere for sig og sit Fahrtøy alleene, mens for alles Beste efter som bemelt er i 1ste Post. Hvoe sig herimod forseer skal give til Straf 4 Rdlr.

3. Hvem som kjøber eller lader bygge et Fahrtøy skal svare til vor Havn af dets Drægtighed Pælepenge neml. 1 Mk. 12 Sk. af Læsten; Saa og om nogen af vores Indvaanere som

[1]) Den tidligere Vedtægt af 1732.

Sætte Skippere paa et Fahrtøy, som kunde have hjemme andensteds eller kunde have Reedere andre Stæder, da nyder han ingen lod for det som er fremmet, eftersom der svares intet af til vores Udgivter paa vor havn og anden Byes Tynge.

4. Hænder det sig at nogen faar Skade paa sit Fahrtøy ved noget Skib, hand skal binde dend ved sig selv. — Herhos eragtes og, om nogen løber fra Skibet førend de ere reent klar ved Skibet faar aldeles intet. Ey hellere maae nogen af vores Indvaanere leye nogen for sig til et Skib, paa det gemeene Mand icke skulle fornærmes derover, uden det gaaer i Roedeviis over hele Meenigheden.

5. Hvis nogen Folck befindes Nat eller Dag, at fare ud til noget Skib, uden det inten skyder eller sjouver eller flagger, hand skal være ærbødig til at give til de Fattige og Skolen 4 Rdlr.

6. Naar noget Skib skyder eller sjouver og det hænder sig at 2de Baade fare ud tillige, da bør dend som kommer først uden for Havnen[1]) være Sjouven næst, og dend som er bagest bør vende tilbage igien, befindes nogen at giøre herimod, skal være brøstfældig til de Fattige 1 Rdlr.

7. Ved Vinters Tiide naar Fahrtøyere ere oplagde og ligger i Havnen, og det da hændte sig at noget Skib kom paa Grunden og hafte vor hielp fornøden, da skal enhver af os adspørges om hand vil æventyre sit Fahrtøy dertil og ved Ord og Aftale hos Accorderingen skal meddeleris hvad Fahrtøyerne skal have, og da skal de som har stædt deres Minde til at hielpe strax giøre deres Beste med deres Fahrtøy ud af Havnen; Hvis det skulle u-formodentlig hænde sig, at nogen da forsømmede sig naar der er leylighed og Vand dertil, skal aldeeles intet have, hverken for Folck eller Fahrtøy og endda være straffældig til de Fattige 4 Rdlr.

8. Herudi eragtes og, at de dybgaaende Fahrtøyer icke formeener eller lægger dem i Vejen for de grundfløtte, at de icke bliver forhindrede, naar de ere færdige og vil ud af Havnen, hvem sig herimod forseer skal give til Straf 4 Rdlr.

9. Hvem som kommer nogen Folck for, som enten vil ad Malmøe eller hvorhen og hvortil de vil have ham, og hand accorderer med dem, saa kand han tage saa mange Folck med

[1]) 1732: Blokhuset.

sig som hand behøver, hvem som gaar med imoed hans Villie, faaer intet for sin U-mage.

10. Saa haver vi og samtyckt med hinanden, at naar af vore Folck fortienes noget ved Skib som staar paa Grunden, eller ved strandede Skibe og Gods eller i hvad Maade og hvad Navn det end have kand, de saa fortiener Penge til Byen, da aflægges af fortiente Penge 10 pro Cent som deeles udi 3 lige Deele til Byen, Hafnen og Skoelen[1]).

11. Hvem af vore Indvaanere som lade fortømre et Fahrtøy, skal svare fulde Pæle-penge for dets Drægtighed efter Vedtægtens Formelding i 3die Post; Iligemaade om nogen fremmed sætter sig need hos os og kiøber et Fahrtøy svarer fulde Pæle-penge for dets Drægtighed som forbemeldt er.

12. Om nogen hos os i hvem det end er, som tager nogen uden-sogns Pige an paa Væve-Haandværk, som har lært det før, skal svare for hende 1 Rdlr. aarlig. Ligeledes om nogen tager udensogns Lære-Pige an paa inbemte Haandværk svare for hende 3 Mk. aarlig. Iligemaade andre fremmede Qvindes-Persohner, som sætter sig til huuse hos os i hvad maade det end være sig paa, bør dend de er hos svare for dem til Byen 1 Rdlr. aarlig.

13. Saa er det oc bevilget, at naar nogen uden-sogns Mands- eller Qvindes-Persohn kommer her til Byen og sætter sig need, skal enhver Persohn uden forskiell eengang for alle betale til Byens Cassa 3 Rdlr.

14. Saa ville vi og have forbuden, at ingen hos os maae understaa dem at varme eller kaage i deris huuse Beeg, Tiære, Olie eller Tran, ey heller maa nogen gaae af deris huus naar de have store Ild paa og bager eller brøcker, førend de har slucket Ilden reent ud, hvo sig herimod forseer og bliver befunden derved bøder første Gang 1 Rdlr., sker det oftere da at bøde dobbelt.

15. Ingen hos os maae understaa sig at tage ringeste Plads fra Gader eller Stræder og heigne ind sig til nøtte, med mindre de har Fogdens og de 4 Mænd fra Byen deris samtlige Minde dertil; Saa maae og ingen kaste eller lægge deres Feye-

[1]) Vedtægten af 1732: Af hver 20 Rdlr. 1 Rdlr. til Byen og Havnen og 1 Mk. 8 Sk. til Skolen. (Se Vedt. 1713). 1758 forhøjedes Afgiften til 20 pCt.

Skarn paa nogen alfare Age-Vey, ey heller op til nogen anden Mands huus under 1 Rdlr. Straf[1]).

16. Saa advahres og Menigheden hos os, at ingen huuser fremmede Løsgjængere, eller saa at sige løse Folck, medmindre de har deris rigtig Beskieden, og svare Kongen og Byen som vedbør, hvo sig her udi forseer og huuser dem længer end een Nattes tiid og icke giver det tilkiende for Meenigheden bøder 1 Rdlr.

17. Og som forhen har gaaet meget i Svang med Skyden, baade for Brudgommer og andet iblant huusene her i Byen, hvoraf letteligen kunde opkomme en stor Ildsvaade ved forseelse, som kunde føre os fattige Folck den ene med den anden i største Fahre og Ælendighed, da skal slig Skyden af vores Indvaanere, dend ene saa vel som dend anden, efterdags gandske være afskaffet. Hvem dermed betræffes skal give til Straf første Gang 3 Mk.; Hvis nogen moedtvillig ville giøre herimod da at staa til Ansvar derfor hos vores høygunstige Øvrighed.

18[2]). Om nogen skulle forsee sig imod nogen af indførte Poster og findes Moedtvillig til at betale dend dem derefter herudi indførte Straf, da skal det være tilladt at der maa udpantes hos dem fuld Værd for samme Straf og om de Straffældige inden 14 Dages Forløb icke løser deres Pant, da er det tilladt det at sælge og om derfor meere bekommes end Straffen kunde andrage, da tilsendes den Straffældige det øvge. Testerer.

Dragøe ut supra.

J. B. Schoudt, Jan Timand, Foged.

De fire Mænd: Cornelius Nielsen, Hans Jensen,
Pitter Simonsen, Jan Jansen.

Endvidere 65 Underskrifter.

Approberet af de forskellige Amtmænd 1750, 53, 57 og 1772.

---

[1]) Vedt. 1732: Saa maa ey heller nogen skoule noget op af alfare Kiøre-Vey og Gader.

[2]) Dette Punkt mangler i Vedt. af 1732.

XV.

1752, 29. April *Fæstebrev* hvorved Crilles Eisbrantsen, Store Magleby, fæster en Fjerdepart af Gaarden Nr. 14 i Tømmerup.

Paa Hans kgl. Maj. allernaad. Behag og højvelb. Kammerherre og Amtmands allernaad. Approbation, haver jeg underskrevne sted og bortfæst, som jeg og herved steder og bortfæster til Crilles Eisbrandtsen i St. Magleby ¼ Part af Gaarden Nr. 14 i Tømmerup udi Taarnby Sogn paa Amagerland, der efter samme Gaards Tilliggende bliver Hartkorn, Agger og Eng, 1 Td. 4 Skp. 1½ Alb., hvilket, med alt der under med rette henhører og i Mark og i Bye befindes, bemelte Crilles Eisbrandtsen sin Livstid maa nyde, bruge og i Fæste beholde, saalænge han det forsvarligen vedligeholder med sin fulde Besætning efter Forordningen saa og aarlig udi rette tide uden nogen restantz udreder og betaler alle kongl. Skatter og Afgifter, som nu ere eller herefter paabuden vorder, med hvad andet, som af bemeldte Jord bør svares og erlægges, item fornævnte Agger og Engbond rettelig dørker og bruger og icke enten selv eller tillader andre at opskjære af Fælleden Græstørv til Upligt, Markene eller Haugerne dermed at indhegne eller til at brende, men hvor Steen er at bekomme opsette Stengierde og hvor Jorden findes tjenlig opkaste Jorddiger, er hans foresatte Øvrighed hørig og lydig, efterkomme alt hannem til Kongl. Maj. Tjeneste og Landets beste vorder anbefalet og ellers rette og forholde sig efter Hans kongl. Maj. Lov og Forordninger som een troe Undersaat og Fæste-Bonde af bemelte Jord pligtig er. Til Indfæstning er af højbemelte Hr. Kammerherre ved holdene Session den 21. Febr. a. c. accorderet at skal betales Een Rigsdaler og Trei Marck.

Kjøbenhavns Amtstue d. 29. April 1752.

Fr. Lemwigh.

Approberet af Amtmanden.

Kbh. A. Kontrib. Regnsk. 1752—55.

XVI.

1755, 11. August. *Fogden og „de fire Mænd"* paa Dragør ansøger Amtmanden om dennes Hjælp til at beholde Eneret til Bjergning af strandede og grundstødte Skibe.

Vore forfædre af ældgammel tiid haver haft nogen fortieneste ved at hielpe saavel strandede som paaløbende Skibe af grunden, hvoraf vi undertiden har kunde haft noget til hielp, saavel til Havnen som til Skolens Vedligeholdelse, og som det nu lader sig ansee, vil efterdags os slig fortieneste blive betagen. Og siden Enrollerings-forordningen icke tillader nogen at ernære sig ved Søen uden de som ere enrollerede til Hs. kgl. Maj. Søe-tieneste, saa har dog Hr. Fortling ved Castrop ved sine folck, som bestod af Soldater, Kudsker og andre, nogle Gange dog understaaet dem til at hielpe Skibe af Grunden, og naar vores folck ere komne om bord til samme Skibe, ere de bleven afviste, og om sligt efterdags skal have fremgang, bliver vi som ere Enrollerede til Hs. kgl. Maj. Søetieneste icke saa vel i stand til at ernære os her ved stæden som forhen. Altsaa er vores Underdanige begier, at Deres Excellence ville have den godhed for os, at vi den ringe fortieneste for os selv maatte beholde, og Hr. Fortling og andre, hvem det være kunde, maatte blive forbuden saavel strandede som paaløbende Skibe at hielpe, siden vi altid har været, og endnu (næst Guds bistand) er istand til at hielpe forbem. som vores hielp maatte behøve.

Vi afvarter herpaa Deres Excellences Naadige Assistera forhaabende at hand seer os herudi hiulpen, og forbliver med Submission Deres Excellence høyvelbaarne Hr. Stiftamtmand og Amtmand Naadige Herres underdanigste tienere.

Dragøe 11 Aug. 1755.

C. N. Foged.

Hans Jensen, Jan Jansen, Clas Gerdsen, Piter Pitersen.

Kopibog, vedr. Byens Sager 1753—89.

XVII.

1761, 29. April. ***Vedtægt om Fælledgræsningen*** mellem samtlige Byer paa Amager.

1. Ingen som ejer Gaard- eller Jordparter i hvor det end er, maae græsse meere paa Fælleden end saa mange Høfder som kand bedrage sig til 12 Nød paa en Otting Jord, altsaa den, som har ikkuns ½ Otting 6 Høfder, og ¼ Part 3 Høfder og saaledes i Proportion. En Hest reignes for 2 Nød eller Qvægs-Høffder.

2. Faaer kand enhver græsse uhindret paa Fælleden, dog 6 Stk. Faaer imod et Nød, men Stude maae ingen græsse under 4 Rdlr. Straf for hver Stuud, uden de ere overfødte Vinteren nest tilforn her paa Landet.

3. Hvem som ej har selv saameget Qvæg, at hand kand græsse det fulde Antal af 12 Nød eller Qvæg-Høffder paa Ottingen hand maae dog ei leje bort af sit Andtal til andre, Thi da var det ej muligt at Fælleden kunde græsse saa stort et Andtal, men er der nogen som haver fleere Høfder paa Fælleden end han har Jord til, da skal han af de overskydende betale en billig Græs-Gjæld til den Bye, som hand boer udi, som eragtes at være 1 Rdlr. af Stk.

4. Hvilken Mand som har Qvæg paa Saltholmen afkortes samme i sit Andtal her hjemme paa Fælleden som er 5 Nød paa Ottingen, der algaar i de nu fastsatte 12 Nød, ligeledes dersom nogen har Hest om Sommeren paa Stald, og de dog undertiden kan staa i Tøjre paa Græs eller blive sluppet i Ævret, da skal de reignes i de nu fastsatte Høvder paa Ottingen, men kommer de ej i Tøjr eller Ævret, da reignes det ikke.

5. Enhver Byes Mænd maa 2 à 3 Gange om Sommeren og ellers oftere om fornøden gjøres holde en Opeigning imellem sig for at aftersee Rigtigheden hermed, befindes da en Mand har større Antal Qvæghøveder paa Fælleden end hand herefter kand tilkomme da betaler hand til Byen for hver Stk. i Græsgiæld 1 Rdlr. Saa og til Sognets Fattige à Stk. 2 Mk. danske, fordi hand ej tilforn har meldet det til Fogden at hand havde flere Høfder paa Græs end hands Anpart kunde strække, hvilket en hver er i saa fald pligtig at giøre at Fogden det kand i en dertil indrettet Bog annotere.

6. Det reignes liigefuldt endten en Mand har sit Qvæg heele Tiden paa Fælleden eller kuns en kort Tid, dog sælges et Nød af Græsset og et andet Høved i dets Sted paasættes saa reignes det dog kuns for et og derefter bereignes.

7. Ingen Huusmand som ei haver Hartkorn at skatte og skylde af og følgelig ei Deel i Fælleden, maa slippe nogen Hest derpaa at græsse under 2 Rdlr. Straf, med mindre han dertil har Byens Tilladelse og deraf betales Græsgiæld.

8. Den ene Bye skal og maae ei mænge sig i den anden

Byes Reignskab, men enhver Bye hæve den Græsgiæld og de Bøder, som den herefter kand tilfalde, hvilke Penge som hidindtil er skeet skal bruges til Byens smaa Skatter; Degne Trave og deslige at udreede, samt Hyrden at holde.

9. Naar befindes at nogen har forset sig og sadt meere Qvæg paa Fælleden end hand efter hans Jord kand tilkomme og ej deraf til Byen betalt Græsgiælds Penge, da Fogden i enhver Bye med 4 Mænd hos den skyldige at giøre Udpantning som i 14 Dage skal staa til Løsning og ellers meldes paa Amtstuen, at samme til Betaling kand bortsælges, og om noget derfra overskydes, da at blive tilbageleveret.

10. Dersom een eller fleere Gienstridige i en Bye ei har underskrevet denne Vedtægt, da skal den dog ligesaa fuldt giælde imod dem som os andre; thi een eller toe Mænd maa ej kuldkaste hvad louligt og godt de øvrige beslutter.

11. Denne af os samdrægtig underskreven og indgaaede Foreening og Vedtægt, som sigter til det almindelige beste, er vi som meldt underdanigst anmodende, at Høj-Velbaaren Hr. Kammerherre og Amtmand Baron Juell Wind gunstig vil behage at approbere.

Datum Amager Land, d. 29. April 1761.

Jeg paa samtlig Hollænder Bys Veigne
J. B. Schoudt.

Paa samtlig Sundbye Vesters Bye-Mænds Veigne underskriver
Jan Jansen, Dirch Giertsen, Bendt Jensen, Pitter Jansen, Jens Nielsen, Ole Jensen, Pitter Willumsen, Niels Kortsen, Gert Pittersen, Gert Bundesen, Anders Svendsen, Pitter Raagaard, Peder Olsen, Peder Jensen.

Paa Sundbye-Østers Bye-Mænds Veigne
Jan Jansen, Ole Larsen, Lauritz Hansen, Jacob Clausen, Jens Christensen, Svend Olsen, Søren Olsen, Niels Olsen, Crilles Zibrandtsen.

Paa samtlige Taarnby Mænds Veigne
Ole Hansen, Anders Andersen, Michel Olsen, Peder Pedersen, Peder Corneliussen, Pitter Corneliussen, Crilles Jacobsen, Theis Pettersen, Pitter Dirchsen.

Paa samtlige Castrups Byemænds Veigne
Jacob Jensen, Pitter Giertsen, Jan Adriansen, Clas Pittersen, Chriles Hansen.

Af Maglebylille Fogden Albreht Clausen.

Ovenstaaende Vedtægt, som af samtlige Amager Lands Beboere er indgaaet angaaende deres Høveders Græsning paa Fælleden, vorder herved approberet.

Kjøbenhavn, den 23 May 1761. J. Juul Wind.

XVIII.

1765, 17. April. ***Vedtægt om Saltholmsgræsningen*** mellem Hollænderbyen og de danske Byer.

Aar 1765, d. 17. April blev af os Undertegnede Mænd paa hele Amager Lands Vegne beslutted og givet følgende Vedtægt hvorledes der med Saltholmens Græsning skal forholdes.

1. Først er vedtaget at græsse paa Saltholmen 800 Kvæghøveder, deraf 400 til Store Magleby Sogn og de andre 400 til det danske eller Taarnby Sogn, hvoriblandt ingen Tyr-Bøller maa være under 4 Rdlr. Straf for Stykket og dog strax, naar det bliver vitterlig, tage dem derfra. Tyre og aarsgamle Kalve græsser frit. Hvem som sætter over sit Tal, skal betale 4 Rdlr. Stykket. Er det fra Hollænderbyen en der har over sit Tal, da skal Schouten være ansvarlig for Straffen at indcassere, og er det i det danske Sogn, da skal Fogden i hvilken By de boer indcassere dem, og det som oversættes skal være af Landets eget Kvæg. Er der nogen som bliver mistænkt for at skulde have sat fremmed Kvæg paa Saltholmen, eller og under et Skin ligesom det skulde være deres eget, skal de være forpligtiget til efter lovligt Stævnemaal derom at aflægge Ed. Skulde det befindes at være fremmed, skal det være confiskered og til vort Land overføres at bortsælges. Hvad Stude eller andet Goldkvæg som købes og græsses paa Fælleden skal gives for Stykket 4 Rdlr.

2. Ingen maa Hingster oversætte eller uskaarne Plage, som er et Par Aar gamle, enten de er smaa eller store, paa Fælleden eller Saltholmen under 4 Rdlr. Straf for Stykket.

3. Hvem som tager imod fremmede Heste og sætter paa Saltholmen skal betale for Stykket 1 Rdlr. 4 Mk. og da at være ansvarlig for, at de ikke med nogen smitsom Sygdom er befængt, slipper nogen slige syge Heste paa Holmen eller paa Fælleden, da skal de betale i Straf 10 Rdlr. Stykket og da strax tage dem derfra, da de ellers bliver slaaet ihjæl, saa maa og ingen græsse flere paa Holmen eller Fælleden end de behøver til deres Auling.

4. Hvem som sætter Faar eller Lam skal betale 8 Sk. dansk.

5. Hvem som tager Qvæg hjem før Einingen (Samlingen) skal give det tilkende i Einingen, sker det ikke og det siden overbevises ham, da skal han betale i Straf 3 Rdlr. for Stykket, men tager de noget hjem og sætter andet over igjen paa Holmen, det tillades til deres Tal er fuldt, men hvo som sætter noget Qvæg over efter Einingen og haver deres Tal fuldt tilforn skal give det an hos Schouten i Hollænderbyen og hos Fogderne i Taarnby Sogn og svare til Græsgæld 1 Rdlr. Sker det ikke at det bliver rigtig angiven da skal de betale i Straf 3 Rdlr.

6. Svin og Grise maa ingen sætte paa Saltholmen undtagen Griserne holder sig ved Strandbredden, kommer Griserne paa Holmen og i Marken, da maa de frit slaas ihjæl.

Alle disse Straffe-Bøder skal være til lige Deling mellem begge Sognene.

Saaledes at være vor Villie testeres paa Amagerlands Vegne. Datum ut supra.

J. B. Schoudt. Lauridts Hansen. Pitter Gjertsen.
Kornelius Gjertsen. Dirk Gjertsen.

Paa denne Vedtægt anholde vi underdanigst om høje og velbaarne Hr. Cammer Herre og Amtmand Juel-Vinds høye Approbation.

Paa begge Sognes Vegne
J. B. Schoudt.

XIX.

1766, 12. Maj. ***Vedtægt mellem Hollænderbyen og Dragør*** om Kvartalskatten, Skibsbjergningen, Græsningen paa Fælleden og Stolestaderne i Kirken m. m.

Anno 1766, d. 12 May, blev udi Skoutens Huus indstillet en Forsamling af Hollænderbyen og Dragøe Beboere paa heele Meenighedens Vegne angaaende en Misforstaaelse mellem begge Byerne, om Skatten af Dragøe og andre Poster og da blev denne Nyforening indrettet af os som Uryggelig skal holdes og efterleves.

1ste Post.

Dragøe Beboere forpligter sig at give til Hollænderbyen 3 Mk. 8 Sk. aarlig af hvert Huus og Vaaning, som nu er eller efterdags bliver bygt i eller ved Dragøe undtagen de Huuse som byges paa egen Fortog da betaler for hver Huus og Vaaning Toe Mark danske, som Skultes med sine Mænd eragter for got at være og kunde yde, hvilke Udgifter aarlig skal betales i fiire Qvartaler fjorten Skilling hver Qvartal.

2den Post.

Skulde Nogen af Dragøe Indvaanere ude blive med foreskrevne Afgift, da skal Fogden og de 4 Mænd efter Skoutens skriftlige Ordre lade dem uden Ophold ved Udpantning udrive, da Fogden og de 4 Mænd skal være forpligtet aarlig at Indcasere bem.te Afgift og selv eller ved tvende vederhæftige Mend levere dem til Schouten i Hollænderbyen, hvorimod hand skal give fuldkommen Qvittering.

3die Post.

Om Folket uddør af bem.te Huuse da svares Afgiften aarlig af Arvingerne hvad heller det staar ledigt eller bortlejes, mens skulde imod Forhaabning arivere at ingen Ejere eller Arfvinger er i live da skal de Huuse være frie for bemeldte Afgift indtil der bliver Ejere af samme.

4de Post.

Fogden med de 4re Mænd fra Dragøe skal være forpligtet aarlig En Gang at levere til Skouten Een skriftlig list paa hvor mange Huuse der er og efter Dags bliver opbygt i eller ved Dragøe hvis anderledes befindes at icke rigtig betales for hver Huus og Vaaning da betales til Straf Toe Rdlr. for hver Huus der bliver døelt, saa skal og Hollænderbyens Beboere have Frihed at fare til Skibe som kommer paa Grunden hvorfore enhver skal nyde sin part ligesaa fuldkommen som En af Dragøe Beboere. Imod at de holde sig Dragøe Vedtægt

efterrettelig som af Hollænderbyens Indvaanere er eller bliver oprettet forsaavidt det kand paagielde dem.

5te Post.

Imod at Dragøe Beboere betaler aarlig bem.te Afgift til Hollænderbyens Beboere saa tillades alle Dragøe Indvaanere af os friit at tage Steen af vores Fælled, men at Engene og Agerne maa de have med Minde, og Gruus af Vores Gruusbacher tillades naar der bliver et Stykke udvist og af 4re uvillige Mænd vurderet, men Leer og Tørv til deres Huuses Bygnings Nødvendighed har de frit forlou at tage paa vores fælled, men dog lade Skouten det vide naar de behøver det. Og med deres Trette og Rettergang forholdes ligesom med os af Hollænderbyen.

6te Post.

Saa lover og Hollænderbyens Beboere at holde Dragøe Indvaanere fri for højere Skatters Udgift en som hvad til denne Dag er accorderet og svarer foruden den ansatte Husbondhold, saa vit at vores Kongebreve og Privilegier tilstrecker, og saa skal Dragøe Indvaanere icke betale mere til Malepenge for hver Tønde Rug de lade male paa vores Mølle end Tolv Skilling foruden Kørselen op og neer, saa lover og Dragøe Indv. at de alle vil lade male paa vor Mølle saa længe de kand blive Exbideret og ingen Klage sker. Saa og tillades Dragøe Beboere som haver Kiør paa vores Fælled at gaa paa den saa kaldede Malkestie over vores Enge naar de giør Stien icke bredere end Toe kand gaa jævnsides, hvis anderledes befindes, eller der klages at Græsset neertrædes eller ligges da bliver gangen der forbuden, og saa at de betaler derfor efter Accord 1 Mk. 8 Sk. aarlig af hver Koe der er paa vor Fælled og til vores Kuuhaler som sedvanligt, saa og at lade Skouten det vide naar de vil sætte deres Kør paa Fælleden hvids det icke rigtig angives, da betales i mult tre Mark danske, ligeledes Græsgield som sædvanligt for de 2de første En Sletdlr. Støcket som sættes paa Fælleden men kommer den 3die da at betale Toe Rdlr., hvad enten de gaar der længe eller kort, saa og betaler Dragøe Indvaanere for hver Koe der er dem tilhørende enten de gaa paa vores Fælled eller icke til Hielp til vores Tyre 1 Mk. aarlig og da tillades de at trække deres Kiør til Tyren naar de behøve det og ej betale mere

til Styringspenge end vi her i Hollænderbyen, Saa og lader Dragøe Beboere som haver Gang over Diet til deres Kiør een forsvarlig Stette lade bekoste i Diet som de kand gaae over paa og at de giør Dierne ingen Skade.

7de Post.

Med Kirke Rettighed forholdes efter Kongelig allernaad. Privilegium dateret 17 Juli 1694, hvori meldes om Stolestaderne i Kirken som forstaaes saaledes som fra gammel Tid haver været, naar nogen flytter til Dragøe og Ejer Stolestader i Kirken da Tillades dem at holde dem deres Livstid, men naar de ved Døden afgaaer da skal de selges og Arvingerne beholde Pengene.

Testerer paa Menighedens Vegne Datum ut supra.

C. B. Skoudt Pitter Pittersen Skriver Cornelis Nielsen, Foged
Jacob Cornelisen Eiberdt Andersen Svend Jansen
Pieter Clasen Jan Clausen Eisbrandt Bacher
Tønnes Cornelsen Dirch Jansen Tønnes Bacher

Schouten indhentede Amtmandens Approbation, der lød saaledes:

Da jeg i Anledning af en mellem Hollenderbyen og Dragør opkommen Misforstaaelse har søgt at forlige dem indbyrdes og begge Byerne ere derefter bleven forenede paa den Maade og de Vilkaar osv. Kbhvn. 15 Maj 1766.

J. Juell Vindt.

Efter en Afskrift hos Lods D. Wass, Dragør.

XX.

1773, 4. November. ***Schout og Scheppens i Hollænderbyen*** andrager Kongen om Bevilling til, at ingen Prokuratorer maa møde og procedere for deres Ret uden Amtsøvrighedens særlige Tilladelse.

Andragendet er forsynet med Amtmandens Erklæring.

Store Magleby paa Amager
den 4. Novbr. 1773.

Til Kongen!

Da det ofte hender sig, at for Store Magleby Rett møde Procuratorer fra Kiøbenhavn i forefaldende Sager uden at have vores Amtmands Tilladelse eller Constitution som naar saa-

dant af dem æskes formeene: At da de have Deres Kongelige Mayestæts allernaadigste Bevilgning til for alle Ober- og Under-Retter at føre Sager, de da icke behøve Amtmandens Tilladelse meere her end til i andre Under-Retter udi Amtet at møde og Sager at føre. Hvilket vi dog holde for er stridig saavel mod Loven i Almindelighed, som høylovlig af Hukommelse Kong Christian den Fjerdes Storemaglebye Sogns Rett allernaadigst givne Privilegium af 10 July 1615 i Særdeleshed, dette sidste befaler nemlig:

> »At naar Tvistighed paakommer, skal Sagen først for Schouten og Skeppens Mænd foredrages og af dem efter Parternes Indkaldelse søges i Mindelighed afgiort; Alt for at forekomme vidtløftige Bekostninger og Tidsspilde, saavel for Parterne som dem der besidde Retten. Og skulde de ikke ville møde efter saadan Indkaldelse, uden lovlig Forfald, da skulde de for Udeblivelsen betale 3 Lod S. til Dommeren med videre.«

Men da eenhver af dette Sogns Beboere, som kan have noget at klage, nu antager Procurator, hvilke strax skrive dem Stævning i Sagen og tilsende Skoudten den til Udstædelse, uden i Forvejen at foredrage os Sagen til forsøgende mindelig Afhandling i følge forhen allernaadigste Privilegii Indhold, saa, paa det vi kunde beholde disse vores gamle Privilegier handhævede i sin fulde Kraft hvis Øyemærke ustridigt er det fælles Beste, og at de Parter som kunde have noget for Retten at ord deele, ikke skulle kunde antage andre til deres Sagførere i Tilfælde at de selv ikke kunde udføre samme, end hvem vores Amtmænd og Øvrighed dertil beskikke og tillade som bekjendte redelige og retsindige, da der i andet Fald læt kunde findes de iblandt som ved Kroglove og Uendeligheder kunde søge at indvikle os (desuden ikke Lovkyndige) i Forvirrelser og benytte sig af vores Eenfoldighed, heri, ere vi Underskrevne som for nærværende Tid besidde Storemagleby Rett, herved paa egne og Efterkommendes Vegne allerunderdanigst ansøgende Deres kongl. Mayestæt af samme høy kongelig Naade, som salige Forfædre høylovlig af Hukommelse allernaadigst ville forunde os den friehed, at ingen Prokurator her for Retten maatte møde, endskjønt den har Bevilling for andre Ober- og Under-Retter at møde, med mindre ham

tillige af Amtmanden saadant tillades, hvorved den forhen i Svang gaaende Misbrug ɔ: med Procuratorernes Antagelse i Flæng og ubetydelige Sager vorder hemmet; Og at Parterne først og førend de antager Procurator skal andrage Sagen for Os, som sidde i Retten til den Ende: uden Vidtløftighed, Penge og Tidsspilde for os samtlige Agermænd at mellemhandle Parterne, samt veyleedede ved vores naturlige Skiønsomhed efter Loven afgiøre Sagerne; Men i fald det da ikke derved af vedkommende selv kunde udføres: da af Amtmanden at begiere sig en Mand beskikket som Sagen for dem kand udføre. Ligesom og (ved at sætte vore Privilegia i fuld Virksomhed) at de der til saadan mindelig Afhandlings Forsøg foragte Rettens Indkaldelse for hver Gang de uden lovlig Forfald udeblive efter høystberørte Privilegis Indhold maa vorde anseete, hvoraf det halve gierne maa henfalde til Sognets Fattige; eller og i følge de approberede Vedtægter af 13. Febr. 1728 efter Skoudten og Skeppen-Mænds Kiændelse, alt efter Sagens Omstændigheder og forefindende Beskaffenhed.

Hvorom alt Deres Mayestæts allernaadigste Befaling allerunderdanigst tilbeedes af

Deres Kongelige Mayestæts allerunderdanigste og allerringeste
Undersaatter og Tienere
Eisbrandt Cornelis Schoudt
Gerdt Bacher Skriver (og de 7 Scheppens:)
Eisbrandt Eisbrandtsen, Gert Gertsen Buur,
Willum Pitersen Buur, Jan Thønnessen, Peiter Ziebrandtsen,
Peiter Jacobsen, Jan Clausen.

Allerunderdanigst Erklæring.

Det vilde upaatvivlelig forekomme mange Processer ved Storemaglebye Rett, om ingen Sag der maatte komme i Rette forinden Skouten med Skriveren og samtlige Scheeppens havde søgt at afgiøre samme ved et mindelig Forlig. Thi det befindes at de til Amts Ober Retten indstævnte Sager, at endskjøndt Anledningen til adskillige alleene har været af ringe Beskaffenhed, saa ere de dog komne til Saggivelse og bleven til stor Bekostning for begge Parter alleene fordi Saggiveren har raadført sig med en Procurator, som for sin egen Fordeel Skyld har beskrevet Sagen af Vigtighed, hvilket et oprørt Sind

strax biefalder; men siden som oftest fortryder, at have skridet til Proces. Disse Vankundige om Rett og hvad dens Forfølgelse fører med sig betænke sig da icke paa efter det Haab de ere givne om at vinde fremdeeles at vedblive Sagen saalænge de eyer noget. Det var end og i saa Henseende til Vedkommendes eget Beste: om ey nogen Procurator blev tilladt at antage sig nogen Sag ved Store Magleby Sogns Rett med mindre den var saaledes søgt i Mindelighed afgjort og Procuratoren derefter forsynet med Øvrighedens Tilladelse at antage sig samme; thi da der kunde gives den Procurator, som fører sig saavel Parternes Vankundighed, som Rettens uoplærte Kundskab til Fordel, saa burde saadant ey enhver gives; hvilket i allerdybeste Underdanighed indstilles til Deres Mayestæts allerhøyeste Overvejende og allernaadigste Beslutning.

Kjøbenhavn, d. 26 Novbr. 1773. Scheel Plessen.

Rigsark. Sjæll. aabne Breve. Kanc. Brevb. 1774 p. 63.

1773, 23. December. ***Kancelliets Forestilling*** samt Kongens Bevilling til, at ingen Sag maa for bemeldte Store Magleby Ret fremkomme i Rette, forinden Schouten med Skriveren og samtlige Scheppens Mænd have søgt at afgiøre samme ved mindeligr Forlig, og at ingen Procurator, omendskjøndt han ellers har Bevilling for andre Retter, maa møde eller antage sig nogen Sag der for Retten uden Øvrighedens Tilladelse, saaledes som Kong Christian d. 4.s Privilegium hjemler den. Denne findes vedlagt den foranstaaende Sag.

XXI.

1777, 8. Oktbr. ***Christian d. 7.*** giver Overpræsident, Borgmester og Raad i Kjøbenhavn Ordre med Hensyn til Udførslen af Stadens Natrenovation til en Plads udenfor Amager Port.

Christian d. 7. osv. Vor synderlig Gunst tilforn. Omendskøndt vi ved Rescript til Eder af 11. Decembris a. p. allernaadigst have befalet, at Kjøbenhavns Natte-Renovation herefter skal legges i Stranden paa hiin Siide af de nye Tømmerpladse med videre; Saa dog, da vi allernaadigst have fundet for got at lade indhente Vores General Os Elskelige Hr. Wilhelm Huths Betænkning, hvilken af de 3 i Forslag

bragte Pladser, nemlig den forbemeldte ved Tømmer Pladserne, den strax uden Amager Port, og den bag ved Accise Contoiret paa Amager, han i Henseende til Kiøbenhavns Festningsværker holdt bekvemmest og for deres Defension uskadelig, og Vi nu deraf have erfaret, at han holder den bag Accise Contoiret for den beqvemmeste, men at det ville være langt bedre, om denne Lodse Plads i Steden for at den er foreslaaet paa den højre Haand blev anlagt paa den venstre Haand efter den allerede bestemte Figur og saaledes som den paa herved følgende Tegning Ltr. A. er bemærket, give Vi Eder nu hermed tilkiende, at Kiøbenhavns Natte-Renovation skal udføris og henlegges paa den forbemelte Plads, som General Huth saaledes har eragtet beqvemmest og for Fæstningsværkerne mindst skadelig; Til hvilken Ende Vi og have ladet befale Vores Vestjndiske guineiske Rente og General Toldkammer derfor at føye de fornødne Anstalter, i Henseende til Udførselen om Natten igiennem Amager Port; Derefter I Eder allerunderdanigst have at rette; Befalendes Eder Gud. Skrevet paa Vort Slot Fredensborg den 8 Octbr. 1777.

Rigsark. Landvæsenssager, 1777—83, Amager.

XXII.

1783, 24. Marts. ***Auktionsforretning*** over Bortforpagtningen og Salg af Thønes Jansen Bagers efterladte Børns Jord i Hollænderbyen.

Anno 1783 d. 24 Marti hebben de førmynders naml. Theis Jansen Bager, ende Derk Cornelissen Brouwer, Auction geholden, ende weg høyrt wat Land sl. Thønes Jansen Bagers nae latende Kindes thot hørende up ein teidt van 5 Jare up folgende Conditionen:

1. De et Landt høyrt, betalt alle van et landt gande Skadten en trebudten met wat Nam et hebben kand, van erst komende erst Janr.

2. De et høyrt an nemt et Weg-arbeidt soe vast alle het begiønt, ende an gadt

3. De høyr wer betalt nider Jar um Karsteidt.

	Sletdlr.	Mk.	Sk.
Erst 4 part 8 part met Eng after et Busk is besait met 11 Skp. Rok, dar se weder betalen, Thønes Gersen Bager	4	»	8
Nog 4 part twesken et Kerke ende Buske Pad met sein Eng in Draker Enge, Pitter Cornelissen	8	»	»
Nog 8 part after de Busk met sein Eng, Gerdt Dersen Skøydt	1	2	4
Nog 8 part Eng four de Busk, de Skoudt Gert Backer	1	»	8
Nog 16 part Eng after de Busk, Thønes Gersen Bager	2	2	8
Nog 4 part Buske Acker met sein Eng før et Acker, Derk Brouwer	5	»	8
Nog 4 part Dworacker in et Groete bæk de 3 van de Eng is besaidt met 5 Skp. Røk, dar se shølen weder gewen, Jacob Pittersen	1	3	»
Nog 16 part twesken de Klinge ende de Medel Pad, Derk Brouwer	1	3	8
Nog 32 part euen nydt för Pitter Thønsens Gang, Jan Jacobsen Huck	0	3	2
Nog 4 part Smaldeel Westen et Pad is besait met 5 Skeppe Rok, dar se skölen weder betalen Eisbrandt Cornelissen	3	»	8
Nog 4 part Smaldeel westen et Pad, met sein Eng Eisbrandt Cornelissen	2	»	8
Nog 4 part 16 part 64 part med 2 Enge in de Norder Willie, Jan Korbmakers Wedewe	2	1	8
Nog ½ Farendel Smaldeel Westen et Pad, Thønes Gersen Bager	3	1	4

Desgelich wirt weg høyrt

Dat de it Høyde Swait de dar van gamle Rasse nog 16 part....part....ker up Schelliens fælt, landt thot....mit sein Kling, Derk Cornelissen Brouwer	3	»	4
Nog 32 part ein Nr. 2 is ein Acker.....met sein Eng, Jan Jansen Dracker	1	»	4
Nog....weg høyrdt einige Tøyne erst ein T.... de Wester seid van de Tøyn, is 9 Tred bred, 36 T. lang met sein Kling Thønes Gersen Bager	0	1	8
Nog ein Tøyne after....Brouwers 16 lang 6 Tred ....met sein Kling	2	1	0

	Sletdlr.	Mk.	Sk.
Nog ein Thøyn Norden Cornelis Brouwers, 9 lange 9 Tred breit, Jan Carlsen.....	»	2	»
Nog ein after Jan Thønssens 9 Tred lang 8 bred, Jan Jansen Draker.....	»	1	»
Nog ein after Clas Theisens met sein Kling, 16 Tred lang 8 bred, Eisbrandt Cornelissen.....	2	»	4
Nog ein after de Kerke Dorsk, met sein Kling, Theis Huck	»	3	»
Nog ein after de Kerk, in de Osterse Tøyne, 9 Tred lang ende bred, met sein Kling, Albert Brouwers Wedewe	»	2	»
Nog blev de Nouwe Tøyn for Koft dar alle de 4 Ærvige hebbe tho kop met in tho horen de Kling et Gielt wort betalt tho erst komende Karsteidt, Eisbrandt Skoudt .....Thønes Bacher har betalt ..... Nog hebben de Ærvinge under Deel ein 4 Part up klaine Marken bey ein N 11 is ein Røy in de kleine Røe, nog ein Strandt Roy de 3 Nord fan, nog ein lees Acker, med 2 Lees Enche Jacob. Pittersen	20	»	»
	154	1	10
Nog blev weg høyrdt de Kerke Acher Skadt for 4 part 8 part 16 part up Conditionen dat Jare sei høeste dem sware sei alle Skadte en de trebudten, men soe.....aldat kriht høste soe swaren sei nicht war dar fan	10	1	0
Jacob Pittersen.....	4	0	4

Der bortforpagtedes ialt 23 Lodder for ca. 60 Sletdlr. og solgtes 2 Parter for ca. 180 Sletdlr.

Dokumentet er skrevet paa stemplet Papir til 3 Rdlr. og bærer Betalingsafskrivninger for 4 Aar.

Dok. fundet i Skriverens Gaard i Store Magleby.

XXIII.

1783, 26 Juni. ***Kongens Resolution*** angaaende Udskiftning af den store Fælled.

Hs. kgl. Maj haver under 26 Juni 1783 paa Rentekammerets allerunderdan. Forestilling af 18 s. M. allernaad. behaget at resolvere saaledes:

I Betragtning af de foredragne Omstændigheder ville vi allernaadigst 1) at Amagerlands *store Fælled* eller Overdrev, som efter vores Resolution af 27 April 1781 skulde udskiftes imellem samtlige Lodsejere efter Landmaalings- eller Taxationsforetningen af 25 Septbr. 1682, der ansætter bemeldte Overdrev til 1600 Høveders Græsning, nu, paa Grund af de fremkomne senere Oplysninger, i dets Sted skal deles efter Modelbogen af 1692, som anslaar Overdrevet til 1872¾ Høveders Græsning, paa den Maade at Sundbyøster og Sundbyvester Byer udlægger under Eet deres samlede Andeel i Fælleden efter Modelbogen, nemlig 386¼ Høveders Græsning, hvorefter disse tvende Byers Beboere, uden at saadant vedkommer de øvrige Lodsejere paa lovlig Maade kunne afgøre imellem sig, i hvilken Proportion bemeldte Græsnings Anpart imellem dem, indbyrdes bliver at dele; Og udlægges derhos de øvrige Lodsejere ligedeles deres Andele i Fælleden efter Modelbogen, saasom Hollænderbyen for 800, Raagaard for 15, Ullerup for 90, Viberup for 30, Skielgaard for 60, Tømmerup for 207½, Taarnbye for 154, Christianshavn for 80 og Ladegaarden for 50 Høveders Græsning, der tilsammen, tilligemed de førstnævnte 386¼ udgjør de fulde i Modelbogen ansatte 1872¾ Høveders Græsning. 2) at de i forbemeldte vores Resolution af 27de April 1781 anmeldte Strækninger af Fælleden til militære Øvelser bestemmes saaledes som samme findes antegnede paa det over Fælleden optagne store Kort, samt efter de sluttede Afhandlingers Indhold. 3) at iøvrigt Fælledens Udskiftning mellem samtlige Lodsejere (den indbyrdes Deling mellem Sundbyøster og Sundbyvester Byer undtagen) maa foretages paa den Maade, som de derom skete Afhandlinger indeholde og ellers af Vores Justitsraad og Committeret Hansen er foreslaaet; og endelig 4) at Sundbyøster Byes Beboere udi Godtgørelse for den til 2de Krudttaarnes Opbyggelse fra deres Marker indtagne Plads maae tilstaaes 250 Rdlr. af Vores Kasse, angaaenne hvis Udredelse bliver at correspondere med den af Os anordnede extraordinære Commission

in fidem Wormskiold.

Rigsark.: Sager vedr. Amagerland 1777—83. (Stiftamtets Journalsager).

XXIV.

Navneregister over *Hollænderbyens* Gaardmænd, der udførte Heste 1615.

Carnellis Alberts,
Claus Jacob Alberts,
Dirch Pieter Albers,
Jan Pieter Albers,
Pether Albers,
Carnellis Arrians,
Jan Arrians,
Jacob Backer,
Jan Backer,
Thønes Barckortzs,
Marten Bermanns,
Claes Bruwer,
Jan Piether Buer,
Claes Classen,
Frerek Classen,
Jacob Classen,
Thønnes Pieter Classen,
Dirch Jep Dan Claes,
Adrian Clausen,
Claes Cornellis,
Claes Geritzs Cornellis,
Gerrit Cornellis,
Jacob Cornellis,
Zibrandt Cornellis,
Cornellis Dircks,
Jan Dircks,
Olde Pitter Dircks,
Dirck Falckers,
Dirck Cornellis Femis,
Cornellis Femis,
Thønnes Femes (Dragør),
Anne Jacob Frijes,
Frerek Jacob Frerecks,
Jan Pieter Frerecks,
Jan Gerridtzs,
Albert Jacob Gerridtzs,
Claes Geritzs,
Frerek Carnellis Geridtzs,
Hans Gerridtzs,
Pether Cornellis Geridtzs,
Theis Gerritzs,
Reyer Geritzs,
Cornellis Hanssen,
Bornellis Pitter Hinrichs,
Albert Simen Hinrichs,
Jacob Henricks,
Jan Henricks,
Aris Jacobs,
Thønnes Jacobs,
Outscher Jansen,
Issbrandt Jansen.
Jan Jansen,
Juuge Pether Jansen,
Claes Piether Jeps,
Pether Pieter Jeps,
Jan Kurbemacker,
Pether Jan Claes Madtzs,
Outscher Pethers,
Jan Pieter Outschers,
Jabob Pieters,
Jan junge Pieters,
Jan Pieters (van Dracker),
Jan Pieters (by de Kirck),
Frerek Pieters,
Claes Peiter Reyers,
Dirck Pieter Reyers,
Reyer Peiter Reyers,
Claes Cornellis Schram,
Cornellis Thønnis,
Jacob Thønnis,
Jan Thønnis,
Jan Jan Thønnis,
Piter Thønnis,
Pieter Jan Thønnis,
Anne Theizss,
Pether Wibrandtzs,
Dirck Claes Wolthers,
Jacob Zibrandtzs.

(Kbh. Toldregnsk. 1615—16).

SAG-REGISTER

Aalefiskeriet II 31, 39, 58. III 128.
Abelsminde III 147.
Accise III 40, 340. Se Portaccise og Told.
Amager Birk I 98. III 51.
— Bro III 148.
— Port II 104. III 38.
— Torv II 92.
Amagertypen III 58, 69 ff.
Amagervarer, Takster II 108
Amtschirurg III 48
Amtsmusikant III 48.
Amtsretten III 47.
Ankerudførsel III 315.
Anklams Fed I 113.
Arvedeling II 59 203.
Arvehyldninger II 117.

Baadsmænd II 52. III 342.
Beboelse, Amager I 28. Dragør II p. 2. III 246. Hollænderbyen III 107. Taarnby S. III 148.
Besiddelsesforhold Taarnby S. III 189.
Besiddelsesmyndighed over Øen I 22 ff., 91.
Birkedommere III 224.
Birkefogder II 69 ff.
Birkeskrivere II 71.
Birkething III 22.
Bjergning II 12. III 307 ff.
Blegeri III 263.
Blusseri I 111.
Boder I 61, 77, 84.
Bohave II 67.
Bol I 17, 29.
Boliger III 71, 251.
Bommen III 45, 50.
Brandvæsen III 49.
Broer, Bropenge II 96, III 43.
Broncealderen I 9.
Brudesølv III 229.
Burgby I 16, 25, 96.
Byens Kasse, Dragør III 319.
Byforstanderskab III 13.
Byggemaade II 135.
Bylav, Hollænderbyen. II 40.

Christianshavn II 104.
— Fælled III 6, 19.

Degnekald, Taarnby, II 81. III 236.
— Hollænderb., III 144.
Dragør I 18. II 2 ff. III 246. Bebyggelse III 247. Befolkning III 250. Bygrænsen III 293. Forhold til Hollænderb. II 44, 210—19. Som særlig Kommune III 302.
Dragørfarerkompagnier I 41.
Dragørlejet I 85, 116 ff.
Dragør Lund II 98. III 274.

Ejendomsforhold, Hollænderne II 23. III 109 ff.
— Taarnby S. III 193.
Ekstraskatter II 16, 51, 83. III 341.
Enevoldskrigene II 142.
Erhvervsliv III 113.

Familiefester III 89.
Fastelavnsløjer II 137 ff. Ved Hoffet III 81.
Fattiges Bøsse III 321.
Fattigvæsen III 239 ff.
Fed, Dragør, danske Byers I 46. Hansestæders I 44, 66. Hollandske Stæders I 64. Pommerske Stæders I 64.

Fire Mænd, de, III 302.
Fiskeri I 100. II 31. III 104.
— Dragør III 263.
Fiskerleje, Dragør, I 85, 116.
Fogder, danske Byer, II 68
— Dragør II 14. III 298.
Se indvidere under Byerne.
Folkefester, Dragør, III 274 fl.
— Hollænderne, II 137, 81.
Folkeminder III 79.
Folkeskat III 345.
Foreningsliv III 276.
Forlandet III 21.
Forlystelser, Amagerbro, III 150, 275.
Forvaltning, danske Byers, II 67.
Fredens Mølle III 200, 211.
Fuglefangst II 33, 103.
Fyr og Blus II 11. III 11.
Fælleden, Dragør, II 46, 195. Fællesskabet III 6. Deling III 14. Udskiftning III 18, 117.
Fæstemaal I 100. II 54. III 191.
Fæstningsanlæg II 103.
Førstergaarden II 63.

Gaarde, Amager. I 93. III 336.
— Taarnby S., II 60, 66, 146.
Gader og Veje, Sundbyerne, III 153, 161.
Gamle Kro, Dragør, III 271.
Gammelskat III 350.
Giftermaal II 128. III 62.
Glasværk, Kastrup, III 214.
Gravhøje I 10.
Grevens Fejde II 7, 91.
Gæsteri I 99 II 89. III 335.

Haandværk II 34. III 104, 198, 261.
Handel II 30. III 105, 198, 265.
Hansemarked I 35, 73, 109 ff. Fogder I 178. Privilegier I 38, 89, 104 ff.
Hartkorn II 141. III 132, 195, 342.
Havn, Dragør, II 13. III 284.
— Kastrup, III 204.
Herberg, Dragør, II 6.
Hesteudførsel II 29 ff., 58.
Hollænderkommunen II 35. Dens Opløsning III 68. Kommunalordning III 127.
Hollænderkulturens Gennembr. III 65.
Hollændernes Indførelse II 18. Privilegier II 21, 173, 184. Udflytning II 27, 123 ff., 146, 184. III 112. Velmagtstid II 121.
Hoveri I 100. II 187, 192. III 338.
Husbondhold II 16, 86. III 341.
Husmænd II 65. III 194.
Høhoveri III 329.

Ildebrande II 113, 118. III 116. Se endv. under Byerne.
Ildstedskat III 345.
Indkvartering II 83. III 347.
Indrullering III 260.
Industri III 204. Holmblads Fabr. III 209. Jacob Holms III 210. Andre Virksomheder III 213.
Innæ I 100. III 338.

Jagt II 99. III 23, 35.
Jordbrug I 93 ff. III 95.
Dragør II 15, 46. III 331.
— Hollænderne II 29, 135. III 113.
— Taarnby S. III 196.
Jordfordeling II 60.
Jordskyld II 15, 87.
Jernalderen I 12.

Kalkbrud, Saltholmen, II 167. III 31.
Kalvebodstrand III 12.
Kapertiden III 270.
Kastrup I 16, 96. II 56, 65. III 173.
Kastrupgaard III 175.
Kastrupværk III 204.
Kirkeforhold, Dragørlejet I 82. Amager I 98.
Kirker, Dragør III 332. Hollænderbyen II 41, 212. III 135, Kastrup III 232. Magleby I 19. Ny Amager II 151. Taarnby I 21, 99. II 72, 78. III 229.
Kongelunden III 119.
Kongens Amagere II 126.

Konsumtionsskat III 345.
Konsumption, se Porttold.
Kopskat III 345 ff.
Kornskat II 51, III 344.
Kort over Amager II 95.
Kreaturhold II 141. Dragør II 13. III 265. Hollænderne III 113. Taarnby S. III 196.
Krig, den engelske, III 267. Svenskekrigen II 90 ff.
Krigsstyr III 346.
Krohold III 115, 215, 271.
Kronens Fiskerleje I 87, 102. II 3.
Krudtmølle III 164.
Krudttaarne III 10.
Kvægavl III 98.
Kvægskat II 84. III 345 ff.
Køhlerts Linnedfabrik III 213.

Ladegaard, Kronens, I 96. Forpagtning II 27, 40. 56, 60
Ladegaard, Gl., III 169.
Ladegaardsmarken III 168.
Landeveje II 94. III 44.
Landgilde I 99, II 5, 89. III 334 ff.
Landskat III 349.
Landsteder III 163.
Levemaade II 136. III 77,
Limfabriken III 208.
Litteratur om Amager III 54.
Lodseri III 257.
Løjtegaard III 171.

Maglebylille I 117. II 56, 66. III 179.
Magleby Søndre I 15, 25, 95.
Mandspart, se Bjergning.
Matrikelskat III 344.
Mejeridrift II 29. III 99.
Mølleindustri III 198.
Møller, Hollænderb. II 40. III 127. Taarnby S. II 83. III 198.

Nationaldragt II 131. III 74.
Natrenovation III 10.
Ny Amager II 147. Ned.æggelse II 164.
Nøragersminde III 182.

Okse- og Flæskeskat III 344.
Oldermænd, se under Byerne.
Oliegreen III 163. 210.
Oliemøller III 200 ff.
Oldtidsfund I 8.

Pantsætning, Øens, II 115.
Pesten 1711 II 144.
Petersdal III 180.
Portaccise III 40.
Præsteembede, Taarnby, I. 76. III 232.
Præstegaard, Hollænderb. III 142 ff. Taarnby II 76. III 234.
Præster, Hollænderb. II 43. III 143. Ny Amager II 152. Taarnby II 78. III 233.

Raagaard I 97. II 63. III 186.
Rangskat III 349.
Remiser III 22.
Retsforhold, Amager, I 97.
— Dragør II 14.
— Dragørlejet I 73, 80, 110, 119.
— Hollænderb. II 36 III 121.
— Taarnb. S. II 68.
Retsstrid om Øen I 91.
Rytterhold III 347.
Rødegaard III 159.
Røde Kro III 218.

Sagefald II 16.
Saltholmen I 34. III 26.
— Bestyrelse II 169 III 35.
— Retten til Øen II 26, 56, 166. III 27.
— Skatter II 170. III 35.
Salt- og Allunværket III 212.
Schouter, Hollænderb. II 38. III 126. Ny Amager II 151.
Segl, Amagers, II 147. Hollænderbyens, II 53. Retssegl III 52.
Sigbrit II 20
Sildefiskeriet I 70, 108, 119.
Skatter, Amager I 33, 99. III 336. Dragør II 15. III 337. Hollænderbyen II 50. III 132. Taarnby S. II 89. III 195.

Skelgaarde I 17, 95, 97. II 56, 63, 66. III 183.
Skibsfart II 30, 47. III 253.
Skibssjou, privat, III 315.
Skifteforvaltning, Hollænderb. III 125. Taarnby S. III 226.
Skoler, Dragør III 322. Hollænderb. II 44. III 145. Taarnby S. III 235. Se endvidere under Byerne.
Skovudvisning II 99. III 23.
Skovvækst I 100. II 97.
Skrivere, se Retsforhold.
Smugleri III 280.
Sognedeling, Taarnby S. III 243.
Sogneforstanderskab III 226 ff.
Sogneraad III 228.
Sophienhøj III 155.
Spisekammer, Københavns, II 113 ff.
Stednavne I 13.
Stettins Fed I 120.
Stjernekroen III 219.
Stralsunds Fed I 120.
Strandingsret (Vrag) I 31, 100.
Stridspunkter, Hollænderb. og Dragør, III 291 ff.
Sundbyerne I 15, 95. II 56, 65, 118 ff. III 151 ff.
Sundbyøster vestre Overdrev III 165.
Sundtolden I 57, 118.
Svanejagt II 103.
Svanelejegaard III 159.
Svenskekrigen II 90, 153.
Svenskernes Harejagt II 111.
Sæder og Skikke II 128, 137.
Sømærker I 111. II 9. III 11.
Taarnby I 15, II 56. Sognet III 147, 242. Deling 243.
Tanglæget III 21.
Thingfogder II 69.
Thingsteder I 98. Taarnby S. II 69.
Tiende II 52, 75, 85. III 337.
Told I 61, 79, 123 ff. III 340. Dragør Toldsted II 6. III 278. Toldere III 284.
Torve III 42.
Torvehandel II 29, 59, 92. III 101.
Treptows Fed I 112.
Tømmerup I 16. II 56, 66. III 181.
Tønderidning III 85.
Udflytning, Hollænderbyen II 146. II 60, 111.
Udflyttergaarde III 118, 164, 172. Se Byerne.
Udlunde, Uldelunds Aalegaarde, I 17.
Ullerup I 17, 96. II 56, 66. III 185.
Vedtægter II 38, 45, 49, 188, 203, 205, 222. III 131. Dragør III 304.
Veje II 94. III 44.
Vejvæsen III 242.
Viberup I 16, 97. II 62, 66. III 184.
Vikingetiden I 12.
Voldene III 4.
Væverier III 212.
Vævning III 262.
Ægt I 100. II 50, 87. III 338.
Ølaccise I 76, 80, 118, 123.
Østergaard III 179.

INDHOLDSFORTEGNELSE

til I, II og III Del.

I DEL

		Side
I.	Ur- og Oldtid	3
II.	Under Kirkens Besiddelse	19
III.	Dragør i Middelalderen	35
IV.	Under Kronens Myndighed	91
V.	Hansetrafikens Afslutning paa Dragør	104
	Bilag	125

II DEL

I.	Dragørs ældste, faste Beboelse	1
II.	Hollænder-Kommunen	18
III.	De danske Amagere	54
IV.	Københavns Spisekammer (under Svenskekrigen)	90
V.	Kongens Amagere	121
VI.	Saltholmen	166
	Bilag	171

III DEL

I.	Amagerland i det 18. og 19 Aarhundrede	3
II.	Amagerne under Hollænderkulturens Gennembrud	53
III.	Hollænderbyen Store Magleby	106
IV.	Taarnby Sogn i det 18 og 19. Aarhundrede	147
V.	Dragør som selvstændig Kommune	246
VI.	Amagerlands Skattebyrder før og under Enevælden	334
	Bilag	351

RETTELSER TIL II DEL

S. 103:	8. L. f. o.: Gaarden,	læs:	Gaardnavnet »Svaneleje«.
S. 110:	1. L. f. o.: Sulzaach,	læs:	Sulzbach.
S. 136:	7. L. f. n.: Hare.	læs:	Have.
S. 174:	4. L f. o.: verdselen,	læs:	verdeelen.
S. 215:	3. L. f. n. kafuer.	læs:	hafuer.
	13. L. f n.:	læs:	dagligdags.
	21. L. f. n.	læs:	Andragendet.
S. 222:	3. L. f. n.: Fælledens,	læs:	Markens.

RETTELSE OG TILFØJELSE TIL III DEL

S. 137: 8. L. f. o.: drinøt, læs: drinkt.

S. 252: Flere af Præsterne i Taarnby drev en Fæstegaard ved Siden af Præstegaarden.